

॥ श्री शंभेश्वरपार्श्वनाथाय नमः ॥
॥ श्रीमद् विजयप्रेम-भुवनभानु-जयघोष-यन्द्रशेखर-जितरक्षितगुरुभ्यो नमः ॥

श्रीमद् भद्रबाहुस्वामी प्रणीत
श्रीमद् हरिभद्रसूरिरचितशिष्यहितावृत्तियुक्त

श्री आवश्यकनिर्युक्ति

(सटीक गुर्जरानुवाद सहित)

भाग-3

(नि. ६४२ थी ८७८)

भाषांतरकर्ता :

युगप्रधानआचार्यसम पूज्यपाद पं. श्री यन्द्रशेखरविजयजी म. साडेभना
शिष्यरत्न ज्ञानप्रेमी पू. पं. श्री जितरक्षितविजयजी म. साडेभना
शिष्यरत्न
मुनि आर्यरक्षितविजय

संशोधक

राजप्रभावक पू. आ. श्री रत्नसुंदरसूरीश्वरजी म. सा.ना शिष्यरत्न
पू. मुनिश्री भव्यसुंदरविजयजी म. साडेभ

प्रकाशक

श्रीमद् विजय प्रेमसूरीश्वरजी संस्कृत पाठशाळा

अमदावाद - तपोवन

ॐ द्दिव्यकृपा ॐ

सिद्धान्तमडोदधि श्रीमद्विजय प्रेमसूरीश्वरज्ज म. साडेभ
वर्धमान तपोनिधि श्रीमद्विजय लुवनभानुसूरीश्वरज्ज म. साडेभ

ॐ शुभाशिष ॐ

सिद्धान्तद्विवाकर श्रीमद्विजय जयधोषसूरीश्वरज्ज म. साडेभ
शासनप्रभावक पूज्यपाद पं. श्री यन्द्रशेभरविजयज्ज म. साडेभ

सुकृतानुमोदना

पू. पं. श्री यन्द्रशेभर वि. म. साडेभना उपकारोनी स्मृत्यर्थे
प. पू. आ. ल. यशोरत्नसूरीश्वरज्ज म. साडेभनी प्रेरणाथी

उमरा श्वेतांबर मूर्तिपूजक जैनसंघ

उमरा-सुरत

आपश्रीअे ज्ञानभातानी उपजमांथी भापांतरसहित आ ग्रंथना त्रीज भागना
प्रकाशननो संपूर्ण लाभ लीधेल छे. आपनी आ श्रुतलभक्तिनी
अमे हार्दिक अनुमोदना करीअे छीअे.

प्रथम प्रकाशन : वि. सं. २०६७ लुवनभानुसूरि जन्म शताब्दी वर्ष ता. २१-३-२०११
नकल : ७००

मूल्य : ₹. २००/-

प्रासिस्थान

श्रीमद्विजयप्रेमसूरीश्वरज्ज संस्कृत पाठशाळा

तपोवन संस्कारपीठ, मु. अमियापुर,

पो.सुगड, ता.ज. गांधीनगर - ३८२४२४

फोन : (०७८) २८२८८७३८, ३२५१२६४८

दीक्षित आर. शाड
सीमंधर मेडिकल स्टोर
२, ब्रजवाजा कोम्प्लेक्ष,
उत्सव रेस्टोरन्टनी सामे, पालडी-लड्डा,
अमदावाद. फोन : ०७८-२६६२०६१

भाग्यवंतभाई संघवी
C/o. वर्धमान संस्कार धाम,
१-२, वीतरागटावर, ६० फूट रोड,
भावन जिनालयनी सामे, भायंदर (वेस्ट) थाणा,
फोन : २८०४१८६६ मो : ८८१८१६८७१८

मुद्रक : श्री रामानंद ओइसेट, अमदावाद. मो. : ८८२४०५३७७२

સમર્પયામિ

સૂરિભુવનભાનુના લઘુબંધુ-શિષ્યરત્ન
સમતાસાગર પૂ.પં. શ્રી પદ્મવિજયજી મ. સાહેબના

સ્વર્ગારોહણ અર્ધશતાબ્દી વર્ષ નિમિત્તે

તેઓશ્રીના કરકમલોમાં

તથા

સંશયોને દૂર કરવા દ્વારા જેમનું જ્ઞાન સાગરની ઉપમાને પામ્યું છે !
ઉપબંધુલણા-સ્થિરકરણાદિમાં કુશલ હોવાથી જેમનું સમ્યગ્દર્શન ચન્દ્રની
નિર્મલતાને ટપી ગયું છે !

અષ્ટપ્રવચનમાતાનું પાલન કરવા-કરાવવા દ્વારા જેમના ચારિત્રની સુવાસ
ચારેકોર ફેલાઈ રહી છે !

અને માટે જ

જેમના સાનિધ્યમાં રહીને સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો સામાયિકને = સમ્યગ્ રીતે
જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રના આયને = પ્રાપ્તિને કરે છે

એવા

સિદ્ધાન્તદિવાકર ગચ્છાધિપતિ પ. પૂ. આચાર્ય શ્રી વિજય જયઘોષસૂરિશ્ચરજી મ. સાહેબના

કરકમલમાં સાદર

સમર્પણ

॥ ॐ ह्रीं अहं नमः ॥

ज्ञान क्रियाभ्यां मोक्षः

सम्यग्ज्ञान आपत्ती, धार्मिक अध्यापकोने तैयार करती અને ભાવિને ઉજ્જવલ કરતી

શેઠશ્રી કાંતિલાલ લલ્લુભાઈ ઝવેરી

સંસ્કૃતી પ્રચારક ટ્રસ્ટ સંચાલિત,

જ્ઞાનસ્ય ફલં વિરતિ:

આચાર્યદેવ શ્રીમદ્ વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી

સંસ્કૃત પાઠશાળા

પ્રેરણાદાતા : શાસન પ્રભાવક પ.પૂ. પંન્યાસ શ્રી ચંદ્રશેખર વિજયજી મહારાજ સાહેબ

સંયોજક : પૂ.મુનિશ્રી જિતરક્ષિત વિજયજી મ.સાહેબ

સૌજન્ય : સ્વ.માતુશ્રી સુભદ્રાબેન કાંતિલાલ પ્રતાપશી હ. પ્રદુલ્લભાઈ

પાઠશાળાની વિશેષ વિશેષતાઓ

- * ૩ થી ૫ વર્ષનો ઠોસ અભ્યાસ, વિશિષ્ટ અભ્યાસ સાથે વિશિષ્ટ સ્કોલરશીપ
- * અભ્યાસુઓને વિશિષ્ટ સ્કોલરશીપ તથા ઈનામો
- * મુમુક્ષુઓને સુંદર તાલીમ
- * ન્યાય-વ્યાકરણનો અભ્યાસ કરનારને પ્રતિભાસ વિશિષ્ટ શિષ્યવૃત્તિ
- * ધાર્મિક અભ્યાસ સાથે English, કમ્પ્યુટર, સંગીતનો અભ્યાસ
- * પર્યુષણ પર્વમાં દેશવિદેશમાં આરાધના
- * રહેવું, જમવું સંપૂર્ણ ફી (નિ:શુલ્ક)

ભાર વિનાના ભણતર સાથે સમ્યગ્ જ્ઞાન સહિતનું ઘડતર એટલે

તપોવન ગૃહદીપક વિદ્યાલય

- * ધો. ૫ થી ૧૨ સુધીનું સ્કૂલનું ડીગ્રીલક્ષી ભાર વિનાનું ભણતર
 - * સંસ્કૃત-તત્ત્વજ્ઞાન આદિનો વિશિષ્ટ અભ્યાસ
 - * ધોરણ ૧૦ અને ૧૨ની બોર્ડની પરીક્ષા
 - * શાળામાં ગયા વિના અનુભવી શિક્ષકો પાસે અભ્યાસ
- આપશ્રીના પરીચિતોમાંથી આ બંને યોજનામાં બાળકોને મૂકીને આપ નિશ્ચિત બનો.
આપનો બાળક ભવિષ્યમાં જિનશાસનનો સેવક તથા માતાપિતાનો ભક્ત બનશે.

સંપર્ક સ્થળ :

શ્રીમદ્વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી સંસ્કૃત પાઠશાળા

તપોવન સંસ્કારપીઠ, અમીયાપુર, પોસ્ટ-સુઘડ, જિ. ગાંધીનગર ગુજરાત,

ફોન (૦૭૯) ૩૨૫૧૨૬૪૮, ૨૯૨૮૯૭૩૮ મો.- ૯૩૨૮૬૮૧૧૪૫

web site - www.tapovanpathshala.com Email : tapovanpathshala@gmail.com

સૌ સાથે મળી કરીએ શ્રુતનો સમુદ્યાર

જિનશાસનમાં સૌથી મહત્વનું સ્થાન છે જિનમંદિર અને જિનાગમ. જિનમંદિર માટે આજે ચારેબાજુ જાગૃતિ સારી છે. પરંતુ જિનાગમ માટેની જાગૃતિ અલ્પ પ્રમાણમાં છે.

સાંભળ્યું છે કે જિનશાસનમાં અનેક જ્ઞાનભંડારોમાં હસ્તલિપિ પ્રતો પડેલો છે જે પ્રતોની એકાદ નકલ જ છે. પૂર્વેના મહાપુરુષોએ મહેનત કરીને આગમના દોહન સ્વરૂપ ગ્રંથોની રચના કરી હતી. પરંતુ તેનો અનેક નકલો નષ્ટ થઈ ગઈ છે. પૂ. આ. હરિભદ્રસૂરિ, પૂ. મહોપાધ્યાય યશોવિજય મ. સા. આદિના ગ્રંથો અત્યંત અલ્પ પ્રમાણમાં જ આજે ઉપલબ્ધ છે. તે તે ગ્રંથોનો આજની લીપીમાં લીપ્યાંતર કરવાની ખૂબ જ જરૂર છે તથા જે પ્રાચીન ગ્રંથો છે તેનું સંશોધન કરવાની તાતી જરૂર છે. તે માટે જ્ઞાનખાતાની રકમો પણ ઘણી મળી શકે તેમ છે પરંતુ આ બધાનું સંકલન જરૂર છે તે માટે પ્રેમસૂરિશ્વરજી સંસ્કૃત પાઠશાળા દ્વારા લીપ્યાંતર અને સંશોધન કાર્ય શરૂ કરેલ છે. જે વ્યક્તિઓને હસ્તલેખન, લીપ્યાંતર અને સંશોધન કાર્યમાં રસ હોય તેઓએ નીચેના સરનામે પત્ર લખવા વિનંતી છે.

તથા જૈનસંઘમાં આગવું સ્થાન સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોનું છે. તેઓને દીક્ષા આપ્યા બાદ પઠન-પાઠનની વ્યવસ્થા પુરતી થાય તે માટે સ્થાને-સ્થાને તપોવન, સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોની પાઠશાળા શરૂ કરી / કરવાની ભાવના છે. તેવી જે ક્ષેત્રમાં આવા વિદ્યાપીઠોની જરૂર હોય તે ક્ષેત્રસંબંધી માહિતી તમારા તરફથી અમને પ્રાપ્ત થાય એવી આપ સૌ પાસે આશા રાખીએ છીએ. તથા આવી વિદ્યાપીઠો માટે આપશ્રીના પરિચિત વર્ગમાં જેણે પોતાની લક્ષ્મીનો સદ્વ્યય કરવાની ભાવના હોય તેઓએ નીચેના સરનામે સંપર્ક કરવો.

તપોવન સાધુ-સાધ્વી વિદ્યાપીઠ

પ્રેરણાદાતા : પૂ.પં. પ્રવર ચંદ્રશેખરવિજયજી મ.સા.

સંયોજક : પૂ.પં. શ્રી જિતરક્ષિતવિજયજી મ.સા.

શ્રીમદ્વિજય પ્રેમસૂરીશ્વરજી સંસ્કૃત પાઠશાળા

તપોવન સંસ્કાર પીઠ, મુ. અમીયાપુર, પોસ્ટ સુઘડ, તા.જી. ગાંધીનગર-૩૮૨૪૨૪.

ફોન : (૦૭૯) ૨૯૨૮૯૭૩૮, ૩૨૫૧૨૬૪૮,

* પુરોવચન *

કોઈપણ જૈનસાધનામાં પ્રત્યક્ષ કે પરોક્ષ રૂપે છ આવશ્યક અથવા એમાંથી કોઈ એક, બેની આરાધના સમાયેલી હોય છે. જેમ ભોજન કરતાં પૂર્વે મગજ ઠંડુ કરવું જરૂરી છે, પ્રભુનું નામ સ્મરણ કરવું જરૂરી છે, હાથ-પગ મોઢું ધોવા જરૂરી છે, દવા લેવાની હોય તે યાદ કરવી જરૂરી છે. તે જ રીતે જૈન સાધક માટે દાન-શીલ-તપ-ભાવ કે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની ઉચ્ચકોટિની સાધનાઓમાં સામાયિક-નામસ્તવ-વંદન-પ્રતિક્રમણ-કાયોત્સર્ગ-પચ્ચક્ષ્ણ આ છ આવશ્યક કરવા બહુ જ જરૂરી છે.

આવશ્યકનિર્યુક્તિ તથા તેના ભાષ્યો, ટીકાઓ, ચૂંણિઓ વિગેરે અનેક શાસ્ત્રોમાં આ છ એ આવશ્યકો ઉપર દાર્શનિક, વ્યવહારિક અને આધ્યાત્મિક રીતે વિશદ વિવેચન પ્રાપ્ત થાય છે. એટલું જ નહીં, આ આવશ્યકનિર્યુક્તિ શાસ્ત્ર દ્વારા ૨૪ તીર્થંકર ભગવંતો — અનેક પ્રભાવશાળી પૂર્વાચાર્ય ભગવંતો — ઉત્તમ સાધકાત્માઓ — સમભાવમાં સિદ્ધ થયેલા મહર્ષિઓ વગેરેના ખુબ રોચક અને પ્રેરક જીવનવૃત્તાંતો = જીવન માહિતી ઉપલબ્ધ થાય છે. તદુપરાંત દરેક બાબતો સમજાવવા માટે લૌકિક-લોકોત્તર ઘટનાઓ-પ્રસંગો-બુદ્ધિનાં ભેદો તેના દાખલાઓ તેમજ પ્રચુરમાત્રામાં સાંસ્કૃતિક તથ્યો પણ જાણવા મળે છે, જેનાથી વાચકને જીવન ઉચ્ચત બનાવવા માટે ભરપૂર માર્ગદર્શનની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આ શાસ્ત્રમાં પાને પાને એમ કહીએ તો ચાલે કે અનેક મહત્વપૂર્ણ શબ્દોના નિક્ષેપાઓનું બહુમૂલ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. તેમજ સામાયિક વગેરે પદો ઉપર ‘આયા સામાઈયં...’ વગેરે ગાથાઓ દ્વારા જુદા જુદા નયોની સુંદર ચર્ચા હૃદયસ્પર્શી બની રહે તેવી છે.

પૂ. હરિભદ્રસૂરિ મહારાજે તેના ઉપર બૃહદ્ વિવેચન સંસ્કૃતમાં લખેલું જે આજે અનુપલબ્ધ છે. પરંતુ તેમનું જ લખેલું સંક્ષિપ્ત વિવેચન જે આજે ઉપલબ્ધ છે તે પણ પ્રાયઃ ૨૨૦૦૦ (બાવીશ હજાર) શ્લોકોના પરિમાણવાળું છે. ભારતીય સાહિત્યની અમૂલ્ય મૂડી છે. આ શાસ્ત્રને ગુરુગમથી વાચનારાઓ ખુબ જ કર્મનિર્જરાના ભાગીદાર બનશે.

મુનિરાજ શ્રી આર્યરક્તવિજયજીએ ખુબ જ મહેનત કરીને પૂર્વમુદ્રિત/પૂર્વલિખિત પ્રતોના આધારે સરળ અનુવાદ કરીને આ ગ્રંથ પ્રકાશિત કરાવ્યો છે, તે બદલ તેઓ ધન્યવાદને પાત્ર છે.

ભદ્રમસ્તુ જિનશાસનાય.

લિ.

આ. જયસુંદરસૂરિ

વિષયાનુક્રમણિકા

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
	★ ગણધર વક્તવ્યતા ★		૬૯૭	આપૃચ્છાદિ ચાર સામાયારીઓ	૪૦
૬૪૨	ગણધરવક્તવ્યતા દ્વારગાથા	૧	૬૯૮-૭૦૨	સાધુ-ઉપસંપદાના પ્રકારો	૪૧
૬૪૩-૬૫૯	ગણધરોસંબંધી જન્મભૂમિ, જન્મનક્ષત્ર, માતા-પિતા, ગોત્ર, ગૃહસ્થ-છન્નસ્થ-કેવલિપર્યાય, સર્વાયુષ્ક, જ્ઞાન, નિર્વાણ, તપ, લબ્ધિ, સંઘયણ અને સંસ્થાન	૨	૭૦૩-૭૧૬	સૂત્ર અને અર્થના પ્રહણની વિધિ, શ્રવણવિધિ, વય અને પર્યાયથી લઘુ એવા પણ અનુભાષકને વંદનમાં અનાશાતના, વંદનવિષયમાં નિશ્ચય-વ્યવહાર, વ્યવહાર પણ બલવાન છે.	૪૪
૬૬૦	દ્રવ્યાદિકાલના ભેદોની દ્વારગાથા	૭	૭૧૮-૭૨૦	ચારિત્રોપસંપદાની વિધિ	૫૦
૬૬૧	દ્રવ્યકાલનું સ્વરૂપ	૮	૭૨૧	ગૃહસ્થોપસંપદા	૫૫
૬૬૨	સચિત્ત-અચિત્તદ્રવ્યોની ચતુર્વિધ સ્થિતિ	૯	૭૨૨-૭૨૩	સામાયારીનો ઉપસંહાર અને તેનું ફલ	૫૫
૬૬૩-૬૬૫	અદ્વાદિકાલનું સ્વરૂપ	૧૦	૭૨૪	આયુષ્ય તૂટવાનાં સાત કારણો અને તેના દૃષ્ટાંતો	૫૬
	★ દસવિધ સામાયારી ★		૭૨૫-૭૨૬	નિમિત્તોનાં અનેક પ્રકારો	૫૯
૬૬૬-૬૬૭	દસપ્રકારની સામાયારીના નામો	૧૩	૭૨૭-૭૩૩	દેશકાલાદિનું સ્વરૂપ	૬૪
૬૬૮-૬૭૭	ઈચ્છાકારસામાયારી	૧૪	૭૩૪-૭૩૫	સામાયિકની ઉત્પત્તિનાં ક્ષેત્ર-કાલ-ભાવ	૬૮
૬૭૮-૬૭૯	અવિવેકી શિષ્યને વિશે બલાભિ-યોગ જણાવવા અશ્વનું દૃષ્ટાંત	૨૧	૭૩૬-૭૪૧	પુરુષદ્વાર, કારણદ્વાર, કારણનાં જુદા જુદા ભેદો,	૭૧
૬૮૦	અભ્યર્થનામાં બ્રાહ્મણ અને વાનરનું તથા ગુરુ સ્વયં વૈયાવચ્ચ કરે તેમાં બે વેપારીઓનું દૃષ્ટાંત	૨૩	૭૪૨-૭૪૮	તીર્થંકરો શા માટે સામાયિક કહે છે? અને ગણધરો શા માટે સામાયિક સાંભળે છે?	૭૮
૬૮૧	કેવા પ્રકાર સાધુને લબ્ધિના અભાવમાં ગોચરીની પ્રાપ્તિ ન થવા છતાં નિર્જરાનો લાભ	૨૭	૭૪૯-૭૫૦	પ્રત્યયદ્વારનું સ્વરૂપ	૮૨
૬૮૨-૬૮૫	મિથ્યાકાર સામાયારી	૨૭	૭૫૧-૭૫૨	લક્ષણદ્વારનું સ્વરૂપ	૮૪
૬૮૬-૬૮૭	'મિચ્છામિ દુક્કર્ડ' પદનો અર્થ	૩૦	૭૫૩	સમ્યક્ત્વાદિ સામાયિકના લક્ષણો	૮૮
૬૮૮-૬૮૯	તથાકાર સામાયારી	૩૧	૭૫૪-૭૬૧	નયોના પ્રકાર અને તેઓનું સ્વરૂપ	૮૯
૬૯૦	ઈચ્છાકારાદિ સામાયારીઓનું ફલ	૩૨	૭૬૨	નયોના સમવતારની વિચારણા	૧૦૦
૬૯૧-૬૯૪	આવસ્સહિ સામાયારી	૩૩			
૬૯૫-૬૯૬	નિસીહિ સામાયારી	૩૬			

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૭૬૩	વજ્રસ્વામી સુધી અનુયોગ અપૃથક્	૧૦૧	૭૮૮	દિગંબરો માટેના અશનાદિ	
	● વજ્રસ્વામીનો પૂર્વભવ	૧૦૨		સાધુઓને ખપે	૨૦૮
	● ગૌતમસ્વામીનું અષ્ટાષ્ટક- પર્વત તરફ ગમન	૧૦૫	૭૮૯	કયા નયને સમ્યક્ત્વાદિ ક્યું	
૭૬૫-૭૬૬	વજ્રસ્વામીની દેવોવડે પરીક્ષા	૧૧૪		સામાયિક મોક્ષમાર્ગ તરીકે	
૭૬૭	આચાર્યપદવીનિમિત્તે દેવોવડે પૂજા	૧૨૦	૭૯૦	ઈષ્ટ છે ?	૨૦૯
૭૬૮-૭૬૯	વજ્રસ્વામીને નમસ્કાર	૧૨૩	૭૯૧	આત્મા સામાયિક છે	૨૧૧
૭૭૦-૭૭૧	વિદ્યાની શક્તિ અને તેનું અદાન	૧૨૪	૭૯૨-૭૯૫	મહાવ્રતોના વિષયો	૨૧૩
૭૭૨-૭૭૩	પુષ્પોનું આનયન, અનુયોગોનું અપૃથક્ત્વ	૧૨૭		દ્રવ્યાર્થિકનયમતે આત્મા સામા- યિક છે અને પર્યાયાર્થિકનયે ગુણો	
૭૭૪-૭૭૬	આર્યરક્ષિતસૂરિવડે અનુયોગોનું પૃથક્ત્વ, આર્યરક્ષિતસૂરિજીનું ચરિત્ર	૧૨૮	૭૯૬	સામાયિકના પ્રકારો (‘કૃતિવિધ’ દ્વાર)	૨૧૪
૭૭૭	છેદસૂત્રો એ ચરણકરણાનુયોગ છે ● ઈન્દ્રવડે આર્યરક્ષિતસૂરિજીને વંદન	૧૬૧	૭૯૭-૭૯૯	સામાયિક કોને હોય ? (‘કસ્ય’ દ્વાર)	૨૧૯
	★ નિહવવક્તવ્યતા ★		૮૦૦	ગૃહસ્થને ત્રિવિધ-ત્રિવિધ	૨૨૧
૭૭૮-૭૮૩	નિહવો, તેમની ઉત્પત્તિ, દેશ અને કાલ	૧૬૬	૮૦૧-૮૦૨	પચ્ચક્ષુખાણનો નિષેધ	૨૨૩
	● પ્રથમ નિહવ (જમાલિ)	૧૭૦		ગૃહસ્થે વારંવાર સામાયિક કરવું	
	● બીજો નિહવ (તિષ્યગુપ્ત)	૧૭૩	૮૦૩	જોઈએ	૨૨૪
	● ત્રીજો નિહવ (આષાઢાચાર્યના શિષ્યો)	૧૭૭	૮૦૪-૮૨૯	મધ્યસ્થનું લક્ષણ	૨૨૫
	● ચોથો નિહવ (અશ્વમિત્ર)	૧૮૦		ક્ષેત્રાદિમાં ક્યાં ક્યું સામાયિક	
	● પાંચમો નિહવ (ગંગા-આચાર્ય)	૧૮૩		હોય તેનું નિરૂપણ (‘ક્વ’ દ્વાર)	૨૨૫
	● છઠ્ઠો નિહવ (રોહગુપ્ત)	૧૮૫		● ક્ષેત્રાદિમાં સામાયિકના પૂર્વ- પ્રતિપક્ષ અને પ્રતિપદ્યમાનકોને	
	● સાતમો નિહવ (ગોષ્ઠામાહિલ)	૧૯૩	૮૩૦	જણાવતું કોષ્ટક	૨૫૮
	● દિગંબરમતની ઉત્પત્તિ વિગેરે	૨૦૧		કયા દ્રવ્યો કે કયા પર્યાયોને વિશે	
૭૮૪-૭૮૭	નિહવવક્તવ્યતાનું નિગમન, દરેકને દોષો, નિહવોનો મત એ સંસારનું કારણ, નિહવો સાધુ નથી	૨૦૫	૮૩૧	સામાયિક હોય ? (‘કેષુ’ દ્વાર)	૨૬૨
				મનુષ્યાદિસ્થાનોની દુર્લભતા	
			૮૩૨-૮૩૫	(‘કથં’ દ્વાર)	૨૬૪
				મનુષ્યભવની દુર્લભતાના દશ	
				દંષ્ટાન્તો	૨૬૪
			૮૩૬-૮૪૦	ધર્મકરણનો ઉપદેશ	૨૭૬

ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	ગાથા ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૮૪૧-૮૪૨	આલસાદિ ધર્મશ્રવણના વિઘ્નો	૨૭૮	૮૬૬-૮૬૮	મુનિપણાનું સ્વરૂપ અને શ્રમણ-શબ્દની વ્યાખ્યા	૩૨૯
૮૪૩	યોદ્ધાનું દૃષ્ટાન્ત	૨૭૯	૮૬૯-૮૭૦	મેતાર્યમુનિની સ્તવના	૩૩૮
૮૪૪	દૃષ્ટાદિ સામાયિકપ્રાપ્તિના કારણો	૨૮૦	૮૭૧	કાલિકાચાર્યની સ્તવના	૩૪૧
૮૪૫-૮૪૬	અનુકંપાદિ સામાયિકપ્રાપ્તિના કારણો	૨૮૦	૮૭૨-૮૭૫	ચિલાતીપુત્રની સ્તવના	૩૪૪
૮૪૭	સાધુની અનુકંપાથી વાનર દેવ બન્યો	૨૮૪	૮૭૬-૮૭૯	લાખ શ્લોકોનો સંક્ષેપ, ધર્મરુચિમુનિની અનાકુટિ, પરિજ્ઞાને વિશે ઈલાપુત્રનું દૃષ્ટાન્ત, પ્રત્યાખ્યાનમાં તેતલિ-પુત્રનું દૃષ્ટાન્ત	૩૪૫
૮૪૮	અભ્યુત્થાનાદિ સામાયિકપ્રાપ્તિના કારણો	૩૧૪		॥ ઉપોદ્ઘાતનિર્યુક્તિ સમાપ્ત ॥	
૮૪૯	સમ્યક્ત્વાદિનો સ્થિતિકાલ ('કિયચ્ચિરં' દ્વાર)	૩૧૫			
૮૫૦-૮૫૨	સમ્યક્ત્વાદિ પ્રાપ્ત કરનારાદિની સંખ્યા ('કતિ' દ્વાર)	૩૧૬			
૮૫૩-૮૬૦	સમ્યક્ત્વાદિનો અંતરકાલ, નિરંતરકાલ, વિરહકાલ, ભવો, આકર્ષો, સ્પર્શના,	૩૧૮	●	મ. હેમચન્દ્રસૂરિકૃત ટિપ્પણી પરિશિષ્ટ - ૧	૩૫૨
૮૬૧-૮૬૪	નિરુક્તિદ્વાર (સમ્યક્ત્વાદિના પર્યાયવાચી નામો)	૩૨૩	●	ઉદ્દૃત દૃષ્ટાન્તો પરિશિષ્ટ - ૨	૩૭૦
૮૬૫	ચારિત્રના પર્યાયવાચી નામો ઉપર દમદંતાદિ દૃષ્ટાન્તોના નામો	૩૨૬	●	નિર્યુક્તિગાથાઓને અકારાદિ-ક્રમ પરિશિષ્ટ-૩	૩૭૮

❖ અધ્યયનોનું વર્ગીકરણ ❖

ભાગ-૧	સામાયિક અધ્યયન
ભાગ-૨	સામાયિક અધ્યયન
ભાગ-૩	સામાયિક અધ્યયન
ભાગ-૪	સામાયિક અધ્યયન
ભાગ-૫	ચતુર્વિંશતિસ્તવ, વંદન અને પ્રતિક્રમણ અધ્યયન (ચર્જહિં જ્ઞાણેહિં સુધી)
ભાગ-૬	પ્રતિક્રમણ અધ્યયન
ભાગ-૭	કાયોત્સર્ગ અને પ્રત્યાખ્યાન અધ્યયન

❖ નિર્યુક્તિગાથાઓનું વર્ગીકરણ ❖

ભાગ-૧	૧-૧૮૫
ભાગ-૨	૧૮૬-૬૪૧
ભાગ-૩	૬૪૨-૮૭૯
ભાગ-૪	૮૮૦-૧૦૫૫
ભાગ-૫	૧૦૫૬-૧૨૭૨ (ધ્યાનશતક)
ભાગ-૬	૧૨૭૩-૧૪૧૮
ભાગ-૭	૧૪૧૯-૧૬૨૫

દષ્ટાન્તલ્લુકમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠ ક્રમાંક
૧. વિનય અને અવિનય ઉપર અશ્વનું દષ્ટાન્ત	૨૧	૧૮. મનુષ્યભવની દુર્લભતાના દશદષ્ટાન્તો	૨૬૫
૨. વૈયાવચ્ચાદિ માટે આમંત્રણની રાહ જોવામાં બ્રાહ્મણ અને વાનરની કથા	૨૪	૧૯. આનંદશ્રાવક	૩૭૨
૩. ગુરુ સ્વયં વૈયાવચ્ચ કરે તેમાં બે વેપારીઓનું દષ્ટાન્ત	૨૫	૨૦. કામદેવશ્રાવક	૩૭૩
૪. ★આયુષ્ય તૂટવાના કારણો ★		૨૧. વલ્કલચીરિ	૩૭૪
● રાગથી (રૂપવાન યુવાન)	૫૭	૨૨. ★ સામાયિકપ્રાપ્તિના દષ્ટાન્તો ★	
● સ્નેહથી (વેપારી અને તેની પત્ની)	૫૭	● અનુકંપાને વિશે વૈતરણીવૈદ્યની કથા	૨૮૨
● ભયથી (સોમિલ બ્રાહ્મણ)	૫૮	● અકામનિર્જરામાં મહાવતની કથા	૨૮૫
૫. નૈગમનયની માન્યતાને જાણવા વસવાટાદિના દષ્ટાન્તો	૯૧	● બાળતપમાં ઈન્દ્રનાગની કથા	૨૯૨
૬. વજ્રસ્વામી ચરિત્ર	૧૦૨	● સુપાત્રદાનમાં કૃતપુણ્યની કથા	૨૯૫
૭. પુંડરિક-કંડરિકની કથા	૩૭૦	● વિનયારાધનામાં પુષ્પશાલની કથા	૩૦૧
૮. દશપુરનગરની ઉત્પત્તિ (કુમારનંદિ)	૧૨૯	● વિભંગજ્ઞાનમાં શિવરાજર્ષિની કથા	૩૦૨
૯. આર્થરક્ષિતસૂરિ ચરિત્ર	૧૨૯	● સંયોગ-વિયોગમાં બે વેપારીઓની કથા	૩૦૩
૧૦. જમાલિ (બહુતરમત)	૧૭૦	● દુઃખમાં બે ભાઈઓની કથા	૩૦૭
૧૧. તિષ્ઠગુપ્ત (જીવપ્રદેશમત)	૧૭૪	● ઉત્સવમાં ભરવાડની કથા	૩૦૯
૧૨. આષાઢાચાર્યના શિષ્યો (અવ્યક્તમત)	૧૭૭	● ઋદ્ધિમાં દશાર્ણભદ્રની કથા	૩૧૦
૧૩. અશ્વમિત્ર (સમુચ્છેદમત)	૧૮૧	● અસત્કારમાં ઈલાપુત્રની કથા	૩૧૧
૧૪. આચાર્ય ગંગ (દ્વિક્રિયમત)	૧૮૪	૨૩. દમદંતમુનિ	૩૨૭
૧૫. રોહગુપ્ત (ત્રૈરાશિકમત)	૧૮૬	૨૪. મેતાર્યમુનિ	૩૩૦
૧૬. ગોજામાહિલ (અબદ્ધિકમત)	૧૯૩	૨૫. કાલકાચાર્ય	૩૩૮
૧૭. શિવભૂતિ (દ્વિગંબરમત)	૨૦૧	૨૬. ચિલાતીપુત્ર	૩૪૧
		૨૭. આત્રેયાદિ	૩૪૫
		૨૮. ધર્મરુચિ અણગાર	૩૪૬
		૨૯. ઈલાપુત્ર	૩૪૮
		૩૦. તેતલિપુત્ર	૩૪૮

(નોંધ :- ગુજરાતી ભાષાંતરમાં અમુક-અમુક સ્થાને ‘(H)’ નિશાની છે તે એમ સૂચવે છે કે તે પદાર્થ પાછળ પરિશિષ્ટમાં આપેલ ટિપ્પણીમાં છે.)

સામ્પ્રતમેતેષામેવ વક્તવ્યતાશેષપ્રતિપિપાદયિષયા દ્વારગાથામાહ —

खेत्ते काले जम्मे गोत्तमगारछउमत्थपरियाए ।

केवलिय आउ आगम परिणेव्वाणे तवे चेव ॥६४२॥ दारगाहा

एकारान्ताः शब्दाः प्राकृतशैल्या प्रथमैकवचनान्ता द्रष्टव्याः, ततश्च गणधरानधिकृत्य क्षेत्रं —
जनपदग्रामनगरादि तद्वक्तव्यं जन्मभूमिः, तथा कालो नक्षत्रचन्द्रयोगोपलक्षितो वाच्यः, जन्म 5
वक्तव्यं, तच्च मातापित्रायत्तमित्यतो मातापितरौ वाच्यौ, गोत्रं यद्यस्य तद्वाच्यम् ‘अगारछउमत्थपरियाए’
त्ति पर्यायशब्दः उभयत्राप्यभिसम्बध्यते, अगारपर्यायो—गृहस्थपर्यायो वाच्यः, तथा छद्मस्थपर्यायश्चेति
तथा केवलिपर्यायो वाच्यः, सर्वायुष्कं वाच्यं, तथा आगमो वाच्यः, कः कस्यागम आसीत् ?,
परिनिर्वाणं वाच्यं, कस्य भगवति जीवति सति आसीत् कस्य वा मृते इति, तपश्च वक्तव्यं, किं
केनापवर्गं गच्छता तप आचरितमिति ?, चशब्दात्संहननादि च वाच्यम्, इति गाथासमुदायार्थः ॥ 10

इदानीमवयवार्थः प्रतिपाद्यते — तत्र क्षेत्रद्वारावयवार्थाभिधित्सयाऽऽह—

अवतरशिक्षा : હવે એઓની (=ગણધરોની) જ વક્તવ્યતાશેષને પ્રતિપાદન કરવાની ઈચ્છાથી
દ્વારગાથાને કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ક્ષેત્ર—કાળ—જન્મ—ગોત્ર—અગાર—છદ્મસ્થપર્યાય—કેવલિ—આયુ—આગમ—
પરિનિર્વાણ અને તપ. 15

टीकार्थ : મૂળગાથામાં આપેલા “खेत्ते काले....” વિગેરે શબ્દો પ્રાકૃતશૈલીને કારણે ‘એ’કારાન્ત
છે. તે બધા શબ્દો પ્રથમા એકવચનાન્ત જાણવા. (સમમી વિભક્તિ સમજવી નહીં.) તેથી ગણધરોને
આશ્રયી ક્ષેત્ર = જનપદ—ગ્રામ—નગરાદિ જન્મભૂમિ કહેવા યોગ્ય છે. (અર્થાત્ કયા ગણધરની
કઈ જન્મભૂમિ હતી તે કહેવી), તથા નક્ષત્ર—ચન્દ્રયોગથી જણાતો કાળ કહેવા યોગ્ય છે (અર્થાત્
કયા ગણધરના જન્મસમયે કયું નક્ષત્ર ચન્દ્ર સાથે યોગ પામ્યું હતું ? તે કહેવું.), જન્મ કહેવો 20
અને તે જન્મ માતાપિતાને આધીન છે માટે માતાપિતા પણ કહેવા યોગ્ય છે, જેનું જે ગોત્ર હતું
તે ગોત્ર કહેવું.

“अगारछउमत्थपरियाए” અહીં પર્યાયશબ્દ ઉભયત્ર=બંને શબ્દો સાથે જોડવો, તેથી
અગારપર્યાય=ગૃહસ્થપર્યાય અને છદ્મસ્થપર્યાય કહેવા યોગ્ય છે, તથા કેવલિપર્યાય કહેવા યોગ્ય
છે, સર્વાયુષ્ય કહેવા યોગ્ય છે તથા કોને કેટલું આગમ હતું ? તે કહેવા યોગ્ય છે, તથા પ્રભુની 25
હાજરીમાં કોનું નિર્વાણ થયું અને ભગવાનના નિર્વાણ પછી કોનું નિર્વાણ થયું ? તે કહેવા યોગ્ય
છે, તથા મોક્ષમાં જતી વખતે કોણે કયો તપ આચર્યો હતો ? તે તપ કહેવા યોગ્ય છે અને મૂળગાથામાં
આપેલા “च” શબ્દથી સંઘયણાદિ કહેવા યોગ્ય છે. આ પ્રમાણે ગાથાનો સમુદાયાર્થ કહ્યો. ॥૬૪૨॥

अवतरशिक्षा : હવે અવયવ-અર્થ પ્રતિપાદન કરાય છે. તેમાં પ્રથમ ક્ષેત્રદ્વારરૂપ અવયવના
અર્થને કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

મગહા ગોબ્બરગામે જાયા તિણ્ણોવ ગોયમસગોત્તા ।

કોલ્લાગસન્નિવેસે જાઓ વિઅત્તો સુહમ્મો ય ॥ ૬૪૩ ॥

વ્યાખ્યા : મગધાવિષયે ગોર્બરગામે સન્નિવેશે જાતાસ્ત્રય એવાદ્યાઃ 'ગોયમે'ત્તિ એતે ત્રયોઽપિ ગૌતમસગોત્રા ઇતિ, કોલ્લાગસન્નિવેશે જાતો વ્યક્તઃ સુધર્મશ્ચેતિ ગાથાર્થઃ ॥

5 મોરીયસન્નિવેસે દો ભાયરો મંડિમોરિયા જાયા ।

અયલો ય કોસલાઈ મિહિલાઈ અકંપિઓ જાઓ ॥ ૬૪૪ ॥

વ્યાખ્યા : મૌર્યસન્નિવેશે દ્વૌ ભ્રાતરૌ મણ્ડિકમૌર્યૌ જાતૌ, અચલશ્ચ કૌશલાયાં, મિથિલાયામકમ્પિકો જાત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

તુંગીય સન્નિવેસે મેયજ્જો વચ્છભૂમિઈ જાઓ ।

10 ભગવંપિ ય પ્પભાસો રાયગિહે ગણહરો જાઓ ॥ ૬૪૫ ॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : તુંગીકસન્નિવેશે મેતાર્ય્યૌ વત્સભૂમૌ જાતઃ, કોશામ્બીવિષય ઇત્યર્થઃ ભગવાનપિ ચ પ્રભાસો રાજગૃહે ગણધરો જાત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ કાલદ્વારાવચ્યાર્થઃ પ્રતિપાદ્યતે - તત્ર કાલો હિ નક્ષત્રચન્દ્રયોગોપલક્ષિત ઇતિકૃત્વા યદ્યસ્ય ગણભૂતો નક્ષત્રં તદભિધિત્સુરાહ-

જેદ્દા કિત્તિય સાઈ સવણો હત્થુત્તરા મહાઓ ય ।

15 રોહિણિ ઉત્તરસાઢા મિગસિર તહ અસ્સિણી પૂસો ॥ ૬૪૬ ॥

ગાથાર્થઃ : મગધદેશના ગોબ્બરગામે ગૌતમગોત્રવાળા ત્રણ ઉત્પન્ન થયા. કોલ્લાગસન્નિવેશમાં વ્યક્ત અને સુધર્મા ઉત્પન્ન થયા.

ટીકાર્થઃ : મગધદેશના ગોબ્બરગામ નામના સન્નિવેશમાં પ્રથમ ત્રણ જ ગણધરો ઉત્પન્ન થયા. આ ત્રણે ગણધરો ગૌતમગોત્રવાળા હતા. કોલ્લાગસન્નિવેશમાં વ્યક્ત અને સુધર્મગણધર ઉત્પન્ન થયા. ॥૬૪૩॥

ગાથાર્થઃ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થઃ : મૌર્યસન્નિવેશમાં મંડિક-મૌર્ય બે ભાઈઓ થયા અને કૌશલામાં અચલ, મિથિલામાં અકંપિત થયા. ॥૬૪૪॥

25 ગાથાર્થઃ : તુંગીકસન્નિવેશની વત્સભૂમિમાં મેતાર્ય થયા અને ભગવાન પ્રભાસગણધર રાજગૃહમાં થયા.

ટીકાર્થઃ : તુંગીકસન્નિવેશમાં વત્સભૂમિમાં = કોશાંબીનગરીમાં મેતાર્ય ઉત્પન્ન થયા, ભગવાન પ્રભાસગણધર રાજગૃહમાં થયા. એ ગાથાર્થ થયો. ॥૬૪૫॥ હવે કાળદ્વારરૂપ અવયવનો અર્થ પ્રતિપાદન કરાય છે-તેમાં કાળ એ નક્ષત્રની સાથે ચંદ્રના યોગથી જણાય છે. માટે જે ગણધરનું જે નક્ષત્ર (જન્મ સમયે) હતું, તે કહેવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

30 ગાથાર્થઃ : જયેષ્ઠા-કૃત્તિકા-સ્વાતિ-શ્રવણ-હસ્તોત્તરા-મઘા-રોહિણી-ઉત્તરાષાઢા-મૃગશીર્ષ-અશ્વિની તથા પુષ્ય.

વ્યાખ્યા : જ્યેષ્ઠાઃ કૃત્તિકાઃ સ્વાતયઃ શ્રવણઃ હસ્ત ઉત્તરો યાસાં તાઃ હસ્તોત્તરા-
 ઉત્તરફાલ્ગુન્ય ઇત્યર્થઃ, મઘાશ્ચ રોહિણ્યઃ ઉત્તરાષાઢા મૃગશિરસ્તથા અશ્વિન્યઃ પુષ્યઃ, એતાનિ
 યથાયોગમિન્દ્રભૂતિપ્રમુખાનાં નક્ષત્રાણીતિ ગાથાર્થઃ ॥ દ્વારમ્ । જન્મદ્વારં પ્રતિપાદ્યતે-માતાપિત્રાયત્તં ચ
 જન્મેતિકૃત્વા ગણભૃતાં માતાપિતરાવેવ પ્રતિપાદયન્નાહ-

વસુભૂર્ઢ ધણમિત્તે ધર્મિલ ધનદેવ મોરિણ ચેવ ।

5

દેવે વસુ ય દત્તે બલે ય પિયરો ગણહરાણં ॥ ૬૪૭ ॥

વ્યાખ્યા : વસુભૂતિઃ ધનમિત્રઃ ધર્મિલઃ ધનદેવઃ મૌર્યશ્ચૈવ દેવઃ વસુશ્ચ દત્તઃ બલશ્ચ પિતરો
 ગણધરાણાં, તત્ર ત્રયાણામાદ્યાનામેક એવ પિતા, શેષાણાં તું યથાસહ્યુયં ધનમિત્રાદયોઽવસેયા ઇતિ
 ગાથાર્થઃ ॥

પુહવી ય વારુણી ભદ્રિલા ય વિજયદેવા તહા જયંતી ય ।

10

પંદા ય વરુણદેવા અઙ્ગભદ્વા ય માયરો ॥ ૬૪૮ ॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : પૃથિવી ચ વારુણી ભદ્રિલા ચ વિજયદેવા તથા જયન્તી ચ નન્દા ચ વરુણદેવા
 અતિભદ્રા ચ માતરઃ, તત્ર પૃથિવી ત્રયાણામાદ્યાનાં માતા, શેષાસ્તુ યથાસહ્યુયમન્યેષાં, નવરં વિજયદેવા
 મણ્ડિકમૌર્યયોઃ પિતૃભેદેન દ્વયોર્માતા, ધનદેવે પઞ્ચત્વમુપગતે મૌર્ય્યેણ ગૃહે ધૃતા સૈવ, અવિરોધશ્ચ

ટીકાર્થ : જ્યેષ્ઠા, કૃત્તિકા, સ્વાતિ, શ્રવણ, હસ્તનક્ષત્ર એ છે ઉત્તરમાં જેને તે 15
 હસ્તોત્તરા=ઉત્તરાફાલ્ગુની, મઘા, રોહિણી, ઉત્તરાષાઢા, મૃગશીર્ષ, અશ્વિની તથા પુષ્ય, ઈન્દ્રભૂતિ
 વગેરે ગણધરોના આ ક્રમશઃ નક્ષત્રો જાણવા. ॥૬૪૬॥ હવે જન્મદ્વાર પ્રતિપાદન કરાય છે અને
 તે જન્મ માતાપિતાને આધીન હોવાથી (ઇતિકૃત્વા-હોવાથી) ગણધરોના માતાપિતાને જ (પ્રથમ)
 પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : વસુભૂતિ-ધનમિત્ર-ધર્મિલ-ધનદેવ-મૌર્ય-દેવ-વસુ-દત્ત અને બળ ગણધરોના 20
 પિતા હતા.

ટીકાર્થ : વસુભૂતિ, ધનમિત્ર, ધર્મિલ, ધનદેવ, મૌર્ય, દેવ, વસુ, દત્ત અને બળ-આ ગણધરોના
 પિતા હતા. તેમાં પ્રથમ ત્રણ ગણધરોના એક જ પિતા હતા, જ્યારે શેષ ગણધરોના ધનમિત્ર
 વગેરે ક્રમશઃ પિતા જાણવા. ॥૬૪૭॥

ગાથાર્થ : પૃથિવી-વારુણી-ભદ્રિલા-વિજયદેવા-જયંતી-નંદા-વરુણદેવા અને અતિભદ્રા- 25
 માતાઓ હતી.

ટીકાર્થ : પૃથિવી, વારુણી, ભદ્રિલા, વિજયદેવા, જયંતી, નંદા, વરુણદેવા અને અતિભદ્રા
 - આ ગણધરોની માતાઓ હતી. તેમાં પૃથિવી પ્રથમ ત્રણ ગણધરોની માતા હતી. શેષ(માતાઓ)
 ક્રમશઃ અન્ય ગણધરોની માતાઓ હતી. પરંતુ વિજયદેવા જુદા જુદા પિતાથી પ્રાપ્ત થયેલા મંડિક
 અને મૌર્યની માતા હતી. ધનદેવના(વિજયદેવાના પ્રથમપતિ અને મંડિકના પિતાના) મૃત્યુ પામ્યા 30

તસ્મિન્ દેશ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ગોત્રદ્વારપ્રતિપાદનાય આહ—

તિણિણ ય ગોયમગોત્તા ભારદ્વા અગ્નિવૈશ્યાયનવાશિષ્ઠા ।

કાસવગોયમહારિય કોડિણ્ણદુગં ચ ગોત્તાઈં ॥ ૬૪૯ ॥

- વ્યાખ્યા : ત્રયશ્ચ ગૌતમગોત્રાઃ ઇન્દ્રભૂત્યાદયઃ, ભારદ્વાજાગ્નિવૈશ્યાયનવાશિષ્ઠાઃ યથાયોગં
5 વ્યક્તસુધર્મમણ્ડિકાઃ, કાશ્યપગૌતમહારીતસગોત્રાઃ, મૌર્યાકમ્પિકા[તા]ચલભ્રાતર ઇતિ,
કૌણ્ડિન્યસગોત્રૌ દ્વૌ મેતાર્યપ્રભાસાવિત્યેતાનિ ગણધરાણાં ગોત્રાણીતિ ગાથાર્થઃ ॥ દ્વારમ્ ॥
અગારપર્યાયદ્વારવ્યાચ્છિદ્યાસયાઽઽહ —

પણ્ણા છાયાલીસા બાયાલા હોઝ પણ્ણ પણ્ણા ય ।

તેવણ્ણં પંચસદ્ધી અડયાલીસા ય છાયાલા ॥ ૬૫૦ ॥

- 10 વ્યાખ્યા : પચ્ચાશત્ ષટ્ચત્વારિંશત્ દ્વિચત્વારિંશત્ ભવતિ પચ્ચાશત્ પચ્ચાશચ્ચ
ત્રિપચ્ચાશત્ પચ્ચષષ્ઠિઃ અષ્ટચત્વારિંશત્ ષટ્ચત્વારિંશત્ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥
છત્તીસા સોલસગં અગારવાસો ભવે ગણહરાણં ।
છઝમત્થયપરિયાગં અહક્કમં કિત્તઙ્ગસ્સામિ ॥ ૬૫૧ ॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : ષટ્ત્રિંશત્ ષોડશકમ્ 'અગારવાસો' ગૃહવાસો યથાસહ્યુચ્યમ્ એતાવાન્ ગણધરાણામ્

- 15 પછી મૌર્યવડે તે વિજયદેવા પોતાના ઘરમાં રખાઈ. (અને મૌર્યવડે વિજયદેવાને મૌર્યપુત્ર નામે
પુત્રની પ્રાપ્તિ થઈ. અહીં કો'કને પ્રશ્ન થાય કે એક પતિને બે પત્ની હોય, પણ એક પત્નીને
બે પતિ ઘટે નહીં. આનો જવાબ આપતા કહે છે કે) તે દેશમાં આ રીતનો વ્યવહાર કરવામાં
કોઈ વિરોધ નહોતો. ॥૬૪૮॥ હવે ગોત્રદ્વારનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ત્રણ ગૌતમગોત્રવાળા, ભારદ્વાજ, અગ્નિવૈશ્યાયન, વાશિષ્ઠ, કાશ્યપ, ગૌતમ,

- 20 હારિત અને કૌડિન્ય (ગણધરોના) ગોત્ર હતા.

ટીકાર્થ : ઇન્દ્રભૂતિ વગેરે પ્રથમ ત્રણ ગૌતમગોત્રવાળા, વ્યક્ત-સુધર્મ અને મંડિક કમશઃ
ભારદ્વાજ, અગ્નિવૈશ્યાયન અને વાશિષ્ઠગોત્રવાળા હતા. મૌર્ય, અકંપિત અને અચલભ્રાતા કમશઃ
કાશ્યપ, ગૌતમ અને હારિતગોત્રવાળા તથા મેતાર્ય અને પ્રભાસ કૌડિન્યગોત્રવાળા હતા. આ
પ્રમાણે આ ગણધરોના ગોત્ર જાણવા. ॥૬૪૯॥ હવે અગાર(ગૃહસ્થ)પર્યાયરૂપદ્વારને વ્યાખ્યાન

- 25 કરવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : પચાસ — છંતાલીસ — બેંતાલીસ — પચાસ — પચાસ — ત્રેપન — પાસઠ—
અડતાલીસ—છંતાલીસ ॥ ૬૫૦ ॥

ગાથાર્થ : છત્રીસ—સોળ—ગણધરોનો અગારવાસ છે. છઝમત્થયપર્યાયને યથાક્રમે હું કીર્તન કરીશ.

- 30 ટીકાર્થ : છત્રીસ અને સોળ આ પ્રમાણે ગણધરોનો યથાસંખ્ય (જે રીતે સંખ્યા કહી તે

ઇતિ ગાથાર્દ્ધમ્ । દ્વારમ્ । અનન્તરદ્વારાવયવાર્થપ્રતિપિપાદયિષયાઽઽહ પશ્ચાર્દ્ધ-છન્નસ્થપર્યાયં 'યથાક્રમં' યથાયોગં કીર્ત્તયિષ્યામિ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

તીસા બારસ દસગં બારસ બાયાલ ચોદ્દસદુગં ચ ।

ળવગં બારસ દસ અદ્વગં ચ છઝમત્થપરિયાઓ ॥ ૬૫૨ ॥ દારં ॥

ગાથેયં નિગદસિદ્ધા ॥ કેવલિપર્યાયપરિજ્ઞાનોપાયપ્રતિપાદનાયાહ -

5

છઝમત્થપરીયાગં અગારવાસં ચ વોગસિત્તા ણં ।

સવ્વાઝગસ્સ સેસં જિણપરિયાગં વિયાણાહિ ॥ ૬૫૩ ॥

વ્યાખ્યા : છન્નસ્થપર્યાયમ્ અગારવાસં ચ વ્યવકલવ્ય સર્વાયુષ્કસ્ય શેષં જિનપર્યાયં વિજાનીહીતિ ગાથાર્થઃ ॥ સ ચાયં જિનપર્યાયઃ -

બારસ સોલસ અદ્વારસેવ અદ્વારસેવ અદ્વેવ ।

10

સોલસ સોલ તહેકવીસ ચોદ્દ સોલે ય સોલે ય ॥ ૬૫૪ ॥ દારં ॥

નિગદસિદ્ધા । સર્વાયુષ્કપ્રતિપાદનાયાહ-

બાણઝડ્ઠં ચઝહત્તરિ સત્તરિ તત્તો ભવે અસીઈં ય ।

ઁગં ચ સયં તત્તો તેસીઈં પંચણઝડ્ઠં ય ॥ ૬૫૫ ॥

પ્રમાણે = ક્રમશઃ) આટલો ગૃહસ્થપર્યાય જાણવો. હવે આના પછીના દ્વાર(છન્નસ્થપર્યાય)રૂપ 15
અવયવાર્થને પ્રતિપાદન કરવાની ઈચ્છાથી ગાથાના પશ્ચાર્ધભાગને કહે છે કે-છન્નસ્થપર્યાયને ક્રમશઃ
કીર્તન કરીશ. ॥૬૫૧॥

ગાથાર્થ : ત્રીસ-બાર-દશ-બાર-બેતાલીસ-ચૌદ-ચૌદ-નવ-બાર-દશ અને આઠ (આ 20
પ્રમાણે) છન્નસ્થપર્યાય જાણવો.

ટીકાર્થ : આ ગાથાનો અર્થ સ્પષ્ટ જ છે. ॥૬૫૨॥ હવે કેવલિપર્યાયના પરિજ્ઞાનના ઉપાયને 20
પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : છન્નસ્થપર્યાય અને ગૃહસ્થપર્યાયને બાદ કરી સર્વાયુષ્યનો શેષ(ભાગ) જિનપર્યાય 25
તરીકે જાણ.

ટીકાર્થ :- (ટીકાર્થ ગાથાર્થ પ્રમાણે જાણવો.) ॥૬૫૩॥ તે જિનપર્યાય આ પ્રમાણે છે ⇨

ગાથાર્થ : બાર-સોળ-અઢાર-અઢાર-આઠ-સોળ-સોળ-એકવીસ-ચૌદ-સોળ અને સોળ 25
(આ પ્રમાણે જિન(કેવલિ)પર્યાય જાણવો.)

ટીકાર્થ : સ્પષ્ટ જ છે. ॥૬૫૪॥ હવે સર્વાયુષ્કનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : બાણુ-ચુંમોત્તેર-સીત્તેર-એશી-એકસો-ત્યાશી-પંચાણુ-અઠ્યોત્તેર-બહોત્તેર- 25
બાસઠ-અને ચાલીસવર્ષનું ગણધરોનું સર્વ આયુ જાણવું.

ટીકાર્થ : બંને ગાથાઓનો અર્થ સ્પષ્ટ જ છે. ॥૬૫૫-૬૫૬॥ હવે આગમદ્વારરૂપ અવયવાર્થનું 30

અઠ્ઠત્તરિં ચ વાસા તત્તો બાવત્તરિં ચ વાસાઈં ।

બાવટ્ટી ચત્તા ચ્લુ સવ્વગણહરાઝયં ઇયં ॥ ૬૫૬ ॥ દારં ॥

ગાથાદ્વયં નિગદસિદ્ધમેવ ॥ આગમદ્વારાવચવાર્થ પ્રતિપાદયન્નાહ—

સવ્વે ય માહણા જચ્ચા, સવ્વે અજ્ઞાવયા વિઠ્ઠ ।

5 સવ્વે દુવાલસંગી ય, સવ્વે ચોદ્દસપુવ્વિણો ॥ ૬૫૭ ॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : સર્વે ચ બ્રાહ્મણા જાત્યાઃ, અશુદ્ધા ન ભવન્તિ, સર્વેઽધ્યાપકાઃ, ઉપાધ્યાયા ઇત્યર્થઃ, 'વિદ્વાંસઃ' પળિડતાઃ, અયં ગૃહસ્થાગમઃ, તથા સર્વે દ્વાદશાઙ્ગિનઃ, તત્ર સ્વલ્પેઽપિ દ્વાદશાઙ્ગાધ્યયને દ્વાદશાઙ્ગિનોઽભિધીયન્ત એવ અતઃ સમ્પૂર્ણજ્ઞાપનાર્થમાહ—સર્વે ચતુર્દશપૂર્વિણ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ પરિનિર્વાણદ્વારમાહ—

10 પરિણિવ્વુયા ગણહરા જીવંતે ણાયણ વવ જણા ડ ।

ઈંદભૂઈં સુહમ્મો ય રાયગિહે નિવ્વુણ વીરે ॥ ૬૫૮ ॥ દારં ॥

નિગદસિદ્ધા । તપોદ્વારપ્રતિપાદનાયાહ—

માસં પાઓવગયા સવ્વેઽવિ ય સવ્વલલ્લિસંપણ્ણા ।

15 વજ્જરિસહસંઘયણા સમચરંસા ય સંઠાણા ॥ ૬૫૯ ॥

પ્રતિપાદન કરતાં કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : બધા ગણધરો જાતિમાન બ્રાહ્મણ હતા, બધા વિદ્વાન અધ્યાપક હતા અને સર્વ બાર અંગને ધારણ કરનારા ચૌદપૂર્વી હતા.

ટીકાર્થ :— સર્વ ગણધરો જાતિમાન બ્રાહ્મણો હતા, અશુદ્ધ નહોતા. બધા ગણધરો અધ્યાપક=ઉપાધ્યાય તથા વિદ્વાન=પંડિત હતા, આ પ્રમાણે ગૃહસ્થાવસ્થામાં તેઓને જ્ઞાન હતું. તથા સર્વ બાર અંગી હતા. તેમાં બારમા અંગનું થોડું પણ અધ્યયન કર્યું હોય તો તે વ્યક્તિ બાર-અંગી કહેવાય છે. આથી ગણધરો સંપૂર્ણ બાર અંગને જાણનારા હતા એ જણાવવા કહે છે કે સર્વ ગણધરો ચૌદપૂર્વી હતા. આ પ્રમાણે ગાથાર્થ કહ્યો. ॥૬૫૭॥ હવે પરિનિર્વાણદ્વારને કહે છે ⇨

25 ગાથાર્થ : નાયક(ભગવાન)ની હયાતિમાં નવ ગણધરો નિર્વાણ પામ્યા અને વીરપ્રભુના નિર્વાણ પછી ઈન્દ્રભૂતિ અને સુધર્મ રાજગૃહમાં નિર્વાણ પામ્યા.

ટીકાર્થ : સ્પષ્ટ જ છે. ॥૬૫૮॥ હવે તપદ્વારનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સર્વ ગણધરોએ એકમાસનું પાદપોષગમન અનશન કર્યું. તથા સર્વ ગણધરો સર્વલલ્લિ સંપન્ન (યુક્ત), વજ્જરબલસંઘયણવાળા અને સમચતુરસ્રસંસ્થાનવાળા હતા.

30 ટીકાર્થ : સર્વ ગણધરો એકમાસનું પાદપોષગમન અનશન પામ્યા=કર્યું. હવે દ્વારગાથામાં

વ્યાખ્યા : ‘માસં પાયોવગયન્તિ સર્વં એવ ગણધરાઃ માસં પાદપોપગમનં ગતાઃ—પ્રાપ્તાઃ, દ્વારગાથોપન્યસ્તચશબ્દાર્થમાહ—સર્વેઽપિ ચ સર્વલબ્ધિસમ્પન્નાઃ—આમર્ષોષધ્યાદ્યશેષલબ્ધિસમ્પન્ના ઇત્યર્થઃ, વજ્રઋષભસંહનનાઃ સમચતુરસ્ત્રાશ્ચ સંસ્થાનત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ઉક્તઃ સામાયિકાર્થસૂત્રપ્રણેતૃણાં તીર્થકરગણધરાણાં નિર્ગમઃ, સામ્પ્રતં ક્ષેત્રદ્વારમવસરપ્રાપ્તમુલ્લઙ્ઘ્ય કાલદ્વારમુચ્યતે, અનન્તરમેવ દ્રવ્યનિર્ગમસ્ય પ્રતિપાદિતત્વાત્, કાલસ્ય ચ દ્રવ્યપર્યાયત્વાત્ અન્તરઙ્ગત્વાદ્ ‘અન્તરઙ્ગહિરઙ્ગયોશ્ચાન્તરઙ્ગ એવ વિધિર્બલવાન્’ ઇતિ પરિભાષાસામર્થ્યાદિતિ, નિર્યુક્તિકૃતા તુ ક્ષેત્રસ્યાલ્પવક્તવ્યત્વાદન્યથોપન્યાસઃ કૃત ઇતિ ।

સ ચ કાલો નામાદ્યેકાદશભેદભિન્નઃ, તત્ર નામસ્થાપને સુજ્ઞાને, દ્રવ્યાદિકાલસ્વરૂપાભિધિત્સયાઽઽહ—

દવ્વે અદ્દ અહાઝય ઉવક્કમે દેસકાલકાલે ય ।

તહ ય પમાણે વણ્ણે ભાવે પગયં તુ ભાવેણં ॥ ૬૬૦ ॥ દારગાહા ॥

વ્યાખ્યા : તત્ર ‘દ્રવ્ય’ ઇતિ વર્તનાદિલક્ષણો દ્રવ્યકાલો વાચ્યઃ, ‘અદ્દે’તિ ચન્દ્રસૂર્યાદિ—

(ગા. ૬૪૨માં) બતાવેલા “ચ” શબ્દના (તવે ચેવ) અર્થને કહે છે — (અર્થાત્ હવે જે બતાવે છે તે “ચ” શબ્દથી જાણવું.) સર્વ ગણધરો સર્વલબ્ધિથી સંપન્ન = આમર્ષોષધિ(સ્પર્શમાત્રથી અન્યના રોગો દૂર કરવાની લબ્ધિ) વિગેરે તમામ લબ્ધિવાળા, વજ્રઋષભનારાયસંઘયજ્ઞવાળા અને સંસ્થાનથી = આકારથી સમચતુરસ્રસંસ્થાનવાળા હતા. આ પ્રમાણે ગાથાર્થ કહ્યો. ॥૬૫૯॥ આમ, સામાયિકના અર્થ અને સૂત્રના પ્રણેતા એવા તીર્થકરો—ગણધરોનો નિર્ગમ કહેવાયો. હવે અવસરથી પ્રાપ્ત એવા ક્ષેત્રદ્વારને છોડી કાળદ્વાર કહેવાય છે કારણ કે હમણાં જ દ્રવ્યનિર્ગમ પ્રતિપાદન કરાયો અને કાળ એ દ્રવ્યના પર્યાયરૂપ હોવાથી આંતરિક અંગ છે અને “આંતરિક તથા બાહ્યમાં આંતરિક વિધિ જ બળવાન છે” એ પ્રમાણેની પરિભાષાના સામર્થ્યથી ક્ષેત્રદ્વારને છોડી કાળદ્વાર કહેવાય છે. 20

(શંકા : તો પછી નિર્યુક્તિકારે દ્વારગાથામાં નિર્ગમ પછી ક્ષેત્રનો ઉપન્યાસ શા માટે કર્યો, કાળનો ઉપન્યાસ શા માટે નિર્ગમ પછી ન કર્યો?)

સમાધાન : નિર્યુક્તિકારવડે ક્ષેત્રની અલ્પવક્તવ્યતા હોવાથી અન્યથા (પ્રથમ ક્ષેત્ર અને પછી કાળનો) ઉપન્યાસ કરાયો છે.

અવતરણિકા : તે કાળ નામાદિ અગિયારભેદથી જુદા જુદા પ્રકારનો છે. તેમાં નામસ્થાપના સુખેથી જાણી શકાય છે, તેથી દ્રવ્યાદિકાલનું સ્વરૂપ કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : દ્રવ્ય—અદ્દા—યથાયુષ્ક—ઉપક્રમ—દેશકાળ—કાળકાળ—પ્રમાણ—વર્ણ—ભાવ. અહીં ભાવવડે અધિકાર છે.

ટીકાર્થ : તેમાં ‘દ્રવ્ય’ શબ્દથી વર્તનાદિરૂપ દ્રવ્યકાળ કહેવા યોગ્ય છે, ‘અદ્દા’ શબ્દથી ચન્દ્રસૂર્યાદિની (પરિભ્રમણરૂપ) ક્રિયાથી વિશિષ્ટ અર્ધતૃતીય(અઢી)દ્વીપસમુદ્રાન્તરવર્તી સમયાદિરૂપ 30

- ક્રિયાવિશિષ્ટોઽર્દ્ધતૃતીયદ્વીપસમુદ્રાન્તર્વર્ત્ત્યદ્ધાકાલઃ સમયાદિલક્ષણો વાચ્યઃ, તથા યથાઽઽયુષ્કાલો દેવાદ્યાયુષ્કલક્ષણો વાચ્યઃ, તથા 'ઉપક્રમકાલઃ' અભિપ્રેતાર્થસામીપ્યાનયનલક્ષણઃ સામાચારી-યથાયુષ્કભેદભિન્નો વાચ્યઃ, તથા દેશકાલો વાચ્યઃ, દેશઃ પ્રસ્તાવોઽવસરો વિભાગઃ પર્યાય ઇત્યનર્થાન્તરં, તતશ્ચાભીષ્ટવસ્ત્વવાપ્ત્યવસરકાલ ઇત્યર્થઃ, તથા કાલકાલો વાચ્યઃ, તત્રૈકઃ કાલશબ્દઃ
- 5 પ્રાગ્નિરૂપિત એવ, દ્વિતીયસ્તુ સામયિકઃ, કાલો મરણમુચ્યતે, મરણક્રિયાકલનં કાલકાલ ઇત્યર્થઃ, ચઃ સમુચ્ચયે, તથા ચ 'પ્રમાણકાલઃ' અદ્ધાકાલવિશેષો દિવસાદિલક્ષણો વાચ્યઃ, તથા વર્ણકાલો વાચ્યઃ, વર્ણશ્ચાસૌ કાલશ્ચેતિ વર્ણકાલઃ, 'ભાવિત્તિ ઔદયિકાદિભાવકાલઃ સાદિસપર્ય-વસાનાદિભેદભિન્નો વાચ્ય ઇતિ, 'પ્રકૃતં તુ ભાવેને'તિ ભાવકાલેનાધિકાર ઇતિ ગાથાસમુદાયાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતમવયવાર્થોઽભિધીયતે-તત્રાદ્યદ્વારાવયવાર્થાભિધિત્સયાઽઽહ -

- 10 ચેયણમચેયણસ્સ વ દવ્વસ્સ ઠિઙ્ઠ ડ જા ચડવિયપ્પા ।
સા હોઙ્ઠ દવ્વકાલો અહવા દવિયં તુ તં ચેવ ॥ ૬૬૧ ॥

વ્યાખ્યા : ચેતનાચેતનસ્ય દેવસ્કન્ધાદેઃ, બિન્દુરલાક્ષણિકઃ, અથવા ચેતનસ્યાચેતનસ્ય ચ

- અદ્ધાકાળ કહેવા યોગ્ય છે. તથા દેવાદિના આયુષ્યરૂપ યથાયુષ્કાળ કહેવા યોગ્ય છે. તથા અભિપ્રેતાર્થને નજીક લાવવારૂપ ઉપક્રમકાળ કે જે સામાચારી અને યથાયુષ્ક એમ બે પ્રકારે છે
- 15 તે કહેવા યોગ્ય છે. તથા દેશકાળ કહેવા યોગ્ય છે. અહીં દેશ, પ્રસ્તાવ, અવસર, વિભાગ, પર્યાય આ બધા સમાનાર્થી શબ્દો જાણવા. તેથી ઈચ્છિતવસ્તુની પ્રાપ્તિનો અવસરકાળ એ દેશકાળ તરીકે જાણવો. તથા કાળકાળ કહેવા યોગ્ય છે. તેમાં એક "કાળ" શબ્દનો અર્થ પૂર્વે (ગાથા ૧૪૦ ભાગ-૧માં) કહી દીધો છે. બીજો કાળ શબ્દ સામયિક (પારિભાષિક) છે. તે કાળ શબ્દથી મરણ કહેવાય છે. માટે કાળકાળ એટલે મરણક્રિયાનો સમય, તે કહેવા યોગ્ય છે. "ચ" શબ્દ
- 20 સમુચ્ચયાર્થમાં જાણવો. તથા દિવસાદિરૂપ પ્રમાણકાળ કે જે અદ્ધાકાળનો જ એક પ્રકાર છે તે કહેવા યોગ્ય છે. તથા વર્ણકાળ=વર્ણ એ જ કાળ (=વર્ણરૂપ કાળ) તે કહેવા યોગ્ય છે. "ભાવ" શબ્દથી સાદિ-સપર્યવસાનાદિભેદવાળો ઔદયિકાદિભાવકાળ કહેવા યોગ્ય છે. અહીં ભાવકાળનો અધિકાર (પ્રયોજન) છે. આ પ્રમાણે દ્વારગાથાનો સમુદાયાર્થ કહ્યો. ॥૬૬૦॥

- અવતરણિકા : હવે અવયવાર્થ કહેવાય છે - તેમાં પ્રથમદ્વારરૂપ અવયવના અર્થને કહેવાની
- 25 ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ચેતનનાચેતન એવા દ્રવ્યની ચાર વિકલ્પોવાળી જે સ્થિતિ તે દ્રવ્યકાળ છે અથવા દ્રવ્ય જ દ્રવ્યકાળ જાણવો.

ટીકાર્થ : (H)ચેતન એવા દેવાદિની અને અચેતન એવા દ્વયશુક્સ્થાદિની, અહીં મૂળગાથામાં "ચેયણમચેયણસ્સ" શબ્દમાં ળિંદુ=અનુસ્વાર એ અલાક્ષણિક=પ્રયોજન વિનાનો છે. (માત્ર

- 30 (H) મલધારીય હેમચન્દ્રસૂરિજીની ટિપ્પણીમાં આ પદાર્થ જણાવેલ છે. તે ટિપ્પણી પરિશિષ્ટ નં. ૧માં આપેલી છે.

દ્રવ્યસ્ય સ્થાન-સ્થિતિરેવ યા સાદિસપર્યવસાનાદિભેદેન 'ચતુર્વિકલ્પા' ચતુર્ભેદા સા સ્થિતિર્ભવતિ
દ્રવ્યસ્ય કાલો દ્રવ્યકાલઃ, તત્પર્યાયત્વાત્, અથવા 'દ્રવ્યં તુ' તદેવ દ્રવ્યમેવ કાલો દ્રવ્યકાલ ઇતિ
ગાથાર્થઃ ॥

ચેતનાચેતનદ્રવ્યચતુર્વિધસ્થિતિનિર્દર્શનાયાહ-

ગૃહ સિદ્ધા ભવિયાય અભવિય પોગ્ગલ અણાગયદ્ધા ય ।

5

તીયદ્ધ તિન્નિ કાયા જીવાજીવદ્વિર્ઠ ચઠ્ઠા ॥ ૬૬૨ ॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : 'ગતિ'ત્તિ દેવાદિગતિમધિકૃત્ય જીવાઃ સાદિસપર્યવસાનાઃ 'સિદ્ધ'ત્તિ સિદ્ધાઃ
પ્રત્યેકં સિદ્ધત્વેન સાદ્યપર્યવસાનાઃ 'ભવિયાય'ત્તિ ભવ્યાશ્ચ ભવ્યત્વમધિકૃત્ય કેચનાનાદિસપર્યવસાનાઃ,
'અભવિય'ત્તિ અભવ્યાઃ ખલ્વભવ્યતયા અનાદ્યપર્યવસાના ઇતિ જીવસ્થિતિચતુર્ભિન્નિકા । 'પોગ્ગલ'ત્તિ
પૂરણગલનધર્માણઃ પુદ્ગલાઃ, તે હિ પુદ્ગલત્વેન સાદિસપર્યવસાનાઃ, 'અણાગયદ્ધ'ત્તિ અનાગતાદ્ધા- 10
અનાગતકાલઃ, સ હિ વર્તમાનસમયાદિઃ સાદિરનન્તત્વાચ્ચાપર્યવસાન ઇતિ, 'તીયદ્ધ'ત્તિ
અતીતકાલોઽનન્તત્વાદનાદિઃ સામ્પ્રતસમયપર્યન્તવિવક્ષ્યાયાં સપર્યવસાન ઇતિ, 'તિણિણ કાયા'ત્તિ

ગાથાનો ઉચ્ચાર કરવામાં અનુકૂળતા રહે તે માટે મૂકવામાં આવ્યો છે.) અથવા ચેતનદ્રવ્યની અને
અચેતનદ્રવ્યની, સ્થાન એટલે સ્થિતિ જ કે જે સાદિ-સાંતાદિ ભેદથી ચાર પ્રકારે છે. તે સ્થિતિ
દ્રવ્યનો પર્યાય હોવાથી દ્રવ્યકાળ છે. (અર્થાત્ ચેતન કે અચેતનદ્રવ્યનો ચેતન કે અચેતનરૂપે રહેવાનો 15
જે કાળ તે દ્રવ્યકાળ) અથવા "દ્રવ્યં તુ તદેવ" એટલે દ્રવ્ય પોતે જ કાળ તે દ્રવ્યકાળ (અર્થાત્
દ્રવ્યકાળશબ્દથી દ્રવ્ય જ લેવું. આમ પ્રથમવ્યાખ્યામાં ષષ્ઠીતત્પુરુષસમાસ કરવાથી (દ્રવ્યનો જે કાળ
તે દ્રવ્યકાળ) દ્રવ્યકાળ તરીકે દ્રવ્યની સ્થિતિ આવે. બીજી વ્યાખ્યા પ્રમાણે (દ્રવ્યરૂપ કાળ) કર્મધારય
કરવાથી દ્રવ્ય પોતે જ દ્રવ્યકાળ તરીકે આવશે.) ॥૬૬૧॥

અવતરણિકા : હવે ચેતનાચેતનદ્રવ્યની ચતુર્વિધસ્થિતિને બતાવતા કહે છે ⇨

20

ગાથાર્થ : ગતિ - સિદ્ધ - ભવ્ય - અભવ્ય - પુદ્ગલ - અનાગતકાળ - અતીતકાળ
- ત્રણકાય આ પ્રમાણે જીવાજીવની ચાર પ્રકારે સ્થિતિ છે.

ટીકાર્થ : દેવાદિગતિને આશ્રયી જીવો સાદિ-સાંત છે. દરેક સિદ્ધો સિદ્ધ તરીકે સાદિ-અનંત
છે. ભવ્યજીવોમાં ભવ્યત્વને આશ્રયી કેટલાક (ભવ્યજીવો) અનાદિ-સાંત છે. (કારણ કે બધા
ભવ્યજીવો મોક્ષમાં જતા નથી. જે જાય છે તેઓનું ભવ્યત્વ નાશ પામતું હોવાથી અનાદિ-સાંત 25
છે.) અભવ્યજીવો અભવ્ય તરીકે અનાદિ-અનંત છે. આ પ્રમાણે જીવને આશ્રયી સ્થિતિ ચાર
પ્રકારે કહી. પુદ્ગલો પુરણ-ગલનધર્મવાળા હોય છે અને તે પુદ્ગલ તરીકે સાદિ-સાંત છે. (શંકા
: પુદ્ગલ, પુદ્ગલરૂપે જ હંમેશ માટે રહે છે, તો સાદિ-સાંત શી રીતે? સમાધાન : તેના સ્કંધોમાં
ફેરફાર થયા કરે છે, તે અપેક્ષાએ સાદિ સાંત જાણવો.) તથા અનાગતકાળ એ વર્તમાનસમયાદિરૂપ
હોવાથી સાદિ અને અનંત હોવાથી અપર્યવસાનવાળો છે. અતીતકાળ અનંત હોવાથી અનાદિ 30
અને વર્તમાનસમય સુધીની વિવક્ષા કરીએ (અર્થાત્ વર્તમાન સમય પહેલાના સમય સુધી ભૂતકાળ

ધર્માધર્માકાશાસ્તિકાયાઃ ખલ્વનાદ્યપર્યવસાના ઇતિ, ઇત્યં જીવાજીવસ્થિતિશ્ચતુર્દ્વૈતિ ગાથાર્થઃ ॥
દ્વારમ્ ॥

અદ્ભાકાલદ્વારાવયવાર્થ વ્યાચિખ્યાસુરાહ-

સમયાવલિય મુહુત્તા દિવસમહોરત્ત પક્ષ માસા ય ।

5 સંવચ્છ્ર યુગ પલિયા સાગર ઓસપ્પિ પરિયટ્ટા ॥ ૬૬૩ ॥ દારં

વ્યાખ્યા : તત્ર પરમનિકૃષ્ટઃ કાલઃ સમયોઽભિધીયતે, સ ચ પ્રવચનપ્રતિપાદિતપટ્ટશાટિકા-
પાટનદૃષ્ટાન્તાદવસેયઃ, આવલિકા-અસહ્યુચેયસમયસમુદાયલક્ષણા, દ્વિઘટિકો મુહૂર્ત્તઃ,
દિવસશ્ચતુષ્પ્રહરાત્મકઃ, યદ્વા આકાશખણ્ડમાદિત્યેન સ્વભાભિર્વ્યાપ્તં તદ્દિવસં ઇત્યુચ્યતે, શેષં નિશેતિ,
અહોરાત્રમષ્ટપ્રહરાત્મકમહર્ત્રિંશમિત્યર્થઃ, પક્ષઃ-પચ્ચદશાહોરાત્રાત્મકઃ, માસઃ-તદ્દ્વિગુણઃ, ચઃ સમુચ્ચયે,
10 સંવત્સરો-દ્વાદશમાસાત્મકઃ, યુગં પચ્ચસંવત્સરમ્, અસહ્યુચેયયુગાત્મકં પલિતમિતિ ઉત્તરપદલોપાદ્,
ઇત્યં સાગરોપમમપિ, તત્ર પલ્યોપમદશકોટીકોટ્યાત્મકં સાગરમાખ્યાયતે, ઉત્સર્પિણી-
સાગરોપમદશકોટીકોટ્યાત્મિકા, એવમવસર્પિણ્યપિ, પરાવર્ત્તોઽનન્તોત્સર્પિણ્યવસર્પિણ્યાત્મકઃ, સ
ગણીએ) તો પર્યવસાન(અંત)વાળો છે. ત્રણકાય એટલે ધર્મ-અધર્મ અને આકાશાસ્તિકાય, તે
અનાદિ-અનંત છે. આ પ્રમાણે જીવ-અજીવની ચાર પ્રકારે સ્થિતિ જાણવી. ॥૬૬૨॥

15 **અવતરણિકા** : હવે અદ્ભાકાળરૂપદ્વારના અર્થને વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી
કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સમય-આવલિકા-મુહૂર્ત્ત-દિવસ-અહોરાત્ર-પક્ષ-માસ-સંવત્સર-યુગ-
પલ્યોપમ-સાગરોપમ-ઉત્સર્પિણી-પરાવર્ત.

ટીકાર્થ : તેમાં પરમનિકૃષ્ટ (કેવલિની દૃષ્ટિએ પણ જેના બે ભાગ થાય નહીં તેવો) કાળ
20 સમય તરીકે ઓળખાય છે અને તે પ્રવચનમાં પ્રતિપાદન કરેલા પટ્ટશાટિકા(વસ્ત્રવિશેષ)ને ફાડવાના
દૃષ્ટાન્તથી જાણવા યોગ્ય છે. (આ દૃષ્ટાન્ત પ્રથમભાગમાં કહેવાઈ ગયેલું છે. ત્યાંથી જાણી લેવું.)
આવલિકા અસંખ્યેય સમયોના સમુદાયરૂપ જાણવી, બે ઘડીરૂપ મુહૂર્ત્ત, ચારપ્રહરાત્મક દિવસ અથવા
જે આકાશખંડ સૂર્યવડે પોતાના કિરણોથી વ્યાપ્ત હોય તે દિવસ કહેવાય છે, શેષ આકાશખંડ રાત્રિ
કહેવાય છે. આઠપ્રહરાત્મક અહોરાત્ર-રાતદિવસ, પંદર અહોરાત્રનો એક પક્ષ, પક્ષનો દ્વિગુણ
25 (૩૦ દિવસનો) મહિનો જાણવો, 'ચ' શબ્દ સમુચ્ચયમાં છે. બાર મહિનાનો એક સંવત્સર, પાંચ
સંવત્સરનો એક યુગ, અસંખ્યેયયુગોનો એક પલિત, અહીં 'પલિત' શબ્દમાં ઉત્તરપદનો=ઉપમાશબ્દનો
લોપ થયેલ હોવાથી 'પલિત' શબ્દથી પલ્યોપમ જાણવો. આ જ પ્રમાણે 'સાગર' શબ્દથી સાગરોપમ
જાણવો. તેમાં દશ કોટાકોટી પલ્યોપમ સાગર તરીકે કહેવાય છે. દશ કોટાકોટી સાગરોપમ એટલે
એક ઉત્સર્પિણી, આ પ્રમાણે અવસર્પિણી પણ જાણવી. અનંત ઉત્સર્પિણી-અવસર્પિણીરૂપ એક
30 પરાવર્તકાળ જાણવો અને તે પરાવર્તકાળ દ્રવ્યાદિથી જુદા જુદા પ્રકારનો પ્રવચનમાંથી = અન્ય
આગમમાંથી જાણી લેવો. ॥૬૬૩॥

च द्रव्यादिभेदभिन्नः प्रवचनादवसेय इति गाथार्थः ॥६६३॥ द्वारम् ॥

યથાઽઽયુષ્કકાલદ્વારમુચ્યતે—તત્રાદ્વાકાલ એવાયુષ્કકર્માનુભવવિશિષ્ટઃ સર્વજીવાનાં વર્તનાદિમયો યથાયુષ્કકાલોઽભિધીયતે, તથા ચાહ—

नेरइयतिरियमणुयादेवाण अहाउयं तु जं जेण ।

निव्वत्तियमण्णभवे पालेंति अहाउकालो सो ॥ ६६४ ॥ दारं ॥

5

વ્યાખ્યા : નારકતિર્યગમનુષ્યદેવાનાં યથાયુષ્કમેવ યદ્યેન નિર્વર્તિતં—રૌદ્રધ્યાનાદિના કૃતમ્ ‘અન્યભવે’ અન્યજન્મનિ તદ્ યદા વિપાકતસ્ત એવાનુપાલયન્તિ સ યથાયુષ્કકાલસ્તુ, ઇતિ ગાથાર્થઃ । દ્વારમ્ ॥

साम्प्रतमुपक्रमकालद्वारमाह—

दुविहोवक्कमकालो सामायारी अहाउयं चेव ।

10

सामायारी तिविहा ओहे दसहा पयविभागे ॥ ६६५ ॥ दारं ॥

વ્યાખ્યા : દ્વિવિધશ્ચાસાવુપક્રમકાલશ્ચેતિ સમાસઃ, તદેવ દ્વૈવિધ્યમુપદર્શયન્નાહ—‘સામાયારી અહાઝઅં ચેવ’ સમાચરણં સમાચારઃ—શિષ્ટાચરિતઃ ક્રિયાકલાપસ્તસ્ય ભાવઃ “ગુણવચનબ્રાહ્મણાદિભ્યઃ કર્મણિ ચ” (પા૦ ૫-૧-૧૨૪) ષ્યજ્ સમાચાર્ય્ય, પુનઃ સ્ત્રીવિવક્ષાયાં ષિદ્ઘૌરાદિભ્યશ્ચે (પા૦ ૪-

અવતરશિકા : હવે યથાયુષ્કાળદ્વાર કહેવાય છે—તેમાં સર્વજીવોનો આયુષ્કર્મના અનુભવ (વિપાક)- 15 થી વિશિષ્ટ એવો વર્તનાદિમય અદ્વાકાળ જ યથાયુષ્કાળ કહેવાય છે. એ જ વાતને આગળ કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : નારક—તિર્યચ—મનુષ્ય—દેવોનું જે યથાયુષ્ક જે રીતે અન્યભવમાં કરાયેલું છે. તે આયુષ્યને તેઓ ભોગવે છે તે યથાયુષ્ક છે.

ટીકાર્થ : નારક—તિર્યચ—મનુષ્ય—દેવોમાં જે જીવવડે જે આયુષ્ય અન્યજન્મમાં રૌદ્રધ્યાનાદિવડે કરાયેલું (બંધાયેલું) છે. તે આયુષ્યો જ્યારે વિપાકથી તે જ જીવો ભોગવે છે તે યથાયુષ્કાળ 20 જાણવો. (ટૂંકમાં—પૂર્વભવમાં બાંધેલા નરકાયુનો નારક તરીકે આ ભવમાં વિપાકથી અનુભવવાનો કાળ તે નરકાયુકાળ. આ રીતે તિર્યચાદિમાં પણ સમજવું.) ॥૬૬૪॥

અવતરશિકા : હવે ઉપક્રમકાળદ્વાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : બે પ્રકારે ઉપક્રમકાળ છે → સમાચારી અને યથાયુષ્ક. સામાચારી ત્રણ પ્રકારે 25 ઓઘ, દશઘા અને પદવિભાગસામાચારી.

ટીકાર્થ : બે પ્રકારનો ઉપક્રમકાળ છે. તે બે પ્રકારને જ બતાવતા કહે છે — સામાચારી અને યથાયુષ્ક. તેમાં સમ્યગ્ રીતે આચરણ કરવું તે સમાચાર અર્થાત્ શિષ્ટોવડે આચરાયેલ ક્રિયાઓનો સમૂહ. તેનો ભાવ (પણું) [તે સમાચારી.] અહીં “ગુણવચન...” આ વ્યાકરણના નિયમથી “ચ” (ષ્યજ્) તદ્વિતપ્રત્યય લાગતા “સમાચાર્ય્ય” શબ્દ બને. ફરી સ્ત્રીલિંગમાં “ષિદ્ઘૌરા....” આ નિયમથી ડ્ઙીષ્ પ્રત્યય (શિવલાલપંડિતજીની સંસ્કૃતબુક પ્રમાણે ઇ(ડ્ઙી) પ્રત્યય) લાગશે. તે 30 પહેલા “ચસ્ય....”નિયમથી “સમાચાર” શબ્દના “ર” માંથી “અ”કારનો લોપ થશે, અને “ચસ્ય

- ૧-૪૧) તિ ડીષ્, યસ્યે (પા૦ યસ્યેતિ ચ ૬૦૪-૧૪૮) ત્યકારલોપઃ, યસ્ય હ્લ (પા૦ ૬-૪-૪૯) ઇત્યનેન તદ્વિત્યકારલોપઃ, પરગમનં સામાચારી, તસ્યા ઉપક્રમણમ્ — ઉપરિમશ્રુતાદિહાનયનમુપક્રમઃ, સામાચાર્યુપક્રમશ્ચાસૌ કાલશ્ચેતિ સમાસઃ, યથાઽઽયુષ્કસ્યોપક્રમણં દીર્ઘકાલભોગ્યસ્ય લઘુતરકાલેન ક્ષપણમુપક્રમઃ, યથાયુષ્કોપક્રમશ્ચાસૌ કાલશ્ચેતિ સમાસઃ, તત્ર હિ કાલકાલવતોરભેદાત્ કાલસ્યૈવ
- 5 આયુષ્કાદ્યુપાધિવિશિષ્ટસ્યોપક્રમો વેદિતવ્ય ઇત્યભિપ્રાયઃ । તત્ર સામાચારી ત્રિવિધા—‘ઓઘે દસહા પદવિભાગે’ત્તિ ‘ઓઘઃ’—સામાન્યમ્, ઓઘઃ સામાચારી સામાન્યતઃ સદ્ક્ષેપાભિધાનરૂપા, સા ચૌઘનિર્યુક્તિરિતિ । દશવિધસામાચારી ઇચ્છાકારાદિલક્ષણા, પદવિભાગસામાચારી છેદસૂત્રાણીતિ । તત્રૌઘસામાચારી નવમાત્પૂર્વાત્ તૃતીયાદ્વસ્તુન આચારાભિધાનાત્ તત્રાપિ વિંશતિતમાત્પ્રાભૃતાત્, તત્રાપ્યોઘપ્રાભૃતપ્રાભૃતાત્ નિર્વ્યૂઢેતિ, એતદુક્તં ભવતિ—સામ્પ્રતકાલપ્રવ્રજિતાનાં તાવચ્છુત-
- 10 પરિજ્ઞાનશક્તિવિકલાનામાયુષ્કાદિદ્વાસમપેક્ષ્ય પ્રત્યાસત્રીકૃતેતિ । દશવિધસામાચારી પુનઃ

હ્લ” નિયમથી તદ્વિત “ચ” નો લોપ થાય છે. (તેથી “સમાચાર્ + ઇ”એ પ્રમાણેનો આકાર તૈયાર થાય) પરગમન કરતાં (અર્થાત્ “સમાચાર્ + ઈ” જોડતાં) સામાચારી (આદિસ્વરની વૃદ્ધિ અન્યનિયમથી જાણવી.) શબ્દ બને છે.

- આ સામાચારીનું ઉપક્રમણ તે સામાચારીઉપક્રમ. અહીં ઉપક્રમ એટલે ઉપરના શ્રુતથી અહીં
- 15 લાવવું (અર્થાત્ ભવિષ્યમાં ભણાવવા યોગ્ય શ્રુતમાંથી તે સામાચારીનું અહીં લાવવું એટલે કે ભવિષ્યમાં ભણાવવી સામાચારીને વર્તમાનમાં ભણાવવી તે સામાચારીઉપક્રમ) અને આ સામાચારી-ઉપક્રમ એવો જે કાળ તે સામાચારીઉપક્રમકાળ, આ પ્રમાણે સમાસ જાણવો. યથાયુષ્કનું ઉપક્રમણ એટલે દીર્ઘકાળભોગ્ય એવા આયુષ્યકર્મને અલ્પતરકાળમાં ખપાવવું. યથાયુષ્કોપક્રમ એવો જે કાળ તે યથાયુષ્કોપક્રમકાળ, એ પ્રમાણે સમાસ કરવો.

- 20 (જો કે અહીં દીર્ઘકાળભોગ્ય એવા આયુષ્યકર્મનો ઉપક્રમ છે છતાં) કાળ અને કાળવાળાનો (દીર્ઘકાળભોગ્ય આયુષ્યકર્મનો) અભેદ કરવાથી આયુષ્કાદિઉપાધિથી યુક્ત એવા કાળનો જ ઉપક્રમ જાણવા યોગ્ય છે. આ પ્રમાણે ભાવાર્થ જાણવો. તેમાં સામાચારી ત્રણ પ્રકારે છે. (૧) ઓઘસામાચારી = સામાન્યથી સંક્ષેપથી (આચારોનું) કથન કરવું. તે ઓઘનિર્યુક્તિ જાણવી. (૨) દશવિધસામાચારી = ઈચ્છાકારાદિરૂપ (૩) પદવિભાગસામાચારી એટલે છેદસૂત્રો. તેમાં ઓઘસામાચારી નવમાપૂર્વના
- 25 આચારનામના ત્રીજાવસ્તુના વીસમા પ્રાભૃતના ઓઘપ્રાભૃત—પ્રાભૃતમાંથી ઉદ્દૃત કરવામાં આવી છે. કહેવાનો આશય એ છે કે વર્તમાનકાળમાં પ્રવ્રજિત થયેલા અને શ્રુતપરિજ્ઞાનશક્તિથી રહિત એવા સાધુઓના આયુષ્યાદિના (આદિશબ્દથી સંઘયણ—ધૃતિ—મતિના) ઢાસને જાણીને ઓઘસામાચારી નજીક કરાયેલી છે.

- જ્યારે દશવિધસામાચારી ઉત્તરાધ્યયનસૂત્રના છઠ્ઠીસમા અધ્યયનમાંથી સ્વલ્પતરકાળપ્રવ્રજિત
- 30 સાધુઓના પરિજ્ઞાન માટે ઉદ્દૃત કરવામાં આવી છે. (કાળના પ્રભાવે આયુ ઘટ્યા, બુદ્ધિ ઘટી, એટલે પૂર્વોનો અભ્યાસ બધા કરી શકે નહીં, અથવા દીક્ષા પછી ઘણાં વર્ષે થાય, તેમના માટે

ષડ્વિંશતિતમાદુત્તરાધ્યયનાત્સ્વલ્પતરકાલપ્રવ્રજિતપરિજ્ઞાનાર્થં નિર્વ્યૂઢેતિ । પદવિભાગસામાચાર્ય્યપિ છેદસૂત્રલક્ષણા નવમપૂર્વાદેવ નિર્વ્યૂઢેતિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતમોઘનિર્યુક્તિર્વાચ્યા, સા ચ સુપ્રપચ્છિતત્વાદેવ ન વિવ્રિયતે, સામ્પ્રતં દશવિધસામાચારી-સ્વરૂપદર્શનાયાહ—

ઇચ્છા મિચ્છા તહાકારો, આવસિયા ય નિસીહિયા ।

5

આપુચ્છણા ય પડિપુચ્છા છંદણા ય નિમંતણા ॥ ૬૬૬ ॥

ઊવસંપયા ય કાલે, સામાચારી ભવે દસહા ।

एएसिं तु पयाणं पत्तेय परूवणं वोच्छं ॥ ६६७ ॥ दारगाहाओ ॥

વ્યાખ્યા : ઇષ્ણમિચ્છા કરણં કારઃ, તત્ર કારશબ્દઃ પ્રત્યેકમભિસમ્બધ્યતે, ઇચ્છયા-બલાભિયોગમન્તરેણ કરણમ્ ઇચ્છાકારઃ ઇચ્છાક્રિયેત્યર્થઃ, તથા ચેચ્છાકારેણ મમેદં કુરુ ઇચ્છાક્રિયયા ન ચ બલાભિયોગપૂર્વિક્વેતિ ભાવાર્થઃ ૧, તથા મિથ્યા-વિતથ(ગ્રન્થાગ્રં-૬૫૦૦)મનૂતમિતિ પર્યાયાઃ, મિથ્યાકરણં મિથ્યાકારઃ, મિથ્યાક્રિયેત્યર્થઃ, તથા ચ સંયમયોગવિતથાચરણે વિદિતજિનવચનસારાઃ સાધવસ્તત્ક્રિયાયા વૈતથ્યપ્રદર્શનાય મિથ્યાકારં કુર્વતે, મિથ્યાક્રિયેયમિતિ હૃદયં ૨, તથાકરણં તથાકારઃ, સ ચ સૂત્રપ્રશ્નગોચરો યથા ભવદ્ધિરુક્તં તથેદમિત્યેવંસ્વરૂપઃ ૩, ઓઘસામાચારીને ઓઘનિ.નામના જુદા ગ્રંથમાં મૂકી દીધી, જેથી તરત ભણી શકાય. તેમ ઉત્તરા.સૂત્ર તો યોગાદ્વહન કર્યા પછી જ ભણાય. દશવિધસામાચારીનું જ્ઞાન તે પૂર્વે પણ જરૂરી હોવાથી, તેને જુદી કરી.) છેદસૂત્રરૂપ પદવિભાગસામાચારી પણ નવમાપૂર્વમાંથી જ ઉદ્ધૃત કરવામાં આવી છે. ॥૬૬૫॥

10

15

અવતરણિકા : પ્રથમ ઓઘ-નિર્યુક્તિ કહેવા યોગ્ય છે અને તે સારી રીતે વર્ણન કરાયેલ હોવાથી અહીં કહેવાતી નથી. હવે દશવિધસામાચારીનું સ્વરૂપ બતાવવા માટે કહે છે ⇨

20

ગાથાર્થઃ ઈચ્છા, મિચ્છા, તથાકાર, આવસ્સહિ, નિસીહિ, આપૃચ્છના, પ્રતિપૃચ્છા, છંદના, નિમંત્રણા અને ઉપસંપદા. આ પ્રમાણે કાળને વિશે દશ પ્રકારની સામાચારી છે. આ પદોની જુદી જુદી પ્રરૂપણા કહીશ. (આ બંને દ્વારગાથાઓ છે.)

ટીકાર્થઃ ઈચ્છવું તે ઈચ્છા, કરવું તે કાર, તેમાં “કાર” શબ્દ દરેક પદો સાથે જોડવો, ઈચ્છાવડે અર્થાત્ બળજબરી વિના જે કરવું તે ઈચ્છાકાર અર્થાત્ ઈચ્છાપૂર્વકની ક્રિયા. ભાવાર્થ એ છે કે “આપની ઈચ્છા હોય તો મારું આ કાર્ય કરો” આ પ્રમાણેની ઈચ્છાક્રિયાવડે, નહીં કે બળજબરીવડે (પોતાના કાર્યને કરી આપવા માટેની સામેવાળાને જે પ્રાર્થના તે ઈચ્છાકાર સામાચારી છે) (૧). તથા મિથ્યા, વિતથ, અનૂત-આ શબ્દો પર્યાયવાચી શબ્દો છે. મિથ્યાકરણ તે મિથ્યાકાર અર્થાત્ સંયમયોગોનું ખોટી રીતે આચરણ થતાં જિનવચનના રહસ્યને જાણનારા સાધુઓ “તે આચરણ ખોટું છે” એવું જણાવવા માટે મિથ્યાકાર (મિચ્છામિ દુક્કંડ) કરે છે (૨). તહત્તિનું કરવું તે તથાકાર છે અને તે તથાકાર સૂત્રસંબંધી પ્રશ્નવિષયક “આપનાવડે જે રીતે કહેવાયું

25

30

અવશ્યકર્તૃવ્યૈર્યોગૈર્નિષ્પન્ના આવશ્યિકી ૪, ચ: સમુચ્ચયે, તથા નિષેધેન નિર્વૃત્તા નૈષેધિકી ૫, આપ્રચ્છનમાપૃચ્છા, સા વિહારભૂમિગમનાદિપ્રયોજનેષુ ગુરો: કાર્યા ૬, ચ: પૂર્વવત્, તથા પ્રતિપૃચ્છા, સા ચ પ્રાઙ્ નિયુક્તેનાપિ કરણકાલે કાર્યા, નિષિદ્ધેન વા પ્રયોજનત: કર્તૃકામેનેતિ ૭, તથા છન્દના ચ પ્રાગ્ગૃહીતેનાશનાદિના કાર્યા ૮, તથા નિમન્ત્રણા અગૃહીતેનૈવાશનાદિનાઽહં ભવદર્થમશનાદ્યાનયામિ 5 ઇત્યેવમ્ભૂતા ૯, ઉપસમ્પચ્ચ વિધિનાઽઽદેયા ૧૦ । એવં 'કાલે' કાલવિષયા સામાચારી ભવેદ્દશવિધા તુ । એવં તાવત્સમાસત ઉક્તાઃ, સામ્પ્રતં પ્રપચ્ચતઃ પ્રતિપદમભિધિત્સુરાહ-એતેષાં પદાનાં, તુર્વિશેષણે, ગોચરપ્રદર્શનેન 'પ્રત્યેકં' પૃથક્ પૃથક્ પ્રરૂપણાં વક્ષ્ય ઇતિ ગાથાદ્વયસમાસાર્થઃ ॥

તત્રેચ્છાકારો યેષ્વર્થેષુ ક્રિયતે તત્પ્રદર્શનાયાહ-

જઈ અભ્યત્થેજ્જ પરં કારણજાણ કરેજ્જ સે કોઈ ।

10 તત્થવિ ઇચ્છાકારો ન કપ્પઈં બલાભિઓગો ડ ॥ ૬૬૮ ॥

વ્યાખ્યા : 'ચદી ત્યભ્યુપગમે અન્યથા સાધૂનામકારણેઽભ્યર્થના નૈવ કલ્પતે, તતશ્ચ યદ્યભ્યર્થયેત્

છે તે તે રીતે જ છે" આવા સ્વરૂપનો હોય છે. (અર્થાત્ સૂત્ર-સંબંધી પ્રશ્નોનો જવાબ સાંભળી 'આપે જે કહ્યું તે બરાબર છે' આ પ્રમાણે ગુરુને જે કહેવું તે તથાકાર) (૩). અવશ્ય કરવા યોગ્ય યોગોવડે બનેલી હોય તેને આવશ્યકી કહેવાય છે (૪).

15 "ચ" શબ્દ સમુચ્ચયમાં છે. તથા નિષેધવડે થયેલી હોય તે નૈષેધિકી (૫). પૂછવું તે આપૃચ્છા, વિહાર કરવો, સ્થંડિલ જવું વગેરે પ્રયોજનમાં ગુરુને આપૃચ્છા કરવાની હોય છે. 'ચ' શબ્દ પૂર્વની જેમ સમુચ્ચયમાં છે (૬). તથા પ્રતિપૃચ્છા એટલે પૂર્વે કોઈ કાર્ય ગુરુએ સોંપ્યું. તે કાર્ય જ્યારે કરવાનું હોય ત્યારે ગુરુને ફરી પૂછવું તે, અથવા પૂર્વે જે કાર્ય માટે ગુરુએ નિષેધ કર્યો હોય અને કો'ક કારણવશાત્ તે જ કાર્ય કરવું જરૂરી હોય ત્યારે તે કાર્યને કરવાની ઈચ્છાવાળા સાધુએ 20 તે કાર્ય માટે પુન: પૂછવું તે પ્રતિપૃચ્છા કહેવાય છે (૭). તથા પૂર્વે શ્રદ્ધ કરેલા અશનાદિવડે છંદના થાય છે (૮). નિમંત્રણા પૂર્વે નહીં શ્રદ્ધ કરાયેલા એવા અશનાદિવડે થાય છે. "હું તમારા માટે અશનાદિ લાવીશ." આવા સ્વરૂપની આ સામાચારી છે (૯). ઉપસંપત્ વિધિવડે શ્રદ્ધ કરવા યોગ્ય છે (૧૦). આ પ્રમાણે કાળવિષયક સામાચારી (તે તે ઐવસરે કરવામાં આવતી સામાચારી) દશ પ્રકારની છે. આમ સંક્ષેપથી સામાચારી કહી. હવે વિસ્તારથી દરેક પદને કહેવાની 25 ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે - "દરેક પદોના વિષયને બતાવવાવડે (દરેક પદોની) જુદી જુદી પ્રરૂપણાને કહીશ." ॥૬૬૬-૬૬૭॥

★ ઈચ્છાકાર સામાચારી ★

અવતરણિકા : તેમાં જે અર્થોમાં ઈચ્છાકાર કરાય છે તે બતાવવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : કારણ ઉત્પન્ન થતાં જો બીજાને પ્રાર્થના કરે (અથવા) તેનું કોઈ કાર્ય કરે તો ત્યાં

30 પણ ઈચ્છાકાર (કરવો જોઈએ પણ) બળજબરી કલ્પે નહીં.

ટીકાર્થ : "ચદિ" શબ્દ અભ્યુપગમના અર્થમાં છે. (અર્થાત્ 'જો આવું થાય તો' એવા

‘પરમ્’ અન્યં સાધું ગ્લાનાદૌ કારણજાતે, કુર્યાત્ વા ‘સે’ તસ્ય કર્તુકામસ્ય ‘કશ્ચિદ્’ અન્યસાધુઃ, તત્ર કારણજાતગ્રહણમુભયથાઽપિ સમ્બધ્યતે, તત્રાપિ તેનાન્યેન વા સાધુના તત્તસ્ય ચિકીષિતં કર્તુકામેન ઇચ્છાકારઃ, કાર્યં ઇતિ ક્રિયાધ્યાહારઃ, અપિઃ ચશબ્દાર્થે, અથવાઽપીત્યાદિના ન્યક્ષેણ વક્ષ્યતિ, કિમિત્યેવમત આહ—ન કલ્પત એવ બલાભિયોગ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ઉક્તગાથાવયવાર્થપ્રતિપાદનાયૈવાહ—

અભ્યુવગમંમિ નજ્જઙ્ઙ અભ્મત્યેઽં ણ વદ્ઙ્ઙ પરો ડ ।

અણિગૂહિયબલવિરિણ સાહુણા તાવ હોયવ્વં ॥ ૬૬૯ ॥

વ્યાખ્યા : ‘યદ્યભ્યર્થયેત્ પર’મિત્યસ્મિન્ યદિશબ્દપ્રદર્શિતે અભ્યુપગમે સતિ જ્ઞાયતે, કિમિત્યાહ— અભ્યર્થયિતું ‘ન વર્તંતે’ ન યુજ્યતે એવ પરઃ, કિમિત્યત એવાહ—ન નિગૂહિતે બલવીર્યે યેનેતિ સમાસઃ, બલં—શારીરં વીર્યમ્—આન્તરઃ શક્તિવિશેષઃ, તાવચ્છબ્દઃ પ્રસ્તુતાર્થપ્રદર્શક એવ, અનિગૂહિતબલવીર્યેણ 10

અર્થમાં યદિ શબ્દ છે. આ જ વાતને સ્પષ્ટ કરતાં જણાવે છે કે) અન્યથા સાધુઓને નિષ્કારણ અભ્યર્થના (પ્રાર્થના) કલ્પતી નથી, તેથી જો કોઈ ગ્લાનાદિકારણસમૂહ આવી પડે ત્યારે અન્ય સાધુને (સ્વકાર્ય કરી આપવા) પ્રાર્થના કરે અથવા કાર્ય કરવાની ઈચ્છાવાળા આ સાધુનું કાર્ય અન્ય સાધુ કરી આપે. અહીં ‘કારણસમૂહ’ શબ્દનું ગ્રહણ બંને સ્થાને જોડવું. (તેથી અર્થ આ પ્રમાણે કે — ગ્લાનાદિકારણસમૂહ આવી પડે ત્યારે બીજા સાધુને પ્રાર્થના કરે કે ગ્લાનાદિકારણસમૂહ 15 આવી પડતા આ સાધુનું કાર્ય અન્ય સાધુ કરી આપે, આમ) બંને સ્થળે આ સાધુવડે કે પ્રથમ સાધુના ઈચ્છિત કાર્યને સામેથી કરવાની ઈચ્છાવાળા અન્ય સાધુવડે ઈચ્છાકાર કરવા યોગ્ય છે. મૂળગાથામાં ‘કરવા યોગ્ય છે’ એ પ્રમાણે ક્રિયાપદ નથી તેનો અહીં અધ્યાહાર કરવાનો છે. (અર્થાત્ એ પદ ન હોવા છતાં અહીં જાણી લેવાનું છે) ‘અપિઃ’ શબ્દ ‘ચ’ શબ્દના અર્થમાં છે અથવા અપિ ઈત્યાદિવડે આ જ વાતને વિસ્તારથી આગળ જણાવશે. 20

શંકા : શા માટે આ રીતે ઈચ્છાકાર કરવાની જરૂર છે ?

સમાધાન : સાધુઓને બલાભિયોગ (બળજબરી) કલ્પતો નથી. ॥૬૬૯॥

અવતરશિકા : કહેવાયેલ ગાથાના અવયવાર્થને જણાવવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : અભ્યુપગમ હોતે છતે જણાય છે કે અન્ય વ્યક્તિ અભ્યર્થના માટે કલ્પતો નથી (કારણ કે) સાધુએ પોતાનું બળ-વીર્ય ગોપવવું જોઈએ નહીં. 25

ટીકાર્થ : “જો બીજાને પ્રાર્થના કરે” આ વાક્યમાં ‘જો’ શબ્દથી જણાવેલ અભ્યુપગમથી જણાય છે કે અન્ય વ્યક્તિને પ્રાર્થના કરવી જોઈએ નહીં. શા માટે ? તે જણાવતા કહે છે કે— નથી ગોપવાયા બળ-વીર્ય જેનાવડે તે અનિગૂહિત આ પ્રમાણે સમાસ જાણવો, અહીં બળ એટલે શારીરિક બળ અને વીર્ય એટલે આંતરિક શક્તિવિશેષ. મૂળગાથામાં રહેલ “તાવત્” શબ્દ પ્રસ્તુતાર્થને જણાવનારો છે. (તે પ્રસ્તુતાર્થ જ બતાવે છે કે) હંમેશા સાધુએ પોતાનું બળ-વીર્ય 30

તાવદિત્યં સાધુના ભવિતવ્યમિતિ । પાઠાન્તરં વા 'અણિગૂહિયબલવિરિણ સાહુણા જેણ હોયવ્વં'તિ, અસ્યાયમર્થઃ—યેન કારણેનાનિગૂહિતબલવીર્યેણ સાધુના ભવિતવ્યમિતિ યુક્તિઃ અતઃ અભ્યર્થયિતું ન વર્ત્તે પર ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૬૧॥

આહ—ઇત્યં તર્હિ અભ્યર્થનાગોચરેચ્છાકારોપન્યાસોઽનર્થક ઇતિ ?, ઉચ્ચતે,

5 જડ હુજ્જ તસ્સ અણલો કજ્જસ્સ વિયાણતી ણ વા વાણં ।
ગિલાણાઙ્ઘિં વા હુજ્જ વિયાવડો કારણોહિં સો ॥ ૬૭૦ ॥

વ્યાખ્યા : યદિ ભવેત્ 'તસ્ય' પ્રસ્તુતસ્ય કાર્યસ્ય, કિમ્ ?—'અનલઃ' અસમર્થઃ વિજાનાતિ ન વા, વાણમિતિ પૂરણાર્થો નિપાતઃ, ગ્લાનાદિભિર્વા ભવેદ્વ્યાપૃતઃ કારણૈરસૌ તદા સજ્ઞાતદ્વિતીયપદોઽભ્યર્થના—ગોચરમિચ્છાકારં રત્નાધિકં વિહાયાન્યેષાં કરોતીતિ ગાથાર્થઃ ॥

10 આહ ચ —

રાઙ્ઘિણિયં વજ્જેત્તા ઇચ્છાકારં કરેઙ્ઘ સેસાણં ।
એયં મજ્ઙ્ઘં કજ્જં તુબ્બે ડ કરેહ ઇચ્છા ॥ ૬૭૧ ॥

વ્યાખ્યા : રત્નાનિ દ્વિધા—દ્રવ્યરત્નાનિ ભાવરત્નાનિ ચ, તત્ર મરકતવજ્જેન્દ્રનીલવૈદૂર્યાદીનિ દ્રવ્યરત્નાનિ, સુખહેતુત્વમધિકૃત્ય તેષામનૈકાન્તિકત્વાદનાત્યન્તિકત્વાચ્ચ, ભાવરત્નાનિ

15 ગોપવવું જોઈએ નહીં અથવા પાઠાન્તર જાણવો જે કારણથી સાધુએ પોતાનું બળ—વીર્ય ગોપવવું જોઈએ નહીં તે કારણથી અન્ય વ્યક્તિને (સ્વકાર્ય માટે) પ્રાર્થના કરવી જોઈએ નહીં ॥૬૬૮॥

અવતરણિકા : શંકા : જો બીજાને પ્રાર્થના કરવાની જ ન હોય તો પ્રાર્થના માટે ઈચ્છાકાર જે કહ્યો, તે નિરર્થક બની જાય છે. આ શંકાનો જવાબ આપે છે ⇨

20 ગાથાર્થ : જો તે કાર્ય માટે અસમર્થ હોય અથવા જાણતો ન હોય અથવા ગ્લાનાદિકારણોમાં તે રોકાયેલો હોય.

ટીકાર્થ : જો પ્રસ્તુત કાર્ય માટે આ વ્યક્તિ અસમર્થ હોય અથવા (તે કાર્ય કેવી રીતે કરવું ?) જાણતો ન હોય, “વાણં” શબ્દ પૂરણ અર્થમાં છે. (અર્થાત્ ઇંદ્રમાં ખૂટતા અક્ષરોને પૂર્ણ કરવા આ શબ્દ મૂકેલ છે.) અથવા ગ્લાનાદિકારણોમાં રોકાયેલો હોય ત્યારે ઉત્પન્ન થયેલ છે અપવાદપદ જેના માટે તેવો આ સાધુ પ્રાર્થનાવિષયક ઈચ્છાકાર રત્નાધિકને છોડી અન્ય સાધુઓને

25 કરે છે. ॥૬૭૦॥

અવતરણિકા : કહ્યું છે કે ⇨

ગાથાર્થ : “ઈચ્છાપૂર્વક તમે મારું આ કાર્ય કરો” એ પ્રમાણે રત્નાધિકને છોડી શેષ સાધુઓને ઈચ્છાકાર કરે છે.

30 ટીકાર્થ : બે પ્રકારના રત્નો છે — દ્રવ્યરત્નો અને ભાવરત્નો, તેમાં મરકત—વજ્જ—પશા—વૈદૂર્ય વગેરે દ્રવ્યરત્નો છે. સુખની કારણતાને આશ્રયી આ રત્નો અનૈકાન્તિક (સુખ આપે જ એવું ન હોવાથી અનૈકાન્તિક) અને અનાત્યન્તિક (જે સુખ મળે તે પણ અંતિમ ન હોય ફરી પાછું

સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ, સુખનિબન્ધનતામઙ્ગીકૃત્ય તેષામેકાન્તિકત્વાદાત્યન્તિકત્વાચ્ચ, ભાવરત્નૈરધિકો રત્નાધિકસ્તં વર્જયિત્વા ઇચ્છાકારં કરોતિ શેષાણાં, કથમિત્યાહ—ઇદં મમ કાર્ય—વસ્ત્રસીવનાદિ યૂયં કુરુ તેચ્છયા ન બલાભિયોગેનેતિ ગાથાર્થઃ ‘જઇ અભ્મત્થેજ્જ પરં કારણજાણે’ ત્તિ એતાવન્મૂલગાથાયા વ્યાખ્યાતં ॥

સામ્પ્રતં ‘કરેજ્જ સે કોઈ’ ત્તિ અસ્ય ગાથાઽવયવસ્યાવયવાર્થં પ્રતિપાદયતિ, અત્રાન્યકરણસંભવે 5
કારણપ્રતિપાદનાયાહ—

અહવાઽવિ વિનાસેતં અભ્મત્થેતં ચ અણ્ણ દટ્ટૂણં ।

અણ્ણો કોઈ ભણ્ણજ્જા તં સાહું ણિજ્જરટ્ટીઓ ॥ ૬૭૨ ॥

વ્યાખ્યા : તત્ર ‘અહવાવિ વિનાસેતં’ તિ અક્ષરાણાં વ્યવહિતઃ સમ્બન્ધઃ, સ ચેત્થં દ્રષ્ટવ્યઃ—
વિનાશયન્તમપિ ચિકીર્ષિતં કાર્યમ્, અપિશબ્દાત્ ગુરુ તરકાર્યકરણસમર્થમવિનાશયન્તમપ્યભ્યર્થયન્તં 10
વા અભિલષિતકાર્યકરણાય કચ્છન અન્યં સાધું દષ્ટ્વા કિમિત્યાહ—‘અન્યઃ’ તત્પ્રયોજનકરણશક્તઃ
કશ્ચિદ્ભ્રણેત્ તં સાધું નિર્જરાર્થીતિ ગાથાર્થઃ ॥

દુઃખ આવે માટે અનાત્યન્તિક) હોવાથી દ્રવ્યરત્નો છે. સમ્યગ્જ્ઞાન—દર્શન—ચરિત્ર એ ભાવરત્નો
છે કારણ કે સુખની કારણતાને આશ્રયી આ રત્નો (એકાન્તે સુખ આપનારા હોવાથી) ઐકાન્તિક
અને (ફરી જાય નહીં એવું અંતિમ મોક્ષસુખ આપનાર હોવાથી) આત્યન્તિક છે. આવા ભાવ— 15
રત્નોવડે જે અધિક હોય તે રત્નાધિક કહેવાય. તેને છોડી શેષ સાધુઓને ઈચ્છાકાર કરે છે. કેવી
રીતે ઈચ્છાકાર કરે છે ? તે કહે છે કે — “આપની ઈચ્છા હોય તો મારું આ વસ્ત્રસીવનાદિ કાર્ય
તમે કરો, આમાં કોઈ બળજબરી નથી.” આમ, “જઇ અભ્મત્થેજ્જ પરં કારણજાણે” મૂળગાથાનું
આટલું વાક્ય વ્યાખ્યાન કરાયું. ॥૬૭૧॥

અવતરણિકા : હવે “કરેજ્જ સે કોઈ” આ પ્રમાણે ગાથાના (૬૬૮) અવયવનો અવયવાર્થ 20
= વિસ્તારાર્થ પ્રતિપાદન કરે છે. તેમાં એક સાધુ બીજા સાધુનું કાર્ય કરે, તેની સંભાવનાના કારણનું
પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : વિનાશ કરતા અથવા પ્રાર્થના કરતા અન્ય સાધુને જોઈ નિર્જરાનો અર્થો એવો
અન્ય કોઈ સાધુ તે સાધુને કહે.

ટીકાર્થ : “અહવાવિ વિનાસેતં” અહીં અક્ષરોનો વ્યવહિત સંબંધ છે. (અર્થાત્ અહીં “અપિ” 25
શબ્દ જ્યાં છે તેની બદલે “વિનાસેતં” શબ્દ પછી જોડવાનો છે) તે સંબંધ આ પ્રમાણે જાણવા
યોગ્ય છે— કરવા માટે ઈચ્છાયેલ કાર્યને નાશ કરતા અન્ય સાધુને જોઈ, અહીં “અપિ” શબ્દથી,
કાર્યનો નાશ ન કરતા હોવા છતાં બીજા અન્ય મોટા કાર્ય માટે સમર્થ સાધુને જોઈ અથવા ઈચ્છિતકાર્ય
કરવા કોઈ અન્ય સાધુને પ્રાર્થના કરતા સાધુને જોઈ તે કાર્યને કરવામાં સમર્થ એવો નિર્જરાર્થી
કો’ક સાધુ તે સાધુને કહે. ॥૬૭૨॥ (ટૂંકમાં (૧) પોતાની અજ્ઞાનતાને કારણે સ્વકાર્યને વ્યવસ્થિત 30

કિમિત્યાહ—

અહયં તુભ્મં એયં કરેમિ કજ્જં તુ ઇચ્છકારેણં ।

તત્થઽવિ સો ઇચ્છં સે કરેઙ્ મજ્જાયમૂલિયં ॥ ૬૭૩ ॥

- વ્યાખ્યા : અહમિત્યાત્મનિર્દેશે યુષ્માકમ્ ‘ઇદં’ કર્તુમિષ્ટં કાર્યં કરોમિ ‘ઇચ્છાકારેણ’
 5 યુષ્માકમિચ્છાક્રિયયા, ન બલાદિત્યર્થઃ, તત્રાપિ ‘સ’ કારાપકઃ સાધુઃ ‘ઇચ્છં સે કરેઙ્’તિ સૂચનાત્સૂત્રમ્, ઇચ્છાકારં કરોતિ, નન્વસૌ તેનેચ્છાકારેણ યાચિતસ્તતઃ કિમર્થમિચ્છાકારં કરોતીત્યાહ— મર્યાદામૂલં, સાધૂનામિયં મર્યાદા—ન કિચ્છિદિચ્છાવ્યતિરેકેણ કશ્ચિત્કારયિતવ્ય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

વ્યાખ્યાતોઽધિકૃતગાથાવયવઃ, સામ્પ્રતં ‘તત્થવિ ઇચ્છાકારો’તિ અસ્યાપિશબ્દસ્ય વિષયપ્રદર્શનાયાહ—

- 10 ન કરતા સાધુને જોઈ, (૨) અથવા કાર્ય વ્યવસ્થિત કરે છે, પરંતુ તે સાધુ બીજા મોટા કાર્યને કરવામાં સમર્થ છે, તેથી જો તે આ કામ કરે તો મોટું કાર્ય સીદાય તેમ છે, તેથી તેવા ગુરુતરકાર્યમાં સમર્થ સાધુને જોઈ (૩) અથવા પોતાનું કાર્ય કરવામાં સમર્થ ન હોવાથી અન્ય સાધુને પ્રાર્થના કરતા સાધુને જોઈ કો’ક નિર્જરાર્થી સાધુ તેઓને કહે, શું કહે ? તે આગળ કહે છે.)

અવતરશિકા : શું કહે ? તે જણાવે છે ⇨

- 15 ગાથાર્થ : તમારી ઈચ્છા હોય તો તમારું આ કામ હું કરું. ત્યાં પણ તે સાધુ તેને મર્યાદામૂલીય ઈચ્છાકાર કરે છે.

- ટીકાર્થ : “હું” શબ્દ પોતાનો નિર્દેશ કરે છે. હું તમારા આ કરવા માટે ઈચ્છાયેલ કાર્યને કરું તમારી ઈચ્છા હોય તો, બળજબરીથી નહીં. (અહીં મૂળગાથાનાં અર્થ પ્રમાણે અન્વય જાણી લેવો). ત્યાં તે કારાપક = કાર્યને કરાવનાર સાધુ ઈચ્છાકાર કરે છે. “ઇચ્છં સે કરેઙ્” સૂત્ર સૂચન
 20 કરતું હોવાથી “ઈચ્છં” શબ્દને બદલે “ઈચ્છાકાર” શબ્દ જાણવો. તેથી તે કારાપક સાધુ તેને (કાર્ય કરી આપવા તૈયાર થયેલ સાધુને) ઈચ્છાકાર કરે છે.

શંકા : અન્ય સાધુએ ઈચ્છાકારદ્વારા કાર્યની સામેથી માગણી કરી છે, તો આ સાધુને શા માટે ઈચ્છાકાર કરવાનો ?

- સમાધાન : સાધુનો આ ઈચ્છાકાર મર્યાદામૂલક છે. (અહીં મર્યાદા=આચાર એ છે મૂલ=કારણ
 25 જેનું એવો તે ઈચ્છાકાર, આ પ્રમાણે સમાસ જાણવો.) સાધુનો આ આચાર છે કે — ઈચ્છા વિના કોઈ કાર્ય કોઈ પાસે કરાવવું નહીં. ॥ ૬૭૩ ॥

અવતરશિકા : આમ, ગાથાનો “કરેજ્જ સે કોઙ્” અધિકૃત—અવયવ વ્યાખ્યાન કરાયો. હવે “તત્થવિ ઇચ્છાકારો” અહીં ‘અપિ’ શબ્દના વિષયને બતાડવા માટે કહે છે ⇨

૨. કરણં કારસ્તં કારયતીતિ કારાપયતિ ણકે ચ કારાપક ઇતિ સ્યાત્, ત્વચશબ્દમદન્તં વર્ણયદ્ધિઃ
 30 પૂજ્યૈઃ ક્વચિન્નામ્નોઽપ્યદન્તસ્ય ઙ્ગિતિ વૃદ્ધેરિષ્ટત્વાત્ ।

અહવા સયં કરેન્તં કિંચી અણાસ્સ વાવિ દ્દૂળં ।

તસ્સવિ કરેજ્જ ઇચ્છં મજ્ઝંપિ ઇમં કરેહિત્તિ ॥ ૬૭૪ ॥

વ્યાખ્યા : અથવા ‘સ્વકમ્’ આત્મીયં કુર્વન્તં ‘કિચ્ચિત્’ પાત્રલેપનાદિ અન્યસ્ય વા દૃષ્ટ્વા કિમ્ ?—તસ્યાપ્યાપન્નપ્રયોજનઃ સન્ કુર્યાદિચ્છાકારં, કથમ્ ? —મમાપીદં—પાત્રલેપનાદિ કુરુ તેતિ ગાથાર્થઃ ॥

5

इदानीमभ्यर्थितसाधुगोचरविधिप्रदर्शनायाऽऽह—

तत्थवि सो इच्छं से करेइ दीवेइ कारणं वाऽवि ।

इहरा अणुग्गहत्थं कायव्वं साहुणो किच्चं ॥ ६७५ ॥

વ્યાખ્યા : તત્રાપ્યભ્યર્થિતઃ સન્ ‘ઇચ્છાકારં કરોતિ’ ઇચ્છામ્યહં તવ કરોમીતિ, અથવા તેન ગુર્વાદિકાર્યાન્તરં કર્તવ્યમિતિ તદા દીપયતિ કારણં વાપિ, ‘ઇહરા’ અન્યથા ગુરુ કાર્યકર્તવ્યાભાવે સતિ અનુગ્રહાર્થં કર્તવ્યં સાધોઃ કૃત્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

10

अपिशब्दाक्षिप्तेच्छाकारविषयविशेषप्रदर्शनायैवाह—

अहवा णाणाईणं अट्ठाएँ जइ करेज्ज किच्चाणं ।

वेयावच्चं किंची तत्थवि तेसिं भवे इच्छा ॥ ६७६ ॥

ગાથાર્થઃ : અથવા પોતાના કંઈક કાર્યને કરતા કે અન્યના કંઈક કાર્યને કરતા સાધુને જોઈ તેમને પણ ‘મારું આ કામ કરી આપશો’ એ પ્રમાણે ઈચ્છાકારને કરે.

15

ટીકાર્થઃ : અથવા પાત્રલેપનાદિ સ્વકાર્યને કરતા સાધુને જોઈ કે અન્યના પાત્રલેપનાદિ કાર્યને કરતા સાધુને જોઈ આપન્નપ્રયોજન (પોતાને પાત્રલેપનાદિ કાર્ય ઉભું થયું હોય તેવો) સાધુ તે પાત્રલેપનાદિ કરતા સાધુને ઈચ્છાકાર કરે. કેવી રીતે કરે ? તે કહે છે કે — “મારું પણ આ પાત્રલેપનાદિ કાર્ય તમે કરો.” ॥ ૬૭૪ ॥

20

अवतरशिक्षा : હવે પ્રાર્થના કરાયેલ સાધુસંબંધી વિધિને બતાડવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થઃ : ત્યાં પણ તે સાધુ તેને ઈચ્છાકાર કરે છે અથવા કારણ બતાવે છે. અન્યથા ઉપકાર કરવા માટે સાધુનું કાર્ય કરવા યોગ્ય છે.

ટીકાર્થઃ : ત્યાં પણ પ્રાર્થના કરાયેલ સાધુ ઈચ્છાકારને કરે છે અર્થાત્ “હું ઈચ્છાપૂર્વક તમારું કામ કરીશ.” હવે સમજો કે પ્રાર્થિત સાધુને ગુરુ વગેરેનું બીજું કાર્ય કરવાનું બાકી છે. તો તે સમયે આ સાધુ પ્રાર્થના કરનાર સાધુને કારણ બતાવે. અન્યથા=ગુરુ વગેરેનું કાર્ય કરવાનું ન હોય તો ઉપકારાર્થે સાધુનું કાર્ય કરવું જોઈએ. ॥ ૬૭૫ ॥

25

अवतरशिक्षा : ‘अपि’ शब्दથી ખેંચાયેલા ઈચ્છાકારના વિશેષ વિષયો બતાડવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થઃ : અથવા જો સાધુ જ્ઞાનાદિ માટે આચાર્યોની વૈયાવચ્ચ કે કંઈક કરે ત્યારે પણ તેઓને ઈચ્છાકાર હોય છે.

30

વ્યાખ્યા : અથવા જ્ઞાનાદીનામર્થાય, આદિગ્રહણાદર્શનચારિત્રગ્રહણં, યદિ કુર્યાત્ 'કૃત્યાનામ્' આચાર્યાણાં વૈયાવૃત્ત્યં 'કશ્ચિત્' સાધુઃ, પાઠાન્તરં વા 'કિંચિ'ત્તિ કિઞ્ચિદ્વિશ્રામણાદિ, તત્રાપિ 'તેષાં' કૃત્યાનાં તં સાધું વૈયાવૃત્ત્યે નિયોજયતાં 'ભવે ઇચ્છે' તિ ભવેદિચ્છાકારઃ, ઇચ્છાકારપુરઃસરં યોજનીય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

5 કિમિત્યત આહ-યસ્માત્-

આણાબલાભિઓગો ણિગ્ગંથાણં ણ કપ્પઈ કાઠં ।

ઇચ્છા પઠંજિયવ્વા સેહે રાઈણિણિ (ય) તહા ॥ ૬૭૭ ॥

વ્યાખ્યા : આજ્ઞાપનમાજ્ઞા-ભવતેદં કાર્યમેવેતિ, તદકુર્વતો બલાત્કારાપણં બલાભિયોગ ઇતિ, સ 'નિર્ગન્થાનાં' સાધૂનાં ન કલ્પતે કર્તુમિતિ, કિન્તુ 'ઇચ્છં'તિ ઇચ્છાકારઃ પ્રયોક્તવ્યઃ, પ્રયોજને ઉત્પન્ને સતિ શૈક્ષકે તથા રત્નાધિકે ચાલાપકાદિ પ્રષ્ટકામેન, આદ્યન્તગ્રહણાદન્યેષુ ચેતિ ગાથાર્થઃ ॥ 10 ઇષ ઉત્સર્ગ ઉક્તઃ, અપવાદતસ્ત્વાજ્ઞાબલાભિયોગાવપિ દુર્વિનીતે પ્રયોક્તવ્યૌ, તેન ચ સહોત્સર્ગતઃ સંવાસ એવ ન કલ્પતે, બહુસ્વજનનાલપ્રતિબદ્ધે ત્વપરિત્યાજ્યે અયં વિધિઃ-પ્રથમમિચ્છાકારેણ

ટીકાર્થ : અથવા જ્ઞાનાદિ માટે, અહીં આદિશબ્દથી દર્શન-ચારિત્રનું ગ્રહણ કરવું. જો સાધુ આચાર્યોની વૈયાવચ્ચ કે વિશ્રામણા (અહીં વૈયાવચ્ચ એટલે ગોચરી પાણી વગેરે કાર્ય અને વિશ્રામણા 15 એટલે હાથ-પગ દબાવવા વગેરે કાર્ય જાણવા) કરે, તો ત્યાં પણ પોતાની વૈયાવચ્ચમાં તે સાધુને જોડતા આચાર્યોને ઈચ્છાકાર હોય છે અર્થાત્ આચાર્યોએ પણ સાધુને ઈચ્છાકાર કરવો જોઈએ. ॥૬૭૬॥

અવતરણિકા : શંકા : આચાર્યએ શા માટે ઈચ્છાકાર કરવાનો ? તેનું સમાધાન આપે છે કે ⇨

20 ગાથાર્થ : આજ્ઞા કે બળજબરી કરવી - નિર્ગ્રંથ સાધુઓને કલ્પતી નથી. શૈક્ષ અને રત્નાધિકને વિશે ઈચ્છાકાર કરવા યોગ્ય છે.

ટીકાર્થ : આજ્ઞા કરવી તે આજ્ઞા અર્થાત્ 'તમારે આ કરવાનું જ છે.' એ પ્રમાણેની આજ્ઞાનું પાલન નહીં કરતા સાધુ પાસે બળજબરીથી આજ્ઞાપાલન કરાવવું તે બલાભિયોગ કહેવાય છે. આ આજ્ઞા અને બલાભિયોગ સાધુઓને કરવો કલ્પતો નથી, પરંતુ કોઈ પ્રયોજન 25 ઉત્પન્ન થતાં શૈક્ષ (નૂતન સાધુ) અને રત્નાધિકને વિશે આલાપકાદિ (સૂત્ર) પૂછવાની ઈચ્છાવાળા સાધુએ ઈચ્છાકાર કરવો જોઈએ. અહીં પહેલા અને છેલ્લા એવા શૈક્ષ અને રત્નાધિકના ગ્રહણથી મધ્યમનું પણ ગ્રહણ થતું હોવાથી શેષ અન્ય સાધુઓ વિશે પણ ઈચ્છાકાર કરવો જોઈએ એ જાણી લેવું આ ઉત્સર્ગ-માર્ગ છે.

અપવાદથી તો વળી, દુર્વિનીત એવા શિષ્યને વિશે આજ્ઞા-બલાભિયોગ પણ કરવા પડે 30 તો કરે. અલબત્ત ઉત્સર્ગથી તો આવા દુર્વિનીત સાધુ સાથે રહેવું જ ન કલ્પે. (અર્થાત્ આવા દુર્વિનીતનો ત્યાગ જ કરવો જોઈએ), છતાં આ સાધુ બહુસ્વજનો સાથે નાલથી પ્રતિબદ્ધ હોવાથી (અર્થાત્ ગચ્છમાં આ સાધુના સ્વજનો ઘણાં બધાં હોય, હવે જો આ સાધુને ગચ્છબહાર કરવામાં

યોજ્યતે, અકુર્વન્નાજ્ઞયા પુનર્બલાભિયોગેનેતિ, આહ ચ -

૬૭૮)

જહ જચ્ચબાહૈલાણં આસાણં જણવણ્ણુ જાયાણં ।

સયમેવ ચ્ચલિનગ્રહણં અહવાવિ બલાભિઓગેણં ॥ ૬૭૮ ॥

પુરિસજ્જાણ્ણવિ તહા વિણીયવિણયંમિ નત્થિ અભિઓગો ।

સેસંમિ ડ અભિઓગો જણવયજાણ્ણ જહા આસે ॥ ૬૭૯ ॥

5

વ્યાખ્યા : યથા જાત્યબાહ્લીકાનામશ્વાનાં જનપદેષુ ચ - મગધાદિષુ જાતાનાં, ચશબ્દલોપોડ્ર દ્રષ્ટવ્યઃ, સ્વયમેવ ચ્ચલિનગ્રહણં ભવતિ, અથવાપિ બલાભિયોગેનેતિ, ચ્ચલિનં-કવિકમભિધીયતે, એષ દષ્ટાન્તઃ, અયમર્થોપનયઃ-પુરુષજાતેડપિ તથા, જાતશબ્દઃ પ્રકારવચનઃ, 'વિણીયવિણયંમિ' ત્તિ વિવિધમ્-અનેકથા નીતઃ-પ્રાપિતઃ વિનયો યેન સ તથાવિધઃ તસ્મિન્ નાસ્ત્યભિયોગો જાત્યબાહ્લીકાશ્ચવત્, 'સેસંમિ ડ અભિઓગો'ત્તિ શેષે-વિનયરહિતે બલાભિયોગઃ પ્રવર્ત્તે, કથં ? 10
- જનપદજાતે યથાડશ્ચે ઇતિ ગાથાદ્વયસમુદાયાર્થઃ ॥ અવયવાર્થસ્તુ કથાનકાદવસેયઃ, તચ્ચેદમ્ -

આવે તો સ્વજનો વિરોધ કરે અથવા ચાલ્યા જાય એવી પરિસ્થિતિમાં) અપરિત્યાજ્ય હોય ત્યારે આ વિધિ જાણવી-પ્રથમ ઈચ્છાકારપૂર્વક કોઈ કાર્ય સોંપે. છતાં જો ન કરે તો આજ્ઞા કરે, છતાં ન કરે તો બલાભિયોગ પણ કરે. ॥૬૭૭॥ આ જ વાતને આગળ જણાવે છે →

ગાથાર્થ : જેમ જાતિમાન બાહલ (બહલદેશમાં ઉત્પન્ન થયેલ) અશ્વ સ્વયમેવ લગામ 15
ગ્રહણ કરે છે. જ્યારે મગધાદિ જનપદમાં થયેલા અશ્વો બળાત્કારે લગામ ગ્રહણ કરે છે. તેમ વિનયવંત ઉત્તમપુરુષોને વિશે બલાભિયોગ હોતો નથી. શેષ સાધુઓમાં જનપદમાં થયેલ અશ્વની જેમ અભિયોગ હોય છે.

ટીકાર્થ : જેમ જાતિમાન બાહલ અશ્વો અને મગધાદિ દેશમાં થયેલા અશ્વો (ક્રમશઃ) જાતે જ અને બળાત્કારે લગામ ગ્રહણ કરે છે. મૂળગાથામાં "ચ" શબ્દનો લોપ જાણવો. (અર્થાત્ 20
મૂળગાથામાં જણવણ્ણુ જાયાણં ચ એ પ્રમાણે "ચ" નથી છતાં "ચ" જાણવો) તથા બલિનને કવિક (લગામ)કહેવાય છે. આ દષ્ટાન્ત છે. તેનો ઉપનય આ પ્રમાણે જાણવો-તેમ, પુરુષજાતમાં અહીં "જાત" શબ્દ 'પ્રકાર' અર્થને જણાવે છે, તેથી ઉત્તમપ્રકારના પુરુષને વિશે, વિવિધ પ્રકારે પ્રાપ્ત કરાયેલ છે વિનય જેનાવડે તે વિનીત વિનય, આવા વિનીતવિનય ઉત્તમપુરુષને વિશે જાતિમાન બાહ્લિક અશ્વની જેમ બળાત્કાર હોતો નથી. શેષ વિનયરહિતને વિશે બળાત્કાર હોય 25
છે. કોની જેમ ? તે કહે છે - જેમ જનપદમાં ઉત્પન્ન થયેલ અશ્વને વિશે બળાત્કાર હોય છે તેમ આ પ્રમાણે બંને ગાથાનો સંક્ષિપ્તાર્થ કહ્યો. વિસ્તારાર્થ કથાનકથી જાણવા યોગ્ય છે. તે કથાનક આ પ્રમાણે છે →

બાહલવિસર્ણુ એગો આસકિસોરો, સો દમિજ્જિઝકામો વેયાલિયં અહિવાસિરુણ પહાણ અઘેરુણ વાહિયાલિ નીતો, ઁલિણં સે ઢોઢયં, સયમેવ તેણ ગહિયં વિણીયોત્તિ । તત્તો રાયા સયમેવારૂઢો, સો હિયયઢિચ્છિયં વૂઢો, રણ્ણા ડયરિરુણ આહારલયણાદિણા સમ્મં પઢિયરિઓ, પત્તિદિયહં ચ સુઢ્ઢત્તણઓ ંવં વહઢ, ન તસસ બલાભિઓગો પવત્તઢ । અવરો પુણ મગહાદિજણવણ 5 જાતો આસો, સોઢવિ દમિજ્જિઝકામો વેયાલિયં અહિવાસિતો, માયરં પુચ્છઢ-કિમેયંતિ, તીણ ભણિયં-કલ્લં વાહિજ્જસિ તં, સયમેવ ઁલિણં ગહાય વહંતો નરિંદં તોસિજ્જાસિ, તેણ તહા કયં, રણ્ણાવિ આહારાદિણા સવ્વો સે ડવયારો કઓ, માઠ્ઠણ સિઢ્ઢં, તીણ ભણિતો-પુત્ત ! વિણયગુણફલં તે ંયં, કલ્લં પુણો મા ઁલિણં પઢિવજ્જિહિસિ, મા વા વહિહિસિ, તેણં તહેવ કયં, રણ્ણાવિ

બાહલ નામના દેશમાં ંક કિશોર અશ્વ હતો. દમન કરવાની ંચ્છાથી તે ઘોડાને આગલી 10 રાતે અધિવાસિત કર્યો અને સવારે તૈયાર કરીને વાહ્યાલીમાં (ઘોડા ફેરવવાના સ્થળે) લઈ જવાયો. તેની ઉપર લગામ મૂકવામાં આવી. આ ઘોડો વિનયવંત હતો તેથી તેણે જાતે જ લગામ ંલણ કરી. અને રાજા સ્વયમેવ તેની ઉપર ચઢ્યો (અર્થાત્ ઘોડો વિનયવંત હોવાથી રાજા ચઢે ત્યારે કોઈએ તે ઘોડાને પકડી રાખવાની જરૂર ન પડી.) ત્યાર પછી રાજા પોતાની ંચ્છા પ્રમાણે તે ઘોડા ઉપર ફર્યો. ત્યારબાદ ઘોડા ઉપરથી ઉતરી રાજાએ આહારાદિવડે તે ઘોડાની સારી રીતે સાર- 15 સંભાળ કરી અને લાયક હોવાથી રાજા રોજેરોજ ઘોડા ઉપર ફેરે છે. આવા ઘોડાને બળાત્કાર કરવો પડતો નથી.

બીજો મગધાદિદેશમાં ઉત્પન્ન થયેલ ઘોડો હતો. તેને પણ દમન કરવાની ંચ્છાથી સાંજના સમયે અધિવાસિત કર્યો. તે સમયે તે અશ્વ માતાને પૂછે છે-“આ શું કરે છે ?” માતાએ કહ્યું- 20 “રાજા તને કાલે ફેરવશે, તારે જાતે જ લગામ ંલણ કરી રાજાને ખુશ કરવો.” તેણે તે રીતે જ કર્યું. રાજાએ પણ આહારાદિવડે સારી સાર-સંભાળ કરી. આ બધી વાત તે અશ્વે માતાને કરી. માતાએ કહ્યું - “હે પુત્ર ! તારા વિનયગુણનું આ ફળ છે, આવતી કાલે તું લગામ ંલણ કરતો નહીં કે રાજાને વહન પણ કરતો નહીં.” અશ્વે તે જ પ્રમાણે કર્યું. ત્યારે રાજાએ ચાબુકવડે

૪. વાલ્હીકવિષયે ંકોઢશ્ચકિશોરઃ, સ દમયિતુકામો વૈકાલિકમધિવાસ્ય પ્રભાતેઢર્ઢિત્વા વાહ્યાલીં નીતઃ, કવિકં તસ્મૈ ઢૌકિતં, સ્વયમેવ તેન ગૂહીતં, વિનીત ઢિતિ । તતો રાજા સ્વયમેવારૂઢઃ, સ હૃદયેપ્સિતં 25 વ્યૂઢઃ, રાજ્ઞોત્તીર્ય આહારલયનાદિના સમ્યક્ પ્રતિચરિતઃ, પ્રતિદિવસં ચ શુઢ્ઢત્વાદેવં વહતિ, ન તસ્ય બલાભિયોગઃ પ્રવર્ત્તે । અપરઃ પુનર્મગધાદિજનપદજાતોઢશ્ચઃ, સોઢપિ દમયિતુકામો વૈકાલિકમધિવાસિતઃ, માતરં પૃચ્છતિ - કિમેતદિતિ ?, તયા ભણિતં - કલ્લ્યે વાહ્યાસે (વાહિયિષ્યસે) ત્વં, (તત્) સ્વયમેવ કવિકં ગૂહીત્વા વહન્ નરેઢ્ઢં તોષયિતાસિ (યેઃ), તેન તથા કૃતં, રાજ્ઞાઢપિ આહારાદિના સર્વસ્તસ્યોપચારઃ કૃતઃ, માત્રે શિષ્ટં, તયા ભણિતઃ-પુત્ર ! વિનયગુણફલં તવૈતત્, કલ્લ્યે પુનર્મા કવિકં પ્રતિપદિષ્ઠાઃ, મા વા વાક્ષીઃ, તેન 30 તથૈવ કૃતં, રાજ્ઞાઢપિ

ઁઓખરેણ પિઢિત્તા બલા કવિયં દારુણ વાહિત્તા પુણોઽવિ જવસં સે ણિરુઢ્ઢં, તેણ મારુએ સિઢ્ઢં, સા ભણઢ્ઢ-પુત્ત ! ઢુચ્ચેઢ્ઢિયફલમિણં તે, તં ઢિઢ્ઢોભયમગ્ગો જો તે રુચ્ચઢ્ઢ તં કરેહિસિ । એસ ઢિઢ્ઢંતો અયમુવણઓ-જો સયં ન કરેઢ્ઢ વેયાવચ્ચાઢિ તત્થ બલાભિઓગોઽવિ પયઢ્ઢાવિજ્જઢ્ઢ જણવયજાતે જહા આસેત્તિ । તસ્માઢ્ઢલાભિયોગમન્તરેણૈવ મોક્ષાર્થિના સ્વયમેવ પ્રત્યુત ઢ્ઢચ્ચાકારં ઢ્ઢ્ઢ્વા અનર્થ્યર્થિતેનૈવ વૈયાવૃત્ત્યં કાર્યમ્ ॥

5

આહ-તથાઽપ્યનર્થ્યર્થિતસ્ય સ્વયમિચ્છાકારકરણમયુક્તમેવેત્યાશઙ્ક્યાહ-

અબ્ધત્થણાએ મરુઓ વાનરઓ ચેવ હોઢ્ઢ ઢિઢ્ઢંતો ।

ગુરુકરણે સયમેવ ડ વાણિયગા ઢુણિણ ઢિઢ્ઢંતા ॥ ૬૮૦ ॥

વ્યાખ્યા : અભ્યર્થનાયાં મરુકઃ, પુનઃ શિષ્યચોઢનાયાં સત્યાં વાનરકશ્ચૈવ ભવતિ ઢ્ઢ્ઢાન્તઃ, ગુરુકરણે સ્વયમેવ તુ વણિજૌ ઢ્ઢૌ ઢ્ઢ્ઢાન્ત ઢ્ઢિતિ સમાસાર્થઃ ॥ વ્યાસાર્થઃ કથાનકેભ્યોઽવસેય ઢ્ઢિતિ, 10 તાનિ ચામૂનિ-

એગસસ સાહુસસ લઢ્ઢી અત્થિ, સો ણ કરેઢ્ઢ વેયાવચ્ચં બાલબુઢ્ઢાણંતિ, આયરિયપઢિચોઢ્ઢતો

મારીને બળાત્કારે લગામ ધ્રુણ કરાવઢાવીને ફેરવ્યો અને આહારાઢિ પણ આપ્યા નહીં. અશ્વે માતાને વાત કરી. માતાએ કહ્યું - “હે પુત્ર ! તારી આ ઢુશ્વેષ્ટાનું ફળ છે, તને મેં બંને માર્ગ બતાવ્યા તેમાં તને જે ગમે તે સ્વીકાર.” આ ઢ્ઢ્ઢાંત છે તેનો ઉપનય આ પ્રમાણે :- જે શિષ્ય 15 સ્વયં વૈયાવચ્ચાઢિ કરતો નથી ત્યાં, જનપઢમાં ઉત્પન્ન થયેલ અશ્વની જેમ બલાભિયોગ પણ (આચાર્યો) પ્રવર્તવિ છે. માઢે બલાભિયોગ વિના જ મોક્ષાર્થીએ જાતે જ સામેથી ઈચ્છાકાર કરીને સામેવાળો પ્રાર્થના કરે તે પહેલા જ વૈયાવચ્ચ કરવા યોગ્ય છે. ॥૬૭૯॥

અવતરણિકા : શંકા : તો પણ અભ્યર્થના વિના સાધુએ સામેથી ઈચ્છાકાર કરવો ઉચિત નથી જ. આ શંકાનું સામાધાન આગળ આપે છે ⇨ 20

ગાથાર્થ : અભ્યર્થનામાં મરુક અને વાનરનું ઢ્ઢ્ઢાંત છે. ગુરુને સ્વયં કાર્ય કરવામાં બે વેપારીઓનું ઢ્ઢ્ઢાંત છે.

ઢીકાર્થ : અભ્યર્થનામાં બ્રાહ્મણ અને શિષ્યઢ્ઢારા થતી પ્રેરણામાં વાનર ઢ્ઢ્ઢાંત તરીકે જાણવા, જ્યારે ગુરુને સ્વયં કાર્યકરણમાં બે વેપારીઓ ઢ્ઢ્ઢાંત તરીકે જાણવા. આ સંક્ષિપ્ત-અર્થ કહ્યો. વિસ્તાર-અર્થ કથાનકથી જાણવા યોગ્ય છે. તે ઢ્ઢ્ઢાંતો આ પ્રમાણે છે → 25

એક સાધુ પાસે વૈયાવચ્ચાઢિની લાબ્ધિ હતી. પરંતુ તે બાળ-વૃઢ્ઢોની વૈયાવચ્ચ કરતો નહોતો.

૫. ઁઓખરેણ (પ્રતોઢેન કશયા વા) પિઢ્ઢિયિત્વા બલાત્કવિકં ઢ્ઢ્ઢ્વા વાહયિત્વા પુનરપિ યવસં તસ્ય નિરુઢ્ઢં, તેન માત્રે શિષ્ટં, સા ભણતિ-પુત્ર ! ઢુશ્વેષ્ટિતફલમિઢં તવ, તઢ્ઢ્ઢ્ઢેભયમાર્ગો યસ્તુભ્યં રોચતે તં કુર્યાઃ । એષ ઢ્ઢ્ઢાન્તોઽયમુપનયઃ-યઃ સ્વયં ન કરોતિ વૈયાવૃત્ત્યાઢિ તત્ર બલાભિયોગોઽપિ પ્રવર્ત્યંતે જનપઢજાતે યથાઽશ્ચ ઢ્ઢિતિ । ૬. એકસ્ય સાધોર્લંબ્ધિરસિત, સ ન કરોતિ વૈયાવૃત્ત્યં બાલવૃઢ્ઢાનામિતિ, આચાર્યપ્રતિચોઢિતો 30

૫ ભળણ—કો મં અભ્મત્થેઙ્ગ ? , આચરિણ ભળિઓ—તુમં અભ્મત્થણં મગ્ગંતો ચુક્કિહિસિ, જહા સો મરુગોત્તિ । એગો મરુગો નાણમદમત્તો કત્તિયપુણિણમાએ નરિંદજણવદેસું દાણં દાઝમભ્મુટ્ઠિએસુ ણ તત્થ વચ્ચેઙ્ગ, ભજ્જાએ ભળિતો—જાહિ, સો ભળણ—એગં તાવ સુહાણં પરિગ્ગહં કરેમિ, બીયં તેસિં ઘરં વચ્ચામિ, જસસ આસત્તમસસ કુલસસ કજ્જં સો મમ આણેત્તા દેઙ્ગ, એવં સો જાવજ્જીવાએ દરિદ્ધો જાતો । એવં તુમંપિ અભ્મત્થણં મગ્ગમાણો ચુક્કિહિસિ નિજ્જરાએ, એતેસિં બાલબુદ્ધાણં અણ્ણો અત્થિ કરેંતગા, તુજ્જાવિ એસ લઘ્ઘી એવં ચેવ વિરાહિત્તિ । તતો સો એવં ભળિઓ ભળણ—એવં સુંદરં જાણંતા અપ્પણા કીસ ન કરેહ ? , આચરિયા ભળંતિ—સરિસોઙ્ગસિ તુમં તસસ વાનરગસસ, જહા એગો વાનરો રુક્કે અચ્છેઙ્ગ, વાસાસુ સીતવાતેહિં ઙ્ગહિજ્જાતિ, તાહે સુધરાએ સઙ્ગિણાએ ભળિઓ—‘વાનર ! પુરિસોઙ્ગસિ તુમં નિરત્થયં વહસિ બાહુદંડાં । જો પાયવસસ સિહરે ન કરેસિ કુડિં પડાલિં વા ॥૧॥’

10 આ અંગે આચાર્યએ પ્રેરણા કરતા તેણે કહ્યું—“કોણ મને પ્રાર્થના કરે છે ? (અર્થાત્ કોઈ મને વૈયાવચ્ચ માટે પ્રાર્થના કરતું નથી તો હું શા માટે સામેથી કરવા જાઉં ?) આચાર્યે કહ્યું — “પ્રાર્થનાની રાહ જોતો તું પેલા બ્રાહ્મણની જેમ આ લાભથી ચૂકી જઈશ.” એક બ્રાહ્મણ જ્ઞાનના મદથી મત્ત થયેલો કાર્તિકપૂર્ણિમાએ જ્યારે રાજા પ્રજાજનોને દાન દેતો હતો ત્યારે દાન લેવા ત્યાં જતો નથી. તેની પત્નીએ કહ્યું “તમે દાન લેવા જાઓ.” ત્યારે બ્રાહ્મણ કહે છે — “એક તો તે શૂદ્રોની વચ્ચે જઈ 15 મારે ઉભા રહેવું અને બીજું સામેથી તેમના ઘરે જાઉં (તે કદાપિ બનશે નહીં.) જેને સાત પેઢી સુધીના કુલનું કાર્ય હોય (અર્થાત્ જેને સાત પેઢી સુધીનું કલ્યાણ કરવું હોય) તે મને લાવીને આપે.” આવા વિચારને કારણે તે બ્રાહ્મણ યાવજશ્વ દરિદ્ર રહ્યો.

20 એ પ્રમાણે હે શિષ્ય ! તું પણ જો પ્રાર્થનાની રાહ જોઈશ તો નિર્જરાથી ચૂકી જઈશ. આ બાળ—વૃદ્ધોની વૈયાવચ્ચ કરનારા અન્ય સાધુઓ છે અને તારી પણ શક્તિ છે જે નિરર્થક નાશ પામી જશે.” આ રીતે સમજાવ્યા પછી તે શિષ્ય કહે છે કે — “આ પ્રમાણે સારી રીતે વૈયાવચ્ચાદિને જાણતા તમે જ કેમ જાતે કરતા નથી ?” ત્યારે આચાર્યે કહ્યું કે — તું તે વાનર જેવો છે. એક વાનર વૃક્ષ ઉપર રહે છે. વર્ષાકાળમાં ઠંડા પવનવડે કલેશ પામે છે. ત્યારે સુધરી નામની પક્ષિણિએ

25 ૭. ભળતિ—કો મામભ્યર્થયતે ? ,આચાર્યેણ ભળિતઃ—ત્વમભ્યર્થનાં માર્ગયન્ ધ્રુશ્યસિ, યથા સ મરુ કઃ (બ્રાહ્મણઃ) ઇતિ । એકો બ્રાહ્મણો જ્ઞાનમદમત્તઃ કાર્તિકપૂર્ણિમાયાં નરેન્દ્રજનપદેષુ દાનં દાતુમભ્યુત્થિતેષુ ન તત્ર વ્રજતિ, માર્થયા ભળિતઃ - યાહિ, સ ભળતિ—એકં તાવત્ શૂદ્રાણાં પ્રતિગ્રહં કરોમિ, દ્વિતીયં તેષાં ગૃહે વ્રજામિ, યસ્યાસત્તમસ્ય કુલસ્ય કાર્યં સ મહ્યમાનીય દદાતુ, એવં સ યાવજ્જીવં દરિદ્રો જાતઃ । એવં ત્વમપ્યભ્યર્થનાં માર્ગયન્ ધ્રુશ્યસિ નિર્જરાયાઃ, એતેષાં બાલવૃદ્ધાનામન્યે સન્તિ કર્તારઃ, તવાપ્યેષા લબ્ધિરેવમેવ નહ્ક્ષ્યતિ । તતઃ સ એવં ભળિતો ભળતિ—એવં સુંદરં જાનાના આત્મના કુતો ન કુરુત ? , આચાર્યા ભળન્તિ— 30 સદ્દશોઙ્ગસિ ત્વં તસ્ય કપેઃ, યથૈકો વાનરો વૃક્ષે તિષ્ઠતિ, વર્ષાસુ શીતવાતૈઃ ક્લિશ્યતિ, તદા સુગૃહિકયા શકુન્યા ભળિતઃ—વાનર ! પુરુષોઙ્ગસિ ત્વં નિરર્થકં વહસિ બાહુદણ્ડાન્ । યઃ પાદપસ્ય શિખરે ન કરોષિ કુટી પટાલિકાં વા ॥૧॥

સો એવં તીએ ભણિઓ તુણિહકો અચ્છઙ્ગ, તાહે સા દોચ્વંપિ તચ્વંપિ ભણઙ્ગ, તતો સો રુદ્ધો તં રુક્ષં દુરુહિઝમાઢત્તો, સા નદ્ધા, તેણ તીસે તં ઘરં સુંબં સુંબં વિક્ષિત્તં, ભણઙ્ગ ય-નવિસિ મમં મયહરિયા નવિસિ મમં સોહિયા વ ણિદ્ધા વા । સુઘરે ! અચ્છસુ વિઘરા જા વઙ્ગિસિ લોગતત્તીસુ ॥ ૧ ॥ સુહં ઙ્ગદાર્ણિ અચ્છ । એવં તુમંપિ મમ ચેવ ડવરિણેણ જાઓ, કિં ચ-મમ અન્નંપિ નિજ્જરાદારં અસ્થિ, તેણ મમ બહુતરિયા નિજ્જરા, તં લાહં ચુક્કીહામિ, જહા સો વાણિયગો-દો વાણિયગા વવહરંતિ, એગો 5 પઢમપાડસે મોહ્લં દાયવ્વયં હોહિત્તિ સયમેવ આસાઢપુણ્ણીમાએ ઘરં પચ્છ(ત્થ)ઙ્ગતો, બીએણ અઢ્ઢં વા તિભાગં વા દારુણ છવાવિયં, સયં વવહરઙ્ગ, તેણ તદ્દિવસં બિડ્ડાણો લાહો લઢ્ઢો, ઙ્ગયરો ચુક્કો । એવં ચેવ જઙ્ગ અહં અપ્પણા વેયાવચ્ચં કરેમિ તો અચ્ચિંતણેણ સુત્તથ્થા નાસંતિ, તેહિ ય નદ્ધેહિં

કહ્યું—“વાનર ! તું પુરુષ છે, નકામા બાહુયુગલને રાખે છે. જેથી વૃક્ષના શિખરે ⁽¹⁾મીઠી ઝૂંપડી કે નાની ઝૂંપડીને કેમ બનાવતો નથી ? (અર્થાત્ તારા આ બંને હાથોનો ઉપયોગ કેમ કરતો 10 નથી ? વૃક્ષના શિખરે ઝૂંપડી જેવું બનાવ જેથી હેરાન થાય નહીં).” તે વાનર મૌન રહ્યો. છતાં સુઘરી બીજી —ત્રીજી વાર પણ બોલી. તેથી તે ગુસ્સે ભરાયો અને જ્યાં સુઘરીનો માળો હતો ત્યાં ચઢવા લાગ્યો. તે સુઘરી ઊડી ગઈ. તે વાનરે તેણીના ઘરના દોરેદોરા કાઢી નાંખ્યા (અર્થાત્ આખું ઘર નષ્ટ કરી નાંખ્યું) અને કહે છે કે “હે સુઘરી ! તું મારી મહત્તરિકા નથી, નથી મારી મિત્ર કે સ્નેહીજન. લોકોની તું ઘણી ચિંતા કરે છે ને લે તું પણ હવે ઘર વિનાની રહે, હવે 15 સુખેથી તું રહે.” આ પ્રમાણે હે શિષ્ય ! તું પણ મારો જ ઉપરી (વડીલ) થયો, પણ મારે તો બીજા નિર્જરા માટેના રસ્તા છે તેનાથી મારી અહુતર નિર્જરા થાય છે તે લાભને હું (જો વૈયાવચ્ચ કરીશ તો) ચૂકી જઈશ, જેમ તે વેપારી—

બે વેપારીઓ વેપાર કરે છે. એક વેપારી પ્રથમવરસાદમાં “મૂલ્ય આપવું પડશે” એમ વિચારી જાતે જ આષાઢપૂર્ણિમાએ ઘરની ઉપર છાપરું બનાવવા બેઠો. જ્યારે બીજા વેપારીએ અર્ધ અથવા 20 ત્રિભાગને આપી છાપરું બનાવરાવ્યું અને પોતે વેપાર કરવા બેઠો. તે દિવસે તેને દ્વિગુણ લાભ થયો. જ્યારે પહેલો વેપારી લાભથી ચૂક્યો. આ પ્રમાણે જો હું જાતે જ વૈયાવચ્ચ કરવા બેસુ તો ચિંતન-મનન વિના સૂત્રાર્થ નાશ પામશે. તે નાશ પામતા ગચ્છની સારણા થશે નહીં. તે

૮. સ એવં તયા ભણિતસ્તૂષ્ણીકસ્તિષ્ઠિતિ, તદા સા દ્વિરપિ ત્રિરપિ ભણિતિ, તતઃ સ રુષ્ટસ્તં વૃક્ષમારોઢુમારબ્ધઃ, સા નષ્ટા, તેન તસ્યાસ્તદ્ગૃહં દવરિકાદવરિકં વિક્ષિમમ્, ભણતિ ચ-નાપ્યસિ મમ 25 મહત્તરિકા નાપ્યસિ મમ સુદ્ધા સ્ત્રિગ્ધા વા । સુગૃહિકે ! તિષ્ઠ વિગૃહા યા વર્તસે લોકતત્તૌ ॥૨॥ સુખમિદાનીં તિષ્ઠ । એવં ત્વમપિ મમ ચૈવોપરિતનો જાતઃ, કિંચ-મમાન્યદપિ નિર્જરાદ્વારમસ્તિ, તેન મમ બહુતરા નિર્જરા, તં લાભં ધ્રશ્યામિ, યથા સ વણિક્-દ્વૌ વણિજૌ વ્યવહરતઃ, એકઃ પ્રથમપ્રાવૃષિ મૂલ્યં દાતવ્યં ભવિષ્યતીતિ સ્વયમેવાષાઢપૂર્ણિમાયાં ગૃહં પ્રચ્છેદિતં, દ્વિતીયેનાર્ધ વા ત્રિભાગં વા દત્ત્વા સ્થગિતં (સ્થાપિતં), સ્વયં વ્યવહરતિ, તેન તદ્દિવસે દ્વિગુણો લાભો લબ્ધઃ, ઙ્ગતરો ધ્રષ્ટઃ । એવમેવ યદ્દ્યહમાત્મના વૈયાવૃત્ત્યં કરોમિ 30 તદાઙ્ગચિન્તનેન સૂત્રાર્થૌ નશ્યતઃ, તયોશ્ચ નષ્ટયોઃ

ગંચ્છસારવણાઽભાવેણ ગણસ્સાદેસાદિઅપ્પહિતપ્પણેણ બહુયરં મે નાસેઙ્ગિતિ । આહ ચ -

“સુત્તથેસુ અચિન્તણ આએસે વુઢ્ઢસેહગગિલાણે ।
 બાલે ખમએ વાઈ ડ્ઢીમાઈ અણિઢી ય ॥ ૧ ॥
 એહિં કારણોહિં તુંબભૂઓ ડ હોતિ આયરિઓ ।
 વેયાવચ્ચં ણ કરે કાયવ્વં તસ્સ સેસેહિં ॥ ૨ ॥
 જેણ કુલં આયત્તં તં પુરિસં આયરેણ રક્ખેજ્જા ।
 ન હુ તુંબંમિ વિણઢે અરયા સાહારયા હોંતિ ॥૩॥”

5

બાલે સપ્પભએ તહા ડ્ઢિમંતંમિ આગએ પાણગાદિગએ આયરિએ લહુત્તં, એવં વાદિમ્મિવિ, અણિસસરપવ્વઙ્ગયગા ય એત્તિ જણાપવાદો, સેસં કંઠં । આહ-ઇચ્છાકારેણાહં તવ પ્રથમાલિકા-
 10 માનયામીત્યભિધાય યદા લબ્ધ્યભાવાન્ન સમ્પાદયતિ તદા નિર્જ્જરાલાભવિકલસ્તસ્યેચ્છાકારઃ, ડત્યતઃ
 કિં તેનેત્યાશઙ્ક્યાહ -

ન થતાં ગણના (૧)આદેશાદિ (મહેમાનાદિ)ની સંભાળ ન થવાથી મારું ઘણું બધું નાશ પામશે. કહ્યું છે કે - જો આચાર્ય સ્વયં વૈયાવચ્ચ કરવા બેસે તો (૨)સૂત્રાર્થનું અચિંતન થાય. આદેશ=પ્રાધૂર્ણકનું કોઈ સ્વાગત કરે નહીં. વૃદ્ધ-શૈક્ષક-ગ્લાન-બાળ-તપસ્વી વગેરેની કોઈ ચિંતા કરનારું રહે નહીં.
 15 (વાદી વગેરેના દોષો આગળ જણાવે છે.) ॥ ૧ ॥ આવા કારણોસર તુંબભૂત (ગાડાના પૈડાના મધ્યભાગ જેવા) આચાર્ય વૈયાવચ્ચ કરતા નથી, પરંતુ શેષ સાધુઓએ તેમની વૈયાવચ્ચ કરવી જોઈએ. ॥ ૨ ॥ જેને કુળ આધીન છે તે પુરુષને પ્રયત્નથી સાચવવા જોઈએ કારણ કે તુંબ નાશ પામતા આરાઓ આધારસહિત રહેતા નથી. ॥ ૩ ॥ બાળક માટે કે સાપે કોઈ સાધુને ડંખ માર્યો હોય ત્યારે જો આચાર્ય પાણી વગેરે લેવા ગયા હોય તો ગચ્છમાં અન્ય સાધુને ચિકિત્સાનું જ્ઞાન
 20 ન હોવાથી તે સાધુઓને કોણ સાચવે ? તથા ઋદ્ધિમાન એવા રાજા વગેરે કે વાદી આવે તે સમયે પાણી લેવા આચાર્ય ગયા હોય તો આચાર્યની લઘુતા થાય તથા આ લોકો ઋદ્ધિ વિનાના હોવાથી દીક્ષા લીધી છે એ પ્રમાણે લોકનિંદા થાય. શેષ બે ગાથાઓ સરળ જ છે. ॥૬૮૦॥

અવતરણિકા : શંકા : “ઈચ્છાપૂર્વક હું તમારી નવકારશી લાવું.” એ પ્રમાણે કહીને જ્યારે લબ્ધિના અભાવથી ગોચરી પ્રાપ્ત ન થાય ત્યારે તે સાધુનો ઈચ્છાકાર નિર્જરાલાભથી રહિત બની
 25 જાય છે. તો આવો ઈચ્છાકાર શા માટે કરવો ?” તેનું સમાધાન આપતા કહે છે ⇨

૧. ગચ્છસારવણાઽભાવેન ગણસ્ય આદેશાદેરપ્રતિતર્પણેન બહુતરં મે નચ્ચતીતિ । સૂત્રાર્થયોરચિન્તનમાદેશે વૃદ્ધે શૈક્ષકે ગ્લાને । બાલે ક્ષપકે વાદી ઋદ્ધિમદાદિ અનૃદ્ધિશ્ચ ॥૧॥ એતૈઃ કારણૈસ્તુમ્બભૂતસ્તુ ભવત્યાચાર્યઃ । વૈયાવૃત્ચ્યં ન કુર્યાત્ કર્તવ્યં તસ્ય શેષૈઃ ॥૨॥ યસ્ય કુલમાયત્તં તં પુરુષમાદરેણ રક્ષેત્ । નૈવ તુમ્બે વિનષ્ટે અરકાઃ સાધારા ભવન્તિ ॥૩॥ બાલે સર્પમયે તથા ઋદ્ધિમત્યાગતે પાનકાદ્યર્થ ગતે
 30 આચાર્યે લઘુત્વમ્, એવં વાદિન્યપિ, અનીશ્વરપ્રવ્રજિતાશ્ચૈત ડતિ જનાપવાદઃ, શેષં કળ્થમ્ ।

સંજમજોએ અભ્યુદ્વિયસ્સ સબ્દાએ કાઠકામસ્સ ।

લાભો ચેવ તવસ્સિસ્સ હોઠ્ઠ અદ્દીણમણસસ્સ ॥ ૬૮૧ ॥

વ્યાખ્યા : ‘સંયમયોગે’ સંયમવ્યાપારે અભ્યુદ્વિયસ્સ તથા ‘શ્રદ્ધયા’ મનઃપ્રસાદેન
ઇહલોકપરલોકાશંસાં વિહાય કર્તુકામસ્ય, કિમ્ ?—‘લાભો ચેવ તવસ્સિસ્સ’તિ પ્રકરણાન્નિર્જરાયા
લાભ એવ તપસ્વિનો ભવતિ અલબ્ધ્યાદૌ, અદીનં મનોઽસ્યેતિ અદીનમનાસ્તસ્યાદીનમનસ ઇતિ 5
ગાથાર્થઃ ॥ દ્વારં ૧ ।

ઇદાનીં મિથ્યાકારવિષયપ્રતિપાદનાયાહ—

સંજમજોએ અભ્યુદ્વિયસ્સ જં કિંચિ વિતહમાયરિયં ।

મિચ્છા એતંતિ વિયાણિઠ્ઠણ મિચ્છત્તિ કાયવ્વં ॥ ૬૮૨ ॥

વ્યાખ્યા : સંયમયોગઃ—સમિતિગુપ્તિરૂપસ્તસ્મિન્વિષયભૂતેઽભ્યુદ્વિયસ્સ સતઃ ચત્કિચ્છિદ્વિતથમ્— 10
અન્યથા આચરિતમ્—આસેવિતં, ભૂતમિતિ વાક્યશેષઃ, ‘મિથ્યા એતદિતિ’ વિપરીતમેતદિત્યેવં વિજ્ઞાય
કિમ્ ? —‘મિચ્છત્તિ કાયવ્વં’ મિથ્યાદુષ્કૃતં દાતવ્યમિત્યર્થઃ । સંયમયોગવિષયાયાં ચ પ્રવૃત્તૌ
વિતથાસેવને મિથ્યાદુષ્કૃતં દોષાપનયનાયાલં, ન તૂપેત્યકરણગોચરાયાં નાપ્યસકૃત્કરણગોચરાયામિતિ
ગાથાહૃદયાર્થઃ ॥

ગાથાર્થઃ : સંયમયોગમાં ઉદમવાળા, શ્રદ્ધાથી કાર્ય કરવાની ઈચ્છાવાળા અને અદીનમનવાળા 15
એવા તપસ્વીને લાભ જ થાય છે.

ટીકાર્થઃ : સંયમવ્યાપારમાં ઉદમવાળા તથા શ્રદ્ધાવડે=મનની પ્રસન્નતાથી ઈહલોક—પરલોકની
આશંસા વિના કાર્ય કરવાની ઈચ્છાવાળાને શું થાય છે ? તે કહે છે— લબ્ધિ ન હોય તો પણ
તેવા તપસ્વીને નિર્જરાનો લાભ જ થાય છે. (આ તપસ્વી કેવા છે ? તે કહે છે) અદીન મન
છે જેમનું તેવા. ॥૬૮૧॥ 20

★ મિથ્યાકાર—સામાચારી ★

અવતરણિકા : હવે મિથ્યાકારના વિષયોનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થઃ : સંયમયોગમાં ઉદમવાળાને જે કાંઈ પણ ખોટું આચરણ થયું, તેનું “આ ખોટું
છે” એમ જાણીને મિથ્યાદુષ્કૃત કરવું (તે મિથ્યાકાર કહેવાય છે.)

ટીકાર્થઃ :— વિષયભૂત (વ્યક્તિ જે ઉદમ કરે છે, તે ઉદમ સંયમયોગમાં કરવાનો હોવાથી 25
ઉદમનો વિષય સંયમયોગ છે તેથી તે સંયમયોગ વિષયભૂત કહેવાય છે.) એવા સમિતિ—ગુપ્તિરૂપ
સંયમયોગને વિશે ઉદમવાળા સાધુનું જે કાંઈપણ વિપરીત આચરણ થયું છે, તેનું “આ વિપરીત
= ખોટું થયું” એમ જાણીને મિથ્યામિદુષ્કૃતં દેવા યોગ્ય છે. અહીં ભાવાર્થ એ છે કે — સંયમયોગવિષયક
પ્રવૃત્તિ કરતા (અનાભોગાદિ કારણે) વિપરીત આચરણ થતાં અપાતું મિથ્યામિદુષ્કૃતં દોષને દૂર
કરવા સમર્થ છે. પરંતુ જાણી જોઈને (ડોષ) કરેલા વિપરીત આચરણનું કે વારંવાર થતાં વિપરીત 30
આચરણનું અપાતું મિથ્યામિદુષ્કૃતં તે દોષને દૂર કરવા સમર્થ બનતું નથી. ॥૬૮૨॥

તથા ચોત્સર્ગમેવ પ્રતિપાદયન્નાહ -

જઙ્ઘ ય પડિક્કમિયવ્વં અવસ્સ કારુણ પાવયં કમ્મં ।

તં ચેવ ન કાયવ્વં તો હોઙ્ઘ પાપ્ પડિક્કંતો ॥ ૬૮૩ ॥

- વ્યાખ્યા : યદિ ચ ‘પ્રતિક્રાન્તવ્યં’ નિવર્તિતવ્યં, મિથ્યાદુષ્કૃતં દાતવ્યમિત્યર્થઃ, ‘અવશ્યં’
5 નિયમેન કૃત્વા પાપકં કર્મ, તતશ્ચ ‘તદેવ’ પાપકં કર્મ ન કર્તવ્યં, તતો ભવતિ ‘પદે’
ઉત્સર્ગપદવિષયે પ્રતિક્રાન્ત ઇતિ । અથવા-‘પદે’ત્તિ પ્રથમં પ્રતિક્રાન્ત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતં યથાભૂતસ્યેદં મિથ્યાદુષ્કૃતં સુદત્તં ભવતિ તથાભૂતમભિધિત્સુરાહ-

જં દુક્કહંતિ મિચ્છા તં ભુજ્જો કારણં અપૂરેતો ।

તિવિહેણ પડિક્કંતો તસ્સ ખલુ દુક્કહં મિચ્છા ॥ ૬૮૪ ॥

- 10 વ્યાખ્યા : ‘યદિ’ ત્યનિર્દિષ્ટસ્ય નિર્દેશઃ, કારણમિતિ યોગઃ, તતશ્ચ ‘યત્કારણં’ યદ્ વસ્તુ દુષ્કૃતં
કૃતં દુષ્કૃતમ્ ‘ઇતિ’ એવં વિજ્ઞાય ‘મિચ્છ’ ત્તિ સૂચનાત્સૂત્રમિતિકૃત્વા મિથ્યાદુષ્કૃતં દત્તં, તદ્ ‘ભૂયઃ’
પુનઃ પ્રાગુક્તં દુષ્કૃતકારણમ્ ‘અપૂરયન્’ અકુર્વન્નાચરન્નિત્યર્થઃ, યો વર્તત ઇતિ વાક્યશેષઃ, ‘તસ્સ
ખલુ દુક્કહં મિચ્છ’ ત્તિ સમ્બદ્ધ એવ ગ્રન્થઃ, તત્ર સ્વયં કાયેનાપ્યકુર્વન્નપૂરયન્નિધીયત એવેત્યત

અવતરણિકા : આ ઉત્સર્ગનું જ પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

- 15 ગાથાર્થ : પાપકર્મ કરીને જો અવશ્ય પ્રતિક્રમવા યોગ્ય છે, તો તે પાપ જ કરવું જોઈએ
નહીં. (તે પાપ ન કરતી વ્યક્તિ જ) ઉત્સર્ગમાર્ગે પ્રતિક્રાન્ત થાય છે.

- ટીકાર્થ : જો મિથ્યાદુષ્કૃત દેવા યોગ્ય છે અવશ્ય પાપકર્મ કરીને, તો તે પાપકર્મ જ કરવા
યોગ્ય નથી. તેથી ઉત્સર્ગમાર્ગે વ્યક્તિ પ્રતિક્રાન્ત થાય છે. અથવા “પદ” શબ્દનો પ્રથમ અર્થ
કરવો. તેથી પાપકર્મ ન કરનાર વ્યક્તિ જ પહેલી પ્રતિક્રાન્ત છે (અર્થાત્ પાપકર્મ ન કરવું તે
20 જ પહેલું પ્રતિક્રમણ છે. અહીં ટીકાનો અન્વય મૂળગાથાના અર્થ પ્રમાણે જાણી લેવો.) ॥૬૮૩॥

અવતરણિકા : હવે જે વ્યક્તિનું આ મિથ્યાદુષ્કૃત સુદત્ત થાય છે તે વ્યક્તિને કહેવાની
ઈચ્છાવાળા નિર્યુક્તિકારશ્રી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : જે વસ્તુ ખોટી છે એવું જાણીને મિથ્યાદુષ્કૃત આપ્યું, તે વસ્તુને ફરી નહીં આચરતા
અને ત્રિવિધે પ્રતિક્રાન્ત થયેલાનું દુષ્કૃત મિથ્યા થાય છે.

- 25 ટીકાર્થ : “યદ્” શબ્દ અનિર્દિષ્ટ વસ્તુનો નિર્દેશ કરે છે (અર્થાત્ ગમે તે વસ્તુ “યદ્” શબ્દથી
લેવાય.) અહીં “યદ્” શબ્દ સાથે કારણ શબ્દનો અન્વય કરવો. તેથી જે કારણ અર્થાત્ જે વસ્તુ
ખોટી થઈ છે એવું જાણીને મિથ્યાદુષ્કૃત આપ્યું. મૂળગાથામાં “મિચ્છ” શબ્દથી “મિથ્યાદુષ્કૃત”
શબ્દ સમજવો કારણ કે સૂત્ર હંમેશા સૂચન કરનારું હોય છે. (અર્થાત્ સૂત્ર સંક્ષિપ્ત હોય છે.)
તે ખોટી વસ્તુને ફરીથી નહીં આચરતો જે રહે છે (અર્થાત્ આચરતો નથી.) મૂળગાથામાં “જે
30 રહે છે” એવો શબ્દ નથી તે અહીં વાક્યશેષ તરીકે જાણવો. તેનું દુષ્કૃત મિથ્યા થાય છે. અહીં
શ્લોક સમ્બદ્ધ જ છે (અર્થાત્ ⁽¹⁾આ ગાથાના અંતે રહેલા તસ્ય ખલુ... શબ્દોમાં કોઈપણ ફેરફાર
કર્યા વિના તે શબ્દોને અહીં જોડી દીધા છે. જ્યારે ટીકાના અંતે આ શબ્દોનો અર્થ કરશે ત્યારે

આહ—‘તિવિહેણ પડિક્કંતો’ ત્તિ ત્રિવિધેન મનોવાક્યાયલક્ષણેન યોગેન કૃતકારિતાનુમતિભેદયુક્તેન ‘પ્રતિક્રાન્તો’ નિવૃત્તો યસ્તસ્માદુષ્કૃતકારણાત્, તસ્યૈવ, ખલુશબ્દોઽવધારણે, ‘દુષ્કૃતં’ પ્રાગુક્તં દુષ્કૃતફલદાતૃત્વમધિકૃત્ય ‘મિથ્યે’તિ મિથ્યા, ભવતીતિ ક્રિયાધ્યાહારઃ અથવા વ્યવહિતયોગાત્તસ્યૈવ મિથ્યાદુષ્કૃતં ભવતિ નાન્યસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતં યસ્ય મિથ્યાદુષ્કૃતં દત્તમપિ ન સમ્યગ્ ભવતિ તત્પ્રતિપાદનાયાહ—

જં દુક્કડંતિ મિચ્છા તં ચેવ નિસેવણ પુણો પાવં ।

પચ્ચક્કમુસાવાઈં માયાનિયડીપસંગો ય ॥ ૬૮૫ ॥

વ્યાખ્યા : ‘યત્’ પાપં કિચ્છિદનુશ્ચાનં દુષ્કૃતમિતિ વિજ્ઞાય ‘મિચ્છ’તિ મિથ્યાદુષ્કૃતં દત્તમિત્યર્થઃ, યસ્તદેવ નિષેવતે પુનઃ પાપં સ હિ પ્રત્યક્ષમૃષાવાદી વર્તતે, કથમ્ ?— દુષ્કૃતમેતદિત્યભિધાય પુનરાસેવનાત્, તથા માયાનિકૃતિપ્રસંગશ્ચ તસ્ય, સ હિ દુષ્ટાન્તરાત્મા નિશ્ચયતશ્ચેતસાઽનિવૃત્ત એવ ગુર્વાદિરજ્ઞનાર્થં મિથ્યાદુષ્કૃતં પ્રયચ્છતિ, કુતઃ ?, પુનરાસેવનાત્, ‘અથવા’ કહીને બીજો વિકલ્પ આપશે અને તેમાં મિથ્યા શબ્દનો પૂર્વ નિપાત કરશે.) ત્યાં સ્વયં કાયાથી જ પાપ ન આચરતી વ્યક્તિ પણ ‘નહીં આચરતી’ કહેવાય જ છે, પરંતુ તે ઈષ્ટ નથી. (અર્થાત્ પોતે ન કરે, પરંતુ બીજા પાસે કરાવતી હોય તો પણ ‘નહીં કરતી’ કહેવાય જ, પણ તેનું મિથ્યાદુષ્કૃત સુદત્ત થતું નથી.) તેથી સ્પષ્ટ ખુલાસો કરતા કહે છે કે કૃત—કારિત—અનુમતિથી યુક્ત મન—વચન અને કાયારૂપ ત્રણ યોગોવડે જે તે દુષ્કૃતકારણથી=ખોટી વસ્તુના આચરણથી નિવૃત્ત થયેલો છે તેનું જ, અહીં “**ખલુ**” શબ્દ જકારમાં છે. દુષ્કૃત દુષ્કૃતના ફળદાતૃત્વને આશ્રયી મિથ્યા થાય છે. અથવા “મિથ્યા” શબ્દનો જુદા સ્થાને (દુષ્કૃતની પૂર્વે) સંબંધ કરતા તે વ્યક્તિનું જ મિથ્યાદુષ્કૃત થાય છે અન્યનું નહીં. (ટૂંકમાં સાર એ છે કે — “ આ ખોટું કર્યું” એમ જાણીને મિથ્યામિ દુક્કડં આપ્યા પછી તે જ પાપને મન—વચન—કાયાથી કૃત—કારિત—અનુમતિદ્વારા જે વ્યક્તિ ફરી સેવતી નથી. તે વ્યક્તિનું જ તે પાપ મિથ્યા થાય છે અર્થાત્ અશુભ ફળને આપતું નથી.) ॥ ૬૮૪ ॥

અવતરણિકા : હવે જેનું મિથ્યાદુષ્કૃત આપેલું હતું પણ સમ્યગ્ થતું નથી તેનું પ્રતિપાદન કરવા કહે છે ⇨

ગાથાર્થઃ : “જે ખોટું છે” એમ જાણીને મિથ્યાદુષ્કૃત આપ્યા પછી પણ તે પાપને જે વ્યક્તિ ફરીથી સેવે છે. તે પ્રત્યક્ષમૃષાવાદી છે અને તેને માયારૂપ નિકૃતિનો પ્રસંગ થાય છે. 25

ટીકાર્થઃ : જે પાપરૂપ કોઈ અનુષ્ઠાન દુષ્કૃત છે એમ જાણીને મિથ્યાદુષ્કૃત આપ્યું. હવે જે વ્યક્તિ તે જ પાપને ફરી સેવે છે તે પ્રત્યક્ષમૃષાવાદી છે. શા માટે ? કારણ કે — મિથ્યામિ દુક્કડં કહ્યા પછી પણ ફરીથી તે પાપ સેવે છે. તથા તેને માયાનિકૃતિનો પ્રસંગ થાય છે. (અર્થાત્ માયાનો દોષ પણ લાગે છે) કારણ કે તે દુષ્ટ અંતરવાળો આત્મા નિશ્ચયથી તો મનથી અનિવૃત્ત (પાપને મનથી ખોટું ન માનતો) એવો જ ગુરુ વગેરેને પ્રસન્ન કરવા મિથ્યામિ દુક્કડં આપે છે. 30

શંકા : ગુરુને પ્રસન્ન કરવા જ મિથ્યામિ દુક્કડં આપે છે એવું કેવી રીતે જણાય છે ?

તત્ર માયૈવ નિકૃતિર્માયાનિકૃતિસ્તસ્યાઃ પ્રસજ્ઞ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

કઃ પુનરસ્ય મિથ્યાદુષ્કૃતપદસ્યાર્થ ઇત્યાશઙ્ક્યાહ-

મિત્તિ મિઝમદ્વત્તે છત્તિ ય દોસાણ છાયણે હોઙ્ ॥

મિત્તિ ય મેરાઈ ઠિઓ દુત્તિ દુગુંછામિ અપ્પાણં ॥ ૬૮૬ ॥

5 વ્યાખ્યા : 'મી'ત્યેવં વર્ણઃ મૃદુમાર્દવત્વે વર્તંતે, તત્ર મૃદુત્વં-કાયનમ્રતા માર્દવત્વં-ભાવનમ્રતેતિ, 'છે'તિ ચ દોષસ્ય-અસંયમયોગલક્ષણસ્ય છાદને-સ્થગને ભવતિ, 'મી'તિ ચાયં વર્ણઃ મર્યાદાયાં-ચારિત્રરૂપાયાં સ્થિતોઽહમિત્યસ્યાર્થસ્યાભિધાયકઃ 'દુ'ઇત્યયં વર્ણઃ જુગુપ્સામિ-નિન્દામિ દુષ્કૃતકર્મ-કારિણમાત્માનમિત્યસ્મિન્નર્થે વર્તંત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

કત્તિ કઢં મે પાવં ડત્તિ ય ડેવેમિ તં ડવસમેણં ॥

10 ઇસો મિચ્છાઝક્રુ ડપયક્ષરત્થો સમાસેણં ॥ ૬૮૭ ॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : 'ક' ઇત્યયં વર્ણઃ કૃતં મયા પાપમિત્યેવમભ્યુપગમાર્થે વર્તંતે, 'ડ' ઇતિ ચ 'ડેવેમિ તં'તિ લઙ્ગ્યામિ-અતિક્રમામિ તત્, કેનેત્યાહ-ઉપશમેન હેતુભૂતેન, 'ઘઃ' અનન્તરોક્તઃ પ્રાકૃતશૈલ્યા મિથ્યાદુષ્કૃતપદસ્યાક્ષરાર્થ ઇતિ 'સમાસેન'-સઙ્ક્ષેપેણેતિ ગાથાર્થઃ ॥ આહ-કથમક્ષરાણાં પ્રત્યેકમુક્તાર્થતેતિ, પદવાક્યોરેવાર્થદર્શનાદિતિ, અત્રોચ્યતે, ઇહ યથા વાક્યૈકદેશત્વાત્પદસ્યાર્થોઽસ્તિ તથા પદૈકદેશત્વાદ્વર્ણનાર્થોઽપ્યવસેય ઇતિ, અન્યથા પદસ્યાપ્યર્થશૂન્યત્વપ્રસજ્ઞઃ, પ્રત્યેકમક્ષરેષુ

15 સમાધાન : તે જ પાપ ફરી સેવતો હોવાથી ઉપરોક્ત વાત સિદ્ધ થાય છે. માયાનિકૃતિપ્રસંગ શબ્દનો સમાસ બતાવે છે - માયા રૂપ નિકૃતિ તે માયાનિકૃતિ, તેનો પ્રસંગ (પ્રાપ્તિ) - તે માયાનિકૃતિપ્રસંગ. ॥૬૮૫॥

20 અવતરણિકા : શંકા : આ મિથ્યાદુષ્કૃતપદનો અર્થ શું છે ? તેનું સમાધાન આપે છે ⇨ ગાથાર્થ : મૂળગાથાનો અર્થ ટીકા ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : "મિ" એ પ્રમાણેનો વર્ણ (અક્ષર) મૂદુત્વ અને માર્દવપણામાં છે. તેમાં મૂદુત્વ એટલે કાયાથી નમ્રતા અને માર્દવત્વ એટલે ભાવોથી નમ્રતા, "છ" વર્ણ અસંયમયોગરૂપ દોષને અટકાવવામાં વર્તે છે. "મિ" વર્ણ માર્યાદાને અર્થાત્ હું ચારિત્રરૂપ મર્યાદામાં રહેલો છું એ અર્થને જણાવનાર છે. "દુ" વર્ણ "દુષ્કૃતકર્મને કરનારા આત્માને હું નિંદુ છું" એ અર્થમાં વર્તે છે. ॥૬૮૬॥

25 ગાથાર્થ : મૂળગાથાનો અર્થ ટીકા ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : "ક" વર્ણ "મારાવડે પાપ કરાયું છે" એ પ્રમાણે સ્વીકારના અર્થમાં છે. "ડ" વર્ણ "ઉપશમભાવવડે તે પાપને ઓળંગુ=ત્યાગું છું" એ અર્થમાં છે. મિથ્યાદુષ્કૃતપદનો સંક્ષેપથી ઉપર બતાવેલો અક્ષરાર્થ જાણવો.

30 શંકા : પ્રત્યેક અક્ષરોનો અર્થ કેવી રીતે નીકળે ? પદ અને વાક્યનો જ અર્થ થતો દેખાય છે.

સમાધાન : જેમ પદ એ વાક્યનો એક દેશ છે અને તેથી તેનો અર્થ હોય છે, તેમ વર્ણનો પણ પદનો એક દેશ હોવાથી અર્થ થાય છે. અન્યથા જો વર્ણનો અર્થ ન હોય તો પદ પણ અર્થશૂન્ય બની

તદભાવાદિતિ, પ્રયોગશ્ચ—ઇહ યદ્યત્ર પ્રત્યેકં નાસ્તિ તત્સમુદાયેઽપિ ન ભવતિ, પ્રત્યેકમભાવાત્, સિકતાતૈલવદિતિ, ડ્રષ્યતે ચ વર્ણસમુદાયાત્મકસ્ય પદસ્યાર્થઃ, તસ્માત્તદન્યથાઽનુપપત્તેર્વર્ણાર્થોઽપિ પ્રતિપત્તવ્ય ઇત્યત્લં પ્રસજ્ઞેનેતિ । દ્વારમ્ ૨ ।

સામ્પ્રતં તથાકારો યસ્ય દીયતે તત્પ્રતિપિપાદયિષયાઽઽહ —

કપ્પાકપ્પે પરિણિદ્વિયસ્સ ઠાણેસુ પંચસુ ઠિયસ્સ ।

સંજમતવહ્ગુસ્સ ડ અવિકપ્પેણં તહાકારો ॥ ૬૮૮ ॥

વ્યાખ્યા : કલ્પો વિધિરાચાર ઇતિ પર્યાયાઃ, કલ્પવિપરીતસ્ત્વકલ્પઃ, જિનસ્થવિરકલ્પાદિર્વા કલ્પઃ, ચરકાદિદીક્ષા પુનરકલ્પ ઇતિ, કલ્પશ્ચાકલ્પશ્ચ કલ્પાકલ્પમિત્યેકવદ્ભાવસ્તસ્મિન્ કલ્પાકલ્પે, પરિ—સમન્તાત્ નિષ્ઠિતઃ પરિનિષ્ઠિતો, જ્ઞાનનિષ્ઠાં પ્રાપ્ત ઇત્યર્થઃ, તસ્ય, તથા તિષ્ઠન્ત્યેતેષુ સત્સુ શાશ્વતે સ્થાને પ્રાણિન ઇતિ સ્થાનાનિ—મહાવ્રતાન્યભિધીયન્તે, તેષુ સ્થાનેષુ પચ્ચસુ સ્થિતસ્ય, 10 મહાવ્રતયુક્તસ્યેત્યર્થઃ, તથા સંયમતપોભ્યામાહ્યઃ—સમ્પન્ન ઇત્યનેનોત્તરગુણયુક્તામાહ, તસ્ય કિમિત્યાહ— ‘અવિકલ્પેન’ નિશ્ચયેન, કિમ્ ? —તથાકારઃ, કાર્ય ઇતિ ક્રિયાધ્યાહાર ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ઇદાનીં તથાકારવિષયપ્રતિપાદનાયાહ —

જવાનો પ્રસંગ આવશે, કારણ કે દરેક અક્ષરોમાં અર્થ નથી. (અને અક્ષરોના સમૂહરૂપ પદ છે.) પ્રયોગ આ પ્રમાણે—જે પ્રત્યેકમાં ન હોય તે સમુદાયમાં પણ ન હોય કારણ કે પ્રત્યેકમાં નથી જેમ 15 કે રેતીના કણિયામાં તેલ, વર્ણના સમુદાયરૂપ પદમાં અર્થ તો ઈચ્છાય જ છે. તેથી પદનો અર્થ (=તદ્) વર્ણના અર્થ વિના (=અન્યથા) ઘટતો ન હોવાથી વર્ણનો અર્થ પણ સ્વીકારવો જ પડે. વધુ પ્રાસંગિક ચર્ચાથી સર્વુ. ॥૬૮૭॥

★ તથાકાર—સામાચારી ★

અવતરણિકા : હવે તથાકાર જેને અપાય છે તેનું પ્રતિપાદન કરવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨ 20 ગાથાર્થ : કલ્પ્યાકલ્પ્યમાં સંપૂર્ણ બોધ પામેલાને, પાંચ સ્થાનોમાં રહેલાને અને સંયમ—તપથી યુક્ત સાધુને વિકલ્પ વિના તથાકાર કરવો જોઈએ.

ટીકાર્થ : કલ્પ, વિધિ કે આચાર આ બધા સમાનાર્થી શબ્દો છે. કલ્પથી વિપરીત અકલ્પ જાણવો. અથવા કલ્પ એટલે જિન અને સ્થવિરકલ્પ તથા ચરકાદિની દીક્ષા એ અકલ્પ જાણવો. કલ્પ અને અકલ્પ તે કલ્પાકલ્પ એ પ્રમાણે સમાહારદ્વન્દ્વ સમાસ જાણવો. તેને વિશે સંપૂર્ણપણે 25 જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરનારને તથા જે હોતે છતે જીવો શાશ્વત સ્થાને પહોંચે છે તે સ્થાન કહેવાય. અહીં સ્થાન તરીકે પાંચ મહાવ્રતો જાણવા. આ પાંચ મહાવ્રતોમાં રહેલ અર્થાત્ મહાવ્રતથી યુક્ત સાધુને, તથા સંયમ—તપથી સંપન્ન સાધુને, અહીં આ વિશેષણ દ્વારા ઉત્તરગુણોથી યુક્ત આ સાધુ હોય તે કહ્યું. આવા સાધુને શું ? તો કહે છે — નિશ્ચયથી તથાકાર કરવા યોગ્ય છે. (મૂળગાથામાં ક્રિયાપદ નથી છતાં બહારથી જાણી લેવું તેને ક્રિયાનો અધ્યાહાર કહેવાય છે.) ॥૬૮૮॥ 30

અવતરણિકા : હવે તથાકારના વિષયોનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

વાયણપડિસુણણા૆ ડવ૆સ૆ સુત્તઅત્થકહણા૆ ।

અવિતહમેયંતિ તહા પડિસુણણા૆ તહક્કારો ॥ ૬૮૯ ॥ ઢારં ॥

વ્યાખ્યા : વાચના-સૂત્રપ્રદાનલક્ષણા તસ્યા: પ્રતિશ્રવણં-પ્રતિશ્રવણા તસ્યાં વાચના-પ્રતિશ્રવણાયાં, તથાકાર: કાર્ય:, ંતદુક્તં ભવતિ-ગુરૌ વાચનાં પ્રયચ્છતિ સતિ સૂત્રં ગૃહ્ણાનેન
5 તથાકાર: કાર્ય:, તથા સામાન્યેનોપદેશે-ચક્રવાલસામાચારીપ્રતિબદ્ધે ગુરોરન્યસ્ય વા સમ્બન્ધિનિ
તથાકાર: કાર્ય:, તથા 'સુત્તઅત્થકહણા૆' ત્તિ સૂત્રાર્થકથનાયાં, વ્યાખ્યાન ઇત્યર્થ:, કિમ્ ?-
તથાકાર: કાર્ય:, તથાકાર ઇતિ કોઽર્થ ઇતિ ?, આહ - અવિતથમેતત્ યદાહુર્યુયમિતિ, ન
કેવલમુક્તેષ્વેવાર્થેષુ તથાકારપ્રવૃત્તિ:, તથા 'પડિસુણણા૆' ત્તિ પ્રતિપૃચ્છોત્તરકાલમાચાર્યે કથયતિ
સતિ પ્રતિશ્રવણાયાં ચ તથાકારપ્રવૃત્તિરિતિ, ચશબ્દલોપોઽત્ર દ્રષ્ટવ્ય ઇતિ ગાથાર્થ: ॥

10 સામ્પ્રતં સ્વસ્થાને સ્વસ્થાને ઁલ્લિવચ્છાકારાદિપ્રયોક્તુ: ફલપ્રતિપાદનાયાહ-

જસસ ય ઇચ્છાકારો મિચ્છાકારો ય પરિચિયા ઢોઽવિ ।

તઢઠો ય તહક્કારો ન ઢુલ્લભા સોગ્ગઈ તસસ ॥ ૬૯૦ ॥

વ્યાખ્યા : યસ્ય ચેચ્છાકારો મિથ્યાકારશ્ચ પરિચિતૌ ઢ્વાવપિ તૃતીયશ્ચ તથાકારો ન ઢુર્લભા

15 ગાથાર્થ : વાચનાના શ્રવણમાં, ઉપદેશમાં, સૂત્રાર્થના કથનમાં તથા પ્રતિશ્રવણમાં "આ
અવિતથ છે" ં પ્રમાણે તથાકાર કરવા યોગ્ય છે.

ટીકાર્થ : સૂત્રને આપવારૂપ વાચનાના પ્રતિશ્રવણને વિશે તથાકાર કરવા યોગ્ય છે, અર્થાત્
ગુરુ વાચના આપતા હોય ત્યારે સૂત્રને શ્રહણ કરતા શિષ્યે તથાકાર કરવો જોઈં, તથા
સામાન્યથી ગુરુ કે અન્ય સંબંધી ચક્રવાલસામાચારીવિષયક ઉપદેશમાં તથાકાર કરવો જોઈં,
(ચક્રવાલસામાચારી ંટલે ઈચ્છા-મિચ્છાદિ-દશસામાચારી અથવા અન્ય રીતે દશપ્રકારની
20 સામાચારી પંચાશકમાં જણાવી છે, તે) તથા સૂત્રાર્થના કથનને વિશે અર્થાત્ વ્યાખ્યાનમાં તથાકાર
કરવા યોગ્ય છે.

શંકા : તમે તથાકાર કરવાનું કહો છો પરંતુ તથાકાર ંટલે શું ?

સમાધાન : "તમે જે કહો છો તે અવિતથ=તે જ પ્રમાણે છે" આ પ્રમાણે જે કહેવું તે
તથાકાર કહેવાય છે. ઉપર કહી ગયા તે અર્થોમાં જ તથાકાર કરવો ંવું નહીં, પરંતુ પ્રતિપૃચ્છા
25 કર્યા પછી આચાર્ય જ્યારે જવાબ આપે ત્યારે તે જવાબના પ્રતિશ્રવણમાં પણ તથાકાર કરવો જોઈં.
મૂળગાથામાં "તહા પડિસુણણા૆" શબ્દ પછી "ચ" શબ્દનો લોપ થયેલો છે ંમ જાણવું. ॥૬૮૯॥

અવતરણિકા : પોત-પોતાના સ્થાને ઈચ્છાકારાદિનો પ્રયોગ કરનારનું ઇળ પ્રતિપાદન કરવા
માટે કહે છે. (અર્થાત્ ઈચ્છાકારના વિષયમાં ઈચ્છાકારનો, મિથ્યાકારના વિષયમાં મિથ્યાકારનો
તથા તથાકારના વિષયમાં તથાકારનો પ્રયોગ કરનારને કયું ઇળ પ્રાપ્ત થાય ? તે કહે છે.) ⇨

30 ગાથાર્થ : મૂળગાથાનો અર્થ ટીકા ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : જેને ઈચ્છાકાર ંને મિથ્યાકાર આ ંને તથા ત્રીજો તથાકાર પરિચિત (આત્મસાત્)

સુગતિસ્તસ્યેતિ ગાથા નિગદસિદ્ધૈવ । દ્વારં ૩ ॥

સામ્પ્રતમાવશ્યકીનૈષેધિકીદ્વારદ્વયાવયવાર્થમભિધિત્સુઃ પાતનિકાગાથામાહ-

આવસ્સિયં ચ ણિંતો જં ચ અહંતો નિસીહિયં કુણઙ્ ।

અયં ઙ્ચં નાહં ગણિવર ! તુભ્મંતિણ્ ગિણઙ્ ॥ ૬૯૧ ॥

વ્યાખ્યા : શિષ્યઃ કિલાહ-‘આવસ્સિયં’તિ આવશ્યિકી-પૂર્વોક્તા તામાવશ્યિકીં ચ ‘નિન્તો’ 5
નિર્ગચ્છન્ યાં ચ ‘અર્તિતો’ ત્તિ આગચ્છન્, પ્રવિશન્નિત્યર્થઃ, નૈષેધિકીં કરોતિ, ‘અત્’ આવશ્યિકી-
નૈષેધિકીદ્વયમપિ સ્વરૂપાદિભેદભિન્નં ઙ્ચામિ જ્ઞાતું હે ગણિવર ! યુષ્મદન્તિકે ‘નિપુણં’ સૂક્ષ્મં
જ્ઞાતુમિચ્છામીતિ ક્રિયાવિશેષણમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

અવં શિષ્યેણોક્તે સત્વાહાચાર્યઃ-

આવસ્સિયં ચ ણિંતો ચ અહંતો નિસીહિયં કુણઙ્ ।

વંજનમેયં તુ દુહા અત્થો પુણ હોઙ્ સો ચેવ ॥ ૬૯૨ ॥

વ્યાખ્યા : આવશ્યિકીં ચ નિર્ગચ્છન્ યાં ચ પ્રવિશન્નૈષેધિકીં કરોતિ, ‘વ્યજ્ઞનં’ શબ્દરૂપં ‘અત્’
તુ દુહ’ત્તિ અત્તદેવ શબ્દરૂપં દ્વિધા, અર્થઃ પુનર્ભવત્યાવશ્યિકીનૈષેધિક્યોઃ ‘સ અવ’ એક અવ,
યસ્માદવશ્યંકર્ત્તવ્યયોગક્રિયાઽઽવશ્યિકી નિષિદ્ધાત્મનશ્ચાતિચારેભ્યઃ ક્રિયા નૈષેધિકીતિ, ન
છે તેને સદ્ગતિ દુર્લભ નથી. ॥૬૯૦॥

★ આવસ્સહિ-સામાચારી ★

અવતરણિકા : હવે આવશ્યિકી-નૈષેધિકી આ બંને દ્વારોના વિસ્તારાર્થને કહેવાની ઇચ્છાવાળા
નિર્યુક્તિકારશ્રી ભૂમિકામાટેની ગાથાને જણાવે છે ⇨

ગાથાર્થ : બહાર જતી વ્યક્તિ આવસ્સહિને અને અંદર આવતી વ્યક્તિ જે નિસીહિને કરે
છે, હે ગણિવર ! તેને તમારી પાસે સૂક્ષ્મ રીતે જાણવા ઇચ્છું છું. 20

ટીકાર્થ : શિષ્ય કહે છે કે બહાર નીકળતા પૂર્વોક્ત આવશ્યિકીને અને પ્રવેશતા જે નૈષેધિકીને
કરે છે, તે સ્વરૂપાદિભેદસહિત આવશ્યિકી-નૈષેધિકીને જાણવા ઇચ્છું છું હે ગણિવર ! તમારી પાસે
સૂક્ષ્મ રીતે, અહીં ‘નિપુણ’ શબ્દ ક્રિયાવિશેષણ જાણવું. (ટીકાનો અન્વય મૂળગાથાના અર્થ પ્રમાણે
જાણવો) ॥૬૯૧॥

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે શિષ્યના પ્રશ્ન પછી આચાર્ય કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : નીકળતો આવશ્યિકીને અને પ્રવેશતો જે નિસીહિને કરે છે, તે આવશ્યિકી અને
નિસીહિ શબ્દરૂપે બે પ્રકારે છે, અર્થ તો બંનેનો એક જ છે. 25

ટીકાર્થ : જતો આવશ્યિકીને અને પ્રવેશતો જે નિસીહિને કરે છે તે શબ્દરૂપે બે પ્રકારે છે.
(અર્થાત્ આવશ્યિકી અને નૈષેધિકી શબ્દમાત્રથી જ જુદી જુદી છે) અર્થથી તો વળી, આવશ્યિકી
અને નૈષેધિકી એક જ છે, કારણ કે અવશ્ય કરવા યોગ્ય હોય તે આવશ્યિકી અને અતિચારોથી 30

★ ગમ્યયપઃ કર્માધારે ઙ્ઙિતિ પચ્ચમી તથા ચાતિચારાનાશ્રિત્યેત્યર્થઃ ।

હાસાવપ્યવશ્યં કર્તવ્યં વ્યાપારમુલ્લઙ્ચ પ્રવર્ત્તે, આહ-યદ્યેવં ભેદોપન્યાસઃ કિમર્થમ્ ?, ઉચ્યતે, ક્વચિત્ સ્થિતિગમન-ક્રિયાભેદાદભિધાનભેદાચ્ચેતિ ગાથાર્થઃ ॥

આહ-‘આવશ્યિકીં ચ નિર્ગચ્છન્નિત્યુક્તં, તત્ર સાધોઃ કિમવસ્થાનં શ્રેય ઝતાટનમિતિ ?, ઉચ્યતે, અવસ્થાનમિતિ, કથમ્ ?, યત આહ-

5 એગગ્ગસ્સ પસંતસ્સ ન હોંતિ ઇરિયાઙ્ગયા ગુણા હોંતિ ।
ગંતવ્વમવસ્સં કારણંમિ આવસ્સિયા હોઙ્ગ ॥ ૬૧૩ ॥

વ્યાખ્યા : એકમગ્રમ્-આલમ્બનમસ્યેત્યેકાગ્રસ્તસ્ય, સ ચાપ્રશસ્તાલમ્બનોઽપિ ભવત્યત આહ-
‘પ્રશાન્તસ્ય’ ક્રોધરહિતસ્ય તિષ્ઠતઃ, કિમ્ ?, ન ભવન્તિ ઈર્યાદયઃ, ઈરણમીર્યા-ગમનમિત્યર્થઃ,
10 ઇહેર્યાકાર્યં કર્મ ઈર્યાશબ્દેન ગૃહ્યતે, કારણો કાર્યોપચારાદ્, ઈર્યા આદૌ યેષામાત્મસંયમવિરાધનાદીનાં
દોષાણાં તે ઈર્યાદયો ન ભવન્તિ, તથા ‘ગુણાશ્ચ’ સ્વાધ્યાયધ્યાનાદયો ભવન્તિ, પ્રાપ્તં તર્હિ

નિષિદ્ધ-આત્માની જે ક્રિયા તે નૈષેધિકી. નિસીહિ કરનાર પણ અવશ્ય કરવા યોગ્ય વ્યાપારને ઓળંગતો નથી. (ટૂંકમાં અતિચારોથી નિષિદ્ધ-આત્મા પણ અવશ્ય કરવા યોગ્ય વ્યાપારને જ કરે છે અને આવશ્યકી કરનાર પણ તેને જ કરે છે, માટે બંને અર્થથી સમાન જ છે)

શંકા : જો આ પ્રમાણે અર્થથી એક જ હોય તો મૂળગાથામાં જુદો જુદો ઉપન્યાસ શા માટે
15 કર્યો છે ?

સમાધાન : કો’ક સ્થળે આવશ્યકી ગમનક્રિયારૂપ અને નૈષેધિકી સ્થિતિક્રિયારૂપ હોય છે. આમ ક્રિયાનો ભેદ પડતો હોવાથી અને નામનો ભેદ પડતો હોવાથી મૂળગાથામાં બંનેનો ભેદથી ઉપન્યાસ કર્યો છે. ॥૬૮૨॥

અવતરણિકા : શંકા : “બહાર નીકળતો સાધુ આવશ્યકીને કરે છે” એવું જે કહ્યું, તેમાં
20 સાધુને એક સ્થાને રહેવું ઉચિત છે કે ફરવું ઉચિત છે ? ⇨

સમાધાન : એક સ્થાને રહેવું ઉચિત છે. શા માટે ? તે કહે છે -

ગાથાર્થ : એકાગ્ર, પ્રશાંત સાધુને ઈર્યાદિ થતાં નથી (પરંતુ) ગુણો થાય છે. કારણ આવતાં
અવશ્ય જવા યોગ્ય છે. (જતાં સાધુને) આવશ્યકી હોય છે.

ટીકાર્થ : એક અગ્ર=આલંબન છે જેને તે એકાગ્ર. આવો સાધુ અપ્રશસ્ત-આલંબનવાળો પણ
25 હોઈ શકે છે તેથી કહે છે કે-પ્રશાંત અર્થાત્ ક્રોધ રહિત સાધુને ઈર્યાદિ થતાં નથી. ઈર્યા એટલે ગમન,
અહીં ઈર્યા શબ્દથી ઈર્યાથી ઉત્પન્ન થતું કર્મ ગ્રહણ કરવાનું છે. (અર્થાત્ ગમન કરવાથી જે કર્મબંધ
થાય છે તે અહીં ઈર્યા શબ્દથી જાણવો.) કારણ કે કારણમાં (ગમનક્રિયામાં) કાર્યનો (કર્મનો) ઉપચાર
કરેલો છે. ઈર્યા એ છે આદિમાં જે આત્મ-સંયમવિરાધનાદિ દોષોની તે ઈર્યાદિ દોષો થતાં નથી.
(ટૂંકમાં એક સ્થાને રહેનાર પ્રશસ્ત એક આલંબનવાળા પ્રશાંત સાધુને ઈર્યાજનિત કર્મબંધ, આત્મ-
30 સંયમ વિરાધનાદિ દોષો થતાં નથી) સ્વાધ્યાય-ધ્યાનાદિ ગુણો થાય છે.

સંયતસ્યાગમનમેવ શ્રેય ઇતિ તદપવાદમાહ—ન ચાવસ્થાને ખલૂક્તગુણસમ્ભવાન્ન ગન્તવ્યમેવ, કિન્તુ 'ગન્તવ્યમવસ્સં કારણમિ' ગન્તવ્યમ્ 'અવશ્યં' નિયોગતઃ 'કારણે' ગુરુગ્લાનાદિસમ્બન્ધિનિ, યતસ્તન્નાગચ્છતો દોષા ઇતિ, તથા ચ કારણે* ગચ્છતઃ 'આવસ્સિયા હોઝ' આવશ્યિકી ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥

આહ—કારણેન ગચ્છતઃ કિં સર્વસ્યૈવાવશ્યિકી ભવતિ ડત નેતિ ?, નેતિ, કસ્ય તર્હિ ?, 5
 †ઉચ્યતે,—

આવસ્સિયા ડ આવસ્સર્ણહિં સર્વેહિં ડુત્તજોગિસ્સ ।

મળવયળકાચગુત્તિદિચસ્સ આવસ્સિયા હોઝ ॥ ૬૧૪ ॥

વ્યાખ્યા : આવશ્યિકી તુ 'આવશ્યકૈઃ' પ્રતિક્રમણાદિભિઃ સર્વૈર્યુક્તયોગિનો ભવતિ, શેષકાલમપિ નિરતિચારસ્ય ક્રિયાસ્થસ્યેતિ ભાવાર્થઃ, તસ્ય ચ ગુરુનિયોગાદિના પ્રવૃત્તિકાલેડપિ 10
 'મળ' ઇત્યાદિ પશ્ચાદ્ધ્વ મનોવાક્રાચેન્દ્રિયૈર્ગુમ્ ઇતિ સમાસઃ, તસ્ય, કિમ્ ?—આવશ્યિકી ભવતિ, ઇન્દ્રિયશબ્દસ્ય ગાથાભઙ્ગમયાદ્વચવહિતોપન્યાસઃ, કાયાત્પૃથગિન્દ્રિયગ્રહણં પ્રાધાન્યચ્છ્યાપનાર્થમ્, અસ્તિ

શંકા : તો તો એક વાત નક્કી થઈ કે સાધુને અગમન જ કલ્યાણરૂપ છે.

સમાધાન : અવસ્થાનમાં ઉપરોક્તગુણો થવાનો સંભવ હોવાથી ગમન કરવું જ નહીં એવું નથી, પરંતુ ગુરુ—ગ્લાનાદિ સંબંધી કો'ક કારણ આવે ત્યારે અવશ્ય સાધુએ ગમન કરવું જોઈએ, 15
 કારણ કે જો તેવા સમયે ન જાય તો દોષો લાગે અને આવા કારણે જતાં સાધુને આવશ્યિકી થાય છે. ॥૬૯૩॥

અવતરણિકા : શંકા : કારણથી જતા સર્વ સાધુને આવશ્યિકી થાય કે નહીં ? (અર્થાત્ કારણથી જવા છતાં શું સર્વ સાધુઓને આવશ્યિકી સામાચારીનું ફળ પ્રાપ્ત થઈ જાય ?)

સમાધાન : સર્વને ન થાય. કોને થાય ? તે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સર્વ આવશ્યિકોથી યુક્તયોગીને આવશ્યિકી હોય છે. મન—વચન—કાયા અને ઈન્દ્રિયથી ગુમ સાધુને આવશ્યિકી હોય છે. 20

ટીકાર્થ : પ્રતિક્રમણાદિ સર્વ આવશ્યિકોથી યુક્તયોગીને આવશ્યિકી હોય છે અર્થાત્ શેષકાળમાં પણ (આવશ્યક કાર્યો માટે બહાર જવાનું ન હોય અને ઉપાશ્રયમાં રહ્યા હોય ત્યારે પણ) પ્રતિક્રમણાદિ સર્વ વ્યાપારો નિરતિચારપણે કરનાર સાધુને આવશ્યિકી હોય છે. અને ગુરુ— 25
 આજ્ઞાદિથી કોઈ પ્રવૃત્તિ કરવાની હોય ત્યારે પણ જે સાધુ મન—વચન—કાયા—ઈન્દ્રિયથી ગુમ છે તેને આવશ્યિકી હોય છે. (ટૂંકમાં આવશ્યિકીના બે લક્ષણ થયા (૧) જ્યારે બહાર જવાનું હોય ત્યારે મનાદિથી ગુમ હોય તેને આવશ્યિકી હોય છે. (૨) જ્યારે બહાર જવાનું નથી ત્યારે પણ પ્રતિક્રમણાદિ સર્વયોગો જે સાધુ નિરતિચારપણે કરે તેને આવશ્યિકી—હોય છે.) મૂળગાથામાં ગાથાનો ભંગ ન થાય તે માટે “ઈન્દ્રિય” શબ્દનો વ્યવહિત=શબ્દના અંતે ઉપન્યાસ કર્યો છે, અર્થાત્ 30

ચાયં ન્યાયઃ - 'સામાન્યગ્રહણો સત્યપિ પ્રાધાન્યસ્ત્યાપનાર્થં ભેદેનોપન્યાસો' યથા-બ્રાહ્મણા આયાતા વશિષ્ઠોઽપ્યાયાત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ઉક્તાઽઽવશિયકી, સામ્પ્રતં નૈષેધિકીં પ્રતિપાદયન્નાહ-

સેજ્જં ઠાણં ચ જહિં ચેણ્ઙ તહિં નિસીહિયા હોઙ ।

5 જમ્હા તત્થ નિસિદ્ધો તેણં તુ નિસીહિયા હોઙ ॥ ૬૧૫ ॥

વ્યાખ્યા : શેરતેઽસ્યામિતિ શય્યા-શયનીયસ્થાનં તાં શય્યાં 'સ્થાનં ચે'તિ સ્થાનમૂર્ધ્વસ્થાનં[†], કાયોત્સર્ગઃ, યત્ર 'ચેતયતે' 'ચિતી સજ્ઞાને' અનુભવરૂપતયા વિજાનાતિ વેદયતીત્યર્થઃ, અથવા 'ચેતયતે' ઇતિ કરોતિ, શયનક્રિયાં ચ કુર્વતા નિશ્ચયતઃ શય્યા[‡]ક્રિયા કૃતા ભવતિ, તતશ્ચ યત્ર

૧૦ ઈન્દ્રિયગુપ્તને બદલે ગુપ્તેન્દ્રિય કહ્યું છે. તથા કાયાથી ઈન્દ્રિયનું જે જુદું ગ્રહણ કર્યું છે તે ઈન્દ્રિયોનું પ્રાધાન્ય જણાવવા કર્યું છે. આવો ન્યાય પણ છે જ કે સામાન્યથી ગ્રહણ થવા છતાં પ્રાધાન્ય બતાવવા માટે જુદો ઉપન્યાસ કરવામાં આવે છે. જેમ કે બ્રાહ્મણો આવ્યા, વશિષ્ઠ ઋષિ પણ આવ્યા. (અહીં વશિષ્ઠ બ્રાહ્મણ હોવાથી "બ્રાહ્મણો આવ્યા" એવું કહેવામાં વશિષ્ઠ પણ આવી જ જાય છે છતાં બ્રાહ્મણોમાં વશિષ્ઠ મુખ્ય હોવાથી તેનું જુદું નામ જણાવાયું છે, તેમ "મન-વચન-કાયા-ઈન્દ્રિયથી ગુપ્ત" શબ્દમાં જો કે "કાયા" શબ્દથી ઈન્દ્રિયનું ગ્રહણ થઈ જવા છતાં ઈન્દ્રિયોની મુખ્યતા જણાવવા 15 ઈન્દ્રિય શબ્દ જુદો કહ્યો છે.) ॥૬૮૪॥

★ નિસીહિ-સામાચારી ★

અવતરણિકા : આવશ્યકી કહી. હવે નિસીહિને પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : જ્યાં શય્યા અને સ્થાન કરે છે ત્યાં નિસીહિ થાય છે, કારણ કે ત્યાં જ આત્મા નિષિદ્ધ છે, તેથી નિસીહિ થાય છે.

20 ટીકાર્થ : જેને વિશે સૂઈ જાય તે શય્યા = સૂવાનું સ્થાન, તે શય્યાને અને કાયોત્સર્ગરૂપ સ્થાનને જ્યાં અનુભવરૂપે વેદી રહ્યો છે (અર્થાત્ જ્યાં શયન કરી રહ્યો છે કે જ્યાં કાયોત્સર્ગાદિ કરી રહ્યો છે ત્યાં) અથવા "ચેતયતે" ધાતુનો 'કરે છે' એવો અર્થ જાણવો, તેથી શય્યાને = શયનીયસ્થાનને કરે છે એવો અર્થ થશે. (શંકા : ⁽¹⁾શય્યાને કરે છે એવો અર્થ તમે કરો છો, પરંતુ જે સૂઈ રહ્યો હોય તેને જ શય્યા કરી એવો નિયમ નથી, કારણ કે હાથમાં સંથારો લઈને પાથરવાની 25 ક્રિયા કરનારે પણ ઉપચારથી શય્યા કરી એવું કહેવાય છે. આમ, જો 'ચેતયતે'નો અર્થ 'કરે છે' એવો કરો તો પૂર્વના 'અનુભવી રહ્યો છે' એવા અર્થ કરતા તદ્દન જુદો જ અર્થ પ્રાપ્ત થાય અને આ રીતે જુદો જ અર્થ પ્રાપ્ત થતાં 'અથવા' શબ્દ ઘટે નહીં, કારણ કે હજુ તો સંથારો હાથમાં લઈને પાથરવાની તૈયારી થઈ રહી છે. અહીં અનુભવવાની તો વાત જ નથી. આ શંકાનું સમાધાન આપે છે કે- શયનક્રિયાને કરતા સાધુએ નિશ્ચયથી શય્યા જ કરી કહેવાય છે, (આમ, 'ચેતયતે'નો

સ્વપિતીત્યર્થઃ, ચશબ્દો વીરાસનાદ્યનુક્તસમુચ્ચયાર્થઃ, અથવા તુશબ્દાર્થે દ્રષ્ટવ્યઃ, સ ચ વિશેષનાર્થઃ, કથમ્ ?, પ્રતિક્રમણાદ્યશેષ^૧કૃતાવશ્યકઃ સન્નુજ્ઞાતો ગુરુણા શય્યાં સ્થાનં ચ યત્ર ચેતયતે 'તત્ર' એવંવિધસ્થિતિ-ક્રિયાવિશિષ્ટ એવ સ્થાને નૈષેધિકી ભવતિ, નાન્યત્ર, કિમિત્યત આહ-યસ્માત્તત્ર નિષિદ્ધોઽસૌ તેનૈવ કારણેન નૈષેધિકી ભવતિ, નિષેધાત્મકત્વાત્તસ્યા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

પાઠાન્તરં વા—

સેજ્જં ઠાણં ચ જદા ચેતેતિ તયા નિસીહિયા હોઙ્ઙ ।

જમ્હા તદા નિસેહો નિસેહમઙ્ઙયા ચ સા જેણં ॥ ૬૧૬ ॥

વ્યાખ્યા : ઇયમુક્તાર્થત્વાત્સુગમૈવ । અનેન ગ્રન્થેન મૂલગાથાયા: 'આવશ્યિકીં ચ નિર્ગચ્છન્ યાં ચાગચ્છન્ નૈષેધિકીં કરોતિ વ્યજ્ઞનમેતદ્ દ્વેધે'ત્યેતાવત્ સ્થિતિરૂપનૈષેધિકીપ્રતિપાદનં વ્યજ્ઞનભેદ- નિબન્ધનમધિકૃત્ય વ્યાખ્યાતમ્ ॥

'કરે છે' એવો અર્થ કરીએ તો પણ નિશ્ચયથી 'અનુભવી રહ્યો છે' એવો અર્થ જ સમજવો. જેથી કોઈ વિરોધ આવશે નહીં. આ ચર્ચાનો સાર કહે છે કે— જે સ્થાને સાધુ શયન કરે છે (ત્યાં નિસીહિ થાય છે એમ અન્વય કરવો.) ચ શબ્દ વીરાસનાદિ જે મૂળમાં કહ્યા નથી તે પણ ભેગા જાણવા માટે છે. અથવા ચ શબ્દ તુ શબ્દના અર્થમાં જાણવો. અને તે તું શબ્દ વિશેષણના અર્થમાં છે. કઈ રીતે ? તે આ રીતે — પ્રતિક્રમણાદિ સર્વ આવશ્યકો કર્યા બાદ ગુરુવડે અનુજ્ઞા અપાયેલ શિષ્ય જ્યાં સંથારો અને સ્થાન = કાયોત્સર્ગ (તથા “ચ” શબ્દથી વીરાસનાદિ) કરે છે તેવા પ્રકારની સ્થિતિક્રિયાથી (^૧આવશ્યકોનું કરવું અને ગુરુની અનુજ્ઞારૂપ સાધુઓની જે મર્યાદા છે તે રૂપ સ્થિતિક્રિયાથી) વિશિષ્ટ એવા સ્થાનમાં (જો કે સ્થિતિક્રિયાથી વિશિષ્ટ સાધુ હોવા છતાં ઉપચારથી સ્થાનને વિશિષ્ટ કહ્યું છે — ઇતિ ટીપ્પણકે) નિસીહિ થાય છે, અન્ય સ્થાને નહીં.

શંકા : શા માટે આવા સ્થાનમાં જ નિસીહિ થાય છે ?

સમાધાન : કારણ કે આવા સ્થાનમાં જ આત્મા નિષિદ્ધ થયો છે અને નિસીહિ નિષેધરૂપ હોવાથી આવા સ્થાનમાં જ નિસીહિ થાય છે.

અવતરણિકા : અથવા પાઠાન્તરને કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : જ્યારે શય્યા અને સ્થાન કરે છે ત્યારે નિસીહિ થાય છે કારણ કે ત્યારે જ (આત્માએ સર્વપાપોનો) નિષેધ કર્યો છે અને તે નિસીહિ નિષેધાત્મક છે.

ટીકાર્થ : આ ગાથાનો અર્થ ઉપર કહેવાઈ ગયેલો હોવાથી આ ગાથાની વ્યાખ્યા સુગમ જ છે. આ “એગ્ગસ્સ પસંતસ્સ... (ગા. ૬૯૩) ઈત્યાદિ શ્લોકોવડે મૂળગાથાનું = આવશ્યિક ચ ણિંતો.....થી વ્યજ્ઞનમેતદ્ દ્વેધા સુધીનું આટલું વાક્ય વ્યંજનભેદના કારણરૂપ સ્થિતિરૂપનૈષેધિકીના પ્રતિપાદનને આશ્રયી વ્યાખ્યાન કરાયું. (આશય એ છે કે ^૧પૂર્વે ગમનરૂપ આવશ્યકીનું પ્રતિપાદન કર્યું. ત્યાર પછી જ્યારે “સેજ્જં ઠાણં ચ.... શ્લોકોવડે સ્થિતિરૂપ નૈષેધિકીનું પ્રતિપાદન કર્યું ત્યારે

૧ પ્રતિક્રમણાદ્યશેષઃ કાર્યૈઃ સમાપિતાવશ્યકકૃત્ય ઇત્યર્થઃ ।

અમુમેવાર્થમુપસન્નિહીર્ષુરાહ ભાષ્યકારઃ -

આવસ્સિયં ચ ણિંતો જં ચ અદંતો નિસીહિયં કુણઙ્ઠ ।

સેજ્જાણિસીહિયાએ ણિસીહિયાઅભિમુહો હોઈ ॥ ૧૨૦ ॥ (ભા૦)

- વ્યાખ્યા : આવશ્યિકીં ચ નિર્ગચ્છન્ યાં ચાગચ્છન્ નૈષેધિકી કરોતિ તદેતદ્ વ્યાખ્યાતામ્,
 5 ઉપલક્ષણત્વાત્સહ તૃતીયપાદેન 'વ્યજ્જનમેતદ્ દ્વિધે'ત્યનેનેતિ । સામ્પ્રતમ્ 'અર્થઃ પુનર્ભવતિ સ એવે'તિ
 ગાથાવચવાર્થઃ પ્રતિપાદ્યતે-તત્રેત્યમેક એવાર્થો ભવતિ-ચસ્માત્રૈષેધિક્યપિ નાવશ્યંકર્ત્ત-
 વ્યવ્યાપારગોચરતામતીત્ય વર્ત્તે, યતઃ પ્રવિશન્ સંયમયોગાનુપાલનાય શેષપરિજ્ઞાનાર્થં ચેત્યમાહ ।
 'સેજ્જાણિસીહિયાએ નિસીહિયાઅભિમુહો હોઈ'ત્તિ શય્યૈવ નૈષેધિકી તસ્યાં શય્યાનૈષેધિક્યાં વિષયભૂતાયાં,
 ક્વિમ્ ?, શરીરમપિ નૈષેધિકીત્યુચ્યત ઇતિ, અત આહ-શરીરનૈષેધિક્યા આગમનં પ્રત્યભિમુખસ્તુ,
 10 અતઃ સંવૃતગાત્રૈર્ભવિતવ્યમિતિ સજ્ઞાં કરોતીતિ ગાથાર્થઃ ॥

આ પ્રતિપાદન વ્યંજનના (શબ્દના) ભેદનું કારણ બને છે, કારણ કે આ પ્રતિપાદન દ્વારા ગમન અને સ્થિતિનો યોજ્જો ભેદ દેખાય છે અને તેથી શબ્દનો ભેદ પણ પડી જાય છે.) ॥૬૯૬॥

અવતરણિકા : આ જ અર્થનો ઉપસંહાર કરવાની ઈચ્છાવાળા ભાષ્યકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : નીકળતા આવશ્યકી અને પેસતા નિસીહિ કરે છે. શય્યાનૈષેધિકીમાં નિસીહિને

- 15 અભિમુખ થાય છે.

ટીકાર્થ : “આવશ્યકીને નીકળતા અને પ્રવેશતા નિસીહિને કરે છે” આ વાક્યનું વ્યાખ્યાન કર્યું. ઉપલક્ષણથી “શબ્દથી બે પ્રકારે છે” આ ત્રીજું પાદ પણ વ્યાખ્યાન કર્યું. હવે “અર્થ તો તે જ છે” એ પ્રમાણેના વાક્યનું પ્રતિપાદન કરે છે - તેમાં આવશ્યકી અને નિસીહિનો આ પ્રમાણે એક જ અર્થ થાય છે - (આવશ્યકી એટલે તો અવશ્ય કરવા યોગ્ય વ્યાપાર, તેથી હવે નિસીહિનો અર્થ બતાવે છે.) નૈષેધિકી પણ અવશ્યકર્તવ્યવ્યાપારની વિષયતાને ઓળંગતી નથી. (અર્થાત્ અવશ્યકર્તવ્યવ્યાપાર જ નૈષેધિકીનો વિષય છે.) કારણ કે વસતિમાં પ્રવેશતો સાધુ સંયમયોગરૂપ અવશ્યકર્તવ્યના અનુપાલન માટે અને શેષ સાધુઓને પોતાના આગમનને જણાવવા “નિસીહિ” શબ્દપ્રયોગ કરે છે.

- શય્યારૂપ નૈષેધિકી તે શય્યાનૈષેધિકી (શય્યામાં પેસતા સાધુઓ બહાર થયેલા અતિયારોનો
 25 નિષેધ કરતા હોવાથી શય્યાને નૈષેધિકી કહેવાય છે. ઇતિ ટીપ્પણકે) વિષયભૂત (આગમનનો વિષય શય્યા હોવાથી) એવી આ શય્યાનૈષેધિકીને વિશે શરીરનૈષેધિકીવડે આગમન પ્રત્યે હું અભિમુખ થયો છું. આથી તમે તમારા શરીરને સંકુચિત કરો” એવી સંજ્ઞાને કરે છે. અહીં નિષિદ્ધ એવા આત્માનું શરીર પણ ઉપચારથી નૈષેધિકી કહેવાય છે. તેથી “શરીરનૈષેધિકી” કહ્યું છે. (અહીં આશય એ છે કે - વસતિમાં પ્રવેશતો સાધુ “હું અંદર પ્રવેશું છું તે દરમિયાન કોઈ સાધુ સાથે
 30 અથડાવવાદિના કારણે કોઈ વિરાધના ન થાય તે માટે તમે સૌ સંકુચિતશરીરવાળા થાઓ” આવા ભાવાર્થને સૂચવવા માટે નિસીહિ શબ્દ-પ્રયોગ કરે છે. આમ તે સાધુ સંયમયોગરૂપ અવશ્યકર્તવ્યોના

ઇતશ્ચૈક એવાર્થો યત આહ—

જો હોઇ નિસિદ્ધપ્યા નિસીહિયા તસ્સ ભાવઓ હોઇ ।

અણિસિદ્ધસ્સ નિસીહિય કેવલમેત્તં હવઇ સહો ॥ ૧૨૧ ॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : યો ભવતિ નિષિદ્ધાત્મા-નિષિદ્ધો મૂલગુણોત્તરગુણાતિચારેભ્યઃ આત્મા યેનેતિ 5
સમાસઃ, નૈષેધિકી 'તસ્ય' નિષિદ્ધાત્મનો 'ભાવતઃ' પરમાર્થતો ભવતિ, ન નિષિદ્ધોઽનિષિદ્ધઃ ઉક્તેભ્ય
એવાતિચારેભ્યઃ તસ્ય અનિષિદ્ધસ્ય-અનુપયુક્તસ્યાગચ્છતઃ નૈષેધિકી, કિમ્ ? - 'કેવલમેત્તં હવઇ
સહો' કેવલં શબ્દમાત્રમેવ ભવતિ, ન ભાવત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

આહ-યદિ નામૈવં તત એકાર્થતાયાઃ કિમાયાતમિતિ ? ઉચ્ચતે, નિષિદ્ધાત્મનો નૈષેધિકી
ભવતીત્યુક્તં, સ ચ -

આવસ્સયંમિ જુત્તો નિયમણિસિદ્ધોત્તિ હોઇ નાયવ્વો ।

અહવાઽવિ ણિસિદ્ધપ્યા ણિયમા આવસ્સએ જુત્તો ॥૧૨૨॥ દારં (ભા૦)

વ્યાખ્યા : 'આવશ્યકે' મૂલગુણોત્તરગુણાનુષ્ઠાનલક્ષણે યુક્તઃ 'નિયમનિસિદ્ધોત્તિ હોઇ નાયવ્વો'
નિયમેન નિષિદ્ધો નિયમનિષિદ્ધ 'ઇતિ' એવં ભવતિ જ્ઞાતવ્યઃ, આવશ્યક્યપિ ચાવશ્યકયુક્તસ્યૈવેત્યત
એકાર્થતેતિ । અથવેતિ પ્રકારાન્તરદર્શનાર્થઃ, અપિશબ્દસ્ય વ્યવહિતઃ સમ્બન્ધઃ, નિષિદ્ધાત્માઽપિ 15
પાલન માટે જ વસતિમાં પ્રવેશ કરતો હોવાથી નિસીહિ પણ અવશ્યકર્તવ્યરૂપ વ્યાપાર માટે જ
હોવાથી આવશ્યકી અને નૈષેધિકીનો અર્થ સમાન થાય છે.) ॥૧૨૦॥

અવતરણિકા : આથી જ બંનેના સમાન અર્થ છે કારણ કે કહ્યું છે કે ⇨

ગાથાર્થ : જેનો આત્મા નિષિદ્ધ છે તેની જ ભાવથી નિસીહિ થાય છે. અનિષિદ્ધાત્માની
નિસીહિ માત્ર શબ્દરૂપ છે.

ટીકાર્થ : જે નિષિદ્ધ-આત્મા છે અર્થાત્ જેણે મૂળ-ઉત્તરગુણોના અતિચારો નિષેધ્યા છે. 20
તે આત્માની નિસીહિ પરમાર્થથી નિસીહિ છે. પરંતુ ઉક્ત અતિચારોથી અનિષિદ્ધ-આત્માની અર્થાત્
ઉપયોગ વિના પ્રવેશ કરતા આત્માની નિસીહિ શબ્દમાત્ર જ હોય છે, ભાવથી નહીં. ॥૧૨૧॥

અવતરણિકા : શંકા : નિસીહિ જો નિષિદ્ધ-આત્માની જ હોય તો પણ આવશ્યકી અને
નિસીહિ આ બંનેનો એક જ અર્થ કેવી રીતે થઈ જાય ?

સમાધાન : નિષિદ્ધ-આત્માની નિસીહિ થાય છે એવું કહ્યું છે અને તે નિષિદ્ધ-આત્મા 25
(કોણ કહેવાય તે આ ગાથામાં જણાવે છે) ⇨

ગાથાર્થ : આવશ્યકમાં યુક્ત હોય તે નિયમથી નિષિદ્ધ જાણવા યોગ્ય છે, અથવા નિષિદ્ધ
આત્મા નિયમથી આવશ્યક યોગોમાં યુક્ત હોય છે.

ટીકાર્થ : મૂળગુણ અને ઉત્તરગુણોના અનુષ્ઠાનરૂપ આવશ્યકયોગોમાં યુક્ત આત્મા નિયમથી
નિષિદ્ધ જાણવો તથા આવશ્યકી પણ આવશ્યકયોગોમાં યુક્ત આત્માને જ હોય છે. તેથી બંનેનો 30
અર્થ એક જ થાય છે. "અથવા" શબ્દ અન્ય પ્રકારે એકાર્થતા જણાવવા માટે છે. "અપિ" શબ્દનો

નિયમાદાવશ્યકે યુક્તો યતઃ અતોઽપ્યેકાર્થતેતિ, પાઠાન્તરં વા 'અહવાવિ નિસિદ્ધપ્યા સિદ્ધાણં અંતિયં જાઙ્ઘિત્તિ, અસ્યાયમર્થઃ—એવં ક્રિયાયા અભેદેનાવશ્યકીનૈષેધિક્વોરેકાર્થતોક્તા, ઇહ તુ કાર્યાભેદેનોચ્યતે, અથવા નિષિદ્ધાત્માઽપિ સિદ્ધાનામન્તિકં—સામીપ્યં 'યાતિ' ગચ્છતિ, અપિશબ્દાદાવશ્યકયુક્તોઽપિ, અતઃ કાર્યાભેદાદેકાર્થતેતિ ગાથાર્થઃ ॥ દ્વારં ૪-૫ ॥

5 સામ્પ્રતમાપૃચ્છાદિદ્વારચતુષ્ટયમેકગાથયૈવ પ્રતિપાદયન્નાહ—

આપુચ્છાના ડ કજ્જે પુવ્વનિસિદ્ધેણ હોઙ્ પડિપુચ્છા ।

પુવ્વગહિણ્ણ છંદણ ણિમંતણા હોઅગહિણ્ણં ॥ ૬૧૭ ॥

વ્યાખ્યા : આપ્રચ્છનમાપૃચ્છા સા ચ કર્તુમભીષ્ટે કાર્યે પ્રવર્તમાનેન ગુરોઃ કાર્યા—અહમિદં કરોમીતિ । દ્વારં ૬ । તથા પૂર્વનિષિદ્ધેન સતા ભવતેદં ન કાર્યમિતિ, ઉત્પન્ને ચ પ્રયોજને કર્તુકામેન 'હોતિ પડિપુચ્છ' ત્તિ પ્રતિપૃચ્છા કર્તવ્યા ભવતિ, પાઠાન્તરં વા—'પુવ્વનિસિદ્ધેણ હોઙ્ પડિપુચ્છા' પૂર્વનિયુક્તેન સતા યથા ભવતેદં કાર્યમિતિ તત્કર્તુકામેન ગુરોઃ પ્રતિપૃચ્છા કર્તવ્યા ભવતિ—અહં તત્કરોમીતિ, તત્ર હિ કદાચિદસૌ કાર્યાન્તરમાદિશતિ સમાપ્તં વા તેન પ્રયોજનમિતિ । દ્વારં ૭ ।

અન્ય સ્થાને સંબંધ જોડવો. તેથી નિષિદ્ધ આત્મા પણ (આવશ્યકી કરનારો તો ખરો જ) નિયમથી આવશ્યકયોગોમાં જે કારણથી યુક્ત હોય છે તે કારણથી પણ બંનેની એકાર્થતા ઘટે છે. અથવા પાઠાન્તર આ પ્રમાણે છે— "અહવાવિ નિસિદ્ધપ્યા સિદ્ધાણં અંતિયં જાઙ્ઘિ" આ પાઠાન્તરનો અર્થ આ પ્રમાણે જાણવો—પૂર્વે ક્રિયાના અભેદને આશ્રયી આવશ્યકી—નૈષેધિકીની એકાર્થતા કહી. હવે કાર્ય (ફળ)ના અભેદને આશ્રયી એકાર્થતા કહે છે — અથવા નિષિદ્ધ—આત્મા પણ સિદ્ધો પાસે જાય છે. "અપિ" શબ્દથી આવશ્યકયુક્ત પણ (અર્થાત્ આવશ્યકીને કરનારો પણ) સિદ્ધો પાસે જાય છે. આમ બંનેનું ફળ મોક્ષ હોવાથી પણ બંનેની એકાર્થતા ઘટે છે. ॥૧૨૨॥

20 ★ આપૃચ્છાદિ ચારસામાચારીઓ ★

અવતરણિકા : હવે આપૃચ્છાદિ ચારદ્વારોને એક જ ગાથાવડે પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ઈચ્છિત કાર્યમાં આપૃચ્છા, પૂર્વ નિષિદ્ધવડે પ્રતિપૃચ્છા થાય છે. પૂર્વગૃહિત અન્નવડે છંદના અને અગૃહિત એવા અશનવડે નિમંત્રણા થાય છે.

ટીકાર્થ : પૂછવું તે આપૃચ્છા, અને તે કરવા માટે ઈષ્ટ એવા કાર્યમાં વર્તતા સાધુએ ગુરુને "હું આ કાર્ય કરું ?" એ પ્રમાણે કરવા યોગ્ય છે. "તમારે આ કાર્ય કરવું નહીં" એ પ્રમાણે ગુરુએ પૂર્વે નિષેધ કર્યો. હવે કોઈ પ્રયોજન આવતા તે જ કાર્યને કરવાની જરૂર ઊભી થઈ. ત્યારે તે કાર્ય કરવાની ઈચ્છાવાળા સાધુએ ગુરુને પ્રતિપૃચ્છા કરવાની હોય છે. પાઠાન્તરનો અર્થ આ પ્રમાણે કે — "તમારે આ કાર્ય કરવાનું છે" એ પ્રમાણે પૂર્વે ગુરુએ તે કાર્ય શિષ્યને સોંપ્યું. ત્યારબાદ શિષ્ય જ્યારે તે કાર્ય કરવા જાય ત્યારે ફરીથી પૂછવું કે "હું તે કાર્ય કરું ?" આ પ્રતિપૃચ્છા કહેવાય છે. આ રીતે ફરી પૂછવાનું કારણ એ કે ગુરુ ક્યારેક બીજા કાર્યનો આદેશ કરે અથવા તે કાર્યનું પ્રયોજન પૂર્ણ થઈ ગયું હોય, તો નિષેધ પણ કરે.

તથા પૂર્વગૃહીતેનાશનાદિના છન્દના શોષસાધુભ્યઃ કર્ત્તવ્યા-ઇદં મયાઽશનાદ્યાનીતં ચદિ કસ્યચિદુપયુજ્યતે તતોઽસાવિચ્છાકારેણ ગ્રહણં કરોત્વિતિ । દ્વારં ૮ । તથા નિમન્ત્રણા ભવત્યગૃહીતેનાશનાદિના અહં ભવતોઽશનાદ્યાનયામીતિ ગાથાર્થઃ દ્વારં ૯ ॥

ઇદાનીમુપસમ્પદ્દ્વારાવચવાર્થઃ પ્રતિપાદ્યતે-સા ચોપસમ્પદ્ દ્વિધા ભવતિ-ગૃહસ્થોપ- સમ્પત્સાધૂપસમ્પચ્ચ, તત્રાસ્તાં તાવદ્ ગૃહસ્થોપસમ્પત્, સાધૂપસમ્પત્પ્રતિપાદ્યતે-સા ચ ત્રિવિધા- 5 જ્ઞાનાદિભેદાદ્, આહ ચ -

ઉવસંપયા ય તિવિહા ણાણે તહ દંસણે ચરિત્તે ય ।

દંસણણાણે તિવિહા દુવિહા ય ચરિત્તઅદ્વા ॥ ૬૯૮ ॥

વ્યાખ્યા : ઉપસમ્પચ્ચ ત્રિવિધા 'જ્ઞાને' જ્ઞાનવિષયા તથા દર્શનવિષયા ચારિત્રવિષયા ચ, તત્ર દર્શનજ્ઞાનયોઃ સમ્બન્ધિની ત્રિવિધા દ્વિવિધા ચ ચારિત્રાર્થાયેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૬૯૮ ॥ 10

તત્ર યદુક્તં-‘દર્શનજ્ઞાનયોસ્ત્રિવિધે’તિ તત્પ્રતિપાદયન્નાહ-

વત્તણા સંધણા ચેવ, ગહણં સુત્તત્થતદુભા ॥

વેયાવચ્ચે સ્ખમણે, કાલે આવકહાઙ્ગ ય ॥ ૬૯૯ ॥

વ્યાખ્યા : વર્તના સન્ધના ચૈવ ગ્રહણમિત્યેતત્ત્વિતયં ‘સુત્તત્થતદુભા’ત્તિ સૂત્રાર્થોભય-

“આ મારાવડે અશનાદિ લવાયું છે, જો કોઈકને ઉપયોગમાં આવે તો સ્વેચ્છાએ ગ્રહણ કરો” આ પ્રમાણે પૂર્વગૃહિત અશનાદિવડે શેષ સાધુઓને છંદના કરવી તે છંદનાસામાચારી કહેવાય. તથા “હું તમારા માટે અશનાદિ લાવું ?” એ પ્રમાણે અગૃહિત અશનાદિવડે (અર્થાત્ ગોચરી જતાં પહેલા) જે પૂછવું તે નિમંત્રણા કહેવાય છે. ॥૬૯૭॥ 15

★ ઉપસંપદ્ - સામાચારી ★

અવતરણિકા : હવે ઉપસંપદ્દ્વારનો વિસ્તારથી અર્થ કહેવાય છે-તે ઉપસંપદા બે પ્રકારની છે-ગૃહસ્થોપસંપદા અને સાધુ-ઉપસંપદા. તેમાં ગૃહસ્થોપસંપદા બાજુમાં રાખો (કારણ કે તે પછી જણાવાશે.) પ્રથમ સાધુ-ઉપસંપદાને કહે છે-તે જ્ઞાનાદિના ભેદથી ત્રણ પ્રકારે છે. કહ્યું છે ⇨ ગાથાર્થ : ગાથાનો અર્થ ટીકા ઉપરથી સ્પષ્ટ થશે. 20

ટીકાર્થ : ત્રણ પ્રકારની ઉપસંપદા છે. જ્ઞાનવિષયક, દર્શનવિષયક અને ચારિત્રવિષયક. તેમાં દર્શન-જ્ઞાનસંબંધી ઉપસંપદા ત્રણ પ્રકારે અને ચારિત્ર માટે બે પ્રકારે છે. ॥૬૯૮॥ 25

અવતરણિકા : અહીં જે કહ્યું કે “દર્શન-જ્ઞાન સંબંધી ત્રણ પ્રકારે” તે ત્રણ પ્રકારની ઉપસંપદાનું પ્રતિપાદન કરે છે ⇨

ગાથાર્થ : સૂત્ર-અર્થ અને તદ્દુભયને વિશે વર્તના, સંધના અને ગ્રહણ (આમ ત્રણ પ્રકારે દર્શન-જ્ઞાનોપસંપદા છે તથા ચારિત્રના બે પ્રકાર આ પ્રમાણે) વૈયાવચ્ચ અને તપ, (આ ઉપસંપદા) કાળથી યાવજશ્ચ હોય છે. 30

ટીકાર્થ : વર્તના, સંધના અને ગ્રહણ આ ત્રણ સૂત્ર - અર્થ અને તદ્દુભયવિષયક જાણવા.

વિષયમવગન્તવ્યમિતિ, એતદર્થમુપસમ્પદ્યતે, તન્ન વર્તના પ્રાગ્ગૃહીતસ્યૈવાસ્થિરસ્ય સૂત્રાદેગુણમિતિ, સન્ધના તુ તસ્યૈવ પ્રદેશાન્તરવિસ્મૃતસ્ય મેલનં ઘટના યોજના ઇત્યર્થઃ, ગ્રહણં પુનઃ તસ્યૈવ તત્પ્રથમતયા આદાનમિતિ, એતત્ત્રિતયં સૂત્રાર્થોભયવિષયં દ્રષ્ટવ્યમ્, એવં જ્ઞાને નવ ભેદાઃ, દર્શનેઽપિ દર્શનપ્રભાવનીયશાસ્ત્રવિષયા એત એવ દ્રષ્ટવ્યા ઇતિ, અન્ન ચ સન્દિષ્ટઃ સન્દિષ્ટસ્યોપસમ્પદ્યતે

5 ઇત્યાદિચતુર્ભાંગિકા, પ્રથમઃ શુદ્ધઃ શેષાસ્ત્વશુદ્ધા ઇતિ, 'દ્વિવિધા ચ ચારિત્રાર્થાયે'તિ યદુક્તં તત્પ્રદર્શનાયાહ—'વૈયાવચ્ચે ય્વમણે કાલે આવકહાઙ્ગ ય' ચારિત્રોપસમ્પદ્ વૈયાવૃત્યવિષયા ક્ષણવિષયા ચ, ઇયં ચ કાલતો યાવત્કથિકા ચ ભવતિ, ચશબ્દાદિત્વરા ચ ભવતિ, એતદુક્તં ભવતિ—

ચારિત્રાર્થમાચાર્યાય કશ્ચિદ્વૈયાવૃત્યકરત્વં પ્રતિપદ્યતે, સ ચ કાલત ઇત્વરો યાવત્કથિકશ્ચ (ક્ષણકોઽપિ ઉપસંપદ્યતે દ્વિધા ઇત્વરો યાવત્કથિકશ્ચ) ભવતીતિ ગાથાસમાસાર્થઃ ॥

10 સામ્પ્રતમયમેવાર્થો વિશેષતઃ પ્રતિપાદ્યતે—તન્નાપિ સન્દિષ્ટેન સન્દિષ્ટસ્યોપસમ્પદ્યાતવ્યેતિ મૌલિકોઽયં આ ત્રણ માટે સાધુ બીજાની નિશ્રા સ્વીકારે છે. તેમાં વર્તના એટલે પૂર્વે ગ્રહણ કરાયેલા, પરંતુ હજુ અસ્થિર (અર્થાત્ પોતાના નામની જેમ કંઠસ્થ નહીં થયેલા) એવા સૂત્રાદિનું (પોતાના નામની જેમ કંઠસ્થ કરવા) પુનરાવર્તન કરવું. (અહીં પુનરાવર્તન કરતા કરતા વચ્ચે ક્યાંક સ્ખલના થાય, તે સ્ખલનાને દૂર કરવા ગુરુ વગેરેની નિશ્રામાં જવું પડે અથવા પોતે જે પુનરાવર્તન કરે છે, તે

15 બરાબર છે કે નહીં? તે પણ સ્થિર થયા વિના ખબર ન પડે. એટલે સ્ખલના છે કે નહીં? તે જાણવા પણ જવું પડે. કારણ કે પૂર્વે પુસ્તકાદિ હતા નહીં.)

સંધના એટલે અમુક-અમુક સ્થાને તદ્દન ભૂલાઈ ગયેલા એવા તે જ સૂત્રાદિનું પુનઃ જોડાણ કરવું. ગ્રહણ એટલે તે સૂત્રાદિને પ્રથમ વખત ભણવું. આ ત્રણે સૂત્ર-અર્થ અને ઉભય માટે જાણવા યોગ્ય છે. આ પ્રમાણે જ્ઞાનમાં નવ ભેદો થયા (સૂત્ર-અર્થ અને ઉભય આ ત્રણેના વર્તનાદિ ૩-

20 ૩ ગણતા નવ ભેદ થાય).

આ જ રીતે દર્શનમાં પણ દર્શનપ્રભાવક એવા સમ્મતિતકાદિશાસ્ત્રવિષયક આ નવ ભેદો જાણી લેવા. અહીં સંદિષ્ટ (ગુરુવડે અનુજ્ઞા અપાયેલ શિષ્ય) સંદિષ્ટની (ગુરુએ જેની નિશ્રા સ્વીકારવાનું કહ્યું તે આચાર્યની) ઉપસંપદા સ્વીકારે વગેરે ચાર ભાંગા છે. તેમાં પ્રથમ ભાંગો શુદ્ધ છે, શેષ અશુદ્ધ જાણવા. (આ ચાર ભાંગાઓ આગળની ગાથામાં કહેવાશે).

25 પૂર્વે જે કહ્યું કે "ચારિત્ર માટે બે પ્રકારે" તે પ્રકાર બતાવવા માટે કહે છે— વૈયાવચ્ચ અને વિશિષ્ટતપ માટે ચારિત્રોપસંપદા સ્વીકારાય છે અને તે કાલથી યાવજ્જીવ તથા "ચ" શબ્દથી ઈત્વરકાલિક હોય છે, અર્થાત્ કોઈક સાધુ ચારિત્ર માટે આચાર્યની વૈયાવચ્ચ કરનાર તરીકે ઉપસંપદાને સ્વીકારે છે. તે કાલથી ઈત્વર અને યાવજ્જીવ હોય છે. (વિશિષ્ટ તપ કરનાર પણ બે પ્રકારે ઉપસંપદા સ્વીકારે. (૧) ઈત્વરકાલ માટે (૨) યાવજ્જીવ માટે.) ॥૬૯૯॥

30 અવતરશિકા : હવે આ જ અર્થને વિશેષથી પ્રતિપાદન કરે છે. તેમાં પણ સંદિષ્ટ આચાર્યે જ સંદિષ્ટ શિષ્યને ઉપસંપદા આપવા યોગ્ય છે (અર્થાત્ સંદિષ્ટ એવા આચાર્યની જ નિશ્રામાં જવું જોઈએ.) આ જ મુખ્ય ગુણ છે કારણ કે ઉપસંપદા આમાંથી જ ઉત્પન્ન થાય છે. (અર્થાત્ આ

ગુણા ઇતિ, એતત્પ્રભવત્વાદુપસમ્પદ ઇતિ, અતઃ અમુમેવાર્થમભિધિત્સુરાહ—

સંદિદ્વો સંદિદ્વસ્સ ચેવ સંપજ્જઈ ડ આમઈ ।

ચડભંગો એથં પુણ પઢમો ભંગો હવઈ સુહ્લો ॥ ૭૦૦ ॥

વ્યાખ્યા : ‘સન્દિષ્ટો’ ગુરુણાઽભિહિતઃ સન્દિષ્ટસ્યૈવાચાર્યસ્ય યથા અમુકસ્ય સમ્પદ્યતાં ડપસમ્પદં પ્રયચ્છંત ઇત્યર્થઃ, એવમાદિશ્ચતુર્ભઙ્ગઃ, સ ચાર્યં—તદ્વથા—સન્દિષ્ટઃ સન્દિષ્ટસ્યોક્ત એવ, સન્દિષ્ટઃ 5
અસન્દિષ્ટસ્યાન્યસ્યાઽઽચાર્યસ્યેતિ દ્વિતીયઃ, અસન્દિષ્ટઃ સન્દિષ્ટસ્ય, ન તાવદિદાનીં ગન્તવ્યં ગન્તવ્યં ત્વમુકસ્યેતિ તૃતીયઃ, અસન્દિષ્ટઃ અસન્દિષ્ટસ્ય—ન તાવદિદાનીં ગન્તવ્યં ન ચામુકસ્યેતિ, અત્ર પુનઃ પ્રથમો ભઙ્ગો ભવતિ શુહ્લઃ, પુનઃશબ્દસ્ય વિશેષણાર્થત્વાત્ દ્વિતીયપદેનાવ્યવચ્છિત્તિનિમિત્તમન્યેઽપિ દ્રષ્ટવ્યા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતં વર્તનાદિસ્વરૂપપ્રતિપાદનાયાહ—

અથિરસ્સ પુવ્વગહિયસ્સ વત્તણા જં ડહં થિરીકરણં ।

રીતે ઉપસંપદા સ્વીકારીએ તો જ ઉપસંપદા — સામાચારી કહેવાય અન્યથા નહીં.) તેથી પ્રથમ આ ચતુર્ભંગીને જ કહેવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

ગાથાર્થઃ સંદિષ્ટ સંદિષ્ટની ઉપસંપદા સ્વીકારે વગેરે ચારભાંગા જાણવા. તેમાં પ્રથમ ભાંગો શુહ્લ છે. 15

ટીકાર્થઃ સંદિષ્ટ=ગુરુવડે રજા અપાયેલો શિષ્ય સંદિષ્ટ એવા આચાર્યની અર્થાત્ “ઉપસંપદાને આપતા એવા અમુક આચાર્ય પાસે તું જા.” (એ પ્રમાણે સંદિષ્ટ એવા આચાર્યની ઉપસંપદા સ્વીકારે) વગેરે ચાર ભાંગા છે. તે આ પ્રમાણે (૧) સંદિષ્ટ સંદિષ્ટની, આ ભાંગો ઉપર કહેવાઈ ગયો છે. (૨) સંદિષ્ટ (“તું આ ગ્રંથ ભણ” એ પ્રમાણે આજ્ઞા અપાયેલ ઇતિ સમાચારી પ્રકરણે) અસંદિષ્ટ એવા અન્ય આચાર્ય પાસે જાય. (૩) “અત્યારે ભણવા માટે જવાનું નથી” એ પ્રમાણે અસંદિષ્ટ 20 શિષ્ય “અમુક પાસે જવું” એ રીતે સંદિષ્ટ કરાયેલા આચાર્ય પાસે જાય.

(ભાવાર્થ-ભણવા જવાનું હોય તો આ આચાર્ય પાસે જવા જેવું છે — એમ આચાર્ય સંદિષ્ટ હોય પણ શિષ્યને અત્યારે ભણવાની ના પાડી હોય-તે અસંદિષ્ટ હોય.) (૪) “અત્યારે જવું નહીં” એ પ્રમાણે અસંદિષ્ટ શિષ્ય “અમુક પાસે જવું નહીં?” એ પ્રમાણે અસંદિષ્ટ આચાર્ય પાસે જાય તે ચોથો ભાંગો જાણવો. અહીં પ્રથમ ભાંગો શુહ્લ જાણવો. મૂળગાથામાં રહેલ “પુનઃ” શબ્દ વિશેષ 25 અર્થ જણાવે છે. તે વિશેષ અર્થ આ પ્રમાણે છે કે—અપવાદે અવ્યવસ્થિતિ માટે બીજા ભાંગાઓ પણ શુહ્લ જાણવા. (અર્થાત્ સૂત્રાર્થનું વિસ્મરણ થતું હોય અને ગુરુ કોઈ કારણ વિના ના પાડતા હોય તો ગુરુની રજા વિના પણ જાય.) ॥૭૦૦॥

અવતરણિકા : હવે વર્તનાદિના સ્વરૂપને જણાવે છે ⇨

ગાથાર્થઃ પૂર્વગૃહિત અસ્થિર સૂત્રાદિનું જે સ્થિતિકરણ તે વર્તના. પ્રદેશાન્તરમાં નાશ પામેલ 30

તસ્મેવ પાસંતરણદ્વસ્સડ્ગુસંધના ઘડના ॥ ૭૦૧ ॥

ગહણં તપ્પદ્મતયા સુત્તે અથ્થે ય તદુભા એવ ॥

અથ્થગ્ગહણંમિ પાયં એસ વિહી હોઇ ણાયવ્વો ॥ ૭૦૨ ॥

- 5 વ્યાખ્યા : ગાથાદ્વયં નિગદસિદ્ધમેવ । નવરં-પ્રાયોગ્રહણં સૂત્રગ્રહણેઽપિ કશ્ચિદ્ધવત્યેવ પ્રમાર્જ્જનાદિરિતિ જ્ઞાપનાર્થમ્ ॥ સામ્પ્રતમધિકૃતવિધિપ્રદર્શનાય દ્વારગાથામાહ-
મજ્જણણિસેજ્જઅક્ખા કિતિકંમુસ્સગ્ગ વંદણં જેટ્ટે ।
ભાસંતો હોઈ જેટ્ટો નો પરિયાણ તો વન્દે ॥ ૭૦૩ ॥

એતદ્વ્યાચિચ્છ્યાસયૈવેદમાહ-

ઠાણં પમજ્જિરુણં દોણિણ નિસિજ્જાઝ હોંતિ કાયવ્વા ।

- 10 એગા ગુરુણો ભણિયા ભિતિયા પુણ હોંતિ અક્ખાણં ॥ ૭૦૪ ॥

વ્યાખ્યા : નિગદસિદ્ધા, નવરમ્-'અક્ખાણં'તિ સમવસરણસ્ય, ન ચાકૃતસમવસરણેન વ્યાખ્યા કર્તવ્યેત્યુત્સર્ગઃ ॥

વ્યાખ્યાતં દ્વારત્રયં, કૃતિકર્મદ્વારવ્યાચિચ્છ્યાસયાઽઽહ -

- 15 તે સૂત્રાદિની ઘટના અનુસંધાન છે. સૂત્ર-અર્થ કે તદ્ભય પ્રથમવાર જે ભણવું તે ગ્રહણ છે. અર્થના ગ્રહણમાં પણ પ્રાયઃ આ (આગળ કહેવાતી) વિધિ જાણવા યોગ્ય છે.

ટીકાર્થ : બંને ગાથાઓનો અર્થ સ્પષ્ટ જ છે. માત્ર અહીં 'પ્રાયઃ' શબ્દનું ગ્રહણ સૂત્રગ્રહણમાં પણ પ્રમાર્જ્જનાદિ કોઈક વિધિ હોય જ છે એવું જણાવવા માટે કરેલ છે. (આશય એ છે કે સૂત્રગ્રહણ કરવાનું હોય ત્યારે પણ પ્રમાર્જ્જનાદિ આગળ કહેવાતી વિધિ કરવાની હોય છે.) ॥૭૦૧-૭૦૨॥

અવતરણિકા : હવે પ્રસ્તુતવિધિને બતાવવા માટે દ્વારગાથાને કહે છે ⇨

- 20 ગાથાર્થ : પ્રમાર્જ્જન-નિષદ્ધા-અક્ષ-કૃતિકર્મ-કાયોત્સર્ગ-જયેષ્ઠને વંદન. અહીં જે ભાષક હોય તે જયેષ્ઠ જાણવો, નહીં કે પર્યાયથી જયેષ્ઠ. તેને વંદન કરવું.

અવતરણિકા : (ગુરુ પાસે પાઠ લીધા પછી ફરી બધા શિષ્યો પુનરાવર્તન કરવા ભેગા બેસે તે સમયે જે શિષ્ય બધાને પાઠ કરાવે તે અનુભાષક કહેવાય. આ અનુભાષક અહીં ભાષક તરીકે જાણવો. તેને બધા વંદન કરે.) આ દ્વારગાથાની વ્યાખ્યા કરવાની ઈચ્છાથી જ આગળની

- 25 ગાથા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : (જ્યાં વ્યાખ્યા કરવાની છે તે) સ્થાનનું પ્રથમ પ્રમાર્જ્જન કરે. ત્યારપછી બે આસન પાથરે. એક ગુરુ માટે અને બીજું અક્ષો માટે (સ્થાપનાચાર્ય માટે.)

ટીકાર્થ : ગાથાનો અર્થ સ્પષ્ટ જ છે. પરંતુ અક્ષ એટલે સમવસરણ=સ્થાપનાચાર્ય. સ્થાપનાચાર્ય પધરાવ્યા વિના ઉત્સર્ગમાર્ગે વાચના થાય નહીં. ॥૭૦૪॥

- 30 અવતરણિકા : પ્રમાર્જ્જન, નિષદ્ધા અને અક્ષો એમ ત્રણ દ્વારોનું વ્યાખ્યાન કર્યું. હવે કૃતિકર્મદ્વારની વ્યાખ્યા કરવા માટે કહે છે ⇨

દો ચેવ મત્તગાઈં ખેલે તહ કાઝયાએ બીયં તુ ।

જાવઝયા ય સુળેંતિ સવ્વેઽવિ ય તે તુ વંદંતિ ॥ ૭૦૫ ॥

વ્યાખ્યા : નિગદસિદ્ધૈવ, નવરં માત્રકં—સમાધિઃ, કૃતિકર્મદ્વાર એવ ચ વિશેષાભિધાનમદુષ્ટમિતિ, અર્દ્ધકૃતવ્યાખ્યાનોત્થાનાનુત્થાનાભ્યાં પલિમન્થાઽઽત્મવિરાધનાદયશ્ચ દોષા ભાવનીયા ઇતિ દ્વારમ્ ।

અધુના કાયોત્સર્ગદ્વારં વ્યાચિહ્યાસુરાહ—

સવ્વે કાઝસગ્ગં કરેંતિ સવ્વે પુણોઽવિ વંદંતિ ।

ળાસળ્ળે ળાઝદૂરે ગુરુ વચળપડિચ્છગા હોંતિ ॥ ૭૦૬ ॥

વ્યાખ્યા : સર્વે શ્રોતારઃ 'શ્રેયાંસિ બહુવિધ્યાની'તિકૃત્વા તદ્વિધાતાયાનુયોગપ્રારમ્ભનિમિત્તં કાયોત્સર્ગં કુર્વન્તિ, તં ચોત્સાર્યં સર્વે પુનરપિ વન્દન્તે, તતો નાસન્ને નાતિદૂરે વ્યવસ્થિતાઃ સન્તઃ, કિમ્ ?—ગુરુ વચનપ્રતીચ્છકા ભવન્તિ—શ્રૃણવન્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતં શ્રવણવિધિપ્રતિપાદનાયાહ—

ળિદ્વાવિગહાપરિવજ્જિએહિં ગુત્તેહિં પંજલિઝડેહિં ।

ભત્તિબહુમાળપુવ્વં ઝવઝત્તેહિં સુળેયવ્વં ॥ ૭૦૭ ॥

ગાથાર્થ : બે પ્યાલા રાખવા. એક શ્લેષ્મ માટે અને બીજો માત્રા માટે, જેટલા શિષ્યો વાચના સાંભળે તે સર્વે ગુરુને વંદન કરે.

ટીકાર્થ : ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. પ્યાલો એટલે સમાધિ. (આ પારિભાષિક શબ્દ છે.) તથા અહીં વંદનદ્વારમાં પ્યાલા માટેની જે વિશેષ વાત કરી તે અદ્દુષ્ટ છે, કારણ કે જો પ્યાલા રાખવામાં ન આવે તો વ્યાખ્યાન કરતા કરતા વચ્ચે શ્લેષ્મની તકલીફ કે માત્રાની શંકા થઈ અને તે ટાળવા ગુરુ ઊભા થઈને જાય તો એટલો સમય વ્યાખ્યાન બંધ રહેવારૂપ પલિમંથ દોષ લાગે. હવે જો સમય બગડશે એવા ભયથી ગુરુ ઊઠે નહીં તો ગુરુને તકલીફ થવાથી આત્મવિરાધનાનો દોષ લાગે. માટે શિષ્યોએ પહેલેથી જ કાળજીપૂર્વક પ્યાલા રાખવા જોઈએ. ॥૭૦૫॥

અવતરિણકા : હવે કાયોત્સર્ગદ્વારનું વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : સર્વ શ્રોતાઓ કલ્યાણકારી કાર્યો ઘણાં વિઘ્નોવાળા હોવાથી તે વિઘ્નોના નાશ માટે અનુયોગના પ્રારંભ નિમિત્તે કાયોત્સર્ગને કરે છે. તે કાયોત્સર્ગને પારી બધા શ્રોતાઓ પુન વંદન કરે છે. ત્યાર પછી એકદમ નજીકમાં નહીં કે એકદમ દૂર નહીં એ રીતે યોગ્ય સ્થાને રહેલા છતાં ગુરુના વચનોને સાંભળે છે. ॥૭૦૬॥

અવતરિણકા : હવે શ્રવણવિધિનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : નિદ્રા-વિક્ષાથી રહિત, ગુપ્તિમાન, અંજલિજોડીને, ઉપયોગપૂર્વક, સુભાષિત અર્થપ્રધાન એવા વચનોને સાંભળવા ઈચ્છનારા, વિસ્મિત મુખવાળા, હર્ષ પામેલા, બીજાને હર્ષ પમાડનારા શિષ્યોએ ભક્તિ-બહુમાનપૂર્વક સાંભળવું જોઈએ.

અભિકંઁતેહિં સુહાસિયાઈ વયણાઈ અથ્થસારાઈં ।

વિમ્હિયમુહેહિં હરિસાગર્હિં હરિસં જણંતેહિં ॥ ૭૦૮ ॥

ગાથાદ્વયં નિગદસિદ્ધં । નવરં 'હરિસાગર્હિં' તિ સજ્ઞાતહર્ષૈરિત્યર્થઃ, અન્યેષાં ચ સંવેગકારણાદિના હર્ષ જનયદ્ધિઃ, એવં ચ શૃણ્વદ્ધિસ્તૈર્ગુરોરતીવ પરિતોષો ભવતીતિ ॥

5 તતઃ કિમિત્યાહ—

ગુરુપરિઓસગર્ણં ગુરુભત્તીર્ણ તહેવ વિણર્ણં ।

ઈચ્છિયસુત્તથ્યાણં ચિવ્વપ્પં પારં સમુવયંતિ ॥ ૭૦૯ ॥

વ્યાખ્યા : 'ગુરુપરિતોષગતેન' ગુરુપરિતોષજાતેન સતા ગુરુભક્ત્યા તથૈવ વિનયેન, કિમ્ ?, સમ્યક્સદ્ભાવપ્રરૂપણયા ઈપ્સિતસૂત્રાર્થયોઃ 'ક્ષિપ્રં' શીઘ્રં પારં સમુપયાન્તિ—નિષ્ઠાં વ્રજન્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥

10 વક્ષ્યાણસમત્તીર્ણ જોગં કારુણ કાઙ્યાઈર્ણં ।

વંદંતિ તઓ જેટ્ટં અણ્ણે પુવ્વં ચિય ભણન્તિ ॥ ૭૧૦ ॥

નિગદસિદ્ધા । નવરમ્, અન્યે આચાર્યા ઇત્થમભિદધતિ—કિલ પૂર્વમેવ વ્યાખ્યાનારમ્ભકાલે જ્યેષ્ઠં વન્દન્ત ઇતિ ।

દ્વારગાથાપશ્ચાર્ધમાક્ષેપદ્વારેણ પ્રપચ્છતો વ્યાચિચ્ચ્યાસુરાહ—

15 ટીકાર્થ : બંને ગાથાનો અર્થ સ્પષ્ટ જ છે. માત્ર—“હરિસાગર્હિં” એટલે ઉત્પન્ન થયેલ છે હર્ષ જેમને, તથા બીજાઓને સંવેગ કરાવવા દ્વારા હર્ષ ઉત્પન્ન કરતા, આ રીતે સાંભળતા શિષ્યો ગુરુને અત્યંત સંતોષ આપે છે. (સુભાષિત એટલે શબ્દના અર્થના દોષથી રહિત બોલાયેલ વચનો.) ॥૭૦૭-૭૦૮॥

અવતરણિકા : આ રીતે ગુરુને સંતોષ થવાથી શું થાય છે ? તે કહે છે ⇨

20 ગાથાર્થ : ગુરુભક્તિ અને વિનયવડે ગુરુને સંતોષ થવાથી શિષ્યો ઈચ્છિત એવા સૂત્ર-અર્થોના પારને શીઘ્ર પામે છે.

ટીકાર્થ : ગુરુને સંતોષ ઉત્પન્ન થતાં ગુરુભક્તિ અને વિનયવડે શું થાય છે ? (તો કે) સમ્યક્ રીતે સદ્ભુત પદાર્થોની ગુરુ પ્રરૂપણા કરે છે અને તેથી ઈચ્છિત સૂત્રાર્થના શીઘ્ર પારને પામે છે. (ટીકાનો અન્વય મૂળગાથાના અર્થ પ્રમાણે જાણવો.) ॥૭૦૯॥

25 ગાથાર્થ : વ્યાખ્યાન પૂરું થયા પછી માત્રુ વગેરેના વ્યાપારને કરીને બધા જયેષ્ઠને વંદન કરે છે. અન્ય આચાર્યો પૂર્વે વંદન કરવાનું કહે છે.

ટીકાર્થ : ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. અહીં કેટલાક આચાર્યો આ પ્રમાણે કહે છે કે-જ્યારે વ્યાખ્યાન શરૂ થાય તે સમયે જ બધા જયેષ્ઠ(અનુભાષક)ને વંદન કરે છે. (વ્યાખ્યાન પૂર્ણ થયા પછી નહીં.) ॥૭૧૦॥

30 અવતરણિકા : દ્વારગાથાના (ગાથા ૭૦૩) પશ્ચાર્ધ ભાગને શંકાઓ ઊભી કરવા સાથે વિસ્તારથી વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે — (પ્રથમ શંકાઓ ઊભી કરે છે) ⇨

ચોણિ જડ હુ જિટ્ઠો કહિંચિ સુત્તથધારણાવિગલો ।

વક્ષાણલદ્ધિહીણો નિરત્થયં વંદણં તંમિ ॥ ૭૧૧ ॥

નિગદસિદ્ધા । નવરં નિરર્થકં વન્દનં, તસ્મિસ્તત્કલસ્ય પ્રત્યુચ્ચારકશ્રવણસ્યાભાવાદિતિ ભાવના ।

અહ વચપરિચાર્ણિહિં લહુગોઽવિહુ ભાસઓ ઇહં જેટ્ઠો ।

5

રાયણિયવંદણે પુણ તસ્સવિ આસાયણા ભંતે ! ॥ ૭૧૨ ॥

વ્યાખ્યા : અથ વચ:પર્યાયાભ્યાં લઘુરપિ ભાષક એવેહ જ્યેષ્ઠઃ પરિગૃહ્ણતે, રત્નાધિકવન્દને પુનઃ તસ્યાપ્યાશાતના ભદન્ત ! પ્રાપ્નોતિ, તથાહિ-ન યુજ્યતે એવ ચિરકાલપ્રવ્રજિતાન્ લઘોર્વન્દનં દાપયિતુમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ઇત્થં પરાભિપ્રાયમાશક્ક્યાહ-

જડવિ વચમાઙ્ઘર્ણિહિં લહુઓ સુત્તથધારણાપડુઓ ।

10

વક્ષાણલદ્ધિમંતો સો ચિય ઇહ ઘેપ્પઈ જેટ્ઠો ॥ ૭૧૩ ॥

વ્યાખ્યા : પ્રકટાર્થા ।

ગાથાર્થ : (શંકાકાર) શંકા કરે છે કે જો જયેષ્ઠ કોઈક રીતે સૂત્રાર્થની ધારણાથી રહિત હોય કે વ્યાખ્યાનલઘ્વિ વિનાનો હોય તો જયેષ્ઠને વિશે વંદન નિરર્થક છે.

ટીકાર્થ : ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. માત્ર વંદન નિરર્થક થવાનું કારણ એ કે, પ્રત્યુચ્ચારકશ્રવણરૂપ વંદનનું ફળ મળતું નથી. (પ્રત્યુચ્ચારક શબ્દમાં “ક” સ્વાર્થમાં જાણવો. આશય એ છે કે વ્યાખ્યાનપૂર્ણ થયા પછી જયેષ્ઠ પાસે ફરી વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરવાનું હોય છે. તે માટે જયેષ્ઠને વંદન કરવાનું છે. હવે જો જયેષ્ઠ પોતે ધારણાશક્તિથી રહિત છે કે વ્યાખ્યાનલઘ્વિ વિનાનો છે તો તે જયેષ્ઠ પાસે ફરીવાર વ્યાખ્યાનશ્રવણ થશે નહીં. તો શા માટે વંદન કરવાનું? અહીં શંકાકારે “જયેષ્ઠ” શબ્દથી પર્યાયથી જે જયેષ્ઠ હોય તે સમજીને શંકા ઊભી કરી છે. આગળની ગાથામાં પર્યાયથી નાના સાધુને “જયેષ્ઠ” શબ્દથી ગ્રહણ કરી શંકા ઊભી કરશે.) ॥૭૧૧॥

15

20

ગાથાર્થ : આ ગાથાનો અર્થ ટીકા ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : હવે જો ઉમર અને પર્યાયથી લઘુ એવો પણ ભાષક અહીં જયેષ્ઠ તરીકે લેવાનો હોય તો રત્નાધિકનું વંદન લેતા રત્નાધિકની આશાતનાનો દોષ લાગશે, કારણ કે ચિરકાળ પ્રવ્રજિતોની પાસે (રત્નાધિકોની પાસે) વંદન કરાવવું નાનાને ઘટતું નથી. (આમ ઉભયથા જયેષ્ઠને વંદન કરવું ઘટતું નથી.) ॥૭૧૨॥

25

અવતરશિક્ષા : આ રીતે બીજાના અભિપ્રાયની શંકા કરીને ગ્રંથકારશ્રી સમાધાન આપે છે ⇨

ગાથાર્થ : જો કે ઉમર-પર્યાયથી લઘુ હોવા છતાં જે સૂત્રાર્થને ધારણ કરવામાં હોંશિયાર અને વ્યાખ્યાનલઘ્વિવાળો છે, તે જ અહીં જયેષ્ઠ તરીકે જાણવો.

ટીકાર્થ : આ ગાથાની વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ જ છે. ॥૭૧૩॥

30

આશાતનાદોષપરિજિહીર્ષયા ત્વાહ-

આસાયણાવિ પેવં પડુચ્ચ જિણવયણભાસયં જમ્હા ।

વંદણયં રાઙ્ગિણે તેણ ગુણેણંપિ સો ચેવ ॥ ૭૧૪ ॥

પ્રકટાર્થેવ । નવરં 'તેન ગુણેન' અર્હદ્વચનવ્યાખ્યાનલક્ષણેનેતિ ।

5

इदानीं प्रसङ्गतो वन्दनविषय एव निश्चयव्यवहारनयमतप्रदर्शनायाह-

न वओ एत्थ पमाणं न य परिआओऽवि णिच्छयमाणं ।

ववहारओ उ जुज्जइ उभयनयमयं पुण पमाणं ॥ ७१५ ॥

વ્યાખ્યા : ન 'વયઃ' અવસ્થાવિશેષલક્ષણમ્ 'અત્ર' વન્દનકવિઠ્ઠૌ પ્રમાણં, ન ચ 'પર્યાયોઽપિ'

प्रव्रज्याप्रतिपत्तिलक्षणः 'निश्चयमतेन' निश्चयनयाभिप्रायेण, ज्येष्ठवन्दनादिव्यवहारलोपातिप्रसङ्ग-

10 निवृत्त्यर्थमाह-व्यवहारतस्तु युज्यते, किमत्र प्रमाणमिति सन्देहापनोदार्थमाह-उभयनयमतं पुनः प्रमाणमिति गाथार्थः ॥

અવતરણિકા : આ રીતે નાનાને વંદન લેવા છતાં આશાતનાનો દોષ થતો નથી તે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : જિનવચનના ભાષકને આશ્રયી આ રીતે તેને આશાતના પણ થશે નહીં કારણ

કે રત્નાધિકને વંદન કરવાનું હોય છે અને ગુણથી તો તે જ રત્નાધિક છે.

15 ટીકાર્થ : ગાથાની વ્યાખ્યા સ્પષ્ટ જ છે. પરંતુ "તે ગુણથી" એટલે અરિહંતવચનોનું વ્યાખ્યાન

કરવારૂપ ગુણથી (લઘુભાષક જ રત્નાધિક છે.) ॥૭૧૪॥

અવતરણિકા : હવે પ્રસંગથી વંદનના વિષયમાં જ નિશ્ચય-વ્યવહારનયનો મત બતાવવા

કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : નિશ્ચયનયના મતે આ વિષયમાં નથી ઉંમર પ્રમાણ કે નથી પર્યાય પ્રમાણ.

20 વ્યવહારથી (જયેષ્ઠને વંદન કરવું) ઘટે છે. બંને નયોનો મત જ પ્રમાણ તરીકે છે.

ટીકાર્થ : અવસ્થાવિશેષરૂપ વય એ વંદન-અધિકારમાં પ્રમાણ નથી કે પ્રવ્રજ્યાના સ્વીકારરૂપ

પર્યાય પણ નિશ્ચયનયના મતે પ્રમાણ નથી. જો આ રીતે હોય તો જયેષ્ઠને વંદન કરવા વગેરે

જે વ્યવહાર ચાલે છે તે લોપ થવાનો અતિપ્રસંગ આવશે. તેથી આવા પ્રસંગને દૂર કરવા કહે

છે કે (વંદન કરવું) એ વ્યવહારથી ઘટે છે.

25 શંકા : વંદન કરવા અંગે પ્રમાણ શું સમજવું ? (અર્થાત્ નિશ્ચય સાચો કે વ્યવહાર

સાચો ?)

સમાધાન : બંને નયોને જે માન્ય તે પ્રમાણ જાણવું. (ઉક્તનયદ્વયસમ્મતં ચ પુનઃ ગ્રહીતવ્યં

इति सामाचारीप्रकरणे- ભાવાર્થ એ છે કે બંને નયોનો આદર કરવો, પરંતુ ગૌણ-મુખ્યભાવે, અર્થાત્

નાનો સાધુ જ્યાં વધુ ગુણવાન છે, ત્યાં વ્યવહારનય ગૌણ કરવો અને નિશ્ચયનયને પ્રધાન બનાવવો.

30 તેના સિવાય વ્યવહાર મુખ્ય અને નિશ્ચય ગૌણ કરવો. વિશેષાર્થિના અધ્યાત્મમતપરીક્ષાનામકો ગ્રન્થો

द्रष्टव्यः) ॥૭૧૫॥

પ્રકૃતમેવાર્થ સમર્થયન્નાહ—

નિચ્છયઓ દુર્જ્ઞેય—કો ભાવે કમ્મિ વઢ્ઢૈ સમણો ? ।

વવહારઓ ડ કીરઙ્ગ જો પુલ્લઠિઓ ચરિત્તમિ ॥ ૭૧૬ ॥

વ્યાખ્યા : નિશ્ચયતો દુર્જ્ઞેય—કો ભાવે કસ્મિન્—પ્રશસ્તેઽપ્રશસ્તે વા વર્તતે શ્રમણ ઇતિ, ભાવશ્ચેહ જ્યેષ્ઠઃ તતશ્ચાનતિશયિનઃ વન્દનકરણાભાવ એવ પ્રાપ્તિત્યતો વિધિમભિધિત્સુરાહ—વ્યવહારતસ્તુ 5
ક્રિયતે વન્દનં ‘યઃ પૂર્વસ્થિતશ્ચારિત્રે’ યઃ પ્રથમં પ્રવ્રજિતઃ સન્નનુપલબ્ધાતિચાર ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

આહ—સમ્યક્ તદ્વ્રતભાવાપરિજ્ઞાને સતિ કિમિત્યેતદેવમિતિ, ઉચ્યતે, વ્યવહારપ્રામાણ્યાત્, તસ્યાપિ ચ બલવત્ત્વાદ્, આહ ચ ભાષ્યકારઃ—

વવહારોઽવિહુ બલવં જં છઝમત્થંપિ વંદઈ અરહા ।

જા હોઙ્ગ અણાભિણ્ણો જાણંતો ધંમયં એયં ॥ ૧૨૩ ॥ (ભા૦) 10

વ્યાખ્યા : વ્યવહારોઽપિ ચ બલવાનેવ, ‘યદ્’ યસ્માત્ છઝસ્થમપિ પૂર્વરત્નાધિકં ગુર્વાદિં વન્દતે ‘અર્હન્નપિ’ કેવલ્યપિ, અપિશબ્દોઽગ્રાપિ સમ્બધ્યતે । કિં સદા ?, નેત્યાહ—‘જા હોઙ્ગ

અવતરશિકા : આ પ્રસ્તુત અર્થનું જ સમર્થન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : કયો શ્રમણ કયા ભાવમાં વર્તે છે તે નિશ્ચયથી જાણવું અઘરું છે તેથી વ્યવહારથી 15
જે ચારિત્રમાં પૂર્વે રહેલો છે, તેને વંદન કરાવ્ય છે.

ટીકાર્થ : નિશ્ચયથી આ જાણવું અઘરું છે કે — કયો શ્રમણ કયા પ્રશસ્ત કે અપ્રશસ્ત ભાવમાં વર્તી રહ્યો છે. અને ભાવ એ જ જ્યેષ્ઠ=પ્રધાન છે. તેથી અતિશય વિનાનાને વંદન કરવાનો અભાવ જ પ્રાપ્ત થશે માટે વિધિ જણાવવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે કે—વ્યવહારથી વંદન કરાવ્ય છે. જે પ્રથમ પ્રવ્રજિત થયેલો અતિચાર વિનાનો દેખાય છે. (અર્થાત્ જેને પ્રથમ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી છે અને જેના જીવનમાં કોઈ અતિચાર દેખાતાં નથી અથવા અતિચારો લાગવા છતાં તેનું શુદ્ધ પ્રાયશ્ચિત જે કરે છે 20 તે વન્દ્ય છે.) ॥૭૧૬॥

અવતરશિકા : શંકા : સામેવાળામાં રહેલા ભાવોનું સમ્યગ્ રીતે જ્ઞાન થયું ન હોય તો પણ તે વન્દ્ય છે એવું શા માટે કહ્યો છો ?

સમાધાન : કારણ કે વ્યવહાર એ પ્રમાણ છે, અને વ્યવહાર પણ બળવાન છે. (તેથી અમે આમ કહીએ છીએ.) આ જ વાતને ભાષ્યકાર કહે છે ⇨ 25

ગાથાર્થ : વ્યવહાર પણ બળવાન છે, કારણ કે આ ધર્મતાને જાણતા એવા કેવલી પણ જ્યાં સુધી અનભિજ્ઞાત હોય, ત્યાં સુધી છન્નસ્થને પણ વંદન કરે છે.

ટીકાર્થ : વ્યવહાર પણ બળવાન છે જ, કારણ કે છન્નસ્થ એવા પણ પૂર્વરત્નાધિક ગુરુ વગેરેને કેવલી પણ વંદન કરે છે. કેવલીશબ્દ સાથે પણ અપિ શબ્દ જોડવો. શું કાયમ માટે વંદન કરે ? તો કે ના, જ્યાં સુધી “આ કેવલી છે” એવું સામેવાળો જાણે નહીં, ત્યાં સુધી 30

અણાભિત્રોત્તિ યાવદ્ ભવત્યનભિજ્ઞાતઃ યથાજ્યં કેવલીતિ, કિમિતિ વન્દત ઇતિ, અત આહ-જાનન્ ધર્મતામેતાં વ્યવહારનયબલાતિશયલક્ષણામિતિ ગાથાર્થઃ ॥

આહ-યદ્યેવં સુતરાં વયઃપર્યાયહીનસ્ય તદધિકાન્ વન્દાપયિતુમયુક્તમ્, આશાતનાપ્રસન્નાદિતિ, ઉચ્યતે,

5 એત્થ ડ જિણવયણાઓ સુત્તાસાયણબહુત્તદોસાઓ ।

ભાસંતગજેટ્ટગસ્સ ડ કાયવ્વં હોઙ્ગ કિઙ્ગકમ્મં ॥ ૭૧૭ ॥

વ્યાખ્યા : ‘અત્ર તુ’ વ્યાખ્યાપ્રસ્તાવવન્દનાધિકારે ‘જિનવચનાત્’ તીર્થકરોક્તવાત્ તથા ચ અવન્દ્યમાને સૂત્રાશાતનાદોષબહુત્વાત્ ‘ભાષમાણજ્યેષ્ઠસ્યૈવ’ પ્રત્યુચ્ચારણસમર્થસ્યૈવેત્યર્થઃ, કિં ?, કર્ત્તવ્યં ભવતિ ‘કૃતિકર્મ્મ’ વન્દનમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ એવં તાવદ્ જ્ઞાનોપસમ્પદ્વિધિરુક્તઃ,

10 દર્શનોપસમ્પદ્વિધિરપ્યનેનૈવ તુલ્યયોગક્ષેમત્વાદુક્ત એવ વેદિતવ્યઃ, તથા ચ દર્શનપ્રભાવ-નીયશાસ્ત્રપરિજ્ઞાનાર્થમેવ દર્શનોપસમ્પદિતિ ॥

અધુના ચારિત્રોપસમ્પદ્વિધિમભિધાતુકામ આહ-

દુવિહા ય ચરિત્તંમી વેયાવચ્ચે તહેવ રુમણે ય ।

ણિયગચ્છ અણ્ણમિ ય સીયણદોસાઙ્ગા હોતિ ॥ ૭૧૮ ॥

15 વંદન કરે. શા માટે તેઓ આ રીતે વંદન કરે છે ? તે કહે છે - વ્યવહારનયની બલાતિશયરૂપ ધર્મતાને કેવલી જાણે છે. (અર્થાત્ વ્યવહારનય પણ બળવાન છે એવું તેઓ જાણે છે તેથી આ રીતે વંદન કરે છે.) ॥૧૨૩॥

અવતરણિકા : શંકા : જો આ રીતે હોય અર્થાત્ વ્યવહાર બળવાન હોય તો વય અને પર્યાયથી હીન એવા સાધુને તેનાથી અધિક સાધુઓ પાસે વંદન કરાવડાવવું એ સુતરાં અયોગ્ય છે, કારણ કે તેમાં આશાતના થવાનો પ્રસંગ છે. આ શંકાનું આગળની ગાથામાં સમાધાન આપે છે ⇨

ગાથાર્થ : અહીં જિનેશ્વરોના વચનથી તથા સૂત્રાશાતનાદોષની બહુલતા હોવાથી ભાષક એવા જયેષ્ઠને જ વંદન કરવા યોગ્ય છે.

ટીકાર્થ : અહીં વ્યાખ્યાનના અવસરે વંદનના અધિકારમાં જિનેશ્વરે કહેલું હોવાથી (અર્થાત્ જિનાજ્ઞા હોવાથી) અને ભાષકને વંદન ન કરવામાં સૂત્રાશાતનાનો મોટો દોષ લાગતો હોવાથી પ્રત્યુચ્ચારણમાં સમર્થ એવા જયેષ્ઠને જ વંદન કરવા યોગ્ય છે.

આ પ્રમાણે જ્ઞાનોપસંપદાની વિધિ કહી. આ જ્ઞાનોપસંપદા જેવી દર્શનોપસંપદાની સમાન ચર્યા-વિચારણા હોવાથી જ્ઞાનોપસંપદાની વિધિ કહેવા દ્વારા દર્શનોપસંપદાની વિધિ પણ કહેવાયેલી જાણવી, કારણ કે દર્શન પ્રભાવકશાસ્ત્રના પરિજ્ઞાન માટે જ દર્શનોપસંપદા છે. (આશય એ છે કે જ્ઞાનોપસંપદા અને દર્શનોપસંપદા બંને જ્ઞાન માટે જ હોવાથી બંનેની વિધિ સરખી છે.) ॥૭૧૭॥

30 અવતરણિકા : હવે ચારિત્રોપસંપદાની વિધિ કહેવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨ ગાથાર્થ : ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

અથ નેચ્છતિ તતો વાસ્તવ્ય એવ પ્રીતિપુરસ્સરં તેભ્યો દીયતે, આગન્તુકસ્તુ કાર્યત ઇતિ, અથ પ્રાક્તનોઽપ્યુપાધ્યાયાદિભ્યો નેચ્છતિ તત આગન્તુકો વિસર્જ્યત એવ, અથ વાસ્તવ્યો યાવત્કથિક ઇતરસ્તિત્વર ઇત્યત્રાપ્યેવમેવ ભેદાઃ કર્તવ્યાઃ યાવદાગન્તુકો વિસર્જ્યતે, નાનાત્વં તુ વાસ્તવ્ય ઉપાધ્યાયાદિભ્યોઽનિચ્છત્રપિ પ્રીત્યા વિશ્રામ્યત ઇતિ, (યદિ સર્વથા નેચ્છતિ તતો વિસૃજ્યતે આગન્તુક,)

5 અથ વાસ્તવ્યઃ ખલ્વિત્વરઃ આગન્તુકસ્તુ યાવત્કથિકઃ, તતોઽસૌ વાસ્તવ્યોઽવધિકાલં યાવદુપાધ્યાયાદિભ્યો દીયતે, શેષં પૂર્વવત્, અથ દ્વાવપીત્વરૌ તત્રાપ્યેક ઉપાધ્યાયાદિભ્યઃ કાર્યંતે શેષં પૂર્વવદ્, અન્યતમો વાઽવધિકાલં યાવદ્ધાર્યત ઇત્યેવં યથાવિધિના વિભાષા કાર્યંતિ । ઉક્તા વૈયાવૃત્યોપસમ્પત્, સામ્પ્રતં ક્ષપણોપસમ્પત્ત્રિપાદ્યતે-ચારિત્રનિમિત્તં કશ્ચિત્ક્ષપણાર્થમુપસમ્પદ્યતે, સ

છે. આગન્તુક સાધુ ઉપાધ્યાયાદિને અપાય. પરંતુ આગન્તુક સાધુ ઉપાધ્યાયાદિની સેવા કરવા ઈચ્છતો ન હોય તો વાસ્તવ્યને પ્રીતિપૂર્વક સમજાવીને ઉપાધ્યાયાદિને અપાય છે. આગન્તુકને આચાર્યનો વૈયાવચ્ચી કરાય છે. હવે ધારો કે વાસ્તવ્ય સાધુ પણ ઉપાધ્યાયાદિને ઈચ્છતો નથી તો આગન્તુક સાધુને પાછો સ્વગચ્છમાં મોકલવામાં આવે છે.

હવે જો વાસ્તવ્ય સાધુ યાવજજીવ માટે હોય અને આગન્તુક અલ્પકાળ માટે હોય તો ત્યાં પણ ઉપર પ્રમાણે ભેદો જાણવા. (અર્થાત્ વાસ્તવ્ય સાધુને વૈયાવચ્ચમાં રાખે આગન્તુક ઉપાધ્યાયાદિને અપાય. આગન્તુક ન ઈચ્છે તો વાસ્તવ્ય ઉપાધ્યાયને અપાય તે ન ઈચ્છે તો) છેલ્લે આગન્તુકને સ્વગચ્છમાં પાછો મોકલી દેવામાં આવે. અહીં ફરક એટલો જ કે વાસ્તવ્ય ઉપાધ્યાયાદિને ન ઈચ્છતો હોવા છતાં પ્રસન્નતાપૂર્વક આરામ કરાવાય. (અર્થાત્ વાસ્તવ્ય ઉપાધ્યાયાદિને ઈચ્છતો ન હોય ત્યારે આગન્તુક ઈત્વરકાલિન હોવાથી તેને વૈયાવચ્ચમાં રખાય. તે સમયે વાસ્તવ્ય આરામ કરે, પણ જો વાસ્તવ્ય સર્વથા આરામ કરવાનું પણ ન ઈચ્છે તો આગન્તુકનું વિસર્જન કરવું.)

20 હવે જો વાસ્તવ્ય ઈત્વરકાળ માટે હોય અને આગન્તુક યાવજજીવ માટે હોય તો આ વાસ્તવ્ય પોતાની સમયમર્યાદા સુધી ઉપાધ્યાયાદિની સેવા કરે. શેષ પૂર્વની જેમ જાણવું. (અર્થાત્ જો વાસ્તવ્યને ઉપાધ્યાયાદિની સેવા કરવાની ઈચ્છા ન હોય તો આગન્તુકને ત્યાં સુધી ઉપાધ્યાયાદિની સેવા માટે રાખે. તે પણ સેવા કરવા ઈચ્છતો ન હોય તો વાસ્તવ્ય સાધુની સમયમર્યાદા સુધી આગન્તુક આરામ કરે પરંતુ જો તે આરામ પણ કરવા ઈચ્છતો ન હોય તો વાસ્તવ્ય સાધુનું વિસર્જન કરાય છે. કારણ કે આગન્તુક યાવજજીવ સેવા કરનારો છે.)

હવે જો બંને ઈત્વરકાલિન હોય તો એક (અલબ્ધિમાન) ઉપાધ્યાયાદિને આપે અને બીજો (લબ્ધિમાન) આચાર્યની સેવા કરે વગેરે પૂર્વની જેમ જાણવું. તેમાં બંનેમાંથી એકેય ઉપાધ્યાયાદિની સેવાને ઈચ્છે નહીં તો બંનેમાંથી એકને બીજાની સમય મર્યાદા સુધી વિશ્રામ કરાવે. વગેરે વિધિ પ્રમાણે વિકલ્પો જાણી લેવા. (ઉપાધ્યાયાદિમાં 'આદિ' શબ્દથી સ્થવિર-ગ્લાન-શૈક્ષક વગેરે લેવા. 30 ઇતિ પૂ. મલયગિરિવૃત્તૌ) આ પ્રમાણે વૈયાવચ્ચસંબંધી ઉપસંપદા કહી.

ચ ક્ષપકો દ્વિવિધઃ—ઇત્વરો યાવત્કથિકશ્ચ, યાવત્કથિક ઉત્તરકાલેઽનશનકર્તા, ઇત્વરસ્તુ દ્વિધા—
વિકૃષ્ટક્ષપકોઽવિકૃષ્ટક્ષપકશ્ચ, તત્રાષ્ટમાદિક્ષપકો વિકૃષ્ટક્ષપકઃ, ચતુર્થષષ્ટક્ષપકસ્ત્વવિકૃષ્ટ ઇતિ ।
તત્રાયં વિધિઃ—અવિકૃષ્ટક્ષપકઃ યત્કાચાર્યેણ પ્રૃષ્ટવ્યઃ—હે આયુષ્મન્ ! પારણકે ત્વં કીદૃશો ભવસિ
?, યદ્દસાવાહ—ગ્લાનોપમઃ, તતોઽસાવભિધાતવ્યઃ—અલં તવ ક્ષપણેન, સ્વાધ્યાયવૈયાવૃત્યકરણે યત્તં
કુરુ, ઇતરોઽપિ પૃષ્ટઃ સન્નેવમેવ પ્રજ્ઞાપ્યતે, અન્યે તુ વ્યાચક્ષતે—વિકૃષ્ટક્ષપકઃ પારણકકાલે 5
ગ્લાનકલ્પતામનુભવન્નપીષ્યત એવ, યસ્તુ માસાદિક્ષપકો યાવત્કથિકો વા સ ઇષ્યત એવ,
તત્રાપ્યાચાર્યેણ ગચ્છઃ પ્રૃષ્ટવ્યો—યથાઽયં ક્ષપક ઉપસમ્પદ્યત ઇતિ, અનાપૃચ્છ્ય ગચ્છં સઙ્ગચ્છતઃ
સામાચારીવિરાધના, યતસ્તે સન્દિષ્ટા અપ્યુપધિપ્રત્યુપેક્ષણાદિ તસ્ય ન કુર્વન્તિ, અથ પૃષ્ટા ભુવતે—
યથાઽસ્માકં એકઃ ક્ષપકોઽસ્ત્યેવ, તસ્ય ક્ષપણપરિસમાપ્તાવસ્ય કરિષ્યામઃ, તતોઽસૌ ધ્રિયતે, અથ
નેચ્છન્તિ તતસ્ત્યજ્યતે, અથ ગચ્છસ્તમપ્યનુમન્યતે તતોઽસાવિષ્યત એવ, તસ્ય ચ વિધિના 10

★ ક્ષપણા—ઉપસંપદા ★

હવે ક્ષપણા—ઉપસંપદા કહેવાય છે—ચારિત્રનિમિત્તે કોઈ સાધુ તપ કરવા માટે અન્યની નિશ્રા
સ્વીકારે છે. તે તપસ્વી બે પ્રકારે હોય છે - અલ્પકાલિન અને યાવજજીવક. યાવજજીવ તપ કરનાર
પાછળથી અનશન કરનારો જાણવો. જ્યારે ઈત્વરકાલિન તપસ્વી બે પ્રકારે છે - વિકૃષ્ટતપસ્વી
અને અવિકૃષ્ટતપસ્વી. તેમાં અહુમાદિ તપ કરનાર વિકૃષ્ટતપસ્વી અને ઉપવાસ-છઠ્ઠ કરનાર 15
અવિકૃષ્ટતપસ્વી. આવા તપસ્વી જ્યારે નિશ્રા સ્વીકારવા આવે ત્યારની વિધિ આ પ્રમાણે જાણવી
— તે સમયે આચાર્ય અવિકૃષ્ટતપસ્વીને પૂછે છે કે “આયુષ્મન્ ! પારણા સમયે તમારી કેવી
હાલત હશે ?” ત્યારે જો તે કહે કે—“ગ્લાન જેવો થઈશ.” તો આચાર્ય તેને કહે કે—“તમારે
ઉપવાસાદિ તપ કરવાની જરૂર નથી. સ્વાધ્યાય કે વૈયાવૃત્ય કરવામાં યત્ન કરો.” વિકૃષ્ટતપસ્વીને
પણ આ રીતે જ કહેવા યોગ્ય છે 20

કેટલાક આચાર્યો આ પ્રમાણે કહે છે કે—વિકૃષ્ટતપસ્વી પારણે ગ્લાન જેવો થવા છતાં
સ્વીકારાય છે, અર્થાત્ ઉપસંપદા અપાય છે. જ્યારે જે માસાદિનો તપસ્વી કે યાવજજીવ તપસ્વી
(અનશની) હોય તે તો (બંને આચાર્યોના મતે) ઈચ્છાય છે. આવા તપસ્વીને જ્યારે નિશ્રા આપવાની
હોય ત્યારે પણ આચાર્યે ગચ્છને પૂછવું જોઈએ કે—“આ તપસ્વી ગચ્છમાં રહેવા માગે છે.” ગચ્છને
પૂછ્યા વગર જો આચાર્ય તપસ્વીને સ્વીકારે તો સામાચારીનો ભંગ કર્યો કહેવાય છે. પરિણામે 25
તે શિષ્યો આચાર્યવડે આજ્ઞા અપાયેલા છતાં પણ તપસ્વીનું ઉપધિપડિલેહણાદિ કાર્ય ન કરે. (તેથી
આચાર્યે પોતાના ગચ્છને પૂછીને જ તપસ્વીને સ્વીકારવો જોઈએ.)

હવે જો પૂછાયેલા શિષ્યો કહે કે - “પ્રથમથી જ આપણા ગચ્છમાં એક તપસ્વી તો છે
જ, આનો તપ પૂર્ણ થયા પછી જ અમે આ અન્ય તપસ્વીની સેવાદિ કરીશું.” તો અન્ય તપસ્વીને
ત્યાં સુધી રાહ જોવાનું કહે છે. વળી જો શિષ્યો અન્ય તપસ્વીની સેવાદિ કરવાનું ઈચ્છતાં ન 30
હોય તો તપસ્વીને પાછો મોકલી આપે. જો શિષ્યો તે તપસ્વીની પણ સેવા કરવા તૈયાર હોય
તો તે તપસ્વીને પણ સ્વીકારવામાં આવે છે અને વિધિવડે સ્વીકારાયેલા એવા તેનું પડખું ફેરવવું

પ્રતીચ્છિતસ્યોદ્વર્તનાદિ કાર્ય, યત્પુનઃ પ્રમાદતોઽનાભોગતો વા ન કુર્વન્તિ શિષ્યાસ્તદાઽઽચાર્યેણ
ચોદનીયા ઇત્યલં પ્રસજ્ઞેન ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ચારિત્રોપસમ્પદ્વિધિવિશેષપ્રતિપાદનાયાહ-

उवसंपन्नो जं कारणं तु तं कारणं अपूर्रेतो ।

- 5 અહવા સમાણિયમી સારણયા વા વિસર્ગો વા ॥ ૭૨૦ ॥ દારં ॥
- વ્યાખ્યા : ઉપસમ્પન્નો 'યત્કારણં' યત્નિમિત્તં, તુશબ્દાદન્યચ્ચ સામાચાર્ય્યન્તર્ગતં કિમપિ
ગૃહ્યતે, 'તત્કારણં' વૈયાવૃત્ત્યાદિ 'અપૂરયન્' અકુર્વન્ યદા વર્તત ઇત્યધ્યાહારઃ, કિમ્ ? - તદા
'સારણયા વા વિસર્ગો વા' તદા તસ્ય 'સારણા' ચોદના વા ક્રિયતે, અવિનીતસ્ય પુનઃ વિસર્ગો
વા - પરિત્યાગો વા ક્રિયત ઇતિ, તથા નાપૂરયન્નેવ યદા વર્તતે તદૈવ સારણા વા વિસર્ગો વા
10 ક્રિયતે, કિં તુ ? 'અહવા સમાણિયમિ'ત્તિ અથવા પરિસમાપ્તિ નીતે અભ્યુપગતપ્રયોજને સ્મારણા
વા ક્રિયતે, યથા-સમાપ્તં, તદ્વિસર્ગો વેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ઉક્તા સંયતોપસમ્પત્, સામ્પ્રતં
ગૃહસ્થોપસમ્પદુચ્યતે-તત્ર સાધૂનામિયં સામાચારી-

सर्वत्रैवाध्वादिषु वृक्षाद्यधोऽप्यनुज्ञाप्य स्थातव्यं, यत आह-

- વગેરે કરવા યોગ્ય છે. જે શિષ્યો પ્રમાદ કે અનાભોગથી તપસ્વીની સેવા કરતા નથી, તે શિષ્યોને
15 આચાર્યે પ્રેરણા કરવી જોઈએ. વધુ વિસ્તારથી સર્યુ. ॥૭૧૯॥

अवतरशिक्षा : ચારિત્રોપસંપદાની જ વિધિવિશેષને કહેવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : જે કારણે ઉપસંપદા સ્વીકારી છે તે કારણને નહીં કરતાં અથવા તે કારણ પૂર્ણ
થતાં સાધુને પ્રેરણા અથવા તે સાધુનો ત્યાગ કરવામાં આવે છે.

- ટીકાર્થ : જેની માટે ઉપસંપદા સ્વીકારી છે તેને અને "તુ" શબ્દથી બીજું જે કંઈ પણ
20 સામાચારીમાં આવતું હોય તે બધું અહીં જાણી લેવું. તેને = વૈયાવૃત્ત્યાદિને (અર્થાત્ વૈયાવૃત્ય
કે તપ માટે ઉપસંપદા સ્વીકારી હોય તો તે અને તે ગચ્છની સામાચારી પ્રમાણે બીજું જે કંઈ
પણ હોય તેને) જ્યારે સાધુ કરતો ન હોય ત્યારે તે કરવા માટે પ્રેરણા કરાય છે અથવા જો તે
અવિનીત હોય તો ત્યાગ કરાય છે. વળી, માત્ર જ્યારે તે-તે કાર્યોને ન કરતો હોય ત્યારે જ
પ્રેરણા કે ત્યાગ કરાય છે એવું નહીં, પરંતુ તેનું વૈયાવૃત્ત્યાદિ સ્વીકારેલું કાર્ય જ્યારે પૂર્ણ થઈ
25 જાય ત્યારે "તમારું કાર્ય પૂર્ણ થયું છે" એ પ્રમાણે સ્મરણ કરાવવામાં આવે છે અથવા તેને પાછો
મોકલવામાં આવે છે. (અર્થાત્ પ્રયોજન પૂર્ણ થતાં તેને યાદ અપાવે, યાદ અપાવ્યા પછી જો
તે વૈયાવૃત્ત્યાદિ કરવાનું ફરી ચાલુ કરે તો ગચ્છમાં રાખે, ન ઈચ્છે કે વૈયાવૃત્ત્યાદિ કરવામાં તેનું
સામર્થ્ય ન રહે ત્યારે તેને વિદાય કરે.) સંયતોપસંપદા પૂર્ણ થઈ. ॥૭૨૦॥

★ ગૃહસ્થોપસંપદા ★

- 30 અવતરશિક્ષા : હવે ગૃહસ્થોપસંપદા કહેવાય છે. તેમાં સાધુઓનો આ આચાર છે કે- બધે
જ અર્થાત્ માર્ગ વિ.માં વૃક્ષ નીચે પણ જ્યારે રહેવાનું આવે ત્યારે અનુજ્ઞા લઈ રહે, કારણ કે
કહ્યું છે કે ⇨

इत्तरियं पि न कप्पइ अविदिन्नं खलु परोग्गहारईसुं ।

चिद्वित्तु निसिइत्तु व तइयव्वयरक्खणट्ठाए ॥ ७२१ ॥

વ્યાખ્યા : ‘ઇત્વરમપિ’ સ્વલ્પમપિ, કાલમિતિ ગમ્યતે, ન કલ્પતે અવિદત્તં ખલુ પરાવગ્રહાદિષુ, આદિશબ્દ: પરાવગ્રહાનેકભેદપ્રખ્યાપકઃ, કિં ન કલ્પતે ઇતિ ?, આહ-‘સ્થાતું’ કાયોત્સર્ગ કર્તું ‘નિષીદિતુમ્’ ઉપવેષ્ટું, કિમિત્યત આહ-‘તઇયવ્વયરક્ખણટ્ઠાએ’ અદત્તાદાનવિરત્યાખ્યતૃતીયવ્રતરક્ષણાર્થ, તસ્માદ્વિક્ષાટનાદાવપિ વ્યાઘાતસમ્ભવે ક્વચિત્ સ્થાતુકામેનાનુજ્ઞાપ્ય સ્વામિનં વિધિના સ્થાતવ્યમ્, અટવ્યાદિષ્વપિ વિશ્રમિતુકામેન પૂર્વસ્થિતમનુજ્ઞાપ્ય સ્થાતવ્યં, તદભાવે દેવતાં, યસ્યા: સોઽવગ્રહ ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ 5

उक्ता दशविधसामाचारी, साम्प्रतमुपसंहरन्नाह—

एवं सामाचारी कहिया दसहा समासओ एसा ।

संजमतवड्डयाणं निगंथाणं महरिसीणं ॥ ७२२ ॥

निगदसिद्धा । सामाचार्यासेवकानां फलप्रदर्शनायाह—

ગાથાર્થ : ત્રીજાવ્રતના રક્ષણ માટે પરના અવગ્રહાદિમાં અનુજ્ઞા વિના સ્વલ્પ પણ કાળ માટે કાયોત્સર્ગ કરવો કે બેસવું કલ્પતું નથી. 15

ટીકાર્થ : સ્વલ્પ કાળ માટે પણ, મૂળગાથામાં “કાળ” શબ્દ નથી તે અહીં જાણી લેવો. અનુજ્ઞા વિના પરાવગ્રહાદિમાં કલ્પતું નથી. “પરાવગ્રહાદિ” અહીં “આદિ” શબ્દ પરાવગ્રહના જ અનેક ભેદો જણાવનાર છે. શું કલ્પતું નથી ? તે કહે છે - કાયોત્સર્ગ કરવો કે બેસવું કલ્પતું નથી. શા માટે કલ્પતું નથી ? તે કહે છે - અદત્તાદાનની વિરતિ નામના ત્રીજા વ્રતનું રક્ષણ કરવા માટે કલ્પતું નથી. તેથી ભિક્ષાટનાદિમાં જ્યારે કોઈ વ્યાઘાતનો સંભવ હોય ત્યારે કોઈક સ્થાને ઊભા રહેવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે વિધિવડે સ્વામી પાસે તે સ્થાનની અનુજ્ઞા લઈ ઊભા રહેવું. અટવી વગેરેમાં પણ વિશ્રામ કરવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે પૂર્વસ્થિત (વ્યક્તિ કે સાધુ)ની અનુજ્ઞા મેળવી વિશ્રામ કરવો. જો તે સ્થાનનો કોઈ સ્વામી ન હોય કે ત્યાં કોઈ પૂર્વસ્થિત ન હોય ત્યારે તે દેવની રજા લેવી જેનો તે અવગ્રહ હોય. ॥૭૨૧॥ 20

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે દસ પ્રકારની સામાચારી કહી. હવે ઉપસંહાર કરતા કહે છે ⇨ 25

ગાથાર્થ : આ પ્રમાણે સંયમતપથી યુક્ત નિર્ગ્રંથ મહર્ષિઓની દસ પ્રકારની સામાચારી સંક્ષેપથી કહી. 25

ટીકાર્થ : ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. ॥૭૨૨॥

અવતરણિકા : સામાચારીના આસેવક એવા સાધુઓને પ્રાપ્ત થતું ફળ બતાડવા માટે કહે છે ⇨ 30

एयं सामाचारिं जुंजंता चरणकरणमाउत्ता ।

साहू खवंति कम्मं अणेगभवसंचियमणंतं ॥ ७२३ ॥

નિગદસિદ્ધા એવ । ઇદાનીં પદવિભાગસામાચાર્ય્યાઃ પ્રસ્તાવઃ સા ચ કલ્પવ્યવહારરૂપા
બહુવિસ્તરા સ્વસ્થાનાદવસેયા, ઇત્યુક્તઃ સામાચાર્યુપક્રમકાલઃ, સામ્પ્રતં યથાઽઽયુષ્કોપક્રમકાલઃ
5 પ્રતિપાદ્યતે—

स च सप्तधा, तद्यथा—

अज्झवसाणनिमित्ते आहारे वेयणा पराघाए ।

फासे आणापाणु सत्तविहं झिज्जए आउं ॥ ७२४ ॥

વ્યાખ્યા : અધ્યવસાનમેવ નિમિત્તમ્ અધ્યવસાનનિમિત્તં તસ્મિન્નધ્યવસાનનિમિત્તે સતિ,
10 અથવા અધ્યવસાનં રાગસ્ત્રેહભયભેદેન ત્રિધા તસ્મિન્નધ્યવસાને સતિ, તથા દણ્ડાદિકે નિમિત્તે સતિ,
આહારે પ્રચુરે સતિ, વેદનાયાં નયનાદિસમ્બન્ધિન્યાં સત્યાં, પરાઘાતો ગર્તાપાતાદિસમુત્થસ્તસ્મિન્ સતિ,
સ્પર્શે ભુજ્જાદિસમ્બન્ધિની, પ્રાણાપાનયોર્નિરોધે, કિમ્ ?, સર્વત્રૈવ ક્રિયામાહ—‘સપ્તવિધં’ સપ્તપ્રકારમેવં
ભિદ્યતે આયુરિતિ ગાથાસમુદાયાર્થઃ ॥ અવયવાર્થસ્તૂદાહરણેભ્યોઽવસેયઃ, તાનિ ચામૂનિ—રાગાધ્યવસાને
સતિ ભિદ્યતે આયુર્યથા—

15 ગાથાર્થ : આ સામાચારીનું આસેવન કરતા, ચરણ-કરણમાં ઉપયુક્ત સાધુઓ અને કલ્પવોથી
સંચિત અનંત કર્મોને ખપાવે છે.

ટીકાર્થ : ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. હવે પદવિભાગ સામાચારીનો અવસર છે, અને તે કલ્પ
અને વ્યવહારરૂપ (એટલે કે બૃહત્કલ્પ અને વ્યવહારસૂત્રમાં કહેવાયેલ સામાચારીરૂપ) ઘણી
વિસ્તારવાળી હોવાથી સ્વસ્થાનમાંથી (પ્રાયશ્ચિતસંબંધી તે-તે ગ્રંથોમાંથી) જાણવા યોગ્ય છે. આ
20 રીતે સામાચારી-ઉપક્રમકાળ કહેવાયો.

અવતરણિકા : હવે આયુષ્યોપક્રમકાળ પ્રતિપાદન કરાય છે અને તે સાત પ્રકારે છે. તે
આ પ્રમાણે ⇨

ગાથાર્થ : અધ્યવસાય, નિમિત્ત, આહાર, વેદના, પરાઘાત, સ્પર્શ અને પ્રાણાપાન આ સાત
પ્રકારે આયુ નાશ પામે છે.

25 ટીકાર્થ : અધ્યવસાયરૂપ નિમિત્તથી અથવા અધ્યવસાય એ રાગ-સ્નેહ-ભય એમ ત્રણ પ્રકારે
છે. આવા અધ્યવસાયથી, તથા દંડાદિ નિમિત્તથી, પુષ્કળ પ્રમાણમાં ખાવાથી, નયનાદિસંબંધી વેદના
થતાં, ઊંડા ખાડામાં પડવાદિથી ઉત્પન્ન થયેલ પરાઘાતથી, ત્વગ્વિષસર્પાદિનો સ્પર્શ થતાં, અને
પ્રાણાપાનનો નિરોધ થતાં, આમ સાત પ્રકારે (જીવનું) આયુષ્ય નાશ પામે છે. આ પ્રમાણે ગાથાનો
સંક્ષેપાર્થ જાણવો. વિસ્તારથી દ્રષ્ટાંતો દ્વારા જાણવા યોગ્ય છે. તે દ્રષ્ટાંતો આ પ્રમાણે છે. તેમાં
30 પ્રથમ રાગરૂપ અધ્યવસાયથી જે રીતે આયુ ભેદાય છે તે બતાવે છે →

एग्सस गावीओ हरियाओ, ताहे कुडिया पच्छओ लग्गा, तेहिं नियत्तियाओ, तत्थेगो तरु णो अतिसयदिव्वरू वधारी तिसिओ गामं पविट्ठो, तस्स तरुणीए नीणियमुदगं, सो य पीतो, सा तस्स अणुरत्ता, होक्कारंतस्सवि ण ठाति, सो उठित्ता गतो, सावि तं पलोएती तहेव उणुंयत्तेति, जाहे अद्विस्सो जाओ ताहे तहठिया चेव रागसंमोहियमणा उयल्ला । एवं रागज्झवसाणे भिज्जति आउंति । तथा स्नेहाध्यवसाने सति भिद्यते आयुर्यथा—एग्सस वाणियगस्स तरुणी महिला, ताणि परोप्परमतीवमणुरत्ताणि, ताहे सो वाणिज्जगेण गतो, पडिनीयत्तो वसहिं एक्काहेण ण पावइ, ताहे वयंसगा से भणंति—पिच्छमो किं सच्चो अणुरागो न वत्ति ?, ततो एगेणागंतूण भणिया—सो मउत्ति, तीए भणियं—किं सच्चं ?, सच्चं सच्चंति, ततो तिन्निवारे पुच्छिता मया, इयरस्स कहियं, सोऽपि तह चेव मतो । एवं स्नेहाध्यवसाने सति भिद्यते आयुरिति, आह—रागस्नेहयोः

(૧) એક ગોવાળિયાની ગાયો ચોરાઈ. રખેવાળો પાછળ ભાગ્યા. તેઓએ ગાયોને પાછી લાવી. તે ગામમાં એક અતિશયરૂપધારી યુવાન તરસ્યો પ્રવેશ્યો. યુવાન કન્યાએ તે યુવાનને પાણી પીવા આપ્યું. તેણે પાણી પીધું. તે કન્યા યુવાન તરફ આકર્ષાઈ. યુવાન પાણી પીધા પછી પાણી માટે ના પાડવા છતાં કન્યા (યુવાનના હાથથી બનાવેલા ખોબામાં પાણી નાંખતી) અટકી નહીં. ત્યારે તે યુવાન ઊભો થઈને ચાલ્યો ગયો. તે કન્યા પણ તેને જોતી ઊભી રહી. જ્યારે યુવાન અદૃશ્ય થયો ત્યારે તે રીતે ઊભેલી જ રાગથી સંમોહિતમનવાળી કન્યા મૃત્યુ પામી. આ પ્રમાણે રાગરૂપ અધ્યવસાયથી આયુ ભેદાય છે.

(૨) સ્નેહરૂપ અધ્યવસાયથી જે રીતે આયુ ભેદાય છે તે કહે છે—એક વેપારીની પત્ની યુવાન હતી. બંનેને પરસ્પર તીવ્ર અનુરાગ હતો. એકવાર વેપાર માટે તે બહારગામ ગયો. ત્યાંથી પાછો ફરેલો તે એક દિવસ માટે પોતાના ઘરે જતો નથી. તેના મિત્રો તેને કહે છે - “આપણે જોઈએ કે, તારા પ્રત્યેનો રાગ સાચો છે કે નહીં ?” એથી એક મિત્રે આવીને વેપારીની પત્નીને કહ્યું કે - “તમારો પતિ મરી ગયો.” તેણીએ પૂછ્યું - “શું તમે સાચું કહો છો ?” “હા ! હા! તદ્દન સત્ય છે” એમ મિત્રે કહ્યું. આ રીતે ત્રણ વાર પૂછ્યા પછી તે મરી ગઈ. આ વાત વેપારીને કહી, તો તે પણ તે જ રીતે મરી ગયો. આમ પરસ્પરના સ્નેહથી આયુ ભેદાય છે.

૧૧. एकस्य गावो हताः, तदा ग्रामाधिपाः (आरक्षकाः) पश्चाल्लगनाः, तैर्निर्वर्त्तिताः, तत्रैकः तरु णोऽतिशयदिव्वरू पधारी तृषितो ग्रामं प्रविष्टः, तस्मै तरु ण्याऽऽनीतमुदकं, स च पीतवान्, सा तस्मिन्ननुरक्ता, हुङ्कारयत्यपि न तिष्ठति, स उत्थाय गतः, सापि तं प्रलोकयन्ती तथैव स्थितेति (?) यदाऽदृश्यो जातस्तदा तथास्थितैव रागसंमूढमना मृता । एवं रागाध्यवसानेन भिद्यते आयुरिति ।

૧૨. एकस्य वणिजस्तरुणी महिला, तौ परस्परमतीव अनुरक्तौ, तदा स वाणिज्याय गतः, प्रतिनिवृत्तो वसतिमेकाहेन न प्राप्स्यति, तदा वयस्यास्तस्य भणन्ति—प्रेक्षामहे किं सत्योऽनुरागो न वेति, तत एकेनागत्य भणिता—स मृत इति, तथा भणितम्—किं सत्यं ?, सत्यं सत्यमिति, ततः त्रीन् वारान् पृष्ट्वा मृता, इतरस्मै कथितं, सोऽपि तथैव मृतः । ★ ताहे પડતેતિ પ્ર. ।

કઃ પ્રતિવિશેષ ઇતિ ?, ઉચ્યતે, રૂપાદ્યાક્ષેપજનિતઃ પ્રીતિવિશેષો રાગઃ, સામાન્યસ્ત્વપત્યાદિગોચરઃ સ્નેહ ઇતિ, ભયાધ્યવસાને ભિદ્યતે આયુર્યથા સોમિલસ્યેતિ—^{૧૩}બારવતીએ વાસુદેવો રાયા, વસુદેવો સે પિયા દેવઈ માયા, સા કંચિ મહિલં પુત્તસ્સ થળં દેતિં દટૂળં અદ્વિતિં પગયા, વાસુદેવેણ પુચ્છ્યા—અમ્મો ! કીસ અદ્વિતિં પકરેસિ ?, તીએ ભણિયં—જાત ! ન મે પુત્તમંડેણ કેણઙ્ઠ 5 થળો પીઝત્તિ, વાસુદેવેણ ભણિયા—મા અદ્વિતિં કરેસિ, ઇપિંહ તે દેવયાણુભાવેણ પુત્તસંપત્તિં કરેમો, દેવયા આરાહિયા, તીએ ભણિયં—ભવિસ્સઙ્ઠ સે દિવ્વપુરિસો પુત્તોત્તિ, તહેવ જાયં । જાયસ્સ ય સે ગયસુકુમાલોત્તિ નામં કયં । સો ય સવ્વજાદવપિતો સુહંસુહેણ અભિરમઙ્ઠ, સોમિલમાહણધૂયા ય રૂવવતિત્તિ પરિણાવિઓ, અરિટ્ટનેમિસ્સ ય અંતિયં ધમ્મં સોઠ્ઠણ પવ્વઙ્ઠઓ, ગતો ય ભગવયા સર્વિદ્ધિ, ધિજ્જાઙ્ઠયસ્સવિ અપત્તિયં જાયં । કાલેણ પુણો ભગવયા સર્વિદ્ધિ બારવતિમાગઓ, મસાણો

10 શંકા : રાગ અને સ્નેહમાં શું તફાવત છે ?

સમાધાન : રૂપાદિને કારણે ઉત્પન્ન થયેલ પ્રીતિવિશેષ રાગ કહેવાય છે. જ્યારે સ્નેહ સામાન્યથી પુત્રાદિવિષયક હોય છે.

(૩) ભયથી સોમિલની જેમ આયુ ભેદાય છે — દ્વારિકામાં વાસુદેવ (કૃષ્ણ) રાજા હતા, તેના પિતા વસુદેવ અને માતા દેવકી હતી. એકવાર પોતાના પુત્રને સ્તનપાન કરાવતી કોઈક 15 મહિલાને જોઈ દેવકી અધૃતિને પામી. વાસુદેવે પૂછ્યું — “હે માતા ! તમે શા માટે અધૃતિને કરો છો ?” ત્યારે દેવકીએ કહ્યું—“હે પુત્ર ! મારા કોઈ પુત્રએ હજુ સુધી મારું દૂધ પીધું નથી.” વાસુદેવે કહ્યું —“તમે અધૃતિને કરશો નહીં. હવે તમને હું દેવના પ્રભાવથી પુત્રપ્રાપ્તિને કરાવું છું.” વાસુદેવે દેવીની આરાધના કરી.

દેવીએ કહ્યું— “દેવકીને દિવ્યપુરુષ જેવા પુત્રની પ્રાપ્તિ થશે.” એ જ રીતે થયું. પુત્રનું 20 ગજસુકુમાલ નામ પાડવામાં આવ્યું. તે બાળક સર્વ યાદવોને પ્રિય બનેલો સુખપૂર્વક મોટો થાય છે. સોમિલબ્રાહ્મણની દીકરીને રૂપવતી જાણી ગજસુકુમાલ સાથે પરણાવી. ગજસુકુમાલ અરિષ્ટનેમિ પાસે ધર્મ સાંભળીને પ્રવ્રજિત થયા અને ભગવાન સાથે વિચરવા લાગ્યા. આ બાજુ સોમિલબ્રાહ્મણને અપ્રીતિ ઉત્પન્ન થઈ. થોડાક સમય પછી ગજસુકુમાલ પુનઃ ભગવાન સાથે વિહાર કરતા દ્વારિકામાં આવ્યા અને સ્મશાનમાં રહી પ્રતિમા સ્વીકારી. સોમિલ બ્રાહ્મણે ગજસુકુમાલમુનિને જોયા. ગુસ્સે

25 ૧૩. દ્વારિકાયાં વાસુદેવો રાજા, વસુદેવસ્તસ્ય પિતા દેવકી માતા, સા કાચ્ચિન્મહિલાં પુત્રાય સ્તન્યં દદતીં દૃષ્ટ્વાઽધૃતિં પ્રગતા, વાસુદેવેન પૃષ્ઠા—અમ્બ ! કિમધૃતિં પ્રકરોષિ ?, તયા ભણિતમ્ જાત ! ન મમ પુત્રભાણ્ડેન કેનચિત્ સ્તન્યં પીતમિતિ, વાસુદેવેન ભણિતા—માઽધૃતિં કાર્ષીઃ, ઇદાનીં તવ દેવતાનુભાવેન પુત્રસંપત્તિં કરોમિ, દેવતાઽઽરાદ્ધા, તયા ભણિતં—ભવિષ્યતિ તસ્યા દિવ્યપુરુ ષઃ પુત્ર ઇતિ, તથૈવ જાતં । જાતસ્ય ચ તસ્ય ગજસુકુમાલ ઇતિ નામ કૃતં । સ ચ સર્વયાદવપ્રિયઃ સુખં સુખેનાભિરમતે, 30 સોમિલબ્રાહ્મણદુહિતા ચ રૂપવતીતિ પરિણાયિતઃ, અરિષ્ટનેમેશ્ચાન્તિકે ધર્મં શ્રુત્વા પ્રવ્રજિતઃ, ગતશ્ચ ભગવતા સાર્ધં, ધિગજાતીયસ્યાપ્યપ્રીતિકં જાતં । કાલેન પુનર્ભગવતા સાર્ધં, દ્વારિકાયામાગતઃ, શ્મશાને

યં પડિમં ઠિતો, દિદ્વો ય ધિજ્જાઙ્ગણં, તતો કુવિણ કુડિયંઠો મત્થએ દારુણ અંગારાણં સે
 ભરિતો, તસ્સ ય સમ્મં અહિયાસેમાણસ્સ કેવલં સમુપ્પણ્ણં, અંતગઢો ય સંવુત્તો । વાસુદેવો ય
 ભગવતો રિદ્ધનેમિસ્સ ચલણજુયલં નમિરુણં સેસે ય સાહૂ વંદિરુણ પુચ્છઇ-ભગવં ! કતો
 ગયસુકુમાલોત્તિ ?, ભગવયા કહિયં-મસાણે પડિમં ઠિતો આસિ, વાસુદેવો તત્થેવ ગતો, મતો
 દિદ્વો, કુવિણ ભગવં પુચ્છઓ-કેણેસ મારિરુત્તિ?, ભગવયા ભણિયં-જસ્સેવ તુમં નયરિં પવિસંતં 5
 દ્ઢૂણ સીસં ફુટ્ઠિહીતિત્તિ । ધિજ્જાઙ્ગઓઙ્ગિ માણુસાણિ પઢ્ઢાવિરુણ જાવ નીતિ તાવ દિદ્વો અણેણ
 પવિસંતો વાસુદેવો, ભયસંખંતસ્સ ય સે સીસં તડિત્તિ સયસિઠ્ઠરં ફુટ્ઠંતિ । એવં ભયાધ્યવસાને સત્તિ
 ભિદ્ધતે આયુરિતિ । દ્ધારં ।

યદુક્તં 'નિમિત્તે સતિ ભિદ્ધતે આયુ'રિતિ તન્નિમિત્તમનેકપ્રકારં પ્રતિપાદયન્નાહ-

દંડકસસત્થરજ્જૂ અગ્ગી ઉદગપડણં વિસં વાલા ।

સીરુણ્ણં અરઙ્ગ ભયં યુહા પિવાસા ય વાહી ય ॥ ૭૨૫ ॥

થયેલા તેણે મસ્તકને વિશે પાળ બનાવી અંગારા ભર્યાં. આ વેદનાને સમ્યગ્ રીતે સહન કરતા
 ગજસુકુમાલમુનિને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. અને અંતકૃત્ (કેવલજ્ઞાન પછી અંતર્મુહૂર્તમાં નિર્વાણ
 પામનારા અંતકૃત્ કહેવાય છે) કેવલી થયા. આ બાજુ વાસુદેવ અરિષ્ટનેમિના ચરણયુગલને નમીને
 અને શેષ સાધુઓને વાંદી ભગવાનને પૂછે છે-“હે ભગવન્ ! ગજસુકુમાલમુનિ ક્યાં છે ?” 15
 ભગવાને કહ્યું-“સ્મશાનમાં પ્રતિમાને સ્વીકારીને રહેલા છે.” વાસુદેવ સ્મશાનમાં ગયો.
 ગજસુકુમાલને મૃતાવસ્થામાં જોયા. ક્રોધે ભરાયેલા વાસુદેવે ભગવાનને પૂછ્યું-“કોણે મુનિને માર્યા
 ?” ભગવાને કહ્યું-“નગરમાં પ્રવેશ કરતાં તમને જોઈ જેનું મસ્તક ફાટશે તેણે.” આ બાજુ બ્રાહ્મણ
 પણ મનુષ્યોને વળાવી પાછો આવતો હતો ત્યારે પ્રવેશ કરતા વાસુદેવને જોયા અને ભયથી સંભ્રાંત
 બ્રાહ્મણના મસ્તકના સેંકડો ટુકડા થઈ ગયા. આ પ્રમાણે ભયરૂપ અધ્યવસાયથી આયુ નાશ પામે 20
 છે. ॥૭૨૪॥

અવતરણિકા : પૂર્વે જે કહ્યું કે-“નિમિત્તથી આયુ ભેદાય છે.” તે અનેક પ્રકારના નિમિત્તનું
 પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : બંને ગાથાર્થ ટીકા ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

૧૪. ચ પ્રતિમાં સ્થિતઃ દૃષ્ટ્વ ધિગ્જાતીયેન, તતઃ કુપિતેન કુણ્ડિકાકણ્ઠં (પાલીં) મસ્તકે 25
 દત્ત્વાડ્ઙ્ગારૈઃ તસ્ય ભૂતઃ, તસ્ય ચ સમ્યગ્ધ્યસ્યતઃ કેવલં સમુત્પન્નમ્, અન્તકૃચ્ચ સંવૃત્તઃ । વાસુદેવશ્ચ
 ભગવતોઽરિષ્ટનેમેશ્વરણયુગલં નત્વા શેષાંશ્ચ સાધૂન્ વન્દિત્વા પૃચ્છતિ-ભગવન્ ! ક્વ ગજસુકુમાલ ઇતિ ?,
 ભગવતા કથિતં-શ્મશાને પ્રતિમયા સ્થિત આસીત્, વાસુદેવસ્ત્રૈવ ગતઃ, મૃતો દૃષ્ટઃ, કુપિતેન ભગવાન્
 પૃષ્ટઃ-કેનૈષ મારિત ઇતિ ?, ભગવતા ભણિતં-યસ્યૈવ ત્વાં નગરીં પ્રવિશન્તં દૃષ્ટ્વા શીર્ષં સ્ફુટિષ્યતીતિ
 । ધિગ્જાતીયોઽપિ માનુષાન્ પ્રસ્થાપ્ય યાવદ્દૃષ્ટોઽનેન પ્રવિશન્ વાસુદેવઃ, ભયસંખ્રાન્તસ્ય ચ તસ્ય 30
 શીર્ષં ચટદિતિ શતશર્કરં સ્ફુટિતમિતિ ।

મુત્તપુરીસનિરોહે જિષ્ણાજિષ્ણે ય ભોયણે બહુસો ।

ઘંસણઘોલણપીલણ આઝસ્સ ડવક્કમા એ ॥ ૭૨૬ ॥ દારં ॥

- વ્યાખ્યા : દણ્ડકશાશસ્ત્રરજ્જવઃ અગ્નિઃ ડદકપતનં વિષં વ્યાલાઃ શીતોષ્ણામરતિર્ભયં ક્ષુત્પિપાસા ચ વ્યાધિશ્ચ મૂત્રપુરીષનિરોધઃ જીષ્ણાંજીષ્ણે ચ ભોજનં બહુશઃ ઘર્ષણઘોલણપીડનાન્યાયુષઃ
- 5 ઉપક્રમહેતુત્વાદુપક્રમા એતે, કારણે કાર્યોપચારાત્, યથા—તન્દુલાન્ વર્ષતિ પર્જન્યસ્તથા આયુર્ઘૃતમિતિ । તત્ર દણ્ડાદયઃ પ્રસિદ્ધા એવ, 'વ્યાલાઃ' સર્પ્યા ડચ્ચન્તે, ઘર્ષણં ચન્દનસ્યેવ, ઘોલનમ્ અઙ્ગુષ્ઠકાઙ્ગુલિ-ગૃહીતસન્નાલ્યમાનયૂકાયા ઇવ, પીડનમ્ ઇક્ષ્વાદેરિવેતિ ગાથાર્થઃ ॥ દ્વારં ॥ તથાઽઽહારે સત્યસતિ વા ભિદ્યતે આયુર્યથા—૧૧૦ મરુગો છણે અઢ્ઢારસ વારે ભુંજિઠ્ઠણ સૂલેણ મઓ, અણ્ણો પુણ છુહાએ મઓત્તિ । દ્વારં । વેદનાયાં સત્યાં ભિદ્યતે આયુર્યથા શિરોનયનવેદનાદિભિરનેકે મૃતા ઇતિ । દ્વારં ।
- 10 તથા પરાઘાતે સતિ ભિદ્યતે આયુર્યથા—વિઝ્જલે વા તડીએ વા ખાણીએ વા પેલ્લિયસ્સેતિ । દ્વારં । તથા સ્પર્શે સતિ ભિદ્યતે આયુર્યથા—તયાવિસેણં સપ્પેણં છિત્તસ્સ, જહા વા બંભદત્તસ્સ ઇત્થીરયણં,

- ટીકાર્થ : દંડ, ચાબુક, શસ્ત્ર, દોરડું, અગ્નિ, પાણીમાં ડૂબવું, વિષ, સાપ, શીતોષ્ણ, અરતિ, ભય, ક્ષુધા, પિપાસા, રોગ, મળ-મૂત્રનો નિરોધ, જીર્ણજીર્ણમાં અનેકવાર ભોજન. (જીર્ણજીર્ણ એટલે અર્ધજીર્ણ, તેમાં રસની ગૃહ્ણિથી વારંવાર ભોજન કરવું) ઘર્ષણ, ઘોલન, પીડન વગેરે
- 15 આયુષ્યના ઉપક્રમના કારણ હોવાથી આયુષ્યોપક્રમ છે. અહીં કારણમાં (નિમિત્તોમાં) કાર્યનો (આયુ. ઉપક્રમનો) ઉપચાર કરેલ હોવાથી નિમિત્તો પોતે જ આયુ. ઉપક્રમ કહેવાય છે. જેમકે, વરસાદ ચોખાને વરસાવે છે, ઘી એ આયુષ્ય છે.

- (અહીં જો કે વરસાદ પાણીને વરસાવે છે. ઘી આયુષ્યને આપે છે. છતાં પાણી ચોખાને ઉત્પન્ન કરવાનું અને ઘી આયુષ્યને આપવાનું કારણ હોવાથી વરસાદ ચોખાને વરસાવે છે વગેરે
- 20 કહેવાય છે.) અહીં જેમ ચંદનનું ઘર્ષણ થાય, અંગુઠા અને આંગળીવડે જૂને જેમ મસળી નાખવામાં આવે, યંત્રમાં જેમ શેરડી વગેરેનું પીલવાનું થાય તેમ જીવનું પણ ઘર્ષણ, ઘોલન કે પીડન સમજવું. આમ થતાં આયુ ભેદાય છે.

- (૩) તથા વધુ પ્રમાણમાં આહાર કરવાથી અથવા આહારના અભાવથી આયુ ભેદાય છે. જેમકે, એક બ્રાહ્મણ કોઈક મહોત્સવમાં અઢાર વખત ખાઈને શૂલ (પેટમાં ભયંકર થતી અકળામણ)
- 25 વડે મરી ગયો. અન્ય વળી ભૂખના કારણે મર્યો.

- (૪) વેદનાથી આયુ ભેદાય છે જેમકે, કેટલાય લોકો મસ્તક—આંખ વગેરેની વેદનાથી મૃત્યુ પામ્યા. (૫) પરાઘાત થતાં આયુ ભેદાય છે. જેમકે, કાદવમાં ખૂંપી જવાથી, કિનારેથી પડવાથી, ખીણમાં પડવાથી આયુ ભેદાય છે. (૬) સ્પર્શથી → જેની ચામડી ઝેરી હોય તેવા સર્પના સ્પર્શથી

૧૫. એકો બ્રાહ્મણઃ ક્ષણેઽષ્ટાદશ વારાન્ભુક્ત્વા શૂલેન મૃતઃ, અન્યઃ પુનઃ ક્ષુધા મૃત ઇતિ ।
- 30 ૧૬. કર્દમેન વા તટયા વા ખન્યા વા પ્રેરિતસ્યેતિ । ૧૭. ત્વગિવષેણ સર્પેણ સ્પૃષ્ટસ્ય, યથા વા બ્રહ્મદત્તસ્ય સ્ત્રીરત્નં,

તમિ મર્ પુત્રેણ સે ભણિયં—મર્ સર્દિઠ્ઠિ ભોગે ભુંજાહિત્તિ, તીર્ ભણિયં—ન તરસિ મજ્ઝં ફરિસં વિસહિત્તર્, ન પત્તિયઢ્, આસો આણિઓ, સો તીર્ હૃથ્થેણ મુહાઓ ક્કિંડિં જાવ છિત્તો, સો ગલિરુણ સુક્કવ્વખ્ખણ મતો, તહાવિ અપત્તિયંતેણ લોહમયપુરિસો ક્કઓ, તીર્ અવરુંડિઓ, સોઽવિ વિલીણોતિ । દ્વારં । તથા પ્રાણાપાનનિરોધે સત્તિ ધિદ્ધતે આયુર્યથા—છગલગાણં જણ્ણવાડાદિસુ મારિજ્જંતાણં । દ્વારં । એવં સત્તવિધં ધિદ્ધતે આયુરિતિ । ન ચૈતત્સવેષામેવ, કિં તુ સોપક્રમાયુષાં ન નિરુ પક્રમાયુષામિતિ । 5 તત્ર—દેવા નેરઢ્ઢયા વા અસંખવાસાઽયા ય તિરિમણુયા । ઉત્તમપુરિસા ય તહા ચરિમસરીરા ય નિરુ વક્કમા ॥ ૧ ॥ સેસા સંસારત્થા ધ્ધયા નિરુ વક્કમા વ ઢ્ઢતરે વા । સોવક્કમ—નિરુ વક્કમધ્ધેદો ધ્ધણિઓ સમાસેણ ॥ ૨ ॥ આહ—અધ્ધવસાયાદીનાં નિમિત્તત્ત્વાપરિત્યાગાદ્દેદોપન્યાસો વિરુ ઢ્ધ્યત ઢ્ઢિતિ, ન, આન્તરેતરવિચિત્રોપાધિધ્ધેદેન નિમિત્તધ્ધેદાનામેવોપન્યાસાત્, સકલજનસાધારણત્ત્વાચ્ચ

અથવા બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીના સ્ત્રીરત્નના સ્પર્શથી, તે આ રીતે—બ્રહ્મદત્તના મર્યા પછી પુત્રે તે સ્ત્રીરત્નને 10 કહ્યું કે—“મારી સાથે ભોગ ભોગવ.” તેણીએ કહ્યું—“તું મારા સ્પર્શને સહન કરી શકીશ નહીં.” પુત્રને વિશ્વાસ થતો નથી. તેથી એક ઘોડો લાવવામાં આવ્યો. સ્ત્રીરત્ન તે ઘોડાને પોતાના હાથે મુખથી લઈ કમર સુધી સ્પર્શ કર્યો. સ્પર્શ થતાંની સાથે તે ઘોડાનું શરીર ગળવા લાગ્યું અને વીર્યના ક્ષયથી તે મરી ગયો. તો પણ પુત્રને વિશ્વાસ ન થતાં લોખંડનો પુરુષ તૈયાર કરવામાં આવ્યો. સ્ત્રીરત્નને લોખંડપુરુષને આલિંગન કર્યું તો તે પણ પીગળી ગયો. 15

(૭) પ્રાણાપાનના નિરોધથી જેમકે, યજ્ઞાદિમાં બોકડાદિને મારવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે સાતપ્રકારે આયુ ભેદાય છે. સર્વ જીવોનું આ રીતે આયુ ભેદાય છે એમ નહીં પરંતુ જેઓ સોપક્રમ-આયુષ્યવાળા હોય છે, તેઓનું જ આ રીતે આયુ ભેદાય છે. નિરુપક્રમ-આયુવાળા જીવોનું આ રીતે આયુ ભેદાતું નથી. તેમાં દેવ, નારકો, અસંખ્યવર્ષના આયુવાળા તિર્યચ—મનુષ્યો, ઉત્તમપુરુષો અને ચરમશરીરી જીવો નિરુપક્રમાયુવાળા હોય છે. શેષ સંસારસ્થ જીવોમાં ભજના છે, અર્થાત્ 20 સોપક્રમ કે નિરુપક્રમ આયુષ્યવાળા હોય છે. સોપક્રમ અને નિરુપક્રમનો ભેદ સંક્ષેપથી કહેવાયો.

શંકા : અધ્ધવસાયાદિ પણ નિમિત્તો જ હોવાથી જુદા શા માટે કહો છો ?

સમાધાન : આન્તરિક અને બાહ્ય એવી જુદી જુદી ઉપાધિના ભેદથી નિમિત્તભેદોનો જ અહીં ઉપન્યાસ કર્યો છે અને શાસ્ત્રનો આરંભ સકલજનને સાધારણ હોય છે. (આશય એ છે કે—અધ્ધવસાયાદિ પણ નિમિત્તો જ છે છતાં નિમિત્તથી તેઓને જુદા કહ્યા તેટલા માત્રથી 25 અધ્ધવસાયાદિ નિમિત્ત નથી એવું માની ન લેવું, પણ અધ્ધવસાય-વેદનાદિ આન્તરિક અને આહાર-

૧૮. તસ્મિન્ મૃતે પુત્રેણ તસ્યૈ ધ્ધણિતં—મયા સાર્ધં ધ્ધોગાન્ બુઢ્ઢક્ષ્વેતિ, તયા ધ્ધણિતં—ન શક્નોષિ મમ સ્પર્શં વિસોહું, ન પ્રત્યેતિ, અશ્ચ આનીતઃ, સ તયા હસ્તેન મુખાત્કટીં યાવત્પ્પુષ્ઠઃ, સ ગિલિત્ત્વા (વિલીય) શુક્કક્ષયેણ મૃતઃ, તથાપ્યપ્રત્યાયાતા લોહમયપુરુ ષઃ કૃતઃ, તયા આલિઢ્ઢિત્તઃ, સોઽપિ વિલીન ઢ્ઢિતિ । અજાનાં યજ્ઞપાટકાદિષુ માર્યમાણાનામ્ । દેવા નૈરયિકા વા અસંખ્યવર્ષાયુષશ્ચ તિર્યઢ્ઢ્નરાઃ । ઉત્તમપુરુ ષાશ્ચ તથા 30 ચરમશરીરાશ્ચ નિરુ પક્રમાઃ ॥ ૧ ॥ શેષાઃ સંસારસ્થા ધ્ધક્તા નિરુ પક્રમા વા ઢ્ઢતરે વા । સોપક્રમનિરુ પક્રમધ્ધેદો ધ્ધણિતઃ સમાસેન ॥ ૨ ॥

શાસ્ત્રારમ્ભસ્ય, આહ-યદ્યેવમુપક્રમ્યતે આયુસ્તત્શ્ચ કૃતનાશોઽકૃતાભ્યાગમશ્ચ, કથમ્ ?, સંવત્સરશતમુપનિબદ્ધમાયુઃ, તસ્યાપાન્તરાલ એવ વ્યપગમાત્કૃતનાશઃ, યેન ચ કર્મણા તદુપક્રમ્યતે તસ્યાકૃતસ્યૈવાભ્યાગમ ઇતિ, અત્રોચ્યતે, યથા વર્ષશતભક્તમપ્યગ્નિકવ્યાધિતસ્યાલ્પેનાપિ કાલેનોપભુજ્ઞાનસ્ય ન કૃતનાશો નાપ્યકૃતાભ્યાગમસ્તદ્વિદિહાપીતિ, આહ ચ ભાષ્યકાર:-

- 5 “કમ્મોવક્કામિજ્જઇ અપત્તકાલંપિ જઇ તતો પત્તા ।
અકયાગમકયનાસામોક્કાનાસાસયાદોસા ॥ ૧ ॥
ન હિ દીહકાલિયસ્સવિ ણાસો તસ્સાણુભૂતિતો ચ્ચિપ્પં ।
બહુકાલાહારસ્સ વ દુયમગ્ગિતરોગિણો ભોગો ॥ ૨ ॥
સર્વં ચ પદેસતયા ભુજ્જઇ કમ્મમણુભાવતો ભઙ્ગતં ।
- 10 તેણાવસ્સાણુભવે કે કતનાસાદયો તસ્સ ? ॥ ૩ ॥

સ્પર્શાદિ બાહ્ય ઉપાધિઓના ભેદથી નિમિત્તોના અનેક પ્રકાર પડે છે. તેઓનું જ અહીં વર્ણન કર્યું છે. વળી, આ રીતે ઉપાધિભેદથી નિમિત્તોના ભેદોનું દર્શન પણ એટલા માટે કે શાસ્ત્રનો આરંભ સર્વજીવો માટે છે અર્થાત્ મંદબુદ્ધિવાળા જીવો પણ નિમિત્તોના આન્તારિક-બાહ્ય ભેદોને સ્પષ્ટ જાણી શકે.)

- 15 **શંકા :** જો આ પ્રમાણે આયુ નાશ પામતું હોય તો કૃતનાશ અને અકૃતની પ્રાપ્તિ થવાની આપત્તિ આવશે. તે આ રીતે-કોઈ વ્યક્તિએ એકસો વર્ષનું આયુ બાંધેલું છે. આ આયુ જો ૧૦૦ વર્ષ પહેલા જ નાશ પામતું હોય તો કૃતનો નાશ થઈ જશે. (કારણ કે ૧૦૦ વર્ષનું આયુ તેનાવડે બંધાયું હતું અને કૃત એવા તે ૧૦૦ વર્ષના આયુનો ભોગવટા પહેલા જ નાશ થઈ ગયો.) અને જે કર્મવડે તે આયુનો ઉપક્રમ (નાશ) થાય છે તે કર્મ તો કર્યું નહોતું છતાં તે આવ્યું. માટે અકૃત
- 20 એવા તે કર્મની પ્રાપ્તિ થવાથી અકૃતનો અભ્યાગમ થાય છે.

- સમાધાન :** કોઈ વ્યક્તિએ ૧૦૦ વર્ષ ચાલે એટલું ધાન્ય પોતાના કોઠારમાં ભર્યું. છતાં અચાનક અગ્નિકવ્યાધિથી (પુષ્કળ ભૂખ લાગે તેવા રોગથી) પીડાતા અલ્પકાળમાં પણ તે ધાન્યને ખાતી વ્યક્તિને જેમ કૃતનાશ કે અકૃત-અભ્યાગમ નથી તેમ અહીં પણ જાણવું. આ વિષયમાં ભાષ્યકારે કહ્યું છે કે-“અપ્રાપ્તકાળ એવું પણ કર્મ જો ઉપક્રમાય છે તો અકૃતાગમ-કૃતનાશ અને
- 25 મોક્ષાનાશ્વાસતા નામના દોષો પ્રાપ્ત થશે. ॥૧॥ જેમ બહુકાળે ભોગવવા યોગ્ય આહારનો ભસ્મક રોગવાળો શીઘ્રપણે ભોગ કરે છે, તેમ દીર્ઘકાળ પર્યંત ભોગ્ય કર્મનો નાશ થતો નથી, પણ અનુભૂતિથી શીઘ્ર ક્ષય થાય છે ॥૨॥ બધા જ કર્મો પ્રદેશોદયથી તો ભોગવાય જ છે. વિપાકોદયથી ભજના જાણવી. તેથી બધા જ કર્મો અવશ્ય ભોગવાતા હોવાથી કૃતનાશાદિ દોષો તેને કેવી રીતે

૧૧. કર્મોપક્રમ્યતે અપ્રાપ્તકાલેઽપિ યદિ તતઃ પ્રાપ્તાઃ । અકૃતાગમકૃતનાશમોક્ષાનાશ્વાસતાદોષાઃ
- 30 ॥૧॥ ન હિ દીર્ઘકાલિકસ્યાપિ નાશસ્તસ્યાનુભૂતિતઃ ક્ષિપ્રમ્ । બહુકાલીનાહારસ્યેવ દ્રુતમગ્નિકરોગિણો ભોગઃ ॥૨॥ સર્વં ચ પ્રદેશતયા ભુજ્યતે કર્મ અનુભાવતો ભક્તમ્ । તેનાવશ્યાનુભવે કે કૃતનાશાદ-
યસ્તસ્ય ? ॥૩॥

किंचिदकालेऽपि फलं पाविज्जइ पच्चए य कालेण ।
 तह कम्मं पाविज्जइ कालेणवि पच्चए अण्णं ॥ ४ ॥
 जह वा दीहा रज्जू उज्झइ कालेण पुंजिया खिप्पं ।
 विततो पडोऽपि सुस्सइ पिंडीभूतो य कालेणं ॥ ५ ॥”

इत्यादि । ततश्च यथोक्तदोषानुपपत्तिरिति द्वारगाथावयवार्थः । व्याख्यात उपक्रमकालः, 5
 साम्प्रतं देशकालद्वारावयवार्थ उच्यते—तत्र देशकालः प्रस्तावोऽभिधीयते, स च प्रशस्तोऽप्रशस्तश्च,

आवे ?” (वि.आ.भा. गाथा २०४७-४८-४९ —आ गाथाओનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે — **पूर्वपक्षः**
 દીર્ઘસ્થિતિવાળું એવું પણ કર્મ પોતાનો સમય પ્રાપ્ત થાય તે પહેલા જો નાશ પામતું હોય તો
 અકૃતાગમાદિ દોષો પ્રાપ્ત થાય, તે આ રીતે-લાંબા કાળે ભોગ્ય કર્મ ઉપક્રમથી હમણાં જ વેદાતું
 હોવાથી, આ કાળે વેદાય તેવું કર્મ પૂર્વે કરાયું ન હતું અને છતાં ઉદયમાં આવ્યું તેથી અકૃતનો 10
 આગમ થયો. તથા દીર્ઘકાળે ભોગ્ય કર્મ ઉપક્રમથી વહેલું ઉદયમાં આવ્યું. આમ દીર્ઘસ્થિતિરૂપે
 કરાયેલ કર્મનો વહેલો નાશ થવાથી કૃતનાશ દોષ આવ્યો. તથા આ રીતે દોષ આવતા મોક્ષમાં
 પણ અનાશ્વાસ થશે કારણ કે, આ રીતે તો સિદ્ધોને પણ અકૃતકર્મોનો આગમ થતાં સંસારની
 પ્રાપ્તિ અને સંસારીજીવોને કૃતનો નાશ થતાં મોક્ષની પ્રાપ્તિ થવાની આપત્તિ આવે.

ઉત્તરપક્ષ : આવા દોષો આવશે નહીં કારણ કે દીર્ઘકાળભોગ્ય કર્મો ભોગવ્યા વિના જ 15
 જો નાશ પામતા હોત તો કૃતનાશાદિ દોષો આવત, પરંતુ અહીં એમ થતું નથી. જેમ દીર્ઘકાળભોગ્ય
 આહારને ભસ્મકરોગવાળી વ્યક્તિ સ્વલ્પકાળમાં ભોગવે છે, તેમ જીવ પણ દીર્ઘકાળભોગ્ય કર્મોને
 ઉપક્રમ દ્વારા શીઘ્ર ભોગવી નાંખે છે. ભોગવ્યા વિના તેનો નાશ થતો નથી, કારણ કે સર્વ કર્મો
 પ્રદેશોદયથી તો ભોગવાય જ છે. અનુભાવથી=વિપાકોદયથી કર્મોને ભોગવવામાં ભજના જાણવી.
 આમ, સર્વ કર્મો અવશ્ય ભોગવાતા હોવાથી કૃતનાશાદિ દોષો ક્યાંથી આવે ?) 20

તથા જેમ આમ્રાદિવૃક્ષનું ફળ ઘાસાદિમાં ઢાંકવાથી અકાળે પાકે છે તો કો'ક વૃક્ષ પર રહેલું
 છતું કાળે જ પાકે છે. તેમ કો'ક કર્મ કાળ પાકતાં ઉદયમાં આવે, તો કો'ક કર્મ વહેલું ઉદયમાં
 આવે છે ॥૪॥ અથવા જેમ લાંબી દોરી ઘણાં કાળે બળે છે, તો વાળેલી દોરી અલ્પકાળમાં બળે
 છે. અથવા ખોલીને સૂકવેલું કપડું અલ્પકાળમાં સૂકાય છે, તો વાળેલું વસ્ત્ર ઘણાં કાળે સૂકાય છે
 તેમ અહીં પણ જાણવું. ॥૫॥ **વિ.આ.ભા.ગા. ૨૦૫૮-૨૦૬૧** ॥ તેથી કહેવાયેલા દોષો ઘટતા 25
 નથી. આ પ્રમાણે દ્વારગાથાનો વિસ્તારાર્થ પૂર્ણ થયો. તે સાથે ઉપક્રમકાળદ્વાર વ્યાખ્યાન કરાયું.
॥૭૨૫-૭૨૬॥

અવતરણિકા : હવે (ગા. ૬૬૦માં બતાવેલ) દેશકાળદ્વારનો વિસ્તારાર્થ કહેવાય છે. તેમાં
 દેશકાળ એટલે અવસર જાણવો અને તે પ્રશસ-અપ્રશસ્ત એમ બે પ્રકારે છે. તેમાં પ્રશસ્તાવસરનું

૨૦. કિञ्चिदકालેऽपि फलं पाच्यते पच्यते च कालेन । तथा कर्म पाच्यते कालेनापि पच्यतेऽन्यत् 30
 ॥૪॥ यथा वा दीर्घा रज्जूर्दह्यते कालेन पुञ्जिता क्षिप्रम् । विततः पटोऽपि शुष्यति पिण्डीभूतश्च
 कालेन ॥५॥

તત્ર પ્રશસ્તસ્વરૂપપ્રતિપાદનાયાહ—

નિર્દૂમગં ચ ગામં મહિલાશૂભં ચ સુણ્ણયં દદું ।

ળીયં ચ કાગા ઓલેન્તિ જાયા ભિક્ષસ્સ હરહરા ॥ ૭૨૭ ॥

- વ્યાખ્યા : નિર્દૂમકં ચ ગ્રામં મહિલાસ્તૂપં ચ કૂપતટમિત્યર્થઃ, શૂન્યં દૃષ્ટ્વા, તથા નીચં ચ
5 કાકાઃ ‘ઓલિન્તિ’ ત્તિ ગૃહાણિ પ્રતિ પરિભ્રમન્તિ, તાંશ્ચ દૃષ્ટ્વા વિદ્યાત્ યથા જાતા ભૈક્ષસ્ય ‘હરહરે’ ત્યતીવ
ભિક્ષાપ્રસ્તાવ ઇતિ, પાઠાન્તરં વા ‘નીયં ચ કાએ ઓલિન્તે’ દૃષ્ટ્વેત્યનુવર્તત ઇતિ ગાથાર્થઃ।

અપ્રશસ્તદેશકાલસ્વરૂપાભિધિત્સયાઽઽહ—

નિમ્મચ્છિયં મહું પાયડો ણિહી ઝજ્જગાવણો સુણ્ણો ।

જા યંણે પસુત્તા પઝથ્થવડ્ડયા ય મત્તા ય ॥ ૭૨૮ ॥ દારં ॥

- 10 વ્યાખ્યા : નિર્માક્ષિકં મધુ, પ્રકટો નિધિઃ, ઝાઘકાપણઃ શૂન્યઃ, કુલ્લૂરિકાપણ ઇતિ
ભાવાર્થઃ, અતો મધ્વાદીનાં ગ્રહણપ્રસ્તાવઃ, તથા યા ઝાઘ્ણે પ્રસુતા પ્રોષિતપતિકા ચ મત્તા ચ
તસ્યા અપિ ગ્રહણં પ્રતિ પ્રસ્તાવ એવેતિ, આસવેન મદનાકુલીકૃતત્વાત્તસ્યા ઇતિ ગાથાર્થઃ । દારં ।
ઇદાનીં કાલકાલઃ પ્રતિપાઘ્ણતે—કાલસ્ય—સત્ત્વસ્ય શ્વાદેઃ કાલો—મરણં કાલકાલઃ, અમુમેવાર્થં
પ્રતિપાદયન્નાહ—

- 15 કાલેણ કઓ કાલો અમ્હં સજ્ઝાયદેસકાલંમિ ।

તો તેણ હઓ કાલો અકાલકાલં કરેતેણં ॥ ૭૨૯ ॥

સ્વરૂપ બતાવતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

- 20 ટીકાર્થ : (રસોઈની પરિસમાપ્તિ થવાથી) નિર્ધૂમ એવા ગામને અને શૂન્ય એવા કૂવાના
તટને જોઈને તથા કાગડાઓ ઘરની નજીક ભમે છે તેઓને જોઈને જણાય છે કે ભિક્ષાની વેળા
થઈ ગઈ છે. પાઠાન્તરમાં — “ઘરની નજીક ભમતા કાગડાઓ” એ પ્રમાણે પાઠ છે ત્યાં ‘જોઈને’
શબ્દ જોડી દેવો. ॥૭૨૭॥

અવતરણિકા : હવે અપ્રશસ્ત દેશકાળના સ્વરૂપને કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

- 25 ટીકાર્થ : મધમાખી વિનાનો મધપુડો, પ્રગટ નિધિ, શૂન્ય એવી ખાઘપદાર્થોની દુકાન, આ
બધાને જોઈ તે મઘાદિ વસ્તુને ગ્રહણ કરવાનો અવસર જણાય છે. તથા આંગણમાં સૂતેલી,
બહારગામ ગયેલો છે પતિ જેનો તેવી અને મત્ત સ્ત્રી દારૂ પીવાથી મદનભાવ(કામ)વડે આકુંચિત
કરાયેલી હોવાથી તેણીનો પણ ગ્રહણ પ્રત્યે અવસર જણાય છે. ॥૭૨૮॥

અવતરણિકા : હવે કાળકાળ પ્રતિપાદન કરાય છે. કૂતરાદિ જીવરૂપ કાળનો કાળ એટલે

- 30 મરણ તે કાળકાળ કહેવાય છે. આ જ અર્થનું પ્રતિપાદન કરતાં કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

વ્યાખ્યા : ‘કાલેન’ શુના ‘કૃતઃ કાલઃ’ કૃતં મરણમ્ અસ્માકં સ્વાધ્યાયદેશકાલે તતોઽનેન હતઃ કાલઃ—ભગ્નઃ સ્વાધ્યાયકાલઃ, ‘અકાલે’ અપ્રસ્તાવે ‘કાલં’ મરણં કુર્વતેતિ ગાથાર્થઃ । દ્વારમ્ ।

ઇદાનીં પ્રમાણકાલઃ પ્રતિપાદ્યતે—તત્રાદ્ધાકાલવિશેષ એવ મનુષ્યલોકાન્તર્વર્તીં વિશિષ્ટવ્યવહારહેતુઃ અર્હનિશરૂપઃ પ્રમાણકાલ ઇતિ, આહ ચ—

દુવિહો પમાણકાલો દિવસપમાણં ચ હોઙ્ગ રાઈ અ ।

5

ચત્પોરિસિઓ દિવસો રાતી ચત્પોરિસી ચેવ ॥ ૭૩૦ ॥

વ્યાખ્યા : દ્વિવિધઃ પ્રમાણકાલઃ—દિવસપ્રમાણં ચ ભવતિ રાત્રિશ્ચ, ચતુષ્પૌરુષિકો દિવસઃ રાત્રિશ્ચતુષ્પૌરુષ્યેવ, તતશ્ચ પ્રમાણમેવ કાલઃ પ્રમાણકાલઃ, પૌરુષીપ્રમાણં ત્વન્યત્રોત્કૃષ્ટહીનાદિભેદભિન્નં પ્રતિપાદિતમેવેતિ ગાથાર્થઃ । દ્વારં ।

ઇદાનીં વર્ણકાલસ્વરૂપપ્રદર્શનાયાહ—

10

પંચઠ્ઠં વણ્ણાણં જો ખલુ વણ્ણેણ કાલઓ વણ્ણો ।

સો હોઙ્ગ વણ્ણકાલો વણ્ણિજ્જઙ્ગ જો વ જં કાલં ॥ ૭૩૧ ॥

વ્યાખ્યા : પચ્ચાનાં શુક્લાદીનાં વણ્ણાનાં યઃ ખલુ વણ્ણેન છાયયા કાલકો વણ્ણઃ, ખલુશબ્દસ્યાવધારણાર્થત્વાત્કૃષ્ણ એવ, અનેન ગૌરાદેનામકૃષ્ણાસ્ય ચ વ્યવચ્છેદઃ, સ ભવતિ વર્ણકાલઃ, વર્ણશ્ચાસૌ કાલશ્ચેતિ વર્ણકાલઃ, ‘વણ્ણિજ્જઙ્ગ જો વ જં કાલં’તિ વણ્ણાનાં વર્ણઃ, પ્રરૂપણમિત્યર્થઃ, 15

ટીકાર્થઃ : અમારા સ્વાધ્યાયના અવસરે કૂતરો મરણ પામ્યો. તેથી અકાળે મરણ પામતા કૂતરાએ સ્વાધ્યાય કાળ હણ્યો. ॥૭૨૯॥

અવતરણિકા : હવે પ્રમાણકાળ કહેવાય છે — તેમાં મનુષ્યલોકમાં થનારો, વિશિષ્ટવ્યવહારનું કારણ, એવો રાતદિવસરૂપ અદ્ધાકાળવિશેષ જ પ્રમાણકાળ છે. કહ્યું છે ⇨

ગાથાર્થઃ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

20

ટીકાર્થઃ : બે પ્રકારનો પ્રમાણકાળ છે — દિવસ અને રાત્રિ. તેમાં ચારપ્રહર પ્રમાણ દિવસ અને ચારપ્રહર પ્રમાણ જ રાત્રિકાળ છે. તેથી પ્રમાણ એ જ કાળ તે પ્રમાણકાળ. અન્ય ગ્રંથોમાં પ્રહરનું પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ-હીનાદિભેદોવાળું કહ્યું જ છે. (તેથી અહીં બતાવવામાં આવતું નથી.)

॥૭૩૦॥

અવતરણિકા : હવે વર્ણકાળનું સ્વરૂપ દેખાડવા માટે કહે છે ⇨

25

ગાથાર્થઃ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થઃ : શુક્લાદિ પાંચ વર્ણોમાંથી જે વર્ણ છાયાવડે કાળો છે તે વર્ણકાળ છે. (અર્થાત્ કૃષ્ણવર્ણ વર્ણકાળ છે.) મૂળગાથામાં “ખલુ” શબ્દ “જ”કાર અર્થમાં હોવાથી જે કૃષ્ણ છે તે જ વર્ણકાળ છે એમ અર્થ જાણવો. અહીં ‘એવ’કાર દ્વારા શુક્લાદિ અને નામકૃષ્ણ (કૃષ્ણ એવું કોઈનું નામ હોય, પણ વર્ણ ગોરો હોય તેવા)ની બાદબાકી જાણવી. વર્ણ એવો જે કાળ તે વર્ણકાળ, એ પ્રમાણે સમાસ કરવો. હવે “વણ્ણિજ્જઙ્ગ જો વ જં કાલં” શબ્દનો અર્થ કરે છે કે — વર્ણન 30

તતશ્ચ વર્ણયતે—પ્રરૂપ્યતે યો વા કશ્ચિત્પદાર્થો યત્કાલં સ વર્ણકાલઃ, વર્ણપ્રધાનઃ કાલો વર્ણકાલ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ઈદાનીં ભાવકાલઃ પ્રતિપાદ્યતે—ભાવાનામૌદયિકાદીનાં સ્થિતિર્ભાવકાલ ઇતિ, આહ ચ—
સાદીસપજ્જવસિઓ ચરુભંગવિભાગભાવના એથં ।

5 ઓદ્દયાદીયાણં તં જાણસુ ભાવકાલં તુ ॥ ૭૩૨ ॥

વ્યાખ્યા : સાદિઃ સપર્યવસિતશ્ચતુર્ભંગવિભાગભાવના અત્ર કાર્યા, કેષામ્ ?—ઔદયિકાદીનાં ભાવાનામિતિ, તતશ્ચ યોઽસૌ વિભાગભાવનાવિષયસ્તં જાનીહિ ભાવકાલં તુ, ઇયમક્ષરગમનિકા, અયં ભાવાર્થઃ—ઔદયિકો ભાવઃ સાદિઃ સપર્યવસાનઃ સાદિરપર્યવસાનઃ અનાદિઃસપર્યવસાનઃ અનાદિરપર્યવસાન ઇત્યેવમૌપશમિકાદિષ્વપિ ચતુર્ભંગિકા દ્રષ્ટવ્યા, ઇયં પુનરત્ર વિભાગભાવના—
10 ઔદયિકચતુર્ભંગિકાયાં દ્વિતીયભંગશૂન્યાનાં શેષભંગનામયં વિષયઃ—નારકાદીનાં નારકાદિભવઃ
ખલ્વૌદયિકો ભાવઃ સાદિસપર્યવસાનઃ, મિથ્યાત્વાદયો ભવ્યાનામૌદયિકો ભાવોઽનાદિસપર્યવસાનઃ,
સ એવાભવ્યાનાં ચરમભંગ ઇતિ । ઉક્તઃ ઔદયિકઃ, ઔપશમિકચતુર્ભંગિકાયાં તુ દ્વયાદયઃ શૂન્યા
એવ, પ્રથમભંગસ્ત્વૌપશમિકસમ્યક્ત્વાદયઃ, ઔપશમિકો ભાવઃ સાદિસપર્યવસાન ઇતિ । ઉક્ત

કરવું તે વર્ણ (અહીં વર્ણ શબ્દનો 'રંગ' એ પ્રમાણે અર્થ કરવો નહીં, પણ વર્ણન અર્થ કરવો.)
15 તેથી જે કોઈ પદાર્થ જે કાળે વર્ણન કરાય, તે કાળ વર્ણકાળ કહેવાય છે. અહીં વર્ણપ્રધાન એવો
કાળ તે વર્ણકાળ એ પ્રમાણે સમાસ કરવો. ॥૭૩૧॥

અવતરણિકા : હવે ભાવકાળ પ્રતિપાદન કરાય છે. તેમાં ઔદયિક ભાવોની જે સ્થિતિ તે
ભાવકાળ જાણવો. તે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ઔદયિકાદિભાવોની સાદિ-સપર્યવસિત વગેરે ચતુર્ભંગીની ભાવના અહીં કરવા
20 યોગ્ય છે. આ ચતુર્ભંગીવિષયક ભાવના એ ભાવકાળ જાણવો.

ટીકાર્થ : સાદિ-સાંત વગેરે ચતુર્ભંગોના વિભાગની ભાવના કરવા યોગ્ય છે, કોની ? તે
કહે છે— ઔદયિકાદિ ભાવોની, આ જે વિભાગભાવનાનો વિષય છે તેને ભાવકાળ તું જાણ.
આ અક્ષરાર્થ થયો. ભાવાર્થ આ પ્રમાણે જાણવો કે — ઔદયિકભાવ એ સાદિ-સાંત, સાદિ-અનંત,
અનાદિ-સાંત અને અનાદિ-અનંત એમ ચાર પ્રકારે છે. આ જ પ્રમાણે ઔપશમિકાદિભાવોમાં પણ
25 ચાર પ્રકાર જાણી લેવા. વિભાગની વિચારણા આ પ્રમાણે જાણવી : ઔદયિકની ચતુર્ભંગીમાં બીજા
ભાંગાથી શૂન્ય એવા શેષભાંગ આ રીતે ઘટશે-(૧) સાદિ-સાંત=નારકાદિનો નારકાદિભવરૂપ
ઔદયિકભાવ એ સાદિસાંત છે. (૨) ભવ્યજીવોનો મિથ્યાત્વાદિરૂપ ઔદયિકભાવ અનાદિ-સાંત
હોય છે. (૩) આ જ મિથ્યાત્વાદિરૂપ ઔદયિકભાવ અભવ્યોને અનાદિ-અનંત જાણવો.
ઔદયિકભાવ કહ્યો.

30 ઔપશમિકભાવની ચતુર્ભંગીમાં પ્રથમ સિવાયના ભાંગા શૂન્ય જાણવા. તથા ઔપશમિક-
સમ્યક્ત્વાદિરૂપ ઔપશમિકભાવ સાદિ-સાંત જાણવો. ઔપશમિકભાવ કહ્યો. ક્ષાયિક ચતુર્ભંગીમાં

ઔપશમિકઃ, ક્ષાયિકચતુર્ભંગિકાયાં તુ ત્ર્યાદયઃ શૂન્યા એવ, ક્ષાયિકં ચારિત્રં દાનાદિલબ્ધિપચ્ચકં
 ચ ક્ષાયિકો ભાવઃ સાદિસપર્યવસાનઃ, સિદ્ધસ્ય ચારિત્રચારિત્ર્યાદિવિકલ્પાતીતત્વાત્, ક્ષાયિકજ્ઞાનદર્શને
 તુ સાદિરપર્યવસાને ઇતિ, અન્યે તુ દ્વિતીયભદ્ગ એવ સર્વમિદં પ્રતિપાદયન્તિ । ઉક્તઃ ક્ષાયિકઃ,
 ક્ષાયોપશમિકચતુર્ભંગિકાયાં દ્વિતીયભદ્ગશૂન્યાનાં શેષભદ્ગાનામયં વિષયઃ—ચત્વારિ જ્ઞાનાનિ
 ક્ષાયોપશમિકો ભાવઃ સાદિસપર્યવસાનઃ, મત્યજ્ઞાનશ્રુતાજ્ઞાને ભવ્યાનામનાદિસપર્યવસાને, એતે 5
 એવાભવ્યાનાં ચરમભદ્ગ ઇતિ । ઉક્તઃ ક્ષાયોપશમિકઃ, પારિણામિકચતુર્ભંગિકાયાં દ્વિતીયભદ્ગશૂન્યાનાં
 શેષભદ્ગાનામયં ગોચરઃ—પુદ્ગલકાયે દ્વયણુકાદિઃ પારિણામિકો ભાવઃ સાદિસપર્યવસાનઃ, ભવ્યત્વં
 ભવ્યાનામનાદિઃ સપર્યવસાનઃ, જીવત્વં પુનઃ ચરમભદ્ગ ઇતિ, ઉક્તઃ પારિણામિકઃ । ઉક્તાર્થસદ્ગ્રહગાથા—
 ૐવીયં દુતિયાદીયા ભંગા વજ્જેત્તુ વિઙ્ગયયં સેસે । ભવમિચ્છસમ્મચરણે દિઙ્ગીનાણેતરાણુભવ્વજિણ
 ॥ ૧ ॥ ઇતિ ગાથાર્થઃ — 10

ત્રીજો-ચોથો ભાંગો શૂન્ય છે. ક્ષાયિક ચારિત્ર અને ક્ષાયિક દાનાદિ-લબ્ધિપંચકરૂપ ક્ષાયિકભાવ સાદિ-
 સાંત જાણવો, કારણ કે સિદ્ધો ચારિત્રી-અચારિત્રીરૂપ વિકલ્પો રહિત છે. તથા ક્ષાયિકજ્ઞાન-દર્શન
 સાદિ-અનંત છે. કેટલાક આચાર્યો ચારિત્ર-લબ્ધિપંચક-જ્ઞાન અને દર્શન સર્વ સાદિ-અનંતરૂપ બીજા
 ભાંગામાં જ ઘટાવે છે. (કારણ કે તેઓ સિદ્ધોને પણ ચારિત્ર માને છે. મૂળ-ઉત્તરગુણાત્મક ચારિત્રનો
 સિદ્ધોમાં અભાવ હોવાથી સિદ્ધો ચારિત્રી નથી એમ કહેવાય છે પરંતુ “ચારિત્રં 15
 સ્થિરતારુ પમેતત્સિદ્ધેષ્વપીષ્યતે” ઇતિ જ્ઞાનસાર (સ્થિરતાષ્ટક) વચનાદ્ સિદ્ધોમાં પણ સ્થિરતારૂપ
 ચારિત્ર સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. એટલે આ ચારિત્રને આશ્રયી સાદિ-અનંત ભાંગો ઘટી જાય છે.
 આની વિસ્તૃત ચર્ચા અધ્યાત્મમતપરીક્ષામાં છે, તેમાંથી જોઈ શકાય.) ક્ષાયિકભાવ કહ્યો.

ક્ષાયોપશમિક ચતુર્ભંગીમાં બીજા ભાંગાથી રહિત શેષભાંગાઓ આ પ્રમાણે ઘટે છે- પ્રથમ
 ચાર જ્ઞાનાત્મક ક્ષાયોપશમિકભાવ એ સાદિ-સાંત, મતિઅજ્ઞાન અને શ્રુતાજ્ઞાન ભવ્યજીવોને 20
 અનાદિ-સાંત, અને અભવ્યોને આ જ અનાદિ-અનંત જાણવા. ક્ષાયોપશમિકભાવ કહ્યો.

પારિણામિકચતુર્ભંગીમાં બીજાભાંગાથી રહિત શેષભાંગાઓની ઘટના — પુદ્ગલાસ્તિકાયમાં
 દ્વયણુકાદિરૂપ પારિણામિકભાવ સાદિ-સાંત, ભવ્યજીવોનું ભવ્યત્વ અનાદિ-સાંત અને જીવત્વ એ
 અનાદિ-અનંત જાણવું. પારિણામિક કહ્યો. ઉપર કહેવાયેલ અર્થનો—સંગ્રહ કરનારી ગાથા :
 (ઔદયિક-ઔપશમિક અને ક્ષાયિકભાવોમાં ક્રમશઃ) ^(H)બીજો, બીજા વગેરે અને ત્રીજા વગેરે ભાંગા 25
 છોડીને તથા શેષમાં (ક્ષાયોપશમિક અને પારિણામિકમાં) બીજો ભાંગો છોડીને શેષ ભાંગા જાણવા.
 (તેઓનો વિષય આ પ્રમાણે) ભવ, મિથ્યાત્વ, સમ્યક્ત્વ, ચારિત્ર, સમ્યક્ત્વ, જ્ઞાન, અજ્ઞાન,
 પરમાણુ, ભવ્યત્વ અને જીવત્વ ક્રમશઃ વિષયો જાણવા. (આમ, સાદિ-સાંતાદિ જે સ્થિતિ તે
 ભાવકાળ જાણવો.) ॥૭૩૨॥

૨૧. (ઔદયિકાદ્યનુક્રમેણ) દ્વિતીયં દ્વિતીયાદીન્ તૃતીયાદીન્ ભદ્ગાન્ વર્જયિત્વા શેષયોરપિ દ્વિતીયં 30
 વર્જયિત્વા (૩-૧-૨-૩-૩ ભદ્ગાઃ) ભવે મિથ્યાત્વે (ભવ્યેઽભવ્યે ચ) (ઔ૦) સમ્યક્ત્વે (ક્ષા.)ચરણે (વ્રતરૂપે)
 (ક્ષાયો.) દર્શનજ્ઞાનયોઃ મત્યાદૌ અજ્ઞાને (ભવ્યે અભવ્યે ચ) (પા.) અગૌ ભવ્યત્વે જીવત્વે ॥ ૧ ॥

एत्थं पुण अहिगारो पमाणकालेण होइ नायव्वो ।

खेत्तंमि कंमि काले विभासियं जिणवरिंदेणं ? ॥ ७३३ ॥

- વ્યાખ્યા : ‘અત્ર પુન:’ અનેકવિધકાલપ્રરૂ પળાયામ્ ‘અધિકાર:’ પ્રયોજનં પ્રસ્તાવ: પ્રમાણ-
કાલેન ભવતિ જ્ઞાતવ્ય: । આહ-‘દવ્વે અદ્ધ’ ઇત્યાદિદ્વારગાથાયાં ‘પગયં તુ ભાવેણંતી’ત્યુક્તં,
5 સામ્પ્રતમત્ર પુનરધિકાર: પ્રમાણકાલેન ભવતિ જ્ઞાતવ્ય ઇત્યુચ્ચમાનં કથં ન વિરુદ્ધયત ઇતિ ?,
ઉચ્ચતે, ક્ષાયિકભાવકાલે ભગવતા પ્રમાણકાલે ચ પૂર્વાહ્ને સામાયિકં ભાષિતમિત્યવિરોધ: । અથવા
પ્રમાણકાલોઽપિ ભાવકાલ એવ, તસ્યાદ્ધાકાલસ્વરૂ પત્વાદિત્યલં વિસ્તરેણેતિ । ‘ઝહેસે નિદ્દેસે યે’
ત્યાદ્યુપોદ્ઘાતનિર્યુક્તિપ્રતિબદ્ધદ્વારગાથાદ્વયસ્ય વ્યાખ્યાતં કાલદ્વારમિતિ । સામ્પ્રતં યત્ર ક્ષેત્રે ભાષિતં
સામાયિકં તદજાનન્ પ્રમાણકાલસ્ય ચાનેકરૂ પત્વાદ્વિશેષમજાનન્ ગાથાપશ્ચાર્દ્ધમાહ ચોદક:-
10 ‘खेत्तंमि कंमि काले विभासियं जिणवरिंदेणं ?’ ઇતિ ગાથાર્થ: ॥

चोदकप्रश्नोत्तरप्रतिपिपादयिषयाऽऽह -

वइसाहसुद्धएकारसीए पुव्वणहदेसकालंमि ।

महसेणवणुज्जाणे अणंतरं परंपरं सेसं ॥ ७३४ ॥

- ગાથાર્થ : અહીં વળી પ્રમાણકાળવડે અધિકાર જાણવો. કયા ક્ષેત્રમાં અને કયા કાળમાં
15 જિનવરેન્દ્રોએ સામાયિક કહ્યું ?

टीकार्थ : अहीं अनेक प्रकारना कालनी प्ररूपणामां प्रमाशकालनुं प्रयोजन छे.

શંકા : “દવ્વે અદ્ધ....” દ્વારગાથામાં (ગા. ૬૬૦) “ભાવકાળવડે પ્રયોજન છે” એમ કહ્યું
હતું. અને અહીં તમે પ્રમાણકાળનો અધિકાર કહો છો. તો પરસ્પર વિરોધ ન આવે ?

- સમાધાન : ભગવાને ક્ષાયિકભાવકાળમાં અને પૂર્વાહ્નરૂપ પ્રમાણકાળમાં સામાયિક કહ્યું હતું.
20 તેથી “પ્રમાણકાળનું અહીં પ્રયોજન છે” એવું કહેવામાં કોઈ દોષ નથી. (આશય એ છે કે—
પ્રભુએ ક્ષાયિકભાવકાળમાં સામાયિક કહ્યું હતું માટે પૂર્વે ભાવકાળનું પ્રયોજન કહ્યું. તથા પૂર્વાહ્નસમયે
સામાયિક કહ્યું હતું માટે અહીં પ્રમાણકાળનું પ્રયોજન કહ્યું.) અથવા પ્રમાણકાળ પણ ભાવકાળ
જ છે, કારણ કે તે અદ્ધાકાળ સ્વરૂપ છે. (અર્થાત્ ^(H) પ્રમાણકાળ એ દિવસ-રાત્રિરૂપ અદ્ધાકાળનો
પર્યાય છે અને પર્યાય એ ભાવ જ છે માટે પ્રમાણકાળ પણ ભાવકાળ જ છે.) તેથી વધુ વિસ્તારથી
25 સર્યુ. આ પ્રમાણે “ઝહેસે નિદ્દેસે ય.....” વગેરે ઉપોદ્ઘાતનિર્યુક્તિને જણાવનારી બંને દ્વારગાથા
(ગા. ૧૪૦-૧૪૧)માં રહેલ કાળદ્વારનું વ્યાખ્યાન કર્યું. હવે જે ક્ષેત્રમાં પ્રભુએ સામાયિક કહ્યું
તે ક્ષેત્રને નહીં જાણતો અને પ્રમાણકાળ અનેક પ્રકારના હોવાથી વિશેષને (સમય, આવલિકા
વગેરે અનેક ભેદોમાંથી કયા પ્રકારના પ્રમાણકાળમાં સામાયિક કહ્યું તે વિશેષ પ્રમાણકાળને) નહીં
જાણતો શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે-કયા ક્ષેત્રમાં અને કયા કાળમાં જિનવરેન્દ્રે સામાયિક કહ્યું ? ॥૭૩૩॥

- 30 અવતરણિકા : આ રીતના શિષ્યના પ્રશ્નના ઉત્તરનું પ્રતિપાદન કરવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨
ગાથાર્થ : वैशाभसुद्ध अगियारसने दिवसे प्रथम पौरुषीमां महसेननाभना उद्यानमां
સામાયિકની અનંતર ઉત્પત્તિ થઈ અને શેષ ક્ષેત્રમાં પરંપર ઉત્પત્તિ થઈ.

વ્યાખ્યા : વૈશાખશુદ્ધૈકાદશ્યાં 'પૂર્વાહ્લદેશકાલે' પ્રથમપૌરુષ્યામિતિ ભાવાર્થઃ । કાલસ્યાન્ત-
રઙ્ગત્વવ્યાપનાર્થમેવ પ્રશ્નવ્યત્યયેન નિર્દેશઃ । મહસેનવનોદ્યાને ક્ષેત્રે અનન્તરનિર્ગમઃ સામાયિકસ્ય,
'પરમ્પરં સેસં' તિ શેષં ક્ષેત્રજાતમધિકૃત્ય પરમ્પરનિર્ગમસ્તસ્યેતિ, આહ ચ ભાષ્યકારઃ—

“^{૨૨}ખેત્તં મહસેણવણોવલક્ષિયં જત્ય નિગ્ગયં પુલ્લિં ।

સામાયમત્રેસુ ય પરંપરવિણિગ્ગમો તસ્સ ॥ ૧ ॥”

5

ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ગતં મૂલદ્વારગાથાદ્વયપ્રતિબદ્ધં ક્ષેત્રદ્વારમ્, ઇહ ચ ક્ષેત્રકાલપુરુષદ્વારાણાં
નિર્ગમાઙ્ગતા વ્યાખ્યાતૈવ, તતશ્ચ નિર્ગમદ્વારવ્યાચિખ્યાસયાઽઽહ—‘નામં ઠવણા દવિઁ યેત્તે કાલે તદેવ
ભાવે ય । ઇસો ડ નિગ્ગમસ્સા નિક્કલેવો છલ્લિહો હોઙ્’ ત્તિ યેયં ગાથોપન્યસ્તા અસ્યા ઇવ ભાવનિર્ગમ-
પ્રતિપાદનાયાહ નિર્યુક્તિકારઃ—

ટીકાર્થઃ : વૈશાખસુદ અગિયારસના દિવસે પ્રથમ પ્રહરમાં (સામાયિકની ઉત્પત્તિ થઈ.) અહીં 10
કાળ એ આંતરિક અંગ છે એ જણાવવા માટે પ્રશ્નથી વિપરીત નિર્દેશ કર્યો છે. (અર્થાત્ પ્રશ્નકારના
પ્રશ્નમાં પ્રથમ ક્ષેત્ર અને પછી કાળનો નિર્દેશ કર્યો છે. જ્યારે ઉત્તરમાં પ્રથમ કાળ અને પછી
ક્ષેત્રનો નિર્દેશ કર્યો છે તે કાળની મહત્તા બતાવવા કર્યો છે.) મહસેનનામના ઉદ્દાનમાં સામાયિકની
અનંતર ઉત્પત્તિ થઈ. તથા શેષ ક્ષેત્રોમાં સામાયિકની પરંપરાએ ઉત્પત્તિ થઈ. ભાષ્યકારના વચનો
જણાવે છે - “ક્ષેત્ર તરીકે મહસેનવનથી ઉપલક્ષિત ક્ષેત્ર જાણવું કે જ્યાં પ્રથમવાર સામાયિક ઉત્પન્ન 15
થયું. અને અન્ય ક્ષેત્રોમાં સામાયિકનો પરંપરાએ નિર્ગમ જાણવો.” ॥૭૩૪॥

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે મૂળદ્વારગાથાદ્વયમાં રહેલ ક્ષેત્રદ્વાર પૂર્ણ થયું. અહીં ક્ષેત્ર-કાળ
અને પુરુષદ્વારો એ ત્રણે નિર્ગમના અંગો તરીકે (ગા. ૧૪૫માં) કહેવાઈ ગયા છે. તેથી હવે
નિર્ગમદ્વારની વ્યાખ્યા કરવાની ઈચ્છાથી કહે છે - “નામાદિ છ પ્રકારે નિર્ગમના નિક્ષેપા છે”
એ પ્રમાણે પૂર્વે જે ગાથા (૧૪૫) કહી તેમાં રહેલ ભાવનિર્ગમનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે— 20

(ભાવાર્થ એ છે કે—^(H)ગા. ૧૪૦મી જે દ્વારગાથા છે તેનું વર્ણન ચાલી રહ્યું છે. તેમાં
ઉદ્દેશ-નિર્દેશ અને ત્યારપછી નિર્ગમદ્વારનું વર્ણન શરૂ થયું. તેમાં આ નિર્ગમદ્વારના ગા. ૧૪૫માં
છ નિક્ષેપા બતાવ્યા. તે છ માંથી નામ-સ્થાપના કહી દ્રવ્યનિર્ગમનું વર્ણન ચાલુ કર્યું. તેમાં
મહાવીરસ્વામી વગેરેની ઉત્પત્તિથી લઈ સામાયિકની ઉત્પત્તિ સુધી વર્ણન ચાલ્યું. અને આ
વર્ણનમાં જ ભેગેભેગા ગા. ૧૪૦માં બતાવેલ ક્ષેત્ર-કાળ એમ બે દ્વારો પણ કહ્યા અને આ 25
ક્ષેત્ર-કાળદ્વારનાં વર્ણનમાં જ ગા. ૧૪૫માં કહેલ ક્ષેત્રનિર્ગમ અને કાળનિર્ગમનું વર્ણન પણ આવી
ગયેલ જાણવું, કારણ કે ક્ષેત્રનિર્ગમ અને કાળનિર્ગમ એ સામાન્ય છે. જ્યારે ગા. ૧૪૦માં
બતાવેલ મહસેનવનક્ષેત્ર અને પ્રમાણ પૌરુષીકાળ એ વિશેષ હોવાથી વિશેષના કથનમાં
સામાન્યનું કથન આવી જાય છે. આ વર્ણન પૂર્ણ થતાં દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર અને કાળ-નિર્ગમ પૂર્ણ થયો.
તેથી હવે ભાવનિર્ગમ શરૂ કરે છે.) 30

ખડ્ડયંમિ વટ્ટમાણસ્સ નિગ્ગયં ભયવઓ જિર્ણિદસ્સ ।

ભાવે યોવસમિયંમિ વટ્ટમાણેહિં તં ગહિયં ॥ ૭૩૫ ॥

- વ્યાખ્યા : ક્ષાયિકે વર્તમાનસ્ય ભગવતો નિર્ગતં જિનેન્દ્રસ્ય ભાવે, ભાવશબ્દઃ
 5 ઉભયથાડ્યભિસમ્બધ્યતે, ભાવે ક્ષાયોપશમિકે વર્તમાનૈઃ 'તત્' સામાયિકમન્યચ્ચ શ્રુતં ગૃહીતં,
 ગણધરાદિભિરિતિ ગમ્યતે । તત્ર ગૌતમસ્વામિના નિષદ્યાત્રયેણ ચતુર્દશ પૂર્વાણિ ગૃહીતાનિ, પ્રણિપત્ય
 પૃચ્છા નિષદ્યોચ્ચતે, ભગવાંશ્ચાચ્છે-*ઉપ્પણ્ણો ડ્ વા વિગમે ડ્ વા ધુવે ડ્ વા*, એતા એવ તિસ્રો
 નિષદ્યાઃ, આસામેવ સકાશાદ્ગણભૃતામ્ 'ઉત્પાદવ્યયધ્નૌવ્યયુક્તં સદિ' તિ પ્રતીતિરુપજાયતે, અન્યથા
 સત્તાડ્યોગાત્, તત્તશ્ચ તે પૂર્વભવભાવિતમતયો દ્વાદશાદ્ગમુપરચયન્તિ તતો ભગવમણુપ્પં કૈરેડ્, સક્કો
 10 ય દિવ્વં વડ્ડરમયં થાલં દિવ્વચુણ્ણાણં ભરેઠ્ઠણ સામિમુવાગચ્છડ્ડ, તાહે સામી સીહાસણાઓ ઉડ્ડિતા
 પડ્ડિપુણ્ણં મુડ્ડિં કેસરાણં ગેપ્પહડ્ડ, તાહે ગોયમસામિપ્પમુહા એક્કારસવિ ગણહરા ડ્ડિંસિ ઓણયા પરિવાડીએ
 ઠાયંતિ, તાહે દેવા આડ્ડજ્જગીયસદ્દં નિરુંભંતિ, તાહે સામી પુવ્વં તિત્થં ગોયમસામિસ્સ ડ્વ્વેહિં ગુણેહિં

ગાથાર્થ : ક્ષાયિકભાવમાં વર્તતા ભગવાન જિનેન્દ્રમાંથી સામાયિક નીકળ્યું અને ક્ષાયોપશમિક
 ભાવમાં વર્તતા ગણધરાદિઓએ તે સામાયિક ગ્રહણ કર્યું.

- ટીકાર્થ : ક્ષાયિકભાવમાં વર્તતા જિનેશ્વરભગવંતમાંથી સામાયિક નીકળ્યું. અહીં ભાવશબ્દ
 15 ક્ષાયિક અને ક્ષાયોપશમિક એમ બંને શબ્દો સાથે જોડવો. તેથી ક્ષાયોપશમિકભાવમાં વર્તતા
 ગણધરાદિએ સામાયિક અને અન્ય બીજું શ્રુત ગ્રહણ કર્યું. તેમાં ગૌતમસ્વામીએ ત્રણ
 નિષદ્યા(પ્રશ્ન)વડે ચૌદ પૂર્વો ગ્રહણ કર્યા. પ્રણમીને પૃચ્છા કરવી (અર્થાત્ ભયવં ! કિં તત્તં =
 ભગવન્ ! તત્ત્વ શું છે" એ પ્રમાણે પૃચ્છા કરવી) તે નિષદ્યા કહેવાય છે. ભગવાને કહ્યું "દરેક
 20 વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે, નાશ પામે છે, નિત્ય રહે છે" આ ત્રણ નિષદ્યા છે. આ ત્રણ નિષદ્યાથી
 જ ગણધરોને "જે સત્ (વિદ્યમાન) છે તે ઉત્પાદ-નાશ અને નિત્યત્વધર્મથી યુક્ત છે" એ પ્રમાણે
 પ્રતીતિ ઉત્પન્ન થાય છે.

- જે વસ્તુમાં આ ત્રણ ધર્મો નથી તે વસ્તુની સત્તા=વિદ્યમાનતા હોતી નથી. ત્યાર પછી ગણધરો
 પૂર્વભવથી ભાવિતમતિવાળા બાર-અંગની રચના કરે છે ત્યારપછી ભગવાન (મનમાં) અનુજ્ઞાને
 કરે છે અને શક દિવ્યવજ્જરત્નમય એવા સ્થાલને દિવ્યચૂર્ણોથી ભરી સ્વામી પાસે લાવે છે. સ્વામી
 25 સિંહાસન ઉપરથી ઊઠીને દિવ્યચૂર્ણથી સંપૂર્ણ મુઢ્ડી ભરે છે. તે સમયે કંઈક નમેલી કાયાવાળા
 ગૌતમસ્વામી વગેરે અગિયાર ગણધરો ક્રમશઃ ઊભા રહે છે. દેવો ગીત-વાણ્ણત્રોના શબ્દોને અટકાવે
 છે. સ્વામી પ્રથમ ગૌતમસ્વામીને "દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાયથી તીર્થની હું અનુજ્ઞા આપું છું" (અર્થાત્

૨૩. ભગવાનનુજ્ઞાં કરોતિ, શક્રશ્ચ દિવ્યં વજ્જરત્તમયં સ્થાલં દિવ્યચૂર્ણૈર્ભૂત્વા સ્વામિનમુપાગચ્છતિ,
 તદા સ્વામી સિંહાસનાદુત્થાય પ્રતિપૂર્ણા મુષ્ટિં ગન્ધાનાં ગૃહ્ણતિ, તદા ગૌતમસ્વામિપ્રમુખા એકાદશાપિ ગણધરા
 30 ઈષદવનતાઃ પરિપાટ્યા તિષ્ઠન્તિ, તદા દેવા આતોદ્યગીતશબ્દં નીરુન્ધન્તિ, તદા સ્વામી પૂર્વ તીર્થ ગૌતમસ્વામિને
 દ્રવ્યૈર્ગુણૈઃ * મણસીકરેડ્ પ્ર૦ ।

૨૪ પંજ્જવેહિં અણુજાણામિત્તિ ભળતિ ચુણ્ણાણિ ય સે સીસે છુહ્હ, તતો દેવાવિ ચુણ્ણવાસં પુપ્ફવાસં
ચ ઊવરિં વાસંતિ, ગણં ચ સુધમ્મસામિસ્સ ધુરે ઠવેઠ્ઠણ અણુજાણઙ્ઙ । એવં સામાઙ્ઘયસ્સવિ અત્થો
ભગવતો નિગ્ગઓ, સુત્તં ગણહરેહિંતો નિગ્ગતં, ઇત્યલં વિસ્તરેણેતિ ગાથાર્થઃ । (ગ્રન્થાગ્રમ-૭૦૦૦)

સામ્પ્રતં પુરુષદ્વારાવયવાર્થપ્રતિપિપાદયિષયાઽઽહ-

દવ્વાભિલાવર્ચિધે વેએ ધમ્મત્થભોગભાવે ય ।

ભાવપુરિસો ડ જીવો ભાવે પગયં તુ ભાવેણં ॥ ૭૩૬ ॥

વ્યાખ્યા : ‘દવ્વ’ ત્તિ દ્રવ્યપુરુષઃ, સ ચાગમનોઆગમજ્ઞશરીરભવ્યશરીરાતિરિક્તૈકભવિક-

(૧) દ્રવ્યથી શિષ્ય-શિષ્યા-વસ્ત્ર-પાત્રાદિના સંગ્રહની,, ગુણથી જ્ઞાનાદિ ગુણોના સંગ્રહની અને
પર્યાયથી જ્ઞાનાદિ પર્યાયોની વૃદ્ધિની અનુજ્ઞા આપું છું. અથવા (૨) સમગ્ર તીર્થના યોગક્ષેમ કરવાનો
અધિકાર આપું છું. અથવા (૩) તીર્થમાં રહેલ દ્રવ્ય-ગુણ-પર્યાય બધાની માલિકી અને જવાબદારી 10
ગૌતમની અને છે. તેમાં યોગ્ય જે કંઈ કરવું પડે-સંગ્રહ/વૃદ્ધિ/ફેરફાર, તે બધાનો જ અધિકાર તેમને
છે. આ સિવાય આ પંક્તિના અન્યાર્થો પણ વિચારી શકાય છે.) એ પ્રમાણે કહે છે અને તેમના
મસ્તકે દિવ્યચૂર્ણ નાંખે છે. ત્યાર પછી દેવો પણ તે ગણધરો ઉપર ચૂર્ણ અને પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરે
છે અને સ્વામી સુધર્માસ્વામીને આગળ કરી ગણની અનુજ્ઞા કરે છે. (અર્થાત્ શિષ્યોની જવાબદારી-
નેતૃત્વ સુધર્માસ્વામીને સોંપ્યું.) આ પ્રમાણે સામાયિકનો અર્થ ભગવાનમાંથી નીકળ્યો. સૂત્ર 15
ગણધરોમાંથી નીકળ્યું અર્થાત્ ગણધરોએ રચ્યું. વધુ વિસ્તારથી સર્વ્યું. ॥૭૩૫॥

અવતરણિકા : હવે મૂળદ્વારગાથા (૧૪૦) માં બતાવેલ પુરુષદ્વારનો વિસ્તારાર્થ પ્રતિપાદન
કરવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થઃ દ્રવ્યપુરુષ, અભિલાપપુરુષ, ચિહ્નપુરુષ, વેદપુરુષ, ધર્મપુરુષ, અર્થપુરુષ, ભોગપુરુષ
અને ભાવપુરુષ, તેમાં ભાવમાં જીવ એ ભાવપુરુષ જાણવો. અહીં ભાવનું પ્રયોજન છે. 20

ટીકાર્થઃ મૂળગાથામાં રહેલ દ્રવ્ય શબ્દથી દ્રવ્યપુરુષ લેવો અને તે આગમ-નોઆગમ-જ્ઞશરીર-
ભવ્યશરીર-તદ્વ્યતિરિક્ત-એકભવિક-બદ્ધાયુષ્ક-અભિમુખનામગોત્ર આ રીતે જુદા જુદા પ્રકારનો
જાણવો. (અહીં નામ અને સ્થાપનાપુરુષ સુગમ હોવાથી સીધો દ્રવ્યપુરુષ જણાવે છે. તેમાં પણ
આગમથી દ્રવ્યપુરુષ એટલે “પુરુષ” પદના અર્થને જાણનારો અને તે પદાર્થમાં અનુપયુક્ત.
નોઆગમથી દ્રવ્યપુરુષ ત્રણ પ્રકારે છે. તેમાં જ્ઞશરીર અને ભવ્યશરીરપુરુષની વ્યાખ્યા સુગમ જ 25
છે. તેથી તેનાથી વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યપુરુષ ત્રણ પ્રકારે - (૧) એકભવિક=જે જીવ હવે પછીના ભવે
પુરુષ બનવાનો છે તે પૂર્વભવમાં વર્તતો જીવ (૨) બદ્ધાયુ=પૂર્વના ભવે રહેલા એવા જેણે પુરુષાયુષ્ય
બાંધ્યું છે તે પૂર્વભવનો જીવ. (૩) અભિમુખનામગોત્ર=જે જીવને હવે પુરુષાયુ-નામગોત્રનો ઉદય

૨૪. પર્યવૈરનુજાનામીતિ ભળતિ ચૂર્ણાણિ ચ તસ્ય શીર્ષે ક્ષિપતિ, તતો દેવા અપિ ચૂર્ણવર્ષા પુષ્પવર્ષા
ચ ડપરિ વર્ષન્તિ, ગણં ચ સુધર્મસ્વામિનં ધુરિ સ્થાપયિત્વાઽનુજાનાતિ । એવં સામાયિકસ્યાપિ અર્થો ભગવતો 30
નિર્ગતઃ, સૂત્રં ગણધરેશ્યો નિર્ગતમ્ ।

- બદ્ધાયુષ્કાભિમુખનામગોત્રભેદભિન્નો દ્રષ્ટવ્યઃ, અથવા વ્યતિરિક્તો દ્વિધા—મૂલગુણનિર્મિતઃ
 ઉત્તરગુણનિર્મિતશ્ચ, તત્ર મૂલગુણનિર્મિતઃ પુરુષપ્રાયોગ્યાણિ દ્રવ્યાણિ, ઉત્તરગુણનિર્મિતસ્તુ તદાકારવન્તિ
 તાન્યેવ, અભિલપ્યતેજનેનેતિ અભિલાપઃ—શબ્દઃ, તત્રાભિલાપપુરુષઃ પુલ્લિઙ્ગાભિધાનમાત્રં ઘટઃ પટ
 5 ઇતિ વા, ચિહ્નપુરુષસ્ત્વપુરુષોઽપિ પુરુષચિહ્નોપલક્ષિતો યથા નપુંસકં શ્મશ્રુચિહ્નમિત્યાદિ, તથા
 ત્રિષ્વપિ લિઙ્ગેષુ સ્ત્રીપુન્નપુંસકેષુ તૃણજ્વાલોપમવેદાનુભવકાલે વેદપુરુષ ઇતિ, તથા ધર્માર્જનવ્યાપારપરઃ
 સાધુર્ધર્મપુરુષઃ, અર્થાર્જનપરસ્ત્વર્થપુરુષો મમ્મણનિધિપાલવત્, ભોગપુરુષસ્તુ સમ્પ્રાપ્તસમસ્ત-
 વિષયસુખભોગોપભોગસમર્થશ્ચક્રવર્તિવત્, 'ભાવે ચ' ત્તિ ભાવપુરુષશ્ચ, ચશબ્દો નામાદ્ય-
 નુક્તભેદસમુચ્ચયાર્થઃ, 'ભાવપુરિસો ડ જીવો ભાવે' ત્તિ પૂઃ—શરીરં પુરિ શેતે ઇતિ નિરુક્તવશાદ્
 10 'ભાવે' ત્તિ ભાવનિર્ગમપ્રરૂપણાયામધિકૃતાયાં, કિમ્ ?—'પગયં તુ ભાવેણં' તિ 'પ્રકૃતમ્' ઉપયોગસ્તુ
 ભાવેનેત્યુપલક્ષણાદ્ ભાવપુરુષેણ—શુદ્ધેન જીવેન, તીર્થકરેણેત્યર્થઃ, તુશબ્દાદ્વેદપુરુષેણ ચ ગણધરેણેતિ,

થવામાં માત્ર અંતર્મુહૂર્તની જ વાર છે એવો જીવ.) અથવા જશરીર-ભવ્યશરીરથી વ્યતિરિક્ત એવો
 દ્રવ્યપુરુષ બે પ્રકારે જાણવો (૧) મૂળગુણોથી નિર્મિત (૨) ઉત્તરગુણોથી નિર્મિત. તેમા મૂળગુણોથી
 નિર્મિત એટલે પુરુષના શરીરને પ્રાયોગ્ય એવા ઔદારિક વર્ગણાના દ્રવ્યો (કે જે હજુ જીવે ગ્રહણ
 15 કર્યા નથી.) તથા ઉત્તરગુણોથી નિર્મિત એટલે પુરુષના શરીરના આકારવાળા એવા તે જ
 ઔદારિકવર્ગણાના દ્રવ્યો (કે જે જીવે પોતાના શરીરરૂપે ગ્રહણ કર્યા છે.)

જેનાવડે (વસ્તુ) કહેવાય તે અભિલાપ અર્થાત્ શબ્દો, અહીં અભિલાપપુરુષ તરીકે ઘટઃ,
 પટઃ એ પ્રમાણેના પુલ્લિંગશબ્દો જાણવા. ચિહ્નપુરુષ એટલે પુરુષના ચિહ્નથી જાણાતો એવો અપુરુષ
 પણ ચિહ્નપુરુષ કહેવાય છે જેમ કે દાઢીવાળો નપુંસક. તથા સ્ત્રી-પુરુષ-નપુંસકરૂપ ત્રણે લિંગમાં
 20 વર્તતા સ્ત્રી વગેરે જીવો તૃણના અગ્નિ જેવા (પુરુષ) વેદના અનુભવવાના કાળે વેદપુરુષ તરીકે
 કહેવાય છે. (અર્થાત્ સ્ત્રી વગેરે કોઈપણને જ્યારે તૃણાગ્નિની ઉપમા જેને આપી છે તે પુરુષવેદનો
 ઉદય થાય ત્યારે તે વેદપુરુષ કહેવાય છે.) ધર્મપ્રાપ્તિના ઉપાયોમાં ઉદ્યમવાળો સાધુ ધર્મપુરુષ કહેવાય
 છે. મમ્મણની જેમ અર્થને મેળવવામાં તત્પર વ્યક્તિ અર્થપુરુષ જાણવી.

ચક્રવર્તીની જેમ પ્રાપ્ત એવા સમસ્ત વિષયોના સુખોનો ભોગ ઉપભોગ કરવામાં સમર્થ વ્યક્તિ
 25 ભોગપુરુષ કહેવાય છે. 'ભાવે ચ' અહીં ભાવશબ્દથી ભાવપુરુષ અને 'ચ' શબ્દથી નામાદિ નહીં
 કહેવાયેલ ભેદો જાણી લેવા. ભાવદ્વારની જ્યારે વિચારણા કરીએ ત્યારે, 'પૂઃ' એટલે શરીર,
 આ શરીરમાં જે સુવે તે પુરુષ, આ પ્રમાણેના શબ્દાર્થથી ભાવપુરુષ તરીકે જીવ ગ્રહણ કરાય છે.
 અથવા મૂળગાથામાં રહેલ 'ભાવે' શબ્દનો આ પ્રમાણે અર્થ કરવો કે-ભાવનિર્ગમની પ્રરૂપણા પ્રસ્તુત
 છે તેથી અહીં ભાવનું=ભાવપુરુષનું=શુદ્ધ જીવનું પ્રયોજન છે, અર્થાત્ તીર્થકરનું પ્રયોજન છે અને
 30 'તુ' શબ્દથી ગણધરરૂપ વેદપુરુષનું પ્રયોજન છે, કારણ કે અર્થથી તીર્થકરના મુખેથી સામાયિક

एतदुक्तं भवति—अर्थतस्तीर्थकरान्निर्गतं सूत्रतो गणधरेभ्य इति, एवमन्येऽपि यथासम्भवमायोज्या इति गाथार्थः ॥

गतं पुरुषद्वारं, साम्प्रतं कारणद्वारावयवार्थव्याचिख्यासयाऽऽह—

णिक्खेवो कारणंमी चउव्विहो दुविहु होइ दव्वंमि ।

तद्द्वમण્ણદવ્વે અહવાવિ ણિમિત્તનેમિત્તી ॥ ૭૩૭ ॥ દારં ॥

5

अस्या गमनिका—निक्षेपणं निक्षेपो न्यास इत्यर्थः, करोतीति कारणं, कार्यं निर्वर्त्तयतीति हृदयं, तस्मिन् कारणे—कारणविषयः ‘चतुर्विधः’ चतुर्भेदः नामस्थापनाद्रव्यभावलक्षणः, नामस्थापने सुज्ञाने, द्रव्यकारणं व्यतिरिक्तं द्विधा, यत आह—द्विविधो भवति द्रव्ये, निक्षेप इति वर्त्तते, सूचनात्सूत्रमितिकृत्वा द्रव्ये इति द्रव्यकारणविषयो द्विविधो निक्षेपः परिगृह्यते, तदेव द्रव्यकारणद्वैविध्यं दर्शयति—‘तद्द्रव्य’मिति तस्यैव पटादेर्द्रव्यं तद्द्रव्यं—तन्त्वादि, तदेव कारणमिति द्रष्टव्यं, तद्विपरीतं वेमाद्यन्यद्रव्यकारणमिति । अथवाऽन्यथा द्विविधत्वं—निमित्तं नैमित्तिकमपि, अपिशब्दादन्यथापि कारणानानातेति, तां वक्ष्यति । तत्र पटस्य निमित्तं तन्तवस्त एव कारणं, तद्व्यतिरेकेण पटानुत्पत्तेः, यथा च तन्तुभिर्विना न भवति पटस्तथा तद्गतातानादिचेष्टादिव्यतिरेकेणापि न भवत्येव, तस्याश्च प्रगट थयुं છે અને સૂત્રથી ગણધરોથી પ્રગટ થયું છે. આ રીતે અન્ય દ્રવ્યાદિપુરુષો પણ જ્યાં જે ઘટતા હોય ત્યાં ઘટાડવા. ॥૭૩૬॥

15

अवतरशिका : पुरुष द्वार पूर्ण थयुं. હવે કારણદ્વારનો વિસ્તારથી અર્થ કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

गाथार्थः : કારણને વિશે ચાર પ્રકારનો નિક્ષેપ છે. દ્રવ્યમાં બે પ્રકારનો નિક્ષેપ છે. (તે આ પ્રમાણે) તદ્દ્રવ્ય અને અન્યદ્રવ્ય અથવા નિમિત્ત અને નૈમિત્તિક.

टीकार्थः : નિક્ષેપણ (નામાદિ ભેદોવડે વસ્તુનું નિરૂપણ કરવું તે) નિક્ષેપ, જે કાર્યને કરે તે કારણ, તે કારણને આશ્રયી નામ-સ્થાપના-દ્રવ્ય અને ભાવરૂપ ચારપ્રકારે નિક્ષેપા જાણવા. નામ-સ્થાપના સુગમ જ છે. દ્રવ્યકારણમાં તદ્વ્યતિરિક્ત બે પ્રકાર છે, કારણ કે મૂળમાં કહ્યું છે કે “દ્રવ્યમાં બે પ્રકારે નિક્ષેપ છે.” સૂત્ર સૂચન કરતું હોવાથી મૂળગાથામાં “દ્રવ્ય” શબ્દથી દ્રવ્યકારણવિષયક બે પ્રકારનો નિક્ષેપ ગ્રહણ કરાય છે. આ જ દ્રવ્યકારણના બે પ્રકારના નિક્ષેપા બતાવે છે. “તદ્દ્રવ્ય” અર્થાત્ તે પટાદિનું તંતુ વગેરે જે દ્રવ્ય તે તદ્દ્રવ્ય જાણવું. આ તંતુ વગેરે પટનું કારણ હોવાથી તદ્દ્રવ્યકારણ જાણવું.

25

तथा ते तंतु वगैरे सिवायना वेमादि (वेम अटले पट अनाववानुं साधनविशेष) द्रव्यो ते अन्यद्रव्यकारण ज्ञाणवा. અથવા બીજી રીતે બે પ્રકાર બતાવે છે - નિમિત્ત અને નૈમિત્તિક પણ, અહીં “અપિ” શબ્દથી બીજી-ત્રીજી રીતે પણ જુદા જુદા કારણો જાણવા જે આગળ દેખાડશે. અહીં નિમિત્તકારણ તરીકે પટના નિમિત્તભૂત એવા તંતુઓ જાણવા, કારણ કે તંતુઓ વિના પટ અને નહીં. વળી જેમ તંતુ વિના પટ અને નહીં, તેમ તંતુમાં રહેલી આતાન-વિતાનની ચેષ્ટા (અહીં આડા-ઊભા જે તંતુઓ ગોઠવવા તે આતાન-વિતાન કહેવાય છે) વગેરે વિના પણ પટ બનતો

30

ચેષ્ટાયા વેમાદિનિમિત્તં, તતો નિમિત્તસ્યેદં નૈમિત્તિકમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

સમવાઇ અસમવાઈ છવ્વિહ કત્તા ય કૈમ્મ કરણં ચ ।

તત્તો ય સંપયાણાપયાણ તહ સંનિહાણો ય ॥ ૭૩૮ ॥

વ્યાખ્યા : સમેકીભાવે અવોડપૃથક્ત્વે અય ગતૌ, તતશ્ચૈકીભાવેનાપૃથગ્ગમનં સમવાયઃ—

5 સંશ્લેષઃ સ યેષાં વિદ્યતે તે સમવાયિનઃ—તન્તવો યસ્માત્તેષુ પટઃ સમવૈતીતિ, સમવાયિનશ્ચ તે કારણં ચ સમવાયિકારણં, તન્તુસંયોગાઃ કારણદ્રવ્યાન્તરધર્મત્વાત્ પટાઽખ્યકાર્યદ્રવ્યાન્તરસ્ય દૂરવર્તિત્વાત્ અસમવાયિનઃ, ત એવ કારણમસમવાયિકારણમિતિ । આહ—અર્થાભેદે સત્યનેકથા કારણદ્વયોપ-
ન્યાસોડનર્થક ઇતિ, ન, સજ્ઞાભેદેન તન્નાન્તરીયાભ્યુપગમપ્રદર્શનપરત્વાત્તસ્ય, અથવા ષડ્વિધં કારણમ્,
અનુસ્વારલોપોડ્ર દ્રષ્ટવ્યઃ, કરોતીતિ કર્ત્તરિ વ્યુત્પત્તેઃ, સ્વેન વ્યાપારેણ કાર્યે યદુપયુજ્યતે તત્કારણં,

10 નથી અને આ ચેષ્ટાઓનું કારણ વેમાદિ છે. તેથી નિમિત્તનું આ તે નૈમિત્તિક. (એ પ્રમાણેના શબ્દાર્થથી ચેષ્ટા, વેમાદિ નૈમિત્તિકકારણ કહેવાય છે.) ॥૭૩૭॥

ગાથાર્થ : સમવાયિકારણ, અસમવાયિકારણ, અથવા (વ્યતિરિક્તદ્રવ્ય કારણના બીજા) છ પ્રકાર છે — કર્તા, કર્મ, કરણ, સંપ્રદાન, અપાદાન અને આધાર.

ટીકાર્થ : સમવાય શબ્દમાં—સમ્ એટલે એકીભાવે, અવ = અપૃથક્ = ભેગું અને અય
15 એટલે ગમન અર્થાત્ એકીભાવે અપૃથક્ એવું જે ગમન તે સમવાય અર્થાત્ એકમેકતાને પામવું.
તે સમવાય છે જેઓનો તે સમવાયિ, અર્થાત્ સમવાયવાળા તંતુઓ, કારણ કે આ તંતુઓમાં પટ
સમવાયથી=એકીભાવે ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી પટનો સમવાય તંતુઓમાં રહેલ છે માટે તંતુઓ
સમવાયિ કહેવાય છે. સમવાયિ એવું જે કારણ તે સમવાયિકારણ. તથા ^(૧)તંતુસંયોગ એ
કારણ(તંતુઓ)રૂપ દ્રવ્યાન્તરનો ધર્મ હોવાથી (તંતુસંયોગ તંતુમાં રહેલ છે માટે સંયોગ તંતુનો ધર્મ
20 છે) અને પટ નામના કાર્યરૂપ દ્રવ્યાન્તરને દૂરવર્તી હોવાથી અસમવાયિ કહેવાય છે. (આશય એ
છે કે પટરૂપ કાર્યને નજીક તંતુઓ છે અને આ તંતુઓમાં સંયોગ રહેલ છે તેથી સંયોગ પટથી
ઘણો દૂર કહેવાય છે, વળી આ સંયોગ પટ નહીં પણ તંતુઓમાં સમવાયથી=એકીભાવથી રહેલ
છે માટે પટ માટે અસમવાયિ કહેવાય છે.) આ અસમવાયિરૂપ જે કારણ તે અસમવાયિકારણ.

શંકા : અર્થ એક જ હોવા છતાં જુદી જુદી રીતે બે-બે કારણો કહેવા એ નિરર્થક છે. (અર્થાત્
25 તદ્દ્રવ્ય-અન્યદ્રવ્ય, નિમિત્ત-નૈમિત્તિક, સમવાયિ-અસમવાયિ વિગેરે દરેક પ્રકારમાં શબ્દોનો અર્થ
એક જ હોવા છતાં જુદા જુદા નામે શા માટે બતાવો છો ?)

સમાધાન : અન્ય દર્શનો એક એવા પણ કારણને જુદા જુદા નામથી સ્વીકારે છે તે દેખાડવા
આ રીતે ઉપન્યાસ કરેલ છે. તેથી આ ઉપન્યાસ નિરર્થક બનતો નથી. અથવા છ પ્રકારના કારણો
જાણવા. મૂળગાથામાં ‘છવ્વિહ’ શબ્દમાં અનુસ્વારનો લોપ થયેલ છે એમ સમજવું. “જે કાર્યને
30 કરે તે કારણ” એ પ્રમાણે કર્તાના અર્થમાં કારણ શબ્દનો વ્યુત્પત્તિઅર્થ કરવો, અર્થાત્ પોતાના

કથં ષડ્વિધમિત્યાહ—કર્તા ચ કારણં, તસ્ય કાર્યે સ્વાતન્ત્ર્યેણોપયોગાત્, તમન્ત્રેણ વિવક્ષિતકાર્યાનુત્પત્તેઃ અભીષ્ટકારણવત્, તત્તશ્ચ ઘટોત્પત્તૌ કુલાલઃ કારણં, તથા કરણં ચ — મૃત્પિંડાદિ ક્(કા)રણં, તસ્ય સાધકતમત્વાત્, તથા કર્મ ચ કારણં, ક્રિયતે—નિર્વત્ત્યંતે યત્તત્કર્મ—કાર્યમ્, આહ—તત્કથમલબ્ધાત્મલાભં તદા કારણમિતિ ?, અત્રોચ્યતે, કાર્યનિર્વત્તનક્રિયાવિષય—ત્વાત્તસ્યોપચારાત્કારણતા, ઉક્તં ચ—

“નિર્વત્ત્યં વા વિકાર્યં વા, પ્રાપ્યં વા યત્ક્રિયાફલમ્ ।

તત્ દૃષ્ટદૃષ્ટસંસ્કારં, કર્મ કર્તુર્યદીપ્સિતમ્ ॥ ૧ ॥”

ઇત્યાદિ, મુખ્યવૃત્ત્યા વા સૌકર્યગુણેન કર્મ કારણં, તથા સમ્પ્રદાનં ચ ઘટસ્ય કારણં, તસ્ય કર્મણાઽભિપ્રેતત્વાત્, તમન્ત્રેણ તસ્યાભાવાત્, સમ્યક્ સત્કૃત્ય વા પ્રયત્નેન દાનં સમ્પ્રદાનમ્, અત

વ્યાપારવડે કાર્યમાં જે ઉપયોગી થાય તે કારણ. આ કારણ કેવી રીતે છ પ્રકારનું છે ? તે કહે છે — કર્તા એ કારણ છે કારણ કે કાર્યમાં તે કર્તાનો સ્વતંત્ર રીતે ઉપયોગ થાય છે. કર્તા વિના ઈચ્છિતકારણની જેમ વિવક્ષિત કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી. (અર્થાત્ જેમ ઈચ્છિતકારણ (તંતુ વિ.) વિના કાર્ય(પટ)ની ઉત્પત્તિ થતી નથી, તેમ કર્તા વિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી.) તેથી ઘટની ઉત્પત્તિમાં કુંભાર એ કારણ છે. (૧) તથા મૃત્પિંડ વગેરે કરણ એ પણ ઘટનું કારણ છે કારણ કે તેના દ્વારા ઘટની ઉત્પત્તિ થતી હોવાથી મૃત્પિંડ વગેરે સાધકતમ કારણ છે. (૨) તથા કર્મ એ કારણ છે. જે કરાય અર્થાત્ જે બનાવાય તે કર્મ = કાર્ય (અને કાર્ય એ પણ કારણ છે.)

શંકા : જે વસ્તુ હજુ બની જ નથી તે વસ્તુ ત્યારે = ક્રિયા વખતે કેવી રીતે કારણ બની શકે?

સમાધાન : કર્મ એ કાર્ય બનાવવા માટેની ક્રિયાનો વિષય હોવાથી ઉપચારથી તેમાં કારણતા છે. કહ્યું છે કે— “બનાવવા યોગ્ય (જેમ કે—ઓદનાદિ) અથવા ફેરફાર કરવા યોગ્ય (જેમ કે, લાકડાંમાંથી કંઈક વસ્તુ બનાવવી) અથવા પ્રાપ્ત કરવા યોગ્ય (જેમ કે, કોઈક વસ્તુને ગ્રહણ કરવી વગેરે) એવું જે ક્રિયાનું ફળ કર્તાને ઈચ્છિત (પોતાની ક્રિયાના વિષય તરીકે ઈચ્છિત) હોય તે દષ્ટ કે અદષ્ટ સંસ્કારવાળું કર્મ કહેવાય છે.” (આ શ્લોક દ્વારા એટલું જ કહેવા માંગે છે કે કર્તાને પોતાની ક્રિયાના વિષય તરીકે જે ઈષ્ટ હોય તે જ કર્મ કહેવાય છે. તે ઈષ્ટ તરીકે કાર્ય હોય છે. તેથી કાર્યને કર્મ કહેવામાં કોઈ દોષ નથી. “દષ્ટ—અદષ્ટ સંસ્કાર” શબ્દનો અર્થ — નિર્વત્ય કે વિકાર્ય કાર્યમાં થતો સંસ્કાર આપણને દેખાય છે. તેથી તે દષ્ટસંસ્કારવાળું કાર્ય છે. જ્યારે પ્રાપ્યમાં સંસ્કાર દેખાતો નથી. તેથી તે અદષ્ટસંસ્કારવાળું કાર્ય કહેવાય છે.)

અથવા ઉપચાર વિના મુખ્યવૃત્તિએ તો કાર્યના સૌકર્યગુણની અપેક્ષાએ જ કર્મ કારણ બને છે. (અર્થાત્ સૌકર્યગુણ હોય તો તે કાર્ય કરી શકાય, તે ગુણ જો ન હોય તો કાર્ય ન કરી શકાય. એટલે કાર્યમાં રહેલો સૌકર્યગુણ કાર્ય નિષ્પન્ન કરવામાં કારણ બને છે, તેથી તે કાર્ય પણ સૌકર્યગુણવાળું હોવાથી કારણ બને છે...) તથા સંપ્રદાન એ ઘટનું કારણ છે, કારણ કે સંપ્રદાન એટલે સમ્યક્ રીતે અથવા સત્કારપૂર્વક પ્રયત્નવડે જે દાન, લોકોને આપવા માટે જ કુંભાર ઘટ

૫ એવ ચ રજકસ્ય વસ્ત્રં દદાતીતિ ન સમ્પ્રદાને ચતુર્થી, કિં તુ બ્રાહ્મણાય ઘટં દદાતીતિ, તથાઽપાદાનં કારણં, વિવક્ષિતપદાર્થાપાયેઽપિ તસ્ય ધ્રુવત્વેન કાર્યોપકારકત્વાદ્, 'દો અવખણ્ડને' દાનં ખણ્ડનમ્ અપસૃત્ય મર્યાદયા દાનમપાદાનં, પિણ્ડાપાયેઽપિ મૃદો ધ્રુવત્વાદપાદાનતેતિ, સા ચ ઘટસ્ય કારણં, તામન્તરેણ તસ્યાનુત્પત્તેઃ, તથા સન્નિધાનં ચ કારણં, તસ્યાધારતયા કાર્યોપકારકત્વાત્, સન્નિધીયતે

૫ યત્ર કાર્યં તત્સન્નિધાનમ્ - અધિકરણં, તચ્ચ ઘટસ્ય ચક્રં, તસ્યાપિ ભૂઃ, તસ્યા અપ્યાકાશમ્, આકાશસ્ય ત્વધિકરણં નાસ્તિ, સ્વરૂપપ્રતિષ્ઠિતત્વાત્, ઘટસ્ય ચેદં કારણમ્, એતદભાવે ઘટાનુત્પત્તેરિતિ ગાથાર્થઃ ॥

ઉક્તં દ્રવ્યકારણમ્, ઙ્ઙદાનીં ભાવકારણપ્રતિપાદનાયાહ-

દુવિહં ચ હોઙ્ઙ ભાવે અપસત્થ પસત્થગં ચ અપસત્થં ।

૧૦ સંસારસ્સેગવિહં દુવિહં તિવિહં ચ નાયવ્વં ॥ ૭૩૧ ॥

બનાવે છે. માટે ઘટરૂપ કર્મવડે સંપ્રદાન જ અભિપ્રેત છે, અર્થાત્ ઘટ બનાવીને કોઈને આપવાનો જ હોય છે. તે પણ એટલા માટે કે સંપ્રદાન વિના ઘટરૂપ કાર્યનો જ અભાવ થાય. (અર્થાત્ જો લોકોને ઘટ આપવાના જ ન હોય તો કુંભાર ઘટ શા માટે બનાવે ? તેથી ઘટરૂપ જે કાર્ય થઈ રહ્યું છે તેની પાછળ સંપ્રદાન પણ કારણ છે.) સંપ્રદાનની પૂર્વે કહી એવી વ્યાખ્યા હોવાને કારણે જ “ઘોબીને વસ્ત્ર આપે છે.” આ વાક્યમાં ઘોબીને ચતુર્થી વિભક્તિ થતી નથી કારણ કે ત્યાં વસ્ત્રનું દાન થતું નથી. જ્યારે “બ્રાહ્મણને ઘટ આપે છે.” વાક્યમાં બ્રાહ્મણને ચતુર્થી વિભક્તિ થાય છે, કારણ કે ત્યાં ઘટનું દાન થઈ રહ્યું છે.

તથા અપાદાન એ કારણ છે, કારણ કે વિવક્ષિત પદાર્થનો નાશ થવા છતાં પણ અપાદાનની ધ્રુવતા હોવાથી કાર્યને ઉપકારક બને છે. “દા” ધાતુ ટુકડા કરવા, છૂટું થવું અર્થમાં છે. માટે ૨૦ દાન એટલે છૂટું થવું. (અપ) દૂર થઈને (આ) મર્યાદાવડે જે છૂટું થવું તે અપાદાન, (પિંડપર્યાયમાંથી દૂર થઈને મૃત્વનો નાશ ન થવારૂપ મર્યાદાવડે પિંડપર્યાયથી છૂટું થવું તે અપાદાનતા કહેવાય છે. માટી પિંડપર્યાયથી દૂર થઈને તેના પછીના સ્થાસાદિપર્યાયને પામે છે. આ સમયે માટી પોતાનું મૃત્વ છોડ્યા વિના પિંડથી છૂટી થાય છે;) મૃત્પિંડનો નાશ થવા છતાં માટી કાયમ રહેલી હોવાથી એ અપાદાન કહેવાય છે. તે ઘટનું કારણ છે કારણ કે મૃત્પિંડ વિના ઘટ બને નહીં. તથા સન્નિધાન ૨૫ (=આધાર) એ કારણ છે કારણ કે તે સન્નિધાન આધારરૂપ હોવાથી કાર્યને ઉપકારક છે. જેને વિશે કાર્ય સ્થાપિત કરાય તે સન્નિધાન અર્થાત્ અધિકરણ. ઘટનું અધિકરણ ચક્ર છે, ચક્રનું અધિકરણ ભૂમિ છે, ભૂમિનું અધિકરણ આકાશ છે. જ્યારે આકાશનું અધિકરણ નથી, કારણ કે તે સ્વરૂપથી જ પ્રતિષ્ઠિત છે. (તેને રહેવા કોઈ આધારની જરૂર નથી.) આમ આ અધિકરણ એ ઘટનું કારણ છે, કારણ કે અધિકરણ વિના ઘટ બને નહીં. ॥૭૩૮॥

૩૦ **અવતરણિકા :** દ્રવ્યકારણ કહ્યું, હવે ભાવકારણનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨
ગાથાર્થ : ભાવને વિશે બે પ્રકારના કારણો છે. અપ્રશસ્ત અને પ્રશસ્ત. અપ્રશસ્તકારણમાં સંસારસંબંધી એક પ્રકારનું, બે પ્રકારનું અને ત્રણ પ્રકારનું કારણ જાણવું.

વ્યાખ્યા : ભવતીતિ ભાવઃ, સ ચૌદયિકાદિઃ, સ એવ કારણં સંસારાપવર્ગયોરિતિ ભાવકારણં, તત્ર 'દ્વિવિધં ચ' દ્વિપ્રકારં ચ ભવતિ, ભાવે વિચાર્યમાણે, કારણમિતિ પ્રક્રમાદ્મ્યતે, ભાવવિષયં વા, ભાવકારણમિત્યર્થઃ, અપ્રશસ્તમ્—અશોભનં પ્રશસ્તં—શોભનં ચ, તત્રાપ્રશસ્તં સંસારસ્ય સમ્બન્ધિ એકવિધમ્—એકભેદં દ્વિવિધં—દ્વિભેદં ત્રિવિધં—ત્રિભેદં ચ જ્ઞાતવ્યં, ચશબ્દશ્ચતુર્વિધાદ્યનુક્તકારણ-ભેદસમુચ્ચયાર્થ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

5

યદુક્તં—'સંસારસ્યૈકવિધમિત્યાદિ, તદુપપ્રદર્શનાયાહ—

અસ્સંજમો ય એકો અણ્ણાણં અવિરઈ ય દુવિહં તુ ।

અણ્ણાણં મિચ્છતં ચ અવિરતી ચેવ તિવિહં તુ ॥ ૭૪૦ ॥

વ્યાખ્યા : 'અસંયમઃ' અવિરતિલક્ષણઃ, સ હ્યેક એવ સંસારકારણમ્, અજ્ઞાનાદીનાં તદુપપ્રમ્ભ-કત્વાદપ્રધાનત્વાદિતિ, તથાજ્ઞાનમવિરતિશ્ચ દ્વિવિધં તુ સંસારકારણં, તત્રાજ્ઞાનં—કર્માચ્છાદિતજીવસ્ય વિપરીતાવબોધ ઇતિ, અવિરતિસ્તુ સાવદ્યયોગાનિવૃત્તિરિતિ, તથા મિથ્યાત્વમજ્ઞાનં ચાવિરતિશ્ચૈવ ત્રિવિધં તુ સંસારકારણં, તત્ર મિથ્યાત્વમ્—અતત્ત્વાર્થશ્રદ્ધાનં, શેષં ગતાર્થમ્, એવં કષાયાદિ-સમ્પર્કાદન્યેઽપિ ભેદાઃ પ્રતિપાદયિતવ્યા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

10

ટીકાર્થ : જે થાય તે ભાવ. ઔદયિકાદિ ભાવ તરીકે જાણવા. તે ભાવરૂપ જે કારણ તે ભાવકારણ એ પ્રમાણે સમાસ જાણવો. તે ભાવ સંસાર અને મોક્ષનું કારણ છે. ભાવની વિચારણા કરીએ તો ભાવને વિશે બે પ્રકારના કારણો છે. અથવા ભાવવિષયક બે પ્રકારના કારણો છે. અપ્રશસ્ત=અશુભ અને પ્રશસ્ત=શુભ, તેમાં અપ્રશસ્તકારણ સંસારસંબંધી જાણવું, જે એકપ્રકારનું, બેપ્રકારનું અને ત્રણપ્રકારનું જાણવા યોગ્ય છે. "ચ" શબ્દ ચારપ્રકારાદિ નહીં કહેલ ભેદોનો સમાવેશ કરવા માટે છે. ॥૭૩૯॥

15

અવતરણિકા : જે કહ્યું કે "સંસારસંબંધી અપ્રશસ્તકારણ એકપ્રકારનું વગેરે", તે દેખાડવા માટે કહે છે ⇨

20

ગાથાર્થ : એક પ્રકારમાં અસંયમ, બે પ્રકારમાં અજ્ઞાન—અવિરતિ, તથા ત્રણ પ્રકારમાં અજ્ઞાન-મિથ્યાત્વ અને અવિરતિ.

ટીકાર્થ : અવિરતિરૂપ અસંયમ એક જ સંસારનું કારણ છે. કારણ કે અવિરતિ સિવાયના અજ્ઞાનાદિ કારણો અવિરતિને ટેકો આપનારા છે અને માટે જ અપ્રધાન છે. તથા અવિરતિ અને અજ્ઞાન એ બે પ્રકારના સંસારના કારણો છે. તેમાં અજ્ઞાન એટલે કર્મથી યુક્ત જીવનો વિપરીતબોધ અને અવિરતિ એટલે પાપયુક્ત યોગોથી પાછા ન હટવું. તથા ત્રણ પ્રકારના સંસારકારણોમાં મિથ્યાત્વ-અજ્ઞાન અને અવિરતિ જાણવા. તેમાં મિથ્યાત્વ એટલે ખોટા તત્ત્વો ઉપરની શ્રદ્ધા. શેષ અજ્ઞાન-અવિરતિ પૂર્વની જેમ જાણવા. આ પ્રમાણે કષાયાદિના સંપર્કથી બીજા પણ ભેદો કહેવા યોગ્ય છે. (જેમ કે, ચાર પ્રકારમાં કષાય, અજ્ઞાન, મિથ્યાત્વ અને અવિરતિ.) ॥૭૪૦॥

25

30

ઉક્તમપ્રશસ્તં ભાવકારણમ્, અધુના પ્રશસ્તમુચ્યતે—

હોઙ પસત્થં મોક્ષસ્સ કારણં એગદુવિહતિવિહં વા ।

તં ચેવ ય વિવરીયં અહિગારો પસત્થએણેત્થં ॥ ૭૪૧ ॥

વ્યાખ્યા : ભવતિ પ્રશસ્તં ભાવકારણં મોક્ષસ્ય કારણમિતિ, તચ્ચ 'એક' મિત્યેકવિધં દ્વિવિધં
5 ત્રિવિધં વા, ઙદં પુનઃ 'તદેવ' ચ સંસારકારણમ્ અસંયમાદિ વિપરીતં દ્રષ્ટવ્યમ્, એકવિધં સંયમઃ,
દ્વિવિધં જ્ઞાનસંયમૌ, ત્રિવિધં સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનસંયમા ઙતિ, 'અધિકારઃ' પ્રસ્તાવઃ 'પ્રશસ્તેન' ભાવકારણેન
'અત્ર' સામાયિકાન્વાખ્યાને, મોક્ષાઙ્ગત્વાદસ્યેતિ । તતશ્ચ પ્રશસ્તભાવરૂપં ચેદં, કારણં ચ મોક્ષસ્ય
ઙતિ અધિકારભાવનેતિ ગાથાર્થઃ ॥

ઙત્યં કારણદ્વારે અધિકારં પ્રદર્શ્ય પુનઃ કારણદ્વારસઙ્ગતમેવ વક્તવ્યતાશેષમાશઙ્કા-
10 દ્વારેણાભિધિત્સુરાહ—

તિત્થયરો કિંકારણં ભાસઙ સામાઙયં તુ અઙ્ગયણં ? ।

તિત્થયરણામગોત્તં કમ્મં મે વેઙયવ્વંતિ ॥ ૭૪૨ ॥

વ્યાખ્યા : તીર્થકરણશીલસ્તીર્થકરઃ, તીર્થ પૂર્વોક્તં, સ 'કિંકારણં' કિંનિમિત્તં ભાષતે
સામાયિકં ત્વધ્યયનં ?, તુશબ્દાદન્યાધ્યયનપરિગ્રહઃ, તસ્ય કૃતકૃત્યત્વાદિતિ હૃદયમ્, અત્રોચ્યતે—

15 અવતરશિકા : અપ્રશસ્ત ભાવકારણ કહ્યું. હવે પ્રશસ્ત ભાવકારણ કહેવાય છે ⇨

ગાથાર્થ : મોક્ષના કારણો પ્રશસ્ત ભાવકારણ છે. તે એક પ્રકારે, બે પ્રકારે અથવા ત્રણ
પ્રકારે છે. (પૂર્વે જે કહ્યા) તે જ અહીં વિપરીત જાણવા. અહીં પ્રશસ્તવડે પ્રયોજન છે.

ટીકાર્થ : મોક્ષનું કારણ એ પ્રશસ્ત ભાવકારણ છે. અને તે એક પ્રકારનું, બે પ્રકારનું અથવા
ત્રણ પ્રકારનું છે. પૂર્વે અસંયમાદિ જે સંસારકારણ કહ્યા તે જ વિપરીત પ્રશસ્તકારણ જાણવા.
20 એકપ્રકારે સંયમ, બેપ્રકારે જ્ઞાન અને સંયમ, ત્રણપ્રકારે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન- અને સંયમ સામાયિકની
વ્યાખ્યાના અવસરે મોક્ષનું અંગ હોવાથી આ પ્રશસ્તભાવકારણનું જ પ્રયોજન છે તેથી જ અધિકારની
ભાવના આ પ્રમાણે જાણવી કે "આ (સામાયિક) પ્રશસ્ત ભાવરૂપ છે. અને તે મોક્ષનું કારણ
છે." ॥૭૪૧॥

અવતરશિકા : આ પ્રમાણે કારણદ્વારમાં પ્રયોજનને દેખાડી પુનઃ કારણદ્વારને સંગત એવી
25 વક્તવ્યતાશેષને આશંકા ઊભી કરીને કહેવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : તીર્થકર શા માટે સામાયિકાધ્યયનને કહે છે ? (તેનો ઉત્તર) તીર્થકરનામગોત્ર
કર્મ મારે ભોગવવાનું છે.

ટીકાર્થ : તીર્થને કરવાના સ્વભાવવાળા જે હોય તે તીર્થકર, તીર્થનો અર્થ પૂર્વે કહેલ છે.
તે તીર્થકર શા માટે સામાયિક-અધ્યયન કહે છે ? કારણ કે તે પોતે તો કૃતકૃત્ય છે. "તુ" શબ્દથી
30 બીજા અધ્યયનો પણ જાણવા. (અર્થાત્ બીજા અધ્યયનો પણ શા માટે કહે છે ? આ શંકાનું સમાધાન

‘તીર્થકરનામગોત્ર’ તીર્થકરનામસજ્જં, ગોત્રશબ્દ: સજ્જાયાં, કર્મ મયા વેદિતવ્યમિત્યનેન કારણેન ભાષત ઇતિ ગાથાર્થ: ॥

તં ચ કહં વેઙ્જ્જઙ ? અગિલાએ ધમ્મદેસણાઈંહિં ।

બજ્જઙ્ગઙ તં તુ ભગવઓ તઙ્ગયભવોસક્કઙ્ગત્તા ણં ॥ ૭૪૩ ॥

વ્યાખ્યા : પૂર્વવત્ ॥

5

ણિયમા મણુયગતીએ ઇત્થી પુરિસેયરોવ્વ સુહલેસો ।

આસેવિયબહુલેહિં વીસાએ અણ્ણયરએહિં ॥ ૭૪૪ ॥

વ્યાખ્યા : પૂર્વવદેવ । ઇત્થં તીર્થકૃતઃ સામાયિકભાષણે કારણમભિધાયાધુના

ગણભૃતામાશઙ્કાદ્વારેણ તચ્છ્રવણકારણં પ્રતિપાદયન્નાહ-

ગોયમમાઈ સામાઙ્ગયં તુ કિંકારણં નિસામિન્તિ ? ।

10

ણાણસસ તં તુ સુંદરમંગુલભાવાણ ઉવલલ્લી ॥ ૭૪૫ ॥

વ્યાખ્યા : ગૌતમાદયો ગણધરાઃ ‘કિંકારણં તુ’ કિંનિમિત્તં, કિંપ્રયોજનમિત્યર્થઃ, સામાયિકં

‘નિશામયન્તિ’ શ્રુવન્તિ, અત્રોચ્ચેતે-‘નાણસસ’ ત્તિ પ્રાકૃતશૈલ્યા ચતુર્થ્યર્થે ષષ્ઠી, તતશ્ચ જ્ઞાનાય-

કહે છે -) “તીર્થકરનામગોત્ર” અહીં ગોત્ર શબ્દનો “સંજ્ઞા” અર્થ કરવો તેથી “તીર્થકરનામ” એ છે સંજ્ઞા જેની તે તીર્થકરનામસંજ્ઞક કર્મ મારાવડે ભોગવવા યોગ્ય છે એમ જાણી સામાયિકાદિ 15
અધ્યયનો કહે છે. ॥૭૪૨॥

ગાથાર્થ : તે કેવી રીતે વેદાય છે ? અગ્લાનિ પૂર્વક ધર્મદેશનાદિવડે, તે તીર્થકરનામકર્મ ભગવાનના (છેલ્લેથી) ત્રીજા ભવમાં જઈને બંધાય છે.

ટીકાર્થ : આ ગાથાની વ્યાખ્યા પૂર્વની જેમ જાણી લેવી. ॥૭૪૩॥

ગાથાર્થ : તીર્થકરનામકર્મનો બંધ અવશ્ય મનુષ્યગતિમાં જ થાય છે. તે કર્મને બાંધનાર 20
શુભલેશ્યાવાળો જીવ સ્ત્રી, પુરુષ અથવા કૃત્રિમ નપુંસક હોય છે. અરિહંત-સિદ્ધ વગેરે વીશ-સ્થાનોમાંથી કોઈ એક-બે-ત્રણ અથવા સર્વ સ્થાનો આરાધી તીર્થકરનામકર્મનો બંધ નિકાચિત કરે છે.

ટીકાર્થ : વ્યાખ્યા પૂર્વની જેમ જાણી લેવી. ॥૭૪૪॥ આ પ્રમાણે તીર્થકરનું સામાયિક કહેવાનું 25
કારણ કહીને હવે ગણધરોની આશંકા ઊભી કરી સામાયિકના શ્રવણનું કારણ પ્રતિપાદન કરતા કહે છે -

ગાથાર્થ : ગૌતમાદિ સામાયિકને કયા કારણથી સાંભળે છે ? તેઓ-જ્ઞાન માટે સામાયિકને સાંભળે છે. તે જ્ઞાન શુભ-અશુભ ભાવોની ઉપલબ્ધિનું નિમિત્ત બને છે.

ટીકાર્થ : શંકા : ગૌતમાદિ ગણધરો શા માટે સામાયિકને સાંભળે છે ?

સમાધાન : “નાણસસ” અહીં પ્રાકૃત હોવાથી ચતુર્થાના અર્થમાં ષષ્ઠી વિભક્તિ છે. તેથી 30

જ્ઞાનાર્થ, તાદર્થ્યે ચતુર્થી, તેષાં હિ ભગવદ્વદનનિર્ગતં સામાયિકશબ્દં શ્રુત્વા તદર્થવિષયં જ્ઞાનમુત્પદ્યત
 ઇતિ ભાવના, તત્તુ જ્ઞાનં 'સુન્દરમઙ્ગુલભાવાનાં' શુભેતરપદાર્થાનાં 'ઊલઙ્કી' ત્તિ ઊપલબ્ધયે-
 ઊપલબ્ધિનિમિત્તમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

5 સા ચ સુન્દરમઙ્ગુલભાવોપલબ્ધિઃ પ્રવૃત્તિનિવૃત્ત્યોઃ કારણમ્, આહ ચ-
 હોઙ્ પવિત્તિનીવિત્તી સંજમતવ પાવકમ્મઅગ્ગહણં ।
 કમ્મવિવેગો ય તહા કારણમસરીરયા ચેવ ॥ ૭૪૬ ॥

વ્યાખ્યા : શુભેતરભાવપરિજ્ઞાનાદ્ભવતઃ 'પ્રવૃત્તિનિવૃત્તી' શુભેષુ પ્રવૃત્તિર્ભવતીતરેભ્યો નિવૃત્તિરિતિ,
 તે ચ પ્રવૃત્તિનિવૃત્તી 'સંયમતવ' ઇતિ સંયમતપસોઃ કારણં, તત્ર નિવૃત્તિકારણત્વેઽપિ સંયમસ્ય
 પ્રાગુપાદાનમપૂર્વકર્માગમનિરોધોપકારેણ પ્રાધાન્યચ્છાપનાર્થં, તત્પૂર્વકં ચ વસ્તુતઃ સફલં તપઃ,

10 જ્ઞાન માટે તેઓ સામાયિક સાંભળે છે, કારણ કે ભગવાનના મુખમાંથી નીકળેલા સામાયિકશબ્દને
 સાંભળી તેઓને સામાયિકના અર્થવિષયક જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. તે જ્ઞાન શુભાશુભપદાર્થોની
 જાણકારીનું કારણ બને છે. (અર્થાત્ શું શુભ છે ? અને શું અશુભ છે ? તે આ જ્ઞાનથી જણાય
 છે.) ॥૭૪૫॥

અવતરશિકા : આ શુભાશુભ પદાર્થોની જાણકારી શુભમાં પ્રવૃત્તિ અને અશુભથી નિવૃત્તિનું
 15 કારણ બને છે. આ જ વાતને કહે છે ⇨

ગાથાર્થઃ (ઉપરોક્ત જ્ઞાનથી) પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ થાય છે. તેનાથી સંયમ-તપ આવે છે. તેનાથી
 પાપકર્મનું અગ્રહણ અને નિર્જરા થાય છે. તે નિર્જરા અશરીરતાનું કારણ છે.

ટીકાર્થઃ શુભાશુભભાવોના પરિજ્ઞાનથી શુભમાં પ્રવૃત્તિ અને અશુભથી નિવૃત્તિ થાય છે.
 તે પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ સંયમ અને તપનું કારણ છે.

20 (શંકા : “પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિ” શબ્દમાં “નિવૃત્તિ” શબ્દ પછી છે. તેથી નિવૃત્તિથી પ્રાપ્ત થતું
 સંયમ પણ “સંયમ-તપ” શબ્દમાં પછી મૂકવાને બદલે પ્રથમ શા માટે મૂક્યું ?)

સમાધાન : જો કે સંયમ નિવૃત્તિથી પ્રાપ્ત થાય છે. (અહીં નિવૃત્તિકારણત્વેઽપિ શબ્દમાં
 “નિવૃત્તિ એ જ કારણ છે જેનું એવું સંયમ” એ પ્રમાણે સમાસ જાણવો) છતાં પણ “સંયમ-
 તપ” શબ્દમાં સંયમ શબ્દનું જે પ્રથમ ઉપાદાન કર્યું છે. તે અપૂર્વકર્મોના આગમનને અટકાવવા
 25 દ્વારા સંયમ ઉપકારી હોવાથી સંયમનું પ્રાધાન્ય દેખાડવા કર્યું છે. વળી, સંયમપૂર્વકનો તપ જ
 ખરેખર સફળ થાય છે.

(શંકા : જો આ રીતે સંયમની પ્રધાનતા હોય તો તેનું કારણ એવી નિવૃત્તિનો “પ્રવૃત્તિ-
 નિવૃત્તિ” શબ્દમાં પ્રથમ મૂકવાને બદલે પછી કેમ ઉપન્યાસ કર્યો છે ?)

સમાધાન : સંયમના કારણનો જે બીજા ક્રમે ઉપન્યાસ કર્યો છે તે “સંયમ હોવા છતાં પણ

કારણાન્યથોપન્યાસસ્તુ સંયમે સત્યપિ તપસિ પ્રવૃત્તિઃ કાર્ય્યેત્યમુનાડંશેન પ્રાધાન્યચ્છાપનાર્થમેવેત્યલં પ્રસન્નેન, તયોશ્ચ સંયમતપસોઃ 'પાવકમ્મઅગ્ગહણં'તિ પાપકર્માગ્રહણં કર્મવિવેકશ્ચ, તથા 'કારણં' નિમિત્તં પ્રયોજનં યથાસંહ્યમ્, ઉક્તં ચ પરમમુનિભિઃ—'સંયમે અણ્ણહયફલે, તવે વોદાણફલે' ઇત્યાદિ, અણ્ણહયઃ—અનાશ્રવઃ વોદાણં—કર્મનિર્જરા, કર્મવિવેકસ્ય ચ પ્રયોજનમ્ 'અસરીરયા ચેવે'તિ અશરીરતૈવ, ચઃ પૂરણાર્થઃ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

5

સામ્પ્રતં વિવક્ષિતમર્થમુક્તાનુવાદેન પ્રતિપાદયન્નાહ—

કમ્મવિવેગો અસરીરયાય અસરીરયા અણાબાહા[હાણ] ।

હોઅણબાહનિમિત્તં અવેયણમણાહલો નિરુઓ ॥ ૭૪૭ ॥

વ્યાખ્યા : 'કર્મવિવેકઃ' કર્મપૃથગ્ભાવઃ અશરીરતાયાઃ કારણમ્, અશરીરતા 'અણાબાહાણ' ત્તિ અનાબાધાયાઃ કારણં ભવતિ, 'અનાબાધનિમિત્તમ્' અનાબાધકાર્ય્યં, નિમિત્તશબ્દઃ કાર્ય્યવાચકઃ, તથા ચ વક્તારો ભવન્તિ—અનેન નિમિત્તેન—અનેન કારણેન મયેદં પ્રારબ્ધમ્, અનેન કાર્ય્યેણેત્યર્થઃ, તતશ્ચ ભવત્યનાબાધકાર્ય્યમ્, 'અવેદનઃ' વેદનારહિતો, જીવ ઇતિ ગમ્યતે, સ ચાવેદનત્વાદ્ 'અનાકુલઃ' અવિહ્વલ ઇત્યર્થઃ, અનાકુલત્વાચ્ચ નીરુગ્ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥

10

નીરુ યત્તાણ અયલો અયલત્તાણ ય સાસઓ હોહ ।

સાસયભાવમુવગઓ અવ્વાબાહં સુહં લહહ ॥ ૭૪૮ ॥ દારં ॥

15

તપમાં પ્રવૃત્તિ કરવા યોગ્ય છે." એ અપેક્ષાએ તપની પ્રધાનતા દેખાડવા માટે છે. વધુ ચર્ચાથી સર્યુ. તથા તે સંયમ અને તપનું ફળ ક્રમશઃ પાપકર્મનું અગ્રહણ અને કર્મનિર્જરા છે. તીર્થકરોએ કહ્યું છે —“સંયમનું ફળ અનાશ્રવ અને તપનું ફળ કર્મનિર્જરા છે.” કર્મનિર્જરાનું ફળ અશરીરતા જ છે. મૂળમાં “ચ” શબ્દ છંદની પૂર્તિ માટે છે. ॥૭૪૬॥

અવતરશિકા : આ વિવક્ષિત અર્થને કહેવાયેલ અર્થના અનુવાદવડે પ્રતિપાદન કરતાં કહે છે ⇨ 20

ગાથાર્થ : કર્મનિર્જરા અશરીરતાનું કારણ છે. અશરીરતા અનાબાધનું કારણ છે. અનાબાધનું કાર્ય્ય અવેદના છે, અવેદનાથી અનાકુલતા અને અનાકુલતાથી જીવ નિરોગી થાય છે.

ટીકાર્થ : કર્મવિવેક એટલે આત્માથી કર્મનો ભેદ થવો. તે અશરીરતાનું કારણ છે. અશરીરતા અનાબાધનું કારણ છે. અનાબાધનું નિમિત્ત અર્થાત્ અનાબાધનું કાર્ય્ય, અહીં નિમિત્ત શબ્દ “કાર્ય્ય” અર્થને જણાવનાર છે, કારણ કે લોકમાં પણ બોલનારા છે કે — “આ નિમિત્તે અર્થાત્ આ કાર્ય્ય માટે મારાવડે આ આરંભાયું છે.” તેથી અનાબાધનું કાર્ય્ય વેદનારહિત જીવ છે. (અર્થાત્ અનાબાધથી જીવ વેદનારહિત થાય છે.) તે જીવ વેદનારહિત હોવાથી આકુલતા વિનાનો થાય છે અને અનાકુલ હોવાથી નિરોગી થાય છે. ॥૭૪૭॥

25

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

વ્યાખ્યા : સ હિ જીવઃ નીરુક્તયા અચલો ભવતિ, અચલતયા ચ શાશ્વતો ભવતિ, શાશ્વતભાવમુપગતઃ કિમ્ ?, અવ્યાબાધં સુખં લભત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ઇત્યં પારમ્પર્યેનાવ્યાબાધસુખાર્થં સામાયિકશ્રવણમિતિ । ગતં કારણદ્વારં, પ્રત્યયદ્વારમધુના વ્યાખ્યાયત ઇતિ, આહ ચ—

પચ્ચયણિક્ષેવો ચ્ચલુ દ્વંમી તત્તમાસગાઙ્ગો ।

5 ભાવંમિ ઓહિમાઈ તિવિહો પગયં તુ ભાવેણં ॥ ૭૪૧ ॥

વ્યાખ્યા : પ્રત્યાયયતીતિ પ્રત્યયઃ પ્રત્યયનં વા પ્રત્યયઃ, તન્નિક્ષેપઃ—તન્ન્યાસઃ, ચ્ચલુશબ્દોઽનન્તરોક્તકારણ— નિક્ષેપસામ્યપ્રદર્શનાર્થઃ, તતશ્ચ નામાદિશ્ચતુર્વિધઃ પ્રત્યયનિક્ષેપો, નામસ્થાપને સુગમે, ‘દ્રવ્યે’ દ્રવ્યવિષયસ્તપ્તમાષકાદિઃ, આદિશબ્દાદ્દટદિવ્યાદિપરિગ્રહઃ, દ્રવ્યં ચ તત્પ્રત્યાય્યપ્રતીતિહેતુત્વાત્ પ્રત્યયશ્ચ દ્રવ્યપ્રત્યયઃ—તપ્તમાષકાદિરેવ, તજ્જો વા પ્રત્યાય્યપુરુષપ્રત્યય ઇતિ, ‘ભાવમ્મિ’ત્તિ ભાવે વિચાર્યમાણેઽવધ્યાદિસ્ત્રિવિધો ભાવપ્રત્યયઃ, તસ્ય બાહ્યલિઙ્ગ- 10 કારણાનપેક્ષત્વાદ્, આદિશબ્દાન્મનઃપર્યાયકેવલપરિગ્રહઃ, મતિશ્રુતે તુ બાહ્યલિઙ્ગકારણાપેક્ષત્વાન્ન

ટીકાર્થ : નિરોગી હોવાથી તે જીવ અચલ થાય છે. અચલ થવાથી શાશ્વત થાય છે. શાશ્વતભાવને પામેલો તે જીવ અવ્યાબાધ સુખને પામે છે. આમ, પરંપરાએ અવ્યાબાધ-સુખ માટે સામાયિકનું શ્રવણ (ગણધરો કરે છે.) ॥૭૪૮॥

15 અવતરણિકા : કારણદ્વાર પૂર્ણ થયું. હવે પ્રત્યયદ્વારનું વ્યાખ્યાન કરે છે ⇨

ગાથાર્થ : પ્રત્યયનિક્ષેપામાં દ્રવ્યને વિશે તપાવેલ અડદાદિ અને ભાવને વિશે અવધિ વગેરે ત્રણ પ્રકાર છે. પ્રસ્તુતમાં ભાવપ્રત્યય ઉપયોગી છે.

ટીકાર્થ : જે પ્રતીતિ કરાવે તે પ્રત્યય અથવા પ્રતીતિ પોતે જ પ્રત્યય. તેનો નિક્ષેપ તે પ્રત્યયનિક્ષેપ. મૂળમાં રહેલ “ચ્ચલુ” શબ્દ ઉપર કહેવાયેલ કારણનિક્ષેપની સાથે આ નિક્ષેપાનું 20 સામ્ય સૂચવવા માટે છે. (અર્થાત્ જેમ કારણનિક્ષેપાના ચાર પ્રકાર છે તે જ રીતે પ્રત્યયનિક્ષેપાના પણ ચાર પ્રકાર છે તે કહે છે—) નામાદિ ચાર પ્રકારે પ્રત્યયના નિક્ષેપા છે. તેમાં નામ—સ્થાપના સુગમ છે. દ્રવ્યપ્રત્યય તરીકે તપાવેલ અડદાદિ જાણવા. અહીં “આદિ” શબ્દથી ઘટ, લવંગ વગેરેનો પરિગ્રહ કરવો. (અથવા તપ્તમાષક અને ઘટદિવ્ય એ કોઈક વિશિષ્ટ પ્રકારની પરીક્ષાઓ હશે તેવું લાગે છે. વિશેષ અર્થ ખ્યાલમાં નથી.) દ્રવ્ય પોતે જ પ્રતીતિ કરનાર વ્યક્તિની પ્રતીતિનું કારણ 25 હોવાથી (કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરવાથી) પ્રત્યય કહેવાય છે. તે દ્રવ્યપ્રત્યય તરીકે તપાવેલ અડદાદિ જાણવા. (કારણ કે તેને સ્પર્શ કરવાથી તે અડદ ગરમ છે વગેરે પ્રતીતિ થાય છે.) અથવા તપાવેલ અડદાદિથી ઉત્પન્ન થયેલ પ્રતીતિ કરનાર પુરુષનો બોધ દ્રવ્યપ્રત્યય જાણવો. ભાવની વિચારણા કરીએ તો અવધિ વગેરે ત્રણ પ્રકારનો ભાવપ્રત્યય જાણવો. કારણ કે અવધિ બાહ્યલિંગરૂપ કારણની અપેક્ષા વિના પ્રતીતિ કરાવે છે. આદિ શબ્દથી મનઃપર્યાય અને કેવલજ્ઞાન લેવું. (મતિ- 30 શ્રુત એ ઈન્દ્રિયરૂપ બાહ્યલિંગરૂપ કારણ દ્વારા આત્માને પ્રતીતિ કરાવતું હોવાથી તેની અહીં વિવક્ષા

વિવક્ષિતે, બહુ ચાત્ર વક્તવ્યં તચ્ચ નોચ્યતે, ગ્રન્થવિસ્તરભયાદિતિ, 'પ્રકૃતમ્' ઉપયોગસ્તુ સામાયિકમઙ્ગીકૃત્ય 'ભાવેણં' તિ ભાવપ્રત્યયેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥

અત એવાહ—

કેવલનાગણિત્તિ અહં અરહા સામાઙ્યં પરિકહેઈ ।

તેસિંપિ પચ્ચઓ ખલુ સવ્વણ્ણૂ તો નિસાર્મિતિ ॥ ૭૫૦ ॥ દારં ॥ 5

વ્યાખ્યા : કેવલજ્ઞાની અહમિતિ સ્વપ્રત્યયાદર્હન્ પ્રત્યક્ષત એવ સામાયિકાર્થમુપલભ્ય સામાયિકં પરિકથયતિ, 'તેષામપિ' શ્રોતૃણાં ગણધરાદીનાં હ્રદ્ગતાશેષસંશયપરિચ્છિત્યા 'પ્રત્યયઃ' અવબોધઃ સર્વજ્ઞ ઇત્યેવંભૂતો ભવતિ, અસ્માદેવ યત્કૈશ્ચિદુક્તં—

“સર્વજ્ઞોઽસાવિતિ હોતત્તત્કાલેઽપિ બુભુત્સુભિઃ ।

તત્જ્ઞાનજ્ઞેયવિજ્ઞાનરહિતૈર્ગમ્યતે કથમ્ ? ॥ ૧ ॥” 10

ઇત્યાદિ, તદ્વ્યુદસ્તં વેદિતવ્યમ્, અન્યથા ચતુર્વેદે પુરુષે લોકસ્ય તદ્વ્યવહારાનુપપત્તેઃ, વિજૃમ્ભિતં ચાત્રાસ્મત્સ્વયૂથ્યૈઃ પ્રવચનસિદ્ધ્યાદિષુ, અતઃ સજ્ઞાતપ્રત્યયા 'નિશામયન્તિ' શૃણવન્તીતિ કરી નથી. જો કે અહીં ઘણું બધું કહેવા યોગ્ય છે પરંતુ ગ્રંથ મોટો થઈ જવાના ભયથી કહેવાતું નથી. સામાયિકને આશ્રયી ભાવપ્રત્યય અહીં ઉપયોગી છે. ॥૭૪૯॥

અવતરણિકા : ભાવપ્રત્યય જ ઉપયોગી હોવાથી આગળ કહે છે કે ⇨ 15

ગાથાર્થઃ “હું કેવલજ્ઞાની છું.” આવો પ્રત્યય થવાથી અરિહંતો સામાયિકને કહે છે. શ્રોતાઓ “આ સર્વજ્ઞ છે” એવો વિશ્વાસ થવાથી સામાયિકને સાંભળે છે.

ટીકાર્થઃ “હું કેવલજ્ઞાની છું” એ પ્રમાણે પોતાને બોધ થતાં અરિહંત સાક્ષાત્ સામાયિકના અર્થને જાણીને સામાયિકને કહે છે. ગણધરાદિ શ્રોતાઓને પણ પોતાના હૃદયમાં રહેલા સર્વ સંશયોનો નાશ થવાથી “આ સર્વજ્ઞ છે” એ પ્રમાણેનો બોધ થાય છે. “શ્રોતાઓને સર્વજ્ઞ છે એવો બોધ થાય છે” એવું જે કહ્યું તેનાથી જે લોકો કહે છે કે — “તે કાળમાં પણ જાણવાની ઈચ્છાવાળા એવા, પરંતુ સર્વજ્ઞના જ્ઞાનથી જાણી શકાય એવા પદાર્થોના જ્ઞાનથી રહિત છન્નસ્થ જીવો “આ સર્વજ્ઞ છે” એમ કેવી રીતે જાણી શકે ? ॥૧॥ 20

(આશય એ છે કે, જે સર્વજ્ઞના જ્ઞાનથી જાણી શકાય એવા પદાર્થોને જાણતો હોય અર્થાત્ સર્વજ્ઞ હોય તે જ, સામેની વ્યક્તિ સર્વજ્ઞ છે એવું જાણી શકે, પરંતુ જે આવું જ્ઞાન ધરાવતો નથી અર્થાત્ સર્વજ્ઞ નથી, પણ છન્નસ્થ છે તે, સામેની વ્યક્તિ સર્વજ્ઞ છે એવું જાણી શકતો નથી. આવું જે લોકો કહે છે) તેનું ખંડન થયેલ જાણવું. (કારણ કે હૃદયગત સંશયો દૂર થતાં છન્નસ્થ પણ સર્વજ્ઞને જાણી શકે છે.) અન્યથા ચાર વેદને જાણનાર પુરુષમાં પણ “આ ચતુર્વેદી છે” એવો લોકનો વ્યવહાર ઘટી શકશે નહીં. (કારણ કે ચતુર્વેદમાં આવતા સર્વ પદાર્થોને જાણનાર વ્યક્તિ જ સામેની વ્યક્તિને ચતુર્વેદી તરીકે ઓળખી શકશે, અન્યથા નહીં.) આ વિષયમાં અમારા પક્ષના અન્ય મહાત્માઓએ પ્રવચન-સિદ્ધિ વગેરે ગ્રંથોમાં ઘણી ચર્ચા કરી છે. (તેથી વિશેષાર્થીઓએ ત્યાંથી 25 30

ગાથાર્થઃ ॥

ગતં પ્રત્યયદ્વારમ્, ઇદાનીં લક્ષણદ્વારાવયવર્થપ્રતિપાદનાયાહ—

નામં ઠવણા દવિણે સરિસે સામણ્ણલક્ષણાગારે ।

ગડરાગડ્ ણાણત્તી નિમિત્ત ઉપ્પાય વિગમે ય ॥ ૭૫૧ ॥

- 5 વ્યાખ્યા : લક્ષ્યતેજનેતિ લક્ષણં—પદાર્થસ્વરૂપં, તચ્ચ દ્વાદશઘા, તત્ર નામલક્ષણં લક્ષણમિતીયં વર્ણાનુપૂર્વી, સ્થાપનાલક્ષણં લકારાદિવર્ણાનામાકારવિશેષઃ, દ્રવ્યલક્ષણં જ્ઞશરીરાદ્યતિરિક્તં યદ્યસ્ય દ્રવ્યસ્યાન્યતો વ્યવચ્છેદકં સ્વરૂપં, યથા ગત્યૌદિ ધર્માસ્તિકાયાદીનામ્, ઇદમેવ કિચ્છિન્માત્રવિશેષા-
ત્સાદૃશ્યસામાન્યાદિલક્ષણભેદતો નિરૂપ્યતે—તત્ર ‘સરિસે’ત્તિ સાદૃશ્યં લક્ષણમ્, ઇહત્યઘટસદૃશઃ
10 પાટલિપુત્રકો ઘટ ઇતિ, ‘સામન્નલક્ષણં’ તિ સામાન્યલક્ષણં યથા સિદ્ધત્વં સિદ્ધાનાં સદ્દ્રવ્યજીવમુક્તાદિધર્મૈઃ સામાન્યમિતિ, ‘આગારે’ત્તિ આક્રિયતેજનેનાભિપ્રેતં જ્ઞાયત ઇત્યાકારો-
બાહ્યચેષ્ટારૂપઃ, સ એવાન્તરાકૂતગમકરૂપત્વાલ્લક્ષણમિતિ, ઉક્તં ચ —

“આકારૈરિદ્ઙિતૈર્ગત્યા, ચેષ્ટ્યા ભાષિતેન ચ ।

નેત્રવક્ત્રવિકારૈશ્ચ, ગૃહ્યતેજન્તર્ગતં મનઃ ॥ ૧ ॥”

જોઈ લેવું.) “આ સર્વજ્ઞ છે” એવો બોધ થતાં ગણધરાદિ સામાયિકને સાંભળે છે. ॥૭૫૦॥

- 15 **અવતરણિકા :** પ્રત્યયદ્વાર પૂર્ણ થયું. હવે લક્ષણદ્વારને વિસ્તારથી પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : નામ - સ્થાપના - દ્રવ્ય - સાદૃશ્ય - સામાન્યલક્ષણ - આકાર - ગત્યાગતિ - નાનાત્વ - નિમિત્ત - ઉત્પાદ અને વિગમ. (બીજા બે પછીની ગાથામાં છે.)

- 20 **ટીકાર્થ :** જેનાવડે જણાય તે લક્ષણ અર્થાત્ પદાર્થનું સ્વરૂપ. અને તે બાર પ્રકારે છે. તેમાં “લક્ષણ” એ પ્રમાણે ક્રમમાં ગોઠવેલા અક્ષરો તે નામલક્ષણ જાણવું. લકારાદિ અક્ષરોનો આકારવિશેષ એ સ્થાપના લક્ષણ, જ્ઞશરીરાદિથી વ્યતિરિક્ત દ્રવ્યલક્ષણ તરીકે બીજાથી પોતાને જુદું પાડનારું એવું દ્રવ્યનું સ્વરૂપ, જેમ કે ધર્માસ્તિકાયાદિનું ગતિ (સહાયકત્વ) વગેરે સ્વરૂપ. હવે કંઈક માત્ર વિશેષથી જ સાદૃશ્ય અને સામાન્ય-લક્ષણાદિ નવ ભેદવાળા એવા આ જ દ્રવ્યલક્ષણનું નિરૂપણ કરે છે. (અર્થાત્ દ્રવ્યલક્ષણમાં જ થોડો ફેરફાર કરતા તેના સાદૃશ્યથી લઈ વીર્ય સુધીના
25 નવ ભેદો પડે છે તે બધાની વ્યાખ્યા કરે છે.)

- તેમાં “અહીંના ઘટ જેવો પાટલિપુત્રનો ઘટ છે” આ સાદૃશ્યલક્ષણ છે. તથા સામાન્યલક્ષણ આ પ્રમાણે—સિદ્ધોનું સિદ્ધપણું—સત્ત્વ-દ્રવ્યત્વ-જીવત્વ-મુક્તત્વાદિ ધર્મોને લઈ સામાન્ય છે. (અર્થાત્ આવા બધા ધર્મોને લઈ એક સિદ્ધ અન્ય સિદ્ધો સાથે સમાન છે.) તથા જેનાવડે ઈચ્છિતવસ્તુ જણાય તે આકાર અર્થાત્ બાહ્યચેષ્ટા, બાહ્યચેષ્ટા એ આન્તરિક અભિપ્રાયને જણાવનારી હોવાથી
30 લક્ષણ કહેવાય છે. કહ્યું છે — “આકારોવડે, ઈંગિતવડે, ગતિવડે, ચેષ્ટાવડે, વચનોવડે, આંખ-મુખના વિકારોવડે આન્તરિક મન ગ્રહણ કરાય છે. ॥૧॥”

૨૬. જીવપુદ્ગલગતં ગત્યાદિ, તસ્ય ધર્માસ્તિકાયાદિકાર્યત્વાત્ તલ્લક્ષણતા ।

इति, 'गङ्गागङ्ग'त्ति गत्यागतिलक्षणं द्वयोर्द्वयोः पदयोर्विशेषणविशेष्यतया अनुकूलं गमनं गतिः प्रत्यावृत्त्या प्रातिकूल्येनागमनमागतिः, गतिश्चागतिश्च गत्यागती ताभ्यां ते एव वा लक्षणं गत्यागतिलक्षणं, तच्चतुर्धा—पूर्वपदव्याहृतमुत्तरपदव्याहृतमुभयपदव्याहृतमुभयपदाव्याहृतमिति, तत्र पूर्वपदव्याहृतोदाहरणम्—

^{१७} 'जीवे णं भंते ! नेरइए ? नेरइए जीवे ?, गोयमा ! जीवे सिय नेरइए सिय अनेरईए, 5
नेरइए पुण नियमा जीवे' उत्तरपदव्याहृतोदाहरणम्—'जीवइ भंते ! जीवे जीवे जीवइ ?, गोयमा !
जीवइ ताव नियमा जीवे, जीवे पुण सिय जीवइ सिय नो जीवइ' सिद्धानां जीवनाभावादिति

गति-आगति लक्षण → બે-બે ^(૧)પદોનું વિશેષણવિશેષ્યરૂપે (અર્થાત્ એક પદ વિશેષણ બને અને અન્ય પદ વિશેષ્ય બને, એ રીતે વિશેષણ-વિશેષ્યરૂપે) અનુકૂળ એવું જે ગમન તે ગતિ કહેવાય છે અને પ્રતિકૂળતાએ પાછા આવવું તે આગતિ કહેવાય છે. (જેમ કે, પ્રભુ ! જીવ એ 10
દેવ છે ? આ વાક્યમાં પ્રથમ જીવનું ઉચ્ચારણ કરી દેવત્વની પૃચ્છા કરાઈ છે. અહીં જીવપદથી દેવપદમાં અનુકૂળ ગમન થતું હોવાથી ગતિ કહેવાય છે. જ્યારે દેવ એ જીવ છે ? અહીં દેવનું ઉચ્ચારણ કરી જીવત્વની પૃચ્છા થઈ હોવાથી દેવપદમાંથી જીવપદમાં પ્રતિકૂળતાએ આગમન થતું હોવાથી આગતિ કહેવાય છે.) આ ગતિ-આગતિવડે જે લક્ષણ અથવા ગતિ-આગતિરૂપ જે લક્ષણ તે ગત્યાગતિલક્ષણ કહેવાય છે. (અર્થાત્ ગતિ-આગતિ દ્વારા જીવાદિ પદાર્થોનું સ્વરૂપ વિચારાય 15
છે. તેથી તે લક્ષણ કહેવાય છે.) તે ચાર પ્રકારે છે. (૧) પૂર્વપદવ્યાહત (અર્થાત્ જ્યાં પૂર્વપદ વ્યભિચારી હોય તેવું લક્ષણ) (૨) ઉત્તરપદવ્યાહત (અર્થાત્ જ્યાં ઉત્તરપદવ્યાહત (વ્યભિચારી) હોય તેવું લક્ષણ) (૩) ઉભયપદવ્યાહત (૪) ઉભયપદઅવ્યાહત.

તેમાં (૧) **પૂર્વપદવ્યાહતનું** ઉદાહરણ — પ્રભુ ! જીવ એ નારક છે કે નારક એ જીવ છે ? હે ગૌતમ ! જીવ નારક હોય, અનારક પણ હોય, જ્યારે નારક એ નિયમા જીવ હોય છે. (વ્યભિચાર 20
એટલે નિયમનો અભાવ. અહીં જે જીવ હોય તે બધા નારક જ હોય એવો નિયમ નથી. તેથી જીવપદ નારકપદ સાથે નિયમના અભાવવાળો હોવાથી વ્યભિચારી બને છે. તેથી આ પૂર્વપદવ્યાહત કહેવાય છે. આ જ પ્રમાણે આગળ પણ યથાયોગ્ય જાણી લેવું) (૨) **ઉત્તરપદવ્યાહત** — પ્રભુ ! જે જીવે તે જીવ કે જે જીવ છે તે જીવે છે ? હે ગૌતમ ! જે જીવે તે નિયમા જીવ કહેવાય પરંતુ જે જીવ હોય તે જીવે પણ ખરો અને ન પણ જીવે, કારણ કે સિદ્ધના જીવો જીવતા નથી (અહીં 25
જીવવું એટલે દશપ્રાણોને ધારણ કરવા એમ સમજવું) (૩) **ઉભયપદવ્યાહતનું** ઉદાહરણ — પ્રભુ ! જે ભવસિદ્ધિક છે તે નારક હોય કે નારક એ ભવસિદ્ધિક હોય ? હે ગૌતમ ! ભવસિદ્ધિક (ભવ્ય) નારક હોય, અનારક પણ હોય તથા નારક પણ ભવ્ય હોય કે ભવ્ય ન પણ હોય.

૨૭. જીવો ભદન્ત ! નૈરયિકો નૈરયિકો જીવઃ ?, ગૌતમ ! જીવઃ સ્યાન્નૈરયિકઃ સ્યાદનૈરયિકઃ, નૈરયિકઃ પુનર્નિયમાજ્જીવઃ । જીવતિ ભદન્ત ! જીવો જીવો જીવતિ ?, ગૌતમ ! જીવતિ તાવન્નિયમાજ્જીવઃ, 30
જીવઃ પુનઃ સ્યાજ્જીવતિ સ્યાન્નો જીવતિ ।

હૃદયમ્, ઉભયપદવ્યાહતોદાહરણમ્—

★ *ભવસિદ્ધિં જાં ધંતે ! નેરઙ્ગ, નેરઙ્ગ ભવસિદ્ધિં ? ગોયમા ભવસિદ્ધિં સિય નેરઙ્ગ સિય અનેરઙ્ગ, નેરઙ્ગવિ સિય ભવસિદ્ધિં સિય અભવસિદ્ધિં* 'ઉભયપદાવ્યાહતોદાહરણમ્— જીવે ધંતે ! જીવે જીવે જીવે ?, ગોયમા ! જીવે નિયમા જીવે જીવેઽવિ નિયમા જીવે' ઉપયોગો

5 નિયમાજ્જીવઃ જીવોઽપિ નિયમાદુપયોગ ઇતિ ભાવના । લોકેઽપિ ગત્યાગતિલક્ષણ—

'રૂ^૨વી ય ઘટોત્તિ ચૂતો દુમોત્તિ નીલોપ્પલં ચ લોગંમિ ।

જીવો સચેયગોત્તિ ય વિગપ્પનિયમાદયો ધણિયા ॥ ૧ ॥'

તથા 'નાણત્તિ' ત્તિ નાનાભાવો નાનાતા—ભિન્નતા, સા ચ લક્ષણં, સા પુનશ્ચતુર્દ્ધા—દ્રવ્યતઃ ક્ષેત્રતઃ કાલતો ભાવતશ્ચ, તત્ર દ્રવ્યતો નાનાતા દ્વિધા—તદ્દ્રવ્યનાનાતા અન્યદ્રવ્યનાનાતા ચ, તત્ર તદ્દ્રવ્યનાનાતા પરમાણૂનાં પરસ્પરતો ભિન્નતા, અન્યદ્રવ્યનાનાતા પરમાણોદ્વર્ણણુકાદિભેદભિન્નતા, 10 એવમેકાદિપ્રદેશાવગાઠૈકાદિસમયસ્થિત્યેકાદિગુણશુક્લાનાં તદતન્નાનાતા વાચ્યા, ઇદં ચ લક્ષણં

(૪) ઉભયપદ-અવ્યાહતનું ઉદાહરણ — પ્રભુ ! જીવ એ જીવ છે કે જીવ એ જીવ છે. (અહીં એક જીવ શબ્દનો ઉપયોગ અર્થ કરવો અને બીજા જીવ શબ્દનો જીવદ્રવ્ય અર્થ કરવો તેથી જીવ એ ઉપયોગરૂપ છે કે ઉપયોગ એ જીવરૂપ છે ?) હે ગૌતમ ! જીવ નિયમા ઉપયોગરૂપ 15 છે અને ઉપયોગ પણ નિયમા જીવ છે. લોકમાં પણ ગતિ-આગતિનું લક્ષણ આ રીતે — ⁽⁴⁾રૂપી ઘટો (૧) આંબો વૃક્ષ (૨) નીલ કમલ (૩) જીવ સચેતન (૪) આ પ્રમાણે વિકલ્પનિયમાદિ લોકમાં પણ કહેવાયા છે. (અહીં વિકલ્પનિયમ એટલે વિકલ્પમાં=એક પક્ષમાં નિયમ છે જેનો તે વિકલ્પનિયમ આદિ શબ્દથી ઉભયનિયમ અને ઉભયાનિયમ લેવા. તેમાં રૂપી ઘટ એ પૂર્વપદ વ્યાહત છે. આ પ્રમાણે ચારે દષ્ટાંતો જાણી લેવા. તેમાં પહેલા બે વિકલ્પનિયમ છે, ત્રીજો ભાંગો 20 ઉભયાનિયમ અને ચોથો ઉભયનિયમ છે.)

નાનાત્વરૂપ લક્ષણ = તે ચાર પ્રકારે છે — દ્રવ્યથી, ક્ષેત્રથી, કાલથી અને ભાવથી. તેમાં દ્રવ્યથી નાનાત્વ બે પ્રકારે — તદ્દ્રવ્યભિન્નતા અને અન્યદ્રવ્યભિન્નતા. તેમાં પરમાણુઓની પરસ્પર જે ભિન્નતા તે તદ્દ્રવ્યભિન્નતા અને પરમાણુથી દ્વયણુકાદિની જે ભિન્નતા તે અન્યદ્રવ્યભિન્નતા જાણવી. ⁽⁴⁾આ જ પ્રમાણે એક પ્રદેશમાં અવગાહીને રહેલ સ્કંધની બે પ્રદેશમાં અવગાહીને રહેલ 25 સ્કંધથી જે ભિન્નતા, તે ક્ષેત્રને આશ્રયી અન્યક્ષેત્રભિન્નતા અને એક પ્રદેશમાં રહેલ સ્કંધની બીજા અન્ય એક પ્રદેશમાં રહેલ સ્કંધથી જે ભિન્નતા તે તત્ક્ષેત્રભિન્નતા. આ પ્રમાણે એક સમય સ્થિતિવાળા પરમાણુ વગેરેની તથા એકગુણશુક્લ પરમાણુ વગેરેની તત્કાળ / તદ્ભાવભિન્નતા...વિગેરે જાણી

★ ભવસિદ્ધિકો ધદન્ત ! નૈરયિકો નૈરયિકો ભવસિદ્ધિકઃ ?, ગૌતમ ! ભવસિદ્ધિકઃ સ્યાનૈરયિકઃ સ્યાદનૈરયિકઃ, નૈરયિકોઽપિ સ્યાદ્દ્રવ્યસિદ્ધિકઃ સ્યાદભવ્યસિદ્ધિકઃ । જીવો ધદન્ત ! જીવો જીવો જીવો ?, 30 ગૌતમ ! જીવો નિયમાજ્જીવઃ જીવોઽપિ નિયમાજ્જીવઃ ।

૨૮. રૂ પી ચ ઘટ ઇતિ ચૂતો દ્રુમ ઇતિ નીલોત્પલં ચ લોકે । જીવઃ સચેતન ઇતિ ચ વિકલ્પનિયમાદયો ધણિતાઃ ॥ ૧ ॥

પદાર્થસ્વરૂપાવસ્થાપકત્વાત્ 'નિમિત્ત'ં તિ લક્ષ્યતે શુભાશુભમનેનેતિ લક્ષણં નિમિત્તમેવ લક્ષણં નિમિત્તલક્ષણં, તચ્ચાષ્ટધા, ઉક્તં ચ -

“ભૌમૈસ્મિમિત્તંતરિક્ષ્ણં દિત્રં અંગસર લક્ષણં તહ ય ।
વંજગમદ્ભવિહં ખલુ નિમિત્તમેયં મુણેયવ્વં ॥ ૧ ॥”

સ્વરૂપમસ્ય ગ્રન્થાન્તરાદવસેયમ્ ॥ ‘ઉપ્પાદ’ત્તિ યતો નાનુત્પન્નં વસ્તુ લક્ષ્યતે અત ઉત્પાદોઽપિ 5
વસ્તુલક્ષણં, ‘વિગમોય’ત્તિ વિગમશ્ચ વિનાશશ્ચ વસ્તુલક્ષણં, તમન્તરેણોત્પાદાભાવાત્, ન હિ
વક્તયાઽવિનષ્ટમદ્ભુલિદ્રવ્યં ઋ જુતયોત્પદ્યત ઇતિ ભાવનેતિ ગાથાર્થઃ ॥

વીરિયભાવે ય તહા લક્ષણમેયં સમાસઓ ભગિયં ।

અહવાવિ ભાવલક્ષણ ચઽવ્વિહં સદ્દહણમાઈ ॥ ૭૫૨ ॥

વ્યાખ્યા : ‘વીરિયં’ તિ વીર્ય-સામર્થ્યં યદ્યસ્ય વસ્તુનઃ તદેવ લક્ષણં વીર્યલક્ષણમ્, આહ 10
ચ ભાષ્યકારઃ-

“વિરિયંતિ બલં જીવસ્ય લક્ષણં જં ચ (વ) જસ્ય સામર્થ્યં ।

લેવા. આ ભિન્નતા એ પદાર્થના સ્વરૂપની વ્યવસ્થાપક હોવાથી લક્ષણ કહેવાય છે.

નિમિત્તલક્ષણ : જેનાવડે શુભાશુભ જણાય તે લક્ષણ. નિમિત્તરૂપ જે લક્ષણ તે નિમિત્તલક્ષણ. 15
તે આઠ પ્રકારે છે. “ભૌમ^(મ) = ભૂમિસંબંધી ભૂકંપાદિ, સ્વપ્ન, આન્તરિક્ષ = આકાશમાં થનારા
ગન્ધર્વ નગરાદિ, દિવ્ય = વ્યંતરાદિવડે કરાયેલ અદૃહાસાદિ, આંગ = શરીરના તે તે અંગોનું
ફરકવું, સ્વરનિમિત્ત = સામુદ્રિક શાસ્ત્રમાં કહેવાયેલ સ્વરસંબંધી જ્ઞાન, વ્યંજન = તલ-મસાદિ,
આ આઠ પ્રકારે નિમિત્તો જાણવા યોગ્ય છે ॥૧૧॥” વિસ્તારથી આનું સ્વરૂપ અન્ય ગ્રંથમાંથી જાણી
લેવું.

તથા જે કારણથી ઉત્પન્ન નહીં થયેલ વસ્તુ ઓળખાતી નથી તે કારણથી વસ્તુની ઉત્પત્તિ 20
પણ વસ્તુનું લક્ષણ છે. તથા વિગમ એટલે વિનાશ એ પણ વસ્તુનું લક્ષણ છે, કારણ કે વિનાશ
વિના ઉત્પત્તિ થઈ શકતી નથી. વક્તયા નાશ પામ્યા વિના, આંગળી ઋજુતયા ઉત્પન્ન થતી નથી.
(અર્થાત્ વાંકી આંગળી જ્યાં સુધી વક્તાને છોડતી નથી ત્યાં સુધી તે આંગળી સીધી થતી નથી.
એટલે કે વક્તાનો નાશ થાય ત્યારે જ ઋજુતા ઉત્પન્ન થાય છે.) ॥૭૫૧॥

ગાથાર્થ : વીર્ય અને ભાવ આ પ્રમાણે (બાર પ્રકારે) સંક્ષેપથી લક્ષણ કહ્યું, અથવા ભાવલક્ષણ 25
શ્રદ્ધાદિ ચારે પ્રકારે જાણવું.

ટીકાર્થ : જે વસ્તુનું જે સામાર્થ્ય તે વીર્ય. તે રૂપ જે લક્ષણ તે વીર્યલક્ષણ. ભાષ્યકારે કહ્યું
છે - “વીર્ય એટલે બળ, તે જીવનું લક્ષણ છે. અથવા મહાઔષધિ વગેરેની જેમ જે દ્રવ્યોનું વિચિત્ર

૨૯. ભૌમં સ્વાપ્નમાન્તરીક્ષં દિવ્યમાદ્ભું સ્વરગતં લક્ષણગતં તથા ચ ।વ્યઙ્ગનમષ્ટવિધં ખલુ નિમિત્તમેતદ્
મુણિતવ્યમ્ ॥ ૧ ॥ ૩૦. વીર્યમિતિ બલં જીવસ્ય લક્ષણં યચ્ચ યસ્ય સામર્થ્યમ્ । 30

दैवस्स चित्तरुवं जह विरिय महोसहादीणं ॥ १ ॥

તથા ભાવાનામ્-ઔદયિકાદીનાં લક્ષણં પુદ્ગલવિપાકાદિરૂપં ભાવલક્ષણં, યથોદયલક્ષણઃ ઔદયિકઃ, ઉપશમલક્ષણસ્ત્વૌપશમિકઃ, તથાનુત્પત્તિલક્ષણઃ ક્ષાયિકો, મિશ્રલક્ષણઃ ક્ષાયોપશમિકઃ, પરિણામલક્ષણઃ પારિણામિકઃ, સંયોગલક્ષણઃ સાન્નિપાતિક ઇતિ । અથવા ભાવાશ્ચ તે લક્ષણં
5 ચાત્મન ઇતિ ભાવલક્ષણં, તત્ર સામાયિકસ્ય જીવગુણત્વાત્ ક્ષાયોપશમોપશમક્ષયસ્વભાવત્વાદ્ ભાવલક્ષણતા, અમુમેવાર્થં ચેતસ્યારોપ્યાહ-‘ભાવે ય’ ઇત્યાદિ, ભાવે ચ -વિચાર્યમાણે તથા લક્ષણમિદં ‘સમાસતઃ’ સદ્-ક્ષેપતો ભણિતં । સામાયિકસ્ય વૈશેષિકલક્ષણાભિધિત્સયાઽઽહ- ‘અહવાવિ ભાવલક્ષણ ચઽઽવ્વિધં સદ્દહણમાદી’ અથવાઽપિ ભાવસ્ય-સામાયિકસ્ય લક્ષણમનુસ્વારલોપોઽત્ર દ્રષ્ટવ્યઃ, ચતુર્વિધં શ્રદ્ધાનાદીતિ ગાથાર્થઃ ॥

10 યદુક્તં-‘ચતુર્વિધં શ્રદ્ધાનાદિ’ તત્પ્રદર્શનાયાહ-

સદ્દહણ જાણણા ખલુ વિરતી મીસા ય લક્ષણં કહણ ।

તેઽવિ ણિસામિતિ તહા ચઽલક્ષણસંજુયં ચેવ ॥ ૭૫૩ ॥ દારં

વ્યાખ્યા : ઇહ સામાયિકં ચતુર્વિધં ભવતિ, તદ્વથા-સમ્યક્ત્વસામાયિકં શ્રુતસામાયિકં

પ્રકારનું સામર્થ્ય તે તેનું વીર્ય કહેવાય છે. ॥૧॥ (વિ.આ.ભા. ૨૧૭૨)” તથા ભાવોનું એટલે
15 કે ઔદયિકાદિનું જે પુદ્ગલવિપાકાદિરૂપ લક્ષણ તે ભાવલક્ષણ જાણવું. જેમ કે, ઉદયરૂપ ઔદયિક (અર્થાત્ ઔદયિકભાવ ઉદયરૂપ છે એટલે ઔદયિકભાવનું લક્ષણ ઉદય છે.) ઉપશમરૂપ ઔપશમિક તથા અનુત્પત્તિરૂપ ક્ષાયિકભાવ, મિશ્રરૂપ ક્ષાયોપશમિક, પરિણામરૂપ પારિણામિક અને સંયોગરૂપ સાન્નિપાતિકભાવ છે. અથવા આત્માના ભાવો એ જ લક્ષણ તે ભાવલક્ષણ. (અર્થાત્ આત્માના તે તે ભાવો, અને તે ભાવો પોતે જ લક્ષણ તે ભાવલક્ષણ.)

20 તેમાં સામાયિક એ જીવનો ગુણ હોવાથી ક્ષાયોપશમ - ઉપશમ અને ક્ષયના સ્વભાવવાળું છે અને માટે સામાયિક એ ભાવલક્ષણ છે. આ અર્થને મનમાં રાખી આગળ વાત કરે છે કે - (આગળના બધા ભેદો અને) ભાવલક્ષણની વિચારણા, (૧)આ સંક્ષેપથી (બાર પ્રકારનું લક્ષણ) કહ્યું, સામાયિકના જ વિશેષલક્ષણને કહેવાની ઈચ્છાથી નિર્યુક્તિકાર કહે છે. અથવા સામાયિકરૂપ ભાવનું લક્ષણ શ્રદ્ધાદિ ચાર પ્રકારે જાણવું, મૂળગાથામાં ‘ભાવલક્ષણ’ શબ્દમાં અનુસ્વારનો લોપ થયેલ
25 છે એમ જાણવું. ॥૭૫૨॥

અવતરણિકા : “શ્રદ્ધાદિ ચાર પ્રકારે” જે કહ્યું તે ભેદોને બતાવવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, વિરતિ અને મિશ્ર (આ પ્રમાણે જિનેશ્વરો) લક્ષણ કહે છે. તે ગણધરો પણ તે રીતે જ ચાર લક્ષણથી મુક્ત એવા સામાયિકને સાંભળે છે.

ટીકાર્થ : અહીં સામાયિક ચાર પ્રકારનું છે. તે આ પ્રમાણે - સમ્યક્ત્વસામાયિક,

ચારિત્રસામાયિકં ચારિત્રાચારિત્રસામાયિકં ચ, અસ્ય યથાયોગં લક્ષણં 'સદ્ગુણ' તિ શ્રદ્ધાનં, લક્ષણમિતિ યોગઃ સમ્યક્ત્વસામાયિકસ્ય, 'જાણણ'તિ જ્ઞાનં જ્ઞા-સંવિત્તિરિત્યર્થઃ, સા ચ શ્રુતસામાયિકસ્ય, ચ્ચલુશબ્દો નિશ્ચયતઃ પરસ્પરતઃ સાપેક્ષત્વવિશેષણાર્થઃ, 'વિરતિ'તિ વિરમણં વિરતિઃ-અશેષસાવદ્યયોગનિવૃત્તિઃ, સા ચ ચારિત્રસામાયિકસ્ય લક્ષણં, 'મીસા ય' તિ મિશ્રા-વિરતાવિરતિઃ, સા ચ ચારિત્રાચારિત્રસામાયિકસ્ય લક્ષણં, કથયતીત્યનેન સ્વમનીષિકાઽપોહેન 5 શાસ્ત્રપારતન્વ્યમાહ, ભગવાન્ જિન એવં કથયતિ, તસ્ય ચ કથયતઃ 'તેઽપિ' ગણધરાદયઃ 'નિશામયન્તિ' શ્રુણ્વન્તિ 'તથા' તેનૈવ પ્રકારેણ ચતુર્લક્ષણસંયુક્તમેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥

ઉક્તં લક્ષણદ્વારમ્, અધુના નયદ્વારં પ્રતિપિપાદયિષુરાહ-

પોગમસંગહવવહારઽઞ્જુસુએ ચેવ હોઙ્ગ બોઢ્ઢલ્લ્લે ।

સદ્દે ય સમભિરૂઢ્ઢે એવંભૂએ ય મૂલણયા ॥ ૭૫૪ ॥

10

વ્યાખ્યા : નયન્તીતિ નયાઃ-વસ્ત્વવબોધગોચરં પ્રાપયન્ત્યનેકધર્માત્મકજ્ઞેયાધ્યવસાયાન્તરહેતવ

શ્રુતસામાયિક, ચારિત્રસામાયિક અને ચારિત્રાચારિત્ર સામાયિક, આ ચારે પ્રકારના સામાયિકનું લક્ષણ ક્રમશઃ આ પ્રમાણે છે - તેમાં શ્રદ્ધા એ સમ્યક્ત્વસામાયિકનું લક્ષણ છે, જ્ઞાન એ શ્રુતસામાયિકનું લક્ષણ છે. ચ્ચલુ શબ્દ નિશ્ચયથી સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિકની પરસ્પર સાપેક્ષતા જણાવે છે, અર્થાત્ બંને સાથે જ હોય છે. વિરતિ એટલે કે સંપૂર્ણ પાપકર્મોની નિવૃત્તિ ચારિત્રસામાયિકનું લક્ષણ 15 છે. તથા મિશ્ર = દેશવિરતિ એ ચારિત્રાચારિત્રસામાયિકનું લક્ષણ છે. આ પ્રમાણે જિનેશ્વરો કહે છે. અહીં "કહે છે" એ પ્રમાણેના શબ્દપ્રયોગથી નિર્યુક્તિકારે ગ્રંથમાં પોતાની કલ્પનાનો ઉપયોગ નથી કર્યો, પણ શાસ્ત્રને પરતંત્ર રહ્યા છે, એ જણાવ્યું છે. (અર્થાત્ તે તે સામાયિકના તે તે લક્ષણો નિર્યુક્તિકારે પોતાની બુદ્ધિથી નહીં પણ તીર્થકરોના વચનોના આધારે કહ્યા છે એમ આ શબ્દપ્રયોગ જણાવે છે.) તે ગણધરો પણ તે જ પ્રકારે (જે રીતે જિનેશ્વરોએ કહ્યું છે તે જ રીતે) ચાર લક્ષણોથી 20 યુક્ત સામાયિકને સાંભળે છે. ॥૭૫૩॥

અવતરણિકા : લક્ષણદ્વાર કહ્યું. હવે નયદ્વારનું પ્રતિપાદન કરવાની ઈચ્છાવાળા નિર્યુક્તિકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : નૈગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર, ઋજુસૂત્ર, શબ્દ, સમભિરૂઢ અને એવંભૂત આ સાત મૂળનયો છે. 25

ટીકાર્થ : વસ્તુને બોધનો વિષય કરાવે તે નય = અનેક ધર્માત્મક જ્ઞેયવસ્તુના જુદા જુદા અધ્યવસાયોનું કારણ. (ટૂંકમાં - અનેકધર્માત્મક વસ્તુને અવધારણપૂર્વક નિત્યત્વાદિ કોઈ એક ધર્મવડે શિષ્યની બુદ્ધિમાં જે અભિપ્રાયથી ઉતારવી તે અભિપ્રાય નય કહેવાય છે. જેમ કે, આત્મા નિત્યત્વ-અનિત્યત્વ - અરૂપત્વ - રૂપત્વાદિ અનંત ધર્મોવાળો હોવા છતાં ગુરુ જે અભિપ્રાયથી "આત્મા નિત્ય જ છે કે આત્મા અનિત્ય જ છે" એ પ્રમાણે શિષ્યને જણાવે તે અભિપ્રાય નય કહેવાય 30

ઇત્યર્થઃ, તે ચ નૈગમાદયઃ, નૈગમઃ સઙ્ગ્રહઃ વ્યવહારઃ ઋજુસૂત્રશ્ચૈવ ભવતિ બોદ્ધવ્યઃ, શબ્દશ્ચ સમભિરુઢઃ એકમ્ભૂતશ્ચ મૂલનયા ઇતિ ગાથાસમુદાયાર્થો નિગદસિદ્ધઃ ॥

અવયવાર્થં તુ પ્રતિનયં નયાભિધાનનિરુક્તદ્વારેણ વક્ષ્યતિ, આહ ચ—

णेगेहिं माणेहिं मिणइत्ती णेगमस्स णेरुत्ती ।

5 સેસાણંપિ ણયાણં લક્ષણમિણમો સુણેહ વોચ્છં ॥ ૭૫૫ ॥

વ્યાખ્યા : ન એકં નૈકં—પ્રભૂતાનીત્યર્થઃ, નૈકૈર્માનૈઃ—મહાસત્તાસામાન્યવિશેષજ્ઞાનૈર્મિતીતે મિનોતીતિ વા નૈકમ ઇતિ, ઇયં નૈકમસ્ય નિરુક્તિઃ, નિગમેષુ વા ભવો નૈગમઃ, નિગમાઃ—પદાર્થપરિચ્છેદાઃ, તત્ર સર્વં સદિત્યેવમનુગતાકારાવબોધહેતુભૂતાં મહાસત્તામિચ્છતિ અનુવૃત્તવ્યાવૃત્તાવબોધહેતુભૂતં ચ સામાન્યવિશેષં દ્રવ્યત્વાદિ, વ્યાવૃત્તાવબોધહેતુભૂતં ચ વિશેષં પરમાણુમિતિ । આહ—ઇત્યં તર્હ્યયં

10 છે.) તે નૈગમાદિ સાત પ્રકારે છે. નૈગમ, સંગ્રહ, વ્યવહાર, ઋજુસૂત્ર, શબ્દ, સમભિરુઢ અને એવંભૂત આ સાત મૂળનયો છે. આ પ્રમાણે ગાથાનો સંક્ષેપાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. ॥૭૫૪॥

અવતરણિકા : વિસ્તારથી પ્રત્યેક નયને પોત-પોતાના નામોનો નિરુક્તાર્થ કરવા દ્વારા આગળ કહીશું, કહ્યું છે ⇨

ગાથાર્થ : “અનેક માનો વડે મપાય” એ પ્રમાણે નૈગમનયની નિરુક્તિ છે. શેષ નયોના

15 આ લક્ષણને હું કહીશ તે તમે સાંભળો.

* નૈગમનય *

ટીકાર્થ : એક નહીં તે અનેક, અનેક એવા માનોવડે અર્થાત્ મહાસત્તા — સામાન્ય — વિશેષ જ્ઞાનોવડે વસ્તુને જે માને છે તે નૈગમનય કહેવાય છે. (અર્થાત્ અનેક પ્રકારે વસ્તુને જે સ્વીકારે તે. અહીં ‘નિરુક્તિ’ શબ્દનો અર્થ અનુયોગદ્વાર સૂ. ૩૧૨માં આ પ્રમાણે કહ્યો છે →

20 અભિધાનાક્ષરાનુસારતો નિશ્ચિતાર્થસ્ય વચનં=ભગનં નિરુક્તં અર્થાત્ નામના અક્ષરાનુસારે નિશ્ચિતાર્થનું કથન કરવું એ નિરુક્ત કહેવાય છે.) અથવા નિગમ એટલે એક જ પદાર્થના જુદા જુદા બોધ, તેને સ્વીકારનાર નૈગમ કહેવાય છે. નૈગમનય “સર્વ વસ્તુ સત્ છે” આ પ્રમાણે સર્વ વસ્તુમાં સત્ત્વની જે એક સરખી બુદ્ધિ થાય છે તેનું કારણ એવી મહાસત્તાને માને છે.

તથા અનુવૃત્ત અને વ્યાવૃત્ત બોધના કારણ એવા સામાન્યવિશેષરૂપ દ્રવ્યત્વાદિને માને છે.

25 (અર્થાત્ વૈશેષિક મતને માન્ય એવા નવ દ્રવ્યોમાં “આ દ્રવ્ય છે, આ દ્રવ્ય છે” એ પ્રમાણે જે એકસરખો દ્રવ્યનો બોધ થાય છે તે અનુવૃત્તબોધ કહેવાય છે. તેનું કારણ તે દ્રવ્યમાં રહેલ દ્રવ્યત્વ છે. આ પ્રમાણે ગુણત્વ-કર્મત્વાદિ પણ જાણવા. તથા દ્રવ્ય એ ગુણ નથી એ પ્રમાણે જે ભિન્નતાનો બોધ તે વ્યાવૃત્તબોધ કહેવાય છે તેનું કારણ પણ તે દ્રવ્યત્વાદિ જ છે. આવા દ્રવ્યત્વાદિધર્મોને નૈગમનય સામાન્ય—વિશેષ કહે છે, કારણ કે દ્રવ્યત્વ એ પોતપોતાના આધારવિશેષમાં એક સરખી

30 પ્રતીતિ કરાવતું હોવાથી સામાન્ય કહેવાય છે અને વિજ્ઞાતીયથી પોતાના આધારને જુદું પાડતું હોવાથી વિશેષ તરીકે પણ કહેવાય છે. માટે નૈગમનય દ્રવ્યત્વાદિધર્મને સામાન્ય—વિશેષ તરીકે ઓળખાવે છે.) અને વ્યાવૃત્તના બોધના કારણરૂપે નૈગમનય વિશેષને = પરમાણુને ઈચ્છે છે. (અર્થાત્ ‘એક

નૈગમ: સમ્યગ્દષ્ટિરેવાસ્તુ, સામાન્યવિશેષાભ્યુપગમપરત્વાત્, સાધુવદિતિ, નૈતદેવં, સામાન્યવિશેષ-
વસ્તૂનામત્યન્તભેદાભ્યુપગમપરત્વાત્તસ્યેતિ, આહ ચ ભાષ્યકાર:-

“^{૨૨}જં સામણ્ણવિસેસે પરોપ્પરં વત્થુતો ય સો ધિણ્ણો ।

મન્નઙ્ગ અચ્ચંતમતો મિચ્છદ્દિઢ્ઠી કળાતોવ્વ ॥ ૧ ॥

દોહિવિ ણાહિ નીતં સત્થમુલૂણ તહવિ મિચ્છતં ।

જં સવિસયપ્પહાણત્તણેણ અન્નોત્તનિરવેક્ખા ॥ ૨ ॥”

5

અથવા નિલયનપ્રસ્થકગ્રામોદાહરણેભ્યોઽનુયોગદ્વારપ્રતિપાદિતેભ્યઃ ખલ્વયમવસેય ઇત્યલં

પરમાણુ બીજા પરમાણુથી વ્યાવૃત છે = જુદો છે’ એવા બોધનું કારણ પરમાણુ જ છે, એમ નૈગમનય માને છે. ત્યાં તેને બીજા પરમાણુથી છૂટો પાડનાર કોઈ બીજો ધર્મ નથી, અથવા અહીં પાઠ અશુદ્ધ હોય એવું લાગે છે — પરમાણુમિતિની બદલે ‘પરમાણુવૃત્તિ:’ પાઠ હોઈ શકે. તેથી અર્થ આ પ્રમાણે 10
કે — નૈગમનય એક પરમાણુ બીજા પરમાણુથી જુદો છે એવા વ્યાવૃતબોધના કારણરૂપે પરમાણુમાં રહેલ વિશેષનામના પદાર્થને માને છે.)

શંકા : જો આ રીતે નૈગમનય અનેક પ્રકારના દષ્ટિકોણ ધરાવતો હોય તો તે સમ્યગ્દષ્ટિ જ થયો, કારણ કે સાધુની જેમ તે પણ સામાન્ય-વિશેષને સ્વીકારનારો છે.

સમાધાન : તમે જેમ કહો છો તેમ નથી, કારણ કે નૈગમ-નય સામાન્ય અને વિશેષને 15
અત્યંત જુદા માને છે. (પરંતુ સાધુની જેમ કથંચિત્ ભિન્ન માનતો નથી.) ભાષ્યકારે પણ આ જ વાત કહી છે— “જે કારણથી તે નૈગમનય સામાન્ય અને વિશેષને પરસ્પર અને વસ્તુથી (પોત-પોતાના આધારથી) અત્યંત ભિન્ન માને છે, તે કારણથી તે કણાદઃક્રષિની (વૈશેષિકમતના પ્રણેતાની) જેમ મિથ્યાદષ્ટિ છે. ॥૧॥ દ્રવ્યાસ્તિકનય અને પર્યાયાસ્તિકનયવડે જો કે વૈશેષિકદર્શનકારે પોતાનું 20
સર્વશાસ્ત્ર રચ્યું છે. છતાં તે શાસ્ત્ર મિથ્યાત્વરૂપ છે, કારણ કે પોતપોતાના વિષયને પ્રધાનરૂપે અંગીકાર કરતા તેઓ બંને નયોને પરસ્પર નિરપેક્ષ માને છે.

(અર્થાત્ દ્રવ્યાસ્તિકનયે તેઓ આત્માને નિત્ય જ માને છે, પરંતુ પર્યાયાસ્તિકનયે આત્માને અનિત્ય માનતા નથી. તથા પર્યાયાસ્તિકનયે જે પૃથ્વી વગેરે અનિત્ય પદાર્થો છે તેઓને વૈશેષિક દર્શનકાર દ્રવ્યાસ્તિકનયે નિત્ય માનતા નથી. આમ તેઓ જો કે બંને નયો માને છે, પરંતુ પરસ્પર નિરપેક્ષ રીતે માનતા હોવાથી તેમના રચેલા શાસ્ત્રો મિથ્યા છે.) ॥૨॥ અથવા અનુયોગદ્વારમાં 25
કહેલા વસવાટ-પ્રસ્થક અને ગામના ઉદાહરણોથી આ નૈગમનય જાણવા યોગ્ય છે. (ઉદાહરણો આ પ્રમાણે જાણવા — (૧) ^(H)વસવાટ : કો’ક વ્યક્તિએ કો’કને પૂછ્યું — “તું ક્યા રહે છે ? તેણે કહ્યું— “લોકમાં, તેમાં પણ જમ્બૂદ્વીપમાં, તેમાં પણ ભરતક્ષેત્રમાં, આમ કરતાં કરતાં છેલ્લે આત્મામાં રહું છું.” આમ કો’ક કહે — હું લોકમાં રહું છું.” કો’ક કહે — “હું જમ્બૂદ્વીપમાં રહું

૩૨. યત્ સામાન્યવિશેષૌ પરસ્પરં વસ્તુત્ત્વ સ ધિત્તૌ । મન્યતેઽત્યન્તમતો મિથ્યાદષ્ટિઃ કળાદ ઇવ ॥૧॥ 30
દ્વાભ્યામપિ નયાભ્યાં નીતં શાસ્ત્રમુલૂકેન તથાપિ મિથ્યાત્વમ્ । યત્ સ્વવિષયપ્રધાનત્વેનાન્યોઽન્યનિરપેક્ષૌ ॥૨॥

વિસ્તરેણ, ગમનિકામાત્રમેતત્ । ‘સેસાણ’ મિત્યાદિ શેષાણામપિ નયાનાં—સડ્ગ્રહાદીનાં લક્ષણમિદં શ્રૃણુત ‘વક્ષ્યે’ અભિધાસ્ય ઇત્યયં ગાથાર્થઃ ॥

સંગહિયર્પિંડિયત્થં સંગહવચનં સમાસઓ બેતિ ।

વચ્ચઙ્ગ વિણિચ્છિયત્થં વવહારો સવ્વદવ્વેસું ॥ ૭૫૬ ॥

5 વ્યાખ્યા : આભિમુખ્યેન ગૃહીતઃ—ઉપાત્તઃ સડ્ગૃહીતઃ પિણ્ડિતઃ—એકજાતિમાપન્નઃ અર્થો—વિષયો યસ્ય તત્સડ્ગૃહીતપિણ્ડિતાર્થં સડ્ગ્રહસ્ય વચનં સડ્ગ્રહવચનં ‘સમાસતઃ’ સડ્ ક્ષેપતઃ, બુવતે તીર્થકરગણધરા ઇતિ, એતદુક્તં ભવતિ—સામાન્યપ્રતિપાદનપરઃ ખલુ અયં સદિત્યુક્તે સામાન્યમેવ પ્રતિપદ્યતે ન વિશેષાન્, તથા ચ મન્યતે—વિશેષાઃ સામાન્યતોડર્થાન્તરભૂતાઃ સ્યુરનર્થાન્તરભૂતા વા ?, યદ્યર્થાન્તરભૂતાઃ ન સન્તિ તે, સામાન્યાદર્થાન્તરત્વાત્, ચખપુષ્પવત્, અથાનર્થાન્તરભૂતાઃ સામાન્યમાત્રં

10 છું.” વગેરે બધા જ પ્રકારના વિકલ્પો નૈગમનય સ્વીકારે છે. (૨) પ્રસ્થક : આ ધાન્યને માપવાનું સાધનવિશેષ છે. તેને બનાવવા માટેનું લાકડું જ્યારે વૃક્ષરૂપે હોય ત્યારે આ નય તે વૃક્ષને પ્રસ્થક કહે છે. તે માટેના લાકડાંને કાપવા જ્યારે વ્યક્તિ જતી હોય ત્યારે ખરેખર તો લાકડું લેવા જતી હોવા છતાં આ નય “પ્રસ્થક લેવા જાય છે” એમ કહે છે. જ્યારે પ્રસ્થક માટેનું લાકડું પોતાના ખભે નાંખીને આવતી હોય ત્યારે “આ પ્રસ્થક લાવી રહી છે” એમ આ નય કહે છે. આમ, 15 વૃક્ષની અવસ્થા, લેવા જવાની અવસ્થા કે લાવવાની અવસ્થા વગેરે દરેક અવસ્થામાં નૈગમનય પ્રસ્થક જ કહે છે. (૩) ગામનું ઉદાહરણ : વિવક્ષિત ગામમાં રહેનારી કેટલાક મુખ્ય વ્યક્તિઓને જોઈ આ નય “ફલાણું ગામ આવે છે.” એમ કહે છે.) વધુ ચર્ચાથી સર્યુ. સંક્ષેપમાં જ વિવરણ કરવાનું છે. શેષ સંગ્રહાદિનયોનું લક્ષણ હવે કહીશ, તે તમે સાંભળો. ॥૭૫૫॥

ગાથાર્થ : (તીર્થકર-ગણધરો) સંક્ષેપથી સંગ્રહના વચનને સંગૃહીત અને પિંડિતાર્થવાણું કહે 20 છે. વ્યવહારનય સર્વદ્રવ્યોમાં વિનિશ્ચિતાર્થ માટે જાય છે.

* સંગ્રહનય *

ટીકાર્થ : અભિમુખતાએ જે ગ્રહણ કરેલ હોય તે સંગૃહીત કહેવાય છે અને એકજાતિને પામેલ પિંડિત કહેવાય છે. આવો અર્થ=વિષય છે જેનો તે સંગૃહીત-પિંડિતાર્થ, એવું સંગ્રહનું વચન તીર્થકર-ગણધરો સંક્ષેપથી કહે છે. કહેવાનો આશય એ છે કે — સામાન્યને સ્વીકારનારો આ નય 25 “સત્” એ પ્રમાણે જ્યારે બોલાય ત્યારે સામાન્યને જ સ્વીકારે છે, પરંતુ વિશેષોને સ્વીકારતો નથી. (અર્થાત્ આ નય સત્તા નામના સામાન્યને જ માને છે. આ સત્તાસામાન્યથી જુદા ઘટ-પટાદિ વિશેષોને માનતો નથી.) આ બાબતમાં તેમની માન્યતા આ પ્રમાણે છે કે, “ઘટ-પટાદિ વિશેષપદાર્થો સત્તારૂપસામાન્યથી જુદા છે કે એક છે ? જો જુદા છે તો તે વિશેષો છે જ નહીં કારણ કે સત્તારૂપ સામાન્યથી જેમ ખપુષ્પ જુદું હોવાથી વિદ્યમાન નથી તેમ આ વિશેષો પણ 30 જુદા હોવાથી વિદ્યમાન નથી. (સત્થી ભિન્ન હોવાથી અસત્ છે.) હવે જો એક જ છે એમ કહો

તે, તદવ્યતિરિક્તત્વાત્, તત્સ્વરૂપવત્, પર્યાસં વ્યાસેન, ઉક્તઃ સદ્ગ્રહઃ । ‘વચ્ચતિ’ ઇત્યાદિ વ્રજતિ-ગચ્છતિ નિઃ-આધિક્યેન ચયનં ચયઃ અધિકશ્ચયો નિશ્ચયઃ-સામાન્યં વિગતો નિશ્ચયો વિનિશ્ચયઃ-નિઃસામાન્યભાવઃ તદર્થ-તન્નિમિત્તં, સામાન્યાભાવાયેતિ ભાવના, વ્યવહારો નયઃ, ક્વ ?-‘સર્વદ્રવ્યેષુ’ સર્વદ્રવ્યવિષયે, તથા ચ વિશેષપ્રતિપાદનપરઃ ખલુ, અયં હિ સદિત્યુક્તે વિશેષાનેવ ઘટાદીન્ પ્રતિપદ્યતે, તેષાં વ્યવહારહેતુત્વાત્, ન તદતિરિક્તં સામાન્યં, તસ્ય વ્યવહારાપેતત્વાત્, તથા ચ-સામાન્યં વિશેષેભ્યો ભિન્નમભિન્નં વા સ્યાત્ ? યદિ ભિન્નં વિશેષ-વ્યતિરેકેણોપલભ્યતે, ન ચોપલભ્યતે, અથાભિન્નં વિશેષમાત્રં તત્, તદવ્યતિરિક્તત્વાત્, તત્સ્વરૂપવદિતિ, અથવા વિશેષેણ નિશ્ચયો વિનિશ્ચયઃ-આગોપાલાઙ્ગનાદ્યવબોધો ન કતિપયવિદ્વત્સન્નિબદ્ધ ઇતિ, તદર્થ વ્રજતિ સર્વદ્રવ્યેષુ, આહ ચ ભાષ્યકારઃ-

“^{૩૩}ભ્રમરાદિ પદ્મવર્ણાદિ નિચ્છન્ જમિ વા જગવયસ્સ ।

તો, તે ઘટ-પટાદિ વિશેષો બધા સામાન્યરૂપ જ છે, કારણ કે જેમ સામાન્યનું સ્વરૂપ સામાન્યથી અભિન્ન હોવાથી એક છે, તેમ વિશેષો પણ એક જ છે. (તેથી જગતમાં જે છે તે બધું સત્તારૂપ છે.)” વધુ વિસ્તારથી સર્થુ.

* વ્યવહારનય *

‘વ્રજતિ’ એટલે જાય છે, નિશ્ચયશબ્દમાં “નિર્” ઉપસર્ગ અધિક અર્થમાં છે. તેથી અધિક એવો જે ચય તે નિશ્ચય અર્થાત્ સામાન્ય. નિશ્ચય વિનાનો તે વિનિશ્ચય અર્થાત્ સામાન્યનો અભાવ, તેની માટે વ્યવહારનય સર્વદ્રવ્યોમાં, (ટીકાનો અન્વય મૂળગાથાર્થ પ્રમાણે જાણવો, ભાવાર્થ : વ્યવહારનય સર્વદ્રવ્યોમાં સામાન્યનો અભાવ માને છે, અર્થાત્ સર્વ દ્રવ્યો વિશેષરૂપે જ છે.) આ નય વિશેષને જ સ્વીકારનારો છે. આ નય ‘સત્’ એ પ્રમાણે બોલાય ત્યારે ઘટાદિ વિશેષપદાર્થોને જ સ્વીકારે છે કારણ કે તે ઘટાદિ વિશેષો જ વ્યવહાર માટે ઉપયોગી છે. આ વિશેષ સિવાય સામાન્યને વ્યવહારમાં ઉપયોગી ન હોવાથી આ નય સ્વીકારતો નથી.

તેનું કહેવું એમ છે કે - આ સામાન્ય એ વિશેષથી ભિન્ન છે કે અભિન્ન છે ? જો ભિન્ન છે તો તે વિશેષ વિના પણ જુદું દેખાત, પણ દેખાતું નથી માટે ભિન્ન કહી શકાય નહીં. હવે જો અભિન્ન કહો તો, તે સામાન્ય વિશેષ જ છે કારણ કે જેમ વિશેષનું સ્વરૂપ વિશેષથી અભિન્ન હોવાથી વિશેષરૂપ જ છે તેમ સામાન્ય પણ વિશેષથી અભિન્ન હોવાથી વિશેષરૂપે જ છે. (માટે સામાન્ય જેવી કોઈ વસ્તુ નથી, જે છે તે સર્વ વિશેષ જ છે.) અથવા વિશેષ કરીને જે નિશ્ચય તે વિનિશ્ચય અર્થાત્ કેટલાક વિદ્વાનોનો બોધ એવું નહીં પણ નાનાથી લઈ મોટા સુધીના તમામનો બોધ. તેના માટે વ્યવહારનય સર્વદ્રવ્યોમાં પ્રવર્તે છે. (અર્થાત્ તે તે દ્રવ્યોમાં લોકો જે રીતનો વ્યવહાર કરતા હોય તેને તે રીતે આ નય સ્વીકારે છે.) અહીં ભાષ્યકારનો મત જણાવે છે

“નિશ્ચયનયના મતે ભ્રમર-કોકિલાદિ પંચવર્ણાદિવાળા છે. છતાં જે શ્યામવર્ણાદિ અર્થમાં

અંત્યે વિનિચ્છઓ સો વિનિચ્છયત્યોત્તિ જો ગેજ્ઙો ॥ ૧ ॥
 બહુતરઓત્તિ ય તં ચિય ગમેઙ સંતેઙવિ સેસણ મુયઙ ।
 સંવવહારપરતયા વવહારો લોયમિચ્છંતો ॥ ૨ ॥”

ઇત્યાદિ, ઉક્તો વ્યવહાર ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

5 પચ્ચુપ્પણગગાહી ઉજ્જુસુઓ નયવિહી મુણેયવ્વો ।
 ઇચ્છઙ વિસેસિયતરં પચ્ચુપ્પણં ણઓ સહો ॥ ૭૫૭ ॥

વ્યાખ્યા : સામ્પ્રતમુત્પન્નં પ્રત્યુત્પન્નમુચ્યતે, વર્તમાનમિત્યર્થઃ, પ્રતિ પ્રતિ વોત્પન્નં પ્રત્યુત્પન્નં-
 ભિન્નવ્યક્તિસ્વામિકમિત્યર્થઃ, તદ્ગ્રહીતું શીલમસ્યેતિ પ્રત્યુત્પન્નગ્રાહી, ઋજુસૂત્ર ઋજુશ્રુતો વા
 નયવિધિર્વિજ્ઞાતવ્યઃ તત્ર ઋજુ-વર્તમાનમતીતાનાગતવક્રપરિત્યાગાત્ વસ્ત્વચિત્તલં ઋજુ તત્સૂત્રયતિ-
 10 ગમયતીતિ ઋજુસૂત્રઃ, યદ્વા ઋજુ-વક્રવિપર્યયાદભિમુખં શ્રુતં તુ જ્ઞાનં, તતશ્ચાભિમુખં જ્ઞાનમસ્યેતિ
 ઋજુશ્રુતઃ, શેષજ્ઞાનાનભ્યુપગમાત્, અયં હિ નયઃ વર્તમાનં સ્વલિઙ્ગવચનનામાદિભિન્નમપ્યેકં વસ્તુ

લોકનો નિશ્ચય છે તે વિનિશ્ચિતાર્થ છે કે જે ગ્રાહ્ય છે (અર્થાત્ આ વિનિશ્ચિતાર્થને જ વ્યવહારનય
 માન્ય રાખે છે કારણ કે) ॥૧॥ આ નય સંવ્યવહારમાં તત્પર હોવાથી લોકવ્યવહારને ઈચ્છતો
 જે વર્ણાદિ બહુતર અંશમાં છે તેને સ્વીકારે છે અને શેષ શ્વેતાદિ વર્ણો હોવા છતાં છોડી દે
 15 છે. ॥૨॥ વ્યવહારનય કહ્યો. ॥૭૫૬॥

* ઋજુસૂત્ર અને શબ્દનય *

ગાથાર્થઃ વર્તમાનવસ્તુને જ ગ્રહણ કરનાર ઋજુસૂત્ર નામનો નયપ્રકાર જાણવો. તથા શબ્દનય
 કંઈક વધુ વિશેષિતતર વર્તમાન વસ્તુને ઈચ્છે છે.

ટીકાર્થઃ વર્તમાનમાં ઉત્પન્ન થયેલ વસ્તુ પ્રત્યુત્પન્ન કહેવાય છે. અથવા (૧)દરેક-દરેકમાં ઉત્પન્ન
 20 વસ્તુ પ્રત્યુત્પન્ન કહેવાય અર્થાત્ સ્વામી જેના જુદા જુદા હોય તેવી (એટલે કે, સ્વકીય વસ્તુ જ,
 પણ પરકીય નહીં. આમ વર્તમાનમાં રહેલી અને પોતાની જ) વસ્તુને ગ્રહણ કરવાના સ્વભાવવાળો
 ઋજુસૂત્ર અથવા ઋજુશ્રુતનય છે. તેમાં ભૂતકાલીન-ભવિષ્યકાલીન અને વક્રાત્મક વસ્તુને છોડી
 વર્તમાનમાં વિદ્યમાન બધી વસ્તુ, તે ઋજુ, તેને જે કહે તે ઋજુસૂત્ર અથવા ઋજુ એટલે વક્રથી
 વિપરીત અભિમુખ (વર્તમાનકાલીન) અને શ્રુત એટલે જ્ઞાન. તેથી અભિમુખ (વર્તમાનકાલીન)
 25 જ્ઞાન છે જેને તે ઋજુશ્રુત. (અર્થાત્ અભિમુખ જ્ઞાનને જ સામે રાખનારો.) કારણ કે આ નય
 શેષ જ્ઞાનોને=અતીત-અનાગત જ્ઞાનોને માનતો નથી. (કેમકે અતીતજ્ઞાન નાશ પામ્યું છે અને
 અનાગતજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું નથી.)

આ નય પોતાના લિંગ-વચન-નામાદિથી જુદી જુદી હોવા છતાં પણ વાર્તામાનિક વસ્તુને

૩૪. અર્થે વિનિશ્ચયઃ સ વિનિશ્ચયાર્થ ઇતિ યો ગ્રાહ્યઃ ॥ ૧ ॥ બહુતર ઇતિ ચ તમેવ ગમયતિ સતોઙ્ગિ
 30 શેષાન્ મુચ્ચતિ । સંવ્યવહારપરતયા વ્યવહારો લોકમિચ્છન્ ॥૨॥

प्रतिपद्यते, शेषमवस्त्विति, तथाहि—अतीतमेष्यं वा न भावः, विनष्टानुत्पन्नत्वाद् अदृश्यत्वात्, खपुष्पवत्, तथा परकीयमप्यवस्तु निष्फलत्वात्, खपुष्पवत्, तस्माद्वर्तमानं स्वं वस्तु, तच्च न लिङ्गादिभेदभिन्नमपि स्वरूपमुज्झति, लिङ्गभिन्नं तु तटः तटी तटमिति, वचनभिन्नमापो जलं, नामादिभिन्नं नामस्थापनाद्रव्यभावा इत्युक्त ऋजुसूत्रः, 'इच्छति' प्रतिपद्यते 'विशेषिततरं' नामस्थापनाद्रव्यविरहेण समानलिङ्गवचनपर्यायध्वनिवाच्यत्वेन च प्रत्युत्पन्नं—वर्तमानं नयः, कः ?, 5
'शप आक्रोशे' शप्यतेऽनेनेति शब्दः, तस्यार्थपरिग्रहादभेदोपचारान्नयोऽपि शब्द एव, तथाहि—अयं नामस्थापनाद्रव्यकुम्भाः न सन्त्येवेति मन्यते, तत्कार्याकरणात्, खपुष्पवत्, न च

એક તરીકે સ્વીકારે છે, શેષને વસ્તુ તરીકે સ્વીકારતો નથી. તે આ પ્રમાણે — ભૂતકાળ નષ્ટ થયેલ હોવાથી અને ભવિષ્યકાળ હજુ ઉત્પન્ન ન થયેલ હોવાથી અદૃશ્ય છે અને તેથી એ બંને વસ્તુરૂપ નથી, જેમકે આકાશપુષ્પ. તથા પરકીય વસ્તુ પણ આકાશપુષ્પની જેમ પોતાની માટે નિષ્ફળ હોવાથી 10 વસ્તુરૂપે નથી. તેથી વર્તમાનમાં વિદ્યમાન અને પોતાની જ વસ્તુ વસ્તુરૂપે છે.

તે વસ્તુ લિંગાદિભેદોવડે જુદી જુદી હોવા છતાં પોતાનું સ્વરૂપ છોડતી નથી. (તેથી તે એક જ કહેવાય છે જેમકે,) લિંગથી ભિન્નમાં — “તટઃ તટી” (અહીં લિંગ જુદા જુદા હોવા છતાં વસ્તુ એક જ છે, કારણ કે ત્રણેમાં તટવરૂપ પોતાનું સ્વરૂપ રહેલું જ છે. તેથી લિંગ જુદા હોવા છતાં વસ્તુ બદલાતી નથી એક જ રહે છે. માટે જ આ નયના મતે “તટઃ, તટી કે તટં” આ ત્રણે 15 વસ્તુ એક જ છે જુદી જુદી નથી. આ જ પ્રમાણે આગળ વચનભિન્નાદિમાં જાણી લેવું.) વચનભિન્નમાં આપો (બહુવચન), જલં (એકવચન), નામાદિ ભિન્નમાં આ નય એક જ વસ્તુના નામ-સ્થાપના-દ્રવ્ય અને ભાવ ચારે નિક્ષેપા માને છે. આ પ્રમાણે ઋજુસૂત્રનય કહ્યો.

શબ્દનય પણ વર્તમાન વસ્તુને જ માને છે. પરંતુ તે વર્તમાન વસ્તુને બીજા નયો કરતાં વિશેષિતતર માને છે અર્થાત્ આ નય વસ્તુના ^(H)નામ-સ્થાપના અને દ્રવ્ય આ ત્રણ નિક્ષેપા માનતો 20 નથી. તથા સમાન લિંગ અને સમાન વચનવાળા પર્યાયવાચી શબ્દોથી વાચ્ય એવી વસ્તુને જ એક માને છે. (અર્થાત્ આ નયની અપેક્ષાએ તટઃ, તટં, તટી આ ત્રણે વસ્તુઓ ભિન્નલિંગવાળી હોવાથી જુદી છે. ગુરુઃ, ગુરવઃ અહીં વચન જુદા હોવાથી વસ્તુઓ જુદી છે. પણ શકઃ, પુરન્દરઃ વગેરે સમાન લિંગ-વચનવાળા પર્યાયવાચી શબ્દો એક જ વસ્તુને જણાવનાર છે.)

અહીં શબ્દનો વ્યુત્પત્તિ અર્થ જણાવે છે — શપ્ ધાતુ આક્રોશ અર્થમાં વપરાય છે. જેનાવડે 25 આક્રોશ કરાય તે શબ્દ. આ નય શબ્દના વાચ્ય એવા ^(H)ઘટાદિરૂપ અર્થને ગ્રહણ કરતો હોવાથી અભેદ ઉપચાર કરતાં (આશય એ છે કે પ્રથમ ચાર નયો અર્થપ્રધાન છે. પાણી હોય, પછી તેને જલં કહો કે આપઃ.... એ બધું એક જ છે. શબ્દનય શબ્દપ્રધાન છે. જલં જુદું — આપઃ જુદું.... એટલે તે શબ્દના આધારે અર્થગ્રહણ કરતો હોવાથી, નય અને શબ્દનો અભેદ ઉપચાર કરતાં) આ નય પણ શબ્દ જ કહેવાય છે. (આ નય શા માટે આવી વિશેષિતતર વસ્તુને માને છે ? 30 તે કહે છે) આ નય “નામકુંભ-સ્થાપનાકુંભ કે દ્રવ્યકુંભ નથી” એમ માને છે કારણ કે નામ-

ભિન્નલિઙ્ગવચનમેકં, લિઙ્ગવચનભેદાદેવ, સ્ત્રીપુરુષવત્ કુટવૃક્ષવદ્, અતો ઘટઃ કુટઃ કુમ્ભ ઇતિ સ્વપર્યાયધ્વનિવાચ્યમેવૈકમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

વત્થૂઓ સંકમણં હોઙ્ગ અવત્થૂ ણાઞ્ સમભિરૂઢે ।

વંજણમત્થતદુભયં ઇવંભૂઓ વિસેસેઙ્ગ ॥ ૭૫૮ ॥

- 5 વ્યાખ્યા : વસ્તુનઃ સઙ્ક્રમણં ભવતિ અવસ્તુ નયે સમભિરૂઢે, વસ્તુનો-ઘટાખ્યસ્ય સઙ્ક્રમણમ્-અન્યત્ર કુટાખ્યાદૌ ગમનં કિમ્ ?-ભવતિ અવસ્તુ-અસદિત્યર્થઃ, નયે પર્યાલોચ્યમાને ઇકસ્મિન્નાનાર્થસમભિરોહણાત્સમભિરૂઢઃ તસ્મિન્, ઇયમત્ર ભાવના-ઘટઃ કુટઃ કુમ્ભ ઇત્યાદિશબ્દાન્ ભિન્નપ્રવૃત્તિનિમિત્તવાદ્ભિન્નાર્થગોચરાનેવ મન્યતે, ઘટપટાદિશબ્દાનિવ, તથા ચ ઘટનાદ્ ઘટઃ,

- સ્થાપના-દ્રવ્યકુંભ એ ભાવકુંભના કાર્યને કરી શકતા નથી, જેમ કે આકાશપુષ્પ. તથા ^(૧)જુદા-
10 જુદા લિંગ અને વચનવાળી વસ્તુ એક નથી, કારણ કે તેના લિંગ-વચન જુદા જુદા છે. જેમ કે, સ્ત્રી અને પુરુષના લિંગો જુદા-જુદા હોવાથી બંને જુદા જુદા છે. એ જ રીતે કુટ અને વૃક્ષમાં પણ લિંગ જુદા જુદા હોવાથી (કુટ એ ત્રિલિંગ છે અને વૃક્ષ એ એકલિંગી હોવાથી) બંને જુદા જુદા છે, તેમ ભિન્ન લિંગ અને વચનવાળા શબ્દોનો અભિધેય પણ એક નથી. તેથી ઘટઃ, કુંભઃ, કુટઃ એ પ્રમાણે સમાન લિંગ-વચનવાળા પોતાના પર્યાયવાચી શબ્દોથી વાચ્ય વસ્તુ જ એક છે.
15 એમ આ નય માને છે. ॥૭૫૭॥

ગાથાર્થ : સમભિરૂઢ નયના મતે વસ્તુનું સંક્રમણ અવસ્તુ છે. એવંભૂત નય શબ્દ-અર્થ અને તદ્દભ્યને વિશેષિત કરે છે.

✽ સમભિરૂઢ નય ✽

- ટીકાર્થ : સમભિરૂઢ નયના મતે વસ્તુનું સંક્રમણ થતું નથી અર્થાત્ ઘટ નામની વસ્તુનું કુટ
20 નામની વસ્તુમાં સંક્રમણ થતું નથી. એકમાં જુદા જુદા અર્થોને (અર્થાત્ દરેકે-દરેક શબ્દોના જુદા-જુદા અર્થોને) સ્વીકારતો જે નય તે સમભિરૂઢ નય કહેવાય છે. કહેવાનો આશય એ છે કે-ઘટઃ, કુટઃ, કુમ્ભઃ વગેરે શબ્દો ભિન્નપ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત હોવાથી જુદા-જુદા અર્થોને જણાવનાર છે એમ આ નય માને છે. જેમ કે, ઘટ-પટ વગેરે (અર્થાત્ જેમ ઘટ શબ્દ પટ અર્થને જણાવતો નથી, કે પટ શબ્દ ઘટ અર્થને જણાવતો નથી. પરંતુ ઘટ અને પટ શબ્દના જુદા જુદા અર્થો છે,
25 તેમ ઘટ, કુંભ, કુટ વગેરે શબ્દો પણ જુદા જુદા અર્થોને જ જણાવે છે. પ્રવૃત્તિનિમિત્ત = તે તે પદાર્થમાં તે તે ચોક્કસ શબ્દોની પ્રવૃત્તિ જે કારણને આશ્રયી થાય છે તે કારણ શબ્દપ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત કહેવાય છે.

- જેમ કે, ઇન્દ્ર શબ્દમાં ઇન્દ્ર ધાતુ છે જે ઐશ્વર્ય ભોગવવાના અર્થમાં વપરાય છે. તેથી જે વ્યક્તિ વિશિષ્ટ પ્રકારનું ઐશ્વર્ય ભોગવતી હોય તે વ્યક્તિમાં જ વાસ્તવિક રીતે ઇન્દ્રશબ્દની પ્રવૃત્તિ
30 થાય છે. માટે ઇન્દ્રશબ્દની પ્રવૃત્તિનું નિમિત્ત “ઐશ્વર્ય ભોગવવું” છે.) પ્રસ્તુતમાં જે પદાર્થ વિશિષ્ટ

વિશિષ્ટચેષ્ટાવાનર્થો ઘટ ઇતિ, તથા 'કુટ કૌટિલ્યે' કુટનાત્કુટઃ, કૌટિલ્યયોગાત્કુટઃ, તથા 'ઉમ્બ ઝમ્બ પૂરણે' ઝમ્બનાત્ ઝમ્બઃ, કુસ્થિતપૂરણાદિત્યર્થઃ, તતશ્ચ યદા ઘટાર્થે કુટાદિશબ્દઃ પ્રયુજ્યતે તદા વસ્તુનઃ કુટાદેસ્તત્ર સડ્ક્રાન્તિઃ કૃતા ભવતિ, તથા ચ સતિ સર્વધર્માણાં નિયતસ્વભાવત્વાદન્યત્ર સડ્ ક્રાન્ત્યોભયસ્વભાવાપગમતોઽવસ્તુતેત્યલં વિસ્તરેણ, ઉક્તઃ સમભિરૂઢઃ । 'વજ્જણ' મિત્યાદિ વ્યજ્યતેઽનેન વ્યનક્તીતિ વા વ્યજ્જન-શબ્દઃ અર્થસ્તુ-તદ્ગોચરઃ, તચ્ચ તદુભયં ચ તદુભય- 5 શબ્દાર્થલક્ષણમ્ 'એવમ્ભૂતો' યથાભૂતો નયઃ વિશેષયતિ, ઇદમત્ર હૃદયમ્-શબ્દમર્થેન વિશેષયત્યર્થ ચ શબ્દેન, 'ઘટ ચેષ્ટાયા' મિત્યત્ર ચેષ્ટા ઘટશબ્દ વિશેષયતિ, ઘટશબ્દેનાપિ ચેષ્ટાં, ન સ્થાનભરણક્રિયાં, ચેષ્ટાવાળો (= પાણીને લાવવા-લઈ જવા રૂપ ચેષ્ટાવાળો) હોય તે પદાર્થમાં જ ઘટશબ્દની પ્રવૃત્તિ થાય છે. (પણ કુટ શબ્દની નહીં.) તથા કુટ્ ધાતુ કૌટિલ્યાર્થમાં વપરાય છે. તેથી પૃથુ-બુધ્નોદર-કંબુગ્રીવાદિ આકારની કુટિલતાવાળા પદાર્થમાં જ કુટ શબ્દ વપરાય છે. તથા ઝમ્ કે ઝમ્ ધાતુ 10 પૂરણાર્થમાં છે. તેથી કુ એટલે પૃથ્વી, તેની ઉપર રહેલ વસ્તુમાં (પાણી વિ.નું) પૂરણ થતું હોવાથી તે વસ્તુને કુંભ શબ્દથી ઓળખાય છે.

(આમ ઘટ શબ્દની પ્રવૃત્તિનું કારણ વિશિષ્ટચેષ્ટા, કુટ શબ્દની પ્રવૃત્તિનું કારણ કુટિલતા અને કુંભ શબ્દની પ્રવૃત્તિનું કારણ કુસ્થિતપૂરણ હોવાથી) જ્યારે ઘટ શબ્દથી વાચ્ય અર્થમાં કુટાદિ શબ્દનો પ્રયોગ થાય છે ત્યારે કુટાદિ વસ્તુનું ઘટવાચ્યાર્થમાં સંક્રમ કરેલ થાય છે અને સર્વ ધર્મો 15 નિયતસ્વભાવવાળા હોવાથી આ રીતે સંક્રાન્તિ થતાં ઉભય સ્વભાવનો નાશ થવાથી વસ્તુ અવસ્તુ બની જાય છે. (અર્થાત્ ઘટશબ્દથી વાચ્યાર્થમાં કુટશબ્દનો પ્રયોગ કરતાં ઘટ અને કુટ બંનેના સ્વભાવનો નાશ થતાં વસ્તુ વસ્તુરૂપે રહેશે નહીં.) વધુ વિસ્તારથી સર્વુ.

❀ એવંભૂત-નય ❀

જેનાવડે પ્રગટ કરાય અથવા જે પ્રગટ કરે તે વ્યંજન અર્થાત્ શબ્દ. આ વ્યંજનનો (શબ્દનો) 20 જે વિષય (અભિધેય) તે અર્થ. તથા ઉભય એટલે શબ્દ અને અર્થ બંને. આ શબ્દ-અર્થ અને ઉભયને એવંભૂતનય વિશેષિત કરે છે. અહીં આશય એ છે કે - આ નય શબ્દને ચોક્કસ એવા અર્થ સાથે સ્થાપે છે અને અર્થને ચોક્કસ એવા શબ્દ સાથે સ્થાપે છે. જેમકે, ઘટ્ ધાતુ ચેષ્ટાના અર્થમાં વપરાય છે. તેથી આ નય ચેષ્ટાવડે ઘટશબ્દને સ્થાપે છે.

(અર્થાત્ પદાર્થમાં વિશિષ્ટ ચેષ્ટા જ્યારે હોય ત્યારે જ ઘટ શબ્દનો પ્રયોગ આ નય કરે 25 છે) અને ઘટશબ્દવડે ચેષ્ટાને સ્થાપે છે. પણ સ્થાનભરણની ક્રિયાને સ્થાપતા નથી (અર્થાત્ ^(૧)સમભિરુદ્ધ નયના મતે જ્યારે સ્થાન ઉપર રહેલ વસ્તુમાં પાણી ભરાય છે ત્યારે પણ તે વસ્તુ ઘટ તરીકે કહેવાય છે. પરંતુ આ નય સ્થાન ઉપર રહેલ વસ્તુમાં પાણી ભરવા માત્રથી તે વસ્તુને ઘટ કહેતો નથી પણ જ્યારે સ્ત્રીના મસ્તક ઉપર રાખી પાણીને લાવવા લઈ જવાની ચેષ્ટા થતી હોય ત્યારે જ તેને ઘટ કહે છે. આ વાતને જ આગળ જણાવે છે.) તેથી જ્યારે સ્ત્રીના મસ્તકે 30 રહેલ ચેષ્ટાવાળો પદાર્થ ઘટશબ્દથી બોલાય છે ત્યારે જ તે પદાર્થ ઘટ કહેવાય છે અને ઘટશબ્દ

તતશ્ચ યદા યોષિન્મસ્તકવ્યવસ્થિતઃ ચેષ્ટાવાનર્થો ઘટશબ્દેનોચ્યતે તદા સ ઘટઃ, તદ્વાચકશ્ચ શબ્દઃ, અન્યદા વસ્ત્વન્તરસ્યેવ ચેષ્ટાડ્યોગાદઘટત્વં તદ્ધ્વનેશ્ચાવાચકત્વમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

એવં તાવત્રૈગમાદીનાં મૂલજાતિભેદેન સંક્ષેપલક્ષણમભિધાયધુના તત્ત્વભેદસહ્જ્યાં પ્રદર્શયન્નાહ—
 એકેકેકો ય સયવિહો સત્ત ણયસયા હવંતિ એમેવ ।

5 અણ્ણોઽવિ ય આએસો પંચેવ સયા નયાણં તુ ॥ ૭૫૧ ॥

વ્યાખ્યા : અનન્તરોક્તનૈગમાદિનયાનામેકૈકશ્ચ સ્વભેદાપેક્ષયા 'શતવિધઃ' શતભેદઃ સમ નયશતાનિ ભવન્તિ એવં તુ, અન્યોઽપિ યાઽઽદેશઃ પચ્ચ શતાનિ ભવન્તિ તુ નયાનાં, શબ્દાદીનામેકત્વાદ્

તેનો વાચક બને છે. પરંતુ જ્યારે સ્ત્રીના મસ્તકે રહેલ ચેષ્ટાવાળો હોતો નથી ત્યારે અન્ય વસ્તુની જેમ ચેષ્ટાનો યોગ ન થવાથી તે અર્થ ઘટ કહેવાતો નથી કે તેનો શબ્દ અર્થનો વાચક પણ બનતો નથી. (સાતે નયોની ટૂંકમાં માન્યતા ⇨ (૧) નૈગમનય—સામાન્ય—વિશેષ બંનેને માને છે.

(૨) સંગ્રહનય—સામાન્યને જ માને છે, વિશેષને માનતો નથી.

(૩) વ્યવહારનય — વિશેષને જ વસ્તુરૂપે માને છે, સામાન્યને માનતો જ નથી.

(૪) ઋજુસૂત્રનય — વર્તમાન, સ્વકીયવસ્તુને જ માને છે. ભૂત-ભાવિ વસ્તુ માનતો નથી. આ નયના મતે એક જ વસ્તુના લિંગ-વચનો જુદા જુદા હોઈ શકે છે.

15 (૫) શબ્દનય — વર્તમાન, સ્વકીયવસ્તુને જ સ્વીકારે છે પરંતુ આ નયના મતે એક જ વસ્તુના લિંગ-વચન જુદા જુદા હોતા નથી. પરંતુ એક જ વસ્તુના સમાન લિંગ અને સમાન વચનવાળા પર્યાયવાચી શબ્દો જુદા જુદા હોઈ શકે છે. જેમકે, શક, પુરન્દર, ઈન્દ્ર આ બધા પુલ્લિંગવાચી અને એકવચનવાળા સમાનાર્થી શબ્દો એક વ્યક્તિને જણાવનાર છે.

20 (૬) સમભિરૂઢ નય — આ નય ઉપરોક્ત નયો કરતાં વધુ વિશુદ્ધ હોવાથી શક, પુરન્દર, ઈન્દ્ર વગેરે શબ્દો પણ જુદા જુદા વ્યક્તિને જણાવનાર છે એમ માને છે.

(૭) એવંભૂત નય — આ નય અત્યંત શુદ્ધ હોવાથી જ્યારે ઈન્દ્ર ઐશ્વર્ય ભોગવતો હોય તે કાળે જ તે ઈન્દ્ર કહેવાય છે, શેષકાળમાં નહીં. જ્યારે પુરનામના શત્રુને હણતો હોય ત્યારે જ તે પુરન્દર કહેવાય છે.)

25 અવતરશિકા : આ પ્રમાણે મૂળજાતિના ભેદથી નૈગમાદિનયોનું સંક્ષેપથી લક્ષણ કહીને હવે તે નયોના પેટાભેદોની સંખ્યાને બતાવતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સાતે-સાત નયો દરેક એકસો ભેદવાળા હોવાથી સાતસો નય થાય છે. અન્યમતે પાંચસો નય છે.

ટીકાર્થ : ઉપરોક્ત કહેલા નૈગમાદિનયોમાં દરેક નય પોતાના પેટાભેદોની અપેક્ષાએ એકસો ભેદવાળા છે. તેથી સર્વ મળી સાતસો નય થાય છે. અન્યમતે પાંચસો નય છે, કારણ કે શબ્દાદિ 30 છેલ્લા ત્રણ નયો એક હોવાથી મૂળભેદ પાંચ પડે છે અને દરેકના એકસો ભેદ પડતા સર્વ મળી

एकैकस्य च शतविधत्वादिति हृदयम् । अपिशब्दात्षट् चत्वारि द्वे वा शते, तत्र षट् शतानि नैगमस्य सङ्ग्रहव्यवहारद्वये प्रवेशाद्, एकैकस्य च शतभेदत्वात्, तथा चत्वारि शतानि सङ्ग्रहव्यवहारऋजुसूत्रशब्दानामेकैकनयानां शतविधत्वात्, शतद्वयं तु नैगमादीनामृजुसूत्रपर्यन्तानां द्रव्यास्तिकत्वात्, शब्दादीनां च पर्यायास्तिकत्वात्, तयोश्च शतभेदत्वादिति गाथार्थः ॥

एएहिं दिट्टिवाए परूवणा सुत्तअत्थकहणा य ।

5

इह पुण अणब्भुवगमो अहिगारो तिहि उ ओसन्नं ॥ ७६० ॥

व्याख्या : ‘एभिः’ नैगमादिभिर्नयैः सप्रभेदैर्दृष्टिवादे प्ररूपणा, सर्ववस्तूनां क्रियत इति वाक्यशेषः, सूत्रार्थकथना च, आह-वस्तूनां सूत्रार्थानतिलङ्घनादध्याहारोऽनर्थक इति, न, तत्सूत्रोपनिबद्धस्यैव सूत्रार्थत्वेन विवक्षितत्वात्, तद्व्यतिरेकेणापि च वस्तुसम्भवात्, ‘इह पुनः’ कालिकश्रुते ‘अनभ्युपगमः’ नावश्यं नयैर्व्याख्या कार्येति, किन्तु ?, श्रोत्रपेक्षं कार्या, 10

પાંચસો થાય છે. મૂળગાથામાં રહેલ “અપિ” શબ્દથી નયોના છસો, ચારસો અથવા બસો ભેદ પણ પડે છે. તેમાં નૈગમનયનો સંગ્રહ અને વ્યવહારનયમાં સમાવેશ કરતાં નયોના છસો ભેદ પડે કારણ કે દરેકના એકસો ભેદ છે. તથા સંગ્રહ-વ્યવહાર-ઋજુસૂત્ર અને શબ્દ આ ચારેના મળી ચારસો ભેદ પડે. (તેમાં નૈગમનયને સંગ્રહ-વ્યવહારમાં અને સમભિરૂઢ-એવંભૂતનયને શબ્દનયમાં સમાવેશ કરેલ જાણવો.) તથા નૈગમાદિ પ્રથમ ચાર નયો દ્રવ્યાસ્તિક નય છે અને છેલ્લા ત્રણ નયો પર્યાયાસ્તિક નય છે. આમ, દ્રવ્યાસ્તિક અને પર્યાયાસ્તિક બે નયના બસો ભેદ પડે છે. 15
॥૭૫૯॥

गाथार्थः : दृष्टिवादमां आ नयोवडे प्ररूपणा अने सूत्रार्थनी कथना करेली छे. अर्ही तो (नयोनी) स्वीकार करेल नथी. (छतां जे नयोथी विचारीअे तो) त्रण नयोवडे प्रायः अर्ही अधिकार छे. 20

टीकार्थः : दृष्टिवादमां पेटाभेदोथी युक्त अेवा नैगमादिनयोवडे सर्ववस्तुनी प्ररूपणा कराय छे. अर्ही “सर्ववस्तुओनी” अे प्रमाणे बहारथी शब्द ज्ञाणी लेवो. तथा आ नयोवडे सूत्रना अर्थनुं कथन પણ दृष्टिवादमां करेल छे.

शंका : वस्तुओ सूत्रना अर्थरूपे होवाथी सूत्रना अर्थोनुं कथन करवामां सर्व वस्तुओनी प्ररूपणा आवी ज ज्ञाय छे. माटे “वस्तुओनी प्ररूपणा” अेवुं जुहुं अताववानुं कोर्ष प्रयोजन 25
जणातुं नथी.

समाधान : तमारी वात योग्य नथी, कारण के अर्ही सूत्रमां अतावेल वस्तुओ ज सूत्रना अर्थ तरीके ज्ञाणवी. तेथी सूत्रमां नर्ही अतावेल अेवी बीज् अन्य वस्तुओनी पण संभव होवाथी “सर्ववस्तुओनी प्ररूपणा” कहेल छे. आम, दृष्टिवादमां जेके नयोवडे सर्वोनी प्ररूपणा होवा छतां अर्ही कालिकश्रुतमां नयोवडे वस्तुओनी प्ररूपणा करवी आवश्यक नथी परंतु श्रोतानी अपेक्षाअे 30

તત્રાપ્યધિકારસ્ત્રિભિરાદૈઃ 'ઉત્સન્ન' પ્રાયસ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

આહ- 'ઇહ પુનરનભ્યુપગમ' ઇત્યભિધાય પુનસ્ત્રિનયાનુજ્ઞા કિમર્થમિતિ, ઉચ્યતે-

ળત્થિ ણાહિ વિહૂણં સુત્તં અત્થો વ જિણમણે કિંચિ ।

આસજ્જ ડ સોયારં ણે ણયવિસારઓ બૂયા ॥ ૭૬૧ ॥

- 5 વ્યાખ્યા : નાસ્તિ નયૈર્વિહીનં સૂત્રમર્થો વા જિનમતે કિઞ્ચિદિત્યતસ્ત્રિનયપરિગ્રહઃ, અશેષ-
નયપ્રતિષેધસ્વાચાર્યવિનેયાનાં વિશિષ્ટબુદ્ધ્યભાવમપેક્ષ્ય ઇતિ । આહ ચ-આશ્રિત્ય પુનઃ શ્રોતારં-
વિમલમર્તિ, તુશબ્દઃ પુનઃશબ્દાર્થે, કિમ્ ?-નયાન્નયવિશારદો-ગુરુર્બૂયાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥

ઉક્તં નયદ્વારમ્, અધુના સમવતારદ્વારમુચ્યતે- ક્વૈતેષાં નયાનાં સમવતારઃ ?, ક્વ વાઽનવતાર
ઇતિ સંશયાપોહાયાહ-

- 10 મૂઢનઇયં સુયં કાલિયં તુ ણ ણયા સમોયરંતિ ઇહં ।

અપુહુત્તે સમોયારો નત્થિ પુહુત્તે સમોયારો ॥ ૭૬૨ ॥

વ્યાખ્યા : મૂઢા નયા યસ્મિન્ તન્મૂઢનયં તદેવ મૂઢનયિકં, સ્વાર્થે ઠક્, અથવા અવિભાગસ્થા
મૂઢાઃ, મૂઢાશ્ચ તે નયાશ્ચ મૂઢનયાઃ તેઽસ્મિન્વિદ્યન્તે 'અત ઇનિઠના' (પા૦ ૫-૨-૧૧૫) વિતિ

નયોવડે વિચારણા કરવા યોગ્ય છે. તેમાં પણ સર્વ નયોવડે નહીં પણ પ્રથમ ત્રણ નયોવડે જ

- 15 પ્રાયઃ અહીં વિચારણા કરાય છે. ॥૭૬૦॥

અવતરણિકા : શંકા : પ્રથમ તમે કહ્યું કે કાલિકશ્રુતમાં નયોવડે વિચારણા કરાતી નથી
અને હવે ત્રણ નયોવડે વિચારણા કરવાનું કહ્યું છે આવું શા માટે ? તેનું સમાધાન આગળ
જણાવે છે ⇨

ગાથાર્થ : જિનમતમાં કોઈ સૂત્ર કે અર્થ નયોથી રહિત નથી. નયવિશારદ શ્રોતાઓને આશ્રયી
20 નયોની પ્રરૂપણા કરે છે.

ટીકાર્થ : જિનમતમાં કોઈ સૂત્ર કે અર્થ નય વિનાનું નથી, તેથી ત્રણ નયો ગ્રહણ કરવામાં
આવ્યા છે. સર્વ નયોનો નિષેધ આચાર્ય અને શિષ્યોની વિશિષ્ટબુદ્ધિના અભાવને આશ્રયી કરેલ
છે. આ વાતને જ કહે છે - નિર્મળબુદ્ધિવાળા શ્રોતાને આશ્રયી નયવિશારદ એવા ગુરુ નયોને
કહે છે. ॥૭૬૧॥

- 25 અવતરણિકા : નયદ્વાર કહ્યું, હવે સમવતારદ્વાર કહે છે- આ નયોનો શેમાં સમાવેશ થાય
છે ? અથવા શેમાં અવતાર થતો નથી ? આવી શંકાને દૂર કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : કાલિકશ્રુત મૂઢનયિક છે. એમાં નયોનો સમાવેશ કરાતો નથી. અવિભાગમાં નયોનો
સમવતાર હતો, વિભાગમાં સમવતાર નથી.

ટીકાર્થ : મૂઢ છે નયો જેમાં તે શ્રુત મૂઢનયવાણું કહેવાય છે. અહીં સ્વાર્થમાં "ઠક્" પ્રત્યય
30 લાગતા મૂઢનયિક શબ્દ બનેલ છે. અથવા અવિભાગરૂપે જે રહેલા હોય તે મૂઢ કહેવાય છે.

મૂઢ એવા નયો તે મૂઢનયો. તે જેમાં છે તે શ્રુત મૂઢનયોવાણું કહેવાય છે. (અર્થાત્ જેમાં નયવિભાગ

મૂઢનયિકં, શ્રુતં 'કાલિકં તુ' કાલિકમિતિ કાલે—પ્રથમચરમપૌરુષીદ્વયે પઠ્યત્ત્વમિતિ કાલિકં, ન નયાઃ સમવતરન્તિ, અત્ર પ્રતિપદં ન ભળ્યન્ત્વમિતિ ભાવના । આહ—ક્વ પુનરમીષાં સમવતારઃ ?, 'અપુહુત્તે સમોતારો' અપૃથગભાવોઽપૃથક્ત્વં ચરણધર્મસહ્જ્યાદ્રવ્યાનુયોગાનાં પ્રતિસૂત્રમવિભાગેન વર્તનમિત્યર્થઃ, તસ્મિન્નયાનાં વિસ્તરેણ વિરોધાવિરોધસમ્ભવવિશેષાદિના સમવતારઃ, 'નત્થિ પુહુત્તે સમોતારો' નાસ્તિ પૃથક્ત્વે સમવતારઃ, પુરુષવિશેષાપેક્ષાં વાઽવતાર્યન્ત્વમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ 5

આહ—કિયન્તં કાલમપૃથક્ત્વમાસીત્ ? , કુતો વા સમારભ્ય પૃથક્ત્વં જાતમિતિ ? , ઉચ્યતે,

જાવન્તિ અજ્જવદ્ધરા અપુહુત્તં કાલિયાણુઓગસ્સ ।

તેણારેણ પુહુત્તં કાલિયસુઅ દિઢિવાણ્ણ ય ॥ ૭૬૩ ॥

દર્શાવવામાં આવ્યો નથી.) એવા આ કાલિકશ્રુતમાં નયોનો વિચાર કરવામાં આવ્યો નથી અર્થાત્ દરેક પદમાં તે નયો કહેવામાં આવ્યા નથી. જે શ્રુત પહેલી-છેલ્લી પૌરુષીરૂપ કાળમાં ભણાય તે કાલિકશ્રુત કહેવાય છે. 10

શંકા : આ નયોનો ક્યાં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે ?

સમાધાન : અપૃથક્ત્વમાં નયોની વિચારણા હતી. ચરણકરણાનુયોગ, ધર્મકથાનુયોગ, ગણિતાનુ-યોગ અને દ્રવ્યાનુયોગનું વિભાગ પડ્યા વિના દરેક સૂત્રમાં રહેવું તે અપૃથક્ત્વ કહેવાય છે. તેમાં નયોનો પરસ્પર વિરોધ - અવિરોધના સંભવવિશેષરૂપ વિસ્તારથી વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. (વિશેષને સ્વીકારતા નૈગમનો સંગ્રહ સાથે વિરોધ સંભવે છે. સામાન્ય સ્વીકારતા નૈગમનો સંગ્રહ સાથે અવિરોધ છે. આ રીતે તે તે નયોનો પરસ્પર વિરોધાવિરોધ સંભવે છે.) પૃથક્ત્વમાં નયોની વિચારણા નથી. અથવા પૃથક્ત્વમાં પુરુષવિશેષની અપેક્ષાએ અમુક નયોની વિચારણા કરાય પણ છે. 15

(આ ગાથાનો ભાવાર્થ : પૂર્વકાળમાં શ્રુતના દરેક સૂત્રમાં દરેક અનુયોગની અને નયોની વિચારણા કરવામાં આવતી હતી. પરંતુ કાળક્રમે આચાર્ય-શિષ્યની બુદ્ધિની મંદતા થતાં આચાર્યશિક્ષિતસૂરિજીએ ચારે અનુયોગોનો જુદો જુદો વિભાગ પાડ્યો અને દરેક સૂત્રમાંથી નયોની વિચારણા કાઢી નાંખવામાં આવી. તેથી જ્યાં સુધી ચારે અનુયોગોનું પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું નહોતું ત્યાં સુધી નયોનો સમવતાર હતો. પૃથક્કરણ કરતાં સમવતાર રહ્યો નહીં. અલબત્ત, અહીં નયોની વિચારણા ન હોવા છતાં જે શ્રોતા વિશિષ્ટબુદ્ધિ ધરાવતો હોય તો ગુરુ નયોની વિચારણા કરે પણ ખરા. તેમાં પણ પ્રથમ ત્રણ નયોવડે જ વિચારણા કરાય છે.) ॥૭૬૨॥ 20

અવતરણિકા : શંકા : કેટલા કાળ સુધી (ચારે અનુયોગોની દરેક સૂત્રમાં) એક સાથે વિચારણા કરવામાં આવતી હતી ? અથવા ક્યારથી (ચારે અનુયોગનો) વિભાગ પાડવામાં આવ્યો ? આ શંકાનું સમાધાન આગળ આપે છે ⇨

ગાથાર્થ : આર્યવજ્રસ્વામી સુધી કાલિકાનુયોગોનું અપૃથક્ત્વ હતું. ત્યાર પછી કાલિકશ્રુતમાં અને દષ્ટિવાદમાં અનુયોગોનું પૃથક્ત્વ થયું. 30

વ્યાખ્યા : યાવદાર્યવૈરાઃ ગુરવો મહામતયસ્તાવદપૃથક્ત્વં કાલિકાનુયોગસ્યાસીત્, તદા સાધૂનાં તીક્ષ્ણપ્રજ્ઞત્વાત્, કાલિકગ્રહણં પ્રાધાન્યસ્થ્યાપનાર્થમ્, અન્યથા સર્વાનુયોગસ્યૈવા-
પૃથક્ત્વમાસીદિતિ । તત આરતઃ પૃથક્ત્વં કાલિકશ્રુતે દૃષ્ટિવાદે ચેતિ ગાથાર્થઃ ॥

5 અથ ક એતે આર્યવૈરા ઇતિ ?, તત્ર સ્તવદ્વારેણ તેષામુત્પત્તિમભિધિત્સુરાહ-
તુંબવણસંનિવેસાઓ નિગ્ગયં પિડસગાસમલ્લીણં ।
છમ્માસિયં છસુ જયં માઝયસમન્નિયં વંદે ॥ ૭૬૪ ॥

વ્યાખ્યા : તુંબવનસન્નિવેશાન્નિર્ગતં પિતુઃ સકાશમાલીનં ષાળમાસિકં ષટ્સુ-જીવનિકાયેષુ
યતં-પ્રયત્નવન્તં માત્રા ચ સમન્વિતં વન્દે, અયં સમુદાયાર્થઃ । અવયવાર્થસ્તુ કથાનકાદવસેયઃ,
તત્ત્વેદમ્-

10 વૈદ્યસામી પુલ્કભવે સક્કસસ દેવરણ્ણો વેસમણસસ સામાણિઓ આસિ । ઇતો ય ભગવં
વદ્ધમાણસામી પિટ્ટિચંપાણ નયરીણ સુભૂમિભાગે ઉજ્જાણે સમોસઠ્ઠો, તત્થ ય સાલો રાયા મહાસાલો
જુવરાયા, તેસિં ભગિણી જસવતી, તીસે ભત્તા પિઠરો, પુત્તો ય સે ગાગલીનામ કુમારો, તતો

15 ટીકાર્થ : જ્યાં સુધી મહાબુદ્ધિમાન આર્યવજ્રસ્વામી ગુરુ હતા ત્યાં સુધી કાલિકાનુયોગોનો
વિભાગ પાડવામાં આવ્યો નહોતો, કારણ કે તે કાળે સાધુઓ તીક્ષ્ણબુદ્ધિવાળા હતા. અહીં જે
કાલિકાનુયોગનું શ્રદ્ધ કર્યું છે. તે કાલિકસૂત્રોનું પ્રાધાન્ય જણાવવા માટે છે. બાકી તો સર્વ-
અનુયોગનું (કાલિક-ઉત્કાલિક વગેરે સર્વોનું) અપૃથક્ત્વ હતું. ત્યાર પછી કાલિકશ્રુતમાં અને
દૃષ્ટિવાદમાં પૃથક્ત્વ કરવામાં આવ્યું. ॥૭૬૩॥

અવતરણિકા : આ આર્યવજ્રસ્વામી કોણ હતા ? આવી શંકા સામે તેમની સ્તુતિ કરવા
દ્વારા તેમની ઉત્પત્તિને કહેવાની ઈચ્છવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

20 ગાથાર્થ : તુંબવનસન્નિવેશમાંથી નીકળી પિતા પાસે આવેલા, છ મહિનાના, ષટ્ જીવનિકાયને
વિશે યત્નવાળા અને માતા સહિતના વજ્રસ્વામીને હું વંદન કરું છું.

ટીકાર્થ : તુંબવનસન્નિવેશમાંથી નીકળી પિતા પાસે આવેલા, છ મહિનાના, ષટ્ જીવનિકાયને
વિશે ઉદ્યમવાળા અને માતા સહિતના વજ્રસ્વામીને હું વંદન કરું છું. આ સંક્ષેપથી અર્થ કહ્યો.
વિસ્તારાર્થ કથાનકથી જાણવા યોગ્ય છે. તે આ પ્રમાણે -

25 ★ વજ્રસ્વામી ચરિત્ર ★

વજ્રસ્વામી પૂર્વભવમાં દેવોના રાજા શકેન્દ્રના વૈશ્રમણ્ણદેવને સમાન ઋદ્ધિવાળા (સામાનિક)
દેવ હતા. આ બાજુ ભગવાન વર્ધમાનસ્વામી પૃથ્થયંપા નામની નગરીના સુભૂમિભાગ ઉદ્યાનમાં
સમવસર્યા. તે નગરીમાં શાલનામનો રાજા, મહાશાલ નામે યુવરાજ અને યશોમતી નામે તેમની
બહેન હતી. યશોમતીને પિઠરનામે ભર્તા અને ગાગલીનામે પુત્ર હતો. શાલરાજા ભગવાન પાસે

30 ૩૬. વજ્રસ્વામી પૂર્વભવે શકસ્ય દેવરાજસ્ય વૈશ્રમણ્ણસ્ય સામાનિક આસીત્ । ઇતશ્ચ ભગવાન્
વર્ધમાનસ્વામી પૃથ્થમ્પાયાં નગર્યા સુભૂમિભાગ ઉદ્યાને સમવસૂતઃ, તત્ર ચ શાલો નામ રાજા મહાશાલો
યુવરાજઃ, તયોર્ભગિની યશોમતી, તસ્યા ભર્તા પિઠરઃ, પુત્રશ્ચ તસ્યા ગાગલીનામ કુમારઃ, તતઃ

સાલો ભગવતો સમીવે ધમ્મં સોરુણ ભગ્નઙ્—જં નવરં મહાસાલં રજ્જે અભિસિંચામિ તતો તુમ્હં પાદમૂલે પવ્વયામિ, તેણ ગંતૂણ ભણિતો મહાસાલો—રાયા ભવસુ, અહં પવ્વયામિ, સો ભગ્નઙ્— અહંપિ પવ્વયામિ, જહા તુબ્બે ઙ્ગહ અમ્હાણં મેઢીપમાણં તહા પવ્વઙ્ગયસ્સવિત્તિ, તાહે ગાગિલી કંપિલ્લપુરાતો આણેઙ્ગં રજ્જે અભિસિંચિતો, તસ્સ માયા જસવતી કંપિલ્લપુરે નગરે દિણ્ણયા પિઠરરાયપુત્તસ્સ, તેણ તતો આણિઓ, તેણ પુણ તેસિંં દો પુરિસસહસ્સવાહિણીઓ સીયાઓ 5 કારિયાઓ, જાવ તે પવ્વઙ્ગયા, સાવિ તેસિંં ભગિણી સમણોવાસિયા જાયા, તેઙ્ગવિ એક્કારસંગાઙ્ગં અહિંજ્જિયા । અણ્ણયા ય ભગવંં રાયગિહે સમોસઢ્ઢો, તતો ભગવંં નિગ્ગતો ચંપંં જતો પધાવિતો, તાહે સાલમહાસાલા સામિંં પુચ્છંંતિ—અમ્હે પિઢ્ઢિચંપંં વચ્ચામો, જઙ્ગં નામ કોઙ્ગં તેસિંં પવ્વએજ્જ સમ્મત્તંં વા લભેજ્જ, સામી જાણઙ્ગ—જહા તાણિ સંબુઙ્ગિહિન્તિ, તાહે તેસિંં સામિણા ગોતમસામી બિઙ્ગજ્જઓ

ધર્મ સાંભળીને કહે છે કે —“હું મહાશાલને રાજ્ય ઉપર સ્થાપી આપની પાસે દીક્ષા લઉં.” 10 શાલરાજાએ જઈને મહાશાલને કહ્યું — “તું રાજા બન, હું પ્રવ્રજ્યા લઉં છું.” ત્યારે મહાશાલ કહે છે કે —“હું પણ પ્રવ્રજ્યા બ્રહ્મ કરીશ, જેમ તમે અહીંં સંસારમાં મારા આધાર છો તેમ પ્રવ્રજ્યા લીધા પછી પણ તમે મારા આધારભૂત થાઓ.” ત્યારે કંપિલ્લપુરથી ગાગલીને બોલાવી રાજ્ય ઉપર સ્થાપ્યો.

તેની માતા યશોમતી કંપિલ્લપુર નગરમાં પિઠરનામના રાજપુત્રને પરણાવી હતી. તે કારણથી 15 ગાગલિને ત્યાંથી લાવ્યો હતો. (અર્થાત્ પોતાની બહેનનો દીકરો હોવાથી કંપિલ્લપુર નગરમાંથી લાવી ગાગલિને રાજ્ય ઉપર સ્થાપ્યો હતો.) ગાગલિએ પોતાના બંને મામાઓ માટે બે હજાર પુરુષોથી વહન કરાય એવી શિબિકાઓ તૈયાર કરાવી. ક્રમે કરી તેઓએ દીક્ષા લીધી. તેઓની બહેન યશોમતી શ્રાવિકા થઈ. શાલ-મહાશાલ અગિયાર અંગો ભણ્યા. એકવાર ભગવાન રાજગૃહીમાં પધાર્યા. ત્યાંથી નીકળી ભગવાન ચંપા તરફ જતા હતા ત્યારે શાલ-મહાશાલ ભગવાનને 20 પૂછે છે કે —“અમે પૃષ્ઠચંપા નગરીમાં જઈએ, જેથી કદાચ ત્યાં કો'ક પ્રવ્રજ્યા લે અથવા સમ્યક્ત્વને પામે.” સ્વામી જાણે છે કે —“તેઓ (સ્વજનો) બોધ પામશે.” તેથી સ્વામીએ તે બેની સાથે

૩૬. શાલો ભગવતઃ સમીપે ધર્મ શ્રુત્વા ભગતિ—યન્નવરં મહાશાલં રાજ્યેઙ્ગભિષિચ્ચામિ, તતો યુષ્માકં પાદમૂલે પ્રવ્રજામિ, તેન ગત્વા ભણિતો મહાશાલઃ—રાજા ભવ, અહં પ્રવ્રજામિ, સ ભગતિ— અહમપિ પ્રવ્રજામિ, યથા યૂયમિહ અસ્માકં મેઢીપ્રમાણાસ્તથા પ્રવ્રજિતસ્યાપીતિ, તદા ગાગિલીઃ 25 કામ્પીલ્લપુરાદાનીય રજ્જેઙ્ગભિષિક્તઃ, તસ્ય માતા યશોમતી કામ્પીલ્લપુરે નગરે દત્તા પિઠરરાજપુત્રાય, તેન તત આનીતઃ, તેન પુનસ્તયોદ્ઢેં સહસ્વપુરુષવાહિન્યૌ શિબિકે કારિતે, યાવત્તૌ પ્રવ્રજિતૌ, સાઙ્ગપિ તયોર્ભગિની શ્રમણોપાસિકા જાતા, તાવપિ એકાદશાઙ્ગાન્યધીતવન્તૌ । અન્યદા ચ ભગવાન્ રાજગૃહે સમવસૂતઃ, તતો ભગવાન્ નિર્ગતઃ ચમ્પાં યતઃ પ્રધાવિતઃ, તદા શાલમહાશાલૌ સ્વામિનં પૃચ્છતઃ—આવાં વ્રજાવઃ પૃષ્ઠચમ્પાં, યદિ નામ કોઙ્ગપિ તેષાં પ્રવ્રજેત્ સમ્યક્ત્વં વા લભેત્, સ્વામી જાનાતિ—યથા તે 30 સંભોત્સ્યન્તે, તદા તયોઃ સ્વામિના ગૌતમસ્વામી દ્વિતીયકો

દિવ્ષણો, સામી ચંપં ગતો, ગોયમસામીઽવિ પિટ્ટિચંપં ગતો, તત્થ સમવસરણં, ગાગલિ પિઠરો
 5 જસવતી ય નિગ્ગયાણિ, તાણિ પરમસંવિગ્ગાણિ, ધમ્મં સોરુણ ગાગલી પુત્તં રજ્જે અભિસિંચિરુણ
 માતાપિતિસહિતો પવ્વહ્ઠો, ગોયમસામી તાણિ ઘેત્તૂણ ચંપં વચ્ચહ્ઠ, તેસિં સાલમહાસાલાણં ચંપં
 વચ્ચંતાણં હરિસો જાતો—સંસારાતો ઉત્તારિયાણિત્તિ, તતો સુભેણઽજ્ઞવસાણેણ કેવલનાણં ઉપ્પન્નં,
 તેસિંપિ ચિંતા જાયા—જહા અમ્હે એતેહિં રજ્જે ઠાવિયાણિ પુણરવિ ધમ્મે ઠાવિયાણિ સંસારાતો
 મોહ્યાણિ, એવં ચિતંતાણં સુભેણઽજ્ઞવસાણેણ તિણ્હવિ કેવલનાણં સમુપ્પણ્ણં, એવં તાણિ
 ઉપ્પણ્ણનાણાણિ ગયાણિ ચંપં, સામિં પદક્કિણ્ણેઽં તિત્થં નમિરુણ કેવલિપરિસં પધાવિતાણિ,
 ગોયમસામીઽવિ ભગવં પદક્કિણ્ણેરુણ પાદેસુ પડિતો ઉડ્ડિતો ભગ્ગહ—કહં વચ્ચહ ? , એહ સામિં
 વંદહ, તાહે ભગવયા ભણિઓ—મા ગોયમ ! કેવલી આસાએહિ, તાહે આઝ્ઠો યામેહ્ઠ, સંવેગં ચાગતો,

10 ગૌતમસ્વામીને મોકલ્યા. સ્વામી ચંપાનગરીમાં ગયા અને ગૌતમસ્વામી પૃષ્ઠચંપા તરફ ગયા. ત્યાં
 દેશના માટે બધા ભેગા થયા. ગાગલિ, પિઠર અને યશોમતી પણ ત્યાં આવ્યા. તે ત્રણે સંવેગને
 પામ્યા. ધર્મ સાંભળીને ગાગલીએ રાજ્ય ઉપર પોતાના પુત્રને સ્થાપી માતા-પિતા સહિત દીક્ષા
 લીધી. ગૌતમસ્વામી તેઓને લઈ ચંપા તરફ જાય છે. ચંપા તરફ જતા શાલ-મહાશાલને હર્ષ
 ઉત્પન્ન થયો કે —“અમારો (ભગવાને) સંસારમાંથી ઉદ્ધાર કર્યો.” આવા શુભ અધ્યવસાયવડે
 15 કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. બીજી બાજુ તે ગાગલી વગેરેને પણ વિચાર આવ્યો —“શાલ-મહાશાલે
 અમને રાજ્ય ઉપર સ્થાપ્યા, વળી ધર્મમાં પણ અમને જોડ્યા અને સંસારથી અમારો ઉદ્ધાર કર્યો.”
 આ પ્રમાણે વિચારતા તેઓને પણ શુભ ભાવોવડે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. આ પ્રમાણે કેવલજ્ઞાન
 લઈ તેઓ ચંપા નગરીમાં ગયા.

સમવસરણમાં સ્વામીને પ્રદક્ષિણા આપી, તીર્થને નમીને કેવલીપર્ષદા તરફ ચાલવા લાગ્યા.
 20 ગૌતમસ્વામી પણ ભગવાનને પ્રદક્ષિણા આપીને પગમાં પડીને ઉભા થયેલા કહે છે કે —“તમે
 ક્યાં જાઓ છો ? આવો સ્વામીને વંદન કરો.” ત્યારે ભગવાને ગૌતમને કહ્યું —“હે ગૌતમ !
 કેવલીઓની આશાતના કર નહીં.” આ સાંભળી ગૌતમસ્વામી પાછા ફર્યા અને કેવલીઓ પાસે
 ક્ષમા યાચે છે. સંવેગને પામેલા તેઓ વિચારે છે —“હું સિદ્ધ શું નહીં થાઉં ?” ગૌતમસ્વામી

૩૭. દત્તઃ, સ્વામી ચમ્પાં ગતઃ, ગૌતમસ્વામ્યપિ પૃષ્ઠચમ્પાં ગતઃ, તત્ર સમવસરણં, ગાગલીઃ
 25 પિઠરો યશોમતી ચ નિર્ગતાઃ, તે પરમસંવિગ્નાઃ, ધર્મં શ્રુત્વા ગાગલીઃ પુત્રં રાજ્યેઽભિષિચ્ય માતાપિતૃસહિતઃ
 પ્રવ્રજિતઃ, ગૌતમસ્વામી તાન્ ગૃહીત્વા ચમ્પાં વ્રજતિ, તયોઃ શાલમહાશાલયોશ્ચમ્પાં વ્રજતોર્હર્ષો જાતઃ—
 સંસારાદુત્તારિતા ઇતિ, તતઃ શુભેનાધ્યવસાયેન કેવલજ્ઞાનમુત્પન્નં, તેષામપિ ચિન્તા જાતા—યથા વયમેતાભ્યાં
 રાજ્યે સ્થાપિતાઃ પુનરપિ ધર્મે સ્થાપિતાઃ સંસારાન્મોચિતાઃ, એવં ચિન્તયતાં શુભેનાધ્યવસાયેન ત્રયાણામપિ
 કેવલજ્ઞાનં સમુત્પન્નમ્, એવં તે ઉત્પન્નજ્ઞાના ગતાશ્ચમ્પાં, સ્વામિનં પ્રદક્ષિણય્ય તીર્થં નત્વા કેવલિપર્ષદં
 30 પ્રધાવિતાઃ, ગૌતમસ્વામ્યપિ ભગવન્તં પ્રદક્ષિણય્ય પાદયોઃ પતિત ઉત્થિતો ભણતિ—કથં (વ) વ્રજત,
 એત સ્વામિનં વન્દધ્વં, તદા ભગવતા ભણિતઃ—મા ગૌતમ ! કેવલિન આશાતય, તદાઽઽવૃત્તઃ ક્ષમયતિ,
 સંવેગં ચાગતઃ,

૩૮ ચિંતેઙ્ગ ય-માઽહં ન ચેવ સિજ્ઙ્ગેજ્જા । ઇતો ય સામિણા પુવ્વં વાગરિયં અણાગાઁ ગોયમસામિમ્મિ-
જહા જો અદ્વાપદં વિલગ્ગઙ્ગ ચેઙ્ગયાણિ ય વંદઙ્ગ ધરણિગોયરો સો તેણેવ ભવગ્ગહણેણં સિજ્ઙ્ગતિ,
તં ચ દેવા અન્નમન્નસ્સ કહિંતિ, જહા કિર ધરણિગોયરો અદ્વાવયં જો વિલગ્ગતિ સો તેણેવ ભવેણ
સિજ્ઙ્ગઙ્ગ, તતો ગોયમસામી ચિંતઙ્ગ-જહ અદ્વાવયં વચ્ચેજ્જા, તતો સામી તસ્સ હિયયાકૂતં જાણિરુણ
તાવસા ય સંબુજ્ઙ્ગિહિન્તિત્તિ ભગવયા ભણિતો-વચ્ચ ગોયમ ! અદ્વાવયં ચેઙ્ગયં વંદેઙ્ગ, તાહે ભગવં 5
ગોયમો હ્હુતુદ્ધો ભગવં વંદિત્તા ગતો અદ્વાવયં, તથ્થ ય અદ્વાવદે જણવાયં સોરુણ તિણિણ તાવસા
પંચસયપરિવારા પત્તેયં ૨ અદ્વાવયં વિલગ્ગામોત્તિ, તંજહા-કોંડિણ્ણો દિણ્ણો સેવાલી, કોંડિણ્ણો
સપરિવારો ચચ્ચં ૨ કારુણ પચ્છા મૂલકંદાણિ આહારેઙ્ગ સચ્ચિત્તાણિ, સો પદ્દમં મેહલં વિલગ્ગો,
દિણ્ણોઽવિ છલ્લુસ્સ ૨ પરિસડિયપંડુપત્તાણિ આહારેઙ્ગ, સો બિઙ્ગયં મેહલં વિલગ્ગો, સેવાલી અદ્દમં

આવ્યા તે પહેલા સ્વામીએ કહ્યું હતું કે —“જે મનુષ્ય અષ્ટાપદ ચઢશે અને ચૈત્યોને વાંદશે તે તે 10
જ ભવે સિદ્ધ થશે.” આ વાતને દેવો એકબીજાને કહેતા હતા કે —“જે મનુષ્ય અષ્ટાપદ ચઢશે
તે તે જ ભવે સિદ્ધ થશે.” તેથી ગૌતમસ્વામી વિચારે છે કે “હું અષ્ટાપદ જાઉં.” તે સમયે
ગૌતમસ્વામીના હૃદયગત ભાવોને જાણીને ભગવાને “તાપસો બોધ પામશે” માટે ગૌતમસ્વામીને
કહ્યું —“હે ગૌતમ ! ચૈત્યોને વાંદવા અષ્ટાપદપર્વત ઉપર જાઓ” ત્યારે અત્યંત હર્ષિત થયેલા
ભગવાન ગૌતમ ભગવાનને વંદન કરીને અષ્ટાપદ ગયા. 15

ત્યાં અષ્ટાપદપર્વત પાસે લોકવાદને સાંભળીને (અર્થાત્ જે અષ્ટાપદ ઉપર ચઢશે તે તે જ
ભવે મુક્તિ પામશે. એવી વાત લોકપાસેથી સાંભળીને) પાંચસો-પાંચસો પરિવારવાળા ત્રણ તાપસો
અષ્ટાપદપર્વત ઉપર ચઢવા માટે આવેલા હતા. તે ત્રણ તાપસો-કૌંડિન્ય, દત્ત અને શેવાલી હતા.
કૌંડિન્ય પોતાના પરિવાર સાથે ઉપવાસને પારણે ઉપવાસ કરીને પારણે સચિત્ત કંદમૂળનો આહાર
કરે છે. તેઓ પ્રથમ પગથિયે ચઢ્યા હતા. દત્ત પણ પોતાના પરિવાર સાથે છુન્ના પારણે છુન્ન 20
કરી ખરેલા પીળાં પાંદડાઓનો આહાર કરે છે. તે બીજા પગથિયે પહોંચ્યો. શેવાલી અદ્દમના
પારણે જે શેવાળ કરમાઈ જાય, તેનો આહાર કરે છે. તે ત્રીજા પગથિયે પહોંચ્યો હતો. આ બાજુ

૩૯. ચિન્તયતિ ચ-માઽહં નૈવ સૈત્સમ્ । ઇતશ્ચ સ્વામિના પૂર્વં વ્યાકૃતમનાગતે ગૌતમસ્વામિનિ-યથા
યોઽષ્ટાપદં વિલગતિ ચૈત્યાનિ ચ વન્દતે ધરણીગોચરઃ સ તેનૈવ ભવગ્રહણેણ સિધ્ધયતિ, તચ્ચ દેવા અન્યોઽન્યં
કથયન્તિ, યથા કિલ્લ ધરણીગોચરોઽષ્ટાપદં યો વિલગતિ સ તેનૈવ ભવેણ સિધ્ધયતિ, તતો ગૌતમસ્વામિ 25
ચિન્તયતિ-યથાઽષ્ટાપદં વ્રજેયં, તતઃ સ્વામિ તસ્ય હૃદયાકૂતં જ્ઞાત્વા તાપસાશ્ચ સંભોગત્સ્યન્ત ઇતિ ભગવતા
ભણિતઃ-વ્રજ ગૌતમાષ્ટાપદં ચૈત્યં વન્દિતું, તદા ભદવન્ ગૌતમો હ્હુતુષ્ઠો ભગવન્તં વન્દિતા ગતોઽષ્ટાપદં, તજ્જ
ચાષ્ટાપદે જનવાદં શ્રુત્વા ત્રયસ્તાપસાઃ પશ્ચશતપરિવારાઃ પ્રત્યેકં પ્રત્યેકં અષ્ટાપદં વિલગામ ઇતિ, તદ્દથા-
કૌંડિન્યઃ દત્તઃ શેવાલઃ, કૌંડિન્યઃ સપરિવારશ્ચતુર્થઃ કૃત્વા પશ્ચાત્ કન્દમૂલાનિ આહારયતિ સચિત્તાનિ,
સ પ્રથમાં મેખલાં વિલગ્નઃ, દત્તોઽપિ ષષ્ઠં ષષ્ઠેન પરિશટિતપાણ્ડુપત્રાણ્યાહારયતિ, સ દ્વિતીયાં મેખલાં વિલગ્નઃ, 30
શેવાલોઽષ્ટ-

ઐદ્રમેણ જો સેવાલો સયંમણ્ણઓ તં આહારેઙ્, સો તઙ્ચં મેહલં વિલગ્ગો । ઙ્ઓ ય ભગવં ગોયમસામી
 ઝાલસરીરો હુતવહતઙ્કિતરુણરવિક્કિરણતેયો, તે તં એજ્જંતં પાસિરુણ ભણંતિ—એસ કિર થુલ્લસમણઓ
 એથ્થ વિલગ્ગિહિતિત્તિ ? , જં અમ્હે મહાતવસ્સી સુક્કા લુક્કા ન તરામો વિલગ્ગિઙ્ । ભગવં ચ
 ગોયમો જંઘાચારણલઙ્ઘીએ લૂતાપુઙ્ગંપિ નિસ્સાએ ઝપ્પયઙ્, જાવ તે પલોએંતિ, એસ આગતો ૨
 5 એસ અઙ્સણં ગતોત્તિ, એવં તે તિણ્ણિવિ પસંસંતિ, વિમ્હિયા અચ્છંતિ ય પલોએન્તા, જદિ ઉત્તરતિ
 એયસ્સ વયં સીસા । ગોયમસામીવિ ચેઙ્ઙયાણિ વંદિત્તા ઉત્તરપુરત્થિમે દિસિભાએ પુઙ્ઘવિસિલાવઙ્ઘુએ
 અસોગવરપાદવસ્સ અહે તં રયણિં વાસાએ ઝવાગતો । ઙ્ઓ ય સક્કસ્સ લોગપાલો વેસમણો અઙ્ઘાવયં
 ચેઙ્ઙયવંદઓ આગતો, સો ચેઙ્ઙયાણિ વંદિત્તા ગોયમસામિં વંદઙ્, તતો સે ભગવં ધમ્મકહાવસરે
 અણગારગુણો પરિકહેઙ્, જહા ભગવંતો સાહવો અંતાહારા પંતાહારા એવમાદિ, વેસમણો ચિંતેઙ્—

- 10 સ્થૂલશરીરવાળા અને અગ્નિ-વીજળી-તરુણસૂર્યના કિરણો જેવા તેજવાળા ગૌતમસ્વામીને આવતા
 જોઈ તે તાપસો કહે છે —“આ સ્થૂલશરીરવાળો શ્રમણ પર્વત ઉપર ચઢશે ? (અર્થાત્ તપ નહીં
 કરનાર સ્થૂલશરીરવાળો આ શ્રમણ કેવી રીતે આ પર્વત ચઢશે ?) કારણ કે અમે મહાતપસ્વી
 લૂખું સૂંકુ ખાનારા પણ ચઢવા માટે સમર્થ નથી (તો આ સ્થૂલશરીરવાળો તો કેવી રીતે ચઢશે?)
 ભગવાન ગૌતમ જંઘાચારણલઙ્ઘિવડે કરોળિયાના જાળાને પકડી ઉપર ચઢે છે. તાપસો
 15 ગૌતમસ્વામીને જોતા રહે છે —“અરે ! આ આવ્યા, આ આવ્યા, આ અદશ્ય થયા (અર્થાત્ પર્વત
 ચઢી ગયા.”)

આ પ્રમાણે (જોઈ) ત્રણે તાપસો પ્રશંસા કરે છે. આશ્ચર્ય પામેલા તેઓ આ બધું જોતા
 રહે છે. (અને વિચારે છે કે) જ્યારે આ શ્રમણ ઉતરશે ત્યારે આપણે તેમના શિષ્યો બનીશું.
 ગૌતમસ્વામી પણ ચૈત્યોને વાંદી ઈશાનખૂણાની પૃથ્વીશિલાપટ્ટકને વિશે અશોકવૃક્ષની નીચે રાત્રિ
 20 પસાર કરવા માટે રહ્યા. તે સમયે શકેન્દ્રનો લોકપાલ કુબેર અષ્ટાપદે ચૈત્યોને વાંદવા આવ્યો.
 તે ચૈત્યોને વાંદી ગૌતમસ્વામીને વંદન કરે છે. તેથી ભગવાન ગૌતમસ્વામી ધર્મકથા કરે છે. તેમાં

૩૧. માણ્ણમેન યઃ શેવાલઃ સ્વયંમ્લાનઃ (મૃતઃ) । તમાહારયતિ, સ તૃતીયાં મેખલાં વિલગ્નઃ ।
 ઙ્તશ્ચ ભગવાન્ ગૌતમસ્વામી ઉદારશરીરો હુતવહતઙ્કિતરુણરવિક્કિરણતેજાઃ, તે તમાયાન્તં દ્ઘ્વા ભણન્તિ—
 એષ કિલ સ્થૂલશ્રમણકોઝ્ત્ર વિલગિણ્ણયતિ ? ઙ્તિ, યઘ્વયં (યં વયં) મહાતપસ્વિનઃ શુષ્કા રૂક્ષા ન
 25 શક્નુમો વિલગિતુમ્ । ભગવાંશ્ચ ગૌતમો જઙ્ઙાચારણલઙ્ઘ્યા લૂતાતન્તુમપિ નિશ્રાયોત્પતતિ, યાવન્તે
 પ્રલોકયન્તિ, એષ આગતઃ ૨ એષોઝ્ઙ્ઙર્શનં ગત ઙ્તિ એવં તે ત્રયોઝ્પિ પ્રશંસન્તિ, વિસ્મિતાશ્ચ તિણ્ણન્તિ
 પ્રલોકયન્તો, યઘ્ઘુત્તરતિ એતસ્ય વયં શિષ્યાઃ । ગૌતમસ્વામ્યપિ ચૈત્યાનિ વન્દિત્વા ઉત્તરપૌરસ્ત્યે દિગ્ભાગે
 પૃથ્વીશિલાપટ્ટકે અશોકવરપાદપસ્યાધસ્તાં રજનીં વાસાયોપાગતઃ । ઙ્તશ્ચ શક્રસ્ય લોકપાલો
 વૈશ્રમણોઝ્ઙ્ઙાપદં ચૈત્યવન્દક આગતઃ, સ ચૈત્યાનિ વન્દિત્વા ગૌતમસ્વામિનં વન્દન્તે, તતસ્તસ્મૈ ભગવાન્
 30 ધર્મકથાવસરેઝ્નગારગુણાન્ પરિકથયતિ, યથા ભગવન્તઃ સાધવોઝ્નતાહારાઃ પ્રાન્તાહારા એવમાદીન્,
 વૈશ્રમણશ્ચિન્તયતિ—

૧૦૦ ભગવં એરિસે સાહુગુણે વણ્ણેઙ્ગ, અપ્પણો ય સે ઙ્ગમા સરીરસુકુમારતા જા દેવાણવિ ન અત્થિ, તતો ભગવં તસ્સાકૂતં નારુણ પુંડરીયં નામમઙ્ગલયણં પરુ વેઙ્ગ, જહા—પુંડરિગિણી નગરી પુંડરીઓ રાયા કંડરીઓ જુવરાયા જહા નાતેસુ, તં મા તુમં બલિયત્તં દુબ્બલિયત્તં વા ગેણહાહિ, જહા સો કંડરીઓ તેણં દુબ્બલેણં અદ્દુહુદ્ધો કાલગતો અહે સત્તમાએ ઉવવણ્ણો, પુંડરીઓ પુણ પડિપુણ્ણગલ્લકપોલોઽવિ સવ્વહુસિદ્ધે ઉવવણ્ણો, એવં દેવાણુપ્પિયા ! દુબ્બલો બલિઓ વા અકારણં, 5
 એથ્થ ઙ્ગાણનિગ્ગહો કાયવ્વો, ઙ્ગાણનિગ્ગહો પરં પમાણં, તતો વેસમણો અહો ભગવયા મમ હિયયાકૂતં નાયંતિ આઁહો સંવેગમાવણ્ણો વંદિત્તા પડિગતો । તત્થ વેસમણસ્સ એગો સામાણિઓ દેવો જંભગો, તેણ તં પુંડરીયઙ્ગલયણં ઁગ્ગહિયં પંચસયાણિ, સમ્મત્તં ચ પડિવણ્ણો, તતો ભગવં બિઙ્ગલિયસે

સાધુઓના ગુણોનું વર્ણન કરતાં કહે છે કે ભગવાન એવા સાધુઓ અંત-પ્રાંત આહાર (લૂખો-સૂકો, રસ-કસ વિનાનો આહાર) કરનારા હોય છે. એવા પ્રકારની વાતો જ્યારે કહે છે ત્યારે 10
 કુબેર વિચારે છે કે -“આ ભગવાન આવા પ્રકારના સાધુગુણોને કહે છે અને પોતાના શરીરની સુકુમારતા તો એવી છે જે દેવોને પણ નથી હોતી.” તે સમયે કુબેરના મનોભાવને જાણીને ગૌતમસ્વામી પુંડરીકનામનું અધ્યયન કહે છે. તે આ પ્રમાણે -“પુંડરિગિણી નામની નગરી હતી. ત્યાં પુંડરીક રાજા હતા અને કંડરીક યુવરાજ હતા વગેરે વર્ણન જ્ઞાતાધર્મકથામાંથી જાણી લેવું. (આ કથાનક પરિશિષ્ટમાં આપેલું છે.) તેથી હે કુબેર ! બળવાનપણું કે દુર્બળપણું તું જો નહીં. 15

જેમ તે કંડરીક દુર્બળ શરીરવડે પણ આર્તધ્યાનને કરી મરીને સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થયો. જ્યારે પુંડરીક પરિપૂર્ણ ગાલ અને કપાળવાળો (અર્થાત્ હૃષ્ટપુષ્ટ) પણ સર્વાર્થસિદ્ધમાં ઉત્પન્ન થયો, માટે હે દેવાનુપ્રિય ! (સાધુપણામાં) દુર્બળ કે બળવાન એ કારણ નથી. પરંતુ ધ્યાનનો નિગ્રહ કરવા યોગ્ય છે. અશુભધ્યાનનો નિગ્રહ જ પ્રમાણ તરીકે છે.” આ સાંભળી વૈશ્રમણ “અહો ! ભગવાન મારા મનોભાવને જાણી ગયા.” એમ વિચારી પોતાની ભૂલને કબુલ કરતો સંવેગને 20
 પામ્યો અને વંદન કરી પાછો પોતાના સ્થાને ફર્યો. (જે સમયે ભગવાન ગૌતમસ્વામી કુબેરને ધર્મદેશના આપતા હતા તે સમયે) ત્યાં કુબેરનો એક સામાનિક (કુબેરની સમાન ઋદ્ધિવાળો) તિર્યક્-જૃંભક દેવ હાજર હતો. તેણે તે પાંચસો શ્લોકપ્રમાણ (પંચસયગંથપરિમાણં - ઇતિ ઉપદેશપદે) પુંડરીક અધ્યયનની ધારણા કરી લીધી અને તે સમયે તે સમ્યક્ત્વને પામ્યો.

૪૦. એષ ભગવાન્ ઈદ્દશાન્ સાધુગુણાન્ વર્ણયતિ, આત્મનશ્ચાસ્યેયં શરીરસુકુમારતા યાદૃશી દેવાનામપિ 25
 નાસ્તિ, તતો ભગવાન્ તસ્યાકૂતં જ્ઞાત્વા પુણ્ડરીકં નામાધ્યયનં પ્રરૂપયતિ, યથા—પુણ્ડરીકિણી નગરી પુણ્ડરીકો રાજા કળ્ડરીકો યુવરાજઃ યથા જ્ઞાતેષુ, તન્મા ત્વં બલિત્વં દુર્બલત્વં વા ગ્રાહીઃ, યથા સ કળ્ડરીકસ્તેન દૌર્બલ્યેન આર્તદુઃખાર્તઃ કાલગતોઽધઃ સપ્તમ્યામુત્પન્નઃ, પુણ્ડરીકઃ પુનઃ પ્રતિપૂર્ણગલ્લકપોલોઽપિ સર્વાર્થસિદ્ધે ઉત્પન્નઃ, એવં દેવાનુપ્રિય ! દુર્બલો બલિકો વાઽકારણમ્, અત્ર ધ્યાનનિગ્રહઃ કર્તવ્યઃ, ધ્યાનનિગ્રહઃ પરં પ્રમાણં, તતો વૈશ્રમણોઽહો ભગવતા હૃદયાકૂતં જ્ઞાતમિત્યાવૃત્તઃ સંવેગમાપન્નો વન્દિત્વા 30
 પ્રતિગતઃ । તત્ર વૈશ્રમણસ્ય એકઃ સામાનિકો દેવો જૃમ્ભકઃ, તેન તત્ પુણ્ડરીકાધ્યયનમવગૃહીતં પચ્ચશતાનિ, સમ્યક્ત્વં ચ પ્રતિપન્નઃ, તતો ભગવાન્ દ્વિતીયદિવસે

ચેડૈયાણિ વંદિતા પચ્ચોરુહઙ્, તે ય તાવસા ભણંતિ-તુભ્મે અમ્હં આયરિયા અમ્હે તુભ્મં સીસા, સામી ભણતિ-તુભ્મ ય અમ્હ ય તિલોયગુરુ આયરિયા, તે ભણંતિ-તુભ્મવિ અણ્ણો ?, તાહે સામી ભયવતો ગુણસંથવં કરેઙ્, તે પચ્ચાવિતા, દેવયાણ લિંગાણિ ઉવણીયાણિ, તાહે ભગવયા સર્વિદ્ધિ વચ્ચંતિ, ભિક્ષાવેલા ય જાતા, ભગવં ભણઙ્-કિં આણિજ્જહુ પારણમિત્તિ ?, તે ભણંતિ-પાયસો,

5 ભગવં ચ સવ્વલલ્લિસંપુણ્ણો પહિગ્ગહં ઘતમધુસંજુત્તસ્સ પાયસસ્સ ભરેત્તા આગતો, તે ભગવતા અક્કલીપમહાણસિણ સવ્વે ઉવઙ્ઠિયા, પચ્છ અપ્પણા જિમિતો, તતો તે સુદ્ધુતરં આહુ, તેસિં ચ સેવાલભક્ષાણાં પંચણહવિ સયાણાં ગોતમસામિણો તં લલ્લિદ્ધિ પાસિરુણ કેવલનાણાં ઉપ્પણાં, દિણ્ણસ્સ પુણો સપરિવારસ્સ ભગવતો છત્તાતિચ્છત્તં પાસિરુણ કેવલનાણાં ઉત્પન્નં, કોહિણ્ણસ્સવિ સામિં દદ્ધૂણ કેવલનાણાં ઉપ્પન્નં, ભગવં ચ પુરઓ પકઙ્કેમાણો સામિં પદાહિણં કરેઙ્, તે કેવલિપરિસં

10 ત્યારબાદ ભગવાન બીજે દિવસે ચૈત્યોને વાંદી નીચે ઉતરે છે. તે તાપસો ભગવાનને કહે છે -“તમે અમારા આચાર્ય અને અમે તમારા શિષ્યો.” સ્વામી કહે છે -“તમારે અને મારે ત્રિલોકગુરુ આચાર્ય છે.” તાપસોએ કહ્યું -“શું તમારે પણ કોઈ અન્ય આચાર્ય છે ?” ત્યારે સ્વામી ભગવાનની ગુણસ્તુતિ કરે છે. તાપસોએ દીક્ષા લીધી. દેવે સર્વને લિંગ (વેધ) આપ્યા. બધા ભગવાન સાથે જાય છે. આગળ જતાં ભિક્ષાનો સમય થયો. ભગવાન પૂછે છે -“પારણમાં શું લાવું ?” તાપસોએ

15 કહ્યું -“ખીર લાવો.”

સર્વલલ્લિસંપન્ન ગૌતમસ્વામી ઘી અને સાકરથી યુક્ત ખીરથી પાત્ર ભરીને આવ્યા. અક્ષીણમહાનસ લલ્લિધિવડે ભગવાને સર્વને પારણું કરાવ્યું. છેલ્લે પોતે વાપર્યું. તે તાપસો અત્યંત આકર્ષાયા. શેવાળખાનારા તે પાંચસો તાપસોને ગૌતમસ્વામીની તે લલ્લિધિને જોઈને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. પરિવારયુક્ત દત્તને ભગવાનના છત્રાતિછત્રને (અર્થાત્ સમવસરણની ઋદ્ધિને) જોઈને

20 કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. કૌંડિન્યને પણ વર્ધમાનસ્વામીને જોઈને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. ગૌતમસ્વામી આગળ આવીને પ્રભુને પ્રદક્ષિણા આપે છે. તે સર્વ તાપસો કેવલીપર્ષદા તરફ ગયા. ત્યારે ગૌતમસ્વામી કહે છે -“આવો, સ્વામીને વંદન કરો.” ત્યારે ભગવાન કહે છે -“હે ગૌતમ !

૪૧. ચૈત્યાનિ વન્દિત્વા પ્રત્યવતરતિ, તે ચ તાપસા ભણન્તિ-યુષ્માકમમાચાર્યા વયં યુષ્માકં શિષ્યાઃ, સ્વામી ભણતિ-યુષ્માકમસ્માકં ચ ત્રિલોકગુરવ આચાર્યાઃ, તે ભણન્તિ-યુષ્માકમપિ અન્યઃ ?, તદા સ્વામી

25 ભગવતો ગુણસંસ્તવં કરોતિ, તે વપ્ર્રાજિતાઃ, દેવતયા લિઙ્ગાન્યુપનીતાનિ, તદા ભગવતા સાર્થં વ્રજન્તિ, ભિક્ષાવેલા ચ જાતા, ભગવાન્ ભણતિ-કિમાનીયતાં પારણમિત્તિ ?, તે ભણન્તિ-પાયસઃ, ભગવાંશ્ચ સર્વલલ્લિધિસંપૂર્ણઃ પતદ્ગ્રહં ઘૃતમધુસંયુક્તેન પાયસેન ભૃત્વાઽઽગતઃ, તે ભગવતાઽક્ષીણમહાનસિકેન સર્વ ઉપસ્થાપિતાઃ, પશ્ચાદાત્મના જેમિતઃ, તતસ્તે સુદ્ધુતરમાવૃત્તાઃ, તેષાં ચ શેવાલભક્ષકાણાં પચ્ચાનામપિ શતાનાં ગૌતમસ્વામિનસ્તાં લલ્લિધિ દૃષ્ટ્વા કેવલજ્ઞાનમુત્પન્નં, દત્તસ્ય પુનઃ સપરિવારસ્ય ભગવતશ્છત્રાતિચ્છત્રં દૃષ્ટ્વા

30 કેવલજ્ઞાનમુત્પન્નં, કૌણિડન્યસ્યાપિ સ્વામિનં દૃષ્ટ્વા કેવલજ્ઞાનમુત્પન્નં, ભગવાંશ્ચ પુરતઃ પ્રકૃષ્યન્ સ્વામિનં પ્રદક્ષિણીકરોતિ, તે કેવલિપર્ષદં

ગૌતા, ગોયમસામી ભળઙ્—એહ સામિં વંદહ, સામી ભળઙ્—ગોયમા ! મા કેવલી આસાએહિ, ભગવં આઝ્ઢો મિચ્છામિદુક્કઙ્ ડંતિ કરેઙ્, તતો ભગવઓ સુદ્ધુતરં અદ્ધિતી જાયા, તાહે સામી ગોયમં ભળતિ—કિં દેવાણં વચણં ગેજ્ઙ્ ? ઐતો જિણવરાણં ? , ગોયમો ભળતિ—જિણવરાણં, તો કિં અદ્ધિતિં કરેસિ ? , તાહે સામી ચત્તારિ કડે પળ્ણવેઙ્, તંજહા—સુંબકડે વિદલકડે ચમ્મકડે કંબલકડે, એવં સીસાવિ સુંબકડસમાણે ૪, તુમં ચ ગોયમા ! મમ કમ્બલકડસમાણો, અવિચ—ચિરસંસિદ્ધોઽસિ 5 મે ગોયમા !, પળ્ણત્તીઆલાવગા ભાણિયવ્વા, જાવ અવિસેસમણાણત્તા અંતે ભવિસ્સામો, તાહે સામી ગોયમનિસ્સાએ દુમપત્તયં પળ્ણવેઙ્ । દેવો વેસમણસામાણિઓ તતો ચઙ્ઙુણ અવંતીજણવએ

તું કેવલીઓની આશાતના કર નહીં.” ગૌતમસ્વામી ભૂલ કબુલી મિચ્છામિ દુક્કઙ્ કરે છે. ગૌતમસ્વામીને વધારે અધૃતિ થાય છે. ત્યારે પ્રભુ ગૌતમને કહે છે કે —“શું દેવોનું વચન ગ્રાહ્ય છે ? કે જિનેશ્વરોનું ? ગૌતમે કહ્યું —“જિનેશ્વરોનું.” તો શા માટે અધૃતિ કરે છે? એમ કહી 10 પ્રભુ ચાર સાદડીનું દ્રષ્ટાંત કહે છે, તે આ પ્રમાણે—“સુંબ (તૃણવિશેષ)માંથી બનાવેલી સાદડી, વિદળ (વંશના ટુકડા)માંથી બનાવેલી સાદડી, ચર્મમાંથી બનાવેલી સાદડી અને ઉનમાંથી બનાવેલ સાદડી (કંબલ). (અહીં આ સાદડીમાં રંગો ક્રમશઃ અલ્પગાઢ-ગાઢ-ગાઢતર-ગાઢતમ હોય છે.)

એ પ્રમાણે શિષ્યો પણ સુંબકટસમાનાદિ ચાર પ્રકારે હોય છે. (અર્થાત્ જેમ સુંબકટનો રંગ બહુ જલદી નીકળી જાય છે તેમ જે શિષ્યને ગુરુ વગેરે ઉપર અલ્પકક્ષાનો રાગભાવ છે જે સામાન્ય 15 બાબત બનતા નીકળી જાય છે તે સુંબકટસમાન જાણવો, આ પ્રમાણે ચારે કટમાં સમજવું.) અને હે ગૌતમ ! તું કંબલકટસમાન છે (અર્થાત્ કંબલકટમાંથી જેમ રંગ ઘણા પ્રયત્ને પણ જતો નથી તેમ મારા પ્રત્યેનો તારો રાગ પણ જલદી જતો નથી.)

વળી, હે ગૌતમ ! ઘણાં ભવોથી મારો-તારો સંબંધ છે વગેરે ભગવતી સૂત્રમાં જણાવેલ વર્ણન ત્યાં સુધી જાણવું છેલ્લે આપણે સિદ્ધ થશું.” (અવિશેષનાનાત્વ એટલે આપણાં બંનેમાં કોઈ 20 વિશેષનાનાત્વ રહેશે નહીં અર્થાત્ સિદ્ધ બનીશું.) ત્યારે પ્રભુ ગૌતમને ઉદ્દેશી દુમપત્રકનામનું અધ્યયન પ્રરૂપે છે. (ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનું દશમું અધ્યયન દુમપત્રક છે વિશેષાર્થાંએ ત્યાંથી જાણી લેવું.) વૈશ્રમણનો સામાનિકદેવ ત્યાંથી ચ્યવી અવંતી જનપદમાં તુંબવનસન્નિવેશમાં ધનગિરિ નામે

૪૨. ગતાઃ, ગૌતમસ્વામી ભળતિ—એત સ્વામિનં વંદધ્વં, સ્વામી ભળતિ—ગૌતમ ! મા કેવલિન આશાતય, ભગવાનાવૃત્તો મિચ્છામેદુષ્કૃતમિતિ કરોતિ, તતો ભગવતઃ સુદ્ધુતરમધૃતિર્જાતા, તદા સ્વામી ગૌતમં 25 ભળતિ—કિં દેવાનાં વચનં ગ્રાહ્યમાતો જિનવરાણામ ? , ગૌતમો ભળતિ—જિનવરાણાં, તતઃ કિમધૃતિં કરોષિ ? , તદા સ્વામી ચતુરઃ કટાન્ પ્રજ્ઞાપયતિ તદ્યથા—શુમ્બકટો વિદલકટશ્ચર્મકટઃ કમ્બલકટઃ, એવં શિષ્યા અપિ શુમ્બકટસમાનાઃ ૪, ત્વં ચ ગૌતમ ! મમ કમ્બલકટસમાનઃ, અપિચ—ચિરસંસુદ્ધોઽસિ મયા ગૌતમ !, પ્રજ્ઞપ્ત્યાલાપકા ભળિતવ્યાઃ, યાવત્ અવિશેષનાનાત્વૌ અન્તે ભવિષ્યાવઃ, તદા સ્વામી ગૌતમનિશ્રયા દુમપત્રકં પ્રજ્ઞાપયતિ । દેવો વૈશ્રમણસામાનિકસ્તતશ્ચ્યુત્વાઽવન્તીજનપદે * ડયાહો । 30

૪૩. તુંબવણસન્નિવેસે ધળગિરી નામ ઇભ્મપુત્તો, સો ય સદ્દો પવ્વહ્મકામો, તસ્સ માતાપિતરો વારેતિ, પચ્છા સો જત્થ જત્થ વરિજ્જહ્મ તાણિ ૨ વિપરિણામેહ્મ, જહાહ્મ પવ્વહ્મકામો । ઇતો ય ધળપાલસ્સ ઇભ્મસ્સ દુહિયા સુનંદાનામ, સા ભળહ્મ-મમં દેહ, તાહે સા તસ્સ દિણ્ણા । તીસે ય ભાયા અજ્જસમિઓ નામ પુવ્વં પવ્વહ્મતઓ સીહગિરિસગાસે । સુનંદાએ સો દેવો કુચ્છિસિ ગભ્મત્તાએ

5 ડવવળ્ણો, તાહે ધળગિરી ભળહ્મ-એસ તે ગભ્મો બિહ્મજ્જઓ હોહિત્તિ સીહગિરિસગાસે પવ્વહ્મઓ, ઇમોહ્મિ નવળ્ણં માસાણં દારગો જાઓ, તત્થ ય મહિલાહિં આગતાહિં ભળ્ણહ્મ-જહ્મ સે પિયા ણ પવ્વહ્મઓ હોંતો તો લહ્મં હોંતં, સો સળ્ણી જાણતિ-જહા મમ પિયા પવ્વહ્મઓ, તસ્સેવમળ્ણુચિંતેમાળ્ણસ્સ જાઈસરણં સમુપ્પત્તં, તાહે રત્તિં દિવા ય રોવહ્મ, વરં નિવિજ્જંતી, તો સુહં પવ્વહ્મસ્સંતિ, એવં છમ્માસા વચ્ચંતિ । અળ્ણયા આયરિયા સમોસહ્મ, તાહે અજ્જસમિઓ ધળગિરી ય આયરિયં આપુચ્છંતિ-

10 શ્રેણિપુત્ર થયો. તે ધનગિરિ શ્રાવક પ્રવ્રજ્યા લેવાની ઈચ્છાવાળો થયો. પરંતુ તેના માતા-પિતા પ્રવ્રજ્યા લેવાનો નિષેધ કરે છે. માતા-પિતા ધનગિરિ માટે જ્યાં જ્યાં સગપણની વાતો કરે છે ત્યાં ત્યાં ધનગિરિ “હું પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણની ઈચ્છાવાળો છું” એમ કહી સામેના પક્ષોને સગપણ માટે અટકાવતો હતો. બીજી બાજુ ધનપાલ નામના શ્રેણિને સુનંદા નામે પુત્રી હતી. તેણીએ કહ્યું —“ધનગિરિ સાથે મારું સગપણ કરો.” તેના લગ્ન ધનગિરિ સાથે થયા. તેણીના ભાઈ આર્યસમિતે

15 તે પૂર્વે જ આર્યસિંહગિરિ પાસે દીક્ષા લીધી હતી. આ સુનંદાની કુક્ષિમાં તે દેવ (વજ્રસ્વામીનો જીવ) ગર્ભરૂપે ઉત્પન્ન થયો. ત્યારે ધનગિરિ કહે છે —“આ ગર્ભ તારો સહાયક થશે.” એમ કહી આર્યસિંહગિરિ પાસે ધનગિરિએ દીક્ષા લીધી. નવ મહિના પૂર્ણ થતાં પુત્રનો જન્મ થયો. તે સમયે ત્યાં આવેલ મહિલાઓ કહે છે કે —“જો આના પિતાએ દીક્ષા ન લીધી હોત તો સાઈ થાત.” આ વાત બાળકે સાંભળી કે “મારા પિતાએ દીક્ષા લીધી છે.” આ પ્રમાણે વિચારતા તે બાળકને

20 જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. રાત-દિવસ બાળક રડવાનું ચાલુ કરે છે, કે જેથી “માતા મારાથી કંટાળે અને હું સુખેથી પ્રવ્રજ્યા લઈ શકું.” આ પ્રમાણે છ મહિના વીતે છે.

૪૩. તુમ્બવનસન્નિવેશે ધનગિરિનામેભ્યપુત્રઃ, સ ચ શ્રાદ્ધઃ પ્રવ્રજિતુકામઃ, તસ્ય માતાપિતરૌ વારયતઃ, પશ્ચાત્સ યત્ર યત્ર ત્રિયતે તાન્ તાન્ વિપરિણમયતિ યથાહ્મં પ્રવ્રજિતુકામઃ । ઇતશ્ચ ધનપાલસ્યેભ્યસ્ય દુહિતા સુનન્દા નામ, સા ભળતિ-માં દત્ત, તદા સા તસ્મૈ દત્તા । તસ્યાશ્ચ ધ્રાતાહ્મસમિતો નામ પૂર્વં પ્રવ્રજિતઃ

25 સિંહગિરિસકાશે । સુનન્દાયાઃ સ દેવઃ કુક્ષૌ ગર્ભંતયોત્પન્નઃ, તદા ધનગિરિર્ભળતિ-એષ તવ ગર્ભો દ્વિતીયકો ભવિષ્યતીતિ સિંહગિરિસકાશે પ્રવ્રજિતઃ, અયમપિ નવસુ માસેષુ દારકો જાતઃ, તત્ર ચ મહિલાભિરાગતાભિર્ભળયતે-યદ્યેતસ્ય પિતા ન પ્રવ્રજિતોઽભવિષ્યત્તદા લઘ્મભવિષ્યત્, સ સંજ્ઞી જાનાતિ-યથા મમ પિતા પ્રવ્રજિતઃ, તસ્યૈવમનુચિન્તયતો જાતિસ્મરણં સમુત્પન્નં, તદા રાત્રૌ દિવા ચ રોદિતિ, વરં નિવિદ્યતે ઇતિ, તતઃ સુખં પ્રવ્રજિષ્યામીતિ, એવં ષળ્ણમાસા વ્રજન્તિ । અન્યદાહ્મચાર્યાઃ સમવસૂતાઃ,

30 તદાહ્મચાર્યસમિતો ધનગિરિશ્ચાચાર્યમાપુચ્છન્તો-

જેઠા સપ્નાતગાણિ પેચ્છામોત્તિ, સંદિસાર્વિતિ, સડોણે ય વાહિતં, આચરિર્ણિ ભણિયં—મહતિ લાહો, જં અજ્જ સચ્ચિતં અચિત્તં વા લહ્હ તં સવ્વં લણ્હ, તે ગયા, ઉવસગિગ્ગિજ્જિમારબ્ધા, અપ્પણાહિં મહિલાહિં ભણ્ણણ્ણ—એયં દારગં ઉવડ્ઢેહિં, તો કહિં ણેહિંતિ, પચ્છ તાણ્ણે ભણિયં—મણ્ણે એવણ્ણેયં કાલં સંગોવિઓ, એતાહે તુમં સંગોવાહિ, પચ્છ તેણ્ણે ભણિયં—મા તે પચ્છણ્ણાવો ભવિસ્સણ્ણે, તાહે સક્કિંહં કારુણ ગહિતો છમ્માસિઓ તાહે ચોલપટ્ટણ્ણે પત્તાબંધિઓ, ન રોવણ્ણે, જાણ્ણે સપ્પણી, 5 તાહે તેહિં આચરિર્ણિ ભાણં ભરિયંતિ હત્થો પસારિઓ, ઢિણ્ણો, હત્થો ભૂમિં પત્તો, ભણ્ણે—અજ્જો ! નજ્જણ્ણે વડ્ડરંતિ, જાવ પેચ્છંતિ દેવકુમારોવમં દારગંતિ, ભણ્ણે ય—સારક્કહ્ણે એયં, પવ્વચણ્ણેસ્સ આહારો

એકવાર ત્યાં આચાર્ય પધાર્યા. ત્યારે આર્યસમિત અને ધનગિરિ આચાર્યને પૂછે છે કે - “અમે સ્વજનોને મળવા જઈએ,” આચાર્ય રજા આપે છે. તે સમયે પક્ષીએ અવાજ કર્યો. તેથી આચાર્યએ કહ્યું—“મહાન લાભ થશે,” તેથી આજે તમને સચિત્ત કે અચિત્ત જેનો લાભ થાય તે 10 ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે.” તે બંને નીકળ્યા. જેવા સુનંદાના ઘરે પહોંચ્યા તેવા સુનંદા અને અન્ય સ્ત્રીઓ જાતજાતના મેષાટોણારૂપ ઉપસર્ગો કરવા લાગી. અન્ય સ્ત્રીઓએ સુનંદાને કહ્યું—“આ બાળકને મુનિધનગિરિને સોંપી દે, જેથી તે ક્યાં જશે ? (અર્થાત્ બાળક સોંપ્યા પછી ન છૂટકે ધનગિરિ દીક્ષા છોડી તારી પાસે આવી જશે.) સુનંદાએ કહ્યું—“મેં આટલો સમય બાળકને સાચવ્યો. હવે તમે આને સંભાળો.” 15

ધનગિરિએ કહ્યું—“(સારું, હું બાળકને લઈ જાઉં પણ) પાછળથી તું પશ્ચાત્તાપ કરતી નહીં.” ત્યારે સાક્ષી રાખીને ધનગિરિએ ચોલપટ્ટાવડે ઝોળી બનાવીને છ મહિનાનો બાળક ગ્રહણ કર્યો. બાળકે રડવાનું બંધ કર્યું. કારણ કે વિશિષ્ટમતિવાળો તે જાણે છે (કે હું હવે સાધુ થઈશ, ત્યાર પછી ઉપાશ્રયે ઊંચકીને લાવતા) “અરે ! ભાજન ઘણું ભારે છે” એમ જાણી આચાર્યે હાથ લંબાવ્યો. મુનિઓ પાસેથી વજનદાર પાત્ર લેવા આચાર્યે હાથ આપ્યો, તો ઝોળી હાથમાં આવતા 20 તેમનો પણ હાથ જમીન સુધી પહોંચી ગયો. તેથી તેમણે કહ્યું —“હે આર્ય ! વજ્ર જેવી કોઈક વજનદાર વસ્તુ લાવ્યા લાગો છો.” જ્યારે પોતે ઝોળી જુએ છે ત્યારે દેવકુમાર જેવો બાળક દેખાય છે. આચાર્ય કહે છે —“આની રક્ષા કરો, આ બાળક પ્રવચનનો આધાર બનશે.” ત્યાં

૪૪. યથા સજ્ઞાતીયાન્ પશ્યાવ ઇતિ, સંદિશતઃ, શકુનેન ચ વ્યાહતમ્, આચાર્યૈર્ભંણિતતમ્— મહાંલ્લભો, યદદ્ય સચિત્તમચિત્તં વા લભેયાથાં તત્સર્વં ગ્રાહ્યં, તૌ ગતૌ, ઉપસર્ગચિતુમારબ્ધા, અન્યાભિર્મહિલાભિર્ભણ્યતે— 25 એનં દારકમુપસ્થાપય, તતઃ ક્વ નેષ્યતઃ, પશ્ચાત્તયા ભણિતં—મયૈતાવન્તં કાલં સંગોપિતોડધુના ત્વં સંગોપય, પશ્ચાત્તેન ભણિતં—મા તવ પશ્ચાત્તાપો ભૂત, તદા સાક્ષિણઃ કૃત્વા ગૃહીતઃ ષાપ્માસિકસ્તદા ચોલપટ્ટકેન પાત્રબન્ધયિત્વા (ઝોળિકાં કૃત્વા), ન રોદિતિ, જાનાતિ સંજ્ઞી, તદા તૈરાચાર્યૈર્ભાજનં ભારિતમિતિ હસ્તઃ પ્રસારિતઃ, દત્તો, હસ્તો ભૂમિં પ્રાપ્તઃ, ભણતિ—‘આર્ય ! જ્ઞાયતે વજ્રમિતિ’ યાવત્ પ્રેક્ષન્તે દેવકુમારોપમં દારકમિતિ, ભણતિ ચ—સંરક્ષતૈનું, પ્રવચનસ્યાધારો 30

૫ ભવિસ્સઙ્ગ એસ, તત્થ સે વઙ્ગો ચેવ નામં કયં, તાહે સંજઈણ દિણ્ણો, તાહિં સેજ્જાતરકુલે, સેજ્જાતરગાણિ જાહે અપ્પણગાણિ ચેડરૂ વાણિ પ્પહાણેતિ મંડેતિ વા પીહગં વા દેતિ તાહે તસ્સ પુર્વિં, જાહે ઉચ્ચારાદી આચરતિ તાહે આગારં દંસેઙ્ગ કૂવઙ્ગ વા, એવં સંવઙ્ગુઙ્ગ, ફાસુયપડોયારો તેસિમિટ્ઠો, સાહૂવિ બાહિં વિહરંતિ, તાહે સુનંદા પમગ્ગિયા, તાઓ નિક્કહેવગોત્તિ ન દેતિ, સા આગંતૂણ

૧૦ થળં દેઙ્ગ, એવં સો જાવ તિવરિસો જાતો । અન્નતા સાહૂ વિહરંતા આગતા, તત્થ રાઝલે વવહારો જાઓ, સો ભણઙ્ગ-મમ એયાએ દિણ્ણઓ, નગરં સુનંદાએ પક્કિચ્ચયં, તાએ બહૂણિ ખેલણગાણિ ગહિયાણિ, રણ્ણો પાસે વવહારચ્છેદો, તત્થ પુવ્વહોત્તો રાયા દાહિણતો સંઘો સુનંદા સસયણપરિચણા વામપાસે ણરવઙ્ગસ્સ, તત્થ રાયા ભણઙ્ગ-મમકણેણ તુભ્ભે જતો ચેડો જાતિ તસ્સ ભવતુ, પડિસ્સુતં, તેનું વજ્જ નામ પાડ્યું. સાચવવા માટે સાધ્વીજીઓને સોંપ્યો. સાધ્વીજીઓએ શય્યાતરને સોંપ્યો.

૧૫ શય્યાતરની સ્ત્રીઓ જ્યારે પોતાના બાળકોને નહવડાવે, શણગારે કે સ્તનપાન કરાવે ત્યારે સાથે આ બાળકને પણ પહેલા નહવડાવવાદિ કાર્યો કરતી. જ્યારે આ બાળકને વડીનીતિ વગેરે કરવા હોય ત્યારે વજ્જ તેવા પ્રકારના આકારો (ઈશારા) કરે અથવા અવાજ કરે. આ પ્રમાણે વજ્જ મોટો થાય છે. વજ્જ માટે સાધુઓને પ્રાસુક ઉપચાર ઈષ્ટ હતો. સાધુઓ બહાર અન્ય ગામે વિચરે છે ત્યારે સુનંદા શય્યાતરીઓ પાસેથી વજ્જની માંગણી કરે છે. પરંતુ તે સ્ત્રીઓ “આ

૨૦ થાપણ છે” માટે આપતી નથી. છતાં તે સુનંદા આવીને સ્તનપાન કરાવે છે. આમ કરતા તે ત્રણ વર્ષનો થયો.

એકવાર સાધુઓ વિહાર કરતા પુનઃ તે ગામમાં આવ્યા. (સુનંદા સાધુઓ પાસે બાળકની માંગણી કરે છે. પરંતુ સફળતા મળતી નથી. તેથી સુનંદા) રાજકુળમાં ફરિયાદ કરે છે. મુનિ ધનગિરિ કહે છે—“તેણીએ જ મને બાળક સોંપ્યો છે.” નગર આખું સુનંદાના પક્ષમાં હતું.

૨૫ તેણીએ ઘણાં બધાં રમકડાં પોતાની સાથે લીધા. રાજા પાસે નિર્ણય કરવાનું નક્કી થયું. તેમાં રાજા પૂર્વાભિમુખ, સંઘ દક્ષિણબાજુ અને સ્વજન-પરિજનસહિત સુનંદા રાજાની ડાબી બાજુ ઊભી રહી. રાજાએ કહ્યું —“બાળક મમકારવડે તમારામાંથી જેના તરફ જાય તેનો થાઓ.” બધાએ

૪૫. ભવિષ્યત્કથાઃ, તત્ર તસ્ય વજ્ર એવ નામ કૃતં, તદા સંયતીથ્યો દત્તઃ, તાભિઃ શય્યાતરકુલે, શય્યાતરા યદાઽઽત્મનશ્ચેટરૂપાણિ સ્નપયન્તિ મળ્ડયન્તિ વા સ્તન્યં વા દદતિ તદા તસ્મૈ પૂર્વે, યદોચ્ચારાદિ

૨૫ આચરતિ તદાઽઽકારં દર્શયતિ કૂજતિ વા, એવં સંવર્ધતે, પ્રાસુકપ્રતિકારસ્તેષામિષ્ટઃ, સાધવોઽપિ બહિર્વિહરન્તિ, તદા સુનન્દા માર્ગચિતુમારબ્ધ્યા, તા નિક્ષેપક ઇતિ ન દદતિ, સાઽઽગત્ય સ્તન્યં દદાતિ, એવં સ યાવત્રિવાર્ષિકો જાતઃ । અન્યદા સાધવો વિહરન્ત આગતાઃ, તત્ર રાજકુલે વ્યવહારો જાતઃ, સ ભણતિ-મમૈતયા દત્તઃ, નગરં સુનન્દાયાઃ પાક્ષિકં, તયા બહૂનિ ક્લીડનકાનિ ગૃહીતાનિ, રાજઃ પાશ્વે વ્યવહારચ્છેદઃ, તત્ર પૂર્વાભિમુખો રાજા દક્ષિણાસ્યાં સઙ્ગુઃ સુનન્દા સસ્વજનપરિજનાઃ વામપાશ્વે નરપતેઃ, તત્ર રાજા ભણતિ-મમીકૃતેન યુષ્માકં

૩૦ યતો દારકો યાતિ તસ્ય ભવતુ, પ્રતિશ્રુતં,

કો પદમં વાહરતુ ?, પુરિસાતીઓ ધમ્મુત્તિ પુરિસો વાહરતુ, તતો નગરજનો આહ-એર્સિ સંવસિતો, માતા સદ્વાવેડ, અવિય માતા દુક્કરકારિયા પુણો ય પેલવસત્તા, તમ્હા એસા ચેવ વાહરડ, તાહે સા આસાહત્થીરહવસહગેહિ ય મણિકળગરયણચિત્તેહિં બાલભાવલોભાવાએહિં ભણઙ્-એહિ વઙ્ગરસામી !, તાહે પલોઙ્તો અચ્છઙ્, જાણઙ્-જઙ્ સંઘં અવમન્નામિ તો દીહસંસારિઓ ભવિસ્સામિ, અવિય-એસાવિ પવ્વઙ્ગસઙ્, એવં તિન્નિ વારા સદ્ધાવિઓ ન એઙ્, તાહે સે પિયા ભણઙ્-

5

“જઙ્ગસિં” કયવ્વવસાઓ ધમ્મજ્ઙયમૂસિયં ઙ્ગમં વઙ્ગર !

ગેપહ લહું રયહરણં કમ્મરયપમજ્જણં ધીર ! ॥ ૧ ॥”

તાહેડપેણ તુરિતં ગંતૂણ ગહિયં, લોગેણ ય જયઙ્ ધમ્મોત્તિ ઉક્કઢ્ઠિસીહનાઓ કતો, તાહે સે માયા ચિંતેઙ્-મમ ભાયા ભત્તા પુત્તો ય પવ્વઙ્ગઓ, અહં કિં અચ્છામિ ?, એવં સાવિ પવ્વાઙ્ગયા ।

વાત સ્વીકારી. કોણ પહેલા બાળકને બોલાવે ?, પુરુષપ્રધાન ધર્મ હોવાથી પ્રથમ પુરુષ બોલાવે. 10
આ સાંભળી નગરજનોએ કહ્યું -“આ બાળક આ લોકોને પરિચિત છે, તેથી પ્રથમ માતા બોલાવે. વળી માતા દુષ્કરકાર્યને (બાળકના લાલન-પાલનાદિ કાર્યને) કરનારી અને કોમળસત્ત્વવાળી (અલ્પસત્ત્વવાળી) હોય છે માટે તે જ પહેલા બોલાવે. ત્યારે તે સુનંદા બાળભાવને લોભાવનારા મણિ-કનક-રત્નોથી શોભતા એવા ઘોડા-હાથી-રથ-બળદોવડે કહે છે-“હે વજ્રસ્વામી ! આવો, અહીં આવો.” ત્યારે વજ્રસ્વામી જોતા ઊભા રહે છે, કારણ કે પોતે જાણે છે કે - “જો હું 15
શ્રમણસંઘનું અપમાન કરીશ તો મારો દીર્ઘસંસાર થશે, વળી (જો હું દીક્ષા લઈશ તો) માતા પણ દીક્ષા લેશે.” આ પ્રમાણે માતાવડે ત્રણવાર બોલાવવા છતાં તે જતો નથી. ત્યાર પછી તેના પિતા ધનગિરિ કહે છે -“હે વજ્ર ! જો તે (મોક્ષપ્રાપ્તિ માટે) દૃઢનિર્ણય કર્યો છે, તો હે ધીર ! ઊંચે કરેલ આ કર્મરજને દૂર કરનાર રજોહરણરૂપ ધર્મધ્વજને શીઘ્ર તું ગ્રહણ કર.” બાળકે શીઘ્ર જઈ રજોહરણ ગ્રહણ કર્યું. લોકોએ “જિનધર્મનો જય થાઓ” એ પ્રમાણે હર્ષ 20
સાથે સિંહનાદ કર્યો. ત્યારે તેની માતા વિચારે છે કે “મારા પતિએ, ભાઈએ અને પુત્રએ દીક્ષા લીધી છે તો હવે હું શા માટે સંસારમાં રહું?” આમ વિચારતી એવી તેણીએ પણ દીક્ષા લીધી. ॥૭૬૪॥

૪૬. કઃ પ્રથમં વ્યાહરતુ ?, પુરુષાદિકો ધર્મં ઇતિ પુરુષો વ્યાહરતુ, તતો નગરજન આહ-એતેષાં પરિચિતઃ, માતા શબ્દયતુ, અપિચ-માતા દુષ્કરકારિકા પુનશ્ચ કોમલસત્ત્વા, તસ્માદેષૈવ વ્યાહરતુ, તદા 25
સા અશ્વહસ્તિરથવૃષભૈશ્ચ મણિકનકરત્ન-ચિત્રૈર્બાલભાવલોભાવહૈર્મળતિ-એહિ વજ્રસ્વામિન્ !, તદા પ્રલોકયન્ તિષ્ઠતિ, જાનાતિ-યદિ સઙ્ગમવમન્યે તદા દીર્ઘસંસારો ભવિષ્યામિ, અપિચ-એષાડપિ પ્રવ્રજિષ્યતિ, એવં ત્રીન્ વારાન્ શબ્દિતો નૈતિ, તદા તસ્ય પિતા ભળતિ-યદ્યસિ કૃતવ્યવસાયો ધર્મધ્વજમુચ્છ્રિતમિમં વજ્ર ! । ગૃહાણ લઘુ રજોહરણં કર્મરજઃપ્રમાર્જનં ધીર ! ॥ ૧ ॥ તદાડને ત્વરિતં ગત્વા ગૃહીતં, લોકેન ચ જયતિ જિનધર્મ ઇત્યુત્કૃષ્ટિસિહનાદઃ કૃતઃ, તદા તસ્ય માતા ચિન્તયતિ-મમ ભ્રાતા ભર્તા પુત્રશ્ચ પ્રવ્રજિતઃ, અહં કિં તિષ્ઠામિ 30
?, એવં સાડપિ પ્રવ્રજિતા । * સુકયજ્ઙવસાઓ

જો ગુજ્ઞાઈર્હિં બાલો ણિમંતિઓ ભોયણેણ વાસંતે ।

પેચ્છઈ વિણીયવિણઓ તં વડરરિસિં ણમંસામિ ॥ ૭૬૫ ॥

- વ્યાખ્યા : યઃ ગુહ્યકૈર્દેવૈઃ બાલસ્સન્ 'નિમંતિ'ત્તિ આમન્વિતઃ ભોજનેન વર્ષતિ સતિ, પરંજન્ય
 5 'નેચ્છંસુ વિણયજુત્તો તં વડરરિસિં નમંસામિ' ત્તિ, અયં ગાથાસમુદાયાર્થઃ । અવયવાર્થઃ
 કથાનકાદવસેયઃ, તચ્ચેદમ્—

- સૌઙ્ગિ જાહે થળં ન પિયઙ્ગિ પવ્વાવિઓ, પવ્વઙ્ગયાણ ચેવ પાસે અચ્છઈ, તેણ તારિં
 પાસે ઙ્ગારસ અંગાણિ સુયાણિ પઢં તીણ, તાણિ સે ડવગયાણિ, પદાણુસારી સો ભગવં, તાહે
 અડ્ઢવરિસિઓ સંજઙ્ગપડિસ્સયાઓ નિઙ્ગાલિઓ, આયરિયસગાસે અચ્છઈ, આયરિયા ય ડજ્જેણીં ગતા,
 10 તત્થ વાસં પડતિ અહોધારં, તે ય સે પુવ્વસંગઙ્ગયા જંભગા તેણંતેણ વોલેંતા તં પેચ્છતિ, તાહે

ગાથાર્થઃ ચાલુ વરસાદમાં દેવો દ્વારા ભોજનવડે આમંત્રણ અપાયેલો, વિનયવાન જે બાળ
 (ભોજનને) ઈચ્છતો નથી તે વજ્રસ્વામીને હું નમસ્કાર કરું છું.

- ટીકાર્થઃ ચાલુ વરસાદમાં ગુહ્યક (દેવની એક જાતિવિશેષ)દેવો દ્વારા ભોજનવડે આમંત્રિત,
 વિનયવાન (વિનીતવિનયઃ—પ્રાપ્ત કરાયેલો છે વિનય જેનાવડે તે - એ પ્રમાણે સમાસ જાણવો.)
 15 જે બાળ (ભોજનને) ઈચ્છતો નથી. અહીં “ઈચ્છતો નથી” એ પ્રમાણે જે વર્તમાનકાળ કહ્યો તે-
 સૂત્ર ત્રિકાળવિષયક હોય છે એમ જણાવવા કહ્યો છે. તથા મૂળગાથામાં “વરસતે છતે” એટલું
 જ જણાવ્યું છે પણ “વરસાદ” શબ્દ નથી તે જાણી લેવાનો છે. (વર્તમાનકાળને બદલે પાઠાન્તરમાં
 ભૂતકાળનો પ્રયોગ છે તે જણાવે છે કે) વિનયયુક્ત એવા જે બાળે (ભોજન) ઈચ્છ્યું નહીં તે
 વજ્રસ્વામીને હું નમસ્કાર કરું છું.” આ પ્રમાણે ગાથાનો સંક્ષેપાર્થ કહ્યો. વિસ્તારાર્થ કથાનકથી
 20 જાણવા યોગ્ય છે. તે કથાનક આ પ્રમાણે છે —

- વજ્ર જ્યારે સ્તનપાન કરતો નથી ત્યારે તેને ટીક્ષ્ણ આપી, અને તે સાધ્વીઓ પાસે જ
 રહે છે. વજ્રે અગિયાર અંગને ભણતી સાધ્વીજીઓ પાસેથી અગિયાર અંગો સાંભળ્યા. તે તેમને
 જણાઈ ગયા (અર્થાત્ યાદ રહી ગયા. કારણ કે તે સમયે) ભગવાન એવા તે વજ્ર પદાનુસારી
 લઘ્વિવાળા હતા. જ્યારે આ વજ્ર આઠ વર્ષના થયા. ત્યારે સંયતીઓના ઉપાશ્રયમાંથી નીકળી
 25 આચાર્ય પાસે રહે છે. ત્યાંથી વિહાર કરી આચાર્ય ઉજ્જયિની નગરીમાં આવ્યા. ત્યાં એકવાર
 આખો દિવસ વરસાદ પડે છે. (અહોધારં—અહઃ સર્વમપિ વ્યાપ્ય ધારા યત્ર તદ્ અહોધારં અર્થાત્
 આખો દિવસ વરસાદ પડવો.) તે સમયે તે માર્ગેથી પસાર થતાં પૂર્વભવના પરિચિત તિર્યગ્જૂંભક

૪૭. સૌઙ્ગિ યદા સ્તન્યં ન પિબતીતિ (તદા) પ્રવ્રાજિતઃ, પ્રવ્રજિતાનાં ચૈવ પાશ્વે તિષ્ઠતિ, તેન
 તાસાં પાશ્વેં એકાદશાઙ્ગાનિ (શ્રુતાનિ) પઠન્તીનાં, તાનિ તસ્યોપગતાનિ, પદાનુસારી સ ભગવાન્, તદાઽષ્ટવાર્ષિકઃ
 30 સંયતીપ્રતિશ્રયાત્ નિષ્કાશિતઃ, આચાર્યસકાશે તિષ્ઠતિ, આચાર્યાશ્ચોજ્જયિનીં ગતાઃ, તત્ર વર્ષા પતતી
 અહોધારં, તે ચ તસ્ય પૂર્વસંગતિકા જૃમ્ભકાઃ તેન માર્ગેણ વ્યતિક્રામ્યન્તસ્તં પરીક્ષન્તે, તદા

૪૮ તે પરિક્ષાનિમિત્તં ઉત્તિષ્ણા વાણિયયરૂવેણં, તત્થ બદ્ધે ઉલ્લેદેતા ઉવક્ષદેતિ, સિદ્ધે નિર્મતિતિ, તાહે પદ્ધિતો, જાવ ફુસિયમત્થિ, તાહે પડિનિયત્તો, તાહે તંપિ ઠિતં, પુણો સદ્ધાવેતિ, તાહે વડ્ડરો ગંતૂણ ઉવત્તો દવ્વતો ૪, દવ્વઓ પુષ્પફલાદિ ખેત્તઓ ઉજ્જેણી કાલઓ પદ્મપાસો ભાવતો ધરણિછિ-વણણયણનિમેસાદિરહિતા પહ્હુતુઘ્ઘ ય, તાહે દેવત્તિકાઠ્ઠણ નેચ્છતિ, દેવા તુઘ્ઘા ભણંતિ-તુમં દદ્ધુમાગતા, પચ્છા વેઝવ્વિયં વિજ્જં દેતિ ।

5

ઉજ્જેણીએ જો જંભગેહિ આણક્ષિઠ્ઠણ શુયમહિઓ ।

અક્ષીણમહાણસિયં સીહગિરિપસંસિયં વંદે ॥ ૭૬૬ ॥

વ્યાખ્યા : ઉજ્જયિન્યાં યો 'જૃમ્ભકૈઃ' દેવવિશેષૈઃ 'આણક્ષિઠ્ઠણં'તિ પરીક્ષ્ય 'સ્તુતમહિતઃ' સ્તુતો વાક્સ્તવેન મહિતો વિદ્યાદાનેન અક્ષીણમહાનસિકં સિંહગિરિપ્રશંસિતં વન્દ ઇતિ ગાથાક્ષરાર્થઃ ॥ અવયવાર્થઃ કથાનકાદવસેયઃ, તચ્ચેદં—

10

દેવો વજ્રને જુએ છે. તેથી પરીક્ષા નિમિત્તે તેઓ વેપારીનું રૂપ કરી નીચે આવે છે. (બળદગાડાદિ વિકુર્વે છે.) બળદોને ગાડાથી છૂટા કરી રસોઈ બનાવે છે. રસોઈ બનાવ્યા બાદ સાધુઓને આમંત્રણ આપે છે. જ્યારે વજ્ર ગોચરી વહોરવા નીકળતા હોય છે ત્યારે જુએ છે કે હજુ મંદ-મંદ વરસાદ આવે છે. તેથી વજ્ર પાછા ફરે છે. જ્યારે તે વરસાદ પણ અટકી જાય છે ત્યારે ફરી આમંત્રણ આપે છે. તેથી વજ્ર જઈને દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવનો ઉપયોગ મૂકે છે. દ્રવ્યથી આ પુષ્પ-ફળ છે (પુષ્પ-ફળ એટલે — કોઠનું ઝાડ કે જેનું ફળ પુષ્પથી યુક્ત હોય છે. અહીં પુષ્પ-ફળ એટલે કોઠના ઝાડના ફળમાંથી બનાવેલ ખાદ્યવિશેષ), ક્ષેત્રથી ઉજ્જયિની નગરી છે, કાળથી પ્રથમ વરસાદનો સમય છે અને ભાવથી આ વેપારીઓના પગ ધરતી ઉપર સ્પર્શતા નથી કે નયનો નિમેષાદિથી રહિત છે, તથા અત્યંત ભાવવિભોર બની આમંત્રણ આપે છે. તેથી આ દેવો છે એમ જાણી ભોજન ગ્રહણ કરતાં નથી. દેવો ખુશ થયેલા કહે છે “અમે તમને જોવા માટે અહીં આવ્યા છીએ.” દેવો વજ્રને વૈક્રિયવિદ્યા આપે છે. ॥૭૬૫॥

15

20

ગાથાર્થ : ઉજ્જયિનીમાં દેવોવડે પરીક્ષા કરીને જે સ્તવાયેલા અને પૂજાયેલા, તે અક્ષીણમહાનસ લઙ્ઘિવાળા, સિંહગિરિવડે પ્રશંસાયેલા વજ્રસ્વામીને હું વંદન કરું છું.

ટીકાર્થ : ઉજ્જયિનીમાં તિર્યગ્જૃમ્ભક દેવોવડે જેઓ પરીક્ષા કરીને વચનવડે સ્તવના કરાયા અને વિદ્યાદાનવડે પૂજાયા, તે અક્ષીણમહાનસલઙ્ઘિવાળા અને સિંહગિરિ આચાર્યવડે પ્રશંસા કરાયેલા વજ્રસ્વામીને હું વંદન કરું છું. સંક્ષેપાર્થ જોયો. વિસ્તારાર્થ કથાનકથી જાણવા યોગ્ય છે. તે આ પ્રમાણે—

25

૪૮. તે પરીક્ષાનિમિત્તમવતીર્ણાઃ વણિગ્રૂપેણ, તત્ર બલીવર્દાન્ અવલાઘ (ઉત્તાર્ય) ઉપસ્કુર્વન્તિ, સિદ્ધે નિમન્ત્રયન્તિ, તદા પ્રસ્થિતઃ, યાવત્ બિન્દુપાતઃ (ફુસારિકા) અસ્તિ, તદા પ્રતિનિવૃત્તઃ, તદા સોડપિ સ્થિતઃ, પુનઃ શબ્દયન્તિ, તદા વજ્રો ગત્વોપયુક્તો ક્ર્યતઃ ૪ ક્ર્યતઃ પુષ્પફલાદિ ક્ષેત્રત ઉજ્જયિની કાલતઃ પ્રથમપ્રાવૃટ્ ભાવતો ધરણિસ્પર્શનયનનિમેષાદિરહિતાઃ પ્રહ્ણુતુઘ્ઘશ્ચ, તદા દેવ ઇતિ કૃત્વા નેચ્છતિ, દેવાસ્તુઘ્ઘા ભણન્તિ-ત્વાં દ્ધુમાગતાઃ પશ્ચાદ્વૈક્રિયવિદ્યાં દદતિ ।

30

પુનરવિ અન્નયા જેદ્વમાસે સન્નાભૂર્મિ ગયં ઘયપુન્નેર્હિ નિમંતેન્તિ, તત્થવિ દવ્વાદિઓ ઉવઓગો, નેચ્છતિ, તત્થ સે ણહગામિણી વિજ્જા દિણ્ણા, એવં સો વિહરઇ । જાણિ ય તાણિ પયાણુસારિલઢ્ઢીએ ગહિયાણિ એક્કારસ અંગાણિ તાણિ સે સંજયમજ્ઞે થિરયરાણિ જાયાણિ, તત્થ જો અજ્ઞાતિ પુવ્વગયં તંપિ ણેણ સવ્વં ગહિયં, એવં તેણ બહુ ગહિયં, તા(જા)હે વુચ્ચતિ પઢાહિ, તતો સો એયંતગંપિ કુટ્ટેતો અચ્છઇ, અન્નં સુણેતો । અણ્ણયા આયરિયા મજ્ઞણહે સાહૂસુ ધિક્કલં નિગ્ગાએસુ સન્નાભૂર્મિ નિગ્ગયા, વઙ્ગરસામીવિ પહિસ્સયવાલો, સો તેર્સિં સાહૂણં વેંટિયાઓ મંડલિએ રણ્ણા મજ્ઞે અપ્પણા ઠાઠં વાયણં દેતિ, તાહે પરિવાડીએ એક્કારસવિ અંગાઠં વાએઠ, પુવ્વગયં ચ, જાવ આયરિયા આગયા ચિંતેતિ—લહું સાહૂ આગયા, સુણંતિ સદ્દં મેઘોઘરસિયં, બહિયા સુણેંતા અચ્છંતિ, નાયં જહા વઙ્ગરોત્તિ,

ઇરી કો'કવાર દેવો જેઠ મહિનામાં સંજ્ઞાભૂમિ ગયેલા વજ્જસ્વામીને ઘેબરોવડે નિમંત્રણ કરે છે. તે સમયે પણ વજ્જસ્વામી દ્રવ્યાદિનો ઉપયોગ મૂકે છે. આ દેવો છે જાણી ઘેબરાદિ ગ્રહણ કરતાં નથી. ત્યારે ખુશ થયેલા દેવોએ આકાશગામિની વિદ્યા આપી. આ પ્રમાણે તેઓ વિચરે છે. જે તે અગિયાર અંગો પદાનુસારી લબ્ધિથી ગ્રહણ કર્યા હતા તે સંયમજ્જવનમાં સ્થિરતર થયા. વળી સંયમજ્જવનમાં પણ જે સાધુ પૂર્વસંબંધી શ્રુત ભણતા હતા તે શ્રુત પણ તેમણે સર્વ ગ્રહણ કર્યું. આ પ્રમાણે તેમણે ઘણું ગ્રહણ કર્યું. હવે જ્યારે વજ્જસ્વામીને કહેવામાં આવતું કે “તમે આ ભણો.” ત્યારે તે શ્રુત આવડતું હોવા છતાં બીજાને સાંભળતા તેઓ તે શ્રુતને ગોખતા હતા. (અર્થાત્ ગુરુએ જે સૂત્રાદિ ગોખવા આપ્યું હોય તે ગોખવાનો ઢોંગ કરતા અને તે વખતે બીજા સાધુઓ જે પૂર્વગત શ્રુત ભણતા, તેને સાંભળવામાં ઉપયોગ રાખતા જેથી તે પણ આવડી જતું.)

એકવાર મધ્યાહ્ન સમયે સાધુઓ ભિક્ષા માટે ગયા હતા ત્યારે આચાર્ય સંજ્ઞાભૂમિ જવા નીકળ્યા. વજ્જસ્વામીને ઉપાશ્રયપાલક તરીકે રાખ્યા. તે સમયે વજ્જસ્વામી તે સાધુઓના વિંટીયાઓને માંડલીમાં રાખી મધ્યભાગમાં પોતાને સ્થાપીને વાચના આપવાની શરૂ કરે છે અને ક્રમશઃ અગિયાર અંગો તથા પૂર્વગત શ્રુતની વાચના આપે છે. એટલામાં આવેલા આચાર્ય વિચારે છે કે “આજે ગોચરીથી સાધુઓ જલદી આવી ગયા.” તેવામાં મેઘ જેવા ગંભીર શબ્દોને સાંભળે છે. તેથી આચાર્ય બહાર જ સાંભળતા ઊભા રહે છે. વજ્જ છે એ પ્રમાણે જાણ્યું. પછીથી તેને (વજ્જને)

૪૧. પુનરવિ અન્યદા જ્યેષ્ઠમાસે સંજ્ઞાભૂર્મિ ગતં ઘૃતપૂર્ણેર્નિમન્ત્રયન્તિ, તત્રાપિ દ્રવ્યાદિક ઉપયોગઃ, નેચ્છતિ, તત્ર તસ્મૈ નભોગામિની વિદ્યા દત્તા, એવં સ વિહરતિ । યાનિ ચ તાનિ પદાનુસારિલઢ્ઢ્યા ગૃહીતાન્યેકાદશાઙ્ગાણિ, તાનિ તસ્ય સંયતમધ્યે સ્થિરતરાણિ જાતાનિ, તત્ર યોઽધ્યેતિ પૂર્વગતં તદપ્યનેન સર્વં ગૃહીતમ્, એવં તેન બહુ ગૃહીતં, ત(ય)દોચ્યતે પઠ, તતઃ સ આગચ્છદપિ (અધીતમપિ) કુટ્ટયન્ તિષ્ઠતિ, અન્યત્ શૃણવન્ । અન્યદા આચાર્યા મધ્યાહ્ને સાધુષુ ધિક્ષાયૈ નિર્ગતેષુ સંજ્ઞાભૂર્મિ નિર્ગતાઃ, વજ્જસ્વામ્યપિ પ્રતિશ્રયપાલઃ, સ તેષાં સાધૂનાં વિણ્ટિકા મણ્ડલ્યા રચયિત્વા મધ્યે આત્મના સ્થિત્વા વાચનાં દદાતિ, તદા પરિપાટ્યા એકાદશાણ્યઙ્ગાણિ વાચયતિ, પૂર્વગતં ચ, યાવદાચાર્યા આગતાશ્ચિન્તયન્તિ—લઘુ સાધવ આગતાઃ, શ્રુણવન્તિ શબ્દં મેઘોઘરસિતં, બહિઃ શૃણવન્તસ્તિષ્ઠન્તિ, જ્ઞાતં યથા વજ્જ ઇતિ,

પેંછા ઓસરિઠ્ઠણ સદ્વપદિયં નિસીહિયં કરેઢ, મા સે સંકા ભવિસ્સઢ, તાહે તેણ તુરિયં વિંટિયાઓ
સદ્વાણે ઠવિયાઓ, નિગ્ગંતૂણ ય દંડયં ગેણહ્ઢ, પાણ ય પમજ્જેઢ, તાહે આચરિયા ચિંતેન્તિ—મા
ણં સાહૂ પરિહવિસ્સંતિ તા જાણાવેમિ, તાહે રત્તિ આપુચ્છઢ—અમુગં ગામં વચ્ચામિ ? તત્થ દો
વા તિન્નિ વા દિવસે અચ્છિસ્સામિ, તત્થ જોગપડિવણ્ણગા ભણંતિ—અમ્હં કો વાચણાચરિઓ ?,
આચરિયા ભણંતિ—વઢરોત્તિ, વિણીયા તહત્તિ પડિસુતં, આચરિયા ચેવ જાણંતિ, તે ગયા, સાહૂવિ 5
પણ વસહિં પડિલેહિત્તા વસહિકાલણિવેયણાદિ વઢરસ્સ કરેંતિ, નિસિજ્જા ય સે રઢયા, સો તત્થ
નિવિઢ્ઢે, તેઢવિ જહા આચરિયસ્સ તહા વિણયં પડંજંતિ, તાહે સો તેસિં કરકરસદ્દેણ સર્વ્વેસિં
અણુપરિવાડીણ આલાવણ દેઢ, જેઢવિ મંદમેહાવી તેવિ સિગ્ઘં પઢ્ઢવેઝમારઢ્ઢા, તતો તે વિમ્હિયા,

શંકા ન થાય તે માટે થોડા પાછા હઠી. ⁽¹⁾મીટેથી નિસીહિ-નિસીહિ કરે છે. વજ્રસ્વામીએ ઝડપથી
વિંટિયાઓ સ્વસ્થાને સ્થાપી દીધા, અને બહાર નીકળીને ગુરુ મહારાજ પાસેથી દાંડો ગ્રહણ કરે 10
છે, પણ પ્રમાર્જે છે. આચાર્ય મનમાં વિચારે છે — “અન્ય સાધુઓ વજ્રસ્વામીનો પરાભવ ન
કરે તે માટે મારે સર્વને જણાવવું જોઈએ.” ત્યારે રાત્રિએ બધા સાધુઓને પૂછે છે કે “હું અમુક
ગામે જાઉં ? ત્યાં બે-ત્રણ દિવસ રહીશ.” ત્યારે યોગોદ્વહન કરનારા સાધુઓએ પૂછ્યું—“તો
અમારા વાચનાચાર્ય કોણ ?” આચાર્ય કહે છે —“વજ્ર તમારો વાચનાચાર્ય.” સાધુઓ વિનયવાન
હોવાથી તહત્તિ કરી સ્વીકારે છે. આચાર્ય જ જાણે છે (અર્થાત્ વાચનાચાર્ય તરીકે આ બાળ સાધુને 15
રાખ્યા તેમાં કારણ આચાર્ય જ જાણે છે.) આચાર્ય ગયા.

સાધુઓ પણ સવારે વસતિનું નિરિક્ષણ કરીને વસતિ અને કાલનું નિવેદનાદિ વજ્રસ્વામીને
કરે છે. ત્યાર પછી તેમના માટે આસન પાથર્યું. તે આસન ઉપર વજ્રસ્વામી બેઠા. સાધુઓ પણ
જે રીતે આચાર્યનો વિનય કરતાં તે રીતે વજ્રસ્વામીનો વિનય કરે છે. વજ્રસ્વામી પણ સાધુઓને
સ્પષ્ટશબ્દોવડે ક્રમશઃ આલાપકો આપે છે. જે વળી મંદબુદ્ધિવાળા હતા તે સાધુઓ પણ (અઘરા 20
આલાપકોને) જલદીથી ભણવા લાગ્યા. તેથી તે સાધુઓ આશ્ચર્ય પામ્યા. જે પૂર્વભણેલા આલાપકો

૫૦. પશ્ચાદપસુત્ય શબ્દપતિતં નૈષેધિકીં કરોતિ, મા તસ્ય શઙ્કા ભૂત, તદા તેન વિણિટકાસ્ત્વરિતં
સ્વસ્થાને સ્થાપિતાઃ, નિર્ગત્ય ચ દણ્ડકં ગૃહ્ણાતિ, પાદૌ ચ પ્રમાર્જયતિ, તદાઽઽચાર્યાશ્ચિન્તયન્તિ—મૈનં સાધવઃ
પરિભૂવન્ તત્ જ્ઞાપયામિ, તદા રાત્રાવાપૃચ્છતિ—અમુકં ગ્રામં વ્રજામિ ?, તત્ર દ્વૌ વા ત્રીન્ વા દિવસાન્
સ્થાસ્યામિ, તત્ર યોગપ્રતિપન્ના ભણન્તિ—અસ્માકં કો વાચનાચાર્યઃ ?, આચાર્યા ભણન્તિ—વજ્ર ઇતિ, વિનીતા 25
(ઇતિ) તથેતિ પ્રતિશ્રુતમ્, આચાર્યા એવ જાનન્તિ, તે ગતાઃ, સાધવોઽપિ પ્રભાતે વસતિં પ્રતિલેચ્ચ
વસતિકાલનિવેદનાદિ વજ્રાય કુર્વન્તિ, નિષિદ્ધા ચ તસ્મૈ રચિતા, સ તત્ર નિવિઢ્ઢઃ, તેઢવિ યથા આચાર્યસ્ય
તથા વિનયં પ્રયુજ્જન્તિ, તદા સ તેભ્યઃ વ્યક્તવ્યક્તશબ્દેન સર્વેભ્યોઽનુપરિપાઢ્યા આલાપકાન્ દદાતિ, યેઽપિ
મન્દમેધસસ્તેઽપિ શીઘ્રં પ્રસ્થાપયિતુમારઢ્ઢાઃ, તતસ્તે વિસ્મિતાઃ

૫૦ જોડવિ એઠ આલાવગો પુલ્લવપદિઓ તંપિ વિળ્ળણાસળત્થં પુલ્લંતિ, સોડવિ સલ્લં આઢલ્લવઢ, તાહે તે તુલ્લ ઢળંતિ—જઢ આયરિયા કઢવયાળિ ઢિયહાળિ અલ્લેજ્જા તતો એસ સુયલ્લલ્લંધો લહું સમપ્લેજ્જા, જં આયરિયસગાસે ચિરેળ પરિવાડીએ ઢિળ્ળંતિ તં ઢમો એલ્લાએ પોરસીએ સારેઢ, એલ્લં સો તેસિ ઢહુમઓ જાઓ, આયરિયાડવિ જાળાવિઓત્તિકારુળ આગયા, અલ્લસેસં ચ વરં
 5 અજ્જાવિજ્જલતિ, પુલ્લંતિ ય—સરિઓ સજ્જાઓ ?, તે ઢળંતિ—સરિઓ, એસલ્લેવ અહ વાયળાયારિઓ ઢલ્લવ, આયરિયા ઢળંતિ—હોહિઢ, મા તુલ્લે એતં પરિઢલ્લિસહ અતો જાળાવળાળિમિત્તં અહં ગઓ, ળ ળળ એસ કપ્પો, જઓ એતેળ સુયં કલ્લાહેલ્લળ ગહિયં, અઓ એયસસ ળસસારકપ્પો કરેયલ્લો, સો સિળ્લધમોસસારેઢ, લિતિયપોરુસીએ અત્થં કહેઢ, તલ્લુઢયકલ્પજોગોત્તિકારુળ, જે ય અત્થા

આલડતા હતા તેને પણ (તેના પણ શંકિત અર્થોને) સ્થિર કરવા માટે પૂછવા લાગે છે. તેઓ
 10 પણ સર્વના ઉત્તર આપે છે. આ રીતે આનંદિત થયેલા સાધુઓ કહે છે—“જો આચાર્ય હજુ કેટલાક દિવસો ત્યાં રહે તો આ શ્રુતસ્કંધ ઝડપથી સમાપ્ત થાય. જે શ્રુત આચાર્ય પાસે લાંબા કાળે કમલ્લ: ગ્રહણ કરાય છે. તેને વજ્જલ્લામી એક જ પૌરુષીમાં શીખવાડી દે છે.” આ પ્રમાણે વજ્જલ્લામી સાધુઓને ઢહુમલ્લન્ય થયા. આચાર્ય પણ “સાધુઓને પણ વજ્જલ્લામીની શક્તિનો ખ્યાલ આવી ગયો હશે” એમ જાણી પાછા આવ્યા. (આ ઢાજુ સાધુઓએ સંકલ્પ કર્યો હતો કે) ઢાકીનું શ્રુત
 15 વજ્જલ્લામી જ ઢણાવે તો સાઢું. આચાર્ય ઢધાને પૂછે છે કે “સ્વાધ્યાય સારો રલ્લો ?” સાધુઓએ કહ્યું—“હા જી ! ખૂલ જ સરસ રલ્લો, આ જ અમારા વાયનાચાર્ય થાઓ.”

આચાર્ય ઢહારાજે કહ્યું—“થશે, તમે એમનો અલ્લિનયાદિ ન કરો તે માટે જ એમની શક્તિને જણાવવા હું અન્ય ગામે ગયો હતો, અત્યારે વજ્જ વાયનાચાર્ય માટે કલ્લ્ય નથી કારણ કે તેમણે આ શ્રુત (ગુરુગમથી નહીં પણ) કાન રાખી સાંભળવાલે ગ્રહણ કર્યું છે. તેથી તેમને ઉલ્લાસકલ્લ કરાવવા યોગ્ય છે.” (^(H)ઉલ્લાસકલ્લ=જેમાં એક દિવસમાં જ ઢહુ દિવસને યોગ્ય સૂત્રની વાયના અપાય તે. ઢિતિ ઢિલ્લળે) વજ્જલ્લામી સૂત્ર અને અર્થ ઉલ્લય માટે યોગ્ય છે એમ જાણી આચાર્ય શીઘ્ર ઢણાવવાનું ચાલુ કરે છે. ઢીજી પૌરુષીમાં અર્થની વાયના આપે છે. આચાર્યને પણ જે

૫૧. યોડપ્લેતિ આલાપકઃ પૂર્લ્લવપઢિતસ્તમપિ વિન્યાસનાર્થં પૂલ્લંતિ, સોડપિ સર્લ્લમાખ્યાતિ, તલ્લા તે તુલ્લા ઢળંતિ—યદ્યાચાર્યાઃ કતિપયાન્ ઢિવસાન્ તિલ્લેયુસ્તતઃ એષ શ્રુતસ્કન્લ્લો લઘુ સમાપ્નુયાત્,
 25 યલ્લાચાર્યસકાણે ચિરેળ પરિપાલ્લાયા ગૂહ્યતે તલ્લયમેકયા પૌરુષ્યા સારયતિ, એલ્લં સ તેષાં ઢહુમતો જાતઃ, આચાર્યા અપિ જ્ઞાપિત ઢિતિકૂલ્લા આગતાઃ, અલ્લશેષં ચ વરમધ્યાપ્યતામિતિ, પૂલ્લંતિ ચ—સૂતઃ સ્વાધ્યાયઃ ?, તે ઢળંતિ—સૂતઃ, એષ એવાસ્માકં વાચનાચાર્યો ઢલ્લવતુ, આચાર્યા ઢળંતિ—ઢલ્લિલ્લયતિ, મા યૂયમેનં પરિઢૂત અતો જ્ઞાપનાનિમિત્તમહં ગતઃ, ન પુનરેષ કલ્લ્યઃ, યત એતેન શ્રુતં કર્ણાહેલ્લકેન ગૂહીતમ્, અત એતસ્યોલ્લાસકલ્લયઃ કર્ત્ત્વ્યઃ, સ શીઘ્રમુલ્લાસારયતિ, ઢિલ્લિતીયપૌરુષ્યામર્થં કથયતિ, તલ્લુઢયકલ્લયોગ્ય ઢિતિકૂલ્લા,
 30 યે ચાર્થા

ઔચરિયસ્સવિ સંકિતા તેડવિ તેણ ઝઘાડિયા, જાવઙ્ગયં દિદ્ધિવાયં જાણંતિ તત્તિઓ ગહિઓ, તે વિહરંતા દસપુરં ગયા, ઝજ્જેણીએ ભદ્રગુત્તા નામાચરિયા, થેરકપ્પટ્ઠિતા, તેસિં દિદ્ધિવાઓ અત્થિ, સંઘાડઓ સે દિન્નો, ગઓ તસ્સ સગાસં, ભદ્રગુત્તા ય થેરા સુવિણગં પાસંતિ—જહા કિર મમ પડિગ્ગહો ઝીરભરિઓ આગંતુણ પીઠસંમાસાસિઓ ય, પભાએ સાહૂણં સાહેંતિ, તે અન્નમન્નાણિ વાગરેંતિ, ગુરુ ભણંતિ—ણ યાણહ તુભ્ભે, અજ્જ મમ પાડિચ્છઓ એહિતિ, સો સવ્વં સુત્તથં ઘેત્થિહિત્તિ, 5
ભગવંપિ બાહિરિયાએ વુચ્છો, તાહે (પભાએ) અઙ્ગઓ, દિદ્ધો, સુચપુવ્વો એસ સો વઙ્ગો, તુદ્દેહિં ઝવગૂહિઓ, તાહે તસ્સ સગાસે દસ પુવ્વાણિ પઠિતાણિ, તો અણુણ્ણાનિમિત્તં જહિં ઝદ્ધિદ્ધો તર્હિં ચેવ અણુજાણિયવ્વોત્તિ દસપુરમાગયા । તત્થ અણુણ્ણા આરઘ્ધા તાવ નવરિ તેર્હિં જંભગેર્હિં અણુણ્ણા ઝવઢ્ઢવિયા, દિવ્વાણિ પુપ્ફાણિ ચુણ્ણાણિ ય સે ઝવણીયાણિત્તિ ॥

અર્થો શંકિત હતા તે અર્થોને પણ વજ્રસ્વામીએ સ્પષ્ટ કર્યા. આચાર્યને જેટલું દષ્ટિવાદ આવડતું 10
હતું ત્યાં સુધીનું બધું ગ્રહણ કર્યું. ત્યાર પછી તેઓ વિચરતા દસપુર નગરમાં ગયા. ઉજ્જયિનીમાં ભદ્રગુપ્તનામના આચાર્ય હતા જે સ્થવિરકલ્પમાં હતા, તેમની પાસે દષ્ટિવાદ હતું. વજ્રસ્વામીને એક સંઘાટક સાથે આપ્યો. ભદ્રગુપ્તઆચાર્ય પાસે તેઓ આવ્યા. તે સમયે ભદ્રગુપ્ત સ્થવિર સ્વપ્ન જુએ છે કે—“દૂધથી ભરેલ મારું પાત્ર આવનાર મહેમાને પીધું અને પાત્રને ચાટી ગયા.”

પ્રભાતે સાધુઓને (સ્વપ્નની) વાત કરે છે. સાધુઓ (પણ સ્વપ્નફળ વિગેરે માટેની કલ્પના 15
કરવા અંદર-અંદર વાતો કરવા લાગ્યા. ગુરુએ કહ્યું—“તમે જાણતા નથી, આજે મારી પાસે એક પ્રતીચ્છક આવશે. જે સર્વ સૂત્રાર્થને ગ્રહણ કરશે. (પ્રતીચ્છક એટલે બીજાની નિશ્રામાં ભણવા આવેલ સાધુ.) ભગવાન વજ્રસ્વામી પણ રાત્રિએ નગર બહાર રહ્યા. સવારે આચાર્યના ઉપાશ્રયે આવ્યા. આચાર્યે વજ્રસ્વામીને જોયા. “સાંભળેલા હતા પૂર્વે જેને તે આ વજ્ર છે” એમ જાણી પ્રસન્ન થયેલા આચાર્ય વજ્રસ્વામીને ભેટ્યા. તેમની પાસે વજ્રસ્વામીએ દસ પૂર્વો ભણ્યા. ત્યાર 20
પછી જ્યાં (અધ્યયનાદિનો) ઉદ્દેશો કરેલ હોય ત્યાં જ અનુજ્ઞા કરવી જોઈએ એવું વિચારી અનુજ્ઞા માટે તેઓ દસપુર નગરમાં આવ્યાં. ત્યાં અનુજ્ઞા આરંભાઈ. તે સમયે જૈંભકદેવોએ અનુજ્ઞાની પ્રશંસા કરી, સ્તુતિ કરી અને દિવ્ય યૂર્ષો તથા પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરી. ॥૭૬૬॥

૫૨. આચાર્યસ્યાપિ શઙ્કિતાસ્તેડપિ તેનોદ્ઘાટિતાઃ, યાવન્તં દષ્ટિવાદં જાનન્તિ તાવાન્ ગૃહીતઃ, તે વિહરન્તો દશપુરં ગતાઃ, ઝજ્જયિન્યાં ભદ્રગુપ્તનામાન આચાર્યાઃ સ્થવિરકલ્પસ્થિતાઃ, તેષાં દષ્ટિવાદોડસ્તિ, 25
સંઘાટકોડસ્મૈ દત્તઃ, ગતસ્તસ્ય સકાશં, ભદ્રગુપ્તાશ્ચ સ્થવિરાઃ સ્વપ્નં પશ્યન્તિ—યથા કિલ મમ પતદ્ગ્રહઃ ક્ષીરભૂત આગન્તુકેન પીતઃ સમાશ્રાસિતશ્ચ, પ્રભાતે સાધુભ્યઃ કથયન્તિ, તે અન્યદન્યદ્ વ્યાકુર્વન્તિ, ગુરવો ભણન્તિ—ન જાનીથ યૂયમ્, અદ્ય મમ પ્રતીચ્છક એષ્યતિ, સ સર્વં સૂત્રાર્થં ગ્રહીષ્યતીતિ, ભગવાનપિ બાહિરિકાયામુષિતઃ, તદા આગતો દષ્ટઃ, શ્રુતપૂર્વ એષ સ વજ્રઃ, તુષ્ટૈરુપગૃહિતઃ, તદા તસ્ય સકાશે દશ પૂર્વાણિ પઠિતાનિ, તતોડનુજ્ઞાનિમિત્તં યત્રોદિષ્ટસ્ત્રૈવાનુજ્ઞાતવ્ય ઇતિ દશપુરમાગતાઃ તત્રાડનુજ્ઞાડડરઘ્ધા તાવન્નવરં 30
તૈર્જૈંભકૈરનુજ્ઞા ઉપસ્થાપિતા, દિવ્યાનિ પુષ્પાણિ ચૂર્ણાનિ ચાસ્મૈ ઉપનીતાનીતિ । * સમાસિઓ અ પ્ર૦ ।

અમુમેવાર્થ ચેતસ્યારોષ્યાહ ગ્રન્થકૃત્—

જસમ અણુન્નાએ વાયગત્તણે દસપુરંમિ નયરંમિ ।

દેવેહિ કયા મહિમા પયાણુસારિં નમંસામિ ॥ ૭૬૭ ॥

વ્યાખ્યા : યસ્યાનુજ્ઞાતે 'વાચકત્વે' આચાર્યત્વે દસપુરે નગરે 'દેવૈઃ' જૃમ્ભકૈઃ કૃતા મહિમા,

5 સમ્પાદિતા પૂજેતિ ભાવના, તં પદાનુસારિણં નમસ્ય ઙ્ગિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૬૭ ॥

ૐણ્ણયા ય સીહગિરિ વઙ્ગરસમ ગણં દારુણ ભક્તં પચ્ચક્ષ્ણાઙ્ગુણં દેવલોગં ગઓ ।

વઙ્ગરસામીઙ્ગવિ પંચર્હિ અણગારસર્હિ સંપરિવુડો વિહરઙ્ગ, જત્થ જત્થ વચ્ચઙ્ગ તત્થ તત્થ ઓરાલવણ્ણકિત્તિસહ્વા પરિબ્ભમંતિ, અહો ભગવંતિ, એવં ભગવં ભવિયજ્ઞણવિબોહણં કરેંતો વિહરઙ્ગ ।

ઙ્ગઓ ય પાડલિપુત્તે નયરે ઘણો સેટ્ઠી, તસમ ધૂયા અઙ્ગવ રૂવવતી, તસમ ય જાણસાલાએ સાહૂણીઓ

10 ઢ્વિયાઓ, તાઓ પુણ વઙ્ગરસમ ગુણસંઘવં કરેંતિ, સભાવેણ ય લોગો કામિયકામિયઓ, સિઢ્ઢિધૂયા ચિંતેઙ્ગ-જઙ્ગ મમ સો પતિ હોજ્જ તોઙ્ગહં ભોગે ભુંજિસમં, ઙ્ગરહા અલં ભોગેર્હિ, વરગા એંતિ, સા

અવતરશિક્ષા : આ જ અર્થને મનમાં કરીને ગ્રંથકારશ્રી આગળ કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાનો અર્થ ટીકાર્થથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : દસપુર નગરમાં જેમની આચાર્ય પદવી થતાં જૃમ્ભકદેવોએ પૂજા કરી, તે પદાનુસારી

15 લાબ્ધિવાળા, વજ્રસ્વામીને હું નમસ્કાર કરું છું .

કેટલાક સમય પછી સિંહગિરિ આચાર્ય વજ્રસ્વામીને ગણ સોંપીને અનશન કરી દેવલોકમાં ગયા. વજ્રસ્વામી પણ પાંચસો સાધુઓ સાથે વિચરે છે. જ્યાં જ્યાં તેઓ જાય છે ત્યાં ત્યાં બધે

ઘણાં પ્રશંસા- કીર્તિના શબ્દો ફેલાય છે, “અહો ! આ ભગવાન કેવા મહાન્ છે” એ પ્રમાણે ચારે બાજુ યશ ફેલાય છે. આ પ્રમાણે ભગવાન ભવિકજનને બોધ પમાડતાં વિચરે છે. આ બાજુ

20 પાટલીપુત્રમાં ધન નામે શ્રેષ્ઠિ હતો, તેની પુત્રી અતીવ રૂપવતી હતી. આ શ્રેષ્ઠિની યાનશાળામાં (વાહનો મૂકવાના સ્થાને) સાધ્વીજીઓ રહેતી હતી.

તે સાધ્વીજીઓ (આ પુત્રી પાસે) વજ્રસ્વામીના ગુણોની સ્તવના કરે છે. લોક સ્વભાવથી

જ ઈચ્છાયેલ વસ્તુની ઈચ્છા રાખનારો હોય છે. તેથી શ્રેષ્ઠિપુત્રી વિચારે છે કે—“જો આ મારા

પતિ થશે તો જ હું ભોગોને ભોગવીશ, અન્યથા ભોગોવડે સર્યુ.” પુત્રી માટે બીજા ઘણાં માંગા

25 ૫૩. અન્યદા ચ સિંહગિરિવજ્રસ્વામિનં ગણં દત્ત્વા ભક્તં પ્રત્યાખ્યાય દેવલોકં ગતઃ । વજ્રસ્વામ્યપિ

પચ્છભિરનગારશતૈઃ સંપરિવૃતો વિહરતિ, યત્ર યત્ર વ્રજતિ તત્ર તત્ર ઉદારવર્ણકીર્તિશબ્દાઃ પરિભ્રામ્યન્તિ, અહો

ભગવાનિતિ, એવં ભગવાન્ ભવ્યજનવિબોધનં કુર્વન્ વિહરતિ । ઙ્ગતશ્ચ પાટલીપુત્રે નગરે ઘનઃ શ્રેષ્ઠી, તસ્ય

દુહિતા અતીવ રૂપવતી, તસ્ય ચ યાનશાલાયાં સાઘ્વ્યઃ સ્થિતાઃ, તાઃ પુનર્વજ્રસ્ય ગુણસંસ્તવં કુર્વન્તિ,

સ્વભાવેનૈવ લોકઃ કામિતકામુકઃ, શ્રેષ્ઠિદુહિતા ચિન્તયતિ—યદિ મમ સ પતિર્ભવેત્ તદાઙ્ગહં ભોગાન્ ભોક્ષ્યે,

30 ઙ્ગતરથાઙ્ગલં ભોગૈઃ, વરા આયાન્તિ, સા

પૈંડિસેહાવેઢ, તાહે સાહેતિ પવ્વઙ્ગયાઓ સો ણ પરિણેઢ, સા ભણઢ—જઢ ન પરિણેઢ અહંપિ પવ્વજ્જં
ગિણિહસ્સં, ભગવંપિ વિહરંતો પાડલિપુત્તમાગઓ, તત્થ સે રાયા સપરિયણો અમ્મોગઙ્ગયાએ નિગ્ગઓ,
તે પવ્વઙ્ગા ફહુગફહુગેહિં એંતિ, તત્થ બહવો ઝાલસરીરા, રાયા પુચ્છઢ—ઙ્ગમો ભગવં વઙ્ગરસામી ?,
તે ભણંતિ—ન હવઢ, ઙ્ગમો તસ્સ સીસો, જાવ અપચ્છમં વિંદં, તત્થ પવિરલસાહુસહિતો દિઢ્ઢો,
રાઙ્ગા વંદિઓ, તાહે ઝજ્જાણે ઠિઓ, ધમ્મોઙ્ગણે કહિઓ, ઝીરાસવલઢ્ઢી ભગવં, રાયા હયહિયઓ 5
કઓ, અંતેઝે સાહઢ, તાઓ ભણંતિ—અહેઙ્ગવિ વચ્ચામો, સવ્વં અંતેઝં નિગ્ગયં, સા ય સેઢ્ઢિધૂયા
લોગસ્સ પાસે સુણેત્તા કિહ પેચ્છજ્જામિત્તિ ચિંતેંતી અચ્છતિ, બિતિયદિવસે પિયા વિન્નવિઓ—
તસ્સ દેહિ, અણ્ણહા અપ્પાણં વિવાએમિ, તાહે સવ્વાલંકારભૂસિયસરીરા કયા, અણેગાહિં ધણકોઢિહિં

આવે છે પરંતુ તે બધાનો નિષેધ કરે છે. સાધ્વીજીઓ શ્રેષ્ઠિપુત્રીને કહે છે કે—“તે વજ્રસ્વામી પરણશે
નહીં.” શ્રેષ્ઠિપુત્રી કહે છે—“જો પરણશે નહીં તો હું પણ પ્રવ્રજ્યાને ગ્રહણ કરીશ.” ભગવાન 10
પણ વિચરતા પાટલિપુત્ર આવ્યા. ત્યાં તે નગરનો રાજા પોતાના પરિવાર સહિત સામે લેવા
(અમ્મોગઙ્ગયાએ = અભિમુખ ઇતિ ટિપ્પણે) નીકળ્યો. તે સાધુઓ થોડા-થોડા આવે છે. તેમાં ઘણાં
સાધુઓ સ્થૂલશરીરવાળા હતા. રાજા પૂછે છે— “શું આ વજ્રસ્વામી છે ?” ત્યારે તે સાધુઓ કહે
છે— “ના, આ તેમના શિષ્ય છે.” આમ કરતા છેલ્લું સાધુઓનું વૃંદ આવ્યું. તે વૃંદમાં થોડા 15
સાધુઓ સાથે આવતાં વજ્રસ્વામીને રાજાએ જોયા, વંદન કર્યાં. વજ્રસ્વામી ઉદ્ધાનમાં રહ્યાં.
ધર્મદેશના આપી. ભગવાન ક્ષીરાશ્રવલબ્ધિવાળા હતા. (ક્ષીરાશ્રવલબ્ધિ=જેમનું વચન ક્ષીર જેવું
મીઠું લાગે તે.) તેથી રાજા હરાયેલા હૃદયવાળો કરાયો (અર્થાત્ રાજા આકર્ષાયો.)

રાજા પોતાના અંતઃપુરમાં વજ્રસ્વામીની વાતો કરે છે. તેથી રાજાની રાણીઓ કહે છે કે
“અમે પણ (તેમના દર્શન-વંદન માટે) જઈશું.” સર્વ અંતઃપુર નીકળ્યું. તે શ્રેષ્ઠિપુત્રી લોક પાસેથી 20
વજ્રસ્વામીના ગુણોને સાંભળીને “હું કેવી રીતે એમના દર્શન કરું ?” એમ વિચારતી હતી. બીજા
દિવસે પુત્રીએ પિતાને વિનંતી કરી કે “મને તેમની સાથે પરણાવો. નહીં તો હું આપઘાત કરીશ.”
પિતાએ પુત્રીને સર્વ અલંકારોથી વિભૂષિતશરીરવાળી કરી. અનેક કોટી ધન સાથે પુત્રીને લઈ

૫૪. પ્રતિષેધયતિ, તદા સાધયન્તિ પ્રવ્રજિતકાઃ—સ ન પરિણેષ્યતિ, સા ભણતિ—યદિ ન પરિણેષ્યતિ
અહમપિ પ્રવ્રજ્યાં ગ્રહીષ્યામિ, ભગવાનપિ વિહરન્ પાટલીપુત્રમાગતઃ, તત્ર સ રાજા સપરિજનઃ અહંપૂર્વિકયા
નિર્ગતઃ, તે પ્રવ્રજિતકાઃ સ્પર્ધકસ્પર્ધકૈરાયાન્તિ, તત્ર બહવ ઉદારશરીરાઃ, રાજા પૂચ્છતિ—અયં ભગવાન્ 25
વજ્રસ્વામી ?, તે ભણન્તિ—ન ભવતિ, અયં તસ્ય શિષ્યઃ, યાવદપશ્ચિમં વૃન્દં, તત્ર પવિરલસાધુસહિતો
દ્ઢઃ, રાજા વન્દિતઃ, તદોદ્ધાને સ્થિતો, ધર્મોઙ્ગણે કથિતઃ, ક્ષીરાશ્રવલબ્ધિકો ભગવાન્, રાજા હૃતહૃદયઃ
કૃતઃ, અન્તઃપુરાય કથયતિ, તા ભણન્તિ—વયમપિ વ્રજામઃ, સર્વમન્તઃપુરં નિર્ગતં, સા ચ શ્રેષ્ઠિદુહિતા લોકસ્ય
પાણ્વે શ્રુત્વા કથં પ્રેક્ષયિષ્ય ઇતિ ચિન્તયન્તી તિષ્ઠતિ, દ્વિતીયદિવસે પિતા વિજ્ઞપ્તઃ—તસ્મૈ દેહિ, અન્યથા
આત્માનં વ્યાપાદયામિ, તદા સર્વાલંકારભૂષિતશરીરા કૃતા, અનેકાભિર્ધનકોટિભિઃ 30

સૈહિયા ણીણિયા, ધમ્મો કહિઓ, ભગવં ચ ચ્ચીરાસવલલ્લીઓ, લોઓ ભણતિ—અહો સુસ્સરો ભગવં સવ્વગુણસંપન્નો, ણવરિ રૂ વવિહૂણો, જડ રૂવં હોતં સવ્વગુણસંપયા હોંતા, ભગવં તેસિં મણોગયં નાડં તત્થ સયસહસ્સપત્તપડમં વિઠ્ઠવતિ, તસ્સ ઠવરિ નિવિટ્ઠો, રૂવં વિઠ્ઠવતિ અતીવ સોમં, જારિસં પરં દેવાણં, લોગો આઠ્ઠો ભણતિ—એયં એયસ્સ સાહાવિયં રૂવં, મા પત્થણિજ્જો હોહામિત્તિ વિરૂ વેણ

5 અચ્છઙ્ગ સાતિસઠ્ઠિ, રાયાઠ્ઠિ ભણતિ—અહો ભગવઓ એયમવિ અત્થિ, તાહે અણગારગુણો વણ્ણેઙ્ગ—પભૂ ય અસંખેજ્જે દીવસમુદ્દે વિઠ્ઠવ્વિતા આઙ્ગવિઙ્ગણ કરેત્તેણ્ણિ, તાહે તેણ રૂ વેણ ધમ્મં કહેતિ, તાહે સેટ્ઠિણા નિમંતિઓ ભગવં વિસેણ નિંદતિ, જડ મમં ઇચ્છઙ્ગ તો પવ્વયડ, તાહે પવ્વતિયા ॥

અમુમેવાર્થં હૃદિ વ્યવસ્થાપ્યાહ—

ગયા. વજ્રસ્વામીએ ધર્મદેશના આપી. ભગવાન ક્ષીરાશ્રવલલ્લિસંપન્ન હતા તેથી લોક કહે છે કે

10 “અહો ! ભગવાનનો સ્વર મધુર છે, અહો ! ભગવાન સર્વગુણસંપન્ન છે પરંતુ ભગવાનને રૂપ નથી, જો ભગવાન રૂપવાન હોત તો સર્વગુણસંપદા હોત.” લોકોના મનોગત ભાવોને જાણીને ભગવાને ત્યાં લાખપત્રોવાળું કમળ વિકુર્વ્યુ. તેના ઉપર પોતે બેઠા અને દેવો જેવું અત્યંત સૌમ્ય રૂપ વિકુર્વ્યુ. આ જોઈ આકર્ષિત લોક કહે છે —“આ આમનું સ્વાભાવિક રૂપ લાગે છે, પરંતુ કોઈને પ્રાર્થનીય ન બને તે માટે અતિશયવાળા ભગવાન વિરૂપ કરે છે.” રાજા પણ કહે છે કે—

15 “અહો ! ભગવાનનું આવું પણ સુંદર રૂપ છે.”

વજ્રસ્વામી સાધુઓના ગુણોનું વર્ણન કરે છે —“(વિશિષ્ટ તપ કરવાથી પ્રાપ્તલલ્લિવાળા સાધુઓ) અસંખ્ય દ્વીપસમુદ્રોને વિકુર્વીને (પોતાના અસંખ્ય રૂપો વિકુર્વવા દ્વારા) તે દ્વીપસમુદ્રોને ભરવા માટે સમર્થ છે. (તેથી મેં જે આ રૂપ કર્યું છે, તેમાં આશ્ચર્ય પામવાની જરૂર નથી.) ત્યાર પછી તે રૂપવડે વજ્રસ્વામી ધર્મદેશના આપે છે. ધર્મદેશના પૂર્ણ થયા બાદ શ્રેષ્ઠિવડે

20 (પોતાની પુત્રી માટે) નિમંત્રણ કરાયેલા ભગવાન વિષયોને નિંદે છે અને કહે છે કે —“તે જો મને ઈચ્છતી હોય તો પ્રવ્રજયા ગ્રહણ કરે. (અર્થાત્ વિષયોના કટુવિપાકોને સાંભળ્યા પછી જો તે મારું માનતી હોય તો હું કહું છું કે તે પ્રવ્રજયા ગ્રહણ કરે.)” તેણીએ પ્રવ્રજયા ગ્રહણ કરી. ॥૭૬૭॥

અવતરશિકા : આ જ અર્થને હૃદયમાં સ્થાપી આગળ કહે છે ⇨

25 ૫૫. સહિતા નીતા, ધર્મઃ કથિતઃ, ભગવાંશ્ચ ક્ષીરાશ્રવલલ્લિકઃ, લોકો ભણતિ—અહો સુસ્વરો ભગવાન્ સર્વગુણસંપન્નઃ, નવરં રૂ પવિહીનઃ, યદિ રૂ પમભવિષ્યત્ સર્વગુણસંપદભવિષ્યત્, ભગવાન્ તેષાં મનોગતં જ્ઞાત્વા તત્ર શતસહસ્ત્રપત્રપદ્મં વિકુર્વતિ, તસ્યોપરિ નિવિષ્ટઃ, રૂપં વિકુર્વતિ અતીવ સૌમ્યં, યાદશં પરં દેવાનાં, લોક આવૃત્તો ભણતિ—એતદેતસ્ય સ્વાભાવિકં રૂપં, મા પ્રાર્થનીયો ભૂવમિતિ વિરૂ પસ્તિષ્ઠતિ સાતિશય ઙ્ગિ, રાજાઠ્ઠિ ભણતિ—અહો ભગવત એતદવ્યસ્તિ, તદા અનગારગુણાન્ વર્ણયતિ—પ્રભુશ્ચાસંખ્યેયાન્

30 દ્વીપસમુદ્રાન્ વિકુર્વ્ય આકીર્ણવિપ્રકીર્ણાન્ કર્તુમિતિ, તદા તેન રૂપેણ ધર્મ—કથયતિ, તદા શ્રેષ્ઠિના નિમન્તિતો, ભગવાન્ વિષયાન્ નિન્દતિ, યદિ મામિચ્છતિ તદા પ્રવ્રજતુ, તદા પ્રવ્રજિતા।

જો કન્નાડ ધરોણ ય નિમંતિઓ જુવ્વણમિ ગિહવડ્ડણા ।

નયરંમિ કુસુમનામે તં વડ્ડરરિસિં નમંસામિ ॥ ૭૬૮ ॥

વ્યાખ્યા : ય: કન્યયા ધનેન ચ નિમન્નિતો યૌવને ‘ગૃહપતિના’ ધનેન નગરે ‘કુસુમનામ્નિ’ પાટલિપુત્ર ઇત્યર્થઃ, તં વડ્ડરરિસિં નમસ્ય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ તેર્ણે ય ભગવયા પયાણુસારિત્તણઓ પમ્હુટ્ટા મહાપરિણ્ણાઓ અજ્ઞયણાઓ આગાસગામિણી વિજ્ઞા ઉદ્ધરિયા, તીએ ય 5 ગયણગમણલલ્લિસંપણ્ણો ભગવંતિ ॥

ઉક્તાર્થાભિધિત્સયાઽઽહ-

જેણુદ્ધરિયા વિજ્ઞા આગાસગમા મહાપરિણ્ણાઓ ।

વંદામિ અજ્ઞવડ્ડરં અપચ્છિમો જો સુઅહરાણં ॥ ૭૬૯ ॥

વ્યાખ્યા : યેનોદ્ધતા વિદ્યા ‘આગાસગમ’ ત્તિ ગમનં-ગમ: આકાશેન ગમો યસ્યાં સા 10 તથાવિદ્યા મહાપરિણ્ણાઽધ્યયનાત્, વંદે ‘આર્યવડ્ડરં’ આરાદ્યાત: સર્વહેયધર્મેભ્ય ઇત્યાર્યઃ આર્યશ્ચાસૌ વૈરશ્ચેતિ સમાસઃ, તં અપચ્છિમો ય: શ્રુતધરાણામિતિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતમન્યેભ્યોઽધિકૃતવિદ્યાયાઞ્ઞાનિષેધચ્છ્યાપનાય પ્રદાનનિરાચિકીર્ષયા તદનુવાદતસ્તા-

ગાથાર્થ : ગાથાનો અર્થ ટીકાર્થથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : પાટલિપુત્ર નગરમાં યૌવનકાળે કન્યા અને ધનવડે ધન નામના શ્રેષ્ઠિએ જેમને 15 નિમંત્રણ આપ્યું. તે વજ્રઋષિને હું નમસ્કાર કરું છું.

તે ભગવાનવડે પદાનુસારિપણને કારણે મહાપરિણ્ણા અધ્યયનમાંથી ભૂલાઈ ગયેલી આકાશગામિની વિદ્યા ઉદ્ધૃત કરાઈ, અને તે વિદ્યાવડે ભગવાન આકાશમાં ગમન કરવાની લલ્લિધિથી સંપન્ન થયા. ॥૭૬૯॥

અવતરણિકા : કહેવાયેલ અર્થને જ કહેવાની ઈચ્છાથી આગળ કહે છે ⇨ 20

ગાથાર્થ : જેમનાવડે મહાપરિણ્ણામાંથી આકાશગામી વિદ્યા ઉદ્ધૃત કરાઈ (અને) જેઓ શ્રુતધરોમાં છેલ્લા હતા તે આર્યવજ્રને હું વંદન કરું છું.

ટીકાર્થ : જેમનાવડે વિદ્યા ઉદ્ધૃત કરાઈ. “આગાસગમ” = જવું તે ગમ, આકાશવડે ગતિ છે જે વિદ્યામાં તે આકાશગમા વિદ્યા, મહાપરિણ્ણાનામના અધ્યયનમાંથી, હું વંદુ છું, “આર્યવડ્ડરં” દૂરથી જ જે સર્વહેયધર્મોથી ખસી ગયા છે તે આર્ય, આર્ય એવા જે વૈર તે આર્યવૈર એ પ્રમાણે 25 સમાસ જાણવો. તેમને (હું વંદન કરું છું.) જેઓ શ્રુતધરોમાં (દસપૂર્વીઓમાં) છેલ્લા હતા. (ટીકાનો અન્વય મૂળ ગાથાર્થ પ્રમાણે જાણવો) ॥૭૬૯॥

અવતરણિકા : હવે અધિકૃત આકાશગામિની વિદ્યાની યાચનાનો નિષેધ જણાવવા માટે અન્યોને (તે વિદ્યાના) દાનનું નિરાકરણ કરવાની ઈચ્છાથી દાનના નિરાકરણ (નિષેધ)ના

૫૬. તેન ચ ભગવતા પદાનુસારિતયા વિસ્મૃતા મહાપરિણ્ણાધ્યયનાદાકાશગામિની વિદ્યોદ્ધતા, તયા 30 ચ ગગનગમનલલ્લિસંપન્નો ભગવાનિતિ ।

વદિત્થમાહ—

ભળઇ અ આર્હિંડિજ્જા જંબુદ્દીવં ઇમાઇ વિજ્જાણે ।

ગંતું ચ માણુસનગં વિજ્જાણે એસ મે વિસઓ ॥ ૭૭૦ ॥

વ્યાખ્યા : ભળતિ ચ, વર્તમાનનિર્દેશપ્રયોજનં પ્રાગ્વત્, ‘આહિણ્ડેત’ ઇતિ પાઠાન્તરં વા
5 ‘અભર્ણિસુ ચ હિંડેજ્જ’ત્તિ બભાણ ચ હિણ્ડેત—પર્યટેત્ જમ્બૂદ્વીપમનયા વિદ્યાયા, તથા ગત્વા ચ
‘માનુષનગં’ માનુષોત્તરં પર્વતં, તિષ્ઠેદિતિ વાક્યશેષઃ, વિદ્યાયા એષ મે ‘વિષયો’ ગોચર ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ભળઇ અ ધારેઅવ્વા ન હુ દાયવ્વા ઇમા મણે વિજ્જા ।

અપ્પિઢ્ઢિયા ડ મણુઆ હોર્હિંતિ અઓ પરં અન્ને ॥ ૭૭૧ ॥

વ્યાખ્યા : ‘ભળતિ ચ’ ઇત્યસ્ય પૂર્વવદ્વ્યાખ્યા, ‘ધારયિતવ્યા’ પ્રવચનોપકારાય ન પુનર્દાતવ્યા
10 ડયં મયા વિદ્યા, હુશબ્દઃ પુનઃશબ્દાર્થઃ, કિમિતિ ?—‘અપ્પિઢ્ઢિયા ડ મણુયા હોર્હિંતિ અતો પરં
અણ્ણે’ અલ્પર્હ્દય એવ મનુષ્યા ભવિષ્યન્તિ અતઃ પરમન્યે એષ્યા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૭૭૧ ॥ ‘સો
ભગવં એવં ગુણવિજ્જાજુત્તો વિહરંતો પુવ્વદેસાઓ ઉત્તરાવહં ગઓ, તત્થ દુભ્ભિક્કં જાયં, પંથાવિ

અનુવાદવડે આ પ્રમાણે આગળ કહે છે (અર્થાત્ આ વિદ્યા હવે કોઈને આપવી નહીં એ વાત
આગળની બે ગાથામાં કહે છે) ⇨

15 ગાથાર્થ : (વજ્રસ્વામી) કહે છે કે આ વિદ્યાવડે જંબૂદ્વીપમાં ફરાય અને માનુષોત્તરપર્વતે
જઈને (રહેવાય છે.) મારી વિદ્યાનો આ વિષય છે. (અર્થાત્ આ વિદ્યાની આટલી શક્તિ છે.)

ટીકાર્થ : “કહે છે” એ પ્રમાણે વર્તમાનના નિર્દેશનું પ્રયોજન પૂર્વની જેમ જાણવું. અથવા
“આહિણ્ડેત” = “કહ્યું હતું” એ પ્રમાણે પાઠાન્તર જાણવો. આ વિદ્યાવડે આખા જંબૂદ્વીપમાં જ્યાં
જવું હોય ત્યાં જવાય અને માનુષોત્તરપર્વતે જઈ ત્યાં રહેવાય. વિદ્યાનો આટલો વિષય (શક્તિ)
20 છે. ॥૭૭૦॥

ગાથાર્થ : (વજ્રસ્વામી) કહે છે મારાવડે આ વિદ્યા ધારણ કરવા યોગ્ય છે. પરંતુ આપવા
યોગ્ય નથી. કારણ કે હવે પછી બીજા મનુષ્યો અલ્પ-ઋદ્ધિવાળા થશે.

ટીકાર્થ : “કહે છે” વર્તમાનનિર્દેશનું પ્રયોજન પૂર્વની જેમ જાણવું. પ્રવચનના ઉપકાર માટે
ધારણ કરવા યોગ્ય છે પરંતુ મારાવડે આ વિદ્યા આપવા યોગ્ય નથી. “હુ” શબ્દ “પુનઃ” શબ્દના
25 અર્થવાળો છે. (તેથી ન હુ દાયવ્વા ને બદલે ન પુનર્દાતવ્યા અર્થ કરેલ છે.) શા માટે આપવા
યોગ્ય નથી ? તે કહે છે કે હવે પછી ભવિષ્યના મનુષ્યો અલ્પ ઋદ્ધિવાળા જ થશે. ॥૭૭૧॥

તે ભગવાન આ પ્રમાણે ગુણો અને વિદ્યા સહિત વિહાર કરતા પૂર્વદેશમાંથી ઉત્તરાપથમાં
ગયા. ત્યાં દુષ્કાળ ઉત્પન્ન થયો. માર્ગો પણ નાશ પામ્યા હતા. (અર્થાત્ તે માર્ગથી અવર-જવર

૫૭. સ ભગવાન્ એવં ગુણવિદ્યાયુક્તો વિહરન્ પૂર્વદેશાત્ ઉત્તરાપથં ગતઃ, તત્ર દુર્ભિક્ષં જાતં,
30 પન્થાનોઽપિ

“વૌચ્છિષ્ણા, તાહે સંઘો ડવાગઓ નિત્યારેહિત્તિ, તાહે પડવિજ્જાએ સંઘો ચડિઓ, તત્થ ય સેજ્જાયરો ચારીએ ગઓ એઠ્ઠ, તે ય ડપ્પતિતે પાસઠ્ઠ, તાહે સો અસિયએણ સિહં છિંદિત્તા ઢળત્તિ—અહંપિ ઢગવં ! તુમ્હ સાહમ્મિઓ, તાહે સોડવિ લઠ્ઠઓ ઇમં સુત્તં સરંતેણ—

“સાહમ્મિયવચ્છલ્લમિ ડજ્જુયા ડજ્જુયા ય સજ્જાએ ।

ચરણકરણમિ ય તહા, તિત્થસ્સ પઢાવણાએ ય ॥ ૧ ॥”

5

તતો પચ્છા ડપ્પઠ્ઠઓ ઢગવં પત્તો પુરિયં નયરિં, તત્થ સુઢિવ્વહં, તત્થ ય સાવયા ઢહુયા, તત્થ રાયા તચ્ચવિણઓ સઠ્ઠઓ, તત્થ અમ્હચ્ચયાણં સઠ્ઠયાણં તચ્ચવિણઓવાસગાણ ય વિરુદ્ધેણ મલ્લારુહણાણિ વડ્ડંતિ, સવ્વત્થ તે ડવાસગા પરાડ્ડજ્જંતિ, તાહે તેહિં રાયા પુપ્ફાણિ વારાવિઓ પજ્જોસવણાએ, સઠ્ઠા અહ્ણણા જાયા નત્થિ પુપ્ફાણિત્તિ, તાહે સઢાલવુડ્ઢા વઠ્ઠરસાર્મિ ડવડ્ડિયા,

થઈ શકે તેમ હતી નહીં) સંઘ “અમને બચાવો” એવી ભાવના સાથે વજ્રસ્વામી પાસે આવ્યો. 10
ત્યારે પટવિદ્યાને વિશે સંઘ ચઢ્યો. (અર્થાત્ વિદ્યા બળે મોટો વિશાળ પટ વિકુર્ચ્યો તેના ઉપર સંઘ બેઠો.) તે સમયે ગાયોને ચરાવવા માટે ગયેલો શય્યાતર પાછો આવે છે અને આકાશમાર્ગે સંઘને ડડતો દેખે છે. ત્યારે તે શય્યાતર અસ્ત્રા/દાંતરડાવડે પોતાની ચોટલી કાપીને કહે છે કે— “ભગવન્ ! હવે હું પણ તમારો સાધર્મિક છું.” ત્યારે વજ્રસ્વામીએ તેને પણ સાથે લીધો આ સૂત્રનું સ્મરણ કરતાં — “(સુસાધુઓ) સાધર્મિકવાત્સલ્યમાં, સ્વાધ્યાયમાં, ચરણસિત્તરીકરણ- 15
સિત્તરીમાં અને તીર્થની પ્રભાવનામાં ડદમવાળા હોય છે.” (શ્રાવકધર્મવિધિ ગા. ૬૬ આ શ્લોક દ્વારા — “મારે પણ સાધર્મિકવાત્સલ્ય કરવું જોઈએ” એમ વિચારી શય્યાતરને પણ સાથે લીધો.)

ત્યાર પછી ભગવાન ડડયા. પુરિકાનગરીમાં પહોંચ્યા. ત્યાં સુકાળ હતો અને ઘણાં શ્રાવકો હતા. ત્યાંનો રાજા બૌદ્ધધર્મમાં શ્રદ્ધાવાળો હતો. ત્યાં આપણા શ્રાવકોનો અને બૌદ્ધધર્મના ડપાસકોનો (પરસ્પર) વિરોધવડે પુષ્પોને ચઢાવવાનું થાય છે. (અર્થાત્ હરિફાઈ થાય છે.) સર્વત્ર બૌદ્ધ-ડપાસકો 20
પરાભવને પામતા હોય છે. (અર્થાત્ તેમના કરતાં શ્રાવકો સારા પુષ્પો ખરીદી લે છે.) તેથી એકવાર પર્યુષણના દિવસો આવતા બૌદ્ધ ડપાસકોવડે રાજાને શ્રાવકોને પુષ્પો આપવા માટે નિષેધ કરાવો. પુષ્પો ન મળવાથી શ્રાવકો દુઃખી થયા. બાળવૃદ્ધસહિત આખો સંઘ વજ્રસ્વામી પાસે ડપસ્થિત થયો અને કહેવા લાગ્યો કે —“તમારા જેવા નાથ હોવા છતાં પણ જો પ્રવચનની લઘુતા

૫૮. વ્યુચ્છિન્નાઃ, તદા સઠ્ઠ ડપાગતઃ નિસ્તારયેતિ (નિસ્તારયિષ્યતીતિ), તદા પટવિદ્યાયા(દ્યાયાં) 25
સઠ્ઠ્ઠટિતઃ, તત્ર ચ શય્યાતરશ્ચાયેં ગત આયાતિ, તાંશ્ચોત્વતિતાન્ પશ્યતિ, તદા સ દાત્રેણ શિખાં છિત્ત્વા ઢળત્તિ—અહમપિ ઢગવન્ ! તવ સાધર્મિકઃ, તદા સોડપિ લગિત ઇદં સૂત્રં સ્મરતા—‘સાધર્મિકવાત્સલ્યે ડદ્યુક્તા ડદ્યુક્તાશ્ચ સ્વાધ્યાયે । ચરણકરણે ચ તથા તીર્થસ્ય પ્રઢાવનાયાં ચ ॥ ૧ ॥’ તતઃ પશ્ચાદુત્પતિતો ઢગવાન્ પ્રાપ્તઃ પુરિકાં નગરીં, તત્ર સુઢિવ્વહં, તત્ર ચ શ્રાવકા ઢહવઃ, તત્ર રાજા તચ્ચનિકઃ (બૌદ્ધઃ) શ્રાદ્ધઃ, તત્રાસ્માકીનાનાં શ્રાદ્ધાનાં તચ્ચનિકોપાસકાનાં ચ વિરુદ્ધતયા માલ્યારોહણાણિ વર્તન્તે, સર્વત્ર 30
તે ડપાસકાઃ પરાજીયન્તે, તદા તૈ રાજા પુષ્પાણિ નિવારિતાણિ પર્યુષણાયાં, શ્રાદ્ધાઃ શિખ્રા જાતાઃ, ન સન્તિ પુષ્પાણીતિ, તદા સઢાલવુડ્ઢા વજ્રસ્વામિનમુપસ્થિતાઃ,

તુભ્મે જાણહ, જડ તુભ્મેહિં નાર્હેહિં પવચનં ઓહામિજ્જડ, એવં ભણિતો બહુપ્પયારં તાહે ઉપ્પડ્ડુણ માહેસ્સરિં ગઓ, તત્થ હુયાસણં નામ વાણમંતરં, તત્થ કુંભો પુપ્પાણ ઉદ્દેડ્ડ, તત્થ ભગવતો પિતિમિત્તો તડિઓ, સો સંખંતો ભણડ્ડ-કિમાગમણપ્પઓચણં?, તાહે ભણતિ-પુપ્પેહિં પઓચણં, સો ભણડ્ડ-અણુગ્ગહો, ભગવયા ભણિઓ-તાવ તુભ્મે ગહેહ જાવ એમિ, પચ્છા ચુલ્લહિમવંતે સિરિસગાસં ગઓ,

5 સિરીએ ચ ચેતિયઅચ્ચણિયનિમિત્તં પઝમં છિન્નગં, તાહે વંદિત્તા સિરીએ નિમંતિઓ, તં ગહાય એડ્ડ અગ્ગિઘરં, તત્થડ્ડણેણં વિમાણં વિઝવ્વિચં, તત્થ કુંભં છોઢું પુપ્પાણં તતો સો જંભગગણપરિવુડો દિવ્વેણં ગીયગંધવ્વનિનાએણં આગાસેણં આગઓ, તસ્સ પઝમસ્સ બેંટે વડ્ડરસામી ઠિઓ, તતો તે

થશે તો તે બધું તમે જાણજો. (અર્થાત્ તમારા જેવા સમર્થ સ્વામી હાજર હોવા છતાં પ્રવચનની લઘુતા થાય તે કેમ ચાલે?) આ પ્રમાણે જુદી જુદી રીતે કહેવાથી વજ્રસ્વામી આકાશમાર્ગે માહેશ્વરી નગરીમાં ગયા. ત્યાં હુતાશનનામે વાણવ્યંતરનું મંદિર હતું. તેમાં (મંદિરની બાજુમાં રહેલ બગીચામાં) રોજ કુંભપ્રમાણ (૬૦, ૮૦ અને ૧૦૦ આઢકનો અનુક્રમે જઘન્ય, મધ્યમ, અને ઉત્કૃષ્ટ કુંભ થાય છે) પુષ્પો ઉત્પન્ન થતાં હતા.

10

ત્યાં ^(૧)તેડિત નામે પિતાનો મિત્ર હતો. (તેથી ત્યાં આવેલા વજ્રસ્વામીને જોઈ) તે આદર સહિત કહે છે કે-“શા માટે આપનું અહીં આગમન થયું છે?” ત્યારે વજ્રસ્વામી કહે છે-“પુષ્પો લેવા માટે આવ્યો છું.” તે કહે છે - “આપે મારા ઉપર ઉપકાર કર્યો.” વજ્રસ્વામીએ તેને કહ્યું-

15 “તમે પુષ્પોને ^(૨)ગૂંથો, ત્યાં સુધીમાં હું પાછો આવું છું.” એમ કહી વજ્રસ્વામી ચુલ્લહિમવંતપર્વત ઉપર શ્રીનામની દેવી (લક્ષ્મી દેવી) પાસે ગયા. તે સમયે લક્ષ્મીદેવીએ પ્રતિમાની પૂજા માટે કમળને તોડ્યું હતું. એવા સમયે વજ્રસ્વામીને ત્યાં આવેલા જોઈ લક્ષ્મીદેવીએ તેમને વંદન કર્યા અને આ કમળ ગ્રહણ કરવા નિમંત્રણ આપ્યું. તેને ગ્રહણ કરી અગ્નિઘરે (હુતાશન નામના મંદિરે) આવ્યા.

20 ત્યાં વજ્રસ્વામીએ એક વિમાન વિકુર્વી તેમાં કુંભપ્રમાણ પુષ્પો મૂક્યાં. ત્યાંથી જૃંભકદેવોના સમૂહથી યુક્ત એવા વજ્રસ્વામી દિવ્ય એવા ગીત-ગાંધર્વનિનાદ સાથે આકાશમાર્ગે પુરિકાનગરીમાં આવ્યા. આકાશમાર્ગે આવતી વખતે વજ્રસ્વામી તે મહાપદ્મના ડીંટામાં રહ્યા. (અર્થાત્ પોતાની ઉપર કમળને સ્થાપન કરી તેઓ નગરીમાં આવ્યા.) આ રીતે દેવોના સમૂહને આવતો જોઈ તે બૌદ્ધો કહેવા

૫૧. યૂયં જાનીથ ચદિ યુષ્માસુ નાથેષુ પ્રવચનમવધાવ્યતે, એવં ભણિતો બહુપ્રકારં તદોત્પત્ય માહેશ્વરી

25 ગતઃ, તત્ર હુતાશનં નામ વ્યન્તરાયતનં, તત્ર કુમ્ભઃ પુષ્પાણામુત્તિષ્ટતે, તત્ર ભગવતઃ પિતૃમિત્રમારામિકઃ, સ સંખ્રાન્તો ભણતિ-કિમાગમનપ્રયોજનમ્?, તદા ભણતિ-પુષ્પૈઃ પ્રયોજનં, સ ભણતિ-અનુગ્રહઃ, ભગવતા ભણિતઃ-તાવદ્યૂયં ગૃહ્ણીત યાવદાયામિ, પશ્ચાત્કુલ્લહિમવતિ શ્રીસકાશં ગતઃ, શ્રિયા ચ ચૈત્યાર્ચનિકાનિમિત્તં પદ્મં છિન્નં, તદા વન્દિત્વા શ્રિયા નિમન્નિતઃ, તદ્ ગૃહ્ણીત્વાડ્ડયાતિ અગ્નિગૃહં, તત્રાનેન વિમાનં વિકુર્વિતં, તત્ર કુમ્ભં નિક્ષિપ્ય પુષ્પાણાં તતઃ સ જૃમ્ભકગણપરિવૃતો દિવ્યેન ગીતગન્ધર્વનિનાદેનાકાશેનાગતઃ, તસ્ય

30 પદ્મસ્ય વૃન્તે વજ્રસ્વામી સ્થિતઃ, તતસ્તે

તંચ્ચણિણયા ભળંતિ—અમ્હ એયં પાડિહેરં, અઘં ગહાય નિગ્ગયા, તં વોલેત્તા વિહારં અરહંતઘરં
ગયા, તત્થ દેવેહિં મહિમા કયા, તત્થ લોગસ્સ અતીવ બહુમાણો જાઓ, રાયાવિ આઝ્ઢો
સમણોવાસઓ જાઓ ॥

ઉક્તમેવાર્થં બુદ્ધબોધાયાહ—

માહેસરીઝ સેસા પુરિઅં નીઆ હુઆસણગિહાઓ ।

5

ગયણયલમઙ્ગલવટ્ઠા વઙ્ગરેણ મહાણુભાગેણ ॥ ૭૭૨ ॥

વ્યાખ્યા : ‘માહેશ્વર્યા:’ નગર્યા: ‘સેસ’ત્તિ પુષ્પસમુદાયલક્ષણા, સા પુરિકાં નગરીં નીતા
‘હુતાશનગૃહાત્’ વ્યન્તરદેવકુલસમન્વિતોદ્યાનાત્, કથમ્ ? —ગગનતલમતિવ્યતીત્ય—અતીવોલ્લઙ્ગ્ય,
વઙ્ગરેણ મહાણુભાગેણ, ભાગઃ—અચિન્ત્યા શક્તિરિતિ ગાથાક્ષરાર્થઃ ॥ એવં સો વિહરંતો ચેવ સિરિમાલં
ગઓ । એવં જાવ અપુહત્તમાસી, એત્થ ગાહા—

10

અપુહુત્તે અણુઓગો ચત્તારિ દુવાર ભાસઈ એગો ।

પુહતાણુઓગકરણે તે અત્થ તઓ ઝ વુચ્છિન્ના ॥ ૭૭૩ ॥

લાગે છે કે “આપણને દેવતાઓનું સાનિધ્ય પ્રાપ્ત થાય છે. (અર્થાત્ દેવો પણ આપણને મળવા
આવે છે.)” પૂજાની સામગ્રી લઈ બૌદ્ધો સન્મુખ ગયા, પરંતુ દેવોનો સમૂહ તે વિહારને (બૌદ્ધના
તે સ્થાનને) છોડીને અરિહંતના મંદિરે ગયા અને ત્યાં દેવોએ મહોત્સવ કર્યો. તે જોઈ લોકોને
જૈનધર્મ પ્રત્યે અતીવ બહુમાન થયું. રાજા પણ જૈનધર્મ પ્રત્યે આકર્ષાયો અને શ્રમણોપાસક બની
ગયો. ॥૭૭૧॥

15

અવતરણિકા : કહેવાઈ ગયેલ અર્થને જ સ્પષ્ટ કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : અચિંત્યશક્તિવાળા વજ્રસ્વામી માહેશ્વરીનગરીના હુતાશનગૃહમાંથી આકાશમાર્ગને
ઓળંગીને પુષ્પોના સમૂહને પુરિકા નગરીમાં લાવ્યા.

20

ટીકાર્થ : માહેશ્વરીનગરીના, શેષ = પુષ્પોના સમૂહરૂપ શેષ, તે શેષને પુરિકાનગરીમાં
લાવ્યા, હુતાશનગૃહમાંથી = હુતાશનનામના વ્યંતરના દેવકુલથી યુક્ત બગીચામાંથી, કેવી રીતે?
આકાશ માર્ગને ઓળંગીને, મહાણુભાગ એવા વજ્રસ્વામીવડે, અહીં ભાગ એટલે અચિંત્યશક્તિ.
(ટીકાર્થનો અન્વય મૂળશ્લોકના ગાથાર્થ પ્રમાણે જાણવો.) ॥૭૭૨॥ આ પ્રમાણે વિચરતા વજ્રસ્વામી
શ્રીમાળનગરમાં ગયા. અહીં સુધી અનુયોગો અપૃથક્ હતા. આ વિષયમાં ગાથા બતાવે છે ⇨

25

ગાથાર્થ : અપૃથક્પણામાં એક અનુયોગ ચારદ્વારોને કહે છે. અનુયોગોનું પૃથક્કરણ કરતા
તે અર્થો જુદા જુદા થયા.

૬૦. તચ્ચનિકા ભળન્તિ—અસ્માકમેતત્ પ્રાતિહાર્યમ્, અર્ઘ્યં ગૃહીત્વા નિર્ગતાઃ, તં વ્યતિક્રમ્ય વિહારમહંદુહં
ગતાઃ, તત્ર દેવૈર્મહિમા કૃતઃ, તત્ર લોકસ્યાતીવ બહુમાનો જાતઃ, રાજાઽપ્યાવૃત્તઃ શ્રમણોપાસકો જાતઃ ।
૬૧. એવં સ વિહરન્નેવ શ્રીમાલં ગતઃ, એવં યાવદપૃથક્ત્વમાસીત્, અત્ર ગાથા—

30

વ્યાખ્યા : અપૃથક્ત્વે સતિ અનુયોગઃ ચત્વારિ દ્વારાણિ-ચરણધર્મકાલદ્રવ્યાખ્યાનિ ભાષતે
 ૫ એકઃ, વર્તમાનનિર્દેશફલં પ્રાગવત્, પૃથક્ત્વાનુયોગકરણે પુનસ્તેઽર્થાઃ-ચરણાદયઃ તત એવ-
 પૃથક્ત્વાનુયોગકરણાદ્ વ્યવચ્છિન્ના ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતં યેન પૃથક્ત્વં કૃતં તમભિધાતુકામ આહ-

૫ દેવિંદવંદિએહિ મહાણુભાગેહિ રક્ષિત્વઅજ્જેર્હિં ।

જુગમાસજ્જ વિભક્તો અણુઓગો તો કઓ ચઝહા ॥ ૭૭૪ ॥

વ્યાખ્યા : દેવેન્દ્રવન્દિતૈર્મહાનુભાગૈઃ રક્ષિતાર્યૈર્દુર્બલિકાપુષ્પમિત્રં પ્રાજ્ઞમપ્યતિગુપિલત્વાદનુયોગસ્ય
 વિસ્મૃતસૂત્રાર્થમવલોક્ય યુગમાસાદ્ય પ્રવચનહિતાય 'વિભક્તઃ' પૃથક્' પૃથગવસ્થાપિતોઽનુયોગઃ,
 તતઃ કૃતશ્ચતુર્ધ્વા-ચરણકરણાનુયોગાદિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥

10 સામ્પ્રતમાર્યરક્ષિતસ્વામિનઃ પ્રસૂતિં પ્રતિપિપાદયિષયાઽહ-

ટીકાર્થ : જ્યાં સુધી અનુયોગનું પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું નહોતું ત્યાં સુધી એક અનુયોગ
 ચરણાનુયોગ-ધર્મકથાનુયોગ-કાળ(ગણિત) અનુયોગ અને દ્રવ્યાનુયોગનામે ચારે દ્વારોને કહે છે.
 અહીં "કહે છે" એ પ્રમાણે વર્તમાનકાળના નિર્દેશનું ફળ પૂર્વની જેમ જાણવું. (આશય એ છે
 કે જ્યાં સુધી ચારે અનુયોગોનું વિભાગીકરણ થયું નહોતું ત્યાં સુધી દરેક સૂત્રમાં ચારેનું વર્ણન
 15 સાથે ચાલતું હતું.) જ્યારે અનુયોગોનું વિભાગીકરણ થયું ત્યારથી તે વિભાગીકરણ થવાને કારણે
 જ ચરણાનુયોગાદિ ચારે અનુયોગો જુદા જુદા થયા. (અર્થાત્ વિભાગીકરણ થતાં જે સૂત્રનો જે
 સીધો અર્થ નીકળે તે પ્રમાણે વાચના ચાલે, જેમકે જે સૂત્રમાં ચરણકરણાનુયોગની પ્રધાનતા હોય
 તો તે સૂત્રને આશ્રયી ચરણકરણાનુયોગની જ વાચના ચાલે, શેષ ત્રણ અનુયોગની વાચના થાય
 નહીં.) ॥૭૭૩॥

20 અવચરણિકા : હવે જેમને આ અનુયોગોનું વિભાગીકરણ કર્યું. તેમને કહેવાની ઈચ્છવાળા
 ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : દેવેન્દ્રોથી વંદાયેલા, મહાનુભાગ એવા આર્યરક્ષિતસૂરિએ ભવિષ્યકાળને જાણીને
 અનુયોગનું વિભાગીકરણ કર્યું. અને તેથી અનુયોગ ચાર પ્રકારે થયો.

ટીકાર્થ : દેવેન્દ્રોથી વંદાયેલા, મહાનુભાગ એવા આર્યરક્ષિતસૂરિવડે બુદ્ધિમાન એવા પણ
 25 દુર્બલિકાપુષ્પમિત્રને અનુયોગ અતીવ ગહન હોવાથી સૂત્રાર્થને ભૂલી જતા જોઈને તથા
 ભવિષ્યકાળને જાણીને પ્રવચનના હિત માટે અનુયોગ જુદો જુદો સ્થાપિત કરાયો. (અર્થાત્ એક
 જ ગ્રંથમાં એક સાથે ચરણ-કરણ, ધર્મકથા, ગણિત અને દ્રવ્ય. આ ચારે વિષયોનું નિરૂપણ ચાલતું
 હતું તેથી તે ગ્રંથ સમજવામાં ઘણો અઘરો પડતો જોઈ ચારેના ગ્રંથો જુદા જુદા કર્યા.) તેથી આ
 અનુયોગ ચરણ-કરણાનુયોગાદિ ચાર પ્રકારે થયો. (આદિ શબ્દથી ધર્મકથાનુયોગ, ગણિતાનુયોગ
 30 અને દ્રવ્યાનુયોગ જાણવો.)

અવતરણિકા : હવે આર્યરક્ષિતસ્વામીની ઉત્પત્તિનું પ્રતિપાદન કરવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

માયા ય રુદ્ધસોમા પિઆ ય નામેણ સોમદેવુત્તિ ।

ભાયા ય ફગ્ગુરક્ષિઅ તોસલિપુત્તા ય આયરિયા ॥ ૭૭૫ ॥

નિજ્જવળ ભદ્દગુમે વીસું પઢણં ચ તસ્સ પુવ્વગયં ।

પવ્વાવિઓ અ ભાયા રક્ષિઅઅખમણેહિં જણઓ અ ॥ ૭૭૬ ॥

વ્યાખ્યા : ગાથાદ્વયાર્થઃ કથાનકાદવસેયઃ, તચ્ચેદમ્-તૈર્ણં કાલેણં તેણં સમણં દસપુરં 5
નામ નયરં, તત્થ સોમદેવો માહણો, તસ્સ રુદ્ધસોમા ભારિયા, તીસે પુત્તો રક્ષિઓ, તસ્સાણુજો
ફગ્ગુરક્ષિઓ । અચ્છંતુ તાવ અજ્જરક્ષિયા, દસપુરનયરં કહમુપ્પત્તં ?, - તેણં કાલેણં તેણં
સમણં ચંપાણ નયરીણ કુમારનંદી સુવર્ણકારો ઇત્થિલોલો પરિવસતિ, સો જત્થ જત્થ સુરૂવં દારિયં
પાસતિ સુણેતિ વા તત્થ પંચ સુવર્ણસયાણિ દાઠ્ઠણ તં પરિણેઠ્ઠ (ગ્રન્થાગ્રમ્ ૭૫૦૦) એવં તેણ
પંચસયા પિંડિયા, તાહે સો ઈસાલુઓ એકક્કંભં પાસાદં કારિત્તા તાહિં સમં લલઠ્ઠ, તસ્સ ય મિત્તો 10
ણાઠ્ઠલો ણામ સમણોવાસઓ । અણ્ણયા ય પંચસેલગદીવવ્થવ્વાઓ વાણમંતરીઓ

ગાથાર્થ : રુદ્ધસોમાનામે માતા - સોમદેવનામે પિતા - ભાઈ હતા ફલ્ગુરક્ષિત અને
તોસલિપુત્ર નામે ગુરુ હતા. ભદ્રગુપ્તસૂરિને નિર્ધારણા - જુદા ઉપાશ્રયમાં તેમનો પૂર્વસંબંધી શ્રુતનો
અભ્યાસ- આર્ચરક્ષિતસૂરિએ પોતાના ભાઈ અને પિતાને દીક્ષા આપી.

ટીકાર્થ : બંને ગાથાઓનો અર્થ કથાનકથી જાણવા યોગ્ય છે. તે કથાનક આ પ્રમાણે - 15

★ શ્રી આર્ચરક્ષિતસૂરિ - ચરિત્ર ★

તે કાળે, તે સમયે દશપુરનામે નગર હતું. ત્યાં સોમદેવનામે બ્રાહ્મણ, તેને રુદ્ધસોમાનામે
પત્ની હતી. તેના પુત્રનું નામ રક્ષિત હતું. ફલ્ગુરક્ષિત તેનો નાનો ભાઈ હતો. આર્ચરક્ષિતસૂરિની
વાત બાજુ પર મૂકી પ્રથમ દશપુરનગર કેવી રીતે ઉત્પન્ન થયું ? તે કહે છે - તે કાળે તે સમયે
ચંપાનગરીમાં સ્ત્રીલંપટ કુમારનંદીનામે એક સોની રહે છે. તે જ્યાં જ્યાં રૂપવાન છોકરીને જુએ 20
છે અથવા સાંભળે છે. ત્યાં પાંચસો સુવર્ણમહોર આપીને તેની સાથે પરણે છે.

આ પ્રમાણે તેણે પાંચસો સ્ત્રીઓને પોતાની બનાવી. તે ઈર્ષ્યાળુ એક થાંભલાવાળા મહેલને
બનાવડાવી તેમાં પાંચસો સ્ત્રીઓ સાથે કીડા કરે છે. નાગિલનામે શ્રાવક તેનો મિત્ર છે. એકવાર
પંચશૈલકદ્વીપમાં રહેનારી વાણવ્યંતરીઓએ ઈન્દ્રની આજ્ઞાથી નંદીશ્વરદ્વીપની યાત્રા માટે પ્રયાણ

૬૨. તસ્મિન્ કાલે તસ્મિન્ સમયે દશપુરં નામ નગરં, તત્ર સોમદેવો બ્રાહ્મણઃ, તસ્ય રુદ્ધસોમા ભાર્યા, 25
તસ્યાઃ પુત્રો રક્ષિતઃ, તસ્યાનુજઃ ફલ્ગુરક્ષિતઃ । તિષ્ઠન્તુ તાવદાર્યરક્ષિતાઃ, દશપુરનગરં કથમુત્પન્નમ્? - તસ્મિન્
કાલે તસ્મિન્ સમયે ચમ્પાયાં નગર્યાં કુમારનંદી સુવર્ણકારઃ સ્ત્રીલોલુપઃ પરિવસતિ, સ યત્ર યત્ર સુરૂપાં
દારિકાં પશ્યતિ શ્રુણોતિ વા તત્ર પચ્છસુવર્ણશતાનિ દત્ત્વા તાં પરિણયતિ, એવં તેન પચ્છશતી પિપિન્ડિતા, તદા
સ ઈર્ષ્યાલુરેકસ્તમ્ભં પ્રાસાદં કારયિત્વા તાભિઃ સમં લલતિ તસ્ય ચ મિત્રં નાગિલો નામ શ્રમણોપાસકઃ ।
અન્યદા ચ પચ્છશૈલકદ્વીપવાસ્તવ્યે વ્યન્તર્યૌં

સુરવતિનિઓણ નંદીસ્સરવરદીવં જત્તાએ પત્થિયાઓ, તાણં ચ વિજ્જુમાલી નામ પંચસેલાહિપતી સો ચુઓ, તાઓ ચિંતેતિ—કંચિ વુગ્ગાહેમો જોડમ્હં ભત્તા ભવિજ્જતિ, નવરં વચ્ચંતીહિં ચંપાએ કુમાર-
 5 ગંદી પંચમહિલાસયપરિવારો લલંતો દિટ્ઠો, તાહિં ચિંતિયં —એસ ઇત્થિલોલો એયં વુગ્ગાહેમો, તાહે તાહિં ઉજ્જાણગયસ્સ અપ્પા દંસિઓ, તાહે સો ભણતિ—કાઓ તુભ્ભે ?, તાઓ ભણંતિ—દેવયાઓ, સો મુચ્છિઓ તાઓ પત્થેઙ્ઘ, તાઓ ભણંતિ—જઙ્ઘ અમ્હાહિં કજ્જં તો પંચસેલગં દીવં એજ્જાહિત્તિ
 ભણિરુણં ઉપ્પતિત્તા ગયાઓ, સો તાસુ મુચ્છિઓ રાડલે સુવણ્ણગં ઢારુણ પડહં ણીણેતિ—કુમાર-
 ગંદિ જો પંચસેલગં ણેઙ્ઘ તસ્સ ધણકોઢિં દેઙ્ઘ, થેરેણ પડહઓ વારિઓ, વહણં કારિયં, પત્થય-
 10 ણસ્સ ભરિયં, થેરો તં દવ્વં પુત્તાણ ઢારુણ કુમારણંદિણા સહ જાણવત્તેણ પત્થિઓ, જાહે દૂરે સમુદ્દેણ ગઓ તાહે થેરેણ ભણ્ણઙ્ઘ—કિંચિવિ પેચ્છસિ ?, સો ભણતિ—કિંપિ કાલયં દીસઙ્ઘ,

10 કર્ણુ. વિદ્યુન્માલીનામે તેમનો પંચશૈલાધિપતિ ત્યાંથી ચ્યવન પામ્યો. તેથી તેણીઓ વિચારે છે કે “તેવી કો’ક વ્યક્તિને આકર્ષાએ, જે આપણો પતિ થાય.” એવામાં જતી એવી તે વાણવ્યંતરીઓએ ચંપાનગરીમાં પાંચસો મહિલાઓથી પરિવરેલા કુમારનંદીને કીડા કરતો જોયો. તેથી તેણીઓએ વિચાર્યું—“આ સ્ત્રીલંપટ છે આને આપણી તરફ આકર્ષાએ.” એટલે તે વાણવ્યંતરીઓએ ઉદાનમાં રહેલા કુમારનંદીને પોતાના દર્શન આપ્યા. તે પૂછે છે — તમે કોણ છો ? તેણીઓએ કહ્યું—“અમે
 15 દેવીઓ છીએ. દેવીઓના રૂપમાં મૂર્ચ્છિત તે તેઓને પ્રાર્થના કરે છે. જવાબમાં વ્યંતરીઓએ કહ્યું, “જો તું અમને ઈચ્છતો હોય તો પંચશૈલદ્વીપમાં આવ.” આ પ્રમાણે કહીને વ્યંતરીઓ આકાશમાર્ગે ઊડીને જતી રહી.

આ બાજુ તે દેવીઓમાં મૂર્ચ્છિત કુમારનંદી રાજકુળમાં સોનામહોરો આપીને ઘોષણા કરાવે છે “જે વ્યક્તિ કુમારનંદીને પંચશૈલદ્વીપમાં લઈ જશે તેને તે કરોડોનું ધન આપશે.” એક વૃદ્ધપુરુષે
 20 તે ઘોષણાને અટકાવી. (અર્થાત્ આ બીડું તેણે ઝડપ્યું.) વૃદ્ધપુરુષે વહાણ તૈયાર કરાવ્યું અને તે વહાણમાં ખાવા-પીવાની સામગ્રી ભરી. (કુમારનંદીએ ઘોષણા પ્રમાણેનું ધન વૃદ્ધપુરુષને આપ્યું.) વૃદ્ધપુરુષે તે ધન પોતાના પુત્રોને આપીને કુમારનંદી સાથે વહાણમાં પ્રયાણ કર્યું. જ્યારે તે બંને જણા સમુદ્રમાં દૂર સુધી આવ્યા ત્યારે વૃદ્ધપુરુષે કહ્યું—“જો, કંઈ દેખાય છે ?” તેણે કહ્યું—“કંઈક

25 ૬૩. સુરપતિનિયોગેન નન્દીશ્વરવરદ્વીપં યાત્રાયૈ પ્રસ્થિતે, તયોશ્ચ વિદ્યુન્માલી નામ પચ્છશૈલાધિપતિઃ (પતિઃ) સ ચ્યુતઃ, તે ચિન્તયતઃ—કચ્છિત્ વ્યુદ્ગ્રાહયાવઃ ય આવયોર્ભર્તાં ભવેદિતિ, નવરં વ્રજન્તીભ્યાં ચમ્પ્યાયાં કુમારનન્દી પચ્છમહિલાશતપરિવારો લલન્ દ્રષ્ટઃ, તાભ્યાં ચિન્તિતમ્—એષ સ્ત્રીલોલુપઃ એનં વ્યુદ્ગ્રાહયાવઃ, તદા તાભ્યામુદાનગતાય દર્શિતઃ, તદા સ ભણતિ—કે યુવાં ?, તે ભણતઃ—દેવતે, સ મૂર્ચ્છિતઃ તે પ્રાર્થયતે, તે ભણતઃ — યદ્યાવાભ્યાં કાર્યં તત્ પચ્છશૈલં દ્વીપમાયા ઇતિ ભણિત્વોત્પત્ય ગતે, સ તયોર્મૂર્ચ્છિતો રાજકુલે સુવર્ણં દત્ત્વા પટહં નિષ્કાશયતિ—કુમારનન્દી યઃ પચ્છશૈલં નયતિ તસ્મૈ ધનકોટીં દદાતિ, સ્થવિરેણ પટહો
 30 વારિતઃ, પ્રવહણં કારિતં, પથ્યદનેન ભૂતં, સ્થવિરસ્તત્ દ્રવ્યં પુત્રેભ્યો દત્ત્વા કુમારનન્દિના સહ યાનપાત્રેણ પ્રસ્થિતઃ યદા દૂરં સમુદ્રેણ ગતસ્તદા સ્થવિરેણ ભણ્યતે — કિચ્છિદપિ પ્રેક્ષસે ?, સ ભણતિ—કિમપિ કૃષ્ણં દ્રશ્યતે,

૬૫ થિરો ભળતિ—એસ વડો સમુદ્રકૂલે પવ્વયપાદે જાઓ, એયસ્સ હેટ્ટેણ એયં વહણં જાહિતિ, તો તુમં અમૂઢો વડે વિલગ્ગેજ્જાસિ, તાહે પંચસેલગાઓ ભારંડપક્કહી એહિંતિ, તેસિં જુગલસ્સ તિન્નિ પાયા, તતો તેસુ સુત્તેસુ મજ્જિલ્લે પાદે સુલગ્ગો હોજ્જાહિ પડેણ અપ્પાણં બંધિંડં, તો તે તં પંચસેલયં પોહિંતિ, અહ તં વડં ન વિલગ્ગસિ તો એયં વહણં વલયામુહં પવિસિહિત્તિ તત્થ વિણસ્સિહિસિ, એવં સો વિલગ્ગો, ણીઓ ય પક્કહીહિ, તાહે તાહિં વાણમંતરીહિં વિઢ્ઠો, રિઢ્ઠી ય સે દાઙ્ગયા, સો 5 પગહિઓ, તાહિં ભણિઓ—ન એણ સરીરેણ અમ્હે ભુંજામો, કિંચિજ્જલનપવેસાદિ કરેહિ, જહા પંચસેલાધિપતી હોહિસિ, તોહં કિહ જામિ ?, તાહિં કરયલપુડેણ નીઓ સઝ્જાણે છિઢ્ઠિઓ, તાહે લોગો આગંતૂણ પુચ્છઙ્ગ, તાહે સો ભળતિ — ‘વિઢ્ઠં સુયમણુભૂયં જં વિત્તં પંચસેલ એ દીવે’

કાણું-કાણું દેખાય છે.” વૃદ્ધપુરુષે કહ્યું—“આ વટવૃક્ષ સમુદ્રકિનારે પર્વતની તળેટીએ ઉત્પન્ન થયું છે, આની નીચેથી આ વહાણ પસાર થાય ત્યારે તારે ચૂક્યા વગર આ વૃક્ષ ઉપર ચઢવાનું રહેશે. 10 તે વૃક્ષ ઉપર પંચશૈલદ્વીપથી ભારંડપક્ષીઓ આવશે, તે યુગલપક્ષીઓને (એક જ શરીરમાં બે જીવ હોવાથી યુગલ પક્ષી કહેવાય છે) ત્રણ પગો હશે. તે પક્ષીઓ જ્યારે સુઈ જાય ત્યારે મધ્યમ પગ ઉપર તારે વચ્ચના ટુકડાવડે પોતાને બાંધીને લટકી જવું. તેથી તે પક્ષીઓ તને પંચશૈલદ્વીપમાં લઈ જશે. જો તું આ વૃક્ષ ઉપર ચઢી નહીં શકે તો આ વહાણ આગળ જતા પાણીની ગોળ-ગોળ ભમરીઓમાં પ્રવેશશે અને તેમાં તું મૃત્યુ પામીશ.” 15

વટવૃક્ષ નીચે વહાણ આવતા તે વૃક્ષ ઉપર ચઢી ગયો અને પક્ષીઓ તેને દ્વીપમાં લઈ ગયા. ત્યાં તે વ્યંતરીઓએ તેને જોયો અને પોતાની ઋદ્ધિ કુમારનંદીને દેખાડી. આ બધું જોઈ તે વધારે આસક્ત થયો. વ્યંતરીઓએ કહ્યું —“તારા આ શરીર સાથે અમે ભોગો ભોગવીશું નહીં, તું અગ્નિપ્રવેશાદિ એવું કંઈક કર જેથી પંચશૈલાધિપતિ થાય.” કુમારનંદીએ પૂછ્યું —“હું અહીંથી મારા સ્થાને કેવી રીતે જાઉં ?” ત્યારે વ્યંતરીએ પોતાના કરતલપુટવડે લઈ કુમારનંદીને પોતાના 20 ઉદાનમાં મૂક્યો. લોકો આવીને તેને પૂછવા લાગ્યા. ત્યારે તેણે તે પંચશૈલદ્વીપમાં જે જોયું, સાંભળ્યું, અનુભવ્યું, કે જે જાણ્યું તે સર્વલોકોને કહેવા લાગ્યો. ત્યાર પછી મિત્રના અટકાવવા છતાં

૬૪. સ્થવિરો ભળતિ—એષ વટઃ સમુદ્રકૂલે પર્વતમૂલે જાતઃ, એતસ્યાધસ્તાત્ એતત્ પ્રવહણં યાસ્યતિ, તત્ ત્વમમૂઢો વટે વિલગ્ગેઃ, તત્ર પચ્છશૈલાત્ ભારણ્ડપક્ષિણ એષ્યન્તિ, તયોર્યુગલયોસ્ત્રયઃ પાદાઃ, તતસ્તેષુ સુમેષુ મધ્યમે પાદે સુલગ્નો ભવેઃ પટેનાત્માનં બદ્ધવા, તતસ્તે ત્વાં પચ્છશૈલં નેષ્યન્તિ, અથ તં વટં ન 25 વિલગિષ્યસિ તદા એતત્ પ્રવહણં વલયામુખં પ્રવેક્ષ્યતિ ઇતિ તત્ર વિનઙ્ક્ષ્યસિ, એવં સ વિલગ્નઃ, નીતશ્ચ પક્ષિભિઃ, તદા તાભ્યાં વ્યન્તરીભ્યા દૃષ્ટઃ ઋદ્ધિશ્ચાસ્મૈ દર્શિતા, સ પ્રગૃદ્ધઃ, તાભ્યાં ભણિતઃ—નૈતેન શરીરેણાવાં ભુજ્જ્વહે, કિચ્છિજ્જલનપ્રવેશાદિ કુરુ, યથા પચ્છશૈલાધિપતિર્ભવિષ્યસિ ઇતિ, તદહં કથં યામિ, તાભ્યાં કરતલપુટેન નીતઃ સ્વોદ્યાને ત્વક્તઃ, તદા લોક આગત્ય પૃચ્છતિ, તદા સ ભળતિ—‘દૃષ્ટં શ્રુતમનુભૂતં યદ્વૃત્તં પચ્છશૈલે દ્વીપે’

તિ^{૬૫}, તાહે મિત્તેણ વારિજ્જંતોવિ ઙ્ગિણિમરણેણ મઓ પંચસેલાહિવઈં જાઓ, સઙ્કસ્ય નિવ્વેદો જાઓ-
 ભોગાણ કજ્જે કિલિસ્સઇ, અમ્હે જાણંતા કીસ અચ્છામોત્તિ પવ્વઇઓ, કાલં કારુણ અચ્ચુણ
 ઉવવન્નો, ઓહિણા તં પેચ્છઇ, અણ્ણયા ણંદિસ્સરવરજજાણ પલાયંતસ્સ પટહો ગલે ઓલઇઓ, તાહે
 વાયંતો ણંદિસ્સરં ગઓ, સઙ્કો આગઓ તં પેચ્છઇ, સો તસ્સ તેયં અસહમાણો પલાયતિ, સો તેયં
 5 સાહેરેત્તા ધણતિ-મો મમં જાણાસિ ? સો ધણતિ-કો સઙ્કાદી ઙ્ગે ણ યાણતિ ?, તાહે તં સાવ-
 ગરૂવં દંસેઇ, જાણાવિઓ ય, તાહે સંવેગમાવન્નો ધણતિ-સંદિસહ ઙ્ગયાણિં કિં કરેમિ ?, ધણતિ-
 વઙ્કમાણસામિસ્સ પઙ્કિમં કરેહિ, તતો તે સમ્પત્તબીયં હોહિત્તિ, તાહે મહાહિમવંતાઓ ગોસીસ-
 ચંદણરુક્કં છેત્તૂણ તત્થ પઙ્કિમં નિવ્વત્તેરુણ કઠ્ઠસંપુટે છુભિત્તા આગઓ ભરહવાસં, વાહણં

ઈંગિણિમરણવડે (અનશનના એક પ્રકારવડે) મરીને પંચશૈલાધિપતિ થયો. શ્રાવકમિત્રને વૈરાગ્ય
 10 ઉત્પન્ન થયો-“જીવ ભોગો માટે કેટલો દુઃખી થાય છે, હું જાણવા છતાં શા માટે આ સંસારમાં
 રહું છું.” આમ વિચારતા-વિચારતા તેણે પ્રવ્રજ્યા શ્રદ્ધ કરી. કાળ કરીને અચ્યુતનામના દેવલોકમાં
 ઉત્પન્ન થયો, અવધિવડે કુમારનંદીના જીવને જુએ છે.

એકવાર નંદીશ્વરની યાત્રામાંથી ભાગતા વિદ્યુન્માળી (કુમારનંદીનો જીવ જે પંચશૈલાધિપતિ
 થયો છે તે) દેવના ગળામાં (પરાણે) ઢોલક આવી પડ્યું. તેને વગાડતો તે નંદીશ્વર ગયો. ત્યાં
 15 આવેલો શ્રાવક (અર્થાત્ જે હવે દેવ બન્યો છે) તેને જુએ છે. વિદ્યુન્માળીદેવ તે શ્રાવકદેવના
 તેજને નહીં સહન કરતો ભાગે છે. ત્યારે પોતાના તેજને સંહરી શ્રાવકદેવ કહે છે -“હે દેવ !
 શું તું મને ઓળખે છે ?” તેણે કહ્યું-“શકાદિ ઈન્દ્રોને કોણ ન ઓળખે ?” ત્યારે તે શ્રાવકદેવ
 પોતાનું પૂર્વભવસંબંધી શ્રાવકનું રૂપ દેખાડે છે, અને પોતાની ઓળખાણ આપે છે. સંવેગને પામેલો
 કુમારનંદીનો જીવ કહે છે-“આદેશ આપો, હવે હું શું કરું ?” શ્રાવકદેવ કહે છે -“વર્ધમાનસ્વામીની
 20 પ્રતિમા બનાવ જેનાથી તને સમ્યક્ત્વરૂપ બીજની પ્રાપ્તિ થશે.”

ત્યાર પછી તે વિદ્યુન્માળી દેવ મહાહિમવંતપર્વત પરથી ગોશીર્ષચંદનના વૃક્ષને છેદીને તેમાંથી
 પ્રતિમા બનાવીને તે પ્રતિમાને કાજની બનાવેલી પેટીમાં મૂકી ભરતક્ષેત્રમાં આવ્યો. ત્યાં સમુદ્રના
 મધ્યભાગમાં ઉત્પાતને કારણે છ મહિનાથી ભમતા એક જહાજને જુએ છે. દેવે તે ઉત્પાતને શાંત

૬૫. ઇતિ, તદા મિત્રેણ વાર્યમાણોઽપિ ઙ્ગિણીમરણેણ મૃતઃ પચ્ચશૈલાધિપતિર્જાતઃ, શ્રાદ્ધસ્ય નિર્વેદો
 25 જાતઃ, ભોગાનાં કૃતે (કાર્યે) ક્લિશ્યતે, વયં જાનાનઃ કિં તિણ્ણમ ઇતિ વપ્રજિતઃ, કાલં કૃત્વાઽચ્ચુતે
 ઉત્પન્નઃ, અવધિના તં પચ્ચયતિ, અન્યદા નન્દીશ્વરવરયાત્રાયાં પલાયમાનસ્ય પટહો ગલેઽવલગિતઃ, તદા વાદયન્
 નન્દીશ્વરં ગતઃ, શ્રાદ્ધ આગતઃ તં પ્રેક્ષતે, સ તસ્ય તેજોઽસહમાનઃ પલાયતે, સ તેજઃ સંહત્ય ધણતિ-
 મો માં જાનાસિ ?, સ ધણતિ-કઃ શક્રાદીન્ ઙ્ગન્દ્રાન્ ન જાનાતિ ?, તદા તત્ શ્રાવકરૂપં દર્શયતિ,
 જ્ઞાપિતશ્ચ, તદા સંવેગમાપન્નો ધણતિ-સંદિશત ઙ્ગદાનીં કિં કરોમિ ?, ધણતિ-વર્ધમાનસ્વામિનઃ પ્રતિમાં
 30 કુરુ, તતસ્તે સમ્યક્ત્વબીજં ધવિષ્યતિ ઇતિ, તદા મહાહિમવતો ગોશીર્ષચંદનવૃક્ષં છિત્ત્વા તત્ર પ્રતિમાં નિર્વર્ત્ય
 કાષ્ઠસંપુટે ક્ષિપ્ત્વા આગતો ભરતવર્ષ, વ્રહ્મણં

પૌંસઙ્ગ સમુદ્વસસ મજ્ઞે ઉપ્પાઙ્ગણ છમ્માસે ભમંતં, તાહે તેણ તં ઉપ્પાઙ્ગયં ઉવસામિયં સા ય ખોડી
 દિન્ના, ભણિઓ ય-દેવાહિદેવસસ એથ પડિમા કાયવ્વા, વીતભએ ઉત્તારિયા, ઉદાયણો રાયા,
 તાવસભત્તો, પભાવતી દેવી, વણિએહિં કહિતં-દેવાહિદેવસસ પડિમા કરેયવ્વત્તિ, તાહે ડંદાદીણં
 કરેંતિ, પરસૂ ણ વહતિ, પભાવતીએ સુયં, ભણતિ-વદ્ધમાણસામી દેવાહિદેવો તસસ કીરડ, જાહે
 આહયં તાવ પુવ્વનિમ્માયા પડિમા, અંતેએ ચેઙ્ગયઘરં કારિયં, પભાવતી પહાયા તિસંઙ્ગં અચ્ચેઙ્ગ, 5
 અણ્ણયા દેવી ણચ્ચઙ્ગ રાયા વીણં વાએઙ્ગ, સો દેવિએ સીસં ન પેચ્છઙ્ગ, અદ્ધિતી સે જાયા, તઓ
 વીણાવાયણયં હથ્થઓ ભદ્ધં, દેવી રુદ્ધા ભણઙ્ગ-કિં દુદ્ધુ નચ્ચિયં ?, નિબ્બંધે સે સિદ્ધં, સા ભણતિ-
 કિં મમ ?, સુચિરં સાવયત્તણં અણ્ણપાલિયં, અણ્ણયા ચેઙ્ગિં પહાયા ભણતિ-પોત્તાઙ્ગ આણેહિ, તાએ

ક્યો. તે પેટી તેઓને આપી, અને કહ્યું-“આમાં જે પ્રતિમા છે, તે દેવાધિદેવની કરવા યોગ્ય છે.”
 (અર્થાત્ જગતમાં જે દેવાધિદેવ છે, તેની પ્રતિમા આ પેટીમાં છે એમ સમજવું.) પેટીમાં રહેલ 10
 પ્રતિમાના પ્રભાવે તેઓ સમુદ્ર પાર કરી વીતભયનગરમાં ઉતર્યા, ત્યાં ઉદાયનરાજા હતો જે તાપસોનો
 ભક્ત હતો. તેને પ્રભાવતી દેવીનામે રાણી હતી. વેપારીઓએ કહ્યું-“દેવાધિદેવની પ્રતિમા કરવાની
 છે.” (અર્થાત્ આ પેટીમાં દેવાધિદેવની પ્રતિમા છે.) ત્યારે ઉદાયનરાજા વગેરે બધા ઈન્દ્રાદિની
 પ્રતિમા બનાવવા કુહાડીવડે પેટી તોડવાનો પ્રયત્ન કરે છે. (અર્થાત્ પોતાના ઈષ્ટદેવોને જ દેવાધિદેવ
 માની એમનું નામ લઈ પેટી તોડવાનો પ્રયત્ન કરે છે.) પરંતુ પેટીને તોડવામાં કુહાડી સમર્થ બનતી 15
 નથી. આ વાત પ્રભાવતીદેવીએ સાંભળી તેણીએ કહ્યું-“ઈન્દ્રાદિ દેવાધિદેવ નથી પરંતુ
 વર્ધમાનસ્વામી જ દેવાધિદેવ છે તેથી તેની પ્રતિમા કરો.” જ્યારે એ પ્રમાણે કરે છે ત્યારે પેટી
 ઉઘડે છે અને તેમાંથી પૂર્વે બનાવેલ પ્રતિમા નીકળે છે. રાજા અંત:પુરમાં ચૈત્યગૃહ કરાવે છે. પ્રભાવતી
 સ્નાનપૂર્વક ત્રિસંધ્યા પ્રતિમાની પૂજા કરે છે.

એકવાર દેવી નાચે છે અને રાજા વીણા વગાડે છે. તે સમયે રાજા નાચતી દેવીનું મસ્તક 20
 જોતો નથી. તેથી તેને અધૃતિ થાય છે. હાથમાંથી વીણાવાદન નીચે પડી જાય છે. ગુસ્સે થયેલી
 દેવી કહે છે - “શું નૃત્ય બરાબર નથી ?” ઘણો આગ્રહ કરવાથી રાજાએ રાણીને વાત કરી.
 તેણીએ કહ્યું-“હવે મારે વધું જીવીને શું કામ છે ? લાંબાકાળ સુધી શ્રાવકપણું પાળ્યું છે.” એકવાર

૬૬. પશ્યતિ સમુદ્વસસ મધ્યે ઉત્પાતેન ષણ્ણમાસ્યા ભ્રમત્, તદા તેન તદુત્પાતિકં મુપશમિતં સા ચ
 પેટા દત્તા, ભણિતશ્ચ-દેવાધિદેવસ્યાત્ર પ્રતિમા કર્તવ્યા, વીતભયે ઉત્તારિતા, ઉદાયનો રાજા, તાપસભક્તઃ, 25
 પ્રભાવતી દેવી, વણિમ્મિઃ કથિતં-દેવાધિદેવસ્ય પ્રતિમા કર્તવ્યેતિ, તદેન્દ્રદીનાં કુર્વન્તિ, પરશુર્ન વહતિ,
 પ્રભાવત્યા શ્રુતં, ભણતિ-વર્ધમાનસ્વામી દેવાધિદેવસ્તસ્ય ક્રિયતાં યદા આહતં તાવત્પૂર્વનિર્મિતા પ્રતિમા,
 અન્ત:પુરે ચૈત્યગૃહં કારિતં, પ્રભાવતી સ્નાતા ત્રિસન્ધ્યમર્ચયતિ, અન્યદા દેવી નૃત્યતિ રાજા વીણાં વાદયતિ,
 સ દેવ્યાઃ શીર્ષં ન પ્રેક્ષતે, અધૃતિસ્તસ્ય જાતા, તતો વીણાવાદનં હસ્તાદ્ ભ્રષ્ટં, દેવી રુદ્ધા ભણતિ-કિં
 દુષ્ટં નૃત્તં, નિર્બંધે તસ્યૈ શિષ્ટં, સા ભણતિ-કિં મમ ? સુચિરં શ્રાવકત્વમનુપાલિતમ્, અન્યદા ચેટી સ્નાતા 30
 ભણતિ-પોતાન્યાનય, તયા

- ૬૭
૧૦ રક્તાણિ આણીયાણિ, રુઢ્ઢા અદ્વાણ આહયા, જિણઘરં પવિસંતીણ રક્તગાણિ દેસિત્તિ, આહયા મયા ચેડી, તાહે ચિંતેઢ-મણ વયં ઁંડિયં, કિં જીવિતેણંતિ ?, રાયણં આપુચ્છઢ-ભક્તં પચ્ચક્ક્રામિત્તિ, નિબ્બંધે જઢ પરં બોધેસિ, પડિસ્સુયં, ભક્તપચ્ચક્ક્રાણેણ મયા દેવલોગં ગયા, જિણપડિમં દેવદત્તા દાસચેડી ઁુજ્જા સુસ્સુસતિ, દેવો ઉદાયણં સંબોહેતિ, ન સંબુજ્ઢતિ, સો ય તાવસભત્તો, તાહે દેવો
- ૫ તાવસરૂવં કરેઢ, અમયફલાણિ ગહાય સો આગઓ, રણ્ણા આસાઢયાણિ, પુચ્છિઓ-કહિં ઁયાણિ ફલાણિ ?, નગરસ્સ અદૂરે આસમો તહિં, તેણ સમં ગઓ, તેહિં પારઢ્ઢો, ણાસંતો વણસંઢે સાહવો પેચ્છઢ, તેહિં ઢમ્મો કહિઓ, સંબુઢ્ઢો, દેવો અત્તાણં દરિસેઢ, આપુચ્છિત્તા ગઓ, જાવ અત્થાણીણ ચેવ અત્તાણં પેચ્છઢ, ઁવં સઢ્ઢો જાઓ । ઢઓ ય ગંધારઓ સાવગો સવ્વાઓ જમ્મભૂમીઓ
- ૧૦ સ્નાન કર્યા પછી પ્રભાવતીએ દાસીને કહ્યું-“વસ્ત્ર લાવ.” દાસીએ લાલ વસ્ત્રો આપ્યા. (હકીકતમાં દાસીએ સફેદ વસ્ત્રો જ આપ્યા હતા પરંતુ પ્રભાવતીને પોતાનું આયુષ્ય અલ્પ હોવાના ચિહ્નરૂપે તે વસ્ત્રો લાલ દેખાયા) જિનગૃહમાં જતી મને લાલ વસ્ત્રો આપે છે” એમ વિચારી ગુસ્સે થયેલી પ્રભાવતીએ દાસીને અરિસો માર્યો. દાસી મૃત્યુ પામી. ત્યારે પદ્માવતી વિચારે છે-“અરર ! મેં પ્રથમવ્રતનું ખંડન કર્યું. હવે જીવીને મારે શું કામ છે?” રાજાને પૂછે છે- અનશન કરું ? આગ્રહ થતાં રાજાએ પોતાને બોધ પમાડવાની શરતે અનશનની રજા આપી. તેણીએ બોધ પમાડવાની
- ૧૫ શરત સ્વીકારી. અનશન કરવા પૂર્વક મરીને દેવલોકમાં ગઈ. દેવદત્તા નામે કુબ્જાદાસી જિનપ્રતિમાની પૂજા કરે છે. દેવ (પ્રભાવતીનો જીવ) ઉદાયનરાજાને બોધ પમાડવાનો પ્રયત્ન કરે છે. પરંતુ રાજા બોધ પામતો નથી. તે તાપસભક્ત હોય છે.

તેથી દેવ તાપસનું રૂપ કરે છે. અમૃતફળોને ગ્રહણ કરી તાપસ રાજા પાસે આવ્યો. રાજાએ ફળોનો સ્વાદ ચાખ્યો અને પૂછ્યું -“આ ક્યાંના ફળો છે ?” તાપસે જવાબ આપ્યો -“નગરની નજીકમાં એક આશ્રમ છે ત્યાં આ ફળો ઊગે છે.” રાજા તાપસ સાથે તે આશ્રમમાં ગયો. (ત્યાં ફળોને તોડતા રાજાને જોઈ) તાપસો રાજાને મારવા દોડ્યા. તેથી ત્યાંથી ભાગી છૂટતો રાજા આગળ વનખંડમાં સાધુઓને જુએ છે. સાધુઓએ રાજાને ધર્મ કહ્યો. રાજા બોધ પામ્યો. દેવ પોતાના દર્શન કરાવે છે. રજા લઈને દેવ જતો રહ્યો. રાજા પોતાને સભાષાંતરમાં બેઠેલો જુએ છે. આ પ્રમાણે તે ઉદાયનરાજા શ્રાવક બન્યો.

- ૨૫ ૬૭. રક્તાન્યાનીતાનિ, રુઢ્ઢા, આદર્શનાહતા, જિનગૃહં પ્રવિશન્ત્યા રક્તાનિ દદાસીતિ, આહતા મૃતા ચેટી, તદા ચિન્તયતિ-મયા વ્રતં ઁખણિઢતં, કિં જીવિતેનેતિ, રાજાનમાપૃચ્છતિ-ભક્તં પ્રત્યાઁઁયામીતિ, નિબંધે યદિ પરં બોધયસિ, પ્રતિશ્રુતં, ભક્તપ્રત્યાઁઁયાનેન મૃતા દેવલોકં ગતા, જિનપ્રતિમાં દેવદત્તા દાસી કુબ્જા શુશ્રૂષતે, દેવ ઉદાયણં સંબોધયતિ, ન સંબુઢ્યતે, સ ચ તાપસભક્તઃ તદા દેવસ્તાપસરૂપં કરોતિ, અમૃતફલાણિ સ ગૃહીત્વાઢઢગતઃ, રાજા આસ્વાદિતાનિ, પૃષ્ઠઃ-કવૈતાનિ ફલાણિ ?, નગરસ્સાદૂરે આશ્રમઃ
- ૩૦ તત્ર, તેન સમં ગતઃ, તૈઃ પ્રારબ્ધઃ, નશ્યન્ વનઁખણ્ઢે સાધૂન્ પશ્યતિ, તૈર્ધર્મઃ કથિતઃ, સંબુઢ્ઢઃ, દેવ આત્માનં દર્શયતિ, આપૃચ્છઁ ગતઃ, યાવદાસ્થાનિકાયામેવાત્માનં પશ્યતિ, ઁવં શ્રાઢ્ઢો જાતઃ । ઢતશ્ચ ગાન્ધારઃ શ્રાવકઃ સર્વા જન્મભૂમી-

વંદિત્તા વેયદ્ધે કળગપડિમાઝ સુણેત્તા ઝવવાસેણ ઠિઓ, જડ વા મઓ વિઢ્ઢાઓ વા, દેવયાએ વંસિયાઓ, તુઢ્ઢા ય સવ્વકામિયાણં ગુલિગાણં સયં દેતિ, તતો પીંતો સુણેઢ્ઢ—વીતભએ જિણપડિમા ગોસીસચંદણમઈ, તં વંદઓ એઢ્ઢ, વંદતિ, તત્થ પડિભગ્ગો, દેવદત્તાએ પડિચરિઓ, તુઢ્ઢેણ ય સે તાઓ ગુલિયાઓ ઢિણ્ણાઓ, સો પવ્વતિઓ । અણ્ણયા તાએ ચિંતિયં—મમ કળગસરિસો વણ્ણો ભવઝત્તિ, તતો જાયરૂ વવણ્ણા ણવકળગસરિસરુવા જાયા, પુણોઝવિ ચિંતેઢ્ઢ—ભોગે ભુંજામિ, એસ રાયા તાવ 5 મમ પિયા, અણ્ણે ય ગોહા, તાહે પજ્જોયં રોએઢ્ઢ, તં મણસિકાઝં ગુલિયં ઝાઢ્ઢ, તસ્સવિ દેવયાએ કહિયં, એરિસી રુવવતિત્તિ, તેણ સુવણ્ણગુલલિયાએ ઢૂઓ પેસિઓ, સા ભણતિ—પેચ્છામિ

આ બાજુ ગંધારનામે એક શ્રાવકે સર્વ જન્મભૂમીઓ વાંદીને વૈતાલ્યપર્વતમાં સુવર્ણપ્રતિમા છે એવું સાંભળીને (તેના દર્શન કરવાની ઇચ્છાથી) વૈતાલ્યપર્વતની તળેટીએ ઉપવાસ કરવાનું શરૂ કર્યું —“કાં’તો મરું, કાં’તો દર્શન કરું” દેવતાએ પ્રતિમાઓના દર્શન કરાવ્યા, અને ખુશ થઈને સર્વ ઇચ્છાને પૂર્ણ કરવામાં સમર્થ એવી એકસો ગુટિકાઓ આપી. ત્યાંથી આગળ નીકળતા તે સાંભળે છે કે — વીતભય નગરમાં ગોશીર્ષચંદનની બનાવેલી જિનપ્રતિમા છે. તેને વંદન કરવા આવે છે. પ્રતિમાને વંદન કરે છે. અચાનક ત્યાં કો’ક વ્યાધિ થવાને કારણે આગળ વધી શક્યો નહીં. દેવદત્તા દાસીએ તેની સેવા કરી. તેથી ખુશ થઈને શ્રાવકે તે ગુટિકાઓ દાસીને આપી. શ્રાવકે પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરી. 15

એકવાર દાસીએ વિચાર્યું—“મારો સુવર્ણસદશ વર્ણ થાઓ” (એમ વિચારી એક ગુટિકા મોંમા મૂકી.) તેથી નવો સુંદર રૂપવર્ણ ઉત્પન્ન થવાને કારણે તે નવા સુવર્ણ જેવા રૂપવાળી થઈ. ફરી તે વિચારે છે કે —“હું ભોગોને ભોગવું, પરંતુ આ ઉદાયનરાજા એ તો મારા પિતા સમાન છે અને બીજા અન્ય લોકો તો તે રાજાના સેવકો છે તેથી ચંડપ્રદ્યોત મારા માટે યોગ્ય છે.” ચંડપ્રદ્યોતને મનમાં કરીને તે દાસી ગુટિકાને ખાય છે. બીજી બાજુ ચંડપ્રદ્યોતને પણ દેવતાએ કહ્યું — “આવા પ્રકારની રૂપવતી સ્ત્રી (વીતભયનગરમાં છે.)” ચંડપ્રદ્યોતે સુવર્ણગુલિકા પાસે (ગુટિકાના પ્રભાવે સુવર્ણ જેવા રૂપવાળી થવાથી લોકો કુબ્જાદાસીને સુવર્ણગુલિકા કહેતા હતા) દૂત મોકલ્યો. તેણીએ કહ્યું—“હું પણ તમને મળવા માગું છું.” તે અનલગિરિનામના ગંધહસ્તિ ઉપર બેસી રાત્રિએ ત્યાં 20

૬૮. વંદિત્વા વૈતાલ્યે કનકપ્રતિમાઃ શ્રુત્વોપવાસેન સ્થિતઃ, યદિ વા મૃતો દૃષ્ટા વા, દેવતયા દર્શિતાઃ, તુષ્ટા ચ સર્વકામિતાનાં ગુટિકાનાં શતં દદાતિ, તતો નિર્ગચ્છન્ શૂણોતિ—વીતભયે જિનપ્રતિમા ગોશીર્ષચંદનમયી, તાં વન્દિતુમાયાતિ, વન્દતે, તત્ર પ્રતિભગ્નઃ, દેવદત્તયા પ્રતિચરિતઃ, તુષ્ટેન ચ તસ્યૈ તા ગુટિકા દત્તાઃ સ પ્રવ્રજિતઃ । અન્યદા તયા ચિન્તિતં—મમ કનકસદૃશો વર્ણો ભવત્વિતિ, તતો જાતરૂપવર્ણાં નવકનકસદૃશરૂપા જાતા, પુનરપિ ચિન્તયતિ—ભોગાન્ ભુજ્ઞે, એષ રાજા તાવન્મમ પિતા, અન્યે ચારક્ષાઃ (ગોઘાઃ), તદા પ્રદ્યોતં રોચયતિ, તં મનસિકૃત્ય ગુટિકાં ઝાદતિ, તસ્યાપિ દેવતયા કથિતમ્ , ઈદૃશી રૂપવતીતિ, તેન સુવર્ણગુટિકાયૈ ઢૂતઃ પ્રેષિતઃ, સા ભણતિ—પણ્યામિ 25 30

૧૩૬ તૌંવ તુમં, સોઽળલગિરિણા રત્તિ આગઓ, દિઢ્ઠો તાઁ, અભિરુચ્ચિઓ ય, સા ભળતિ-જઙ્ઘ પઢિમં
નેસિ તો જામિ, તાહે પઢિમા નત્થિત્તિ રત્તિ વસિઝ્ઞણ પઢિગઓ, અન્નં જિળપઢિમરુ વં કાઝમાગઓ,
તત્થ ઢ્ઘાણે ઠવેત્તા જિયસામિં સુવળ્ળણગુલિયં ચ ગહાય ઝ્ઞ્ઞેણિં પઢિગઓ, તત્થ નલગિરિણા મુત્ત-
પુરિસાણિ મુક્કાણિ, તેણ ગંધેણ હ્થ્થી ઝમ્મત્તા, તં ચ દિસં ગંધો ઁઙ્ઞ, જાવ પલોઙ્ઞયં, ળલગિરિસ્સ
૫ પદં દિઢ્ઠં, કિંનિમિત્તમાગઓત્તિ, જાવ ચેડી ન ઢીસઙ્ઞ, રાયા ભળતિ-ચેડી ળીયા, ળામ પઢિમં
પલોઁહ, નવરં અચ્છઙ્ઞિત્તિ નિવેઙ્ઞયં, તતો રાયા અચ્ચળવેલાઁ આગઓ, પેચ્છઙ્ઞ પઢિમાઁ પુપ્ફાણિ
મિલાણાણિ, તતો નિવ્વળ્ળણંતેણ નાયં પઢિરૂવગન્તિ, હરિયા પઢિમા, તતોઽળેણ પ્જ્જોયસ્સ ઢૂઓ

આવ્યો. દાસીએ જોયો અને તેણીને તે ગમી ગયો. દાસીએ કહ્યું-“જો અહીંથી આ પ્રતિમા તમે
સાથે લઈ લો તો હું તમારી સાથે આવું,” તે સમયે પોતાની પાસે તેના જેવી બીજી પ્રતિમા ન
૧૦ હોવાને કારણે રાત્રિનું રોકાણ કરી તે પાછો ફર્યો. જિનપ્રતિમા જેવી જ અન્ય પ્રતિમા બનાવીને
તે પાછો આવ્યો. તે સ્થાને બીજી પ્રતિમા સ્થાપી જીવિતસ્વામીની પ્રતિમા (પ્રભુની વિઘ્નમાનતામાં
પ્રભુની જે પ્રતિમા બનાવાય તે પ્રતિમા જીવિતસ્વામીની પ્રતિમા કહેવાય) અને દાસીને લઈ
ઉજ્જયિની આવ્યો. વીતભયનગરમાં અનલગિરિ હાથીએ પોતાના મૂત્ર-પુરીષ મૂક્યા હતા. તેનાં
ગંધને કારણે ત્યાં રહેલ અન્ય હાથીઓ ઉન્મત્ત બન્યા.

૧૫ (અન્ય હાથીઓ કરતા આ ગંધહસ્તિઓ અતીવ વિશિષ્ટ હોય છે જેના મૂત્રાદિની ગંધ અન્ય
હાથીઓ સહન કરી શકતા નથી અને ડરને કારણે આજુબાજુ ભાગી જાય છે.) જે દિશામાંથી
ગંધ આવે છે ત્યાં જઈ જોતા અનલગિરિ હાથીના પગલા જુએ છે. શા માટે તે અહીં આવ્યો
? એવા વિચારથી ચારે બાજુ તપાસ કરતા દાસી દેખાતી નથી. રાજા કહે છે કે “ચંડપ્રદ્યોત આવીને
દાસીને લઈ ગયો (કારણ કે તે સમયે માત્ર ચંડપ્રદ્યોત પાસે જ આવો વિશિષ્ટ હાથી હતો.) જાઓ,
૨૦ જુઓ પ્રતિમા છે કે નહીં?” સૈનિકોએ “પ્રતિમા છે” એવા સમાચાર આપ્યા.

ત્યાર પછી રાજા પૂજા સમયે જિનગૃહમાં આવ્યો. ત્યાં પ્રતિમાના પુષ્પોને મ્લાન થયેલા
જુએ છે, તેથી બરાબર નિરીક્ષણ કરતા ખ્યાલ આવ્યો કે આ નકલી પ્રતિમા છે. અસલી પ્રતિમા
ચોરાઈ ગઈ છે. રાજાએ પ્રદ્યોતને દૂત મોકલ્યો-“મારે દાસીનું પ્રયોજન નથી, પણ પ્રતિમા પાછી

૬૧. તાવત્ત્વાં, સોઽનલગિરિણા રાત્રાવાગતઃ, દ્ઢ્ઢ્ઠસ્તયા, અભિરુચ્ચિત્ત્થ, સા ભળતિ યદિ પ્રતિમાં
૨૫ નયસિ તર્હિં યામિ, તદા પ્રતિમા નાસ્તીતિ રાત્રાવુષિત્વા પ્રતિગતઃ, અન્યત્ જિનપ્રતિમારૂપં કૃત્વાઽઽગતઃ,
તત્ર સ્થાને સ્થાપયિત્વા જીવત્સ્વામિનં સવર્ણગુલિકાં ચ ગૃહીત્વા ઝ્ઞ્ઞયિનીં પ્રતિગતઃ, તત્રાનલગિરિણા
મૂત્રપુરીષાણિ મુક્કાનિ, તેન ગન્ધેન હસ્તિન ઝમ્મત્તાઃ, તાં ચ દિશં ગન્ધો યાતિ, યાવત્પ્રલોકિતમ્, અનલગિરેઃ
પદં દ્ઢ્ઢ્ઠં, કિંનિમિત્તમાગત ઙ્ઞિતિ, યાવચ્ચેટી ન દ્ઢ્ઢ્ઠયતે, રાજા ભળતિ-ચેટી નીતા, નામ પ્રતિમાં પ્રલોકયથ,
નવરં તિઘ્ઠતીતિ નિવેદિતં, તતો રાજાઽર્ચન વેલાયામાગતઃ, પ્શ્યતિ પ્રતિમાયાઃ પુષ્પાણિ મ્લાનાનિ, તતો
૩૦ નિર્વર્ણયતા જ્ઞાતં પ્રતિરૂપકમિતિ, હૃતા પ્રતિમા, તતોઽનેન પ્રદ્યોતાય ઢૂતો

વિસંજ્જિઓ, ણ મમ ચેડીએ કજ્જં, પડિમં વિસજ્જેહિ, સો ણ દેઙ્, તાહે પહાવિઓ જેટ્ટમાસે દસહિં
રાઙ્હિં સમં, ઉત્તરતાણ ચ મરું ઝંધાવારો તિસાએ મરિઝમારદ્ધો, રણ્ણો નિવેઙ્કયં, તતોઙ્ણેણ પભાવતી
ચિંતિતા, આગયા, તીએ તિન્નિ પોક્કરાણિ કયાણિ, અગ્ગિમસ્સ મજ્જિમસ્સ પચ્છિમસ્સ, તાહે
આસત્થો, ગઓ ઉજ્જેણિં, ભણિઓ ચ રણ્ણા—કિં લોગેણ મારિતેણ ?, તુઙ્ગં મજ્જ ય જુઘ્ઠં
ભવતુ, અસ્સરહ્હથ્થિપાએહિં વા જેણ રુચ્ચઙ્, તાહે પજ્જોઓ ભણતિ — રહેહિં જુઙ્ગામો, તાહે ણલ- 5
ગિરિણા પડિકપ્પિતેણાગઓ, રાયા રહેણ, તતો રણ્ણા ભણિઓ—અહો અસચ્ચસંધોઙ્સિ, તહાવિ
તે નત્થિ મોક્કો, તતોઙ્ણેણ રહો મંડલીએ દિન્નો, હત્થી વેગેણ પચ્છઓ લગ્ગો, રહેણ જિઓ,
જં જં પાયં ઝક્કિવવઙ્ તત્થ તત્થ સરે છુભઙ્, જાવ હત્થી પડિઓ, ઉત્તરન્તો બદ્ધો, નિડાલે ચ સે
અંકો કઓ—દાસીપતિઓ ઉદાયણરણ્ણો, પચ્છ ણિયયણગરં પહાવિઓ, પડિમા નેચ્છઙ્,

સોંપી દે.” તે આપતો નથી. ત્યારે ઉદાયનરાજા જેઠમહિનામા દશ રાજાઓ સાથે યુદ્ધ માટે નીકળ્યો. 10
મરુભૂમિને પસાર કરતી વેળાએ તેનો સ્કંધાવાર તૃષાને કારણે મરવા પડ્યો. રાજાને આ વાતની
જાણ કરી તેથી રાજાએ પ્રભાવતીનું સ્મરણ કર્યું. તે આવી. તેણીએ ત્યાં ત્રણ વાવડીઓ બનાવી.
આગળ માટે, મધ્યમ માટે અને પાછળવાળાઓ માટે. ત્યારે રાજાને શાંતિ મળી અને ઉજ્જયિની
ગયો. ઉદાયનરાજાએ કહ્યું—“યુદ્ધમાં સૈનિકોને મારવાવડે શું ? તારું અને મારું યુદ્ધ થાઓ. અથ-
રથ-હાથી કે પગવડે, તને જે ગમે તેનાથી યુદ્ધ કરીએ.” 15

પ્રદ્યોતે કહ્યું—“રથવડે આપણે યુદ્ધ કરીએ.” ત્યારે પ્રદ્યોત તૈયાર કરેલા અનલગિરિ હાથી
ઉપર બેસીને આવ્યો અને રાજા રથવડે આવ્યો. આ જોઈ રાજાએ કહ્યું—“અરે ! પ્રદ્યોત ! તું
અસત્ય પ્રતિજ્ઞાવાળો છે, તો પણ તારો છૂટકારો નથી.” એમ કહી રાજાએ રથને ગોળ-ગોળ
ભમાવ્યો. હાથી વેગથી પાછળ લાગ્યો. પરંતુ રથવડે રાજા જીત્યો. હાથી જે જે પગને ઊંચકે
છે ત્યાં ત્યાં રાજા બાણને ફેંકે છે. છેલ્લે હાથી પડી ગયો. નીચે ઉતરતા પ્રદ્યોતને રાજાએ બાંધી 20
દીધો અને તેના કપાળે રાજાએ ચિહ્ન અંકિત કર્યું—“ઉદાયનરાજાની દાસીનો પતિ.” ત્યાર પછી
રાજા પોતાના નગર તરફ આવે છે. પ્રતિમા આગળ વધવા ઈચ્છતી નથી. માર્ગમાં વચ્ચે ચોમાસાને

૭૦. વિસુદ્ધઃ, ન મમ ચેટ્ટ્યા કાર્યં, પ્રતિમાં વિસર્જય, સ ન દદાતિ, તદા પ્રધાવિતો જ્યેષ્ઠમાસે દશભિઃ
રાજભિઃ સમમ્, ઉત્તરતાં ચ મરું સ્કન્ધાવારસ્તૃષા મર્તુમારબ્ધઃ, રાજ્ઞે નિવેદિતં, તતોઙ્ણેણ પ્રભાવતી ચિન્તિતા,
ગતા, તયા ત્રીણિ પુષ્કરાણિ કૃતાનિ, અગ્રસ્ય મધ્યસ્ય પાશ્ચાત્યસ્ય, તદા વિશ્વસ્તઃ, ગત ઉજ્જયિનીં, ભણિતશ્ચ 25
રાજ્ઞા—કિં લોકેન મારિતેન ? તવ મમ ચ યુદ્ધં ભવતુ, અશ્વરથહસ્તિપાદૈર્વાં યેન રોચતે, તદા પ્રદ્યોતો ભણતિ—
રથૈર્યુદ્ધ્યાવહે, તદાઙ્ણલગિરિણા પ્રતિકલ્પિતેનાગાતો, રાજા રથેન, તતો રાજ્ઞા ભણિતઃ—અહો અસત્યસન્ધોઙ્સિ,
તથાઙ્ણિ તે નાસ્તિ મોક્કઃ, તતોઙ્ણેણ રથો મણ્ડલ્યાં દત્તઃ, હસ્તી વેગેન પૃષ્ઠતો લગ્નઃ, રથેન જિતઃ, યં
યં પાદમુક્ષિપતિ તત્ર તત્ર શરા ક્ષિપતિ, યાવદ્ધસ્તી પતિતઃ, અવતરન્ બદ્ધો, લલાટે ચ તસ્યાઙ્કઃ કૃતઃ—
દાસીપતિઃ ઉદાયનરાજસ્ય, પશ્ચાન્નિજં નગરં પ્રધાવિતઃ, પ્રતિમા નેચ્છતિ, 30

૧૦ અંતરા વાસેણ ઉબદ્ધો ઠિઓ, તાહે ઉક્ષંદભણેણ દસવિ રાયાણો ધૂલીપાગારે કરેત્તા ઠિયા, જં ચ રાયા જેમેઙ્ગ તં ચ પજ્જોયસ્સવિ દિજ્જઙ્ગ, નવરં પજ્જોસવણયાએ સૂણેણ પુચ્છિઓ—કિં અજ્જ જેમેસિ ?, તાહે સો ચિંતેઙ્ગ—મારિજ્જામિ, તાહે પુચ્છઙ્ગ—કિં અજ્જ પુચ્છિજ્જામિ ?, સો ભણતિ—અજ્જ પજ્જોસવણા રાયા ઉવાસિઓ, સો ભણતિ અહંપિ ઉવવાસિઓ, મમવિ માયાપિયાણિ

5 સંજયાણિ, ણ યાણિયં મયા જહા—અજ્જ પજ્જોસવણત્તિ, રણ્ણો કહિયં, રાયા ભણતિ—જાણામિ જહા સો ધુત્તો, કિં પુણ મમ એયંમિ બદ્ધેલ્લેણ પજ્જોસવણા ચેવ ણ સુજ્જઙ્ગ, તાહે મુક્કો યામિઓ ય, પટ્ટો ય સોવણ્ણો તાણક્કરાણ છાયણનિમિત્તં બદ્ધો, સો ય સે વિસઓ દિન્નો, તપ્પભિત્તિં પટ્ટબદ્ધયા રાયાણો જાયા, પુવં મહ્ધબદ્ધા આસિ, વત્તે વાસારત્તે ગતો રાયા, તત્થ જો વણિયવગ્ગો આગતો સો તહિં ચેવ ઠિઓ, તાહે તં દસપુરં જાયં, એવં દસપુરં ઉપ્પણં । તત્થ ઉપ્પણા રક્ષિયજ્જા ।

10 કારણે રાજા અટક્યો. ત્યારે ધાડ(લૂંટફાટ) થવાના ભયથી દસે રાજાઓ રાજાની ચારેબાજુ ધૂળનો કિલ્લો બનાવીને રહ્યા. રાજા જે જમે છે તે જમણ પ્રદ્યોતને પણ અપાય છે. પરંતુ પર્યુષણાને દિવસે રસોઈયાએ પ્રદ્યોતને પૂછ્યું—“આજે તમે શું જમશો ?” ત્યારે તે વિચાર કરે છે કે—“આ લોકો આજે મને મારી નાંખવા ઈચ્છતા લાગે છે.” તેથી તે પૂછે છે કે— “કેમ આજે તમે મને પૂછો છો ?” રસોઈયાએ જવાબ આપ્યો—“આજે પર્યુષણા હોવાથી રાજાએ ઉપવાસ કર્યો છે.”

15 ત્યારે તે પણ કહે છે કે—“હું પણ આજે ઉપવાસ કરીશ, મારા પણ માતા-પિતા સંયત (સમ્યગ્ યતનાવાળા એટલે શ્રાવક) હતા, વળી આજે પર્યુષણપર્વ છે એવો મને ખ્યાલ આવ્યો નહીં.” રસોઈયાએ રાજાને વાત કરી.

રાજાએ કહ્યું -“તે ધૂર્ત છે એ હું જાણું છું, પરંતુ એ બંધાયેલો રહે તેમાં મારી પર્યુષણા શુદ્ધ થાય નહીં.” તેથી તેને મુક્ત કર્યો અને ક્ષમા યાચી. તથા ચંડપ્રદ્યોતના કપાળે લખાયેલા અક્ષરોને ઢાંકવા માટે સુવર્ણપટ્ટ લગાડ્યો. અને તેને તેનો દેશ પાછો આપ્યો. ત્યારથી લઈને રાજાઓ પટ્ટબંધવાળા થયા. તે પહેલા રાજાઓ મુગટનો બંધ જ કરતા હતા. વર્ષાઋતુ પૂર્ણ થતાં રાજા ગયો. રાજાની સાથે જે વેપારીવર્ગ આવેલ હતો તે ત્યાં જ રહ્યો. ત્યાં તેમના વસવાટથી દસપુરનગર થયું. આ પ્રમાણે દસપુરનગર ઉત્પન્ન થયું. તે દસપુરનગરમાં આર્યરક્ષિત ઉત્પન્ન થયા હતા.

૭૧. અન્તરા વર્ષયાડવબદ્ધઃ સ્થિતઃ, તદા અવસ્કન્દભયેન દશાપિ રાજાનઃ ધૂલિપ્રાકારાન્ કૃત્વા

25 સ્થિતાઃ, યચ્ચ રાજા જેમતિ તચ્ચ પ્રદ્યોતાયાપિ દીયતે, નવરં પર્યુષણાયાં સૂદેન પૃષ્ઠઃ—કિમદ્ય જેમસિ ?, તદા સ ચિન્તયતિ—માર્યે, તદા પૃચ્છતિ—કિમદ્ય પૃચ્છયે ?, સ ભણતિ—અદ્ય પર્યુષણા, રાજોપોષિતઃ, સ ભણતિ—અહમપ્યુપોષિતઃ, મમાપિ માતાપિતરૌ સંયતૌ, ન જ્ઞાતં મયા યથા — અદ્ય પર્યુષણેતિ, રાજ્ઞે કથિતં, રાજા ભણતિ— જાનામિ યથા એષ ધૂર્તઃ, કિં પુનઃ મમૈતસ્મિન્ બદ્ધે પર્યુષણૈવ ન શુદ્ધયતિ, તદા મુક્તઃ ક્ષમિતશ્ચ, પટ્ટશ્ચ સૌવર્ણસ્તેષામક્ષરાણાં છાદનનિમિત્તં બદ્ધઃ, સ ચ વિષયસ્તસ્મૈ દત્તઃ, તત્પ્રભૃતિ બદ્ધપટ્ટા

30 રાજાનો જાતાઃ, પૂર્વ મુકુટબદ્ધા આસન્, વૃત્તે વર્ષારાત્રે ગતો રાજા, તત્ર યો વણિવર્ગ આગતઃ સ તત્રૈવ સ્થિતઃ, તદા તદ્દશપુરં જાતમ્, એવં દશપુરમુત્પન્નમ્ । તત્રોત્પન્ના રક્ષિતાર્યાઃ ।

सो य रक्खिओ जं पिया से जाणति तं तथेव अधिज्जिओ, पच्छ घरे ण तीरइ पढिउंति गतो पाडलिपुत्तं, तत्थ चत्तारि वेदे संगोवंगे अधीओ समत्तपारायणो साखापारओ जाओ, किं बहुणा ?, चोद्दस विज्जाठाणाणि गहियाणि णेण, ताहे आगतो दसपुरं, ते य रायकुलसेवगा णज्जंति रायकुले, तेणं संविदितं रण्णो कयं जहा एमि, ताहे ऊसियपडागं नगरं कयं, राया सयमेव अम्मोगतियाए निग्गओ, दिट्ठो सक्कारिओ अग्गाहारो य से दिट्ठो, एवं सो नगरेण सव्वेण अहिंनंदि- 5
ज्जंतो हत्थिखंधवरगओ अप्पणो घरं पत्तो, तत्थवि बाहिरब्भंतरिया परिसा आढाति, तंपि चैंदणकलसादिसोभियं, तत्थ बाहिरियाए उवट्ठाणसालाए ठिओ, लोयस्स अग्घं पडिच्छइ, ताहे वयंसगा मित्ता य सव्वे आगए पेच्छइ, दिट्ठो परीयणेण य जणेण अग्घेण पज्जेण

ते रक्षित पोताना पिताने जेटकुं आवउत्तुं उतुं तेटकुं तेमनी पासे ज भाइयो. पछीथी घरमां आगण भाइवानुं शक्य न जशाता पाटलिपुत्रमां भाइवा गयो. त्यां सांगोपांग यार वेदोने भाइयो 10
अने समस्त वेदोनुं पुनरावर्तन करनारो (अथवा “समाप्तपरायण”—पारायण नामना शास्त्रनी समाप्तिने पामनारो) तथा समस्तवेदरूप शाभाने पार पामनारो थयो. वधारे शुं कडीअे ? तेणे यौदविद्याने ग्रहण करी. त्यार पछी दसपुरनगरमां (नगरनी बजार) ते आव्यो. राजकुलना सेवको राजकुलमां जशावे छे. रक्षिते पण राजाने जशाव्युं के “हुं आवुं ह्युं.” तेथी राजाअे संपूर्ण नगर उंथी धणओवडे शणगार्युं. राज स्वयं सामे लेवा नीकण्यो. 15

राजाअे रक्षितने ज्योयो, तेनो सत्कार कर्यो. अने तेने अग्र-आसन बेसवा माटे आप्युं. (अग्रहार=अग्रधार) आ रीते सर्व नगरवासीओवडे अभिनंदन करातो इस्तिस्कंध उपर रडेलो ते रक्षित पोताना घरे पडोय्यो. त्यां पण बाह्य-अभ्यंतरपर्षदा तेनो आदर करे छे. तेनुं ^(H)धर पण यंदनकणशादिथी सुशोभित उतुं. त्यां बजारनी उपस्थानशाणामां (बजार बेसवाना स्थाने) ते रह्यो. लोको तरङ्गथी भणता भेटणाने स्वीकारे छे. ते समये आवेला सरणी उमरवाणा अेवा 20
अधा मित्रोने ते जुअे छे. परिवारवाणाओअे रक्षितने ज्योयो अने अक्षतपात्र-वस्त्रादिरूप अर्घ्यवडे तथा प्रशस्तपुष्पोथी मिश्र अेवा पाणी वगेरे द्वारा तेनी पूजा करी. (अर्थात् परिवारे पुष्पमिश्रित जलद्वारा पगनुं प्रक्षालन करी तेने पात्र-वस्त्रादि आपवावडे पूजा करी.)

७२. स च रक्षितो यत्पिता तस्य जानाति तत्तत्रैवाधीतवान्, पश्चाद्गृहे न तीर्यते पठितुमिति गतः पाटलीपुत्रं, तत्र चतुरो वेदान् साङ्गोपाङ्गानधीतवान् समस्तपारायणः शाखापारगो जातः, किं बहुना ?, 25
चतुर्दश विद्यास्थानानि गृहीतान्यनेन, तदाऽऽगतो दशपुरं, ते च राजकुलसेवका ज्ञायन्ते राजकुले, तेन संविदितं राज्ञः कृतं यथैमि, तदोच्छ्रितपताकं नगरं कृतं, राजा स्वयमेव अभिमुखो निर्गतः, दृष्टः सत्कारितः अग्रासनं च तस्मै दत्तम्, एवं स नगरेण सर्वेणाभिनन्द्यमानो वरहस्तिस्कन्धगत आत्मनो गृहं प्राप्तः, तत्रापि बाह्याभ्यन्तरिका पर्षदाद्रियते, तदपि चन्दनकलशादिशोभितं, तत्र बाह्यायामास्थानशालायां स्थितः, लोकस्यार्घ्यं प्रतिच्छति तदा वयस्या मित्राणि च सर्वांनागतान् पश्यति, दृष्टः परिजनेन च जनेन अर्घेण 30
(अर्घ्येण) पादो न ★ वदनकलसादि० इति टिप्पणके ।

યે પૂઙ્ગો, ઘરં ચ સે દુપયચરુપ્પયહિરણ્ણસુવણ્ણાદિણા ભરિયં, તાહે ચિંતેઙ્ગ-અમં ન પેચ્છમિ, તાહે ઘરં અતિયઓ, માયરં અભિવાદેઙ્ગ, તાએ ભણ્ણઙ્ગ-સાગયં પુત્તત્તિ, પુણરવિ મજ્જત્થા ચેવ અચ્છઙ્ગ, સો ભણતિ-કિં ન અમ્મો ! તુજ્જ તુટ્ઠી ?, જેણ મએ એંતેણ ણગરં વિમ્હિયં ચોદ્દસણ્ણં વિજ્જાઠાણાણં આગમે કએ ।

- 5 સા ભણતિ-કહં પુત્ત ! મમ તુટ્ઠી ભવિસ્સતિ?, જેણ તુમં બહૂણં સત્તાણં વહકારણં અધિજ્જિઝમાગઓ, જેણ સંસારો વઙ્ગિજ્જઙ્ગ તેણ કહં તુસ્સમિ ?, કિં તુમં દિટ્ઠિવાયં પઠિઝમાગઓ?, પચ્છા સો ચિંતેઙ્ગ-કેત્તિઓ વા સો હોહિતિ ?, જામિ પઢામિ, જેણ માએ તુટ્ઠી ભવતિ, કિં મમ લોગેણં તોસિણં ?, તાહે ભણતિ-અમ્મો ! કહિં સો દિટ્ઠિવાઓ ?, સા ભણતિ-સાહૂણં દિટ્ઠિવાઓ, તાહે સો નામસ્સ અક્કરત્થં ચિંતેઝમારદ્ધો-દ્દષ્ટીનાં વાદો દ્દષ્ટિવાદઃ, તાહે સો ચિંતેઙ્ગ નામં ચેવ સુંદરં, જઙ્ગ કોઙ્ગ અજ્જાવેઙ્ગ તો અજ્જામિ, માયાવિ તોસિયા ભવત્તિ, તાહે ભણ્ણઙ્ગ-કહિં તે

- તેનું ઘર દ્વિપદ-ચતુષ્પદ-હિરણ્ય-સુવર્ણાદિવડે ભરી નાંખ્યું. રક્ષિત વિચારે છે-“માતા દેખાતી નથી.” તેથી તેણે ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. માતાને પ્રણામાદિ કરે છે. માતાએ કહ્યું-“હે પુત્ર ! તારું સ્વાગત કરું છું.” ફરી માતા મૌન થઈ ગઈ. રક્ષિત કહે છે-“હે માતા ! શું તને આનંદ નથી ? ચૌદ વિદ્યાસ્થાનોને પ્રાપ્ત કરી આવેલા એવા મારાવડે આખુંનગર આશ્ચર્ય પમાડાયું છે (તેનાથી 15 શું તને આનંદ થયો નથી?)” માતાએ કહ્યું-“ઘણાં જીવોના વધનું કારણ એવું શાસ્ત્ર તું ભણીને આવ્યો છે, જેનાથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે તેનાથી હું કેવી રીતે આનંદ પામું?, શું તું દષ્ટિવાદને ભણીને આવ્યો ?”

- રક્ષિત વિચારે છે-“તે વળી કેટલો હશે ?, જાઉં અને તેને ભણું જેથી માતાને આનંદ થાય, લોકોને ખુશ કરવાથી મારે શું ?” ત્યારે તે માતાને કહે છે -“હે માતા ! કોની પાસે તે દષ્ટિવાદ 20 છે ?” માતાએ કહ્યું-“સાધુઓ પાસે દષ્ટિવાદ છે.” ત્યારે તે રક્ષિતે (દષ્ટિવાદ) નામના અક્ષરાર્થને વિચારવાનું શરૂ કર્યું-“દષ્ટિઓનો વાદ તે દષ્ટિવાદ.” તે વિચારે છે-“અહો ! નામ પણ કેટલું સુંદર છે. જો કોઈ તે ભણાવે તો હું ભણું અને માતા પણ ખુશ થાઓ.” રક્ષિત પૂછે છે-“તે દષ્ટિવાદને જાણનારા સાધુઓ ક્યાં છે ?” માતાએ કહ્યું -“આપણા ઈક્ષુગૃહમાં તોસલિપુત્રનામે

૭૩. ચ પૂજિતઃ, ગૃહં ચ તસ્ય દ્વિપદચતુષ્પદહિરણ્યસુવર્ણાદિના ભૂતં, તદા ચિન્તયતિ-અમ્બાં ન 25 પશ્યામિ, તદા ગૃહમતિગતો માતરમભિવાદયતે, તથા ભણ્યતે-સ્વાગતં પુત્રેતિ, પુનરપિ મધ્યસ્થૈવ તિષ્ઠતિ, સ ભણતિ-કિં નામ્બ ! તવ તુષ્ટિઃ ?, યેન મયાઽઽગચ્છતા નગરં વિસ્મિતં ચતુર્દશાનાં વિદ્યાસ્થાનાનામાગમે કૃતે, સા ભણતિ-કથં પુત્ર ! મમ તુષ્ટિર્ભવેત્ ?, યેન ત્વં બહુનાં સત્ત્વાનાં વધકારણમધીત્યાગતો, યેન સંસારો વર્ધ્યતે તેન કથં તુષ્યામિ ?, કિં ત્વં દષ્ટિવાદં પઠિત્વાઽઽગતઃ ? પશ્ચાત્સ ચિન્તયતિ-કિયાન્વા સ ભવિષ્યતિ ?, યામિ પઠામિ, યેન માતુસ્તુષ્ટિર્ભવતિ, કિં મમ લોકેન તોષિતેન ?, તદા ભણતિ-અમ્બ ! 30 ક્વ સ દષ્ટિવાદઃ?, સા ભણતિ-સાધૂનાં દષ્ટિવાદઃ, તદા સ નામ્નોઽક્ષરાર્થ (પદાર્થ) ચિન્તયિતુમારબ્ધઃ, તદા સ ચિન્તયતિ-નામૈવ સુંદરં, યદિ કોઽપ્યધ્યાપયતિ તદાઽધીયે, માતાઽપિ તોષિતા ભવત્વિતિ, તદા ભણતિ-ક્વ તે

“દિટ્વિવાદજાણંતગા ?, સા ભણઙ્—અહ્ ઉચ્છુધરે તોસલિપુત્તા નામ આયરિયા, સો ભણઙ્—કલ્લં અજ્ઞામિ, મા તુજ્ઞે ઉસ્સુગા હોહી, તાહે સો રત્તિં દિટ્વિવાયણામત્થં ચિન્તંતો ન ચેવ સુત્તો, બિતિયદિવસે અપ્પભાએ ચેવ પટ્ઠિઓ, તસ્સ ય પિતિમિત્તો બંભણો ઉવનગરગામે વસઙ્, તેણ હિજ્જો ન દિટ્ઠુઓ, અજ્જ પેચ્છામિ ચ્છણંતિ ઉચ્છુલટ્ઠીઓ ગહાય એતિ નવ પટ્ઠિપુણ્ણાઓ એગં ચ ચંદં, ઇમો ય નીઙ્, સો પત્તો, કો તુમં ? અજ્જરવિસ્સઓહં, તાહે સો તુટ્ઠો ઉવગૂહઙ્, સાગયં, અહં 5 તુજ્ઞે દઢુમાગઓ, તાહે સો ભણતિ—અતીહિ, અહં સરીરચિંતાએ જામિ, એયાઓ ય ઉચ્છુલટ્ઠીઓ અમ્માએ પણામિજ્જાસિ ભણિજ્જસુ ય—દિટ્ઠો મએ અજ્જરવિસ્સઓ, અહમેવ પઢમં દિટ્ઠો, સા તુટ્ઠા ચિંતેઙ્—મમ પુત્તેણ સુંદરં મંગલં દિટ્ઠું, નવ પુવ્વ ઘેત્તવ્વા ચંદં ચ, સોડપિ ચિંતેઙ્—મએ દિટ્વિવાદસ્સ નવ અંગાણિ અજ્ઞયણાણિ વા ઘેત્તવ્વાણિ, દસમં ન ય સવ્વં, તાહે ગતો ઉચ્છુધરે, તથ્થ ચિંતેઙ્—

આચાર્ય છે.” તેણે કહ્યું —“આવતી કાલે હું ભણવા જઈશ, તું ઉત્સુક (ખિન્ન) થઈશ નહીં.” રાત્રિને 10 વિશે રક્ષિત દષ્ટિવાદનામના અર્થને વિચારતો સૂતો નહીં. બીજા દિવસે પ્રભાત થયા પહેલા જ તે નીકળી ગયો. તેના પિતાનો બ્રાહ્મણ-મિત્ર જે બાજુના નગરમાં રહેતો હતો. તેણે ગઈકાલે (પ્રવેશના દિવસે) રક્ષિતને જોયો નહોતો. તેથી “ઘડીભર આજે હું તેને જોઉં” એવા વિચાર સાથે નવ આખી અને એક અડધી એવી શેરડીઓને લઈને તે મળવા આવે છે. રક્ષિત નીકળે છે. ત્યાં બંને જણા સામસામે મળ્યા. બ્રાહ્મણે પૂછ્યું—“તું કોણ છે ?” 15

સામે જવાબ આપ્યો—“હું આર્યરક્ષિત છું.” ત્યારે આનંદિત થયેલ તે બ્રાહ્મણ આર્યરક્ષિતને “સ્વાગત છે” એમ કહી આલિંગન કરે છે. હું તને જ મળવા આવ્યો છું. ત્યારે આર્યરક્ષિત કહે છે—“તમે ઘરે જાઓ, હું શરીરચિંતા માટે જાઉં છું. તથા આ ઈક્ષુઓ તમે માતાને આપજો અને કહેજો કે—“હું આર્યરક્ષિતને મળ્યો, હું જ પહેલો તેને મળ્યો છું.” (બ્રાહ્મણ જઈ માતાને વાત કરે છે.) માતા વિચારે છે—“મારા પુત્રને આજે સુંદર 20 મંગલ થયું, તે સાડા નવ પૂર્વો ગ્રહણ કરશે.” આર્યરક્ષિત પણ વિચારે છે કે—“હું દષ્ટિવાદના નવ અંગો અને અધ્યયનો ગ્રહણ કરીશ. દસમું સંપૂર્ણ ગ્રહણ કરી શકીશ નહીં.” તે ઈક્ષુગૃહ તરફ ગયો. ત્યાં તે વિચારે છે—“કોઈ નહીં જાણતા એવા સામાન્ય માણસની જેમ હું કેવી

૭૪. દષ્ટિવાદં જાનાના: ?, સા ભણતિ—અસ્માકમિક્ષુગૃહે તોસલિપુત્રા નામાચાર્યા:; સ ભણતિ— 25 કલ્પ્યેડધ્યેવ્યે, મોત્સુકા ત્વં ભૂ:; તદા સ રાત્રૌ દષ્ટિવાદનામાર્થ ચિન્તયન્ નૈવ સુત્ત:; દ્વિતીયદિવસેડપ્રભાત એવ પ્રસ્થિત:; તસ્ય ચ પિતૃમિત્રં બ્રાહ્મણ ઉપનગરગ્રામે વસતિ, તેન હ્લો ન દષ્ટ:; અદ્ય પ્રેક્ષે ક્ષણમિતિ ઇક્ષુયષ્ટીર્ગૃહીત્વાડડયાતિ નવ પ્રતિપૂર્ણાં એકં ચ ચખ્ખંડમ્, અયં ચ નિર્ગચ્છતિ, સ પ્રાપ્ત:; કસ્ત્વમ્?, આર્યરક્ષિતોહં, તદા સ તુષ્ટ ઉપગૃહ્ણતે, સ્વાગતમ્, અહં યુષ્માન્ ડ્રષ્ટમાગત:; તદા સ ભણતિ — યાયા:; અહં શરીરચિન્તાયૈ યામિ, એતાશ્ચેક્ષુયષ્ટયો માત્રે દદ્યા ભણેશ્ચ—દષ્ટે મયાડડર્યરક્ષિત:; અહમેવ પ્રથમં દષ્ટ:; સા તુષ્ટા ચિન્તયતિ—મમ પુત્રેણ સુંદરં મઙ્ગલં દષ્ટું, નવ પૂર્વાણિ ગ્રહીતવ્યાનિ ચખ્ખંડં ચ, સોડપિ ચિન્તયતિ— 30 મયા દષ્ટિવાદસ્ય નવાઙ્ગાણિ અધ્યયનાનિ વા ગ્રહીતવ્યાનિ, દશમં ચ ન સર્વં, તદા ગત ઇક્ષુગૃહે, તત્ર ચિન્તયતિ—

કિંહ એમેવ અતીમિ ? ગોહો જહા અયાપાંતો, જો એસિં સાવગો ભવિસ્સઙ્ગ તેણ સમં પવિસામિ, એગપાસે અચ્છઙ્ગ અલીણો, તત્થ ય ઢઙ્ગરો નામ સાવઓ, સો સરીરચિંતં કાઠ્ઠણ પઙ્ગિસ્સયં વચ્છઙ્ગ, તાહે તેણ દૂરઙ્ગિણ તિન્નિ નિસીહિઆઓ કતાઓ, એવં સો ઙ્ગરિયાદી ઢઙ્ગરેણં સરેણં કરેઙ્ગ, સો પુણ મેહાવી તં અવધારેઙ્ગ, સોઙ્ગિ તેણેવ કમેણ ડવગતો, સર્વેસિં સાહૂણં વંદણયં કયં, સો સાવગો ન વંદિતો, તાહે આયરિએહિં નાતં-એસ ણવસઙ્ગો, પચ્છ પુચ્છઙ્ગ-કતો ધમ્માહિગમો?, તેણ ભણિયં-એયસ્સ સાવગસ્સ મૂલાઓ, સાહૂહિં કહિયં-જહેસ સઙ્ગીએ તણઓ જો સો કલ્લં હત્થિચ્છંધેણ અતિણીતો, કહંતિ ?, તાહે સવ્વં સાહેઙ્ગ, અહં ડિઙ્ગિવાતં અઙ્ગાઙ્ગઙ્ગ તુઙ્ગ પાસં આગતો, આયરિયા ભણંતિ-અમ્હ ડિક્કલા અભ્ભુવગમેણ અઙ્ગાઙ્ગઙ્ગ, ભણઙ્ગ-પવ્વયામિ, સોવિ પરિવાડીએ અઙ્ગાઙ્ગઙ્ગ, એવં હોઙ્ગ,

રીતે એમને એમ પ્રવેશ કરું ? (અર્થાત્ જઈને શું કરવું તે ખબર નથી તો શું જાઉં?) તેના કરતા જે એમનો શ્રાવક આવશે તેની સાથે પ્રવેશ કરીશ” એમ વિચારી એકખૂણે છુપાઈને ઊભો રહે છે. ત્યાં ઢઙ્ગરનામે એક શ્રાવક હતો.

તે શરીરચિંતાને કરીને ઉપાશ્રયમાં જાય છે. ત્યાં દૂર રહેલા તેણે પ્રવેશ કરતા ત્રણ વાર નિસીહિ કરી. આ રીતે પ્રવેશ કરી તે શ્રાવકે ઊંચા અવાજે ઈરિયાવહી કરી. આર્યરક્ષિત મેઘાવી હોવાથી બધું અવધારણ કરે છે. પછી તે જ ક્રમે આર્યરક્ષિત પણ ઉપાશ્રયમાં પ્રવેશે છે. તેણે સર્વસાધુઓને વંદન કર્યાં. આર્યરક્ષિતે શ્રાવકને પ્રણામ કર્યાં નહીં. તેથી આચાર્યે જાણ્યું કે-“આ ધર્મમાં નવો જોડાયો છે.” પાછળથી આચાર્ય તેને પૂછે છે કે-“કોની પાસે ધર્મ જાણ્યો ?” ત્યારે તેણે કહ્યું-“આ શ્રાવકની પાસે ધર્મ જાણ્યો.” સાધુઓએ આચાર્યને કહ્યું-“આ શ્રાવિકાનો દીકરો છે જેણે ગઈકાલે હાથી ઉપર બેસી નગરમાં પ્રવેશ કર્યો.” આચાર્યે પૂછ્યું-“શા માટે અહીં આવવાનું થયું?” ત્યારે આર્યરક્ષિતે સર્વ વાત કહી અને સાથે કહ્યું કે-“હું તમારી પાસે દષ્ટિવાદ ભણવા આવ્યો છું.” આચાર્ય કહે છે-“અમારી દીક્ષા જો તું શ્રદ્ધ કરે તો જ અમે તને ભણાવીએ.” તેણે કહ્યું-“હું દીક્ષા લેવા તૈયાર છું.” આચાર્યે કહ્યું -“દીક્ષા લીધા પછી પણ દષ્ટિવાદ તો કમશ: જ તને અમે ભણાવીશું.”

૭૫. કથમેવમેવ પ્રવિશામિ પ્રાકૃતો યથાઙ્ગાજ્ઞાનાનઃ, ય એતેષાં શ્રાવકો ભવિષ્યતિ તેન સમં પ્રવિશામિ, એકપાણ્વે તિશ્ચિતિ આલીનઃ, તત્ર ચ ઢઙ્ગરો નામ શ્રાવકઃ, સ શરીરચિન્તાં કૃત્વા પ્રતિશ્રયં વ્રજતિ, તદા તેન દૂરસ્થિતેન તિસ્વો નૈષેધિક્વયઃ કૃતાઃ, એવં સ ઈર્યાદિ ઢઙ્ગરેણ (મહતા) સ્વરેણ કરોતિ, સ પુનર્મેઘાવી તદવધારયતિ, સોઙ્ગિ તેનૈવ ક્રમેણોપગતઃ, સર્વેષાં સાધૂનાં વન્દનં કૃતં, સ શ્રાવકો ન વન્દિતઃ, તદા આચાર્યૈર્જ્ઞાંતમ્-એષ નવશ્રાદ્ધઃ, પશ્ચાત્પૃચ્છતિ-કુતો ધર્માધિગમઃ ?, તેન ભણિતમ્-એતસ્ય શ્રાવકસ્ય મૂલાત્, સાધુભિઃ કથિતં-યથૈષ શ્રાદ્ધ્યાસ્તનયઃ યઃ સ કલ્પ્યે હસ્તિસ્કન્ધેન પ્રવેશિતઃ (ઙ્ગિત), કથમિતિ, તદા સર્વં કથયતિ, અહં દષ્ટિવાદમધ્યેતું તવ પાર્શ્વમાગતઃ, આચાર્યા ભણન્તિ-અસ્માકં દીક્ષાયા અભ્યુપગમેન અધ્યાપ્યતે, ભણન્તિ-પ્રવ્રજામિ, સોઙ્ગિ પરિપાટ્યાઙ્ગધ્યાપ્યતે, એવં ભવતુ,

परिवाडीए अज्झामि, किं तु मम एत्थ न जाइ पव्वइउं, अण्णत्थ वच्चामो, एस राया ममाणुरत्तो अण्णो य लोगो, पच्छा ममं बलावि नेज्जा, तम्हा अण्णहिं वच्चामो, ताहे तं गहाय अण्णत्थ गता, एस पढमा सेहनिप्फेडिया, एवं तेण अचिरेण कालेण एक्कारस अंगाणि अहिज्जयाणि, जो दिट्ठिवादो तोसलिपुत्ताणं आयरियाणं सोऽवि अणेण गहितो, तत्थ य अज्जवइरा सुव्वंति जुगप्पहाणा, तेसिं दिट्ठिवादो बहुओ अत्थि, ताहे सो तत्थ वच्चइ उज्जेणि मज्झेणं, तत्थ भद्दगुत्ताण थेराणं अंतियं उवगतो, तेहिंवि अणुवूहितो—धण्णो कतत्थो यत्ति, अहं संलेहियसरीरो, नत्थि ममं निज्जामओ, तुमं निज्जामओ होहित्ति, तेण तहत्ति पडिस्सुयं, तेहिं कालं करेतेहिं भण्णइ—मा वइरसामिणा समं अच्छिज्जासि, वीसुं पडिस्सए ठितो पढेज्जासि, जो तेहिं समं एगमवि रत्तिं संवसइ सो तेहिं अणुमरइ, तेण य पडिस्सुतं, कालगए गतो

(अर्थात् पढेला ११ अंग-पछी दृष्टिवाद) आर्यरक्षिते जवाब आधो—“भले, એમ થાઓ, હું ક્રમશઃ ભણીશ, પરંતુ હું અહીં દીક્ષા લઈ શકીશ નહીં, આપણે અન્ય સ્થાને જઈએ કારણ કે આ રાજા અને અન્યલોકો મારા ઉપર સ્નેહવાળા છે. પાછળથી મને બળાત્કારે દીક્ષામાંથી પાછા લઈ જશે. તેથી આપણે અન્યત્ર જઈએ.” આચાર્ય તેને લઈ અન્યત્ર ગયા. આ પ્રથમ શૈક્ષનિસ્ફેટિકા થઈ. (શૈક્ષનિસ્ફેટિકા એટલે સ્વજનાદિની રજા વિના વ્યક્તિને દીક્ષા આપવી.)

આ પ્રમાણે તેણે અલ્પકાળમાં અગિયાર અંગો ભણ્યા. તોસલિપુત્રાચાર્ય પાસે જેટલો દૃષ્ટિવાદ હતો તે પણ તેણે ગ્રહણ કર્યો. ત્યાં યુગપ્રધાન આર્યવજ્જસ્વામી છે. તેમની પાસે દૃષ્ટિવાદ ઘણો છે એવું સાંભળ્યું. તેથી તે ઉજ્જયિની થઈને વજ્જસ્વામી પાસે જવા નીકળ્યા. ત્યાં ઉજ્જયિનીમાં ભદ્રગુપ્તસૂરિ પાસે મુનિઆર્યરક્ષિત આવ્યા. તેમણે અનુમોદના કરતાં કહ્યું—“હે આર્યરક્ષિતમુનિ ! તું ધન્ય છે, કૃતાર્થ છે; હું સંલિખિત-શરીરવાળો છું. (અર્થાત્ મારી અંતિમ અવસ્થા છે) મારે કોઈ નિર્યામક નથી, તું નિર્યામક બન.” મુનિએ તહત્તિ કરી વાત સ્વીકારી. કાળ કરતાં તે આચાર્યે કહ્યું—“તું વજ્જસ્વામી સાથે રહેતો નહીં પરંતુ જુદા ઉપાશ્રયમાં રહીને એમની પાસે ભણજે, જે એમની સાથે એક રાત્રિ રહે છે તે એમના પછી મૃત્યુ પામે છે. (અર્થાત્ એમના પછી તરત તે વ્યક્તિનું મૃત્યુ થશે.) આર્યરક્ષિતમુનિએ સ્વીકાર્યું. આચાર્યનો કાળધર્મ થતાં આ મુનિ વજ્જસ્વામી

૭૬. પરિપાટ્યાઽધીયે, કિન્તુ મમાત્ર ન જાયતે વ્રજિતુમ્, અન્યત્ર વ્રજામઃ, એષ રાજા મય્યનુરક્તઃ અન્યશ્ચ લોકઃ, પશ્ચાત્ માં બલાદપિ નયેત્, તસ્માદન્યત્ર વ્રજામઃ, તદા તં ગૃહીત્વા અન્યત્ર ગતાઃ, એષા પ્રથમા શિષ્યનિસ્ફેટિકા, एवं तेनाचिरेण कालेनैकादशाङ्गानि अधीतानि, यो दृष्टिवादस्तोसलिपुत्राणामाचार्याणां सोऽप्यनेन गृहीतः, तदा चार्यवज्जाः श्रूयन्ते युगप्रधानाः, तेषां (पाश्चर्वे) दृष्टिवादो बहुरस्ति, तदा स तत्र व्रजति उज्जयिनीमध्येन, तत्र भ्रक्षुप्तानां स्थविराणामन्तिकमुपगतः, तैरप्यनुबृंहितः—धन्यः कृतार्थश्चेति, अहं संलिखितशरीरः, नास्ति मम निर्यापकः, त्वं निर्यापको भवेति, तेन तथेति प्रतिश्रुतं, तैः कालं कुर्वद्भिः भण्यते—मा वज्जस्वामिना समं स्थाः, विष्वक् प्रतिश्रये स्थितः पठेः, यस्तैः सममेकामपि रात्रिं संवसति स ताननु प्रियते, तेन च प्रतिश्रुतं, कालगते गतो

વૈરસામિસગાસં, બાહિં ઠિતો, તેઽવિ સુવિણયં પેચ્છંતિ, તેસિં પુણ થોવમવસિદ્ધં જાતં, તેહિં વિ તહેવ પરિણામિયં, આગતો, પુચ્છિતો—કત્તો ?, તોસલિપુત્તાણં પાસાતો, અજ્જરવિચ્છતો ?, આમં, સાહુ, સાગતં, કાહિં ઠિતો ?, બાહિં, તાહે આચરિયા ભણંતિ—બાહિંઠિયાણં કિં જાઇ અજ્ઞાઇઝં ?, કિં તુમં ન યાણસિ ?, તાહે સો ભણઇ—ખમાસમણેહિં અહં ભદ્ગુત્તેહિં થેરેહિં ભણિતો—બાહિં

5 ઠાણ્જાસિ, તાહે ઉવઝ્જિત્તા જાણંતિ—સુંદરં, ન નિષ્કારણેણ ભણંતિ આચરિયા, અચ્છહ, તાહે અજ્ઞાઇઝં પવત્તો, અચિરેણ કાલેણ નવ પુવ્વા અહિજ્જિયા, દસમં આઢત્તો ઘેત્તું, તાહે અજ્જવડરા ભણંતિ—જવિતાઇં કરેહિ, એતં પરિકમં એયસ્સ, તાણિ ચ સુહુમાણિ ગાઢંતાણિ ચ, ચઝવ્વીસં

પાસે ગયા. બાજુના ઉપાશ્રયમાં રહ્યા. વજ્રસ્વામી પણ સ્વપ્ન જુએ છે. (જ્યારે આર્યવજ્રસ્વામી પણ ભદ્રગુપ્તાચાર્ય પાસે ભણવા ગયા હતા ત્યારે તે આચાર્યે સ્વપ્ન જોયું હતું. એ રીતે આ વખતે

10 વજ્રસ્વામી પણ સ્વપ્ન જુએ છે.

માત્ર ફરક એટલો જ છે કે ભદ્રગુપ્તાચાર્યે સ્વપ્નમાં જોયું કે આવનાર મહેમાન દૂધથી ભરેલ પાત્ર સંપૂર્ણ પી ગયો જ્યારે) વજ્રસ્વામીએ સ્વપ્નમાં જોયું કે—“દૂધથી ભરેલ પાત્રમાં થોડું બાકી રહ્યું.” વજ્રસ્વામીએ પણ તે જ રીતે (ભદ્રગુપ્તાચાર્યની જેમ) સ્વપ્નનો અર્થ વિચાર્યો. આર્યરક્ષિતમુનિ આવ્યા, પૂછ્યું — ક્યાંથી આવો છો ?, “તોસલિપુત્રાચાર્ય પાસેથી આવું છું.” આર્યરક્ષિત છો ?

15 —“હાજી”, બહુ સરસ. સ્વાગત છે તમારું, ક્યાં રોકાયા છો ?, બહાર, ત્યારે આચાર્ય કહે છે— “બહાર રહેલાઓને ભણાવવા શું શક્ય છે ? શું એ તમે જાણતા નથી ?” ત્યારે તે કહે છે— “ક્ષમાશ્રમણ- ભદ્રગુપ્તાચાર્યે મને કહ્યું હતું કે તું બહાર રહેવાનું રાખજે.”

ત્યારે આર્યવજ્રસ્વામી ઉપયોગ મૂકીને જાણે છે અને કહે છે કે “સુંદર, આચાર્ય નિષ્કારણ કહેતા નથી. તેથી તમે સુખેથી બહાર રહો.” ત્યાર પછી ભણાવવાનું શરૂ કર્યું. અલ્પ-કાળમાં

20 નવપૂર્વો ભણી લીધા. દસમુ પૂર્વ ગ્રહણ કરવાનું શરૂ કર્યું. ત્યારે આર્યવજ્રસ્વામી કહે છે કે— “તું પ્રથમ યવિકોને કર (યવિકો એટલે સરળભાષામાં કહેવું હોય તો ભૂમિકા, આ એક અધ્યયન વિશેષ છે જેને ભણવાથી દસમુ પૂર્વ ભણવું સહેલું પડે.) આ યવિકો આ દસમાપૂર્વની ભૂમિકારૂપ છે.” તે યવિકો સમજવામાં સૂક્ષ્મ અને અઘરા હતા. આર્યરક્ષિતમુનિએ ચોવીસ યવિકો ગ્રહણ

૭૭. વજ્રસામિસકાશં, બહિઃ સ્થિતઃ, તેઽપિ સ્વજં પશ્યન્તિ, તેષાં પુનઃ સ્તોકમવશિષ્ટં જાતં

25 (સ્થિતં), તૈરપિ તથૈવ પરિણામિતમ્, આગતઃ, પૃષ્ઠઃ—કુતઃ ?, તોસલિપુત્રાણાં પાશર્વાત્, આર્યરક્ષિતઃ ?, ઓમ્, સાધુ, સ્વાગતમ્, ક્વ સ્થિતઃ ?, બહિઃ, તદા આચાર્યા ભણન્તિ — બહિઃસ્થિતાનાં કિં જાયતેઽધ્યેતું (શક્યતેઽધ્યાપયિતું), કિં ત્વં ન જાનીષે ?, તદા સ ભણન્તિ—ક્ષમાશ્રમણૈરહં ભદ્રગુપ્તૈઃ સ્થવિરૈર્ભીણતઃ— બહિઃ તિષ્ઠેઃ, તદોપયુજ્ય જાનન્તિ—સુન્દરં, ન નિષ્કારણં ભણન્ત્યાચાર્યાઃ, તિષ્ઠ, તદાઽધ્યેતું પ્રવૃત્તઃ, અચિરેણ કાલેન નવ પૂર્વાણ્યધીતાનિ, દશમમાહતો ગ્રહીતું, તદા આર્યવજ્રા ભણન્તિ—યવિકાનિ કુરુ, એતત્ પરિકર્મૈતસ્ય,

30 તાનિ ચ સૂક્ષ્માણિ ગાઢાન્તાનિ ચ, ચતુર્વિંશતિ—

૪૦ જૈવિયાણિ ગહિયાણિ અપેણ, સોઽવિ તાવ અજ્ઞાઇ । ઇતો ય સે માયાપિયરં સોગેણ ગહિયં-
 5 ઉજ્જોયં કરિસ્સામિ અંધકારતરં કયં, તાહે તાણિ ય અપ્પાહિંતિ, તહવિ ન એઙ્, તતો ડહરતો
 સે ભાતા ફગ્ગુરવિસ્ખઓ, સો પઢ્ઢવિઓ, એહિ સવ્વાણિઽવિ પવ્વયંતિ જઇ વચ્ચહ, સો
 તસ્સ ન પત્તિયઇ, જઇ તાણિ પવ્વયંતિ તો તુમં પઢમં પવ્વજ્જાહિ, સો પવ્વઇઓ, અજ્ઞાઇઓ ય,
 અજ્જરવિસ્ખતો જવિએસુ અતીવ ઘોલિઓ પુચ્છઇ-ભગવં ! દસમસ્સ પુવ્વસ્સ કિં સેસં?, તથ 5
 બિંદુસમુદ્દસરિસવમંદરેહિં દિદ્ઢંતં કરેંતિ, બિંદુમેત્તં ગતં તે સમુદ્ધો અચ્છઇ, તાહે સો વિસાદ-
 માવણ્ણો, કત્તો મમ સત્તી એયસ્સ પારં ગંતું ?, તાહે આપુચ્છઇ-ભગવમહં વચ્ચામિ ?, એસ મમ ભાયા
 આગતો, તે ભણંતિ-અજ્ઞાહિ તાવ, એવં સો નિચ્ચમેવ આપુચ્છઇ, તઓ અજ્જવડરા ઉવઝ્જા-કિં
 મમાતો ચેવ એયં વોચ્છિજ્જંતગં ?, તાહે અપેણ નાતં-જહા મમ થોવં આઠં, ન ય પુણો એસ
 10 કર્યા. તેઓ ત્યાં સુધી ભણે છે. બીજી બાજુ તેના માતાપિતા શોક કરવા લાગ્યા-“આ તો પ્રકાશ
 કરવા ગયા ને વધારે અંધકાર થયો. (અર્થાત્ દીકરો કંઈક સારું ભણે એવી ઈચ્છાથી મોકલ્યો
 પણ હાથમાંથી ગયો.) માતા-પિતા આર્યરક્ષિતને સંદેશો પાઠવે છે. છતાં તે આવતો નથી. તેથી
 તેનો નાનો ભાઈ ફલ્ગુરક્ષિત હતો તે તેને લેવા નીકળ્યો. આવીને આર્યરક્ષિતમુનિને કહે છે -
 “હે ભાઈ ! તમે આવો, જો તમે આવશો તો બધા દીક્ષા ગ્રહણ કરશે.”

આર્યરક્ષિતમુનિને ભાઈ ઉપર વિશ્વાસ બેસતો નથી. તેથી કહે છે કે-“જો તેઓ બધા દીક્ષા 15
 માટે તૈયાર હોય તો તું પ્રથમ દીક્ષા ગ્રહણ કર.” તેણે દીક્ષા લીધી, અને ભણ્યો. આર્યરક્ષિતમુનિ
 યવિકો ભણતા-ભણતા થાકી ગયેલા પૂછે છે - “ભગવન્ ! દસમુ પૂર્વ કેટલું બાકી છે ?” ત્યારે
 વજ્જસ્વામી બિંદુ-સમુદ્ર અને સર્ષવ-મેરુના દષ્ટાંતો કહે છે, અર્થાત્ બિંદુમાત્ર તું ભણ્યો, સમુદ્ર
 જેટલું બાકી છે. ત્યારે તે વિષાદને (ખેદને) પામ્યો -“અરે ! આ શ્રુતના પારને પામવાની મારી
 શક્તિ ક્યાં છે ?” તે આચાર્યને પૂછે છે-“ભગવન્ ! હું જાઉં ? આ મારો ભાઈ આવ્યો છે.” 20
 આચાર્યે કહ્યું-“અત્યારે ભણો.” આ પ્રમાણે તે રોજ પૂછે છે. તેથી આર્યવજ્જસ્વામીએ શ્રુતનો
 ઉપયોગ મૂક્યો કે-“શું આ દસમુ પૂર્વ મારી સાથે જ વિચ્છેદ પામશે ?” ત્યારે તેમણે જાણ્યું
 કે-“મારું આયુષ્ય અલ્પ છે અને આ ફરી અહીં આવશે નહીં. તેથી દસમુ પૂર્વ મારી સાથે જ

૭૮. ચંવિકાનિ ગૃહીતાનિ અનેન, સોઽપિ તાવદધ્યેતિ । ઇતશ્ચ તસ્ય માતાપિતરૌ શોકેન ગૃહીતૌ-
 25 ઉદ્ધોતં કરિષ્યામિ અન્ધકારતરં કૃતં, તદા તૌ ચ સંદિશતઃ, તથાપિ નૈતિ, તતો લઘુસ્તસ્ય ભ્રાતા ફલ્ગુરક્ષિતઃ,
 સ પ્રસ્થાપિતઃ, એહિ સર્વેઽપિ પ્રવ્રજન્તિ યદિ વ્રજસિ, સ તસ્ય ન પ્રત્યેતિ, યદિ તે વ્રવ્રજન્તિ તદા ત્વં
 પ્રથમં વ્રવ્રજ, સ વ્રવ્રજિતઃ, અધીતશ્ચ, આર્યરક્ષિતો યવિકેષુ અતીવ ઘૂર્ણિતઃ પૃચ્છતિ-ભગવન્ ! દશમસ્ય
 પૂર્વસ્ય કિં શેષં ?, તત્ર બિન્દુસમુદ્રસર્ષપમન્દરૈઃ દૃષ્ટાન્તં કુર્વન્તિ, બિન્દુમાત્રં ગતં તવ સમુદ્રસ્તિષ્ઠતિ, તદા
 સ વિષાદમાપન્નઃ, કુતો મમ શક્તિઃ એતસ્ય પારં ગન્તું ?, તદા આપૃચ્છતિ-ભગવન્ ! અહં વ્રજામિ,
 એષ મમ ભ્રાતા આગતઃ, તે ભણન્તિ-અધીષ્ઠ તાવત્, એવં સ નિત્યમેવ આપૃચ્છતિ, તત આર્યવજ્જા 30
 ઉપયુક્તાઃ-કિં મદેવૈતત્ વ્યુચ્છેત્સ્યતિ ?, તદા અનેન જ્ઞાતં-યથા મમાયુઃ સ્તોકં, ન ચ પુનરેષ

૯૧૯૬, અતો મતેહિંતો વોચ્છિજ્જિહિતિ દસમપુવ્વં, તતોડ્ડોણેણ વિસજ્જિઓ, પટ્ટિઓ દસપુરં ગતો । વડ્ડરસામીડ્ડવિ દક્ષિણાવહે વિહરંતિ, તેસિં સિંભાધિયં જાતં, તતોડ્ડોણેહિં સાહુ ભણિયા— મમારિહં સુંઠિં આણેહ, તેહિં આણીયા, સા તેણ ક્કણ્ણે ઠવિતા, જેમંતો આસાદેહામિત્તિ, તં ચ પમ્હુદ્દં, તાહે વિચાલે આવસ્સયં કરેંતસ્સ મુહપોત્તિયાએ ચાલિયં પડિયં, તેસિં ઉવઓગો જાતો અહો

5 પમત્તો જાતોડ્ડહં, પમત્તસ્સ ય નત્થિ સંજમો, તં સેયં ખલુ મે ભત્તં પચ્ચક્કખાએત્તએ, એવં સંપેહેતિ, દુભ્ભિમ્મં ચ બારસવરિસિયં જાયં, સવ્વતો સમંતા છિન્ના પંથા, નિરાધારં જાયં, તાહે વડ્ડરસામી વિજ્જાએ આહરડપિંડં આણેરુણ પવ્વડ્ડયાણ દેઢ્ઢ, ભણઇ ય—એવં બારસવરિસે ભોક્તવ્વં, ભિક્કખા ય નત્થિ, જઢ્ઢ જાણહ ઉસ્સરંતિ સંજમગુણા તો મુંજહ, અહ જાણહ નવિ તો ભત્તં પચ્ચક્કખામો, તાહે ભણંતિ—કિં ઈરિસેણ વિજ્જાપિંડેણ મુક્તેણ ? , ભત્તં પચ્ચક્કખામો, આચરિએહિ ય પુવ્વમેવ નારુણ

10 નાશ પામશે.” આચાર્યે મુનિને જવાની અનુજ્ઞા આપી. તે મુનિ આર્યરક્ષિત દસપુર નગર ગયા. વજ્રસ્વામી પણ દક્ષિણાપથમાં વિહાર કરે છે. ત્યાં તેમને વધુ પડતો કફ થયો. તેથી એમણે સાધુઓને કહ્યું—“મારા માટે સૂંઠ લાવજો.” સાધુઓ સૂંઠ લાવ્યા. વજ્રસ્વામીએ તે સૂંઠનો ગાંગડો પોતાના કાને રાખી મૂક્યો કે જેથી ગોચરી વાપરતી વખતે લેવાય. પરંતુ ગોચરી સમયે ગાંગડો લેવાનું ભૂલી ગયા. સાંજે પ્રતિક્રમણ કરતી વેળાએ મુહપત્તિવડે કાનનું પ્રમાર્જન કરતા તે ગાંગડો

15 ખસીને નીચે પડ્યો. ત્યાં તેમનું ધ્યાન ગયું —“અહો ! મેં પ્રમાદ કર્યો, અને પ્રમાદ કરનારને સંયમ નથી તેથી મારે અનશન કરવું એ જ કલ્યાણપ્રદ છે.” આ પ્રમાણે તેઓ વિચારે છે.

ત્યાં બારવર્ષનો દુષ્કાળ પડ્યો. ચારેબાજુ માર્ગો નાશ પામ્યા (અર્થાત્ તેનાં કોઈ બહારગામથી અવર-જવર કરતું નથી.) બધું જ આધાર વિનાનું થયું. ત્યારે વજ્રસ્વામી વિદ્યાવડે અભ્યાહતપિંડને લાવીને સાધુઓને આપે છે અને કહે છે કે “આ પ્રમાણે બારવર્ષ વાપરવા યોગ્ય છે, અહીં

20 ભિક્ષા મળવાની નથી. જો તમને લાગે કે — ખાધા વિના સંયમગુણો નાશ પામશે, તો વાપરી લો, અને જો લાગે કે — વાંધો આવશે નહીં, તો અનશન સ્વીકારો.” સાધુઓ કહે છે — “આવા વિદ્યાના બળથી મેળવેલા પિંડને શું ખાવાનું ? એના કરતાં અનશન કરીશું.” એની

૭૯. આયાસ્યતિ, અતો મત્ વ્યુચ્છેત્સ્યતિ દશમં પૂર્વ, તતોડ્ડનેણ વિસૂઠ્ઠઃ, પ્રસ્થિતો દશપુરં ગતઃ । વજ્રસ્વામ્યપિ દક્ષિણાપથે વિહરન્તિ, તેષાં શ્લેષ્માધિક્યં જાતં, તતોડ્ડમીઠિઃ સાધવો ભણિતાઃ—મમાર્હી સુણ્ઠીમાનયત, તૈરાનીતા, સા તૈઃ કર્ણે સ્થાપિતા, જેમન્ આસ્વાદયિષ્વામીતિ, તચ્ચ વિસ્મૃતં, તદા વિકાલે આવશ્યકં કુર્વતો મુખપોતિકયા ચાલિતા પતિતા, તેષામુપયોગો જાતઃ—અહો પ્રમત્તો જાતોડ્ડહં, પ્રમત્તસ્ય ચ નાસ્તિ સંયમઃ, તચ્છ્રેયઃ ખલુ મમ ભત્તં પ્રત્યાખ્યાતુમ્, એવં સંપ્રેક્ષતે, દુર્ધિક્ષં ચ દ્વાદશવાર્ષિકં જાતં, સર્વતઃ સમન્તાત્ છિન્નાઃ પન્થાનઃ, નિરાધારં જાતં, તદા વજ્રસ્વામી વિદ્યાહતં પિણ્ડમાનીય પ્રવ્રજિતેભ્યો દદાતિ, ભણતિ ચ—એવં દ્વાદશ વર્ષાણિ મોક્તવ્વં, ભિક્ષા ચ નાસ્તિ, યદિ જાનીથ—ઉત્સર્પન્તિ

30 સંયમગુણાસ્તદા મુહ્ડ્રધ્વં, અથ જાનીથ નૈવ તદા ભત્તં પ્રત્યાખ્યામઃ, તદા ભણન્તિ—કિમીદ્દશેણ વિદ્યાપિણ્ડેણ મુક્તેણ ? , ભત્તં પ્રત્યાખ્યામઃ, આચાર્યૈશ્ચ પૂર્વમેવ જ્ઞાત્વા

“સિસ્સો વઢરસેણો નામ પેસણેણ પઢુવિયઓ, ભણિયઓ ય – જાહે તુમં સતસહસ્સનિષ્કણં ભિક્ષં લહિહિસિ તાહે જાણિજ્ઞાસિ—જહા નદું દુભ્ભિક્ષંતિ । તઓ વઢરસામી સમણગણપરિવારિઓ એગં પવ્વયં વિલગિગુમારઢ્ઢો, એથ્થ ભત્તં પચ્ચક્ખામોત્તિ । એગો ય તત્થ ખુહુઓ સાહૂહિં વુચ્ચઢ—તુમં વચ્ચ, સો નેચ્છઢ, તાહે સો એગંમિ ગામે તેહિં વિમોહિઓ, પચ્છા ગિરિ વિલગ્ગા, ખુહુઓ તાણ ય ગઢ્ઢમગ્ગેણ ગંતૂણ મા તેસિં અસમાહી હોઝત્તિ તસ્સેવ હેઢ્ઢા સિલાતલે પાઓવગતો, 5 તતો સો ઝગ્ગેણ નવનીતો જહા વિરાતો અચિરેણ ચેવ કાલગતો, દેવેહિં મહિમા કયા, તાહે આયરિયા ભણંતિ—ખુહુએણ સાહિઓ અઢ્ઢો, તતો તે સાહૂણો દુગુણાણિયસઢ્ઢાસંવેગા ભણંતિ—જઢ્ઢ તાવ બાલએણ હોંતએણ સાહિઓ અઢ્ઢો તો કિં અઢ્ઢે ણ સુંદરતરં કરેમો ?, તત્થ ય દેવયા પઢિણીયા, તે સાહૂણો સાવિયારૂ વેણ ભક્તપાણેણ નિમંતેઢ્ઢ, અજ્જ ધે પારણયં, પારેહ, તાહે આયરિએહિં નાયં—જહા

પહેલા આચાર્યે વજ્રસેનનામના શિષ્યને (ગચ્છની સંભાળ માટે) પોતાની આજ્ઞાથી (અન્યસ્થાને) 10 મોકલી દીધા હતા અને કહ્યું હતું કે —“જ્યારે તું લાભમૂલ્યવાળી ભિક્ષા પ્રાપ્ત કરીશ ત્યારે જાણજે કે હવે દુષ્કાળ પૂર્ણ થયો.” (બાકી રહેલા) શ્રમણસમૂહથી પરિવરેલા વજ્રસ્વામીએ એક પર્વત ઉપર ચઢવા વિહાર કર્યો કે “ત્યાં અનશન કરીશું.” તેમાં સાથે એક બાળસાધુને સાધુઓ કહેવા લાગ્યા કે “તું જતો રહે.” તે પાછો જવા ઈચ્છતો નથી. તેથી સાધુઓએ તે બાળમુનિને એક ગામમાં ભૂલો પાડ્યો. અને તેઓ પર્વત ચઢ્યા. બાળમુનિએ તેઓની 15 પાછળ-પાછળ જઈને તેઓને અસમાધિ ન થાય તે માટે પર્વતની નીચે જ પથ્થરની શિલા ઉપર પાદપોપગમનનામનું અનશન સ્વીકાર્યું.

ત્યાં તે બાળમુનિ ધગધગતા ધોમ તડકાને કારણે માખણની જેમ પીગળતા અલ્પકાળમાં કાળને પામ્યા. દેવોએ મહિમા કર્યો. આચાર્ય સાધુઓને કહે છે કે—“બાળમુનિએ પોતાનો અર્થ સાધ્યો. ત્યારે દ્વિગુણશ્રદ્ધાસંવેગને પામેલા સાધુઓ કહે છે કે—“જો બાળ હોવા છતાં તેમણે પોતાનો 20 અર્થ પ્રાપ્ત કર્યો તો અમે વધુ સારી રીતે શા માટે સહન ન કરીયે ?” ત્યાં તે પર્વત ઉપર રહેનાર દેવ સાધુઓનો શત્રુ હતો. તે દેવ શ્રાવિકાનું રૂપ લઈ અનશન કરતા સાધુઓને ગોચરી-પાણી માટે આમંત્રણ કરે છે કે —“આજે તમારું પારણું છે, તમે બધા પારણું કરો.” આ જોઈ આચાર્યે

૮૦. શિષ્યો વજ્રસેનો નામ પ્રેષયા પ્રસ્થાપિતઃ, ધણિતશ્ચ—યદા ત્વં શતસહસ્વનિષ્પન્નાં ભિક્ષાં લભેથાસ્તદા જાનીયાઃ—યથા નષ્ટં દુર્ભિક્ષમિતિ । તતો વજ્રસ્વામી શ્રમણગણપરિવૃત્ત એકં પર્વતં વિલગિતુમારઢ્ઢઃ, અત્ર 25 ભક્તં પ્રત્યાઘ્યામ ઇતિ । એકશ્ચ તત્ર ક્ષુલ્લકઃ સાધુભિરુચ્યતે—ત્વં વ્રજ, સ નેચ્છતિ, તદા સ એકસ્મિન્ ગ્રામે તૈવિમોહિતઃ, પશ્ચાત્ ગિરિં વિલગ્નાઃ, ક્ષુલ્લકઃ તેષાં ચ ગતિમાર્ગેણ ગત્વા મા તેષામસમાધિર્ભૂરિતિ તસ્યૈવાથસ્તાત્ શિલાતલે પાદપોપગતઃ, તતઃ સ ઝબ્બેણ યથા નવનીતં વિલીનોઽચિરેણ કાલેનૈવ કાલગતઃ, દેવૈર્મહિમા કૃતઃ, તદા આચાર્યા ધણન્તિ—ક્ષુલ્લકેન સાધિતોઽર્થઃ, તતસ્તે સાધવો દ્વિગુણાનીતશ્રદ્ધાસંવેગા ધણન્તિ—યદિ બાલકેન સતા તાવત્ સાધિતોઽર્થઃ તદા કિં વયં સુન્દરતરં ન કુર્મઃ ?, તત્ર ચ દેવતા પ્રત્યનીકા, તાન્ સાધૂન્ 30 શ્રાવિકારૂપેણ ભક્તપાનેન નિમન્ત્રયતિ, અદ્ય ભવતાં પારણકં, પારયત, તદા આચાર્યૈર્જાંતિ—યથા

“અચિયત્તોગ્ગહોત્તિ, તત્થ ય અબ્ભાસે અણ્ણો ગિરી તં ગયા, તત્થ દેવતાએ કાઠસ્સગ્ગો કતો, સા આગંતૂણ ભણ્ણ-અહો મમ અણુગ્ગહો, અચ્છહ, તત્થ સમાહીએ કાલગતા, તતો ઙ્ઙંદેણ રહેણ વંદિયા, પદાહિણીકરિંતેણ તરુવરતણગહણાદીણિ (ણત)પાસલ્લાણિ કતાણિ, તાણિ અજ્જવિ તહેવ સંતિ, તસ્સ ય પવ્વયસ્સ રહાવત્તોત્તિ નામં જાયં । તંમિ ય ભગવંતે અદ્ધનારાયસંઘયણં દસ પુવ્વાણિ ય વોચ્છિણ્ણા । સો ય વડ્ડરસેણો જો પેસિઓ પેસણેણ સો ભમંતો સોપારયં પત્તો, તત્થ ય સાવિયા અભિગતા ઈસરી, સા ચિંતેઙ્ઙ-કિહ જીવિહામો ? પડિક્કઓ નત્થિ, તાહે સયસહસ્સેણ તદ્દિવસં ભત્તં નિપ્પકાઙ્ઙયં, ચિંતિયં-ઇત્થ અમ્હે સવ્વકાલં ડજ્જિતં જીવિએ, મા ઙ્ઙદાણિં પત્થેવ દેહબલિયાએ વિત્તિં કપ્પેમો, નત્થિ પડિક્કઓ તો એત્થ સયસહસ્સનિપ્પકણે વિસં છોદ્ધૂણ જેમેઠ્ઠણ સનમોક્કારાણિ કાલં કરેમો, તં ચ સજ્જિતં, નવિ તા વિસેણં સંજોઙ્ઙજ્જઙ્ઙ, સો ય સાહૂ હિંડંતો સંપત્તો,

10 જાણ્યું કે-“આ અપ્રીતિકાવગ્રહ છે (અર્થાત્ આપણે અહીં રહીએ તેમાં આ દેવને અપ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય છે.) તેથી આ સ્થાનની નજીકમાં બીજો પર્વત હતો ત્યાં આચાર્ય ગયા. ત્યાં બધાએ દેવતા માટે કાઠોત્સર્ગ કર્યો. દેવે આવીને કહ્યું-“આપે મારી ઉપર ઉપકાર કર્યો. તમે સુખેથી અહીં તમારી ઈચ્છાને પૂર્ણ કરો.” ત્યાં સર્વ સમાધિપૂર્વક અનશન કરી કાળધર્મ પામ્યા. રથમાં આવીને ઈન્દ્રે સર્વને વંદન કર્યા અને રથવડે પ્રદક્ષિણા દેતા આજુબાજુ રહેલા વૃક્ષો, તણખલા, ઝાડીઓ વિગેરેને
15 એક પડખેથી નમાવ્યા. જે આજે પણ તે જ રીતે રહેલા છે. તે પર્વતનું ‘રથાવર્ત’ એ પ્રમાણે નામ થયું. આર્યવજ્રસ્વામી સાથે અર્ધનારાયસંઘયણ અને દશ પૂર્વો નાશ પામ્યા.

આ બાજુ તે વજ્રસેન શિષ્ય, કે જેમને આદેશ આપી મોકલી દીધા હતા. તેઓ વિહાર કરતા-કરતા સોપારકનગરે આવ્યા. ત્યાં તત્ત્વોને જાણનારી ઈશ્વરીનામે શ્રાવિકા હતી. તે વિચારે છે કે “ખાવા માટે એક દાણો નથી તો હવે કેવી રીતે જીવીશું ?” એમ વિચારી તેણીએ તે દિવસે
20 લાખમૂલ્યવાળું અન્ન રાંધ્યું અને વિચાર્યું કે-“⁽¹⁾અત્યાર સુધી અમે સર્વકાળ ઠાઠમાઠ સાથે જીવ્યા, હવે ભિક્ષાવડે આજીવિકા શી રીતે કરીએ, (દેહબલિયાએ=ભિક્ષાવડે) અને ખાવા માટે કશું નથી, તેથી આ લાખમૂલ્યથી બનાવેલ અન્નમાં વિષ નાંખીને તેને ખાઈને નમસ્કાર સહિત દેહત્યાગ કરીએ.” અન્ન તૈયાર કર્યું. પરંતુ હજુ તેમાં વિષ નાંખ્યું નહોતું એવામાં વજ્રસેન સાધુ ફરતાં-

૮૧. અપ્રીતિકાવગ્રહ ઇતિ, તત્ર ચાખ્યાસેઽન્યો ગિરિસ્તં ગતાઃ, તત્ર દેવતાયાઃ કાઠોત્સર્ગઃ કૃતઃ,
25 સાઽઽગત્ય ભળતિ-અહો મમાનુગ્રહઃ, તિષ્ઠત, તત્ર સમાધિના કાલગતાઃ, તતઃ ઙ્ઙન્દ્રેણ રથેન વન્દિતાઃ પ્રદક્ષિણીકુર્વતા, તરુવરતૂણગહનાનિ નતપાશ્વાનિ કૃતાનિ, તાન્યદ્યાપિ તથૈવ સન્તિ, તસ્ય ચ પર્વતસ્ય રથાવર્ત ઇતિ નામ જાતમ્ । તર્સિમશ્ચ ભગવતિ અર્ધનારાચસંહનનં દશ પૂર્વાણિ ચ વ્યુચ્છિન્નાનિ (દશમં પૂર્વં ચ વ્યુચ્છિન્નં) । સ ચ વજ્રસેનો યઃ પ્રેષિતઃ પ્રેષયા સ ભ્રામ્યન્ સોપારકં પ્રાપ્તઃ, તત્ર ચ શ્રાવિકા અભિગતા (અભિગતજીવાજીવા) ઈશ્વરી, સા ચિન્તયતિ-કથં જીવિષ્યામઃ?, પ્રતિક્રિયા (આધારો) નાસ્તિ, તદા શતસહસ્ત્રેણ તદ્દિવસે ભત્તં
30 નિષ્પાદિતં, ચિન્તિતમ્-અત્ર વયં સર્વકાલમૂર્જિતં જીવિતાઃ, મેદાનીં અત્રૈવ દેહબલિકયા વૃત્તિં કલ્પયામઃ, નાસ્તિ આધારસ્તતોઽત્ર શતસહસ્ત્રનિષ્પન્ને વિષં ક્ષિપ્ત્વા જિમિત્વા સનમસ્કારાઃ કાલં કુર્મઃ, તત્ત્વ સજ્જિતં, નૈવ તાવદ્વિષેણ સંયુજ્યતે, સ ચ સાધુર્હિન્દમાનઃ સંપ્રાપ્તઃ,

૯૩
તોહે સા હૃદ્વતુદ્ધા તં સાહું તેણ પરમણ્ણેણ પડિલાભેતિ, તં ચ પરમત્થં સાહૃ, સો સાહૂ ભણઇ—મા
ભત્તં પચ્ચક્કાહ, અહં વઙ્ગસામિણા ભણિઓ—જયા તુમં સતસહસ્સનિપ્પક્કણં ભિક્કખં લહિહિસિ તતો
પણ્ણે ચેવ સુભિક્કખં ભવિસ્સઇ, તાહે પવ્વઇસ્સહ, તાહે સા વારિયા ઠિતા । ઇઓ ય તદ્દિવસં ચેવ
વાહણેહિં તંદુલા આણિતા, તાહે પડિલ્લઓ જાતો, સો સાહૂ તત્થેવ ઠિતો, સુભિક્કખં જાતં, તાણિ
સાવયાણિ તસ્સંતિણ્ણે પવ્વઇયાણિ, તતો વઙ્ગસામિતસ્સ પડપ્પયં જાયં વંસો અવટ્ઠિઓ । ઇતો ય અજ્જ- 5
રક્કિલ્લેહિં દસપુરં ગંતૂણ સવ્વો સયણવગ્ગો પવ્વાવિતો માતા ભગિણીઓ, જો સો તસ્સ
ખંતઓ સોઽવિ તેસિં અણુરાણેણ તેહિં ચેવ સમં અચ્છઇ, ન પુણ લિંગં ગિણહૃ લજ્જાણે, કિહ
સમણો પવ્વઇસ્સં ?, એત્થ મમ ધૂતાઓ સુણ્ણહાતો નત્તુઇઓ ય, કિહ તાસિં પુરઓ નગ્ગઓ અચ્છિસ્સં ?,

ફરતાં તે ઘરમાં આવી પહોંચ્યા. તેથી અત્યંત આનંદિત થયેલી તે શ્રાવિકા તે પરમાત્ત્ર (ખીર) 10
સાધુને વહોરાવે છે અને તે પરમાર્થને (અર્થાત્ પોતાની મૃત્યુ પામવાની ઈચ્છાને) કહે છે. તે
સાધુ કહે છે— તમે અનશન સ્વીકારો નહીં કારણ કે મને વજ્રસ્વામીએ કહ્યું હતું કે જ્યારે તમને
લાખમૂલ્યવાળી ભિક્ષા પ્રાપ્ત થશે ત્યારે (બીજા દિવસના) પ્રભાતે જ સુભિક્ષ થશે. (તેથી તમારે
મૃત્યુ પામવાની જરૂર નથી પરંતુ) સુકાળ થાય ત્યારે તમે દીક્ષા ગ્રહણ કરજો.” આ પ્રમાણે કહીને
તે શ્રાવિકાને વિષભક્ષણથી અટકાવી.

આ બાજુ તે જ દિવસે વાહનોદ્વારા ચોખા લાવવામાં આવ્યા. ત્યારે પ્રતિકાર (અર્થાત્ દુષ્કાળને 15
દૂર કરવાનો ઉપાય) થયો. તે સાધુ ત્યાં જ રહ્યા. સુકાળ થયો. તે શ્રાવકોએ સાધુ પાસે પ્રવ્રજ્યા
ગ્રહણ કરી. તેથી વજ્રસ્વામીને શિષ્યપરંપરા પ્રાપ્ત થઈ (પડપ્પયં=પ્રપૌત્રિક=શિષ્યપરંપરા), વંશ
આગળ ચાલ્યો.

બીજી બાજુ આર્ચરક્ષિતમુનિએ દસપુર જઈને માતા-બહેનાદિ સર્વ સ્વજનવર્ગને દીક્ષા આપી.
જે તેમના પિતા હતા તે પણ સ્વજનોના અનુરાગને કારણે તેઓ સાથે જ રહે છે, પરંતુ લજ્જાને 20
કારણે સાધુવેષને ધારણ કરતા નહોતા, તે વિચારતા કે, “કેવી રીતે હું શ્રમણ થાઉં ? અહીં મારી
દીકરીઓ, પુત્રવધૂઓ અને પૌત્રીઓ છે તેઓ સામે કેવી રીતે નગ્ન રહીશ ?” આચાર્ય તેમને

૮૨. તદા સા હ્ચ્ચતુદ્ધા તં સાધું તેન પરમાત્ત્રેણ પ્રતિલાભયતિ, તં ચ પરમાર્થ સાધયતિ, સ
સાધુર્ભણતિ—મા ભત્તં પ્રત્યાચ્ચયાસિણ્ણ, અહં વજ્જસ્વામિણા ભણિતઃ—યદા ત્વં શતસહસ્સનિષ્પન્નાં ભિક્ષાં
લપ્પયસે તતઃ પ્રભાત એવ સુભિક્ષં ભવિષ્ણતિ, તદા પ્રવ્રજિષ્ણથ, તદા સા વારિતા સ્થિતા । ઇતશ્ચ તદ્દિવસ 25
એવ પ્રવહણૈસ્તન્દુલા આનીતાઃ, તદાઽઽધારો જાતઃ, સ સાધુસ્ત્રૈવ સ્થિતઃ, સુભિક્ષાં જાતં, તે સર્વે
શ્રાવકાઃ તસ્યાન્તિકે પ્રવ્રજિતાઃ, તતો વજ્જસ્વામિનઃ પદોત્પતનં જાતં વંશોઽવસ્થિતઃ । ઇતશ્ચાર્યરક્ષિતૈર્દશપુરં
ગત્વા સર્વઃ સ્વજનવર્ગઃ પ્રવ્રાજિતઃ માતા ભગિણ્યો, યસ્તસ્ય સ પિતા સોઽપ્પનુરાગેણ તેષાં તૈઃ સમમેવ
તિષ્ઠતિ, ન પુનર્લિલ્લં ગૂહ્ણાતિ લજ્જયા, કથં શ્રમણઃ પ્રવ્રજિષ્ણામિ ?, અત્ર મમ દુહિતરઃ સ્તુષા નતારશ્ચ,
કથં તાસાં પુરતો નગ્નઃ સ્થાસ્યામિ,

૩ આચરિયા ય તં બહુસો ૨ ભળંતિ-પવ્વયસુ, સો ભળઙ્-જઙ્ સમં જુયલેણં કુંડિયાએ છત્તણં
 ડવાહણેહિં જન્નોવઙ્ણણ ય તો પવ્વયામિ, આમંતિ પડિસ્સુતં, પવ્વઙ્ઓ, સો પુણ ચરણકરણસજ્ઙ્ઙાયં
 અણુયત્તંતેહિં ગેણહાવિતવ્વોત્તિ, તતો સો કઙ્કિપટ્ટગચ્છત્તવાણહકુંડિયબંભસુત્તાણિ ન મુયઙ્, સેસં સવ્વં
 પરિહરઙ્. અણ્ણયા ચેઙ્ઙયવંદયા ગયા, આચરિએહિં પુવ્વં ચેડરૂવાણિ ગહિયાણિ ભળંતિ-સવ્વે વંદામો
 5 છત્તઙ્લં મોત્તું, તાહે સો ચિંતેઙ્-એતે મમ પુત્તા નતુગા ય વંદિજ્જંતિ અહં કીસ ન વંદિજ્જામિ ?,
 તતો સો ભળઙ્-અહં કિં ન પવ્વઙ્ઓ ?, તાણિ ભળંતિ-કુતો પવ્વઙ્ણયાણ છત્તયાણિ ભવંતિ ?,
 તાહે સો ચિંતેઙ્-એતાણિ વિ મમં પડિચોદેતિ, તા છહેમિ, તાહે પુત્તં ભળઙ્-અલાહિ, પુત્તા !
 છત્તણ, તાહે સો ભળંતિ-અલાહિ, જાહે ડ્ણહં હોહિતિ તાહે કપ્પો ડ્વરિં કીરહિતિ, તતો પુણો
 ભળંતિ-મોત્તૂણ કુંડઙ્લં, તાહે પુત્તેણ ભળિઓ-મત્તણ ચેવ સન્નાભૂમિં ગમ્મઙ્, એવં જન્નોવઙ્ણયંપિ

10 વારંવાર દીક્ષા લેવા પ્રેરણા કરે છે. ત્યારે તેઓ કહે છે કે “જો મને ⁽¹⁾વૈશ્વયુગલની (ખેસ અને
 ધોતીયાની) સાથે કુંડીની, માથે છત્રની, પગમાં જોડાની અને જનોઈની છૂટ આપતા હો, તો
 હું દીક્ષા લઉં.” આચાર્યે “હા” પાડવાદ્વારા વાત સ્વીકારી. અને “તેમને અનુવર્તન (અનુકૂળવર્તન)
 દ્વારા ચરણકરણ તથા સ્વાધ્યાય ગ્રહણ કરાવાશે.” એમ વિચારી પિતાને દીક્ષા આપી. આમ, પિતાએ
 ધોતી, છત્ર, જોડા, કુંડી અને જનોઈ ન મૂકી શેષ સર્વ છોડી દીધું. એકવાર સાધુઓ ચૈત્ય જુહારવા
 15 ગયા. તે પહેલા આચાર્યવડે શીખવાડાયેલા બાળકો કહે છે કે-અમે છત્રધારી સિવાય સર્વને વંદન
 કરીએ છીએ.

ત્યારે પિતા વિચારે છે કે, “આ બધા મારા પુત્ર અને પૌત્રને વંદન કરે છે, મને કેમ વંદન
 કરતા નથી?” એટલે તે બાળકોને કહે છે-“અરે ! શું હું સાધુ નથી?” બાળકો કહે છે-“સાધુઓને
 છત્ર ક્યાંથી હોય ?” તે વિચારે છે કે-“આ લોકો પણ મારો તિરસ્કાર કરે છે, તો હું છત્રને
 20 છોડી દઉં” એમ વિચારી પુત્રને કહે છે-“હે પુત્ર ! છત્રને હું છોડું છું.” પુત્ર કહે છે-“છોડો-
 છોડો, જ્યારે તડકો લાગે ત્યારે તમારા માથે કામળી ઓઢજો.” તે બાળકો ફરી બોલે છે-
 “કુંડીધારીને છોડી અમે વંદન કરીશું.” (અહીં પણ પૂર્વની જેમ પિતા પુત્રને કુંડી છોડવાની વાત

૮૩. આચાર્યાશ્ચ તં બહુણો ૨ ભળન્તિ-પ્રવ્રજ, સ ભળંતિ-યદિ સમં યુગલેન કુણ્ડિકયા
 છત્રકેણોપાનદ્વયાં યજ્ઞોપવીતેન ચ તદા પ્રવ્રજામિ, ઓમિતિ પ્રતિશ્રુતં, પ્રવ્રજિતઃ, સ પુનશ્ચરણકરણ-
 25 સ્વાધ્યાયમનુવર્તયદ્વિગ્રાહ્યિતવ્ય ઇતિ, તતઃ સ કટીપટ્ટકચ્છત્રોપાનત્કુણ્ડિકાબ્રહ્મસૂત્રાણિ ન મુચ્ચતિ, શેષં
 સર્વં પરિહરતિ । અન્યદા ચૈત્યવન્દકા ગતાઃ, આચાર્યૈઃ પૂર્વં ડિમ્બરૂ પાણિ ગ્રાહિતાનિ ભળન્તિ-સર્વાન્ વન્દામહે
 છત્રિણં મુક્ત્વા, તદા સ ચિન્તયતિ-એતે મમ પુત્રા નમારશ્ચ વન્દ્યન્તે અહં કથં ન વન્દ્યે ?, તતઃ સ ભળંતિ
 - અહં કિં ન પ્રવ્રજિતઃ ?, તાનિ ભળન્તિ-કુતઃ પ્રવ્રજિતાનાં છત્રાણિ ભવેયુઃ ?, તદા સ ચિન્તયતિ-
 એતાન્યપિ માં પ્રતિ નોદયન્તિ, તતસ્ત્યજામિ, તદા પુત્રં ભળંતિ-અલં પુત્ર ! છત્રેણ, તદા સ ભળંતિ-અલં,
 30 યદોષ્ણં ભવિષ્યતિ તદા કલ્પ ઉપરિ કરિષ્યતે, તતઃ પુનર્ભળન્તિ-મુક્ત્વા કુણ્ડિકાવન્તં, તદા પુત્રેણ
 ભળંતિઃ-માત્રકેણૈવસંજ્ઞાભૂમિં ગમ્યતે, એવં યજ્ઞોપવીતમપિ

મુચ્ચઈ, આચરિયા ભળંતિ—કો વા અમ્હે ન યાળઈ જહા બંભળા ?, એવં તેળ તાળિ સવ્વાળિ મુક્કાળિ, પચ્છા તાળિ ભળંતિ—સવ્વે વંદામો મોત્તૂળ કડિપટ્ટઈલ્લં, તાહે સો ભળઈ—સહ અજ્જ-યપજ્જઈહિં મા વંદહ, અળ્ળો વંદિહિતિ મમં, ન મુચ્ચઈ કડિપટ્ટયં । તત્થં ય સાહૂ ભત્તપચ્ચક્ક્રાતો, તતો કડિપટ્ટયવોસિરળણ્ણયા આચરિયા વળ્ળંતિ—એયં મડયં જો વહઈ તસ્સ મહલ્લં ફલં ભવતિ, પૂવ્વં ચ સાહૂ સળ્ળિણ્ણા ચેવ ભળંતિ—અમ્હે એતં વહામો, તતો આચરિયસયળવળ્ળો ભળઈ— 5 અમ્હે વહામો, તે ભળંતા આચરિયસગાસં પત્તા, આચરિઈહિં ભળિયા—અમ્હં સયળવળ્ળો કિં મા નિજ્જરં પાવડ ?, તુમ્હે ચેવ ભળહ—અમ્હે વહામો, તાહે સો થેરો ભળઈ—કિં એથ પુત્તા ! બહુયા નિજ્જરા ?, આચરિયા ભળંતિ—આમંતિ, તતો સો ભળઈ—અહં વહામિ, આચરિયા ભળંતિ—એથ ડવસળ્ળા

કરે છે ત્યારે) પુત્ર પિતાને કહે છે કે—“માત્રક લઈને સંજ્ઞાભૂમિ જવાય.” આ પ્રમાણે પિતા પાસેથી જનોઈ પણ છોડાવે છે. આચાર્ય પિતાને કહે છે કે “આપણે બ્રાહ્મણ છીએ એવું કોણ નથી જાણતું?” 10 (અર્થાત્ બધા જાણે જ છે તેથી તમારે બ્રાહ્મણત્વસૂચક ચિહ્નો રાખવાની જરૂર નથી.) આ પ્રમાણે સમજાવતા પિતાએ બધી જ વસ્તુ છોડી દીધી.

પછી બાળકો બોલે છે કે—“ધોતીયાવાળાને છોડી સર્વને અમે વંદીશું.” ત્યારે પિતા કહે છે—“પિતા-દાદા સાથે ભલે તમે મને વંદન ન કરો (અર્થાત્ સ્વર્ગમાં ગયેલ પૂર્વજો કે તમે ભલે મને વંદન ન કરો) બીજા મને વંદન કરશે. આ ધોતી હું છોડવાનો નથી.” એકવાર તે ગચ્છમાં 15 સાધુએ અનશન કર્યું. (તેનો કાળધર્મ થતાં, શરીરની મહાપારિક્ષાવણિયા વિધિ કરવા માટે લઈ જવાના હતા ત્યારે) ધોતીયાને છોડાવવા માટે આચાર્ય સર્વસાધુઓને કહે છે કે—આ મૃતદેહને જે ઊંચકશે, તેને મોટું ફળ પ્રાપ્ત થશે.” પહેલા સંકેત અપાયેલા સાધુઓ કહેવા લાગ્યા કે—“અમે ઊંચકશું.”

આ જોઈ આચાર્યનો સ્વજનવર્ગ કહેવા લાગ્યો કે—“અમે ઊંચકશું.” પરસ્પર ઝઘડતા તેઓ 20 આચાર્ય પાસે આવ્યા. ત્યારે આચાર્યે કહ્યું—“મારો સ્વજનવર્ગ શા માટે નિર્જરા ન પામે ?” (એમ કહી સ્વજનવર્ગને કહ્યું કે) તમે જ કહો—“અમે ઊંચકશું.” ત્યારે તે પિતા પૂછે છે—“હે પુત્ર ! શું ખરેખર આમાં ઘણી નિર્જરા થાય ?” આચાર્યે હા પાડી. તેથી પિતા કહે છે—“તો હું ઊંચકીશ.”

૮૪. મુચ્ચતિ, આચાર્યા ભળન્તિ કો વાડસ્માન્ન જાનાતિ યથા બ્રાહ્મણા (ઇતિ), એવં તેન તાનિ સર્વાળિ મુક્તાનિ, પશ્ચાત્તાનિ ભળન્તિ—સર્વાન્ વન્દામહે મુક્ત્વા કટીપટ્ટકવન્તં, તદા સ ભળતિ—સહ 25 પિતૃપિતામહૈર્મા વન્દિહ્વમ્ અન્યો વન્દિષ્યતે માં, ન મુચ્ચતિ કટીપટ્ટં। તત્ર ચ સાધુઃ પ્રત્યાખ્યાતભક્તઃ, તતઃ કટીપટ્ટકવ્યુત્સર્જનાયાચાર્યા વર્ણયન્તિ—એતન્મૃતકં યો વહતિ તસ્ય મહત્ફલં ભવતિ, પૂર્વં ચ સાધવઃ સંજ્ઞિતા એવ ભળન્તિ—વયમેતદ્ વહામઃ, તત આચાર્યસ્વજનવર્ગો ભળતિ—વયં વહામઃ, તે કલહાયમાના આચાર્યસકાશં પ્રાપ્તાઃ, આચાર્યેર્ભળિતાઃ—અસ્માકં સ્વજનવર્ગઃ કિં મા નિર્જરાં પ્રાપત્ ?, યૂયમેવ ભળથ— 30 વયં વહામઃ, તદા સ સ્થવિરો ભળતિ—કિમત્ર પુત્ર ! બહ્વી નિર્જરા ?, આચાર્યા ભળન્તિ—ઓમિતિ, તતઃ સ ભળતિ—અહં વહામિ, આચાર્યા ભળન્તિ—અત્રોપસર્ગા

ઉપ્પજ્જંતિ, ચેટરૂવાણિ નગ્ગેતિ, જડ્ઠરસિ અહિયાસેઠં તો વહાહિ, અહ નાહિયાસિહિ તાહે અમ્હ ન સુંદરં હોઝ, સો ભણઙ્ઠ-અહિયાસેસ્સં, જાહે સો ડક્કિચ્ચત્તો તાહે તસ્સ મગ્ગતો પવ્વઙ્ઠયા ડઢિયા ।

તાહે ચ્ચુડ્ઠગા ભણંતિ-મુયહ કઢિપટ્ઠયં, સો મોત્તૂણ પુરતો કતો દોરેણ બઢ્ઢો, તાહે સો લજ્જંતો તં વહ્ઠ્ઠ, મગ્ગતો મમ સુણહાદી પેચ્છંતિ, એવં તેણ ડવસગ્ગો ડઢિતો અહિતાસેતવ્વોત્તિ
5 કારુણ વૂઢો, પચ્છ આગતો તહેવ, તાહે આયરિયા ભણંતિ-કિં ચંત ! ઙ્ઠમં ?, સો ભણઙ્ઠ-
ડવસગ્ગો ડઢિઓ, આયરિયા ભણંતિ-આણેહ સાડયં, તાહે ભણઙ્ઠ-કિં એથ્થ સાડેણ ?, ઢિઢું
જં ઢિઢુવ્વં, ચોલપટ્ઠઓ ચેવ ભવઢ, એવં તા સો ચોલપટ્ઠયં ગિણહાવિતો । પચ્છા ભિક્કચં ન હિંઢઙ્ઠ,
તાહે આયરિયા ચિંતેતિ - એસ જડ્ઠ ભિક્કચં ન હિંઢઙ્ઠ તો કો જાણઙ્ઠ કયાદિ કિંચિ ભવેજ્જ ?,

આચાર્ય કહે છે-“આમાં ઉપસર્ગો ઉત્પન્ન થશે, બાળકો નગ્ન કરશે તેથી જો સહન કરવાની તૈયારી
10 હોય તો ઊંચકો, વળી જો સહન નહીં કરશે તો મારું સુંદર નહીં થાય” (અર્થાત્ મારી ઉપર
આફત આવશે.) પિતાએ કહ્યું-“હું સહન કરીશ.” જ્યારે પિતાએ મડદું ઊંચક્યું ત્યારે તેની
પાછળ સાધુઓ ઊભા થયા. ત્યાં રહેલા બાળકોએ કહ્યું-“ઘોતીયું ઉતારી દો” (તેઓ માનતા
નથી તેથી બાળકો તેમનું ઘોતીયું ખેંચી લે છે તે સમયે બીજો સાધુ ઘોતીયાને) આગળ કરીને
પિતાને કંદોરાવડે ઘોતીયું બાંધી દે છે. “પાછળ મારી પુત્રવધૂ વગેરે જુએ છે” એ પ્રમાણે લજ્જાને
15 પામતા તે મડદાને વહન કરે છે.

આ પ્રમાણે “આવેલા ઉપસર્ગ સહન કરવા” એમ વિચારી મડદાને વહન કરે છે. પાછળથી
એવી જ અવસ્થામાં (અર્થાત્ અધકચરું ઘોતીયું બાંધેલ હોવાથી નગ્નપ્રાયઃ અવસ્થામાં) પિતા પાછા
આવ્યા. તેથી આચાર્ય પૂછે છે-“હે પિતા ! આ શું ?” તેમણે કહ્યું-“ઉપસર્ગ થયો.” આચાર્યે
કહ્યું-“અરે ! જલદી ઘોતીયું લાવો” ત્યારે પિતાએ કહ્યું-“હવે ઘોતીયું શું કરવાનું ?” જે જોવા
20 જેવું હતું તે જોવાઈ ગયું, હવે ચોલપટ્ટો જ લાવો. આ પ્રમાણે આચાર્યે પિતાને ચોલપટ્ટો પહેરાવ્યો.
તે પિતા ભિક્ષા લેવા જતા નથી. તેથી આચાર્ય વિચારે છે કે-“જો આ ભિક્ષા લેવા જશે નહીં
તો કોણ જાણે ક્યારેક કંઈક થાય? (અર્થાત્ અત્યારે સાધુઓ લાવી આપશે, પણ ક્યારેક કોઈ

૮૫. ઉત્પદ્ધન્તે, ચેટરૂવાણિ નગ્નયન્તિ, યદિ શક્નોઘ્યધ્યાસિતું તદા વહ, અથ નાધ્યાસયસિ તદા
અસ્માકં ન સુન્દરં ભવતિ, સ ભણતિ-અધ્યાસિચ્ચે, યદા સ ડક્કિામસ્તદા તસ્ય પૂઠ્ઠતઃ પ્રવ્રજિતા ડત્થિતાઃ,
25 તદા ક્ષુલ્લકા ભણન્તિ-મુચ્છ કટીપટ્ઠં, સ મુક્ત્વા પુરતઃ કૃતઃ દવરકેન બઢ્ઢઃ, તદા સ લજ્જન્ તં વહતિ,
પૂઠ્ઠતો મમ સ્તુષાઘ્ઠાઃ પશ્યન્તિ, એવં તેનોપસર્ગ ડત્થિતો ડધ્યાસિતવ્ય ઙ્ઠતિકૃત્વા વ્યૂઢમ્, પશ્ચાત્ આગતસ્તથૈવ,
તદા આચાર્યા ભણન્તિ-કિં વૂઢ્ઢ ! ઙ્ઠદં ?, સ ભણતિ-ડપસર્ગ ડત્થિતઃ, આચાર્યા ભણન્તિ-આનય શાટકં,
તદા ભણતિ-કિમત્ર શાટકેન ?, ઢષ્ટં યદ્ ઢષ્ટવ્વં, ચોલપટ્ઠ એવ ભવતુ, એવં તાવત્સ ચોલપટ્ઠકં ગ્રાહિતઃ
। પશ્ચાત્ ભિક્ષાં ન હિણ્ઠતે, તદા આચાર્યાશ્ચિન્તયન્તિ-એષ યદિ ભિક્ષાં ન હિણ્ઠતે તદા કો જાનાતિ
30 કદાચિત્ કિચ્છિત્ ભવેત્ ?,

૬૬ પંચ એકલ્લઓ કિં કાહિતિ ?, અવિ ય-એસો નિજ્જરં પાવેયવ્વો, તો તહા કીરડ જહ ભિક્કં
 હિંડડ, એવં ચેવ આયવેયાવચ્ચં, પચ્છા પરવેયાવચ્ચંપિ કાહિતિ, તતોડોણ સવ્વે સાહૂણો
 અપ્પસાગારિયં ભણિયા-અહં વચ્ચામિ, તુમ્હે એક્કલ્લાયા સમુદિસેજ્જાહ પુરતો ઁત્તંસસ, તેહિં પડિસ્સુતં,
 તતો આચરિયા ભણંતિ-તુભ્મે સમ્મં વટ્ટેજ્જહ ઁત્તંસસ અહં ગામં વચ્ચામિત્તિ, ગતા આચરિયા, તેડવિ
 ભિક્કં હિંડેડુણ સવ્વે એગલ્લાયા સમુદિસંતિ, સો ચિંતેડ-મમ એસ દાહિતિ, ડમો દાહિ, એક્કોવિ 5
 તસસ ન દેડ, અણ્ણો દાહિતિ, એસ વરાઓ કિં લભડ ? , અણ્ણો દાહિતિ, એવં તસસ ન કેણડ
 કિંચિવિ દિણં, તાહે આસુરુત્તો ન કિંચિવિ આલવેડ, ચિંતેડ-કલ્લં તાવ એડ પુત્તો મમ, તો
 પેક્કવ એ એ જં પાવેમિ, તાહે *બીચદિવસે આગતા, આચરિયા ભણંતિ-કિહ ઁત્તં ! વટ્ટિયં મે ? ,

નહીં લાવી આપે તો શું થશે ?) પાછળથી એકલા પડેલા શું કરશે ? અને બીજું એ કે તે નિર્જરા
 પમાડવા યોગ્ય છે. (અર્થાત્ ભિક્ષા લેવા જશે તો નિર્જરાની પણ પ્રાપ્તિ થશે.) તેથી એવું કરાય 10
 કે જેથી તે ભિક્ષા લેવા જાય અને આ રીતે આત્મવૈયાવચ્ચ કરશે તો પછીથી બીજાની સેવા પણ
 કરશે.” તેથી આચાર્યે સર્વ સાધુઓને એકાંતમાં કહ્યું-“હું જાઉં છું તમારે પિતાની સામે પોતપોતાની
 ગોચરી લાવી એકલા વાપરવી.”

સાધુઓએ વાત સ્વીકારી. ત્યાર પછી બધાને ભોગા કરી કહ્યું કે-“હું અન્ય ગામે જાઉં
 છું. તમારે વૃદ્ધની સાથે સારી રીતે વર્તવું.” આચાર્ય નીકળી ગયા. સાધુઓ પણ ભિક્ષા લાવી 15
 એકલા-એકલા વાપરી લે છે. વૃદ્ધ વિચારે છે કે “આ મને આપશે, આ મને આપશે.” પરંતુ
 એક પણ સાધુ તેમને ભોજન આપતા નથી. (આ સાધુ આપતો નથી તેથી) આ બિચારાને શું
 મળે ? બીજો આપશે (એમ વિચારી રાહ જુએ છે. પરંતુ) કોઈ સાધુ કંઈ આપતા નથી. તે સમયે
 ગુસ્સે થયેલ તે કશું બોલતા નથી અને વિચારે છે કે-“આવતીકાલે મારા દીકરાને આવવા દો,
 પછી જુઓ આ લોકોની હું કેવી ખબર લઉં છું.” બીજા દિવસે આચાર્ય આવ્યા. આચાર્ય પૂછે 20
 છે-“હે પિતા ! કેમ આ લોકોએ તમારી સંભાળ રાખીને ?” ત્યારે તે કહે છે-“હે પુત્ર ! જો
 તું હોત નહીં તો હું એક દિવસ પણ જીવતો ન હોત, જે બીજા આ મારા પુત્ર અને પૌત્રો છે

૮૬. પશ્ચાદેકાકી કિં કરિષ્વતિ ?, અપિ ચ -એષ નિર્જરાં પ્રાપયિતવ્યસ્તતસ્તથા ક્રિયતાં યથા
 ભિક્ષાં હિણ્ડતે, એવમેવાત્મવૈયાવૃત્ત્યં, પશ્ચાત્પરવૈયાવૃત્ત્યમપિ કરિષ્વતિ, તતોડનેન સર્વે સાધવોડલ્પસાગારિકં 25
 ભણિતાઃ-અહં વ્રજામિ યૂયમેકાકિનઃ સમુદિશેત પુરતઃ પિતુઃ, તૈઃ પ્રતિશ્રુતં, તત આચાર્યા ભણન્તિ-યૂયં
 સમ્યક્ વૃદ્ધસ્ય વર્તિતાધ્વે અહં ગ્રામં વ્રજામીતિ, ગતા આચાર્યાઃ, તેડપિ ભિક્ષાં હિણ્ડત્વા સર્વે એકાકિનઃ
 સમુદિશન્તિ, સ ચિન્તયતિ - મહ્યમેષ દાસ્યતિ અયં દાસ્યતિ, એકોડપિ તસ્મૈ ન દદાતિ, અન્યો દાસ્યતિ
 એષ વરાકઃ કિં લભતે ?, અન્યો દાસ્યતિ, એવં તસ્મૈ ન કેનચિત્કિચ્છિદપિ દત્તં, તદા ક્રુદ્ધો ન
 કિચ્છિદપ્યાલપતિ, ચિન્તયતિ-કલ્ત્યે તાવદાયાતુ પુત્રો મમ, તર્હિ પ્રેક્ષધ્વમેતાન્ યત્પ્રાપયામિ, તદા દ્વિતીયદિવસે
 આગતાઃ, આચાર્યા ભણન્તિ-કથં પિતવૃત્તં તવ ?, ★ અન્નદિવસે 30

- તાહે ભણડ-પુત્ત ! જડ તુમં ન હોતો તોજહં એકંપિ દિવસં ન જીવંતો, એતેવિ જે અણ્ણે મમ પુત્તા નત્તુગા ય તેડવિ ન કિંચિ દિન્તિ, તાહે તે આચરિણ તસ્સમક્કં અંબાડિયા, તેવિય અભ્ભુવગયા, તાહે આચરિયા ભણંતિ-આણેહ ભાયણાણિ જાડહં અપ્પણા ખન્તસ્સ પારણયં આણેમિ, તાહે સો ઁંતો ઁંતેડ-કહ મમ પુત્તો હિંડડ ? , લોગપ્પગાસો ન કયાડ હિંડિયપુવ્વો, ભણડ-અહં
- 5 ઁવે હિંડામિ, તાહે સો અપ્પણા ઁંતો નિગ્ગતો, સો ય પુણ લલ્લિસંપુણ્ણો ઁરાવિ ગિહ્થત્તણે, સો ય અહિંડંતો ન યાણડ-કતો દારં વા અવદારં વા, તતો સો ઁગં ઁરં અવદારેણ અતિગતો, તત્થ તદિવસં પગતં વત્તેલ્લયં, તત્થ ઁરસામિણા ભણિતો-કતો અવદારેણ પવ્વડયઓ અડયઓ ? , ઁંતેણ ભણિતો-સિરીઁ આયંતીઁ કઓ દારં વા અવદારં વા ? , યતો અતીતિ તતો સુંદરા, ગિહ્સામિણા ભણિયં-દેહ સે ભિક્કં, તત્થ લડ્ડુગા લલ્લા બત્તીસં, સો તે ઁત્તૂણ આગતો, આલોડયં અણેણ,
- 10 તે પણ મને કશું આપતા નથી." આ સાંભળી આચાર્યે વૃદ્ધની સામે સર્વસાધુઓને ઠપકો આપ્યો. તેઓઁ પણ કબુલ કર્યું. તેથી આચાર્ય કહે ઁ કે-"લાવો પાત્રા, હું જાતે જ મારા પિતાના પારણા માટે ગોચરી લેવા જાઉં." ત્યારે વૃદ્ધ વિચારે ઁ કે-"મારો પુત્ર કેવી રીતે ગોચરી લેવા જશે ? લોકમાં પ્રકાશકરનારો તે ક્યારેય ભિક્ષા માટે ઁર્યો નથી." આમ વિચારી તે કહે ઁ-"હું જ લેવા જાઉં."
- 15 ત્યારે તે વૃદ્ધ જાતે ગોચરી લેવા નીકળ્યા. તે પહેલા પણ ગૃહસ્થપણામાં લલ્લિસંપન્ન (ધનવાન) હતા અને સાધુપણામાં પણ ક્યારેય ગોચરી લેવા ગયા ન હોવાથી જાણતા નથી કે "કયો મુખ્ય દરવાજો કે કયો પાછળનો દરવાજો ઁ." તેથી તે ઁક ઁરમાં પાછળના દરવાજે પ્રવેશ્યા. ત્યાં તે દિવસે પ્રસંગ હતો. તેથી ગૃહસ્વામીઁ કહ્યું-"સાધુ ! શા માટે પાછળના દરવાજેથી આવ્યો ?" વૃદ્ધે કહ્યું-"ઁરમાં પ્રવેશતી લક્ષ્મી માટે વળી કયું આગળનું દ્વાર કે કયું
- 20 પાછળનું દ્વાર ? જ્યાંથી પ્રવેશે ત્યાંથી સુંદર જ ઁ." ગૃહસ્વામીઁ કહ્યું-"આને ભિક્ષા આપો" ત્યાં બત્તીસ લાડવા તેને પ્રાપ્ત થયા. તે લઈને વૃદ્ધ પાછો ઁર્યો. તેણે આલોચના (જે ઁટના બની તેની વાત) કરી. પછીથી આચાર્યે કહ્યું-"^(H)તમને પરંપરાઁ તમારા વંશના વ્યવસ્થાપક

૮૭. તદા ભણતિ-પુત્ર ! યદિ ત્વં નાભવિષ્યત્તર્હ્યહમેકમપિ દિવસં નાજીવિષ્યમેતેડપિ ઁડ્યે મમ પુત્રા નત્તારશ્ચ તેડપિ ન કિંચ્છિદ્દતિ, તદા તે આચાર્યેણ તત્સમક્કં નિર્ભત્તિસતાઃ, તેડપ્યથ્યુપગતવન્તઃ, તદા
- 25 આચાર્યા ભણન્તિ-આનયત પાત્રાણિ યાવદહમાત્મના પિતુઃ પારણમાનયામિ, તદા સ વૃદ્ધશ્ચિન્તયતિ-કથં મમ પુત્રો હિણ્ડેત ? , લોકપ્રકાશો ન કદાચિત્ હિણ્ડિતપૂર્વઃ, ભણતિ-અહમેવ હિણ્ડે, તદા સ આત્મના વૃદ્ધો નિર્ગતઃ, સ ચ પુનર્લલ્લિસંપૂર્ણઃ ઁરાદપિ ગૃહસ્થત્વે, સ ઁાહિણ્ડમાનો ન જાનાતિ-કુતો દ્વારં વાડપદ્ધારં વા ? , તતઃ સ ઁકં ગૃહમપદ્ધારેણાતિગતઃ, તત્ર તદિવસે પ્રકૃતં વર્તંતે, તત્ર ગૃહસ્વામિના ભણિતઃ-કુતોડપદ્ધારેણ પ્રવ્રજિત આયાતઃ, વૃદ્ધેન ભણિતઃ-શ્રિયા આયાન્ત્યાઃ કુતો દ્વારં વા અપદ્ધારં વા, યત
- 30 આયાતિ તતઃ સુંદરા, ગૃહસ્વામિના ભણિતં-દેહિ અસ્મૈ ભિક્ષાં, તત્ર મોદકા લલ્લા દ્વાત્રિશત્, સ તાન્ ગૃહીત્વાડડગતઃ, આલોચિતમનેન,

૯૯ પછા આચરિયા ભળાંતિ—તુજ્ઞં બત્તીસં સીસા હોર્હિતિ પરંપરેણ આવલિયાઠાવગા, તતો આચરિર્હિ
 ભણિતા—જાહે તુભ્મે કિંચિ રાઝલાતો લહહ વિસેસં તં કસ્સ દેહ ?, ભળાઇ—બંભણાણં, એવં ચેવ અમ્હ
 સાહૂણો પૂયણિજ્જા, એતેસિં ચેવ એસ પઢમલાભો દિજ્જહ, સવ્વે સાહૂણ દિણ્ણા, તાહે પુણો અપ્પણો
 અઢ્ઢાએ ઝત્તિણ્ણો, પછ્છા અણેણ પરમત્તં ઘતમહુસંજુત્તં આણિતં, પછ્છા સયં સમુદિઢ્ઢો, એવં
 સો અપ્પણા ચેવ પર્હિંહિતો લલ્લિસંપુણ્ણો બહૂણં બાલદુલ્લલાણં આહારો જાતો । તત્થ ય ગચ્છે 5
 તિણ્ણ પૂસમિત્તા—એગો દૂલ્લિયાપૂસમિત્તો, એગો ઘયપુસમિત્તો, એગો વત્થપુસમિત્તો, જો દૂલ્લિઓ
 સો ઝરઓ, ઘયપૂસમિત્તો ઘતં ઉપ્પાદેતિ, તસ્સિમા લલ્લિ—દલ્લઓ ૪ દલ્લતો ઘતં ઉપ્પાદેયલ્લં,
 ઝલ્લતઓ ઝજ્જેણીએ, કાલતો જેઢ્ઢાસાઢેસુ માસેસુ, ભાવતો એગા ધિજ્જાઢ્ઢિણિ ગુલ્લિણી, તીસે

એવા બત્તીસ શિષ્યો થશે.” ત્યારપછી આચાર્યે તે વૃદ્ધને કહ્યું—“જ્યારે તમને રાજકુળમાંથી
 કંઈક વિશેષ (વસ્તુ) પ્રાપ્ત થતી ત્યારે, તમે તે વસ્તુ કોને આપતા હતા ?” વૃદ્ધે કહ્યું—“પ્રથમ 10
 વખત મળેલી વસ્તુ બ્રાહ્મણોને આપી હતી.” ત્યારે આચાર્યે કહ્યું—“એ જ પ્રમાણે આપણા સાધુઓ
 પણ પૂજનીય છે તેથી આ પ્રથમલાભ (ગોચરીમાં મળેલા બત્તીસ લાડવા) તે સાધુઓને જ
 આપો.” વૃદ્ધે તે લાડવાઓ સર્વસાધુઓને આપ્યા. ત્યાર પછી ફરીથી પોતાના માટે ગોચરી
 લેવા નીકળ્યા. ત્યાં તેમને ઘી અને સાકરથી સંયુક્ત એવી ખીર પ્રાપ્ત થઈ. તે લઈ ઉપાશ્રયે
 આવ્યા. તે ખીર સ્વયં વાપરી. 15

આ પ્રમાણે પોતાના માટે ગોચરી લેવા નીકળતા લલ્લિસંપત્ત હોવાથી તેઓ ઘણાં બધાં બાળ-
 દુર્બળ સાધુઓ માટે આધારરૂપ થયા. તે ગચ્છમાં ત્રણ પુષ્પમિત્ર હતા. એક દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર,
 એક ઘૃતપુષ્પમિત્ર અને એક વસ્ત્રપુષ્પમિત્ર. તેમાં જે દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર હતો તે તીવ્ર યાદશક્તિવાળો
 હતો. ઘૃતપુષ્પમિત્ર ઘીની પ્રાપ્તિ કરવામાં લલ્લિવાળો હતો. તેની દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ અને ભાવથી
 આ પ્રમાણેની લલ્લિ હતી. તેમાં દ્રવ્યથી ઘી પ્રાપ્ત કરવું, ક્ષેત્રથી ઉજ્જયિનીનગરીમાં, કાળથી જેઠ- 20
 અષાઢ મહિનામાં, ભાવથી ગર્ભવતી બ્રાહ્મણી સ્ત્રી પાસે વહોરવું. એક બ્રાહ્મણની સ્ત્રીના પતિએ
 થોડું-થોડું ભેગા કરતા-કરતા છ મહિને એક ઘડો ભરીને ઘી ભેગું કર્યું કે “બાળકના જન્મ પછી

૮૮. પશ્ચાદાચાર્યા ભળન્તિ—યુષ્માકં દ્વાત્રિંશ્ચિલ્લિયા ભવિષ્યન્તિ પરમ્પરકેણાવલિકાસ્થાપકાઃ, તત
 આચાર્યૈર્ભણિતાઃ—યદા યૂયં કચ્છિદ્ રાજકુલાત્ લભધ્વં વિશેષં તં કસ્મૈ દત્ત ?, ભળન્તિ—બ્રાહ્મણોભ્યઃ,
 એવમેવાસ્માકં સાધવઃ પૂજનીયાઃ, એતેભ્ય એવૈષ પ્રથમલાભો દીયતાં, સર્વે સાધુભ્યો દત્તાઃ, તદા 25
 પુનરાત્મનોઽર્થાયોત્તીર્ણઃ, પશ્ચાદનેન પરમાત્તં ઘૃતમધુસંયુક્તમાનીતં, પશ્ચાત્સ્વયં સમુદિષ્ટઃ, એવં સ આત્મનૈવ
 પ્રહિંહિતો લલ્લિસંપૂર્ણો બહૂનાં બાલદુર્બલાનામાધારો જાતઃ । તત્ર ચ ગચ્છે ત્રયઃ પુષ્પમિત્રાઃ—એકો
 દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર, એકો ઘૃતપુષ્પમિત્ર, એકો વસ્ત્રપુષ્પમિત્રઃ, યો દુર્બલિકઃ સ સ્મારકઃ, ઘૃતપુષ્પમિત્રો
 ઘૃતમુત્પાદયતિ, તસ્યેયં લલ્લિઃ—દ્રવ્યતો ૪ દ્રવ્યતો ઘૃતમુત્પાદયિતલ્લ્યં ક્ષેત્રત ઝજ્જયિન્યાં કાલતો
 જ્યેષ્ઠાષાઢયોર્માસયોઃ, ભાવત એકા ધિગ્જાતીયા ગુર્વી, તસ્યા 30

૧૫૬ * આવશ્યકનિર્યુક્તિ • હરિભદ્રીયવૃત્તિ • સભાપાંતર (ભાગ-૩)
 ધૈત્તુણા થોવં થોવં પિંડંતેણ છિંહિં માસેહિં વારઓ ઘતસ્સ ઉપ્પાઇતો, વરં સે વિયાઇયા
 ઉવજુજ્જિહિત્તિ, તેણ ય જાઇયં, અન્નં નત્થિ, તંપિ સા હટ્ઠતુટ્ઠા દિજ્જા, પરિમાણતો જત્તિયં ગચ્છસ્સ
 ઉવજુજ્જઇ, સો ય ણિંતો ચેવ પુચ્છઇ-કસ્સ કિત્તિણં ઘણં કજ્જં ?, જત્તિયં ભગતિ તત્તિયં
 આણેઇ । વત્થપુસ્સમિત્તસ્સ પુણ એસેવ લઢ્ઢી વત્થેસુ ઉપ્પાઇયવ્વણ્ણેસુ, દવ્વતો વત્થં, ખેત્તતો વઢ્ઢિસે
 5 મહુરાણ વા, કાલતો વાસાસુ સીતકાલે વા, ભાવઓ જહા એકા કાવિ રંડા તીણ દુક્ખદુક્ખેણ
 છુહાણ મરંતીણ કત્તિરુણ એકા પોત્તી વુણાવિયા કલ્લં નિયંસેહામિત્તિ, ઇત્થંતરે સા પુસ્સમિત્તેણ
 જાઇયા હટ્ઠતુટ્ઠા દિજ્જા, પરિમાણઓ સવ્વસ્સ ગચ્છસ્સ ઉપ્પાણિ । જો દુબ્બલિયપુસ્સમિત્તો તેણ
 નવવિ પુવ્વા અહિજ્જિયા, સો તાણિ દિવા ય રત્તી ય ઝરતિ, એવં સો ઝરણાણ દુબ્બલો જાતો,

માતાને કામ આવશે.” સાધુએ આવીને ધીની યાચના કરી. તે ઘરમાં બીજું કંઈ હતું નહીં. (તૈયાર
 10 નહોતું.) તેથી હર્ષ પામેલી તે સ્ત્રીએ ધીને વહોરાવ્યું. (આ સાધુની કેટલું ધી લાવવાની શક્તિ
 હતી તે કહે છે કે) પ્રમાણથી-ગચ્છને જેટલું ધી ઉપયોગી હોય તેટલું ધી લાવી શકતો, ગોચરી
 જતી વખતે તે સાધુઓને પૂછે કે—“કોને કેટલું ધી જોઈએ છે ?” સાધુઓ જેટલું કહે તેટલું ધી
 લાવી આપતો. વસ્ત્રપુષ્પમિત્રની પણ વસ્ત્રપ્રાપ્તિમાં આ પ્રમાણેની લાભિ હતી. દ્રવ્યથી વસ્ત્રની પ્રાપ્તિ
 કરવી, ક્ષેત્રથી ઉજ્જયિનીમાં અથવા મથુરામાં, (વઢ્ઢિસે-ઉજ્જયિન્યાંં ઇતિ ટિપ્પણે) કાળથી
 15 વર્ષાકાળમાં કે શીતકાળમાં, ભાવથી કોઈ એક વિધવા સ્ત્રી પાસે વહોરવું. થયું એવું કે ક્ષુધારૂપ
 અતિદુઃખને કારણે મરતી એવી કો'ક વિધવા સ્ત્રીએ રૂને કાંતી એક વસ્ત્ર “આવતીકાલે હું પહેરીશ”
 એમ વિચારી વણ્યું. તે સમયે તેના ઘરમાં આવેલા પુષ્પમિત્રે સ્ત્રી પાસે વસ્ત્રની યાચના કરી.
 તેણીએ હર્ષિત થઈ વસ્ત્ર વહોરાવ્યું. પરિણામથી સર્વગચ્છને જોઈએ તેટલા વસ્ત્રો લાવી આપે.
 (તેટલી લાભિ હતી.)

20 જે દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર હતો તેણે નવ પૂર્વોનો અભ્યાસ કર્યો. તે આ પૂર્વોનું રાત-દિવસ
 પુનરાવર્તન કરે છે. આ પ્રમાણે પુનરાવર્તન કરવાને કારણે તે દુર્બળ થયો. જો તે પુનરાવર્તન
 ન કરે તો પૂર્વોનું વિસ્મરણ થાય (તેથી રોજ પુનરાવર્તન કરતો.) દસપુરનગરમાં જ તેના સ્વજનો

૮૧. ભર્ત્રા સ્તોકં સ્તોકં પિણ્ડયતા ષ્ઢ્ઢિર્માસૈર્ઘટો ઘૃતસ્ય ઉત્પાદિતઃ, વરં તસ્યાઃ પ્રસૂતાયા
 ઉપયુજ્યતે ઇતિ, તેન ચ યાચિતમ્, અન્યન્નાસ્તિ, તદપિ સા હ્ણતુટ્ઠા દદ્યાત્, પરિમાણતો યાવદ્ગચ્છસ્યોપયુજ્યતે,
 25 સ ચ નિર્ગચ્છન્નેવ પૃચ્છતિ-કસ્ય કિયતા ઘૃતેન કાર્યમ્ ?, યાવદ્ધણતિ તાવદાનયતિ । વસ્ત્રપુષ્પમિત્રસ્ય
 પુનરેષૈવ લલ્લિઃ વસ્ત્રેષૂપાદયિતવ્યેષુ, દ્રવ્યતો વસ્ત્રં, ક્ષેત્રતો વૈદેશે મથુરાયાં વા, કાલતો વર્ષાસુ શીતકાલે
 વા, ભાવતો યથા એકા કાઠ્ઠિણિ વિધવા તયા અતિદુઃખેન ક્ષુધા મિયમાણયા કર્ત્તિયિત્વા એકં વસ્ત્રં વાયિતં
 કલ્પ્યે પરિધાસ્ય ઇતિ, અત્રાન્તરે સા પુષ્પમિત્રેણ યાચિતા હ્ણતુટ્ઠા દદ્યાત્, પરિમાણતો યાવદ્ગચ્છસ્ય સર્વસ્ય
 ઉત્પાદયતિ । યો દુર્બલિકાપુષ્પમિત્રસ્તેન નવાપિ પૂર્વાણિ અધીતાનિ, સ તાનિ દિવા રાત્રૌ ચ સ્મરતિ, એવં
 30 સ સ્મરણેન દુર્બલો જાતઃ,

જેંડ સો ન ઝરેજ્જ તાહે તસ્સ સવ્વં ચેવ પમ્હુસડ્ડ, તસ્સ પુણ દસપુરે ચેવ નિયલ્લાણિ, તાણિ પુણ રત્તવડોવાસગાણિ, આયરિયાણ પાસં અલ્લિયંતિ, તતો તાણિ ભણંતિ—અમ્હ ભિક્ખુણો ઝાણપરા, તુભ્મં ઝાણં નત્થિ, આયરિયા ભણંતિ—અમ્હ ઝાણં, એસ તુભ્મ જો નિએલ્લઓ દુબ્બલિયપુસ્સમિત્તો એસ ઝાણેણ ચેવ દુબ્બલો, તાણિ ભણંતિ—એસ ગિહથ્થત્તણે નિદ્ધાહારેહિં બલિઓ, ઇયાણિ નત્થિ, તેણ દુબ્બલો, આયરિઓ ભણં—એસ નેહેણ વિણા ન કયાઇ જેમેઇ, તાણિ ભણંતિ—કતો તુભ્મં 5 નેહો ?, આયરિયા ભણંતિ—ઘતપૂસમિત્તો આણેઇ, તાણિ ન પત્તિયંતિ, તાહે આયરિયા ભણંતિ—એસ તુમ્હ મૂલે કિં આહારેત્તાઇતો ? તાણિ ભણંતિ—નિદ્ધપેસલાણિ આહારે—ત્તાઇતો, તેસિં સંબોહણાણ ઘરં તાણં વિસજ્જિઓ, એત્તાહે દેહ, તહેવ દાડં પયત્તાણિ, સોઽવિ ઝરઇ,

રહેતા હતા. તે સ્વજનો ભગવાવચ્ચ ધારણકરનારના (બૌદ્ધધર્મીના) ઉપાસક હતા. સ્વજનો આચાર્યપાસે આવે છે. સ્વજનો કહે છે—“અમારા ભિક્ષુઓ ધ્યાન ધરનારા છે, તમારી પાસે 10 ધ્યાન નથી.” આચાર્યે કહ્યું—“અમારી પાસે પણ ધ્યાન છે, આ તમારા જે મહારાજ છે દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર, તે ધ્યાનને કારણે જ દુર્બળ છે.” સ્વજનોએ કહ્યું—“આ જ્યારે ગૃહસ્થપણામાં હતા ત્યારે સ્નિગ્ધાહાર કરવા દ્વારા બળવાન હતા, અત્યારે દીક્ષામાં સ્નિગ્ધાહાર નથી તેથી દુર્બળ છે.”

આચાર્યે જવાબ આપ્યો—“આ ઘી વિના ક્યારેય જમતો નથી.” તેઓએ પૂછ્યું—“તમારી 15 પાસે વળી ઘી ક્યાંથી ?” આચાર્ય કહે છે—“ઘૃતપુષ્પમિત્ર લાવે છે” સ્વજનોને વિશ્વાસ બેસતો નથી ત્યારે આચાર્ય કહે છે કે—“આ તમારીપાસે હતો ત્યારે શું ખાતો હતો ?” સ્વજનોએ કહ્યું—“સ્નિગ્ધ અને મધુરદ્રવ્યોનું ભોજન કરતો હતો.” સ્વજનોને બોધ પમાડવા શિષ્યને તેઓના ઘરે મોકલ્યો અને કહ્યું—“અત્યારે પણ તે દ્રવ્યો આપજો.” સ્વજનો પૂર્વની જેમ દ્રવ્યો વહોરાવવા લાગ્યા. તે પણ પૂર્વોનું પુનરાવર્તન કરે છે. તે પણ રાખમાં નંખાતુ હોય એવું જણાય છે. 20 (અર્થાત્ સ્નિગ્ધાહાર વહોરાવ્યા પછી પણ દુર્બળતામાં કોઈ ફેરફાર ન જણાતા સ્વજનોને લાગ્યું કે “સ્નિગ્ધાહાર કરાવવો એ તો રાખમાં હોમ કરવા જેવું છે.”) સ્વજનો વધુ સ્નિગ્ધાહાર વહોરાવે

૧૦. યદિ સ ન સ્મરેત્ તદા તસ્ય સર્વમેવ વિસ્મરતિ, તસ્ય પુનર્દશપુરે એવ નિજકાઃ, તે પુના રક્તપટોપાસકાઃ, આચાર્યાણાં પાશ્વે આગચ્છન્તિ (પાશ્વમાશ્રયન્તિ) તતસ્તે ભણન્તિ—અસ્માકં ભિક્ષવો ધ્યાનપરાઃ, યુષ્માકં ધ્યાનં નાસ્તિ, આચાર્યા ભણન્તિ—અસ્માકં ધ્યાનમ્, એષ યુષ્માકં યો નિજકો 25 દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર એષ ધ્યાનેનૈવ દુર્બલઃ, તે ભણન્તિ—એષ ગૃહસ્થત્વે સ્નિગ્ધાહારૈર્બલિકઃ, ઇદાનીં નાસ્તિ, તેન દુર્બલઃ, આચાર્યો ભણન્તિ—એષ સ્નેહેન વિના ન કદાચિત્ જેમતિ, તે ભણન્તિ—કુતો યુષ્માકં સ્નેહઃ ?, આચાર્યા ભણન્તિ—ઘૃતપુષ્પમિત્ર આનયતિ, તે ન પ્રતિયન્તિ, તદા આચાર્યા ભણન્તિ—એષ યુષ્માકં મૂલે કિમાહતવાન્ ?, તે ભણન્તિ—સ્નિગ્ધપેશલાણિ આહતવાન્, તેષાં સંબોધનાય ગૃહે તેષાં વિસૃષ્ટઃ, અધુના દત્ત, તથૈવ દાત્તું પ્રવૃત્તાઃ, સોઽપિ સ્મરતિ,

તંપિ નજ્જઙ્ઘ છારે છુભ્મઙ્ઘ, તાણિ ગાઢયરં દેતિ, તતો નિવ્વિણ્ણાણિ, તાહે ભણિઓ—એત્તાહે મા ઝરઝ, અંતપંતં ચ આહારેઙ્ઘ, તાહે સો પુણોઽવિ પોરાણસરીરો જાતો, તાહે તાણ ડવગતં, ધમ્મો કહિઓ, સાવગાણિ જાયાણિ । તત્થ ય ગચ્છે ઙ્ઘમે ચત્તારિ જણા પહાણા તંજહા—સો ચેવ ડુબ્બલિય-પૂસમિત્તો વિંઙ્ઘો ફગ્ગુરવ્વિહ્વતો ગોઢ્ઘામાહિલોત્તિ, જો વિંઙ્ઘો સો અતીવ મેહાવી, સુત્તત્થતદુભયાણં

5 ગહણધારણાસમત્થો, સો પુણ સુત્તમંડલીએ વિસૂરઙ્ઘ જાવ પરિવાડી આલાવગસ્સ એઙ્ઘ તાવ પલિભજ્જઙ્ઘ, સો આયરિએ ભણઙ્ઘ—અહં સુત્તમંડલીએ વિસૂરામિ, જઓ ચિરેણ આલાવગો પરિવાડીએ એઙ્ઘ, તો મમ વાયણાયરિયં દેહ, તતો આયરિએહિં ડુબ્બલિયપુસ્સમિત્તો તસ્સ વાયણાયરિઓ દિણ્ણો, તતો સો કઙ્ઘવિ દિવસે વાયણં ઢાઠ્ઠણ આયરિયમુવઢ્ઠિતો ભણઙ્ઘ—મમ વાયણં દેંતસ્સ નાસતિ, જં ચ છે. પરંતુ છેવટે તેઓ થાકી ગયા. હવે આચાર્યે કહ્યું—“હે દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર ! હવે તું પુનરાવર્તન

10 કરીશ નહીં અને અંતપ્રાંત ભોજન (નિરસ ભોજન) કરજે.” ત્યારે તે શિષ્ય ફરી પાછો પૂર્વની જેમ બળવાન બની ગયો. આ જોઈ સ્વજનોને સમજાયું. જિનધર્મ કહ્યો. તેઓ જૈનધર્મના ઉપાસક બની ગયા.”

તે ગચ્છમાં આ ચાર પ્રધાન શિષ્ય હતા— તે જ એક દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર, વિન્ધ્ય, ફલ્ગુરક્ષિત અને ગોષ્ઠામાહિલ. તેમાં જે વિન્ધ્ય હતો તે અત્યંત મેઘાવી અને સૂત્ર-અર્થ તથા તદુભયના

15 (સૂત્રાર્થના) ગ્રહણ-ધારણમાં સમર્થ હતો. તે સૂત્રમાંડલીમાં ખેદ પામે છે, કારણ કે જ્યાં સુધી આલાપકનો ક્રમ આવે ત્યાં સુધી સીદાય છે. (અર્થાત્ વિન્ધ્યની ગ્રહણ-ધારણાશક્તિ તીવ્ર હોવાને કારણે જે સૂત્ર મંડાવ્યું હોય તે સૂત્ર એટલું જલદી પાકું થઈ જાય કે બીજી વારનો સૂત્ર મંડાવવાનો ક્રમ આવતા આવતા ઘણો સમય નીકળી જાય ત્યાં સુધી વિન્ધ્યને હાથ જોડી બેઠા રહેવું પડતું તેથી તે સૂત્રમાંડલીમાં ખેદ પામતો.) તે આચાર્યને કહે છે—“હું સૂત્રમાંડલીમાં ખેદ પામું છું કારણ

20 કે ક્રમશઃ આલાપકને (સૂત્રને) આવતા ઘણો સમય લાગે છે, તેથી મને વાયનાચાર્ય આપો.” આચાર્યે વિન્ધ્યને દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર વાયનાચાર્ય તરીકે આપ્યા. ત્યાર પછી દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર કેટલાક દિવસ વાયના આપીને આચાર્યપાસે ઉપસ્થિત થયો અને કહે છે કે—“વાયનાને આપવા જતા મારું બધું ભૂલાઈ જાય છે, કારણ કે મેં સ્વજનોને ત્યાં રહેતા પુનરાવર્તન કર્યું નહોતું. આથી

૧૧. તદપિ જ્ઞાયતે ક્ષારે ક્ષિપ્યતે (યથા), તે ગાઢતરં દદતિ, તતો નિર્વિણ્ણાણિ, તદા ભણિતઃ—

25 અધુના મા સ્માર્ષીઃ, અન્તપ્રાન્તં ચાહારયતિ, તદા સ પુનરપિ પુરાણશરીરો જાતઃ, તદા તેષામુપગતં, ધર્મઃ કથિતઃ, શ્રાવકા જાતાઃ । તત્ર ચ ગચ્છે ઙ્ઘમે ચત્વારો જનાઃ પ્રધાનાસ્તદ્દયા—સ એવ ડુર્બલિકાપુષ્પમિત્રઃ વિન્ધ્યઃ ફલ્ગુરક્ષિતઃ ગોષ્ઠમાહિલ ઙ્ઘતિ, યો વિન્ધ્યઃ સોઽતીવ મેહાવી, સૂત્રાર્થતદુભયાનાં ગ્રહણધારણાસમર્થઃ, સ પુનઃ સૂત્રમણ્ડલ્યાં વિષીદતિ યાવત્ પરિપાઠ્યાલાપકસ્યાયાતિ તાવત્પ્રતિભજ્યતે, સ આચાર્યાન્ ભણતિ— અહં સૂત્રમણ્ડલ્યાં વિષીદામિ, યતશ્ચિરેણાલાપકઃ પરિપાઠ્યાઽઽયાતિ, તન્મહ્યાં વાચનાચાર્યં દત્ત, તત

30 આચાર્યૈર્દુર્બલિકાપુષ્પમિત્રસ્તસ્મૈ વાચનાચાર્યો દત્તઃ, તતઃ સ કતિચિદપિ દિવસાન્ વાચનાં દત્ત્વાઽઽ-ચાર્યમુપસ્થિતો ભણતિ—મમ વાચનાં દદતો નશ્યતિ, યચ્ચ

સંપ્ણાયઘરે નાણુપ્પેહિયં, અતો મમ અજ્ઞરંતસ્સ નવમં પુલ્લં નાસિહિતિ, તાહે આયરિયા ચિંતેતિ—
જઙ્ઞ તાવ એયસ્સ પરમમેહાવિસ્સ એવં ઝરંતસ્સ નાસઙ્ઞ અન્નસ્સ ચિરનદંઢં ચેવ—અતિસયકઓવઓગો
મતિમેહાધારણાઙ્ઞપરિહીણે । નારુણ સેસપુરિસે ખેત્તં કાલાણુભાવં ચ ॥૧॥ સોઙ્ઞુગ્ગહાણુઓગે વીસું
કાસી ય સુયવિભાગેણ । સુહગહણાદિનિમિત્તં ણે ય સુણિગૂહિયવિભાએ ॥૨॥ સવિસયમસદ્દહંતા
નયાણ તંમત્તયં ચ ગેપ્પહંતા । મન્નંતા ય વિરોહં અપ્પરિણામાઙ્ઞપરિણામા ॥૩॥ ગચ્છિજ્જ મા હુ 5
મિચ્છં પરિણામા ય સુહમાઙ્ઞબહુભેયા । હોજ્જાઙ્ઞસત્તા ઘેત્તું ણ કાલિએ તો નયવિભાગો ॥૪॥

પુનરાવર્તન નહીં કરતાં મારું નવમું પૂર્વ નાશ પામશે.” ત્યારે આચાર્ય વિચારે છે કે—“પરમમેધાવી
એવા પણ આને પુનરાવર્તન કરવા છતાં જો ભૂલાઈ જાય છે તો અન્યોને (પુનરાવર્તન નહીં
કરનારાઓને) પૂર્વે જ નષ્ટ થઈ જશે. (આમ વિચારી આચાર્યે શ્રુતનો ઉપયોગ મૂક્યો અને જાણ્યું
કે ભવિષ્યમાં શિષ્યવર્ગ વધુ નબળો પડશે અને અભ્યાસમાં તકલીફ ઊભી થશે. તેથી તેમને 10
અનુયોગના ચાર વિભાગ કર્યા એ વાતને ભાષ્યગાથાઓ દ્વારા જણાવે છે.)

“(H) શ્રુતના અતિશયમાં મૂકેલ છે ઉપયોગ જેમણે એવા તે આર્યરક્ષિતે (પોતાના સિવાયના)
શેષપુરુષોને મતિ-મેધા-ધારણાદિમાં હીન જાણીને તથા ક્ષેત્ર-કાળના પ્રભાવને જાણીને (શિષ્યો ઉપર)
અનુગ્રહ કરવા માટે શ્રુતના વિભાગવડે (આગળ કહેવાતા શ્રુતવિભાગવડે) અનુયોગોને જુદા કર્યા
અને સુખપૂર્વક ગ્રહણાદિ માટે નયોને સુનિગૂહિતવિભાગવાળા કર્યા (અર્થાત્ તે તે સૂત્રોમાંથી નયોનું 15
નિરૂપણ કાઢી નાંખ્યું.) ॥૧-૨॥ (નયોનું નિરૂપણ કાઢી નાંખવાનું બીજું એક વિશેષ કારણ આગળ
દેખાડે છે) “નયોના પોતાના વિષયની શ્રદ્ધા નહીં કરતા, તે માત્રને જ ગ્રહણ કરતા અને પરસ્પર
વિરોધ માનતા એવા અપરિણામી તથા અતિપરિણામી શિષ્યવર્ગ મિથ્યાત્વને ન પામે અને પરિણામી
જીવો સૂક્ષ્માદિ ઘણાં ભેદોને ગ્રહણ કરવામાં અસમર્થ જાણીને કાલિકશ્રુતમાં નયનો વિભાગ કરવામાં
આવ્યો નથી. ॥૩-૪॥ 20

(આ બંને ગાથાનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે-શિષ્યો ત્રણ પ્રકારના હોય છે—અપરિણામી,
અતિપરિણામી અને પરિણામી. તેમાં અપરિણામી જીવ “જ્ઞાન એ જ કલ્યાણકારી છે” વગેરે
નયોના પોત-પોતાના વિષયોની શ્રદ્ધા કરતો નથી. તથા જે અતિપરિણામી જીવ છે તે પણ
જ્યારે કોઈ એક નયથી “જ્ઞાન એ મુક્તિનું કારણ છે અથવા ક્રિયા એ મુક્તિનું કારણ છે.”
એ પ્રમાણે કંઈક કહેવામાં આવે ત્યારે તેટલા માત્રને જ પ્રમાણ તરીકે સ્વીકારે છે અને જ્ઞાન 25

૧૨. સજ્ઞાતીયગૃહે નાનુપ્રેક્ષિતમ્, અતો મમાસ્મરતો નવમં પૂર્વં નહ્ ક્ષયતિ, તદા આચાર્યાશ્ચિન્તયન્તિ—
યદિ તાવદેતસ્ય પરમમેધાવિન એવં સ્મરતો નશ્યતિ અન્યસ્ય ચિરનષ્ટમેવ । કૃતાતિશયોપયોગો મતિમેધાધારણાધિઃ
પરિહીણાન્ । જ્ઞાત્વા શેષપુરુ ષાન્ ક્ષેત્રં કાલાનુભાવં ચ ॥ ૧ ॥ સોઙ્ઞુગ્ગહાય અનુયોગાન્ પૃથક્ અકાર્ષીચ્ચ
શ્રુતવિભાગેણ । સુખગ્રહણાદિનિમિત્તં નયાંશ્ચ સુનિગૂહિતવિભાગાન્ ॥ ૨ ॥ સ્વવિષયમશ્રદ્ધતો નયાનાં તન્માત્રં
ચ ગૂહ્યન્તઃ । મન્યમાનાશ્ચ વિરોધમપરિણામા અતિપરિણામાઃ (ચ) ॥ ૩ ॥ ગમત મા મિથ્યાત્વં પરિણામાશ્ચ 30
સૂક્ષ્મા અતિબહુભેદાઃ । ભવેયુરશક્તા ગ્રહીતું ન કાલિકે તતો નયવિભાગઃ ॥ ૪ ॥

યદુક્તમ્—‘અનુયોગસ્તતઃ કૃતશ્ચતુર્દ્વેતિ, તત્રાનુયોગચાતુર્વિધ્યમુપદર્શયન્નાહ મૂલભાષ્યકારઃ—

કાલિયસુયં ચ ઇસિભાસિયાદં તદ્વઓ ય સૂરપણ્ણત્તી ।

સવ્વો ય દિદ્વિવાઓ ચઝત્થઓ હોદ્વ અણુઓગો ॥૧૨૪॥ (મૂ.ભા)

વ્યાખ્યા : કાલિકશ્રુતં ચૈકાદશાઙ્ગરૂપં, તથા ઋષિભાષિતાનિ—ઉત્તરાધ્યયનાદીનિ, ‘તૃતીયશ્ચ’

- 5 કાલાનુયોગઃ, સ ચ સૂર્યપ્રજ્ઞસિરિતિ, ઉપલક્ષણાત્ ચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્ત્યાદિ, કાલિકશ્રુતં ચરણકરણાનુયોગઃ, ઋષિભાષિતાનિ ધર્મકથાનુયોગ ઇતિ ગમ્યતે, સર્વશ્ચ દૃષ્ટિવાદશ્ચતુર્થો ભવત્યનુયોગઃ, દ્રવ્યાનુયોગ ઇતિ હૃદયમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

તત્ર ઋષિભાષિતાનિ ધર્મકથાનુયોગ ઇત્યુક્તં, તતશ્ચ મહાકલ્પશ્રુતાદીનામપિ ઋષિભાષિતત્વાદ્

- એ જ મુક્તિનું કારણ છે કે ક્રિયા એ જ મુક્તિનું કારણ છે એવું એકાંતે પ્રતિપાદન કરનારા
10 જ્ઞાનનય-ક્રિયાનયનો પરસ્પર વિરોધ માને છે. આવા અપરિણામી કે અતિપરિણામી જીવો મિથ્યાત્વને ન પામે, તથા જે પરિણામી જીવો છે તે જો કે મિથ્યાત્વને પામવાના નથી પરંતુ નયોવડે જે સૂક્ષ્મપદાર્થોની વિચારણા કરાય છે તે સૂક્ષ્મપદાર્થોને ગ્રહણ કરવામાં નયોને કારણે મુશ્કેલી પડતી હોવાથી આર્યરક્ષિતસૂરિએ કાલિકશ્રુતમાંથી નયવિભાગ કાઢી નાંખ્યો. અહીં કાલિકશ્રુતના ઉપલક્ષણથી સર્વશ્રુત ગ્રહણ કરવું. તથા નયવિભાગ એટલે વિસ્તારથી નયોની
15 વ્યાખ્યા.) ॥૭૭૫-૭૭૬॥

અવતરણિકા : પૂર્વે જે કહ્યું કે—“ચાર પ્રકારે અનુયોગ કરવામાં આવ્યો” તે ચાર પ્રકારના અનુયોગને દેખાડતા મૂળભાષ્યકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : કાલિકશ્રુત, ઋષિભાષિતાદિ, ત્રીજો સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ અને સર્વદષ્ટિવાદ એ ચોથો અનુયોગ છે.

- 20 **ટીકાર્થ :** અગિયાર અંગરૂપ કાલિકશ્રુત છે. તથા ઋષિભાષિતાદિ તરીકે ઉત્તરાધ્યયનાદિ જાણવા. ત્રીજો એટલે કે કાલાનુયોગ, અને તે સૂર્યપ્રજ્ઞપ્તિ છે. અહીં ઉપલક્ષણથી ચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્તિ વગેરે લેવા. કાલિકશ્રુત એ ચરણકરણાનુયોગ છે, ઋષિભાષિત એ ધર્મકથાનુયોગ છે. સર્વદષ્ટિવાદ એ ચોથો એટલે કે દ્રવ્યાનુયોગ છે. (ટીકાનો અન્વય → કાલિકશ્રુત એ ચરણ-કરણાનુયોગ છે, ઋષિભાષિત એ ધર્મકથાનુયોગ છે, સૂર્ય-પ્રજ્ઞપ્તિ-ચન્દ્રપ્રજ્ઞપ્તિ વગેરે કાલાનુયોગ અને દષ્ટિવાદ
25 એ દ્રવ્યાનુયોગ છે. આ પ્રમાણે આર્યરક્ષિતસૂરિએ ચાર વિભાગ પાડ્યા. તે પહેલા દરેક સૂત્રમાં ચારે અનુયોગનું વર્ણન એકસાથે થતું. જ્યારે હવે જે સૂત્રમાં જે અર્થ સ્પષ્ટ પણે નીકળતો હોય તે સૂત્રના તે અર્થનું જ નિરૂપણ થાય છે શેષ ત્રણ અનુયોગના અર્થને કરવામાં આવતા નથી. છતાં કરવા હોય તો સામે શ્રોતાને આશ્રયી ગુરુ તે તે અર્થો પણ કહી શકે છે.) ॥૧૨૪॥

- અવતરણિકા :** જે ગ્રંથો ઋષિઓવડે કહેવાયા છે, તે ધર્મકથાનુયોગ કહ્યા. તેથી
30 મહાકલ્પશ્રુતાદિ પણ દષ્ટિવાદમાંથી ઉદ્ધરીને ઋષિઓએ કહેલા હોવાથી મહાકલ્પશ્રુતાદિ પણ

દૃષ્ટિવાદાદુઃકૃત્ય તેષાં પ્રતિપાદિતત્વાદ્ ધર્મકથાનુયોગત્વપ્રસન્નઙ્ગ ઇત્યતસ્તદપોદ્ધારચિકીર્ષયાઽઽહ-
જં ચ મહાકલ્પસુયં જાણિ ય સેસાણિ છેયસુત્તાણિ ।

ચરણકરણાણુઓગોત્તિ કાલિયત્થે ઉવગયાઈં ॥ ૭૭૭ ॥

વ્યાખ્યા : યચ્ચ મહાકલ્પશ્રુતં યાનિ ચ શેષાણિ છેદસૂત્રાણિ કલ્પાદીનિ ચરણકરણાનુયોગ
ઇતિકૃત્વા કાલિકાર્થે ઉપગતાનીતિ ગાથાર્થઃ ॥

5

૩૩
ઈંચાર્ણિ જહા દેવિંદવંદિયા અજ્જરક્લિખયા તહા ભણ્ણઙ્ગ-તે વિહરંતા મહુરં ગયા, તત્થ
ભૂતગુહાએ વાણમંતરઘરે ઠિતા । ઇતો ય સક્કો દેવરાયા મહાવિદેહે સીમંધરસામિં પુચ્છઙ્ગ નિગોદજીવે,
જાહે નિઓયજીવા ભગવયા વાગરિયા તાહે ભણ્ણઙ્ગ-અત્થિ પુણ ભારહે વાસે કોઙ્ગ જો નિઓએ
વાગરેજ્જા ?, ભગવતા ભણિતં-અત્થિ અજ્જરક્લિખતો, તતો માહણરૂ વેણ સો આગતો, તં ચ
થેરરૂ વં કરેરૂણ પવ્વઙ્ગેસુ નિગ્ગેસુ અતિગતો, તાહે સો વંદિત્તા પુચ્છઙ્ગ-ભગવં ! મજ્જ સરીરે 10
ધર્મકથાનુયોગરૂપ માનવાની આપત્તિ આવે છે. તેથી તે આપત્તિને દૂર કરવાની ઇચ્છાથી નિર્યુક્તિકાર
કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : જે મહાકલ્પશ્રુત છે તે તથા બીજા પણ જે શેષ બૃહત્કલ્પાદિ છેદસૂત્રો છે તે સર્વ
ચરણ-કરણાનુયોગ જાણવા. તેથી તે શ્રુતો કાલિકાર્થમાં આવી ગયા એમ જાણવું. 15

❀ આર્ચરક્ષિતસૂરિને ઇન્દ્ર વંદન કરવા આવે છે ❀

હવે જે રીતે આર્ચરક્ષિતસૂરિ ઇન્દ્રથી વંદાયા તે રીતે કહેવાય છે— આચાર્ય વિચરતા મથુરા
ગયા. ત્યાં ભૂતગુહાનામના વ્યંતરમંદિરમાં (આગળ ભા.ગા. ૧૩૬માં ભૂતગુહાનામનું ચૈત્ય બતાવ્યું
હોવાથી અહીં પણ આ નામનું ચૈત્ય હોય એવું લાગે છે.) રહ્યા. બીજી બાજુ શકેન્દ્ર મહાવિદેહમાં
સીમંધરસ્વામીને નિગોદના જીવો વિશે પૂછે છે. જ્યારે પ્રભુએ નિગોદના જીવોનું વર્ણન કર્યું ત્યારે 20
શકેન્દ્ર પૂછે છે કે—“શું ભરતક્ષેત્રમાં કોઈ એવું છે કે જે આ પ્રમાણે નિગોદના જીવોનું વર્ણન
કરે ?”

ભગવાને કહ્યું—“આર્ચરક્ષિત છે.” ત્યાંથી શકેન્દ્ર બ્રાહ્મણનું રૂપ લઈ આવ્યો. જ્યારે બધા
સાધુઓ નીકળી ગયા ત્યારે વૃદ્ધનું રૂપ લઈ આચાર્ય પાસે આવ્યો. તે વૃદ્ધ વંદન કરીને પૂછે છે
કે—“ભગવન્ ! મારા શરીરમાં એક મોટો વ્યાધિ છે. તેથી હું અનશન કરવા ઇચ્છું છું. માટે 25
તમે જણાવો કે મારું આયુષ્ય કેટલું છે?” યવિકોમાં (અધ્યયન વિશેષમાં) આયુષ્ય સંબંધી વાતો

૧૩. ઇદાનીં યથા દેવેન્દ્રવન્દિતા આર્ચરક્ષિતાસ્તથા ભણ્યતે-તે વિહરન્તો મથુરાં ગતાઃ, તત્ર ભૂતગુહાયાં
વ્યન્તરગૃહે સ્થિતાઃ । ઇતશ્ચ શક્રો દેવરાજો મહાવિદેહેષુ સીમન્ધરસ્વામિનં પૃચ્છતિ નિગોદજીવાન્, યદા
નિગોદજીવા ભગવતા વ્યાકૃતાસ્તદા ભણતિ-અસ્તિ પુનર્ભારતે વર્ષે કશ્ચિત્ યો નિગોદાન્ વ્યાકુર્યાત્ ?,
ભગવતા ભણિતમ્-અસ્તિ આર્ચરક્ષિતઃ, તતો બ્રાહ્મણરૂ પેણ સ આગતઃ, તચ્ચ સ્થવિરરૂ પં કૃત્વા પ્રવ્રજિતેષુ 30
નિર્ગતેષુ અતિગતઃ, તદા સ વન્દિત્વા પૃચ્છતિ-ભગવન્ ! મમ શરીરે

મહાલાહી ઇમો, અહં ચ ભક્તં પચ્ચક્ષ્ણાએજ્જ તતો જાણહ મમ કેત્તિયં આઠ્ઠયં હોજ્જા ?, જવિએહિં કિર ભણિયા આઠ્ઠસેઠ્ઠી, તત્થ ડવડત્તા આયરિયા જાવ પેચ્છંતિ આઠં વરિસસતમહિયં દો તિત્તિ વા, તાહે ચિંતેઢ્ઠ-ભારહો એસ મણુસ્સો ન ભવઢ્ઠ, વિજ્જાહરો વા વાણમંતરો વા, જાવ દો સાગરોવમાઢ્ઠ ઠિત્તી, તાહે ભમુહાઓ હથ્થેહિં ડકિલ્લવિત્તા ભણઢ્ઠ-સક્કો ભવાણં, તાહે સવ્વં સાહઢ્ઠ-જહા મહાવિદેહે

5 મએ સીમંધરસામી પુચ્છતો, ઢ્ઠહં ચમ્મિ આગતો, તં ઢ્ઠચ્છામિ સોઠં નિઓયજીવે, તાહે સે કહિયા, તાહે તુઢ્ઠો આપુચ્છઢ્ઠ-વચ્ચામિ ?, આયરિયા ભણંતિ-અચ્છહ મુહુત્તં, જાવ સંજતા એન્તિ, એત્તાહે ડુક્કહા સંજાતા, થિરા ભવંતિ જે ચલા, જહા એત્તાહેઠ્ઠવિ દેવિંદા એન્તિત્તિ, તતો સો ભણતિ-જઢ્ઠ તે મમં પેચ્છંતિ તેણ ચેવ અપ્પસત્તત્તપોણ નિદાણં કાહિંતિ તો વચ્ચામિ, તતો ચિન્થં કાઠં વચ્ચ, તતો સક્કો તસ્સ ડવસ્સયસ્સ અણ્ણહુત્તં કાઠં દારં ગતો, તતો આગતા સંજયા પેચ્છંતિ, કતો

- 10 લખેલી હતી. આચાર્યે તેમાં ઉપયોગ મૂક્યો. જ્યારે જુએ છે કે (સામે રહેલ વ્યક્તિનું આયુ) સો વર્ષનું, બસો વર્ષનું, ત્રણસો વર્ષનું, ત્યારે આચાર્ય વિચારે છે કે- આ મનુષ્ય ભરતક્ષેત્રનો નથી, પરંતુ કો'ક વિદ્યાધર કે વ્યંતર હોવો જોઈએ, છેલ્લે જ્યારે પોતાના જ્ઞાનમાં બે સાગરોપમની સ્થિતિવાળું આયુષ્ય જુએ છે ત્યારે હાથવડે આંખ ઉપર રહેલ ભવાઓને ઊંચી કરીને કહે છે કે-“તમે ઈન્દ્ર છો.” ઈન્દ્ર સર્વ વાત કરે છે કે-“મહાવિદેહમાં મેં ભગવાનને પૂછ્યું અને અહીં
- 15 હું આવ્યો છું, તેથી નિગોદના જીવોનું વર્ણન સાંભળવાને હું ઈચ્છું છું.”

આચાર્યે નિગોદના જીવોનું વર્ણન કર્યું. ત્યારે ખુશ થઈને ઈન્દ્ર પૂછે છે- “હવે હું જાઉં?” આચાર્ય કહે છે-“બે ઘડી ઊભા રહો ત્યાં સુધીમાં સાધુઓ પાછા આવી જશે. અત્યારે દેવલોકાદિની વાતો દુઃશ્રદ્ધેય થઈ છે. તેથી જે ચંચળ હશે તે સ્થિર થશે કે અત્યારે પણ ઈન્દ્રો આવે છે.” આ સાંભળી ઈન્દ્ર કહે છે-“જો તેઓ મને જોશે તો પોતે અલ્પસત્ત્વવાળા હોવાથી નિયાણું કરી બેસશે

20 તેથી હું જાઉં એ સારા માટે છે.” “તો પછી ચિત્ત કરીને જાઓ.” તેથી શક તે ઉપાશ્રયના દ્વારને બીજી દિશામાં ફેરવીને જતો રહ્યો.

૧૪. મહાન્ વ્યાધિરયમ્, અહં ચ ભક્તં પ્રત્યાચ્છવાયાં તતો જ્ઞાપયત મમ કિયદાયુરસ્તિ ?, યવિકેષુ કિલ ભણિતા આયુશ્રેણિઃ, તત્રોપયુક્તા આચાર્યા યાવત્પશ્યન્તિ આયુર્વર્ષશતમધિકં દ્વે ત્રીણિ વા, તદા ચિન્તયતિ-ભારત એષ મનુષ્યો ન ભવતિ, વિદ્યાધરો વા વ્યન્તરો વા, યાવત્ દ્વે સાગરોપમે સ્થિતિઃ,
- 25 તદા ભ્રુવૌ હસ્તાભ્યામુત્ક્ષિપ્ય ભણતિ-શક્કો ભવાન્, તદા સર્વં કથયતિ-યથા મહાવિદેહેષુ મયા સીમન્ધરસ્વામી પૃષ્ઠઃ, ઢ્ઠહ ચાસ્મ્યાગતઃ તદિચ્છામિ શ્રોતું નિગોદજીવાન્, તદા તસ્મૈ કથિતાઃ, તદા તુષ્ઠ આપૃચ્છતિ-બ્રજામિ ?, આચાર્યા ભણન્તિ-તિષ્ઠત મુહૂર્ત્તં, યાવત્સંયતા આયાન્તિ, અધુના ડુક્કથા સંજાતા, સ્થિરા ભવન્તિ યે ચલાઃ, યથાઠ્ઠધુનાઠ્ઠપિ દેવેન્દ્રા આયાન્તીતિ, તતઃ સ ભણતિ-યદિ તે માં પશ્યન્તિ, તેનૈવાલ્પસત્ત્વવેન નિદાનં કરિષ્યન્તિ તતો બ્રજામિ, તતશ્ચિહ્નં કૃત્વા બ્રજ, તતઃ શક્કસ્તસ્ય ઉપાશ્રયસ્યાન્યતઃ
- 30 કૃત્વા દ્વારં ગતઃ, તત આગતાઃ સંયતાઃ પશ્યન્તિ, કુતો

‘‘એયસસ દારં ?, આયરિઈં વાહિરિત્તા—ઇતો એહ, સિદ્ધં ચ જહા સક્કો આગતો, તે ધનંતિ—
અહો અમ્હેઈં ન દિદ્ધો, કીસ ન મુહુત્તં ધરિતો ?, તં ચેવ સાહઙ્—જહા અપ્પસત્તા મણુયા નિદાણં
કાહિન્તિ તો પાહિહેરં કારુણ ગતો, એવં તે દેવિંદવંદિયા ધવંતિ। તે કયાઙ્ વિહરંતા દસપુરં
ગયા, મહુરાએ અકિરિયાવાદી ઝદ્ધિતો, નત્થિ માયા નત્થિ પિયા એવમાદિનાહિયવાદી, તહિયં ચ
નત્થિ વાઙ્, તાહે સંઘેણ સંઘાહઓ અજ્જરવિહ્વયસગાસં પેસિઓ, જુગપ્પહાણા તે, તે આગંતૂણ 5
તેસિં સાહિંતિ, તે ય મહલ્લા, તાહે તેહિં માહલો ગોઘ્ઠામાહિલો પેસિઓ, તસસ વાદલહ્ધી અત્થિ,
તેણ ગંતૂણ સો વાદી વિણિગ્ગિહિતો, પચ્છ સાવગેઈં ગોઘ્ઠામાહિલો ધરિતો, તત્થેવ વાસારત્તં ઠિતો ।
ઇતો ય આયરિયા ચિંતંતિ—કો ગણહરો ધવેજ્જા ?, તાહે ગેઈં દુબ્બલિયપૂસમિત્તો સમવિહ્વતો, જો

ત્યાર પછી (ગોચરીથી પાછા) આવેલા સાધુઓ શોધે છે કે આ ઉપાશ્રયનો દરવાજો
કંઈ બાજુ છે ? આચાર્યે સર્વને બોલાવ્યા—‘‘આ બાજુ આવો’’ અને શક આવ્યો હતો 10
એ વાત કરી. સાધુઓ કહેવા લાગ્યા કે—‘‘અહો ! અમે શકને જોયો નથી શા માટે તમે
બે ઘડી ઊભો ન રાખ્યો ?’’ આચાર્ય તે જ વાતને કહે છે કે— અલ્પસત્ત્વવાળા મનુષ્યો
નિયાણું કરશે, તેથી તે ચિહ્ન કરીને ગયો. આ પ્રમાણે તે આચાર્યને ઈન્દ્ર વંદન કરવા
આવ્યો. ક્યારેક તે વિહાર કરતા દસપુર આવ્યા. મથુરામાં અકિયાવાદી ઉત્પન્ન થયો.
તે માતા નથી, પિતા નથી વગેરે કહેવાદ્વારા નાસ્તિકવાદ કરતો હતો. તેની સામે લડત 15
આપે એવો એક પણ વાદી નહોતો. તેથી સંઘે એક સંઘાટક આર્યરક્ષિતાચાર્ય પાસે મોકલ્યો,
તેઓ યુગપ્રધાન હતા, તે સંઘાટકે આવીને આચાર્યને વાત કરી. તે વૃદ્ધ હતા તેથી તેમણે
મામા ગોષ્ઠામાહિલને મોકલ્યા. તેમની પાસે વાદલહ્ધિ હતી. ગોષ્ઠામાહિલે ત્યાં આવીને
વાદીને જીતી લીધો. પછી શ્રાવકોએ ગોષ્ઠામાહિલને ત્યાં જ રોક્યા, ત્યાં જ તેમણે ચોમાસુ
કર્યું. 20

આ બાજુ આચાર્ય વિચારે છે કે—‘‘મારા પછી ગચ્છને ધારણ કરનાર કોણ હશે ?’’ આચાર્યે
દુર્બલિકાપુષ્પમિત્રને ગણ સોંપવાનું વિચાર્યું. પરંતુ જે તેમનો સ્વજનવર્ગ હતો તેમને ગોષ્ઠામાહિલ

૧૫. દ્વારમેતસ્ય ?, આચાર્યેવ્યાહ્તા:—ઇત આયાત, શિષ્ટં ચ યથા શક્ર આગતવાન, તે ધનન્તિ—
અહો અસ્માધિર્ન દ્વષ્ઠ: , કથં ન મુહૂર્ત્તં ધૃત: , તદેવ કથયતિ—યથાહ્લ્પસત્ત્વા મનુજા નિદાનં કરિષ્યન્તિ
તત્ પ્રાતીહાર્યં કૃત્વા ગત: , એવં તે દેવેન્દ્રવન્દિતા ધવન્તિ । તે કદાચિત્ વિહરન્તો દશપુરં ગતા: , 25
મથુરાયામક્રિયાવાદી ઝત્થિત: , નાસ્તિ માતા નાસ્તિ પિતા એવમાદિનાસ્તિકવાદી, તત્ર ચ નાસ્તિ વાદી,
તદા સંઘેન સંઘાટક આર્યરક્ષિતસકાશં પ્રેષિતો, યુગપ્રધાનાસ્તે, તૌ આગત્ય તેભ્ય: કથયત: , તે ચ
વૃદ્ધા: , તદા તૈર્માતુલો ગોષ્ઠામાહિલ: પ્રેષિત: , તસ્ય વાદલહ્ધિરસ્તિ, તેન ગત્વા સ વાદી વિનિગૃહીત: ,
પશ્ચાત્ શ્રાવકૈ: ગોષ્ઠામાહિલો ધૃત: , તત્રૈવ વર્ષારાત્રં સ્થિત: । ઇતશ્ચાચાર્યાશ્ચિન્તયન્તિ—કો ગણધરો ધવેત્
?, તદા તૈર્દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર: સમાખ્યાત: (નિર્ધારિત:) ય: 30

- પુણ સે સયણવગ્ગો તેસિં ગોઢ્ઠામાહિલો ફગ્ગુરવ્વિખતો વાઽધીમતો, તતો આયરિયા સવ્વે સદ્ધાવિત્તા દિઢ્ઠંતં કરિંતિ—જહા તિપ્પિણ કુઢ્ઠગા—નિપ્પાવકુઢ્ઠો તેલ્લકુઢ્ઠો ઘયકુઢ્ઠોત્તિ, તે તિત્તિવિ હેઢ્ઠ્ઠાહુત્તા કતા નિપ્પાવા સવ્વેઽવિ ણિંતિ, તેલ્લમવિ નીતિ, તત્થ પુણ અવયવા લગ્ગંતિ, ઘતકુઢ્ઠે બહું ચેવ લગ્ગઇ, એવમેવ અજ્જો ! અહં દુબ્બલિયપૂસમિત્તં પ્રતિ
- 5 સુત્તત્થતદુભાએસુ નિપ્પાવકુઢ્ઠસમાણો જાતો, ફગ્ગુરવ્વિખતં પ્રતિ તેલ્લકુઢ્ઠસમાણો, ગોઢ્ઠામાહિલં પ્રતિ ઘતકુઢ્ઠસમાણો, અતો એસ સુત્તેણ ય અત્થેણ ય ઉવગતો દુબ્બલિયપૂસમિત્તો તુબ્બ આયરિઓ ભવઠ, તેહિં પઢિચ્છિતો, ઇયરોવિ ભણિઓ—જહાઽહં વઢ્ઠિઓ ફગ્ગુરવ્વિખ- યસસ ગોઢ્ઠામાહિલસસ ય તહા તુમ્હેહિં વઢ્ઠિયવ્વં, તાણિવિ ભણિયાણિ—જહા તુબ્બે મમ વઢ્ઠિયાણિ તહા એયસસ વઢ્ઠેજ્જહ, અવિય— અહં કએ વા અકએ વા ન રૂસામિ, એસ
- 10 અથવા ફલ્ગુરક્ષિત ગણધર તરીકે બને એવી ઈચ્છા હતી. તેથી આચાર્ય સર્વસાધુઓને બોલાવીને દષ્ટાંત કહે છે— ત્રણ પ્રકારના ઘડા હોય છે— વાલનો ઘડો, તેલનો ઘડો અને ધીનો ઘડો. તે ત્રણને ઊંધા કરતા વાલના ઘડામાંથી બધું નીકળી જાય છે. તેલના ઘડામાંથી પણ નીકળી જાય છે. પરંતુ થોડુંક તેલ ચોંટી જાય છે. જ્યારે ધીના ઘડામાં ઘણું બધું રહી જાય છે. એ જ પ્રમાણે હે આર્યો ! હું દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર માટે સૂત્ર-અર્થ-તદુભયને આશ્રયી નિષ્પાવઘડા જેવો થયો છું.
- 15 (કારણ કે તેણે મારી પાસેથી સર્વ સૂત્ર-અર્થ-તદુભય ગ્રહણ કર્યા છે. તેથી ઊંધા એવા નિષ્પાવઘડાની જેમ હું પણ ખાલી થઈ ગયો છું.) ફલ્ગુરક્ષિત માટે હું તેલના ઘડા જેવો છું. (કારણ કે જેમ તેલના ઘડામાં થોડું તેલ રહી જાય છે. તેમ થોડા સૂત્રાર્થ મારી પાસે રહી ગયા છે અર્થાત્ તેણે થોડું ઓછું ગ્રહણ કર્યું છે.) તથા ગોષ્ઠામાહિલ માટે હું ધીના ઘડા જેવો છું. આથી સૂત્ર-અર્થથી યુક્ત એવો દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર તમારો આચાર્ય થાઓ.” સર્વ સાધુઓએ વાત સ્વીકારી. આચાર્યે
- 20 દુર્બલિકાપુષ્પમિત્રને કહ્યું કે—“જે રીતે ફલ્ગુરક્ષિત અને ગોષ્ઠામાહિલ સાથે હું વર્તું છું. તેમ તારે પણ વર્તવું.” તથા સર્વ સાધુઓને પણ કહ્યું કે —“જેમ તમે મારી સાથે વર્તો છો તેમ આની સાથે પણ તમારે વર્તવું, વળી હું તો કાર્ય કે અકાર્યમાં ગુસ્સે થતો નથી. પણ આ તમારો અપરાધ

૧૬. પુનસ્તેષાં સ્વજનવર્ગસ્તસ્ય ગોષ્ઠામાહિલઃ ફલ્ગુરક્ષિતો વાઽધીમતઃ, તત આચાર્યાઃ સર્વાન્ શબ્દયિત્વા દ્ઢ્ઠાન્તં કુર્વન્તિ—યથા ત્રયઃ કુટાઃ—નિપ્પાવકુટસ્તૈલકુટો ઘૃતકુટ ઇતિ, તે ત્રયોઽપિ અર્વાહ્ મુખીકૃતા
- 25 નિષ્પાવાઃ સર્વેઽપિ નિર્ગચ્છન્તિ, તૈલમપિ નિર્ગચ્છન્તિ, તત્ર પુનરવયવા લગન્તિ, ઘૃતકુટે બહેવ લગતિ, એવમેવાર્યાઃ ! અહં દુર્બલિકાપુષ્પમિત્રં પ્રતિ સૂત્રાર્થતદુભયેષુ નિષ્પાવકુટસમાનો જાતઃ, ફલ્ગુરક્ષિતં પ્રતિ તૈલકુટસમાનઃ, ગોષ્ઠામાહિલં પ્રતિ ઘૃતકુટસમાનઃ, અત એષ સૂત્રેણ ચાર્થેન ચોપગતો દુર્બલિકાપુષ્પમિત્રો યુષ્માકમાચાર્યો ભવતુ, તૈઃ પ્રતીપ્સિતઃ, ઇતરોઽપિ ભણિતઃ—યથાઽહં વૃત્તઃ ફલ્ગુરક્ષિતે ગોષ્ઠામાહિલે ચ તથા ત્વયાઽપિ વર્તિતવ્યં, તેઽપિ ભણિતાઃ—યથા યૂયં મયિ વૃત્તાસ્તથૈતસ્મિન્ વર્તેધ્વમ્, અપિચ—અહં કૃતે
- 30 વા અકૃતે વા નારુષમેષ

ન^{૧૦} યમહિતિ, તો સુતરામેવ ઇયસ્સ વટ્ટેજ્જાહ, એવં દોવિ વગ્ગે અપ્પાહેત્તા ભત્તં પચ્ચક્કાહંડં દેવલોગં ગતા । ગોઘામાહિલેણવિ સુતં જહા આયરિયા કાલગતા, તાહે આગતો પુચ્છહં—કો ગણહરો ઠવિઓ ?, કુડગદિહંતો ય સુતો, તઓ સો વીસું પહિસ્સા ઠાહ્ણગાગતો તેસિ સગાસં, તાહે તેહિં સવ્વેહિં અભ્ભુહિંતો ભણિઓ ય—ઇહ ચેવ ઠાહિ, તાહે નેચ્છહં, તાહે સો બાહિંઠિતો અણ્ણે વુગ્ગાહેહં, તે ન સક્કંતિ વુગ્ગાહેહં । ઇતો ય આયરિયા અત્થપોરુસિ કરેંતિ, સો ન સુણહં, ભણહં ય—તુભ્ભેઽત્થ નિપ્પાવયકુડગા, તાહે તેસુ ડહ્ણિસુ વિહ્ણો અણુભાસહં તં સુણેહં, અહ્મમે કમ્મપ્પવાયપુવ્વે કમ્મં વણિણજ્જહં, જહા કમ્મં બજ્જહં, જીવસ્સ ય કમ્મસ્સ ય કહં બંધો ?, એત્થ વિચારે સો અભિનિવેસેણ અન્નહા મન્નંતો પરુવિંતો ય નિણ્ણહો જાઓત્તિ ।

અનેન પ્રસ્તાવેન ક એતે નિહ્વવા ઇત્યાશક્કાઽપનોદાય તાન્ પ્રતિપિપાદયિષુરાહ—

ચલાવી લેશે નહીં તેથી એની સાથે સુતરાં સારી રીતે વર્તવું. આ પ્રમાણે બંને વર્ગોને હિતશિક્ષા આપીને અનશન કરીને દેવલોકમાં ગયા. 10

ગોષ્ઠમાહિલે પણ સાંભળ્યું કે આચાર્ય કાળ પામ્યા, ત્યારે આવેલા તેણે પૂછ્યું કે—“ગણધર તરીકે કોને સ્થાપ્યો ?” ત્યાં તેણે ઘડાનું દષ્ટાંત સાંભળ્યું. તેથી તે જુદા ઉપાશ્રયમાં રહીને સાધુઓ પાસે આવે છે. સર્વ સાધુઓએ તેનો ઊભા થવા દ્વારા વિનય કર્યો અને કહ્યું—“તમે સાથે જ રહો,” તે સાથે રહેવા ઇચ્છતો નથી. અન્ય ઉપાશ્રયમાં રહેલા તેણે અન્યસાધુઓને કાન ભંભેરવાનું ચાલુ કર્યું. પરંતુ કોઈએ તેની વાતમાં વિશ્વાસ મૂક્યો નહીં. 15

અહીં આચાર્ય અર્થપૌરુષીને કરે છે તે ગોષ્ઠમાહિલ સાંભળતો નથી અને કહે છે કે તમે તો વાલના ઘડા સમાન છો (તમારી પાસે મારે ભણવાનું ?) અર્થપૌરુષીને કર્યા પછી વિન્ધ્ય તેનું અનુભાષણ કરે છે. ગોષ્ઠમાહિલ તે સાંભળે છે. તેમાં આઠમા કર્મપ્રવાદ-પૂર્વમાં કર્મનું વર્ષન ચાલી રહ્યું હોય છે કે કર્મ બંધાય છે, જીવ અને કર્મનો કેવી રીતે બંધ થાય છે ? વગેરે... આ બાબતમાં ગોષ્ઠમાહિલ ખોટા આગ્રહને કારણે જુદી રીતે પદાર્થને માનતો અને પોતાના મનની પ્રરૂપણા કરતો નિહ્વ તરીકે થયો. ॥૭૭૭॥ 20

અવતરશિક્ષા : આ પ્રસંગથી “આ નિહ્વો કોણ હતા ?” એ પ્રમાણેની આશંકાને દૂર કરવા માટે નિહ્વોનું પ્રતિપાદન કરવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

૧૭. ન ક્ષમિષ્યતે, તત: સુતરામેવૈતસ્મિન્ વર્તેધ્વમ્, એવં દ્વાવપિ વર્ગો સંદિશ્ય ભક્તં પ્રત્યાચ્ચાય દેવલોકં ગતા: । ગોષ્ઠમાહિલેનાપિ શ્રુતં—યથા આચાર્યા: કાલગતા:, તદા આગત: પૃચ્છતિ—કો ગણધર: સ્થાપિત: ?, કુટહ્ણાન્તશ્ચ શ્રુત:, તત: સ પૃથગ્ પ્રતિશ્રયે સ્થિત્વા આગત: તેષાં સકાશં, તદા તૈ: સર્વૈરભ્યુત્થિતો ભણિતશ્ચ—ઇહૈવ તિષ્ઠ, તદા નેચ્છતિ, તદા સ બહિ:—સ્થિતોઽન્યાન્ વ્યુદ્ગ્રાહયતિ, તાન્ ન શક્નોતિ વ્યુદ્ગ્રાહયિતુમ્ । ઇતશ્ચાચાર્યા અર્થપૌરુષીં કુર્વન્તિ, સ ન શૃણોતિ, ભણતિ ચ— યૂયમત્ર નિષ્વાવકુટસમાના:, તદા તેષૂત્થિતેષુ વિન્ધ્યોઽનુભાષતે તત્ શૃણોતિ, અષ્ટમે કર્મપ્રવાદપૂર્વે કર્મ વર્ણયંતે, યથા કર્મ બદ્ધયતે, જીવસ્ય ચ કર્મણશ્ચ કથં બન્ધ: ?, અત્ર વિચારે સોઽભિનિવેશેનાન્યથા મન્યમાન: પ્રરૂપયંશ્ચ નિહ્વો જાત: ઇતિ । 25 30

બહુરય પાસ અવ્વત્તસમુચ્છાદુગતિગઅબદ્ધિયા ચેવ ।

સત્તેણ ણિપહગા યલુ તિત્થંમિ ઉ વદ્ધમાણસસ ॥ ૭૭૮ ॥

- વ્યાખ્યા : 'બહુરય'ત્તિ એકસમયેન ક્રિયાધ્યાસિતરૂપેણ વસ્તુનો ડનુત્પત્તે: પ્રભૂતસમયૈશ્ચોત્પત્તેર્બહુષુ સમયેષુ રતા:—સક્તા: બહુરતા:, દીર્ઘકાલદ્રવ્યપ્રસૂતિરૂપિણ ઇત્યર્થ: ૧ । 'પદેસ' ત્તિ પૂર્વપદલોપાત્ 5 જીવપ્રદેશા: પ્રદેશા:, યથા મહાવીરો વીર ઇતિ, જીવ: પ્રદેશો યેષાં તે જીવપ્રદેશા: નિહ્વા, ચરમપ્રદેશ-જીવપ્રરૂપિણ ઇતિ હૃદયમ્ ૨ । 'અવ્વત્ત' ત્તિ ઉત્તરપદલોપાદવ્યક્તમતા અવ્યક્તા:, યથા 10 ભીમસેનો ભીમ ઇતિ, વ્યક્ત-સ્ફુટં, ન વ્યક્તમવ્યક્તમ્-અસ્ફુટં મતં યેષાં તેડવ્યક્તમતા:, સંયતાદ્યવગમે સન્દિગ્ધબુદ્ધય ઇતિ ભાવના ૩ । 'સમુચ્છેદ' ત્તિ પ્રસૂત્યનન્તરં સામસ્ત્યેન પ્રકર્ષચ્છેદ: સમુચ્છેદ:- વિનાશ:, સમુચ્છેદમધીયતે તદ્વેદિનો વા 'તદધીતે તદ્વેત્તી' (પા૦૪-૨-૫૯) ત્યણ્ સામુચ્છેદા:, 10 ક્ષણક્ષયિભાવપ્રરૂપકા ઇતિ ભાવાર્થ: ૪। 'દુગ'ત્તિ ઉત્તરપદલોપાદેકસમયે દ્વે ક્રિયે સમુદિતે દ્વિક્રિયં તદધીયતે તદ્વેદિનો વા દ્વૈક્રિયા:, કાલાભેદેન ક્રિયાદ્વયાનુભવપ્રરૂપિણ ઇત્યર્થ: ૫ । 'તિગ' ત્તિ ત્રૈરાશિકા જીવાજીવનોજીવભેદાસ્ત્રયો રાશય: સમાહૃતા: ત્રિરાશિ તત્પ્રયોજનં યેષાં તે ત્રૈરાશિકા:, 10

ગાથાર્થ : બહુરૈત, પ્રદેશૌ, અવ્યક્તૌ, સમુચ્છેદ, દ્વિક્રિયૌ, ત્રિરૈશી અને અબદ્ધિક, આ સાત નિહ્વો વર્ધમાનસ્વામીના તીર્થમાં થયા.

- 15 ટીકાર્થ : ક્રિયાવાળા એક સમયમાં વસ્તુની ઉત્પત્તિ થતી દેખાતી નથી પરંતુ ઘણા સમયોમાં જ વસ્તુની ઉત્પત્તિ થતી દેખાય છે માટે ઘણા સમયોને માનનારા બહુરત કહેવાય છે અર્થાત્ એક સમયમાં નહીં પણ, લાંબા સમયે જ કાર્યની ઉત્પત્તિની પ્રરૂપણાકરનારા બહુરત જાણવા (૧). 'પ્રદેશ' અહીં મૂળગાથામાં પૂર્વપદનો લોપ થયેલ હોવાથી પ્રદેશશબ્દથી જીવ પ્રદેશો જાણવા જેમ કે વીરશબ્દથી મહાવીર ગ્રહણ કરાય છે. એ જીવ તરીકે જેમના મતે છે તેઓ જીવપ્રદેશ નિહ્વો જાણવા 20 અર્થાત્ જીવપ્રદેશોમાં છેલ્લા પ્રદેશને જ જીવ તરીકે કહેનારા આ લોકો છે (૨). 'અવ્યક્ત' અહીં ઉત્તરપદનો લોપ થયેલ હોવાથી જેમ ભીમશબ્દથી ભીમસેન ગ્રહણ કરાય છે તેમ અવ્યક્તશબ્દથી અવ્યક્તમતવાળા ગ્રહણ કરવાના છે. તેમાં વ્યક્ત એટલે સ્પષ્ટ, વ્યક્ત નહીં તે અવ્યક્ત = અસ્પષ્ટ, અસ્પષ્ટ મત છે જેઓનો તે અવ્યક્તમતવાળા કહેવાય છે.સંયતાદિનો બોધ કરવામાં સંદેહવાળા (અર્થાત્ આ સાધુ હશે કે નહીં ? એવી શંકાવાળા) (૩).

- 25 સમુચ્છેદ એટલે ઉત્પત્તિ પછી સમ્ = સંપૂર્ણ રીતે ઉત્ = પ્રકર્ષથી = પ્રબળતાથી જે છેદ તે સમુચ્છેદ = વિનાશ, તે સમુચ્છેદને જે ભણે અથવા તેને (સમુચ્છેદને) જાણનારા - પાણિની ૪.૨.૫૮ સૂત્રથી તેને ભણનાર કે જાણનારના અર્થમાં અણ્ પ્રત્યય લાગતા વૃદ્ધિ થઈને સામુચ્છેદ, અર્થાત્ ક્ષણિકવસ્તુની પ્રરૂપણા કરનારા (૪). 'દ્વિક' અહીં ઉત્તરપદનો લોપ થયેલ હોવાથી એક સમયમાં બે ભેગી ક્રિયા તે દ્વિક્રિયા કહેવાય. તેને ભણનારા અથવા તેને જાણનારા દ્વૈક્રિયો કહેવાય 30 અર્થાત્ કાળના અભેદવડે (એક સમયમાં) બે ક્રિયાના અનુભવની પ્રરૂપણા કરનારા (૫). ત્રિરાશિ = જીવ-અજીવ અને નોજીવરૂપ ત્રણરાશિનો સમાહાર તે ત્રિરાશિ, એનું છે પ્રયોજન જેઓને તે

રાશિત્રયચ્છ્યાપકા ઇતિ ભાવના ૬ । ‘અબદ્ધિગા ચેવ’ ત્તિ સ્પૃષ્ટં જીવેન કર્મ ન સ્કન્ધવદ્
બદ્ધમબદ્ધમ્, અબદ્ધમેષામસ્તિ વિદન્તિ વેત્યબદ્ધિકાઃ, સ્પૃષ્ટકર્મવિપાકપ્રસ્તુ પકા ઇતિ હૃદયમ્ ૭ ।
‘સત્તેતે નિપ્પહયા યલુ તિથ્થંમિ ઉ વદ્ધમાણસ્સ’ ત્તિ સપ્પેતે નિહ્વવાઃ યલુ, નિહ્વ ઇતિ કોડર્થઃ ?—
સ્વપ્રપન્નતસ્તીર્થકરભાષિતં નિહ્વેડર્થં પચાદ્દાચિ (નન્દિગ્રહિપચાદિભ્યો લ્યુણિન્યચઃ પા૦ ૩-૧-
૧૩૪) તિ નિહ્વો—મિથ્યાદૃષ્ટિઃ, ઉક્તં ચ —

5

“સૂત્રોક્તસ્યૈકસ્યાપ્યરોચનાદક્ષરસ્ય ભવતિ નરઃ ।

મિથ્યાદૃષ્ટિઃ સૂત્રં હિ નઃ પ્રમાણં જિનાભિહિતમ્ ॥ ૧ ॥”

ખલ્વિતિ વિશેષણે, કિં વિશિનષ્ટિ ?—અન્યે તુ દ્રવ્યલિઙ્ગતોડપિ ભિન્ના બોટિકાચ્છ્યા ઇતિ,
તીર્થે વદ્ધમાનસ્ય, પાઠાન્તરં વા—‘એતેસિં નિગ્ગમણં વોચ્છામિ અહાણુપુવ્વીએ’ત્તિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતં યેભ્યઃ સમુત્પન્નાસ્તાન્ પ્રતિપાદયન્નાહ—

10

બહુરય જમાલિપભવા જીવપાસા ય તીસગુત્તાઓ ।

અવ્વત્તાડડસાઢાઓ સામુચ્છેયાડડસમિત્તાઓ ॥ ૭૭૯ ॥

વ્યાખ્યા : બહુરતાઃ જમાલિપ્રભવાઃ, જમાલેરાચાર્યાત્ પ્રભવો યેષાં તે તથાવિધાઃ, જીવપ્રદેશાશ્ચ

ત્રૈરાશિકો અર્થાત્ ત્રણરાશિનું નિરૂપણ કરનારા (દ). અબદ્ધિક = જીવ સાથે કર્મ ચોટેલું છે, પણ
સ્કંધની જેમ [અર્થાત્ જેમ^(H) એક સ્કંધમાં પરમાણુ પરસ્પર એકમેક ભાવને પામેલ છે તેની જેમ] 15
બંધાયેલું = એકમેકભાવને પામેલું નથી માટે જ તે અબદ્ધ છે. જેઓના મતે કર્મ અબદ્ધ છે અથવા
અબદ્ધ કર્મને જે જાણે છે તેઓ અબદ્ધિક અર્થાત્ સ્પૃષ્ટ એવા કર્મના વિપાકની પ્રરૂપણા કરનારા
જાણવા (૭). આ સાત નિહ્વો વર્ધમાનસ્વામીના તીર્થમાં થયા.

નિહ્વ એટલે શું ? — જેઓ પોતાના (બુદ્ધિ પ્રમાણેના) વિસ્તારથી (માયાથી) તીર્થકરભાષિત
અર્થને ધ્રુપાવે તે નિહ્વો કહેવાય છે. અહીં નિ + હુ ધાતુ પચાદિગણમાં છે અને પાણિની ૩.૧.૧૩૪ 20
સૂત્રથી પચાદિ ધાતુને અચ્ પ્રત્યય લાગે છે, તેથી નિહ્વ શબ્દ બન્યો. આ નિહ્વો મિથ્યાદૃષ્ટિ
હોય છે. કહ્યું છે કે “સૂત્રમાં કહેવાયેલ એક પણ અક્ષર નહીં ગમવાથી વ્યક્તિ મિથ્યાદૃષ્ટિ થાય
છે કારણ કે જિને કહેલ સૂત્ર જ અમારે પ્રમાણ છે. ॥૧॥” મૂળગાથામાં ‘ચલુ’ શબ્દ વિશેષ અર્થને
જણાવનાર છે. કયો વિશેષ અર્થ જણાવે છે ? — (આ સાત નિહ્વો તો સાક્ષાત્ સૂત્રમાં કહ્યા છે
જે દ્રવ્યલિંગથી સમાન છે) જ્યારે બીજા અન્ય દિગમ્બરો તો દ્રવ્યલિંગથી પણ જુદા નિહ્વો છે. 25
મૂળ ગાથાના પશ્ચાર્ધમાં પાઠાન્તર જાણવો, તે આ પ્રમાણે—“આ નિહ્વોની ઉત્પત્તિ ક્રમશઃ હું
કહીશ.” ॥૭૭૯॥

અવતરણિકા : હવે જેઓમાંથી આ મતો ઉત્પન્ન થયા તેઓનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : બહુરતો જમાલિથી ઉત્પન્ન થયા. જમાલિ-આચાર્યથી ઉત્પત્તિ છે જેઓની તે 30

તિષ્ઠ્યગુમાદુત્પન્નાઃ, અવ્યક્તા આષાઢાત્, સામુચ્છેદાઃ અશ્વમિત્રાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥

ગંગાઓ દોકિરિયા છલુગા તેરાસિયાણ ઉપ્પત્તી ।

થેરા ય ગોઢ્ઢમાહિલ પુઢ્ઢમબઢ્ઢં પરૂ વિંતિ ॥ ૭૮૦ ॥

વ્યાખ્યા : ગઙ્ગાત્ દ્વૈક્રિયાઃ, ષડ્લુકાત્ ત્રૈરાશિકાનામુત્પત્તિઃ, સ્થવિરાશ્ચ ગોષ્ઠમાહિલાઃ

5 સ્પૃષ્ટમબઢ્ઢં પરૂપયન્તિ, કર્મેતિ ગમ્યતે, 'પુઢ્ઢમબઢ્ઢં પરૂ વિંસુ' વા પાઠાન્તરં, તતશ્ચાબદ્ધિકા ગોષ્ઠમાહિલાત્ સઙ્ગાતા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ સામ્પ્રતં યેષુ પુરેષૂત્વન્નાસ્ત એતે નિહ્નવાસ્તાનિ પ્રતિપાદયન્નાહ—

સાવત્થી ઉસભપુરં સેયવિયા મિહિલ ઝલુગાતીરં ।

પુરિમંતરંજિ દસપુર રહવીરપુરં ચ નગરાઈં ॥ ૭૮૧ ॥

વ્યાખ્યા : શ્રાવસ્તી ઋ ષભપુરં શ્વેતવિકા મિથિલા, ઝલુકાતીરં પુરમન્તરંજિ દશપુરં રથવીરપુરં

10 ચ નગરાણિ, નિહ્નવાનાં યથાયોગં પ્રભવસ્થાનાનિ, વક્ષ્યમાણાભિન્નદ્રવ્યલિઙ્ગમિથ્યાદૃષ્ટિબોટિકપ્રભવસ્થાન-રથવીરપુરોપન્યાસો લાઘવાર્થ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ભગવતઃ સમુપજાતકેવલસ્ય પરિનિર્વૃત્તસ્ય ચ કઃ કિયતા કાલેન નિહ્નવઃ સમુત્પન્ન ઇતિ પ્રતિપાદયન્નાહ—

ચોઢ્ઢસ સોલસ વાસા ચોઢ્ઢસવીસુત્તરા ય દોણિણ સયા ।

15 અઢ્ઢાવીસા ય દુવે પંચેવ સયા ડ ચોયાલા ॥ ૭૮૨ ॥

જમાલિપ્રભવ (કહેવાયા એ પ્રમાણે સમાસ જાણવો.) જીવપ્રદેશને કહેનારા લોકો તિષ્ઠ્યગુમથી ઉત્પન્ન થયા. અવ્યક્ત આષાઢાચાર્યમાંથી અને સામુચ્છેદો અશ્વમિત્રમાંથી ઉત્પન્ન થયા. ॥૭૭૯॥

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : ગંગામાંથી દ્વૈક્રિયો ઉત્પન્ન થયા. ષડ્લુકમાંથી ત્રૈરાશિકોની ઉત્પત્તિ થઈ. સ્થવિર

20 એવા ગોષ્ઠામાહિલ સ્પૃષ્ટ અને અબદ્ધ એવા કર્મની પ્રરૂપણા કરે છે. જો કે મૂળગાથામાં “કર્મ” શબ્દ નથી તે અહીં જાણી લેવો. અથવા “પ્રરૂપણા કરી” એ પ્રમાણે પાઠાન્તર જાણવો. તેથી અબદ્ધિકો ગોષ્ઠામાહિલથી ઉત્પન્ન થયા. ॥૭૮૦॥

અવતરશિકા : હવે જે નગરમાં તેઓની ઉત્પત્તિ થઈ તે નગરોનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

25 ટીકાર્થ : શ્રાવસ્તી, ઋષભપુર, શ્વેતવિકા, મિથિલા, ઉલ્લુકાતીર, અંતરંજિકાપુર, દસપુર અને રથવીરપુર, આ નગરો નિહ્નવોના ક્રમશઃ ઉત્પત્તિસ્થાનરૂપે જાણવા, જો કે આગળ આવતા દ્રવ્યલિંગથી જુદા એવા મિથ્યાદૃષ્ટિદિગંબરોનું ઉત્પત્તિસ્થાન રથવીરપુર આગળ જ કહેવું જોઈતું હતું છતાં અહીં જ જે કહ્યું તે લાઘવ માટે જાણવું. ॥૭૮૧॥

અવતરશિકા : ભગવાનના કેવલજ્ઞાન અને નિર્વાણ પછી કયો નિહ્નવ કેટલા કાળે ઉત્પન્ન

30 થયો ? તેનું પ્રતિપાદન કરતા જણાવે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

વ્યાખ્યા : ચતુર્દશષોડશવર્ષાણિ તથા 'ચોદ્દસવીસુત્તરા ય દોન્નિ સય' ત્તિ ચતુર્દશાધિકે દ્વે શતે વિંશત્યુત્તરે ચ દ્વે શતે, વર્ષાણામિતિ ગમ્યતે, તથાઽષ્ટાવિંશત્યધિકે ચ દ્વે શતે, તથા પચ્ચૈવ શતાનિ ચતુશ્ચત્વારિંશદધિકાનિ, ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ અવયવર્થં તુ ભાષ્યકાર એવ પ્રતિપાદયિષ્યતિ ॥

પંચ સયા ચુલસીયા છચ્ચેવ સયા ણવોત્તરા હોતિ ।

ણાણુપ્પત્તીય દુવે ઉપ્પણ્ણા ણિવ્વુએ સેસા ॥ ૭૮૩ ॥

5

વ્યાખ્યા : પચ્ચ શતાનિ ચતુરશીત્યધિકાની ષટ્ ચૈવ શતાનિ નવોત્તરાણિ ભવન્તિ । જ્ઞાનોત્પત્તેરારમ્બ્ય ચતુર્દશષોડશવર્ષાણિ યાવદતિક્રાન્તાનિ તાવદત્રાન્તરે દ્વાવાદ્યાવુત્પન્નૌ, ઉત્પન્ના નિર્વૃત્તે ભગવતિ યથોક્તકાલે ચાતિક્રાન્તે શેષાઃ ખલ્વવ્યક્તાદય ઇતિ, બોટિકપ્રભવકાલાભિધાનં લાઘવર્થમેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥

અધુના સૂચિતમેવાર્થં મૂલભાષ્યકૃદ્ યથાક્રમં સ્પષ્ટ્યન્નાહ—

10

ચોદ્દસ વાસાણિ તયા જિણેણ ઉપ્પાડિયસ્સ ણાણસ્સ ।

તો બહુરયાણ દિટ્ઠી સાવત્થીએ સમુપ્પણ્ણા ॥ ૧૨૫ ॥ (મૂંભા૦)

વ્યાખ્યા : ચતુર્દશવર્ષાણિ તદા 'જિનેન' વીરેણોત્પાદિતસ્ય જ્ઞાનસ્ય તતોઽત્રાન્તરે બહુરતાનાં દૃષ્ટિઃ શ્રાવસ્ત્યાં નગર્યાં સમુત્પન્નેતિ ગાથાર્થઃ ॥

યથોત્પન્ના તથોપદર્શયન્ સઙ્ ગ્રહગાથામાહ—

15

ટીકાર્થ : ચૌદવર્ષે, સોળવર્ષે તથા બસો ચૌદવર્ષે, અને બસો વીસવર્ષે તથા બસો અઠ્ઠાવીસવર્ષે અને પાંચસો ચુમ્માલીસવર્ષે ઉત્પત્તિ થઈ. વિસ્તારથી ભાષ્યકાર જ પ્રતિપાદન કરશે. ॥૭૮૨॥

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : પાંચસો ચોર્યાશી અને છસો નવવર્ષે ઉત્પત્તિ થઈ. કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયાને ચૌદ અને સોળવર્ષ થયા ત્યારે પ્રથમ બે નિહવો ઉત્પન્ન થયા. (અર્થાત્ પ્રથમનિહવ ચૌદવર્ષ બાદ અને બીજો સોળવર્ષ બાદ થયો.) ભગવાનનું નિર્વાણ થયા પછી ઉપર કહેવાયેલ કાળ પસાર થતાં શેષ નિહવો ઉત્પન્ન થયા. દિગંબરોની ઉત્પત્તિ કાળનું જે અભિધાન (કથન) કર્યું છે તે લાઘવ માટે જાણવું. (અર્થાત્ કાળનો પ્રસંગ ચાલતો હોવાથી અહીં સાથે-સાથે બતાવ્યું જેથી પાછળ ફરી દેખાડવું પડે નહીં.) ॥૭૮૩॥

અવતરણિકા : હવે (ગા. ૭૮૨માં) સૂચિત અર્થને મૂળભાષ્યકાર ક્રમશઃ સ્પષ્ટ કરતા કહે છે ⇨

25

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : જિન એવા વીર ભગવાનવડે ઉત્પન્ન કરાયેલ જ્ઞાનને ચૌદવર્ષ થયા ત્યારે બહુરતોની દૃષ્ટિ શ્રાવસ્તીનગરીમાં ઉત્પન્ન થઈ. ॥૧૨૫॥

અવતરણિકા : જે રીતે આ મત ઉત્પન્ન થયો તે રીતે દેખાડતા સંગ્રહગાથાને કહે છે ⇨

30

જેઢા સુદંસણ જમાલિઽગોજ્જ સાવત્થિતેંદુગુજ્જાણે ।

પંચસયા ય સહસ્સં ઢંકેણ જમાલિ મોત્તૂણં ॥ ૧૨૬ ॥ (મૂંભા૦)

વ્યાખ્યા : કુંડપુરં નગરં, તત્થ જમાલી સામિસ્સ ભાઈણિજ્જો, સો સામિસ્સ મૂલે
 5 પંચસયપરિવારો પવ્વઙ્ગો, તસ્સ ભજ્જા સામિણો દુહિતા, તીસે નામાણિ જેઢન્તિ વા સુદંસણત્તિ
 વા અણોજ્જત્તિ વા, સાવિ સહસ્સપરિવારો અણુપવ્વઙ્ગયા, જહા પળ્લણત્તીએ તહા ભાણિયવ્વં, એક્કારસંગા
 અહિજ્જિયા, સામિ આપુચ્છિરૂણ પંચસયપરિવારો જમાલી સાવત્થીં ગતો, તત્થ તેંદુગે ઉજ્જાણે
 કોટ્ટુએ ચેદ્દા સમોસઢો, તત્થ સે અંતપંતેહિં રોગો ઉપ્પન્નો, ન તરઙ્ગ નિસન્નો અચ્છંડં, તો સમણે
 ભણિયાઙ્ગો—સેજ્જાસંથારયં કરેહ, તે કાઝમારઢ્ઢા ॥ અત્રાન્તરે જમાલિર્દાહજ્વરાભિભૂતસ્તાન્ વિનેયાન્
 10 પપ્પચ્છ—સંસ્તૂતં ન વેતિ ?, તે ઉક્તવન્તઃ—સંસ્તૂતમિતિ, સ ચોત્થિતો જિગમિષુરર્થસંસ્તૂતં દ્ઢ્ઢ્વા
 કુઢ્ઢ્ઢઃ, સિદ્ધાન્તવચનં સ્મૃત્વા ‘ક્રિયમાણં કૃત’ મિત્યાદિ કર્મોદયતો વિતથમિતિ ચિન્તયામાસ,

ગાથાર્થ : જયેષ્ઠા-સુદર્શના-જમાલી-અનવદ્યા-શ્રાવસ્તી-તિંદુકઉદ્યાન-પાંચસો-હજાર-ઢંકશ્રાવક-
 જમાલિને છોડી (શેષ પાછા ફર્યા.) (ગાથાનો અક્ષરાર્થ ટીકાના અંતે આપેલ છે.)

★ બહુરતમતની ઉત્પત્તિ ★

ટીકાર્થ : કુંડપુરનામે નગર હતું. ત્યાં સ્વામીનો ભાણિયો જમાલી રહેતો હતો. તેણે ભગવાન
 15 પાસે પાંચસો સાથે ટીકા લીધી. તેની પત્ની સ્વામીની ટીકરી હતી. તેણીના જયેષ્ઠા-સુદર્શના અને
 અનવદ્યા એમ ત્રણ નામો હતા. તેણીએ પણ એક હજાર સ્ત્રીઓ સાથે પાછળથી ટીકા લીધી.
 આ વિષયમાં પ્રજ્ઞપ્તિગ્રંથમાં જે રીતે વર્ણન કરેલ છે તે રીતે અહીં પણ જાણી લેવું. જમાલી અગિયાર
 અંગ ભણ્યા. સ્વામીને પૂછીને જમાલી પાંચસો પરિવાર સાથે શ્રાવસ્તીનગરીમાં આવ્યા.

ત્યાં તિંદુકનામના ઉદ્યાનમાં કોષ્ઠકનામે ચૈત્યમાં રહ્યા. ત્યાં રહેતા જમાલીને અંત-પ્રાંત
 20 ખોરાકને કારણે રોગ ઉત્પન્ન થયો. તેઓ નીચે બેસવા સમર્થ બન્યા નહીં તેથી તેઓએ શ્રમણોને
 કહ્યું—“સંથારો પાથરો.” સાધુઓ સંથારો પાથરવા લાગ્યા. એટલામાં દાહજ્વરથી પીડાતા
 જમાલિએ તે શિષ્યોને પૂછ્યું કે “સંથારો પથરાયો કે નહીં ?” તેઓએ કહ્યું —“પથરાઈ ગયો.”
 તે ઊભા થયા. સંથારા તરફ જવાની ઈચ્છાવાળા તેમને અડધા પથરાયેલા સંથારાને જોઈને ક્રોધ
 જાગ્યો. સિદ્ધાન્તના વચનોનું સ્મરણ કરીને કર્મોદયને કારણે “ક્રિયમાણં કૃત” વગેરે વચનો ખોટા

25 ૧૮. કુંડપુરં નગરં, તત્ર જમાલિઃ સ્વામિનો ભાગિનેયઃ, સ સ્વામિનો મૂલે પજ્જણતપરીવારઃ
 પ્રવ્રજિતઃ, તસ્ય ભાર્યા સ્વામિનો દુહિતા, તસ્યા નામાનિ—જ્યેષ્ઠેતિ વા સુદર્શનેતિ વા અનવદ્યેતિ વા,
 સાઽપિ સહસ્ત્રપરિવારો અનુપ્રવ્રજિતા, યથા પ્રજ્ઞતૌ તથા ભણિતવ્યમ્, એકાદશાઙ્ગાન્યધીતાનિ, સ્વામિનમાપૃચ્છ્ય
 પજ્જણતપરીવારો જમાલિઃ શ્રાવસ્તીં ગતઃ, તત્ર તિન્દુકોદ્યાને કોષ્ઠકે ચૈત્યે સમવસૂતઃ, તત્ર તસ્યાન્તપ્રાન્તૈ
 30 કર્તુમારઢ્ઢાઃ ।

‘ક્રિયમાણં કૃત’ મિત્યેતદ્ ભગવદ્વચનં વિતથં, પ્રત્યક્ષવિરુદ્ધત્વાત્, અશ્રાવણશબ્દવચનવત્, પ્રત્યક્ષવિરુદ્ધતા ચાસ્યાર્ધસંસ્તૃતસંસ્તારાસંસ્તૃતદર્શનાત્, તતશ્ચ ક્રિયમાણત્વેન પ્રત્યક્ષસિદ્ધેન કૃતત્વધર્મોઽપનીયત્ત્વમ્મિત્યેતદ્ ભાવના, તતો યદ્ ભગવાનાહ તદનૃતં, કિન્તુ કૃતમેવ કૃતમિતિ, એવં પર્યાલોચ્ચૈવમેવ પ્રરૂપણાં ચકારેતિ, સ ચેત્યં પ્રરૂપયન્ સ્વગચ્છસ્થવિરૈરિદમુક્તઃ—હે આચાર્ય ! ‘ક્રિયમાણં કૃત’ મિત્યાદિ ભગવદ્વચનમવિતથમેવ, નાધ્યક્ષવિરુદ્ધં, યદિ ક્રિયમાણં ક્રિયાવિષ્ટં કૃતં નેષ્યતે તતઃ કથં પ્રાક્ક્રિયાઽનારમ્ભસમય ઇવ પશ્ચાદપિ ક્રિયાઽભાવે તદિષ્યત્ત્વમ્મિત્યેતદ્ ઇતિ, સદા પ્રસજ્ઞાત્, ક્રિયાઽભાવસ્યાવિશિષ્ટત્વાત્, તથા યચ્ચોક્તં ભવતા ‘અર્ધસંસ્તૃતસંસ્તારાસંસ્તૃતદર્શનાત્’ તદપ્યયુક્તં, યતો યદ્ યદા યત્રાકાશદેશે વસ્ત્રમાસ્તીર્યતે તત્તદા તત્રાસ્તીર્ણમેવ, એવં પાશ્ચાત્યવસ્ત્રાસ્તરણસમયે છે એમ વિચારવા લાગ્યા.

તેમણે વિચાર્યું કે— “ક્રિયમાણં કૃત” વગેરે ભગવાનનું વચન ખોટું છે, કારણ કે પ્રત્યક્ષથી વિરુદ્ધ છે. જેમ કોઈ કહે કે “શબ્દ એ શ્રવણયોગ્ય નથી.” આ વચન જેમ પ્રત્યક્ષથી વિરુદ્ધ હોવાથી ખોટું છે તેમ, અર્ધ પથરાયેલ સંથારો પથરાયેલો દેખાતો નથી તેથી કરાતો (પથરાતો) હોય તે કરાયો (પથરાયો) એવું વચન પણ પ્રત્યક્ષવિરુદ્ધ છે. માટે પ્રત્યક્ષસિદ્ધ એવા ક્રિયામાણત્વધર્મવડે કૃતત્વધર્મ દૂર કરાય છે. (અર્થાત્ સામે વસ્તુ થઈ રહી છે એ પ્રત્યક્ષસિદ્ધ છે. તેથી તે વસ્તુ થઈ ગઈ એવું કહેવું એ પ્રત્યક્ષથી બાધિત છે.) માટે ભગવાન જે કહે છે તે ખોટું છે. ખરેખર તો જે થઈ ગયું હોય તે જ થયું કહેવાય. આ પ્રમાણે વિચારીને તેણે એ પ્રમાણે જ પ્રરૂપણા કરવાની શરૂ કરી. આ રીતે પ્રરૂપણા કરતા જમાલિને પોતાના ગચ્છના જ સ્થવિરસાધુઓએ આ પ્રમાણે કહ્યું :-

સ્થવિરો : હે આચાર્ય ! “ક્રિયમાણં કૃત” વગેરે ભગવાનનું વચન સાચું જ છે. તે પ્રત્યક્ષવિરુદ્ધ નથી. જો ક્રિયામાણ અર્થાત્ ક્રિયાથી યુક્ત વસ્તુ કૃત તરીકે ન માનો તો પૂર્વ ક્રિયાના અનારંભસમયની જેમ પછી પણ ક્રિયાના અભાવમાં તે વસ્તુ કૃત તરીકે કેવી રીતે મનાય ? (કહેવાનો આશય એ છે કે - ધારો કે કુંભાર ઘટ બનાવવા માટેની ક્રિયાનો આરંભ જે ક્ષણે કરે છે તેની પૂર્વક્ષણ એ ક્રિયાના અનારંભનો સમય છે. આ પૂર્વક્ષણે ક્રિયા જ શરૂ થઈ ન હોવાથી ક્રિયાનો અભાવ છે. જેમ આ પૂર્વક્ષણે ક્રિયાનો અભાવ હોવાથી ઘટરૂપ કાર્ય થતું નથી તેમ ક્રિયાની પૂર્ણાહુતિ પછીની ક્ષણે પણ ક્રિયાનો અભાવ હોવાથી કાર્ય થશે નહીં કારણ કે ક્રિયારંભપૂર્વેનો ક્રિયા-અભાવ અને ક્રિયાપૂર્ણાહુતિ પછીનો ક્રિયા-અભાવ સરખો જ છે. તેમાં કોઈ ભેદ નથી. એટલે ક્રિયા પછી જો ક્રિયા-અભાવ હોવા છતાં કાર્ય માનશો, તો ક્રિયા-આરંભ પૂર્વે પણ ક્રિયાના અભાવમાં કાર્ય માનવું પડશે, એટલે કે સદા કાર્ય હોવાની આપત્તિ આવશે.

વળી તમે જે કહ્યું હતું કે “અર્ધ પથરાયેલ સંથારો પથરાયેલ દેખાતો નથી” તે પણ અયુક્ત છે કારણ કે જે વસ્ત્ર જ્યારે જે આકાશદેશમાં પથરાય છે. ત્યારે તે વસ્ત્ર તેટલા આકાશપ્રદેશમાં પથરાયેલું જ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે છેલ્લા વસ્ત્ર પાથરવાના સમયે સંથારો પથરાઈ ગયો જ

ખલ્વસાવાસ્તીર્ણ એવ, વિશિષ્ટસમયાપેક્ષીણિ ચ ભગવદ્વચનાનિ, અતોડદોષ ઇતિ ॥

૫ એવં સો જાહે ન પડિવજ્જઙ્ગ તાહે કેહ્ અસદ્દહંતા તસ્સ વચણં ગયા સામિસગાસં, અણ્ણે તેણેવ સમં ઠિયા, પિયદંસણાવિ તત્થેવ ઢંકો નામ કુંભગારો સમણોવાસઓ, તત્થ ઠિયા, સા વંદિતું આગયા, તંપિ તહેવ પણ્ણવેહ્, સા ચ તસ્સાણુરાણ મિચ્છત્તં વિપડિવણ્ણા, અજ્જાણં પરિકહેહ્, તં ચ ઢંકં ભણતિ, સો જાણતિ-એસાડવિ વિપ્પડિવણ્ણા નાહવ્વ[વા]ણં, તાહે સો ભણતિ-સમ્મં અહં ન યાણામિ એયં વિસેસતરં, અણ્ણયા કયાઈ સજ્ઝાયાપોરુસિં કરેહ્, તતો ઢંકેણ ભાયણાણિ ઉવ્વત્તંતેણ તતોહુત્તો ઙ્ગાલો છૂઢો, તતો તીસે સંઘાડીએ એગદેસો દહ્ધો, સા ભણહ્-સાવચ ! કિં તે સંઘાડી દહ્ધા ?, સો ભણહ્-તુભ્ભે ચેવ પણ્ણવેહ જહા-દજ્જમાણો અડહ્ધે, કેણ

૧૦ છે. ભગવાનના વચનો વિશિષ્ટ સમયની અપેક્ષાવાળા છે. (અર્થાત્ તે તે ક્ષણને આશ્રયીને જ ભગવાને “ક્રિયમાણં કૃતં” કહ્યું છે.) આથી કોઈ દોષ નથી.

૧૫ આ પ્રમાણે સમજાવવા છતાં જ્યારે જમાલિ સમજતા નથી ત્યારે તેમના વચનો ઉપર શ્રદ્ધા વિનાના કેટલાક સાધુઓ સ્વામીપાસે ગયા. અન્યસાધુઓ જમાલિ સાથે રહ્યા. પ્રિયદર્શના પણ (જમાલિની પત્ની પણ) તે ગામમાં જે ઢંકનામે કુંભકાર શ્રમણોપાસક હતો. તેના ઘરે (તેણે આપેલી વસતિમાં) રહી. તે જમાલિને વંદન કરવા આવી. ત્યારે જમાલિ તેને પણ તે જ રીતે પ્રરૂપણા કરે છે. પ્રિયદર્શના પણ જમાલિ પ્રત્યેના અનુરાગને કારણે મિથ્યાત્વને પામી. તે પોતાના સાધ્વીજીઓને વાત કરે છે અને ઢંક શ્રાવકને પણ વાત કરે છે. ઢંક શ્રાવક જાણે છે કે-“આ ભગવાનના વચનથી (મતથી) વિપ્રતિપન્ના=વિપરીત સ્વીકારવાળી થઈ છે.” તે કહે છે-“આ વિષયમાં હું કંઈ વિશેષ સારી રીતે જાણતો નથી.”

૨૦ એકવાર પ્રિયદર્શના સ્વાધ્યાય પૌરુષીને કરે છે. ત્યારે ભાજનોને ફેરવતા (ભટ્ટીમાં બરાબર પકાવવા માટે ઉપર-નીચે કરતાં) ઢંકે તે તરફ એક અંગારો નાંખ્યો. તેથી તેની સંઘાટીનો (સાધ્વીજીઓને પહેરવાનું અધોવસ્ત્ર વિશેષ) એક ભાગ બળી ગયો. તેણીએ કહ્યું-“હે શ્રાવક ! શા માટે મારી સંઘાટી તમે બાળી નાંખી ?” તેણે કહ્યું-“તમે તો કહો છો કે બળતું હોય તે બાળ્યું એમ કહેવાય નહીં, કોણે તમારી સંઘાટી બાળી ?” (અર્થાત્ સંઘાટીનો એક ભાગ જ બળી

૨૫ ૧૧. એવં સ યદા ન પ્રતિપદ્યતે તદા કેચિદશ્રદ્ધતસ્તસ્ય વચનં સ્વામિસકાશં ગતાઃ, અન્યે તેનૈવ સમં સ્થિતાઃ, પ્રિયદર્શનાડપિ, તત્રૈવ ઢહ્ધો નામ કુમ્ભકારઃ શ્રમણોપાસકઃ, તત્ર સ્થિતા, સા વન્દિતુમાગતા, તામપિ તથૈવ પ્રજ્ઞાપચતિ, સા ચ તસ્યાનુરાગેણ મિથ્યાત્વં વિપ્રતિપન્ના, આર્યામ્યઃ પરિકથચતિ, તં ચ ઢહ્ધં ભણતિ, સ જાનાતિ - એસાડપિ વિપ્રતિપન્ના નાથવચનેન[વાદેન], તદા સ ભણતિ-સમ્યગહં ન જાનામિ એતદ્ વિશેષતરમ્, અન્યદા કદાચિત્સ્વાધ્યાયપૌરુષીં કરોતિ, તતો ઢહ્ધેન ભાજનાન્યુદ્વર્તયતા તતોડહ્ધારઃ ક્ષિપ્તઃ, તતસ્તસ્યાઃ સંઘાટ્યા એકદેશો દગ્ધઃ, સા ભણતિ-શ્રાવક ! કિં ત્વયા સંઘાટી દગ્ધા ?, સ ભણતિ-યૂયમેવ પ્રજ્ઞાપચત યથા-દહ્ધમાનમદગ્ધં, કેન

તુંબ્હ સંઘાડી દઢા ?, તતો સા સંબુદ્ધા ધનજ-ઇચ્છામિ સમં પડિચોયણા, તાહે સા ગંતૂળ જમાલિં પળ્ળવેઝ બહુવિહં, સો જાહે ન પડિવજ્જઝ તાહે સા સેસસાહુણો ય સામિં ચેવ ડવસંપળ્ળાઙ્ઙં, ઇતરોઙ્ગિ ઇગાગી અળાલોઙ્ગયપડિક્કંતો કાલગતો ॥ ઇષ સઙ્ગ્રહાર્થઃ, અક્ષરાણિ ત્વેવં નીયન્તે, જેઢ્ઢા સુદંસળા અળોજ્જતિ જમાલિઘરળીં નામાઙ્ઙં, સાવત્થીં નયરીં તેંદુગુજ્જાળે જમાલિસસ 5
 ઇસા દિઢ્ઢી ડપ્પળ્ળા, તત્થ પંચસયા ય સાહૂળં સહસસં ચ સંજઈળં, ઇતેસિં જે સતં ળ પડિબુદ્ધં તં ઢંકેળ પડિબોહિયંતિ વક્કસેસં, જમાલિં મોત્તૂળંતિ ॥ અન્યે ત્વેવં વ્યાચક્ષતે-જેઢ્ઢા મહત્તરિગા સુદંસળાઙ્ગિહાળા ધગવતો ધગિળી, તીસે જમાલી પુત્તો, તસસ અળ્ળોજ્જા નામ ધગવતો ડુહિતા ધારિયા ॥ શેષં પૂર્વવત્ ।

ગતઃ પ્રથમો નિહ્વઃ, સામ્પ્રતં દ્વિતીયં પ્રતિપાદયન્નાહ-

સોલસ વાસાળિ તયા જિળેળ ડપ્પાઙ્ગિયસસ ળાળસસ । 10

જીવપણસિયદિઢ્ઢી ડસધપુરંમી સમુપ્પળ્ળા ॥ ૧૨૭ ॥ (ધા૦)

રહ્યો છે આખી સંઘાટી કોણે બાળી ?) ત્યારે બોધ પામેલી પ્રિયદર્શના કહે છે-“તમારી પ્રેરણાને હું સમ્યક્ સ્વીકારું છું.” ત્યાર પછી તે જમાલિ પાસે જઈ ઘણા પ્રકારે તેને સમજાવે છે. આ રીતે પણ જ્યારે તે સમજતા નથી. ત્યારે તે અને શેષ સાધુઓ બધા સ્વામીપાસે જતા રહે છે.

જમાલિ એકલા પોતાના અપરાધોની આલોચના કર્યા વિના કાળ પામ્યા. આ સંગ્રહાર્થ 15 થયો. મૂળગાથાનો અક્ષરાર્થ આ પ્રમાણે જાણવો - જયેષ્ઠા, સુદર્શના અને અનવદ્યા એ જમાલિની પત્નીના નામો છે. શ્રાવસ્તીનગરીના તિદુકઉદ્યાનમાં જમાલિનો આ મત ઉત્પન્ન થયો. ત્યાં પાંચસો સાધુઓ અને એક હજાર સાધ્વીજીઓ હતા. તેઓમાં જેઓ સ્વયં પ્રતિબોધ પામ્યા નહીં, તેઓને જમાલિને છોડી ઢંકશ્રાવકે પ્રતિબોધ પમાડ્યા. મૂળગાથામાં (પ્રતિબોધ પમાડ્યા) પદ આપ્યું નથી તે વાક્યશેષ તરીકે જાણી લેવું (અર્થાત્ બહારથી સમજી લેવું.) કેટલાક લોકો એમ કહે છે કે- 20 “જયેષ્ઠા, મહત્તરિકા અને સુદર્શના એ ભગવાનની બહેનનાં નામો છે. તેનો પુત્ર જમાલી હતો, તેની પત્ની તરીકે અનવદ્યા નામે ભગવાનની દીકરી હતી. શેષ અર્થ પૂર્વની જેમ જાણવો.” ॥૧૨૬॥

અવતરણિકા : પ્રથમ નિહ્વ કહ્યો. હવે બીજાનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

૧. યુષ્માકં સંઘાટી ઢઘ્ઘા ?, તતઃ સા સંબુદ્ધા ધનજિ-ઇચ્છામિ સમ્યક્ પ્રતિચોદનાં તદા સા ગત્વા 25 જમાલિં પજ્ઞાપયતિ બહુવિધં, સ યદા ન પ્રતિપદ્યતે તદા સા શેષસાધવશ્ચ સ્વામિનમેવોપસંપન્નાઃ, ઇતરોઙ્ગિ ઇકાક્યનાલોચિતપ્રતિક્રાન્તઃ કાલગતઃ । ★ જ્યેષ્ઠા સુદર્શના અનવદ્યેતિ જમાલિગૃહિણ્યા નામાનિ, શ્રાવસ્ત્યાં નગર્યાં તિન્દુકોદ્યાને જમાલેરેષા દષ્ટિરુત્યન્ના, તત્ર પઞ્ચશતાનિ ચ સાધૂનાં સહસ્રં ચ સંયતીનાં, ઇતેષાં યે સ્વયં ન પ્રતિબુદ્ધાસ્તે ઢઙ્કેન પ્રતિબોધિતા ઇતિ વાક્યશેષઃ, જમાલિં મુક્ત્વેતિ । અન્યે ત્વેવં વ્યાચક્ષતે- જ્યેષ્ઠા-મહત્તરા સુદર્શનાધિધાના ધગવતો ધગિળી, તસ્યા જમાલિઃ પુત્રઃ, તસ્ય અનવદ્યા નામ ધગવતો 30 ડુહિતા ધાર્યાં ।

વ્યાખ્યા : ષોડશ વર્ષાણિ તદા જિનેનોત્પાદિતસ્ય જ્ઞાનસ્ય જીવપ્રદેશિકદષ્ટિસ્તત ઋષભપુરે સમુત્પન્ના ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ કથમુત્પન્ના ? રાયગિહં નગરં ગુણસિલયં ચેદ્વયં, તથ્ય વસૂ નામાયરિઓ ચોદ્દસપુલ્વી સમોસદ્દો, તસ્સ સીસો તીસગુત્તો નામ, સો આયપ્પવાયપુલ્વે ઇમં આલાવયં અજ્ઞાવેદ્-
 5 ‘એગે ભંતે ! જીવપણ્સે જીવેત્તિ વત્તવ્વં સિયા ? , નો ઇણમદ્દે સમદ્દે, એવં દો જીવપણ્સા તિણ્ણિ સંખેજ્જા અસંખેજ્જા વા, જાવ એગેણાવિ પદેસેણ ઋણો ણો જીવોત્તિ વત્તવ્વં સિયા, જમ્હા કસિણે પડિપુણ્ણે લોગાગાસપદેસતુલ્લપણ્ણે જીવેત્તિ વત્તવ્વં’ મિત્યાદિ, એવમજ્ઞાવિત્તો મિથ્યાત્વોદયતો વ્યુત્થિતઃ સન્નિત્થમભિહિતવાનુ-યદ્દેકાદયો જીવપ્રદેશાઃ સ્વલ્વેકપ્રદેશહીના અપિ ન જીવાસ્થ્યાં લભન્તે, કિન્તુ ચરમપ્રદેશયુક્તા એવ લભન્ત ઇતિ, તતઃ સ એવૈકઃ પ્રદેશો જીવ ઇતિ, તદ્ભાવભાવિત્વાત્ જીવત્વસ્યેતિ, સ સ્વલ્વેવં પ્રતિપાદયન્ ગુરુણોક્તો-નૈતદેવં, જીવાભાવપ્રસજ્ઞાત્, કથમ્ ? ,

10 ટીકાર્થ : કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યાને સોળવર્ષ વિત્યા બાદ ઋષભપુરમાં જીવપ્રદેશિકનો મત ઉત્પન્ન થયો.

★ બીજો નિહવ ★

રાજગૃહનગરમાં ગુણશીલનામે ચૈત્ય હતું. ત્યાં વસુનામે ચૌદપૂર્વધર આચાર્ય પધાર્યા. તેઓને તિષ્ઠ્યગુપ્તનામે શિષ્ય હતો. તે આત્મપ્રવાદ નામના પૂર્વમાં આ સૂત્રાલાપકને ભણે છે - “હે ભગવન્ !
 15 એક જીવપ્રદેશ એ જીવ છે એ પ્રમાણે કહેવાય ? ના, આ અર્થ સમ્યગ્ નથી. (અર્થાત્ આ રીતે બોલાય નહીં.) એ પ્રમાણે બે જીવપ્રદેશો જીવ છે ? ના, ત્રણ જીવપ્રદેશો જીવ છે ? ના, સંખ્યાતા જીવપ્રદેશો જીવ છે ? ના, અસંખ્યાતા જીવપ્રદેશો જીવ છે ? ના, એ રીતે છેલ્લે એકપ્રદેશ ન્યૂન અસંખ્યાતા જીવપ્રદેશો જીવ છે ? ના, કારણ કે સંપૂર્ણ, પ્રતિપૂર્ણ એવા લોકાકાશના પ્રદેશને તુલ્ય જીવપ્રદેશો જ જીવ તરીકે કહેવાય છે...વગેરે.”

20 આ પ્રમાણે ભણતા મિથ્યાત્વના ઉદયથી વિપરીત માન્યતા થતાં આ પ્રમાણે તેણે કહ્યું - “જો એક વગેરેથી લઈ એક પ્રદેશહીન એવા અસંખ્ય જીવપ્રદેશો જીવ તરીકે કહેવાતા નથી પરંતુ છેલ્લોપ્રદેશ જ્યારે ભણે ત્યારે જ તે અસંખ્ય જીવપ્રદેશો જીવ તરીકે કહેવાય છે. તેથી એવું જણાય છે કે તે એક છેલ્લોપ્રદેશ જ જીવ છે, કારણ કે તે પ્રદેશ હોય તો જ જીવત્વ હોય છે- તે વિના નહીં” (જીવત્વ એ તદ્ભાવભાવિ છે અર્થાત્ અંતિમપ્રદેશની વિદ્યમાનતામાં જ (તદ્ભાવમાં જ)
 25 જીવત્વ વિદ્યમાન (ભાવિ) છે.)

આ રીતે પ્રતિપાદન કરતા તેને ગુરુએ કહ્યું કે “તું જે કહે છે તે બરાબર નથી કારણ કે

૨. રાજગૃહં નગરં ગુણશીલં ચૈત્યં, તત્ર વસુનામા આચાર્યશ્ચતુર્દશપૂર્વી સમવસૂતઃ, તસ્ય શિષ્યસ્તિષ્ઠ્યગુપ્તો નામ, સ આત્મપ્રવાદપૂર્વે ઇમમાલાપકં અધ્યેતિ-એકો ભદન્ત ! જીવપ્રદેશો જીવ ઇતિ વત્તવ્વં સ્યાત્ ? , નૈષોઽર્થઃ, સમર્થઃ, એવં દ્વૌ જીવપ્રદેશૌ ત્રયઃ સંખ્યેયા અસંખ્યેયા વા, યાવદેકેનાપિ
 30 પ્રદેશેનોનો ન જીવ ઇતિ વત્તવ્વં સ્યાત્, યસ્માત્ કૃત્સ્નપ્રતિપૂર્ણલોકાકાશપ્રદેશતુલ્યપ્રદેશો જીવ ઇતિ વત્તવ્વં” એવમધીયાનઃ ।

ભવદ્ભિમતોઽન્યપ્રદેશોઽપ્યજીવઃ, અન્યપ્રદેશતુલ્યપરિમાણત્વાત્, પ્રથમાદિપ્રદેશવત્, પ્રથમાદિપ્રદેશો
વા જીવઃ, શેષપ્રદેશતુલ્યપરિમાણત્વાદ્, અન્યપ્રદેશવત્, ન ચ પૂરણ ઇતિકૃત્વા તસ્ય જીવત્વં
યુજ્યતે, એકૈકસ્ય પૂરણત્વાવિશેષાદ્, એકમપિ વિના તસ્યાસમ્પૂર્ણત્વમિત્યેવમપ્યુક્તો યદા ન પ્રતિપદ્યતે
તાહે સે કાઝસ્સગ્ગો કતો, એવં સો બહૂર્હિં અસભ્ભાવુભ્ભાવનાર્હિં મિચ્છન્તાભિનિવેસેણ ય અપ્પાણં
ચ પરં ચ તદુભયં ચ વુગ્ગાહેમાણો વુપ્પાઆમાણો ગતો આમલકપ્પં નગરિં, તત્થ અંબસાલવણે 5
ઠિતો, તત્થ મિત્તસિરી નામ સમણોવાસઓ, સો જાણઙ્—જહેસ નિણ્હઓ, અણ્ણયા કયાઙ્ તસ્સ
સંખડી જાતા, તાહે તેણ નિમંતિઓ—તુભ્ભેર્હિં સયમેવ ઘરં આગંતવ્વં, તે ગતા, તાહે તસ્સ નિવિઙ્ગસ્સ
વિઝલા ખજ્જગવિહી નીણિતા, તાહે સો તાઓ એક્કેક્કાઓ ખંડં ખંડં દેઙ્, એવં કૂરસ્સ કુસણસ્સ

એવું માનવાથી જીવનો અભાવ થવાનો પ્રસંગ આવે. કેવી રીતે ?” તે આ પ્રમાણે— તને માન્ય
એવો અંતિમ પ્રદેશ પણ પ્રથમાદિ પ્રદેશોની જેમ અજીવ જ છે, કારણ કે તે અન્યપ્રદેશો સાથે 10
તુલ્ય પરિમાણવાળો છે. અથવા જો અંતિમપ્રદેશ એ જીવ છે તો પ્રથમાદિ પ્રદેશ પણ અંતિમ-
પ્રદેશની જેમ શેષપ્રદેશો સાથે તુલ્ય પરિમાણવાળો હોવાથી એ જીવ છે.

તિષ્ઠગુમ્ :— અંતિમપ્રદેશ પૂરણ હોવાથી તે જીવ છે. (જેમ ૧૦૮ મણકાવાળી નવકારવાળીમાં
છેલ્લો એક મણકો પોરવવામાં આવે ત્યારે તે ૧૦૮ મણકાવાળી નવકારવાળી કહેવાય છે તેથી 15
તે મણકો પૂરણ કહેવાય છે તેમ અહીં પણ જાણવું.)

સ્થવિરો : પૂરણ હોવા માત્રથી તે જીવ ગણાતો નથી કારણ કે દરેકે-દરેક આત્મપ્રદેશો પૂરણ
તરીકે હોય જ છે. (અર્થાત્ જેમ નવકારવાળીમાં દરેક મણકો પૂરણ હોય જ છે કારણ કે ૧ પણ
મણકો ન હોય તો ૧૦૮ પૂરા થાય નહીં. તેમ આત્મપ્રદેશોમાં પણ દરેક આત્મપ્રદેશ પૂરણ જ
હોય છે.) તે પણ એટલા માટે કે એક પણ આત્મપ્રદેશ વિના જીવનું સંપૂર્ણપણું ઘટી શકતું નથી.
આ પ્રમાણે સમજાવવા છતાં જ્યારે તે સ્વીકારતો નથી ત્યારે સ્થવિરોએ તેનો ત્યાગ કર્યો. 20

પછી તે ઘણી અસદ્ભૂત વસ્તુઓનું ઉદ્ભાવન કરવાવડે અને મિથ્યાભિનિવેશવડે પોતાને-
બીજાને અને તદ્દુભયને ભ્રમિત કરતો કરતો આમલકપ્પાનગરીમાં ગયો. ત્યાં આમ્રશાલવનમાં રહ્યો.
તે નગરીમાં મિત્રશ્રી નામે એક શ્રાવક હતો. તે જાણે છે કે— આ નિહ્વ છે. એકવાર તેના ઘરે
જમણવાર હતો. તેણે તિષ્ઠગુમ્ને આમંત્રણ આપ્યું કે—“તમારે સ્વયં ઘરે આવવું.” તે ગયો. ઘરમાં
પ્રવેશેલા તેની સામે વિપુલ પ્રમાણમાં જુદી જુદી ખાદ્યવસ્તુઓ લાવવામાં આવી. ત્યારે તે શ્રાવક 25
બધી વસ્તુઓમાંથી ટુકડો ટુકડો વહોરાવે છે. એ પ્રમાણે તેને ભાતમાંથી, વ્યંજનમાંથી થોડું થોડું

૩. તદા તસ્ય કાયોત્સર્ગઃ કૃતઃ, એવં સ બહુભિરસદ્ભાવોદ્ભાવનાર્ભિર્મિથ્યાત્વાભિનિવેશેન ચાત્માનં
પરં ચ તદુભયં ચ વ્યુદ્ગ્રાહયન્ વ્યુત્પાદયન્ ગત આમલકલ્પાં નગરિં, તત્ર આમ્રશાલવને સ્થિતઃ, તત્ર
મિત્રશ્રીનામ શ્રમણોપાસકઃ, સ જાનાતિ—યથૈષ નિહ્વ, અન્યદા કદાચિત્ તસ્ય (ગૃહે) સંખડી જાતા,
તદા તેન નિમન્નિતઃ—યુષ્માભિઃ સ્વયમેવ ગૃહમાગન્તવ્વં, તે ગતાઃ, તદા તસ્યનિવિષ્ણસ્યવિપુલઃ ખાદ્યકવિધિ- 30
રાનીતઃ, તદા સ તસ્માત્ એકૈકસ્માત્ ખણ્ડં ખણ્ડં દદાતિ, એવં કૂરસ્ય કુસિણસ્ય (વ્યજ્જનસ્ય)

- વૃથસ્સ, પચ્છ પાદેસુ પડિતો, સયણં ચ ભણઙ્—એહ વંદહ, સાહૂ પડિલાભિયા, અહો અહં ધણ્ણો સપુણ્ણો જં તુભ્ભે મમ ઘરં સયમેવાગતા, તાહે તે ભણંતિ—કિં ધરિસિયામો અમ્હે એવં તુમે ?, સો ભણંતિ—સસિદ્ધંતેણ તુમ્હે મયા પડિલાભિયા, જઙ્ઙ નવરં વદ્ધમાણસામિસ્સ તણાણ સિદ્ધંતેણ પડિલાભેમિ, તત્થ સો સંબુદ્ધો ભણઙ્—ઙ્છામિ અજ્જો ! સમ્મં પડિચોયણા, તાહે પચ્છ સાવણા
- 5 વિહિણા પડિલાભિતો, મિચ્છામિ દુક્કઙ્ઙં ચ કતં, એવં તે સવ્વે સંબોહિયા, આલોઙ્ઙય પડિક્કંતા વિહરંતિ ॥

અમુમેવાર્થમુપસંજિહીર્ષુરાહ—

રાયગિહે ગુણસિલણ વસુ ચોદ્દસપુવ્વિ તીસગુત્તાઓ ।

આમલકપ્પા ણયરી મિત્તસિરી કૂરપિંડાઈ ॥ ૧૨૮ ॥ (ભા૦)

- 10 વ્યાખ્યા : અસ્યા: પ્રપચ્ચાર્થ ઉક્ત એવ, અક્ષરગમનિકા તુ ઈસભપુરંતિ વા રાયગિહંતિ વા

આપ્યું. વસ્ત્રનો એક નાનો ટૂકડો કરી વહોરાવ્યો. ત્યાર પછી શ્રાવક પગમાં પડ્યો (અર્થાત્ વંદન કર્યા) અને સ્વજનોને કહ્યું કે—આવો, વંદન કરો સાધુઓને વહોરાવી દીધું છે. પછી શ્રાવકે કહ્યું કે—“અહો ! હું ધન્ય છું, પુણ્યવાન છું. જેથી તમે મારા ઘરે સ્વયં આવ્યા.”

- 15 ત્યારે સાધુઓએ કહ્યું—“આ રીતે તમે અમારું શા માટે અપમાન કરો છો ?” તેણે કહ્યું— “મેં તો તમારા સિદ્ધાન્તવડે જ તમને ગોચરી વહોરાવી છે. (અર્થાત્ તમે જેમ અંતિમપ્રદેશમાં જ જીવનો વ્યપદેશ કરો છો તે જ રીતે મેં ભાતના એક દાણામાં જ સંપૂર્ણ-ભાતનો વ્યપદેશ કરી તમને વહોરાવ્યા છે.) છતાં જો તમે કહો તો વર્ધમાનસ્વામી સંબંધી સિદ્ધાન્તવડે તમને વહોરાવું.” આ સાંભળી તે પ્રતિબોધ પામ્યો અને કહે છે—“હે આર્ય ! તમારી આ સમ્યક્ પ્રતિપ્રેરણાને હું સ્વીકારું છું.” ત્યાર પછી શ્રાવકે વિધિપૂર્વક વહોરાવ્યું અને મિચ્છામિ દુક્કંડં કર્યું.
- 20 આ પ્રમાણે તે સર્વ સાધુઓ પ્રતિબોધ પામ્યા. આલોચના કરીને પાપથી પાછા ફરેલા તે સર્વ વિચરે છે. ॥૧૨૭॥

અવતરણિકા : આ જ અર્થનો ઉપસંહાર કરવાની ઈચ્છાવાળા ભાષ્યકાર કહે છે ⇨

ગથાર્થ : રાજગૃહીમાં ગુણશીલઉદ્યાન — વસુ — ચૌદપૂર્વધર — તિષ્ઠાગુપ્ત — આમલકપ્પા-નગરી — મિત્રશ્રી — કૂરપિંડાઈ.

- 25 ટીકાર્થ : આ ગાથાનો વિસ્તારાર્થ ઉપર કહેવાઈ ગયો છે. અક્ષરાર્થ આ પ્રમાણે — ઋષભપુર

8. વસ્ત્રસ્ય, પશ્ચાત્પાદયો: પતિત:; સ્વજનં ચ ભણંતિ—આયાત વન્દધ્વં, સાધવ: પ્રતિલાભિતા:; અહો અહં ધન્ય: સપુણ્યો યત્સ્વયં યૂયમેવ મમ ગૃહમાગતા:; તદા તે ભણંતિ—કિં ધર્ષિતા: સ્મો વયમેવં ત્વયા ?, સ ભણંતિ—સ્વસિદ્ધાન્તેન યૂયં મયા પ્રતિલાભિતા:; યદિ પરં વર્ધમાનસ્વામિસત્કેન સિદ્ધાન્તેન પ્રતિલમ્બયામિ, તત્ર સ સમ્બુદ્ધો ભણંતિ—ઙ્છામ્યાર્ય ! સમ્યક્ પ્રતિચોદનાં, તદા પશ્ચાત્ શ્રાવકેન વિધિના
- 30 પ્રતિલમ્બિતો, મિચ્છ્યા મે દુષ્કૃતં ચ કૃતમ્, એવં તે સર્વે સંબોધિતા:; આલોચિતપ્રતિક્રાન્તા વિહરંતિ ।

૫. ઋષભપુરમિતિ વા રાજગૃહમિતિ વા

૧૬ ગુણ, તત્થ રાયગિહે ગુણસિલે ઉજ્જાણે વસુ ચોદ્દસપુલ્લી આયરિઓ સમોસદો, તસ્સ સીસાઓ તીસગુત્તાઓ એસા દિટ્ઠી સમુપ્પણ્ણા, સો મિચ્છતાભિભૂઓ આમલકપ્પા નામ નયરી તં ગઓ, મિત્તસિરી સાવઓ, તેણ કૂરપુવગાદિ (દેશીયવચનત્વાત્ કૂરસિવ્થાદિનેત્યર્થઃ) દિટ્ઠુંતેહિં પડિબોહિત્તિ ॥

ગતો દ્વિતીયો નિહ્વઃ, સામ્પ્રતં તૃતીયં પ્રતિપાદયન્નાહ—

ચોદ્દા દોવાસસયા તદ્દયા સિદ્ધિં ગયસ્સ વીરસ્સ ।

5

અવ્વત્તયાણ દિટ્ઠી સેયવિયાએ સમુપ્પન્ના ॥ ૧૨૯ ॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : ચતુર્દશાધિકે દ્વે વર્ષશતે તદા સિદ્ધિં ગતસ્ય વીરસ્ય તતોઽવ્યક્તકદષ્ટિઃ શ્વેતવ્યાં નગર્યાં સમુત્પન્નેતિ ગાથાર્થઃ ॥ કથમુત્પન્ના ?—સેયવિયાએ નયરીએ પોલાસે ઉજ્જાણે અજ્જાસાદા નામાયરિયા સમોસદા, તેસિં સીસા બહવે આગાઢજોગં પડિવન્ના, સ એવાયરિઓ તેસિં વાયણાયરિઓ, અન્નો તત્થ નત્થિ, તે ચ રત્તિં હિયયસૂલેણ મયા સોહમ્મે નલિણિગુમ્મે વિમાણે દેવા ઉવવન્ના, 10
ઓહિં પડંજંતિ, જાવ પેચ્છંતિ તં સરીરગં, તે ચ સાહૂ આગાઢજોગવાહી, તેવિ ન યાણંતિ—જહા આયરિયા અને રાજગૃહ બંને એકાર્થિક નામ છે. તે રાજગૃહમાં ગુણશીલઉદ્યાનમાં વસુનામે ચૌદ્દપૂર્વધર આચાર્ય પધાર્યા. તેમના શિષ્ય તિષ્થગુમ્મથી આ મત ઉત્પન્ન થયો. તે મિથ્યાત્વથી હણાયેલો આમલકપ્પા-નગરીમાં ગયો. ત્યાં મિત્રશ્રી નામે શ્રાવક હતો. તેણે ભાતના દાણારૂપ દષ્ટાન્તવડે પ્રતિબોધ પમાડ્યો. ॥૧૨૯॥ 15

અવતરશિકા : બીજો નિહ્વ કહ્યો. હવે ત્રીજાનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

ટીકાર્થ : પ્રભુવીરના નિર્વાણ પછી બસો ચૌદવર્ષ પસાર થતાં શ્વેતવિકાનગરીમાં અવ્યક્ત-મત ઉત્પન્ન થયો. કેવી રીતે ઉત્પન્ન થયો ? તે કહે છે —

★ ત્રીજો અવ્યક્તનિહ્વ ★

20

શ્વેતવિકાનગરીનાં પોલાસઉદ્યાનમાં પૂજ્ય (આર્ય શબ્દ માનવાચક છે) આષાઢાનામે આચાર્ય પધાર્યા. તેમના ઘણાં શિષ્યોએ આગાઢજોગ શરૂ કર્યા. તે એકલા આચાર્ય જ તેમના વાચનાચાર્ય હતા બીજા કોઈ વાચનાચાર્ય નહોતા. આચાર્ય એકવાર રાત્રિસમયે હૃદયશૂલ (હાર્ટ-એટેક) વડે કાળ કરી સૌધર્મ દેવલોકના નલિનીગુલ્મવિમાનમાં દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયા. અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂક્યો. તેમાં પોતાના શરીરને જુએ છે. તે સાધુઓ આગાઢયોગવાહી હતા. તેઓ જાણતા નથી 25

૬. એકાર્થૌ, તત્ર રાજગૃહે ગુણશિલ ઉદ્યાને વસુશ્ચતુર્દશપૂર્વી આચાર્ય સમવૃતઃ, તસ્ય શિષ્યાત્તિષ્યગુમાત્ એષા દષ્ટિઃ સમુત્પન્ના, સ મિથ્યાત્વાભિભૂત આમલકલ્પા નામ નગરી તાં ગતઃ, મિત્રશ્રીઃ શ્રાવકઃ, તેન કૂરાસિવ્થાદિદષ્ટાન્તૈઃ પ્રતિબોધિત ઇતિ ।

૭. શ્વેતવિકાયાં નગર્યાં પોલાસમુદ્યાનમાર્યાષાઢા નામ આચાર્યા સમવસૃતાઃ, તેષાં શિષ્યા બહવ આગાઢયોગ પ્રતિપન્નાઃ, સ એવાચાર્યસ્તેષાં વાચનાચાર્યઃ, અન્યસ્તત્ર નાસ્તિ, તે ચ રાત્રૌ હૃદયશૂલેન મૃતાઃ 30
સૌધર્મે નલિનીગુલ્મે વિમાને દેવા ઉત્પન્નાઃ, અર્વાર્થિ પ્રયુજ્જન્તિ, યાવત્પ્રેક્ષન્તે તચ્છરીરકં, તે ચ સાધવ આગાઢયોગવાહિનસ્તેઽપિ ન જાનન્તિ—યથા આચાર્યા:

કાલગતા, તાહે તં ચેવ સરીરગં અણુપ્પવિસિત્તા તે સાહુણો ડ્ઢવેંતિ, વૈરત્તિયં કરેહ, એવં તેણ તેસિં દિવ્વપભાવેણ લહું ચેવ સારિયં, પચ્છા સો તે ભણઙ્-ખમહ ભંતે ! જં ભે મણ અસ્સંજણ વંદાવિયા, અહં અમુગદિવસે કાલગતો, તુજ્ઙં અણુકંપાણ આગતો, એવં સો ઝામેત્તા પડિગતો, તેવિ તં સરીરગં છુદ્ધેરુણ ચિત્તેંતિ - એચ્ચિરં કાલં અસ્સંજતો વંદિતો, તતો તે અવ્વત્તભાવં ભાવેંતિ-

- 5 કો જાણઙ્ કિં સાહૂ દેવો વા ? તો ન વંદણિજ્જોત્તિ । હોજ્જાસંજતનમણં હોજ્જ મુસાવાયમમુગોત્તિ ॥ ૧ ॥ થેરવયણં જદિ પરે સંદેહો કિં સુરોત્તિ । સાહુત્તિ દેવે કહં ન સંકા કિં સો દેવો અદેવોત્તિ ॥ ૨ ॥ તેણ કહિણ્ણેત્તિ વ મત્તી દેવોઙ્હં રૂવદરિસણાઓ ય । સાહુત્તિ અહં કહિણ્ણે સમાણરૂ વંમિ

કે-“આચાર્ય કાળ પામ્યા છે.” તેથી તે શરીરમાં પ્રવેશીને પ્રભાતે તે સાધુઓને ઊઠાડે છે -“વૈરત્તિને કરો” (અર્થાત્ વૈરાત્રિક સ્વાધ્યાય કરો) આ પ્રમાણે તેણે દિવ્યપ્રભાવથી શીઘ્ર યોગ પૂર્ણ કરાવ્યા.

- 10 પછી તે સાધુઓને કહે છે કે -“હે ભગવંતો ! મને ક્ષમા કરો, કારણ કે અસંયત એવા મેં તમારા વંદન લીધા, હું તો અમુક દિવસે મૃત્યુ પામ્યો હતો પરંતુ તમારા ઉપરની ભક્તિને કારણે અહીં આવ્યો છું. આ પ્રમાણે ક્ષમા યાચીને તે ગયો. સાધુઓ પણ તે શરીરની પારિઠાવણી કર્યા પછી વિચારે છે કે-“આપણે અત્યાર સુધી અસંયતને વંદન કર્યા.” તેથી તેઓ અવ્યક્તભાવને વિચારે છે-“સામે રહેલ વ્યક્તિ સાધુ છે કે દેવ તે કોણ જાણે છે ? તેથી હવેથી આપણે કોઈને વંદન કરવા નહીં, અન્યથા=જો દેવને સાધુ માનીએ તો અસંયતને નમન થાય અથવા સાધુને દેવ માનીએ તો મૃષાવાદ થાય. ॥૧॥”

- 15 ત્યારે સ્થવિરોએ કહ્યું કે જો તમને બીજામાં આ દેવ છે કે સાધુ છે એ પ્રમાણે સંદેહ થાય છે તો જે દેવે કહ્યું કે-“હું દેવ છું” તે દેવમાં કેમ સંદેહ થતો નથી કે આ દેવ છે કે અદેવ છે ? ॥૨॥ સાધુઓએ જવાબ આપ્યો કે - તે પોતે કહેતો હોય કે “હું દેવ છું” અને અમને પણ દેવના રૂપનું દર્શન થતું હોવાથી દેવમાં સંદેહ થતો નથી.

સ્થવિરો :- તો પછી જેઓ સ્વયં “હું સાધુ છું” એમ કહે છે અને સમાન સ્વરૂપ (વેષાદિ) પણ દેખાય છે તો તે સાધુઓમાં શા માટે તમે શંકા કરો છો ? ॥૩॥

- 25 ૮. કાલગતાઃ, તદા તદેવ શરીરમનુપ્રવિશ્ય તાન્ સાધૂનુસ્થાપયન્તિ, વૈરાત્રિકં કરુ ત, એવં તેન તેષાં દિવ્યપ્રભાવેણ લધ્ધ્વેવ સારિત, પશ્ચાત્સ તાન્ ભણતિ-ક્ષમધ્વં ભદન્તાં ! યન્મયા ભવન્તોઽસંયતેન વન્દિતાઃ, અહમમુકભિન્ન દિવસે કાલગતઃ, યુષ્માકમનુકમ્પયા આગતઃ, એવં સ ક્ષમયિત્વા પ્રતિગતઃ, તેઽપિ તચ્છરીરકં ત્યક્ત્વા ચિન્તયન્તિ-ઇયચ્ચિરં કાલમસંયતો વન્દિતઃ, તતસ્તેઽવ્યક્તભાવં ભાવયન્તિ-કો જાનાતિ કિં સાધુર્દેવો વા ?, તતો ન વન્દનીય ઇતિ । ભવેદસંયતનમનં ભવેન્મૃષાવાદોઽમુક ઇતિ ॥ ૧॥ સ્થવિરવચનં યદિ પરસ્મિન્ સંદેહઃ કિં સુર ઇતિ । સાધુરિતિ દેવે કથં ન શઙ્કા ? કિં સ દેવોઽદેવ ઇતિ ॥ ૨ ॥ તેન કથિત ઇતિ ચ મતિર્દેવોઽહં રૂ પદર્શનાચ્ચ । સાધુરહમિતિ કથિતે સમાનરૂપે

किं संका ? ॥ ३ ॥ देवस्स व किं वयणं सच्चंति न साहुरूवधारिस्स । न परोप्परंपि वंदह जं जाणंतावि जययोत्ति ॥ ४ ॥ एवं भण्णमाणावि जाहे ण पडिवज्जंति ताहे उग्घाडिया, ततो विहरंता रायगिहं गया, तत्थ मोरियवंसपसूओ बलभद्रो नाम राया समणोवासओ, तेण ते आगमिया—जहा इहमागतत्ति, ताहे तेण गोहा आणत्ता—वच्चह गुणसिलगातो पव्वइयए आणेह, तेहिं आणीता, रण्णा पुरिसा आणत्ता—सिग्घं एते कडगमद्देण मारेह, ततो हत्थी कडगेहि य 5 आणीएहिं ते पभणिया—अम्हे जाणामो जहा तुमं सावओ, तो कहं अम्हे माराविहि ?, राया भणइ—तुम्हे चोरा णु चारिया णु अभिमरा णु ?, को जाणइ ?, ते भणंति—अम्हे साहुणो, राया भणइ—किह तुब्भे समणा ?, जं अव्वत्ता परोप्परस्सवि न वंदह, तुब्भे समणा वा चारिया वा ?, अहंपि सावगो वा न वा ?, ताहे ते संबुद्धा लज्जिया पडिवन्ना निस्संकिया जाया,

वणी देवनुं वयन सायुं, पण साधुवेध धारणकरनारनुं नहीं अेवुं केम ? के जेथी “आ 10 साधु छे” अेवुं ज्ञाणवा छतां तमे परस्पर वंदन करता नथी ॥४॥

आ प्रभाषे सभजववा छतां ज्यारे तेओ कोई वाते मानता नथी त्यारे तेओने संघथी बहार कर्पा. त्यांथी तेओ विचरता राजगृह गया. त्यांनो भौर्यवंशमां उत्पन्न थयेलो बलभद्रनामे राज श्रावक હતો. તેણે જાણ્યું કે—સાધુઓ અહીં આવેલા છે. તેથી નગરરક્ષકોને આજ્ઞા આપી કે “તમે જાઓ અને ગુણશીલઉદ્યાનથી સાધુઓને અહીં લાવો.” રક્ષકો લઈને આવ્યા. રાજાએ પુરુષોને આજ્ઞા 15 કરી કે “શીઘ્ર આ લોકોને કટકમર્દનવડે મારી નાંખો.” (કટકમર્દન એટલે હાથી વગેરેથી યુક્ત સૈન્યને અપરાધી ઉપર ચલાવવું.) તેથી હાથી અને સૈન્ય આવતા સાધુઓએ કહ્યું કે—“અમે જાણીએ છીએ કે તમે શ્રાવક છો તો શા માટે તમે અમને મારો છો ?”

રાજાએ કહ્યું—“તમે સાધુના વેષમાં ચોર છો કે ગુમચર છો કે ધાડપાડુઓ છો ? કોણ જાણે કોણ છો ?” તેઓએ કહ્યું—“અમે સાધુઓ છીએ.” રાજાએ કહ્યું—“તમે સાધુ કેવી રીતે હોઈ શકો 20 ?” કારણ કે તમે અવ્યક્તમતવાળા પરસ્પર પણ વંદન કરતા નથી. તમે શ્રમણ છો કે ગુમચર છો ? હું પણ શ્રાવક છું કે નથી ?” આ પ્રભાષે કહેતા તે સાધુઓ બોધ પામ્યા, લજ્જા

૧. કા શંકા ? ॥ ૩ ॥ દેવસ્યૈવ કિં વચનં સત્યમિતિ ન સાધુરૂપધારિણઃ । ન પરસ્પરમપિ વન્દધ્વં યજ્જાનાના અપિ યતય ઇતિ ॥ ૪ ॥ એવં ભણ્યમાના અપિ યદા ન પ્રતિપદ્યન્તે તદોદ્ઘાટિતાઃ, તતો વિહરન્તો રાજગૃહં ગતાઃ, તત્ર મોર્યવંશપ્રસૂતો બલભદ્રો નામ રાજા શ્રમણોપાસકઃ, તેન તે જ્ઞાતા—યથેહાગતા ઇતિ, 25 તદા તેન આરક્ષા આજ્ઞા—બ્રજત ગુણશીલાત્ પ્રવ્રજિતાત્ આનયત, તૈરાનીતાઃ, રાજા પુરુષા આજ્ઞાઃ— શીઘ્રમેતાન્ કટકમર્દન મર્દયત, તતો હસ્તિષુ કટકેષુ ચાનીતેષુ તે પ્રભણિતાઃ—વયં જાનીમો યથા ત્વં શ્રાવકઃ, તત્ કથં અસ્માન્ મારયિષ્યાસિ ?, રાજા ભણતિ યૂયં ચૌરા નુ ચારિકા નુ અભિમરા નુ ?, કો જાનાતિ ?, તે ભણન્તિ—વયં સાધવઃ, રાજા ભણતિ—કથં યૂયં શ્રમણાઃ ?, યદવ્યક્તાં પરસ્પરમપિ ન વન્દધ્વં, યૂયં શ્રમણા વા ચારિકા વા ? અહમપિ શ્રાવકો વા ન વા?, તદા તે સંબુદ્ધા લજ્જિતાઃ પ્રતિપન્ના 30 નિશ્શંકિતા જાતાઃ,

તાંહે અંબાડિયા खरेहिं मउएहि य, संबोहणद्वए तुब्भं इमं मए एयाणुरूवं कयं, मुक्का खामिया य ॥

अमुमेवार्थमुपसंहरन्नाह—

सेयवि पोलासाढे जोगे तद्विवसहिययसूले य ।

5 सोहंमि णलिणगुम्मे रायगिहे मुरिय बलभद्दे ॥ १३० ॥ (भा०)

व्याख्या : श्वेतव्यां नगर्यां पोलासे उद्याने आषाढाख्य आचार्यः, योग उत्पाटिते सति तद्विवस एव हृदयशूले च, उत्पन्ने मृत इति वाक्यशेषः, स च सौधर्मे कल्पे नलिनिगुल्मे विमाने, समुत्पद्यावधिना पूर्ववृत्तान्तमवगम्य विनेयानां योगान् सारितवानिति वाक्यशेषः, सुरलोकगते तस्मिन्नव्यक्तमतास्तद्विनेया विहरन्तो राजगृहे नगरे मौर्यो बलभद्रो राजा, तेन सम्बोधिता इति

10 वाक्यशेषः, एवमन्या अपि सङ्ग्रहगाथा स्वबुद्ध्या व्याख्येया इति ।

उक्तस्तृतीयो निहवः, चतुर्थव्याचिख्यासयाऽऽह—

वीसा दो वाससया तइया सिद्धिं गयस्स वीरस्स ।

सामुच्छेइयदिट्ठी मिहिलपुरीए समुप्पण्णा ॥ १३१ ॥ (भा०)

પામ્યા, પોતાની ભૂલ કબૂલી અને પરસ્પર નિ:શંકિત થયા. ત્યાર પછી રાજાએ કડક અને મધુર-
15 વચનોવડે સાધુઓને ઠપકો આપ્યો અને કહ્યું કે —“બોધ પમાડવા માટે મેં તમારી સાથે આવા પ્રકારનું વર્તન કર્યું.” રાજાએ ક્ષમા માગી અને સર્વેને છોડી મૂક્યા. ॥૧૨૯॥

अवतरशिका : आ ज अर्थनो उपसंहार करता कहे छे ⇨

गाथार्थ : श्वेतविकानगरी - पोलासઉદ્યાન - આગાઢજોગ - તે જ દિવસે હૃદયશૂલ - સૌધર્મમાં નલિનીગુલ્મવિમાનમાં (ઉપપાત) - રાજગૃહી - મૌર્યવંશી બળભદ્રરાજા.

20 ટીકાર્થ : શ્વેતવિકાનગરીમાં પોલાસઉદ્યાનમાં આષાઢનામે આચાર્ય હતા. યોગની શરૂઆત કરતાં તે જ દિવસે હૃદયશૂલથી તેમનું મૃત્યુ થયું. તેમણે સૌધર્મદેવલોકમાં નલિનીગુલ્મવિમાનમાં ઉત્પન્ન થઈને અવધિવડે પૂર્વવૃત્તાન્તને જાણીને શિષ્યોના યોગોદ્વહનને પૂરા કરાવ્યા. મૂળગાથામાં જે અક્ષરો નથી તે અહીં વાક્યશેષ તરીકે જાણવા જેમકે “પૂરા કરાવ્યા, મૃત્યુ પામ્યા.” દેવલોકમાં ગયા પછી અવ્યક્તમતવાળા તેમના શિષ્યો વિચરતા રાજગૃહનગરમાં આવ્યા. ત્યાં મૌર્યવંશના
25 બળભદ્રરાજાએ સાધુઓને પ્રતિબોધિત કર્યા. આ પ્રમાણે બીજી પણ સંગ્રહગાથાઓ (ભાષ્ય ગા. ૧૩૦ જેવી આગળ કહેવાતી સંગ્રહગાથાઓ) પોતાની બુદ્ધિ પ્રમાણે વ્યાખ્યાન કરવા યોગ્ય છે. ॥૧૩૦॥

अवतरशिका : त्रींशो निहव कथो. इवे योथानुं व्याખ्यान करवानी ईच्छाथी कहे छे ⇨

गाथार्थ : गाथार्थ टीकार्थ प्रमाणे ज्ञाणवो.

30 ૧૦. તદા નિર્મત્સિતા: खरैर्मुदुभिश्च, संबोधनार्थाय युष्माकं मयेदमेदतनुरूपं कृतं, मुक्तां क्षामिताश्च

व्याख्या : विंशत्युत्तरे द्वे वर्षशते तदा सिद्धिं गतस्य वीरस्य ततोऽत्रान्तरे सामुच्छेदिकदृष्टिः
मिथिलापुर्यां समुत्पन्नेति गाथार्थः ॥

यथोत्पन्ना तथा प्रदर्शयन्नाह—

मिहिलाए लच्छिधरे महगिरिकोडिण्ण आसमित्ते य ।

णेउणियाणुप्पवाए रायगिहे खंडरक्खा य ॥ १३२ ॥ (भा०)

5

व्याख्या : मिहिलाए नयरीए लच्छिहरे चेतिए महागिरीआयरियाण कोडिण्णो नाम सीसो
ठितो, तस्स आसमित्तो सीसो, सो अणुप्पवादपुव्वे नेउणियं वत्थुं पढति, तत्थ छिण्णछेदणवत्तव्वयाए
आलावगो जहा पडुप्पन्नसमयनेरइया वोच्छिज्जिस्संति, एवं जाव वेमाणियत्ति, एवं बिइयादिसमएसु
वत्तव्वं, एत्थ तस्स वितिगिच्छा जाया—जहा सव्वे पडुप्पन्नसमयसंजाता वोच्छिज्जिस्संति—‘एवं
च कतो कम्माणुवेयणं सुकयदुक्कयाणांति ? । उप्पादाणंतरतो सव्वस्स विणाससब्भावा ॥१॥

10

टीकार्थः वीरप्रभुना निर्वाण पथी असोवीसवर्ष पसार यतां मिथिलानगरीमां सामुच्छेदिको नो
मत उत्पन्न थयो. ॥१३१॥

अवतरशिक्षा : जे रीते मत उत्पन्न थयो ते देभाउता कडे छे ⇨

गाथार्थः मिथिला — लक्ष्मीगृह — मडागिरि — कौडिन्य — अश्वमित्र — अनुप्रवादपूर्वनी
नैपुणिकवस्तु — राजगृही — अने षंडरक्षकी.

15

★ योथो निरुव ★

टीकार्थः मिथिलानगरीना लक्ष्मीगृहचैत्यमां मडागिरिआचार्याणो शिष्य कौडिन्य रक्षो હતો.
तेने अश्वमित्रनामे शिष्य હતો. તે અનુપ્રવાદનામના પૂર્વમાં નૈપુણિકનામના વસ્તુને ભણે છે.
તેમાં છિન્નછેદનકવક્તવ્યતાનો આ પ્રમાણે પાઠ હતો કે— વર્તમાન સામયિક (અર્થાત્ વર્તમાન
વિવક્ષિત સમયે વિદ્યમાન એવા) નારકો નાશ પામશે, એ પ્રમાણે (વર્તમાન સામયિક મનુષ્યો,
તિર્યચો વગેરે કહેતા કહેતા) છેલ્લે વર્તમાન સામયિક વૈમાનિકદેવો નાશ પામશે. એ પ્રમાણે બીજા
વગેરે સમયોમાં પણ ઉપર પ્રમાણે કહેવું. (અર્થાત્ દ્વિતીયસામયિક નારકો નાશ પામશે વગેરે.

20

અહીં હાલમાં વર્તતો સમય વર્તમાન સામયિક જાણવો, તેના પછીનો સમય બીજો સમય,
તેના પછીનો સમય ત્રીજો સમય વગેરે જાણવું.) આ પાઠ ભણતા તેને આ પ્રમાણે વિચાર આવ્યો
કે— જો વર્તમાન સામયિક સર્વનારકો નાશ પામશે, તો સુકૃત-દુષ્કૃતકર્મોનો ભોગવટો કરનાર કોઈ
રહેશે નહીં કારણ કે ઉત્પત્તિ પછી તરત સર્વજીવોનો વિનાશ થાય છે. (અહીં આશય એ છે

25

૧૧. મિથિલાયાં નગર્યાં લક્ષ્મીગૃહે ચૈત્યે મહાગિર્યાંચાર્યાણાં કૌણ્ડિન્યો નામ શિષ્યઃ સ્થિતઃ,
તસ્યાશ્વમિત્રઃ શિષ્યઃ, સોઽનુપ્રવાદપૂર્વે નૈપુણિકં વસ્તુ પઠતિ, તત્ર છિન્નછેદનકવક્તવ્યતાયામાલાપકો
યથા—પ્રત્યુત્પન્નસમયનૈરયિકા વ્યુચ્છેત્સ્યન્તિ, એવં યાવદ્વૈમાનિકા ઇતિ, એવં દ્વિતીયાદિસમયેષ્વપિ વક્તવ્યમ્,
અત્ર તસ્ય વિચિકિત્સા જ્ઞાતા—યથા સર્વે પ્રત્યુત્પન્નસમયસંજાતા વ્યુચ્છેત્સ્યન્તિ—એવં ચ કુતઃ કર્માણુવેદનં
સુકૃતદુષ્કૃતાનામિતિ । ઉત્પાદાનન્તરં સર્વસ્ય વિનાશસદ્ભાવાત્ ॥ ૧ ॥

30

સૌ એવમાદિ પરુવૈંતો ગુરુણા ભણિઓ—‘એગનયમણમિણં સુત્તં વચ્ચાહિ મા હુ મિચ્છત્તં । નિરવેક્કહો સેસાણવિ નયાણ હિદયં વિચારેહિ ॥૨॥ નહિ સવ્વહા વિણાસો અદ્ધાપજ્જાયમેત્તણાસંમિ । સપરપ્પજ્જાયા અણંતધમ્મિણો વત્થુણો જુત્તા ॥૩॥ અહ સુત્તાતોત્તિ મતી ણણુ સુત્તે સાસયંપિ નિદ્દિઢું । વત્થું દવ્વઢ્ઢાએ અસાસયં પજ્જવઢ્ઢાએ ॥૪॥ તત્થવિ ણ સવ્વનાસો સમયાદિવિસેસણં જતોઽભિહિતં । ઇહરા ણ સવ્વનાસે સમયાદિવિસેસણં જુત્તં ॥૫॥’ જાહે પળ્લવિઓવિ નેચ્છતિ તાહે ઝઘાઢિતો, તતો સો સમુચ્છેદં વાગરેંતો કંપિલ્લપુરં ગતો, તત્થ ચંડરક્કા નામ સમણોવાસયા,

કે— ઉપરોક્ત પાઠ ઉપરથી અશ્વમિત્રને એવું લાગે છે કે જીવ ઉત્પત્તિ પછી તરત નાશ પામે છે. તેથી કર્મ ભોગવનાર કોઈ ન હોવાથી કર્મનો ભોગવટો નથી.) ॥૧॥

આ પ્રમાણે પ્રરૂપણા કરતા તેને ગુરુએ કહ્યું કે “આ સૂત્ર એકનયની અપેક્ષાએ કહ્યું છે 10 તેથી તું નિરપેક્ષ થઈને મિથ્યાત્વને પામ નહીં, પણ શેષનયોના રહસ્યોને પણ વિચાર. (અર્થાત્ શેષનયોથી નિરપેક્ષ બન્યા વિના તાત્પર્યાર્થનો વિચાર કર.) ॥૨॥ અદ્ધા(કાળ)પર્યાય માત્રનો નાશ થવા છતાં વસ્તુનો સર્વથા નાશ થતો નથી. કારણ કે દરેક વસ્તુ સ્વ-પરપર્યાયવડે અનંતધર્મવાળી છે.” (પ્રત્યુત્પન્નનારકો નાશ પામે છે, તે પ્રત્યુત્પન્નત્વેન-કાળપર્યાયથી નાશ પામે છે, સર્વથા નહીં.) ॥૩॥

15 **અશ્વમિત્ર :** આ સૂત્રથી જ જણાય છે કે સર્વવસ્તુ ક્ષણમાં ક્ષય પામનારી છે અર્થાત્ સર્વવસ્તુ ક્ષણિક છે.

ગુરુ : આ પ્રમાણે જો તું વિચારતો હોય તો સૂત્રમાં જીવને શાશ્વત પણ કહ્યો છે. તે આ પ્રમાણે કે— વસ્તુ દ્રવ્યાર્થતયા (દ્રવ્યરૂપે) શાશ્વત છે અને પર્યાયરૂપે અશાશ્વત છે ॥૪॥ વળી તે સૂત્રમાં પણ સર્વથા નાશ કહ્યો નથી કારણ કે તે સૂત્રમાં સમયાદિ વિશેષણ આપેલ છે. (અર્થાત્ 20 તે સૂત્રમાં-વર્તમાનસામયિક નારકો નાશ પામશે—એ પ્રમાણે કહેલું છે, માત્ર નારકો નાશ પામશે એમ નથી કહ્યું.) અન્યથા જો સર્વથા નાશ પામવાનો હોય તો સમયાદિનું વિશેષણ સંગત થાય નહીં. ॥૫॥

જ્યારે આ રીતે સમજાવવા છતાં તે સમજતો નથી ત્યારે તેને સંઘ બહાર કરવામાં આવ્યો. ત્યાંથી તે સમુચ્છેદને બોલતો કંપિલ્લપુરમાં ગયો. ત્યાં ખંડરક્કનામે શ્રાવકો હતા. તેઓ

25 ૧૨. સ એવમાદિ પ્રરૂપયન્ ગુરુણા ભણિતઃ—એકનયમતેનેદં સૂત્રં, વ્રાજીર્મા મિથ્યાત્વમ્ । નિરપેક્ષઃ શેષાણામપિ નયાનાં હૃદયં વિચારય ॥ ૨ ॥ ન હિ સર્વથા વિનાશોઽદ્ધાપર્યાયમાત્રનાશે । સ્વપરપર્યાયૈર- નન્તધર્મિણો વસ્તુનો યુક્તઃ ॥ ૩ ॥ અથ સૂત્રાદિતિ મતિર્નનુ સૂત્રે શાશ્વતમપિ નિર્દિષ્ટમ્ । વસ્તુ દ્રવ્યાર્થ- તયાઽશાશ્વતં પર્યવાર્થતયા ॥ ૪ ॥ તત્રાપિ ન સર્વનાશઃ સમયાદિવિશેષણં યતોઽભિહિતમ્ । ઇતરથા ન સર્વનાશે સમયાદિવિશેષણં યુક્તમ્ ॥ ૫ ॥ યદા પ્રજ્ઞાપિતોઽપિ નેચ્છતિ તદોદ્ઘાટિતઃ, તતઃ સ સામુચ્છેદં 30 વ્યાકુર્વન્ કામ્પીલ્યપુરં ગતઃ, તત્ર ચ્ચંડરક્કા નામ શ્રમણોપાસકાઃ,

^{૧૩}તે ય સુંકપાલા, તેહિં તે આગમિએલ્લા, તેહિં તે ગહિયા, તે મારેઝમારબ્દા, તે ભળંતિ ભયભીયા-અમ્હેહિં સુયં જહા તુબ્હે સાવગા, તહાવિ એતે સાહૂ મારેહ, તે ભળંતિ-જે તે સાહૂ તે વોચ્છિણ્ણા તુજ્ઙં ચેવ સિદ્ધંતો એસ, અતો તુબ્હે અળ્ણે કેવિ ચોરા, તે ભળંતિ-મા મારેહ, એવં તેહિં સંબોહિયા પડિવળ્ણા સમ્મત્તં । અયં ગાથાર્થઃ ॥ અક્ષરાણિ તુ ક્રિયાધ્યાહારતઃ સ્વધિયા જ્ઞેયાનિ ।

ગતશ્ચતુર્થો નિહ્વઃ, સામ્પ્રતં પચ્ચમમભિધિત્સુરાહ-

5

અદ્વાવીસા દો વાસસયા તડયા સિદ્ધિં ગયસ્સ વીરસ્સ ।

દો કિરિયાણં દિટ્ઠી ઝલ્લુગતીરે સમુપ્પળ્ણા ॥ ૧૩૩ ॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : અષ્ટાવિંશત્યધિકે દ્વે વર્ષશતે તદા સિદ્ધિં ગતસ્ય વીરસ્ય, અત્રાન્તરે દ્વૈક્રિયાણાં દૃષ્ટિઃ ઝલ્લુકાતીરે સમુત્પન્નેતિ ગાથાર્થઃ ॥

યથા સમુત્પન્ના તથા નિર્દર્શનાયાહ-

10

ગઙ્ગાખેડજગવ ઝલ્લુગ મહગિરિધ્વણગુત્ત અજ્જગંગે ય ।

કિરિયા દો રાયગિહે મહાતવો તીરમણિણા ॥ ૧૩૪ ॥ (ભા૦)

રાજયસંબંધી કરને ઉઘરાવવાનું કામ કરતાં હતા. તેઓએ જાણ્યું કે સાધુઓ અહીં આવ્યા છે. શ્રાવકોએ સાધુઓને પકડ્યા અને મારવાનું શરૂ કર્યું. ભયથી ગભરાયેલા સાધુઓએ કહ્યું કે “અમે સાંભળ્યું છે કે તમે શ્રાવક છો (તો શા માટે અમને મારો છો ?)” તો પણ શ્રાવકો તેમને મારે છે. શ્રાવકો કહે છે કે—“જે સાધુઓ હતા તે તો નાશ પામ્યા છે. એ તો તમારો જ સિદ્ધાન્ત છે તેથી તમે સાધુ નથી પરંતુ કોઈ અન્ય ચોરો લાગો છો.” સાધુઓ કહે છે— અમને મારો નહીં (અમે સાધુઓ જ છીએ.) આ પ્રમાણે શ્રાવકોથી બોધ પામતા તે સાધુઓ સમ્યક્ત્વ પામ્યા. આ ગાથાર્થ કહ્યો. અક્ષરાર્થ ક્રિયાપદના અધ્યાહારપૂર્વક પોતાની જાતે જાણી લેવો. ॥૧૩૩॥

15

અવતરણિકા : ચોથો નિહ્વ કહ્યો. હવે પાંચમાને કહેવાની ઈચ્છાવાળા કહે છે ⇨

20

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : વીરપ્રભુને નિર્વાણ પામ્યે બસો અઢાવીસવર્ષ પસાર થતાં ઉલ્લુકાતીરનામના નગરમાં દ્વૈક્રિયોનો મત ઉત્પન્ન થયો. ॥૧૩૩॥

અવતરણિકા : જે રીતે આ મત ઉત્પન્ન થયો, તે રીતે બતાવવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : નદી - ખેડ - જનપદ - મહાગિરિ - ધનગુપ્ત - ગંગાચાર્ય - બે ક્રિયા - રાજગૃહી - મહાતપતીર - મણિનાગ. 25

૧૩. તે ચ શુલ્કપાલાઃ, તૈસ્તે જ્ઞાતાઃ, તૈસ્તે ગૃહીતાઃ, તે મારયિતુમારબ્દ્યાં, તે ભળન્તિ ભયભીતાઃ-અસ્માભિઃ શ્રુતં યથા યૂયં શ્રાવકાઃ, તથાપિ એતાન્ સાધૂન્ મારયથ, તે ભળન્તિ-યે તે સાધવસ્તે વ્યુચ્છિન્ના યુષ્માકમેવ સિદ્ધાન્ત એષઃ, અતો યૂયમન્યે કેઙ્ગપિ ચૌરાઃ, તે ભળન્તિ-મા મીમરત, એવં તૈઃ સંબોધિતાઃ પ્રતિપન્નાઃ સમ્યક્ત્વમ્ ।

30

- વ્યાખ્યા : ^{૧૪} ઝલ્લુકા નામ નદી, તેણે ઉવલક્ષિઓ જગવતોવિ સો ચેવ ભળ્ણા, તેણે ચ નદીએ તીરે એગમિં ઝેડઠાણં, બીયંમિ ઝલ્લુગાતીરં નગરં, અળ્ણે તં ચેવ ઝેડં ભળંતિ, તત્થ મહાગિરીણ સીસો ધળગુત્તો નામ, તસ્સવિ સીસો ગંગો નામ આચરિઓ, સો તેણે નદીએ પુલ્લિમે તડે, આચરિયા સે અવરિમે તડે, તતો સો સરયકાલે આચરિયં વંદઓ ઝચ્ચલિઓ, સો ય ઝલ્લાડો, તસ્સ ઝલ્લુગં
- 5 નદિં ઉત્તરંતસ્સ સા ઝલ્લી ઝળ્હેળ ડજ્જાઙ્ઙ, હિહ્વા ય સીયલેળ પાળિણ સીતં, તતો સો ચિંતેઙ્ઙ— સુત્તે ભળિયં જહ્વા એગા કિરિયા વેદિજ્જઙ્ઙ—સીતા ઝસિળા વા, અહં ચ દોકિરિયાઓ વેએમિ, અતો દોઙ્ઙવિ કિરિયાઓ એગસમએળ વેદિજ્જંતિ, તાહે આચરિયાળ સાહઙ્ઙ, તાહે ભળિઓ—મા અજ્જો ! એવં પન્નવેહિ, નત્થિ એગસમએળ દો કિરિયાઓ વેદિજ્જંતિ, જતો સમઓ મળો ય સુહુમા

★ પાંચમો નિહવ ★

- 10 ટીકાર્થ : ઉલ્લુકાનામની નદી હતી. તેનાથી ઉપલક્ષિત જનપદ (=દેશ) પણ ઉલ્લુકાનામે કહેવાયો. તે નદીને એક કિનારે ધૂળીપ્રાકારથી વેષિત નગર હતું. બીજા કિનારે ઉલ્લુકાતીર નગર હતું. કેટલાક લોકો ઉલ્લુકાતીરને જ ધૂળીપ્રાકારથી વેષિત નગર તરીકે કહે છે. તે નગરમાં મહાગિરિનો ધનગુહનામે શિષ્ય હતો. તેને પણ શિષ્ય ગંગનામે આચાર્ય હતો. તે નદીના એક કિનારે હતો. તેના ગુરુ નદીના બીજા કિનારે હતા. ત્યાંથી તે શરદઋતુમાં ગુરુને વંદન કરવા
- 15 ચાલ્યો. તે વાળ વિનાના મસ્તકવાળો હતો. ઉલ્લુકાનદીને ઉતરતી વેળાએ તડકાથી તેનું મસ્તક તપે છે અને નીચે શીતલ પાણીવડે ઠંડો સ્પર્શ થાય છે.

- તેથી તે વિચારે છે કે— સૂત્રમાં તો કહ્યું છે કે— એક સમયે એક ક્રિયા અનુભવાય છે શીત અથવા ઉષ્ણ, અને હું તો બે ક્રિયા એક સમયે અનુભવુ છું. તેથી એક સમયે બંને ક્રિયાઓ અનુભવી શકાય છે. તે જઈને ગુરુને કહે છે. ત્યારે ગુરુએ કહ્યું—“હે આર્ય ! આ પ્રમાણે પ્રરૂપણા કર
- 20 નહીં. એક સમયે બે ક્રિયાઓ અનુભવાતી નથી, કારણ કે સમય અને મન એ અતિસૂક્ષ્મ હોવાથી જેમ કમળોના એકસો પાંદડાઓને કોઈ નિપુણ વ્યક્તિ તીક્ષ્ણ ભાલાવડે છેદે તેમાં એક પાંદડાથી બીજા પાંદડાને છેદતા વચ્ચે અસંખ્ય સમયો પસાર થઈ જતા હોવા છતાં તે જણાતા નથી તેમ બે ક્રિયા વચ્ચે પણ સમયનો ભેદ પડતો હોવા છતાં જણાતો નથી.”

૧૪. ઝલ્લુકાનામની નદી, તયોપલક્ષિતો જનપદોઙ્ગિ સ એવ ભળ્યતે, તસ્યાશ્ચ નદ્યાસ્તીર એકસ્મિન્
- 25 ઝેટસ્થાનં, દ્વિતીયે ઝલ્લુકાતીરં નગરમ્, અન્યે તદેવ ઝેટમિતિ ભળન્તિ, તત્ર મહાગિરિણાં શિષ્યો ધનગુહો નામ, તસ્યાપિ શિષ્યો ગઙ્ગો નામાચાર્યઃ, સ તસ્યા નદ્યાઃ પૌરસ્ત્યે તીરે, આચાર્યાસ્તસ્ય પાશ્ચાત્યે તટે, તતઃ સ શરત્કાલે આચાર્યં વન્દિતુમુચ્ચલિતઃ, સ ચ ઝલ્લાટઃ, તસ્યોલ્લુકાં નદીમુત્તરતઃ સા ઝલ્લિતરુષ્ણેન દહ્યતે, અધસ્તાચ્ચ શીતલેન પાનીયેન શીતં, તતઃ સ ચિન્તયતિ — સૂત્રે ભળિતં યથા એકા ક્રિયા વેદ્યતે— શીતોષ્ણા વા, અહં ચ દ્વે ક્રિયે વેદયામિ, અતો દ્વે અપિ ક્રિયે એકસમયેન વેદ્યેતે, તદાઙ્ગચાર્યેભ્યઃ કથયતિ,
- 30 તદા ભળિતઃ—મા આર્ય ! એવં પ્રજીઙ્ગપઃ, નાસ્તિ (એતત્ યત્) એકસમયેન દ્વે ક્રિયે વેદ્યતે, યતઃ સમયો મનશ્ચ સૂક્ષ્મે

પે લક્ષ્મિજ્જંતિ ઉત્પલપત્રશતવેધવત્, એવં સો પળ્ણવિતોઽવિ જાહે ન પડિવજ્જઙ્ગ તાહે ઝઘાહિતો, સો હિંહંતો રાયગિહં ગતો, મહાતવોતીરપ્પથે નામ પાસવળે, તત્થ મળિણાગો નામ નાગો, તસ્સ ચેતિએ ઠાતિ, સો તત્થ પરિસામજ્ઙ્ઘે કહેતિ—જહા એગસમણેણ દો કિરિયાઓ વેદિજ્જંતિ, તતો મળિણાગેણ મળિણયં તીસે પરિસાએ મજ્ઙ્ઘે—અરે દુદ્ધસેહા ! કીસ એયં અપળ્ણવળં પળ્ણવેસિ ?, એથ ચેવ ઠાળે ઠિએળ મળવતા વદ્ધમાળસમિળા વાગરિયં—જહા એગં કિરિયં વેદેતિ, તુમં તેસિં 5 કિં લદ્ધતરઓ જાઓ ?, છદ્ધેહિ એયં વાદં, મા તે દોસેણાસેહામિ — ‘મળિણાગેણારદ્ધો મળવોવવત્તિપડિબોહિઓ વોતું । ઇચ્છામો ગુરુમૂલં ગંતૂળ તતો પડિક્કંતો ॥૧॥ ત્તિ ગાથાર્થઃ ॥

ગતઃ પચ્છમો નિહ્વઃ, ષષ્ઠમધુનોપદર્શયન્નાહ—

પંચસયા ચોયાલા તડયા સિંદ્ધિ ગયસ્સ વીરસ્સ ।

પુરિમંતરંજિયાએ તેરાસિયદિટ્ઠી ડવવળ્ણા ॥ ૧૩૫ ॥ (મ્હા૦) 10

વ્યાખ્યા : પચ્છ વર્ષશતાનિ ચતુશ્ચત્વારિંશદધિકાનિ તદા સિંદ્ધિ ગતસ્ય વીર (ગ્ર૦ ૮૦૦૦) સ્ય, અત્રાન્તરે પુર્યન્તરઙ્ગિકાયામ્, અનુસ્વારોઽલાક્ષણિકઃ, ત્રૈરાશિકદષ્ટિરુત્પન્નેતિ ગાથાર્થઃ ॥

આ પ્રમાણે સમજાવવા છતાં જ્યારે તે સત્ય વાતને સ્વીકારતો નથી ત્યારે તેને સંઘ બહાર કરવામાં આવે છે. ત્યાંથી તે વિચરતો રાજગૃહીમાં ગયો. ત્યાં મહાતપતીરપ્રભુનામે જળાશય હતું (રાજગૃહથી બહાર વૈભારગિરિની નજીકમાં પાંચસો ધનુષ લાંબુ-પહોળું આ નામે જળાશય હતું— 15 ઇતિ ટિપ્પણકે) ત્યાં મળિણાગ નામે એક નાગ (નાગકુમારદેવ) હતો. તેના ચૈત્યમાં આ સાધુ રહે છે. ત્યાં તે પર્ષદામાં કહે છે કે— એક સમયે બે ક્રિયાઓ અનુભવાય છે. તેથી મળિણાગે તે પર્ષદામાં તેને કહ્યું કે “અરે દુષ્ટશિષ્ય! શા માટે આવી ખોટી પ્રરૂપણા કરે છે ? આ સ્થાને રહીને ભગવાન વર્ધમાનસ્વામીએ કહ્યું હતું કે— એક સમયે એક ક્રિયા જ અનુભવાય છે. તું શું તેમના કરતા 20 પણ વધુ હોંશિયાર ઉપદેશક છે ? છોડ આ ખોટી પ્રરૂપણાને, નહીં તો તારા આ દોષને કારણે તને હું શિક્ષા કરીશ.” મળિણાગવડે મારવા લેવાયેલા, ભય અને યુક્તિથી પ્રતિબોધ થયેલા (તેણે) “તમારી વાત સ્વીકારું છું” એમ કહીને ગુરુ પાસે જઈને પ્રાયશ્ચિત કર્યું. ॥૧॥ ॥૧૩૪॥

અવતરણિકા : પાંચમો નિહ્વ કહ્યો. હવે છદ્ધ નિહ્વને દેખાડતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : વીરપ્રભુના નિર્વાણ પછી પાંચસો યુમ્માલીસ વર્ષ પસાર થતાં અંતરંજિકાનામની 25 નગરીમાં ત્રૈરાશિકમત ઉત્પન્ન થયો. ॥૧૩૫॥

૧૫. ન લક્ષ્યતે, એવં સ પ્રજ્ઞાપિતોઽપિ યદા ન પ્રતિપદ્યતે તદોદ્ઘાટિતઃ, સ હિળ્લમાનો રાજગૃહં ગતઃ, મહાતપસ્તીરપ્રથં નામ પ્રશ્રવળં તત્ર મળિણાગો નામ નાગઃ, તસ્ય ચૈત્યે તિષ્ઠતિ, સ તત્ર પર્ષન્મધ્યે કથયતિ— 30 યથા એકસમયેન દ્વે ક્રિયે વેદ્યેતે, તતો મળિણાગેન મળિણિતં તસ્યાઃ પર્ષદો મધ્યે— અરે દુષ્ટશૈક્ષ! કથમેતામપ્રજ્ઞાપનાં પ્રજ્ઞાપયસિ ?, અત્રૈવ સ્થાને સ્થિતેન મળવતા વર્ધમાનસ્વામિના વ્યાકૃતં—યથૈકાં ક્રિયાં વેદયતિ, ત્વં તેમ્થ્યઃ કિં લષ્ટતરો જાતઃ ?, ત્યજૈનં વાદં, મા ત્વાં (તે) દોષેણ શિક્ષયામિ—મળિણાગેનારદ્ધો મળવોવવત્તિપ્રતિબોધિત ડક્ત્વા । ઇચ્છામઃ (ઇતિ) ગુરુમૂલં ગત્વા તતઃ પ્રતિક્રાન્તઃ ॥૧॥

કથમુત્પન્નેતિ પ્રદર્શયતે—તત્ર

પુરિમંતરંજિ ભૂયગુહ બલસિરિ સિરિગુત્ત રોહગુત્તે ય ।

પરિવાયપોટ્ટસાલે ઘોસણપડિસેહણા વાણ ॥ ૧૩૬ ॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : સઙ્ગ્રહગાથા । અસ્યાશ્ચ કથાનકાદર્થોઽવસેયઃ, તત્ત્વેદમ્—અંતરંજિયા નામ પુરી,

- 5 તત્થ ભૂયગુહં નામ ચેતિયં, તત્થ સિરિગુત્તા નામ આયરિયા ઠિતા, તત્થ બલસિરી નામ રાયા, તેસિં સિરિગુત્તાણં થેરાણં સંદ્વિયરો રોહઉત્તો નામ સીસો, અણ્ણગામે ઠિતઓ, તતો સો ડવજ્ઙ્ઙાયં વંદઓ એતિ, એગો ય પરિવાયઓ પોટ્ટં લોહપટ્ટેણ બંધિઉં જંબુસાલં ગહાય હિંડહ, પુચ્છિતો ભણહ—નાણેણ પોટ્ટં ફુટ્ટહ તો લોહપટ્ટેણ બદ્ધં, જંબુડાલં ચ જહા એથ્થ જંબૂદીવે ણત્થિ મમ પડિવાદિત્તિ, તતો તેણ પડહતો ણીણાવિતો—જહા સુણ્ણા પરપ્પવાદા, તસ્સ લોગેણ પોટ્ટસાલો ચેવ નામં કતં,
- 10 સો પડહતો રોહગુત્તેણ વારિઓ, અહં વાદં દેમિત્તિ, તતો સો પડિસેહિત્તા ગતો આયરિયસગાસં,

અવતરણિકા : કેવી રીતે ઉત્પન્ન થયો તે દેખાડાય છે ⇨

ગાથાર્થ : અંતરંજિકાનગરી - ભૂતગુહ - બળશ્રી - શ્રીગુમ - રોહગુમ - પોટ્ટશાલપરિવાજક - ઘોષણાનો પ્રતિષેધ - વાદ.

★ છઠ્ઠો નિહવ ★

- 15 ટીકાર્થ : આ સંગ્રહગાથા છે અને તેનો અર્થ કથાનકથી જાણવા યોગ્ય છે —
- અંતરંજિકાનામે નગરી હતી. ત્યાં ભૂતગુહનામે ચૈત્ય હતું. તેમાં શ્રીગુમનામે આચાર્ય રહ્યા. તે નગરીમાં બળશ્રીનામે રાજા હતો. તે શ્રીગુમ આચાર્યને અત્યંત શ્રદ્ધવાન રોહગુમનામે શિષ્ય હતો. તે અન્યગામમાં રહ્યો હતો. ત્યાંથી તે ગુરુને વંદન કરવા માટે આવે છે. એક પરિવાજક લોખંડના પટ્ટાવડે પેટને બાંધીને અને જંબૂવૃક્ષની શાખાને હાથમાં લઈને નગરમાં ભમે છે. લોકોવડે
- 20 પરિવાજક પૂછતા તેણે કહ્યું કે—“જાનવડે પેટ ફાટી ન જાય તે માટે લોહપટ્ટો બાંધ્યો છે અને આ જંબૂવૃક્ષની શાખા ગ્રહણ કરવા દ્વારા હું એ જણાવું છું કે “આ જંબૂદ્વીપમાં મારો કોઈ પ્રતિવાદી નથી.”

- તેણે આખા ગામમાં પડહ વગડાવ્યો કે “પરપ્રવાદો શૂન્ય છે.” (અર્થાત્ આ પૃથ્વી ઉપર મારી સામે ટકે એવા એક પણ પ્રવાદો = વાદો નથી.) લોકોએ પોટ્ટશાલનામ પાડ્યું. તે પડહને
- 25 રોહગુમે અટકાવ્યો. હું એની સામે વાદ કરીશ. ત્યાર પછી તે પડહને અટકાવીને આચાર્ય પાસે

૧૬. અન્તરજ્ઞિકા નામ પુરી, તત્ર ભૂતગુહં નામ ચૈત્યં, તત્ર શ્રીગુમ્મા નામ આચાર્યાઃ સ્થિતાઃ, તત્ર બલશ્રીનામ રાજા, તેષાં શ્રીગુમ્માનાં સ્થવિરાણાં અતિશ્રાદ્ધો રોહગુમ્મો નામ શિષ્યઃ, અન્યગ્રામે સ્થિતઃ, તતઃ સ ઉપાધ્યાયં વન્દિતુમાયાતિ, એકશ્ચ પરિવાટ્ લોહપટ્ટેનોદરં બદ્ધ્વા, જમ્બૂશાલાં ગૃહીત્વા હિણ્ડતે, પૃષ્ઠે ભણતિ—જ્ઞાનેનોદરં સ્ફુટતિ તત્ લોહપટ્ટેન બદ્ધં, જમ્બૂશાલાં ચ યથાઽત્ર જમ્બૂદ્વીપે નાસ્તિ મમ પ્રતિવાદીતિ, તતસ્તેન પટહો નિષ્કાશિતો — યથા શૂન્યાઃ પરપ્રવાદાઃ, તસ્ય લોકેન પોટ્ટશાલ એવ નામ કૃતં, સ પટહો રોહગુમેન વારિતઃ, અહં વાદં દદામીતિ, તતઃ સ પ્રતિષિધ્ય ગત આચાર્યસકાશમ્, + સંદ્ધિ એગો ।

આલોદ્-એવં મણ પડહતો વિણિવારિઓ, આયરિયા ભણંતિ-દુદ્ધકયં, જતો સો વિજ્જાબલિઓ, વાદે પરાજિતોઽવિ વિજ્જાહિં ઉવદ્વાઙ્ગિત્તિ તસ્સ ઇમાઓ સત્ત વિજ્જાઓ, તંજહા-

વિચ્છુય સપ્પે મૂસગ મિઠ્ઠિ વરાહી ય કાયપોઆઈ ।

એયાહિં વિજ્જાહિં સો ડ પરિવ્વાયઓ કુસલો ॥ ૧૩૭ ॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : તત્ર વૃશ્ચિકેતિ વૃશ્ચિકપ્રધાના વિદ્યા ગૃહ્યતે, સર્પેતિ સર્પપ્રધાના, 'મૂસગ' ત્તિ 5
મૂષકપ્રધાના, તથા મૃગી નામ વિદ્યા, મૃગીરૂપેણોપઘાતકારિણી, એવં વારાહી ચ, 'કાગપોત્તિ'
ત્તિ-કાકવિદ્યા, પોતાકીવિદ્યા ચ, પોતાક્યઃ સ(શ)કુનિકા ભણ્યન્તે, એતાસુ વિદ્યાસુ, એતાભિર્વા
વિદ્યાભિઃ સ પરિવ્રાજકઃ કુશલ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ સો ભણઙ્-કિં સક્કા એતાહે નિલુક્કિં ડં ?,
તતો સો આયરિણ ભણિઓ-પઠ્ઠિયસિદ્ધા ડ ઇમા ડ સત્ત પઠ્ઠિવક્કવિજ્જાઓ ગેણ્હ, તંજહા-

મોરી નડલિ બિરાલી વગ્ધી સીહી ડલૂગિ ઓવાઈ ।

એયાઓ વિજ્જાઓ ગેણ્હ પરિવાયમહણીઓ ॥ ૧૩૮ ॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : મોરી નકુલી બિરાલી વ્યાઘ્રી સિંહી ચ ડલૂકી 'ઓવાઈ' ત્તિ ઓલાવયપ્રધાના,

ગયો. ગુરુને નિવેદન કરે છે કે-“મેં પડહને અટકાવ્યો છે” (અર્થાત્ તેની સાથે વાદ કરવાનું 15
નક્કી કર્યું છે) આચાર્યે કહ્યું-“તે ખોટું કર્યું કારણ કે તે વિદ્યાબળી છે. વાદમાં હારવા છતાં તે
વિદ્યાઓદ્વારા તારી સામે પડશે.” તેની પાસે સાત વિદ્યાઓ છે, તે આ પ્રમાણે ⇨

ગાથાર્થ : વિંછી-સાપ-ઉંદર-મૂગ-ડુક્કર-કાક-પોતાકી આ વિદ્યાઓમાં તે પરિવ્રાજક કુશલ છે.

ટીકાર્થ : અહીં “વૃશ્ચિક” શબ્દથી વૃશ્ચિકપ્રધાન એવી વિદ્યા ગ્રહણ કરવાની છે. “સર્પ”
શબ્દથી સર્પપ્રધાન વિદ્યા (અર્થાત્ આ વિદ્યા સર્પનું રૂપ લઈ સામેવાળા ઉપર આક્રમણ કરે),
“મૂષક” શબ્દથી મૂષકપ્રધાન વિદ્યા, તથા મૃગીનામની વિદ્યા અર્થાત્ મૂગનું રૂપ લઈ ઉપઘાત-
કરનારી વિદ્યા, આ પ્રમાણે વરાહીવિદ્યા, “કાકપોત” શબ્દથી કાકવિદ્યા અને પોતાકીવિદ્યા, અહીં 20
પોતાકી એટલે પક્ષીવિશેષ જાણવા. આ વિદ્યાઓને વિશે અથવા આ વિદ્યાઓવડે તે પરિવ્રાજક
કુશલ છે. ॥૧૩૭॥ રોહગુપ્તે કહ્યું-“હવે શું બચવું શક્ય છે?” (અર્થાત્ નથી.) તેથી તેને આચાર્યે
કહ્યું-“બોલવા માત્રથી સિદ્ધ થાય એવી આ સાત પ્રતિપક્ષવિદ્યાઓને તું ગ્રહણ કર.” તે સાત
વિદ્યા આ પ્રમાણે -

ગીથાર્થ : મયૂરી - નકુલી - બિલાડી - વ્યાઘ્રી - સિંહી - ઉલૂકી - બાજપક્ષી. પરિવ્રાજકનો 25
પરાભવ કરનારી આ સાત વિદ્યાઓને તું ગ્રહણ કર.

ટીકાર્થ : મયૂરી - નકુલી - બિલાડી - વ્યાઘ્રી - સિંહી - ઉલૂકી અને બાજપક્ષીપ્રધાન એવી

૧૭. આલોચયતિ-એવં મયા પટહો વિનિવારિતઃ, આચાર્યા ભણન્તિ-દુષ્ટ કૃતં, યતઃ સ વિદ્યાબલી,
વાદે પરાજિતોઽવિ વિદ્યાભિરુ ત્તિષ્ઠતે, તસ્યેમાઃ સત્ત વિદ્યાઃ, તદ્વથા-

૧૮. સ ભણતિ-કિં શક્યા અધુના નિલાતુમ્ ?, તતઃ સ આચાર્યેણ ભણિતઃ-પઠિતસિદ્ધા ઇમાઃ 30
પ્રતિપક્ષવિદ્યા ગૃહાણ, તદ્વથા-

एता विद्या गृहाण परिव्राजकमथिन्य इति गाथार्थः ॥ रयहरणं च से अभिमंतेउं दिण्णं, जइ अत्रंपि उडेइ तो रयहरणं भमाडिज्जासि, तो अज्जेयो होहिसि, इंदेणावि सक्किहिसि नो जेतुं, ताहे ताओ विज्जाओ गहाय गओ सभं, भणियं चउणेण-एस किं जाणति ?, एयस्स चेव पुव्वपक्खो होउ, परिव्वाओ चिंतेइ-एए निउणा तो एयाण चेव सिद्धंतं गेण्हामि, जहा-मम 5 दो रासी, तं-जहा-जीवा य अजीवा य, ताहे इयरेण चिंतियं - एतेण अम्ह चेव सिद्धंतो गहिओ, तेण तस्स बुद्धिं परिभूय तिन्नि रासी ठविया-जीवा अजीवा नोजीवा, तत्थ जीवा संसारत्था, अजीवा घडादि, नोजीवा घिरोलियाछिन्नपुच्छाई, दिट्ठतो दंडो, जहा दंडस्स आदिमज्झं अगं च, एवं सव्वे भावा तिविहा, एवं सो तेण निष्पट्टपसिणवागरणो कओ, ताहे सो परिवायओ रुद्धो विच्छुए मुयइ, ताहे सो तेसिं पडिवक्खे मोरे मुयइ, ताहे तेहिं हएहिं विंछिएहि पच्छा सप्पे

10 આ સાત વિદ્યાઓ પરિવ્રાજકનો પરાભવ કરનારી તું ગ્રહણ કર. (આ વિદ્યાઓ તે તે તિર્થચના રૂપ ધારણ કરી સામે આક્રમણ કરે છે એ ધ્યાનમાં રાખવું.) ગુરુએ રજોહરણ મંત્રિત કરીને આપ્યું. “તે પરિવ્રાજક આ સિવાય બીજી કોઈ વિદ્યાનો પ્રયોગ કરે તો તેની ઉપર તું રજોહરણ ભમાડજે, તો અજેય થઈશ, ઈન્દ્ર પણ તને જીતવા સમર્થ રહેશે નહીં.” તે વિદ્યાઓને ગ્રહણ કરી રોહગુપ્ત સભામાં ગયો, અને કહ્યું-“આ શું જાણે છે ? હું આનો જ પૂર્વપક્ષ થઈશ (અર્થાત્ આ જે કહેશે 15 તેનું હું ખંડન કરીશ)” પરિવ્રાજક વિચારે છે કે-“આ નિપુણ છે તો એઓનો જ સિદ્ધાન્ત ગ્રહણ કરું.” તેણે કહ્યું- જગતમાં મારા મતે બે રાશિ છે જીવ અને અજીવ.

ત્યારે રોહગુપ્તે વિચાર્યું કે-“આણે તો અમારો જ સિદ્ધાન્ત ગ્રહણ કર્યો છે.” રોહગુપ્તે તેની બુદ્ધિનો પરાભવ કરીને ત્રણ રાશિ સ્થાપિત કરી- જીવ, અજીવ અને નોજીવ. તેમાં સંસારસ્થ જીવો છે, ઘડાદિ અજીવ છે, અને ગરોળિની કપાયેલી પૂછડી એ નોજીવ છે. દષ્ટાંત તરીકે દંડ 20 જાણવો, અર્થાત્ જેમ દંડને આદિ, મધ્યમ અને અંત એમ ત્રણ ભાગ છે તેમ સર્વ પદાર્થોના ત્રણ પ્રકાર પડે છે. આ પ્રમાણે રોહગુપ્તે પરિવ્રાજકને મૌન કરી દીધો. ત્યારે તે પરિવ્રાજક ગુસ્સે થયેલો વિંછીને તેની સામે મૂકે છે. ત્યારે રોહગુપ્ત તેની સામે મોરને મૂકે છે. વિંછી હણાતા સાપને

૧૧. रजोहरणं च तस्मायभिमन्त्र्य दत्तं, यद्यन्यदपि उत्तिष्ठते तदा रजोहरणं भ्रामयेस्ततोऽज्ययो भविष्यसि, इन्द्रेणापि शक्ष्यसे नो जेतुं, तदा ता विद्या गृहीत्वा गतः सभां, भणितं चानेन-एष किं 25 जानाति ?, एतस्यैव पूर्वपक्षो भवतु, परिव्राट् चिन्तयति-एते निपुणास्तत एतेषामेव सिद्धान्तं गृह्णामि, यथा मम द्वौ राशी, तद्यथा-जीवाश्च अजीवाश्च, तदा इतरेण चिन्तितम्-एतेनास्माकमेव सिद्धान्तो गृहीतः, तेन तस्य बुद्धिं परिभूय त्रयो राशयः स्थापिताः-जीवा अजीवा नोजीवाः, तत्र जीवाः संसारस्थाः, अजीवा घटादयः, नोजीवा गृहकोकिलाछिन्नपुच्छादयः, दृष्टान्तो दण्डः, यथा दण्डस्यादिर्मध्यमग्रं च, एवं सर्वे भावास्त्रिविधाः, एवं स तेन निष्पृष्टप्रश्नव्याकरणः कुतः, तदा स परिव्राट् रुष्टो वृश्चिकान् मुञ्चति, तदा 30 स तेषां प्रतिपक्षान् मयूरान् मुञ्चति, तदा तैर्हतेषु वृश्चिकेषु पश्चात्सर्पान्

મુંચડ, ઇયરો તેસિં પડિઘાએ નડલે મુચડ, તાહે ંડુરે તેસિં મજ્જારે, મિએ તેસિં વગ્ધે, તાહે સૂયરે તેસિં સીહે, કાકે તેસિં ંલુગે, તાહે પોયાગીં મુચડ તેસિં ંોલાઈં, એવં જાહે ન તરડ તાહે ગદ્ધી મુક્કા, તેણ ય સા રયહરણેણ આહયા, સા પરિવાયગસ્સ ંવરિં છેરિત્તા ગયા, તાહે સો પરિવાયગો હીલિજ્જંતો નિચ્છૂઢો, તતો સો પરિવાયગં પરાજિણિત્તા ગંઓ આચરિયસગાસં, આલોએડ્—જહા જિંઓ એવં, આચરિયા આહ—કીસ તાએ ંડિવેણ ન ંણિયં ?—નત્થિત્તિ તિન્નિ રાસી, એયસ્સ માએ બુદ્ધિ પરિભૂય પળ્ણવિયા, ંયાગિંપિ ગંતું ંણાહિ, સો નેચ્છડ, મા મે ંોહાવણા હોંત્તિ, પુણો પુણો ંણિંઓ ંણડ—કો વા એથ્થ ંોસો ? જડ તિન્નિ રાસી ંણિયા, અત્થિ ચેવ તિન્નિ રાસી, આચરિયા આહ—ંજ્જો ! અસંભાવો તિત્થગરસ્સ આસાયણા ય, તહાવિ ન પડિવજ્જડ, તતો સો આચરિએણ

મૂકે છે. આ તેના પ્રતિઘાત માટે નકુલને મૂકે છે. આમ, ંંદરની સામે ંિલાડી, હરણની સામે વાઘ, ંુક્કરની સામે સિંહ, કાકની સામે ંુવડ અને પોતાકીની સામે ંાજપક્ષીને મૂકે છે. આ પ્રમાણે જયારે પરિવ્રાજક જીતવા સંમર્થ ંનતો નથી ત્યારે તે ગધેડીને મૂકે છે. રોહગુપ્ત તે ગધેડીને રજોહરણથી પાછી ંકેલે છે. (અર્થાત્ રજોહરણ ગધેડી પર ભમાવે છે.) તેથી તે ગધેડી પાછી ફરીને પરિવ્રાજક ંપર વડીનીતિ કરીને જતી રહી. ત્યાર પછી તે પરિવ્રાજકને તિરસ્કારપૂર્વક ંહાર કાઢ્યો. રોહગુપ્ત તે પરિવ્રાજકને જીતીને આચાર્ય પાસે આવ્યો.

આચાર્ય પાસે તેણે નિવેદન કર્યું કે આ પ્રમાણે મેં તેને જીત્યો. આચાર્યે કહ્યું -“વાદ પૂર્ણ થયા પછી તે ંુલાસો શા માટે ન કર્યો કે -“ત્રણ રાશિ હોતી નથી, પરંતુ આની બુદ્ધિનો પરાજય કરીને મેં આ ત્રણ રાશિઓ કહી હતી.” (અર્થાત્ તેને જીતવા માટે આવી પ્રરૂપણા કરી હતી.) અત્યારે પણ જઈને તું સંભાસંમક્ષ સત્ય હકીકત કહી દે. રોહગુપ્ત આ વાત સ્વીકારતો નથી કે ક્યાંક મારી અપંભાજના ન થાય. ગુરુએ વારંવાર તેને સંમજાવ્યો. તેથી તે કહે છે—“મેં જે કહ્યું કે— ત્રણ રાશિઓ છે. તેમાં ંોટું શું છે ?” ંરેંપર જગતમાં ત્રણ રાશિઓ છે જ.

ગુરુએ કહ્યું -“હે આર્ય ! જગતમાં ત્રીજી રાશિ વિદ્યમાન નથી અને આમાં તીર્થંકરની આશાતના છે. તો પણ તે સંમજતો નથી. ત્યાર પછી તે આચાર્ય સાથે વાદ કરવા લાગ્યો. તેથી

૨૦. મુચ્છતિ, ંતરસ્તેષાં પ્રતિઘાતાય નકુલાન્ મુચ્છતિ, , તદોન્દુરાન્ તેષાં માર્જારાન્, મૃગાન્ તેષાં વ્યાઘ્રાન્, તદા શૂકરાન્ તેષાં સિંહાન્, કાકાંસ્તેષામુલૂકાન્, તદા પોતાવ્યસ્તાસામોલવકાન્, એવં ંદા ન શવ્નોતિ તદા ગર્દ્ધી મુક્તા, તેન ચ સા રદોહરણેનાહતા, સા પરિવ્રાજક ઉપરિ હૃદિત્વા ગતા, તદા સ પરિવ્રાટ્ હીલ્યમાનો નિષ્કાશિતઃ, તતઃ સ પરિવ્રાજકં પરાજિત્ય ગત આચાર્યસકાશમ્, આલોચયતિ— ંથા જિત એવમ્, આચાર્યા આહુઃ—કથં તદોત્તિષ્ટતા ન ંણિતં— ન સન્તિ રાશયસ્ત્રય ંતિ, એતસ્ય બુદ્ધિ પરિભૂય મયા પ્રજ્ઞાપિતાઃ, ંદાનીમપિ ગત્વા ંણ, સ નેચ્છતિ, મા મેંપંભ્રાજના ંૂદિતિ, પુનઃ પુનંર્ંણિતો ંણતિ— કો વાંત્ર ંોષઃ ? ંદિ ત્રયો રાશયો ંણિતાઃ, સન્ત્યેવ ત્રયો રાશયઃ, આચાર્યા આહુઃ—આર્ય ! અસંદ્ધાવસ્તીર્થંકરસ્યાશાતાના ચ, તથાપિ ન પ્રતિપદ્યતે, તતઃ સ આચાર્યેણ

- સમં વાયં લગ્ગો, તાહે આયરિયા રાઝલં ગયા ભણંતિ-તેણ મમ સિસ્સેણ અવસિદ્ધંતો ભણિઓ, અમ્હં દુવે ચેવ રાસી, ઇયાણિં સો વિપડિવન્નો, તો તુબ્બે અમ્હં વાયં સુણેહ, પડિસ્સુયં રાઙ્ગા, તતો તેસિં રાયસભાએ રાયપુરઓ આવડિયં, જહેગદિવસં ઉદ્ઘાય ૨ છમ્માસા ગયા, તાહે રાયા ભણઙ્-મમ રજ્જં અવસીદતિ, તાહે આયરિએહિં ભણિયં-ઇચ્છાએ મએ એચ્ચિરં કાલં ધરિઓ,એત્તાહે પાસહ
- 5 કલ્લં દિવસં આગએ નિગિણ્હામિ, તાહે પભાએ ભણઙ્-કુત્તિયાવણે પરિવિસ્વજ્જડ, તત્થ સવ્વદલ્લાણિ અત્થિ, આણેહ જીવે અજીવે નોજીવે ય, તાહે દેવયાએ જીવા અજીવા ય દિણ્ણા, નોજીવા નત્થિ, એવમાદિચોયાલસએણં પુચ્છણં નિગ્ગહિઓ ।

અમુમેવાર્થમુપસંહરન્નાહ-

સિરિગુત્તેણાડવિ છલુગો છમ્માસે કઢ્ઢિરુણ વાય જિઓ ।

- 10 આહરણકુત્તિયાવણ ચોયાલસએણ પુચ્છણં ॥૧૩૧॥ (ભા૦)

આચાર્ય રાજકુળમાં જઈને કહે છે કે- મારા તે શિષ્યે ખોટો સિદ્ધાન્ત કહ્યો હતો, અમારા મને બે જ રાશિ છે. અત્યારે તે વિપરીત માન્યતાવાળો થયો છે તેથી તમે અમારો વાદ સાંભળો, રાજાએ હા પાડી. રાજસભામાં રાજાની સામે બંનેનો વાદ શરૂ થયો. એક દિવસ પૂરો થયો, બે દિવસ ગયા આમ કરતાં કરતાં છ મહિના પૂર્ણ થયા.

- 15 ત્યારે રાજાએ કહ્યું -“મારું રાજ્ય સીદાય છે.” આચાર્યે કહ્યું-(તમને વાદ સાંભળાવવાની) ઈચ્છાથી મેં આટલા બધા દિવસ વાદ લંબાવ્યો. હવે જુઓ આવતીકાલે હું તેનો નિગ્રહ કરીશ. સવારે વાદમાટે ભેગા થતાં આચાર્ય કહે છે-“કુત્તિકાપણમાં નોજીવ અંગે પરીક્ષા થાઓ.” (કુત્તિકાપણ એટલે - કુ=પૃથ્વી, ત્રિક=ત્રણ અને આપણ=દુકાન, કુત્તિક=ત્રણલોક, ત્રણે લોકની સમગ્ર વિદ્યમાનવસ્તુ જ્યાં મળે તેવી દુકાન તે કુત્તિકાપણ કહેવાય. આ દેવાધિષ્ઠિત હોય છે.)
- 20 તેમાં સર્વદ્રવ્યો હોય છે. ત્યાંથી જીવ-અજીવ અને નોજીવ-આ ત્રણ પદાર્થ લાવો. ત્યારે દેવતાએ જીવ અને અજીવ આપ્યા. નોજીવ વસ્તુ આપી નહીં. આ પ્રમાણે ૧૪૪ પ્રશ્નો (આગળ ૧૪૪ પ્રશ્નો બતાવશે) દ્વારા રોહગુપ્તને હરાવ્યો. ॥ભા. ૧૩૮॥

અવતરણિકા : આ જ અર્થનો ઉપસંહાર કરતા કહે છે ⇨

- ગાથાર્થ : શ્રીગુપ્તાચાર્યે રોહગુપ્ત સાથે છ મહિના વાદ કરીને છેલ્લે કુત્તિકાપણમાં ૧૪૪ પ્રશ્નોના ઉદાહરણોથી તેને વાદમાં જીત્યો.

૨૧. સમં વાદં (કર્તુ) લગ્નઃ, તદા આચાર્યા રાજકુલં ગતા ભણન્તિ-તેન મમ શિષ્યેણાપસિદ્ધાન્તો ભણિતઃ, અસ્માકં દ્વૌ એવ રાશી, ઇદાનીં સ વિપ્રતિપન્નઃ તત્ યૂયમાવયોર્વાદં શૃણુત, પ્રતિશ્રુતં રાજ્ઞા, તતસ્તયો રાજસભાયાં રાજપુરત આપનિતઃ (વાદઃ), યથૈકો દિવસસ્તથોત્થાય ૨ ષમ્માસી ગતા, તદા રાજા ભણતિ-મમ રાજ્યં અવસીદતિ, તદાચાર્યૈર્ભણિતમ્-ઇચ્છ્યા મયેયચ્ચિરં કાલં ધૃતઃ, અધુના પશ્યત કલ્યે દિવસે આગતે નિગ્ગહામિ, તદા પ્રભાતે ભણતિ- કુત્તિકાપણે પરીક્ષ્યતાં, તત્ર સર્વદ્રવ્યાણિ સન્તિ, આનય જીવાન્ અજીવાન્ નોજીવાંશ્ચ, તદા દેવતયા જીવા અજીવાશ્ચ દત્તા, નોજીવા ન સન્તિ, એવમાદિચતુશ્ચત્વારિંશેન શતેન પુચ્છણાં નિગ્ગૃહીતઃ ।
- 30

વ્યાખ્યા : નિગદસિદ્ધા, નવરં ચૌચાલસયં—તેણ રોહેણ છમ્મૂલપયત્થા ગહિયા, તંજહા—
 દવ્વગુણકમ્મસામન્નવિસેસા છદ્વુઓ ય સમવાઓ, તત્થ દવ્વં નવહા, તંજહા—ભૂમી ઉદયં પવણો
 આગાસં કાલો દિસા અપ્પઓ મણો યન્તિ, ગુણા સત્તરસ, તંજહા—રૂ વં રસો ગંધો ફાસો સંખા
 પરિમાણં પુહુત્તં સંઓગો વિભાગો પરાપરત્તં બુદ્ધી સુહં દુક્ખં ઇચ્છા દોસો પયત્તો ય, કમ્મં પંચધા—
 ડક્કહેવણં અવક્કહેવણં આડંચણં પસારણં ગમણં ચ, સામણ્ણં તિવિહં—મહાસામણ્ણં ૧ સત્તાસામણ્ણં 5
 ત્રિપદાર્થસદ્બુદ્ધિકારિ ૨ સામણ્ણવિસેસો દ્રવ્યત્વાદિ ૩, અન્યે ત્વેવં વ્યાખ્યાનયન્તિ—ત્રિપદાર્થસત્કરી
 સત્તા, સામણ્ણં દ્રવ્યત્વાદિ, સામન્નવિસેસો પૃથિવીત્વાદિ, વિસેસા અંતા(અણંતા ય), ઇહપચ્ચયહેઠ્ઠ
 ય સમવાઓ, એ છત્તીસં ભેયા, એથ એક્કેક્કે ચત્તારિ ભંગા ભવંતિ, તંજહા—ભૂમી અભૂમી નોભૂમી

ટીકાર્થ : બોલવા માત્રથી ગાથાર્થ જાણાઈ જાય છે. (રોહગુભે છ મૂળ પદાર્થોની પ્રરૂપણા કરી
 અને પોતે ઉલૂકગોત્રનો હોવાથી તેનું બીજું નામ પડુલૂક હતું.) ૧૪૪ પ્રશ્નો—આ પ્રમાણે જાણવા. — 10
 રોહગુભે છ મૂળ પદાર્થોની પ્રરૂપણા કરી — દ્રવ્ય, ગુણ, કર્મ, સામાન્ય, વિશેષ અને છદ્ધે સમવાય.
 તેમાં દ્રવ્ય નવ પ્રકારે — પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, પવન, આકાશ, કાળ, દિશા, આત્મા અને મન.
 ગુણો સત્તર પ્રકારે — રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ, સંખ્યા, પરિમાણ, પૃથક્ત્વ, સંયોગ, વિભાગ, પરત્વ,
 અપરત્વ, બુદ્ધિ, સુખ, દુઃખ, ઈચ્છા, દ્વેષ, પ્રયત્ન. કર્મ (ક્રિયા) પાંચ પ્રકારે — ઊંચે ઈંકવું, નીચે
 ઈંકવું, સંકોચવું, પ્રસારવું અને ગમન કરવું. સામાન્ય ત્રણ પ્રકારે— (૧) મહાસામાન્ય, (૨) દ્રવ્ય- 15
 ગુણ-કર્મ આ ત્રણપદાર્થમાં “આ સત્ છે” એવી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરાવનારી સત્તા સામાન્ય, (૩)
 દ્રવ્યત્વાદિ સામાન્યવિશેષ (અર્થાત્ વિશેષ પ્રકારની જાતિ.) કેટલાક લોકો આ પ્રમાણે કહે છે કે—
 “ત્રણ પદાર્થમાં સત્ની બુદ્ધિ કરનાર સત્તાજાતિ (૧) દ્રવ્યત્વાદિ સામાન્યજાતિ, (૨) પૃથિવીત્વાદિ-
 વિશેષજાતિ.”

વિશેષ એ અન્ય છે. (અન્તે વર્તંતે ઇતિ અન્યઃ અર્થાત્ જેના પછી બીજું કશું ન હોય 20
 તે અન્ય. તે પરમાણુમાં રહેલ છે. પરમાણુઓ અનંતા હોવાથી વિશેષ પણ અનંતા છે.)
 ઈહપ્રત્યયનું કારણ જે સંબંધ તે સમવાય છે. (અર્થાત્ “અહીં તંતુઓમાં પટ છે” એવી બુદ્ધિનું
 અસાધારણ કારણ સમવાય છે.)

આ બધા મળીને છત્રીસ ભેદો થાય છે. આ દરેક ભેદોના ચાર-ચાર ભાંગા થાય છે - જેમ પ્રથમ
 ભૂમિ છે તેના ચાર ભાંગા ભૂમિ-અભૂમિ-નોભૂમિ અને નોઅભૂમિ. આ પ્રમાણે છત્રીસના ચાર-ચાર 25

૨૨. ચતુશ્ચત્વારિંશં શતં—તેન રોહગુભેન ષટ્ મૂલપદાર્થા ગૃહીતાઃ, તદ્વથા—વ્યગુણકર્મસામાન્યવિશેષાઃ
 ષષ્ઠશ્ચ સમવાયઃ, તત્ર વ્યં નવધા, તદ્વથા—ભૂમિરુ દક્કં જ્વલનઃ પવન આકાશં કાલો દિક્ આત્મા મનશ્ચેતિ,
 ગુણાઃ સત્તદશ, તદ્વથા— રૂ પં રસો ગન્ધઃ સ્પર્શઃ સંખ્યા પરિમાણં પૃથક્ત્વં સંયોગો વિભાગઃ પરત્વમપરત્વં
 બુદ્ધિઃ સુખં દુઃખમિચ્છા દ્વેષઃ પ્રયત્નશ્ચ, કર્મ પચ્છધા—ઉત્ક્ષેપણમવક્ષેપણમકુચ્છનં પ્રસારણં ગમનં ચ, સામાન્યં
 ત્રિવિધં—મહાસામાન્યં સત્તાસામાન્યં સામાન્યવિશેષઃ, સામાન્યં સામાન્યવિશેષઃ, વિશેષા અન્યા (અનન્યાશ્ચ), 30
 ઇહપ્રત્યયહેતુશ્ચ સમવાયઃ, એતે ષટ્ત્રિંશત્ ભેદાઃ, અત્રૈકૈકસ્મિન્ ચત્વારો ભદ્ગા ભવન્તિ, તદ્વથા—ભૂમિરભૂમિ-
 નોભૂમિ—

૩૦ નોઅભૂમી, એવં સવ્વત્થ, તત્થ કુત્તિયાવણે ભૂમી મગ્ગિયા લેકુઓ લલ્લો,અભૂમીએ પાણિયં, નોભૂમીએ જલાદ્યેવ તુ નો રાશ્યન્તરં, નોઅભૂમીએ લેકુએ ચેવ એવં સવ્વત્થ ॥ આહ ચ ભાષ્યકારઃ—
જીવમજીવં દાડં ણોજીવં જાડુઓ પુણો અજીવં । દેડુ ચરિમંમિ જીવં ન ડ ણોજીવં સ જીવદલં
॥૧॥ તતો નિગ્ગહિઓ છલૂગો, ગુરુ ણા સે ચ્છેલમલ્લો મત્થએ ભગ્ગો, તતો નિલ્લાહિઓ, ગુરુ વિ
5 પૂત્તિઓ ણગરે ય ગોસણયં કયં—વલ્લમાણસામી જયડત્તિ ॥

અમુમેવાર્થમુપસંહરન્નાહ—

વાએ પરાજિઓ સો નિલ્લિસઓ કારિઓ નરિંદેણં ।

ઘોસાવિયં ચ ણગરે જયડુ જિણો વલ્લમાણોત્તિ ॥ ૧૪૦ ॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : નિગદસિલ્લા, તેણાંવિ સરલ્લલ્લરહિણં ચેવ વડુસેસિયં પણીયં, તં ચ

10 અણ્ણમણ્ણેહિં ચ્છાડું ણીયં, તં ચોલૂયપણીયન્તિ વુચ્ચડુ, જઓ સો ગોત્તેણોલૂઓ આસિ ॥

ભાંગા કરતા ૧૪૪ ભાંગા થાય છે. (કુત્તિકાપણમાં આ ૧૪૪ વસ્તુઓ માગવામાં આવી માટે ૧૪૪ પ્રશ્નો થયા.) તેમાં કુત્તિકાપણમાં ભૂમિની માગણી કરતા દેવે પથ્થર આપ્યો, અભૂમિની માગણી કરતા પાણી આપ્યું. નોભૂમિ માગતા જલાદિ જ આપ્યા. પરંતુ તેના સિવાય કોઈ નવી વસ્તુ આપી નહીં અને નોઅભૂમિ માગતા પથ્થર જ આપ્યો. આ પ્રમાણે સર્વ પ્રશ્નોમાં જાણવું. (ટૂંકમાં જે વસ્તુ માગવામાં
15 આવી તેમાં બે રાશિ જ મળી, પરંતુ ત્રીજી વસ્તુ મળી નહીં.) આ વાત ભાષ્યકાર પણ જણાવે છે કે—
“જીવ અને અજીવ આપીને નોજીવની યાયના કરતા ફરી અજીવને જ આપે છે તથા નોઅજીવની યાયના કરતા જીવને જ આપે છે. પરંતુ તે દેવ નોજીવને અર્થાત્ જીવદલને = જીવના એક દેશને આપતો નથી. તેથી રોહગુપ્તનો નિગ્રહ કર્યો. ગુરુએ તેના મસ્તક ઉપર શ્લેષ્મ માટેની કુંડી મારી (અર્થાત્ તે તોડીને રાખ નાંખી) અને સંઘબહાર કર્યો. ગુરુની પૂજા થઈ અને આખા નગરમાં ઘોષણા
20 થઈ કે “વર્ધમાનસ્વામી જય પામો.” ॥૧૩૯॥

અવતરણિકા : આ જ અર્થનો ઉપસંહાર કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : વાદમાં જીતાયેલા રોહગુપ્તને રાજાએ દેશબહાર કર્યો. અને નગરમાં ઘોષણા કરાવી કે “વર્ધમાનજિન જય પામે છે.”

ટીકાર્થ : ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. ભસ્મથી ખરડાયેલ તેણે વૈશેષિકદર્શનની રચના કરી અને
25 તે દર્શન અન્ય-અન્ય શિષ્યોવડે પ્રસિદ્ધિને પામ્યું. તે દર્શન ઉલ્લૂકપ્રણીત કહેવાય છે, કારણ કે તે ગોત્રથી ઉલ્લૂકગોત્રનો હતો. ॥૧૪૦॥

૨૩. નોઅભૂમિઃ, એવં સર્વત્ર તત્ર કુત્તીકાપણે ભૂમિમાર્ગિતા લેષ્ટુદંત્તઃ, અભૂમેઃ (માર્ગેણ) પાનીયં, નોભૂમેર્જલાદ્યેવ, નોઅભૂમેર્લેષ્ટુરેવ, એવં સર્વત્ર । જીવમજીવં દત્ત્વા નોજીવં યાચિતઃ પુનરજીવમ્ । દદાતિ ચરમે જીવં ન તુ નોજીવં સ જીવદલમ્ ॥ ૧ ॥ તતો નિગૃહીતઃ ષડુલૂકઃ, ગુરુ ણા તસ્ય મસ્તકે
30 શ્લેષ્મકુણ્ડિકા ભગ્ના, તતો નિર્ધાટિતઃ, ગુરુરપિ પૂજિતો, નગરે ચ ઘોષણાં કૃતં—વર્ધમાનસ્વામિ જયતીતિ । ૨૪. તેનાપિ સ્વભસ્મચરણિતેનૈવ વૈશેષિકં પ્રણીતં, તચ્ચાન્યાન્યૈઃ ચ્ચાર્તિં નીતં, તચ્ચોલૂક-પ્રણીતમિત્યુચ્ચતે, યતઃ સ ગોત્રેણોલૂક આસીત્ । ★ ભાષ્યગતા દશ ગાથા અત્ર ।

ગતઃ ષષ્ઠો નિહવઃ, સામ્પ્રતં સસમં પ્રતિપાદયિતુમાહ—

પંચસયા ચુલસીયા તદ્વયા સિદ્ધિ ગયસ્સ વીરસ્સ ।

અબદ્ધિયાણ દિટ્ઠી દસપુરનયરે સમુપ્પણ્ણા ॥ ૧૪૧ ॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : પચ્ચ વર્ષશતાનિ ચતુરશીત્યધિકાનિ તદા સિદ્ધિ ગતસ્ય વીરસ્ય, તતોઽબદ્ધિકદષ્ટિઃ
દશપુરનગરે સમુત્પન્નેતિ ગાથાર્થઃ ॥ કથમુત્પન્ના ? , તત્રાર્યરક્ષિતવક્તવ્યતાયાં કથાનકં પ્રાયઃ 5
કથિતમેવ, યાવદ્ ગોષ્ઠામાહિલઃ પ્રત્યુચ્ચારકે કર્મબન્ધચિન્તાયાં કર્મોદયાદભિનિવિષ્ટો વિપ્રતિપન્ન
ઈતિ । તથા ચ કથાનકાનુસન્થાનાય પ્રાગુક્તાનુવાદપરાં સદ્ગ્રહગાથામાહ—

દસપુરે નગરુ ચ્છુધરે અજ્જરક્ષિત્તયપૂસમિત્તિયગં ચ ।

ગોટ્ટામાહિલ નવમટ્ટમેસુ પુચ્છ ય વિંઝ્ઝસ્સ ॥ ૧૪૨ ॥ (ભા૦)

ઇયમર્થતઃ પ્રાગ્વ્યાખ્યાતૈવેતિ ન વિવ્રિયતે, પ્રકૃતસમ્બન્ધસ્તુ—વિંઝ્ઝો અટ્ટમે કમ્મપ્પવાયપુલ્લે 10
કમ્મં પરુવેતિ, જહા કિંચિ કમ્મં જીવપદેસેહિં બદ્ધમેત્તં કાલન્તરઙ્ઘિતિમપ્પ વિહહડ્ઢ

અવતરશિકા : છઠ્ઠો નિહવ કહ્યો. હવે સાતમા નિહવનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી જાણવો.

ટીકાર્થ : વીરપ્રભુના નિર્વાણ પછી પાંચસો ચોર્યાશીવર્ષે દસપુરનગરમાં અબદ્ધિકમત ઉત્પન્ન
થયો. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ જાણવો. ॥૧૪૧॥ તે મત કેવી રીતે ઉત્પન્ન થયો ? — તેમાં આર્યરક્ષિતની 15
વક્તવ્યતામાં આ સંબંધી કથાનક પ્રાયઃ કહેવાઈ જ ગયું છે. (તે આ પ્રમાણે કે) અનુભાષક એવા
વિન્ધ્ય પાસે વાચના લેતા ગોષ્ઠામાહિલ કર્મોદયને કારણે ગર્વિત થયેલો કર્મબંધના વિષયમાં વિપરીત
માન્યતાવાળો થયો. આ કથાનકના જોડાણ માટે પૂર્વે કહેવાયેલનું (આર્યરક્ષિત ચરિત્રનું) અનુવાદ
કરનારી સંગ્રહગાથાને કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : દશપુરનગર — ઈક્ષુધર — આર્યરક્ષિત — પુષ્પમિત્રત્રિક — ગોષ્ઠામાહિલની નવમા 20
અને આઠમા પૂર્વસંબંધી વિન્ધ્યને પૃચ્છા.

ટીકાર્થ : આ ગાથા અર્થથી પૂર્વે (આર્યરક્ષિત ચરિત્રમાં) વ્યાખ્યાન કરાઈ ગઈ છે. માટે
તેનું વિવરણ કરાતું નથી. ॥૧૪૨॥ પૂર્વે કહેલ કથાનકનો સંબંધ આ પ્રમાણે—(ગુરુપાસે વાચના
લઈને પુનરાવર્તન કરવા ફરીથી બધા શિષ્યો વિન્ધ્યપાસે તે જ વાચના સાંભળે છે તેમાં)—આઠમા
કર્મપ્રવાદનામના પૂર્વમાં વિન્ધ્ય કર્મની પ્રરૂપણા કરે છે કે—“કોઈક કર્મ જીવપ્રદેશો સાથે સંબંધમાત્રને 25
પામેલું કાલાન્તરની સ્થિતિને પામ્યા વિના જ સૂકી ભીંત ઉપર પડેલ ચૂર્ણમુષ્ટિની જેમ નાશ પામે
છે.” (અર્થાત્ આ કર્મ આત્મા સાથે ઘણો કાળ રહેતું નથી કે વિપાક પણ પામતું નથી.)

૨૫. વિન્ધ્યોઽષ્ટમે કર્મપ્રવાદપૂર્વે કર્મ પ્રરૂપયતિ, યથા કિચ્છિત્કર્મ જીવપ્રદેશૈર્બદ્ધમાત્રં
કાલાન્તરસ્થિતિમપ્રાપ્ય પૃથગ્ભવતિ

શુષ્કકુડ્યાપતિતચૂર્ણમુષ્ટિવત્, ^{૨૬} કિંચિ પુણ બદ્ધં પુટ્ટં ચ કાલાંતરેણ વિહહૃઃ, આર્દ્રલેપકુડ્યો સસ્નેહચૂર્ણવત્, કિંચિ પુણ બદ્ધં પુટ્ટં નિકાઢયં જીવેણ સહ ઇગત્તમાવત્રં કાલાન્તરેણ વેઢજ્જહત્તિ ॥ ઇવં શ્રુત્વા ગોષ્ઠામાહિલ આહ-નન્વેવં મોક્ષાભાવઃ પ્રસજ્યતે, કથમ્ ?, જીવાત્ કર્મ ન વિયુજ્યતે, અન્યોઽન્યાવિભાગબદ્ધત્વાત્, સ્વપ્રદેશવત્, તસ્માદેવમિષ્યતાં-

5 પુટ્ટો જહા અબદ્ધો કંચુઢણં કંચુઓ સમન્નેઢ ।

ઇવં પુટ્ટમબદ્ધં જીવં કર્મમં સમન્નેઢ ॥ ૧૪૩ ॥ (મૂ૦ ભા૦)

વ્યાખ્યા : સ્પૃષ્ટો યથાઽબદ્ધઃ કચ્ચુકિનં પુરુષં કચ્ચુકઃ ‘સમન્વેતિ’ સમનુગચ્છતિ, ઇવં સ્પૃષ્ટમબદ્ધં કર્મ જીવં સમન્વેતિ, પ્રયોગશ્ચ-જીવઃ કર્મણા સ્પૃષ્ટો ન ચ બદ્ધયતે,વિયુજ્યમાનત્વાત્, કચ્ચુકેનેવ તદ્વાનિતિ ગાથાર્થઃ । ઇવં ગોઢ્ઠામાહિલેણ ભણિતે વિઢ્ઢેણ ભણિયં-અમ્હં ઇવં ચેવ ગુરુ ણા

10 કો’ક કર્મ વળી બંધાયેલું (જીવપ્રદેશો સાથે સંબંધને પામેલું) અને સ્પર્શાયેલું (જીવપ્રદેશો સાથે ઁકમેક થયેલું) ભીની ભીંત ઉપર ચીંકણ ચૂર્ણની જેમ કાળાન્તરે નાશ પામે છે. (અર્થાત્ આત્મા સાથે ઘણો કાળ રહે છે પરંતુ ડ્કળ આપે પણ, ન પણ આપે.)

કો’ક કર્મ બંધાયેલું, સ્પર્શાયેલું, નિકાચિત થયેલું અર્થાત્ જીવની સાથે ઁકપણાને પામેલું છતું (ઁટલે કે ગાઢતરાધ્યવસાયવડે બંધાયેલું હોવાથી અપવર્તનાટિકરણ માટે અયોગ્ય થયેલું) 15 કાળાન્તરે ભોગવાય છે. (અર્થાત્ આત્મા સાથે ઘણો કાળ રહે છે અને પોતાનું ડ્કળ પણ બતાવે છે.)

આ પ્રમાણે સાંભળીને ગોષ્ઠામાહિલે કહ્યું-“આ પ્રમાણે માનતા મોક્ષનો અભાવ થવાથી આપત્તિ આવશે, શા માટે ? કારણ કે કર્મ અને જીવ ઁકબીજા સાથે છૂટા ન પડે ઁ રીતે બંધાયેલું હોવાથી જીવથી કર્મનો વિયોગ જ થતો નથી. જેમ કે જીવને પોતાનો આત્મપ્રદેશ.” (આશય 20 ઁ છે કે જો કર્મ જીવ સાથે ઁકમેક થતું હોય તો ઁનો મતલબ ઁ થયો કે તે કર્મ જીવથી છૂટું પડશે નહીં. તેથી મોક્ષનો અભાવ જ થઈ જશે.) તેથી આ પ્રમાણે માનવા જેવું છે ⇨

ગીથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : જેમ સ્પૃષ્ટ અને અબદ્ધ (ઁકપણાને નહીં પામેલ) કંચુક (ઉપર પહેરવાનું વસ્ત્ર) કંચુકી ઁવા પુરુષને આવરે છે. ઁ પ્રમાણે સ્પૃષ્ટ અને અબદ્ધ ઁવું જ કર્મ જીવને આવરે છે. 25 (અર્થાત્ ઁકમેક થતું નથી.) અનુમાન પ્રયોગ : જીવ કર્મ સાથે સંબંધ માત્રને પામે છે પણ ઁકમેકતાને પામતો નથી કારણ કે જીવથી કર્મનો વિયોગ થાય છે. જેમ કે કંચુક સાથે કંચુકી (અર્થાત્ જેમ કંચુકીથી કંચુકનો વિયોગ થતો હોવાથી કંચુકી સાથે કંચુકનો સ્પર્શ છે પણ બંધ નથી તેમ અહીં પણ જાણવું.) આ પ્રમાણે ગોષ્ઠામાહિલે કહ્યું ઁટલે વિન્ધ્યે જવાબ આપ્યો કે-

૨૬. કિચ્છિત્પુનર્બદ્ધસ્પૃષ્ટં (સ્પૃષ્ટબદ્ધં) ચ કાલાન્તરેણ પૃથગ્ ભવતિ, કિચ્છિત્પુનર્બસ્પૃષ્ટં (સ્પૃષ્ટબદ્ધં)

30 નિકાચિતં જીવેન સહૈકત્વમાપત્રં કાલાન્તરેણ વેદ્યત ઢિતિ ।

૨૭. ઇવં ગોષ્ઠામાહિલેન ભણિતે વિન્ધ્યેન ભણિતમ્-અસ્માકમેવમેવ ગુરુ ણા

વૈવસ્ત્રાણિયં, ગોઘ્ણમાહિલેણ ભણિયં—સો ય ણ યાણતિ, કિં વૈવસ્ત્રાણેઙ્ ? તાહે સો સંકિઓ સમાણો ગઓ પુચ્છિં, મા મણ અન્નહા ગહિયં હવેજ્જ, તાહે પુચ્છિઓ સો ભણઙ્—જહા મણ ભણિયં તહા તુમણવિ અવગયં, તહેવેદં, તતો વિંઙ્ણેણ માહિલવુત્તંતો કહિઓ, તતો ગુરુ ભંણતિ—માહિલભણિતી મિચ્છા, કહં ! યદુક્તમ્—જીવાત્ કર્મ ન વિયુજ્જયત ઇત્યાદિ, અન્ન પ્રત્યક્ષવિરોધીની પ્રતિજ્ઞા, યસ્માદાયુષ્કર્મવિયોગાત્મકં મરણમધ્યક્ષસિદ્ધમિતિ, હેતુરપ્યનૈકાન્તિકઃ, અન્યોઽન્યાવિભાગ- 5
સમ્બદ્ધાનામપિ ક્ષીરોદકાદીનામુપાયતો વિયોગદર્શનાત્, દૃષ્ટાન્તોઽપિ ન સાધનધર્માનુગતઃ, સ્વપ્રદેશસ્ય યુક્તવાસિદ્ધેઃ, તાદ્રૂપ્યેણાનાદિરૂપત્વાદ્દિન્નં ચ જીવાત્ કર્મ્મેતિ, તથા યચ્ચોક્તમ્—‘જીવઃ કર્મણા

“ગુરુએ અમને આ પ્રમાણે જ જણાવ્યું છે.” ગોષ્ઠામાહિલે કહ્યું—“તે શું બોલે છે ? એ પોતે જ જાણતો નથી.” શંકિત થયેલો વિન્ધ્ય પૂછવા માટે આચાર્ય પાસે ગયો કે ક્યાંક મેં ભૂલથી ખોટું ગ્રહણ ન કર્યું હોય. આચાર્યને પૂછતાં તેમણે કહ્યું કે—“જે રીતે મેં કહ્યું હતું તે રીતે જ તે જાણ્યું છે. તે પદાર્થ તે રીતે જ છે.” વિન્ધ્યે ગોષ્ઠામાહિલની વાત કરી. તેથી ગુરુએ કહ્યું—“માહિલના વચનો ખોટા છે.” કેવી રીતે ? તે આ પ્રમાણે — તેણે જે કહ્યું હતું કે—“જીવથી કર્મનો વિયોગ થતો નથી. માટે મોક્ષનો અભાવ થશે...વગેરે” આ પ્રતિજ્ઞા પ્રત્યક્ષથી વિરોધી છે કારણ કે આયુષ્યકર્મના વિયોગરૂપ મરણ એ પ્રત્યક્ષસિદ્ધ છે. (અર્થાત્ નિકાચિતાદિ કર્મની વાત સાંભળી ગોષ્ઠામાહિલે વિચાર્યું કે આ રીતે તો કર્મનોવિયોગ થતો નથી એ વાત સિદ્ધ થઈ. એના આ વિચાર 15 સામે ગુરુએ કહ્યું કે—આયુષ્યકર્મના વિયોગરૂપ મરણ પ્રત્યક્ષસિદ્ધ છે, અર્થાત્ કર્મનો વિયોગ થાય જ છે.)

વળી ગોષ્ઠામાહિલે જે કારણ આપ્યું હતું કે—“કર્મ અને જીવ એકબીજા સાથે એકપણાને પામે તો કર્મનો વિયોગ થાય નહીં અને તેથી મોક્ષાભાવ થવાની આપત્તિ આવશે.” તે કારણ પણ અનેકાન્તિક છે (અર્થાત્ એકમેકપણાને પામેલ વસ્તુનો વિયોગ ન થાય એવો નિયમ એકાન્તે 20 નથી.) કારણ કે એકબીજા સાથે એકપણાને પામેલ એવા પણ દૂધ-પાણીનો ઉપાયવિશેષથી વિયોગ થતો દેખાય છે. તથા ‘સ્વપ્રદેશવત્’^(૫) આ દૃષ્ટાન્ત પણ હેતુને અનુસરતું નથી, અર્થાત્ “અન્યોન્યા-વિભાગબદ્ધત્વ” એ તમારો હેતુ છે. તેનો અર્થ એ છે કે એકબીજા સાથે અવિભાગરૂપે (એકપણા-રૂપે) જોડાવું, આ અર્થ સ્વપ્રદેશમાં (દૃષ્ટાન્તમાં) અસિદ્ધ છે, કારણ કે આત્મા સાથે આત્મપ્રદેશોનું ક્યાંકથી આવીને જોડાણ થતું નથી, પરંતુ તે તો અનાદિ કાળથી તે રૂપે જ રહેલ છે અને કર્મ 25 તો જીવથી ભિન્ન છે. (તેથી સ્વપ્રદેશનું દૃષ્ટાન્ત લઈ કર્મનો પણ તમે અવિયોગ સિદ્ધ કરવા જાઓ તે ઘટી શકતું નથી.)

૨૮. વ્યાખ્યાતં, ગોષ્ણમાહિલેન ભણિતં—સ ચ ન જાનાતિ, કિં વ્યાખ્યાનયતિ ?, તદા સ શક્કિતઃ સન્ ગતઃ પ્રૃષ્ઠં, મા મયાઽન્યથા ગૃહિતં ભૂદ્, તદા પૃષ્ઠઃ સ ભણતિ—ભણતિ—યથા મયા ભણિતં તથા ત્વયાપિ અવગતં, તથૈવેદં, તતો વિન્ધ્યેન માહિલવૃત્તાન્તઃ કથિતઃ, તતો ગુરુભંણતિ—માહિલભણિતિર્મિથ્યા, કથમ્ ? 30

- સ્પૃષ્ઠો ન બદ્ધ્યત ઇત્યાદિ' અત્રાપિ કિં પ્રતિપ્રદેશં સ્પૃષ્ઠો નભસેવ ઊત ત્વદ્માત્રે કંચુકેનેવ, યદિ પ્રતિપ્રદેશં દૃષ્ટાન્તદાર્ષ્ટાન્તિકયોરસામ્યં, કંચુકેન પ્રતિપ્રદેશમસ્પૃષ્ટત્વાત્, અથ ત્વગ્માત્રે સ્પૃષ્ટ ઇતિ, તતો નાપાન્તરાલગત્યનુયાયિ કર્મ, પર્યન્તમાત્રવર્તિત્વાદ્, બાહ્યાઙ્ગમલવત્, એવં ચ સર્વો જીવો મોક્ષભાક્, કર્માનુગમરહિતત્વાત્, મુક્તવત્, તથાઽન્તર્વેદનાઽભાવપ્રસન્નઃ, તન્નિમિત્તકર્માભાવાત્,
- 5 સિદ્ધસ્યેવ, ન ચ ભિન્નદેશસ્યાપિ વેદનાહેતુત્વં યુજ્યતે, શરીરાન્તરગતેનાતિપ્રસન્નાત્, ન ચ સ્વકૃતત્વં

વળી, જીવ કર્મ સાથે (કંચુકીની સાથે કંચુકની જેમ) સ્પૃષ્ટ છે પણ બંધાયેલ નથી વગેરે જે કહ્યું તે પણ યોગ્ય નથી, કારણ કે તમને અમે પૂછીએ કે—“જીવ સાથે કર્મ આકાશની જેમ દરેક પ્રદેશે સ્પર્શેલું છે કે બાહ્ય ત્વયામાત્રને જ સ્પર્શીને રહેલું છે ?” તમે જો એમ કહો કે—દરેકપ્રદેશ સાથે સ્પર્શેલું છે તો દૃષ્ટાન્ત અને દાર્ષ્ટાન્તિક સમાન રહેશે નહીં કારણ કે દૃષ્ટાન્તમાં કંચુક કંચુકીને દરેકપ્રદેશને સ્પર્શીને રહ્યું નથી. હવે જો એમ કહો કે—બાહ્ય ત્વયાને જ સ્પર્શીને રહેલ છે તો કર્મ અપાન્તરાલગતિમાં જનારું થશે નહીં, કારણ કે બાહ્ય ત્વયાને જ સ્પર્શીને રહેલ છે. જેમકે, બાહ્ય અંગને સ્પર્શીને રહેલ મેલ. (ભાવાર્થ—શરીરપરનો મેલ, એકભવથી બીજાભવમાં સાથે જતો નથી, તેમ જીવપરનું કર્મ એકભવથી બીજા ભવમાં સાથે નહીં જાય.)

15 અને જો આ રીતે કર્મ અપાન્તરાલગતિમાં જનારું થશે નહીં તો બધા જ જીવો (અપાન્તરાલગતિમાં જ) મોક્ષને ભજનારા થશે કારણ કે અપાન્તરાલ-ગતિમાં તે વખતે જીવને મુક્તાત્માની જેમ કર્મનો સંબંધ નથી. તથા જો કર્મ ત્વગ્માત્રને સ્પર્શેલ હોય તો આંતરિકવેદનાનો અભાવ થવાનો પ્રસંગ આવશે કારણ કે સિદ્ધની જેમ અંદર વેદનાને આપનાર એવા કર્મનો જ અભાવ છે. તે કર્મ તો બાહ્ય ત્વયા માત્રને જ સ્પર્શીને રહેલ છે. શરીરની અંદર નથી.

(ગોષ્ઠામાહિલ : બહારના ભાગમાં રહેલ કર્મ શરીરની અંદર વેદના ઉત્પન્ન કરવામાં કારણ બને છે.)

ગુરુ : બહારના ભાગમાં રહેલ એવું પણ કર્મ આંતરિકવેદનાનું કારણ બની શકતું નથી, કારણ કે અન્યશરીરમાં રહેલ કર્મ સાથે અતિપ્રસંગ આવે છે, અર્થાત્ જો ભિન્ન દેશમાં રહેલ કર્મ 25 ભિન્ન દેશમાં થતી વેદનાનું કારણ બની શકતું હોય તો ભિન્નશરીરમાં (બીજાના શરીરમાં) રહેલ કર્મ આ શરીરમાં ઉત્પન્ન થનારી વેદનાનું કારણ પણ બની જશે.

ગોષ્ઠામાહિલ : આવો અતિપ્રસંગ આવશે નહીં કારણ કે ત્યાં અમે સ્વકૃતત્વ કારણ તરીકે માનીશું, અર્થાત્ બીજી વ્યક્તિના કર્મો આ વ્યક્તિને વેદનાનું કારણ બનશે નહીં કારણ કે તે કર્મોમાં સ્વકૃતત્વ રહેલું નથી. જ્યારે પોતાના શરીરની બહાર રહેલું કર્મ પોતાના શરીરની અંદર 30 વેદના ઉત્પન્ન કરી શકે. કારણ કે તેમાં સ્વકૃતત્વ રહેલ છે.

ગુરુ : એ વાત પણ ઘટતી નથી, કારણ કે તેમાં પણ સ્વકૃતત્વ નથી, અર્થાત્ તમે જે કહો

નિબન્ધનમ્, અત્રાન્તર્વર્તિપ્રદેશાનાં કર્મયોગરહિતાનાં કર્તૃત્વાનુપપત્તેઃ, તસ્માદ્ યત્ કિચ્છિદેતદિતિ ।
 एवं गेण्हिहङ्गण सो विङ्गेण भणितो—एवं आयरिया भणंति, ततो सो तुण्हिहङ्को द्विओ चिंतेइ—
 समप्यउ तो खोडेहामि, अन्नया नवमे पुव्वे साहूण पच्चक्खाणं वण्णिज्जइ, जहा—पाणाइवायं
 पच्चक्खामि जावज्जीवाए इत्यादि, गोष्ठांमाहिलो भणति—नैवं सोहणं, किं तर्हि ?

પચ્ચક્ષ્ણાણં સેયં અપરિમાણેણ હોઇ કાયવ્વં ।

5

जेसिं तु परीमाणं तं दुट्ठं आससा होइ ॥ १४४ ॥ (मू०भा०)

व्याख्या : प्रत्याख्यानं श्रेयः, ‘अपरिमाणेन’ कालावधिं विहाय कर्तव्यं, एवं क्रियमाणं
 श्रेयो भवति, येषां तु परिमाणं प्रत्याख्याने तत् प्रत्याख्यानं ‘दुष्टम्’ अशोभनं, किमिति ?, यतस्तत्र

છો તે ત્યારે જ ઘટી શકે જ્યારે ત્વગ્માત્રને સ્પર્શીને રહેલ કર્મો આંતરવર્તી જીવપ્રદેશોવડે કૃત
 હોય પરંતુ એવું તો છે જ નહીં કારણ કે કર્મના યોગથી રહિત એવા આંતરિકજીવપ્રદેશો કર્મને 10
 કરી શકતા નથી. તેથી ત્વગ્માત્રને સ્પર્શીને રહેલ કર્મમાં પણ સ્વ(આંતરિકજીવપ્રદેશ)કૃતત્વ રહેલ
 નથી. અને તેથી ત્વગ્માત્રને સ્પર્શીને રહેલ કર્મ આંતરિકવેદનાને ઉત્પન્ન કરી શકતું નથી. માટે
 આ વિકલ્પ પણ તમારો ઘટી શકતો નથી.

આ પ્રમાણે ગુરુપાસે પદાર્થને સમજીને વિન્ધ્યે ગોષ્ઠામાહિલને કહ્યું કે— “આ પ્રમાણે
 (ઉપરોક્ત ચર્ચા પ્રમાણે) આચાર્ય કહે છે.” ત્યારે તે ગોષ્ઠામાહિલ મૌન રહી વિચારે છે કે— “આ 15
 અભ્યાસ પૂરો થવા દો પછી હું ખંડન કરીશ.” ॥૧૪૩॥

એકવાર વિન્ધ્ય નવમાપૂર્વમાં સાધુઓને પ્રત્યાખ્યાનનું વર્ણન કરે છે કે—“યાવજજીવ હું
 પ્રાણાતિપાતનું પરચક્ષ્ણ કરું છું....” વગેરે, ત્યારે ગોષ્ઠામાહિલ કહે છે કે “આ રીતે
 યાવજજીવનું પરચક્ષ્ણ કરવું યોગ્ય નથી.” તો શું કરવું ? તે આગળ કહે છે ⇨

गाथार्थ : भर्यादा विना परचक्ष्ण करवुं कल्याणकारी छे. જેઓને મર્યાદા છે તેઓનું તે 20
 પરચક્ષ્ણ દુષ્ટ છે કારણ કે તેમાં આશંસા હોય છે.

टीकार्थ : काणनी भर्यादा (अर्थात् मलिनो, बे मलिना, वगेरे) विना परचक्ष्ण करवुं
 ज्ञेयं. આ પ્રમાણે કરાતું પરચક્ષ્ણ જ કલ્યાણકારી છે. જેઓને પ્રત્યાખ્યાનમાં કાળની મર્યાદા
 હોય છે તે પરચક્ષ્ણ દોષિત જાણવું. શા માટે ? કારણ કે તે પરચક્ષ્ણમાં ઈચ્છા રહેલી હોય
 છે. (જેમ કે, કો'ક વ્યક્તિ ૧૫ દિવસ રાત્રિભોજન ત્યાગનું પરચક્ષ્ણ કરે છે તો આ પરચક્ષ્ણમાં 25
 ૧૫ દિવસ સુધીની મર્યાદા હોવાથી તેનું આ પરચક્ષ્ણ દુષ્ટ છે કારણ કે ૧૫ દિવસ પછી
 રાત્રિભોજન કરવાની ઈચ્છા પડેલી છે એવો પૂર્વપક્ષનો આશય છે.) મૂળગાથામાં “આસસા” શબ્દમાં
 અનુસ્વારનો લોપ હોવાથી આશંસા શબ્દ જાણવો.

२९. एवं गृहीत्वा स विन्ध्येन भणितः—एवमाचार्या भणन्ति, ततः स तूष्णीकः स्थितश्चिन्तयति—
 समाप्यतां ततः स्वल्पिष्यामि, अन्यदा नवमे पूर्वे साधूनां प्रत्याख्यानं वर्णयते, यथा प्राणातिपातं 30
 प्रत्याख्यामि यावज्जीवं, नैवं शोभनम् ।

- ‘આસસા હોઈ’ ત્તિ અનુસ્વારલોપાદાશંસા ભવતિ, પ્રયોગશ્ચ—યાવજ્જીવકૃતાવધિપ્રત્યાખ્યાન-
માશંસાદોષદુષ્ટં, પરિમાણપરિચ્છિન્નાવધિત્વાત્, શ્વઃ સૂર્યોદયાત્ પરતઃ પારયિષ્યામીત્યુપવાસા-
પ્રત્યાખ્યાનવત્, તસ્માદપરિમાણમેવ પ્રત્યાખ્યાનં શ્રેયઃ, આશંસારહિતત્વાત્, તીરિતાદિવિ-
શુદ્ધોપવાસાદિવદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૧૬૦ પન્નવેંતો વિંદ્રેણ ભણિઓ—ન હોતિ એયં એવં જં તુમે ભણિયં,
5 સુણ, એથંતરંમિ ય જં તસ્સ અવસેસં નવમપુવ્વસ્સ તં સમત્તં, તતો સો અભિનિવેસેણ પૂસમિત્તસયાસં
ચેવ ગંતૂણ ભણઙ્ગ—અપ્પણહા આયરિર્ણિં ભણિયં અન્નહા તુમં પ્પણવેસિ । ઉપન્યસ્તશ્ચાનેન તત્પુરતઃ
સ્વપક્ષઃ, તત્ત્રાઽઽચાર્ય આહ—નનુ યદુક્તં ભવતા—‘યાવજ્જીવં કૃતાવધિપ્રત્યાખ્યાનમા-
શંસાદોષદુષ્ટમિત્યાદિ’ એતદયુક્તં, યતઃ કૃતપ્રત્યાખ્યાનાનાં સાધૂનાં નાશંસા—મૃતાઃ સેવિષ્યામ ઇતિ,
10 કથમ્ ?, અપરિમાણમિતિ કોઽર્થઃ ?, કિં યાવચ્છક્તિઃ ઉત અનાગતાદ્દ્વા આહોશ્વિદપરિચ્છેદઃ?,

પ્રયોગ આ પ્રમાણે : યાવજ્જીવ સુધી કરાયેલ અવધિવાળું પ્રત્યાખ્યાન આશંસાદોષથી દુષ્ટ
જાણવું. કારણ કે તે પર્યક્ષબાણ પરિમાણથી પરિચ્છિન્ન અવધિવાળું છે, અર્થાત્ એક ચોક્કસ
કાળમર્યાદાવાળું છે. જેમ કે, ઉપવાસનું પર્યક્ષબાણ કરનાર વ્યક્તિને “હું આવતીકાલે સૂર્યોદય
પછી પારણું કરીશ” એવા પ્રકારની મર્યાદાથી યુક્ત હોવાથી આશંસાવાળું છે. (તેમ યાવજ્જીવ
15 સુધીની મર્યાદાવાળી વ્યક્તિને પણ દેવલોકાદિમાં જઈ હું ભોગોને ભોગવીશ એવી આશંસા રહેલી
હોવાથી તેનું પર્યક્ષબાણ દુષ્ટ છે.) તેથી પરિમાણ વિનાનું પર્યક્ષબાણ જ કલ્યાણકારી છે, કારણ
કે તે તીરિતાદિથી વિશુદ્ધ ઉપવાસાદિની જેમ આશંસારહિત છે. (પર્યક્ષબાણની કાળમર્યાદા પૂરી
થયા પછી પણ તરત પારવામાં ન આવે, થોડો કાળ જવા દેવાય, તે તીરિત કહેવાય.)

આ પ્રમાણે બોલતા ગોષ્ઠામાહિલને વિન્ધ્યે કહ્યું કે, “તું જે કહે છે તે તે પ્રમાણે નથી (આગળ
20 વાચનાને) સાંભળ.” એ સમયે તેને નવમાપૂર્વનું જે શેષ બાકી હતું તે પૂરું થયું. તેથી ગોષ્ઠામાહિલ
અભિનિવેશવડે પુષ્પમિત્રપાસે જઈને કહે છે કે— આચાર્યે જુદું કહ્યું છે અને તું જુદું બોલે છે.
ગોષ્ઠામાહિલે તેની સામે પોતાનો પક્ષ સ્થાપિત કર્યો. (પુષ્પમિત્ર આચાર્યપાસે જઈ ગોષ્ઠામાહિલની
વાત કરે છે ત્યારે) આચાર્ય કહે છે— “જે તે (ગોષ્ઠામાહિલે) કહ્યું, યાવજ્જીવની અવધિવાળું
પ્રત્યાખ્યાન આશંસાદોષથી દુષ્ટ છે...વગેરે તે યુક્ત નથી, કારણ કે પર્યક્ષબાણ કરનાર સાધુઓને
25 એવી આશંસા હોતી નથી કે “મૃત્યુ બાદ ભોગોને ભોગવીશ.” પરંતુ મૃત્યુ બાદ દેવભવમાં વ્રતભંગ
ન થાય તે માટે કાળની મર્યાદા કરવામાં આવે છે.

વળી, અપરિમાણપક્ષમાં ઘણાં બધા દોષો છે. કેવી રીતે ? તે આ પ્રમાણે કે— અપરિમાણ
એટલે શું ? (૧) યાવત્ શક્તિ અર્થાત્ શક્તિ હોય ત્યાં સુધીનું પર્યક્ષબાણ (૨) કે ભવિષ્યનો

૩૦. એવં પ્રજ્ઞાપયન્ વિન્ધ્યેન ભણિતઃ— ન ભવત્યેતત્ એવં યત્ત્વયા ભણિતં, અત્રાન્તરે ચ યત્તસ્યાવશિષ્ટં
30 નવમપૂર્વસ્ય તત્સમાસં, તતઃ સોઽભિનિવેશેન પુષ્પમિત્રસકાશમેવ ગત્વા ભણતિ—અન્યથાઽઽચાર્યૈર્ભણિતમન્યથા
ત્વં પ્રજ્ઞાપયસિ ।

યદિ યાવચ્છક્તિરસ્તિ, એવં સતિ શક્તિમિતકાલાવધ્યુ(ધ્યમ્બ્યુ)પગમાદસ્મન્મતાનુવાદ એવ, આશંસાદોષોઽપિ કાલ્પનિકસ્તુલ્યઃ, અનાગતાદ્વાપક્ષેઽપિ ભવાન્તરેઽવશ્યંભાવી વ્રતભઙ્ગઃ, અપરિચ્છેદપક્ષેઽપિ કાલાનિયમાત્ વ્રતભઙ્ગાદયો દોષા ઇતિ । એવં આચરિર્એહિં ભળિણે ન પડિવજ્જઇ, તતો જેઽવિ અળ્ળગચ્છેલ્લયા થેરા બહુસ્સુયા તે પુચ્છ્યા ભળંતિ—એત્તિયં ચેવ, તતો સો ભળતિ—તુભ્ભે કિં જાણહ ?, તિત્થગરેહિં એત્તિયં ભળિયં જહાઽહં ભળામિ, તે ભળંતિ—તુમં ન યાળસિ, મા તિત્થગરે આસાએહિ, જાહે ન ઠાઙ તાહે સંઘસમવાઓ કઓ, તતો સવ્વસંઘેળ દેવયાએ કાઽસ્સગ્ગો

બધો કાળ (૩) કે અપરિચ્છેદ = અનિયમ. (૧) તેમાં પ્રથમપક્ષમાં એમ કહેશો કે— જ્યાં સુધી શક્તિ હોય ત્યાં સુધીનું પરચક્રબાણ એ અપરિમાણપ્રત્યાખ્યાન કહેવાય. આ રીતે માનતા તો શક્તિ હોય ત્યાં સુધીની કાળમર્યાદા જ થવાથી અમારા મતનો જ તમે અનુવાદ કર્યો કહેવાય. (અર્થાત્ અમે જે માન્યું છે તે જ તમે માનો છો.) તથા તમારાવડે કલ્પાયેલ આશંસાદોષ પણ તમારી કરેલી વ્યાખ્યામાં રહેવાનો જ છે. (કારણ કે તમે પણ શક્તિ હોય ત્યાં સુધીની કાળમર્યાદા માની છે.)

(૨) હવે જો એમ કહો કે— ભવિષ્યનો બધો જ કાળ અપરિમાણ કહેવાય અર્થાત્ મર્યાદા વિનાનું પરચક્રબાણ કરવું એટલે ભવિષ્યમાં કાયમ માટે પરચક્રબાણનું પાલન કરવું. એવું માનતા મૃત્યુ બાદ ભવાન્તરમાં વ્રતનો ભંગ અવશ્ય થવાનો જ (કારણ કે ભવાન્તરમાં ગયા પછી પણ પરચક્રબાણ ચાલુ જ છે અને તેનું તો પાલન થઈ શકતું નથી.)

તથા (૩) અપરિચ્છેદપક્ષમાં પણ કાળનો નિયમ ન હોવાથી વ્રતભંગાદિ દોષો લાગે છે. (અહીં આદિ શબ્દથી બીજા દોષો આ પ્રમાણે જાણવા કે કાળનો નિયમ ન હોવાથી કાં'તો વ્યક્તિ પરચક્રબાણ લીધા બાદ ઘડી-બેઘડી પછી પરચક્રબાણ પારે અથવા ભવિષ્યનો સંપૂર્ણકાળ પરચક્રબાણનું પાલન કરે. હવે જો ભવિષ્યકાળ સંપૂર્ણ લેવાનો હોય તો મુક્તાત્માને પણ સંયમી માનવા પડે કારણ કે તેઓ પણ સર્વ અનાગતકાળ સંવરધારી છે, પરંતુ મુક્તાત્માને સંયમી કહેવાય નહીં કારણ કે તે આગમવિરુદ્ધ છે— આગમમાં સિદ્ધોને સંયમી કહ્યા નથી.)

આ રીતે આચાર્યવડે સમજાવવા છતાં જ્યારે સમજતો નથી ત્યારે જે અન્યગચ્છીય બહુશ્રુત સ્થવિરો હતા તેમને પૂછતાં તેઓએ કહ્યું કે, “આચાર્ય જે કહે છે તે સત્ય છે. ત્યારે ગોષ્ઠામાહિલ કહે છે કે, “તમે શું જાણો ? જે હું કહું છું તે જ તીર્થકરોએ કહ્યું છે.” તે સ્થવિરોએ કહ્યું, “તું બરાબર જાણતો નથી, તીર્થકરોની તું આશાતના કર નહીં.” છતાં જ્યારે સમજતો નથી ત્યારે સંઘને ભેગો કર્યો. સર્વ સંઘે દેવતાનો કાયોત્સર્ગ કર્યો. જે ભદ્રિકા (=સંઘ ઉપર બહુમાન ધારણ કરનારી) દેવી હતી તે આવેલી કહે છે કે “આજ્ઞા આપો મારું શું કામ પડ્યું ?” ત્યારે

૩૧. એવાચાર્યૈર્ભળિણે ન પ્રતિપદ્યતે, તતો યેઽપિ અન્યગચ્છીયાઃ સ્થવિરા બહુશ્રુતાસ્તે પૃષ્ઠા ભળન્તિ— એતાવદેવ, તતઃ સ ભળતિ—યૂયં કિં જાનીથ, તીર્થકરૈરેતાવદ્ભળિણં યથાઽહં ભળામિ, તે ભળન્તિ—ત્વં ન જાનાસિ, મા તીર્થકરાન્ આજ્ઞાતય, યદા ન તિષ્ઠિત તદા સઙ્ગસમવાયઃ કૃતઃ, તતઃ સર્વસઙ્ગેન દેવતાયાઃ કાયોત્સર્ગઃ

ક્રો ઝા ભદ્રિયા સા આગયા ભળતિ-સંદિસહત્તિ, તાહે સા ભળિયા-વચ્ચ તિત્થગરં પુચ્છ - કિં જં ગોઘ્રામાહિલો ભળતિ તં સચ્ચં કિં જં દુબ્બલિયાપૂસમિત્તપ્પમુહો સંઘોત્તિ, તાહે સા ભળઇ-મમ અણુગ્ગહં દેહ કાઝસ્સગ્ગં ગમણાપહિઘાયનિમિત્તં, તઓ ઠિયા કાઝસ્સગ્ગં, તાહે સા ભગવંતં પુચ્છઠ્ઠણ આગયા ભળતિ-જહા સંઘો સમ્માવાદી, ઇયરો મિચ્છાવાદી, નિહ્હઓ ઇસ 5 સત્તમઓ, તાહે સો ભળતિ-ઇસા અપ્પિહ્હિયા વરાઈ, કા ઇયાઇ સત્તી ગંતૂણં ?, તોવિ ન સદ્દહ્ઠ, તાહે સંઘેણ બજ્ઝો ક્રઓ, તતો સો અણાલોઠ્ઠયપહિઠ્ઠંતો કાલગતો ॥

ગતઃ સત્તમો નિહ્હવઃ, ભળિતાશ્ચ દેશવિસંવાદિનો નિહ્હવાઃ, સામ્પ્રતમનેનૈવ પ્રસ્તાવેન પ્રભૂતવિસંવાદિનો બોટિકા ભળ્યન્તે, તત્ર કદૈતે સઙ્ગાતા ઇતિ પ્રતિપાદયન્નાહ-

છવ્વાસમયાઈં નવુત્તરાઈં તડયા સિદ્ધિં ગયસ્સ વીરસ્સ ।

10 તો બોડિયાણ દિટ્ઠી રહવીરપુરે સમુપ્પણ્ણા ॥ ૧૪૫ ॥ (મૂ૦ભા૦)

નિગદસિદ્ધૈવ, તત્ર યથા બોટિકાનાં દષ્ટિરુત્પન્ના તથા સંગ્રહગાથયોપદર્શયન્નાહ-

સંઘે કહ્યું કે, “તીર્થકર પાસે જા, અને પૂછ કે-ગોષ્ઠામાહિલ જે કહે છે તે સત્ય છે કે દુર્બલિકાપુષ્પમિત્ર વગેરે સંઘ જે કહે છે તે સત્ય છે.” દેવીએ કહ્યું, “મારા ઉપર એક ઉપકાર કરો કે મારા ગમનમાં કોઈ વિઘ્ન ન આવે ત્યાં સુધી તમે બધા કાયોત્સર્ગ કરો.” સંઘ કાયોત્સર્ગમાં રહ્યો. દેવીએ ભગવાનને 15 પૂછીને આવીને કહ્યું કે- “સંઘ સમ્યગ્વાદી છે અને ગોષ્ઠામાહિલ મિથ્યાવાદી છે, આ સાતમો નિહ્હવ છે.”

ત્યારે ગોષ્ઠામાહિલે કહ્યું, “આ બિચારી તો અલ્પચ્છદિવાળી છે. ભગવાન પાસે જવાની શક્તિ આની પાસે ક્યાંથી હોય ?” તે શ્રદ્ધા કરતો નથી. ત્યારે સંઘે તેને સંઘબહાર કર્યો. ત્યારપછી તે આલોચના કર્યા વિના મૃત્યુ પામ્યો. ॥૧૪૪॥

20 **અવતરણિકા :** સાતમો નિહ્હવ કહ્યો, આ સાથે અમુક વચનો ઉપર ખોટી માન્યતાવાળા આ નિહ્હવો કહ્યા, હવે આ અવસરે જ ભગવાનના ઘણાં વચનો ઉપર ખોટી માન્યતાવાળા બોટિકો (દિગંબરો) કહેવાય છે. તેમાં ક્યારે બોટિકો થયા ? એ પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : વીરપ્રભુના નિર્વાણ પછી છસો નવવર્ષે બોટિકોનો (દિગંબરોનો) મત રથવીરપુરમાં ઉત્પન્ન થયો.

25 **ટીકાર્થ :** ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. ॥૧૪૫॥ તેમાં જે રીતે બોટિકોનો મત ઉત્પન્ન થયો તે રીતે સંગ્રહગાથા વડે બતાડતા કહે છે ⇨

૩૨. કૃતો, યા ભદ્રિકા સા આગતા ભળતિ-સંદિશતેતિ, તદા સા ભળિતા-વ્રજ તીર્થકરં પૂચ્છ- કિં યત્ ગોષ્ઠામાહિલો ભળતિ તત્સત્યં કિં યદુર્બલિકાપુષ્પમિત્રપ્રમુખઃ સઙ્ગ ઇતિ ?, તદા સા ભળતિ-મમાનુગ્રહં દત્ત કાયોત્સર્ગં ગમનાપ્રતિઘાતનિમિત્તં, તતઃ સ્થિતાઃ કાયોત્સર્ગ, તદા સા ભગવન્તં પૃષ્ટ્વા આગતા 30 ભળતિ-યથા સઙ્ગઃ સમ્યગ્વાદી, ઇતરો મિથ્યાવાદી નિહ્હવ ઇષ સત્તમકઃ, તદા સ ભળતિ-ઇષાઽર્પ્યદ્ધિકા વરાકી કૈતસ્યાઃ શક્તિર્ગન્તું, તતોઽપિ ન શ્રદ્ધાતિ, તદા સઙ્ગેન બાહ્યઃ કૃતઃ, તતઃ સોઽનાલોચિતપ્રતિક્રાન્તઃ કાલગતઃ ।

રહવીરપુરં નયરં દીવગમુજ્જાણ અજ્જકળ્હે ય ।

સિવભૂઙ્ગસ્સુવર્હિમિ ય પુચ્છા થેરાણ કહણા ય ॥ ૧૪૬ ॥ (મૂ૦ભા૦)

વ્યાખ્યા : રહવીરપુરં નગરં, તત્થ દીવગમુજ્જાણં, તત્થ અજ્જકળ્હા ણામાયરિયા સમોસઢા, તત્થ ય ંગો સહસ્સમલ્લો સિવભૂતી નામ, તસ્સ ભજ્જા, સા તસ્સ માયં વઙ્ગેઙ્ગ-તુજ્ઙ પુત્તો દિવસે ૨ અઙ્ગરત્તે ંદ્ડ, અહં જગ્ગામિ છુહાતિયા અચ્છામિ, તાહે તાં ભણ્ણતિ-મા દારં દેજ્જાહિ, અહં અજ્જ જગ્ગામિ, સા પસુત્તા, ંયરા જગ્ગં, અઙ્ગરત્તે આગઓ બારં મગ્ગં, માયાં અંબાઙ્ગિઓ-જત્થ ંયાં વેલાં ંઘાઙ્ગિયાણિ દારાણિ તત્થ વચ્ચ, સો નિગ્ગઓ, મગ્ગંતેણ સાહુપઙ્ગિસ્સઓ ંઘાઙ્ગિઓ દિઙ્ગો, વંદિત્તા ભણ્ણતિ-પવ્વાવેહ મં, તે નેચ્છંતિ, સયં લોઓ કઓ, તાહે સે લિંગં દિણ્ણં, તે વિહરિયા । પુણો આગયાણં રણ્ણા કંબલરચણં સે દિણ્ણં, આયરિણ્ણ કિં ંણ

ગાથાર્થ : રથવીરપુરનગર - દીપકોઘાન - આર્યકૃષ્ણ - શિવભૂતિની ઉપધિ માટે પૃચ્છા અને સ્થવિરોનું કથન. 10

★ દિગંબરમતની ઉત્પત્તિ ★

ટીકાર્થ : રથવીરપુરનામે નગર હતું. ત્યાં દીપકનામે ઉઘાન હતું. તેમાં આર્યકૃષ્ણનામે આચાર્ય પધાર્યા. તે નગરમાં એક શિવભૂતિનામે સહસ્ત્રમલ્લ હતો. તેને એક પત્ની હતી. પત્ની શિવભૂતિની માતાને કહે છે કે, “તમારો પુત્ર રોજેરોજ અડધી રાતે ઘરે આવે છે. તેથી મારે રોજ જાગવું પડે છે અને એમની રાહ જોવામાં રોજ ભૂખ્યા રહેવું પડે છે.” ત્યારે માતાએ કહ્યું, “તારે દરવાજો ખોલવો નહીં.” આજે હું જાગીશ. તે સૂઈ ગઈ અને માતા જાગે છે. અડધી રાતે આવેલો તે દ્વાર ખખડાવે છે ત્યારે માતા ઠપકો આપે છે કે- “આ સમયે જ્યાં દરવાજા ખુલ્લા હોય ત્યાં જા.” તે નીકળી ગયો.

શોધતા-શોધતા સાધુના ઉપાશ્રયનો દરવાજો ખુલ્લો જોયો. વંદન કરીને તેણે કહ્યું, “મને દીક્ષા આપો.” સાધુઓ દીક્ષા આપવા ઈચ્છતા નથી. તેથી તેણે જાતે જ લોચ કર્યો. સાધુઓએ ત્યાર પછી તેને વેષ આપ્યો અને સાથે વિહાર કર્યો. થોડા સમય પછી પાછા આવેલા તેને રાજાએ કંબલરત્ન આપ્યું. (તે કંબલરત્ન લઈ આચાર્યપાસે આવે છે.) 20

૩૩. રથવીરપુરં નગરં, તત્ર દીપકાચ્ચમુદ્ધાનં, તત્ર આર્યકૃષ્ણા નામાચાર્યાઃ સમવસૂતાઃ, તત્ર ચૈકઃ સહસ્ત્રમલ્લઃ શિવભૂતિનામ, તસ્ય માર્યા, સા તસ્ય માતરં કલહયતિ-તવ પુત્રો દિવસે દિવસેઽર્ધરાત્રે આયાતિ, અહં જાગર્મિ ક્ષુધાર્દિતા તિણ્ણમિ, તદા તયા મળ્ણયતે- મા દારં પિધાઃ,અહમઘ જાગર્મિ, સા પ્રસુતા, ંતરા જાગર્ત્તિ, અર્ધરાત્રે આગતો દ્વારં માર્ગયતિ, માત્રા નિર્મત્સિતઃ-યત્રૈતસ્યાં વેલાયામુદ્ઘાટિતાનિ દ્વારાણિ તત્ર વ્રજ, સ નિર્ગતઃ, માર્ગયતા સાધુપ્રતિશ્રય ંદ્ધાટિતો દ્ઘ્ઘઃ વન્દિત્વા મળ્ણતિ-વ્રાજયત માં, તે નેચ્છન્તિ, સ્વયં લોચઃ કૃતઃ, તદા તસ્મૈ લિઙ્ગં દત્તં, તે વિહ્તાઃ । પુનરાગતેષુ રાજા કમ્બલરત્તં તસ્મૈ દત્તમ્, આચાર્યેણ કિમેતેન 25

૩૪
જતીણં ?, કિં ગહિયંતિ ભણિરૂણ તસ્મ અણાપુચ્છાએ ફાલિયં નિસિજ્જાઓ ય કયાઓ, તતો કસાઈઓ । અન્નયા જિણકપ્પિયા વણિણજ્જંતિ, જહા—‘જિણકપ્પિયા ય દુવિહા પાણીપાયા પડિગ્ગહધરા ય । પાઝરણમપાઝરણા એકેક્યા તે ભવે દુવિહા ॥ ૧ ॥ દુગતિગચઝક્કપણગં નવદસએકારસેવ બારસગં । એ અદ્દ વિકપ્પા જિણકપ્પે હોંતિ ઝવહિસ્સ ॥ ૨ ॥ કેસિંચિ દુવિહો ઝવહી રયહરણં પોત્તિયા ય, અન્નેસિં તિવિહો—દો તે ચેવ કપ્પો વઙ્ગિઓ, ચઝવ્વિહે દો કપ્પા, પંચવિહે તિણિણ, નવવિહે રયહરણમુહપત્તિયાઓ, તહા—‘પત્તં પત્તાબંધો પાયઢ્ઢવણં ચ પાયકેસરિયા । પડલાઈં રયત્તાણં ચ ગોચ્છઓ પાયણિજ્જોગો ॥ ૧ ॥’ દસવિહે કપ્પો વઙ્ગિતો, એગારસવિહે દો, બારસવિહે તિણિ । એત્થંતરે સિવભૂઢ્ઢણા પુચ્છિઓ—કિમિયાણિં એત્તિઓ ઝવહી ઢરિજ્જતિ ?,

આચાર્યે આવી કંબલરત્નનું સાધુઓને શું પ્રયોજન હોય ? શા માટે ગ્રહણ કર્યું ? એ પ્રમાણે કહીને તેને પૂછ્યા વિના જ કંબલરત્નના ટુકડા કરીને નિષેધા બનાવી દીધી. તેથી શિવભૂતિ ગુસ્સે થયો. એકવાર જિનકલ્પિઓનું વર્ણન ચાલતું હતું કે— જિનકલ્પિઓ બે પ્રકારનાં છે : (૧) કરપાત્રી, (૨) પાત્રાઓને ધારણ કરનારા. તે દરેક પાછા બે પ્રકારે— (૧) વસ્ત્રવાળા, (૨) વસ્ત્રવિનાના. ॥૧॥ બે-ત્રણ-ચાર-પાંચ -નવ-દસ-અગિયાર અને બાર. આ પ્રમાણે જિનકલ્પમાં ઉપધિના આઠ વિકલ્પ હોય છે. ॥૨॥

૧૫ તે આ પ્રમાણે કે— કેટલાક જિનકલ્પિકોને બે પ્રકારની ઉપધિ હોય છે— રજોહરણ અને મુહપત્તિ. કેટલાકોને ત્રણ પ્રકારે— રજોહરણ અને મુહપત્તિ. આ બે તે જ અને ત્રીજા તરીકે કપડો વધ્યો. ચાર પ્રકારની ઉપધિમાં— રજોહરણ, મુહપત્તિ સાથે બે કપડાં, પાંચ પ્રકારમાં ત્રણ કપડાં, નવ પ્રકારમાં - રજોહરણ-મુહપત્તિ તથા પાત્રુ, ઝોળી, પાત્રાસન, પાત્રકેસરિકા (ચરવળી જેવું), પલ્લા, રજસ્ત્રાણ અને ગુચ્છા એ પ્રમાણે સાત પ્રકારનો પાત્રનિર્યોગ. ॥૧॥ (અહીં પાત્રનિર્યોગ એટલે પાત્રનો પરિવાર.)

દસ પ્રકારની ઉપધિમાં— રજોહરણ + મુહપત્તિ + પાત્રપરિવાર + એક કપડો, અગિયાર પ્રકારની ઉપધિમાં - એક કપડાંને બદલે બે કપડાં લેવા અને બાર પ્રકારની ઉપધિમાં ત્રણ કપડાં ગણવા. આ દરમિયાન શિવભૂતિએ પૂછ્યું કે— “વર્તમાનમાં શા માટે આટલી બધી ઉપાધિ રખાય

૩૪. યતીનામ્ ? કિં ગૃહીતમિતિ ભણિત્વા તમનાપૃચ્છ્ય સ્ફાટિતં નિષદ્યાશ્ચ કૃતાઃ, તતઃ કષાયિતઃ । અન્યદા જિનકલ્પિકા વર્ણયન્તે, યથા—જિનકલ્પિકાશ્ચ દ્વિવિધાઃ પાણિપાત્રાઃ પતદ્ગ્રહધરાશ્ચ । સપ્રાવરણા અપ્રાવરણા એકૈકાસ્તે ભવેયુર્દિવિધાઃ ॥ ૧ ॥ દ્વિકઃ ત્રિકઃ ચતુષ્કઃ પશ્ચકો નવકો દશક એકાદશક એવ દ્વાદશકઃ ષ એતેઽષ્ટ વિકલ્પા જિનલ્યે ભવન્ત્યુપધેઃ ॥ ૨ ॥ કેષાઞ્ચિદ્વિવિધ ઉપધિઃ રજોહરણં મુખવસ્ત્રિકા ચ, અન્યેષાં ત્રિવિધઃ—દ્વૌ તાવેવ કલ્પો વર્ધિતઃ, ચતુર્વિધે દ્વૌ કલ્પૌ, પચ્ચવિધે ત્રય, નવવિધે રજોહરણમુખવસ્ત્રિકે, તથા—પાત્રં પાત્રબન્ધઃ પાત્રસ્થાપનં ચ પાત્રકેશશરિકા । પટલા રજસ્ત્રાણં ચ ગોચ્છકઃ પાત્રનિર્યોગઃ ॥ ૧ ॥ દશવિધે કલ્પો વર્ધિતઃ, એકાદશવિધે દ્વૌ દ્વાદશવિધે ત્રયઃ । અત્રાન્તરે શિવભૂતિના પૃષ્ઠઃ—કિમિદાનીમેતાવાનુપધિર્ધિ(ર્ધિ)યતે ?

૩૫ જૈણ જિણકપ્પો ન કીરઙ્ગ, ગુરુ ણા ભણિયં—ણ તીરઙ્ગ સો, ઙ્ગિયાણિં વોચ્છિન્નો, તતો સો ભણતિ—
કિં વોચ્છિજ્જતિ ?, અહં કરોમિ, સો ચેવ પરલોગત્થિણા કાયવ્વો, કિં ઉવહિપડિગ્ગહેણ ?,
પરિગ્ગહસબ્ભાવે કસાયમુચ્છાભયાઙ્ગયા બહુદોસા, અપરિગ્ગહત્તં ચ સુએ ભણિયં, અચેલા ય
જિણિંદા, અતો અચેલયા સુંદરત્તિ, ગુરુ ણા ભણિઓ—દેહસબ્ભાવેઽવિ કસાયમુચ્છાઙ્ગયા કસ્સવિ
હવંતિ, તો દેહોઽવિ પરિચ્ચઙ્ગયવ્વોત્તિ, અપરિગ્ગહત્તં ચ સુતે ભણિયં, ધમ્મોપકરણેવિ મુચ્છા ન 5
કાયવ્વત્તિ, જિણાવિ ણેગંતેણ અચેલા, જઓ ભણિયં—‘સવ્વેવિ એગ્ગદૂસેણ નિગ્ગયા જિણવરા
ઙ્ગયાદિ’ એવં શ્વેરહિં કહણા સે કતત્તિ ગાથાર્થઃ ॥ એવંપિ પણ્ણવિઓ કમ્મોદણેણ ચીવરાણિ
છહેત્તા ગઓ, તસ્સુત્તરા ભઙ્ગી, ઉજ્જાણે ઠિયસ્સ વંદિયા ગયા, તં દઙ્ગુણ તીએવિ ચીવરાણિ

છે ? જિનકલ્પનું આચરણ કેમ કરાતું નથી ?” ગુરુએ જવાબ આપ્યો, “અત્યારે જિનકલ્પનું પાલન
કરવું શક્ય નથી અત્યારે જિનકલ્પ વિસ્થેદ પામ્યો છે. શિવભૂતિએ કહ્યું, “શા માટે વિસ્થેદ 10
પામ્યો ? હું કરીશ, તે જિનકલ્પ જ પરલોકના અર્થોએ કરવો જોઈએ. ઉપધિનો પરિગ્રહ શા
માટે કરવો ? કારણ કે પરિગ્રહ હોય તો કષાય-મૂર્છા-ભયાદિ ઘણાં દોષો થાય અને આગમમાં
અપરિગ્રહપણું કહ્યું છે. વળી જિનન્દ્રો પણ વસ્ત્ર વિનાના હતા. તેથી અચેલપણું જ સુંદર છે.”
(અહીં શિવભૂતિની ૩ વાતો છે. (૧) ભયકષાયોદિ, (૨) અપરિગ્રહપણું, (૩) જિનેશ્વરોનું
અચેલપણું. આ ત્રણે વાતના હવે ગુરુ ઉત્તર આપે છે.) 15

ગુરુ : (જો પરિગ્રહમાત્રથી ભયકષાયોદિ દોષો થતાં હોય તો) દેહના સદ્ભાવમાં પણ
કો’કને કષાયમૂર્છાદિ દોષો થાય છે. તેથી દેહ પણ ત્યાજ્ય બની જશે. (આમ ભયકષાયોદિ
દોષો થવાના ભયથી વસ્તુમાત્રનો ત્યાગ કરવો ઉચિત નથી.) અને સૂત્રમાં જે અપરિગ્રહપણું કહ્યું
છે. (તેનો અર્થ મૂર્છાના ત્યાગથી ધર્મોપકરણના પરિગ્રહમાત્રથી પરિગ્રહનો દોષ લાગતો નથી.)
વળી જિનેશ્વરો પણ એકાંતે અચેલક હોતા નથી, કારણ કે કહ્યું છે કે— “સર્વજિનેશ્વરો એકદૂષ્ય 20
(એક વસ્ત્ર) સાથે નીકળ્યા.” આ પ્રમાણે સ્થવિરોએ શિવભૂતિને સમજાવ્યો.

આ પ્રમાણે સમજાવવા છતાં તે કર્મોદયથી વસ્ત્રોને છોડીને જતો રહ્યો. ઉત્તરાનામે તેની
બહેન ઉદ્યાનમાં રહેલા શિવભૂતિને વંદન કરવા માટે ગઈ. તેને જોઈને તેણીએ પણ વસ્ત્રોનો

૩૬. યેન જિનકલ્પો ન ક્રિયતે, ગુરુ ણા ભણિતં ન શક્યતે, સ ઙ્ગિદાનીં વ્યુચ્છિન્નઃ, તતઃ સ ભણતિ—
કિં વ્યુચ્છિદ્યતે ?, અહં કરોમિ, સ એવ પરલોકાર્થિણા કર્તવ્યઃ કિમુપધિપરિગ્રહેણ ?, પરિગ્રહસબ્ભાવે 25
કષાયમૂર્છાભયાદિકા બહવો દોષાઃ, અપરિગ્રહત્વં ચ શ્રુતે ભણિતમ્, અચેલાશ્ચ નિન્દ્રાઃ, અતોઽચેલેતા
સુન્દરેતિ, ગુરુ ણા ભણિતઃ—દેહસબ્ભાવેઽપિ કષાયમૂર્છાદયઃ કસ્યચિત્ ભવન્તિ, તતો દેહોઽપિ પરિત્યક્તવ્ય
ઙ્ગિતિ, અપરિગ્રહત્વં ચ સૂત્રે ભણિતં, ધર્મોપકરણેઽપિ મૂર્છા ન કર્તવ્યેતિ, જિના અપિ નૈકાન્તેનાચેલાઃ,
યતો ભણિતં—‘સર્વેઽપિ એકદૂષ્યેણ નિર્ગતા જિનાશ્ચતુર્વિણ્ણિઃ, એવં સ્થવિરૈઃ કથના તસ્મૈ કૃતેતિ ॥ એવમપિ
પ્રજ્ઞાપિતઃ કર્મોદયેન ચીવરાણિ ત્યક્ત્વા ગતઃ, તસ્યોત્તરા ભગિની, ઉદ્યાનસ્થિતાય વન્દિતું ગતા, તં દૃષ્ટ્વા 30
તયાઽપિ ચીવરાણિ

છોડ્યાણિ, તાહે ભિક્ષ્ણં પવિદ્વા, ગણિયાએ દિદ્વા, મા અમ્હ લોગો વિરજ્જિહિત્તિ ઝે સે પોત્તી બદ્ધા, તાહે સા નેચ્છઙ્ગ, તેણ ભણિયં-અચ્છઙ્ગ એસા, તવ દેવયાએ દિણ્ણા, તેણ ય દો સીસા પવ્વાવિયા-કોડિન્નો કોટ્ટવીરે ય, તતો સીસાણ પરંપરાફાસો જાઓ, એવં બોડિયા ઉપ્પણ્ણા ।

અમુમેવાર્થમુપસંજિહીર્ષુરાહ મૂલભાષ્યકાર:-

5

ઠહાએ પ્પણ્ણત્તં બોડિયસિવભૂડુત્તરાહિ ઇમં ।

મિચ્છાદંસણમિણમો રહવીરપુરે સમુપ્પણ્ણં ॥ ૧૪૭ ॥

બોડિયસિવભૂડૂઓ બોડિયલિંગસસ હોઙ્ગ ઉપ્પત્તી ।

કોડિણ્ણકોટ્ટવીરા પરંપરાફાસમુપ્પણ્ણા ॥ ૧૪૮ ॥ (મૂંભા૦)

10 વ્યાખ્યા : ‘ઠહયા’ સ્વતર્કબુદ્ધ્યા ‘પ્રજ્ઞસં’ પ્રણીતં બોટિકશિવભૂત્યુત્તરાધ્યામિદં મિથ્યાદર્શનમ્, ‘ઇણમો’ત્તિ એતચ્ચ ક્ષેત્રતો રથવીરપુરે સમુત્પન્નમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ બોટિકશિવભૂતેઃ સકાશાત્ બોટિકલિંગસસ્ય ભવત્યુત્પત્તિઃ, વર્તમાનનિર્દેશપ્રયોજનં પૂર્વવત્, પાઠાન્તરં વા ‘બોડિયલિંગસસ આસિ ઉપ્પત્તી’ તતઃ કૌડિન્યઃ કુટ્ટવીરશ્ચ, ‘સર્વો દ્વન્દ્વો વિભાષયા એકવદ્ભવતીતિ કૌણ્ડિન્યકોટ્ટવીરં

15 ત્યાગ કર્યો. ત્યાર પછી તે ભિક્ષા લેવા ગઈ. ત્યાં એક ગણિકાએ તેણીને જોઈ. (નગ્ન સ્ત્રીના બિભત્સ અંગો જોઈને) લોકો અમારાથી વિરાગ ન પામે તે માટે ગણિકાએ તેની છાતી ઉપર વસ્ત્ર બાંધ્યું. તે સ્ત્રી વસ્ત્રને ઈચ્છતી નથી. શિવભૂતિએ કહ્યું, “આ વસ્ત્રને પહેરી રાખો, તમને આ દેવતાએ આપ્યું છે.” શિવભૂતિએ બે શિષ્યોને દીક્ષા આપી— કૌડિન્ય અને કોટ્ટવીર. ત્યાર પછી શિષ્યોની પરંપરાનો સ્પર્શ થયો. (અર્થાત્ શિષ્ય-પ્રશિષ્યની પરંપરા ચાલુ થઈ.) આ પ્રમાણે બોટિકોનો મત ઉત્પન્ન થયો. ॥૧૪૬॥

20 અવતરણિકા : આ જ અર્થનો ઉપસંહાર કરવાની ઈચ્છાવાળા મૂળભાષ્યકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : બંને ગાથાઓનો અર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : પોતાની તાર્કિક બુદ્ધિથી બોટિક (વસ્ત્ર વિનાના) એવા શિવભૂતિ અને ઉત્તરાનામની બહેને આ મિથ્યાદર્શન રચ્યું અને આ મત ક્ષેત્રથી રથવીરપુરમાં ઉત્પન્ન થયું. ॥૧૪૭॥ બોટિકશિવભૂતિથી બોટિકલિંગની ઉત્પત્તિ થઈ છે. મૂળગાથામાં હોઙ્ગ=ભવતિ એ પ્રમાણે જે વર્તમાનકાળનો નિર્દેશ કરેલ છે. તેનું પ્રયોજન પૂર્વની જેમ જાણવું અથવા હોઙ્ગની બદલે આસિ એ પ્રમાણે પાઠાન્તર જાણવો અર્થાત્ બોટિકલિંગની ઉત્પત્તિ થઈ હતી એ પ્રમાણે ભૂતકાળ જાણવો.

25 “કૌડિન્ય અને કોટ્ટવીર” અહીં દરેક દ્વન્દ્વનો વિકલ્પે એકવત્ ભાવ થાય છે (અર્થાત્ એકવચનમાં થાય છે) તેથી સૂત્રમાં એકવચન છે. કૌડિન્ય-કોટ્ટવીરથી આચાર્ય-શિષ્યના સંબંધરૂપ

30 ૩૬. ત્યક્તાનિ, તદા ભિક્ષાયૈ પ્રવિષ્ણા, ગણિકયા દૃષ્ટા, માઽસ્માસુ લોકો વિરઙ્ક્ષીદિતિ ઝસિ તસ્યા વસ્ત્રં બદ્ધં, તદા સા નેચ્છતિ, તેન ભણિતં-તિષ્ઠત્વેતત્ તુભ્યં દેવતયા દત્તં, તેન ચ દ્વૌ શિષ્યૌ પ્રવ્રાજિતૌ- કૌણ્ડિન્યઃ કોટ્ટવીરશ્ચ, તતઃ શિષ્યાણાં પરમ્પરાસ્પર્શો જાતઃ, એવં બોટિકા ઉત્પન્નાઃ।

તસ્માત્, પરમ્પરાસ્પર્શમ્—આચાર્યશિષ્યસમ્બન્ધલક્ષણમધિકૃત્યોત્પન્ના—સજ્ઞાતા, બોટિકદષ્ટિ-
રધ્યાહરણીયેતિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતં નિહવવક્તવ્યતાં નિગમયન્નાહ—

एवं एए कहिया ओसपिणीए उ निण्हया सत्त ।

वीरवरस्स पवयणे सेसाणं पव्वयणे णत्थि ॥ ७८४ ॥

5

વ્યાખ્યા : 'એવમ્' ઉક્તેન્ પ્રકારેણ 'એતે' અનન્તરોક્તાઃ 'કથિતાઃ' પ્રતિપાદિતાઃ, અવસર્પિણ્યામેવ
નિહવાઃ સપ્ત અમી વીરવરસ્ય 'પ્રવચને' તીર્થે, 'શેષાણામ્' અર્હતાં પ્રવચને 'નત્થિ'ત્તિ ન સન્તિ,
યદ્વા નાસ્તિ નિહવસત્તેતિ ગાથાર્થઃ ॥

मोत्तूणमेसिमिक्कं सेसाणं जावजीविया दिट्ठी ।

एक्केक्कस्य य एत्तो दो दो दोसा मुणोयव्वा ॥ ७८५ ॥

10

વ્યાખ્યા : મુક્ત્વૈષામેકં ગોષ્ઠામાહિલં નિહવાધમં 'શેષાણાં' જમાલિપ્રભૃતીનાં પ્રત્યાખ્યાન-
મઙ્ગીકૃત્ય યાવજ્જીવીકા દષ્ટિઃ, નાપરિમાણં પ્રત્યાખ્યાનમિચ્છન્તીતિ ભાવના, આહ—પ્રકરણાદેવેદમ-
વસીયતે કિમર્થમસ્યોપન્યાસ ઇતિ ?, ઉચ્યતે, પ્રત્યહમુપયોગેન પ્રત્યાખ્યાનસ્યોપયોગિત્વાન્મા ભૂત્
પરંપરાના સ્પર્શને આશ્રયી ઉત્પન્ન થઈ. (કોણ ઉત્પન્ન થઈ ? તે કહે છે—) બોટિકદષ્ટિ ઉત્પન્ન
થઈ. એ પ્રમાણે અધ્યાહાર જાણી લેવો. (અર્થાત્ શિષ્ય-પ્રશિષ્યની પરંપરાવડે બોટિકમત વૃદ્ધિને
પામ્યો.)

15

अवतरशिका : હવે નિહવોની વક્તવ્યતાનું નિગમન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : આ પ્રમાણે આ સાત નિહવો આ અવસર્પિણીમાં વીરપ્રભુના તીર્થમાં (ઉત્પન્ન
થયા), શેષ અરિહંતોના તીર્થમાં (નિહવોની સત્તા) નથી.

ટીકાર્થ : ઉપર કહેવાયેલ પ્રકારવડે, હમણાં જ કહેલા = પ્રતિપાદન કરાયેલા, અવસર્પિણીમાં
જ આ સાત નિહવો, વીરપ્રભુના તીર્થમાં, શેષ અરિહંતોના તીર્થમાં (નિહવો) નથી અથવા
નિહવોની સત્તા નથી. (ટીકાનો અન્વય આ પ્રમાણે— ઉપર કહેવાયેલ પ્રકારવડે હમણાં જ પ્રતિપાદન
કરાયેલા આ સાત નિહવો અવસર્પિણીમાં પ્રભુવીરના તીર્થમાં થયા છે, શેષ અરિહંતોના તીર્થમાં
નિહવો થયા નથી અથવા નિહવોની સત્તા નથી.) ॥૭૮૪॥

20

ગાથાર્થ : આ સાત નિહવોમાંથી એકને છોડીને શેષોની યાવજ્જીવ દષ્ટિ થઈ. આમાંથી
દરેકને બે-બે દોષો જાણવા.

25

ટીકાર્થ : આ સાત નિહવોમાંથી નિહવોમાં અધમ એવા એક ગોષ્ઠામાહિલને છોડીને શેષ
જમાલિ વગેરેની પ્રત્યાખ્યાનને આશ્રયી યાવજ્જીવિક દષ્ટિ થઈ, અર્થાત્ જમાલિ વગેરે પરિમાણ
વિનાનું પ્રત્યાખ્યાન ઈચ્છતા નથી. (અર્થાત્ ગોષ્ઠામાહિલ સિવાય શેષ જમાલિ વગેરેના મત
પ્રમાણે— પ્રત્યાખ્યાનમાં કાળની મર્યાદા હોવી જ જોઈએ તે વિનાનું પચ્ચક્ષ્યાણ ન હોય.)

30

શંકા : આ ભાવાર્થ પ્રકરણથી જ (એટલે કે નિહવોના નિરૂપણથી જ) જણાય જાય છે
તો તમે અહીં ફરીથી શા માટે કહે છે ?

- કશ્ચિત્ તથૈવ પ્રતિપદ્યેત(તેતિ), અતો જ્ઞાપ્યતે—નિહ્વાનાનામપિ પ્રત્યાખ્યાને ઇયમેવ દૃષ્ટિઃ, એકૈકસ્ય ચ 'એતો'ત્તિ અતોડમીષાં મધ્યે દ્વૌ દ્વૌ દોષૌ વિજ્ઞાતવ્યૌ, મુક્ત્વૈકમિતિ વર્તતે, ભાવાર્થ તુ વક્ષ્યામઃ, પરસ્પરતો યથાડડહુર્બહુરતા જીવપ્રદેશિકાન્—ભવન્તઃ કારણદ્વયાન્મિથ્યાદૃષ્ટયઃ, ચદ્વળથ—એકપ્રદેશો જીવઃ, તથા ક્રિયમાણં ચ કૃતમિત્યેવં સર્વત્ર યોજ્યં, ગોષ્ટામાહિલમધિકૃત્યૈકૈકસ્ય ત્રયો દોષા
- 5 ઇતિ યથાહુર્બહુરતાન્ ગોષ્ટામાહિલાઃ—દોષત્રયાદ્ ભવન્તો મિથ્યાદૃષ્ટયઃ યત્ કૃતં કૃતમિતિ ભગતઃ તથા બદ્ધં કર્મ વેદ્યતે યાવજ્જીવં ચ પ્રત્યાખ્યાનમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

તત્રૈતા દૃષ્ટયઃ કિં સંસારાય આહોસ્વિદપવર્ગાયેત્યાશઙ્કાનિવૃત્ત્યર્થમાહ—

સત્તેયા દિટ્ટીઓ જાઇજરામરણગભ્ભવસહીણં ।

મૂલં સંસારસ્સ ડ ભવંતિ નિગંથરૂવેણં ॥ ૭૮૬ ॥

- 10 સમાધાન : રોજેરોજ પ્રત્યાખ્યાનનો ઉપયોગ કરવાનો હોવાથી પ્રત્યાખ્યાન અત્યંત ઉપયોગી છે અને તેથી કો'ક ગોષ્ટામાહિલની જેમ જ પ્રત્યાખ્યાન સ્વીકારે નહીં એવું સંભવિત છે, માટે જણાવાય છે કે— નિહ્વોનો પણ પ્રત્યાખ્યાનમાં આ પ્રમાણે મત હતો. (અર્થાત્ બીજા તો જવા દો નિહ્વો પણ કાળમર્યાદાવાળું પ્રત્યાખ્યાન માને છે એવું જણાવી દરેક લોકોએ પ્રત્યાખ્યાનમાં કાળમર્યાદા માનવી આવશ્યક છે. પરંતુ ગોષ્ટામાહિલની જેમ મર્યાદાવિનાનું પ્રત્યાખ્યાન કરવું નહીં.
- 15 એ વાત જણાવવામાં આવે છે.)

- આ લોકોમાં એકને છોડી દરેકને બે-બે દોષો જાણવા યોગ્ય છે. મૂળગાથામાં “એકને છોડીને” આ શબ્દ નથી તે અહીં જાણવો. આ પંક્તિનો ભાવાર્થ આગળ અમે જણાવીશું. (તે જ જણાવે છે કે) દરેક નિહ્વો પરસ્પર દોષો કહે છે જેમ કે, બહુરતો જીવપ્રદેશિકોને કહે છે કે— તમે બે કારણે મિથ્યાદૃષ્ટિ છો = ખોટા છો. એક તો તમે કહો છો કે— એકપ્રદેશ
- 20 જ જીવરૂપ છે તથા બીજું કારણ ક્રિયમાણં કૃતં. આવી બે માન્યતાને કારણે તમે ખોટા છો. આ પ્રમાણે બધે જોડવું (અર્થાત્ દરેક નિહ્વ બીજા નિહ્વને બે દોષો આપશે. તેમાં (૧) પોતાની માન્યતાને સામેવાળો નિહ્વ સ્વીકારતો નથી એટલે આ એક દોષ અને (૨) સામેવાળા નિહ્વની માન્યતા આ નિહ્વની અપેક્ષાએ ખોટી છે તેથી સામેવાળા નિહ્વની માન્યતા એ બીજો દોષ.) ગોષ્ટામાહિલને આશ્રયી દરેકને ત્રણ-ત્રણ દોષો આવશે. જેમ કે, ગોષ્ટામાહિલ બહુરતોને કહે
- 25 છે કે તમે ત્રણ દોષોને કારણે મિથ્યાત્વી છો, (૧) જે કૃત હોય તેને જ કૃત કહો છો (ક્રિયમાણને નહીં) (૨) બંધાયેલ કર્મ વેદાય છે એમ કહો છો અને (૩) યાવજજીવવાળું પ્રત્યાખ્યાન માનો છો. ॥૭૮૭॥

અવતરણિકા : તેમાં આ મતો શું સંસારની વૃદ્ધિ કરાવનારા છે કે મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરાવનારા છે? આ પ્રમાણેની આશંકાને દૂર કરવા માટે કહે છે ⇨

- 30 ગાથાર્થ : નિર્ગ્થરૂપે રહેલ આ સાત દૃષ્ટિઓ જન્મ-જરા-મરણ અને ગર્ભમાં રહેવારૂપ દીર્ઘસંસારનું કારણ છે.

વ્યાખ્યા : સમૈતા દૃષ્ટ્યઃ, બોટિકાસ્તુ મિથ્યાદૃષ્ટ્ય એવેતિ ન તદ્વિચારઃ, ‘જાતિજરામરણ-ગર્ભવસતીના’મિતિ, જાતિગ્રહણાન્નારકાદિપ્રસૂતિગ્રહ ઇત્યતો ગર્ભવસતિગ્રહણમદુષ્ટું ‘મૂલં’ કારણં, ભવન્તીતિ યોગઃ, મા ભૂત્ સકૃદ્ભાવિનીનાં જાતિજરામરણગર્ભવસીતનાં મૂલમિતિ પ્રત્યયઃ અત આહ- ‘સંસારસ્સ ડ’ સંસરણં સંસારઃ-તિર્યગ્નરનારકામરભવાનુભૂતિરૂપઃ પ્રદીર્ઘો ગૃહ્યતે, તસ્યૈવ તુશબ્દસ્યાવધારણાર્થત્વાત્, નિર્ગન્થરૂપેણેતિ ગાથાર્થઃ ॥

5

આહ-એતે નિહ્વાઃ કિં સાધવઃ ? ઉત તીર્થાન્તરીયાઃ ? ઉત ગૃહસ્થા ઇતિ ?, ઉચ્યતે, ન સાધવઃ, યસ્માત્ સાધૂનામેકસ્યાપ્યર્થાય કૃતમશનાદિ શેષાણામકલ્પ્યં, નૈવં નિહ્વાનામિતિ, આહ ચ -

પવયણનીહૂયાણં જં તેસિં કારિયં જહિં જત્થ ।

મજ્જં પરિહરણાણ મૂલે તહ ઉત્તરગુણે ય ॥ ૭૮૭ ॥

વ્યાખ્યા : ‘પવયણનીહૂયાણં’તિ નિહૂયંતિ દેશીવચનમકિञ્ચિત્કારાર્થે, તતશ્ચ પ્રવચનં-યથોક્તં 10

ટીકાર્થ : આ સાત દૃષ્ટિઓ જન્મ-જરા-મરણ અને ગર્ભમાં રહેવાનું કારણ છે. અહીં બોટિકો મિથ્યાદૃષ્ટિઓ જ છે તેથી તેનો વિચાર કરવામાં આવ્યો નથી.

(શંકા : “જન્મ-જરા ...” શબ્દમાં જન્મશબ્દથી ગર્ભમાં રહેવું અર્થ નીકળે જ છે. તેથી “ગર્ભમાં રહેવું” શબ્દ શું વધારાનો લાગતો નથી ?)

સમાધાન : અહીં “જાતિ=જન્મ” શબ્દથી નારકાદિ જન્મ લેવા, પણ મનુષ્ય-તિર્યચજન્મ 15 લેવા નહીં. તેથી “ગર્ભમાં રહેવું” શબ્દ દુષ્ટ નથી. (આ શબ્દથી મનુષ્ય-તિર્યચજન્મ લેવાના છે.)

અહીં કોઈને એવું ન થાય કે “આ દૃષ્ટિઓ એક જ વાર થનારા જન્મ-જરા-મરણાદિનું કારણ છે. માટે કહે છે- સંસારનું કારણ બને છે. એકભવમાંથી બીજાભવમાં સંચરવું તે સંસાર, અને તે તિર્યચ - મનુષ્ય - નારક અને દેવભવની અનુભૂતિરૂપ અત્યંત દીર્ઘસંસાર બ્રહ્મ કરવાનો છે. તે દીર્ઘસંસારનું જ આ સાત દૃષ્ટિઓ કારણ બને છે. ‘તુ’ શબ્દ જકાર અર્થવાળો જાણવો. 20 આ સાત દૃષ્ટિઓ નિર્ગ્રંથરૂપે છે. (અર્થાત્ આ નિહ્વો નિર્ગ્રંથવેષધારી હોવા છતાં પણ સંસારમાં ભમે છે.) ॥૭૮૬॥

અવતરણિકા : શંકા : શું આ નિહ્વોને સાધુ માનવા ? કે અન્યતીર્થી માનવા ? કે ગૃહસ્થો માનવા ?

સમાધાન : તેઓ સાધુઓ નથી કારણ કે, સાધુઓમાં એક માટે બનાવેલું અશનાદિ શેષ 25 સાધુઓને અકલ્પ્ય હોય છે. એ પ્રમાણે નિહ્વોને હોતું નથી. (અર્થાત્ નિહ્વો માટે બનાવેલું અશનાદિ સાધુઓને કલ્પે છે. આ ઉપરથી નક્કી થાય છે કે તેઓ સાધુ નહોતા.) આ વાતને જ કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : પ્રવચન માટે અકિञ્ચિત્કર એવા તેઓ માટે જે કાળમાં અને જે ક્ષેત્રમાં અશનાદિ કરવામાં આવે છે તે અશનાદિ મૂળગુણ અને ઉત્તરગુણમાં ત્યાગને આશ્રયી ભજનીય છે. 30

ટીકાર્થ : “પવયણનીહૂયાણં” શબ્દમાં “નિહૂય” શબ્દ દેશીવચન છે જે અકિञ્ચિત્કરના અર્થમાં

- ક્રિયાકલાપં પ્રત્યક્ષિત્કરાણાં 'યદ્' અશનાદિ તેષાં કારિતં યસ્મિન્ કાલે યત્ર ક્ષેત્રે તદ્ 'ભાજ્યં' વિકલ્પનીયં પરિહરણયા, કદાચિત્ પરિહ્રિયતે કદાચિન્નેતિ, યદિ લોકો ન જાનાતિ યથૈતે નિહ્વાઃ સાધુશ્ચો ભિન્નાસ્તદા પરિહ્રિયતે, અથ ચ જાનાતિ તદા ન પરિહ્રિયત ઇતિ, અથવા પરિહરણા-
 5 મૂલગુણવિષયમાધાકર્માદિ તથા ઉત્તરગુણવિષયં ચ ક્રીતકૃતાદીત્યતો નૈતે સાધવઃ, નાપિ ગૃહસ્થા ગૃહીતલિઙ્ગત્વાત્, નાપિ તીર્થાન્તરીયાઃ = નાન્યતીર્થ્યાઃ, યતસ્તદર્થાય યત્ કૃતં તત્ કલ્પ્યમેવ ભવતિ, અતોઽવ્યક્તા એત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

આહ-બોટિકાનાં યત્ કારિતં તત્ર કા વાર્તા ?, ઉચ્યતે-

મિચ્છાદીટ્ટીયાણં જં તેસિં કારિયં જહિં જત્થ ।

- 10 સર્વ્વંપિ તયં સુહ્દં મૂલે તહ ઉત્તરગુણે ય ॥ ૭૮૮ ॥ દારં ॥

છે. તેથી (આગમમાં) કહેલી એવી ક્રિયાઓરૂપ પ્રવચન પ્રત્યે અર્કિચિત્કર (અર્થાત્ ભગવાનની આજ્ઞા પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરનાર) એવા તેઓ માટે જે કાળે અને જે ક્ષેત્રમાં અશનાદિ બનાવાયું હોય, તે અશનાદિ ત્યાગને આશ્રયી વિકલ્પ છે અર્થાત્ તેવા અશનાદિ ક્યારેક ત્યાજ્ય બને છે, ક્યારેક ત્યાજ્ય બનતા નથી. જો લોકો "આ નિહ્વો છે અને તેઓ સાધુઓથી જુદા છે (અર્થાત્ સાધુઓ
 15 નથી) એવું જાણતા ન હોય તો તે અશનાદિનો ત્યાગ કરાય છે, અને જો લોકો જાણતા હોય તો સુસાધુઓને તે અશનાદિ કલ્પે છે."

અથવા, પરિહરણા એટલે પરિભોગ અર્થ જાણવો. કારણ કે કહ્યું છે—“(અશનાદિ વસ્તુના) ઉપભોગને ધારણા કહેવાય છે, જ્યારે પરિભોગને પરિહરણા કહેવાય છે.” પરિભોગમાં વિકલ્પ જાણવો. (અર્થાત્ ઉપર પ્રમાણે નિહ્વ તરીકે જણાય નહીં તો ત્યાગ કરવો અન્યથા નહીં.)
 20 (શંકા : નિહ્વો માટે જે અશનાદિ બનાવાયું છે તે કેવા સ્વરૂપવાળું છે ?)

સમાધાન : તે અશનાદિ મૂલગુણવિષયક (અવિશોધિકોટિ) હોય અર્થાત્ આધાકર્માદિ દોષોવાળું હોય તથા ઉત્તરગુણવિષયક (વિશોધિકોટિ) હોય અર્થાત્ ક્રીતકૃતાદિ દોષોવાળું હોય. આથી (તેમના માટે બનાવેલ અશનાદિના પરિભોગમાં વિકલ્પ હોવાથી) આ નિહ્વો સાધુ નથી. (જો તેઓ સાધુ હોત તો ઉપર પ્રમાણે વિકલ્પ હોત નહીં) તથા સાધુવેષને ધારણ કરેલ હોવાથી
 25 ગૃહસ્થો પણ નથી, તીર્થાન્તરીયો એટલે કે અન્યતીર્થિકો પણ નથી કારણ કે તે અન્યતીર્થિકો માટે બનાવેલ અશનાદિ તો કલ્પ જ હોય (અર્થાત્ તેમાં ભજના બતાવે નહીં) તેથી (એટલે કે સાધુ, ગૃહસ્થ કે અન્યતીર્થિક ન હોવાથી) આ નિહ્વો અવ્યક્ત છે. (અર્થાત્ આ લોકોને શું નામ આપવું એ જ સ્પષ્ટ નથી.) ॥૭૮૭॥

અવતરણિકા : શંકા : દિગંબરો માટે બનાવેલું હોય તે અંગે શું માનવું ? (અર્થાત્ ખપે
 30 કે નહીં?) તેનો ઉત્તર આપે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

વ્યાખ્યા : ‘મિથ્યાદષ્ટીનાં’ બોટિકાનાં ‘યદ્’ અશનાદિ તેષાં કારિતં યસ્મિન્ કાલે યત્ર ક્ષેત્રે સર્વમપિ તત્ શુદ્ધં – કલ્પ્યમિતિ ભાવના, મૂલગુણવિષયં તથોત્તરગુણવિષયં ચેતિ ગાથાર્થઃ ॥ ડકં સમવતારદ્વારમ્, અધુનાડનુમતદ્વારં વ્યાખ્યાયતે—તત્ર યદ્વસ્ય નયસ્ય સામાયિકં મોક્ષમાર્ગત્વેનાનુમતં તદુપદર્શયન્નાહ—

તવસંજમો અણુમઓ નિગ્ગંથં પવયણં ચ વવહારો ।

5

સહુજ્જુસુયાણં પુણ નિવ્વાણં સંજમો ચેવ ॥ ૭૮૯ ॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : તાપયતીતિ તપઃ તપઃપ્રધાનઃ સંયમસ્તપઃસંયમઃ અસૌ ‘અનુમતઃ’ અમીષ્ટો મોક્ષાદ્ગતયેતિ, નિર્ગન્થાનામિદં નૈર્ગન્થ્યમ્—આર્હતમિતિ ભાવના, કિં ?—પ્રવચનં શ્રુતમિત્યર્થઃ, ચશબ્દોડનુક્તસમ્યક્ત્વસામાયિકસમુચ્ચયાર્થઃ, ‘વવહારો’ત્તિ એવં વ્યવહારો વ્યવસ્થિતઃ, વ્યવહારગ્રહણાચ્ચ તદધોવર્તિનૈગમસંગ્રહનયદ્વયમપિ ગૃહીતં વેદિતવ્યં, તતશ્ચૈતદુક્તં ભવતિ— 10
નૈગમસંગ્રહવ્યવહારસ્ત્રિવિધમપિ સામાયિકં મોક્ષમાર્ગતયાડનુમન્યન્તે, તપઃસંયમગ્રહણાચ્ચારિત્રસામાયિકં, પ્રવચનગ્રહણાત્ શ્રુતસામાયિકં, ચશબ્દાત્ સમ્યક્ત્વસામાયિકમ્, આહ—યદ્યેવં કિમિતિ મિથ્યાદષ્ટયઃ ?,

ટીકાર્થ : મિથ્યાદષ્ટિ એવા દિગંબરો માટે જે અશનાદિ જે કાળે અને જે ક્ષેત્રે બનાવેલું હોય, તે સર્વમૂલ અને ઉત્તરગુણવિષયક અશનાદિ શુદ્ધ એટલે કે કલ્પ્ય જ છે. ॥૭૮૯॥

અવતરશિકા : (દ્વાર ગા. ૧૪૦માં રહેલું) સમવતાર દ્વાર પૂર્ણ થયું. હવે અનુમતદ્વારનું 15
વ્યાખ્યાન કહે છે— તેમાં જે નયને જે સામાયિક મોક્ષમાર્ગ તરીકે અનુમત છે તે બતાવતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : તપપ્રધાન એવું સંયમ અને નૈર્ગન્થ્ય પ્રવચન એ વ્યવહારનયને (મોક્ષાંગ તરીકે) અનુમત છે. શબ્દ-ઋજુસૂત્રોને વળી સંયમ જ નિર્વાણ છે. (અર્થાત્ સંયમ જ મોક્ષમાર્ગ તરીકે સંમત છે.) 20

ટીકાર્થ : જે (કર્મોને) તપાવે તે તપ, તપપ્રધાન એવું જે સંયમ તે તપસંયમ, આ તપપ્રધાન એવું સંયમ મોક્ષના કારણ તરીકે (વ્યવહારનયને) ઈષ્ટ છે. નિર્ગ્થોનું જે હોય તેને નૈર્ગ્થ્ય કહેવાય એટલે કે આર્હત. આર્હત એવું શું છે ? — પ્રવચન એટલે કે આર્હત એવું શ્રુત, “ચ” શબ્દ નહીં કહેવાયેલ એવા સમ્યક્ત્વસામાયિકનો પણ સમુચ્ચય (સમાવેશ) કરવા માટે છે. આ પ્રમાણે વ્યવહાર વ્યવસ્થિત છે. અહીં વ્યવહારના ગ્રહણથી તેની નીચે રહેલા નૈગમ અને સંગ્રહનયદ્વયને 25
પણ ગ્રહણ કરેલા જાણવા. આશય એ છે કે— નૈગમ, સંગ્રહ અને વ્યવહારનય ત્રણ પ્રકારના સામાયિકને મોક્ષના કારણ તરીકે માને છે. (તે ત્રણ પ્રકારના સામાયિક આ પ્રમાણે—) મૂળગાથામાં ‘તપ-સંયમ’ શબ્દથી ચારિત્રસામાયિક જાણવું, ‘પ્રવચન’ શબ્દથી શ્રુતસામાયિક અને ‘ચ’ શબ્દથી સમ્યક્ત્વસામાયિક જાણવું.

શંકા : જો આ નયો ત્રણ પ્રકારના સામાયિકને મોક્ષના કારણ તરીકે માનતા હોય તો આ 30
નયો મિથ્યાદષ્ટિ કેમ છે ?

- ઉચ્ચતે, યતો વ્યસ્તાન્યપ્યનુમન્યન્તે, ન સાપેક્ષાણ્યેવ, શબ્દઋ જુસૂત્રયોઃ પુનઃ કારણે કાર્યોપચારાત્ નિર્વાણમાર્ગ એવ નિર્વાણં સંયમ એવેત્યનુમતમ્, ઋ જુસૂત્રમુલ્લઙ્ઘ્યાદૌ શબ્દોપન્યાસઃ શેષોપરિ- તનનયાનુમતસંગ્રહાર્થઃ, એતદુક્તં ભવતિ—ઋ જુસૂત્રાદયઃ સર્વે ચારિત્રસામાયિકમેવ મોક્ષમાર્ગત્વેનાનુમન્યન્તે, નેતરે દ્વે, તદ્ભાવેઽપિ મોક્ષાભાવાત્, તથાહિ—સમગ્રજ્ઞાનદર્શનલાભેઽપિ નાનન્તરમેવ મોક્ષઃ, કિન્તુ
- 5 સર્વસંવરરૂપચારિત્રાવાપ્ત્યનન્તરમેવ, અતસ્તદ્ભાવભાવિત્વાત્ તદેવ મોક્ષમાર્ગ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ દ્વારં ॥

‘હેસે નિદેસે ચ’ ઇત્યાદ્યુપોદ્ઘાતનિર્યુક્તિપ્રથમદ્વારગાથાવચવાર્થો ગતઃ, ઇદાનીં દ્વિતીય- દ્વારગાથાપ્રથમાવચવઃ કિમિતિ દ્વારં વ્યાખ્યાયતે— કિં સામાયિકં ?, કિં તાવજ્જીવઃ ? ઉતાજીવઃ ? અથોભયમ્ ? ઉતાનુભયં ?, જીવાજીવત્વેઽપિ કિં દ્રવ્યં ? ઉત ગુણ ઇત્યાશઙ્કાસમ્ભવે સત્યાહ—

- 10 સમાધાન : આ નયો મિથ્યાદૃષ્ટિ છે કારણ કે તેઓ આ સામાયિકોને છૂટા છૂટા પણ મોક્ષમાર્ગ તરીકે માને છે પરંતુ પરસ્પર સાપેક્ષ માનતા નથી. (અર્થાત્ જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્ર આ ત્રણે ભેગા થાય ત્યારે જ મોક્ષ પ્રાપ્ત થાય, જ્યારે આ નયો એકલા જ્ઞાનથી, અથવા એકલા દર્શન કે એકલા ચારિત્રથી પણ મોક્ષપ્રાપ્તિ માને છે માટે મિથ્યાદૃષ્ટિ છે.)

- 15 શબ્દ અને ઋજુસૂત્રનય સંયમને જ નિર્વાણ તરીકે માને છે. અહીં કારણમાં (નિર્વાણમાર્ગમાં) કાર્યનો (નિર્વાણનો) ઉપચાર કરવાથી નિર્વાણનો માર્ગ એ જ નિર્વાણ તરીકે છે. અને નિર્વાણના માર્ગ તરીકે સંયમ છે તેથી મૂળગાથામાં સંયમને નિર્વાણ તરીકે કહ્યું છે. (અર્થાત્ સંયમ એ નિર્વાણના માર્ગ તરીકે ઈષ્ટ છે.) (ઋજુસૂત્ર પછી શબ્દનય આવે પણ) મૂળગાથામાં ઋજુસૂત્રનું ઉલ્લંઘન કરીને પ્રથમ શબ્દનય કહ્યો તે શેષ ઉપચરિતનયોને (સમભિરુદ્ધ, એવંભૂતનયોને) પણ આ જ અનુમત છે એવું જણાવવા માટે કહ્યો છે.

- 20 આશય એ છે કે— ઋજુસૂત્ર વગેરે શેષ સર્વનયો ચારિત્રસામાયિકને જ મોક્ષમાર્ગ તરીકે માને છે, પરંતુ શેષ બે સામાયિકને નહીં, કારણ કે શેષ બે સામાયિકો હોવા છતાં મોક્ષ થતો નથી. તે આ પ્રમાણે— સંપૂર્ણ જ્ઞાન-દર્શન પ્રાપ્ત થવા છતાં પણ તરત જ મોક્ષ થતો નથી, પરંતુ સર્વસંવરરૂપ ચારિત્રની પ્રાપ્તિ પછી જ (ચૌદમા ગુણસ્થાને થનાર શૈલેશીકરણરૂપ ચારિત્ર પછી જ) મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. આથી ચારિત્રની હાજરી હોય તો જ મોક્ષ થતો હોવાથી ચારિત્ર જ
- 25 મોક્ષમાર્ગરૂપ છે. ॥૭૮૯॥

- અવતરશિકા : “હેસે-નિદેસે ચ” વગેરે ઉપોદ્ઘાતનિર્યુક્તિની પ્રથમ દ્વારગાથાના (ગા. ૧૪૦) અવયવોનો અર્થ કહ્યો, હવે બીજી દ્વારગાથાના (ગા. ૧૪૧) પ્રથમ “શું ?” એ પ્રમાણેના અવયવનો અર્થ વ્યાખ્યાન કરાય છે—સામયિક શું છે ? જીવ છે કે અજીવ છે ? અથવા જીવાજીવાત્મક ઉભયરૂપ છે કે અનુભયરૂપ છે ? જીવાજીવરૂપ હોવા છતાં શું દ્રવ્યરૂપ છે ? કે
- 30 ગુણરૂપ છે ? આ પ્રમાણેની શંકાનો સંભવ થતાં જવાબ આપે છે ⇨

આયા ય્વલુ સામઙ્ગયં પચ્ચક્ષ્ણાયંતઓ હવઙ્ગ આયા ।

તં ય્વલુ પચ્ચક્ષ્ણાણં આવાઁ સવ્વદલ્લાણં ॥ ૭૧૦ ॥

વ્યાખ્યા : ‘આત્મા’ જીવઃ ય્વલુશબ્દોઽવધારણે, આત્મૈવ—જીવ ંવ સામાયિકમિત્ય—જીવાદિપૂર્વોક્તવિકલ્પવ્યવચ્છેદઃ, ‘પચ્ચક્ષ્ણાયંતઓ હવઙ્ગ આય’ ત્તિ સ ચ પ્રત્યાચક્ષાણઃ—પ્રત્યાખ્યાનાં કુર્વન્ ‘ક્રિયમાણં કૃત’ મિતિ ક્રિયાકાલનિષ્ઠાકાલયોરભેદાદ્ વર્તમાનસ્યૈવાતીતાપત્તેઃ 5
કૃતપ્રત્યાખ્યાનોઽપિ ગૃહ્યતે, સ ંવ ચ પરમાર્થત આત્મા, શ્રદ્ધાનજ્ઞાનસાવઘનિવૃત્તિ-સ્વસ્વભાવાવસ્થિતત્વાત્, શેષઃ સંસારી પુનરાત્મૈવ ન ભવતિ, પ્રચુરઘાતિકર્મભિસ્તસ્ય સ્વાભાવિકગુણતિરસ્કરણાત્, અતો દ્વિતીયાઽઽત્મગ્રહણં, ‘તં ય્વલુ પચ્ચક્ષ્ણાણં’ તિ ય્વલુશબ્દઃ સામાયિકસ્ય જીવપરિણતિત્વજ્ઞાપનાર્થઃ, તત્ પ્રત્યાખ્યાનાં જીવપરિણતિરૂ પત્વાદ્વિષયમધિકૃત્ય ‘આવાઁ સવ્વદલ્લાણં’ તિ સર્વદ્રવ્યાણામાપાતે—આભિમુખ્યેન સમવાયે, નિષ્પદ્યતે ઙ્ગતિ વાક્યશેષઃ, તસ્ય 10

ગાથાર્થઃ આત્મા ં સામાયિક છે. પચ્ચક્ષ્ણાણ કરતો આત્મા જ આત્મા છે. તે પચ્ચક્ષ્ણાણ સર્વદ્રવ્યોના આપાતમાં થાય છે.

ટીકાર્થઃ ‘આત્મા’ ંટલે કે જીવ, અહીં “ય્વલુ” શબ્દ જકાર અર્થમાં છે તેથી જીવ જ સામાયિક છે. આવું કહેવા દ્વારા અજીવાદિ ઉપરોક્ત વિકલ્પો દૂર થયેલા જાણવા. (શું સામાન્યથી બધા જીવ સામાયિક કહેવાય ? આવી શંકાને દૂર કરવા કહે છે) પ્રત્યાખ્યાનને કરતો ંવો જ 15
આત્મા પરમાર્થથી આત્મા જાણવો કારણ કે, પ્રત્યાખ્યાનના પરિણામમાં વર્તતો જીવ જ દર્શન-જ્ઞાન ંને ચારિત્રરૂપ પોતાના સ્વભાવમાં રહેલો છે. જ્યારે શેષ સંસારી જીવ ં આત્મા જ નથી કારણ કે પ્રચુર ંવો ઘાતિકર્મો વડે સંસારી આત્માનો સ્વાભાવિક ગુણ ઢંકાયેલો છે. આથી જ (બધા જ જીવ નહીં પણ વિશેષ પ્રકારના જીવો જ સામાયિક તરીકે ગ્રહણ કરવાના હોવાથી જ) બીજીવાર “આત્મા” શબ્દનું ગ્રહણ કર્યું છે. 20

અહીં “પ્રત્યાખ્યાન કરતો” શબ્દથી “ક્રિયમાણં કૃતં” ન્યાયે ક્રિયાકાળ ંને નિષ્ઠાકાળનો અભેદ હોવાથી વર્તમાનકાળ ભૂતકાળરૂપે બનતો હોવાથી (“પ્રત્યાખ્યાન કરતો” શબ્દથી) પચ્ચક્ષ્ણાણ જેણે કરી લીધું છે ંવો આત્મા પણ ગ્રહણ કરાય છે. (ટૂંકમાં ભૂતકાળમાં જેણે પ્રત્યાખ્યાન કર્યું છે ંને હજુ પ્રત્યાખ્યાનમાં તે જીવ વર્તી રહ્યો છે તેવો તથા વર્તમાનમાં પ્રત્યાખ્યાન કરતો જીવ જ આત્મા કહેવાય છે ંને આવો આત્મા જ સામાયિક છે.) 25

“તં ય્વલુ પચ્ચક્ષ્ણાણં” અહીં “ય્વલુ” શબ્દ સામાયિક ં જીવની પરિણતિરૂપ છે ંવું જણાવવા માટે છે. (અહીં સામાયિક તરીકે સર્વસાવઘનું પચ્ચક્ષ્ણાણ જાણવું.) તે પ્રત્યાખ્યાન જીવની પરિણતિરૂપ હોવાથી વિષયને આશ્રયીને સર્વદ્રવ્યોના આપાતમાં ંટલે અભિમુખતાં સમુદાયમાં થાય છે અર્થાત્ તેનો વિષય સર્વદ્રવ્યો છે. (શંકા : સર્વદ્રવ્યો શા માટે સામાયિકના વિષય બને છે ? તે કહે છે—) તે પચ્ચક્ષ્ણાણવાળા જીવને સર્વદ્રવ્યો (સમ્યક્ત્વસામાયિકથી શ્રદ્ધેય છે, 30

શ્રદ્ધેયજ્ઞેયક્રિયોપયોગિત્વાત્ સર્વદ્રવ્યાણામિતિ । આહ - કિં સામાયિકમિતિ સ્વરૂપપ્રશ્ને પ્રસ્તુતે સતિ વિષયનિરૂપણમસ્યાન્યાય્યમ્, અપ્રસ્તુતત્વાદ્, બાહ્યશાસ્ત્રવત્, ઉચ્યતે, અપ્રસ્તુતત્વાદિત્યસિદ્ધં, તથાહિ-સામાયિકસ્ય વિષયનિરૂપણં પ્રસ્તુતમેવ, સામાયિકસ્યાઙ્ગભૂતત્વાત્, સામાયિકસ્વાત્મવદિત્યલં વિસ્તરેણ, ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ તત્ર યદુક્તમ્ 'આત્મા ખલુ સામાયિક' મિતિ, તત્ર યથાભૂતોઽસૌ સામાયિકં તથાભૂતમભિધિત્સુરાહ મૂલભાષ્યકારઃ-

સાવજ્જજોગવિરઓ તિગુત્તો છસુ સંજઓ ।

ઉવઉત્તો જયમાણો આયા સામાઙ્ગયં હોઈ ॥૧૪૧॥ (મૂંભા૦)

વ્યાખ્યા : સાવદ્યયોગવિરતઃ અવદ્યં મિથ્યાત્વકષાયનોકષાયલક્ષણં સહાવદ્યેન સાવદ્યો યોગસ્તદ્વિરતઃ-તદ્વિનિવૃત્તઃ, ત્રિભિઃ-મનોવાક્કાયૈર્ગુપ્તઃ ષટ્સુ-જીવનિકાયેષુ સંયતઃ-પ્રયત્નવાનુ, તથાઽવશ્યકર્તવ્યેષુ યોગેષુ સદોપયુક્તઃ, યતમાનશ્ચ તેષ્વેવાસેવનયા, ઇત્યમ્ભૂત એવાત્મા સામાયિકં ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥

શ્રુતસામાયિકથી સર્વદ્રવ્યોનું જ્ઞાન કરવા યોગ્ય છે અને ચારિત્રસામાયિકથી સર્વદ્રવ્યો યથાયોગ્ય પ્રવૃત્તિ-નિવૃત્તિની ક્રિયાને યોગ્ય છે. આ રીતે) શ્રદ્ધા-જ્ઞાન અને ક્રિયામાં ઉપયોગી હોવાથી સર્વદ્રવ્યો સામાયિકનો વિષય બને છે અને તેથી સર્વદ્રવ્યોના સંબંધમાં પર્યક્ષખાણ ઉત્પન્ન થાય છે.

શંકા : સામાયિક શું છે ? એ પ્રમાણે સામાયિકના સ્વરૂપનો પ્રશ્ન પ્રસ્તુત છે અને તેમ છતાં તેમાં તમે સામાયિકના વિષયનું નિરૂપણ કરો છો તે બાહ્યશાસ્ત્રની જેમ અપ્રસ્તુત હોવાથી યોગ્ય નથી.

સમાધાન : વિષયનું નિરૂપણ અપ્રસ્તુત છે એ વાત સિદ્ધ થતી નથી, કારણ કે સામાયિકના સ્વરૂપની જેમ વિષયનું નિરૂપણ પણ સામાયિકનું અંગ હોવાથી પ્રસ્તુત જ છે. માટે વધુ ચર્ચાથી સર્વ્યુ. ॥૭૯૦॥

અવતરણિકા : પૂર્વે જે કહ્યું - “આત્મા સામાયિક છે.” તેમાં જેવા પ્રકારનો આત્મા સામાયિકરૂપ છે તેવા પ્રકારના આત્માને કહેવાની ઈચ્છાવાળા મૂળભાષ્યકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થઃ સાવદ્યયોગથી વિરત, ત્રિગુપ્ત, ષટ્ જીવનિકાયમાં પ્રયત્નવાળો, (અવશ્યકર્તવ્ય યોગોમાં) ઉપયોગવાળો (અને તે યોગોમાં જ) પ્રયત્નવાળો એવો આત્મા સામાયિક છે.

ટીકાર્થઃ “સાવદ્યયોગવિરત” અહીં મિથ્યાત્વ-કષાય - અને નોકષાયરૂપ અવદ્ય જાણવું. અવદ્ય (પાપ) સાથે જે હોય તે સાવદ્ય, સાવદ્ય એવો જે યોગ તે સાવદ્યયોગ, તેનાથી વિરત એટલે કે તેનાથી અટકેલો જે હોય તે સાવદ્યયોગવિરત કહેવાય, મન-વચન અને કાયારૂપ ત્રણવડે ગુપ્ત, ષટ્જીવનિકાયમાં સંયત એટલે કે પ્રયત્નવાળો, (અર્થાત્ ષટ્જીવનિકાયની રક્ષાના પ્રયત્નવાળો) તથા અવશ્યકર્તવ્ય યોગોમાં સદા ઉપયુક્ત અને તે યોગોમાં જ યોગોને સેવવાવડે યત્નવાળો, આવા પ્રકારનો આત્મા જ સામાયિક છે. ॥૧૪૯॥

સામ્પ્રતં યદુક્તમ્ ‘તં યલુ પચ્ચક્ષાણં આવાણ સવ્વદ્વાણં’તિ, તત્ર સાક્ષાન્મહાવ્રતરૂપં ચારિત્રસામાયિકમધિકૃત્ય સર્વદ્રવ્યવિષયતામસ્યોપદર્શયન્નાહ-

પઠમંમિ સવ્વજીવા બિઙ્ગે ચરિમે ય સવ્વદ્વાણં ।

સેસા મહવ્વયા યલુ તદેક્કદેસેણ દ્વાણં ॥૭૧૧॥

વ્યાખ્યા : ‘પ્રથમે’ પ્રાણાતિપાતનિવૃત્તિરૂપે વ્રતે વિષયદ્વારેણ ચિન્ત્યમાને ‘સર્વજીવાઃ’ 5
ત્રસ-સ્થાવરસૂક્ષ્મેતરભેદા વિષયત્વેન દ્રષ્ટવ્યાઃ, તદનુપાલનરૂપત્વાત્ તસ્યેતિ, તથા ‘દ્વિતીયે’
મૃષાવાદનિવૃત્તિરૂપે ‘ચરિમે ચ’ પરિગ્રહનિવૃત્તિરૂપે સર્વદ્રવ્યાણિ વિષયત્વેન દ્રષ્ટવ્યાણિ, કથમ્ ?,
નાસ્તિ પચ્ચાસ્તિકાયાત્મકો લોક ઇતિ મૃષાવાદસ્ય સર્વદ્રવ્યવિષયત્વાત્, તન્નિવૃત્તિરૂપત્વાચ્ચ
દ્વિતીયવ્રતસ્ય, તથા મૂર્છાદ્વારેણ પરિગ્રહસ્યાપિ સર્વદ્રવ્યવિષયત્વાચ્ચરમવ્રતસ્ય ચ તન્નિવૃત્તિરૂપ-
ત્વાદશેષદ્રવ્યવિષયતેતિ પૂર્વાર્હ્દ્ધભાવના । ‘સેસા મહવ્વયા યલુ તદેક્કદેસેણ દ્વાણં’ તિ શેષાણિ 10
મહાવ્રતાણિ, યલ્લિત્યવધારણાર્થઃ, તસ્ય ચ વ્યવહિતઃ સમ્બન્ધઃ, તેષામેકદેશસ્તદેકદેશસ્તેન

અવતરણિકા : હવે પૂર્વે જે કહ્યું હતું - “સર્વદ્રવ્યોના સમુદાયમાં તે પરચક્ષાણ થાય છે.”
તેમાં સાક્ષાત્ મહાવ્રતરૂપ ચારિત્રસામાયિકને આશ્રયી સર્વદ્રવ્યો સામાયિકનો વિષય બને છે તે
દેખાડતા કહે છે - (અર્થાત્ સર્વદ્રવ્યો સમ્યક્ત્વથી શ્રદ્ધેય, જ્ઞાનથી શેય છે, એ તો સ્પષ્ટ છે,
પણ ચારિત્રનો વિષય શી રીતે બને ? તે બતાવે છે) ⇨ 15

ગાથાર્થ : પ્રથમવ્રતમાં સર્વ જીવો, બીજા અને પાંચમા વ્રતમાં સર્વદ્રવ્યો (વિષય તરીકે
જાણવા.) શેષ મહાવ્રતોમાં દ્રવ્યોનો એક દેશ (વિષય બને છે.)

ટીકાર્થ : પ્રાણાતિપાતની નિવૃત્તિરૂપ પ્રથમવ્રત વિષયને આશ્રયી વિચારતા ત્રસ-સ્થાવર,
સૂક્ષ્મ-બાદરના ભેદવાળા સર્વ જીવો વિષય તરીકે જાણવા યોગ્ય છે, કારણ કે પ્રાણિતિપાતની
નિવૃત્તિરૂપ પ્રથમ વ્રત સર્વજીવોની રક્ષા(અનુપાલન)રૂપ છે. તથા મૃષાવાદની નિવૃત્તિરૂપ બીજા 20
મહાવ્રતમાં અને પરિગ્રહની નિવૃત્તિરૂપ પાંચમા મહાવ્રતમાં સર્વદ્રવ્યો વિષય તરીકે જાણવા. કેવી
રીતે સર્વદ્રવ્યો વિષય તરીકે બને? તે કહે છે - “પંચાસ્તિકાયાત્મક લોક નથી” એ પ્રમાણે સર્વદ્રવ્યો
મૃષાવાદના વિષય બને છે. (મૃષાવાદસ્ય સર્વદ્રવ્યવિષયત્વાત્ - અહીં સર્વદ્રવ્ય એ છે વિષય જેનો
એવો મૃષાવાદ એ પ્રમાણે સમાસ જાણવો.) અને બીજું વ્રત સર્વદ્રવ્યવિષયકમૃષાવાદની નિવૃત્તિરૂપ
હોવાથી બીજાવ્રતના સર્વદ્રવ્યો વિષય બને છે. તથા મૂર્છાદ્વારા પરિગ્રહ પણ સર્વદ્રવ્યવિષયક હોવાથી 25
અને પાંચમું વ્રત પરિગ્રહની નિવૃત્તિરૂપ હોવાથી પાંચમા વ્રતના વિષય તરીકે સર્વદ્રવ્યો છે. આ
પ્રમાણે શ્લોકના પૂર્વાર્ધનો ભાવાર્થ જાણવો.

શેષ મહાવ્રતો દ્રવ્યોના એકદેશવડે થાય છે. (અર્થાત્ દ્રવ્યોનો એક દેશ જ શેષ મહાવ્રતોનો
વિષય બને છે.) ‘ચલુ’ શબ્દ જકાર અર્થવાળો છે અને તેનો વ્યવહિત સંબંધ છે. (અર્થાત્
મૂળગાથામાં જ્યાં છે ત્યાંથી ઉઠાવી “તદેક્કદેસેણ” શબ્દ પછી જોડવાનો છે. હવે “તદેક્કદેસ” શબ્દનો 30

- તદેકદેશેનૈવ हेतुभूतेन द्रव्याणां, भवन्तीति क्रियाध्याहारः, कथम् ? तृतीयस्य ग्रहणधारणीय-
द्रव्यादत्तादानविरतिरूपत्वात्, चतुर्थस्य च रूपरूपसहगतद्रव्यसम्बन्धब्रह्मविरतिरूपत्वात्, षष्ठस्य
च रात्रिभोजनविरतिरूपत्वादिति पश्चाद्भ्रंभावना, इति गाथार्थः ॥ एवं चारित्रसामायिकं निवृत्तिद्वारेण
सर्वद्रव्यविषयं श्रुतसामायिकमपि श्रुतज्ञानात्मकत्वात् सर्वद्रव्यविषयमेव सम्यक्त्वसामायिकमपि
5 सर्वद्रव्याणां सगुणपर्यायाणां श्रद्धानरूपत्वात् सर्वविषयमेवेत्यलं प्रसङ्गेन, प्रकृतं प्रस्तुमः—तत्र
सामायिकमजीवादिव्युदासेन जीव एवेत्युक्तं, तस्य च नयमतभेदेन द्रव्यगुणप्राप्तौ सकलनया-
धारद्रव्यार्थिकपर्यायार्थिकाभ्यां स्वरूपव्यवस्थोपस्थापनायाह—

जीवो गुणपडिवन्नो णयस्स दव्वडियस्स सामइयं ।

सो चेव पज्जवणयडियस्स जीवस्स एस गुणो ॥७९२॥

- 10 સમાસ બતાવે છે—) તે દ્રવ્યોનો એક દેશ તે તદેકદેશ. તથા મૂળગાથામાં “થાય છે” એ પ્રમાણે
ક્રિયાપદ નથી તે અધ્યાહારથી જાણી લેવું. શા માટે દ્રવ્યોનો એક દેશ જ વિષય બને છે ? કારણ
કે, ત્રીજું મહાવ્રત ગ્રહણ કરવા યોગ્ય અને ધારણ કરવા યોગ્ય એવા દ્રવ્યોના અદત્તાદાનની
વિરતિરૂપ છે. (અને સર્વદ્રવ્યોની અપેક્ષાએ ગ્રહણ—ધારણીય દ્રવ્યો એકદેશરૂપ છે.)

- યોથું મહાવ્રત ^(H)રૂપ(પૂતળી વગેરે) અને રૂપસહગત (સ્ત્રી વગેરે) દ્રવ્યસંબંધી અબ્રહ્મની
15 વિરતિરૂપ છે. છઠું વ્રત રાત્રિભોજનની વિરતિરૂપ છે. માટે સર્વદ્રવ્યોનો એક દેશ જ વિષય બને
છે. આમ શ્લોકના પાછળના અર્ધભાગનો ભાવાર્થ જાણવો. (આ પ્રમાણે સાક્ષાત્ મૂળગાથામાં
ચારિત્રસામાયિકને આશ્રયી સર્વદ્રવ્યની વિષયતા જણાવી. અહીં “સાક્ષાત્” શબ્દ એટલા માટે
વાપર્યો છે કે શ્રુતસામાયિક અને સમ્યક્ત્વસામાયિકની સર્વદ્રવ્યવિષયતા મૂળગાથામાં સાક્ષાત્ બતાવી
નથી.) આમ, ઉપરોક્ત કહ્યા પ્રમાણે ચારિત્રસામાયિક નિવૃત્તિદ્વારા સર્વદ્રવ્યવિષયક છે.
20 શ્રુતસામાયિક પણ શ્રુતજ્ઞાનાત્મક હોવાથી સર્વદ્રવ્યવિષયક જ છે અને સમ્યક્ત્વસામાયિક પણ ગુણ—
પર્યાયથી યુક્ત એવા સર્વદ્રવ્યોની શ્રદ્ધારૂપ હોવાથી સર્વદ્રવ્યવિષયક છે. વધુ ચર્ચાથી સર્યું. ॥૭૯૧॥

- અવતરશિક્ષા :** હવે પ્રસ્તુત વાત કરીએ, પૂર્વે અજીવાદિનો નિષેધ કરવા દ્વારા સામાયિક
એ જીવસ્વરૂપ છે એમ કહ્યું અને જીવ એ જુદા જુદા નયમતની અપેક્ષાએ દ્રવ્ય અને ગુણાત્મક
હોવાથી સકલનયના આધારભૂત એવા દ્રવ્યાર્થિકનય અને પર્યાયાર્થિકનયવડે (સામાયિકના)
25 સ્વરૂપની વ્યવસ્થાનું ઉપસ્થાન કરવા માટે કહે છે. (આશય એ છે કે સામાયિક એ જીવરૂપ
છે અને જીવ દ્રવ્ય-ગુણ ઉભયાત્મક હોવાથી સામાયિક પણ દ્રવ્ય-ગુણ ઉભયાત્મક થાય છે.
તેમાં કયો નય સામાયિકને દ્રવ્યાત્મક માને છે અને કયો નય સામાયિકને ગુણાત્મક માને છે?
તે બતાવે છે ⇨)

- ગાથાર્થ : દ્રવ્યાસ્તિકનયને ગુણથી યુક્ત એવો આત્મા સામાયિક (તરીકે માન્ય છે.)
30 પર્યાયાસ્તિકનયને તે ગુણ જ સામાયિક તરીકે માન્ય છે (કારણ કે) સામાયિક એ જીવનો જ
ગુણ છે.

વ્યાખ્યા : ‘જીવ:’ આત્મા, ગુણૈ: પ્રતિપન્ન:—આશ્રિત:—ગુણપ્રતિપન્ન:, ગુણાશ્ચ સમ્યક્ત્વાદય: ખલ્વૌપચારિકા:, ‘નયસ્ય’ દ્રવ્યાર્થિકસ્ય સામાયિકમિતિ વસ્તુત આત્મૈવ સામાયિકં, ગુણાસ્તુ તદ્વ્યતિરેકેણાનવગમ્યમાનત્વાન્ન સન્ત્યેવ, તત્પ્રતિપત્તિરપિ તસ્ય ધ્રાન્તા, ચિત્રે નિમ્નોન્નત-ભેદપ્રતિપત્તિવદિતિ ભાવના, સ એવ સામાયિકાદિર્ગુણ: પર્યાયાર્થિકનયસ્ય, પરમાર્થતો યસ્માઞ્જીવસ્ય એષ ગુણ ઇતિ, ઉત્તરપદપ્રધાનત્વાત્ તત્પુરુષસ્ય, યથા તૈલસ્ય ધારેતિ, ન તત્ર ધારાઽતિરેકેણાપરં તૈલમસ્તિ, એવં ન ગુણાતિરિક્તો જીવ ઇતિ, ઇત્યં ચેદમઙ્ગીકર્તવ્યમિતિ મન્યતે, તથાહિ-ગુણાતિરિક્તો જીવો નાસ્તિ, પ્રમાણાનુપલબ્ધે:, રૂપાદ્યર્થાન્તરભૂતઘટવત્, તસ્માદ્ગુણ: સામાયિકમિતિ હૃદયં, ન તુ જીવ ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ 5

સામ્પ્રતં પર્યાયાર્થિક એવ સ્વં પક્ષં સમર્થયન્નાહ—

उपपज्जंति वयंति य परिणमंति य गुणा ण दव्वाइं । 10

ટીકાર્થ : ગુણોવડે આશ્રિત (યુક્ત) એવો આત્મા દ્રવ્યાર્થિકનયના મતે સામાયિક છે. સમ્યક્ત્વાદિ ગુણો એ તો ઔપચારિક છે. વાસ્તવિક રીતે આત્મા જ (એટલે કે દ્રવ્ય જ) સામાયિક છે. ગુણો તો આત્માથી જુદા જણાતા જ ન હોવાથી વિદ્યમાન જ નથી. (અર્થાત્ આત્મા વિના એકલા ગુણો જણાતા નથી જ્યારે ગુણો જણાય છે ત્યારે આત્મા સાથે જ હોય છે તેથી ખરેખર આત્મા જ છે ગુણો નથી.) લોકોની (દ્રવ્યમાં) ગુણની પ્રતિપત્તિ પણ ચિત્રમાં નિમ્નોન્નતભેદપ્રતિપત્તિની જેમ ભ્રાન્તિ સ્વરૂપ છે. (અર્થાત્ ચિત્રમાં “આ નીચું છે, આ ઊંચું છે” વગેરે જે ભેદ દેખાય છે તે જેમ ભ્રાન્તિ સ્વરૂપ છે તેમ દ્રવ્યમાં થતો રૂપાદિ ગુણોનો બોધ પણ ભ્રાન્તિરૂપ છે, વાસ્તવિક નથી.) 15

પૈર્યાયાસ્તિક નયના મતે તે જ સામાયિકાદિ ગુણ પારમાર્થિક છે (દ્રવ્ય નહીં.) કારણ કે તે સામાયિકાદિ ગુણ જીવનો છે. (આશય એ છે કે પૂર્વે “આત્મા ખલુ સામાયિક” એ પ્રમાણે જે કહ્યું હતું તેમાં પણ જ્ઞાનાદિત્રિક રૂપ સામાયિક એ જીવનો ગુણ હોવાથી ઉપચારથી આત્મા સામાયિક છે એમ કહ્યું, વાસ્તવિક રીતે તો ગુણ જ સામાયિક છે. તેનું કારણ આગળ બતાવશે. અહીં જીવનો ગુણ એ તત્પુરુષ સમાસ છે.) તત્પુરુષ સમાસમાં ઉત્તરપદ મુખ્ય હોય છે જેમ કે તેલની ધારા. જેમ અહીં ધારાથી જુદું કોઈ તેલ હોતું નથી તેમ (જીવનો ગુણ એમ બોલતા) ગુણથી જુદો કોઈ જીવ નથી. અને આ પ્રમાણે જે કહ્યું તે તે જ રીતે સ્વીકારવું જોઈએ એમ પર્યાયાસ્તિક નય માને છે. તેનું એમ કહેવું છે કે — ગુણથી જુદો જીવ નથી કારણ કે કોઈ પ્રમાણથી ગુણથી જુદા એવા આત્માનો બોધ થતો નથી. જેમ કે, રૂપાદિ વિના એકલા ઘટનો બોધ થતો નથી, તેમ ગુણ વિના એકલા આત્માનો બોધ થતો નથી. માટે ગુણ જ સામાયિક છે પણ જીવ (દ્રવ્ય) સામાયિક નથી. ॥૭૯૨॥ 25

अवतरशिक्षा : હવે પર્યાયાસ્તિકનય જ પોતાના પક્ષનું સમર્થન કરતાં કહે છે ⇨ 30

ગાથાર્થ : ગુણો જ ઉત્પન્ન થાય છે, નાશ પામે છે અને પરિણામ પામે છે પણ દ્રવ્યો નહીં,

દલ્વપ્પભવા ય ગુણા ણ ગુણપ્પભવાઈં દલ્વાઈં ॥૭૯૩॥

- વ્યાખ્યા : ઉત્પદ્યન્તે વ્યયન્તે ચ, અનેનોત્પાદવ્યયરૂપેણ પરિણમન્તિ ચ ગુણાઃ, ચશબ્દ એવકારાર્થઃ સ ચાવધારણે, તસ્ય ચૈવં પ્રયોગઃ—ગુણા એવ ન દ્રવ્યાણ્યુત્પાદવ્યયરૂપેણ પરિણમન્તીતિ, અતસ્ત એવ સન્તિ ઉત્પાદવ્યયપરિણામત્વાત્, પત્રનીલતારક્તતાદિવત્, તદતિરિક્તસ્તુ ગુણી નાસ્ત્યેવ, 5 ઉત્પાદવ્યયપરિણામરહિતત્વાદ્, વાન્ધેયાદિવત્, કિન્ચ ‘દલ્વપ્પભવા ય ગુણા ન’ દ્રવ્યાત્ પ્રભવો યેષાં તે દ્રવ્યપ્રભવાઃ, ચશબ્દો યુક્ત્યન્તરસમુચ્ચયે, ગુણા ન ભવન્તિ, તથા ગુણપ્રભવાણિ દ્રવ્યાણિ, નૈવેતિ વર્તન્તે, અતો ન કારણત્વં નાપિ કાર્યત્વં દ્રવ્યાણામિત્યભાવઃ, સતઃ કાર્યકારણરૂપત્વાત્, અથવા દ્રવ્યપ્રભવાશ્ચ ગુણા ન, કિન્તુ ગુણપ્રભવાણિ દ્રવ્યાણિ, પ્રતીત્યસમુત્પાદોપજાતગુણસમુદયે દ્રવ્યોપચારાત્, તસ્માદ્ ગુણઃ સામાયિકમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

- 10 ગુણો દ્રવ્યમાંથી ઉત્પન્ન થતાં નથી કે દ્રવ્યો ગુણમાંથી ઉત્પન્ન થતાં નથી.

ટીકાર્થ : ઉત્પન્ન થાય છે, નાશ પામે છે અને આ ઉત્પાદ—નાશરૂપે ગુણો પરિણામ પામે છે. “ચ” શબ્દ એવકાર અર્થવાળો છે અને તે એવકાર જકારના અર્થમાં છે. તેનો આ પ્રમાણે પ્રયોગ કરવો → ગુણો જ ઉત્પાદ—વ્યયરૂપે પરિણામ પામે છે દ્રવ્યો નહીં. આથી ઉત્પાદ—વ્યયરૂપ પરિણામવાળા હોવાથી ગુણો જ વિદ્યમાન છે પણ દ્રવ્ય નહીં. જેમ કે, પાંદડામાં રહેલ લીલો 15 રંગ લાલ બને છે ત્યારે લાલ રંગ ઉત્પન્ન થાય છે, લીલો રંગ નાશ પામે છે. અહીં રંગરૂપ ગુણ પરિણામ પામે છે, પણ પાંદડારૂપ દ્રવ્ય પરિણામ પામતું નથી. ગુણથી જુદો ગુણી છે જ નહીં, કારણ કે તે ગુણી ઉત્પાદ—વ્યયરૂપ પરિણામથી રહિત છે. જેમ કે, વન્ધ્યાનો પુત્ર ઉત્પાદ—વ્યયરૂપ પરિણામથી રહિત હોવાથી અસત્ છે તેમ અહીં પણ જાણવું.

વળી, દ્રવ્યમાંથી ઉત્પન્નિ છે જેની એવા (જે હોય) તે દ્રવ્યપ્રભવ કહેવાય. ગુણો આવા 20 નથી. (અર્થાત્ દ્રવ્યમાંથી ગુણો ઉત્પન્ન થતાં નથી.) “ચ” શબ્દ આ બીજી યુક્તિ દેખાડે છે. તથા દ્રવ્યો ગુણમાંથી ઉત્પન્ન થતાં નથી માટે દ્રવ્યો કારણ બનતા નથી કે કાર્ય પણ નથી તેથી તેઓનો અભાવ જ છે, કારણ કે જે વસ્તુ વિદ્યમાન હોય તે કાં તો કાર્યરૂપ હોય કાં તો કારણરૂપ હોય. (દ્રવ્ય એ બેમાંથી એકે રૂપે નથી માટે તે નથી.)

અથવા ગુણો દ્રવ્યમાંથી ઉત્પન્ન થતાં નથી પરંતુ ગુણોમાંથી દ્રવ્ય ઉત્પન્ન થાય છે, કારણ 25 કે પ્રતીત્યસમુદ્પાદથી થયેલા ગુણોના સમુદાયમાં દ્રવ્યનો ઉપચાર થાય છે. (પ્રતીત્યસમુદ્પાદ એટલે આશ્રયીને ઉત્પન્ન થવું. કપાલને આશ્રયીને ઘટમાં જે ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે તે પ્રતીત્યસમુદ્પાદથી થયેલા ગુણો કહેવાય છે, અર્થાત્ કપાલમાં જે ગુણો છે તેવા ગુણો ઘટમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ ગુણો પ્રતીત્યસમુત્પાદથી થયેલા ગુણો કહેવાય છે. આવા ગુણોના સમુદાયમાં જ “ઘટ” એ પ્રમાણે દ્રવ્યનો ઉપચાર થાય છે. વાસ્તવમાં તો આ ગુણો જ છે. અથવા પ્રતીત્યસમુત્પાદ એટલે એક— 30 એક ઉત્પાદ. ઘટમાં આકાર, શીતળતા, જળધારણતા, વિગેરે જે ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે. તેનો સમુદાય એ પ્રતીત્યસમુત્પાદથી થયેલા એટલે કે એક—એક ઉત્પન્નિથી થયેલા ગુણોનો સમુદાય કહેવાય છે. આવા સમુદાયમાં દ્રવ્યનો ઉપચાર થતો હોવાથી દ્રવ્યો એ ગુણોથી ઉત્પન્ન થાય છે.)

एवं पर्यायार्थिकेन स्वमते प्रतिपादिते सति द्रव्यार्थिक आह— द्रव्यं प्रधानं न गुणाः,
यस्मात्—

जं जं जे जे भावे परिणमइ पओगवीससा दव्वं ।

तं तहेव जाणाइ जिणो अपज्जवे जाणणा नत्थि ॥७९४॥ दारं ॥

व्याख्या : यद् यद् यान् यान् भावान् विज्ञानघटादीन् परिणमति प्रयोगविस्त्रसातो द्रव्यं 5
तत्, प्रयोगेन घटादीन् विश्रसातोऽभ्रेन्द्रधनुरादीन्, द्रव्यमेव तदुत्प्रेक्षितपर्यायमुत्फणविफणकुण्डलिता-
दिपर्यायसमन्वितसर्पद्रव्यवत्, तथाहि—न तत्र केचनोत्फणादयः सर्पद्रव्यातिरिक्ताः सन्ति, निर्मूलत्वात्,
किन्तु तदेव तत्र[च्च] परमार्थसदिति, किञ्च—तत् ‘तथैव’ अन्वयप्रधानं पर्यायोपसर्जनं जानाति
परिच्छिनत्ति जिनः ‘अपज्जवे जाणणा णत्थि’ त्ति अपर्याये—निराकारे ‘जाणणा नत्थि’त्ति परिज्ञा
नास्ति, न च ते पर्यायाः तत्र वस्तुनि सन्तो द्रव्यमेव, तदाकारवत्, ततश्च तदेव सत्, केवलि- 10

તેથી ગુણો જ સામાયિક છે. ॥૭૯૩॥

अवतरशिक्षा : आ प्रमाणे पर्यायार्थिकनयवडे पोतानो मत प्रतिपादन कराता द्रव्यार्थिकनय
कडे છે કે—દ્રવ્ય જ પ્રધાન છે ગુણ નહીં કારણ કે ⇨

गाथार्थ : જે જે (પદાર્થ) પ્રયોગથી કે કુદરતી રીતે જે જે ભાવોમાં પરિણામ પામે છે તે
દ્રવ્ય જ છે. તેને તે રીતે જ જિનેશ્વર જાણે છે. અપર્યાયમાં પરિજ્ઞા નથી. 15

टीकार्थ : જે જે (આત્મા—માટી વગેરે વસ્તુ) જે જે વિજ્ઞાન—ઘટાદિભાવોમાં પ્રયોગથી કે
વિજ્ઞાસાથી પરિણામ પામે છે. તે સર્વ દ્રવ્ય જ છે (ગુણ નહીં.) તેમાં પ્રયોગથી ઘટાદિભાવોમાં
પરિણમે અને વિજ્ઞાસાથી વાદળ—ઈન્દ્રધનુષાદિભાવોમાં પરિણમે. તે સર્વ (ઘટાદિ, વાદળાદિ)
ઉત્પ્રેક્ષિતપર્યાય (અર્થાત્ વાસ્તવિક નહીં પણ કાલ્પનિક પર્યાયવાળી) વસ્તુ દ્રવ્ય જ છે. જેમ કે,
ફણા ઊંચી કરવી, ફણા નીચી કરવી, ગોળ વળીને બેસવું વગેરે પર્યાયથી યુક્ત એવું સર્પદ્રવ્ય. 20
અહીં ઉત્ફણા વગેરે કોઈ સર્પદ્રવ્યથી જુદા પર્યાયરૂપે નથી કારણ કે નિર્મૂળ છે. (અર્થાત્ દ્રવ્ય
વિના આ ઉત્ફણાદિ પર્યાયો રહી શકતા જ નથી તેથી આ ઉત્ફણાદિ પર્યાય નથી.) પરંતુ તે
જ એટલે કે દ્રવ્ય જ છે અને તે દ્રવ્ય જ પરમાર્થથી સત્ છે.

વળી જિન અન્વય પ્રધાન અને પર્યાય ગૌણ છે જેમાં એવું જ દ્રવ્ય જુએ છે. (અર્થાત્
ઉત્ફણ, વિફણ, કુંડલિતા વગેરે દરેક પર્યાયમાં અન્વયી એટલે કે અન્વયપ્રધાન એટલે કે દરેક 25
અવસ્થામાં અનુસરનારો સર્પ જ જિન જુએ છે. ઉત્ફણા, વિફણા વગેરે પર્યાયો તો દ્રવ્યમાં
ગૌણ હોય છે. (જિન જે દ્રવ્ય જુએ છે તેમાં પર્યાય ગૌણ રૂપે હોય છે પરંતુ પર્યાયરહિત તે
દ્રવ્ય હોતું નથી કારણ કે) ^(H)અપર્યાયમાં એટલે કે પર્યાય વિનાના દ્રવ્યમાં પરિજ્ઞા હોતી નથી
(અર્થાત્ પર્યાયરહિત દ્રવ્ય તો કેવલી પણ જોઈ શકતા નથી.) તથા દ્રવ્યનો આકાર જેમ દ્રવ્ય
નથી તેમ તે દ્રવ્યમાં વર્તતા પર્યાયો પણ દ્રવ્ય નથી. તેથી કેવલીને પણ માત્ર સ્વાત્માની જેમ 30

- નાડ્યવગમ્યમાનત્વાત્, કેવલસ્વાત્મવત્, તસ્માજ્જીવ એવ સામાયિકમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ અથવા 'ઉપજ્જંતિ' ત્તિ ઇયમેવ ગાથા દ્રવ્યાર્થિકમતેન વ્યાખ્યાયતે—દ્રવ્યાર્થિકવાદી પર્યાયાર્થિકવાદિનં પ્રત્યાહ-ગુણા ન સન્ત્યેવ, કુતો ?, યસ્માદુત્પદ્યન્તે વ્યયન્તે ચ, અનેનોત્પાદવ્યયપરિણામેન પરિણમન્તિ ગુણા એવ, ન દ્રવ્યાણિ, તતશ્ચ તાન્યેવ સન્તિ, સતતમવસ્થિતત્વાદ્, અપરોપાદેયત્વાત્, દ્રવ્યપ્રભવાશ્ચ
- 5 ગુણાઃ પરોપાદાના વર્તન્તે, ન ગુણપ્રભવાણિ દ્રવ્યાણ્યપરોપાદાનત્વાત્, તસ્માદાત્મૈવ સામાયિકમિતિ ગાથાર્થઃ ॥ એવમવગતોભયનયમતશ્ચોદક આહ—કિમત્ર તત્ત્વમિતિ ?, અત્રોચ્યતે—સામાયિક-ભાવપરિણતઃ આત્મા સામાયિકં, યસ્માદ્ યત્ સત્ તદ્ દ્રવ્યપર્યાયોભયરૂપમિતિ, તથા ચાગમઃ—
- જં જં જે જે ભાવે પરિણમદ્ પઠોગવીસસા દલ્લં ।
- તં તહ જાણાઙ્ગ જિણો અપજ્જવે જાણણા નત્થિ ॥૭૧૫॥

10 વ્યાખ્યા : યદ્ યદ્ યાન્ યાન્ 'ભાવાન્' આધ્યાત્મિકાન્ બાહ્યાંશ્ચ પરિણમતિ પ્રયોગવિસ્ત્રસા(તો)

દ્રવ્ય જ જણાતું હોવાથી દ્રવ્ય જ પરમાર્થથી સત્ છે પણ પર્યાય નહીં તેથી જીવ જ સામાયિક છે, ગુણ નહીં.

અથવા “ઉપ્પજ્જંતિ...” આ ગાથાનું દ્રવ્યાર્થિકમતથી વ્યાખ્યાન કરે છે— દ્રવ્યાર્થિકવાદી પર્યાયાર્થિકવાદીને કહે છે કે ગુણો નથી જ, કેમ ? કારણ કે ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે અને નાશ પામી જાય છે. તથા આ ઉત્પાદવ્યયપરિણામરૂપે ગુણો જ પરિણમે છે પરંતુ દ્રવ્યો પરિણમતા નથી. તેથી દ્રવ્યો જ સતત અવસ્થિત હોવાથી વિદ્યમાન છે. (દ્રવ્યો સતત અવસ્થિત છે એવું કેવી રીતે જાણ્યું ? તેનો ઉત્તર આપે છે—) આ દ્રવ્યો અપરોપાદેય છે. (અર્થાત્ જ્યારે ઘટાદિને આપણે જોઈએ ત્યારે તેના રૂપાદિ ગુણો જ આપણને દેખાય છે. એટલે કે તે રૂપાદિ ગુણોનું જ ઉપાદાન થાય છે.

20 જેનું ઉપાદાન (ગ્રહણ) થાય તે જ વસ્તુનો ઉત્પાદ થાય છે. જે વસ્તુ ગ્રહણ થતી નથી તેનો ઉત્પાદ થતો નથી. દ્રવ્ય એ એવી વસ્તુ છે જેને બીજાઓ ગ્રહણ કરી શકતા નથી. તેથી દ્રવ્ય એ પરોપાદેય બનતું નથી. તેથી તેનો ઉત્પાદ પણ થાય નહીં આમ દ્રવ્યનો ઉત્પાદ થતો ન હોવાથી દ્રવ્ય સતત અવસ્થિત હોય છે.) ગુણો પરવ્યક્તિવડે ઉપાદાનયોગ્ય હોવાથી દ્રવ્યમાંથી તે ઉત્પન્ન થાય છે. જ્યારે દ્રવ્યો એ પરોપાદાનયોગ્ય નથી માટે તે ગુણમાંથી ઉત્પન્ન થતાં નથી.

25 તેથી આત્મા જ સામાયિક છે. ॥૭૮૪॥

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે બંને નયોના મત જાણીને શિષ્ય પૂછે છે કે —“અહીં વાસ્તવિકતા શું છે ?” તેનો ઉત્તર આપે છે — સામાયિકભાવમાં પરિણત આત્મા સામાયિક છે, કારણ કે જે સત્ છે તે દ્રવ્ય—પર્યાય ઉભયરૂપ છે. આગમમાં કહ્યું છે કે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

30 ટીકાર્થ : જે જે દ્રવ્ય જે જે આધ્યાત્મિક (જ્ઞાનાદિ) અને બાહ્ય (ઘટાદિ) ભાવોમાં પ્રયોગથી કે વિસ્ત્રસાથી પરિણમે છે. અહીં ભાવાર્થ પૂર્વની જેમ જાણવો. તે તે પરિણામથી યુક્ત એવા જ

દ્રવ્યં, ભાવાર્થઃ પૂર્વવત્, તત્તથાપરિણામમેવ જાનાતિ જિનઃ, અપર્યાયે પરિજ્ઞા નાસ્તિ, તસ્માદુભયાત્મકં વસ્તુ, કેવલિના તથાઽવગતત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥

સામ્પ્રતં કતિવિધમિતિ દ્વારમિતિ વ્યાખ્યાયતે, તત્ર—

સામાઙ્યં ચ તિવિહં સમ્પત્ત સુયં તહા ચરિત્તં ચ ।

દુવિહં ચેવ ચરિત્તં અગારમણગારિયં ચેવ ॥૭૯૬॥

5

વ્યાખ્યા : ‘સામાયિકં’ પ્રાગ્નિરૂપિતશબ્દાર્થ, ‘ચઃ’ પૂરણે ‘ત્રિવિધં’ ત્રિભેદં, સમ્યક્ત્વમ્, અનુસ્વારલોપાત્, શ્રુતં તથા ચારિત્રં, ચશબ્દઃ સ્વગતાનેકભેદપ્રદર્શનાર્થઃ, તત્ર સમ્યક્ત્વમિતિ સમ્યક્ત્વસામાયિકં, તદ્ દ્વિવિધં—નૈસર્ગિકમધિગમજં ચ, અથવા દશવિધમ્—એકૈક-સ્યૌપશમિકસાસ્વાદનક્ષાયોપશમિકવેદકક્ષાયિકભેદભિન્નત્વાત્, અથવા ત્રિવિધં—ક્ષાયિકં ક્ષાયોપશમિકમૌપશમિકં ચ, કારકરોચકવ્યજ્જકભેદં વા, શ્રુતમિતિ શ્રુતસામાયિકં, તત્ત્વ 10

દ્રવ્યને જિન જાણે છે. કારણ કે પર્યાયથી રહિત એકલા દ્રવ્યનો બોધ થાય નહીં. તેથી દરેક વસ્તુ કેવલીવડે દ્રવ્ય—પર્યાયઉભયાત્મક જણાતી હોવાથી વસ્તુ ઉભયાત્મક છે. ॥૭૯૫॥

અવતરણિકા : હવે કેટલા પ્રકારનું સામાયિક છે ? એ દ્વારનું વ્યાખ્યાન કરે છે ⇨

ગાથાર્થ : સમ્યક્ત્વ, શ્રુત અને ચારિત્ર એમ ત્રણ પ્રકારે સામાયિક છે. તેમાં ચારિત્ર બે પ્રકારે છે — અગારિક અને અનગારિક. 15

ટીકાર્થ : પૂર્વે જેનો શબ્દાર્થ કહેવાઈ ગયેલ છે તે સામાયિક ત્રણ પ્રકારનું છે. ચ શબ્દ પૂરણમાં છે. (અર્થાત્ છંદના નિયમાનુસારે શ્લોકમાં અક્ષરો ખૂટતા હોય ત્યારે આ રીતે ચ, હિ વગેરે શબ્દો મૂકી છંદનું પૂરણ કરવામાં આવે છે.) સમ્યક્ત્વસામાયિક, શ્રુતસામાયિક અને ચારિત્ર-સામાયિક. મૂળગાથામાં સમ્પત્ત શબ્દમાં અનુસ્વારનો લોપ થયેલ છે. તેથી સમ્પત્તં શબ્દથી સમ્યક્ત્વ જાણવું. તથા ચરિત્તં ચ અહીં ચ શબ્દ સ્વ(સમ્યક્ત્વાદિ)ગત અનેક ભેદો બતાવનાર છે. (અર્થાત્ 20 “ચ” શબ્દથી સમ્યક્ત્વાદિના જેટલા પેટાભેદો હોય તે સર્વ જાણી લેવા.)

સમ્યક્ત્વસામાયિક બે પ્રકારે છે — નૈસર્ગિક (કોઈપણ જાતના ઉપદેશાદિ વિના પ્રાપ્ત થતું હોય તે) અને અધિગમજ (અર્થાત્ ઉપદેશાદિવડે ઉત્પન્ન થતું હોય તે) અથવા દસ પ્રકારે જાણવું = નૈસર્ગિક અને અધિગમજ. ^(H) આ બંનેના ઔપશમિક — સાસ્વાદન — ક્ષાયોપશમિક — વેદક અને ક્ષાયિક એમ પાંચ—પાંચ ભેદ પડતા દસ પ્રકાર થાય છે. અથવા ત્રણ પ્રકારે જાણવું — ક્ષાયિક 25 — ક્ષાયોપશમિક અને ઔપશમિક અથવા કારકસમ્યક્ત્વ (એટલે સદ્ અનુષ્ઠાનમાં જે પ્રવૃત્તિ કરાવે તે), રોચકસમ્યક્ત્વ (એટલે જે સદ્ અનુષ્ઠાન પ્રત્યે રૂચિ ઉત્પન્ન કરે પરંતુ કરાવે નહીં) અને વ્યંજકસમ્યક્ત્વ (જે પોતે મિથ્યાદષ્ટિ હોવા છતાં બીજાઓને જીવાદિ પદાર્થોનું યથાવસ્થિત જ્ઞાન કરાવે તેવી વ્યક્તિને આ સમ્યક્ત્વ હોય છે.)

શ્રુત એટલે શ્રુતસામાયિક કે જે સૂત્ર—અર્થ અને ઉભયાત્મક હોવાથી ત્રણ પ્રકારે છે. તથા 30

સૂત્રાર્થોભયાત્મકત્વાત્ ત્રિવિધમ્, અક્ષરાનક્ષરાદિભેદાદનેકવિધં ચેતિ, 'ચારિત્રમ્' ઇતિ ચારિત્રસામાયિકં, તત્ત્વ ક્ષાયિકાદિ ત્રિવિધં, સામાયિકચ્છેદોપસ્થાપ્યપરિહારવિશુદ્ધિકસૂક્ષ્મસમ્પરાયયથાખ્યાતભેદેન વા પञ्ચવિધમ્, અથવા ગૃહીતાશેષવિકલ્પં દ્વિવિધમ્—અગારસામાયિકમનગારસામાયિકં ચ, તથા ચાહ—'દુવિધં ચેવ ચરિત્તં અગારમણગારિયં ચેવ' દ્વિવિધમેવ ચારિત્રં મૂલભેદેન, અગાઃ—વૃક્ષાસ્તૈઃ

5 કૃતમગારં—ગૃહં તદસ્યાસ્તીતિ મતુબ્લોપાદગારઃ—ગૃહસ્થસ્તસ્યેદમ્—આગારિકમ્, ઇદં ચાનેકભેદં, દેશવિરતેશ્ચિત્રરૂપત્વાત્, અનગારઃ—સાધુસ્તસ્યેદમ્—આનગારિકં ચૈવ । આહ—સમ્યક્ત્વશ્રુતસામાયિકે વિહાય ચારિત્રસામાયિકભેદસ્ય સાક્ષાદભિધાનં કિમર્થમ્ ?, ઉચ્યતે, અસ્મિન્ સતિ તયોર્નિયમેન ભાવ ઇતિ જ્ઞાપનાર્થ, ચરમત્વાદ્વા યથાઽસ્ય ભેદ ઉક્ત એવં શેષયોરપિ વાચ્ય ઇતિ જ્ઞાપનાર્થમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

10 સામ્પ્રતં મૂલભાષ્યકારઃ શ્રુતસામાયિકં વ્યાચિહ્યાસુસ્તસ્યાધ્યયનરૂપત્વાદાહ —

અક્ષરાનક્ષરાદિ ભેદથી અનેક પ્રકારે છે. ચારિત્ર એટલે ચારિત્રસામાયિક કે જે ક્ષાયિકાદિ ત્રણ પ્રકારે છે અથવા સામાયિક, છેદોપસ્થાપનીય, પરિહારવિશુદ્ધિક, સૂક્ષ્મસંપરાય અને યથાખ્યાતના ભેદથી પાંચ પ્રકારે છે (આ રીતે ચારિત્ર જુદા જુદા પ્રકારે હોવાથી ઘણા વિકલ્પોવાળું છે. પરંતુ જો) સર્વ વિકલ્પો ગ્રહણ કરવા હોય તો ચારિત્ર સામાયિક બે પ્રકારે છે — અગારસામાયિક અને

15 અનગારસામાયિક. તેથી જ મૂળસૂત્રમાં કહ્યું છે કે —“ચારિત્ર બે પ્રકારે અગાર અને અનગારિય” અર્થાત્ મૂળભેદથી વિચારીએ તો ચારિત્ર બે જ પ્રકારે છે (અગાર અને અનગારિય.)

અગા એટલે વૃક્ષો, તેના દ્વારા જે બનાવાય તે અગાર એટલે કે ઘર, તે ઘર જેને હોય તે અગાર, અહીં જો કે “અગારવાળો” શબ્દ બનવો જોઈએ પરંતુ મૂળશ્લોકમાં અગાર શબ્દ છે માટે તેમાં 'વાળો' અર્થના મતુપુનો લોપ થયેલો જાણવો. તેથી અગાર એટલે અગારવાળો

20 એટલે કે ગૃહસ્થ, તેનું જે હોય તે આગારિક, (અર્થાત્ દેશવિરતિચારિત્ર) દેશવિરતિચારિત્ર જુદા જુદા પ્રકારે હોવાથી આગારિકચારિત્ર અનેક પ્રકારનું છે. અગાર જેને નથી તે અનગાર એટલે કે સાધુ. તેનું જે ચારિત્ર ને અનગારિકચારિત્ર.

શંકા : સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિકના મૂળભેદ ન કહ્યા અને ચારિત્રસામાયિકના ભેદોનું મૂળ ગાથામાં સાક્ષાત્ કથન શા માટે કર્યું ?

25 **સમાધાન :** ચારિત્રસામાયિકની હાજરીમાં સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિક નિયમથી હોય જ— એ જણાવવા અથવા ચારિત્રસામાયિક છેલ્લું હોવાથી જે રીતે ચારિત્રના ભેદ કહ્યા એ પ્રમાણે શેષ બંનેના પણ ભેદ કહેવા યોગ્ય છે એ જણાવવા ચારિત્રસામાયિકના ભેદો સાક્ષાત્ કહ્યા છે. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ જાણવો. ॥૭૯૬॥

અવતરણિકા : હવે શ્રુતસામાયિક એ અધ્યયનરૂપ હોવાથી તેને કહેવાની ઈચ્છાવાળા

30 મૂળભાષ્યકાર કહે છે ⇨

અજ્ઞયણંપિ ય તિવિહં સુત્તે અત્થે ય તદુભાવે ચેવ ।

સેસેસુવિ અજ્ઞયણોસુ હોઙ્ગે એસેવ નિજ્જુતી ॥૧૫૦॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : અધ્યયનમપિ ચ ત્રિવિધં સૂત્રવિષયમર્થવિષયં ચ તદુભયવિષયં ચૈવ, અપિશબ્દાત્ સમ્યક્ત્વસામાયિકમપ્યૌપશમિકાદિભેદાત્ ત્રિવિધમિતિ । પ્રક્રાન્તોપોદ્ધાતનિર્યુક્તેરશેષાધ્યયનવ્યાપિતાં દર્શયન્નાહ—‘શેષષ્વપિ’ ચતુર્વિંશતિસ્તવાદિષ્વન્યેષુ વાઽધ્યયનેષુ ભવતિ એષૈવ નિર્યુક્તિઃ— 5
 ઉદ્દેશનિર્દેશાદિકા નિરુક્તિપર્યવસાનેતિ । આહ—અશેષદ્વારપરિસમાપ્તાવતિદેશો ન્યાયઃ, અપાન્તરાલે કિમર્થમિતિ ?, ઉચ્યતે, ‘મધ્યગ્રહણે આદ્યન્તયોર્ગ્રહણં ભવતી’ તિ ન્યાયપ્રદર્શનાર્થં ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ દ્વારં ॥

અધુના કસ્યેતિ દ્વારં પ્રતિપાદ્યતે, તત્ર યસ્ય તદ્ ભવતિ તદભિધિત્સયાઽઽહ—

જસ્સ સામાણિઓ અપ્પા, સંજમે નિયમે તવે ।

તસ્સ સામાઙ્ગયં હોઙ્ગે, ઙ્ગે કેવલિભાસિયં ॥૭૯૭॥

ગાથાર્થ : અધ્યયન પણ ત્રણ પ્રકારે છે — સૂત્ર, અર્થ અને ઉભય. શેષ અધ્યયનોમાં પણ આજ ઉપોદ્ધાતનિર્યુક્તિ છે.

ટીકાર્થ : અધ્યયન (શ્રુતસામાયિક) પણ ત્રણ પ્રકારનું છે — સૂત્રવિષયક, અર્થવિષયક અને સૂત્રાર્થ—ઉભયવિષયક. ‘અપિ’ શબ્દથી એ જાણવું કે સમ્યક્ત્વસામાયિક પણ ઔપશમિકાદિ- ભેદથી ત્રણ પ્રકારનું છે. પ્રસ્તુત ઉપોદ્ધાતનિર્યુક્તિની બધા જ અધ્યયનોની વ્યાપિતાને (અર્થાત્ આ સામાયિક અધ્યયનમાં પૂર્વે ગા. ૧૪૦-૧૪૧માં કહેલા દ્વારોના વર્ણનાત્મક ઉપોદ્ધાતનિર્યુક્તિ જ ચાલી રહી છે તે જ નિર્યુક્તિ સર્વ અધ્યયનોમાં પણ જાણી લેવી એવું જણાવવા) કહે છે કે— ચતુર્વિંશતિસ્તવાદિ અધ્યયનો અથવા અન્ય અધ્યયનોમાં (અર્થાત્ દશવૈકાલિકાદિના અધ્યયનોમાં) આ જ ઉદ્દેશ-નિર્દેશથી લઈ નિરુક્તિ સુધીના દ્વારરૂપ ઉપોદ્ધાતનિર્યુક્તિ જાણવી. 20

શંકા : સંપૂર્ણ દ્વારો પૂરા થયા પછી અતિદેશ (એક જેવું જ બીજામાં જાણવું તે અતિદેશ કહેવાય છે) કરવો એ ઉચિત છે. તમે અહીં વચ્ચે શા માટે અતિદેશ કર્યો ? (અર્થાત્ “બધા અધ્યયનોમાં આ જ નિર્યુક્તિ જાણવી” એ પ્રમાણેનો અતિદેશ ઉપોદ્ધાતનિર્યુક્તિના બધા દ્વારો પૂરા થયા પછી કરવો જોઈતો હતો તમે કેમ વચ્ચે જ અતિદેશ કર્યો ?)

સમાધાન : મધ્યથી વસ્તુનું ગ્રહણ કરતાં તે વસ્તુનો પહેલો—છેલ્લો ભાગ પણ ગ્રહણ થઈ જાય છે એ ન્યાય બતાવવા એમ કર્યું છે. ॥૧૫૦॥ 25

અવતરણિકા : હવે કોને સામાયિક હોય ? એ દ્વારને પ્રતિપાદન કરે છે. તેમાં જેને તે સામાયિક હોય છે તેને કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : જેનો આત્મા સંયમ, નિયમ અને તપમાં સ્થિર છે તેને સામાયિક હોય છે. એ પ્રમાણે કેવલીઓએ કહ્યું છે.

વ્યાખ્યા : यस्य 'सामानिकः' सन्निहितः, अप्रवसित इत्यर्थः, 'आत्मा' जीवः, क्व ?- 'संयमे' मूलगुणेषु 'नियमे' उत्तरगुणेषु 'तपसि' अनशनादिलक्षणे 'तस्य' एवम्भूतस्याप्रमादिनः सामायिकं भवति, 'इति' एवं केवलिभिर्भाषितमिति गाथार्थः ॥

જો સમો સવ્વભૂએસુ, તસેસુ થાવરેસુ ય ।

5 તસ્સ સામાઇયં હોઇ, ઇઇ કેવલિભાસિયં ॥૭૯૮॥

વ્યાખ્યા : यः 'समः' मध्यस्थः, आत्मानमिव परं पश्यतीत्यर्थः, 'सर्वभूतेषु' सर्वप्राणिषु 'त्रसेषु' द्वीन्द्रियादिषु 'स्थावरेषु च' पृथिव्यादिषु, तस्य सामायिकं भवति, एतावत् केवलिभाषितमिति गाथार्थः ॥

સામ્પ્રતં ફલપ્રદર્શનદ્વારેણાસ્ય કરણવિધાનં પ્રતિપાદયન્નાહ-

10 સાવજ્જજોગપ્પરિવજ્જગઢ્ઠા, સામાઇયં કેવલિયં પસથં ।

ગિહસ્થધમ્મા પરમંતિ ણચ્ચા, કુજ્જા બુહો આયહિયં પરથં ॥૭૯૯॥

વ્યાખ્યા : सावद्ययोगपरिवर्जनार्थं सामायिकं 'कैवलिकं' परिपूर्ण 'प्रशस्तं' पवित्रम्, एतदेव हि गृहस्थधर्मात् 'परमं' प्रधानम् 'इति' एवं ज्ञात्वा कुर्याद् 'बुधः' विद्वान् 'आत्महितम्' आत्मोपकारकं 'परार्थम्' इति परः-मोक्षस्तदर्थं, न तु सुरलोकाद्यवाप्त्यर्थम्, अनेन निदानपरिहारमाह, इति वृत्तार्थः

15 ટીકાર્થ : જેનો આત્મા સ્થાપિત થયો છે અર્થાત્ બહાર ગયો નથી પરંતુ તેમાં ને તેમાં જ સ્થિર છે. શેમાં સ્થિર છે ?- મૂળગુણરૂપ સંયમમાં, ઉત્તરગુણરૂપ નિયમમાં અને અનશનાદિ- રૂપ તપમાં સ્થિર છે તેવા અપ્રમત્ત જીવને સામાયિક હોય છે. એ પ્રમાણે કેવલિઓએ કહ્યું છે. ॥૭૯૯॥

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

20 ટીકાર્થ : જે વ્યક્તિ સમ એટલે કે મધ્યસ્થ છે અર્થાત્ બીજાને પોતાના જેવો જે જુએ છે. (શેમાં મધ્યસ્થ છે ? તે કહે છે) સર્વપ્રાણીઓ, બેઈન્દ્રિયાદિ ત્રસો અને પૃથ્વી વગેરે સ્થાવર જીવોને વિશે જે મધ્યસ્થ છે તેને સામાયિક છે, એ પ્રમાણે કેવલિઓએ કહ્યું છે. ॥૭૯૯॥

અવતરણિકા : હવે સામાયિકના ફળને દેખાડવા દ્વારા સામાયિકને કરવાનું વિધાન પ્રતિપાદન કરતાં કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

25 ટીકાર્થ : સામાયિક સાવદ્યયોગનો ત્યાગ કરવા માટે છે, સંપૂર્ણ છે, પવિત્ર છે. અને આ જ સામાયિક ગૃહસ્થધર્મથી શ્રેષ્ઠ છે. એ પ્રમાણે જાણીને વિદ્વાન વ્યક્તિ આત્મા ઉપર ઉપકાર કરનાર એવું સામાયિક પરાર્થ માટે એટલે કે મોક્ષ માટે કરે, પરંતુ દેવલોકાદિની પ્રાપ્તિ માટે કરે નહીં, આવું કહેવા દ્વારા નિયાણું કરવાનો નિષેધ કહ્યો. એ પ્રમાણે ગાથાર્થ જાણવો. (વૃત્ત એટલે ગાથા) ॥૭૯૯॥

॥૭૯૯॥ પરિપૂર્ણસામાયિકકરણશક્ત્યભાવે ગૃહસ્થોઽપિ ગૃહસ્થસામાયિકં 'કરેમિ ભંતે ! સામાઙ્યં સાવજ્જં જોગં પચ્ચક્કામિ દુવિહં તિવિહેણં જાવ નિયમં પજ્જુવાસામી'ત્યેવં કુર્યાત્, આહ-તસ્ય સર્વં ત્રિવિધં ત્રિવિધેન પ્રત્યાચક્ષાણસ્ય કો દોષ ઇતિ ?, ઉચ્યતે, પ્રવૃત્તકર્મારંભાનુમત્યનિવૃત્ત્યા કરણાસમ્ભવ એવ, તથા ભદ્ગપ્રસદ્ગદોષશ્ચેતિ । આહ ચ-

સવ્વંતિ ભાણિરુણં વિરઈં યલુ જસસ સવ્વિયા ણત્થિ ।

5

સો સવ્વવિરઈવાઈં ચુક્કઈં દેસં ચ સવ્વં ચ ॥૮૦૦॥

વ્યાખ્યા : 'સવ્વં' તિ ઉપલક્ષણાત્ સર્વં સાવદ્યં યોગં પ્રત્યાચ્છામિ ત્રિવિધં ત્રિવિધેન, ઇત્યેવં 'ભાણિરુણ' અભિધાય 'વિરતિ:' નિવૃત્તિ: યલુ યસ્ય 'સર્વિકા' સર્વા નાસ્તિ, પ્રવૃત્તકર્મારંભાનુમતિસદ્ભાવાત્, સ સર્વવિરતિવાદી 'ચુક્કઈ'ત્તિ ભ્રષ્ટયતિ 'દેસં ચ સવ્વં ચે' તિ દેશવિરતિં સર્વવિરતિં ચ, પ્રતિજ્ઞાતાકરણાત્ । આહ-આગમે ત્રિવિધં ત્રિવિધેનેતિ ગૃહસ્થપ્રત્યાચ્છાનમુક્તં તત્કથ-મિતિ ?, ઉચ્યતે, સ્થૂલસાવદ્યયોગવિષયમેવ તત્, આહ ચ ભાષ્યકાર:-

10

સંપૂર્ણસામાયિક(સર્વવિરતિ)ને કરવાની શક્તિના અભાવે ગૃહસ્થ પણ ગૃહસ્થસામાયિકને (દેશવિરતિને) = હે પ્રભુ ! હું સામાયિકને કરું છું, જ્યાં સુધી હું નિયમની પર્યુપાસના કરું, ત્યાં સુધી સાવદ્યયોગોનું મન-વચન-કાયાથી કરવા-કરાવવાવડે હું પચ્યક્રખાણ કરું છું. એ પ્રમાણે સામાયિકને કરે.

15

શંકા : સર્વ સાવદ્યયોગોનું ત્રિવિધ-ત્રિવિધે પચ્યક્રખાણ કરનાર ગૃહસ્થને શું દોષ લાગે ? (અર્થાત્ ગૃહસ્થ કેમ ત્રિવિધ-ત્રિવિધે સર્વ સાવદ્યયોગોનું પચ્યક્રખાણ ન કરી શકે ?)

સમાધાન : ગૃહસ્થે પૂર્વે ઘરાદિમાં અનેક આરંભો પ્રવૃત્તાવેલા છે તેની અનુમતિ ગૃહસ્થને હોવાથી ત્રિવિધ-ત્રિવિધે પચ્યક્રખાણ કરવાનો અસંભવ જ છે. જો તે તેમ કરવા જાય તો પચ્યક્રખાણના ભંગનો પ્રસંગરૂપ દોષ લાગે છે. ॥૭૯૯॥ કહ્યું છે કે ⇨

20

ગાથાર્થ : "સર્વ" એ પ્રમાણે કહીને જેને સર્વવિરતિ નથી. તે સર્વવિરતિવાદી દેશ અને સર્વ બંનેને મૂકે છે.

ટીકાર્થ : "સર્વ એટલે કે સર્વ સાવદ્યયોગોનું હું ત્રિવિધ-ત્રિવિધે પચ્યક્રખાણ કરું છું" એ પ્રમાણે કહીને જેને સર્વ સાવદ્યયોગોની વિરતિ (ત્રિવિધ-ત્રિવિધે) નથી, (કેમ નથી ? કારણ કે પચ્યક્રખાણ લેતાં પહેલા) આરંભાયેલા કાર્યોની અનુમતિ રહેલી છે. તેથી તે સર્વવિરતિવાદી પોતાની પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે નહીં કરતો હોવાથી દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ બંનેથી ભ્રષ્ટ થાય છે. (કારણ કે સર્વવિરતિનું પચ્યક્રખાણ લીધું છે પરંતુ એ પ્રમાણે કરતો નથી તેથી સર્વવિરતિથી ભ્રષ્ટ થયો અને દેશવિરતિ તો લીધી જ નથી માટે દેશવિરતિથી ભ્રષ્ટ થયો.)

25

શંકા : આગમમાં તો ગૃહસ્થને પણ ત્રિવિધ-ત્રિવિધે પચ્યક્રખાણ કહ્યું છે તે કેવી રીતે ઘટાવવું? (કારણ કે તમે તો અહીં ગૃહસ્થને ત્રિવિધ-ત્રિવિધ પચ્યક્રખાણનો નિષેધ કરો છો.)

30

સમાધાન : આગમમાં જે ગૃહસ્થને ત્રિવિધ-ત્રિવિધે પચ્યક્રખાણ કહ્યું છે તે સ્થૂલ સાવદ્યયોગો

“જતિ કિંચિદપ્યજોયણમપ્યં વા વિસેસિતં વત્યું ।
 પચ્ચક્ષેજ્જ ણ દોસો સયંભુરમણાદિમચ્છવ્વ ॥ ૧ ॥
 જો વા નિક્કમિત્તમણો પડિમં પુત્તાદિસંતઙ્ગિમિત્તં ।
 પડિવજ્જિજ્જ તઓ વા કરિજ્જ તિવિહંપિ તિવિહેણં ॥ ૨ ॥
 જો પુણ પુવ્વારદ્ધાણુજ્ઙિયસાવજ્જકમ્મસંતાણો ।
 તદણુમતિપરિણાતિં સો ણ તરતિ સહસા ણિયત્તેઠં ॥ ૩ ॥”

5

इत्यादि तथाऽपि गृहस्थसामायिकमपि परलोकार्थिना कार्यमेव, तस्यापि विशिष्ट-
 फलसाधकत्वाद्, आह च निर्युक्तिकारः -

सामाङ्ग्यंमि उ कए समणो इव सावओ हवइ जम्हा ।

10

एएण कारणेणं बहुसो सामाङ्ग्यं कुज्जा ॥८०१॥

व्याख्या : सामायिक एव कृते सति श्रमण इव श्रावको भवति, यस्मात् प्रायोऽशुभ-
 योगरहितत्वात् कर्मवेदक इत्यर्थः, अनेन कारणेन ‘बहुशः’ अनेकधा सामायिकं कुर्यादिति

સંબંધી કહ્યું છે, કારણ કે ભાષ્યકાર જણાવે છે કે —“જે^(H) સ્વયંભૂરમણાદિ સમુદસંબંધી મત્સ્યાદિની જેમ કંઈક નિષ્પ્રયોજન (કાગડાનું માંસાદિ) અથવા અપ્રાપ્ય (મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર રહેલ) વસ્તુવિશેષને આશ્રયી ત્રિવિધ-ત્રિવિધે પર્યક્ષખાણ કરે તો તેને કોઈ દોષ નથી. (આશય એ છે કે નિષ્પ્રયોજન અથવા અપ્રાપ્ય વસ્તુનું પર્યક્ષખાણ એ સ્થૂલવસ્તુવિષયક હોવાથી ત્રિવિધ-ત્રિવિધે પણ કરી શકે છે. પણ સર્વસાવધનું ત્રિવિધ ત્રિવિધે પર્યક્ષખાણ ગૃહસ્થને ન હોય.) ॥૧॥”

અથવા દીક્ષા લેવાની ઈચ્છાવાળી જે વ્યક્તિ પુત્રાદિ પરિવારને કારણે (દીક્ષા લઈ શકતી ન હોય ત્યારે) અગિયારમી પ્રતિમા સ્વીકારે તે સમયે તે ત્રિવિધ-ત્રિવિધે પર્યક્ષખાણ કરે. ॥૨॥ પરંતુ જે વ્યક્તિએ પૂર્વે કાર્યો આરંભેલા હોય અને હજુ છોડ્યા ન હોય તેવી વ્યક્તિ તેની અનુમતિની પરિણતિને સહજ રીતે છોડવા શક્તિમાન હોતી નથી. (તેથી તે ત્રિવિધ-ત્રિવિધે પર્યક્ષખાણ કરે નહીં, કરે તો દોષ લાગે) વગેરે ॥૩॥ આમ, ત્રિવિધ-ત્રિવિધે પર્યક્ષખાણ ગૃહસ્થ કરી શકે નહીં તો પણ ગૃહસ્થસામાયિકને તો પરલોકના અર્થી જીવે કરવું જ જોઈએ, કારણ કે તે ગૃહસ્થસામાયિક પણ વિશિષ્ટ ફળને સાધી આપનારું છે. આ જ વાતને નિર્યુક્તિકાર કહે છે ⇨

25

गाथार्थ : गाथार्थ टीकार्थ प्रभाषे ज्ञाणवो.

टीकार्थ : सामायिकमां श्रावक प्रायः करीने अशुभयोगोथी रहित होवाने कारणें साधु जेवो ज थाय છે અર્થાત્ ઘણી કર્મનિર્જરાવાળો થાય છે. તે કારણથી શ્રાવક અનેકવાર સામાયિકને કરે.

३८. यदि किञ्चिदप्रयोजनमप्राप्यं वा विशेष्य वस्तु । प्रत्याचक्षीत न दोषः स्वयम्भूरमणादिमत्स्य इव ॥ १ ॥ यो वा निष्कमित्तमनाः प्रतिमां पुत्रादिसन्ततिनिमित्तम् । प्रतिपद्येत सको वा कुर्यात्त्रिविधमपि त्रिविधेन ॥ २ ॥ यः पुनः पूर्वार्थानुज्झितसावद्यकर्मसंतानः । तदनुमतिपरिणतिं स न शक्नोति सहसा निवर्त्तयितुम् ॥३॥

30

ગાથાર્થઃ ॥ કિञ્ચ -

જીવો પમાયબહુલો બહુસોઽવિ અ બહુવિહેસુ અત્થેસું ।

एएण कारणेणं बहुसो सामाइयं कुज्जा ॥૮૦૨॥

વ્યાખ્યા : જીવઃ પ્રમાદબહુલઃ 'બહુશઃ' અનેકધાઽપિ ચ બહુવિધેષ્વર્થેષુ-શબ્દાદિષુ પ્રમાદવાં-
શ્રૈકાન્તેનાશુભવન્થક એવ, અતોઽનેન કારણેન તત્પરિજિહીર્ષયા બહુશઃ સામાયિકં કુર્યાત્-મધ્યસ્થો 5
ભૂયાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ દ્વારં ॥

સામ્પ્રતં સદ્-ક્ષેપેણ સામાયિકવતો મધ્યસ્થસ્ય લક્ષણમભિધિત્સુરાહ-

जो णवि वट्टइ रागे णवि दोसे दोण्ह मज्झयारंमि ।

सो होइ उ मज्झत्थो सेसा सव्वे अमज्झत्था ॥૮૦૩॥

વ્યાખ્યા : યો નાપિ વર્તતે રાગે નાપિ દ્વેષે, કિં તર્હિ ?-'દોણહ મજ્ઝયારંમિ' દ્વયોર્મધ્ય 10
इत्यर्थः, स भवति मध्यस्थः, शेषाः सर्वेऽमध्यस्था इति गाथार्थः ॥ द्वारं ॥

સામ્પ્રતં ક્વ કિં સામાયિકમિતિ નિરૂપયન્ દ્વારગાથાત્રયમાહ-

खेत्तदिसाकालगइभवियसण्णऊसासदिट्ठिमाहारे ।

पज्जत्तसुत्तजम्मट्ठितिवेयसण्णाकसायाऊ ॥૮૦૪॥

णाणे जोगुवओगे सरीरसंठाणसंघयणमाणे ।

लेसा परिणामे वेयणा समुग्घाय कम्मे य ॥૮૦૫॥

णिव्वेढणमुव्वट्टे आसवकरणे तहा अलंकारे ।

सयणासणठाणत्थे चंकम्मंते य किं कहियं ॥૮૦૬॥ દારગાહાઓ

॥૮૦૧॥ વળી-

ગાથાર્થઃ ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થઃ જીવ ઘણાં પ્રકારના શબ્દાદિ અર્થોમાં ઘણા પ્રકારે પ્રમાદવાળો છે, અને પ્રમાદવાન
એકાન્તે અશુભ કર્મોને બાંધનારો છે આથી તે પ્રમાદને છોડવાની ઈચ્છાથી વારંવાર સામાયિકને
કરે અર્થાત્ (શબ્દાદિ અર્થોમાં) રાગ-દ્વેષ વિનાનો થાય. ॥૮૦૨॥

અવતરણિકા : હવે સામાયિકવાળા એવા મધ્યસ્થજીવનું સંક્ષેપથી લક્ષણ કહેવાની ઈચ્છાવાળા
નિર્યુક્તિકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થઃ ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થઃ જે રાગી નથી કે દ્વેષી નથી. તો શું છે ? - રાગ અને દ્વેષની મધ્યમાં રહેલો
છે (અર્થાત્ રાગ-દ્વેષ વિનાનો તટસ્થ છે) તે મધ્યસ્થ છે. શેષ બધા અમધ્યસ્થ છે. ॥૮૦૩॥

અવતરણિકા : હવે ક્યાં કયું સામાયિક હોય છે ? તેનું નિરૂપણ કરતાં ત્રણ દ્વારગાથાને
કહે છે ⇨

ગાથાર્થઃ આ ત્રણે દ્વારગાથાઓનો અર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

વ્યાખ્યા : આસાં સમુદાયાર્થઃ ક્ષેત્રદિક્કાલગતિભવ્યસંજ્ઞિતચ્છ્વાસદૃષ્ટ્યાહારકાનઙ્ગી-
કૃત્યાઽઽલોચનીયં, કિં ક્વ સામાયિકમિતિ યોગઃ, તથા પર્યાપ્તસુસજન્મસ્થિતિવેદસંજ્ઞાકષાયાર્યૂષિ
ચેતિ, તથા જ્ઞાનં યોગોપયોગૌ શરીરસંસ્થાનસંહનનમાનાનિ લેશ્યાઃ પરિણામં વેદનાં સમુદ્ઘાતં કર્મ
ચ ક્રિયા પૂર્વવત્, તથા નિર્વેષ્ટનોદ્વર્તને અઙ્ગીકૃત્યાલોચનીયં-ક્વ કિમિતિ ? આશ્રવકરણં તથાઽલઙ્કારં
5 તથા શયનાસનસ્થાનસ્થાનધિકૃત્યેતિ, તથા ચઙ્ક્રમતશ્ચ વિષયીકૃત્ય કિં સામાયિકં ક્વ
ઇત્યાલોચનીયમિતિ સમુદાયાર્થઃ ।

અવયવાર્થં તુ પ્રતિદ્વારં સ્વયમેવ વક્ષ્યતિ-તત્રોર્ધ્વલોકાદિક્ષેત્રમઙ્ગીકૃત્ય સમ્યક્ત્વાદિસામાયિકાનાં
લાભાદિભાવમભિધિત્સુરાહ-

સંમસુઆણં લંભો ઉઙ્કુ ચ અહે અ તિરિઅલોએ અ ।

10 વિરઈ મણુસ્સલોએ વિરયાવિરઈ ય તિરિએસું ॥૮૦૭॥

વ્યાખ્યા : સમ્યક્ત્વશ્રુતસામાયિકયોઃ 'લાભઃ' પ્રાપ્તિઃ 'ઉઙ્કુ ચ' ઇત્યૂર્ધ્વલોકે ચ 'અધે ય'
ત્તિ અધોલોકે ચ તિર્યગ્લોકે ચ, ઇયમત્ર ભાવના-ઊર્ધ્વલોકે મેરુસુરલોકાદિષુ યે સમ્યક્ત્વં
પ્રતિપદ્યન્તે જીવાસ્તેષાં શ્રુતાજ્ઞાનમપિ તદૈવ સમ્યક્શ્રુતં ભવતીતિ, એવમધોલોકેઽપિ

15 ટીકાર્થઃ : આ ગાથાઓનો ભેગો અર્થ આ પ્રમાણે છે કે - ક્ષેત્ર-દિશા-કાળ-ગતિ-ભવ્ય-સંજ્ઞી-
ઉચ્છ્વાસ-દૃષ્ટિ-આહારને આશ્રયી વિચારવું કે ક્યાં ક્યું સામાયિક છે. તથા પર્યાપ્ત-સુપ્ત-જન્મ-
સ્થિતિ-વેદ-સંજ્ઞા-કષાય અને આયુષ્યમાં ક્યાં ક્યું સામાયિક છે એ વિચારવું. ॥૮૦૪॥

જ્ઞાન-યોગ-ઉપયોગ-શરીર-સંસ્થાન-સંઘયણ-માન-લેશ્યા-પરિણામ-વેદના-સમુદ્ઘાત અને કર્મ,
અહીં ક્રિયા પૂર્વની જેમ અર્થાત્ આ બધી વસ્તુને આશ્રયી વિચારવું કે ક્યાં ક્યું સામાયિક છે ?
॥૮૦૫॥

20 તથા નિર્વેષ્ટન-ઉદ્વર્તન-આશ્રવકરણ-અલંકાર-શયન-આસન-સ્થાનસ્થ અને એક સ્થાનેથી
અન્ય સ્થાને સંક્રમતા ક્યું સામાયિક ક્યાં હોય છે એ વિચારવું. આ પ્રમાણે ત્રણે ગાથાઓનો
ભેગો અર્થ કહ્યો. ॥૮૦૬॥

અવતરશિકા : ત્રણે ગાથાના દરેક અવયવના અર્થોને તે તે દ્વારમાં સ્વયં નિર્યુક્તિકાર કહેશે.
- તેમાં પ્રથમ ઊર્ધ્વલોકાદિક્ષેત્રને આશ્રયી સમ્યક્ત્વાદિસામાયિકોના લાભાદિ ભાવને કહેવાની
25 ઈચ્છાવાળા નિર્યુક્તિકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થઃ : સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતની પ્રાપ્તિ ઊર્ધ્વ-અધો અને તિર્યગ્લોકમાં થાય છે. વિરતિ
મનુષ્યલોકમાં અને વિરતાવિરતિ તિર્યગ્લોકમાં પણ છે.

ટીકાર્થઃ : સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિકનો લાભ = પ્રાપ્તિ ઊર્ધ્વલોકમાં, અધોલોકમાં અને
તિર્યગ્લોકમાં થાય છે. અહીં ભાવાર્થ એ છે કે- ઊર્ધ્વલોકમાં એટલે કે મેરુપર્વત ઉપર કે
30 દેવલોકાદિમાં જે જીવો સમ્યક્ત્વને પામે છે તે જીવોનું શ્રુત-અજ્ઞાન પણ ત્યારે જ સમ્યક્શ્રુતરૂપે

મહાવિદેહાધોલૌકિકગ્રામેષુ નરકેષુ ચ યે પ્રતિપદ્યન્તે, એવં તિર્યગ્લોકેઽપીતિ, 'વિરઈ મણુસ્સલોગે' ત્તિ વિરતિશબ્દેન સર્વવિરતિસામાયિકં ગૃહ્યતે, તચ્ચ લાભાપેક્ષયા મનુષ્યલોક એવ ભવતિ, નાન્યત્ર, મનુષ્યા એવાસ્ય પ્રતિપત્તાર ઇતિ ભાવના, ક્ષેત્રનિયમં તુ વિશિષ્ટશ્રુતવિદો વિદન્તિ, 'વિરયાવિરઈ ય તિરિએસું' તિ વિરતાવિરતિશ્ચ દેશવિરતિસામાયિકલક્ષણા લાભવિચારે તિર્યક્ષુ ભવતિ, મનુષ્યેષુ ચ કૈષુચિત્ ॥

5

પુવ્વપડિવન્નગા પુણ તીસુવિ લોએસુ નિઅમઓ તિણહં ।

ચરણસ્સ દોસુ નિઅમા ભયણિજ્જા ઉટ્ટલોગંમિ ॥૮૦૮॥

વ્યાખ્યા : પૂર્વપ્રતિપત્તકાસ્તુ ત્રયાણાં નિયમેન ત્રિષ્વપિ લોકેષુ વિદ્યન્તે, ચારિત્રસામાયિકં ત્વધોલોકતિર્યગ્લોકયોરેવ ઊર્ધ્વલોકે તુ ભાજ્યા ઇત્યલં પ્રસજ્ઞેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥ દ્વારં ॥

સામ્પ્રતં દિગ્દ્વારાવયવાર્થાભિધિત્સયા દિક્સ્વરૂપપ્રતિપાદનાયાહ—

10

પરિણમે છે. આ જ રીતે મહાવિદેહના અધોલૌકિકગ્રામો અને નરકોરૂપ અધોલોકમાં જે લોકો સમ્યક્ત્વ પામે છે તેઓનું તથા એ જ પ્રમાણે તિર્યગ્લોકમાં પણ જે લોકો સમ્યક્ત્વને પામે છે તેઓનું શ્રુત—અજ્ઞાન સમ્યક્શ્રુત રૂપે પરિણમે છે.

“વિરતિ મનુષ્યલોકમાં” અહીં વિરતિશબ્દથી સર્વવિરતિસામાયિક જાણવું અને તે લાભની અપેક્ષાએ મનુષ્યલોકમાં જ પ્રાપ્ત થાય છે, અન્યત્ર નહીં, અર્થાત્ મનુષ્યો જ આ સર્વવિરતિ- 15 સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનારા હોય છે. (જોકે મનુષ્યલોક (=અઢીઢીપ સમુદ્રરૂપ)માંથી દેવના અપહરણને કારણે બહાર નીકળેલા મનુષ્યને નંદીશ્વરાદિઢીપમાં રહેલ પ્રતિમાદિના દર્શનથી નંદીશ્વર-ઢીપમાં પણ સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિ સંભવી શકે છે. છતાં અહીં મનુષ્યલોકમાં (અઢીઢીપમાં) જ સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિ નિયુક્તિકારે જણાવી છે. આ રીતે) મનુષ્યલોક જેટલા જ ક્ષેત્રનો નિયમ કરવા પાછળનું કારણ વિશિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાનીઓ જ જાણે છે. દેશવિરતિસામાયિકરૂપ વિરતાવિરતિની 20 પ્રાપ્તિનો વિચાર કરતાં તે કેટલાક મનુષ્ય-તિર્યયોને થાય છે. ॥૮૦૭॥

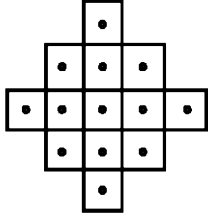
(અવતરણિકા : આ રીતે વર્તમાન વિવક્ષિતસમયે સામાયિકની પ્રાપ્તિને આશ્રયી કહ્યું. હવે પૂર્વે પામેલાઓને આશ્રયી જણાવે છે ⇨)

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : ત્રણે સામાયિકના (અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ, શ્રુત અને દેશવિરતિરૂપ સામાયિકના) પૂર્વે 25 પામેલા જીવો નિયમથી ત્રણે લોકમાં હોય છે. જ્યારે સર્વવિરતિસામાયિક અધોલોક અને તિર્યગ્લોકમાં નિયમથી હોય છે, ઊર્ધ્વલોકમાં ભજના જાણવી. (અર્થાત્ ક્યારેક હોય, ક્યારેક ન હોય) ક્ષેત્રદ્વાર પૂર્ણ થયું. ॥૮૦૮॥

અવતરણિકા : હવે 'દિશા' એ અવયવનો અર્થ કહેવાની ઈચ્છાથી દિશાનું સ્વરૂપ પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

30

5

નામં ઠવણા દવિણે ઁત્તદિસા તાવઁત્ત પત્તવણે ।

સત્તમિયા ભાવદિસા સા હોઅદ્વારસવિહા ઁ ॥૮૦૧॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : નામસ્થાપને સુગમે 'દવિણે'ત્તિ દ્રવ્યવિષયા દિક્ દ્રવ્યદિક્, સા ચ જઘન્યત-સ્ત્રયોદશપ્રદેશિકં દશદિક્પ્રભવં દ્રવ્યં, તત્રૈકૈકઃ પ્રદેશો વિદિક્ષવેતે ચત્વારઃ, મધ્યે ત્વેક ઇત્યેતે પત્ત, ચતસૃષુ ચ દિક્ષવાયતાવસ્થિતૌ

દ્વૌ દ્વાવિતિ, આહ ચ ભાષ્યકારઃ-

“તેરંસપદેસિયં ઁલુ તાવતિણસું ભવે પદેસેસું ।

જં દવ્વં ઓગાહં જહણ્ણગં તં દસદિસાગં ॥ ૧ ॥”

10 ગાથાર્થ : નામ - સ્થાપના - દ્રવ્ય - ક્ષેત્રદિશા - તાપક્ષેત્ર - પ્રજ્ઞાપક - અને સાતમી ભાવદિશા છે. તે ભાવદિશા અઢાર પ્રકારની છે.

ટીકાર્થ : નામદિશા અને સ્થાપનાદિશા સ્પષ્ટ જ છે. દ્રવ્ય એટલે કે દ્રવ્યવિષયક જે દિશા તે દ્રવ્યદિશા, અને તે દ્રવ્યદિશા તરીકે તેરપ્રદેશનું બનેલું અને દસ દિશાઓનું ઉત્પત્તિસ્થાનભૂત એવું દ્રવ્ય જાણવું. તેમાં એક-એક પ્રદેશ વિદિશામાં મૂકતા ચાર પ્રદેશ, તેની વચ્ચે એક મૂકતા પાંચ પ્રદેશ, ચાર દિશાઓમાં દીર્ઘરૂપે બબ્બે પ્રદેશો મૂકતા તેરપ્રદેશનું દ્રવ્ય તૈયાર થાય છે.

15 ભાષ્યકારે કહ્યું છે : જે તેરપ્રદેશોનું બનેલું છે તથા તેટલા જ = તેરપ્રદેશોમાં જ અવગાહીને રહેલું છે. તે દ્રવ્ય જઘન્યથી દસદિશાઓની ઉત્પત્તિનું સ્થાન જાણવું. ॥૧॥ (અહીં આશય એ છે કે જે દ્રવ્યમાંથી દશ દિશાઓ ઉત્પન્ન થાય છે તે દ્રવ્ય દ્રવ્યદિશા તરીકે જાણવું. આ દ્રવ્ય જઘન્યથી તેર પ્રદેશોનું બનેલું હોય છે. તેનું કારણ-⁽¹⁾અહીં મધ્યમાં એક પરમાણુ સ્થાપવો. તેની આજુબાજુ જ્યારે અન્ય ચાર પરમાણુ મૂકીએ ત્યારે છ દિશાઓની જ અર્થાત્ ચાર દિશા+ઉર્ધ્વ-અધો એમ છ દિશાઓની જ ઉત્પત્તિ થાય છે પણ તે પાંચ પરમાણુમાંથી વિદિશાઓની ઉત્પત્તિ થઈ શકતી નથી, કારણ કે એક પરમાણુ સાથે છ દિશાઓનો જ સંબંધ કહ્યો છે. જો તેની સાથે વિદિશાઓનો સંબંધ થતો હોત તો દરેક પરમાણુ અગિયાર પ્રદેશોને સ્પર્શે એમ કહ્યું હોત પરંતુ તેના બદલે “એગપણેસોગાહં સત્તપણેસા ય સે ફુસણા” દ્વારા સાતપ્રદેશો સાથે જ સ્પર્શના કહી છે. તેથી પાંચ પરમાણુમાંથી વિદિશાઓની ઉત્પત્તિ થતી નથી.

25 આ પાંચ પરમાણુઓ સાથે દિશામાં બીજા ચાર પરમાણુઓ સ્થાપતા નવ પરમાણુઓ થશે. પરંતુ આ નવ પરમાણુઓવડે પણ વિદિશા નહીં પણ દિશાની જ ઉત્પત્તિ થશે કારણ કે તેના ખૂણા અંદર પ્રવેશેલા છે. તેથી આ નવ પરમાણુઓ સાથે વિદિશામાં બીજા ચાર પરમાણુઓ મૂકીએ તો જ આમાંથી વિદિશાઓની ઉત્પત્તિ થાય. આમ દસ દિશાઓની ઉત્પત્તિ માટે ૧૩ પ્રદેશોવાળું દ્રવ્ય જ જોઈએ, ઓછા-વત્તા પ્રદેશોવાળું નહીં. જો કે આ ૧૩ પ્રદેશોનું બનેલું દ્રવ્ય કેવું હશે તેની કલ્પના જ કરવી રહી કારણ કે યથાવત્ આનું નિરૂપણ કરવું શક્ય નથી છતાં મંદબુદ્ધિવાળાઓને કંઈક

30

અસ્ય ચેયં સ્થાપનેતિ, ઉત્કૃષ્ટતસ્ત્વનન્તપ્રદેશિકમિતિ, 'ખેત્તદિસ' ત્તિ ક્ષેત્રદિક્, સા ચાનેકભેદા મેરુમધ્યાષ્ટપ્રાદેશિકરુચકાદ્ બહિઃસ્થાનિદ્વિચુત્તરશ્રેણ્યા શકટોર્ધ્વસંસ્થાનાશ્ચત્ત્વો દિશઃ, ચત્ત્વરણામપ્યન્તરાલકોણાવસ્થિતા એકપ્રદેશિકાશિષ્ટનાવલિસંસ્થાનાશ્ચત્ત્વ એવ વિદિશઃ ઋર્ધ્વ ચતુઃપ્રદેશિકચતુરસ્રદ્વંડસંસ્થાના એકૈવ, અધોઽપ્યેવંપ્રકારા દ્વિતીયેતિ, ઉક્તં ચ—

“^{૪૦}અદુપદેસો રુચગો તિરિયં લોગસ્સ મજ્જયારંમિ ।

એસ પભવો દિસાણં એસેવ ભવેઅણુદિસાણં ॥ ૧ ॥

દુપદેસાદિદુરુત્તર એગપદેસા અણુત્તરા ચેવ ।

ચરો ચરો ય દિસા ચરુદિઅણુત્તરાદોણિણ ॥૨॥

સગદુર્ધ્વસંઠિતાઓ મહાદિસાઓ ભવંતિ ચત્તારિ ।

મુક્તાવલી ય ચરો દો ચેવ ય હોન્તિ રુચગનિભા ॥૩॥”

5

10

સ્પષ્ટ થાય તે માટે ટીકાકાર પોતે તેની સ્થાપના બતાવે છે.) તે સ્થાપના ટીકમાંથી જાણવી.

ઉત્કૃષ્ટથી દ્રવ્યદિશા તરીકે અનંતપ્રદેશિક સ્કંધ જાણવો. ક્ષેત્રદિશા અનેક પ્રકારે છે. તેમાં મેરુના મધ્યમાં રહેલ અષ્ટપ્રદેશના બનેલા રૂચકમાંથી શરૂઆતમાં બે અને પછી બે—બે વધારે મૂકતા ગાડાની ધૂંસરીના આકારવાળી ચાર દિશાઓ (ક્ષેત્રદિશા તરીકે જાણવી.) આ ચારે દિશાઓની વચ્ચે ખૂણામાં રહેલી, એક પ્રદેશની બનેલી, અને છૂટા—છૂટા મોતીઓની માળા જેવા આકારવાળી ચાર વિદિશાઓ છે. તથા ઊર્ધ્વદિશા ચારપ્રદેશોના બનેલા, ચાર ખૂણાવાળા એવા દંડના આકારની એક છે. આવા જ પ્રકારની એક બીજી અધોદિશા છે.

15

ભાષ્યકારે પણ કહ્યું છે કે—“તિર્ચ્છાલોકના મધ્યમાં આઠપ્રદેશાત્મક રુચક છે. તે દિશાઓ અને અનુદિશાઓની ઉત્પત્તિનું સ્થાન છે.” ॥૧॥ આ રુચક પછી શરૂઆતમાં બે પ્રદેશો અને પછી ચાર પ્રદેશો, તેના પછી છ પ્રદેશો આ રીતે આગળ—આગળ બે—બે પ્રદેશોની વૃદ્ધિ ચારે દિશાઓમાં કરતાં ચાર મહાદિશાઓ થાય છે. (“દુપદેસાદિદુરુત્તર” આ પદ સાથે “ચરો” પદ જોડતા ઉપરોક્ત અર્થ થયો.) હવે “એગપદેસા અણુત્તરા ચેવ” પદ સાથે બીજું “ચરો” પદ જોડતા— “એક આકાશપ્રદેશવાળી અને આગળ—આગળ વૃદ્ધિ વિનાની ચાર વિદિશાઓ છે.” તથા “ચરુદિ અણુત્તરા દોણિણ” પંક્તિનો અર્થ — આદિમાં ચાર પ્રદેશને કરીને ઉપર—ઉપર વૃદ્ધિ રહિત ઊર્ધ્વદિશા એક અને નીચે નીચે વૃદ્ધિ રહિત અધોદિશા એક એમ બે દિશાઓ છે. ॥૨॥ (આચારાંગનિર્ધુક્તિ ગા. ૪૨/૪૩) ચાર પૂર્વાદિ મહાદિશાઓ ગાડાની ધૂંસરી આકારે છે. તથા ચાર વિદિશાઓ છિન્ન મુક્તાવલી આકારે છે. ઊર્ધ્વ—અધો બે દિશાઓ રૂચક સમાન આકારવાળી છે ॥૩॥ (આચારાંગ નિ.ગા. ૪૪) સ્થાપના ટીકામાં આપેલી છે.

20

25

૪૦. અષ્ટપ્રદેશો રુચકસ્તિર્ચ્છાલોકસ્ય મધ્યે । એષ પ્રભવો દિશામેષ એવ ભવેદનુદિશામ્ ॥ ૧ દ્વિપ્રદેશાદિદ્વચુત્તરૈકપ્રદેશાઽનુત્તરૈવ । ચત્ત્વરણાશ્ચત્ત્વો દિશાશ્ચ ચતુરુદ્વે અનુત્તરે દ્વે ॥૨॥ શકટોર્ધ્વસંસ્થિતા મહાદિશો ભવન્તિ ચત્ત્વરઃ । મુક્તાવલીવ ચત્ત્વરો દ્વે એવ ભવતો રુચકનિભે ॥ ૩ ॥

30

વા૦									ઈ૦
	•								•
		•							•
			•			•			
પ૦				•		•			પૂ૦
૫		•							•
	•								•
૧૦									
૧૦									૧૦

ઈ૦ ઇયં ચ સ્થાપનેતિ આસાં ચ નામાનિ-

“^{૪૧}ઈદમ્ગૌર્ડૈ જમ્મા ય ણેરતી વારુણી ય વાયવ્વા ।
સોમા ઈસાણાઽવિ ય વિમલા ય તમા ય બોદ્ધવ્વા ॥૧॥

ઈદં વિજયદ્વારાણુસારતો સેસિયા પદવિખળતો ।

અદ્વિ તિરિયદિસાઓ ઉદ્ધં વિમલા તમા ચાથો ॥૨॥”

‘તાવખેત્ત’ ત્તિ, તાપઃ-સવિતા તદુપલક્ષિતા ક્ષેત્રદિક્ તાપક્ષેત્ર-
દિક્, સા ચાનિયતા-

“જેસિં જત્તો સૂરો ઉદેતિ તેસિં તર્હિં હવઙ્ગ પુવ્વા ।

તાવકખેત્તદિસાઓ પદાહિણં સેસિયાઓસિં ॥૧॥”

‘પણ્ણવ’ ત્તિ પ્રજ્ઞાપકસ્ય દિક્ પ્રજ્ઞાપકદિક્-

“પણ્ણવઓ જદભિમુહો સા પુવ્વા સેસિયા પદાહિણતો ।

તસ્સેવણુગંતવ્વા અગ્ગેયાદી દિસા નિયમા ॥ ૧ ॥”

સપ્તમી ભાવદિક્ સા ભવત્યષ્ટાદશવિધૈવ, દિશ્યતે અયમમુક ઇતિ સંસારી યથા સા
ભાવદિક્, સા ચેત્થં ભવત્યષ્ટાદશવિધા-

૧૫ આ પૂર્વાદિ દિશાઓનાં નામો-ઐન્દ્રિ (પૂર્વ), આગ્નેય, યમા(દક્ષિણ), નૈઋતી, વારુણી
(પશ્ચિમ), વાયવ્ય, સોમા (ઉત્તર), ઈશાન, વિમલા (ઊર્ધ્વ) અને તમા (અધો) ॥૧૧॥ (આચા.નિ.
૪૩) રુચકથી વિજયદ્વાર તરફ નીકળતી દિશા ઐન્દ્રિ દિશા જાણવી. શેષ દિશાઓ દક્ષિણ બાજુ
પ્રદક્ષિણાથી જાણવી. આ આઠ દિશાઓ તિર્યગ્દિશાઓ છે. ઊર્ધ્વ દિશાનું નામ વિમલા છે અને
તમા એ અધોદિશા છે ॥૨॥

૨૦ હવે તાપદિશા જણાવે છે. અહીં તાપ એટલે સૂર્ય, તેનાથી જણાતી ક્ષેત્રદિશાઓ તાપક્ષેત્રદિશા
કહેવાય છે. તે અનિયત છે અર્થાત્ જેઓને જે બાજુ સૂર્ય ઉગે છે તેઓનો તે બાજુ પૂર્વદિશા
થાય છે. શેષ તાપક્ષેત્રદિશાઓ પ્રદક્ષિણાથી જાણવી. ॥૧૧॥

પ્રજ્ઞાપકની દિશા તે પ્રજ્ઞાપકદિશા. પ્રજ્ઞાપક એટલે કે ઉપદેશક, તેની સામેની દિશા પૂર્વદિશા
અને શેષ આગ્નેયાદિ દિશાઓ નિયમથી પ્રજ્ઞાપકની પ્રદક્ષિણાથી જાણવા યોગ્ય છે. ॥૧૧॥

૨૫ સાતમી ભાવદિશા અઢાર પ્રકારે છે. જેનાવડે સંસારી જીવ “આ અમુક છે” એ પ્રમાણે
દેખાડાય છે તે ભાવદિશા. તેના અઢારપ્રકાર આ પ્રમાણે છે -“પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ,

૪૧. ઐન્દ્રી આગ્નેયી યમા ચ નૈઋતી વારુણી ચ વાયવ્યા । સોમા ઈસાનાઽપિચ વિમલા ચ તમા(મી)
ચ બોદ્ધવ્યા ॥૧॥ ઐન્દ્રી વિજયદ્વારાણુસારતઃ શેષાઃ પ્રદક્ષિણતઃ । અષ્ટપિ તિર્યગ્દિશઃ ઋર્ધ્વ વિમલા તમા
ચાથઃ ॥૨॥ યેષાં યતઃ સૂર્ય ઉદેતિ તેષાં સા ભવતિ પૂર્વા । તાપક્ષેત્રદિશઃ પ્રાદક્ષિણ્યેન શેષાઃ અનયોઃ
૩૦ ॥૧॥ પ્રજ્ઞાપકો યદભિમુખઃ સા પૂર્વા શેષાઃ પ્રદક્ષિણતઃ । તસ્યા ઇવાનુગન્તવ્યા આગ્નેય્યાઘા દિશો નિયમાત્
॥૧॥

“^{૪૨}પુઢવિજલજલણ વાયા મૂલા ઁધંગગપોરબીયા ય ।
 બિતિચડપંચેદિય તિરિયનારગા દેવસંઘાયા ॥૧॥
 સંમુચ્છિમકંમાકમ્મભૂમગણરા તહઁન્ટરદ્વીવા ।
 ભાવદિસા દિસ્સઢ જં સંસારી ણિયયમેતાહિં ॥ ૨ ॥”

તિ ગાથાર્થઃ । ઢહ ચ નામસ્થાપનાદ્રવ્યદિગ્ભિરનધિકાર ઁવ, શેષાસુ યથાસમ્ભવં સામાયિકસ્ય 5
 પ્રતિપદ્મમાનકઃ પૂર્વપ્રતિપન્નો વા વાચ્યઃ, તત્ર ક્ષેત્રદિશોઽધિકૃત્ય તાવદાહ —

પુવ્વાઈઆસુ મહાદિસાસુ પઢિવજ્જમાણઓ હોઢ ।
 પુવ્વપઢિવત્તઓ પુણ અન્નયરીઁ દિસાઁ ડ ॥૮૧૦॥

વ્યાખ્યા : પૂર્વાઢ્યાસુ મહાદિક્ષુ વિવક્ષિતે કાલે સર્વેષાં સામાયિકાનાં પ્રતિપદ્મમાનકો ભવતિ, 10
 ન તુ વિદિક્ષુ, તાસ્વેકપ્રદેશિકત્વેન જીવાવગાહનાભાવાત્, આહ ચ ભાષ્યકારઃ —

“^{૪૩}છિણ્ણાવલિરુ યગાગિઢિદિસાસુ સામાઢયં ણ જં તાસુ ।
 સુઢ્ધાસુ ણાવગાહઢ જીવો તાઓ પુણ ફુસેજ્જા ॥ ૧ ॥”

મૂળબીજ, સ્કંધબીજ, અગ્રબીજ, પર્વબીજ, બેઠન્દ્રિય, તેઠન્દ્રિય, ચઠરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય તિર્યચ, 15
 નારકો, દેવસમૂહ ॥૧॥ સંમૂર્ચ્છિમ, કર્મભૂમિક અને અકર્મભૂમિક નરો, તથા અન્તરદ્વીપસંબંધી
 મનુષ્યો આ ભાવદિશાઓ ઁ ॥૨॥ (આશય ઁ ઁ કે આ જીવ પૃથ્વીકાય ઁ, આ અપ્કાય ઁ
 ઁ પ્રમાણે પૃથ્વીકાયાદિથી તે તે જીવો ઓળખાય ઁ. તેથી તે પૃથ્વીકાયાદિ ભાવદિશા કહેવાય
 ઁ. વિ.આ.ભા. ૨૭૦૩-૪) ॥૮૦૯॥

અવતરણિકા : અહીં નામ—સ્થાપના અને દ્રવ્યદિશાઓવડે અધિકાર નથી. શેષ દિશાઓમાં 20
 જ્યાં સંભવિત ઢોય ત્યાં સામાયિકના પ્રતિપદ્મમાન અથવા પૂર્વપ્રતિપન્ન કહેવા યોગ્ય ઁ. તેમાં
 પ્રથમ ક્ષેત્રદિશાને આશ્રયી કહે ઁ ⇨

ગાથાર્થ : પૂર્વાદિ મહાદિશાઓમાં પ્રતિપદ્મમાનક ઢોય ઁ. પૂર્વપ્રતિપન્ન અન્યતર દિશામાં 25
 ઢોય જ ઁ.

ટીકાર્થ : પૂર્વાદિ મહાદિશાઓમાં વિવક્ષિતકાળે ચારે સામાયિકના પ્રતિપદ્મમાન ઢોય ઁ. 25
 પરંતુ વિદિશાઓમાં ઢોતા નથી, કારણ કે વિદિશા ઁક આકાશપ્રદેશ જ પહોળી ઢોવાથી ઁક
 આકાશપ્રદેશમાં જીવ રહી શકે નહીં. ભાષ્યકારે કહ્યું ઁ —“છિન્નાવલી સમાન ચાર વિદિશાઓમાં
 અને રુચકાકૃતિ સમાન ઊર્ધ્વ—અધો દિશામાં સામાયિક નથી, કારણ કે શુદ્ધ ઁવી તે દિશાઓમાં
 જીવ અવગાહી (રહી) શકતો નથી, માત્ર આ દિશાઓને સ્પર્શે ઁ. ॥૧॥” પૂર્વપ્રતિપન્ન વળી

૪૨. પૃથ્વીજલજ્વલનવાતા મૂલાનિ સ્કન્ધાગ્રપર્વબીજાનિ ચ । દ્વિત્રિચતુષ્પન્નેન્દ્રિયાઃ તિર્યચ્ચો નારકા 30
 દેવસંઘાતાઃ ॥૧॥ સંમૂર્ચ્છજકર્માકર્મભૂમિકનરાસ્તથાન્તરદ્વીપાઃ । ભાવદિક્ દિશ્યતે યત્ સંસારી નિયતમેતાભિઃ
 ॥૨॥ ૪૩. છિન્નાવલીરુ ચકાકૃતિદિક્ષુ સામાયિકં ન યસ્માન્તાસુ । શુદ્ધાસુ નાવગાહતે જીવઃ તાઃ પુનઃ
 સ્પૃશેન્ત્ ॥૧॥

પૂર્વપ્રતિપન્નકઃ પુનરન્યતરસ્યાં દિશિ ભવત્યેવ, પુનઃશબ્દસ્યૈવકારાર્થત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૧૦ ॥
તાપક્ષેત્રપ્રજ્ઞાપકદિક્ષુ પુનરષ્ટસુ ચતુર્ણામપિ સામાયિકાનાં પૂર્વપ્રતિપન્નોઽસ્તિ, પ્રતિપદ્યમાનકશ્ચ સમ્ભવતિ,
અધ-ઊર્ધ્વદિગ્દ્વયે તુ સમ્યક્ત્વશ્રુતસામાયિકયોરેવમેવ, દેશવિરતિસર્વવિરતિસામાયિકયોસ્તુ
પૂર્વપ્રતિપન્નકઃ સમ્ભવતિ, પ્રતિપદ્યમાનકસ્તુ નૈવેતિ, ઉક્તં ચ-

5 ^{૪૪}“અદ્રુસુ ચઝહ નિયમા પુવ્વપવણ્ણો ડ દોસુ દોણહેવ ।
દોણહ તુ પુવ્વપવણ્ણો સિય ણણ્ણો તાવપણ્ણવણ્ણ ॥૧૧”

ભાવદિક્ષુ પુનરેકેન્દ્રિયેષુ ન પ્રતિપદ્યમાનકો નાપિ પૂર્વપ્રતિપન્નશ્ચતુર્ણામપિ, વિકલેન્દ્રિયેષુ
સમ્યક્ત્વશ્રુતસામાયિકયોઃ પૂર્વપ્રતિપન્નઃ સમ્ભવતિ નેતરઃ, પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યક્ષુ સર્વવિરતિવર્જાનાં
પૂર્વપ્રતિપન્નોઽસ્તિ, પ્રતિપદ્યમાનકો ભાજ્યઃ, વિવક્ષિતકાલે નારકામરાકર્મભૂમિજાનતરદ્વીપકનરેષુ
10 સમ્યક્ત્વશ્રુતયોઃ પૂર્વપ્રતિપન્નકોઽસ્ત્યેવ, ઇતરસ્તુ ભાજ્યઃ, કર્મભૂમિજમનુષ્યેષુ ચતુર્ણામપિ
પૂર્વપ્રતિપન્નોઽસ્ત્યેવ, પ્રતિપદ્યમાનકસ્તુ ભાજ્યઃ, સમ્મૂર્ચ્છિમેષુ તૂભયાભાવ ઇતિ, ઉક્તં ચ-

^{૪૫}“ઉભયાભાવો પુઢવાદિણ્ણુ સુ વિગલેસુ હોજ્જ ડવવણ્ણો ।
પંચેન્દિયતિરિણ્ણુ ણિયમા તિણ્ણુ સિય પવજ્જે ॥૧૧”

કો'ક દિશામાં હોય જ છે. અહીં “પુનઃ” શબ્દ જકાર અર્થવાળો હોવાથી “હોય જ છે” એમ
15 કહ્યું છે. તાપક્ષેત્રદિશા અને પ્રજ્ઞાપકદિશારૂપ પૂર્વાદિ આઠ દિશાઓમાં ચાર સામાયિકના નિયમથી
પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે, પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે (અર્થાત્ હોય પણ ખરા, ન પણ હોય.) ઊર્ધ્વ-
અધો દિશામાં સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિક માટે આ પ્રમાણે જ જાણવું, જ્યારે દેશવિરતિ અને
સર્વવિરતિ સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન સંભવે છે. પ્રતિપદ્યમાનક હોતા જ નથી. કહ્યું છે—તાપ અને
20 દિશાઓમાં બે (સમ્યક્ત્વ-શ્રુતસામાયિક) માટે એ પ્રમાણે જ અને બીજા બે (દેશ-સર્વવિરતિ)
સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન સંભવે, પ્રતિપદ્યમાન નથી (ભાવાર્થ ઉપરોક્ત પ્રમાણે જાણવો.)

એકેન્દ્રિયરૂપ ભાવદિશામાં ચારે સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાનક કે પૂર્વપ્રતિપન્ન હોતા નથી.
વિકલેન્દ્રિયમા સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન સંભવે છે, પ્રતિપદ્યમાનક નથી.
પંચેન્દ્રિયતિર્યયમાં સર્વવિરતિ સિવાયના સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન છે, પ્રતિપદ્યમાનક હોય કે ન
25 પણ હોય. વિવક્ષિત સમયે નારકો-દેવો-અકર્મભૂમિના અને આંતરદ્વીપના મનુષ્યોમાં સમ્યક્ત્વ અને
શ્રુતસામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય જ છે, પ્રતિપદ્યમાનક ભાજ્ય છે. કર્મભૂમિમાં ઉત્પન્ન થયેલ
મનુષ્યોમાં ચારે સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય જ છે, પ્રતિપદ્યમાનક ભાજ્ય છે. સંમૂર્ચ્છિમોમાં
ઉભયાભાવ જાણવો. કહ્યું છે — “પૃથ્વી વગેરેમાં ઉભયાભાવ, વિકલેન્દ્રિયમાં પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય,
પંચેન્દ્રિયતિર્યયમાં ત્રણના પૂર્વપ્રતિપન્ન નિયમથી હોય છે. પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે. ॥૧૧ ॥ નારક,

30 ૪૪. અષ્ટસુ ચતુર્ણા નિયમાત્પૂર્વપ્રપન્નસ્તુ દ્વયોર્દ્વયોરેવ । દ્વયોસ્તુ પૂર્વપ્રપન્નઃ સ્યાત્ નાન્યસ્તાપ્રજ્ઞાપકયોઃ
॥૧૧ ॥ ૪૫. ઉભયાભાવઃ પૃથ્વ્યાદિકેષુ વિકલેષુ ભવેત્ ઉપપન્નઃ । પચ્ચેન્દ્રિયતિર્યક્ષુ નિયમાત્ ત્રયાણાં
સ્યાત્પ્રતિપદ્યમાને ॥૧૧ ॥

૪૬ ધારગદેવાકમ્મગાંતરદીવેસુ દોળહ ભયણા ડ ।

કમ્મગણરેસુ ચડસું મુચ્છેસુ તુ ડભયપડિસેહો ॥૨॥ દ્વારં ॥

કાલદ્વારમધુના, તત્ર કાલસ્ત્રિવિધઃ-ઉત્સર્પિણીકાલઃ અવસર્પિણીકાલઃ ડભયાભાવતો-
 ડવસ્થિતશ્ચેતિ, તત્ર ભરતૈરાવતેષુ વિંશતિસાગરોપમ-કોટીકોટિમાનઃ કાલચક્રભેદોત્સર્પિણ્યવ-
 સર્પિણીગતઃ પ્રત્યેકં ષડ્વિધો ભવતિ, તત્રાવસર્પિણ્યાં સુષમસુષમાખ્યશ્ચતુઃ-સાગરોપમકોટીકોટિમાનઃ 5
 પ્રવાહતઃ પ્રથમઃ, સુષમાખ્યસ્ત્રિસાગરોપમકોટિકોટિમાનો દ્વિતીયઃ, સુષમદુષ્ષમાખ્યસ્તુ સાગરોપમ-
 કોટીકોટિદ્વયમાનસ્તૃતીયઃ, દુષ્ષમસુષમાખ્યસ્તુ દ્વિચત્વારિંશદ્વર્ષસહસ્રન્યૂનસાગરોપમકોટીકોટિ-
 માનશ્ચતુર્થઃ, દુષ્ષમાખ્યસ્ત્વેકવિંશતિ વર્ષસહસ્રમાનઃ પચ્ચમઃ, દુષ્ષમદુષ્ષમાખ્યઃ પુનરેકવિંશતિ-
 વર્ષસહસ્રમાન એવ ષષ્ટ ડતિ, અયમેવ ચોત્ક્રમેણોત્સર્પિણ્યામપિ યથોક્તસદ્ધુચોડવસેયઃ કાલ ડતિ,
 અવસ્થિતસ્તુ ચતુર્વિધઃ, તદ્વથા-સુષમસુષમાપ્રતિભાગઃ સુષમાપ્રતિભાગઃ સુષમદુષમા-પ્રતિભાગઃ 10
 દુષ્ષમસુષમાપ્રતિભાગશ્ચેતિ, તત્ર પ્રથમો દેવકુરુત્તરકુરુષુ દ્વિતીયો હરિવર્ષરમ્યકયોઃ તૃતીયો
 હૈમવતૈરણ્યવતયોઃ ચતુર્થો વિદેહેષ્વિતિ ॥

દેવ, અકર્મકભૂમિ અને અંતરદ્વીપમાં પ્રથમ બે સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ર હોય જ, પ્રતિપદમાનમાં
 ભજના. કર્મજનરોમાં ચારે સામાયિકના (પ્રતિપત્ર નિયમા.) પ્રતિપદમાનકો વિકલ્પે છે.
 સંમૂર્ચ્છિમોમાં ઉભયનો નિષેધ છે.” ॥૨॥ ક્ષેત્રદ્વાર પૂર્ણ થયું. 15

હવે કાળદ્વાર કહે છે- તેમાં કાળ ત્રણ પ્રકારે છે- ઉત્સર્પિણીકાળ, અવસર્પિણીકાળ અને
 ઉભયાભાવથી અવસ્થિતકાળ. તેમાં ભરત અને ઐરાવતક્ષેત્રમાં કાળચક્રના ભેદરૂપ ઉત્સર્પિણી-
 અવસર્પિણી સંબંધી વીસ કોટાકોટી સાગરોપમાન કાળમાં દરેક ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી છ પ્રકારની
 હોય છે. અવસર્પિણીમાં સુષમ-સુષમ નામનો ચાર કોટાકોટી સાગરોપમાન કાળ પ્રવાહથી
 (સામાન્યથી) પ્રથમ જાણવો (અહીં “પ્રવાહથી” એમ જે કહ્યું ત્યાં ભાવાર્થ એ છે કે- દરેક પદાર્થો 20
 દરેક ક્ષણે પર્યાયની અપેક્ષાએ નાશ પામે છે તેથી આ પહેલો, આ બીજો એમ વિભાગ પડે જ નહીં,
 છતાં સામાન્યથી પહેલો-બીજો વિભાગ સમજવો - ડતિ ટિપ્પણકે) સુષમ નામે ત્રણ કોટાકોટી
 સાગરોપમાન કાળ બીજો, સુષમ-દુષમનામે બે કોટાકોટી સાગરોપમાન કાળ ત્રીજો, દુષમ-સુષમ-
 નામે બેતાલીસ હજારવર્ષ ન્યૂન એવા એક કોટાકોટી સાગરોપમાન કાળ ચોથો, દુષમનામે એકવીસ
 હજારવર્ષ પ્રમાણ કાળ પાંચમો અને દુષમ-સુષમનામે એકવીસ હજાર વર્ષ પ્રમાણ જ કાળ છઠ્ઠો 25
 જાણવો. આ વિભાગ જ ઉત્ક્રમે ઉત્સર્પિણીમાં ઉપર કહેવાયેલ સંખ્યાવાળો જાણવો.

અવસ્થિત કાળ ચાર પ્રકારે છે →સુષમ-સુષમ જેવો, (અર્થાત્ સુષમ-સુષમ નહીં પણ
 તેના જેવો જે કાળ હોય તેને સુષમ-સુષમપ્રતિભાગ કહેવાય છે) સુષમ જેવો, સુષમ-દુષમ
 જેવો, અને દુષમ-સુષમ જેવો. તેમાં પ્રથમ સુષમ-સુષમ જેવો કાળ દેવકુરુ-ઉત્તરકુરુમાં હોય
 છે, બીજો હરિવર્ષ અને રમ્યકક્ષેત્રમાં, ત્રીજો હૈમવંત અને ઐરણ્યવંત ક્ષેત્રમાં, અને ચોથો 30
 મહાવિદેહમાં જાણવો. ॥૮૧૦॥

તત્રેત્થમનેકથા કાલે સતિ યસ્ય સામાયિકસ્ય યસ્મિન્ કાલે પ્રતિપત્તિરિત્યેતદભિધિત્સુરાહ-
સંમત્તસ્સ સુયસ્સ ય પડિવત્તી છવ્વિહંમિ કાલંમિ ।

વિરઙ્ગં વિરયાવિરઙ્ગં પડિવજ્જઙ્ગં દોસુ તિસુ વાવિ ॥૮૧૧॥

વ્યાખ્યા : સમ્યક્ત્વસ્ય શ્રુતસ્ય ચ દ્વયોરપ્યનયોઃ સામાયિકયોઃ પ્રતિપત્તિઃ ષડ્વિધે-

- 5 સુષમસુષમાદિલક્ષણે કાલે સમ્ભવતિ, સ ચ પ્રતિપત્તા સુષમસુષમાદિષુ દેશન્યૂનપૂર્વકોટ્યાયુષ્ક
એવ પ્રતિપદ્યતે, પૂર્વપ્રતિપત્તકાસ્ત્વનયોર્વિદ્યન્ત એવ, 'વિરતિં' સમગ્રચારિત્રલક્ષણાં તથા 'વિરતાવિરતિં'
દેશચારિત્રાત્મિકાં પ્રતિપદ્યતે કશ્ચિત્ દ્વયોઃ કાલયોસ્ત્રિષુ વાઽપિ કાલેષુ, અપિઃ સમ્ભાવને, અસ્ય
ચાર્થમુપરિણ્ણાદ્વક્ષ્યામઃ, તત્રેયં પ્રકૃતભાવના-ઉત્સર્પિણ્યાં દ્વયોર્દુષ્ષમસુષમાયાં સુષમદુષ્ષમાયાં ચ,
અવસર્પિણ્યાં ત્રિષુ સુષમદુષ્ષમાયાં દુષ્ષમસુષમાયાં દુષ્ષમાયાં ચેતિ, પૂર્વપ્રતિપત્તસ્તુ વિદ્યત એવ,
10 અપિશબ્દાત્ સંહરણં પ્રતીત્ય પૂર્વપ્રતિપત્તકઃ સર્વકાલેષ્વેવ સમ્ભવતિ, પ્રતિભાગકાલેષુ તુ ત્રિષુ
સમ્યક્ત્વશ્રુતયોઃ પ્રતિપદ્યમાનકઃ સમ્ભવતિ, પૂર્વપ્રતિપત્તકસ્ત્વસ્ત્યેવ, ચતુર્થે તુ પ્રતિભાગે ચતુર્વિધસ્યાપિ
પ્રતિપદ્યમાનકઃ સમ્ભવતિ, પૂર્વપ્રતિપત્તકસ્તુ વિદ્યત એવ, બાહ્યદ્વીપસમુદ્રેષુ તુ કાલલિઙ્ગરહિતેષુ

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે કાળ અનેક પ્રકારે હોવાથી જે કાળે જે સામાયિકની પ્રાપ્તિ છે તેને કહેવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

- 15 ગાથાર્થ : સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતની પ્રાપ્તિ છેએ કાળમાં થાય છે. સર્વવિરતિ અને દેશવિરતિની પ્રાપ્તિ બે અથવા ત્રણ કાળમાં જાણવી.

ટીકાર્થ : સમ્યક્ત્વ અને શ્રુત આ બંનેની પ્રાપ્તિ સુષમ-સુષમાદિરૂપ છેએ પ્રકારના કાળમાં સંભવે છે, અને તેને સુષમ-સુષમાદિકાળમાં પ્રાપ્ત કરનારો દેશન્યૂન એવા પૂર્વકોટી આયુષ્યવાળો જ છે. આ બંને સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ત વિદ્યમાન હોય જ છે. સમગ્રચારિત્રરૂપ વિરતિ અને 20 દેશચારિત્રરૂપ વિરતાવિરતિને કો'ક વ્યક્તિ બે કાળમાં અથવા ત્રણ કાળમાં પામે છે. મૂળમાં રહેલ "અપિ" શબ્દ સંભાવનાના અર્થમાં છે અને તેનો અર્થ અમે આગળ કહીશું. પ્રથમ પ્રસ્તુત વાત કરીએ : ઉત્સર્પિણીમાં દુષમસુષમ અને સુષમદુષમમાં, તથા અવસર્પિણીમાં સુષમદુષમ, દુષમસુષમ અને દુષમ આ ત્રણ કાળમાં સર્વવિરતિ અને દેશવિરતિને કોઈક પ્રાપ્ત કરનાર સંભવે છે. પૂર્વપ્રતિપત્ત ઉપરોક્ત કાળમાં વિદ્યમાન હોય જ છે.

- 25 (હવે પૂર્વે "અપિ" શબ્દનો સંભાવના અર્થ કહ્યો હતો તે બતાવે છે -) "અપિ" શબ્દથી સંહરણને આશ્રયી પૂર્વપ્રતિપત્ત સર્વકાળમાં સંભવે છે. પ્રતિભાગકાળના પ્રથમ ત્રણ કાળમાં (એટલે કે સુષમ-સુષમાદિ જેવા પ્રથમ ત્રણ કાળમાં) સમ્યક્ત્વ-શ્રુતના પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે. જ્યારે પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય જ છે. ચોથા પ્રતિભાગ કાળમાં ચારે સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે. (અર્થાત્ ક્યારેક સ્વીકારનાર હોય ક્યારેક ન હોય) જ્યારે પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય જ છે. કાળના લિંગથી 30 રહિત (અર્થાત્ ચર એવા સૂર્યાદિથી રહિત) એવા બાહ્ય-દ્વીપસમુદ્રોમાં પ્રથમ ત્રણ સામાયિકના

ત્રયાણાં પ્રતિપદ્ધમાનકઃ સમ્ભવતિ, પૂર્વપ્રતિપન્નસ્ત્વસ્ત્યેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૧૧॥ દ્વારં ॥

સામ્પ્રતં ગતિદ્વારમુચ્યતે-

ચત્સુવિ ગતીસુ ણિયમા સમ્મત્તસુયસ્સ હોઙ્ પડિવત્તી ।

મણુણ્ણુ હોઙ્ વિરતી વિરયાવિરઈ ય તિરિણ્ણુ ॥૮૧૨॥

વ્યાખ્યા : ચતસૃષ્વપિ ગતિષુ, નિયમાત્ ઇતિ નિયમગ્રહણમવધારણાર્થે ચતસૃષ્વેવ ન 5
મોક્ષગતાવિતિ હૃદયં, સમ્યક્ત્વશ્રુતયોર્ભવતિ પ્રતિપત્તિઃ, સમ્ભવતિ વિવક્ષિતે કાલ ઇત્યર્થઃ, અપિશબ્દઃ
પૃથિવ્યાદિષુ ગત્યન્તર્ગતેષુ ન ભવત્યપીતિ સમ્ભાવયતિ, પૂર્વપ્રતિપન્નકસ્ત્વનયોર્વિદ્યત એવ, તથા
મનુષ્યેષુ ભવતિ વિરતિઃ-પ્રતિપત્તિમઙ્ગીકૃત્ય મનુષ્યેષ્વેવ સમ્ભવતિ 'વિરતિઃ' સમગ્રચારિત્રાત્મિકા,
પૂર્વપ્રતિપન્નાપેક્ષયા તુ સદા ભવત્યેવ, 'વિરતાવિરતિશ્ચ' દેશચારિત્રાત્મિકા તિર્યક્ષુ, ભવતીત્યનુવર્તતે,
ભાવના મનુષ્યતુલ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૧૨॥ 10

ભવ્યસંજ્ઞિદ્વારાવયવાર્થાભિધિત્સયાઽઽહ-

ભવસિદ્ધિઓ ડ જીવો પડિવજ્જઇ સો ચડણહમણ્ણયરં ।

પડિસેહો પુણ અસણ્ણિમીસણ્ણ સણ્ણિ પડિવજ્જે ॥૮૧૩॥

પ્રતિપદ્ધમાનક સંભવી શકે છે, પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય જ છે. ॥૮૧૧॥

અવતરશિક્ષા : હવે ગતિદ્વાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સમ્યક્ત્વ અને શ્રુત સામાયિકની પ્રાપ્તિ નિયમથી ચારે ગતિમાં સંભવે છે. મનુષ્યોમાં 15
વિરતિની અને તિર્યચોમાં દેશવિરતિની પ્રાપ્તિ સંભવે છે.

ટીકાર્થ : “ચારે ગતિમાં નિયમથી” અહીં “નિયમથી” આ શબ્દ એવકાર જણાવતો હોવાથી 20
ચાર જ ગતિમાં, નહીં કે મોક્ષગતિમાં સમ્યક્ત્વ અને શ્રુત સામાયિકની પ્રાપ્તિ વિવક્ષિતકાળે સંભવે
છે. (અર્થાત્ વિવક્ષિતકાળે કો'ક પ્રાપ્ત કરનાર હોય અથવા ન પણ હોય, પરંતુ મોક્ષ સિવાય
ચારે ગતિમાં પ્રાપ્ત થઈ શકે.) ‘અપિ’ શબ્દ ગતિના પેટાભેદરૂપ પૃથ્વી વિગેરેમાં સમ્યક્ત્વ-શ્રુતની
પ્રાપ્તિ સંભવતી નથી એ પ્રમાણે જણાવવા માટે છે. પૂર્વપ્રતિપન્ન ચારે ગતિમાં હોય જ છે. તથા
સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિ મનુષ્યોમાં જ સંભવે છે. (અર્થાત્ મનુષ્યગતિમાં જ તેની પ્રાપ્તિ થાય છે તેમાં
પણ વિવક્ષિતકાળે પ્રાપ્ત કરનાર હોય અથવા ન પણ હોય.) પૂર્વપ્રતિપન્નની અપેક્ષાએ મનુષ્યગતિમાં
સદા હોય જ છે. દેશવિરતિરૂપ વિરતાવિરતિ તિર્યચમાં (અને મનુષ્યમાં પણ) થાય છે. ભાવાર્થ 25
મનુષ્યસમાન જાણવો. (અર્થાત્ તિર્યચમાં વિવક્ષિતકાળે દેશવિરતિને પ્રાપ્ત કરનાર હોય અથવા
ન હોય, પૂર્વપ્રતિપન્ન અવશ્ય હોય.) ॥૮૧૨॥

અવતરશિક્ષા : ભવ્ય અને સંજ્ઞીદ્વારરૂપ અવયવના અર્થને કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ભવસિદ્ધિક જીવ ચારમાંથી કોઈક સામાયિકને સ્વીકારે છે. અસંજ્ઞી અને મિશ્ર 30
જીવોમાં (સામાયિકનો) પ્રતિષેધ જાણવો. સંજ્ઞી પ્રતિપદ્ધમાનક હોય છે.

- વ્યાખ્યા : ભવસિદ્ધિકો ભવ્યોઽભિધીયતે, ભવસિદ્ધિકસ્તુ જીવઃ પ્રતિપદ્યતે 'ચતુર્ણા' સમ્યક્ત્વસામાયિકાદીનામ્ 'અન્યતરત્' એકં દ્વે ત્રીણિ સર્વાણિ વા, વ્યવહારનયાપેક્ષયેત્થં પ્રતિપાદ્યતે, ન તુ નિશ્ચયતઃ કેવલસમ્યક્ત્વસામાયિકસમ્ભવોઽસ્તિ, શ્રુતસામાયિકાનુગતત્વાત્ તસ્ય, એવં સંજ્ઞયપિ, યત આહ-સંનિ પડિવજ્જે, પૂર્વપ્રતિપન્નકસ્તુ ભવ્યસંજ્ઞિષુ વિદ્યત એવ, પ્રતિષેધઃ પુનરસંજ્ઞિનિ
- 5 મિશ્રકેઽભવ્યે ચ, ઇદમત્ર હૃદયમ્-અન્યતમસામાયિકસ્ય પ્રતિપદ્યમાનકાન્ પ્રાક્પ્રતિપન્નાન્ વાઽઽશ્રિત્ય પ્રતિષેધઃ અસંજ્ઞિનિ 'મિશ્રકે' સિદ્ધે, યતોઽસૌ ન સંજ્ઞી નાપ્યસંજ્ઞી ન ભવ્યો નાપ્યભવ્યઃ અતો મિશ્રઃ, અભવ્યે ચ, પુનઃશબ્દસ્તુ પૂર્વપ્રતિપન્નોઽસંજ્ઞી સાસ્વાદનો જન્મનિ સમ્ભવતીતિ વિશેષણાર્થઃ, સંજ્ઞી પ્રતિપદ્યત ઇતિ વ્યાખ્યાતમેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૧૩॥ ગતં દ્વારદ્વયમ્ ॥

ઉચ્છ્વાસદૃષ્ટિદ્વારદ્વયાભિધિત્સયાઽઽહ-

- 10 ઋસાસગ ણીસાસગ મીસગ પડિસેહ દુવિહ પડિવણ્ણો ।

દિટ્ટીઙ્ગ દો ણયા ઝલુ વવહારો નિચ્છઓ ચેવ ॥૮૧૪॥ દારં

વ્યાખ્યા : ઉચ્છ્વાસિતીતિ ઉચ્છ્વાસકઃ, નિઃશ્વાસિતીતિ નિઃશ્વાસકઃ, આનાપાનપર્યાપ્તિપરિનિષ્પન્ન

- ટીકાર્થ : ભવમાં સિદ્ધિ જેની હોય તે ભવ્ય કહેવાય છે. આવો ભવસિદ્ધિક જીવ સમ્યક્ત્વાદિ ચાર સામાયિકોમાંથી એક, બે, ત્રણ, અથવા બધા સામાયિકોને સ્વીકારે છે. (અહીં એક સામાયિક
- 15 પ્રાપ્ત કરે એમ જે કહ્યું તે) વ્યવહારનયથી જાણવું. નિશ્ચયનયથી માત્ર એકલા સમ્યક્ત્વસામાયિકની પ્રાપ્તિ સંભવતી નથી કારણ કે સમ્યક્ત્વસામાયિક અને શ્રુતસામાયિક આ બંને સાથે જ હોય છે. આ પ્રમાણે સંજ્ઞી પણ ચારમાંથી એક-બે-ત્રણ અથવા ચાર સામાયિકને સ્વીકારે છે. (આવું ક્યાંથી જાણ્યું કે સંજ્ઞી પણ ભવસિદ્ધિકની જેમ સ્વીકારે ? તેનો ઉત્તર આપે છે કે) આ ગાથામાં જ કહ્યું છે કે-“સંજ્ઞી સ્વીકારે.” (આ ઉપરથી જણાય છે કે સંજ્ઞી પણ ભવસિદ્ધિકની જેમ સ્વીકારે.)
- 20 પૂર્વપ્રતિપન્ન જીવો ભવ્ય અને સંજ્ઞીમાં હોય જ છે.

- અસંજ્ઞી, મિશ્રક અને અભવ્યમાં પ્રતિષેધ જાણવો, અર્થાત્ અસંજ્ઞી, સિદ્ધ અને અભવ્ય જીવોમાં ચારમાંથી કોઈપણ સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાનક કે પૂર્વપ્રતિપન્ન હોતા નથી. અહીં સિદ્ધ એ સંજ્ઞી નથી કે અસંજ્ઞી નથી, ભવ્ય નથી કે અભવ્ય નથી તેથી મિશ્ર તરીકે સિદ્ધ ગ્રહણ કર્યા છે. “પુનઃ” શબ્દ વિશેષ અર્થને જણાવનાર છે તે વિશેષ અર્થ આ પ્રમાણે છે કે-“અસંજ્ઞી
- 25 (વિકલેન્દ્રિયાદિ) જીવ સાસ્વાદનસમ્યક્ત્વને આશ્રયી જન્મકાળે સમ્યક્ત્વ-શ્રુતસામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન સંભવે છે. “સંજ્ઞી સ્વીકારે છે” આ પદનું પહેલા જ વ્યાખ્યાન કરી દીધું છે. ॥૮૧૩॥

અવતરણિકા : હવે ઉચ્છ્વાસ અને દષ્ટિ આ બે દ્વારને કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ઉચ્છ્વાસક, નિઃશ્વાસક (આ બંને ચારે સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે.)

- મિશ્રક બે પ્રકારના સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે. દષ્ટિની વિચારણામાં બે નય છે - વ્યવહાર
- 30 અને નિશ્ચય.

ટીકાર્થ : જે શ્વાસ લે તે ઉચ્છ્વાસક, જે શ્વાસ મૂકે તે નિઃશ્વાસક, અર્થાત્ શ્વાસોચ્છ્વાસની

इत्यर्थः, स हि चतुर्णामपि प्रतिपद्यमानकः सम्भवति, पूर्वप्रतिपन्नस्त्वस्येवेति वाक्यशेषः, मिश्रः खल्वानापानपर्याप्त्याऽपर्याप्तो भण्यते, तत्र प्रतिपत्तिमङ्गीकृत्य प्रतिषेधः, नासौ चतुर्णामपि प्रतिपद्यमानकः सम्भवतीति भावना, 'दुविहपडिवन्नो' त्ति स एव द्विविधस्य सम्यक्त्वश्रुतसामायिकस्य प्रतिपन्नः-पूर्वप्रतिपन्नो भवति, देवादिर्जन्मकाल इति, अथवा 'मिश्रः' सिद्धः, तत्र चतुर्णामप्युभयथाऽपि प्रतिषेधः, द्विविधस्य दर्शनचारित्रसामायिकस्य शैलेशीगतः पूर्वप्रतिपन्नो भवति, असावपि च तावन्मिश्र एवेति । दृष्टौ विचार्यमाणायां द्वौ नयौ खलु विचारकौ-व्यवहारो निश्चयश्चैव, तत्राद्यस्य सामायिकरहितः सामायिकं प्रतिपद्यते, इतरस्य तद्युक्त एव, क्रियाकालनिष्ठाकालयोरभेदादिति गाथार्थः ॥८१४॥ गतं द्वारद्वयं,

साम्प्रतमाहारकपर्याप्तकद्वारद्वयं प्रतिपादयन्नाह-

आहारओ उ जीवो पडिवज्जइ सो चउण्हमण्णयरं ।

एमेव य पज्जत्तो सम्मत्तसुए सिया इयरौ ॥८१५॥

पर्याપ્તિથી યુક્ત. આ જીવ ચારે સામાયિકનો પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે અને પૂર્વપ્રતિપન્ન તો હોય જ છે. મિશ્ર એટલે કે જે શ્વાસોચ્છ્વાસપર્યાપ્તિથી અપર્યાપ્ત હોય તે. આ જીવ પ્રાપ્તિને આશ્રયી હોતો નથી અર્થાત્ વિવક્ષિતકાળે મિશ્રજીવ ચારમાંથી કોઈ સામાયિક સ્વીકારનારો હોતો નથી. તે જ મિશ્ર જીવ સમ્યક્ત્વ-શ્રુતસામાયિકનો દેવાદિના ભવમાં જન્મકાળે પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે. અથવા મિશ્ર તરીકે સિદ્ધના જીવ જાણવા. તેઓ ચારે સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન કે પ્રતિપદ્યમાનક હોતા નથી. અથવા શૈલેશી અવસ્થાને પામેલા અયોગી કેવલી સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્રસામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન છે. આ અયોગી કેવલી પણ મિશ્ર જ છે. (શરીરવ્યાપારથી રહિત હોવાથી તેઓ ઉચ્છ્વાસ - નિઃશ્વાસ વિનાના છે. માટે મિશ્ર છે.) દૃષ્ટિની (નયની) વિચારણા કરતા બે પ્રકારના નયો છે - વ્યવહાર અને નિશ્ચય, તેમાં વ્યવહારનયને મતે સામાયિક વિનાનો જીવ સામાયિક સ્વીકારે છે. જ્યારે નિશ્ચયનય ક્રિયાકાળ અને નિષ્કાળ વચ્ચે અભેદ માનતો હોવાથી સામાયિકવાળો જીવ જ સામાયિક સ્વીકારે છે.

(આશય એ છે કે- આ નય "ક્રિયામાણં કૃતં" માને છે. તેથી જે સમયે જીવ સામાયિક પામી રહ્યો હોય તે સમયે તે જીવ સામાયિક પામી ગયો એમ આ નયનું કહેવું છે. તેથી જે સમયે સામાયિક પામી રહ્યો તે સમયે તે જીવ સામાયિક- વાળો જ કહેવાય છે. જ્યારે વ્યવહારનય કૃતં-કૃતં માનતો હોવાથી જે સમયે સામાયિક પામી રહ્યો છે તેના પછીના સમયે જ સામાયિક પામ્યો એમ માને છે. તેથી જે સમયે સામાયિક પામી રહ્યો છે તે સમયે આ નયના મતે તે જીવ સામાયિક વિનાનો છે, અને માટે વ્યવહારનય કહેશે કે સામાયિક વિનાનો જીવ સામાયિક પામે છે. જ્યારે નિશ્ચયનય કહેશે કે સામાયિકવાળો (જીવ) સામાયિક પામે છે.) બંને દ્વાર કહ્યા. ॥૮૧૪॥

અવતરણિકા : હવે આહારક અને પર્યાપ્તક, આ બે દ્વારનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨ ગાથાર્થ : આહારક જીવ ચારમાંથી કોઈક સામાયિકને સ્વીકારે છે. એ જ પ્રમાણે પર્યાપ્તક જીવમાં જાણવું. અનાહારક અને અપર્યાપ્તક જીવ સમ્યક્ત્વ-શ્રુતનો (પૂર્વપ્રતિપન્ન) હોઈ શકે.

વ્યાખ્યા : આહારકસ્તુ જીવઃ પ્રતિપદ્યતે સ ચતુર્નામન્યતરત્, પૂર્વપ્રતિપન્નસ્તુ નિયમાદસ્ત્યેવ, એવમેવ ચ પર્યાપ્તઃ ષડ્ભિરપ્યાહારાદિપર્યાપ્તિભિશ્ચતુર્નામન્યતરત્ પ્રતિપદ્યતે, પૂર્વપ્રતિપન્નસ્ત્યેવ, 'સમ્યક્તસુ એ સિયા ડ્યરો ત્તિ ડ્તરઃ-અનાહારકોડપર્યાપ્તકશ્ચ, તત્રાનાહારકોડપાન્તરાલગતૌ સમ્યક્ત્વશ્રુતે અડ્ઙ્કૃત્ય સ્યાત્-ભવેત્ પૂર્વપ્રતિપન્નઃ, પ્રતિપદ્યમાનકસ્તુ નૈવેતિ વાક્યશેષઃ, કેવલી તુ 5 સમુદ્ઘાતશૈલેશ્યવસ્થાયામનાહારકો દર્શનચરણસામાયિકદ્વયસ્યેતિ, અપર્યાપ્તોડપિ સમ્યક્ત્વશ્રુતે અધિકૃત્ય સ્યાત્ પૂર્વપ્રતિપન્ન ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૧૫॥

ગતં દ્વારદ્વયં, સામ્પ્રતં સુપ્તજન્મદ્વારદ્વયવ્યાચિચ્છ્યાસયેદમાહ-

ગિદ્વા એ ભાવઓડવિ ય જાગરમાણો ચડુહમ્પણયરં ।

અંડયપોયજરાડય તિગ તિગ ચડરો ભવે કમસો ॥૮૧૬॥

10 વ્યાખ્યા : ઇહ સુપ્તો દ્વિવિધઃ-દ્રવ્યસુપ્તો ભાવસુપ્તશ્ચ, એવં જાગ્રદપીતિ, તત્ર દ્રવ્યસુપ્તો નિદ્રયા, ભાવસુપ્તસ્ત્વજ્ઞાની, તથા દ્રવ્યજાગરો નિદ્રયા રહિતઃ, ભાવજાગરઃ સમ્યગ્દૃષ્ટિઃ, તત્ર નિદ્રયા ભાવતોડપિ ચ જાગ્રત્ ચતુર્ના સામાયિકાનામન્યતરત્ પ્રતિપદ્યતે, પૂર્વપ્રતિપન્નસ્ત્યેવેત્યધ્યાહારઃ, અપિશબ્દો

15 ટીકાર્થ : આહારક જીવ યાર સામાયિકમાંથી કોઈ એકાદ સામાયિકને સ્વીકારનારો હોઈ શકે છે. (અર્થાત્ વિવક્ષિતકાળે પામનારો હોય અથવા ન પણ હોય) જ્યારે પૂર્વપ્રતિપન્ન નિયમથી હોય છે. (અર્થાત્ આહારક જીવોમાં યારે સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન કો'કને કો'ક હોય જ છે.) આ જ પ્રમાણે આહારાદિ છ પર્યાપ્તિઓવડે પર્યાપ્તક જીવ યારમાંથી કોઈ એકાદને સ્વીકારનારો હોઈ શકે. પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય જ છે.

20 “સમ્યક્ત્વશ્રુતે સ્યાત્ ઇતરઃ” અહીં ઈતર એટલે અનાહારક અને અપર્યાપ્તક જીવ, તેઓ સમ્યક્ત્વ-શ્રુતના પૂર્વપ્રતિપન્ન હોઈ શકે છે. તેમાં અનાહારક જીવ વિગ્રહગતિમાં સમ્યક્ત્વ-શ્રુતના પૂર્વપ્રતિપન્ન હોઈ શકે છે. (અર્થાત્ હોય અથવા ન પણ હોય) પ્રતિપદ્યમાનક તરીકે અનાહારક જીવો હોતા નથી. સમુદ્ઘાત (૩, ૪, ૫માં સમયે) અને શૈલેશી અવસ્થામાં અનાહારકકેવલી દર્શન અને યારિત્રસામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે. અપર્યાપ્ત પણ સમ્યક્ત્વ-શ્રુતના પૂર્વપ્રતિપન્ન સંભવે છે. બંને દ્વાર કહ્યા. ॥૮૧૫॥

અવતરણિકા : હવે સુપ્ત અને જન્મ, આ બે દ્વારનું વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

25 ગાથાર્થ : નિદ્રાથી અને ભાવથી જાગતો યારમાંથી કોઈ એકાદ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરે છે. અંડજ, પોતજ અને જરાયુજ ક્રમશઃ ત્રણ-ત્રણ અને યાર (સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાનક હોય છે.)

30 ટીકાર્થ : સુતેલો પુરુષ બે પ્રકારે હોય છે - દ્રવ્યથી સુતેલો અને ભાવથી સુતેલો, એ પ્રમાણે જાગતો પુરુષ પણ બે પ્રકારે જાણવો. તેમાં દ્રવ્યથી સુતેલો એટલે કે નિદ્રાથી સુતેલો, ભાવથી સુતેલો એટલે અજ્ઞાની. તથા દ્રવ્યથી જાગતો એટલે નિદ્રા વિનાનો અને ભાવથી જાગતો એટલે સમ્યગ્દૃષ્ટિ. નિદ્રારહિત અને ભાવથી જાગતો જીવ યાર સામાયિકમાંથી કોઈ એકાદ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનારો સંભવે છે. પૂર્વપ્રતિપન્ન તો હોય જ છે એ અધ્યાહારથી જાણી લેવું. “અપિ” શબ્દ

વિશેષણે, કિં વિશિનષ્ટિ ?—ભાવજાગરઃ દ્વયોઃ પ્રથમયોઃ પૂર્વપ્રતિપન્ન એવ, દ્વયસ્ય તુ પ્રતિપત્તા ભવતીતિ, નિદ્રાસુપ્તસ્તુ ચતુર્ણામપિ પૂર્વપ્રતિપન્નો ભવતિ, ન તુ પ્રતિપદ્યમાનકઃ, ભાવસુપ્તસ્તુભયવિકલઃ, નયમતાદ્વા પ્રતિપદ્યમાનકો ભવતિ, અલં વિસ્તરેણ । જન્મ ત્રિવિધમ્—અણ્ડજપોતજજરાયુજભેદભિન્નં, તત્ર યથાસહ્ચયં ‘તિગ તિગ ચરો ભવે કમસો’ ત્તિ અણ્ડજાઃ—હંસાદયઃ ત્રયાણાં પ્રતિપદ્યમાનકાઃ સમ્ભવન્તિ, પૂર્વપ્રતિપન્નાસ્તુ સન્ત્યેવ, પોતજાઃ—હસ્ત્યાદયોઽપ્યેવમેવ, જરાયુજાઃ—મનુષ્યાસ્તેઽપિ ચતુર્ણામિત્યમેવ, ઔપપાતિકાસ્તુ પ્રથમયોર્દ્વયોરેવમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૧૬॥ 5

સ્થિતિદ્વારમધુનાઽઽહ—

उक्क्रोसयद्वितीए पडिवज्जंते य णत्थि पडिवण्णो ।

अजहण्णमण्णुक्क्रोसे पडिवज्जंते य पडिवण्णे ॥८१७॥

વ્યાખ્યા : આયુર્વર્જાનાં સમાનાં કર્મપ્રકૃતીનામુત્કૃષ્ટસ્થિતિર્જીવશ્ચતુર્ણામપિ સામાયિકાનાં ‘પડિવજ્જંતે ય ણત્થિ પડિવણ્ણો’ ત્તિ પ્રતિપદ્યમાનકો નાસ્તિ પ્રતિપન્નશ્ચ નાસ્તીતિ, ચશબ્દસ્ય 10

વિશેષ અર્થને જણાવે છે. ક્યો છે તે વિશેષ—અર્થ ? તે કહે છે — ભાવથી જાગતો જીવ પ્રથમ બે સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન છે અને પછીના બે સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનારો હોઈ શકે છે. નિદ્રાથી સુતેલો ચારે સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે પણ પ્રતિપદ્યમાનક હોતો નથી. ભાવથી સુતેલો જીવ પૂર્વપ્રતિપન્ન કે પ્રતિપદ્યમાનક હોતો નથી. અથવા નયમતથી (વ્યવહારનયથી) પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે. વધુ ચર્ચાથી સર્થું. 15

જન્મ ત્રણ પ્રકારના છે — અંડજ, પોતજ અને જરાયુજ, તેમાં ક્રમશઃ ત્રણ, ત્રણ અને ચાર સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે. ઈંડામાંથી ઉત્પન્ન થયેલા હંસ વગેરે પ્રથમ ત્રણ સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે. (અર્થાત્ વિવક્ષિતકાળે કોઈક સ્વીકારે અથવા ન પણ સ્વીકારે) પૂર્વપ્રતિપન્ન તો હોય જ છે. (અર્થાત્ વિવક્ષિતકાળે જેટલા અંડજ જીવો વિદ્યમાન છે તેમાંથી કો’કને કો’કની પાસે પ્રથમ ત્રણ સામાયિકમાંથી બે કે ત્રણ સામાયિક પૂર્વે પ્રાપ્ત કરેલા હોય જ છે.) એ જ પ્રમાણે હસ્તિ વગેરે પોતજ જીવોમાં પણ જાણવું. તથા મનુષ્યોરૂપ જરાયુજ પણ ચારે સામાયિકના એ જ પ્રમાણે પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે અને પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય જ છે. ઔપપાતિક જીવો (દિવ-નારકો) પ્રથમ બે સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય જ છે અને પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે. ॥૮૧૬॥ 25

अवतरशिक्षा : હવે સ્થિતિદ્વારને કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિમાં વર્તતો જીવ પ્રતિપદ્યમાનક કે પૂર્વપ્રતિપન્ન હોતો નથી. મધ્યમસ્થિતિમાં વર્તતો જીવ પ્રતિપદ્યમાનક કે પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે.

ટીકાર્થ : આયુષ્ય સિવાય શેષ સાત કર્મપ્રકૃતિની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિવાળો જીવ ચારે સામાયિકનો પ્રતિપદ્યમાનક કે પૂર્વપ્રતિપન્ન હોતો નથી. “ચ” શબ્દનો અન્યસ્થાને સંબંધ જોડવો. (અર્થાત્ 30

વ્યવહિતઃ સમ્બન્ધઃ, આયુષસ્તૂત્કૃષ્ટસ્થિતૌ દ્વયોઃ પૂર્વપ્રતિપન્ન ઇતિ, અજઘન્યોત્કૃષ્ટસ્થિતિરેવાજઘન્યોત્કૃષ્ટઃ સ્થિતિશબ્દલોપાત્, ‘પડિવજ્જંતે ય પડિવણ્ણો’ત્તિ, સ હિ ચતુર્ણામપિ પ્રતિપદ્યમાનકઃ સમ્ભવતિ, પ્રતિપન્નશ્ચાસ્ત્યેવ, જઘન્યાયુષ્કસ્થિતિસ્તુ ન પ્રતિપદ્યતે, ન પૂર્વપ્રતિપન્નઃ, ક્ષુલ્લકભવગત ઇતિ, શેષકર્મરાશિજઘન્યસ્થિતિસ્તુ દેશવિરતિરહિતસ્ય સામાયિકત્રયસ્ય પૂર્વપ્રતિપન્નઃ સ્યાદ્, 5 દર્શનસમકાતિક્રાન્તઃ ક્ષપકઃ અન્તકૃત્ કેવલી, તસ્ય તસ્યામવસ્થાયાં દેશવિરતિપરિણામાભાવાત્, જઘન્યસ્થિતિકર્મબન્ધકત્વાચ્ચ જઘન્યસ્થિત્વં તસ્ય ન તૂપાત્તકર્મપ્રવાહાપેક્ષયેતિ, આહ ચ ભાષ્યકારઃ-

“^{૪૭} યા જહણ્ણાઝઠિર્ઠિર્ણ પડિવજ્જઙ્ગ ણેવ પુવ્વપડિવણ્ણો ।

સેસે પુવ્વપવણ્ણો દેસવિરતિવજ્જિણ્ણ હોજ્જ ॥૧॥”

ત્તિ ગાથાર્થઃ ॥૮૧૭॥ દ્વારં ॥

10 “પડિવજ્જંતે ય” અહીં રહેલ “ચ” શબ્દ અહીંને બદલે “પડિવણ્ણો” શબ્દ પછી જોડવાનો છે. જે ટીકામાં જોડી દીધો છે.) આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિવાળો જીવ પ્રથમ બે સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન હોઈ શકે છે. મૂળગાથામાં “અજઘન્યોત્કૃષ્ટ” શબ્દમાં “સ્થિતિ” શબ્દનો લોપ થયેલ છે. તેથી અહીં અજઘન્યોત્કૃષ્ટસ્થિતિવાળો જીવ ગ્રહણ કરવાનો છે (અર્થાત્ મધ્યમસ્થિતિવાળો જીવ.) તે ચારે સામાયિકનો પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે અને પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય જ છે.

15 જઘન્યાયુષ્કવાળો અર્થાત્ ક્ષુલ્લકભવ પામેલો જીવ પ્રતિપદ્યમાનક કે પૂર્વપ્રતિપન્ન હોતો નથી. શેષ કર્મોની જઘન્યસ્થિતિવાળો જીવ દેશવિરતિરહિત ત્રણ સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન વિવક્ષિતકાળે પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. તે આ રીતે → દર્શનસમકનો ક્ષય કરનાર એવો ક્ષપક અંતકૃત્ કેવલી જઘન્યસ્થિતિવાળો જીવ છે અને તેને તે અવસ્થામાં (શ્રેણિમાં) દેશવિરતિના પરિણામ હોતા નથી. તેથી દેશવિરતિરહિત ત્રણ સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન છે. વળી અહીં જે જઘન્યસ્થિતિ કહી છે, 20 તે જઘન્યસ્થિતિનો બંધ કરનાર જીવની અપેક્ષાએ જાણવી, પરંતુ પૂર્વે બંધાયેલા કર્મોની સત્તાની અપેક્ષાએ જઘન્યસ્થિતિ લેવાની નથી.

(કહેવાનો આશય એ છે કે જે જઘન્ય કર્મસ્થિતિવાળો જીવ સત્તાગત કર્મસ્થિતિ જેની ઓછી હોય તે લેવો કે નવા કર્મોની જઘન્યસ્થિતિને બાંધનારો હોય તે લેવો ? તેનો જવાબ આપે છે કે —દર્શનસમકનો ક્ષય કરનાર એવો ક્ષપકશ્રેણીમાં રહેલ જીવ જો કે પોતાના શુભ અધ્યવસાયથી 25 સત્તામાં રહેલ કર્મસ્થિતિને ઓછી કરે છે છતાં પણ તે સમયે તે જીવને નવા બંધાતા કર્મોની સ્થિતિની અપેક્ષાએ સત્તાગત કર્મસ્થિતિ મોટી હોય છે. તેથી બંધસ્થિતિની અપેક્ષાએ જ જઘન્યસ્થિતિવાળો જીવ લેવો.) આ જ વાત ભાષ્યકારે જણાવી છે —“આયુષ્યની જઘન્યસ્થિતિમાં વર્તતો જીવ પ્રતિપદ્યમાનક કે પૂર્વપ્રતિપન્ન હોતો નથી. શેષકર્મોની જઘન્યસ્થિતિવાળો જીવ દેશવિરતિરહિત શેષ ત્રણ સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે.” (વિ.આ.ભા. ૨૭૨૫) ॥૮૧૭॥

30 ૪૭. ન જઘન્યાયુઃસ્થિતૌ પ્રતિપદ્યતે નૈવ પૂર્વપ્રતિપન્નઃ । શેષે પૂર્વપ્રતિપન્નો દેશવિરતિવર્જિતે ભવેત્ ॥૧॥

સામ્પ્રતં વેદસંજ્ઞાકષાયદ્વારત્રયં વ્યાચિખ્યાસુરાહ—

ચત્તરોઽવિ તિવિહવેદે ચત્તસુવિ સળ્ણાસુ હોઙ પડિવત્તી ।

હેદ્વા જહા કસાણસુ વળ્ણિણયં તહ ય ઙહયંપિ ॥૮૧૮॥

વ્યાખ્યા : ‘ચત્ત્વાર્યપિ’ સામાયિકાનિ ‘ત્રિવિધવેદે’ સ્ત્રીપુંનપુંસકલક્ષણે ઉભયથાઙપિ, સન્તીતિ વાક્યશેષઃ, ઙયં ભાવના—ચત્ત્વાર્યપિ સામાયિકાન્યધિકૃત્ય ત્રિવિધવેદે વિવક્ષિતે કાલે પ્રતિપદ્યમાનકઃ 5 સમ્ભવતિ, પૂર્વપ્રતિપન્નસ્ત્વસ્ત્યેવ, અવેદસ્તુ દેશવિરતિરહિતાનાં ત્રયાણાં પૂર્વપ્રતિપન્નઃ સ્યાત્, ક્ષીણવેદઃ ક્ષપકો, ન તુ પ્રતિપદ્યમાનકઃ । દ્વારં । તથા ચત્તસૃષ્વપિ સંજ્ઞાસુ—આહારભયમૈથુનપરિગ્રહરૂપાસુ ચતુર્વિધસ્યાપિ સામાયિકસ્ય ભવતિ ‘પ્રતિપત્તિઃ’ પ્રતિપદ્યમાનકો ભવતિ, ન ન ભવતિ, ઙતરસ્ત્વસ્ત્યેવ । દ્વારમ્ । અથો યથા ‘પદ્મહિલ્લુગાણ ઉદયે’ ઙત્યાદિના કષાયેષુ વર્ણિતમ્, ઙહાપિ તથૈવ વર્ણિતવ્યં, સમુદાયાર્થસ્ત્વયમ્—સકષાયી ચતુર્ણામપ્યુભયથાઙપિ ભવતિ, અકષાયી તુ છદ્વાસ્થવીતરાગસ્રચાણાં 10 પૂર્વપ્રતિપન્નો ભવતિ, ન તુ પ્રતિપદ્યમાનકઃ । દ્વારમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૧૮॥

ગતં દ્વારત્રયં, સામ્પ્રતમાયુર્જ્ઞાનદ્વારદ્વયાભિધિત્સયાઙહ—

અવતરશિકા : હવે વેદ, સંજ્ઞા અને કષાય આ ત્રણ દ્વારનું વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાવાળા નિર્યુક્તિકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ત્રણે પ્રકારના વેદમાં અને ચારે પ્રકારની સંજ્ઞાઓમાં ચારે સામાયિકની પ્રાપ્તિ છે. 15 પૂર્વે કષાયમાં જેમ વર્ણન કર્યું તેમ અહીં પણ જાણી લેવું.

ટીકાર્થ : ચારે સામાયિકો સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસકરૂપ ત્રણે વેદમાં ઉભયથી હોય છે. અહીં આશય એ છે કે — ત્રણે પ્રકારના વેદમાં વિવક્ષિતકાળે ચારે સામાયિકોને પ્રાપ્ત કરનારા સંભવે છે, પૂર્વપ્રતિપન્ન તો હોય જ છે. અવેદી દેશવિરતિરહિત શેષ ત્રણના પૂર્વપ્રતિપન્ન વિવક્ષિતકાળે હોઈ શકે છે અને તે ક્ષીણવેદી એવો ક્ષપક જાણવો. (અર્થાત્ ક્ષીણવેદવાળો ક્ષપક હોય તો એટલે 20 કે ક્ષપકશ્રેણીમાં વર્તતો હોય ત્યારે અને વેદનો ઉદય વિચ્છેદ થયો હોય ત્યારે દેશવિરતિરહિત ત્રણ સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે. પરંતુ કેવલજ્ઞાન થયા પછી અવેદી એવો તે શ્રુતસિવાય બે સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે.) પ્રતિપદ્યમાનક હોતા નથી. અહીં વેદદ્વાર પૂર્ણ થયું.

તથા આહાર-ભય-મૈથુન-પરિગ્રહરૂપ ચારે સંજ્ઞામાં ચારે સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે. પરંતુ પ્રતિપદ્યમાનક ન હોય એવું નથી. પૂર્વપ્રતિપન્ન તો હોય જ છે. અહીં સંજ્ઞાદ્વાર પૂર્ણ 25 થયું. પૂર્વે “પ્રથમાનાં ઉદયે...” (૧૦૮-૯-૧૦) ગાથાઓવડે કષાયમાં જે રીતે વર્ણન કર્યું છે. તે રીતે અહીં પણ જાણી લેવું. સમુદાય (સંક્ષેપ) અર્થ આ પ્રમાણે છે— સકષાયી જીવ ચારે સામાયિકના પ્રતિપદ્યમાનક અને પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે. છદ્વાસ્થવીતરાગ (૧૧માં ગુણ.) એવો અકષાયી જીવ દેશવિરતિરહિત ત્રણનો પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે, પ્રતિપદ્યમાનક હોતો નથી. કષાયદ્વાર પૂર્ણ થયું. 30 ॥૮૧૮॥

અવતરશિકા : હવે આયુ અને જ્ઞાન આ બે દ્વારને કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

સંખિજ્જારુ ચરો ભયણા સમ્મસુયડસંખવાસીણં ।

ઓહેણ વિભાગેણ ય નાણી પઢિવજ્જઈ ચરો ॥૮૧૧॥

વ્યાખ્યા : સહુચેયાયુર્નર: 'ચત્વારિ' પ્રતિપદ્યતે, પ્રતિપત્નસ્ત્વસ્ત્યેવેતિ વાક્યશેષઃ, 'ભયણા સમ્મસુયડસંખવાસીણં'તિ ભજના-વિકલ્પના સમ્યક્ત્વશ્રુતસામાયિકયોરસહુચેયવર્ષાયુષામ્, ઇયં 5 ભાવના-વિવક્ષિતકાલેડસહુચેયવર્ષાયુષાં સમ્યક્ત્વ-શ્રુતયોઃ પ્રતિપદ્યમાનકઃ સમ્ભવતિ, પૂર્વપ્રતિપત્નસ્ત્વસ્ત્યેવેતિ । દ્વારમ્ । 'ઓહેણ વિભાગેણ ય નાણી પઢિવજ્જઈ ચરો'તિ ઓષેન-સામાન્યેન જ્ઞાની પ્રતિપદ્યતે ચત્વાર્યપિ નયમતેન, પૂર્વપ્રતિપત્નસ્ત્વસ્ત્યેવ, વિભાગેન ચાભિનિબોધિક-શ્રુતજ્ઞાની યુગપદાદ્યસામાયિકદ્વયપ્રતિપત્તા સમ્ભવતિ, પૂર્વપ્રતિપત્નસ્ત્વસ્ત્યેવેતિ, ઉપરિતન-સામાયિકદ્વયસ્યાપિ પ્રતિપદ્યમાનકઃ સમ્ભવતિ, ઇતરસ્ત્વસ્ત્યેવેતિ, અવધિજ્ઞાની સમ્યક્ત્વશ્રુત- 10 સામાયિકયોઃ પૂર્વપ્રતિપત્ન એવ ન પ્રતિપદ્યમાનકઃ, દેશવિરતિસામાયિકં તુ ન પ્રતિપદ્યતે, ગુણપૂર્વકત્વાત્

ગાથાર્થ : સંખ્યાતવર્ષના આયુવાળાને ચારે સામાયિકની પ્રાપ્તિ છે. અસંખ્યવર્ષવાળાઓને સમ્યક્ત્વ-શ્રુતમાં ભજના જાણવી. સામાન્યથી જ્ઞાની ચારે સામાયિકને પામે છે. વિશેષથી (જુદા-જુદા વિકલ્પો જાણવા.)

ટીકાર્થ : સંખ્યાતવર્ષના આયુવાળા મનુષ્ય ચારે સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનારા સંભવે છે. (અહીં 15 ચારે સામાયિકોની પ્રાપ્તિની વિચારણા હોવાથી સંખ્યાત આયુવાળા માત્ર મનુષ્યો જ ગ્રહણ કર્યા છે, તિર્યચાદિ નહીં.) પૂર્વપ્રતિપત્ન હોય જ છે. અસંખ્યવર્ષવાળાઓને સમ્યક્ત્વ-શ્રુતસામાયિકમાં ભજના જાણવી, અર્થાત્ વિવક્ષિતકાળે અસંખ્યેયવર્ષાયુવાળાઓ સમ્યક્ત્વ-શ્રુતસામાયિકના પ્રાપ્ત કરનારા સંભવી શકે છે. પૂર્વપ્રતિપત્ન તો હોય જ છે. નિશ્ચયનયના મતે સામાન્યથી (મતિ વગેરેનો વિભાગ પાડ્યા વિના) જ્ઞાની ચારે સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનારા સંભવે છે. (કારણ કે વ્યવહારના 20 મતે અજ્ઞાની પ્રથમ બે અને જ્ઞાની છેલ્લા બે સામાયિક પ્રાપ્ત કરે.) પૂર્વપ્રતિપત્ન તો હોય જ છે. વિભાગથી મતિ-શ્રુતજ્ઞાની એકસાથે પ્રથમ બે સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનારા સંભવે છે, પૂર્વપ્રતિપત્ન હોય જ છે. તથા આ મતિ-શ્રુતજ્ઞાની છેલ્લા બે સામાયિકના પણ પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે, પૂર્વપ્રતિપત્ન હોય જ છે.

અવધિજ્ઞાની સમ્યક્ત્વ-શ્રુતસામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ન જ હોય છે, પ્રતિપદ્યમાનક હોતા 25 નથી. (વિભંગજ્ઞાનીદેવ સમકિત પામે તો નિશ્ચયનયથી અવધિજ્ઞાનીને બેની પ્રાપ્તિ થઈ ગણાય. એટલે આ વ્યવહારનયનો મત ગણવો.) દેશવિરતિસામાયિકની પ્રાપ્તિ ગુણપૂર્વક જ થતી હોવાથી દેશવિરતિને પ્રાપ્ત કરતો નથી. (આશય એ છે કે અવધિજ્ઞાની તરીકે દેવ-નારક-સાધુ અને શ્રાવક આ ચાર જીવો હોય છે. તેમાં પ્રથમ ત્રણ દેશવિરતિ સ્વીકારતા નથી એ સ્પષ્ટ જ છે. તથા શ્રાવક પણ અવધિજ્ઞાન પામ્યા પછી દેશવિરતિ ન પામે કારણ કે અવધિજ્ઞાન દેશવિરતિ વગેરે 30 ગુણોની પ્રાપ્તિ પછી જ પ્રાપ્ત થાય છે.) પૂર્વપ્રતિપત્ન હોઈ શકે. સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત કરનારા સંભવે

તદવાસેઃ, સ્યાત્ પુનઃ પૂર્વપ્રતિપન્નઃ, સર્વવિરતિસામાયિકં તુ પ્રતિપદ્યતે, પૂર્વપ્રતિપન્નોઽપિ ભવતિ, મનઃપર્યાયજ્ઞાની દેશવિરતિરહિતસ્ય ત્રયસ્ય પૂર્વપ્રતિપન્ન એવ, ન પ્રતિપદ્યમાનકઃ, યુગપદ્મા સહ તેન ચારિત્રં પ્રતિપદ્યતે તીર્થકૃદ્, ઉક્તં ચ-“^{૪૮}પડિવન્નમિ ચરિત્તે ચઝગાણી જાવ છઝમત્થો”ત્તિ, ભવસ્થઃ કેવલી પૂર્વપ્રતિપન્નઃ સમ્યક્ત્વચારિત્રયોઃ ન તુ પ્રતિપદ્યમાનક ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૧૧॥ ગતં દ્વારદ્વયં, સામ્પ્રતં યોગોપયોગશરીરદ્વારાભિધિત્સયાઽઽહ-

5

ચઝરોઽવિ તિવિહજોગે ઝવઝોગદુગંમિ ચઝર પડિવજ્જે ।

ઝોરાલિએ ચઝઙ્કં સમ્મસુય વિઝઙ્ગિએ ભયણા ॥૮૨૦॥

વ્યાખ્યા : ‘ચત્વાર્યપિ’ સામાયિકાનિ સામાન્યતઃ ‘ત્રિવિધયોગે’ મનોવાઙ્કાયલક્ષણે સતિ પ્રતિપત્તિમાશ્રિત્ય વિવક્ષિતકાલે સમ્ભવન્તિ, (ગ્રન્થાગ્રમ્ ૮૫૦૦) પ્રાક્પ્રતિપન્નતાં ત્વધિકૃત્ય વિદ્યન્ત એવ, વિશેષતસ્ત્વૌદારિકકાયયોગવતિ યોગત્રયે ચત્વાર્યુભયથાઽપિ, વૈક્રિયકાયયોગવતિ 10 તુ સમ્યક્ત્વશ્રુતે ઝમયથાઽપિ, આહારકકાયયોગવતિ તુ દેશવિરતિરહિતાનિ ત્રીણિ સમ્ભવન્તિ,

છે. (કારણ કે અવધિજ્ઞાન પછી સર્વવિરતિ પ્રાપ્ત થવામાં કોઈ બાધ નથી..) અને સર્વવિરતિનો પૂર્વપ્રતિપન્ન પણ હોય છે.

મનઃપર્યવજ્ઞાની દેશવિરતિરહિત શેષ ત્રણના પૂર્વપ્રતિપન્ન જ હોય છે, પણ પ્રતિપદ્યમાનક હોતા નથી. અથવા “ચારિત્ર પ્રાપ્ત થતાં (તીર્થકર) ચારજ્ઞાનના ધણી બને છે અને તેઓ છઙ્ગસ્થકાળ 15 સુધી ચતુર્જ્ઞાની રહે છે” આ વચનથી તીર્થકરો ઝેકસાથે ઝેટલે કે મનઃપર્યવજ્ઞાન સાથે ચારિત્રને પ્રાપ્ત કરે છે. (અર્થાત્ તીર્થકરોની અપેક્ષાએ નિશ્ચયનયથી મનઃપર્યવજ્ઞાની સર્વવિરતિના પ્રતિપદ્યમાનક પણ ઘટી શકે છે.) ભવસ્થ કેવલી સમ્યક્ત્વ—ચારિત્રના પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે પણ પ્રતિપદ્યમાનક હોતા નથી. બંને દ્વાર પૂર્ણ થયા. ॥૮૧૯॥

અવતરણિકા : હવે યોગ-ઉપયોગ અને શરીર આ ત્રણ દ્વારને કહેવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨ 20

ગાથાર્થ : ત્રણ પ્રકારના યોગમાં અને બે પ્રકારના ઉપયોગમાં ચારે સામાયિકની પ્રતિપત્તિ થાય છે. ઝૌદારિક શરીરને વિશે ચારની પ્રાપ્તિ અને વૈક્રિય શરીરને વિશે સમ્યક્ત્વ-શ્રુતની ભજના જાણવી.

ટીકાર્થ : ચારે સામાયિકો સામાન્યથી મન-વચન-કાયરૂપ ત્રણે યોગમાં પ્રાપ્તિને આશ્રયી વિવક્ષિત કાળે સંભવે છે. (અર્થાત્ ત્રણે યોગમાં ચારે સામાયિકોની પ્રાપ્તિ સંભવે છે.) પૂર્વપ્રતિપન્ન 25 હોય જ છે. વિશેષથી ઝૌદારિકકાયયોગવાળા યોગત્રયમાં ચારે સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય જ છે અને પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે. વૈક્રિકાયયોગવાળા ત્રણયોગમાં (અર્થાત્ વૈક્રિયશરીરસંબંધી મન-વચન-કાયયોગમાં) સમ્યક્ત્વ-શ્રુતના પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય જ છે અને પ્રતિપદ્યમાનક સંભવે છે. (દેશ-સર્વવિરતિના પૂર્વપ્રતિપન્ન સંભવે છે.) આહારકકાયયોગવાળા ત્રણ યોગમાં દેશવિરતિ વિના ત્રણ સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્નો (વિવક્ષિતકાળે) હોય જ છે. તેજસકાર્મણસંબંધી માત્ર 30

૪૮. પ્રતિપન્ને ચારિત્રે ચતુર્જ્ઞાની યાવચ્છન્નસ્થઃ ।

તૈજસકાર્મણકાયયોગ એવ કેવલે અપાન્તરલગતાવાદ્યં સામાયિકદ્વયં પ્રાક્પ્રતિપન્નતામધિકૃત્ય સ્યાત્, મનોયોગે કેવલે ન કિચ્છિત્, તસ્યૈવાભાવાદ્, એવં વાગ્યોગેઽપિ, કાયવાગ્યોગદ્વયે તુ સ્યાદ્ દ્વયમાદ્યં પ્રાક્પ્રતિપન્નતામધિકૃત્ય, સમ્યક્ત્વાત્ પ્રતિપતતો વિકલેન્દ્રિયોપપાતિષુ ઘણ્ટાલાલાન્યાયેનેતિ વિસ્તરેણાલમ્ । દ્વારમ્ । ‘ઊવઓગદુર્ગમિ ચરો પડિવજ્જે’ત્તિ ઉપયોગદ્વયે-સાકારાનાકારભેદે ચત્વારિ પ્રતિપદ્યતે, પ્રાક્પ્રતિપન્નસ્તુ વિદ્યત એવ, અન્નાહ-‘સવ્વાઓ લક્ષ્મીઓ સાગારોવઓગોવઉત્તસ્સ ભવન્તી’ ત્યાગમાદનાકારોપયોગે સામાયિકલલ્લિધિવિરોધઃ, ઉચ્યતે, પ્રવર્ધમાનપરિણામજીવવિષયત્વાત્ તસ્યાગમસ્ય, અવસ્થિતૌપશમિકપરિણામાપેક્ષ્યા ચાનાકારોપયોગે સામાયિકલલ્લિધિપ્રતિપાદનાદવિરોધ

કાયયોગમાં અપાન્તરગતિમાં પ્રથમ બે સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન સંભવે છે. (અર્થાત્ ક્યારેક હોય, ક્યારેક ન હોય.)

10 માત્ર મનોયોગ કે માત્ર વચનયોગમાં કોઈ સામાયિક નથી કારણ કે એકલો મનોયોગ કે એકલો વચનયોગ સંભવતો જ નથી. કાયયોગ અને વચનયોગ આ બે યોગવાળો જીવ પ્રથમ બે સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન સંભવે છે. (તે આ રીતે) ઔપશમિક સમ્યક્ત્વવાળો જીવ મૃત્યુ પામવા દ્વારા સમ્યક્ત્વથી પડીને જ્યારે વિકલેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે જન્મકાળે તે જીવને ઘંટાલાલાન્યાયે સાસ્વાદનસમ્યક્ત્વ હોવાથી કાયયોગ-વચનયોગવાળો જીવ પ્રથમ બે સામાયિકનો

15 પૂર્વપ્રતિપન્ન ઘટે છે. (અહીં ઘંટાલાલાન્યાય એટલે ઘંટની મધ્યમાં રહેલ દંડનું (લોલકનું) બંને બાજુ જવું. આ ન્યાયથી અહીં પૂર્વભવનું સમ્યક્ત્વ પૂર્વભવમાં પણ હોય અને પછીના ભવમાં પણ આવે છે.) વધુ વિસ્તારથી સર્યુ.

સાકાર-અનાકારરૂપ બંને ઉપયોગમાં ચારે સામાયિકની પ્રાપ્તિ સંભવે છે. પૂર્વપ્રતિપન્ન તો વિદ્યમાન હોય જ છે.

20 શંકા : “સાકાર ઉપયોગમાં ઉપયુક્ત વ્યક્તિને જ બધી લલ્લિધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે” આવું વચન છે. તેથી તમે જે અહીં અનાકાર ઉપયોગમાં પણ સામાયિકલલ્લિધિની પ્રાપ્તિ કહો છો તેનો વિરોધ આવશે.

સમાધાન : તમે જે આગમવચન બતાવ્યું તે વધતા પરિણામવાળા જીવને આશ્રયી છે. જ્યારે અવસ્થિત ઔપશમિક પરિણામની અપેક્ષાએ અનાકાર ઉપયોગમાં પણ સામાયિકલલ્લિધિનું પ્રતિપાદન કરેલ હોવાથી કોઈ વિરોધ નથી. (આશય એ છે કે, “સાકાર ઉપયોગમાં જીવને સર્વ લલ્લિધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે” આ જેમ એક આગમવચન છે તેમ “સાકાર-અનાકારરૂપ ઉપયોગદ્વયમાં સામાયિકની પ્રાપ્તિ થાય છે” એ પણ આગમવચન જ છે. તેથી પરસ્પર વિરોધી એવા આ બંને વચનો કઈ અપેક્ષાએ કહ્યા છે તે જાણવું જરૂરી છે. તેથી તે અપેક્ષાઓ આ પ્રમાણે જાણવી કે —“સમ્યક્ત્વને પામીને પુનઃ મિથ્યાત્વે ગયેલા, અને ફરી કો’ક શુભનિમિત્તથી વધતા શુભઅધ્યવસાયવાળા જીવોને જે

30 સમ્યક્ત્વ-ચારિત્રાદિ લલ્લિધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. તે લલ્લિધિઓ સાકારોપયોગવાળાને જાણવી. જ્યારે પ્રથમવખત સમ્યક્ત્વના લાભકાળે અંતરકરણ કરવાવડે અંતરમાં પ્રવેશેલા અને માટે જ અવસ્થિત અધ્યવસાયવાળા જીવને જે સમ્યક્ત્વાદિ લલ્લિધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે તે લલ્લિધિઓ અનાકાર ઉપયોગમાં

इति, आह च भाष्यकारः-

“ऊखरदेशं दङ्गुल्लयं च विज्जाइ वणदवो पय्य ।
इय मिच्छस्स अणुदए उवसमसंमं लहइ जीवो ॥१॥”

अवस्थितपरिणामता चास्य-

“जं मिच्छस्साणुदओ ण हायए तेण तस्स परिणामो ।
जं पुण सयमुवसंतं ण वड्डएऽवड्डितो तेणं ॥२॥ दारं ।”

5

‘ओरालिए चउक्कं सम्मसुत विउव्विए भयणत्ति औदारिके शरीरे सामायिकचतुष्क-
मुभयथाऽप्यस्ति सम्यक्त्वश्रुतयोर्वैक्रियशरीरे भजना-विकल्पना कार्या, एतदुक्तं भवति-
सम्यक्त्वश्रुतयोर्वैक्रियशरीरी प्रतिपद्यमानकः पूर्वप्रतिपन्नश्चास्ति, उपरितनसामायिकद्वयस्य तु
प्राक्प्रतिपन्न एव, विकुर्वितवैक्रियशरीरश्रवणश्रावकादिः श्रमणो वा, न प्रतिपद्यमानकः, प्रमत्तत्वात्, 10
शेषशरीरविचारो योगद्वारानुसारतोऽनुसरणीय इति गाथार्थः ॥८२०॥

पश्च प्राप्तं थायं छे. अंमां कोर्छं दोषं नथी. इति टीप्पणिकारः)

भाष्यकारे पश्च कहुं छे—“जेम दावानलं षणेल्ला उभरदेशने पामीने बूजाई ज्ञायं छे. अं
जं प्रमाणे (उभरत्तुमिडुप अंतरमां प्रवेशता) मिथ्यात्वानो अनुदयं थतां ज्व उपशम-सम्यक्त्वने
पामे छे ॥१॥ (वि.आ.भा. २७३४)” अने आ ज्वानो परिणामं अवस्थितं छे “कारणं के 15
मिथ्यात्वाना अनुदयथी तेना परिणामनीं डानि थती नथी. तथा (अंतरमां प्रवेशेला ते ज्वानुं)
सत्तागतं मोहनीयं कर्म उपशान्तं थयेलुं डोवाथी तेना परिणामनीं वृद्धिं पश्च थती नथी तेथी तेना
परिणामं अवस्थितं डोयं छे (भावार्थं अं छे के— मिथ्यात्वानो उदयं न डोवाथी तेना परिणामं
घटता नथी. तथा अनिवृत्तिकरणमां मोहनीयकर्मनो उपशमं करवां माटे दरेकं क्षणे ज्वानो परिणामं
वृद्धिं पामे छे. परंतु अंतरमां प्रवेशेला ज्वाने सत्तागतं मोहनीयकर्म उपशमेलुं जं डोवाथी 20
परिणामनीं वृद्धिं पश्च थती नथी. वि.आ.भा. २७३६) ॥२॥”

औदारिकं शरीरमां यारे सामायिकना प्रतिपद्यमानकं अने प्रतिपन्नं डोयं छे. (प्रतिपन्ननो
नियमं, प्रतिपद्यमानकनीं लजना.) वैक्रियशरीरमां सम्यक्त्व-श्रुतनीं लजनां ज्ञायवी, अर्थात्
सम्यक्त्व-श्रुतं सामायिकनो वैक्रियशरीरी प्रतिपद्यमानकं (संभवे छे) अने पूर्वप्रतिपन्नं डोयं जं
छे. तथा छेल्ला अं सामायिकनो पूर्वप्रतिपन्नं जं डोयं छे अने ते वैक्रियशरीरनीं विकुर्विणां करनारं 25
अंवा यारणश्रावकं वगेरे अथवा साधुओ डोयं छे, प्रतिपद्यमानकं डोता नथी, कारणं के वैक्रिय
शरीरनीं रयनां करवी अं प्रमादावस्थां छेल्ला अं सामायिकं प्राप्तं थायं नही.)
शेषं शरीरनीं विचारणां पूर्वे कडेवायेला योगद्वारनां अनुसारं ज्ञायवी. त्रणं द्वारं पूर्णं थया. ॥८२०॥

४९. ऊखरदेशं दग्धं च विध्याति वनदवः प्राप्य । इति मिथ्यात्वस्यानुदये औपशमिकसम्यक्त्वं
लभते जीवः ॥१॥ ५०. यन्मिथ्यात्वस्यानुदयो न हीयते तेन तस्य परिणामः । यत्पुनः स दुपशान्तं न 30
वर्धते अवस्थितस्तेन ॥१॥ ★ अत्र चारणशब्देन गगनगामिनीविद्यावान् ग्राह्यः, न तु पारिभाषिकचारण-
लब्धिमानिति सम्भायते ।

દ્વારત્રયં ગતં, સામ્પ્રતં સંસ્થાનાદિદ્વારત્રયાવયવવર્થપ્રતિપાદનાયાહ—
સવ્વેસુવિ સંઠાણેસુ લહૃદ્ એવેવ સવ્વસંઘયણે ।

ઉક્કોસજહણ્ણં વજ્જિરુણ માણં લહે મણુઓ ॥૮૨૧॥ દારં ॥

વ્યાખ્યા : સંસ્થિતિ: સંસ્થાનમ્-આકારવિશેષલક્ષણં, તચ્ચ ષોઢા ભવતિ, ઉક્તં ચ-

5

‘સમચરુસે ણગ્ગોહમંડલે સાદ્દ વામણે ખુજ્જે ।

હુંડે ઽવિ ય સંઠાણે જીવાણં છમ્મુણેયવ્વા ॥૧॥

તુલ્લં વિત્થડબહુલં ઉસ્સેહબહું ચ મડહકુદ્દં ચ ।

હેટ્ઠિલકાયમડહં સવ્વથાસંઠિયં હુંડં ॥૨॥”

10 ઇત્યાદિ, તત્ર સર્વેષ્વપિ સંસ્થાનેષુ ‘લભતે’ પ્રતિપદ્યતે ચત્વાર્યપિ સામાયિકાનિ,
પ્રાક્પ્રતિપત્નોઽપ્યસ્તીત્યધ્યાહાર:, ‘એવેવ સવ્વસંઘયણે’ત્તિ એવમેવ સર્વસંહનનવિષયો વિચારો વેદિતવ્ય:,
તાનિ ચ ષટ્ સંહનનાનિ ભવન્તીતિ, ઉક્તં ચ-

‘વજ્જરિસમખનારાયં પઢમં ચિત્તિયં ચ રિસમખનારાયં ।

નારાય અદ્ધનારાયં ક્કીલિયા તહય છેવદ્દં ॥૧॥

અવતરશિકા : હવે સંસ્થાનાદિ ત્રણ દ્વારના અવયવવર્થનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

15

ગાથાર્થ : સર્વ સંસ્થાન અને સર્વ સંઘયણમાં (ચારે સામાયિક) પ્રાપ્ત કરે છે. ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય માનને છોડી મનુષ્ય (ચારે સામાયિકને) પ્રાપ્ત કરે છે.

20 ટીકાર્થ : સંસ્થાન એટલે સંસ્થિતિ અર્થાત્ વિશેષપ્રકારનો આકાર અને તે આકાર છ પ્રકારે છે. કહ્યું છે — સમચતુરસ્ર, ન્યગ્રોધમંડલ, સાદિ, વામન, કુબ્જ અને હુંડક આ છ પ્રકારે જીવોને સંસ્થાન જાણવા યોગ્ય છે. ॥૧॥ બધા અવયવો પ્રમાણયુક્ત હોય તે તુલ્ય, નાભિથી ઉપરના અંગો પ્રમાણયુક્ત હોય તે વિસ્તારબહુલ, નાભિથી નીચેના અંગો પ્રમાણયુક્ત હોય તે ઉત્સેધબહુલ, જેમાં હૃદય, પેટ, પીઠરૂપ કોષ્ઠ હીનાધિક પ્રમાણવાળા હોય તે મડભકોષ્ઠ, હાથ-પગાદિ નીચેની કાયા જેમાં હીનાધિકપ્રમાણવાળી હોય તે અધસ્તનકાયમડભ, બધા જ અવયવો અપ્રમાણયુક્ત હોય તે હુંડક સંસ્થાન ॥૨॥ તેમાં બધા જ સંસ્થાનોમાં ચારે સામાયિકની પ્રાપ્તિ સંભવે છે. તથા પૂર્વપ્રતિપત્ત પણ હોય છે જ.

25

આ જ પ્રમાણે સર્વ સંઘયણમાં પણ વિચારી લેવું. તે સંઘયણો છ પ્રકારના છે — કહ્યું છે — “વજ્જઋષભનારાય એ પ્રથમ સંઘયણ છે. બીજું ઋષભનારાય, ત્રીજું નારાય, ચોથું અર્ધનારાય, પાંચમું કીલિકા અને છઠ્ઠું છેવડું સંઘયણ ॥૧॥” ઋષભ એટલે પટ્ટો, અને વજ્જ એટલે

30 ૫૧. સમચતુરસ્રં ન્યગ્રોધમણ્ડલં સાદિ વામનં કુબ્જમ્ । હુણ્ડમપિ ચ સંસ્થાનાનિ જીવાનાં ષડ્ જ્ઞાતવ્યાનિ ॥૧॥ તુલ્યં વિસ્તારબહુલમુત્સેધબહુલં ચ મડભકોષ્ઠં ચ । અધસ્તનકાયમડભં સર્વત્રાસંસ્થિતં હુણ્ડમ્ ॥૨॥ ૫૨. વજ્જર્ષભનારાચં પ્રથમં દ્વિતીયં ચ ઋષભનારાચમ્ । નારાયમર્ધનારાચં ક્કીલિકા તથૈવ સેવાર્ત્તમ્ ॥૧॥

રિસંભો ડ હોઢ પઢો વજ્જં પુળ કીલિયા મુળોયવ્વા ।
 ડમઓમકકડબંધં ધારાયં તં વિયાળાહિ ॥૨॥”

ઇહ ચેત્થમ્ભૂતાસ્થિસઞ્ચયોપમિતઃ શક્તિવિશેષઃ સંહનનમુચ્યતે ન ત્વસ્થિસઞ્ચય એવ, દેવાનામસ્થિરહિતાનામપિ પ્રથમસંહનનયુક્તત્વાત્ । ‘ઁક્રોસજહણ્ણં વજ્જિરુળ માણં લભે મળુઓત્તિ ઁક્રુષ્ટં જઘન્યં ચ વર્જયિત્વા માનં-શરીરપ્રમાણં લભતે-પ્રતિપદ્યતે મનુજઃ પ્રકરણાદનુવર્તમાનં ચતુર્વિધમપિ સામાયિકં, પ્રાક્ પ્રતિપન્નોઽપિ વિદ્યત ઇતિ ગાથાર્હ્હદયમ્, અન્યથા નારકાદયોઽપિ સામાન્યેન સામાયિકદ્વયં ત્રીણિ વા લભન્ત એવેતિ, ઁકં ચ-“કિં” જહણ્ણોગાહણગા પડિવજ્જંતિ ઁક્રોસોગાહણગા અજહણ્ણુક્રોસોગાહણગા ત્તિ પુચ્છ ?, ગોતમા ! ધોરઙ્ગયદેવા ણ જહણ્ણોગાહણગા કિંચિ પડિવજ્જંતિ,

કીલિકા જાણવી, તથા બંને બાજુ મર્કટબંધ જે હોય તેને નારાય જાણો. ॥૨॥ (અહીં વજ્જરુપભનારાય એટલે જેમાં બંને બાજુ મર્કટબંધ હોય તેની ઉપર પઢો બાંધેલો હોય અને તેની ઉપર ખીલ્લી લગાવેલી હોય તે આકાર વજ્જરુપભનારાય કહેવાય. આ રીતે સર્વમાં જાણી લેવું.) અહીં આવા આકારે રહેલા હાડકાઓની ઉપમાવાળી એવી શક્તિવિશેષ સંઘયણ તરીકે કહેવાય છે. પરંતુ આ રીતે રહેલા હાડકાઓને સંઘયણ તરીકે જાણવાનું નથી, કારણ કે હાડકાવિનાના એવા પણ દેવો પ્રથમસંઘયણવાળા છે.

ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્ય શરીરપ્રમાણને છોડી (મધ્યમશરીરની ઊંચાઈવાળો) મનુષ્ય, પ્રકરણથી અનુસરતું (મૂળગાથામાં જણાવ્યું નથી કે મનુષ્ય શું પામે છે ? તેથી અહીં સામાયિકનું પ્રકરણ ચાલતું હોવાથી પ્રકરણથી અનુસરતું) ચાર પ્રકારનું સામાયિક પામે છે. (અર્થાત્ આવા મનુષ્યને ચારે પ્રકારના સામાયિકની પ્રાપ્તિનો સંભવ છે.) પૂર્વપ્રતિપન્ન વિદ્યમાન હોય જ છે. આ પ્રમાણે ગાથાના પાછલા અડધા ભાગનો ભાવાર્થ જાણવો.

(^{૫૩}) અન્યથા જો અહીં પ્રકરણથી અનુસરતું ચારે પ્રકારનું સામાયિક લેવાનું ન હોય તો નારકાદિ પણ સામાન્યથી બે અથવા ત્રણ સામાયિક પ્રાપ્ત કરે જ છે. (તેથી શા માટે મૂળગાથામાં “મનુષ્ય પામે છે” એમ મનુષ્યનું જ ગ્રહણ કર્યું ? અર્થાત્ મનુષ્યનું ગ્રહણ કરવાની જરૂર નહોતી પણ સામાન્યથી સર્વજીવને આશ્રયીને વિધાન કર્યું હોત. પરંતુ મનુષ્યનું જ ગ્રહણ કર્યું હોવાથી ચાર પ્રકારના સામાયિકનું જ અહીં ગ્રહણ કરવાનું છે.)

કહ્યું છે-“હે પ્રભુ ! શું જઘન્યશરીરની ઊંચાઈવાળા જીવો સામાયિકને પ્રાપ્ત કરે છે, કે ઉત્કૃષ્ટશરીરની ઊંચાઈવાળા જીવો કે મધ્યમશરીરની ઊંચાઈવાળા જીવો સામાયિકને પ્રાપ્ત કરે છે?” હે ગૌતમ ! જઘન્યાવગાહનાવાળા એવા દેવ-નારકો એકપણ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરતા

૫૩. ઁષમસ્તુ ભવતિ પઢો વજ્જં પુનઃ કીલિકા જ્ઞાતવ્વા । ઁમયતો મર્કટબન્ધો નારાચં તત્ત વિજાનીહિ ॥૨॥

૫૪. કિં જઘન્યાવગાહના પ્રતિપદ્યન્તે ઉત્કૃષ્ટાવગાહનકા અજઘન્યોત્કૃષ્ટાવગાહના ઇતિ પુચ્છ ? , ગૌતમ ! નૈરયિકદેવા ન જઘન્યાવગાહનાઃ કિંચિત્પ્રતિપદ્યન્તે,

પુવ્વપડિવણ્ણગા પુણ સિયા સમ્મત્તસુતાણ, તે ચેવ અજહણ્ણુક્કોસોગાહણગા ઉક્કોસોગાહણગા ય સમ્મત્તસુતે પડિવજ્જંતિ, ણો સેસેત્તિ । પુવ્વપડિવણ્ણગા દોવિ દોણહં ચેવ । તિરિએસુ પુચ્છ ? , ગોતમા ! એગેંદિયા તિસુવિ ઓગાહણાસુ ણ કિંચિ પડિવજ્જંતિ, ણાવિ પુવ્વપડિવણ્ણગા । જહણ્ણોગાહણગા વિગલિંદિયા સમ્મત્તસુયાણં પુવ્વપડિવણ્ણગા હવેજ્જા ણ પડિવજ્જમાણગા, અજહણ્ણુક્કોસોગાહણગા ઉક્કોસોગાહણગા પુણ ણ પુવ્વપડિવણ્ણા ણાવિ પડિવજ્જમાણગા, સેસતિરિયા જહણ્ણોગાહણગા સમ્મત્તસુયાણ પુવ્વપડિવણ્ણગા હોજ્જા ણો પડિવજ્જમાણગા, અજહણ્ણુક્કોસોગાહણગા પુણ તિણ્ણં દુહાવિ સંતિ, ઉક્કોસોગાહણગા દોણહં દુહાવિ મણુએસુ પુચ્છ ? , ગોતમા ! સંમૂચ્છિમમણુસ્સે પડુચ્ચ તિસુવિ ઓગાહણાસુ ચઠ્ઠંપિ સામાઙ્ગયાણં ણ પુવ્વપડિવણ્ણગા નો પડિવજ્જમાણગા ।

5

10

નથી. પરંતુ સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતસામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ત સંભવે છે. મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટાવગાહનાવાળા તે જ નારક-દેવો સમ્યક્ત્વ-શ્રુતના પ્રતિપદમાનક સંભવે છે. પરંતુ શેષ સામાયિકના પ્રતિપદમાનક હોતા નથી. તથા આ બંને દેવ-નારકો સમ્યક્ત્વ-શ્રુતના પૂર્વપ્રતિપત્ત હોય છે.

15

20

હે પ્રભુ ! તિર્ય્યોમાં જઘન્ય-મધ્યમ-ઉત્કૃષ્ટમાંથી કઈ અવગાહનાવાળા જીવો સામાયિકને પામે છે ? હે ગૌતમ ! ત્રણે અવગાહનાવાળા એકેન્દ્રિયજીવો કોઈ સામાયિક પામતા નથી કે પૂર્વપ્રતિપત્ત પણ હોતા નથી. જઘન્યાવગાહનાવાળા વિકલેન્દ્રિયજીવો સમ્યક્ત્વ-શ્રુતસામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ત (અપર્યાપ્ત અવસ્થામાં પૂર્વભવિક સાસ્વાદનની અપેક્ષાએ) સંભવે છે પરંતુ પ્રતિપદમાનક હોતા નથી. મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટાવગાહનાવાળા વિકલેન્દ્રિયો પૂર્વપ્રતિપત્ત કે પ્રતિપદમાનક હોતા નથી. શેષ તિર્ય્યોમાં (તિર્ય્ય-પંચેન્દ્રિયમાં) જઘન્યાવગાહનાવાળા જીવો સમ્યક્ત્વ-શ્રુતના પૂર્વપ્રતિપત્ત (અપર્યાપ્તાવસ્થામાં પૂર્વભવિક સાસ્વાદનની અપેક્ષાએ) હોય છે, પ્રતિપદમાનક હોતા નથી. મધ્યમાવગાહનાવાળા જીવો સર્વવિરતિરહિત ત્રણ સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપત્ત અને પ્રતિપદમાનક બંને હોય છે. ઉત્કૃષ્ટાવગાહનાવાળા તિર્ય્યપંચેન્દ્રિયો દેશ-સર્વવિરતિ સિવાય બે સામાયિકનાં બંને પ્રકારે હોય છે. (ઉત્કૃષ્ટાવગાહના યુગલિકમાં હોય છે, જ્યાં દેશ-સર્વવિરતિ નથી.) મનુષ્યમાં (પણ આ પ્રમાણે) પૃચ્છા કરવી, હે ગૌતમ ! સંમૂચ્છિમ-

25

30

૫૫. પૂર્વપ્રતિપત્તકા: પુન: સ્યુ: સમ્યક્ત્વશ્રુતયો:, ત એવાજઘન્યોત્કૃષ્ટાવગાહના ઉત્કૃષ્ટાવગાહનાશ્ચ સમ્યક્ત્વશ્રુતે પ્રતિપદ્યન્તે, ન શેષે ઇતિ । પૂર્વપ્રતિપત્તકા દ્વયેઽપિ દ્વયોરેવ । તિર્યક્ષુ પૃચ્છ ? , ગૌતમ ! એકેન્દ્રિયાસ્તિસૃષ્વપ્યવગાહનાસુ ન કિંચિત્ પ્રતિપદ્યન્તે, નાપિ પૂર્વપ્રતિપત્ત: । જઘન્યાવગાહના વિકલેન્દ્રિયા: સમ્યક્ત્વશ્રુતયો: પૂર્વપ્રતિપત્ત: ભવેયુર્ન પ્રતિપદ્યમાના:, અજઘન્યોત્કૃષ્ટાવગાહના ઉત્કૃષ્ટાવગાહના: પુનર્ન પૂર્વપ્રતિપત્ત: નાપિ પ્રતિપદ્યમાના:, શેષતિર્ય્યો જઘન્યાવગાહના: સમ્યક્ત્વશ્રુતયો: પૂર્વપ્રતિપત્ત: ભવેયુર્ન પ્રતિપદ્યમાના:, અજઘન્યોત્કૃષ્ટાવગાહના: પુનસ્ત્રયાણાં દ્વિધાઽપિ સન્તિ, ઉત્કૃષ્ટાવગાહના દ્વયોર્દ્વિધાઽપિ । મનુજેષુ પૃચ્છ ? , ગૌતમ ! સંમૂચ્છનજમનુષ્યાન્ પ્રતીત્ય તિસૃષ્વપ્યવગાહનાસુ ચતુર્ણામપિ સામાયિકાદીનાં ન પૂર્વપ્રતિપત્ત: ન પ્રતિપદ્યમાના: ।

^૬‘ગભવક્રંતિય જહણ્ણોગાહણમણૂસા સમ્મત્તસુયાણ પુવ્વપડિવણ્ણગા હોજ્જા ણો પડિવજ્જમાણગા, અજહણ્ણુક્કોસોગાહણગા પુણ ચउण्हवि दुधावि संति, उक्कोसोगाहणगग पुण दुण्हं दुधावी’ ત્યાદિ, અત્તં પ્રસજ્ઞેન ॥

ગતં દ્વારત્રયમ્, અધુના લેશ્યાદ્વારાવયવાર્થમભિધિત્સુરાહ—

સમ્મત્તસુયં સવ્વાસુ લહइ सुद्धासु तीसु य चरित्तं ।

5

पुव्वपडिवण्णगो पुण अण्णयरीए उ लेसाए ॥८२२॥

વ્યાખ્યા : સમ્યક્ત્વં ચ શ્રુતં ચેતિ એકવદ્ધાવસ્તત્ સમ્યક્ત્વશ્રુતં ‘સર્વાસુ’ કૃષ્ણાદિલેશ્યાસુ ‘લભતે’ પ્રતિપદ્યતે, ‘શુદ્ધાસુ’ તેજોલેશ્યાદ્યાસુ તિસૃષ્વેવ, ચશબ્દસ્યાવધારણાર્થત્વાત્, ‘ચારિત્રં’ વિરતિલક્ષણં, લભત ઇતિ વર્તતે, એવં પ્રતિપદ્યમાનકમધિકૃત્ય લેશ્યાદ્વારં નિરૂપિતમ્, અધુના પ્રાક્પ્રતિપન્નમધિકૃત્યાઽઽહ—‘પુવ્વપડિવણ્ણઓ પુણ અણ્ણતરીએ ઉલેસાએ’ પૂર્વપ્રતિપન્નકઃ પુનરન્યતરસ્યાં 10 તુ લેશ્યાયાં—કૃષ્ણાદ્યભિધાનાયાં ભવતિ । આહ—મતિશ્રુતજ્ઞાનલાભચિન્તાયાં શુદ્ધાસુ તિસૃષુ

મનુષ્યોને આશ્રયી ત્રણે અવગાહનામાં ચારે સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન કે પ્રતિપદ્યમાનક હોતા નથી. જઘન્યાવગાહનાવાળા એવા ગર્ભજમનુષ્યો સમ્યક્ત્વ—શ્રુતના પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે, પરંતુ પ્રતિપદ્યમાનક હોતા નથી. મધ્યમ અવગાહનાવાળા મનુષ્યો ચારે સામાયિકના બંને પ્રકારે હોય છે. ઉત્કૃષ્ટાવગાહનાવાળા મનુષ્યો સમ્યક્ત્વ શ્રુતના બંને પ્રકારે હોય છે. પ્રાસંગિક 15 વાતોથી સર્થુ. (અર્થાત્ પ્રાસંગિક વાત અહીં પૂર્ણ થાય છે.) ॥૮૨૧॥

અવતરશિકા : ત્રણ દ્વારો કહ્યા. હવે લેશ્યાદ્વારના અવયવાર્થને કહેવાની ઈચ્છાવાળા નિર્યુક્તિકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સર્વ લેશ્યાઓમાં સમ્યક્ત્વ—શ્રુતની પ્રાપ્તિ છે અને શુદ્ધ એવી (અંતિમ) ત્રણ લેશ્યામાં ચારિત્રની પ્રાપ્તિ છે. કૃષ્ણાદિ કોઈપણ લેશ્યામાં પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે. 20

ટીકાર્થ : સમ્યક્ત્વ અને શ્રુત આ બે શબ્દોનો દ્વન્દ્વ થવા છતાં એકવદ્ધતાવથી એકવચન જાણવું. તે સમ્યક્ત્વ—શ્રુતસામાયિક કૃષ્ણાદિ છએ લેશ્યાઓમાં પ્રાપ્ત થાય છે. જ્યારે વિરતિરૂપ ચારિત્ર તેજોલેશ્યાદિ ત્રણ શુદ્ધ લેશ્યાઓમાં જ પ્રાપ્ત થાય છે. “શુદ્ધાસુ તીસુ ચ” અહીં “ચ” શબ્દ એવકાર અર્થવાળો હોવાથી શુદ્ધ ત્રણ લેશ્યાઓમાં “જ” એ પ્રમાણે અર્થ જાણવો. આ પ્રમાણે પ્રતિપદ્યમાનકને આશ્રયી લેશ્યાદ્વાર કહ્યું. હવે પૂર્વપ્રતિપન્નને આશ્રયી કહે છે— કૃષ્ણાદિ કોઈપણ 25 લેશ્યામાં પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે.

શંકા : મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન કઈ લેશ્યામાં પ્રાપ્ત થાય ? એની વિચારણા વખતે તમે “શુદ્ધ—ત્રણ લેશ્યામાં વર્તતો જીવ મતિ—શ્રુતને પામનારો હોય છે” એમ પૂર્વે કહ્યું હતું— અને

૬૬. ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકજઘન્યાવગાહનમનુષ્યાઃ સમ્યક્ત્વશ્રુતયોઃ પૂર્વપ્રતિપન્ના ભવેયુર્ન પ્રતિપદ્યમાનાઃ, અજઘન્યોત્કૃષ્ટાવગાહનાઃ પુનશ્ચતુર્ણામપિ દ્વિધાઽપિ સન્તિ, ઉત્કૃષ્ટાવગાહનાઃ પુનર્દ્વયોર્દ્વિધાઽપિ । 30

પ્રતિપદ્યમાનક ઉક્તઃ કથમિદાનીં સર્વાસ્વભિધીયમાનઃ સમ્યક્ત્વશ્રુતપ્રતિપત્તા ન વિરુદ્ધત ઇતિ ?,
 ઉચ્યતે, તત્ર કૃષ્ણાદિદ્રવ્યસાચિવ્યજનિતાઽઽત્મપરિણામરૂપાં ભાવલેશ્યામાશ્રિત્યાસાવુક્તઃ, ઇહ
 અત્યારે “છએ લેશ્યામાં સમ્યક્ત્વ-શ્રુતને પ્રાપ્તકરનારા હોય” એમ કહો છો— આ તો પરસ્પર
 વિરોધી નહીં થાય ?

- 5 સમાધાન : પૂર્વે અમે જે કહ્યું હતું તે કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યોના સહાયથી ઉત્પન્ન થતાં આત્મપરિણામરૂપ
 ભાવલેશ્યાને આશ્રયી પ્રતિપદ્યમાનક કહ્યો હતો. જ્યારે અહીં તો અવસ્થિત એવા કૃષ્ણાદિદ્રવ્યરૂપ
 દ્રવ્યલેશ્યાને જ આશ્રયી કહ્યો છે. માટે કોઈ વિરોધ નથી. (અહીં ભાવાર્થ આ પ્રમાણે જાણવો
 કે — મનુષ્યોને ભાવલેશ્યા અને દ્રવ્યલેશ્યા બંને અંતર્મુહૂર્તે-અંતર્મુહૂર્તે બદલાયા કરે છે. તેથી
 મનુષ્યોને દ્રવ્યથી અને ભાવથી જ્યારે વિશુદ્ધ લેશ્યાત્રિકનો ઉદય થાય ત્યારે જ સમ્યક્ત્વાદિની
 10 પ્રાપ્તિ થાય છે. દેવ-નારકોને પણ ભાવથી વિશુદ્ધ લેશ્યાઓના ઉદયમાં જ સમ્યક્ત્વાદિ પ્રાપ્ત થાય
 છે. છતાં દ્રવ્યથી છ લેશ્યાઓના ઉદયમાં સમ્યક્ત્વાદિની પ્રાપ્તિ છે. આ છએ લેશ્યાઓ દેવ-નારકોને
 અવસ્થિત હોય છે અર્થાત્ મૃત્યુ સુધી બદલાતી નથી. આ અવસ્થિત કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યલેશ્યાઓને આશ્રયી
 અહીં પ્રતિપદ્યમાનક કહ્યો છે માટે કોઈ વિરોધ નથી. કોઈને અહીં પ્રશ્ન થાય કે — ભાવલેશ્યા
 દ્રવ્યલેશ્યાની સહાયથી ઉત્પન્ન થાય છે. તેથી સાતમીનારકના જીવોને જો સદા માટે કૃષ્ણાદિ
 15 દ્રવ્યલેશ્યા અવસ્થિત હોય, બદલાતી ન હોય તો આ કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યલેશ્યાથી વિશુદ્ધલેશ્યા કેવી રીતે
 ઉત્પન્ન થાય ? કે જેનાથી સાતમી નારકના જીવોને પણ સમ્યક્ત્વાદિની પ્રાપ્તિ થઈ શકે ?

- તેનો જવાબ છે કે નારકાદિ જીવો નદીઘોલપાષાણન્યાયથી કોઈક શુભોદય થતાં કૃષ્ણાદિ
 દ્રવ્યલેશ્યાનો ઉદય હોવા છતાં શુક્લાદિ અન્યતર વિશુદ્ધલેશ્યાના દ્રવ્યોને ખેંચે છે અને આ દ્રવ્યોને
 કારણે નારકાદિને પણ શુક્લલેશ્યાદિ ભાવલેશ્યા ઉત્પન્ન થાય છે. આવા સમયે નારકાદિને જે
 20 કૃષ્ણાદિદ્રવ્યલેશ્યાઓ છે તે દ્રવ્યલેશ્યા શુક્લાદિ અન્યતર વિશુદ્ધલેશ્યાઓના દ્રવ્યોને પામીને સર્વથા
 પોતાનું સ્વરૂપ છોડીને શુક્લાદિ અન્યતર વિશુદ્ધલેશ્યાઓના દ્રવ્યોરૂપ પરિણામ પામતી નથી, પરંતુ
 તે દ્રવ્યલેશ્યા શુક્લાદિવિશુદ્ધ લેશ્યાઓના દ્રવ્યોનો જે આકાર છે તે આકારમાત્રને અથવા તે દ્રવ્યોના
 પ્રતિબિંબમાત્રને ધારણ કરે છે. જેમ કે, દૂર રહેલ જપાકુસુમનો રક્તપ્રભારૂપ આકારમાત્ર જ દર્પણમાં
 સંક્રમિત થાય છે અને તે જ જપાકુસુમ જ્યારે અત્યંત નજીક લાવવામાં આવે ત્યારે તેનું સ્પષ્ટ
 25 પ્રતિબિંબ દર્પણમાં પડે છે. જેમ અહીં દર્પણ પોતાના સ્વરૂપને છોડી જપાકુસુમરૂપ બની જતો
 નથી. તેમ અહીં પણ જીવના શુભાધ્યવસાયથી ખેંચાયેલા શુક્લાદિદ્રવ્યલેશ્યાના પુદ્ગલો જ્યારે
 મંદરસવાળા હોય ત્યારે કૃષ્ણલેશ્યા તેના આકારમાત્રને જ ગ્રહણ કરે છે. વળી જ્યારે તે પુદ્ગલો
 તીવ્રરસવાળા થાય ત્યારે કૃષ્ણલેશ્યા તેના પ્રતિબિંબને ધારણ કરે છે, અર્થાત્ શુક્લાદિ દ્રવ્યલેશ્યાની
 જે ફળ આપવાની શક્તિ છે તે શક્તિને કૃષ્ણલેશ્યા ધારણ કરે છે. પરંતુ કૃષ્ણલેશ્યા સર્વથા પોતાનું
 30 સ્વરૂપ છોડીને શુક્લાદિ રૂપ બનતી નથી અને તે શક્તિના પ્રભાવે સમ્યક્ત્વાદિની પ્રાપ્તિ થાય
 છે. અહીં કૃષ્ણાદિ દ્રવ્યલેશ્યા શુક્લાદિલેશ્યાના પુદ્ગલોને પામી તેના આકારાદિને ગ્રહણ કરે છે

ત્વસ્થિતકૃષ્ણાદિદ્રવ્યરૂપાં દ્રવ્યલેશ્યામેવ ઇત્યતો ન વિરોધઃ, ડક્તં ચ—“^{૫૭}સૈ ણૂણં ધંતે ! કિણહલેસા ણીલલેસ્સં ધપ્પ ણો તારૂ વત્તાએ ણો તાવણ્ણત્તાએ ણો તાર્ગંધત્તાએ ણો તારસત્તાએ ણો તાફાસત્તાએ ધુજ્જો ધુજ્જો પરિણમતિ ?, હંતા ગોતમા ! કિણહલેસ્સા ણીલલેસ્સં ધપ્પ ણો તારૂ વત્તાએ જાવ પરિણમતિ, સે કેણદ્વેણં ધંતે ! એવં વુચ્ચતિ—કિણહલેસ્સા ણીલલેસ્સં ધપ્પ જાવ ણો પરિણમઇ ?, ગોતમા ! આગાર ધાવમાયાએ વા સે સિયા પલિધાગમાયાએ વા સે સિયા, કિણહલેસ્સા ણં સા ણો ખલુ ણીલલેસા, 5 તથા ગતા ડસક્કતિ વા અહિસક્કઇ વા, સે તેણદ્વેણં ગોતમા ! એવં વુચ્ચતિ—કિણહલેસ્સા ણીલલેસ્સં ધપ્પ જાવ ણો પરિણમતિ, અયમસ્યાર્થઃ—‘આગાર’ ઇત્યાદિ, આકાર એવ ધાવ આકારધાવઃ, આકારધાવ એવ આકારધાવમાત્રં, માત્રશબ્દઃ ખલ્વાકારધાવવ્યતિરિક્તપ્રતિબિમ્બાદિધર્માન્તરપ્રતિષેધવાચકઃ, એવું જે કહ્યું તેનો સાક્ષીપાઠ હવે ટીકાકાર બતાવે છે)

કહ્યું છે કે — હે પ્રભુ ! કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને (તેના દ્રવ્યોને) પામીને શું નીલરૂપે, નીલવર્ણે, 10 નીલગંધે, નીલરસે, નીલસ્પર્શે વારંવાર પરિણમતિ નથી ? હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને પામીને નીલરૂપથી લઈ નીલસ્પર્શે પરિણમતિ નથી. હે પ્રભુ ! ક્યા હેતુથી (કેન અર્થેન = ક્યા હેતુથી) આપ આ પ્રમાણે કહો છો કે —કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને પામીને.... પરિણમતિ નથી ? હે ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાના આકારઠાવમાત્રને અથવા તેના પ્રતિબિંબમાત્રને ધારણ કરે છે. પરંતુ કૃષ્ણલેશ્યા (સર્વથા) નીલલેશ્યા બનતી નથી. ત્યાં રહેલી છતી ઉપરની લેશ્યાના 15 આકારાદિને પામે છે. અથવા નીચેની લેશ્યાના આકારાદિને પામે છે.

(અહીં “અહિસક્કઇ વા” પાઠ છે જેનો અર્થ છે કે કૃષ્ણલેશ્યા પોતાના સ્વરૂપમાં રહેલી છતી નીચેની લેશ્યાના આકારાદિને પામે છે. પરંતુ આ પાઠ અહીં અશુદ્ધ લાગે છે કારણ કે કૃષ્ણલેશ્યા સૌ પ્રથમ લેશ્યા હોવાથી તેની નીચે કોઈ લેશ્યા છે જ નહીં કે જેના આકારાદિને પામે. આ પાઠ અહીં લહીયાઓની ભૂલ કે અન્ય કોઈ કારણે આવ્યો હોઈ શકે.) આ કારણથી હે ગૌતમ ! 20 હું કહું છું કે— કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાને પામીને.... પરિણમતિ નથી.

અહીં “આગારઠાવ... વગેરેનો અર્થ આ પ્રમાણે છે કે — આકારરૂપ જે ઠાવ તે આકારઠાવ, આકારઠાવ જ આકારઠાવમાત્ર (આ રીતે સમાસ જાણવો.) અહીં માત્રશબ્દ આકારઠાવ સિવાયના પ્રતિબિંબાદિ અન્ય ધર્મોનો પ્રતિષેધ જણાવનાર છે. તેથી કૃષ્ણલેશ્યા આકારઠાવમાત્રથી જ

૫૭. અથ નૂનં ધદન્ત ? કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાં પ્રાપ્ય તદ્રૂપતયા નો તદ્વર્ણતયા ન તદ્દન્ધતયા 25 ન તદ્રસતયા ન તત્સ્પર્શતયા ધૂયો ધૂયઃ પરિણમતિ ?, હન્ત ગૌતમ ! કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાં પ્રાપ્ય ન તૂષતયા યાવત્પરિણમતિ, અથ કેનાર્થેન ધદન્ત ! એવમુચ્ચતે—કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાં પ્રાપ્ય યાવન્ન પરિણમતિ ?, ગૌતમ ! આકારઠાવમાત્રેણ વા તસ્યાઃ સ્યાત્ પ્રતિધાગમાત્રેણ વા તસ્યાઃ સ્યાત્, કૃષ્ણલેશ્યા સા, ન ખલુ નીલલેશ્યા સા, તત્ર ગતા અવષ્વષ્કતિ વા અધિષ્વષ્કતિ વા, તત્ તેનાર્થેન ગૌતમ ! એવમુચ્ચતે—કૃષ્ણલેશ્યા નીલલેશ્યાં પ્રાપ્ય યાવન્ન પરિણમતિ । 30

- અતસ્તેનાકારભાવમાત્રેણૈવાસૌ નીલલેશ્યા સ્યાત્, ન તુ તત્સ્વરૂપાપત્તિઃ, તથા પ્રતિરૂપો ભાગઃ પ્રતિભાગઃ, પ્રતિબિમ્બમિત્યર્થઃ, પ્રતિભાગ એવ પ્રતિભાગમાત્રં, માત્રશબ્દો વાસ્તવપરિણામપ્રતિષેધવાચકઃ, અતસ્તેન પ્રતિભાગમાત્રેણૈવ અસૌ નીલલેશ્યા સ્યાત્, ન તુ તત્સ્વરૂપત એવેત્યર્થઃ, સ્ફટિક-વદુપધાનવશાદુપધાનરૂપ ઇતિ દૃષ્ટાન્તઃ તતશ્ચ સ્વરૂપેણ કૃષ્ણલેશ્યૈવાસૌ ન નીલલેશ્યા, કિં તર્હિ ?,
- 5 તત્ર ગતોત્સર્પતિ, કિમુક્તં ભવતિ ?-તત્રસ્થૈવ-સ્વરૂપસ્થૈવ નીલલેશ્યાદિ લેશ્યાન્તરં પ્રાપ્યોત્સર્પતે ઇત્યાકારભાવં પ્રતિબિમ્બભાગં વા નીલલેશ્યાસમ્બન્ધિનમાસાદયતીત્યર્થઃ: “*एवं नीललेसा काउलेसं पप्य जाव णीललेसा णं सा णो खलु काउलेसा, तथ गता उस्सक्कइ वा ओसक्कइ वा*” અર્થઃ-તત્ર ગતોત્સર્પતિ, કિમુક્તં ભવતિ?-તત્રસ્થૈવ સ્વરૂપસ્થૈવોત્સર્પતિ, આકારભાવં પ્રતિબિમ્બભાગં વા કાપોતલેશ્યાસમ્બન્ધિનમાસાદયતિ, તથાપ્સર્પતિ વા-નીલલેશ્યૈવ કૃષ્ણલેશ્યાં પ્રાપ્ય, ભાવાર્થસ્તુ
- 10 પૂર્વવત્, “*एवं काउलेसा तेउलेसं पप्य, तेउलेसा पमहलेसं पप्य, पमहलेसा, सुक्कलेसं पप्य, एवं सुक्कलेसा*

નીલલેશ્યારૂપ થાય છે, પણ નીલલેશ્યાના સ્વરૂપને પામતી નથી. તથા પ્રતિરૂપ (તેના જેવો) જે ભાગ તે પ્રતિભાગ અર્થાત્ પ્રતિબિંબ, અને તે પ્રતિભાગ પોતે જ પ્રતિભાગમાત્ર કહેવાય છે. અહીં માત્રશબ્દ વાસ્તવિક પરિણામના પ્રતિષેધને જણાવનાર છે. તેથી કૃષ્ણલેશ્યા પ્રતિભાગમાત્રથી જ નીલલેશ્યારૂપે પરિણમે છે. પરંતુ નીલલેશ્યાના સ્વરૂપને સ્વીકારતી નથી. દૃષ્ટાન્ત તરીકે -

15 જેમ સ્ફટિક ઉપાધિના વશથી (સ્ફટિકની પાછળ રહેલ વસ્તુના કારણે) ઉપાધિરૂપ બને છે (અર્થાત્ પાછળ રહેલ લાલવસ્ત્રના કારણે સ્ફટિક પણ લાલ બને છે. સ્વરૂપથી તો સ્ફટિક સફેદ જ હોય છે.) એ જ રીતે સ્વરૂપથી તો આ કૃષ્ણલેશ્યા જ હોય છે, નીલલેશ્યા હોતી નથી. તે કૃષ્ણલેશ્યા ત્યાં રહેલી છતી આગળ વધે છે અર્થાત્ તે કૃષ્ણલેશ્યા પોતાના સ્વરૂપમાં જ રહેલી છતી નીલલેશ્યાદિ અન્ય લેશ્યાને પામીને નીલલેશ્યા વિગેરેના આકારભાવને અથવા પ્રતિબિંબને પામે છે.

20 આ જ પ્રમાણે નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યાને પામીને.....તે નીલલેશ્યા જ છે પરંતુ કાપોતલેશ્યા નથી. (અહીં સુધીનો પાઠ ઉપર પ્રમાણે જાણી લેવો.) ત્યાં રહેલી છતી આગળ વધે છે અથવા પાછળ આવે છે. અહીં આગળ વધે છે એટલે પોતાના સ્વરૂપમાં રહેલી એવી નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યાના આકારને અથવા પ્રતિબિંબને પામે છે. તથા “પાછળ આવે છે” એટલે નીલલેશ્યા જ પોતાના સ્વરૂપમાં રહેલી છતી કૃષ્ણલેશ્યાને પામીને કૃષ્ણલેશ્યાના આકારને અથવા પ્રતિબિંબને

25 પામે છે.

આ જ પ્રમાણે કાપોતલેશ્યા તેજોલેશ્યાને પામીને તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યાને પામીને....પદ્મલેશ્યા શુક્લલેશ્યાને પામીને તથા આ જ પ્રમાણે શુક્લલેશ્યા પદ્મલેશ્યાને પામીને.....સર્વત્ર ભાવાર્થ પૂર્વની જેમ જાણવો.

૫૮. એવં નીલલેશ્યા કાપોતલેશ્યાં પ્રાપ્ય યાવત્રીલલેશ્યાં સા ન ખલુ કાપોતલેશ્યા, તત્ર ગતોત્સર્પતિ

30 વા અપસર્પતિ વા । ૫૯. એવં કાપોતલેશ્યા તેજોલેશ્યાં પ્રાપ્ય, તેજોલેશ્યા પદ્મલેશ્યાં પ્રાપ્ય, પદ્મલેશ્યા શુક્લલેશ્યાં પ્રાપ્ય, એવં શુક્લલેશ્યા

‘पहलेसं पप्य’ भावार्थस्तु पूर्ववत्, ‘एवं किणहलेसा नीललेसं पप्य, किणहलेसा काउलेसं पप्य, किणहलेसा तेउलेसं पप्य, एवं जाव सुक्कलेसं पप्य, एवमेगोगा सव्वाहिं चारिज्जति’, ततश्च सम्यक्त्वश्रुतं सर्वास्वस्थितकृष्णादिद्रव्यलेश्यासु लभते नारकादिरपि, शुद्धासु तेजोलेश्याद्यासु तत्तद्द्रव्य-साचिव्यसञ्जातात्मपरिणामलक्षणासु तिसृषु च चारित्रं, शेषं पूर्ववदिति गाथार्थः ॥८२२॥ द्वारं ॥

साम्प्रतं परिणामद्वारावयवार्थं प्रतिदर्शयन्नाह—

वड्ढंते परिणामे पडिवज्जइ सो चउणहमण्णयरं ।

एमेवऽवड्ढियंमिवि हायंति न किंचि पडिवज्जे ॥८२३॥

व्याख्या : परिणामः—अध्यवसायविशेषः, तत्र शुभशुभतररूपतया वर्द्धमाने परिणामे प्रतिपद्यते स ‘चतुर्णां’ सम्यक्त्वादिसामायिकानामन्यतरत्, ‘एमेवऽवड्ढियंमिवि’ त्ति एवमेवावस्थितेऽपि शुभे परिणामे प्रतिपद्यते स चतुर्णामन्यतरदिति, ‘हायंति ण किंचि पडिवज्जे’ त्ति क्षीयमाणे शुभे परिणामे न किञ्चित् सामायिकं प्रतिपद्यते, प्राक्प्रतिपन्नस्तु त्रिष्वपि परिणामेषु भवतीति गाथार्थः ॥८२३॥ द्वारम् ॥

अधुना वेदनासमुद्घातकर्मद्वारद्वयव्याचिख्यासयाऽऽह—

आ ४ प्रमाणे कृष्णलेश्या नीललेश्याने पाभीने, कृष्णलेश्या कापोतलेश्याने पाभीने, कृष्णलेश्या तेजोलेश्याने पाभीने, वगेरेथी लई शुक्ललेश्याने पाभीने...(त्वावार्थं पूर्व प्रमाणे), आ प्रमाणे दरेक लेश्याने दरेक लेश्याओ साथे घटाववी. तेथी सर्व अवस्थित कृष्णादिलेश्याओमां नारकादि पण सम्यक्त्व अने श्रुतसामायिक पामे छे, अने ते ते द्रव्योना सहायथी उत्पन्न थयेल आत्मपरिणामरूप शुद्ध तेजोलेश्या वगेरे त्रणमां चारित्रनी प्राप्ति थाय छे. शेष गाथानो अर्थ पूर्व कही तेम ज्ञाणवो. ॥८२२॥

अवतरशिक्षा : હવે પરિણામદ્વારના અવયવોને દેખાડતા કહે છે ⇨

गाथार्थः वधता परिणामोमां ते ज्व यारमांथी कोर्पण सामायिकने पामे छे. अे ४ प्रमाणे अवस्थित शुभपरिणाममां पण ज्ञाणवुं. पउता परिणामोमां ज्व कोर्पण सामायिकने प्राप्त करतो नथी.

टीकार्थः परिणाम अेटले अेक प्रकारनी अध्यवसाय. ते परिणाम शुभ, शुभतररूपे ज्यारे वधतो डोय त्यारे ते ज्व सम्यक्त्वादि यारमांथी कोर्पण सामायिकने पामे छे. अे ४ प्रमाणे ज्यारे शुभपरिणाम स्थिर डोय त्यारे पण ते ज्व यारमांथी कोर्पण सामायिक प्राप्त करे छे. शुभ परिणाम ज्यारे घटतो डोय त्यारे ते ज्व कोर्पण सामायिकने पामतो नथी. आ त्रण प्रकारना परिणामोमां पूर्वप्रतिपन्न डोय छे. ॥८२३॥

अवतरशिक्षा : હવે વેદના અને સમુદ્ઘાતકર્મરૂપ બંને દ્વારોનું વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

६०. पद्मलेश्यां प्राप्य । एवं कृष्णलेश्या नीललेश्यां प्राप्य कृष्णलेश्या कापोतलेश्यां प्राप्य कृष्णलेश्या तेजोलेश्यां प्राप्य, एवं यावत् शुक्ललेश्यां प्राप्य, एवमेकैका सर्वाभिश्चार्यते ।

દુવિહાઈ વેયણાઈ પડિવજ્જઈ સો ચઠ્ઠમણ્ણયરં ।

અસમોહઓઽવિ એમેવ પુવ્વપડિવણ્ણાઈ ભયણા ॥૮૨૪॥

- વ્યાખ્યા : દ્વિવિધાયાં વેદનાયાં-સાતાસાતરૂપાયાં સત્યાં પ્રતિપદ્યતે સ ચતુર્ણામન્યતરત્, પ્રાક્પ્રતિપન્નશ્ચ ભવતિ, 'અસમોહતોઽવિ એમેવ'ત્તિ અસમવહતોઽપ્યેવમેવ પ્રતિપદ્યતે સ ચતુર્ણામન્યતરત્, પ્રાક્પ્રતિપન્નશ્ચ ભવતિ, સમવહતસ્તુ કેવલિસમુદ્ઘાતાદિના સમવિધે ન પ્રતિપદ્યતે, કિન્તુ
- 5 'પુવ્વપડિવણ્ણાઈ ભયણ' ત્તિ પૂર્વપ્રતિપન્નકે સમવહતે વિચારયિતુમારબ્ધે ભજના સેવના સમર્થના કાર્યા, પૂર્વપ્રતિપન્નો ભવતીત્યર્થઃ, સમવિધત્વં પુનઃ સમુદ્ઘાતસ્ય યથોક્તમ્—

“કેવલિ કસાયમરણો વેદણ વેઝવ્વિ તેય આહારે ।

સત્તવિહ સમુદ્ઘાતો પન્નત્તો વીયરાગેહિં ॥૧॥”

- 10 ઇહ ચ પૂર્વપ્રતિપન્નકે ભજના, સમવહતો હિ સામાયિકદ્વયસ્ય ત્રયસ્ય વા પૂર્વપ્રતિપન્નકો ભાવનીય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૨૪॥

ગતં દ્વારદ્વયં, નિર્વેષ્ટન[ઉદ્વર્તના]દ્વાર[દ્વય]પ્રતિપાદનાયાહ —

ગાથાર્થ : બંને પ્રકારની વેદનામાં અને સમુદ્ઘાતવિનાની અવસ્થામાં જીવ ચારમાંથી કોઈપણ સામાયિક પામે છે. પૂર્વપ્રતિપન્નમાં ભજના જાણવી.

- 15 ટીકાર્થ : સાતા-અસાતારૂપ બંને પ્રકારની વેદનામાં જીવ ચારમાંથી કોઈપણ સામાયિક પ્રાપ્ત કરે છે અને પૂર્વપ્રતિપન્ન તો હોય જ છે. સમુદ્ઘાત નહીં પામેલ જીવ પણ આ જ પ્રમાણે ચારમાંથી કોઈપણ સામાયિક પ્રાપ્તકરનાર હોય છે અને પૂર્વપ્રતિપન્ન તો હોય જ છે. કેવલીસમુદ્ઘાતાદિ સાતા પ્રકારના સમુદ્ઘાતવડે સમુદ્ઘાત પામેલ જીવ કોઈપણ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરતો નથી. પરંતુ સમુદ્ઘાત પામેલ જીવોમાં પૂર્વપ્રતિપન્નની વિચારણા કરીએ તો ભજના=સમર્થન કરવા યોગ્ય છે, અર્થાત્
- 20 તેવા જીવોમાં પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે.

- સમુદ્ઘાતના સાતા પ્રકારો આ પ્રમાણે કહેલા છે.—“કેવલી, કષાય, મરણ, વેદના, વૈક્રિય, તૈજસ અને આહારક-આમ વીતરાગોએ સાતા પ્રકારનો સમુદ્ઘાત કહ્યો છે ॥૧॥” અહીં પૂર્વપ્રતિપન્નકમાં ભજના જાણવી. (એટલે કે સમર્થના કરવી, તે આ પ્રમાણે)—સમુદ્ઘાત પામેલ જીવ બે અથવા ત્રણ સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન (નિયમથી) હોય છે. (અર્થાત્ કેવલીસમુદ્ઘાતમાં જીવ સમ્યક્ત્વ
- 25 અને ચારિત્રરૂપ બે સામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે, શેષ સમુદ્ઘાતમાં સમ્યક્ત્વ—અને શ્વૃતસામાયિકનો અથવા સમ્યક્ત્વ-શ્વૃત અને દેશવિરતિસામાયિકનો અથવા સમ્યક્ત્વ-શ્વૃત અને સર્વવિરતિસામાયિકનો પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે. આ રીતે સમર્થના=વિકલ્પ કરવો.) આ બે દ્વાર પૂર્ણ થયા. ॥૮૨૪॥

અવતરશિકા : હવે નિર્જરા (અને ઉદ્વર્તના આ બે) દ્વારોનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

- 30 ૬૧. કેવલી કષાયો મરણં વેદના વૈક્રિયં તૈજસ આહારકઃ । સમવિધઃ સમુદ્ઘાતઃ પ્રજ્ઞતો વીતરાગૈઃ ॥૧॥

दव्वेण य भावेण य निव्विडुंतो चउण्हमणणयरं ।

नरएसु अणुव्वट्टे दुगं चउक्कं सिया उ उव्वट्टे ॥८२५॥

व्याख्या : द्रव्यतो भावतश्च निर्वेष्टयन् चतुर्णामन्यतरत् प्रतिपद्यते प्राक्प्रतिपन्नश्चास्ति, द्रव्यनिर्वेष्टनं कर्मप्रदेशविसङ्घातरूपं भावनिर्वेष्टनं क्रोधादिहानिलक्षणं, तत्र सर्वमपि कर्म निर्वेष्टयंश्चतुष्टयं लभते, विशेषतस्तदावरणं ज्ञानावरणं निर्वेष्टयन् श्रुतसामायिकमाप्नोति मोहनीयं तु शेषत्रयमिति, 5 संवेष्टयंस्त्वनन्तानुबन्ध्यादीन् न प्रतिपद्यते, शेषकर्म त्वङ्गीकृत्योभयथाऽप्यस्ति । द्वारम् । उद्वर्तनाद्वारमधुनानरकेषु-अधिकरणभूतेष्वनुद्वर्तयन्, तत्रस्थ एवेत्यर्थः, नरकाद्वेति पाठान्तरं, 'दुगं ति आद्यं सामायिकद्विकं प्रतिपद्यते, तदेव चाधिकृत्य पूर्वप्रतिपन्नो भवति, उद्वृत्तसु 'स्यात्' कदाचित् चतुष्कं प्रतिपद्यते कदाचित् त्रिकं, पूर्वप्रतिपन्नोऽप्यस्त्येवेति गाथार्थः ॥८२५॥

गाथार्थः : द्रव्य अने भावथी निर्जरा करतो जव यारमांथी कोईपण सामायिक पामे छे. 10 नरकमां रહેલો जव बे सामायिकने अने नरकमांथी नीकणेलो जव यार सामायिकने प्राप्त करी शके छे.

टीकार्थः : द्रव्यथी अने भावथी निर्जरा करतो जव यारमांथी कोईपण अेकादि सामायिकने प्राप्त करी शके छे अने पूर्वप्रतिपन्न होय ज छे. कर्मप्रदेशोનો नाश करवो अे द्रव्यथी निर्जरा अने क्रोधादिकषायोनी छानि अे भावनिर्जरा जाणवी. तेमां आठे कर्मोनी निर्जरा करतो जव यार 15 सामायिकने प्राप्त करे छे. विशेषथी ते ते सामायिकना आवरणनी अर्थात् ज्ञानावरणनी निर्जरा करतो श्रुतसामायिकने पामे छे. तथा मोहनीयनी निर्जरा करतो शेष त्रण सामायिकने पामे छे. अनंतानुबंधी वगेरे कर्मोने बांधतो जव अेकपण सामायिकने प्राप्त करतो नथी. ज्यारे मोहनीय अने ज्ञानावरणीय सिवायना शेषकर्मोने बांधतो जव प्रतिपद्यमानक अने पूर्वप्रतिपन्न अेभ अंने प्रकारे होय छे. 20

હવે ઉદ્વર્તનાદ્વારને કહે છે — અધિકરણભૂત એવા નરકમાંથી નહીં નીકળતો અર્થાત્ તેમાં જ રહેલો, અથવા મૂળગાથામાં “નરણસુ”ની જગ્યાએ “નરયાઓ”— નરકમાંથી” એ પ્રમાણે પાઠાન્તર છે. તેથી નરકમાંથી નહીં નીકળતો જવ પ્રથમ બે સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનાર સંભવે છે અને તે પ્રથમ બે સામાયિકને આશ્રયી પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે. (ટૂંકમાં નરકમાં રહેલાં જીવોમાં પ્રથમ બે સામાયિકનો પ્રતિપન્નમાનક સંભવે છે અને પૂર્વપ્રતિપન્ન નિયમથી હોય છે.) 25

નરકમાંથી નીકળતો જવ ક્યારેક (અર્થાત્ મનુષ્યમાં આવે તો) ચાર સામાયિકને પ્રાપ્ત કરે છે ક્યારેક (અર્થાત્ તિર્યચમાં આવે તો) ત્રણ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનાર હોય છે. પૂર્વપ્રતિપન્ન તો હોય જ છે. (પ્રથમ પાંચ નરકમાંથી આવેલા સર્વવિરતિ પામી શકે છે, છઠ્ઠી નરકમાંથી આવેલા દેશવિરતિ પામી શકે અને સાતમી નરકમાંથી આવેલા સમ્યક્ત્વ પામી શકે इति लोकप्रकाशे.)

તિરિણ્ણુ અણુવ્વટ્ટે તિગં ચઝકં સિયા ડ ડ્વ્વટ્ટે ।

મણુણ્ણુ અણુવ્વટ્ટે ચડરો તિ ડુગં તુ ડ્વ્વટ્ટે ॥૮૨૬॥

- વ્યાખ્યા : ‘તિર્યક્ષુ’ ગર્ભવ્યુત્ક્રાન્તિકેષુ સંજ્ઞિષ્વનુદ્વત્તઃ સન્ ‘ત્રિકમ્’ આઘં સામાયિકત્રયમધિકૃત્ય પ્રતિપન્તા પ્રાક્પ્રતિપન્નશ્ચ ભવતીત્યધ્યાહારઃ, ‘ચઝકં સિયા ડ ડ્વ્વટ્ટે’ ડ્વ્વત્તસ્તુ મનુષ્યાદિષ્વાયાતઃ
 5 ‘સ્યાત્’ કદાચિચ્ચતુષ્ટયં સ્યાત્ ત્રિકં સ્યાત્ દ્વિકમધિકૃત્યોભયથાડપિ ભવતીતિ, ‘મણુણ્ણુ અણુવ્વટ્ટે ચડરો તિ ડુગં તુ ડ્વ્વટ્ટે’ મનુષ્યેષ્વનુદ્વત્તઃ સન્ ચત્વારિ પ્રતિપદ્યતે પ્રાક્પ્રતિપન્નશ્ચ ભવતિ, ત્રીણિ દ્વિકં, તુશબ્દો વિશેષણે, ડ્વ્વત્તસ્તિર્યગ્નારકામરેષ્વાયાતઃ ત્રીણિ દ્વિકં વાડધિકૃત્યોભયથાડપિ ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૨૬॥

દેવેસુ અણુવ્વટ્ટે ડુગં ચઝકં સિયા ડ ડ્વ્વટ્ટે ।

- 10 ડ્વ્વટ્ટમાણઓ પુણ સવ્વોડવિ ન કિંચિ પડિવજ્જે ॥૮૨૭॥

વ્યાખ્યા : દેવેષ્વનુદ્વત્તઃ સન્ ‘દ્વિકમ્’ આઘં સામાયિકદ્વયમાશ્રિત્યોભયથાડપિ ભવતીતિ ક્રિયા, ‘ચઝકં સિયા ડ ડ્વ્વટ્ટે’ત્તિ પૂર્વવત્, ડ્વર્તમાનકઃ પુનરપાન્તરાલગતૌ સર્વોડપ્યમરાદિર્ન કિંચિત્ પ્રતિપદ્યતે, પ્રાક્પ્રતિપન્નસ્તુ દ્વયોર્ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૨૭॥ દ્વારમ્ ॥

આશ્રવકરણદ્વારપ્રતિપાદનાયાહ—

- 15 ગાથાર્થઃ તિર્યચમાં રહેલો ત્રણ સામાયિકને અને નીકળેલો ચાર સામાયિકને પામે છે. મનુષ્યમાં રહેલો ચાર સામાયિકને અને નીકળેલો બે સામાયિકને પામે છે.

- ટીકાર્થઃ સંજ્ઞી ગર્ભજતિર્યચમાં રહેલો જીવ પ્રથમ ત્રણ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનાર અને પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે. તેમાંથી નીકળેલો એટલે કે મનુષ્યાદિમાં આવેલો જીવ ક્યારેક (અર્થાત્ મનુષ્યમાં આવે તો) ચારને, (તિર્યચમાં આવે તો) ત્રણને (નરકાદિમાં આવે તો) બેને પ્રાપ્તકરનાર
 20 હોય છે. આ બધા સામાયિકોને આશ્રયીને વિચારીએ તો પ્રતિપદમાનક અને પૂર્વપ્રતિપન્ન બંને હોય છે.

- મનુષ્યમાં રહેલો જીવ ચાર-ત્રણ અથવા બેનો પ્રતિપદમાનક અને પૂર્વપ્રતિપન્ન બંને હોય છે. “તુ” શબ્દ વિશેષ અર્થને જણાવનાર છે. તે આ પ્રમાણે કે—મનુષ્યમાંથી નીકળેલો અર્થાત્ તિર્યચમાં આવેલો જીવ ત્રણ સામાયિકનો પ્રતિપદમાનક અને પૂર્વપ્રતિપન્ન, તથા નારક-દેવમાં
 25 આવેલો જીવ બે સામાયિકનો પ્રતિપદમાનક અને પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે. ॥૮૨૬॥

ગાથાર્થઃ ગાથાર્થ ટીકાર્થ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ જશે.

- ટીકાર્થઃ દેવમાં રહેલો જીવ પ્રથમ બે સામાયિકને આશ્રયી બંને પ્રકારે હોય છે. દેવમાંથી નીકળેલો જીવ અર્થાત્ મનુષ્યાદિમાં આવેલો જીવ પૂર્વની જેમ ચારનો પ્રતિપદમાનક જાણવો. દેવાદિ સર્વજીવો તો તે ભવમાંથી નીકળતા હોય ત્યારે અપાન્તરગતિમાં એકપણ સામાયિક પ્રાપ્ત કરતા
 30 નથી. પ્રથમ બે સામાયિકના પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે. ॥૮૨૭॥

અવતરણિકા : હવે આશ્રવકરણદ્વારનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

णीसवमाणो जीवो पडिवज्जइ सो चउण्हमणणयरं ।

पुव्वपडिवणणओ पुण सिय आसवओ व णीसवओ ॥८२८॥

व्याख्या : निश्रावयन् यस्मात् सामायिकं प्रतिपद्यते, तदावरणं कर्म निर्जरयन्नित्यर्थः, शेषकर्म तु बन्धन्नपि जीव—आत्मा प्रतिपद्यते स चतुर्णामन्यतरत्, पूर्वप्रतिपन्नकः पुनः स्यादाश्रवको बन्धक इत्यर्थः, निःश्रावको वा, वाशब्दस्य व्यवहितः सम्बन्धः, आह—निर्वेष्टनद्वारादस्य को विशेष इति ?, उच्यते निर्वेष्टनस्य कर्मप्रदेशविसङ्गतत्वरुपत्वात् क्रियाकालो गृहीतः, निःश्रवणस्य तु निर्जरारुपत्वात्त्रिष्टकाल इति, अथवा तत्र संवेष्टनवक्तव्यताऽर्थतोऽभिहिताः, इह तु साक्षादिति गाथार्थः ॥८२८॥ द्वारम् ॥

अधुनाऽलङ्कारशयनासनस्थानचङ्क्रमणद्वारकदम्बकव्याचिख्यासयाऽऽह —

उम्मुक्कमणुम्मुक्के उम्मुंचंते य केसलंकारे ।

पडिवज्जेज्जऽन्नयरं सयणाईसुं पि एमेव ॥८२९॥

व्याख्या : ‘उन्मुक्ते’ परित्यक्ते ‘अनुन्मुक्ते’ अपरित्यक्ते अनुस्वारोऽलाक्षणिकः, उन्मुञ्चश्च केशालङ्कारान्, केशग्रहणं कटककेयूराद्युपलक्षणं, प्रतिपद्येत अन्यतरच्चतुर्णां ‘सयणादीसुं पि एमेव’ इति

गाथार्थ : गाथार्थ टीકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : સામાયિકના આવરણભૂત કર્મની નિર્જરા કરતો અને તે સિવાયના કર્મોને બંધતો એવો પણ જીવ=આત્મા ચારમાંથી કોઈપણ સામાયિકને પામે છે. બંધક અથવા નિર્જરા કરનાર પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે. “આસવઓ વ” અહીં રહેલ વા શબ્દ “ણીસવઓ” શબ્દ પછી જોડવાનો છે.

શંકા : પૂર્વે કહેલ નિર્વેષ્ટનદ્વાર અને આ દ્વારમાં ભેદ શું છે ?

સમાધાન : નિર્વેષ્ટન એ કર્મપ્રદેશોના છૂટા પડવારૂપ હોવાથી તે દ્વારમાં ક્રિયાકાળ (અર્થાત્ કર્મોને ખરવાની ક્રિયાનો કાળ) ગ્રહણ કર્યો છે. જ્યારે નિઃશ્રવણ એ ખરી જવારૂપ હોવાથી આના દ્વારા નિષ્કાકાળ (અર્થાત્ કર્મોનું ખરી જવારૂપ નિષ્કાકાળ) ગ્રહણ કર્યો છે. અથવા ત્યાં કર્મબંધનની વક્તવ્યતા અર્થાપત્તિથી (અર્થાત્ મૂળસૂત્રમાં નહીં પણ ટીકામાં) કહી હતી, જ્યારે અહીં તો મૂળસૂત્રમાં સાક્ષાત્ કહી છે. (અર્થાત્ ત્યાં નિર્વેષ્ટનદ્વાર હતું. સંવેષ્ટન અર્થથી જણાવ્યું. અહીં આશ્રવદ્વાર છે, સાક્ષાત્ બંધ જ કહ્યો છે.) ॥૮૨૮॥

અવતરણિકા : હવે અલંકાર-શયન-આસન-સ્થિરતા અને ગમન દ્વારોના સમૂહની વ્યાખ્યા કરવાની ઈચ્છાથી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : કેશ-અલંકારોને છોડી દેનાર, નહીં છોડનાર અને છોડતો આ ત્રણ જીવો ચારમાંથી કોઈપણ સામાયિકને પામે છે. શયનાદિમાં પણ આ જ પ્રમાણે જાણવું.

ટીકાર્થ : (કેશ-અલંકારોને) છોડી દેનાર, નહીં છોડનાર અને કેશ-અલંકારોને છોડતો જીવ ચારમાંથી અન્યતર સામાયિકને પામે છે. અહીં ‘કેશ’ શબ્દના ઉપલક્ષણથી હાથમાં પહેરવાના

શયનાદિષ્વપિ દ્વારેષુ તિસૃષ્વપ્યવસ્થાસ્વેવમેવ યોજના કાર્યા, ઉન્મુક્તશયનોઽનુન્મુક્તશયનઃ તથોન્મુચ્ચન્
ચતુર્નામન્યતરત્ પ્રતિપદ્યતે પ્રાક્પ્રતિપન્નશ્ચ ભવતિ, એવં શેષયોજના કાર્યા, ઙ્ઙિતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૨૧॥

કડા, બાજુબંધ વગેરે અલંકારો જાણી લેવા. શયનાદિ ત્રણ અવસ્થાઓમાં પણ આ જ પ્રમાણે સમજી
લેવું, અર્થાત્ શયનને છોડી દેનાર, નહીં છોડનાર અને શયનને છોડતો જીવ ચારમાંથી
5 અન્યતર સામાયિકને પામે છે. તથા પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય જ છે. આ જ પ્રમાણે શેષ ત્રણ આસન-
સ્થાન-ગમનદ્વારમાં પણ જાણવું. ॥૮૨૯॥

★ ગા. ૮૦૪ થી ૮૨૯ના આધારે કોષ્ટક ★

પ્રતિ. — પ્રતિપદ્યમાનક

નિ. — નિયમથી

પૂર્વ. — પૂર્વપ્રતિપન્ન

ઉ. — ઉત્સર્પિણી

10 ભ. — વિવક્ષિતકાળે હોય કે ન પણ હોય.

અ. — અવસર્પિણી

મૂળ દ્વાર	પેટાદ્વાર	સમ્યક્ત્વ પ્રતિ./પૂર્વ.	શ્ચુત પ્રતિ./પૂર્વ.	દેશવિરતિ પ્રતિ./પૂર્વ.	સર્વવિરતિ પ્રતિ./પૂર્વ.
15	(૧) ક્ષેત્ર				
	ઉર્ધ્વલોક	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/નિ.	-/ભ.
	અધોલોક	ભ./નિ.	ભ./નિ.	*ભ./નિ.	ભ./નિ.
	તિચ્છલોક	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
20	(૨) દિશા				
	ક્ષેત્રદિશા (પૂર્વાદિ મહાદિશાઓ)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	વિદિશા	-/—	-/—	-/—	-/—
	તાપક્ષેત્રદિશા + પ્રજાપકદિશા (પૂર્વાદિ આઠ)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	તાપક્ષેત્રદિશા + પ્રજાપકદિશા (ઉર્ધ્વ-અધો)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/ભ.	-/ભ.
	ભાવદિશા (એકેન્દ્રિય)	-/—	-/—	-/—	-/—
	ભાવદિશા (વિકલેન્દ્રિય)	-/ભ.	-/ભ.	-/—	-/—
	ભાવદિશા (પં. તિર્યચ)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/—
	ભાવદિશા (નારક+દેવ)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/—	-/—
	ભાવદિશા (અકર્મભૂમિજ મનુષ્યો)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/—	-/—
ભાવદિશા (અન્તરદ્વીપ મનુષ્યો)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/—	-/—	
25	ભાવદિશા (કર્મભૂમિજ મનુષ્યો)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	ભાવદિશા (સંમૂર્ચ્છમ મનુષ્યો)	-/—	-/—	-/—	-/—

30 ★ અધોગ્રામની અપેક્ષાએ સમજવું.

મૂળ દ્વાર	પેટાદ્વાર	સમ્યક્ત્વ પ્રતિ./પૂર્વ.	શ્યુત પ્રતિ./પૂર્વ.	દેશવિરતિ પ્રતિ./પૂર્વ.	સર્વવિરતિ પ્રતિ./પૂર્વ.	
(૩) કાળ	પહેલો આરો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	—/—	
	બીજો આરો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	—/—	
	ત્રીજો આરો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ઉ.+અ.ભ./નિ.	ઉ.+અ.ભ./નિ.	5
	ચોથો આરો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ઉ.+અ.ભ./નિ.	ઉ.+અ.ભ./નિ.	
	પાંચમો આરો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	અ.ભ./નિ.	અ.ભ./નિ.	
	છઠ્ઠો આરો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	—/—	
	સંહરણને આશ્રયી છએ આરામાં	—/ભ.	—/ભ.	—/ભ.	—/ભ.	
	અવસ્થિત પ્રથમ (દેવ-ઉત્તરકુરુમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	—/—	10
	અવસ્થિત બીજો (હરિવર્ષ —રમ્યકક્ષેત્રમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	—/—	
	અવસ્થિત ત્રીજો (હૈમવત— ઐરણ્યવતમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	—/—	
	અવસ્થિત ચોથો (મહાવિદેહમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	15
કાળના લિંગથી રહિત એવા બાહ્ય દ્વીપસમુદ્રોમાં	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—		
(૪) ગતિ	મનુષ્ય	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
	તિર્થંચ	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	
	દેવ	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	—/—	20
	નારક	ભ./નિ.	ભ./નિ.	—/—	—/—	
(૫) ભવ્ય	ભવ્ય (વ્યવહાર નય)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
	અભવ્ય	—/—	—/—	—/—	—/—	
(૬) સંજ્ઞી	સંજ્ઞી	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
	અસંજ્ઞી+મિશ્ર (સિદ્ધ)	—/—	—/—	—/—	—/—	25
	અસંજ્ઞી (સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વ)	—/ભ.	—/ભ.	—/—	—/—	
(૭) ઉચ્ચ્વાસ	ઉચ્ચ્વાસક + નિઃશ્વાસક	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
	મિશ્રક (અપર્યાપ્તક)	—/નિ.	—/નિ.	—/—	—/—	
	મિશ્રક (સિદ્ધ)	—/—	—/—	—/—	—/—	
	મિશ્રક (અયોગી કેવલી)	—/નિ.	—/—	—/—	—/નિ.	30

(૮) દષ્ટિ

વ્યવહારનયથી સામાયિકરહિત જીવ સામાયિક સ્વીકારે.
નિશ્ચયનયથી સામાયિકસહિત જીવ " "

૨૬૦ * આવશ્યકનિર્યુક્તિ • હરિભદ્રીયવૃત્તિ • સભાષાંતર (ભાગ-૩)

મૂળ દ્વાર	પેટાદ્વાર	સમ્યક્ત્વ પ્રતિ./પૂર્વ.	શ્ચુત પ્રતિ./પૂર્વ.	દેશવિરતિ પ્રતિ./પૂર્વ.	સર્વવિરતિ પ્રતિ./પૂર્વ.
	(૯-૧૦) આહારક આહારક + પર્યાપ્તક	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	+ અનાહારક + અપર્યાપ્તક	-/ભ.	-/ભ.	-/-	-/-
5	પર્યાપ્તક અનાહારક (કેવલી)	-/નિ.	-/-	-/-	-/નિ.
	(૧૧) સુમ દ્રવ્ય + ભાવથી જાગતો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	દ્રવ્યથી સુતેલો	-/નિ.	-/નિ.	-/નિ.	-/નિ.
	ભાવથી " (અજ્ઞાની)	-/-	-/-	-/-	-/-
	(૧૨) જન્મ અંડજ + પોતજ	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-
10	જરાયુજ	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	ઔપપાતિક	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	-/-
	(૧૩) સ્થિતિ ૭ કર્મની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિવાળો જીવ	-/-	-/-	-/-	-/-
	આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિવાળો જીવ	-/ભ.	-/ભ.	-/-	-/-
	૮ કર્મની મધ્યમસ્થિતિવાળો જીવ	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
15	૭ કર્મની જઘન્યસ્થિતિવાળો જીવ	-/ભ.	-/ભ.	-/-	-/ભ.
	આયુષ્યની જઘન્યસ્થિતિવાળો જીવ	-/-	-/-	-/-	-/-
	(૧૪) વેદ ત્રણેય વેદમાં	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	ક્ષીણવેદી ક્ષપક	-/નિ.	-/નિ.	-/-	-/નિ.
	(૧૫) સંજ્ઞા ચારેય સંજ્ઞામાં	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
20	(૧૬) કષાય સકષાયી	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	અકષાયી (છન્નસ્થવીતરાગી)	-/નિ.	-/નિ.	-/-	-/નિ.
	(૧૭) આયુ. સંખ્યાતાવર્ષના આયુવાળા જીવો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	અસંખ્યાતાવર્ષના આયુવાળા જીવો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	-/-
	(૧૮) જ્ઞાની મતિ-શ્ચુતજ્ઞાની (નિશ્ચયમતે)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
25	અવધિજ્ઞાની (વ્યવહારમતે)	-/નિ.	-/નિ.	-/નિ.	ભ./નિ.
	મન:પર્યવજ્ઞાની (તીર્થકર)				
	મન:પર્યાવજ્ઞાની (શેષ)	-/નિ.	-/નિ.	-/-	-/નિ.
	કેવલજ્ઞાની (ભવસ્થ)	-/નિ.	-/-	-/-	-/નિ.
	(૧૯) યોગ સામાન્યથી ત્રણે યોગમાં	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
30	ઔદારિક યોગત્રયમાં	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	વૈક્રિય યોગત્રયમાં	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/ભ.	-/ભ.
	આહારક યોગત્રયમાં	-/ભ.	-/ભ.	-/-	-/ભ.
	તેજસ-કાર્મણ (યોગમાં)	-/ભ.	-/ભ.	-/-	-/-
	માત્ર મનોયોગમાં કે માત્ર				
35	વચનયોગમાં	-/-	-/-	-/-	-/-
	કાય અને વચનયોગમાં	-/ભ.	-/ભ.	-/-	-/-

મૂળ દ્વાર	પેટાદ્વાર	સમ્યક્ત્વ પ્રતિ./પૂર્વ.	શ્ચુત પ્રતિ./પૂર્વ.	દેશવિરતિ પ્રતિ./પૂર્વ.	સર્વવિરતિ પ્રતિ./પૂર્વ.	
(૨૦) ઉપયોગ	સાકાર અને અનાકાર બંનેમાં	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
(૨૧) શરીર	ઔદીરિકશરીર	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
	વૈકિય શરીર	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/ભ.	-/ભ.	5
	શેષ શરીર	યોગદ્વારાનુસારે	જાણવું			
(૨૨) સંસ્થાન	સર્વસંસ્થાન અને					
+						
૨૩) સંઘયજ્ઞ	સર્વ સંઘયજ્ઞમાં	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
(૨૪)માન	જઘન્યાવગાહનાવાળા (દેવ-નારકો)	-/ભ.	-/ભ.	-/-	-/-	10
	ત્રણેય અવગાહનાવાળા (એકેન્દ્રિયો+સંમૂ.મનુ.)	-/-	-/-	-/-	-/-	
	જઘન્યાવગાહનાવાળા (વિકલે.)	-/ભ.	-/ભ.	-/-	-/-	
	જઘન્યાવગાહનાવાળા (ગર્ભજ મનુષ્યો)	-/ભ.	-/ભ.	-/-	-/-	
	મધ્યમ + ઉત્કૃષ્ટાવગાહનાવાળા					15
	(દેવ-નારકો)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	-/-	
	મધ્યમાવ.વાળા જીવો (ગર્ભજ મનુષ્ય)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
	મધ્યમ + ઉત્કૃષ્ટાવ.વાળા (વિકલેન્દ્રિયો)	-/-	-/-	-/-	-/-	
	જઘન્યાવ.વાળા (તિર્યચપંચે.)	-/ભ.	-/ભ.	-/-	-/-	20
	મધ્યમાવ.વાળા (તિર્યચપંચે.)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	
	ઉત્કૃષ્ટાવ.વાળા (તિર્યચપંચે.)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	-/-	
	ઉત્કૃષ્ટાવ.વાળા (મનુષ્યો)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	-/-	
(૨૫)લેશ્યા	છ એ લેશ્યામાં (દ્રવ્યલેશ્યામાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	-/-	
	છેલ્લી ત્રણ લેશ્યામાં (ભાવલેશ્યામાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	25
(૨૬) પરિણામ	વર્ધમાન + અવસ્થિતપરિણામમાં	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
	હીયમાનપરિણામમાં	-/નિ.	-/નિ.	-/નિ.	-/નિ.	
(૨૭) વેદના	શાતા-અશાતારૂપ વેદનામાં	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
(૨૮) સમુદ્ઘાત	સમુદ્ઘાત વિનાના જીવો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	30
	કેવળીસમુદ્ઘાત પામેલ જીવ	-/નિ.	-/-	-/-	-/નિ.	
	શેષસમુદ્ઘાત પામેલ જીવ	-/નિ.	-/નિ.	-/નિ.	-/નિ.	
(૨૯) નિર્જરા	સર્વકર્મોની નિર્જરા કરતો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
	જ્ઞાનાવરણની નિર્જરા કરતો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	
	મોહનીયની નિર્જરા કરતો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	35

અપોદ્ઘાતનિર્યુક્તૌ દ્વિતીયદ્વારગાથાયાં ક્વેતિ દ્વારં ગતમ્, અધુના કેષ્વિતિ દ્વારં વ્યાચિખ્યાસુરાહ-
સવ્વગયં સમ્પત્તં સુઘ્ ચરિત્તે ણ પજ્જવા સવ્વે ।

દેસવિરઙ્ગં પઙ્કુચ્ચા દોઢ્ઢહવિ પઙ્કિસેહણં કુજ્જા ॥૮૩૦॥

વ્યાખ્યા : અથ કેષુ દ્રવ્યેષુ પર્યાયેષુ વા સામાયિકમિતિ ?, તત્ર સર્વગતં સમ્યક્ત્વં,
5 સર્વદ્રવ્યપર્યાયરુચિલક્ષણત્વાત્ તસ્ય, તથા 'શ્રુતે' શ્રુતસામાયિકે 'ચારિત્રે' ચારિત્રસામાયિકે ન

મૂળ દ્વાર	પેટાદ્વાર	સમ્યક્ત્વ પ્રતિ./પૂર્વ.	શ્રુત પ્રતિ./પૂર્વ.	દેશવિરતિ પ્રતિ./પૂર્વ.	સર્વવિરતિ પ્રતિ./પૂર્વ.
(૩૦) ઉદ્ધર્તન	નારકમાં રહેલો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	-/-
10	નારકમાંથી નીકળેલો (મનુષ્યમાં આવે તો)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	નારકમાંથી નીકળેલો (તિર્યંચમાં આવે તો)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-
	દેવમાં રહેલો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	-/-
	દેવમાંથી નીકળેલો (મનુષ્યમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	દેવમાંથી નીકળેલો (તિર્યંચમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-
15	સંજ્ઞીતિર્યંચમાં રહેલો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-
	તિર્યંચમાંથી નીકળેલો (મનુષ્યમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	તિર્યંચમાંથી નીકળેલો (દેવ-નારકમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	-/-
	તિર્યંચમાંથી નીકળેલો (તિર્યંચમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-
20	મનુષ્યમાં રહેલો	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
	મનુષ્યમાંથી નીકળેલો (તિર્યંચમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-
	મનુષ્યમાંથી નીકળેલો (દેવ-નારકમાં)	ભ./નિ.	ભ./નિ.	-/-	-/-
	તે તે ભવોમાંથી નીકળતો જીવ	-/નિ.	-/નિ.	-/-	-/-
(૩૧) આશ્રવ- કરણ	સામાયિકાવરણભૂત કર્મ સિવાયના કર્મોને બાંધતો જીવ	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.
25	(૩૨ અલંકારથી અલંકારને છોડીદેનાર, નહીં થી ગમન છોડનાર તથા છોડતો આ જ				
૩૬)	પ્રમાણે શયનાદિમાં જાણવું.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.	ભ./નિ.

અવતરણિકા : અપોદ્ઘાતનિર્યુક્તિસંબંધી બીજી દ્વારગાથામાં રહેલ "ક્યાં?" દ્વાર પૂર્ણ થયું.
હવે શેમાં (દ્રવ્યમાં કે પર્યાયમાં) સામાયિક રહેલ છે ? તેનું વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાવાળા
30 નિર્યુક્તિકારશ્રી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સર્વદ્રવ્ય અને સર્વપર્યાયવિષયક સમ્યક્ત્વ છે. શ્રુત અને ચારિત્ર સર્વપર્યાયવિષયક
નથી. દેશવિરતિને આશ્રયી બંનેનો પ્રતિષેધ કરાય છે.

ટીકાર્થ : પ્રશ્ન : ક્યા દ્રવ્યોમાં કે ક્યા પર્યાયોમાં સામાયિક છે ? (અર્થાત્ સમ્યક્ત્વાદિ
સામાયિકના વિષય તરીકે ક્યા દ્રવ્યો કે પર્યાયો છે ?) ઉત્તર : સમ્યક્ત્વ એ સર્વદ્રવ્યો અને
35 સર્વપર્યાયોની રુચિરૂપ હોવાથી સર્વદ્રવ્યો અને સર્વપર્યાયો તેના વિષય બને છે. તથા શ્રુતસામાયિક

પર્યાયા: સર્વે વિષયા:, શ્રુતસ્યાભિલાષ્યવિષયત્વાદ્, દ્રવ્યસ્ય ચાભિલાષ્યાનભિલાષ્યપર્યાયયુક્તત્વાત્, ચારિત્રસ્યાપિ 'પઢમંમિ સવ્વજીવા' ઇત્યાદિના સર્વદ્રવ્યાસર્વપર્યાયવિષયતાયા: પ્રતિપાદિતત્વાત્, દેશવિરતિ પ્રતીત્ય દ્વયોરપિ—સકલદ્રવ્યપર્યાયયો: પ્રતિષેધનં કુર્યાત્, ન સર્વદ્રવ્યવિષયં નાપિ સર્વપર્યાયવિષયં દેશવિરતિસામાયિકમિતિ ભાવના । આહ—અયં સામાયિકવિષય: કિંદ્વારે પ્રસ્તુ પિત એવેતિ કિં પુનરભિધાનમ્ ?, ઉચ્ચતે, કિં તદિતિ તત્ર સામાયિકં જાતિમાત્રમુક્તં, વિષયવિષયિણોરભેદેન, 5
 ઇહ પુન: સામાયિકસ્ય કિંદ્વાર એવ દ્રવ્યત્વગુણત્વનિરૂ પિતસ્ય જ્ઞેયભાવેન વિષયાભિધાનમિતિ, આહ ચ ભાષ્યકાર: —

‘^{૬૨}કિં તન્તિ જાતિભાવેણ તત્થ ઇહ ણેયભાવતોઽભિહિતં ।
 ઇહ વિસયવિસયિભેદો તત્થાભેદોવયારો ત્તિ ॥૧॥’

ગાથાર્થ: ॥૮૩૦॥

અને ચારિત્ર સામાયિકમાં સર્વપર્યાયો વિષય બનતા નથી, કારણ કે દ્રવ્ય એ અભિલાષ્ય અને અનભિલાષ્ય બંને પર્યાયોથી યુક્ત છે અને શ્રુતના તો માત્ર અભિલાષ્યપર્યાયો જ વિષય બને છે. (અનભિલાષ્યપર્યાયો વિષય બનતા નથી) માટે શ્રુતમાં સર્વપર્યાયો વિષય બનતા નથી.

ચારિત્રના પણ “પઢમંમિ સવ્વજીવા..... (ગા. ૭૮૧) વગેરે ગાથામાં સર્વદ્રવ્ય અને અસર્વ-પર્યાયો જ વિષય તરીકે પ્રતિપાદન કર્યા છે. તેથી ચારિત્રમાં પણ સર્વપર્યાયો વિષય બનતા નથી. 15
 દેશવિરતિને આશ્રયી બંનેનો એટલે કે સર્વદ્રવ્ય અને સર્વપર્યાયોનો પ્રતિષેધ કરાય છે, અર્થાત્ દેશવિરતિસામાયિકમાં સર્વદ્રવ્યો કે સર્વપર્યાયો વિષય બનતા નથી.

શંકા : આ સામાયિકનો વિષય “કિં” દ્વારમાં (ગા. ૭૮૧માં) કહી દીધો છે, તો શા માટે અહીં પુન: કહો છો ?

સમાધાન : સામાયિક શું છે ? એ પ્રમાણેના દ્વારમાં પૂર્વે સામાયિક વિષય—વિષયીના 20
 અભેદવડે જાતિમાત્રથી કહ્યું હતું. (‘^{૬૨}આશય એ છે કે — પૂર્વે શિષ્યે સામાયિક શું છે ? એ પ્રમાણે સામાયિકજાતિના સ્વરૂપને જાણવા પ્રશ્ન કર્યો હતો. તેથી ત્યાં આચાર્યે કહ્યું કે આત્મા એ સામાયિક છે....., પણ ત્યાં સામાયિકનો વિષય પૂછાયો નહોતો, છતાં આચાર્યે વિષય અને વિષયીનો અભેદ કરી “પઢમંમિ સવ્વજીવા.....” વગેરે શ્લોકોવડે વિષય પણ જણાવ્યો હતો. તેથી ફલિતાર્થ એ જ કે પૂર્વે વિષય અને વિષયીનો અભેદ કરી આચાર્યે સામાયિકરૂપ જાતિનું જ સ્વરૂપ કહ્યું 25
 હતું.) જ્યારે અહીં તો કિંદ્વારમાં જ દ્રવ્યત્વ અને ગુણત્વરૂપે નિરૂપિત કરેલ સામાયિકના વિષયનું જ્ઞેયભાવથી કથન કરેલ છે. (અર્થાત્ સામાયિકનો વિષય શું છે ? એ પ્રમાણે જ્ઞેયભાવથી વિષય જાણવા માટેનો પ્રશ્ન પૂછાતા આચાર્યે વિષયનું કથન કર્યું છે.) આ જ વાત ભાષ્યકાર જણાવે છે કે — “ સામાયિક શું છે ? એ પ્રમાણેના દ્વારમાં ત્યાં (સામાયિક) જાતિભાવે કહ્યું છે અને અહીં જ્ઞેયભાવે કહ્યું છે. અહીં વિષય અને વિષયીનો ભેદ છે, ત્યાં અભેદનો ઉપચાર છે. 30

॥વિ.આ.ભા. ૨૭૬૦॥ ॥૮૩૦॥

૬૨. કિં તદિતિ (દ્વારે) જાતિભાવેન તત્રેહ જ્ઞેયભાવતોઽભિહિતમ્ । અત્ર વિષયવિષયિભેદ: તત્રાભેદોપચાર: ઇતિ ॥૧॥”

કેષ્વિતિ ગતં, કથં પુનઃ સામાયિકમવાપ્યતે ?, તત્ર ચતુર્વિધમપિ મનુષ્યાદિસ્થાનાવાસૌ સત્યામવાપ્યત ઇતિકૃત્વા તત્ક્રમદુર્લભતાસ્થાપનાયાહ નિર્યુક્તિકારઃ -

માણુસ્સ खेत्त जाई कुलरू वारोग्गमाउयं बुद्धी ।

सवणोग्गह सद्धा संजमो य लोगंमि दुलहाइं ॥८३१॥

5

इंदियलद्धी निव्वत्तणा य पज्जत्ति निरु वहयखेमं ।

धायारोग्गं सद्धा गाहगउवओग अट्टो य ॥ (अन्यदीया)

चोल्लग पासग धण्णे जूए रयणे य सुमिण चक्के य ।

चम्मजुगे परमाणू दस दिट्ठन्ता मणुयलंभे ॥८३२॥

- 10 વ્યાખ્યા : ‘માનુષ્યં’ મનુજત્વં ‘ક્ષેત્રમ્’ આર્ય ‘જાતિઃ’ માતૃસમુત્થા ‘કુલં’ પિતૃસમુત્થં ‘રૂપમ્’ અન્યૂનાઙ્ગતા ‘આરોગ્યં’ રોગાભાવઃ ‘આયુષ્કં’ જીવિતં ‘બુદ્ધિઃ’ પરલોકપ્રવણા ‘શ્રવણં’ ધર્મસમ્બદ્ધમ્ ‘અવગ્રહઃ’ તદવધારણમ્ અથવા શ્રવણાવગ્રહો-યત્યવગ્રહઃ ‘શ્રદ્ધા’ રુચિઃ ‘સંયમશ્ચ’ અનવદ્યા-નુદ્ધાનલક્ષણઃ, એતાનિ સ્થાનાનિ લોકે દુર્લભાનિ, એતદ્વાસૌ ચ વિશિષ્ટસામાયિકલાભ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૮૩૧ ॥ અથ ચૈતાનિ દુર્લભાનિ-‘ઇન્દ્રિયલબ્ધિઃ’ પચ્ચેન્દ્રિયલબ્ધિરિત્યર્થઃ, નિર્વર્તના ચ ઇન્દ્રિયાણામેવ, પર્યાપ્તિઃ-સ્વવિષયગ્રહણસામર્થ્યલક્ષણા, ‘નિરુવહત’ત્તિ નિરુ પહતેન્દ્રિયતા, ‘ક્ષેમં’ વિષયસ્ય ‘ધ્યાતં’ સુભિક્ષમ્ ‘આરોગ્યં’ નીરોગતા ‘શ્રદ્ધા’ ભક્તિઃ ‘ગ્રાહકઃ’ ગુરુઃ ‘ઉપયોગઃ’

અવતરશિકા : “કેષુ” એ પ્રમાણે દ્વાર કહ્યું. તે સામાયિક કેવી રીતે પ્રાપ્ત થાય છે ?

ઉત્તર : મનુષ્યાદિસ્થાનની પ્રાપ્તિ થતાં ચારે પ્રકારના સામાયિક પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી પ્રથમ મનુષ્યાદિસ્થાનોના ક્રમની દુર્લભતા જણાવવા માટે નિર્યુક્તિકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : આ બંને ગાથાઓનો અર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

- 20 ગાથાર્થ : ભોજન, પાસા, ધાન્ય, જુગાર, રત્ન, સ્વપ્ન, ચક્ર, ચર્મ, ધુંસરી અને પરમાણુ, મનુષ્યત્વની પ્રાપ્તિમાં આ દસ દૃષ્ટાન્તો જાણવા.

- ટીકાર્થ : મનુષ્યપણું, આર્યક્ષેત્ર, માતાસંબંધી જાતિ (અર્થાત્ માતૃપક્ષ જેનો વિશિષ્ટ હોય તેવી જાતિમાં જન્મ થવો), પિતાસંબંધી કુલ (અર્થાત્ પિતાપક્ષ જેનો વિશિષ્ટ હોય તેવા કુલમાં જન્મ થવો), અંગોપાંગની સંપૂર્ણતા, રોગોનો અભાવ, આયુષ્ય (દીર્ઘઆયુષ્યની પ્રાપ્તિ), પરલોકમાં નિપુણ એવી બુદ્ધિ, ધર્મનું શ્રવણ, ધર્મની સમજણ અથવા “શ્રવણાવગ્રહ” એટલે સાધુનો અવગ્રહ (અર્થાત્ સાધુઓનો સત્સંગ), શ્રદ્ધા (ધર્મ પ્રત્યે), નિરવઘક્રિયા કરવા રૂપ સંયમ, આ સ્થાનો લોકમાં દુર્લભ છે. આ સ્થાનોની પ્રાપ્તિ થતાં વિશિષ્ટ સામાયિકનો લાભ થાય છે. ॥૮૩૧॥

- આ સ્થાનો પણ દુર્લભ છે - પંચેન્દ્રિયલબ્ધિ, ઈન્દ્રિયોની જ રચના, પોત-પોતાના વિષયને ગ્રહણ કરવાના સામર્થ્યરૂપ પર્યાપ્તિ, ઈન્દ્રિયોની અખંડતા, વિષયને ગ્રહણ કરવામાં કુશલતા, સુકાળ, નીરોગીપણું, ભક્તિ (ગુરુ વગેરેની), સદ્ગુરુની પ્રાપ્તિ, ગુરુના વચનો વગેરે સાંભળવામાં શ્રોતાની એકાગ્રતા, ધર્મનું અર્થીપણું, આટલા સ્થાનો પણ દુર્લભ છે. આ ગાથા અન્યકર્તાની

શ્રોતુસ્તદભિમુખતા 'અદ્વો ય' ત્તિ અર્થિત્વં ચ ધર્મ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ભિન્નકર્તૃકી કિલેયમ્ ।
 જીવો માનુષ્યં લઙ્ઘ્વા પુનસ્તદેવ દુઃખેન લપ્સ્યતે, બહ્નન્તરાયાન્તરિતત્વાત્, બ્રહ્મદત્તચક્રવર્તિ-
 મિત્રબ્રાહ્મણચોલ્લકભોજનવત્, અત્ર કથાનકમ્—^{૬૩}બંધદત્તસ્સ એગો કપ્પડિઓ આલગ્ગઓ, બહુસુ
 આવતીસુ અવત્થાસુ ય સવ્વત્થ સહાયો આસિ, સો ય રજ્જં પત્તો, બારસસંવચ્છરિઓ અભિસેઓ
 કઓ, કપ્પડિઓ તત્થ અલ્લિયાવંપિ ણ લહતિ, તતોડ્ડણેણ ડવાઓ ચિન્તિતો, ડવાહણાઓ ધણ 5
 બંધિરુણ ધયવાહણેહિં સમં પધાવિતો, રણ્ણા ડિડ્ડો, ડત્તિણેણં અવગૂહિતો, અણ્ણે ભણંતિ-તેણ
 ડારવાલે સેવમાણેણ બારસમે સંવચ્છરે રાયા ડિડ્ડો, તાહે રાયા તં ડડ્ડૂણ સંભંતો, ડમો સો વરાઓ
 મમ સુહદુક્ખસહાયગો, એત્તાહે કરેમિ વિત્તિં, તાથે ભણતિ-કિં ડેમિ ત્તિ ?, સો ભણતિ-ઢેહ

બનાવેલી જાણવી.

જીવ મનુષ્યપણાને પામીને પુનઃ તે મનુષ્યપણું ઘણાં બધાં અંતરાયો વચ્ચે હોવાથી દુઃખેથી 10
 પ્રાપ્ત કરે છે. જેમ કે, બ્રહ્મદત્તચક્રવર્તીના બ્રાહ્મણમિત્રનું ચોલ્લક એટલે કે ભોજન, (અહીં ચોલ્લક
 શબ્દ દેશી શબ્દ છે જેનો અર્થ ભોજન થાય છે તેથી એ પ્રમાણે અર્થ કરેલ છે.)

આ વિષયમાં ૧. ચોલ્લક કથાનક આ પ્રમાણે જાણવું—એક કાર્પટિક (કાવડ લઈને ભિક્ષા
 માગનારો) બ્રહ્મદત્તની સેવા કરવા લાગ્યો. ઘણી મુશ્કેલીઓમાં અને ઘણી અવસ્થાઓમાં બધે તે 15
 સહાય કરતો હતો. બ્રહ્મદત્ત રાજ્યને પામ્યો. બારવર્ષનો (મહોત્સવપૂર્વક) અભિષેક કરાયો. તે
 સમયે કાર્પટિકને ત્યાં (ઉત્સવાદિમાં) પ્રવેશ પણ મળતો નથી. તેથી તેણે એક ઉપાય વિચાર્યો.
 પગની મોજડીને ધ્વજમાં બાંધી ધ્વજને વહનકરનારાઓ સાથે ચાલવા લાગ્યો. રાજાએ આ દૃશ્ય
 જોયું. હાથી ઉપરથી નીચે ઉતરીને રાજા તેને (ઓળખીને) ભેટ્યો.

અહીં કેટલાક આચાર્યો એમ કહે છે કે— કાર્પટિકે દ્વારપાલની સેવા કરતા કરતા બારમે
 વર્ષે રાજાને જોયો. ત્યારે રાજા તેને જોઈને આદરવાળો થયો. અરે ! આ તો મને સુખ—દુઃખમાં 20
 સહાયકરનારો બિચારો તે જ છે, આના માટે આજીવિકાર્યે કંઈક કરું. રાજા પૂછે છે — “તને
 શું આપું ?” કાર્પટિકે કહ્યું—“મને કરભોજન આપો (^Hકેર એટલે અવશ્ય દેવા યોગ્ય અર્થાત્ Tax,
 ચોલ્લક શબ્દ દેશીવચન હોવાથી “ભોજન” અર્થમાં છે તેથી કર તરીકેનું જે ભોજન તે કરભોજન
 આપો) અને તે દરેક ઘરમાં, એમ કરતાં કરતાં સર્વભરતક્ષેત્રના ઘરોમાં ભોજન કરવાનું સમાપ્ત
 થશે ત્યારે ફરીથી તમારા ઘરથી શરૂ કરી ભોજન કરીશ.” રાજાએ કહ્યું—“અરે ! આવા ભોજનથી 25

૬૩. બ્રહ્મદત્તસ્યૈકઃ કાર્પટિકોડવલગકઃ, બહ્નીષ્વાપત્સુ અવસ્થાસુ ચ સર્વત્ર સહાય આસીત્, સ
 ચ રાજ્યં પ્રાપ્તઃ, દ્વાદશવાર્ષિકોડભિષેકઃ કૃતઃ, કાર્પટિકસ્તત્ર પ્રવેશમપિ ન લભતે, તતોડ્ડનેનોપાયશ્ચિન્તિતઃ,
 ઉપાનહો ધ્વજે બદ્ધ્વા ધ્વજવાહકૈઃ સમં પ્રધાવિતઃ, રાજ્ઞા દૃષ્ટઃ ડત્તીર્ણેનાવગૂઢઃ, અન્યે ભણન્તિ-તેન
 દ્વારપાલાન્ સેવમાનેન દ્વાદશે સંવત્સરે રાજા દૃષ્ટઃ, તદા રાજા તં દૃષ્ટ્વા સંધ્રાન્તઃ, અયં સ વરાકો મમ
 સુખદુઃખસહાયકઃ, અધુના કરોમિ વૃત્તિં, તદા ભણતિ-કિં ડદામીતિ, સ ભણતિ-ઢેહિ

- કેરચોલ્લે ઘરે ઘરે જાવ સર્વમિ ભરહે, જાથે ણિઢિત્તં હોજ્જા તાહે પુણોવિ તુબ્ધ ઘરે આઢવેરુણ
 ઠુંજામિ, રાયા ધણતિ-કિં તે એતેણ ?, દેસં તે દેમિ, તો સુહં છત્તછાયાએ હત્થિચ્છંધવરગતો
 હિંડિહિસિ, સો ધણતિ-કિં મમ એદ્દહેણ આહ્દેણ ?, તાહે સો દિણ્ણો ચોલ્લો, તતો પઢમદિવસે
 5 રાઙ્ગો ઘરે જિમિતો, તેણ સે જુવલયં દીણારો ય દિણ્ણો, એવં સો પરિવાડીએ સર્વેસુ રાઙ્ગેસુ
 બત્તીસાએ રાયવરસહસ્સેસુ તેસિં ચ જે ઠોઙ્ગયા, તત્થ ય ણગરે અણેગાઓ કુલકોડીઓ, ણગરસ્સ
 ચેવ સો કતા અંતં કહિતિ, તાથે ગામેસુ તાહે પુણો ભરહવાસસ્સ, અવિ સો વચ્ચેજ્જ અંતં ણ
 ય માણુસત્તણાતો ઠઢ્ઢો પુણો માણુસત્તણં લહ્હ ૧ । ‘પાસગ’ ત્તિ, ચાણકસ્સ સુવર્ણં નત્થિ,
 તાથે કેણ ડવાણેણ વિઢવિજ્જ સુવર્ણં ?, તાથે જંતપાસયા કતા, કેઙ્ગ ધણંતિ-વરદિણ્ણગા,
 તતો એગો દક્કો પુરિસો સિલ્લકાવિતો, દીણારથાલં ધરિયં, સો ધણતિ-જતિ મમં કોઙ્ગ જિણતિ
 10 સર્યુ, હું તને એક દેશ ભેટમાં આપું, જેથી છત્રની છાયા હેઠળ હસ્તિસ્કંધ ઉપર રહેલો તું સુખેથી
 હરી ફરી શકીશ.”

- કાર્પટિક કહે છે - “આ ઉપાધિઓનું મારે શું કામ ?” રાજાએ ભોજન માટેની અનુજ્ઞા
 આપી. તેથી પ્રથમ દિવસે તે રાજાના ઘરે જમ્યો. રાજાએ તેને વસ્ત્રયુગલ અને એક દીનાર આપ્યા.
 આ પ્રમાણે ક્રમશઃ તે બત્રીશ હજાર ઉત્કૃષ્ટરાજાઓ અને તેઓના જે ભોજિકો (ગામના મુખી)
 15 હતા તેઓનાં ઘરે જમ્યો. તે જ નગરમાં અનેક કુલકોટીઓ (અનેક કરોડ કુલો) હતી.

- આ નગરનો જ અંત તે ક્યારે લાવે, વળી દરેક ગામો અને ત્યાર પછી ભરતક્ષેત્રના દરેક
 ગામોનો અંત તો ક્યારે પામે ? (અર્થાત્ પામી જ ન શકે) છતાં તે કદાચ ભરતક્ષેત્રના દરેક
 ઘરોમાં જમવાનું કરે, (અને ફરી ચક્રવર્તીના ઘરે ભોજન પામે) પણ મનુષ્યપણામાંથી ચૂકેલો જીવ
 ફરી પાછું મનુષ્યપણું પામતો નથી. - ૧

- 20 ૨. પાસાઓનું દષ્ટાન્ત : યાજ્ઞક્ય પાસે સુવર્ણ નહોતું. તેથી કયા ઉપાયથી સુવર્ણ પ્રાપ્ત થાય ?
 (એમ વિચારવા લાગ્યો.) તેણે યંત્રપાસાઓ બનાવ્યા. અહીં કેટલાક કહે છે - “આ પાસાઓ
 યાજ્ઞક્યને દેવે વરદાનમાં આપેલા.” યાજ્ઞક્યે એક હોશિયાર પુરુષને શીખવાડ્યું અને દીનારોનો
 એક થાળ ભર્યો. તે લોકોને કહે છે કે “જે મને જીતે તે આ થાળ ગ્રહણ કરે, પણ જો હું જીતું

૬૪. કરમ્બોજનં (કરતયા યદ્ભોજનં) ગૃહે ગૃહે યાવત્ સર્વસ્મિન્ ભરતે, યદા નિષ્ઠિતં ભવેત્તદા પુનરપિ
 25 તવ ગૃહાદારમ્બ્ય ઠુજ્ઞે, રાજા ધણતિ-કિં તે એતેણ ?, દેશં તુમ્બ્યં દદામિ, તતઃ સુખં છત્રચ્છાયાયાં
 વરહસ્તિસ્કન્ધગતો હિંડિહિસે, સ ધણતિ-કિં મમૈતાવતા આઢમ્બરેણ (ઉપાધિના) ?, તદા તત્તસ્મૈ દત્તં
 (કર)મ્બોજનં, તતઃ પ્રથમદિવસે રાજો ગૃહે જિમિતઃ, તેન તસ્મૈ યુગલં દીનારશ્ચ દત્તઃ, એવં સ પરિપાટ્યા
 સર્વેષુ રાજકુલેષુ દ્વાત્રિંશતિ વરરાજ્યસહસ્ત્રેષુ તેષાં ચ યે મ્બોજિકાઃ (ગ્રામાધિપતયઃ), તત્ર ચ નગરેજ્ઞેકાઃ
 30 કુલકોટ્યાઃ, નગરસ્યૈવ સ કદાઽન્તં કરિષ્યતિ ?, તદા ગ્રામેષુ તદા પુનર્ભરતવર્ષસ્ય, અપિ સ વ્રજેદન્તં
 ન ચ માનુષ્યાદ્મ્બ્રહ્મઃ પુનર્માનુષ્યં લભતે ૧ । ‘પાશક’ ઇતિ, ચાણક્યસ્ય સુવર્ણં નાસ્તિ, તદા કેનોપાયેન
 ઉપાર્જયામિ સુવર્ણં ?, તદા યત્રપાશકાઃ કૃતાઃ, કેચિદ્ધણન્તિ-વરદત્તાઃ, તત એકો દક્ષઃ પુરુ ષઃ શિક્ષિતઃ,
 દીનારસ્થાલં મ્બૃતં, સ ધણતિ-યદિ માં કોઙ્ગિ જયતિ

‘સો થાલં ગેળહતુ, અહ અહં જિણામિ તો એગં દીણારં જિણામિ, તસ્સ ઇચ્છાએ જંતં પડતિ અતો
 ણ તીરઙ્ગ જિણિતું, જહા સો ણ જિણ્ણંદુ એવં માણુસલંભોઽવિ, અવિ ણામ સો જિણ્ણેજ્જ ણ ય
 માણુસાતો ભદ્ધો પુણ માણુસત્તણં ૨ । ‘ધણ્ણે’ ત્તિ જત્તિયાણિ ભરહે ધણ્ણાણિ તાણિ સવ્વાણિ
 પિણ્ણિડતાણિ, તથ્થ પત્થો સરિસવાણં છૂઢો, તાણિ સવ્વાણિ આદુઆલિત્તાણિ, તથ્થેગા જુણ્ણથેરી
 સુણ્ણં ગહાય તે વિણિજ્જ પુણોઽવિય પત્થં પૂરેજ્જ, અવિ સા દેવપ્પસાદેણ પૂરેજ્જ ણ ય માણુસત્તણં 5
 ૩ । ‘જૂએ’ જથા એગો રાયા, તસ્સ સભા અદુલ્લંભસતસંનિવિઙ્ગા જત્થ અત્થાયણયં દેતિ, એક્કેઠ્ઠો
 ય યંભો અદુસયંસિઓ, તસ્સ રણ્ણો પુત્તો રજ્જકંઘી ચિંતેતિ-થેરો રાયા, મારિઠ્ઠણ રજ્જં ગિણ્ણામિ,
 તં ચ અમચ્ચેણ ણાયં, તેણ રણ્ણો સિઢ્ઠં, તતો રાયા તં પુત્તં ભણતિ-અમ્હ જો ણ સહઙ્ગ અણુઠ્ઠમં

તો તેણે મને એક દીનાર આપવી. (૨મતમાં) પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે પાસાઓ પડતા હતા તેથી
 કોઈ તેને જીતી શકતું નહોતું. જેમ તે જીતાતો નહોતો તેમ મનુષ્યપણું પણ પ્રાપ્ત થતું નથી. 10
 કદાચ, તેને જીતી જવાય પરંતુ મનુષ્યપણામાંથી ભ્રષ્ટ થયેલ જીવ ફરી મનુષ્યપણાને પામી શકતો
 નથી. — ૨

૩. ધાન્યનું દષ્ટાન્ત : ભરતક્ષેત્રમાં જેટલું ધાન્ય છે તે બધું ભેગું કરાય. તેમાં એક પ્રસ્થકપ્રમાણ
 સરસવના દાણા નાંખે પછી બધાને બરાબર મિશ્ર કરે. એક ઘરડી ડોશી સૂપડાને લઈ ધાન્યને વીણી
 ફરી પ્રસ્થકપ્રમાણ સરસવદાણા તે ધાન્યના ઢગલામાંથી બહાર કાઢે. કદાચ તે ડોશી દેવના પ્રભાવે 15
 બહાર કાઢે પણ ખરી, પરંતુ (મનુષ્યપણાથી ચૂકેલાને) મનુષ્યપણું પ્રાપ્ત થાય નહીં. —૩

૪. જુગારનું દષ્ટાન્ત : એક રાજા હતો. તેની સભા (સભા માટેનો મહેલ) ૧૦૮ થાંભલા
 ઉપર ઊભી હતી, જ્યાં રાજસભા ભરાતી હતી. દરેક થાંભલે ૧૦૮ ખૂણા હતા. રાજાનો પુત્ર
 રાજ્ય આંચકી લેવાની ઈચ્છાથી વિચારે છે કે “આ રાજા ઘરડો થયો છે. તેથી તેને મારીને હું
 રાજ્ય ગ્રહણ કરું.” આ વાત મંત્રીએ જાણી. તેણે રાજાને વાત કરી. તેથી રાજા તે પુત્રને કહે 20
 છે— જે અમારી પરિપાટીને સહન કરતો નથી (અર્થાત્ ક્રમશઃ રાજા બનવાની પદ્ધતિને જે ઈચ્છતો
 નથી અને અકાળે રાજા બનવા ઈચ્છે છે) તેણે જુગાર રમવો પડે છે. જો તેમાં તે જીતે તો રાજ્ય

૬૫. સ સ્થાલં ગૃહ્ણાતુ, અથાહં જયામિ તદ્દેકં દીનારં જયામિ, તસ્યેચ્છયા યત્રં પતતિ અતો ન શક્યતે
 જેતું, યથા સ ન જીયતે એવં માનુષ્યલાભોઽપિ, અપિ નામ સ જીયેત ન ચ માનુષ્યાદ્ધણ્ણઃ પુનર્માનુષ્યમ્
 ૨ । ‘ધાન્યાની’તિ, યાવન્તિ ભરતે ધાન્યાનિ તાનિ સર્વાણિ પિણ્ણિડતાનિ, તત્ર પ્રસ્થઃ સર્ષપાણાં ક્ષિપ્તઃ, 25
 તાનિ સર્વાણિ મિશ્રિતાનિ (વિલોહિતાનિ) તત્રૈકા જીર્ણસ્થવિરા સૂર્પં ગૃહીત્વા તાનિ ઊચ્ચિનુયાત્ પુનરપિ
 ચ પૂરયેત્પ્રસ્થમ્, અપિ સા દેવપ્રસાદેન પૂરયેત્ ન ચ માનુષ્યમ્ ૩ । ‘દ્યૂતં’ યથા એકો રાજા, તસ્ય
 સભાઽષ્ટોત્તરસ્તમ્બશતસન્નિવિઙ્ગા યત્રાસ્થાનિકાં દદાતિ, એકૈકશ્ચ સ્તમ્બોઽષ્ટશતાંસ્ત્રિકઃ, તસ્ય રાજઃ પુત્રો
 રાજ્યકાઙ્ક્ષી ચિન્તયતિ-વૃદ્ધો રાજા, મારયિત્વા રાજ્યં ગૃહ્ણામિ, તચ્ચામાત્યેન જ્ઞાતં, તેન રાજ્ઞે શિષ્ટં, તતો
 રાજા તં પુત્રં ભણતિ-અસ્માકં યો ન સહતેઽનુઠ્ઠમં

- ૬૬ સૌ જૂતં ખેલ્લતિ, જતિ જિણતિ રજ્જં સે દિજ્જતિ, કહ પુણ જિણિયવ્વં ?, તુજ્ઞ ઇગો આઓ, અવસેસા અમ્હં આયા, જતિ તુમં ઇગેણ આણ અદ્ડસતસ્સ ખંભાણં એક્કેઠ્ઠં અંસિયં અદ્ડસતે વારા જિણાસિ તો તુજ્ઞ રજ્જં, અવિ ય દેવતાવિભાસા ૪ । ‘રતપે’ ત્તિ, જહા ઇગો વાણિયઓ બુઢ્ઢો, રયણાણિ સે અત્થિ, તત્થ ય મહે મહે અણ્ણે વાણિયયા કોઢિપડાગાઓ ઉબ્ભેતિ, સો ણ ઉબ્ભવેતિ,
- 5 તસ્સ પુત્તેહિં થેરે પઝથે તાણિ રયણાણિ દેસી વાણિયયાણ હથ્થે વિક્કીતાણિ, વરં અમ્હેઽવિ કોઢિપડાગાઓ ઉબ્ભવેન્તા, તે ય વાણિયયા સમંતતો પઢિગયા પારસકૂલાદીણિ, થેરો આગતો, સુતં જથા વિક્કીતાણિ, તે અંબાઢેતિ, લહું રયણાણિ આણેહ, તાહે તે સવ્વતો હિંહિતુમારઢ્ઢા, કિં તે સવ્વરયણાણિ પિંહિજ્જ ?, અવિય દેવપ્પભાવેણ વિભાસા ૫ । ‘સુવિણા’ ત્તિ—ઇગેણ કપ્પહિણા તેને અપાય છે. કેવી રીતે જુગારમાં જીતવું?—એક લાભ (દાવ) તારો અને બાકીના લાભો અમારા.
- 10 જો તું એક લાભવડે ૧૦૮ થાંભલાઓના દરેકે દરેક ખૂણાને ૧૦૮ વખત જીતે તો રાજ્ય તારું. (અર્થાત્ ૧૦૮ વખત દાવ જીતે ત્યારે ૧ ખૂણો જીતાય, આમ કુલ ૧૦૮ થાંભલાના ૧૦૮ ખૂણાઓને દરેકને ૧૦૮ વખત સળંગ જીતે તો, રાજ્ય મળે. એક પણ વખત હારે, તો બધું જાય.) કદાચ દેવના પ્રભાવે ... વગેરે પૂર્વની જેમ જાણવું.—૪

૫. રત્નનું દષ્ટાન્ત : એક વેપારી વૃદ્ધ હતો. તેની પાસે રત્નો હતા. તે નગરમાં જ્યારે—
- 15 જ્યારે મહોત્સવ આવે ત્યારે બીજા વેપારીઓ (અમે કરોડપતિ છે એવું જણાવવા) કોટીધ્વજને (પોતાના ઘરની અગાસીએ) ઊંચી કરતા પરંતુ પેલો વેપારી આવી ધજા રાખતો નહોતો. એકવાર તે વૃદ્ધ અન્યગામે ગયો. ત્યારે પુત્રોએ આપણે પણ કોટીધ્વજને ઊંચી કરી શકીએ એવા વિચારથી તે રત્નોને અન્યદેશથી આવેલા અન્યવેપારીઓને વેચી દીધા. તે વેપારીઓ પાર્શ્વકુલાદિ પોતપોતાના સ્થાને પાછા ફર્યા. આ બાજુ વૃદ્ધવેપારી પાછો ફર્યો અને સાંભળ્યું કે બધા રત્નો વેચાઈ ગયા
- 20 છે, વૃદ્ધવેપારી પુત્રોને ઠપકો આપે છે અને આદેશ કરે છે કે “શીઘ્ર રત્નો પાછા લાવો.” પુત્રો ચારેબાજુ (તે રત્નોને પાછા લાવવા) ફરવા લાગ્યા. શું તેઓ સર્વરત્નોને ભેગા કરી શકે ? કદાચ દેવના પ્રભાવથી.....વગેરે પૂર્વની જેમ — ૫

૬. સ્વપ્નનું દષ્ટાન્ત : એક કાર્પટિકે સ્વપ્નમાં ચંદ્રને ગળ્યો. તેણે અન્ય કાર્પટિકોને કહ્યું. તેઓએ

૬૬. સ દ્યૂતં ક્લીઢતિ, યદિ જયતિ રાજ્યં તસ્મૈ દીયતે, કથં પુનર્જેતવ્યમ્ ?, તવૈક આયઃ અવશેષા
- 25 અસ્માકમાયાઃ, યદિ ત્વમેકેનાયેનાછ્ણતસ્ય સ્તામ્બાનામેકૈકમસ્ત્રિમછ્ણતવારાન્ જયસિ તદા તવ રાજ્યમ્, અપિ ચ દેવતાવિભાષા ૪ । ‘રત્નાની’તિ, યથૈકો વણિક્ વૃદ્ધઃ, રત્નાનિ તસ્ય સન્તિ, તત્ર ચ મહે મહેઽન્યે વણિજઃ કોટીપતાકા ઉચ્છ્રયન્તિ, સ નોચ્છ્રયન્તિ, તસ્ય પુત્રૈઃ સ્થવિરે પ્રોષિતે તાનિ રત્નાનિ દેશીયવણિજાં હસ્તે વિક્રીતાનિ, વરં વયમપિ કોટીપતાકા ઉચ્છ્રયન્તઃ, તે ચ વણિજઃ સમન્તતઃ પ્રતિગતાઃ પારસકૂલાદીનિ (સ્થાનાનિ), સ્થવિર આગતઃ, શ્રુતં યથા વિક્રીતાનિ, તાન્ નિર્ભર્ત્સયન્તિ, લઘુ રત્નાનિ આનયત, તદા
- 30 તે સર્વતો હિણિહિતુમારઢ્ઢાઃ, કિં તે સર્વરત્નાનિ પિણ્ડયેયુઃ ?, અપિ ચ દેવપ્રભાવેણ વિભાષા ૫ । સ્વપ્નક ઇતિ, એકેન કાર્પટિકેન

સુમિણા ચંદો ગિલિતો, કપ્પડિયાણ કથિતં, તે ભણંતિ—સંપુણ્ણચંદમંડલસરિસં પોવલિયં
 લભિહિસિ, લબ્ધા ઘરચ્છાદણિયા, અણ્ણેણવિ દિટ્ઠો, સો પહાઠ્ઠુણ પુપ્પફલાણિ ગહાય
 સુવિણપાઠ્ઠગસ્સ કથેતિ, તેણ ભણિતં—રાયા ભવિસ્સસિ । ઇત્તો ચ સત્તમે દિવસે તત્થ રાયા મતો
 અપુત્તો, સો ચ ણિવ્વિણ્ણો અચ્છતિ, જાવ આસો અધિયાસિતો આગતો, તેણ તં દ્ઢૂણ હેસિતં
 પદવિચ્છણીકતો ચ, તતો વિલઠ્ઠો પુટ્ઠે, એવં સો રાયા જાતો, તાહે સો કપ્પડિઓ તં સુણેતિ, 5
 જઘા—તેણઠ્ઠવિ દિટ્ઠો ઇરિસો સુવિણઓ, સોવિ આદેસફલેણ કિર રાયા જાતો, સોચ ચિંતેતિ—
 વચ્ચામિ જત્થ ગોરસો તં પિબેત્તા સુવામિ, જાવ પુણો તં ચેવ સુમિણં પેચ્છામિ, અત્થિ
 પુણ સો પેચ્છેજ્જા અવિ ચ સો ણ માણુસાતો ૬ । ‘ચક્ક’ત્તિ દારં, ઇંદપુરં નગરં, ઇંદદત્તો રાયા,
 તસ્સ ઇટ્ઠાણં વરાણં દેવીણં બાવીસં પુત્તા, અણ્ણે ભણંતિ—એક્કાએ ચેવ દેવીએ પુત્તા, રાઠ્ઠણો

કહ્યું— “તું સંપૂર્ણ ચંદ્રમંડળ જેવા પુડલાને પામીશ. ઘરોમાં ભિક્ષા માટે ફરતાં ફરતાં તેને પુડલો 10
 પ્રાપ્ત થયો. બીજાએ પણ આ જ પ્રમાણે સ્વપ્ન જોયું. તેણે સ્નાન કરી પુષ્પફળોને લઈ સ્વપ્નપાઠકોને
 વાત કરી. સ્વપ્નપાઠકે કહ્યું—“તું રાજા થઈશ” ત્યાર પછી સાતમા દિવસે તે નગરમાં અપુત્રીય
 રાજા મૃત્યુ પામ્યો. પેલો થાકેલો એક સ્થાને બેઠો હતો ત્યાં અધિવાસિત ઘોડો આવ્યો. ઘોડાએ
 તેને જોઈ અવાજ કર્યો અને તેને પ્રદક્ષિણા આપી.

ત્યાર પછી તેને પોતાની પીઠ ઉપર બેસાડ્યો. આ પ્રમાણે તે રાજા થયો. આ વાત તે 15
 કાર્પટિકે સાંભળી કે “પેલા એ પણ પોતાના જેવું જ સ્વપ્ન જોયું હતું. પરંતુ તે સ્વપ્નપાઠકોની
 પાસે વિધિપૂર્વક સ્વપ્નકથનના ફળરૂપે રાજા થયો.” તેથી પોતે પણ વિચારે છે કે “જ્યાં ગોરસ
 હોય ત્યાં જાઉં અને ગોરસને પીને સૂઈ જાઉં, (જેથી) તે જ સ્વપ્ન ફરી જોઈ શકું.” કદાચ અને
 કે તે પાછું તે જ સ્વપ્ન જુએ પરંતુ મનુષ્યપણાથી ભ્રષ્ટ થયેલો જીવ પાછો મનુષ્યપણાને પામે
 નહીં. — ૬ 20

૭. ચક્રનું દેશાન્ત : ઈન્દ્રપુરનામે નગર હતું. ત્યાં ઈન્દ્રદત્તનામે રાજા હતો. તેને ઈષ્ટ એવી
 શ્રેષ્ઠ રાણીઓને બાવીસ પુત્રો હતા. કેટલાક કહે છે—“એક જ દેવીને બાવીસ પુત્રો હતા”, જે

૬૭. સ્વપ્ને ચન્દ્રો ગિલિતઃ, કાર્પટિકેભ્યઃ કથિતં, તે ભણન્તિ—સંપૂર્ણચન્દ્રમણ્ડલસદૃશીં પોલિકાં
 લપ્સ્યસે, લબ્ધા ગૃહચ્છાદનિક્યા, અન્યેનાપિ દૃષ્ટઃ, સ સ્નાત્વા પુષ્પફલાનિ ગૃહીત્વા સ્વપ્નપાઠકાય કથયતિ,
 તેન ભણિતં—રાજા ભવિષ્યસિ । ઇત્થ ચ સપ્તમે દિવસે તત્ર રાજા મૃતોઽપુત્રઃ, સ ચ નિર્વિણ્ણસ્તિષ્ઠતિ, 25
 યાવદશ્ચોઽધ્યાસિતઃ (ઽધિવાસિતઃ) આગતઃ, તેન તં દૃષ્ટ્વા હેષિતં પ્રદક્ષિણીકૃતશ્ચ, તતો વિલગિતઃ પૃષ્ઠે,
 એવં સ રાજા જાતઃ, તદા સ કાર્પટિકસ્તત્ શૃણોતિ, યથા—તેનાપિ દૃષ્ટઃ ઈંદ્રશઃ સ્વપ્નઃ, સ ત્વાદેશફલેન
 કિલ રાજા જાતઃ, સ ચ ચિન્તયતિ—બ્રજામિ યત્ર ગોરસસ્તં પીત્વા સ્વપિમિ, યાવત્પુનસ્તમેવ સ્વપ્નં પ્રેક્ષયિષ્યે,
 અસ્તિ પુનઃ સ પ્રેક્ષેત, અપિ ચ સ ન માનુષ્યાત્ ૬ । ચક્રમિતિ દ્વારમ્, ઇન્દ્રપુરં નગરમ્, ઇન્દ્રદત્તો રાજા,
 તસ્યેષ્ટાનાં વરાણાં દેવીનાં દ્વાર્વિણતિઃ પુત્રાઃ, અન્યે ભણન્તિ—એકસ્યા એવ દેવ્યાઃ પુત્રાઃ, રાજઃ 30

પૌર્ણાસમા, અળ્લા એકા અમચ્ચધૂયા, સા પરં પરિણિતેણ દિદ્વેલ્લિયા, સા અળ્ણતા કતાઙ્ગ રિઙ્ણહાતા સમાળી અચ્છતિ, રાયળા ય દિદ્વા, કા એસત્તિ ?, તેહિં ભણિતં-તુભ્ભે દેવી એસા, તાહે સો તાએ સમં રત્તિં એકં વસિતો, સા ય રિતુળહાતા, તીસે ગભ્ભો લગ્ગો, સા ય અમચ્ચેણ ભણિએલ્લિતા-જયા તુમં ગભ્ભો આહૂતો ભવતિ તદા મમં સાહિજ્જસુ, તાએ તસ્સ કથિતં-દિવસો મુહુત્તો જં

5 ચ રાયાએળ અલ્લવિતં સાતિયંકારો, તેણ તં પત્તએ લિહિતં, સો સારવેતિ, ણવળહં માસાણં દારઓ સંજાતો, તસ્સ દાસચેડાણિ તદ્દિવસં જાતાણિ, તંજહા-અગ્ગિયઓ પવ્વતઓ બહુલિયો સાગરો ય, તાણિ ય સહજાતગાણિ, તેણ કલાયરિયસ્સ ડવળીતો, તેણ લેહાઙ્ગાઓ ગણિયપ્પહાણાઓ કલાઓ ગાહિતો, જાહે તાઓ ગાહિંતિ આયરિયા તાથે તાણિ તં કહ્ઙ્ગિંતિ વાઙ્ગેંતિ ય, પુવ્વપરિચ્ચએણં તાણિ

10 રાજાને પ્રાણસમાન હતા. બીજી એક મંત્રીની દીકરી હતી. જેને રાજાએ વિવાહના દિવસે જોયેલી હતી. (વિવાહ કર્યા પછી અંત:પુરમાં રાખ્યા પછી તે રાણીને રાજા ક્યારેય મળ્યો નહોતો.) તે રાણીને એકવાર ઋતુકાળ ચાલી રહ્યો હતો.

રાજાએ તેણીને જોઈ. “આ કોણ છે ?” (એમ પૂછ્યું ત્યારે) રાજા પાસે ઊભેલા લોકોએ કહ્યું—“આ તમારી રાણી છે.” ત્યારે રાજા તેની સાથે એક રાત્રિ રહ્યો. તે સમયે તે ઋતુસ્નાતા હતી તેથી તેણીને ગર્ભ રહ્યો. (પૂર્વે) મંત્રીએ આને કહી રાખેલું હતું કે “જ્યારે તને ગર્ભ

15 રહે ત્યારે તારે મને કહેવું.” રાણીએ મંત્રીને દિવસ, મુહૂર્ત અને રાજા સાથે જે વાતચીત થઈ હતી તે બધું સત્ય કહી દીધું (અર્થાત્ જે દિવસે રાજાએ રાણી સાથે રાત્રિવાસ કર્યો તે દિવસ, મુહૂર્ત વગેરે બધું કહ્યું.) મંત્રી તે બધી હકીકત એક કાગળ ઉપર લખી રાખીને તે કાગળનું રક્ષણ કરે છે.

નવ માસ પૂર્ણ થતાં બાળકનો જન્મ થયો. મંત્રીના દાસોને પણ તે જ દિવસે બાળકો જન્મ્યા.

20 તે આ પ્રમાણે — અગ્નિ, પર્વત, બાહુલિક અને સાગર. આ ચાર બાળકો અને મંત્રીની દીકરીનો બાળક આ બધા સાથે જન્મ્યા હતા. મંત્રી (પોતાની દીકરીના)બાળકને કલાચાર્ય પાસે લઈ ગયો. (તે જ વખતે બીજા દાસપુત્રો પણ કલાચાર્ય પાસે લઈ જવાયા.) કલાચાર્યે આ બાળકને લેખાદિ ગણિતપ્રધાન કલાઓ શીખવાડી. હવે જ્યારે આ મંત્રીપુત્રને આચાર્ય કલા શીખવાડે છે ત્યારે તે દાસપુત્રો તે આચાર્યની નિંદા કરે છે અને આચાર્યને આકુળ-વ્યાકુળ કરે છે. પૂર્વપરિચયને

25 ૬૮. પ્રાણસમાઃ, અન્યા એકાઙ્ગમાત્યદુહિતા , સા પરં પરિણયતા દૃષ્ટા, સાઙ્ગ્યદા કદાચિત્ત્વ ઋતુસ્નાતા સતી તિષ્ઠતિ, રાજ્ઞા ચ દૃષ્ટા, કૈષેતિ ?, તૈર્ભણિતં-યુષ્માકં દેવ્યેષા, તદા સ તયા સહ રાત્રિમેકામુષિતઃ, સા ચ ઋતુસ્નાતા, તસ્યા ગર્ભો લગ્નઃ, સા ચામાત્યેન ભણિતપૂર્વા-યદા તવ ગર્ભ ઉત્વન્નો ભવતિ તદા મહ્યં કથયે, તયા તસ્મૈ કથિતં-દિવસો મુહૂર્તો યચ્ચ રાજોલ્લસં સત્યઙ્ગારઃ, તેન તત્પત્રે લિખિતં, સ સંરક્ષતિ, નવસુ માસેષુ દારકઃ સંજાતઃ, તસ્ય દાસચેડાસ્તદિવસે જાતાઃ, તદ્દથા-અગ્નિઃ પર્વતો બાહુલિકઃ સાગરશ્ચ,

30 તે ચ સહજાતાઃ, તેન કલાચાર્યાયોપનીતઃ, તેન લેખાદિકા ગણિતપ્રધાનાઃ કલા ગ્રાહિતઃ, યદા તા ગ્રાહયન્ત્યાચાર્યાસ્તદા તે તં નિન્દયન્તિ વ્યાકુલયન્તિ ચ, પૂર્વપરિચયેન તે

૬૯ રોડંતિ, તેણ તાણિ ણ ચેવ ગણિતાણિ, ગહિતાઓ કલાઓ, તે ય અણ્ણે બાવીસં કુમારા ગાહિજ્જંતા તં આયરિયં પિટ્ટંતિ અવચનાણિ ય ભણંતિ, જતિ સો આયરિઓ પિટ્ટેતિ તાહે ગંતૂણ માતૂણં સાહંતિ, તાહે તાઓ તં આયરિયં ચિંસંતિ-કીસ આહણસિ ?, કિં સુલભાણિ પુત્તજમ્માણિ ?, અતો તે ણ સિવિચ્છતા । ઇઓ ય મહુરાણ પવ્વચઓ રાયા, તસ્સ સુતા ણિવ્વુતી ણામ દારિયા, સા રણ્ણો અલંકિયા ઉવણીતા, રાયા ભણતિ-જો તવ રોચતિ ભત્તારો, તો તાણ ભણિતં-જો સૂરો વીરો વિક્કંતો 5 સો મમ ભત્તા હોઠ, સે પુણ રજ્જં દિજ્જા, તાથે સા તં બલવાહણં ગહાય ગતા ઇંદપુરં નગરં, તસ્સ ઇંદદત્તસ્સ બહવે પુત્તા, ઇંદદત્તો તુટ્ઠો ચિંતેઢ-ણૂણં અહં અણ્ણેહિંતો રાઈંહિંતો લટ્ઠો તો આગતા, તત્તો તેણ ડસિસતપડાગં નગરં કારિતં, તત્થ ઇક્કંમિ અવ્વે અટ્ટ ચક્કાણિ, તેસિં પુરતો ધિઢ્ઠિચ્છિયા કારણે આચાર્યનો તિરસ્કાર કરે છે. પરંતુ આચાર્યે બાળકોનું આ તોફાનાદિ કઈ ગણકાર્યું નહીં, અને મંત્રીપુત્રને કલાઓ શીખવાડી. 10

વળી (રાજાના) બાવીસ કુમારોને કલાઓ જ્યારે શીખવાડવામાં આવી ત્યારે તે બાવીસ કુમારો આચાર્યને મારે છે, તેમને અપશબ્દો બોલે છે. જ્યારે આચાર્ય કુમારોને મારે, ત્યારે તેઓ જઈ પોતાની માતાઓને ફરિયાદ કરે છે. તેથી માતાઓ તે આચાર્યને ઠપકો આપતા કહે છે કે— “તમે શા માટે (બાળકોને) મારો છો ? શું પુત્રજન્મ સુલભ છે ?” આથી કલાચાર્યે કુમારોને કલાઓ શીખવાડી નહીં. 15

આ બાજુ મથુરામાં પર્વતનામે રાજા હતો. તેને નિર્વૃત્તિનામે દીકરી હતી. અલંકારોથી યુક્ત તેણીને રાજા પાસે લાવવામાં આવી. રાજાએ કહ્યું — “જે તને ગમે (તે) તારો પતિ.” (બોલ તને કેવો પતિ ગમે છે ?) ત્યારે તેણીએ કહ્યું— “જે શૂર, વીર અને પરાક્રમી હોય, તે મારો પતિ થાઓ અને તેને રાજ્ય આપવું.” ત્યાર પછી નિર્વૃત્તિ તે સેનાને લઈ ઈન્દ્રપુરનગરમાં ગઈ. ત્યાંના ઈન્દ્રદત્ત રાજાને ઘણાં બધાં પુત્રો હતા. પ્રસન્ન થયેલ ઈન્દ્રદત્ત વિચારે છે કે “હું નક્કી 20 બીજા રાજાઓ કરતા સારો હોઈશ, તેથી જ આ અહીં આવી છે.”

તેણે આખા નગરમાં ધજાઓ ફરકાવડાવી. અમુક સ્થાને એક ખીલામાં આઠ ચક્રો અને તે આઠ ચક્રો પછી એક પૂતળી સ્થાપી. તેની આંખ વિંધવાની હતી. (આશય એ છે કે — સ્વયંવરના

૬૯. તિરસ્કુર્વન્તિ તેન તે નૈવ ગણિતાઃ, ગૃહીતાઃ કલાઃ, તે ચાચ્યે દ્વાવિંશતિઃ કુમારા ગ્રાહ્યમાણાસ્તમાચાર્ય પિટ્ટ્યન્તિ અવચનાનિ ચ ભણન્તિ, યદિ સ આચાર્યઃ પિટ્ટેતિ તદા ગત્વા માતૃભ્યઃ 25 કથયન્તિ, તદા તાઃ તમાચાર્યં હીલયન્તિ (ડપાલભન્તે) કથમાહંસિ ?, કિં સુલભાણિ પુત્રજન્માણિ ?, અતસ્તે ન શિક્ષિતાઃ । ઇતશ્ચ મથુરાયાં પર્વતો રાજા, તસ્ય સુતા નિર્વૃત્તિનામ દારિકા, સા રાજ્ઞેડલડ્ કૃતોપનીતા, રાજા ભણતિ-યસ્તુભ્યં રોચતે ભર્તા સ, તતસ્તયા ભણિતં-યઃ શૂરો વીરો વિક્રાન્તઃ સ મમ ભર્તા ભવતુ, સ પુના રાજ્યં દદ્યાત્, તદા સા તદ્વલવાહનં ગૃહીત્વા ગતા ઇન્દ્રપુરં નગરં, તસ્યેન્દ્રદત્તસ્ય બહવઃ પુત્રાઃ, ઇન્દ્રદત્તસ્તુષ્ટિશ્ચિન્તયતિ-નૂનમહમન્યેથ્યો રાજથ્યો લષ્ટસ્તત આગતા, તતસ્તેનોચ્છ્રિતપતાકં નગરં કારિતં, 30 તત્રૈકસ્મિન્ અક્ષે (અક્ષાટકે) અષ્ટ ચક્કાણિ, તેષાં પુરતઃ શાલભઞ્જિકા

ઠવિયા, સા અચ્છિમ્મિ વિંધિતવ્વા, તતો ઇંદદત્તો રાયા સન્નદ્ધો ણિગ્ગતો સહ પુત્તેહિં, સાવિ કળ્ણા સવ્વાલંકારભૂસિયા એગમિ પૈસે અચ્છતિ, સો રંગો તે ચ રાયાણો તે ચ દંડભદ્ધભોઢ્યા જારિસો દોવતીએ, તથ રણ્ણો જેઢ્ઢો પુત્તો સિરિમાલીણામ કુમારો, સો ભણિતો-પુત્ત ! એસ દારિયા રજ્જં ચ ઘેત્તવ્વં, અતો વિંધ એતં પુત્તલિયંતિ, તાથે સોઠ્ઠકતકરણો તસ્સ સમૂહસ્સ મજ્ઢ્ઢો ઘણું ચેવ ગેપ્પિહત્તું ણ તરતિ, કહ્હઠ્ઠવિઠ્ઠણેણ ગહિતં, તેણ જતો વચ્ચતુ તતો વચ્ચતુત્તિ મુક્કો સરો, સો ચક્કે અપ્પિક્કિઠ્ઠુણ ભગ્ગો, એવં કસ્સઢ્ઢ એક્કં અરગંતરં વોલીણો કસ્સઢ્ઢ દોણિણ કસ્સઢ્ઢ તિણિણ અણ્ણેસિં બાહિરેણ ચેવ ણીતિ, તાથે રાયા અધિતિં પગતો-અહોઠ્ઠહં એતેહિં ધરિસિતોત્તિ, તતો અમચ્છેણ

અવસરે રાધાવેધ જે સાધે તેને આ નિર્વૃત્તિ અને રાજ્ય મળે. રાધાવેધની વિધિ આ પ્રમાણે છે— એક ખીલામાં આઠ ચક્રો ગોઠવવામાં આવે, તે આઠ ચક્રોમાં પણ પ્રથમ ચક્ર જો ડાબી બાજુ ફરતું 10 હોય તો તેના પછી ઉપર રહેલ બીજું ચક્ર જમણી બાજુ ફરતું હોય, ત્રીજું ડાબી બાજુ, આ રીતે પરસ્પર વિરુદ્ધ દિશામાં ગોળ-ગોળ ફરતાં આઠ ચક્રો ઉપરા-ઉપરી ગોઠવવામાં આવે. તેની ઉપર એક પૂતળી ફરતી રાખે, તેની ડાબી આંખ જે વિધે તે જીતે.)

ત્યારપછી ઈન્દ્રદત્તરાજા તૈયાર થઈને પુત્રોની સાથે (સ્વયંવર મંડપમાં જવા) નીકળ્યો. તે કન્યા પણ સર્વ-અલંકારોથી વિભૂષિત થયેલી એક બાજુ ઊભી રહે છે. તે રંગમંડપ, તે રાજાઓ 15 અને તે દંડભટભોજિકો વગેરેનું સ્વરૂપવર્ણન જે રીતે દ્રૌપદીના ચરિત્રમાં કરેલ છે તે રીતે અહીં પણ જાણી લેવું. તે રાજાને શ્રીમાળીનામે મોટો દીકરો હતો. રાજાએ તેને કહ્યું—“હે પુત્ર ! આ રાજ્ય અને દીકરી ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે તેથી તું આ પૂતળીને વિંધ.”

ત્યારે (કશો જ) અભ્યાસ કરેલો ન હોવાથી તે શ્રીમાળી તે સમૂહની વચ્ચે ધનુષ્યને પણ ઊંચકવા સમર્થ થયો નહીં. છતાં ગમે તેમ કરી તેણે ધનુષ્ય ઊંચક્યું. “જ્યાં જવું હોય ત્યાં જાય”— 20 એમ વિચારી તેણે બાણ છોડ્યું. તે બાણ ચક્ર સાથે અથડાઈને તૂટી ગયું. આ પ્રમાણે કોઈનું બાણ એક ચક્રને ઓળંગ્યું. કોઈનું બાણ બે ચક્રને, કોઈનું બાણ ત્રણ ચક્રને ઓળંગ્યું. બીજાઓનું બાણ તો બહારથી જ પસાર થઈ જતું હતું. આ જોઈ રાજા અધૃતિને કરવા લાગ્યો—“અહો ! આ પુત્રોએ મારી આબરું લઈ લીધી.”

૭૦. સ્થાપિતા, સાઠ્ઠિણ વેધિતવ્વા, તત ઇન્દ્રદત્તો રાજા સન્નદ્ધો નિર્ગતઃ સહ પુત્તેઃ, સાઠ્ઠિ કન્યા 25 સર્વાલંકારભૂષિતૈકસ્મિન્ પાશ્વે તિણ્ણિતિ, સ રઢ્ઢઃ તે ચ રાજાનસ્તે ચ દણ્ણભદ્ધભોજિકા યાદ્દશો દ્રૌપદ્યાઃ, તત્ર રાજ્ઞો જ્યેઢ્ઢઃ પુત્તઃ શ્રીમાલી નામ કુમારઃ, સ ભણિતઃ-પુત્ત ! એસ દારિકા રાજ્યં ચ ગ્રહીતવ્યમ્, અતો વિંધ્યેનાં શાલભજ્જિકાં ઇતિ, તદા સોઠ્ઠકતકરણઃ તસ્ય સમૂહસ્ય મધ્યે ધનુરેવ ગ્રહીતું ન શક્વોતિ, કથમપ્યનેન ગ્રહીતં, તેન યતો વ્રજતુ તતો વ્રજત્વિતિ મુક્તઃ શરઃ, સ ચક્કે આસ્ફાલ્ય ભગ્ગનઃ, એવં કસ્યચિત્ત્વં એકમરકાન્તરં વ્યતિક્રાન્તઃ કસ્યચિત્ત્વં દ્વે કસ્યચિત્ત્વીણિ, અન્યેષાં બાહ્ય એવ નિર્ગચ્છતિ, તદા રાજાઠ્ઠધૃતિં 30 પ્રગતઃ-અહો અહમેતૈર્ધર્ષિત ઇતિ, તતોઠ્ઠમાત્યેન * પાએ પ્ર. ।

૭૧ ભણિતો-ક્રીસ અર્ધિતિ કરેહ ?, રાયા ભણતિ-એતેહિં અહં અપ્પધાણો કતો, અમચ્ચો ભણતિ-
અસ્થિ અપ્પણો તુભ્મ પુત્તો મમ ધૂતાએ તણ્ણઓ સુરિંદદત્તો ણામ, સો સમત્થો વિંધિતું, અભિણ્ણાણાણિ
સે કહિતાણિ, કહિં સો ?, દરિસિતો, તતો સો રાઙ્ગણા અવગૂહિતો, ભણિતો-સેયં તવ એ એ અદ્ધ
રહચ્ચક્રે ભેત્તૂણ પુત્તલિયં અચ્છિમ્મિ વિંધિત્તા રજ્જસુક્કં ણિવ્વુતિદારિયં સંપાવિત્તએ, તતો કુમારો
જધાઽઽણવેહત્તિ ભણિરૂણ ઠાણં ઠાઙ્ગતૂણ ધણું ગેણ્ણહતિ, લક્ખવાભિમુહં સરં સજ્જેતિ, તાણિ ય 5
દાસરૂ વાણિ ચચ્છિસં ઠિતાણિ રોઙ્ગિતિ, અપ્પણે ય ઊભયતો પાસિં ગહિતચ્ચગ્ગા, જતિ કહવિ લક્ખવસ્સ
ચુક્કતિ તતો સીસં છિંદિતવ્વંતિ, સોઽવિ સે ઊવજ્જાઓ પાસે ઠિતો ભયં દેતિ-મારિજ્જસિ જતિ
ચુક્કસિ, તે બાવીસંપિ કુમારા મા એસ વિન્ધિસ્સતિત્તિ વિસેસઽલ્લંઠાણિ વિગ્ઘાણિ કરેતિ, તતો
તાણિ ચત્તારિ તે ય દો પુરિસે બાવીસં ચ કુમારે અગણંતેણ તાણં અદ્ધુહં રહચ્ચક્રાણં અંતરં જાણિરૂણં

ત્યારે અમાત્યે કહ્યું-“તમે શા માટે અધૃતિને કરો છો ?” રાજાએ કહ્યું-“આ લોકોએ મારું 10
નીચાજોવાપણું કર્યું.” અમાત્ય કહે છે-“મારી દીકરીથી ઉત્પન્ન થયેલ સુરેન્દ્રદત્તનામે એક અન્યપુત્ર
પણ તમારે છે, તે આ પૂતળીને વીંધવા માટે સમર્થ છે.” (તે માટે પૂર્વે, દિવસ, મુહૂર્ત, રાજા
સાથેનો દીકરીનો સંવાદ વગેરે જે કાગળ ઉપર લખી રાખેલું તે સર્વ) ચિહ્નો=સાબિતીઓ રાજાને
કહી. રાજાએ પૂછ્યું-“તે ક્યાં છે ?” મંત્રીએ દેખાડ્યો. તેથી રાજા તેને ભેટ્યો અને કહ્યું-“તારે
આ કલ્યાણકારી છે કે- આ આઠ રથચક્રોને ભેદીને, પૂતળીને આંખમાં વીંધિને રાજ્યના સુખને 15
અને નિર્વૃત્તિ દીકરીને પ્રાપ્ત કરવું.” ત્યારપછી કુમાર “જેવી આપની આજ્ઞા” એમ કહી તે સ્થાન
ઉપર જઈ ધનુષ્યને ગ્રહણ કરે છે. લક્ષ્યની સામે બાણને તૈયાર કરે છે.

બીજી બાજુ તે ચાર દાસપુત્રો ચારે દિશામાં ઊભા રહીને સ્ખલના કરે છે. બીજા બે પુરુષો
બંને બાજુ હાથમાં તલવાર લઈને લક્ષ્ય ચૂકે તો શીર્ષ છેદવા માટે ઊભા છે. તે કુમારનો આચાર્ય
પણ પાસે ઊભેલો બીક બતાવે છે કે-“જો ચૂકીશ તો તું મરીશ.” “આ વીંધે નહીં” તે માટે 20
વિશેષથી ઉચ્છૃંખલ થયેલા તે બાવીસ કુમારો પણ (આ કુમારને) વિઘ્નો કરે છે. આ ચાર દાસપુત્રો,
તે બે પુરુષો અને આ બાવીસ કુમારોને ગણકાર્યા વિના તે આઠ ચક્રોનાં અંતરને જાણીને, લક્ષ્ય

૭૧. ભણિતઃ-કિમર્ધૃતિ કરોષિ ?, રાજા ભણતિ-એતૈરહમપ્રધાનઃ કૃતઃ, અમાત્યો ભણતિ-
અસ્ત્યન્યો યુષ્માકં પુત્રો મમ દુહિતુસ્તનુજઃ સુરેન્દ્રદત્તો નામ, સ સમર્થો વેધિતુમ્, અભિજ્ઞાનાનિ તસ્મૈ
કથિતાનિ, કુત્ર સઃ ?, દર્શિતઃ, તતઃ સ રાજ્ઞાઽવગૂહિતો, ભણિતઃ-શ્રેયસ્તવૈતાનિ અષ્ટ રથચક્રાણિ ભિત્ત્વા 25
શાલભઙ્ગિકામક્ષિણ વિદ્ધ્વા રાજ્યશુલ્કાં નિર્વૃત્તિદારિકાં સંપ્રાપ્તું, તતઃ કુમારો યથાઽઽજ્ઞાપયતેતિ ભણિત્વા
સ્થાનં સ્થિત્વા ધનુર્ગુહ્વાતિ, લક્ષ્યાભિમુખં શરં નિસૂજતિ (સજ્જયતિ), તે ચ દાસાશ્વતુર્દિશં સ્થિતાઃ સ્ખલનાં
કુર્વન્તિ, અન્યૌ ચોભયતઃ પાર્શ્વયોર્ગૃહીતચ્ચક્રગૌ, યદિ કથમપિ લક્ષ્યાદ્ભ્રશ્યતિ તદા શીર્ષે છેત્તવ્યમિતિ,
સોઽપિ તસ્યોપાધ્યાયઃ પાણ્વે સ્થિતઃ ભયં દદાતિ-મારચિષ્યસે યદિ ભ્રશ્યસિ, તે દ્વાર્વિશતિરપિ કુમારા
મા એષ વ્યાત્સીદિતિ વિશેષોચ્છૃંહુલા વિઘ્નાન્ કુર્વન્તિ, તતસ્તાંશ્ચતુરસ્તૌ ચ દ્વૌ પુરુષૌ દ્વાર્વિશતિં ચ 30
કુમારાનગણયતા તેષામષ્ટાનાં રથચક્રાણામન્તરં જ્ઞાત્વા

૭૨ તંમિ લક્ષ્મે ણિરુદ્ધાએ દિટ્ટીએ અણ્ણમતિં અકુણમાણેણ સા ધિઙ્ઙિયા વામે અચ્છિમ્મિ વિદ્ધા, તતો લોગેણ ડક્કિઢ્ઢિસીહણાદકલકલુમિસ્સો સાધુકારો કતો, જથા તં ચક્કં દુક્ખં ભેત્તું એવં માણુસત્તણંપિ ૭ । ‘ચમ્મે ત્તિ-જથા એગો દહો જોયણસયસહસ્સવિચ્છિણ્ણો ચમ્મેણ ણદ્ધો, એગં સે મજ્ઞે છિદ્ધં જત્થ કચ્છભસ્સ ગીવા માયતિ, તત્થ કચ્છભો વાસસતે વાસસતે ગતે ગીવં પસારેતિ, તેણ કહવિ ગીવા પસારિતા, જાવ તેણ છિદ્ધેણ નિગ્ગતા, તેણ જોતિસં દિદ્ધં કોમુદીએ પુપ્ફફલાણિ ચ, સો આગતો, સયણિજ્જયાણં દાએમિ, આણેત્તા સવ્વતો પલોયતિ, ણ પેચ્છતિ, અવિ સો, ણ ચ માણુસાતો ૮ ।

યુગદષ્ટાન્તપ્રતિપાદનાયાઽઽહ-

પુવ્વંતે હોજ્જ જુગં અવરંતે તસ્સ હોજ્જ સમિલા ૩ ।

૧૦ જુગછિદ્ધંમિ પવેસો ઇય સંસઙ્ગો મણુયલંભો ॥૮૩૩॥

ઉપર દષ્ટિને સ્થાપિત કરીને, અન્યત્ર મનને જવા દીધા વગર તે પૂતળીની ડાબી આંખને કુમાર વીધે છે. તેથી લોકોએ હર્ષ, સિંહનાદ અને કલકલથી મિશ્ર એવો “બહુ સરસ-બહુ સરસ” એ પ્રમાણે સાધુકાર કર્યો. જેમ તે ચક્રને ભેદી (પૂતળીની આંખ વીધવી) દુષ્કર છે તેમ મનુષ્યપણું પુનઃ પામવું પણ દુષ્કર છે. - ૭

૧૫ ૮. ચર્મનું દષ્ટાન્ત : એક લાખ યોજન વિસ્તારવાળું એક સરોવર કે જે ચર્મથી (અત્યંત પ્રમાણમાં અને અતિ ગાઢ હોવાથી શેવાળના સમૂહને ચામડાની ઉપમા આપી છે. તેથી ચર્મથી=શેવાળથી इति उपदेशपदवृत्तौ) ઢંકાયેલું છે, તેમાં એક જ એવું છિદ્ર છે, જેમાં કાચબાનું ગળું સમાય છે. તેમાંથી કાચબો દર એકસો વર્ષે પોતાનું ગળું બહાર કાઢે છે. (એકવાર) તે કાચબાએ કોઈક રીતે તે છિદ્રમાંથી પોતાનું ગળું બહાર કાઢ્યું. તેણે શરદપૂર્ણિમાને દિવસે નક્ષત્રાદિ ૨૦ પરિવાર સહિતનો ચંદ્ર અને પુષ્પફળો જોયા. તે કાચબો (ફરી સરોવરમાં ડૂબકી લગાવી સ્વજનો પાસે) આવ્યો, “મારા સ્વજનોને પણ આ બતાવું.” સ્વજનો સાથે પાછા સપાટીએ આવીને ચારે બાજુ (તે છિદ્રને) શોધે છે પરંતુ ક્યાંય તે મળતું નથી. કદાચ તે (દિવતાના પ્રભાવે ફરી પ્રાપ્ત કરે પણ) મનુષ્યપણાથી ભ્રષ્ટ થયેલ જીવ ફરી મનુષ્યપણાને પામતો નથી. - ૮ ॥૮૩૧-૮૩૨॥

અવતરણિકા : યુગદષ્ટાન્તનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

૨૫ ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

૭૨. તર્સિમલ્લક્ષ્યે નિરુદ્ધયા દૃષ્ટ્યા અન્યત્ર મતિમકુર્વતા સા શાલભઙ્ગિકા વામેઽક્ષિણ વિદ્ધા, તતો લોકેનોત્કૃષ્ટિસિંહનાદકલકલોન્મિશ્રઃ સાધુકારઃ કૃતઃ, યથા તચ્ચક્કં દુઃખં ભેત્તુમેવં માનુષ્યમપિ ૭ । ચર્મેતિ-ચથૈકો હ્રદો યોજનશતસહસ્રવિસ્તીર્ણશ્ચર્મણા નદ્ધઃ, એકં તસ્ય મધ્યે છિદ્રં યત્ર કચ્છપસ્ય ગ્રીવા માતિ, તત્ર કચ્છપો વર્ષશતે વર્ષશતે ગતે ગ્રીવાં પ્રસારયતિ, તેન કથમપિ ગ્રીવા પ્રસારિતા યાવત્તેન છિદ્રેણ ૩૦ નિર્ગતા, તેન જ્યોતિદૃષ્ટં કૌમુદ્યાં પુષ્પફલાણિ ચ, સ આગતઃ, સ્વજનાનાં દર્શયામિ, આનીય સર્વતઃ પ્રલોકયતિ, ન પ્રેક્ષતે, અપિ સઃ, ન ચ માનુષ્યાત્ ૮ ।

વ્યાખ્યા : જલનિધેઃ પૂર્વાન્તે ભવેદ્ યુગમ્, અપરાન્તે તસ્ય ભવેત્ સમિલા તુ, એવં વ્યવસ્થિતે સતિ યથા યુગચ્છિદ્રે પ્રવેશઃ સંશયિતઃ, 'ઇય' એવં સંશયિતો મનુષ્યલાભો, દુર્લભ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

જહ સમિલા પબ્ભદ્વા સાગરસલિલે અણોરપારંમિ ।

પવિસેજ્જ જુગ્ગછિદ્ધું કહવિ ભમંતી ભમંતંમિ ॥૮૩૪॥

વ્યાખ્યા : યથા સમિલા પ્રભ્રષ્ટા 'સાગરસલિલે' સમુદ્રપાનીયે 'અણોરપાર'મિતિ દેશીવચનં 5
પ્રચુરાર્થે ઉપચારત આરાદ્ધાગપરભાગરહિત ઇત્યર્થઃ, પ્રવિશેત્ યુગચ્છિદ્રં કથમપિ ભ્રમન્તી ભ્રમતિ યુગ ઇત્યેવં દુર્લભં માનુષ્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

સા ચંડવાયવીચીપણુલ્લિયા અવિ લભેજ્જ યુગછિદ્ધું ।

ણ ય મણુસાઝ ભદ્દો જીવો પડિમાણુસં લહ્હ ॥૮૩૫॥

વ્યાખ્યા : સા સમિલા ચણ્ડવાતવીચીપ્રેરિતા સત્યપિ લભેત યુગચ્છિદ્રં, ન ચ માનુષ્યાદ્ 10
ભ્રષ્ટો જીવઃ પ્રતિમાનુષં લભત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ૙દાનીં પરમાણુ, જહા એગો ઁખંભો મહાપમાણો, સો દેવેણં ચુણ્ણેઝ્ઝણં અવિભાગિમાણિ ઁંડાણિ કારુણ ણાલિયાએ પવિચ્છતો, પચ્છ મંદરચૂલિયાએ

ટીકાર્થ : ૯. યુગદ્વંત : સમુદ્રના એક કિનારે ધુંસરી હોય અને બીજા કિનારે તેની સમિલા (ધુંસરીમાં નાંખવાનો લાકડાનો ખીલો) હોય. આમ, સમુદ્રના સામસામેના કિનારે આ બંને હોય અને સમુદ્રમાં તરતાં તરતાં ધુંસરીના છિદ્રમાં સમિલા જાતે પ્રવેશે એ જેમ સંદિગ્ધ છે તેમ 15
મનુષ્યપણાની પ્રાપ્તિ પણ સંદિગ્ધ છે અર્થાત્ દુર્લભ છે. ॥૮૩૩॥

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : આ પાર કે પર પારથી રહિત એવા વિશાળ સમુદ્રના પાણીમાં તણાયેલી સમિલા ભમતા એવા યુગના છિદ્રમાં ભમતી ભમતી કો'ક રીતે પ્રવેશે, એ પ્રમાણે માનુષ્ય દુર્લભ છે. (અર્થાત્ સમિલાનો છિદ્રમાં પ્રવેશ જેમ દુર્લભ છે તેમ મનુષ્યપણું દુર્લભ છે.) મૂળગાથામાં 20
“અણોરપારંમિ” શબ્દ દેશી છે, જે પ્રચુર અર્થમાં વપરાય છે. અહીં તેનો ઉપચારથી (અર્થાત્ વાસ્તવિક રીતે સમુદ્રને કિનારા છે છતાં ઉપચારથી = વ્યવહારથી) “આ પાર કે પર પાર રહિત” એ પ્રમાણે અર્થ જાણવો. ॥૮૩૪॥

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : પ્રચંડપવનના તરંગોથી પ્રેરાયેલી તે સમિલા કદાચ યુગના છિદ્રને પામે, પણ 25
મનુષ્યપણાથી ભ્રષ્ટજીવ પુનઃ મનુષ્યપણાને પામતો નથી. ॥૮૩૫॥

૧૦. પરમાણુનું દ્વંત : મોટા પ્રમાણવાળો એક થાંભલો છે. દેવે તે થાંભલાનો ચૂરો કરી અતિસૂક્ષ્મ (જેનો બીજો ભાગ ન થઈ શકે તેવા) કણિયાઓ કરીને નળીમાં નાંખ્યા. પછી મેરુપર્વતની ચૂલિકા ઉપર ઊભા રહીને નળીમાં ડૂંક મારી.

૭૩. ૙દાનીં પરમાણુઃ-યથૈકઃ સ્તમ્ભો મહાપ્રમાણઃ, સ ચૂર્ણયિત્વા દેવેનાવિભાગાનિ ચ્ણાણાનિ કૃત્વા 30
નાલિકાયાં પ્રક્ષિપ્તઃ, પશ્ચાન્મન્દરચૂલાયાં

સો સોયડ મચ્ચુજરાસમોચ્છુઓ તુરિયણિદ્વપવિચ્છતો ।

તાયારમવિંદંતો કમ્મભરપણોલ્લિઓ જીવો ॥૮૩૮॥

વ્યાખ્યા : સોઽકૃતપુણ્યઃ શોચતિ, મૃત્યુજરાસમાસ્તૃતો-વ્યાપ્તઃ, ત્વરિતનિદ્રયા પ્રક્ષિપ્તઃ, મરણનિદ્રયાઽભિભૂત ઇત્યર્થઃ, ત્રાતારમ્ 'અવિન્દન્' અલભન્નિત્યર્થઃ, કર્મભરપ્રેરિતો જીવ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

સ ચેત્થં મૃતઃ સન્-

કારુણમણેગાઠ્ઠં જમ્મમરણપરિયટ્ટણસયાઠ્ઠં ।

દુક્ખેણ માણુસત્તં જડ્ઢ લહડ્ઢ જહિચ્છયા જીવો ॥૮૩૯॥

વ્યાખ્યા : કૃત્વાઽનેકાનિ જન્મમરણપારાવર્તનશતાનિ દુઃખેન માનુષત્વં લભતે જીવો યદિ યદૃચ્છયા, કુશલપક્ષકારી પુનઃ સુખેન મૃત્વા સુખેનૈવ લભત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

તં તહ દુલ્લહલંભં વિજ્જુલયાચંચલં માણુસત્તં ।

લઢ્ઢૂણ જો પમાયડ્ઢ સો કાપુરિસો ન સપ્પુરિસો ॥૮૪૦॥

વ્યાખ્યા : તત્તથા દુર્લભલાભં વિદ્યુલ્લતાચચ્છલં માનુષત્વં લઢ્ઢ્વા યઃ 'પ્રમાદ્યતિ' પ્રમાદં કરોતિ સ કાપુરુષો ન સત્પુરુષ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ ઇત્યલં પ્રસન્નેન, પ્રકૃતં પ્રસ્તુમઃ-યથૈભિર્દશ-ભિર્દેશ્ચાન્તૈર્માનુષ્યં દુર્લભં તથાઽઽર્ચક્ષેત્રાદીન્યપિ સ્થાનાનિ, તતશ્ચ સામાયિકમપિ દુષ્ટ્રાપમિતિ,

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : મૃત્યુ અને ઘડપણથી ઘેરાયેલો, મરણનિદ્રાવડે હરાયેલો (મરણ પથારીએ પડેલો), રક્ષણ કરનાર વ્યક્તિને નહીં પામતો, કર્મના સમૂહથી યુક્ત અને પૂર્વભવોમાં પુણ્ય જેણે નથી કર્યું તેવો જીવ શોક કરે છે (અર્થાત્ "ધિક્કાર છે મને કે મેં એવું કોઈ પુણ્ય નથી કર્યું કે જેથી આવતાં ભવમાં મને સુખની પ્રાપ્તિ થાય" એ પ્રમાણે શોક કરે છે.) ॥૮૩૮॥

અવતરણિકા : આ પ્રમાણે મરીને તે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : અનેક સેંકડો જન્મ-મરણના ફેરા કરીને જો ભવિતવ્યતાથી કદાચ જીવ મનુષ્યપણાને પામે તો પણ દુઃખેથી પામે છે. જ્યારે સુકૃતોને કરનારો જીવ સુખેથી મરીને સુખેથી મનુષ્યપણાને પામે છે. ॥૮૩૯॥

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : તથા પ્રાપ્તિ જેની દુર્લભ છે, વીજળીની લતા જેવું જે ચંચલ છે તેવા મનુષ્યપણાને પામીને જે જીવ પ્રમાદ કરે છે તે જીવ દુર્જન છે પણ સજ્જન નથી. વધુ પ્રસંગોથી સર્યુ. પ્રસ્તુત વાત ઉપર આવીએ કે, જેમ આ દસ દષ્ટાન્તો દ્વારા માનુષ્ય દુર્લભ છે તેમ આર્યક્ષેત્રાદિ (ગા. ૮૩૧માં કહેલા) સ્થાનો પણ દુર્લભ છે તેથી સામાયિક પણ દુઃખેથી પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૮૪૦॥

+ આત્મનેપદમનિત્યમિત્યત્ર પ્રાપ્તમપિ ન સ્યાદ્ અપ્રાપ્તમપિ ચ સ્યાદિત્યનિત્યસ્યાર્થસ્તેન 'સમ્યક્ પ્રણમ્ય ન લભન્તિ કદાચનાપિ' ઇત્યત્રેવાત્ર પરસ્મૈપદિત્વાપેક્ષયા ન શતૃવિરોધાવહઃ ★ મણુસયત્તં પ્ર૦ ।

અથવા માનુષ્યે લબ્ધેઽપ્યેભિઃ કારણૈર્દુર્લભં સામાયિકમિતિ પ્રતિપાદયન્નાહ-

આલસ્ય મોહઽવગ્ના શંભા કોહા પમાય કિવગ્નાત્તા ।

ભયસોગા અગ્નાગ્ના વક્ષેવ કુતૂહલા રમણા ॥૮૪૧॥

વ્યાખ્યા : આલસ્યાન્ન સાધુસક્ષાશં ગચ્છતિ શૃણોતિ વા, મોહાદ્ ગૃહકર્તવ્યતામૂઢો વા,

- 5 અવજ્ઞાતો વા ક્રિમેતે વિજાનન્તીતિ, સ્તમ્ભાદ્ વા જાત્યાદ્યભિમાનાત્ ક્રોધાદ્ વા સાધુદર્શનાદેવ કુપ્યતિ, 'પ્રમાદાત્' વા મદ્યાદિલક્ષણાત્ 'કૃપણત્વાત્' વા દાતવ્યં કિચ્છિદિતિ, 'ભયાત્' વા નરકાદિભયં વર્ણયન્તીતિ, 'શોકાત્' વા ઇષ્ટવિયોગજાત્ 'અજ્ઞાનાત્' કુદૃષ્ટિમોહિતઃ, 'વ્યાક્ષેપાદ્' બહુકર્તવ્યતામૂઢઃ, 'કુતૂહલાત્' નટાદિવિષયાત્, 'રમણાત્' લાવકાદિખેડુનેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૪૧॥

એતેર્હિ કારણૈર્હિ લબ્દ્વૂણ સુદુલ્લહંપિ માણુસ્સં ।

- 10 ણ લહૈ સુર્તિ હિયકરિં સંસારુત્તારણિં જીવો ॥૮૪૨॥

વ્યાખ્યા : એભિઃ 'કારણૈઃ' આલસ્યાદિભિર્લબ્ધ્વા સુદુર્લભમપિ માનુષ્યં ન લભતે શ્રુતિં હિતકારિણીં સંસારોત્તારિણીં જીવ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥ વ્રતાદિસામગ્રીયુક્તસ્તુ કર્મરિપૂન્ વિજિત્યાવિકલચારિત્ર-સામાયિકલક્ષ્મીમવાપ્નોતિ, યાનાદિગુણયુક્તયોધવજ્જયલક્ષ્મીમિતિ ॥

- 15 **અવતરશિકા :** અથવા મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત થવા છતાં આગળ કહેવાતા (જે) કારણોવડે સામાયિક દુર્લભ છે. તે કારણોનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : આળસ, મોહ, અવજ્ઞા, અભિમાન, ક્રોધ, પ્રમાદ, કૃપણતા, ભય, શોક, અજ્ઞાન, વ્યાક્ષેપ, કુતૂહલ, રમત.

- ટીકાર્થ : જીવ આળસને કારણે સાધુ પાસે આવે નહીં અથવા ધર્મ સાંભળે નહીં અથવા મોહથી એટલે કે ઘરની કર્તવ્યતામાં મોહ પામવાને કારણે અથવા સાધુઓ શું જાણે છે ? (અર્થાત્ 20 કશું જાણતા નથી) એવા પ્રકારની અવજ્ઞાથી, જાતિ વગેરેના અભિમાનથી, સાધુના દર્શન માત્રથી ક્રોધ ઉત્પન્ન થતો હોવાથી; મદ્ય, વિષય, કષાયાદિ પ્રમાદને કારણે, "જો ત્યાં જઈશ તો કંઈક દાન કરવું પડશે" આવી કૃપણતાને કારણે, નરકાદિના ભયોનું વર્ણન કરે છે (અને તે સાંભળી મને ભય ઉત્પન્ન થાય છે) એવા ભયથી, ઈચ્છિત વસ્તુનો વિયોગ થતાં ઉત્પન્ન થયેલ શોકથી, કુદૃષ્ટિઓથી મોહિત થયેલ જીવ અજ્ઞાનથી, ઘણાં કામોમાં વ્યસ્ત હોવાથી, નટાદિને જોવાની 25 કુતૂહલતાને કારણે, તથા પક્ષી વગેરેની રમતને કારણે, (અર્થાત્ કૂકડાઓ વગેરેનું પરસ્પર યુદ્ધ કરાવવા રૂપી રમતને કારણે) જીવ સાધુ પાસે જતો નથી કે ધર્મશ્રવણ કરતો નથી.

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

- ટીકાર્થ : આળસાદિ આ કારણોવડે અત્યંત દુર્લભ એવા મનુષ્યપણાને પામીને પણ જીવ સંસારમાંથી પાર ઉતારનારી હિતકર વાણી પ્રાપ્ત કરતો નથી. તેનાથી ઊંધું જેમ (હાથી વિ.) 30 યાનાદિગુણથી યુક્ત એવો યોદ્ધા જયરૂપી લક્ષ્મીને પામે છે તેમ વ્રતાદિ સામગ્રીથી યુક્ત જીવ કર્મશત્રુને જીતીને, સંપૂર્ણ ચારિત્રસામાયિકરૂપ લક્ષ્મીને પામે છે. ॥૮૪૨॥

આહ ચ—

जाणावरणपहरणे जुद्धे कुसलत्तणं च णीती य ।

दक्खत्तं ववसाओ सरीरमारोग्गया चेव ॥८४३॥

व्याख्या : यानं—हस्त्यादि, आवरणं—कवचादि, प्रहरणं—खड्गादि, यानावरणप्रहरणानि, युद्धे कुशलत्वं च—सम्यग्ज्ञानमित्यर्थः, 'नीतिश्च' निर्गमप्रवेशरूपा 'दक्षत्वम्' आशुकारित्वं 'व्यवसायः' 5 शौर्यं शरीरम् अविकलम् 'आरोग्यता' व्याधिवियुक्तता चैवेति । एतावद्गुणसामग्र्यविकल एव योद्यो जयश्रियमाप्नोतीति दृष्टान्तः, दार्ष्टान्तिकयोजना त्वियं—

“जीवो जोहो जाणं वयाणि आवरणमुत्तमा खंती ।

झाणं पहरणमिदं गीयत्थत्तं च कोसलं ॥१॥

दक्खाइजहोवायाणुरु वपडिवत्तिवत्तिया णीति । 10

दक्खत्तं क्रिययाणं जं करणमहीणकालंमि ॥२॥

करणं सहणं च तवोवसग्गदुग्गावतीए ववसाओ ।

एतेहिं सुणिरोगो कम्मरिउं जिणति सव्वेहिं ॥३॥”

अवतरशिक्षा : કહ્યું છે ⇨

ગાથાર્થ : વાહન, આવરણ, શસ્ત્ર, યુદ્ધમાં કુશલપણું, નીતિ, દક્ષપણું, શૌર્ય, શરીર અને 15 આરોગ્ય, (આટલી સામગ્રીથી યુક્ત યોદ્ધા જીતે છે.)

ટીકાર્થ : હાથી, ઘોડા વગેરે વાહનો, બખ્તરાદિ આવરણો, તલવારાદિ શસ્ત્રો, યુદ્ધ કેવી રીતે લડવું વગેરેનું સમ્યગ્જ્ઞાન, યુદ્ધમાં ગમનાગમનની નીતિ, ઝડપથી કાર્યનું કરવાપણું, શૌર્ય, સંપૂર્ણશરીર અને રોગાદિનો અભાવ, આટલા ગુણો અને સામગ્રીથી યુક્ત એવો જ યોદ્ધા વિજયરૂપ લક્ષ્મીને પામે છે. આ દૃષ્ટાન્ત થયું. હવે દાર્ષ્ટાન્તિક યોજના આ પ્રમાણે જાણવી. 20

યોદ્ધા તરીકે જીવ, વાહન તરીકે વ્રતો, બખ્તરાદિના સ્થાને ઉત્તમ ક્ષમા, શસ્ત્રરૂપે ધ્યાન અને કુશળત્વરૂપે ગીતાર્થપણું ઈષ્ટ છે. ॥૧॥ ^(૧) દ્રવ્ય—ક્ષેત્ર—કાળ અને ભાવમાં જ્યાં જે ઉપાય હોય, જેમકે દ્રવ્યમાં આ વસ્ત્રાદિ દ્રવ્યો આ રીતે લેવા, ક્ષેત્ર—કાળમાં=આવા ક્ષેત્રમાં કે આવા કાળમાં ઉત્સર્ગ — અપવાદથી ધર્મદેશના કરવી, ભાવમાં = ગ્લાનાદિની આ રીતે સેવા કરવી વિ. રૂપ જે ઉપાય હોય ત્યાં તેને અનુરૂપ જ્ઞાનનું અનુસરણ એ નીતિ જાણવી. તે તે સમયે તે તે ક્રિયાઓ કરવી 25 એ દક્ષત્વ (અર્થાત્ વૈયાવચ્ચના સમયે વૈયાવચ્ચ, પરિલેહણના સમયે પરિલેહણ, સ્વાધ્યાયના સમયે સ્વાધ્યાય કરવો તે દક્ષત્વ જાણવું.) ॥૨॥

દુઃખેથી બહાર નીકળી શકાય એવી આપત્તિ આવવા છતાં ધૃતિપૂર્વક તપને કરવો અને ઉપસર્ગોમાં આકુળ—વ્યાકુળ થયા વિના જે સહન કરવું તે શૌર્ય જાણવું. આ સર્વ સામગ્રીઓવડે

૭૫. જીવો યોદ્ધો યાનં વ્રતાનિ આવરણમુત્તમા ક્ષાન્તિઃ । ધ્યાનં પ્રહરણમિષ્ટં ગીતાર્થત્વં ચ કૌશલ્યમ્ 30 ॥ ૧ ॥ દ્રવ્યાદિયથોપાયાનુરૂપપ્રતિપત્તિવર્તિતા નીતિઃ । દક્ષત્વં ક્રિયાણાં યત્કરણમહીનકાલે ॥૨॥ કરણં સહનં ચ તપસઃ ઉપસર્ગદુર્ગાપત્તૌ વ્યવસાયઃ । એતૈઃ સુનીરોગઃ કર્મરિપું જયતિ સર્વૈઃ ॥૩॥

વિજિત્ય ચ સમગ્રસામાયિકશ્રિયમાસાદયતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૪૩॥

અથવાઽનેન પ્રકારેણાઽઽસાદ્યત ઇતિ-

દિદ્વે સુઽઽણુભૂઽ કમ્માણ ય્વઽ કઽ ડવસમે અ ।

મણવયણકાયજોગે અ પસત્યે લભ્મઽ બોહી ॥૮૪૪॥

- 5 વ્યાખ્યા : દૃષ્ટે ભગવતઃ પ્રતિમાદૌ સામાયિકમવાપ્યતે, યથા શ્રેયાંસેન ભગવદ્દર્શનાદવાસમિતિ, કથાનકં ચાધઃ કથિતમેવ, શ્રુતે ચાવાપ્યતે યથાઽઽનન્દકામદેવાભ્યામવાસમિતિ, અત્ર કથાનકમુપરિતનાઙ્ગાદવસેયમ્, અનુભૂતે ક્રિયાકલાપે સત્યવાપ્યતે, યથા વલ્કલચીરિણા પિત્રુપકરણં પ્રત્યુપેક્ષમાણેનેતિ, કથાનકં કથિકાતોઽવસેયં, કર્મણાં ક્ષયે કૃતે સતિ પ્રાપ્યતે, યથા ચણ્ડકૌશિકેન પ્રાપ્તમ્, ઉપશમે ચ સત્યવાપ્યતે યથાઽઽઙ્ગ ષિણા, મનોવાક્રાયયોગે ચ પ્રશસ્તે લભ્યતે બોધિઃ, સામાયિકમનર્થાંતરમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

અથવાઽનુકમ્પાદિભિરવાપ્યતે સામાયિકમિત્યાહ-

અણુકંપઽકામણિજ્જર બાલતવે દાણવિણયવિભ્મંગે ।

સંયોગવિષ્પઓગે વસણૂસવઙ્ગિ સક્કારે ॥૮૪૫॥

સુનિરોગી જીવ કર્મશત્રુને જીતે છે. ॥૩॥ અને જીતીને સમગ્ર ચારિત્રસામાયિકરૂપ લક્ષ્મીને પામે

15 છે. ॥૮૪૩॥

અવતરણિકા : અથવા આ પ્રકારવડે જીવ સામાયિક પામે છે ⇨

ગાથાર્થ : દર્શનથી, શ્રવણથી, અનુભવથી, કર્મોના ક્ષયથી, કર્મોના ઉપશમથી, અને પ્રશસ્ત એવા મન-વચન-કાયાના યોગમાં જીવ સામાયિકને પામે છે.

- ટીકાર્થ : (૧) ભગવાનની પ્રતિમા વગેરેના દર્શનથી જીવ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરે છે જેમ કે શ્રેયાંસકુમારે ભગવાનના દર્શનથી સામાયિક પ્રાપ્ત કર્યું. આ સંબંધી કથાનક પૂર્વે (ગા. ૩૨૨ માં) કહેવાઈ ગયું છે. (૨) શ્રવણથી પ્રાપ્ત થાય છે જેમ કે *આનંદ અને કામદેવશ્રાવકે ભગવાન-મહાવીર પાસે ધર્મ સાંભળીને સામાયિક પ્રાપ્ત કર્યું. આ સંબંધી કથાનક ઉપરના અંગ (ઉપાસક-દશાંગ)માંથી જાણી લેવું. (૩) ચારિત્ર ક્રિયાઓના અનુભવથી, જેમ કે પિતાના ઉપકરણોનું પરિલેહણ કરતા *વલ્કલચીરીએ પ્રાપ્ત કર્યું. આનું કથાનક કથાના પ્રતિપાદક ગ્રંથો(પરિશિષ્ટ-પર્વાદિ)માંથી જાણવું. (૪) કર્મોનો ક્ષય કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે, જેમ ચંડકૌશિકે પ્રાપ્ત કર્યું. (૫) ઉપશમ થતાં પ્રાપ્ત થાય છે જેમ કે, અંગ-ઋષિએ પ્રાપ્ત કર્યું. (અંગઋષિનું દષ્ટાન્ત આગળ ગા. ૧૨૯૩માં આપેલ છે.) (૬) મન-વચન-કાયાના યોગ પ્રશસ્ત હોય ત્યારે જીવ બોધિને પામે છે. અહીં બોધિ અને સામાયિક એ સમાનાર્થી શબ્દો છે. ॥૮૪૪॥

અવતરણિકા : અથવા અનુકંપાદિ કારણોથી જીવ સામાયિક પામે છે, આ વાતને કહે છે.

- 30 ગાથાર્થ : અનુકંપા, અકામનિર્જરા, બાળતપ, દાન, વિનય, વિભંગજ્ઞાન, સંયોગ-વિયોગ, વ્યસન, ઉત્સવ, ઋદ્ધિ અને સત્કાર.

★ આ દષ્ટાન્તો પરિશિષ્ટમાંથી જોઈ લેવા.

વેજ્જે મેંઠે તહ ઇંદનાગ કયડણ્ણ પુપ્ફસાલસુણ્ણ ।

સિવદુમહુરવણિભાડય આહીરદસણ્ણિલાપુત્તે ॥૮૪૬॥

વ્યાખ્યા : અનુકમ્પાપ્રવણચિત્તો જીવઃ સામાયિકં લભતે, શુભપરિણામયુક્તવાદ્, વૈદ્યવત્, પ્રતિજ્ઞેયમેવ મનાગ્ વિશેષિતવ્યા, હેતુદૃષ્ટાન્તાન્યત્વં તુ પ્રતિપ્રયોગં ભણિધ્યામઃ—અકામનિર્જરાવાન્ જીવઃ સામાયિકં લભતે, શુભપરિણામયુક્તવાન્મિષ્ઠવત્, બાલતપોયુક્તવાદિન્દ્રનાગવત્, 5 સુપાત્રપ્રયુક્તયથાશક્તિશ્રદ્ધાદાનત્વાત્ કૃતપુણ્યકવત્, આરાધિતવિનયત્વાત્ પુષ્પશાલસુતવત્, અવાસવિભદ્ગ્જ્ઞાનત્વાત્ તાપસશિવરાજઋષિવત્, દષ્ટદ્રવ્યસંયોગવિપ્રયોગત્વાત્ મથુરાદ્વયવા- સિવણિગદ્વયવત્, અનુભૂતવ્યસનત્વાદ્ ભ્રાતૃદ્વયશકટચક્રવ્યાપાદિતમલ્લણ્ડીલબ્ધમાનુષત્વ- સ્ત્રીગર્ભજાતપ્રિયદ્વેષ્યપુત્રદ્વયવત્, અનુભૂતોત્સવત્વાદાભીરવત્, દષ્ટમહર્દ્ધિક્તવાદ્શાર્ણભદ્રરાજવત્,

ગાથાર્થઃ વૈદ્ય, મહાવત, ઈન્દ્રનાગ, કૃતપુણ્ય, પુષ્પશાલપુત્ર, શિવરાજઋષિ, બે મથુરાના 10 વેપારીઓ, બ્રાતા, આભીર, દશાર્ણ, ઈલાપુત્ર.

ટીકાર્થઃ (૧) અનુકંપામાં તત્પર ચિત્તવાળો જીવ શુભપરિણામથી યુક્ત હોવાથી વૈદ્યની જેમ સામાયિકને પ્રાપ્ત કરે છે. અહીં પ્રતિજ્ઞા “અનુકંપામાં તત્પરચિત્તવાળો જીવ સામાયિક પામે છે.” હેતુ → “શુભપરિણામથી યુક્ત હોવાથી”, અને “વૈદ્યની જેમ” એ દષ્ટાન્ત છે. આ જ રીતે આગળ પ્રતિજ્ઞા કંઈક બદલતા રહેવી અને તે સંબંધી જુદા-જુદા હેતુ અને દષ્ટાન્તો દરેક 15 પ્રયોગમાં અમે બતાવીશું.

(૨) પ્રતિજ્ઞા → અકામનિર્જરાવાળો જીવ સામાયિકને પામે છે. હેતુ → શુભપરિણામવાળો હોવાથી, દષ્ટાન્ત → મહાવતની જેમ.

(૩) પ્રતિજ્ઞા → બાળતપવાળો જીવ સામાયિકને પામે છે. હેતુ → બાળતપથી યુક્ત હોવાથી, 20 દષ્ટાન્ત → ઈન્દ્રનાગની જેમ.

(૪) (હવે પછી પ્રતિજ્ઞા બધે પૂર્વની જેમ થોડા-થોડા ફેરફારવાળી સ્વયં જાણી લેવી.) હેતુ → સુપાત્રને વિશે યથાશક્તિ શ્રદ્ધાપૂર્વક દાન આપતો હોવાથી, દષ્ટાન્ત → કૃતપુણ્યની જેમ.

(૫) હેતુ → વિનયની આરાધના કરેલ હોવાથી, દષ્ટાન્ત → પુષ્પશાલપુત્રની જેમ.

(૬) હેતુ → વિભંગ્જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરેલ હોવાથી, દષ્ટાન્ત → તાપસ શિવરાજઋષિની જેમ.

(૭) હેતુ → દ્રવ્યનો સંયોગ અને વિપ્રયોગ જોયેલ હોવાથી, દષ્ટાન્ત → બે મથુરામાં રહેનાર 25 બે વેપારીઓની જેમ.

(૮) હેતુ → વ્યસન અનુભવેલ હોવાથી, દષ્ટાન્ત → બે ભાઈઓ — ગાડાના પૈડાવડે સાપને મારવું (મલ્લણ્ડી — સાપની એક જાતિ) — મનુષ્યભવની પ્રાપ્તિ — સ્ત્રીના ગર્ભમાં અવતાર — પ્રિય અને દ્વેષી બે પુત્રોની જેમ—(ભાવાર્થ કથાનકથી ખ્યાલમાં આવી જશે.)

(૯) હેતુ → ઉત્સવ અનુભવેલ હોવાથી, દષ્ટાન્ત → ભરવાડની જેમ.

(૧૦) હેતુ → મહર્દ્ધિકને જોવાથી, દષ્ટાન્ત → દશાર્ણભદ્રની જેમ.

સત્કારકાઙ્ઠિ ક્ષણોઽપ્યલબ્ધસત્કારત્વાદિલાપુત્રવત્, ઇયમક્ષરગમનિકા, સામ્પ્રતમુદાહરણાનિ પ્રદર્શ્યન્તે-
 5 બારવતીએ કળહસ વાસુદેવસસ દો વેજ્જા-ધન્નંતરી વૈતરણી ય, ધન્નંતરી અભવિઓ, વૈતરણી
 ભવિઓ, સો સાધૂણ ગિલાણાણં પિણ્ણ સાહતિ, જં જસસ કાયવ્વં તં તસસ ફાસુણ્ણ પડોઆરેણ
 સાહતિ, જતિ સે અપ્પણો અત્થિ ઓસધાણિ તો દેતિ, ધ્વણંતરી પુણ જાણિ સાવજ્જાણિ તાણિ
 10 સાહતિ અસાધુપાઓગ્ગાણિ, તત્તો સાહુણો ભણંતિ-અમ્હં કતો ઇતાણિ ?, સો ભણતિ-ણ મણ
 સમણાણં અદ્ધાએ અજ્જાઇતં વેજ્જસત્થં, તે દોવિ મહારંભા મહાપરિગ્ગહા ય સવ્વાએ બારવતીએ તિગિચ્છં
 કરેંતિ, અણ્ણદા કળ્ણહો વાસુદેવો તિત્થગરં પુચ્છતિ-એતે બહૂણં ઢંકાદીણં વધકરણં કારુણ કઠિં
 ગમિસ્સંતિ ?, તાથે સામી સાધતિ-એસ ધ્વણંતરી અપ્પતિદ્ધાણે ણરણ ઉવવજ્જિહિતિ, એસ પુણ
 વૈતરણી કાલંજરવત્તિણીએ ગંગાએ મહાણદીએ વિંઙ્ગસસ ય અંતરા વાણરત્તાએ પચ્ચાયાહિતિ,

- 10 (૧૧) હેતુ → સત્કારને ઈચ્છનાર વ્યક્તિ પણ સત્કાર નહીં પામેલ હોવાથી (સામાયિકને પ્રાપ્ત કરે છે.) દષ્ટાંત → ઈલાપુત્રની જેમ. આ પ્રમાણે અક્ષરવ્યાખ્યા કરી. હવે ઉદાહરણો દેખાડાય છે.

* અનુકંપાનું દષ્ટાંત *

- 15 દ્વારિકાનગરીમાં કૃષ્ણવાસુદેવને બે વૈદ્ય છે. ધન્વંતરી અને વૈતરણી. ધન્વંતરી અભવ્ય છે
 અને વૈતરણી ભવ્યજીવ છે. વૈતરણી ગ્લાન સાધુઓને પ્રીતિવડે કહે છે, અર્થાત્ જેને જે ચિકિત્સા
 કરવા યોગ્ય છે તેને તે ચિકિત્સાનો નિરવધ ઉપાય બતાવે છે. જો પોતાની પાસે જ ઔષધો
 હોય તો તે પોતે જ આપે છે. જ્યારે ધન્વંતરી સાધુને અપ્રાયોગ્ય = જે સાવધ ઔષધો હોય
 તે બતાવે છે. તેથી સાધુઓ કહે છે કે “અમને આ ઔષધો ક્યાંથી કલ્પે ? ત્યારે તે કહે છે “મેં
 20 શ્રમણો માટે વૈદ્યકશાસ્ત્રો ભણ્યા નથી.” ધન્વંતરી અને વૈતરણી બંને મહારંભી અને મહાપરિગ્રહવાળા
 સંપૂર્ણ દ્વારિકામાં ચિકિત્સાને કરતા હતા.

એકવાર કૃષ્ણવાસુદેવ તીર્થકરને પૂછે છે કે-“આ વૈદ્યો ઘણાં બધાં કાગડાદિના વધને કરીને
 પરભવમાં ક્યાં જશે ?” ત્યારે સ્વામી કહે છે-“આ ધન્વંતરી અપ્રતિષ્ઠાનનામની નરકમાં ઉત્પન્ન
 થશે, અને આ વૈતરણી (૪)કાલંજરનામના પર્વતના માર્ગમાં (વત્તિણીએ) ગંગાનામે મહાનદી અને
 વિન્ધ્યપર્વતની વચ્ચે વાનર તરીકે ઉત્પન્ન થશે. ત્યાં તે મોટો થઈને સ્વયં યુથપતિપણાને કરશે.

- 25 ૭૬. દ્વારિકાયાં કૃષ્ણાસ્ય વાસુદેવસ્ય દ્વૌ વૈદ્યૌ-ધન્વન્તરી વૈતરણિશ્ચ, ધન્વન્તર્યંભવ્યો, વૈતરણિર્ભવ્યઃ,
 સ સાધુભ્યો ગ્લાનેભ્યઃ પ્રીત્યા કથયતિ, યદ્યસ્ય કર્તવ્યં તત્તસ્મૈ પ્રાસુકેન પ્રતીકારેણ કથયતિ, યદિ
 તસ્યાત્મનોઽસ્તિ (સન્તિ) ઔષધાનિ તદા દદાતિ, ધન્વન્તરી પુનર્યાનિ સાવદ્યાનિ તાનિ કથયતિ
 અસાધુપ્રાયોગ્યાણિ, તતઃ સાધવો ભણન્તિ-અસ્માકં કુત ઇતાનિ ?, સ ભણતિ-ન મયા શ્રમણાનામર્થાય
 વૈદ્યકશાસ્ત્રમધીતં, તૌ દ્વાવપિ મહારમ્ભૌ મહાપરિગ્રહૌ ચ સર્વસ્યાં દ્વારિકાયાં ચિકિત્સાં કુરુ તઃ, અન્યદા
 30 કૃષ્ણો વાસુદેવસ્તીર્થકરં પૃચ્છતિ-એતૌ બહૂનાં ઢંકાદીનાં વધકરણં કૃત્વા ક્વ ગમિષ્યતઃ ?, તદા સ્વામી
 કથયતિ-એષ ધન્વન્તરી અપ્રતિષ્ઠાને નરકે ઉત્પત્સ્યતે, એષ પુનર્વૈતરણી કાલજ્જરવત્તિન્યાં (અટવ્યાં) ગજ્ઞાયા
 મહાનદ્યા વિન્ધ્યસ્ય ચાન્તરા વાનરતયા પ્રત્યાયાસ્યતિ,

७९ ताथे सो वयं पत्तो सयमेव जूहवतित्तणं काहिति, तत्थ अण्णया साहुणो सत्थेण समं धाविस्संति, एगस्स य साधुस्स पादे सल्लो लग्गिहिति, ताथे ते भणंति-अम्हे पडिच्छामो, सो भणति-मा सव्वे मरामो, वच्चह तुब्भे अहं भक्तं पच्चक्खामि, ताहे णिब्बंधं काउं सोऽवि ठिओ, ण तीरति सल्लं णीणेत्तुं, पच्छ षंङ्गिळं पावितो छायां च, तेऽवि गता, ताहे सो वाणरजूहवती तं पदेसं एति जत्थ सो साधू, जाव पुरिल्लेहिं तं ददूण किलिकिलाइतं, तो तेण जूहाहिवेण तेसिं किलिकिला- 5 इतसहं सोऊण रू सितेण आगंतूण दिट्ठो सो साधू, तस्स तं ददूण ईहापूहा करंतस्स कहिं मया एरिसो दिट्ठेत्ति ?, जाती संभरिता, बारवइं संभरति, ताहे तं साधुं वंदति, तं च से सल्लं पासति, ताहे तिगिच्छं सव्वं संभरति, ततो सो गिरिं विलग्गिऊण सल्लुद्धरणिसल्लोहणीओ ओसहीओ य गहाय आगतो, ताथे सल्लुद्धरणीए पादो आलित्तो, ततो एंगमुहुत्तेण पडिओ सल्लो, पडणावितो

१० એકવાર ત્યાંથી સાર્થની સાથે સાધુઓ નીકળશે અને એક સાધુના પગમાં કાંટો વાગશે. ત્યારે અન્યસાધુઓ કહેશે કે “અમે પ્રતીક્ષા કરીએ.” તે કહેશે —“મારા કારણે બધા સાધુઓ (અહીં જંગલમાં) મૃત્યુ ન પામો, તમે જાવ અને હું અહીં અનશન કરીશ.” તે સમયે ઘણો આગ્રહ કરી તે એકલો સાધુ ત્યાં રહ્યો. પોતાના પગમાંથી કાંટો કાઢવા સમર્થ બનતો નથી. પાછળથી અચિત્તભૂમિ ઉપર જઈ એક વૃક્ષની છાયામાં બેઠો. અન્ય સાધુઓ જતા રહ્યા.

ત્યાં તે વાનરયૂથપતિ તે પ્રદેશમાં આવે છે જ્યાં આ સાધુ રહ્યો છે. (આમ તેમ કૂદાકૂદ 15 કરતા ફરે છે વગેરે વર્ણન “જાવ” શબ્દથી સમજી લેવું. ફરતા-ફરતા બધા વાનરો તે સાધુ પાસે પહોંચે છે.) ત્યાં સાધુની સામે ઊભા રહેલા વાનરો સાધુને જોઈને ‘કિલ-કિલ’ અવાજ કરે છે. તેથી તે વાનરયૂથાધિપતિ અન્યવાનરોના કિલ-કિલ શબ્દોને સાંભળીને ગુસ્સે થયેલો ત્યાં આવીને તે સાધુને જુએ છે. સાધુને જોઈને “આવા પ્રકારના વેષધારીને મેં ક્યાંક જોયા છે ?” એ પ્રમાણે વિચારણા કરતાં તેને જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તેમાં દ્વારિકાનગરીને તે યાદ કરે છે. 20 તે સાધુને વંદન કરે છે અને તેના તે શલ્યને જુએ છે. તેથી તે સર્વ ચિકિત્સાને યાદ કરે છે. ત્યાર પછી પર્વત ઉપર જઈને શલ્યોદ્ધારિણી, શલ્યરોહણી અને બીજી ઔષધિઓ લઈને આવ્યો. શલ્યોદ્ધારિણીવડે પગમાં લેપ લગાડ્યો. તેથી એક મુહૂર્ત પછી શલ્ય બહાર નીકળી ગયું. સંરોહિણી-

૭૭. તદા સ વયઃ પ્રાપ્તઃ સ્વયમેવ યૂથપતિત્વં કરિષ્યતિ, તત્રાન્યદા સાધવઃ સાર્થેન સમમાગમિષ્યન્તિ, 25 એકસ્ય ચ સાધોઃ પાદે શલ્યં લગિષ્યતિ, તદા તે ભગન્તિ-વયં પ્રતીક્ષામહે, સ ભગન્તિ-મા સર્વે પ્રિયામહે, વ્રજત યૂયમહં ભક્તં પ્રત્યાખ્યામિ, તદા સોઽપિ નિર્બન્ધં કૃત્વા સ્થિતઃ, ન શક્નોતિ શલ્યં નિર્ગમિતું, પશ્ચાત્ સ્થણ્ડિલં પ્રાપિતઃ છાયાં ચ, તેઽપિ ગતાઃ, તદા સ વાનરયૂથાધિપતિસ્તં પ્રદેશમેતિ યત્ર સ સાધુઃ, યાવત્ પૌરસ્ત્યૈસ્તં દૃષ્ટ્વા કિલિકિલાયિતં, તતસ્તેન યૂથાધિપેન તેષાં કિલિકિલાયિતશબ્દં શ્રુત્વા રુષ્ટેનાગત્ય દૃષ્ટઃ સ સાધુઃ, તસ્ય તં દૃષ્ટ્વા ઈંહાપોહૌ કુર્વતઃ ક્વ મયેદશો દૃષ્ટ ઇતિ ?, જાતિઃ સ્મૃતા, દ્વારિકાં સંસ્મરતિ, તદા તં સાધું વન્દતે, તચ્ચ તસ્ય શલ્યં પશ્યતિ, તદા ચિકિત્સાં સર્વાં સંસ્મરતિ, તતઃ સ ગિરિં વિલગ્ય 30 શલ્યોદ્ધરણીશલ્યરોહિણ્યોષધ્યૌ ચ ગૃહીત્વાઽઽગતઃ, તદા શલ્યોદ્ધરણ્યા પાદ આલિપ્તઃ, તત એકેન મુહૂર્તેન પતિતં શલ્યં, પ્રગુણિતઃ * એગંતે ।

સંરોહણી, તાહે તસ્સ પુરતો અક્ષરાણિ લિહતિ, જધા-અહં વેતરણી નામ વેજ્જો પુલ્લભવે બારવતી આસિ, તેહિંવિ સો સુતપુલ્લો, તાથે સો સાધૂ ધમ્મં કથેતિ, તાહે સો ભત્તં પચ્ચલ્લાતિ, તિપ્પિણ રાતિંદિયાણિ જીવિત્તા સહસ્સારં ગતો ॥ તથા ચાડ્ડહ-

સો વાણરજૂહવતી કંતારે સુવિહિયાણુકંપા ૧ ।

5

ભાસુરવરબોંદિધરો દેવો વેમાણિઓ જાઓ ॥૮૪૭॥

વ્યાખ્યા : નિગદસિદ્ધા । ઓંહિં પયંજતિ જાવ પેચ્છતિ તં સરીરગં તં ચ સાધું, તાહે આગંતૂણ દેવિંદ્ધિં દાણ્ણિ, ભણતિ ય તુજ્જપ્પસાદેણ મણ્ણે દેવિંદ્ધિં લલ્લન્તિ, તતોડ્ડણેણ સો સાધૂ સાહરિતો તેહિં સો સાધૂણં સગાસંતિ, તે પુચ્છંતિ-કિહ્ણસિ આગતો ?, તાહે સાહતિ । એવં તસ્સ વાણરસ્સ સમ્મત્ત-સામાઇયસુયસામાઇયચરિત્તાચરિત્તસામાઇયાણ અણુકંપા લાભો જાતો, ઇતરથા ણિરયપાયોગ્ગાણિ કમ્માણિ કરેત્તા ણરયં ગતો હોન્તો । તતો ચુતસ્સ ચરિત્તસામાઇયં ભવિસ્સતિ સિદ્ધી ય ૧ ।

10

ઔષધિવડે ઘા રુઝાવી દીધો. ત્યાર પછી સાધુની સામે અક્ષરો લખે છે કે - હું પૂર્વે દ્વારિકામાં વૈતરણીનામે વૈદ્ય હતો. સાધુઓએ પણ વૈતરણીનું નામ પૂર્વે સાંભળેલું હતું. સાધુ તેને ધર્મ કહે છે તેથી તે વાનર અનશન સ્વીકારે છે. ત્રણ અહોરાત્ર જીવીને સહસ્રારદેવલોકમાં ગયો. ॥૧॥ ॥૮૪૫-૮૪૬॥

15

અવતરણિકા : ઉપરોક્ત વાતને જ કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : જંગલમાં સાધુની અનુકંપાથી તે વાનરયૂથપતિ દેદિપ્યમાન ઉત્કૃષ્ટશરીરને ધારણ-કરનારો વૈમાનિકદેવ થયો.

20

ટીકાર્થ : ગાથાર્થ સ્પષ્ટ જ છે. દેવ બન્યા પછી તે અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂકે છે. કમશઃ જોતા તે પોતાના શરીર અને તે સાધુને જૂએ છે. તેથી આવીને દેવ પોતાની ઋદ્ધિને બતાવે છે, અને કહે છે “તમારા પ્રભાવે મને દેવર્દિ પ્રાપ્ત થઈ છે.” ત્યાર પછી દેવે તે સાધુને પોતાના સાધુઓ પાસે પહોંચાડી દીધા. તે સાધુઓ પૂછે છે—તું અહીં કેવી રીતે આવ્યો ? સાધુ સઘળી વાત કરે છે. આ પ્રમાણે તે વાનરને સાધુપ્રત્યેની અનુકંપાથી સમ્યક્ત્વ-શ્રુત અને દેશવિરતિ-સામાયિકનો લાભ થયો. જો વાનરે સાધુની શલ્યોદ્ધારરૂપ અનુકંપા ન કરી હોત તો નરકપ્રાયોગ્ય કર્મોને બાંધીને તે નરકમાં ગયો હોત. આ વાનરભવમાંથી ચ્યવી તેને ભવિષ્યમાં ચારિત્રસામાયિકની 25 અને સિદ્ધિગતિની પ્રાપ્તિ થશે. ॥૮૪૭॥

30

૭૮. સંરોહણ્યા, તદા તસ્ય પુરતોડ્ડક્ષરાણિ લિખતિ-યથાડ્ડહં વૈતરણિનામ વૈદ્યઃ પૂર્વભવે દ્વારિકાયામાસં, તૈરપિ શ્રુતપૂર્વઃ સઃ, તદા સ સાધુર્ધર્મ કથયતિ, તદા સ ભક્તં પ્રત્યાચ્છાતિ, ત્રીનુ રાત્રિન્દિવાનુ જીવિત્તા સહસ્સારં ગતઃ ॥ ૭૯. અર્વર્ધિ પ્રયુણક્તિ યાવત્પ્રેક્ષતે તચ્છરીરં તં ચ સાધું, તદાડ્ડગત્ય દેવર્દિં દર્શયતિ, ભણતિ ચ-યુષ્મત્પ્રસાદેન મયા દેવર્દિર્લલ્લબ્ધેતિ, તતોડ્ડનેન સ સાધુઃ સંહત્તસ્તેષાં સાધૂનાં સકાશમિતિ, તે પૃચ્છન્તિ-કથમસ્યાગતઃ ?, તદા કથયતિ । એવં તસ્ય વાનરસ્ય સમ્યક્ત્વસામાયિકશ્રુતસામાયિકચારિત્રા-ચારિત્રસામાયિકાનામનુકમ્પયા લાભો જાતઃ, ઇતરથા નરકપ્રાયોગ્યાણિ કર્માણિ કૃત્વા નરકં ગતોડ્ડભવિષ્યત્, તતશ્ચુતસ્ય ચારિત્રસામાયિકં ભવિષ્યતિ સિદ્ધિશ્ચ ૧ ।

અકામણિજ્જરાણ, વસંતપુરે નગરે ઇભ્મવધુગા ણદિણ્ણહાતિ, અણ્ણો ય તરુણો તં દઢુણ
ભણતિ-સુણ્ણહાતં તે પુચ્છતિ ંસ ણદી મત્તવારણકરોરુ ! । ંતે ય ણદીરુક્ખા અહં ઙ પાદેસુ
તે પડિઓ ॥૧॥ સા ભણતિ-‘સુભગા હોંતુ ણદીઓ ઙિરં ઙ ઙીવંતુ ઙે ણદીરુક્ખા । સુણ્ણહાતપુચ્છાણ
ય ઘત્તિહામો પિયં કાઙં ॥૨॥ તતો સો તીણ્ણ ઘરં વા દારં વા અયાણન્તો ઙિન્નેતિ-

“અન્નપાનૈર્હરીદ્વાલાં, યૌવનસ્થાં વિભૂષયા ।

વેશ્યાં સ્ત્રીમુપચારેણ, વૃદ્ધાં કર્કશસેવયા ॥૧॥”

તીસે બિઙ્ગિજ્જયાણિ ઙેડરૂ વાણિ રુક્ખે પલોણ્ણતાણિ અચ્છંતિ, તેણ તેસિં પુપ્પાણિ ફલાણિ
ય દારુણ પુચ્છિતાણિ-કા ંસા ?, તાણિ ભણંતિ-અમુગસસ સુણ્ણહા, તાહે સો ઙિંતેતિ-કેણ
ઙ્વાણ ંતીણ સમં મમ સંપયોગો ભવેજ્જા ?, તતો ણેણ ઙરિકા દાણમાણસંગ્હીતા કારુણ

* અકામનિર્જરાનું દષ્ટાન્ત *

વસંતપુરનગરમાં ંક શ્રેષ્ઠિવધૂ નદીમાં સ્નાન કરે ં. અન્ય તરુણ યુવાન તેને જોઈને કહે
ં-“હે મત્ત ંવા હાથીના સૂંઢ જેવા ઉરુવાળી ! આ નદી, આ નદીના વૃક્ષો અને તારા પગમાં
પડેલો હું તારા સુસ્નાતને પૂછીં ંઈં (અર્થાત્ તે સારી રીતે સ્નાન કર્યું ં ?) ॥૧॥ તે
સ્ત્રી કહે ં- “નદીઓ લોકપ્રિય થાઓ. અને જે નદી-વૃક્ષો ં તે લાંબુ જીવો. સુસ્નાતને પૂછનારા
આ લોકોનું (સાથે આ યુવાનનું પણ) પ્રિય કરવાને હું યત્ન કરીશ. (અહીં ગર્ભિત રીતે સ્ત્રી
યુવાનને કહે ં કે તને જે ંષ્ટ હોય તે હું કરીશ.) ॥૨॥

તે યુવાન તેણીના ઘર કે દ્વારને નહીં જાણતો વિચારે ં કે- “અન્નપાનવડે બાલિકાને વશ
કરાય, યુવાનસ્ત્રીને વિભૂષાવડે વશ કરાય, વેશ્યાસ્ત્રીને સેવાવડે અને વૃદ્ધાને કર્કશસેવાવડે વશ
કરાય ં. ॥૧॥ “ તે સ્ત્રી સાથે આવેલા બીજા બાળકો વૃક્ષ ઉપર બેઠા-બેઠા જોતા હતા. આ
યુવાને તે બાળકોને પુષ્પો અને ંળો આપીને પૂછ્યું કે-“આ સ્ત્રી કોણ ં ?” બાળકો કહે ં
- “આ સ્ત્રી અમુક શ્રેષ્ઠિની પુત્રવધૂ ં.” ત્યારે તે વિચારે ં કે-“કયા ઉપાયથી આની સાથે
મારો સંપર્ક થાય ?” ત્યાર પછી તેણે ંક સંન્યાસિનીને પૈસાદિનું દાન અને થોડુંક માન-પાન
કરી પોતાની બનાવીને તે સ્ત્રી પાસે મોકલી. સંન્યાસિનીં જઈને તેણીને કહ્યું-“અમુક તારી
પૃષ્ઠા કરે ં - (અર્થાત્ અમુક વ્યક્તિ તને ંષ્ટે ં).”

૮૦. અકામનિર્જરયા, વસન્તપુરે નગરે ંધ્યવધૂર્નઢ્યાં સ્નાતિ, અન્યશ્ચ તરુણસ્તાં દૃષ્ટ્વા ભણતિ-
સુસ્નાતં તે પૃચ્છતિ ંષા નદી મત્તવારણકરોરુ ! । ંતે ઙ નદીવૃક્ષા અહં ઙ પાદયોસ્તે પતિતઃ ॥૧॥
સા ભણતિ-સુભગા ભવન્તુ નદ્યશ્ચિરં ઙ ઙીવન્તુ ંયે નદીવૃક્ષાઃ । સુસ્નાતપૃચ્છકેંધ્યશ્ચ પ્રિયં કર્તુ ંતિષ્ઠ્યામહે
॥૨॥ તતઃ સ તસ્યા ગૃહં વા દ્વારં વા અજાનાનશ્ચિન્તયતિ-તસ્યાઃ દ્વિતીયાણિ (તયા સહાગતાણિ)
ઙેટરૂ પાણિ વૃક્ષાન્ પ્રલોકયન્તિ તિષ્ઠન્તિ, તેન તેંધ્યઃ પુષ્પાણિ ફલાણિ ઙ દત્ત્વા પૃષ્ઠાણિ-કૈષા ?, તાણિ
ભણન્તિ-અમુકસ્ય સ્ત્રુષા, તદા સ ઙિન્તયતિ-કેનોપાયેનૈતયા સમં મમ સંપ્રયોગો ભવેત્ ?, તતોઙ્નેન
ઙરિકા દાનમાનસંગ્હીતા કૃત્વા

વિસંજ્જિતા તીએ સગાસં, તાએ ગંતૂણ સા ભણિતા-જઘા અમુગો તે પુચ્છતિ, તીએ રુદ્ધાએ પત્તુલ્લાગણિ ધોવંતીએ મસિલિત્તેણ હથ્થેણ પિટ્ટીએ આહતા, પંચંગુલીઓ જાતાઓ, ઓબારેણ ય ણિચ્છૂઠ્ઠા, સા ગતા સાહતિ-ગામંપિ ણ સહતિ, તેણ ણાતં જઘા-કાલપક્ખપંચમીએ, તાહે તેણ પુણરવિ પેસિતા પવેસજાણણાનિમિત્તં, તાહે સલજ્જાએ આહણિરુણ અસોગવણિયાએ છિંડિયાએ નિચ્છૂઠ્ઠા, સા ગતા સાહતિ-ગામંપિ ણ સહતિ, તેણ ણાતો પવેસો, તેણાવદારેણ અઙ્ગતો, અસોગવણિયાએ સુત્તાણિ, જાવ સસુરેણ દિટ્ઠા, તેણ ણાતં, જઘા-ણ મમ પુત્તોત્તિ, પચ્છા સે પાદાતો ણેઝં ગહિતં, ચેતિતં ચ તીએ, ભણિતો ય ણાએ-ણાસ લહું, સહાયકિચ્ચં કરેજ્જાસિ, ઇતરી ગંતૂણ ભત્તારં ભણતિ-ઇત્થં ઘમ્મો, જામો અસોગવણિયં, ગતાણિ, અસોગવણિયાએ પસુત્તાણિ, તાહે ભત્તારં ડ્ઢવેત્તા

વાસણોની ધોતી એવી તેણીએ ગુસ્સે થઈને મથિથી (રાખથી) લેપાયેલ હાથવડે સંન્યાસિનીના પીઠ ઉપર ધબ્બો માર્યો. જેથી પાંચ આંગળીઓની છાપ પડી ગઈ અને સંન્યાસિનીને પાછલા બારણેથી બહાર કાઢી. તે સંન્યાસિની જઈને કહે છે કે-“તે તો તારું નામ પણ સાંભળવા તૈયાર નથી.” (ત્યારે યુવાને તેણીને પૂછ્યું કે- તેણીએ શું કર્યું હતું? ત્યારે પાંચ આંગળીઓની છાપની વાત કરી.) તેથી યુવાને જાણ્યું કે-“કૃષ્ણપક્ષની પાંચમે (મને આવવા કહ્યું છે.) યુવાને ફરીથી “ક્યાંથી પ્રવેશ કરવો?” એ જાણવા સંન્યાસિનીને મોકલી, ત્યારે તે સ્ત્રીએ લજ્જા સાથે મારીને અશોકવનમાં જે છિંડુ હતું તેમાંથી બહાર કાઢી. સંન્યાસિની આવીને કહે છે કે, “તારું નામ પણ સહન કરતી નથી” (વગેરે વાત કરી.) યુવાને ક્યાંથી પ્રવેશ કરવો? તે જાણી લીધું.

યુવાને તે છિંડામાંથી (અશોકવનમાં) પ્રવેશ કર્યો અને બંને જણા અશોકવનમાં સૂઈ ગયા વગેરે વર્ણન “જાવ” શબ્દથી જાણી લેવું. ત્યાં આ બંનેને સસરાએ જોઈ લીધા. તેને ખ્યાલ આવી ગયો કે-“આ મારો પુત્ર નથી.” પાછળથી સસરાએ પુત્રવધૂના પગમાંથી ઝાંઝર લઈ લીધું. પુત્રવધૂને ખ્યાલ આવી ગયો, તેથી યુવાનને કહ્યું કે-“શીઘ્ર અહીંથી તું ભાગ, જ્યારે મને જરૂર પડે ત્યારે સહાય કરજે.” તે સ્ત્રી જઈને પતિને કહે છે -“અહીં ઘણો બફારો છે તેથી આપણે અશોકવનમાં જઈએ.” તે બંને ગયા અને અશોકવનમાં સુતા. ત્યાર પછી પતિને ઉઠાડીને સ્ત્રી

૮૧. વિસૃષ્ટા તસ્યાઃ સકાશં, તયા ગત્વા સા ભણિતા-યથાઽમુકસ્ત્વાં પૃચ્છતિ, તયા રુષ્ટયા ભાજનાન્યુદ્વર્ત્તયન્ત્યા મષીલિભેન હસ્તેન પૃષ્ઠૌ આહતા, પચ્છાઙ્ગુલયો જાતા અવદ્વારેણ ચ નિષ્કાશિતા, સા ગતા કથયતિ-નામાપિ ન સહતે, તેન જ્ઞાતં યથા-કૃષ્ણપક્ષપચ્ચમ્યાં, તદા તેન પુનરપિ પ્રેષિતા પ્રવેશજ્ઞાનાર્થ, તદા સલજ્જયા આહત્યાશોકવનિકાયાશિષ્ણિડકયા નિષ્કાશિતા, સા ગતા કથયતિ-નામાપિ ન સહતે, તેન જ્ઞાતઃ પ્રવેશઃ, તેનાપદ્વારેણાતિગતોઽશોકવનિકાયાં સુમૌ, યાવત્ શ્વશુરેણ દૃષ્ટૌ, તેન જ્ઞાતં-યથા ન મમ પુત્ર ઇતિ, પશ્ચાત્તસ્યાઃ પાદાત્ નૂપુરં ગૃહીતં, ચેતિતં ચ તયા, ભણિતશ્ચાનયા-નશ્ય લઘુ, સહાયકૃત્યં કુર્યાઃ, ઇતરા ગત્વા ભત્તારં ભણતિ-અત્ર ઘર્મઃ, યાવોઽશોકવનિકાં, ગતૌ અશોકવનિકાયાં પ્રસુમૌ, તદા ભત્તારમુત્થાપ્ય

ભળતિ-તુજ્ઞં એતં કુલાણુરૂવં ?, જં મમ પાદાતો સસુરો ગેઝં ગેળ્હતિ, સો ભળતિ-સુવસુ
લભિહિસિ પભાતે, થેરેણ સિદ્ધં, સો રુદ્ધો ભળતિ-વિવરીતોઽસિ થેરા ?, સો ભળતિ-મ્ એ દિદ્ધો
અળ્ણો, તાહે વિવાદે સા ભળતિ-અહં અપ્પાણં સોહેમિ, એવં કરેહિ, પ્હાતા, તાહે જક્ષ્ઘરં અદ્ગતા,
જો કારી સો લગ્ગતિ દોળ્હં જંઘાણં અંતરેણ વોલંતઓ, અકારી મુચ્ચતિ, સા પધાવિતા, તાહે
સો વિડો પિસાયરૂવં કારુણ સાગતેણં ગેળ્હતિ, તાહે તત્થ ગંતૂળ જક્ષ્ઘં ભળતિ-જો મમ 5
પિત્તિદિણ્ણઓ તં ચ પિસાયં મોત્તૂળ જદ્ધ અળ્ણં જાણામિ તો મે તુમં જાણાસિત્તિ, જક્ષ્ઘો વિલક્ષ્ઘો
ચિંતેતિ-પેચ્છહ કેરિસાણિ મંતેતિ ?, અહંપિ વંચિતો ણાએ, ણત્થિ સત્તિત્તળં ધુત્તીએ, જાવ ચિંતેતિ
તાવ ણિપ્પિફિડિતા, તાહે સો થેરો સવ્વેણ લોગેણ હીલિતો, તસ્સ તાએ અદ્ધિતીએ નિદ્ધા નદ્ધા, તાહે

કહે છે કે-“શું તમારા કુળને આવું શોભે છે ? જે આ રીતે મારા પગમાંથી સસરા ઝાંઝર બ્રહ્મ
કરે છે.” તે કહે છે - “અત્યારે સૂઈ જા. સવારે લઈ લે જે.” 10

સવારે વૃદ્ધ સસરાએ પતિને (અન્યપુરુષ સાથે પુત્રવધૂને જોવાની) વાત કરી. પતિ ગુસ્સે
થઈને કહે છે-“હે વૃદ્ધ ! તમને ભ્રમ થયો છે ?” વૃદ્ધે કહ્યું-“મેં બીજા પુરુષને જોયો હતો.”
આ બંને વચ્ચે વિવાદ થતાં સ્ત્રીએ કહ્યું-“હું પોતાની જાતને શુદ્ધ કરીશ.” સસરા અને પતિએ
કહ્યું-“ આ પ્રમાણે કર.” તેણીએ સ્નાન કર્યું, પછી યક્ષના મંદિરમાં પ્રવેશી. જે દુષ્કૃત્ય કરનાર
હોય તે યક્ષના બંને પગ વચ્ચેથી નીકળતા ફસાય જાય છે અને જેણે દુષ્કૃત્ય કર્યું ન હોય તે 15
પગ વચ્ચેથી નીકળી જાય છે. (આ સ્ત્રીએ પહેલેથી કાવતરું ઘડી રાખ્યું હતું કે જ્યારે હું યક્ષના
મંદિર તરફ જાઉં ત્યારે તે યુવાન પુરુષે ગમે તે રીતે આવીને મને સ્પર્શ કરવો-આ રીતે સંકેત
કરેલ હોવાથી જે સમયે તે સ્ત્રી યક્ષના મંદિર તરફ બધા સાથે જવા નીકળે છે) ત્યારે તે જાર
પુરુષ પણ ભૂત વળગ્યું હોય તેવું રૂપ કરીને રસ્તામાં તેને ચોંટી પડે છે.

ત્યાર પછી તે સ્ત્રી મંદિરે જઈને યક્ષને કહે છે - કે “મને પિતાએ જેની સાથે પરણાવી 20
છે તે પુરુષ અને (આજે રસ્તામાં મળેલ) તે ગાંડાને છોડીને જો હું અન્યપુરુષને જાણતી હોઉં
(અર્થાત્ અન્ય પુરુષને મેં સ્પર્શ કર્યો હોય) તો તમે મને જે સજા કરશો તે મંજૂર છે. વિલખો
પડેલ યક્ષ વિચારે છે કે “જુઓ, કેવા વચનો બોલે છે ? મને પણ આ સ્ત્રી ઠગે છે. આ ધૂર્ત
સ્ત્રીનું સતીત્વ તો છે નહીં...વગેરે”, જ્યાં યક્ષ વિચારે છે એટલામાં બે પગ વચ્ચેથી તે સ્ત્રી

૮૨. ભળતિ-યુષ્માકમેતત્ કુલાનુરૂપં ?, યન્મમ પાદાચ્છશુરો નૂપુરં ગૃહ્ણાતિ, સ ભળતિ-સ્વપિહિ 25
લપ્પ્યસે પ્રભાતે, સ્થવિરેણ શિષ્ટં, સ રુદ્ધો ભળતિ-વિપરીતોઽસિ સ્થવિર ?, સ ભળતિ-મયા દ્દષ્ટોઽન્યઃ,
તદા વિવાદે સા ભળતિ-અહમાત્માનં શોધયામિ, એવં કુરુ, સ્નાતા, તદા યક્ષગૃહમતિગતા, યોઽપરાધી સ
લગતિ દ્વયોર્જદ્વયોરન્તરા વ્યતિક્રામન્, અનપરાધો મુચ્ચતે, સા પ્રધાવિતા, તદા સ વિટોઽપિ પિશાચરૂપં
કૃત્વા આલિદ્ધનેન ગૃહ્ણાતિ, તદા તત્ર ગત્વા યક્ષં ભળતિ-યો મમ પિતૃદત્તસં ચ પિશાચં મુક્ત્વા યદ્દન્યં
જાનામિ તદા માં ત્વં જાનાસિ ઇતિ, યક્ષો વિલક્ષ્ઘિન્નતયતિ-પ્રેક્ષધ્વં કીદ્દશાનિ મન્નયતિ ?, અહમપિ 30
વચ્ચિતોઽનયા, નાસ્તિ સતીત્વં ધૂર્તાયાઃ, યાવચ્ચિન્નતયતિ તાવન્નિર્ગતા, તદા સ સ્થવિરઃ સર્વેણ લોકેન
હીલિતઃ, તસ્ય તયાઽધૃત્યા નિદ્રા નષ્ટા, તદા

૨૮૮ * આવશ્યકનિર્ધારિત • હરિભદ્રીયવૃત્તિ • સભાષાંતર (ભાગ-૩)
 ર્ણવો તં ક્રણે ગતં, રાયાણાણ અંતેઝવાલઓ કતો, આભિસિક્કં ચ હૃત્થિરયણં રણ્ણો વાસઘરસ્સ
 હેદ્ધા બદ્ધં અચ્છતિ, દેવી ય હૃત્થિમેઠે આસત્તિયા, ણવરં રત્તિં હૃત્થિયા હૃત્થો પસારિતો, સા પસાયાઓ
 ઓચારિયા, પુણરવિ પભાએ પડિવિલિહ્તા, એવં વચ્ચતિ કાલો, અણ્ણતા ચિરં જાતંતિ હૃત્થિમેઠે
 5 સો ચિંતેતિ—જતિ એતાઓવિ ઈરિસિઓ, કિંનુ તાઓ ભદ્ધિયાઝત્તિ સુત્તો, પભાતે સવ્વો લોગો ઝડ્ઢિતો,
 સો ન ઝડ્ઢિતો, રાયા ભણતિ—સુવઝ, સત્તમે દિવસે ઝડ્ઢિતો, રાઙ્ગા પુચ્છિતેણ કહિતં—જહેગા દેવી
 ણ યાણામિ કતરત્તિ, તાહે રાઙ્ગા ખેંડમઓ હૃત્થી કારિતો, સવ્વાઓ અંતેપુરિયાઓ ભણિયાઓ—
 એયસ્સ અચ્ચણિયં કરેત્તા ઓલંહેહ, સવ્વાહિં ઓલંહિતો, સા પોચ્છતિ, ભણતિ—અહં બીહેમિ, તાહે

નીકળી જાય છે. ત્યારે બધા જ લોકો વૃદ્ધને નિંદે છે. આ અધૃતિને કારણે વૃદ્ધની ઊંઘ હરામ
 10 થઈ ગઈ. આ વાત (અર્થાત્ વૃદ્ધ રાત્રિએ પણ સુતો નથી, તે વાત) રાજાના કાનમાં ગઈ. રાજાએ
 આ વૃદ્ધને અંત:પુરનો રક્ષક બનાવ્યો. ત્યાં રાજાના વાસઘરની = કીડાગૃહની નીચે એક અભિષેક
 કરાયેલો હસ્તિરત્ન બંધાયેલો રાખ્યો હતો. રાણી આ હસ્તિના મહાવત ઉપર આસક્ત હતી.

એકવાર રાત્રિએ હાથીએ પોતાની સૂંઢ ઊંચી કરી, ઉપર મહેલમાંથી રાણી સૂંઢદ્વારા નીચે
 ઉતરી. ફરી પ્રભાતે મહેલમાં આવી ગઈ. આ પ્રમાણે કેટલોક કાળ પસાર થાય છે. એકવાર
 15 આવતા મોડું થયું તેથી મહાવતે હાથીને બાંધવાની સાંકળથી રાણીને મારી. રાણીએ કહ્યું—તમે
 ગુસ્સો કરો નહીં, તે અંત:પુરપાલક રાત્રીએ સૂતો નથી (એટલે આવતા મને મોડું થયું). વૃદ્ધ
 રાણીને જોઈ જાય છે અને પછી વિચારે છે કે—“જો આ રાણીઓ પણ આવી હોય તો બિચારી
 તે ભોળી સ્ત્રીઓની તો વાત જ શું કરવી ? એમ વિચારી (ઘણાં દિવસ પછી) તે સુતો. સવારે
 બધા લોકો ઉઠ્યા, પણ તે ઉઠ્યો નહીં. રાજાએ કહ્યું—“ભલે સુતો.” સાતમાં દિવસે તે ઉઠ્યો.

20 રાજાએ પૂછતાં તેણે કહ્યું—“તમારી એક રાણી...તે કોણ હતી ? તે હું જાણતો નથી.
 ત્યારે રાજાએ તે જાણવા માટે એક ભિંડી નામના વૃક્ષના લાકડાંમાંથી (?) હાથી તૈયાર કરાવ્યો
 અને સર્વરાણીઓને કહ્યું—“આ હાથીની પૂજા કરીને તેને ઓળંગો (અર્થાત્ તેની ઉપર ચઢી પાછા
 નીચે ઉતરો.) બીજી બધી રાણીઓએ હાથીને ઓળંગ્યો. પણ તે ઓળંગવાનું ઈચ્છતી નથી અને

૮૩. રાજસ્તત્ કર્ણે ગતં, રાજાઽન્ત:પુરપાલકઃ કૃતઃ, આભિષેકં (અભિષિક્તં) ચ હસ્તિરત્નં રાજ્ઞો
 25 વાસગૃહસ્થાધસ્તાદ્વદ્ધં તિષ્ઠતિ, દેવી ચ હસ્તિમેઠે આસક્તા, નવરં રાત્રીં હસ્તિના હસ્તઃ પ્રસારિતઃ, સા પ્રાસાદાત્
 અવતારિતા, પુનરપિ પ્રભાતે પ્રતિવિલગિતા, એવં વ્રજતિ કાલઃ, અન્યદા ચિરં જાતમિતિ હસ્તિમેઠેન
 હસ્તિશ્રુદ્ધિલયા હતા, સા ભણતિ—સ પુરુ ષસ્તાદ્દશો ન સ્વપિતિ, મા રુષઃ, તત્ સ્થવિરઃ પશ્યતિ, સ ચિન્તયતિ—
 યદ્યેતા અપિ ઈદ્દશ્યઃ કિંનુ તા ભદ્રિકા ઇતિ સુમઃ, પ્રભાતે સર્વો લોક ઉત્થિતઃ, સ નોત્થિતઃ, રાજા
 ભણતિ—સ્વપિતુ, સત્તમે દિવસે ઉત્થિતઃ, રાજા પૂષ્ટેન કથિતં—યથૈકા દેવી ન જાનામિ કતરેતિ, તદા
 રાજા ભિણ્ડમયો હસ્તી કારિતઃ, સર્વા અન્ત:પુરિકા ભણિતાઃ—એતસ્યાર્ચનિકાં કૃત્વોલ્લહ્વયત, સર્વાભિરુ લ્લહ્વિતઃ,
 30 સા નેચ્છતિ, ભણતિ—અહં બિહેમિ, તદા * ઈરિસં કરેતિ ।

राङ्गणा उप्पलणालेण आहता, जाव उमुच्छिता पडिया ततो से उवगतं-जधेसा कारित्ति, भणिता-
 "मत्तं गयमारुहंतीए भेंडमयस्स गयस्स भयतिए ।

इह मुच्छित उप्पलाहता तत्थ न मुच्छित संक्लाहता ॥१॥"

पुट्टी से जोड़या, जाव संकलपहारा दिड्डा, ताहे राङ्गणा हत्थिमेंठो सा य दुयगाणि वि
 तम्मि हत्थिम्मि विलग्गाविरुण छण्णकडए विलइताणि, भणितो मिंठो-एत्थ अप्पततीओ गिरिप्पवातं 5
 देहि, हत्थिस्स दोहिवि पासेहिं वेलुग्गाहा ठविता, जाव हत्थिणा एगो पादो आगासे कतो, लोगो
 भणति-किं तिरिओ जाणति ?, एताणि मारेतव्वाणि, तहावि राया रोसं ण मुयति, ततो दो
 पादा आगासे, ततियवारए तिन्नि पादा आगासे एक्केण पादेण ठितो, लोगेण अक्कंदो कतो-
 किं एतं हत्थिरयणं विणासेहि ?, रण्णो चित्तं ओआलितं, भणितो-तरसि णियत्तेउं ?, भणति-

कडे छे-"भने उर लागे छे." त्यारे राज्ञाअे कमणनी दांडीथी तेने मारी. अेटला मारथी ते राणी 10
 भूख्छा पामी नीचे पडी. तेथी राज्ञाने प्याल आवी गयो के-"आ राणी ज अपराधी छे." राज्ञाअे
 कहुं "हे मत्त अेवा हाथी उपर यढता भय न पामनारी ! अने हे आ त्तिउमय हाथी उपर
 यढता भय पामनारी ! कमणनी दांडीथी उषायेली तुं भूख्छा पामी, ज्यारे साकणथी उषावा
 छतां तुं भूख्छा न पामी ॥१॥" ते राणीनी पीठ जेई, त्यां साकणना प्रहार देआया.

त्यार पछी राज्ञाअे राणी अने मडावत अंनेने ते ज हाथी उपर बेसाडी छिन्न कटवाणा 15
 अेवा पर्वत उपर अर्थात् अेवा पर्वत उपर के जयां भीषण डोय, पण ठणाव न डोय त्यां यढाव्या.
 मडावतने कहुं-"अहीथी हाथी अने राणी साथे त्रीजो तुं - नीचे कूटको मार. हाथीनी अंने
 बाजु हाथमां भावा लई बे पुरुषो उिभा राप्या. धीरे धीरे हाथीअे अेक पग आकाशमां अद्धर
 कर्यो. लोको कडेवा लाग्या के-"बियारा तिर्ययनो शुं वांक ?" आ अेने मारवा जेईअे.

छतां राज्ञानो क्रोध शांत थतो नथी. त्यार पछी हाथीअे (धार पर उिभा रही) बे पग 20
 अहार काढ्या. त्रीजो वार त्रण पग अहार काढ्या अने अेक पग उपर उिभो रह्यो. लोकोअे
 आकूंद कर्यो-"हे राज्ञ ! तमे आ उस्तिरत्तने शा माटे मारी नांभो छे ?" राज्ञानुं यित्त पीगणी
 गयुं. मडावतने कहुं-"शुं तुं पाछो ईरववा समर्थ छे ?" मडावते कहुं-"जो अभय आपवाना

८४. राज्ञोत्पलनालेनाहता, यावन्मूर्च्छिता पतिता, ततस्तेनोपगतं-यथैषाऽपराधिनीति, भणिता-मत्तं
 गजमारोहन्ति !, भिण्डमयात् गजात् बिभ्यन्ति ! । इह मूर्च्छितोत्पलाहता, तत्र न मूर्च्छिता शृङ्खलाहता 25
 ॥१॥ पृच्छिस्तस्या अवलोकिता, यावत् शृङ्खलाप्रहारा दृष्टाः, तदा राज्ञा हस्तिमेण्डः सा च द्वे अपि तस्मिन्
 हस्तिनि विलगय्य छिन्नकटके विलगितानि, भणितो मेण्डः-अत्रात्मतृतीयो गिरिप्रपातं देहि, हस्तिनो
 द्वयोरपि पार्श्वयोः कुन्तग्राहाः स्थापिताः, यावद्धस्तिना एकः पाद आकाशे कृतः, लोको भणति-किं
 तिर्यङ् जानाति ?, एतौ मारयितव्यौ, तथाऽपि राजा रोषं न मुञ्चति, ततो द्वौ पादावाकाशे, तृतीयवारे
 त्रयः पादा आकाशे एकेन पादेन स्थितः लोकेनाक्रन्दः कृतः-किमेतत् हस्तिरत्नं विनाशयत ?, राज्ञश्चित्तं 30
 द्रावितं, भणितः-शक्नोषि निवर्त्तयितुं ?, भणति-

જૈતિ અભયં દેહ, દિણ્ણં, તેણ ણિયત્તિતો અંકુસેણ જહા ભમિત્તા થલે ઠિતો, તાહે ઉત્તારેત્તા ણિવ્વિસતાણિ કયાણિ । એગ્થ પચ્ચંતગામે સુન્નઘરે ઠિતાણિ, તથ્થ ય ગામેલ્લયપારદ્ધો ચોરો તં સુન્નઘરં અતિગતો, તે ભણંતિ-વેદેતું અચ્છમો, મા કોવિ પવિસડ, ગોસે ઘેચ્છમો, સોડવિ ચોરો લુટ્ઠંતો કિહવિ તીસે દુક્કો, તીસે ફાસો વેદિતો, સા દુક્કા ભણતિ-કોડસિ તુમં ?, સો ભણતિ-
 5 ચોરોડ્ઠં, તીએ ભણિયં-તુમં મમ પતી હોહિ, જા એતં સાહામો જહા એસ ચોરોત્તિ, તેહિં કલ્લં પભાએ મેંઠો ગહિઓ, તાહે ઉવિદ્ધો સૂલાએ ભિણ્ણો, ચોરેણ સમં સા વચ્ચતિ, જાવંતરા ણદી, સા તેણ ભણિતા-જઘા એથ્થ સરત્થંભે અચ્છ, જા અહં એતાણિ વત્થાભરણાણિ ઉત્તારેમિ, સો ગતો, ઉત્તિણ્ણો પધાવિતો, સા ભણતિ-“પુણ્ણા ણદી દીસડ કાગપેજ્જા, સવ્વં પિયાભંડગ તુજ્જા હત્થે । જઘા

હો તો....” રાજાએ અભયવચન આપ્યું. મહાવતે હાથીને અંકુશ દ્વારા તે રીતે ફેરવ્યો કે તે હાથી ભૂમીને ફરી પાછો જમીન ઉપર ઊભો રહ્યો. હાથી ઉપરથી ઉતારીને તે બંનેને રાજાએ દેશબહાર કર્યા. ત્યાંથી નીકળી આ બંને સીમાડાના ગામમાં જઈ શૂન્યઘરમાં રહ્યા અને તે શૂન્યઘરમાં રક્ષકોથી ઘેરાયેલો એવો ચોર પ્રવેશ્યો. ગામના રક્ષકો કહે છે-“ચારે બાજુથી આ શૂન્યઘરને ઘેરીને આપણે ઊભા રહીએ. હમણાં કોઈ પ્રવેશ કરશો નહીં. સવારે ચોરને પકડી લઈશું.” તે ચોરે પણ ભૂમિ ઉપર આળોટતા-આળોટતા કોઈક રીતે તે રાણીને સ્પર્શ્યો અને તેણીનો સ્પર્શ જાણ્યો. સ્પર્શાયેલી
 10 તે રાણી ચોરને પૂછે છે-“તું કોણ છે ?” તે કહે છે -“હું ચોર છું.” રાણીએ કહ્યું “ તું મારો પતિ થા, જેથી આ મહાવતને ચોર તરીકે આપણે કહીશું” શ્રામવાસીઓએ બીજી સવારે મહાવતને પકડ્યો અને ફાંસીએ ચઢાવ્યો.

આ બાજુ તે રાણી ચોર સાથે આગળ વધે છે. વચ્ચે નદી આવી. ચોરે રાણીને કહ્યું-“તું આ વનસ્પતિ પાછળ ઊભી રહે (સરત્થંભ = સરકડા નામની વનસ્પતિ વિશેષ) જેથી હું તારા આ વચ્ચ-આભરણાદિ નદીની સામે પાર ઉતારીને આવું.” તે ગયો. નદીની સામે પાર પહોંચ્યો અને વસ્ત્રાદિ લઈને ભાગવા લાગ્યો. તે સમયે રાણી કહે છે-“પૂર્ણ એવી નદી કાગડો સુખેથી (કિનારેથી) પાણી પી શકે તેવી દેખાય છે. પ્રિયાના (મારા) સર્વ ઉપકરણો તારા હાથમાં છે. તું સામે પાર જવની ઈચ્છાવાળો નક્કી મારા અલંકારાદિને ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છાવાળો છે. ॥૧॥

૮૫. યદ્યઅભયં દત્ત, દત્તં, તેન નિવર્તિતોડ્ઢુણેન યથા બ્રાન્ત્વા સ્થલે સ્થિતઃ, તદોત્તાર્યં નિર્વિષયીકૃતૌ ।
 25 એકત્ર પ્રત્યન્તગ્રામે શૂન્યગૃહે સ્થિતૌ, તત્ર ચ ગ્રામેયકપ્રારબ્ધશ્ચૌરસ્તત્ શૂન્યગૃહમતિગતઃ, તે ભણન્તિ-વેષ્ટિયત્વા તિષ્ઠામઃ, મા કોડપિ પ્રવિક્ષત્, પ્રત્યુષે ગ્રહીષ્યામઃ, સોડપિ ચૌરો ગચ્છન્ (લુઠન્) કથમપિ તયા સ્પૃષ્ટઃ, તસ્યાઃ સ્પર્શો વિદિતઃ, સા સ્પૃષ્ટા ભણતિ-કોડસિ ત્વં ?, સ ભણતિ-ચૌરોડ્ઠં, તયા ભણિતં-ત્વં મમ પતિર્ભવ, યાવદેનં કથયાવો યથૈષ ચૌર ઇતિ, તૈઃ કલ્યે પ્રભાતે મેણ્ઠો ગૃહીતઃ, તદાવબદ્ધઃ શૂલાયાં ભિન્નઃ, ચૌરેણ સમં સા વ્રજતિ, યાવદન્તરા નદી, સા તેન ભણિતા-યથાડ્ર શરસ્તમ્બે તિષ્ઠ, યાવદહમેતાનિ
 30 વસ્ત્રાભરણાન્યુત્તારયામિ, સ ગતઃ, ઉત્તીર્ણઃ પ્રધાવિતઃ, સા ભણતિ-પૂર્ણા નદી દૃશ્યતે કાકપેયા, સર્વ પ્રિયાભાણ્ડકં તવ હસ્તે । યથા * પેચ્છમો । + ઉવડ્ઢો ।

તુંમં પારમતીતુકામો, ધ્રુવં તુમં મંડ ગહીત્કામો ॥૧॥ સો ભળતિ-ચિરસંથુતો બાલિ ! અસંથુણં, મેલ્હે પિયા તાવ ધ્રુવોઽધ્રુવેણં । જાણેમિ તુજ્ઞ પ્યયઙ્ગસભાવં, અળ્ણો ણરો કો તુહ વિસ્સસેજ્જા ? ॥૧॥” સા ભળતિ-કિં જાહિ ?, સો ભળતિ-જહા તે સો મારાવિતો એવં મમંપિ કહંચિ મારેહિસિ । 5
 ઇતરોવિ તત્થ વિદ્ધો ઉદગં મગ્ગતિ, તત્થેગો સઙ્ગો, સો ભળતિ-જતિ નમોદ્ધારં કરેસિ તો દેમિ, સો ઉદગસ્સ અદ્ધા ગતો, જાવ તંમિ એંતે ચેવ સો ણમોદ્ધારં કરેંતો ચેવ કાલગતો,વાળમંતરો જાતો સઙ્ગોવિ આરક્ષિયપુરિસેહિં ગહિતો, સો દેવો ઓહિં પયુંજતિ, પેચ્છતિ સરીરગં સઙ્ગં ચ બદ્ધં, તાહે સો સિલં વિઝવ્વિત્તા મોણ્ણતિ, તં ચ પેચ્છતિ સરથંભે ણિલુક્કં, તાહે સે ઘિણા ઉપ્પણ્ણા, સિયાલરૂવં વિઝવ્વિત્તા મંસપેસીએ ગહિયાએ ઉદગતીરેણ વોલેતિ, જાવ ણદીતો મચ્છો ઉચ્છલિરુણ તડે પડિતો, તતો સો મંસપેસિં મોત્તૂળ મચ્છસ્સ પધાવિતો, સો પાણિએ પડિતો, મંસપેસીવિ સેણેણ

સામે ચોર કહે છે — “હે બાળા ! અપરિચિત એવા મારા કારણે લાંબા પરિચિતવાળા મહાવતને 10
 તું છોડે છે, પ્રિય ! અધ્રુવ માટે ધ્રુવને છોડે છે. હું તારી પ્રકૃતિ-સ્વભાવને જાણુ છું. ક્યો બીજો નર તારી ઉપર વિશ્વાસ કરે ?” ॥૨॥

રાણી કહે છે—“તું શા માટે જાય છે ?” ચોર કહે છે—“જેમ તે મહાવતને મરાવી નાંખ્યો, તેમ તું મને પણ કોઈક રીતે મરાવી નાંખીશ.” આ બાજુ મહાવત શૂળીએ ચઢેલો પાણી માગે છે (અર્થાત્ મરતા-મરતા તેને પાણીની તરસ લાગે છે.) ત્યાં એક શ્રાવકપુરુષ હતો. તેણે કહ્યું— 15
 “જો તું નવકાર બોલતો હોય તો હું તને પાણી આપું. આ પુરુષ પાણી લેવા ગયો. જ્યાં તે પાછો ફરે છે તેટલામાં મહાવત નવકારને ગણતો-ગણતા મૃત્યુ પામ્યો. વાણવ્યંતર થયો. આરક્ષક-પુરુષોએ તે શ્રાદ્ધને પકડ્યો. તે દેવ અવધિજ્ઞાનનો ઉપયોગ મૂકે છે અને પોતાના શરીર તથા બંધાયેલ શ્રાવકને જુએ છે. ત્યારે મોટી શિલાને વિકુર્વી (શ્રાવકને છોડો નહીં તો એમ કહી) શ્રાવકને છોડાવે છે. ત્યારપછી તે દેવ વનસ્પતિની ઝાડીઓ પાછળ છુપાયેલ રાણીને જુએ છે. 20
 તે દેવને દયા ઉત્પન્ન થઈ. તેથી તે દેવ સિયાળનું રૂપ કરીને મોંમા માંસપેશીને લઈ તે નદીના કિનારેથી પસાર થાય છે. તેટલામાં નદીમાંથી એક માછલો બહાર નીકળીને કિનારે પડ્યો. તેથી તે શિયાળ માંસપેશીને છોડીને માછલાને પકડવા જાય છે, પણ તે માછલો પાણીમાં જતો રહે

૮૬. ત્વં પારમતિગન્તુકામો, ધ્રુવં ત્વં ભાળંડં ગ્રહીતુકામઃ ॥૧॥ સ ભળતિ-ચિરસંસ્તુતો બાલે ! અસંસ્તુતેન ત્યજસિ પ્રિયં તાવત્ ધ્રુવોઽધ્રુવેન । જાનામિ તવ પ્રકૃતિસ્વભાવમન્યો નરઃ કસ્ત્વયિ વિશ્વ- 25
 સ્યાત્ ? ॥૧॥ સા ભળતિ-કિં યાસિ ?, સ ભળતિ-યથા ત્વયા સ મારિતઃ એવં મામપિ કથચ્ચિન્મારયિષ્ય-સીતિ । ઇતરોઽપિ તત્ર વિદ્ધ ઉદકં માર્ગયતિ, તત્રૈકઃ શ્રાદ્ધઃ, સ ભળતિ-યદિ નમસ્કારં કરોષિ તદા દદામિ, સ ઉદકાર્થં ગતઃ, યાવત્તસ્મિન્નાગચ્છતિ ચૈવ સ નમસ્કારં કુર્વન્નેવ કાલગતઃ, વ્યન્તરો જાતઃ, શ્રાદ્ધોઽપ્યારક્ષકપુરુષૈર્ગૃહીતઃ, સ દેવોઽર્વાર્ધિં પ્રયુનક્તિ, પશ્યતિ શરીરં શ્રાદ્ધં ચ બદ્ધં, તદા સ શિલાં વિકુર્વ્યં મોચયતિ, તાં ચ પશ્યતિ શરસ્તમ્બે નિલીનાં, તદા તસ્ય ઘૃણોત્પન્ના, શૃગાલરૂપં વિકુર્વ્યં ગૃહીતમાંસપેશીક 30
 ઉદકતીરેણ વ્યતિવ્રજતિ યાવન્નદ્યા મત્સ્ય ઉચ્છલ્ય તટે પતિતઃ, તતઃ સ માંસપેશીં મુક્ત્વા મત્સ્યાય પ્રધાવિતઃ, સ પાનીયે પતિતઃ, માંસપેશ્યપિ શ્યેનેન

૧૦ ગૃહિતા, તાહે સિયાલો ઝાચતિ, તાએ ભણ્ણતિ-માંસપેસીં પરિચ્ચજ્જ મચ્છં પેચ્છસિ જંબુઆ ! ।
 5 ચુક્કો મંસં ચ મચ્છં ચ કલુણં ઝાચસિ કોપ્હુઆ ! ॥૧॥ તેણ ભણ્ણતિ-‘પત્તપુડપડિચ્છણ્ણે !
 જણયસ્સ અયસકારિએ ! । ચુક્કા પત્તિં ચ જારં ચ કલુણં ઝાચસિ બંધકી ! ॥૨॥ એવં ભણિયા,
 તા વિલિયા જાતા, તાહે સો સયં રૂવં દંસેતિ, પણ્ણવિત્તા વુત્તા-પવ્વયાહિ, તાહે સો રાયા તંજ્જિતો,
 તેણ પડિવણ્ણા, સક્કારેણ ણિક્કંતા, દેવલોયં ગતા એવમકામનિજ્જરાએ મેણ્ઠસ્સ ૨ ॥

બાલતવેણ-વસંતપુરં નગરં, તત્થ સિદ્ધિઘરં મારિએ ઉચ્છાદિતં, ઇંદનાગો નામ દારઓ, સો છુટ્ઠો,
 છુહિતો ગિલાણો પાણિતં મગ્ગતિ, જાવ સવ્વાણિ મતાણિ પેચ્છતિ, બારંપિ લોગેણ કંટિયાહિં ઢક્કિયં,

છે. આ બાજુ માંસપેશી પણ બાજપક્ષી લઈ જાય છે. શિયાળ જોતો રહે જાય છે.

આ જોઈને રાણી કહે છે-“હે શિયાળ ! માંસપેશીને છોડીને માછલાને પકડવા ગયો, પણ
 10 તું માંસપેશીને ચૂક્યો અને માછલાને પણ ચૂક્યો, હવે બંનેને ચૂકેલો તું કરુણરીતે ધ્યાન ધરે છે”.
 ॥૧॥ ત્યારે શિયાળે કહ્યું-“હે પાંદડાઓના સમૂહ પાછળ છુપાયેલી ! હે પિતાના અપયશને
 કરનારી ! પતિ અને જરપુરુષને ચૂકેલી હે વેશ્યા ! તું કરુણરીતે ધ્યાન ધરે છે (અર્થાત્ તું પશ્ચાત્તાપ
 કરે છે). આ રીતે કહેવાયેલી રાણી વિલખી પડી ગઈ.

તે દેવ સ્વયં પોતાનું રૂપ બતાવે છે. તેણીને સમજાવીને કહ્યું-“તું દીક્ષા લે”. દેવે રાજાને
 15 પણ ઠપકો આપ્યો. તેથી રાજાએ રાણીને સ્વીકારી અને સત્કારપૂર્વક દીક્ષા અપાવી. મરીને
 દેવલોકમાં ગઈ. આ પ્રમાણે મહાવતને મરતીવેળાએ (નમસ્કારના પ્રભાવે) અકામનિર્જરાવડે
 સામાયિકની પ્રાપ્તિ થઈ.

* બાળતપનું દંષ્ટાન્ત *

વસંતપુરનામે નગર હતું, ત્યાં શ્રેષ્ઠિનું ઘર મારીએ પકડ્યું. (અર્થાત્ તેના ઘરમાં મારીનો
 20 ઉપદ્રવ ફેલાયો.) તે ઘરમાં ઈન્દ્રનાગનામે બાળક હતો. તે આ રોગથી બચી ગયો હતો. ભૂખને
 લીધે ગ્લાન થયેલો પાણીને શોષે છે. તેમાં બધાને મરેલા જુએ છે. (કદાચ મારીના ઉપદ્રવથી
 ઘેરાયેલો કોઈ ઘરમાંથી બહાર નીકળે અને ગામમાં પણ મારી ફેલાય તેવું ન થાય માટે) ઘરનો
 દરવાજો પણ લોકોએ કાંટાઓવડે ઢાંકી દીધો હતો. તે બાળક કુતરાએ કરેલા કાંટાની વાડના
 ઈંદ્રમાંથી બહાર નીકળીને તે નગરમાં માટીનું ઠીકરું લઈને ભિક્ષા માટે ફરે છે. લોકો તેને આપણા

25 ૮૭. ગૃહિતા, તદા શૃગાલો ધ્યાચતિ, તયા ભણ્ણયતે-માંસપેસીં પરિત્યજ્જ મત્તસ્યં પ્રાર્થયસે
 જમ્બૂક ! । ધ્રષ્ટો માંસાચ્ચ મત્તસ્યાચ્ચ કરુણં ધ્યાચસિ જમ્બૂક ! ॥૧॥ તેન ભણ્ણયતે-પત્રપુટ-
 પ્રતિચ્છન્ને ! જનકસ્ય અયશ્સકારિકે ! । ધ્રષ્ટા પત્યુશ્ચ જારાચ્ચ કરુણં ધ્યાચસિ પુંશ્ચલિ ! ॥૨॥ એવં
 ભણિતા તદા વ્યલીકા જાતા, તદા સ સ્વકીયં રૂપં દર્શયતિ, પ્રજ્ઞાપ્યોક્તા-પ્રવ્રજ, તદા સ રાજા તર્જિતઃ,
 તેન પ્રતિપન્ના, સત્કારેણ નિષ્ક્રાન્તાઃ, દેવલોકં ગતા એવમકામનિર્જરયા મેણ્ઠસ્ય ૨ ॥ બાલતપસા-વસન્તપુરં
 30 નગરં, તત્ર શ્રેષ્ઠિગૃહં માર્યોત્સાદિતમ્, ઇન્દ્રનાગો નામ દારકઃ, સ છુટિતઃ, બુભુક્ષિતો ગ્લાનઃ પાનીયં માર્ગચતિ,
 યાવત્સર્વાન્ મૃતાન્ પશ્યતિ, દ્વારમપિ લોકેન કણ્ઠકૈરાચ્છાદિતં, * સત્કારેણ દીક્ષાગ્રહણાય ।

“તાહે સો સુણઇચ્છિદ્દેણ ણિગંગતૂણ તંમિ ણગરે કપ્પરેણ ભિક્કું હિંડતિ, લોગો સે દેઙ્ગ સદેસ-
 ભૂતપુવ્વોત્તિકાઠં, એવં સો સંવહુઙ્ગ । ઇતો ય એગો સત્થવાહો રાયગિહં જાઠકામો ઘોસણં ઘોસાવેતિ,
 તેણ સુતં, સત્થેણ સમં પત્થિતો, તત્થ તેણ સત્થે કૂરો લહ્ધો, સો જિમિતો, ણ જિણ્ણો, બિતિયદિવસે
 અચ્છતિ, સત્થવાહેણ દિઙ્ગો, ચિંતેતિ-ણૂણં એસ ઠવવાસિઓ, સો ય અવ્વત્તલિંગો, બિતિયદિવસે
 હિંડંતસ્સ સેટ્ઠિણા બહું ણિહ્હં ચ દિણ્ણં, સો તેણ દુવે દિવસા અજ્જિણ્ણણેણ અચ્છતિ, સત્થવાહો 5
 જાણતિ-એસ છટ્ટુણ્ણકાલિઓ, તસ્સ સહ્ધા જાતા, સો તતિયદિવસે હિંડંતો સત્થવાહેણ સહ્ધાવિતો,
 ક્કીસડ્ડસિ કલ્લં ણાગતો ?, તુણિહ્હક્કો અચ્છતિ, જાણઙ્ગ, જથા-છટ્ટું કતેલ્લયં, તાહે સે દિણ્ણં, તેણવિ
 અણ્ણેવિ દો દિવસે અચ્છવિતો, લોગોવિ પરિણતો, અણ્ણસ્સ ણિમંતેંતસ્સવિ ણ ગેણહતિ, અણ્ણે
 ભણ્ણંતિ-એસો એગપિંડિઓ, તેણ તં અઢ્ઢાંપદં લહ્ધં, વાણિણેણ ભણિતો-મા અણ્ણસ્સ

દેશમાં આ પૂર્વે ઋદ્ધિમાન હતો એમ વિચારી (ભોજનાદિ) આપે છે. આ રીતે તે મોટો થાય 10
 છે. આ બાજુ એક સાર્થવાહ રાજગૃહીમાં જવાની ઈચ્છાથી ઘોષણા કરાવે છે. તે ઘોષણા આ
 યુવાને સાંભળી અને તે પણ સાર્થ સાથે નીકળ્યો. તે સાર્થમાં યુવાનને ભાત મળ્યા. તે તેણે ખાધા,
 પણ પચ્યા નહીં. તેથી બીજા દિવસે ભિક્ષા લેવા નીકળતો નથી. સાર્થવાહે યુવાનને જોયો અને
 વિચાર્યું-“આજે આણે ઉપવાસ લાગે છે અને આ વેષ ધારણ કર્યા વિનાનો કોઈ તપસ્વી હોવો
 જોઈએ.” બીજા દિવસે (અર્થાત્ ત્રીજા દિવસે) ભિક્ષા માટે ફરતા તેને શ્રેષ્ઠિએ ઘણું સ્નિગ્ધ ભોજન 15
 આપ્યું. આ ભોજન તેને નહીં પચવાથી તે બે દિવસ ભિક્ષા માટે જતો નથી. સાર્થવાહને લાગે
 છે-“તેણે છટ્ટનો તપ કર્યો હશે.” સાર્થવાહને શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થઈ.

ત્રીજા દિવસે ભિક્ષા માટે ફરતા તેને સાર્થવાહે બોલાવ્યો અને પૂછ્યું કે-“તું ગઈકાલે શા
 માટે નહોતો આવ્યો ?” તે મૌન ઊભો રહે છે. તેથી સાર્થવાહને લાગે છે-આણે છટ્ટ કર્યો હતો.”
 પછી તેને ભોજન આપે છે. તે ભોજન પણ તેને બે દિવસ પચ્યું નહીં. તેથી બે દિવસ ભિક્ષા 20
 માટે જતો નથી. લોક પણ આકર્ષાયો. (સાર્થવાહ સિવાયના) બીજા લોકોનું નિમંત્રણ મળવા છતાં
 તે ગ્રહણ કરતો નથી. તેથી બીજા લોકો કહે છે-આ એક પિંડવાળો છે. તેનાથી તેનું એકપિંડી
 એ પ્રમાણે નામ પડ્યું. (અઢ્ઢાપદં ઇતિ-એકપિંડિનામ લભ્ધિ ઇતિ વિષમપદપર્યાયનામકે ગ્રન્થે)

૮૮. તદા સ શૌનિકછિદ્દેણ નિર્ગત્ય તસ્મિન્નગરે કર્પરેણ ભિક્ષાં હિણ્ણતે, લોકસ્તસ્મૈ દદાતિ સ્વદેશે
 ભૂતપૂર્વં ઇતિકૃત્વા, એવં સ સંવર્ધતે । ઇતશ્ચૈકઃ સાર્થવાહો રાજગૃહં યાતુકામો ઘોષણાં ઘોષયતિ, તેન 25
 શ્રુતં, સાર્થેન સમ પ્રસ્થિતઃ, તત્ર સાર્થે તેન કૂરો લભ્ધઃ, સ જિમિતઃ, ન જીર્ણઃ, દ્વિતીયદિવસે તિષ્ઠતિ,
 સાર્થવાહેન દૃષ્ટઃ, ચિન્તયતિ-નૂનમેષ ઉપોષિતઃ, સ ચાવ્યક્તલિઙ્ગો, દ્વિતીયદિવસે હિણ્ણમાનાય શ્રેષ્ઠિના બહુ
 સ્નિગ્ધં ચ દત્તં, સ તેન દ્વૌ દિવસૌ અજીર્ણેન તિષ્ઠતિ, સાર્થવાહો જાનાતિ-એષ ષણ્ણત્રકાલિકઃ, તસ્ય
 શ્રદ્ધા જાતા, સ તૃતીયદિવસે હિણ્ણમાનઃ સાર્થવાહેન શબ્દિતઃ, કિમાસીઃ કલ્પે નાગતઃ ?, તૂષ્ણીકસ્તિષ્ઠતિ,
 જાનાતિ, યથા-ષ્ટ્ઠં કૃતં, તદા તસ્મૈ દત્તં, તેનાપ્યન્યાવપિ દ્વૌ દિવસૌ સ્થાપિતઃ, લોકોડપિ પરિણતઃ, 30
 અન્યસ્ય નિમન્ત્રયતોડપિ ન ગૃહ્ણતિ, અન્યે ભણન્તિ-એષ એકપિંડિકઃ, તેન તત્ અર્થાત્પદં લભ્ધં, વણિજા
 ભણિતઃ-માડન્યસ્ય * અઢ્ઢાપદં પ્ર૦ ।

૫ ઝૂંપાં ગેપ્હેજ્જાસિ, જાવ ણગરં ગમ્મતિ તાવ અહં દેમિ, ગતા ણગરં, તેણ સે ણિયઘરે મઠો ક્તો, તાથે સીસં મુંડાવેતિ કાસાયાણિ ય ચીવરાણિ ગેપ્હતિ, તાથે વિક્ખાતો જણે જાતો, તાથે તસ્સવિ ઘરે ણેચ્છતિ, તાથે જહ્વિવસં સે પારણયં તદ્વિવસં સે લોગો આણેઙ્ઙ ભત્તં, એગસ્સ પડિચ્છતિ, તતો લોગો ણ યાણતિ—કસ્સ પડિચ્છતંતિ ?, તાથે લોગેણ જાણણાણિમિત્તં ભેરી કતા, જો

૫ દેતિ સો તાડેતિ, તાહે લોગો પવિસતિ, એવં વચ્ચતિ કાલો । સામી ય સમોસરિતો, તાહે સાધુ સંદિસાવેત્તા ભણિતા—મુહૂત્તં અચ્છહ, અણેસણા, તંમિ જિમિતે ભણિતા—ઓચરહ, ગોતમો ય ભણિતો—મમ વચ્ચણેણં ભણેજ્જાસિ—ભો અણેગપિંડિયા ! એગપિંડિતો તે દહ્મિચ્છતિ, તાહે ગોતમસામિણા ભણિતો રુઢ્ઠો, તુભ્ભે અણેગાણિ પિંડસતાણિ આહારેહ, અહં એગં પિંડં ભુંજામિ,

૧૦ સાર્થવાહે તેને કહ્યું—“^(૫)સાર્થવાહ સિવાય બીજાની ભિક્ષા પણ મારે ગ્રહણ કરવી” એવા પ્રકારનો નિયમ (ક્ષણ) તારે ગ્રહણ કરવો નહીં, પરંતુ જ્યાં સુધી નગરમાં આપણે પહોંચીએ નહીં ત્યાં સુધી હું તને ભિક્ષા આપીશ.” બધા નગરમાં પહોંચ્યા. સાર્થવાહે પોતાના ઘરમાં જ તેનો (ઇન્દ્રનાગનો) મઠ ઊભો કર્યો. ઇન્દ્રનાગ શીર્ષનું મુંડન અને ભગવા વસ્ત્રો ધારણ કરે છે. લોકોમાં તે પ્રખ્યાત થયો. હવે તો તેના = સાર્થવાહના ઘરમાં પણ ભિક્ષા ગ્રહણ કરવા ઈચ્છતો નથી. જે દિવસે પારણુ હોય તે દિવસે તેના માટે લોકો ભોજન લાવે છે. તેમાંથી કોઈ એકની ભિક્ષા

૧૫ ગ્રહણ કરે છે. લોકો જાણતા નથી કે “કોની ભિક્ષા ગ્રહણ કરી ?” તેથી લોકોએ જાણવા માટે ભેરી (નગારું) લાવી. જે ભિક્ષા આપે તે વ્યક્તિ ભેરી વગાડે, જેથી લોકો બધા ભેગા થાય. આ પ્રમાણે કાળ પસાર થાય છે.

૨૦ વર્ધમાનસ્વામી તે નગરમાં પધાર્યા. ગોચરી માટે જવાની અનુજ્ઞા માગતા સાધુઓને પ્રભુએ કહ્યું—“મુહૂર્ત ઊભા રહો, અત્યારે અણેસણા છે. (અર્થાત્ અત્યારે ગોચરી કલ્પશે નહીં)” જ્યારે તે ઇન્દ્રનાગ સંન્યાસીએ જમી લીધું ત્યારે પ્રભુએ સાધુઓને કહ્યું—“હવે જાઓ,” અને ગૌતમને કહ્યું—“તું મારા તરફથી કહેજે કે — હે અનેકપિંડિક ! તને એકપિંડિક (પ્રભુ) જોવા ઈચ્છે છે.” આ પ્રમાણે ગૌતમસ્વામીએ કહ્યું એટલે તે ગુસ્સે ભરાયો, અને કહ્યું—“તમે સેંકડો પિંડો વાપરો છો, હું એક જ પિંડને વાપરું છું, તેથી હું જ એકપિંડિક છું.” થોડીવાર પછી ઉપશાંત થયેલો

૨૫ ૯૧. પારણં ગૃહ્ણીયાઃ, યાવન્નગરં ગમ્યતે તાવદહં દાસ્યામિ, ગતા નગરં, તેન તસ્ય નિજગૃહે મઠઃ કૃતઃ, તદા શીર્ષં મુણ્ડયતિ કાષાયિકાણિ ચ ચીવરાણિ ગૃહ્ણતિ, તદા વિચ્છ્યાતો જને જાતઃ, તદા તસ્યાપિ ગૃહે નેચ્છતિ, તદા યસ્મિન્ દિવસે તસ્ય પારણં તસ્મિન્ દિવસે તસ્ય લોક આનયતિ ભક્તમ્, એકસ્ય પ્રતીચ્છતિ, તતો લોકો ન જાનાતિ—કસ્ય પ્રતીષ્ઠમિતિ, તદા લોકેન જ્ઞાપનાનિમિત્તં ભેરી કૃતા, યો દદાતિ સ તાડયતિ, તદા લોકઃ પ્રવિશતિ, એવં વ્રજતિ કાલઃ । સ્વામી ચ સમવસૃતઃ, તદા સાધવઃ સંદિશન્તો ભણિતાઃ—મુહૂર્તં તિષ્ઠત, અનેષણા, તસ્મિન્ જિમિતે ભણિતાઃ—અવતરત, ગૌતમશ્ચ ભણિતો—મમ વચ્ચનેન

૩૦ ભણેઃ—ભો અનેકપિંડિક ! એકપિંડિકસ્ત્વાં દ્રષ્ટમિચ્છતિ, તદા ગૌતમસ્વામિના ભણિતો રુઢ્ઠઃ, યૂયમનેકાનિ પિંડશતાન્યાહારયત, અહમેકં પિંડં ભુજ્ઞે,

તો અહં ચેવ એગપિંડિઓ, મુહુત્તનરસ્સ ડવસંતો ચિંતેતિ—ણ એતે મુસં વદંતિ, કિહ હોજ્જા ?, લબ્ધા સુતી, હોમિ અણેગપિંડિતો, જદ્ધિવસં મમ પારણયં તદ્ધિવસં અણેગાણિ પિંડસતાણિ કીરંતિ, એતે પુણ અકતમકારિતં ભુંજંતિ, તં સચ્ચં ભળંતિ, ચિન્તંતેણ જાતી સરિતા, પત્તેયબુદ્ધો જાતો, અજ્ઞયણં ભાસતિ, ઇંદનાગેણ અરહતા વુત્તં, સિદ્ધો ય । એવં બાલતવેણ સામાઙ્ગ્યં લબ્ધં તેણ ૩ ।

દાણેણ, જઘા—એગાએ વચ્છવાલીએ પુત્તો, લોગેણ ડસ્સવે પાયસં ઓવક્કહિતં, તથાસન્નઘરે 5
દારગરૂવાણિ પાસતિ પાયસં જિમિંતાણિ, તાથે સો માયરં ભૂણેઙ્ગ—મમઽવિ પાયસં રંધેહિ, તાહે
ણથ્થિત્તિ સા અદ્ધિતીએ પરુણ્ણા, તાઓ સએજ્ઞિયાઓ પુચ્છંતિ, ણિબ્બંધે કથિતં, તાહિં અણુકંપાએ
અણ્ણાએવિ અણ્ણાએવિ આણીતં ડીરં સાલી તંદુલા ય, તાથે થેરીએ પાયસો રદ્ધો, તતો તસ્સ
દારયસ્સ ણહાયસ્સ પાયસસ્સ ઘતમધુસંજુત્તસ્સ થાલં ભરેઙ્ગણ ડવઙ્ગિતં, સાધૂ ય માસખવણપારણતે

સંન્યાસી વિચારે છે, “આ સાધુઓ ખોટું બોલતા નથી, તો હું અનેકપિંડિક કેવી રીતે થયો ?” 10
આ પ્રમાણે વિચારતા સદ્બુદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ. હા, ખરેખર હું અનેકપિંડિક છું, કારણ કે જે દિવસે
મારું પારણું હોય તે દિવસે સેંકડો પિંડોને લોકો કરે છે. જ્યારે આ સાધુઓ તો અકૃત—અકારિત
આહાર વાપરે છે. તેથી તેઓ સાચું કહે છે. આ પ્રમાણે વિચારતા તેને જાતિસ્મરણજ્ઞાન ઉત્પન્ન
થયું. પ્રત્યેકબુદ્ધ થયો. ત્યાર પછી તે “ઇંદનાગેણ અરહા વુત્તં”....વગેરે અધ્યયનની પ્રરૂપણા કરે
છે અને સિદ્ધ થાય છે. આ પ્રમાણે ઈન્દ્રનાગે બાળતપવડે સામાયિક પ્રાપ્ત કર્યું. 15

* દાનનું દેશાન્ત *

એક ગોવાલણનો પુત્ર હતો. ઉત્સવમાં લોકોએ પોતાના ઘરોમાં ખીર રાંધી. આ પુત્ર બાજુના
ઘરમાં ખીર ખાતા બાળકોને જુએ છે. તેથી તે માતાને કહે છે—“મારા માટે પણ ખીર રાંધ.”
માતા (ખીર માટેની સામગ્રી) નહોતી માટે અધૃતિને કરતી રડવા લાગી. ત્યારે પડોશીઓ પૂછે
છે. ઘણો આગ્રહ કરતા ગોવાલણે કહ્યું. તેથી અનુકંપાથી કોઈ દૂધ લાવ્યું, કોઈ શાલિ ચોખા 20
લાવ્યું. ત્યાર પછી માતાએ ખીર રાંધી, અને સ્નાન કરેલ તે બાળકઆગળ ઘી—સાકરથી યુક્ત
ખીરની થાળી ભરીને મૂકી. તે સમયે માસક્ષપણના પારણા માટે ત્યાં સાધુ આવ્યા.

૧૦. તતોઽહમેવૈકપિણ્ડિકઃ, મૂહૂર્તાન્તરેણોપશાન્તશ્ચિન્તયતિ—નૈતે મૃષા વદન્તિ, કથં ભવેત્ ?, લબ્ધા
શ્રુતિઃ, ભવામ્યનેકપિણ્ડિકો, યદ્ધિવસે મમ પારણં તદ્ધિવસેઽનેકાણિ પિણ્ડશતાણિ ક્રિયન્તે, એતે પુનરકૃતમકારિતં
ભુજ્ઞન્તિ, તત્સત્યં ભળન્તિ, ચિન્તયતા જાતિઃ સ્મૃતા, પ્રત્યેકબુદ્ધો જાતઃ, અધ્યયનં ભાષતે, ઇન્દ્રનાગેન 25
અર્હત્તા વૃત્તા, સિદ્ધશ્ચ । એવં બાલતપસા સામાયિકં લબ્ધં તેન ૩ । દાનેન, યથા—એકસ્યા વત્સપાલ્યાઃ
પુત્રઃ, લોકેનોત્સવે પાયસમુપસ્કૃતં, તત્રાસન્નગૃહે દારકરૂપાણિ પશ્યતિ પાયસં જિમન્તિ, તદા સ માતરં
ભળતિ—મમાપિ પાયસં પચ, તદા નાસ્તીતિ સાઽધૃત્યા પ્રરુદિતા, તાઃ સખ્યઃ પૃચ્છન્તિ, નિર્બન્ધે કથિતં,
તાભિરનુકમ્પયા અન્યયાઽપિ અન્યયાઽપિ આનીતં ક્ષીરં શાલયસ્તન્દુલાશ્ચ, તદા સ્થવિરયા પાયસં પક્વં,
તતઃ તસ્મૈ દારકાય સ્નાતાય ઘૃતમધુસંયુક્તેન પાયસેન સ્થાલો ભૃત્વોપસ્થાપિતઃ, સાધુશ્ચ માસક્ષપણપારણાય 30

* ચહેઙ્ગ ।

૧૧. આગતો, જાવ શેરી અંતો વાડલા તાવ તેણ ધમ્મોડવિ મે હોઝત્તિ તસ્સ પાયસસ્સ તિભાગો દિણ્ણો, પુણો ચિંતિતં-અતિથોવં, બિતિઓ તિભાગો દિણ્ણો, પુણોવિ પોણ ચિંતિતં-એથ્થ જતિ અણ્ણં અંબક્કલગાદિ છુભતિ તોડવિ ણસ્સતિ, તાહે તદ્દઓ તિભાગો દિણ્ણો, તતો તસ્સ તેણ દવ્વસુદ્ધેણ દાયગસુદ્ધેણ ગાહગસુદ્ધેણ તિવિહેણ તિકરણસુદ્ધેણ ભાવેણં દેવાડે ણિબદ્ધે, તાથે માતા સે

5 જાણતિ-જિમિઓ, પુણરવિ ભરિતં, અતીવ રંકત્તણેણ ભરિતં પોટ્ટું, તાથે રત્તિં વિસૂઢ્યાએ મતો દેવલોગં ગતો, તતો ચુતો રાયગિહે નગરે પધાણસ્સ ધૈણાવહસ્સ પુત્તો ભદ્દાએ ભારિયાએ જાતો, લોગો ય ગબ્ભગતે ભણતિ-ક્યપુત્તો જીવો જો ડવવણ્ણો, તતો સે જાતસ્સ ણામં કતં કતપુણ્ણોત્તિ, વહ્હિતો, કલાઓ ગહિયાતો, પરિણીતો, માતાએ દુલ્લલિયગોટ્ટીએ છૂઢો, તેહિં ગણિયાઘરં પવેસિતો,

માતા અંદર કોઈક કાર્યમાં વ્યગ્ર હતી એવામાં બાળકે “મને ધર્મ થાઓ.” એમ વિચારી

10 તે ખીરનો ત્રીજો ભાગ સાધુને આપ્યો. ફરી વિચાર્યું “આ તો ઘણી ઓછી છે.” તેથી બીજો ત્રિભાગ આપ્યો. ફરી પાછું વિચાર્યું કે “જો આમાં ખટાશ જેવી કોઈ વસ્તુ પડશે તો તે પણ નાશ પામશે” (અર્થાત્ આટલી ગોચરી પૂરતી નથી, સાધુ બીજે વહોરશે અને તેમાં કોઈ ખાટી વસ્તુ પડશે, તો બધું નકામું જશે, તેના કરતાં હું જ બધું આપી દઉં. જેથી બીજેથી વહોરવું પડે નહીં.) તેથી ત્રીજો ત્રિભાગ પણ આપી દીધો. આ સમયે તે બાળકે દ્રવ્યશુદ્ધિ, દાયકશુદ્ધિ, ગ્રાહકશુદ્ધિ અને

15 ત્રિકરણથી શુદ્ધ એવા ભાવોને કારણે દેવાયુષ્ય બાંધ્યું. થાળી ખાલી જોઈને માતાને લાગ્યું—“તેણે ખીર ખાઈ લીધી.” તેથી બીજી ખીર આપી. બાળક અત્યંત ભિખારી હોવાને કારણે પેટ ભરીને ખીર ખાધી. તેથી રાત્રીએ ઝાડા થવાથી મૃત્યુ પામ્યો અને દેવલોકમાં ગયો.

ત્યાંથી ચ્યવી રાજગૃહીનગરમાં ધનસાર્થવાહનામના પ્રધાનની ભદ્રાનામે પત્નીના પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયો. જ્યારે તે ગર્ભમાં હોય છે ત્યારે લોકો કહે છે કે — “જે જીવ ગર્ભમાં ઉત્પન્ન થયો

20 છે તે કૃતપુણ્ય છે.” તેથી જ્યારે તેનો જન્મ થયો ત્યારે તેનું કૃતપુણ્ય નામ પાડવામાં આવ્યું. તે મોટો થયો. કળાઓ શીખવાડવામાં આવી. તેના લગ્ન થયા. માતાએ કૃતપુણ્યને ખરાબ મિત્રોના સંગે ચઢાવ્યો. તે મિત્રોએ તેને વેશ્યાગૃહમાં મોકલ્યો. બારવર્ષે તેણે કુળને નિર્ધન કર્યું. છતાં તે (વેશ્યાગૃહમાંથી) નીકળતો નથી. તેના માતાપિતા મૃત્યુ પામ્યા. તેની પત્ની છેલ્લા દિવસે પોતાના

૧૧. આગતઃ યાવત્સ્થવિરાડન્તર્વ્યાકુલા (વ્યાપૃતા) તાવત્તેન ધર્મોડપિ મમ ભવત્તિતિ તસ્ય પાયસસ્ય

25 ત્રિભાગો દત્તઃ, પુનશ્ચિન્તિતમ્-અતિસ્તોકં, દ્વિતીયસ્ત્રિભાગો દત્તઃ, પુનરપ્યનેન ચિન્તિતમ્-અત્ર યદ્યન્યદપ્યમ્લખલાદિ ક્ષિપ્યતે તદપિ નશ્યતિ, તદા તૃતીયસ્ત્રિભાગો દત્તઃ, તતસ્તસ્માત્તેન દ્રવ્યશુદ્ધેન દાયકશુદ્ધેન ગ્રાહકશુદ્ધેન ત્રિવિધેન ત્રિકરણશુદ્ધેન ભાવેન દેવાયુર્નિબદ્ધં, તદા માતા તસ્ય જાનાતિ-જિમિતઃ, પુનરપિ ભૂતઃ, અતીવ રહ્કતયા ભૂતમુદરં, તદા રાત્રૌ વિસૂચિકયા મૃતો દેવલોકં ગતઃ, તતશ્ચ્યુતો રાજગૃહે નગરે પ્રધાનસ્ય ધનાવહસ્ય પુત્રો ભદ્રાયાં માર્યાયાં જાતઃ, લોકશ્ચ ગર્ભગતે ભણતિ-કૃતપુણ્યો જીવો

30 યઃ ઉપન્નઃ, તતસ્તસ્ય જાતસ્ય નામ કૃતં કૃતપુણ્ય ઇતિ, વૃદ્ધઃ, કલાઃ ગૃહીતાઃ, પરિણીતઃ, માત્રા દુર્લલિતગોષ્ઠ્યાં ક્ષિપ્તઃ, તૈર્ગણિકાગૃહં પ્રવેશિતો, ★ ધણસથવાહસ્સ પ્ર૦ ।

બૌરસહિં વરિસેહિં ણિદ્ધણં કુલં કતં, તોડવિ સો ણ ણિગ્ગચ્છતિ, માતાપિતાણિ સે મતાણિ, ભજ્જા ય સે આભરણગાણિ ચરિમદિવસે પેસેતિ, ગણિતામાયાએ ણાતં—ણિસ્સારો કતો, તાથે તાણિ અણ્ણં ચ સહસ્સં પડિવિસજ્જિતં, ગણિયામાતાએ ભણ્ણઙ્ગ-નિચ્છુભડ એસો, સા ણેચ્છતિ, તાહે ચોરિયં ણીણિઓ ઘરં સજ્જિજ્જતિ, ઉત્તિણ્ણો બાહિં અચ્છતિ, તાહે દાસીએ ભણ્ણતિ—ણિચ્છૂહોડવિ અચ્છસિ ?, તાહે નિયયઘરયં સડિયપડિયં ગતો, તાહે સે ભજ્જા સંભમેણં ડઙ્ગિતા, તાહે સે સવ્વં કથિતં, સોગેણં અપ્પુણ્ણો ભણ્ણતિ—અત્થિ કિંચિ ? જા અન્નહિં જાઇત્તા વવહરામિ, તાહે જાણિ આભરણગાણિ ગણિતામાતાએ જં ચ સહસ્સં કપ્પાસમોલ્લં દિણ્ણં તાણિ સે દંસિતાણિ, સત્થો ય તદ્દિવસં કંપિ દેસં ગંતુકામઓ, સો તં ભંડમોલ્લં ગહાય તેણ સત્થેણ સમં પધાવિતો, બાહિં દેડલિયાએ

અલંકારોને મોકલે છે. આ બાજુ વેશ્યાની માતાએ જાણ્યું કે — “(આપણાવડે) આ નિર્ધન કરાયો છે.” ત્યારે ગણિકાની માતાએ તે આભરણો અને અન્ય એક હજાર રૂપિયા (તેની પત્નીને) પાછા આપ્યા. ગણિકાની માતાએ ગણિકાને કહ્યું — “આને તું છોડી દે.” તે છોડવા ઈચ્છતી નથી. ત્યારે તે કપટથી બહાર લવાયો. (અર્થાત્ જ્યારે કૃતપુણ્યને કોઈપણ રીતે ગણિકા છોડવા તૈયાર ન હતી ત્યારે ગણિકાની માતાએ કપટથી તેને ઘરની બહાર કાઢવાનો ઉપાય વિચાર્યો. તે આ પ્રમાણે—) ઘરની સાફસફાઈ થાય છે. (અર્થાત્ આ ઘરને અંદરથી છાણાદિનું લિંપન વગેરે કરવાનું છે તેથી તું અંદરના ઓરડામાંથી બહાર નીકળ.) તે નીકળીને બહાર ઊભો રહે છે.

ત્યારે માતા દાસીવડે કહેવડાવે છે કે—“ઘરથી બહાર કાઢવા છતાં તું હજુ અહીં જ ઊભો છે ?” કૃતપુણ્ય ત્યાંથી નીકળી સડેલા—પડેલા પોતાના ઘરમાં ગયો. તેની પત્ની આદરથી ઊભી થઈ અને બધી જ વાત કરી, (અર્થાત્ માતા-પિતાનું મૃત્યુ તથા પોતાની નિર્ધનતાદિની બધી વાત કરી.) ત્યારે અત્યંતશોકથી ગ્રસ્ત તે કહે છે — “ઘરમાં કઈ છે ? કે જેનાથી અન્યત્ર જઈ ધંધો કરું.” ગણિકાની માતાએ જે આભરણો અને એક હજાર રૂપિયા કપાસના મૂલ્ય તરીકે (અર્થાત્ કપાસનો ધંધો કરવા પત્નીને) આપ્યા હતા. તે કૃતપુણ્યને દેખાડે છે. તે જ દિવસે એક સાર્થવાહ કોઈક અન્ય દેશમાં જવાની ઈચ્છાવાળો હતો. તેથી કૃતપુણ્ય તે અલંકારો અને મૂલ્યને લઈને તે સાર્થવાહની સાથે નીકળ્યો. ગામની બહાર દેવમંદિર પાસે ખાટલો પાથરીને તે સુતો.

૧૨. દ્વાદશભિર્વર્ષેનિર્ધનં કુલં કૃતં, તદાડપિ સ ન નિર્ગચ્છતિ, માતાપિતરૌ તસ્ય મૃતૌ, માર્યા ચ તસ્યાભરણાણિ ચરમદિવસે પ્રેષતે, ગણિકામાત્રા જ્ઞાતં-નિસ્સારઃ કૃતઃ, તદા તાણિ અન્યચ્ચ સહસ્સં પ્રતિવિસર્જિતં, ગણિકામાત્રા ભણ્યતે-નિષ્કાશ્યતાં ણ્ણઃ, સા નેચ્છતિ, તદા ચૌર્યેણ નિનીષિતઃ, ગૃહં સજ્યતે, ઉત્તીર્ણસ્તિષ્ઠતિ બહિઃ, તદા દાસ્યા ભણ્યતે-નિષ્કાશિતોડપિ તિષ્ઠસિ ?, તદા નિજગૃહં શટિતપતિતં ગતઃ, તદા તસ્ય માર્યા સંભ્રમેણોત્થિતા, તદા તસ્મૈ સર્વં કથિતં, શોકેન વ્યાપ્તો ભણતિ-અસ્તિ કિચ્છિત્ ? યાવદન્યત્ર યાત્વા વ્યવહરામિ, તદા યાન્યાભરણાણિ ગણિકામાત્રા યચ્ચ સહસ્સં કર્પાસમૂલ્યં દત્તં તાણિ તસ્મૈ દર્શિતાણિ, સાર્થશ્ચ તસ્મિન્ દિવસે કમપિ દેશં ગન્તુકામઃ, સ તત્ ભાણ્ણમૂલ્યં ગૃહીત્વા તેન સાર્થેન સમં પ્રધાવિતઃ, બહિર્દેવકુલિકાયાં

૩૩
 ઁદું પાડિઁગં સુત્તો । અણ્ણસ્સ ય વાણિયયસ્સ માતાએ સુતં જઘા - તવ પુત્તો મતો વાહણે
 ઁન્ને, તીએ તસ્સ ઢવ્વં ઢિણ્ણં, મા કસ્સઙ્ગ કઘિજ્જસિ, તીએ ચિંતિતં-મા ઢવ્વં જાઙ રાઙલં,
 પવિસિહિતિ મે અપુત્તાએ, તાહે રત્તિં તં સત્થં એતિ, જા કંચિ અણાહં પાસેમિ, તાહે તં પાસતિ,
 પડિબોધિત્તા પવેસિતો, તાહે ઘરં નેતૂણ રોવતિ-ચિરણઙ્ગત્તિ પુત્તા !, સુણ્ણાણં ચઙ્ગહં તાણં કઘેતિ-
 5 એસ ઢેવરો ઁ ઇચિરણઙ્ગઓ, તાઓ તસ્સ લાઙ્ગતાઓ, તત્થવિ બારસ વરિસાણિ અચ્છતિ, તત્થ એક્કેકાએ
 ચત્તારિ પંચ ઇેઢરૂ વાણિ જાતાણિ, ઁરીએ ઁણિતં-એત્તાહે ણિચ્છુઁમ્મતુ, તાઓ ણ તરંતિ ઘરિતું, તાઘે
 તાહિં સંબલમોઢગા કતા, અંતો રયણાણ ઁરિતા, વરં સે એયં પાઓગ્ગં હોતિ, તાઘે વિયઢં પાએત્તા
 તાએ ઇેવ ઢેવઙ્ગલિયાએ ંસીસાએ સે સંબલં ઠવેત્તા પડિયાગતા, સોઙ્ગવિ સીતલણ પવણેણં સંબુઢ્ઢો

અન્યવેપારીની માતાએ સાંભળ્યું કે-“ઢરિયામાં વઢાણ ડૂબતા તારો પુત્ર મૃત્યુ પામ્યો છે.”

10 માતાએ સમાચાર આપનારને પૈસા આપીને કહ્યું તું કોઈને કહેતો નહીં. માતા વિચારે છે કે “અપુત્ર
 એવી ઁરું ઘન રાજકુળમાં જતું ન રહે (તે માટે કોઈ ઉપાય કરું.”) માતા રાત્રીએ સાર્થમાં આવે
 છે-કઢાય કોઈ અનાથ મળી જાય, ત્યારે માતા કૃતપુણ્યને જુએ છે. તેને ઉઢાડીને પોતાના ઘરે
 લઈ જાય છે. ઘરમાં લાવીને રઙવા લાગે છે-“હે પુત્ર ! ઘણા લાંબા કાળથી તું ઁવાઈ ગયો
 હતો (આજે તું મને મળ્યો છે.) ચારે પુત્રવધૂઓને કહે છે કે - “હે પુત્રવધૂઓ ! આ તમારો
 15 ઢિયર લાંબાકાળથી ઁવાઈ ગયો હતો. (જે હવે આપણને પાછો મળ્યો છે.) ચારે પુત્રવધૂઓ
 તેના પર આસક્ત થઈ. ત્યાં પણ કૃતપુણ્ય બાર વરસ રહે છે. તેમાં ઢરેક પત્નીને ચાર-ચાર,
 પાંચ-પાંચ બાળકો થયા.

સાસુએ કહ્યું-“હવે આને બહાર કાઢો”. (જો કે બાર-બાર વર્ષ સાથે રહેવાને કારણે વહુઓને
 કૃતપુણ્ય સાથે સારી પ્રીતિ થઈ હતી છતાં સાસુનો હુકમ હોવાથી) તેણીઓ (૧) કૃતપુણ્યને રાખવા
 20 સઁર્થ નહોતી. તેઓએ કૃતપુણ્યમાટે ભાતા તરીકે મોઢકો બનાવ્યા અને તેની અંઢર “તેને કાઁ
 આવશે” એઁ વિચારી રત્નો ભર્યા. ત્યારપછી કૃતપુણ્યને ઢારું પીવડાવી તે જે ઢેવઁંઢિરમાં તેને
 મૂક્યો અને તેના માથા નીચે ભાતુ મૂકીને વહુઓ પાછી આવી. તે પણ શીતલ પવનથી સવારે
 જાગ્યો. તે જ સાર્થ તે ઢિવસે પાછો આવ્યો હતો. (સાર્થ પાછો આવ્યો એટલે) પત્નીએ પણ

૧૩. ઁઢ્ઢવાં પાતયિત્વા સુત્તઃ । અન્યસ્ય ચ વણિજો માત્રા શ્રુતં, યથા-તવ પુત્રો મૃતો વાહને ઁન્ને,
 25 તયા તસ્મૈ ઢ્રવ્યં ઢત્તં, મા કસ્મૈચિત્ ચીકથઃ, તયા ચિન્તિતં-મા ઢ્રવ્યં યાસીત્ રાજકુલં, પ્રવેશ્યતિ
 મમાપુત્રાયાઃ, તઢા રાત્રૌ તં સાર્થમેતિ, યઢ્ કચ્છિઢનાથં પશ્યામિ, તઢા તં પશ્યતિ, પ્રતિબોઢ્ય પ્રવેશિતઃ,
 તઢા ગૃહં નીત્વા રોઢિતિ-ચિરનઙ્ગઃ પુત્ર ! સ્તુષાઁધ્યશ્વતસૃષ્યસ્તાઁધ્યઃ કથયતિ-એષ ઢેવા ઁવન્તીનાં ચિરનઙ્ગઃ,
 તાસ્તસ્મિન્ લગ્નાઃ, તત્રાપિ ઢ્વાઢશ વર્ષાણિ તિષ્ઠતિ, તત્રૈકૈકસ્યાશ્ચત્વારઃ પચ્છ પુત્રા જાતાઃ, સ્થવિરયા
 ઁણિતમ્-અઢુના નિષ્કાશયન્તુ, તા ન ઘર્તું શકન્વન્તિ, તઢા તાઁધિઃ શઁબ્લમોઢકાઃ કૃતાઃ, અન્તો રલ્લેન
 30 ઁૃતાઃ, વરં તસ્યૈતત્ પ્રાયોગયં ઁવતિ, તઢા વિકટં પાયયિત્વા તસ્યામેવ ઢેવકુલિકાયામુચ્છીર્ષકે તસ્ય
 શઁબ્લં સ્થાપયિત્વા પ્રત્યાગતા, સોઙ્ગપિ શીતલેન પવનેન સંબુઢ્ઢઃ

પ્રભાતં ચ, સોવિ સત્થો તદ્વિવસમાગતો, ઇમાએવિ ગવેસઓ પેસિઓ, તાહે ઉદ્ધવિત્તા ઘરં ણીતો, ભજ્જા સે સંભમેણ ઉદ્ધિતા, સંબલં ગહિતં, પવિદ્ધો, અભ્ભંગાદીણિ કરેતિ, પુત્તો ય સે તદા ગભ્ભિણીએ જાતો, સો એક્કારસવરિસો જાઓ, લેહમાલાઓ આગતો રોયતિ-દેહિ મે ભત્તં, મા ઉવજ્જાએણ હમ્મિહામિત્તિ, તાએ તાઓ સંબલથદ્ધયાતો મોયગો દિણ્ણો, ણિગ્ગતો ખાચંતો, તત્થ રચણં પાસતિ, લેહચેડએહિં દિદ્ધં, તેહિં પૂવિયસ્સ દિણ્ણં, દિવે દિવે અમ્હ પોલ્લિયાઓ દેહિત્તિ, ઇમોવિ જિમિતે મોયગે ભિંદતિ, તેણ દિદ્ધાણિ, ભણતિ-સુંકભએણ કતાણિ, તેહિં રચણેહિં તહેવ પવિત્થરિતો । સેતણઓ ય ગંધહત્થી ણદીએ તંતુએણ ગહિતો, રાયા આદણ્ણો, અભયો ભણતિ-જઇ જલકંતો અત્થિ તો છદ્ધેતિ, સો રાઝલે અતિબહુઅત્તણેણ રતણાણ ચિરેણ લભ્ભિહિતિત્તિકારુણ પઢહઓ

તેને શોધવા માટે જે એક વ્યક્તિ મોકલી હતી, તે વ્યક્તિ તેને ઉઠાડીને ઘરે લઈ ગઈ.

પત્ની આદરપૂર્વક ઊભી થઈ. ભાતુ ગ્રહણ કર્યું. તે ઘરમાં પ્રવેશ્યો. તેલની માલિશ વગેરે કરે છે. (જ્યારે કૃતપુણ્ય બારવર્ષ પહેલા ઘરથી નીકળ્યો હતો) ત્યારે પત્નીના ગર્ભમાં પુત્ર હતો. તે હવે અગિયારવર્ષનો થયો હતો. તે લેખશાળાએથી આવેલો કહે છે, “મને ભોજન આપો, (જેથી હું જલદી શાળાએ પાછો ફરું) નહીં તો ઉપાધ્યાય મને મારશે.” માતાએ તે ભાતાની થેલીમાંથી એક મોદક આપ્યો. તે મોદકને ખાતા-ખાતા તે (ઘરની બહાર) નીકળ્યો. તે મોદકમાં રત્નને જુએ છે. શાળાના બાળકોએ પણ તે રત્ન જોયું. તે બાળકોએ તે રત્ન પૂડલાવાળાને આપ્યું અને કહ્યું—“રોજે રોજ તારે અમને પુડલાઓ આપવા.”

કૃતપુણ્ય પણ જમતી વેળા મોદકોને ભાંગે છે. તે પણ તેમાં રત્નો જુએ છે અને પત્નીને કહે છે કે—“કરના ભયથી મોદક કરાયા છે. (અર્થાત્ પરદેશથી કમાઈને આવ્યો હોય તો રાજાને કર આપવો પડે. તે ન આપવો પડે તે માટે આ રીતે લાડવા બનાવ્યા હતા.) તે રત્નોવડે કૃતપુણ્ય પાછો તે જ રીતે વેપાર ધંધો કરવા લાગ્યો. એકવાર સેચનક ગંધહસ્તિને નદીમાં તંતુએ (જળચર-જંતુવિશેષે) પકડ્યો. રાજા ઉદ્વેગ પામ્યો. અભય કહે છે—“જો જળકાન્તમણિ હોય તો તે હાથીને તરત છોડી દેશે.” અભયે “ભંડારમાં રત્નો ઘણાં હોવાથી લાંબાકાળે જળકાન્તમણિ મળશે.” (અર્થાત્ જલદી હાથમાં આવશે નહીં) એમ વિચારી ગામમાં ઘોષણા કરાવી કે—“જે જળકાન્તમણિ

૧૪. પ્રભાતં ચ, સોઽપિ સાર્થસ્તસ્મિન્ દિવસે આગતઃ, અનયાઽપિ ગવેષકઃ પ્રેષિતઃ, તદોત્થાપ્ય ગૃહં નીતઃ, માર્યા તસ્ય સંભ્રમેણ ઉત્થિતા, શમ્બલં ગૃહીતં, પ્રવિષ્ટઃ, અભ્યઙ્ગાદીનિ કરોતિ, પુત્રશ્ચ તસ્ય તદા ગર્ભિણ્યા જાતઃ, સ એકાદશવાર્ષિકો જાતઃ, લેખશાલાયા આગતો રોદિતિ-દેહિ મહાં ભક્તં મોપાધ્યાયેન ઘાનિષમ્, તયા તસ્યાઃ શમ્બલસ્થગિકાતો મોદકો દત્તઃ, નિર્ગતઃ ખાદન્, તત્ર રત્નં પશ્યતિ, લેખદારકૈદ્દં, તૈરાપૂષ્પિકાય દત્તં, દિવસે દિવસેઽસ્માકં પોલિકા દદ્યા ઇતિ, અયમપિ જિમિતે મોદકાન્ ભિનત્તિ, તેન દ્રષ્ટાનિ, ભણતિ-શુલ્કભયેન કૃતાનિ, તૈ રત્નૈસ્તથૈવ પ્રવિસ્તૃતઃ । સેચનકશ્ચ ગન્ધહસ્તી નદ્યાં તન્તુકેન ગૃહીતઃ, રાજા ચિન્નઃ, અભયો ભણતિ-યદિ જલકાન્તો ભવેત્ તદા ત્યજેત્, સ રાજકુલેઽતિબહુત્વેન રત્નાનાં ચિરેણ લપ્સ્યત ઇતિકૃત્વા પટહો

પિંપ્ફિડિતો-જો જલકંતં દેતિ તસ્સ રાયા રજ્જં અદ્ધં ધૂતં ચ દેતિ, તાથે પુવિણ્ણેણ દિણ્ણો, પીતો, ઉદગં પગાસિતં, તંતુઓ જાણતિ-થલં પીતો, મુક્કો, ણઢ્ઢો, રાયા ચિંતેતિ-કતો ?, પુવિચસ્સ પુચ્છતિ-કતો એસ તુજ્જં ?, નિબ્બંધે સિદ્ધં-કયપુણ્ણગપુત્તેણ દિણ્ણો, રાયા તુઢ્ઢો, કસ્સ અણ્ણસ્સ હોહિતિ ?, રણ્ણા સદ્ધાવિરુણ કતપુણ્ણઓ ધૂતાએ વિવાહિતો, વિસઓ સે દિણ્ણો, ભોગે ભુંજતિ, 5 ગણિતાવિ આગતા ભણતિ-એચ્ચિરં કાલં અહં વેણીબંધેણ અચ્છતા, સવ્વવેતાલીઓ તુમં અઢ્ઢાએ ગવેસાવિતાઓ, એથ દિઢ્ઢોતિ, કતપુણ્ણઓ અભયં ભણતિ-એથ મમ ચત્તારિ મહિલાઓ, તં ચ ઘરં ણ યાણામિ, તાહે ચેતિયઘરં કતં, લેપ્પગજક્કો કતપુણ્ણગસરિસો કતો, તસ્સ અચ્ચણિયા ઘોસાવિતા, દો ય બારાણિ કતાણિ, એણેણ પવેસો એણેણ ણિપ્પેઢો, તથ અભઓ કતપુણ્ણઓ આપશે તેને રાજા અડધું રાજ્ય અને પોતાની દીકરી આપશે.”

10 પુડલાવાળાએ તે રત્ન આપ્યું. તે રત્ન નદી પાસે લઈ જવાયું અને પાણી ઉપર તેનો પ્રકાશ ફેંક્યો. આ પ્રકાશને તંતુક જાણે છે તેથી તે હાથીને કિનારે લાવે છે, છોડી દે છે અને પોતે ભાગી જાય છે. રાજા વિચારે છે—આ રત્ન ક્યાંથી લાવ્યો હશે?—પુડલાવાળાને પૂછે છે—“તારી પાસે આ રત્ન ક્યાંથી આવ્યું?” ઘણા આગ્રહ પછી તે કહે છે કે “કૃતપુણ્યના પુત્રે આ રત્ન આપ્યું છે. રાજા ખુશ થયો. (અને મનમાં વિચાર્યું કે) “ક્યાંક મારી દિકરી બીજા કાઈ અન્યની 15 પત્ની બની હોત તો?” રાજાએ બોલાવીને કૃતપુણ્યની સાથે દિકરીને પરણાવી. તેને એક દેશ આપ્યો. કૃતપુણ્ય તેની સાથે ભોગો ભોગવે છે.

તેવામાં ગણિકા પણ ત્યાં આવીને કહે છે—“આટલા સમયથી મેં (તારા નામે) વાળોને બાંધીને રાખ્યા છે. બીધા જ નદીના કિનારા તને શોધવા ફેંદીવળી છું. હવે તું અહીં દેખાયો છે. કૃતપુણ્ય અભયને કહે છે—“હજુ પણ મારી ચાર પત્નીઓ છે પરંતુ તેઓના ઘરનું સરનામું જાણતો 20 નથી.” તેથી (અભય તે ચાર પત્નીઓને શોધવા માટે) એક મંદિર બનાવરાવ્યું. તેમાં કૃતપુણ્ય જેવો માટીનો એક યક્ષ બનાવરાવ્યો. તેની પૂજા માટે ઘોષણા કરાવરાવી. તે મંદિરને એકબાજુથી પ્રવેશ કરવા અને બીજી બાજુથી નીકળવા માટે બે દરવાજા બનાવરાવ્યા. ત્યારપછી અભય અને કૃતપુણ્ય એક દરવાજા પાસે આસન ઉપર બેસે છે. કૌમુદીમહોત્સવની જાહેરાત થાય છે કે “આજે

૧૫. દાપિત:-યો જલકાન્તં દદાતિ તસ્મૈ રાજા રાજ્યમર્થં દુહિતરં ચ દદાતિ, તદાડડપૂપિકેન દત્તો, 25 નીતઃ, ઉદકં પ્રકાશિતં, તન્તુકો જાનાતિ-સ્થલં નીતઃ, મુક્કો, નષ્ટઃ, રાજા ચિન્તયતિ - કુતઃ ?, આપૂપિકં પૃચ્છતિ-કુત એષ તવ ?, નિર્બંધે શિષ્ટં-કૃતપુણ્યકપુત્રેણ દત્તઃ, રાજા તુષ્ટઃ, કસ્યાન્યસ્ય ભવેત્ ?, રાજા શબ્દયિત્વા કૃતપુણ્યકો દુહિત્રા વિવાહિતઃ, વિષયસ્તસ્મૈ દત્તઃ, ભોગાન્ ભુન્ક્તિઃ, ગણિકાડપ્યાગતા, ભણતિ-ઇચ્ચિર કાલમહં વેણીબન્ધેન સ્થિતા, સર્વવૈતાલિકાસ્ત્વદર્થ ગવેષિતાઃ, અત્ર દૃષ્ટ ઇતિ, કૃતપુણ્યકોડભયં ભણતિ-અત્ર મમ ચતસ્ત્રો મહેલાઃ, તચ્ચ ગૃહં ન જાનામિ, તદા ચૈત્યગૃહં કૃતં, લેપ્યયક્ષઃ 30 કૃતપુણ્યકસદ્દુશઃ કૃતઃ, તસ્યાર્ચનિકા ઘોષિતા, દ્વે ચ દ્વારે કૃતે, એકેન પ્રવેશ એકેન નિર્ગમઃ, તત્રાભયઃ કૃતપુણ્યક -

યેં ઇગ્થ બારબ્હાસે આસણવરગયા અચ્છંતિ, કોમુદી આણતા, જથા પડિમપવેસો અચ્ચણિયં કરેહ, ણયરે ઘોસિતં-સવ્વમહિલાર્હિં ઇત્તવ્વં, લોગોઽવિ ઇતિ, તાઓઽવિ આગતાઓ, ચેડરૂવાણિ તથ્થ બપ્પોત્તિ ઉચ્છંગે ણિવિસંતિ, ણાતાઓ તેણ, થેરી અંબાહિતા, તાઓઽવિ આણિતાઓ, ભોગે ભુંજતિ સત્તહિવિ સહિતો । વદ્ધમાણસામી ય સમોસરિતો, કતપુણ્ણઓ સામિં વંદિઠ્ઠણ પુચ્છતિ-અપ્પણો સંપત્તિં વિપત્તિં ચ, ભગવતા કથિતં-પાયસદાણં, સંવેગેણ પવ્વઙ્ગતો । एवं दाणेण सामाङ्ग्यं 5
લભ્ભતિ ૪ ।

इदार्णि विणएणं, मग्धाविसए गोब्बरगामे पुप्फसालो गाहावती, तस्स भद्दा भारिया, पुत्तो से पुप्फसालसुओ, सो मातापितरं पुच्छति-को धम्मो ?, तेहिं भण्णति-मातापितरं

પ્રતિમાનો પ્રવેશ છે માટે પૂજા કરવા આવવું.” નગરમાં ઘોષણા થઈ કે-“સર્વ મહિલાઓએ આવવું.” લોકો બધા જાય છે. તેમાં તે ચાર પત્નીઓ પણ આવે છે તેની સાથે રહેલા બાળકો 10
“આ તો આપણા પિતા છે” એમ કરી ખોળામાં બેસી જાય છે.

કૃતપુણ્ય ચારે પત્નીઓને ઓળખી જાય છે. તેમની સાસુને તે ઠપકો આપે છે. તે ચારે પત્નીઓને પોતાના ઘરે લાવે છે. આ સાતે પત્નીઓ (મૂળ પત્ની + ગણિકા + રાજાની દિકરી + ચાર પત્ની) સાથે તે ભોગોને ભોગવે છે.

એક વાર તે નગરમાં વર્ધમાનસ્વામી પધાર્યા. કૃતપુણ્ય સ્વામીને વંદન કરીને પોતાને મળેલી 15
સંપત્તિ અને આપત્તિઓનું કારણ પૂછે છે. ભગવાન (પોતાને મળેલી સંપત્તિઓના કારણ તરીકે) પૂર્વભવમાં આપેલ ખીરનું દાન કહે છે. કૃતપુણ્યે વૈરાગ્ય પામી દીક્ષા લીધી. આ પ્રમાણે જીવ દાનથી સામાયિક (અહીં ચારિત્રસામાયિક) પ્રાપ્ત કરે છે-૪.

* વિનયનું દષ્ટાન્ત *

મગધદેશના ગોબ્બરગામમાં પુષ્પશાલ નામે એક ગૃહસ્થ હતો. તેને ભદ્રા નામે પત્ની 20
હતી. તેઓને પુષ્પશાલપુત્ર નામે પુત્ર હતો. એકવાર પુત્ર માતા-પિતાને પૂછે છે કે“ધર્મ કેવા પ્રકારનો હોય છે ?” તેઓએ કહ્યું- “માતા-પિતાની સેવા કરવી એ ધર્મ છે.” કહ્યું છે-
“જીવલોકમાં બે જણા દેવસ્વરૂપ છે માતા અને પિતા, તેમાં પણ પિતા એ વિશિષ્ટ છે જેના

૧૬. શ્રૈકત્ર દ્વારાધ્યાસે આસનવરગતૌ તિષ્ઠતઃ, કૌમુદી આજ્ઞતા, યથા પ્રતિમાપ્રવેશોઽર્ચનાં કુરુત, નગરે ઘોષિતં-સર્વમહિલાભિરાગન્તવ્યં, લોકોઽપ્યાયાતિ, તા અપિ આગતાઃ, ચેટરૂવાણિ તત્ર બપ્પ ઇતિ ઉત્સઙ્ગે 25
નિવિશન્તે, જ્ઞાતાસ્તેન, સ્થવિરા નિર્ભર્ત્સિતા, તા અપિ આનીતાઃ, ભોગાન્ ભુનક્તિ સમ્પ્રિરપિ સહિતઃ । વર્ધમાનસ્વામી ચ સમવસૂતઃ, કૃતપુણ્યકઃ સ્વામિનં વન્દિત્વા પૂચ્છતિ-આત્મનઃ સમ્પત્તિં વિપત્તિં ચ, ભગવતા કથિતં-પાયસદાણં, સંવેગેન પ્રવ્રજિતઃ । एवं दानेन सामायिकं लभ्यते । इदानीं विनयेन, मग्धाविषये गूर्बरग्रामे पुष्पशालो गाथापतिः, भद्रा तस्य भार्या, पुत्रस्तस्य पुष्पशालसुतः, स मातरपितरं पृच्छति-को धर्मः ?, ताभ्यां भण्यते-मातरपितरौ

સુસ્સૂસિતવ્વં—

“દો ચેવ દેવતાઈં માતા ય પિતા ય જીવલોગંમિ ।

તત્થવિ પિયા વિસિદ્ધો જસ્સ વસે વટ્ટતે માતા ॥૧॥ ”

5 સો તાણ પૈ મુહધોવણાદિવિભાસા, દેવતાણિ વ તાણિ સુસ્સૂસતિ । અણ્ણતા ગામભોઙ્ગોઓ
આગતો, તાણિ સંખંતાણિ પાહુણ્ણં કરેંતિ, સો ચિંતેતિ-એતાણવિ એસ દેવતં, એતં પૂએમિ તો ધમ્મો
હોહિતિ, તસ્સ સુસ્સૂસં પકતો । અણ્ણતા તસ્સ ભોઙ્ગોઓ, તસ્સવિ અણ્ણો, તસ્સવિ અણ્ણો, જાવ
સેણિયં રાયાણં ઓલગ્ગિગ્ગમારદ્ધો, સામી સમોસદ્ધો, સેણિઓ ઇઙ્ગીએ ગંતૂણ વંદતિ, તાહે સો સામિં
ભણતિ-અહં તુભ્ભે ઓલગ્ગામિ ?, સામિણા ભણિતં-અહં રયહરણપહિગ્ગહમત્તાએ ઓલગ્ગિગ્ગજ્જામિ,
તાણં સુણ્ણાએ સંબુદ્ધો, એવં વિણ્ણણ સમાઙ્ગયં લભ્ભતિ ૫ ।

10 ઇદાનીં વિભંગેણ લભ્ભતિ, જથા-અત્થિ મગધાજણવણે સિવો રાયા, તસ્સ ધણધન્નહિરણ્ણાઙ્ગ

વશમાં માતા હોય છે. ॥૧॥ તે પુત્ર રોજ સવારે તેઓના મુખપ્રક્ષાલનાદિ વર્ણન સમજી
લેવું. માતા-પિતાની દેવની જેમ સેવા કરે છે.

15 એકવાર ઘરે ગામનો મુખી આવ્યો. તેઓ આદરપૂર્વક અતિથિપણને કરે છે. આ જોઈને
પુત્ર વિચારે છે કે “માતા-પિતાનો પણ આ દેવ છે. તેથી આની પૂજા કરું જેથી મને ધર્મ થશે.”
તે તેની સેવા કરવા લાગ્યો. એકવાર તે મુખીને ત્યાં તેનો પણ મુખી આવ્યો. (તેથી આ પુત્ર
તેની સેવા કરવા લાગ્યો.) તે મુખીને પણ અન્યમુખી મળવા આવ્યો એમ કરતાં કરતાં તે પુત્ર
શ્રેણિકરાજાની સેવા કરવા લાગ્યો. તે નગરમાં સ્વામી પધાર્યા. શ્રેણિક ઋદ્ધિવડે જઈને સ્વામીને
વંદન કરે છે. તે પુત્ર આ જોઈને સ્વામીને કહે છે કે “પ્રભુ ! હું તમારી સેવા કરું ?” સ્વામીએ
20 કહ્યું—“રજોહરણ, પાત્રાદિવડે મારી સેવા કરવા યોગ્ય છે.” તેમના વચનોના શ્રવણથી તે બોધ
પામ્યો. આ પ્રમાણે વિનયવડે સામાયિક પ્રાપ્ત થાય છે — ૫.

* વિભંગજ્ઞાનનું દષ્ટાન્ત *

મગધદેશમાં શિવનામે રાજા છે. તેને ધન, ધાન્ય, હિરણ્યાદિ રોજેરોજ વધે છે. તેને વિચાર
આવ્યો કે— આ ધર્મનું ફળ છે, તેથી મારે ત્યાં હિરણ્યાદિ વધે છે, તેથી હું (આ ભવમાં પણ)

25 ૧૭. શુશ્રૂષિતવ્યૌ, દ્વે એવ દૈવતે માતા ચ પિતા ચ જીવલોકે । તત્રાપિ પિતા વિશિષ્ટો યસ્ય વશે
વર્ત્તે માતા ॥૧॥ સ તયોઃ પ્રગે મુખધાવનાદિવિભાષા, દૈવતે ઇવ તૌ શુશ્રૂષતે । અન્યદા ગ્રામભોજિક
આગતઃ, તૌ સંખ્રાન્તૌ પ્રાઘૂર્ણ્યં કુરુતઃ, સ ચિન્તયતિ-એતયોરપિ એતદૈવતમ્, એતં પૂજયામિ તતો ધર્મો
ભવિષ્યતિ, તસ્ય શુશ્રૂષાં પ્રકૃતઃ । અન્યદા તસ્ય ભોજિકઃ, તસ્યાપ્યન્યઃ, તસ્યાપ્યન્યઃ યાવચ્છ્રેણિકં
રાજાનમવલગિતુમારબ્ધઃ, સ્વામી સમવસૃતઃ, શ્રેણિક ઋદ્ધ્યા ગત્વા વન્દતે, તદા સ સ્વામિનં ભણતિ-
અહં ત્વામવલગામિ ?, સ્વામિના ભણિતમ્-અહં રજોહરણપ્રતિગ્રહમાત્રયાઽવલગ્યે, તેષાં શ્રવણેન સંબુદ્ધઃ ।
30 એવં વિનયેન સામાયિકં લભ્યતે । ઇદાનીં વિભન્નેન લભ્યતે, યથાઽસ્તિ મગધાજનપદે શિવો રાજા, તસ્ય
ધનધાન્યહિરણ્યાદિ

पंडुदियहं वद्धति, चिंता जाया-अत्थि धम्मफलंति, तो महं हिरण्णादि वद्धति, ता पुण्णं करेमिच्चिकलिरुण भोयणं कारितं, दाणं च णेण दिण्णं, ततो पुत्तं रज्जे ठवेरुण सकततंबमयभिक्षाभायणकडुच्छुगोवगरणो दिसापोकखयतावसाण मज्झे तावसो जातो, छट्ठमातो परिसडियपंडुपत्ताणि आणिरुण आहारेति, एवं से चिट्ठमाणस्स कालेण विभंगणाणं समुप्पन्नं संखेज्जदीवसमुद्धविसयं, ततो णगरमागंतूण जधोवलद्धे भावे पण्णवेति । अण्णता साधवो दिट्ठ्ठ, 5 तेसिं किरियाकलावं विभंगणुसारेण लोएमाणस्स विसुद्धपरिणामस्स अपुव्वकरणं जातं, ततो केवली संवुत्तोत्ति ६ ।

संयोगविओगओऽवि लब्भति, जथा दो मथुराओ-दाहिणा उत्तरा य, तत्थ उत्तराओ वाणियओ दक्खिणं गतो, तत्थ एगो वाणियओ तप्पडिमो, तेण से पाहुण्णं कतं, ताहे ते णिरंतरं मित्ता जाता, अहं थिरतरा पीती होहितिच्चि जति अहं पुत्तो धूता य जायति तो संयोगं करेस्सामो, 10

पुण्यने करुं अेम विचारीने तेने भोजन कराव्युं अने दान आप्युं. त्यार पछी पुत्रने राज्य उपर स्थापीने पोते तैयार करेव तांभानुं भिक्षा माटेनुं भाजन अने कडछी वधने दिशाप्रोक्षितनाभना तापसो पासे जई तापस थयो. त्यां ते छक-अकम तप करे छे अने पारसे नीये पडेला पीणा पांढडाओने लावीने पाय छे. आ रीते केटलोक काण पसार करता तेने संप्याता द्वीपसमुद्रविषयक विभंगज्ञान उत्पन्न थयुं. त्यारपछी नगरमां आवीने ते जे रीते ज्ञानमां देभाय ते रीते पदार्थोनुं 15 निरूपण करे छे. अेकवार तेशे साधुओने जेया. पोताना विभंगज्ञानमां ते साधुओनी क्रियाओने जेता तेने विशुद्ध परिणाम उत्पन्न थया अने अपूर्वकरण (सम्यक्त्व पूर्वनुं) प्राप्त थयुं. अनुकमे केवली थयो. ६

* संयोग-वियोगनुं दृष्टान्त *

वे मथुरा हती. अेक दक्षिणदिशामां अने बीज्ज उत्तरदिशामां-अेक वेपारी उत्तरमथुराथी 20 दक्षिणमथुरामां गयो. त्यां दक्षिणमथुरामां तेना जेवो अेक वेपारी हतो. तेशे आनी महेमानगीरी करी. त्यारपछी ते अंने वेपारीओ नज्जकना मित्र थया. आपणी प्रीति स्थिरतर थाय ते माटे ज्यारे आपणने पुत्र-पुत्री थाय त्यारे अंनेना विवाह करवा (अेम वेपारीओअे नक्की क्युं.) त्यार

१८. प्रतिदिवसं वर्धते, चिन्ता जाता-अस्ति धर्मफलमिति, ततो मम हिरण्यादि वर्धते, तत् पुण्यं करोमीति कलयित्वा भोजनं कारितं, दानं चानेन दत्तं, ततः पुत्रं राज्ये स्थापयित्वा स्वकृतताम्र- 25 मयभिक्षाभाजनकडुच्छुकोपकरणो दिक्प्रोक्षिततापसानां मध्ये तापसो जातः, षष्ठ्यमात् परिशदितपाण्डुपत्राणि आनीय आहारयति, एवं तस्य तिष्ठतः कालेन विभङ्गज्ञानं समुत्पन्नं संख्येयद्वीपसमुद्रविषयं, ततो नगरमागत्य यथोपलब्धान् भावान् प्रज्ञापयति । अन्यदा साधवो दृष्टः, तेषां क्रियाकलापं विभङ्गानुसारेण लोकमानस्य विशुद्धपरिणामस्यापूर्वकरणं जातं, ततः केवली संवृत्त इति । संयोगवियोगतोऽपि लभ्यते, यथा द्वे मथुरे- 30 दक्षिणोत्तरा च, तत्रोत्तरस्या वणिक् दक्षिणां गतः, तत्र एको वणिक् तत्प्रतिमः, तेन तस्य प्राघूर्ण्य कृतं, तदा तौ निरन्तरं मित्रे जातौ, आवयोः स्थिरतरा प्रीतिर्भविष्यतीति यद्यावयोः पुत्रो दुहिता वा जायते तदा संयोगं करिष्यावः,

તોહે દક્ષિણેણ ઉત્તરસ્સ ધૂતા વરિતા, દિણ્ણાણિ બાલાણિ, એથંતરે દક્ષિણમથુરાવાણિયઓ મતો, પુત્તો સે તંમિ ઠાણે ઠિતો, અણ્ણતા સો પહાતિ, ચઙ્ઙહિસં ચત્તારિ સોવણ્ણિયા કલસા ઠવિતા, તાણ બાહિં રોપ્પિયા, તાણં બાહિં તંબિયા, તાણ બાહિં મઠ્ઠિયા, અણ્ણા ય પહાણવિધી રઙ્ઙતા, તતો તસ્સ પુચ્ચાએ દિસાએ સોવણ્ણિઓ કલસો ણઙ્ઙો, એવં ચઙ્ઙહિસંપિ, એવં સવ્વે ણઙ્ઙો, 5 ઙ્ઙહિતસ્સ પહાણપીઠંપિ ણઙ્ઙં, તસ્સ અઙ્ઙહિતી જાતા, ણાઙ્ઙજ્જાઓ વારિતાઓ, જાવ ઘરં પવિઙ્ઙો તાથે ઙ્ઙવઙ્ઙવિતા ભોયણવિહી, તાથે સોવણ્ણિયરૂપ્પમતાણિ રઙ્ઙયાણિ ભાયણાણિ, તાથે એક્કેઙ્કં ભાયણં ણાસિઙ્ઙમારઙ્ઙં, તાહે સો પેચ્છતિ ણાસંતિ, જાવિ સે મૂલપત્તી સાવિ ણાસિઙ્ઙમાઢત્તા, તાહે તેણ ગહિતા, જત્તિયં ગહિયં તત્તિયં ઠિતં, સેસં નઢ્ઢં, તાથે ગતો સિરિઘરં જોએતિ, સોઙ્ઙવિ રિત્તઓ,

પછી દક્ષિણવેપારીના પુત્ર સાથે ઉત્તરવેપારીની પુત્રી પરણાવાઈ. તે પુત્ર-પુત્રી જ્યારે બાલ્યાવસ્થામાં 10 હતા ત્યારે જ તેમની જોડી નક્કી થઈ ગઈ. એવામાં દક્ષિણમથુરાનો વેપારી મૃત્યુ પામ્યો. તેથી તેના પુત્રને તેના સ્થાને બેસાડ્યો. એકવાર તે સ્નાન કરે છે. ચારે દિશામાં ચાર સુવર્ણકળશો રાખ્યા છે, તેના પછી ચાંદીના કળશો, તેના પછી તાંબાના અને તેના પછી માટીના કળશો રાખેલા છે. બીજી પણ સ્નાનવિધિ રચાઈ હતી. જ્યારે આ સ્નાન કરતો હતો ત્યારે અચાનક પૂર્વદિશાનો સુવર્ણકળશ અદૃશ્ય થઈ ગયો. આ પ્રમાણે ચારે દિશાના સુવર્ણકળશો અદૃશ્ય થયા. એમ કરતા- 15 કરતા બધા જ કળશો અદૃશ્ય થયા. સ્નાન કરી ઊભા થતાં સ્નાનપીઠ પણ અદૃશ્ય થઈ. તેને અધૂતિ થઈ. નાટક કરનારાઓને નિષેધ કર્યો. (અહીં એવું લાગે છે કે—“તે રોજેરોજ સ્નાન કર્યા પછી નાટકાદિ જોવાની ક્રિયા કરતો હશે. આ રીતે બધા કાર્યો પતાવી ઘરે જતો હશે. આજે આ રીતે બધું અદૃશ્ય થતું જોઈ નાટકવાળાઓને નિષેધ કર્યો અને સીધો ઘરે જાય છે.)

જ્યારે તે ઘરમાં પ્રવેશ્યો ત્યારે ભોજનવેળા થઈ. તેથી સુવર્ણ-ચાંદીનાં ભાજનો રચાયા. 20 (અર્થાત્ તેમાં ભોજન પીરસાયું.) તે વેળા એક-એક ભાજન અદૃશ્ય થવા લાગ્યું. અદૃશ્ય થતાં ભાજનોને તે જોઈ રહ્યો છે. તેવામાં તેની જે મૂળપાત્રી હતી તે પણ અદૃશ્ય થવા લાગી, એટલે તેણે તે પાત્રી હાથથી પકડી, પાત્રીનો જેટલો ભાગ પકડ્યો તેટલો રહ્યો. શેષ સર્વ પાત્રી અદૃશ્ય થઈ. ત્યાંથી તેણે ધનભંડારમાં જઈને જોયું, તો તે પણ ખાલી હતો. જે જમીનમાં દાટેલું હતું

૧૧. તદા દાક્ષિણાત્યેનૌત્તરસ્ય દુહિતા વૃતા, દત્તા બાલિકા । અત્રાન્તરે દક્ષિણમથુરાવણિક્ મૃતઃ, 25 પુત્રસ્તસ્ય તસ્મિન્ સ્થાને સ્થિતઃ, અન્યદા સ સ્નાતિ, ચતુર્દિશં ચત્વારઃ સૌર્વાર્ણિકાઃ કલશાઃ સ્થાપિતાઃ, તેભ્યો બહિઃ રૌપ્યકાઃ તેભ્યો બહિસ્તામ્રાસ્તેભ્યો બહિઃ માર્તિકાઃ, અન્યશ્ચ સ્નાનવિધી રચિતઃ, તતસ્તસ્ય પૂર્વસ્યા દિશઃ સૌર્વાર્ણઃ કલશો નષ્ટઃ, એવં ચતુર્દિગ્ભ્યોઙ્ઙપિ, એવં સર્વે નષ્ટાઃ, ઙ્ઙત્થિતસ્ય સ્નાનપીઠમપિ નષ્ટ, તસ્યાધૃતિર્જાતા, નાટકીયા વારિતાઃ, યાવદ્ગૃહં પ્રવિષ્ટસ્તદોપસ્થિતો ભોજનવિધિઃ, તદા સૌર્વાર્ણરૂપ્પમયાણિ રચિતાણિ ભાજનાણિ, તદા એકેકં ભાજનં ઙ્ઙમારઙ્ઙં, તદા સ પ્રેક્ષતે નશ્યન્તિ, યાપિ ચ તસ્ય મૂલપાત્રી 30 સાઙ્ઙપિ ઙ્ઙમારઙ્ઙા, તદા તેન ગૃહીતા, યાવદ્ગૃહીતં તાવત્સ્થિતં, શેષં નષ્ટં, તદા ગતઃ શ્રીગૃહં પશ્યતિ, સોઙ્ઙપિ રિત્તઃ, યદપિ

જંપિ ણિઠ્ઠાણપઠ્ઠતં તંપિ ણટ્ટુ, જંપિ આભરણં તંપિ ણત્થિ, જંપિ વુટ્ટિપઠ્ઠતં તેવિ ભણંતિ-તુમં ણ યાણામો, જોઽવિ દાસીવર્ગો સોઽવિ ણટ્ટો, તાથે ચિંતેતિ-અહો અહં અધણ્ણો, તાથે ચિંતેતિ-પવ્વયામિ, પવ્વડતો । થોવં પઠ્ઠિત્તા હિંડતિ તેણ ઁંડેણ હ્થગયેણ કોઁહલ્લેણં, જડ્ડ પેચ્છિજ્જામિ, વિહરંતો ઉત્તરમથુરં ગતો । તાણિઽવિ રયણાણિ સસુરકુલં ગતાણિ, તે ચ કલસા, તાહે સો મજ્જતિ, ઉત્તર માથુરો વાણિઓ ઉવગિજ્જંતો જાવ તે આગયા કલસા, તાહે સો તેહિં ચેવ પમજ્જિતો, 5 તાહે ભોયણવેલાએ તં ભોયણભંડં ઉવટ્ટવિતં, જહાપરિવાડીય ઠિતં, તત્તો સોઽવિ સાધુ તં ઘરં પવિટ્ટો, તત્થ તસ્સ સત્થવાહસ્સ ધૂયા પઠ્ઠમજોવ્વણે વટ્ટમાણી વીયણયં ગઘાય અચ્છતિ, તાહે સો સાધુ તં ભોયણભંડં પેચ્છતિ, (ગ્રં ૧૦૦૦) સત્થવાહેણ ભિક્કયા ણીણાવિતા, ગહિતેવિ અચ્છતિ, તાહે પુચ્છઙ્ઙ-કિં ભગવં ! એયં ચેટિં પલોએહ ? તાહે સો ભણતિ-ણ મમ ચેડીએ પયોયણં, એયં ભોયણભંડં

તે પણ અદશ્ય થઈ ગયું. જે અલંકારાદિ હતું, તે પણ અદશ્ય થઈ ગયું. જેને વ્યાજે આપેલું હતું. 10 તેઓ પણ કહેવા લાગ્યા કે અમે તને ઓળખતા નથી.

જે દાસીવર્ગ હતો, તે પણ જતો રહ્યો. ત્યારે તે વેપારીપુત્ર વિચારે છે કે—“અહો ! હું અધન્ય છું, તેથી હું પ્રવ્રજ્યા લઈ લઉં.” તેણે પ્રવ્રજ્યા લીધી. થોડું ભણીને હાથમાં રહેલા તે ટુકડા (જે મૂળપાત્રીનો ટુકડો તેના હાથમાં રહ્યો હતો તે) સાથે ક્યાંક આ પાત્રીનો શેષ ભાગ મળી જાય એવી કુતૂહલતાથી તે દીક્ષિતપુત્ર ફરવા લાગ્યો, અને વિચરતો તે ઉત્તરમથુરામાં ગયો. 15 તે રત્નો, કળશો વગેરે પણ પોતાના સસરાના ઘરે પહોંચી ગયા હતા. (તે ક્યારે પહોંચ્યા તે જણાવે છે) જ્યારે તે ઉત્તરમથુરાનો વેપારી સ્તવના કરતો સ્નાન કરે છે ત્યારે તે કળશો આવ્યા. તે કળશોવડે જ તેણે સ્નાન કર્યું. ત્યારપછી જ્યારે ભોજનવેળા થઈ ત્યારે તે ભોજન માટેના ભાજનો ઉપસ્થિત થયા.

પોત-પોતાના સ્થાને તે ભાજનો ગોઠવાઈ ગયા. તે સમયે તે સાધુ પણ તે ઘરમાં પ્રવેશ્યો. 20 ત્યાં તે સાર્થવાહની પ્રથમયૌવનમાં રહેલી દીકરી પંખો લઈને ઊભી છે. તે સાધુ તે ભાજનોને જુએ છે. સાર્થવાહે ભિક્ષા મંગાવડાવી, ભિક્ષા ગ્રહણ કર્યા પછી પણ તે સાધુ ત્યાં જ ઊભો રહે છે. તેથી સાર્થવાહ સાધુને પૂછે છે—“હે ભગવન્ ! તમે શા માટે મારી દીકરીને જોઈ રહ્યા છો ?

૧. નિધાનપ્રયુક્તં તદપિ નષ્ટં, યદપ્યાભરણં તદપિ નાસ્તિ, યદપિ વૃદ્ધિપ્રયુક્તં તેઽપિ ભણન્તિ-ત્વાં ન જાનીમઃ, યોઽપિ દાસીવર્ગઃ સોઽપિ નષ્ટઃ, તદા ચિન્તયતિ-અહો અહમધન્યઃ, તદા ચિન્તયતિ-પ્રવ્રજામિ, 25 પ્રવ્રજિતઃ । સ્તોકં પઠિત્વા હિણ્ડતે તેન ઁખણ્ડેન હસ્તગતેન કૌતૂહલેન, યદિ પ્રેક્ષેય, વિહરન્ ઉત્તરમથુરાં ગતઃ । તાન્યપિ રત્નાનિ શ્વશુરકુલં ગતાનિ, તે ચ કલશાઃ, તદા સ મજ્જતિ ઉત્તરમાથુરવાણિગુપગીયમાનઃ યાવન્ત આગતાઃ કલશાઃ, તદા સ તૈરેવ પ્રમઙ્કતઃ, તદા ભોજનવેલાયાં તદેવ ભોજનભાણ્ડમુપસ્થિતં યથાપરિપાટિ ચ સ્થિતં, તતઃ સોઽપિ સાધુસ્તદ્ગૃહં પ્રવિષ્ટઃ, તત્ર તસ્ય સાર્થવાહસ્ય દુહિતા પ્રથમયૌવને વર્તમાના વ્યજનં ગૃહીત્વા તિષ્ઠતિ, તદા સ સાધુસ્તદ્ ભોજનભાણ્ડં પ્રેક્ષતે, સાર્થવાહેન ભિક્ષા આનાયિતા, 30 ગૃહીતાયામપિ તિષ્ઠતિ, તદા પૃચ્છતિ-કિં ભગવન્ ! એતાં ચેટીં પ્રલોકયતિ ? તદા સ ભણતિ-ન મમ ચેટ્યા પ્રયોજનં, એતત્ ભોજનભાણ્ડં

૧ પેલોએમિ, તતો પુચ્છતિ-કતો એતસ્સ તુજ્ઞ આગમો ?, સો ભણતિ-અજ્જયપજ્જયાગતં, તેણ
 ભણિતં-સબ્ભાવં સાહ, તેણ ભણિયં-મમ પહાયંતસ્સ એવં ચેવ પહાણવિહી ઉવઢિતા, એવં સવ્વાણિઽવિ
 જેમણભોયણવિહી સિરિઘરાણિઽવિ ભરિતાણિ, ણિવિહિત્તાણિ દિઢ્ઢાણિ, અદિઢ્ઢપુવ્વા ય ધારિયા
 આણેત્તા દેંતિ, સાહૂ ભણતિ-એયં મમ આસી, કિહ ?, તાહે કહેતિ-પહાણાદિ, જઙ્ઞ ણ પત્તિયસિ
 5 તતો ણેણ તં ભોયણવત્તીખંડં ઢોઙ્ઞતં, ચઢત્તિ લગ્ગં, પિઙ્ગો ય ણામં સાહતિ, તાહે ણાતં જહા
 એસ સો જામાતુઓ, તાહે ઉઢ્ઢેઠ્ઠણ અવયાસિત્તા પરુણ્ણો ભણતિ-એયં સવ્વં તદવત્થં અચ્છતિ,
 એસા તે પુવ્વદિણ્ણા ચેઢી પઢિચ્છસુત્તિ, સો ભણતિ-પુરિસો વા પુવ્વં કામભોગે વિપ્પજહતિ,
 કામભોગા વા પુવ્વં પુરિસં વિપ્પજહંતિ, તાહે સોઽવિ સંવેગમાવણ્ણો મમંપિ એમેવ વિપ્પયહિસ્સંતિત્તિ

ત્યારે સાધુ કહે છે કે- “મારે તમારી દીકરીનું કામ નથી, પરંતુ આ ભોજન માટેના ભાજનોને
 10 હું જોઈ રહ્યો છું.” તે પૂછે છે કે - “તમારી પાસે આ બધું ક્યાંથી આવ્યું ?”

સાર્થવાહે કહ્યું, “દાદા-પરદાદા પાસેથી આવેલું છે.” સાધુએ કહ્યું-“સાચી હકીકત કહો.”
 સાર્થવાહે કહ્યું, “જ્યારે હું સ્નાન કરતો હતો ત્યારે આ સ્નાનની સામગ્રી સહજ ઉપસ્થિત થઈ,
 એ જ પ્રમાણે ભોજન માટેની સામગ્રી પણ આવી, ધનભંડાર પણ ભરાઈ ગયો, જમીનમાં દટાયેલું
 ધનાદિ પણ જોવા મળ્યું, જેને પૂર્વે મેં જોયા નથી એવા દેણદારો પણ આવીને (ધનાદિ) મને
 15 આપે છે.”

સાધુએ કહ્યું -“આ બધું મારું હતું.” “કેવી રીતે ?” ત્યારે કહે છે કે-“જ્યારે હું સ્નાનાદિ
 (કરતો હતો ત્યારે કળશો વગેરે અદૃશ્ય થવા લાગ્યા), જો તમને વિશ્વાસ ન જાગતો હોય તો
 જુઓ”-એમ કહી સાધુએ પોતાની પાસે રહેલ ટુકડો પોતાની ભોજનપાત્રી સાથે જોડ્યો. જે તરત
 જ ચોંટી ગયો. પોતાના પિતાનું નામ કહે છે. તેથી સાર્થવાહ જાણે છે કે, “આ તો મારો જમાઈ
 20 છે” ત્યારે ઉઠીને આલિંગન કરીને રડતો તે સાર્થવાહ કહે છે - આ બધું તે જ અવસ્થામાં છે.
 તથા આ તમને બાલ્યાવસ્થામાં આપેલી કન્યાને તમે સ્વીકારો.” સાધુ કહે છે-“પુરુષ પ્રથમ
 કામભોગને છોડે છે અથવા કામભોગો પ્રથમ પુરુષને છોડે છે.” (અર્થાત્ કામભોગોને માણસ
 ન છોડે તો, કામભોગો માણસને છોડી દે છે.) આ સાંભળી સાર્થવાહ પણ “આ કામભોગો

૨. પ્રલોકયામિ, તતઃ પૃચ્છતિ-કુત એતસ્ય તવાગમઃ ?, સ ભણતિ-આર્યકપ્રાર્યકાગતં
 25 (પિતૃપિતામહાગતં), તેન ભણિતં-સદ્ધાવં કથય, તેન ભણિતં-મમ સ્નાયમાનસ્યૈવમેવ સ્નાનવિધિરુપસ્થિતઃ,
 એવં સર્વોઽપિ જેમનભોજનવિધિઃ, શ્રીગૃહાણ્યપિ ભૂતાનિ, નિઠ્ઠાતાનિ ઢૂષ્ટાનિ, અદૃષ્ટપૂર્વાશ્ચ ધારકા આનીય
 દદતિ, સાધુર્ભણતિ-એતન્મમાસીત્ કથમ્ ?, તદા કથયતિ-સ્નાનાદિ, યદિ ન પ્રત્યેષિ (યદા ન પ્રત્યગાત્)
 તદાઙ્ગેન તદ્દોજનપાત્રીખંડં ઢૌકિતં, ઙ્ઞટિતિ લગ્ગં, પિતુશ્ચ નામ કથયતિ, તદા જ્ઞાતં યથા એષ સ જામાતા,
 તદોત્થાયાલિઙ્ગ્ય પ્રરુદિતો ભણતિ-એતત્ સર્વં તદવત્થં તિષ્ઠતિ, એષા ત્વયા પૂર્વં દત્તા ચેટી પ્રતીચ્છેતિ, સ
 30 ભણતિ-પુરુ ષો વા પૂર્વં કામભોગાન્ વિપ્રજહાતિ, કામભોગા વા પૂર્વં પુરુ ષં વિપ્રજહતિ, તદા સોઽપિ સંવેગમાપન્નો
 મામપ્યેવમેવ વિપ્રહાસ્યન્તીતિ * વિપ્પહયંતિ ।

૩ પૈવ્વઙ્ગતો । તત્થેગેણ વિપ્પયોગેણ લબ્ધં, એગેણ સંયોગેણ સામાઙ્ગયં લબ્ધંતિ ૭ । ઇદાર્ણિ વસગેણ, દો ભાઙ્ગા સગડેણ વચ્ચંતિ, ચક્કુલેખડા ય સગડવટ્ટાણે લોલતિ, મહલ્લેણ ભણિયં—ઉવ્વત્તેહિ ભંડિં, ઇતરેણ વાહિયા ભંડી, સા સન્ની સુણેતિ, છિણ્ણા ચક્કેણ, મતા ઇત્થિયા જાયા હત્થિણાપુરે નગરે, સો મહલ્લત્તરો પુવ્વં મરિત્તા તીસે પોટ્ટે આયાઓ પુત્તો જાઓ, ઇટ્ટો, ઇતરોઽપિ તીસે ચેવ પોટ્ટે આયાઓ, જં સો ઊવવણ્ણો તં સા ચિંતેતિ—સિલં વ હાવિજ્જામિ, ગબ્ભપાડણેહિં વિ ન પડતિ, તઓ સો 5 જાઓ દાસીણે હત્થે દિણ્ણો, છટ્ટેહિ, સો સેટ્ટિણા દિટ્ટો ણિજ્જંતો, તેણ ઘેત્તૂણ અણ્ણાણે દાસીણે દિણ્ણો, સો તત્થ સંવટ્ટુઙ્ગ । તત્થ મહલ્લગ્ગસ્સ ણામં રાયલલિઓ ડ્ઙ્ગરસ્સ ગંગદત્તો, સો મહલ્લે જં કિંચિ લહ્હ તત્તો તસ્સવિ દેતિ, માઠ્ઠાણે પુણ અણિટ્ટો, જહિં પેચ્છઙ્ગ તર્હિં કલ્હાદીર્હિં પહ્ણાઙ્ગ ।

મને પણ આ જ પ્રમાણે છોડી દેશે” એમ વિચારી વૈરાગ્યને પામ્યો અને પ્રવ્રજ્યા લીધી. અહીં વેપારીના પુત્રે વિયોગ થવાના કારણે સામાયિક પ્રાપ્ત કર્યું અને સાર્થવાહે સંયોગ થવાના કારણે 10 સામાયિક પ્રાપ્ત કર્યું.

* કચ્છનું દષ્ટાન્ત *

બે ભાઈઓ ગાડું લઈને નીકળે છે. ગાડાના માર્ગમાં દ્વિમુખી સર્પ પસાર થાય છે. મોટો ભાઈ કહે છે—“ગાડું ઉતારી દે.” (અર્થાત્ સાપ મરે નહીં એ રીતે ગાડાને બાજુ પર ખસાડ.) 15 નાનાભાઈએ ગાડું (સાપ ઉપર) ચલાવ્યું. આ સાપ સંજી હોવાને કારણે મોટાભાઈની વાત સાંભળે છે. ગાડાના ચક્રવડે સાપના ટુકડા થાય છે. તે સાપ મરીને હસ્તિનાપુરનગરમાં સ્ત્રીરૂપે ઉત્પન્ન થાય છે. આ બાજુ મોટો ભાઈ પણ પ્રથમ મરીને તે સ્ત્રીના પેટમાં પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયો.

આ પુત્ર માતાને ઈષ્ટ બન્યો. બીજો ભાઈ પણ મરીને સ્ત્રીના પેટમાં જ આવ્યો. જ્યારે તે પેટમાં આવ્યો ત્યારે સ્ત્રી વિચારે છે કે—‘શિલાની જેમ (આ ગર્ભને) પાડી દઉં’. ગર્ભપાતન માટેના ઉપાયો કરવા છતાં ગર્ભ પડતો નથી. તેથી જ્યારે તેનો જન્મ થયો ત્યારે સ્ત્રીએ તે પુત્રને 20 દાસીના હાથમાં સોંપ્યો કે “તું એને ક્યાંક મૂકી દે જે.” દાસીવડે લઈ જવાતા બાળકને શ્રેષ્ઠિએ જોયો. તેણે લઈને અન્ય દાસીને આપ્યો. ત્યાં તે બાળક મોટો થાય છે.

આ બંને બાળકોમાં મોટાનું નામ રાજલલિત અને નાનાનું નામ ગંગદત્ત રાખવામાં આવ્યું. મોટા ભાઈને જે કઈ મળે છે, તે નાનાને પણ આપે છે. પરંતુ આ નાનો બાળક માતાને અનિષ્ટ

૩. પ્રવ્રજિત: । તત્રૈકેન વિપ્રયોગેન લબ્ધમેકેન સંયોગેન સામાયિકં લબ્ધમિતિ । ઇદાર્ણી વ્યસનેન, દ્વૌ 25 ધ્રાતરૌ શકટેન વ્રજત:; ચક્કૌલણિક્કા (દ્વિમુખ: સર્પ:) ચ શકટવર્તન્યાં લુઠતિ, મહતા ભણિતં—ઉદ્વર્તય ગન્ત્રીમ્, ઇતરેણ વાહિતા ગન્ત્રી, સા સંજિની શ્રુણોતિ, છિન્ના ચક્કેણ, મૂતા સ્ત્રી જાતા હસ્તિનાગપુરે નગરે, સ મહાન્ પૂર્વ મૂત્વા તસ્યા ઉદરે આયાત: પુત્રો જાત:; ઇષ્ટ:; ઇતરોઽપિ તસ્યા એવોદરે આયાત:; યદા સ ઉત્પન્નસ્તદા સા ચિન્તયતિ—શિલામિવ હાપયામિ, ગર્ભપાતનૈરપિ ન પતતિ, તત: સ જાતો દાસ્યા હસ્તે દત્ત:; ત્યજ, સ શ્રેષ્ઠિના દૃષ્ટો નીયમાન:; તેન ગૃહીત્વાઽન્યસ્યૈ દાસ્યૈ દત્ત:; સ તત્ર સંવર્ધતે । તત્ર મહતો નામ રાજલલિત ઇતરસ્ય ગદ્ગદત્ત:; સ મહાન્ 30 યત્કિંચ્છિલ્લભતે તતસ્તસ્માયપિ દદાતિ, માતુ: પુનરનિષ્ટ:; યત્ર પ્રેક્ષતે તત્ર કાણ્ણાદિભિ: પ્રહન્તિ । * ઊવટ્ટેજ્જ પ્રૌ

અળગયા ઇંદમહો જાઓ, તઓ પિયરેણ અપ્પસાગારિયં આણીઓ, આસંદગસ્સ હેઢા કઓ, જેમાવિજ્જહ, ઓહાહિઓ, તાહે કહવિ દિહો, તાહે હથ્થે ઘેત્તૂણ કહ્હિઓ, ચંદણિયાએ પવ્વિત્તો, તાહે સો રુવહ, પિણ્ણા પ્પહાણિઓ, એત્થંતરે સાહૂ ભિક્ખવ્વસ્સ અતિયઓ, સિદ્ધિણા પુચ્છિઓ-ભગવં ! માણ્ણ પુત્તો અણિહો ભવહ ?, હંતા ભવહ, કિહ પુણ ?, તાહે ભણતિ -

- 5 “યં દ્દષ્ટ્વા વર્ધતિ ક્રોધઃ, સ્નેહશ્ચ પરિહીયતે ।
સ વિજ્ઞેયો મનુષ્યેણ, એષ મે પૂર્વવૈરિકઃ ॥૧॥
યં દ્દષ્ટ્વા વર્ધતિ સ્નેહઃ, ક્રોધશ્ચ પરિહીયતે ।
સ વિજ્ઞેયો મનુષ્યેણ, એષ મે પૂર્વબાન્ધવઃ ॥૨॥”

10 તાહે સો ભણહ-ભગવં ! પવ્વાવેહ એયં ?, બાહંતિ વિસજ્જિઓ પવ્વહઓ । તેસિં આયરિયાણ સગાસે ભાયાવિ સે પેહાણુરારેણ પવ્વહઓ, તે સાહૂ જાયા ઈરિયાસમિયા, અણિસ્સિતં તવં કરંતિ, છે. જ્યારે જુએ ત્યારે લાકડી વગેરેથી મારે. એકવાર તે નગરમાં ઈન્દ્રમહોત્સવ આવ્યો. તેથી નાના બાળકને પિતા છુપી રીતે ઘરમાં લાવે છે અને પલંગની નીચે સંતાડે છે. છુપી રીતે જમાડે છે. તેની ઉપર વૈસ્ત્રો વગેરે ઢાંકી દે છે. છતાં માતા તે બાળકને કોઈ રીતે જોઈ જાય છે. તેથી હાથથી પકડીને પલંગ નીચેથી બહાર કાઢે છે અને સંડાસમાં પૂરી દે છે.

15 બાળક રડવા લાગે છે. પિતા તેને (સંડાસમાંથી બહાર કાઢી) સ્નાન કરાવે છે. તે જ સમયે ભિક્ષામાટે સાધુ ઘરમાં પ્રવેશ્યો. શ્રેષ્ઠિએ સાધુને પૂછ્યું-“ભગવન્ ! શું પોતાનો પુત્ર માતાને ગમતો ન હોય એવું બને ?” “હા, એવું બની શકે છે” સાધુએ જવાબ આપ્યો. “શા માટે આવું બને ?” ત્યારે સાધુ કહે છે - “જેને જોઈને ક્રોધ વધે અને સ્નેહ ઘટે, તો મનુષ્યે જાણવું કે તે મારો પૂર્વભવનો શત્રુ છે. ॥૧॥ જેને જોઈને સ્નેહ વધે અને ક્રોધ ઘટે, તો મનુષ્યે જાણવું કે આ મારો પૂર્વભવનો બંધુ (અર્થાત્ મિત્રાદિ) છે. ॥૨॥”

20 પિતાએ સાધુને કહ્યું-“ભગવન્ ! આને દીક્ષા આપશો ?” “જરૂર” પિતાએ સાધુને બાળક સોંપ્યો અને તેને દીક્ષા આપી. ભાઈના સ્નેહાનુરાગને કારણે મોટાભાઈએ પણ તે આચાર્ય પાસે દીક્ષા લીધી. તેઓ બંને સાધુ થયા. ઈર્યાસમિતિવડે સમિત તેઓ આલોક-પરલોકની આશંસાવિનાનો તપ કરે છે. ત્યારપછી નાનો ભાઈ નિયાણું કરે છે કે - “આ તપનિયમપ્રધાન એવા સંયમનું

25 ૪. અન્યદા ઇન્દ્રમહો જાતઃ, તતઃ પિત્રાઽલ્પસાગારિકમાનીતઃ, પલ્યદ્ભ્રુસ્યાધસ્તાત્કૃતઃ, જેમ્યતે, વસ્ત્રાદિના આચ્છાદિતઃ, તદા કથમપિ દૃષ્ટઃ, તદા હસ્તે ગૃહીત્વા કર્ષિતઃ, ચન્દનિકાયાં (વર્ષોગૃહે) પ્રક્ષિપ્તઃ, તદા સ રોદિતિ, પિત્રા સ્વપિતઃ-અત્રાન્તરે સાધુર્ભિક્ષાયૈ અતિગતઃ, શ્રેષ્ઠિના પૃષ્ટઃ-ભગવન્ ! માતુઃ પુત્રોઽનિષ્ઠો ભવતિ ?, ઓમ્ (એવમેવ) ભવતિ, કથં પુનઃ ? તદા ભણતિ-તદા સ ભણતિ-ભગવન્ ! પ્રત્રાજયૈનં ?, બાહમિતિ, વિસૃષ્ટઃ પ્રવ્રજિતઃ । તેષામાચાર્યાણાં સકાશે ભ્રાતાઽપિ તસ્ય સ્નેહાનુરાગેણ
30 પ્રવ્રજિતઃ, તૌ સાધુ જાતૌ ઈર્યાસમિતૌ, અનિશ્રિતં તપઃ કુરુ તઃ,

તાહે સો તત્થ ણિદાણં કરેઙ્ગ-જઙ્ગ અત્થિ ઇમસ્સ તવણિયમસંજમસ્સ ફલં તો આગમેસ્સાણં જણમણણયણાણંદો ભવામિ, ઘોરં તવં કરેત્તા દેવલોયં ગઓ । તતો ચુઓ વસુદેવપુત્તો વાસુદેવો જાઓ, ઇયરોઽવિ બલદેવો, એવં તેણ વસણેણ સામાઙ્ગયં લઘ્ઢં ૮ ।

ઉત્સવે, એમ્મિ પચ્ચંતિયગામે આભીરાણિ, તાણિ સાહૂણં પાસે ધમ્મં સુણેંતિ, તાહે દેવલોએ વણ્ણેંતિ, એવં તેસિં અત્થિ ધમ્મે સુબુદ્ધી । અણ્ણદા કયાઙ્ગ ઙ્ગમહે વા અણ્ણમિ વા ઉત્સવે ગયાણિ 5
 ણગારિં, જારિસા બારવઙ્ગ, તત્થ લોયં પાસન્તિ મંડિતપસાહિયં સુગંઘં વિચિત્તણેવત્થં, તાણિ તં દૂણ્ણ
 ભણંતિ-એસ સો દેવલોઓ જો સાહૂર્હિં વણ્ણિઓ, એત્તાહે જઙ્ગ વચ્ચામો સુંદરં કરેમો, અમ્હેવિ
 દેવલોએ ઉવવજ્જામો, તાહે તાણિ ગંતૂણ સાહૂણ સાહંતિ-જો તુભ્ભેર્હિં અમ્હ કહિઓ દેવલોઓ
 સો પચ્ચક્કઓ અમ્હેર્હિં દિટ્ઠો, સાહૂ ભણંતિ-ણ તારિસો દેવલોઓ, અણ્ણારિસો, અતો અણંતગુણો,

જો કોઈ ઇળ હોય તો ભવિષ્યમાં (અર્થાત્ પછીનાં ભવમાં) લોકોના મન અને નયનને આનંદ 10
 આપનારો થાઉં.” ઘોર તપ કરીને તે દેવલોકમાં ગયો. ત્યાંથી ચ્યવી વસુદેવનો પુત્ર વાસુદેવ થયો
 અને મોટો ભાઈ બળદેવરૂપે થયો. આ પ્રમાણે (માતાવડે અપાતા) દુઃખના કારણે નાનાભાઈને
 સામાયિકની પ્રાપ્તિ થઈ. ૮.

❀ ઉત્સવનું દેશાન્ત ❀

ગામના છેવાડે ભરવાડો રહે છે. તેઓ સાધુ પાસે ધર્મ સાંભળે છે. દેશનામાં સાધુઓ દેવલોકનું 15
 વર્ણન કરે છે. આ સાંભળી ભરવાડોને ધર્મ કરવાની બુદ્ધિ થાય છે. એકવાર તે ભરવાડો ઈન્દ્રમહોત્સવ
 કે કોઈ અન્ય મહોત્સવ માટે નગરીમાં ગયા. તે નગરી દ્વારિકા જેવી શોભે છે. ત્યાં ભરવાડો સારી
 ગંધવાળા, સારી રીતે સુશોભિત થયેલા અને વિચિત્ર વસ્ત્રાલંકારોને ધારણ કરનારા લોકોને જુએ
 છે. તેઓને જોઈને ભરવાડો કહે છે—“આ જ તે દેવલોક છે કે જેનું વર્ણન સાધુઓએ કર્યું હતું,
 હવે આપણે જઈએ અને સુંદર ધર્મને કરીએ, જેથી આપણે પણ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈએ.” 20

ભરવાડો જઈને સાધુઓને કહે છે કે— “તમે અમને જે દેવલોકનું વર્ણન કર્યું હતું. તે દેવલોક
 અમે પ્રત્યક્ષ જોયો.” સાધુઓએ કહ્યું “તમે જે જોયો તેવા પ્રકારનો દેવલોક નથી, પરંતુ અન્ય
 પ્રકારનો છે, આનાથી પણ અનંતગણો સુંદર છે.” આ સાંભળી ભરવાડોને વધુ આશ્ચર્ય થયું
 અને તેઓએ દીક્ષા લીધી. આમ ઉત્સવદ્વારા સામાયિકની પ્રાપ્તિ થઈ.

૫. તદા સ તત્ર નિદાનં કરોતિ-ચદ્દસ્તિ અસ્ય તપોનિયમસંયમસ્ય ફલં તદાયત્યાં જનમનોનયનાનન્દો 25
 ભવેયં, ઘોરં તપઃ કૃત્વા દેવલોકં ગતઃ । તતશ્ચ્યુતો વસુદેવપુત્રો વાસુદેવો જાતઃ, ઇતરોઽપિ બલદેવઃ,
 એવં તેન વ્યસનેન સામાયિકં લઘ્ઢમ્ । ઉત્સવે, એકસ્મિન્ પ્રત્યન્તગ્રામે આભીરાઃ, તે સાધૂનાં પાશ્વેર્ધર્મ
 શૃણ્ણવન્તિ, તદા દેવલોકાન્ વર્ણયન્તિ, એવં તેષામસ્તિ ધર્મે સુબુદ્ધિઃ । અન્યદા કદાચિત્ ઙ્ગમહે
 વાઽન્યસ્મિન્વોત્સવે ગતા નગરીં, યાદૃશા દ્વારિકા, તત્ર લોકં પશ્યન્તિ મણ્ણિતપ્રસાધિતં સુગન્ઘં વિચિત્રનેપથ્યં,
 તે તં દૃષ્ટ્વા ભણન્તિ - એષ સ દેવલોકો યઃ સાધુભિર્વિર્ણિતઃ અધુના (અત્ર) યદિ આયાસ્યામઃ 30
 સુન્દરમકરિષ્યામઃ, વયમપિ દેવલોકે ઉત્પત્સ્યામહે, તદા તે ગત્વા સાધૂન્ કથયન્તિ-યો યુષ્માધિરસ્માન્
 કથિતો દેવલોકઃ સ પ્રત્યક્ષોઽસ્માભિર્દૃષ્ટઃ, સાધવો ભણન્તિ-ન તાદૃશો દેવલોકઃ, અન્યાદૃશઃ, અતોઽનન્તગુણઃ,

તેઓ તાણિ અબ્ધહિયજાતવિમ્હયાણિ પવ્વહ્યાણિ । એવં ઝસ્સવેણ સામાહ્યલંભો ૧ ।

૬ ડ્ઙ્ઙિત્તિ, દસણ્ણપુરે ણગરે દસણ્ણભદ્ધો રાયા, તસ્સ પંચ દેવીસયાણિ ઓરોહો, એવં સો રૂવેણ
જોવ્વપેણ બલેણ ય વાહણેણ ય પડિબદ્ધો એરિસં ણત્થિત્તિ અણ્ણાસ્સ ચિંતેહ, સામી સમોસરિઓ
૫ દસણ્ણકૂડે પવ્વતે । તાહે સો ચિંતેહ-તહા કલ્લં વંદામિ જહા ણ કેણહ અણ્ણેણ વંદિયપુવ્વો, તં
ચ અબ્ધત્થિયં સક્કો ણારુણ ચિંતેહ-વરાઓ અપ્પાણયં ણ યાણતિ, તઓ રાયા મહયા સમુદણ્ણ
ણિગ્ગઓ વંદિત્તં સવ્વિહ્હુએ, સક્કો ય દેવરાયા એરાવણં વિલગ્ગો, તસ્સ અટ્ટ મુહે વિઝવ્વેહ, મુહે ૨
અટ્ટ અટ્ટ દંતે વિઝવ્વેહ, દંતે ૨ અટ્ટ અટ્ટ પુક્કરણિઓ વિઝવ્વેહ, એક્કેક્કાએ પુક્કરણીએ અટ્ટ ૨
પઝમે વિઝવ્વેહ, પઝમે ૨ અટ્ટ અટ્ટ પત્તે વિઝવ્વેહ, પત્તે ૨ અટ્ટ ૨ બત્તીસબદ્ધાણિ દિવ્વાણિ ણાહગાણિ
વિઝવ્વેહ, એવં સો સવ્વિહ્હુએ ઝવગિજ્જમાણો આગઓ, તઓ એરાવણં વિલગ્ગો ચેવ

10

* ઋદ્ધિનું દષ્ટાન્ત *

૬ દશાર્ણપુરનગરમાં દશાર્ણભદ્ર નામે રાજા છે. તેને પાંચસો રાણીઓનું અંતઃપુર છે. એ જ
પ્રમાણે રૂપથી, યૌવનથી, બળથી અને વાહણથી યુક્ત તે “બીજા પાસે મારા જેવી ઋદ્ધિ નથી”
એમ વિચારે છે. એકવાર દશાર્ણકૂટ નામના પર્વત ઉપર સ્વામી પધાર્યા. ત્યારે રાજા વિચારે છે
૬ કે-“પૂર્વે કોઈએ વંદન ન કર્યા હોય તેવી સમૃદ્ધિ સાથે આવતીકાળે હું પ્રભુને વંદન કરીશ.”
15 તેના આ વિચારને જાણીને ઈન્દ્ર વિચારે છે-“બિચારો પોતાને જાણતો નથી.” આ બાજુ રાજા
પોતાની સર્વઋદ્ધિવડે મોટા સમુદાય સાથે વંદન કરવા નીકળ્યો.

બીજી બાજુ ઈન્દ્ર ઐરાવણ હાથી ઉપર બેઠો. તે હાથીના આઠ મુખ વિકુર્વે છે. દરેક મુખે
આઠ-આઠ દાંત વિકુર્વે છે. દરેક દાંત ઉપર આઠ-આઠ વાવડીઓ વિકુર્વે છે. દરેકે દરેક વાવડીમાં
આઠ-આઠ કમળો, દરેકે દરેક કમળોને આઠ-આઠ પાંદડાઓ અને તે દરેક પાંદડે આઠ-આઠ બત્રીસ
20 બદ્ધ (અર્થાત્ જેમાં બત્રીસ કલાકારો હોય તેવા) દિવ્ય નાટકોને રચે છે. આ પ્રમાણે તે ઈન્દ્ર
(નૃત્યમંડળીઓવડે) સ્તવના કરાતા સર્વઋદ્ધિ સાથે ત્યાં આવ્યો અને ઐરાવણહાથી ઉપર જ બેઠા-
બેઠા ત્રણવાર પ્રદક્ષિણા સ્વામીને આપે છે.

૬. તતસ્તેઽધ્યધિકજાતવિસ્મયાઃ પ્રવ્રજિતાઃ । એવમુત્સવેન સામાયિકલાભઃ । ઋદ્ધિરિતિ,
દશાર્ણપુરે નગરે દશાર્ણભદ્રો રાજા, તસ્ય પચ્ચ દેવીશતાનિ અવરોધઃ, એવં સ રૂપેણ યૌવનેન બલેન
25 ચ વાહનેન ચ પ્રતિબદ્ધઃ ઈદ્દશં નાસ્ત્યન્યસ્યેતિ ચિન્તયતિ, સ્વામી સમવસૂતો દશાર્ણકૂટે પર્વતે । તદા
સ ચિન્તયતિ-તથા કલ્યે વન્દિતાહે યથા ન કેનચિદન્યેન વન્દિતપૂર્વઃ, તચ્ચાધ્યર્થિતં શક્રો જ્ઞાત્વા
ચિન્તયતિ-વરાક આત્માનં ન જાનાતિ, તતો રાજા મહતા સમુદયેન નિર્ગતો વન્દિતું સર્વદ્ધર્યા, શક્રશ્ચ
દેવરાજ એરાવણં વિલગ્નઃ, તસ્યાષ્ટૌ મુખાનિ વિકુર્વતિ, મુખે ૨ અષ્ટાષ્ટ દન્તાન્ વિકુર્વતિ, દન્તે ૨
અષ્ટ અષ્ટ પુષ્કરિણીર્વિકુર્વતિ, એકૈકસ્યાં પુષ્કરિણ્યામષ્ટાષ્ટ પદ્માનિ વિકુર્વતિ, પદ્મે ૨ અષ્ટાષ્ટ પત્રાણિ
30 વિકુર્વતિ, પત્રે ૨ અષ્ટાષ્ટ દ્વાત્રિંશદ્બદ્ધાનિ દિવ્યાનિ નાટકાનિ વિકુર્વતિ, એવં સ સર્વદ્ધર્યોપગીયમાન
આગતઃ, તત એરાવણે વિલગ્ન એવ

તિવ્સ્વુત્તો આદાહિણં પયાહિણં સાર્મિ કરેઙ્, તાહે સો હત્થી અગ્ગપાદેહિં ભૂમીએ ઠિઓ, તાહે તસ્સ હત્થિસ્સ દસણ્ણકૂડે પવ્વતે દેવતાપ્પસાણે અગ્ગપાયાણિ ઝટ્ઠિતાણિ, તઓ સે ણામં કતં ગયગ્ગપાદગોત્તિ, તાહે સો દસણ્ણભદ્દો ચિંતેઙ્—એરિસા કઓ અમ્હાણં ઇઙ્ઠિત્તિ ?, અહો કણ્ણઓડ્ણેણ ધમ્મો, અહમવિ કરેમિ, તાહે સો સવ્વં છદ્દેઙ્ગણ પવ્વઙ્ગઓ । એવં ઇઙ્ઠીએ સામાઙ્ગયં લહ્ઙ્ ૧૦। ઇયાણિ અસક્કારેણં, એગો ધિજ્જાઙ્ગઓ તહારૂવાણં થેરાણં અંતિએ ધમ્મં સોચ્ચા સમહિલિઓ પવ્વઙ્ગઓ, 5
 ઝગ્ગં ૨ પવ્વજ્જં કરેંતિ, ણવરમવરોપ્પરં પીતી ણ ઓસરઙ્, મહિલા મણાગં ધિજ્જાઙ્ગણિત્તિ ગવ્વમુવ્વહતિ, મરિઙ્ગણ દેવલોયં ગયાણિ, જહાઝગં ભુત્તં । અ(ઈ)તો ય ઇલાવદ્ધને ણગરે ઇલાદેવયા, તં એગા સત્થવાહી પુત્તકામા ઓલગ્ગતિ, સો ચવિઙ્ગણ પુત્તો સે જાઓ, ણામં ચ સે કયં ઇલાપુત્તો

ત્યારપછી તે હાથી પોતાના બે આગળના પગવડે ભૂમિ ઉપર સ્થિર થયો (અર્થાત્ પાછળના બે પગ ઊંચા કરી ઊભો રહ્યો.) ત્યાં તે હાથીના દશાર્ણકૂટ પર્વત ઉપર દેવતાના પ્રભાવથી આગળના 10
 પગોના છાપા પડી ગયા. તેથી તે પર્વતનું “ગજાગ્રપાદક” નામ પડ્યું. તે સમયે રાજા દશાર્ણભદ્ર વિચારે છે કે—“મારી પાસે આવા પ્રકારની ઋદ્ધિ ક્યાંથી હોય ? અહો ! આણે પૂર્વભવમાં ધર્મ કર્યો છે. તેથી હું પણ ધર્મ કરું.” એમ વિચારી તેણે સર્વનો ત્યાગ કરી દીક્ષા લીધી. આ પ્રમાણે જીવ ઋદ્ધિદ્વારા સામાયિકની પ્રાપ્તિ કરે છે. ૧૦.

* અસત્કારનું દંષ્ટાન્ત *

15

તેવા પ્રકારના સ્થવિરો પાસે ધર્મ સાંભળીને એક બ્રાહ્મણે પોતાની મહિલા સહિત પ્રવ્રજયા અંગીકાર કરી. તેઓ ખૂબ જ ઊંચું સંયમજીવન પાળે છે. પરંતુ એકબીજા પ્રત્યેની પ્રીતિ ઓછી થતી નથી. બ્રાહ્મણની સ્ત્રી બ્રાહ્મણી હોવાનું અભિમાન રાખે છે. તે બંને મરીને દેવલોકમાં ગયા. ત્યાં પોત-પોતાનું આયુષ્ય ભોગવ્યું.

આ બાજુ ઈલાવર્ષકનામના નગરમાં ઈલાનામે દેવતા હતી. તે જ નગરમાં એક સાર્થવાહની 20
 પત્ની પુત્રને પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છાથી ઈલાદેવીની પૂજા-ભક્તિ કરે છે. તે બ્રાહ્મણ દેવલોકથી ચ્યવી આ સ્ત્રીના પુત્રરૂપે અવતર્યો અને તેનું ‘ઈલાપુત્ર’ નામ પાડવામાં આવ્યું. બ્રાહ્મણની પત્ની પોતાના બ્રાહ્મણપણાનાં ગર્વને કારણે દેવલોકમાંથી ચ્યવી લંબકકુળમાં ઉત્પન્ન થઈ. (લંબક એટલે વાંસ

૭. ત્રિકૃત્વ આદક્ષિણપ્રદક્ષિણં સ્વામિનં કરોતિ, તદા સ હસ્તી અગ્રપાદૈઃ ભૂમૌ સ્થિતઃ, તદા તસ્ય હસ્તિનો દશાર્ણકૂટે પર્વતે દેવતાપ્રસાદેન અગ્રપાદા ઝત્થિતાઃ, તતસ્તસ્ય કૃતં નામ ગજાગ્રપાદક 25
 ઇતિ, તદા સ દશાર્ણભદ્રશ્ચિન્તયતિ-ઈદૃશા કુતોડ્ડમાકમૃદ્ધિરિતિ અહો કુતોડ્ડનેન ધર્મઃ, અહમપિ કરોમિ, તદા સ સર્વં ત્યક્ત્વા પ્રવ્રજિતઃ । એવમૃદ્ધયા સામાયિકં લભ્યતે । ઇદાનીમસત્કારેણ-એકો ધિગ્ગાતીયસ્તથારૂપાણાં સ્થવિરાણામન્તિકે ધર્મ શ્રુત્વા સમહિલઃ પ્રવ્રજિતઃ, ઝગ્રામુગ્રાં પ્રવ્રજ્યાં કુરુતઃ, નવરં પરસ્પરં પ્રીતિનાંપસરતિ, મહેલા ધિગ્ગાતીયેતિ મનાક્ ગર્વમુદ્ગહતિ, મૃત્વા દેવલોકં ગતૌ, યથાયુષ્કં ભુક્તમ્ । ઇતશ્ચેલાવર્ષને નગરે ઇલાદેવતા, તામેકા સાર્થવાહી પુત્રકામાડ્ડવલગતિ, સ ચ્યુત્વા પુત્રસ્તસ્ય 30
 જાતઃ, નામ ચ તસ્ય કૃતમિલાપુત્ર * ઇતો ઇતિ ચૂળૌ ।

‘ત્તિ, ઇયરીવિ ગવ્વદોસેણં તઓ ચુયા લંખગકુલે ઉપ્પણ્ણા, દોઽવિ જોવ્વણં પત્તાણિ, અણ્ણયા તેણ સા લંખગચેડી દિદ્ધા, પુવ્વભવરાગેણ અજ્જોવવણ્ણો, સા મગ્ગિજ્જંતીવિ ણ લબ્ભઇ જત્તિણ્ણ તુલઇ તત્તિણ્ણ સુવણ્ણેણ તાણિ ભણંતિ-એસા અમ્હ અક્ખયણિહી, જઇ સિપ્પં સિક્ખસિ અમ્હેહિ ય સમં હિંડસિ તો તે દેમો, સો તેહિં સમં હિંડિઓ સિક્ખિઓ ય, તાહે વિવાહણિમિત્તં રણ્ણો

5 પેચ્છયણં કરેહિત્તિ ભણિતો, બેણ્ણાતટં ગયાણિ, તત્થ રાયા પેચ્છતિ સંતેપુરો, ઇલાપુત્તો ય ખેહ્હાઉ કરેઇ, રાયાએ દિદ્ધી દારિયાએ, રાયા ણ દેઇ, રાયાણએ અદેન્ને અણ્ણોઽવિ ણ દેતિ, સાહુક્કારરાવં વટ્ટતિ, ભણિઓ-લંખ ! પડણં કરેહ, તં ચ કિર વંસસિહરે અહું કહું કતેલ્લયં, તત્થ ઝીલયાઓ, સો પાઝઆઝ આહિંધઇ મૂલે વિંધિયાઓ, તઓઽસિખેહગહત્થગઓ આગાસં ઉપ્પજ્જા તે ઝીલગા

ઉપર ચઢીને ખેલ કરનાર) બંને જણા યૌવનાવસ્થાને પામ્યા. એકવાર ઈલાપુત્રે લંખકપુત્રીને જોઈ

10 પૂર્વભવના અનુરાગને કારણે ઈલાપુત્રને તે પુત્રી ઉપર કામરાગ ઉત્પન્ન થયો.

જેટલા (સુવર્ણ)વડે તોલાય, તેટલા સુવર્ણવડે માગવા છતાં લંખકપુત્રી મળતી નથી. લંખક પરિવાર કહે છે કે “આ છોકરી અમારા માટે અક્ષયનિધિ (અર્થાત્ નિરંતર ધન કમાવી આપનાર છે.) જો તું (વાંસ ઉપર ચઢી ખેલ કરવારૂપ) શિલ્પને શીખે અને અમારી સાથે જ ફરે, તો અમારી દીકરી તને આપીશું.” ઈલાપુત્ર તેઓની સાથે ફરવા લાગ્યો અને તે કળા પણ શીખ્યો. ત્યારપછી

15 વિવાહ માટે ‘રાજાની સામે ખેલ કરવા પડશે’ એમ લંખકપરિવારે ઈલાપુત્રને કહ્યું. તેઓ બેઝાતટનગરમાં ગયા. ત્યાં પોતાના અંતઃપુર સહિત રાજા આ ખેલ જુએ છે. ઈલાપુત્ર ખેલો કરે છે. પરંતુ રાજાની દષ્ટિ પેલી લંખકપુત્રી ઉપર છે. ખેલ કરવાના ઈનામરૂપે રાજા કશું આપતો નથી. રાજા કશું આપતો ન હોવાથી અન્ય લોકો પણ કશું આપતા નથી. માત્ર ‘બહુ સરસ, બહુ સરસ’ એ પ્રમાણે સાધુકારનો અવાજ ચાલી રહ્યો છે.

20 રાજાએ કહ્યું - “હે લંખક ! તું પતનને (ખેલ વિશેષને) કર. તેણે નૃત્ય માટે એક વાંસ ઊભું કર્યું. તેની ઉપર તિરછું લાકડું મૂક્યું. તે તિરછા લાકડાંની બંને બાજુએ ખીલીઓ લગાડવામાં આવી. તે ઈલાપુત્ર તળિયે છિદ્રવાળી એવી પાદુકાઓ પહેરે છે. ત્યારપછી ઈલાપુત્ર એક હાથમાં તલવાર અને બીજા હાથમાં ઢાલ લઈને (વાંસઉપર ચઢ્યો અને તે તિરછા લાકડાંના મધ્યભાગમાં

૮. ઇતિ, ઇતરાપિ ગર્વદોષેણ તત્તશ્ચ્યુતા લહ્હુકકુલે ઉત્પન્ના, દ્વાવપિ યૌવનં પ્રાપ્તૌ, અન્યદા તેન સા લહ્હુકચેટી દ્વષ્ટા, પૂર્વભવરાગેણાધ્યુપપન્નઃ, સા માર્ગ્યમાણાપિ ન લભ્યતે યાવતા તોલ્યતે તાવતા સુવર્ણેન, તે ભણન્તિ-એષાઽસ્માકમક્ષયનિધિઃ, યદિ શિલ્પં શિક્ષસે અસ્માભિશ્ચ સમં હિણ્ણસે તદા તુભ્યં દન્નઃ, સ તૈઃ સમં હિણ્ણિતઃ શિક્ષિતશ્ચ, તદા વિવાહનિમિત્તં રાજઃ પ્રેક્ષણકં કુર્વિતિ ભણિતો, બેઝાતટં ગતાઃ, તત્ર રાજા પ્રેક્ષતે સાન્તઃપુરઃ, ઇલાપુત્રશ્ચ ક્રીડાઃ કરોતિ, રાજ્ઞો દષ્ટિર્દારિકાયાં, રાજા ન દદાતિ, રાજ્યદદતિ અન્યેઽપિ ન દદતિ, સાધુકારરવો વર્તંતે, ભણિતો-લહ્હુક ! પતનં કુરુ, તત્ર ચ વંશશિખરે

30 તિર્યક્કાષ્ટં કૃતં, તત્ર કીલિકાઃ, સ પાદુકે પરિદધાતિ મૂલવિદ્ધે, તતોઽસિખેટકહસ્તગત આકાશમુત્યત્ય તાઃ કીલિકાઃ ★ પાઝ આબંધતિ પ્ર૦ ।

પાંડુઆણાલિયાહિ પવેસેતવ્વા સત્ત અગ્ગિમાઙ્ઘે સત્ત પચ્છિમાઙ્ઘે કારુણ, જઙ્ઘ ફિહ્હ તઓ પહિઓ સયહા ઁંહિજ્ઙહ, તેણ કયં, રાયા દારિયં પલોણ, લોણ કલકલો કઓ, ણ ય દેહ રાયા રાયા ણ પેચ્છહ, રાયા ચિંતેહ-જહ મરહ તો અહં એયં દારિયં પરિણેમિ, ઘણહ-ણ દિહં, પુણો કરેહિ, પુણોઽવિ કયં, તત્થઽવિ ણ દિહં, તતિયંપિ વારાકયં, તત્થવિ ણ દિહં, ચઽત્થિયાણ વારાણ ઘણિઓ-પુણો કરેહિ, રંગો વિરત્તો, તાહે સો ઙ્ઘલાપુત્તો વંસગ્ગે ઠિઓ ચિંતેહ-ધિરત્થુ ઘોગાણં, 5
 એસ રાયા એત્તિયાહિં ણ તિત્તો, એતાણ રંગોવજીવિયાણ લગ્ગિઁ મગ્ગહ, એતાણ કારણા મમં મારેઽમિચ્છહ, સો ય તત્થ ઠિયઓ એગ્થ સેઙ્ઘિયરે સાહુણો પહિલાઘિજ્ઙમાણે પાસતિ સવ્વાલંકારાહિં ઙ્ઘિત્થિ-
 યાહિં, સાહુ ય વિરત્તેણ (અ)પલોયમાણે પેચ્છતિ, તાહે ઘણહ-'અહો ઘન્યા નિઃસ્પૃહા વિષયેષુ'

૭િભો રહો.) મધ્યભાગથી એકબાજુ સાતવાર આકાશમાં કૂદકા મારવા સાથે દરેક ખીલી પાદુકાના છિદ્રમાં પ્રવેશ કરાવવાની. એ જ રીતે બીજી બાજુ સાતવાર આકાશમાં કૂદકા મારવાદ્વારા ખીલીઓ 10
 પાદુકાના છિદ્રમાં પ્રવેશ કરાવવાની. જો કૂદકા મારતી વખતે ચૂકે તો નીચે પડવાદ્વારા સેંકડો ટુકડા થઈ જાય. ઈલાપુત્રે આ અઘરો ખેલ પણ કર્યો.

તે સમયે રાજા લંબકપુત્રીને જોઈ રહ્યો છે. લોકોએ 'કલકલ' અવાજ કર્યો. રાજા કશું ધન આપતો નથી કે ખેલ પણ જોતો નથી. (કારણ કે તે પેલી નટડી ઉપર મોહિત થયો છે.) રાજા વિચારે છે કે - "જો આ નીચે પડીને મરે તો આ નટડીને હું પરણું." રાજા કહે છે - "મેં 15
 બરાબર જોયું નહીં, ફરી કર." ફરી ખેલ કરે છે. તો પણ રાજા જોતો નથી. ત્રીજીવાર ખેલ કર્યો. તે વખતે પણ જોયું નહીં. ચોથીવાર ઈલાપુત્રને કહ્યું-"ફરી કર". સભા કંટાળી ગઈ ત્યારે વાંસના અગ્રભાગે રહેલો તે વિચારે છે કે-ભોગોને ધિક્કાર છે, આ રાજા આટલી રાણીઓ હોવા છતાં ભોગોથી તૃપ્ત થયો નહીં અને આ નૃત્યઉપર જીવનારી નટડીને મેળવવા ઈચ્છે છે. આના 20
 કારણે રાજા મને મારવા ઈચ્છે છે.

ઈલાપુત્ર ત્યાં જ ૭િભો-૭િભો એક શ્રેષ્ઠિના ઘરમાં સર્વ-અલંકારોથી વિભૂષિત સ્ત્રીઓ પાસે ગોચરી વહોરતા સાધુઓને જુએ છે. વિરાગભાવને કારણે તે સમયે સ્ત્રી તરફ ન જોતા સાધુઓને ઈલાપુત્ર જુએ છે. તેથી તે કહે છે-"અહો ! આ સાધુઓ ઘન્ય છે, જેમની વિષયોમાં નિસ્પૃહા

૧. પાદુકાનલિકાસુ પ્રવેશયિતવ્યાઃ સપ્તાગ્રાવિહ્વાઃ સપ્ત પશ્ચાદાવિહ્વાઃ કૃત્વા, યદિ સ્વલતિ તતઃ પતિતઃ શતથા ઁખ્ણ્ઙ્ઘયતે, તેન કૃતં, રાજા દારિકાં પ્રલોકયતિ, લોકેન કલકલઃ કૃતઃ, રાજા ન ચ 25
 દદાતિ રાજા ન પ્રેક્ષતે, રાજા ચિન્તયતિ-યદિ પ્રિયતે તદાઙ્ઘમેતાં દારિકાં પરિણયામિ, ઘણતિ-ન દ્ઘં, પુનઃ કુરુ, પુનરપિ કૃતં, તત્રાપિ ન દ્ઘં, તૃતીયવારમપિ કૃતં, તત્રાપિ ન દ્ઘં, ચતુર્થવારે ઘણિતઃ-પુનઃ કુરુ, રઙ્ઘો વિરક્તઃ, તદા સ ઙ્ઘલાપુત્રો વંશાગ્રે સ્થિતશ્ચિન્તયતિ-ધિગસ્તુ ઘોગાણ, એષ રાજા એતાવતીઘિર્ન તૃમઃ, એતયા રઙ્ઘોપજીવિકયા લગિતુમઘિલષ્ઘ્યતિ, એતસ્યાઃ કારણાત્ માં મારયિતુમિચ્છતિ, સ ચ તત્રસ્થિત એકત્ર શ્રેષ્ઠિગૃહે સાધૂન્ પ્રતિલમ્બ્યમાનાન્ પશ્યતિ સર્વાલઙ્ઘારાઘિઃ સ્ત્રીઘિઃ, સાધૂંશ્ચ વિરક્તવ્તેન(અ)પ્રલોકયન્ 30
 પ્રેક્ષતે, તદા ઘણતિ-

અંહં સેદ્ધિસુઓ એત્થંપિ એસઅવત્થો, તત્થેવ વિરાગં ગયસ્સ કેવલણાણં ઉપ્પણં । તાએવિ ચેડીએ વિરાગો વિભાસા, અગ્ગમહિસીએવિ, રણ્ણોએવિ પુણરાવત્તી જાયા વિરાગો વિભાસા, એવં તે ચત્તારિએવિ કેવલી જાયા, સિદ્ધા ય । એવં અસક્કારેણ સામાઇયં લબ્ભઇ, ૧૧ અહવા તિત્થગરાણં દેવાસુરે સક્કારે કરેમાણે દદ્દુણ જહા મરિયસ્સ ॥ અહવા ઇમેહિં કારણેહિં લંભો-

5 અભ્મુદ્ધાણે વિણએ પરક્કમે સાહુસેવણાએ ય ।

સંમહંસણલંભો વિરયાવિરૂંઇ વિરૂંએ ॥૮૪૮॥

વ્યાખ્યા : અભ્યુત્થાને સતિ સમ્યગ્દર્શનલાભો ભવતીતિ ક્રિયા, વિનીતોડ્યમિતિ સાધુકથનાત્, તથા 'વિનયે' અજ્જલિપ્રગ્રહાદાવિતિ, 'પરાક્રમે' કષાયજયે સતિ, સાધુસેવનાયાં ચ સત્યાં કથચ્ચિત્ત તત્ક્રિયોપલબ્ધ્યાદે: સમ્યગ્દર્શનલાભો ભવતીત્યધ્યાહાર:, વિરતાવિરતેશ્ચ વિરતેશ્ચેતિ ગાથાર્થ: ॥૮૪૮॥

10 કથમિતિ દ્વારં ગતં । તદિત્થં લબ્ધં સત્ કિયચ્ચિરં ભવતિ કાલં ?, જઘન્યત ઉત્કૃષ્ટશ્ચેતિ

છે, હું શ્રેષ્ઠિપુત્ર અહીં આવી અવસ્થામાં છું." ત્યાં જ વૈરાગ્યને પામેલા ઈલાપુત્રને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. તે લંબકપુત્રીને પણ વૈરાગ્ય જાગ્યો, રાજાની રાણીઓને પણ વૈરાગ્ય થયો.....વગેરે વર્ણન. (અન્ય ગ્રંથમાંથી = ઉપદેશપ્રાસાદાદિમાંથી જાણી લેવું.) રાજાને પણ પશ્ચાત્તાપ થયો, વૈરાગ્ય થયો....વગેરે વર્ણન જાણવું. આ પ્રમાણે તે ચારે કેવલી થયા અને સિદ્ધિને પામ્યા. આ પ્રમાણે અસત્કારદ્વારા સામાયિક પ્રાપ્ત થાય છે. અથવા (અસત્કારને બદલે સત્કાર શબ્દ ગ્રહણ કરતા સત્કારવડે સામાયિકપ્રાપ્તિનું દષ્ટાન્ત આ પ્રમાણે જાણવું→) દેવ-અસુરોવડે થતી તીર્થકરોની સત્કારપૂજાને જોઈને જે રીતે મરીચિને સામાયિક પ્રાપ્ત થયું તે રીતે અહીં જાણવું. ૧૧ ॥૮૪૭॥

અવતરણિકા : અથવા (આગળ બતાવતા) આ કારણોવડે સામાયિકની પ્રાપ્તિ જાણવીત્ ગાથાર્થ : અભ્યુત્થાન, વિનય, પરાક્રમ અને સાધુની સેવાથી સમ્યક્ત્વ, દેશવિરતિ અને

20 સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિ થાય છે.

ટીકાર્થ : (૧) અભ્યુત્થાનથી (સાધુને જોઈ ઊભા થવું તે અભ્યુત્થાન, તેનાથી) સમ્યગ્દર્શનનો લાભ થાય છે. "અહીં થાય છે" એ પ્રમાણે ક્રિયાપદ સમજી લેવું. (કારણ કે અભ્યુત્થાન કરવાથી) 'આ વિનીત છે' એમ સાધુ કહે છે. (અહીં ભાવાર્થ એ છે કે-જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ સાધુનું અભ્યુત્થાન કરે છે ત્યારે 'આ વિનીત છે' એમ નક્કી કરી સાધુઓ તે વ્યક્તિને ધર્મ કહે છે. તે ધર્મદેશનાથી તે જીવ અન્યતર સામાયિકને પ્રાપ્ત કરે છે.) (૨) હાથ જોડવા વગેરે વિનય કરવાથી, (૩) કષાયનો જય કરવાથી, (૪) અને સાધુની સેવા કરતા કરતા કોઈકવાર તેમની ક્રિયાઓને જોઈ સમ્યગ્દર્શન, દેશવિરતિ કે સર્વવિરતિની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥૮૪૮॥

અવતરણિકા : "કેવી રીતે" દ્વાર પૂર્ણ થયું. આ પ્રમાણે પ્રાપ્ત થયેલ સામાયિક જઘન્ય અને

30 ૧૦. અંહં શ્રેષ્ઠિસુત: અત્રાપિ એતદવસ્થ:, તત્રૈવ વૈરાગ્યં ગતસ્ય કેવલજ્ઞાનમુત્પન્નમ્ । તસ્યા અપિ ચેત્યા વૈરાગ્યં વિભાષા, અગ્ગમહિધ્યા અપિ, રાજ્ઞોએવિ પુનરાવૃત્તિર્જાતા વૈરાગ્યં વિભાષા, એવં તે ચત્તારોએવિ કેવલિનો જાતા: સિદ્ધાશ્ચ । એવમસત્કારેણ સામાયિકં લભ્યતે । અથવા તીર્થકરાણાં દેવાસુરાન્ સત્કારાન્ કુર્વતો દષ્ટ્વા યથા મરીચે: । અથવા એભિ: કારણૈર્લાભ:

પ્રતિપાદયન્નાહ —

સમ્મત્તસ્સ સુયસ્સ ય છવટ્ઠી સાગરોવમાઙ્ઠિ ઠિઈ ।

સેસાણ પુવ્વકોડી દેસૂણા હોઈ ઉક્કોસા ॥૮૪૯॥

વ્યાખ્યા : સમ્યક્ત્વસ્ય શ્રુતસ્ય ચ ષટ્ષષ્ટિઃ સાગરોપમાણિ સ્થિતિઃ, કથં ?

“વિજયાઙ્ઠસુ દો વારે ગયસ્સ તિણ્ણચ્ચુણ વ છવટ્ઠી ।

ણરજમ્મપુવ્વકોડીપુહુત્તમુક્કોસઓ અહિયં ॥૧॥”

5

‘શેષયોઃ’ દેશવિરતિસર્વવિરતિસામાયિકયોઃ પૂર્વકોટી દેશોના ભવતિ, ‘ઉક્કોસ’તિ ઉત્કૃષ્ટ-સ્થિતિકાલઃ, જઘન્યતસ્ત્વાદ્યત્રયસ્યાન્તર્મૂર્ત્ત, સર્વવિરતિસામાયિકસ્ય સમયઃ, ચારિત્રપરિણામારમ્ભ-સમયાનન્તરમેવાડ્યુષ્કક્ષયસમ્ભવાત્, દેશવિરતિપ્રતિપત્તિપરિણામસ્ત્વાન્તર્મૂર્ત્તક એવ, નિયમિત-પ્રાણાતિપાતાદિનિવૃત્તિરૂપત્વાત્, ઉપયોગાપેક્ષયા તુ સર્વેષામન્તર્મૂર્ત્તઃ સર્વજીવાનાં તુ સર્વાણિ સર્વદૈવેતિ 10 ગાથાર્થઃ ॥૮૪૯॥ દ્વારમ્ ॥

અધુના કહ્નિ દ્વારં વ્યાખ્યાયતે-કતીતિ કિયન્તઃ વર્તમાનસમયે સમ્યક્ત્વાદિસામાયિકાનાં પ્રતિપત્તારઃ પ્રાક્પ્રતિપન્નાઃ પ્રતિપતિતા વેતિ, અત્ર પ્રતિપદ્યમાનકેભ્યઃ પ્રાક્પ્રતિપન્નપ્રતિપતિત-

ઉત્કૃષ્ટથી કેટલા કાળ સુધી રહે છે ? તે વાતનું પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતની ઉત્કૃષ્ટથી ૬૬ સાગરોપમની સ્થિતિ છે. શેષ સામાયિકની 15 દેશોન પૂર્વકોટિ વર્ષની ઉત્કૃષ્ટથી સ્થિતિ જાણવી.

ટીકાર્થ : સમ્યક્ત્વ અને શ્રુતની ૬૬ સાગરોપમની સ્થિતિ છે. કેવી રીતે ? તે કહે છે— “વિજયાદિમાં બે વાર ગયેલાને અથવા ત્રણવાર અચ્યુત દેવલોકમાં ગયેલાને મનુષ્યજન્મના પૂર્વકોડપૃથક્ત્વ (૨ થી ૯ પૂર્વકોડ) વર્ષથી અધિક ૬૬ સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટસ્થિતિ જાણવી. ॥૧॥ શેષ = દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિનો દેશોનપૂર્વકોટિ વર્ષ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિકાળ જાણવો. જઘન્યથી 20 પ્રથમ ત્રણનો અંતર્મૂર્ત્ત અને સર્વવિરતિનો એક સમય સ્થિતિકાળ છે, કારણ કે ચારિત્રના પરિણામ પ્રાપ્ત થયા પછીના સમયે જ આયુષ્યનો ક્ષય સંભવે છે. દેશવિરતિનો પરિણામ ઓછામાં ઓછો અંતર્મૂર્ત્ત કાળ ટકે છે, કારણ કે દેશવિરતિ એ અમુક ચોક્કસ પ્રકારના પ્રાણાતિપાતાદિની નિવૃત્તિરૂપ છે. (કહેવાનો ^(H) આશય એ છે કે—સર્વવિરતિ એ સર્વ સાવધયોગોની નિવૃત્તિરૂપ હોવાથી એક સમયમાં પણ તેની પ્રાપ્તિ સંભવે છે. જ્યારે દેશવિરતિ એ અનેક પ્રકારની હોવાથી “કયા 25 પ્રકારની દેશવિરતિ હું ગ્રહણ કરું ?” એવા વિચારમાં ને વિચારમાં દેશવિરતિનો પરિણામ અંતર્મૂર્ત્તનો થઈ જાય છે. તેથી દેશવિરતિનો જઘન્યકાળ અંતર્મૂર્ત્ત કહ્યો છે. આ લઘિને આશ્રયી વાત કરી.) ઉપયોગની અપેક્ષાએ સર્વ સામાયિકનો કાળ અંતર્મૂર્ત્તનો જાણવો. સર્વ જીવોની અપેક્ષાએ બધા સામાયિકોનો સ્થિતિકાળ સર્વદા જાણવો. ॥૮૪૯॥

અવતરણિકા : હવે ‘કેટલા ?’ એ દ્વાર વ્યાખ્યાન કરાય છે. તેમાં વર્તમાન સમયે સમ્યક્ત્વાદિ 30 સામાયિકને પ્રાપ્ત કરનારા કેટલા છે ? અથવા કેટલા પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યા છે ? અથવા કેટલા જીવોએ

સમ્ભવાત્તાનેવ પ્રતિપાદયન્નાહ-

સમ્મત્તદેસવિરયા પલિયસ્સ અસંખભાગમેત્તા ૩ ।

સેઢીઅસંખભાગો સુણ સહસ્સગ્ગસો વિરઈ ॥૮૫૦॥

- વ્યાખ્યા : સમ્યક્ત્વદેશવિરતાઃ પ્રાણિનઃ ક્ષેત્રપલિતસ્યાસહ્જ્યેભાગમાત્રા એવ, ઇયં ભાવના-
 5 ક્ષેત્રપલિતાસહ્જ્યેયભાગે યાવન્તઃ પ્રદેશાસ્તાવન્ત એવ ઉત્કૃષ્ટતઃ સમ્યક્ત્વદેશવિરતિસામાયિકયોરેકદા પ્રતિપત્તારો ભવન્તિ, કિન્તુ દેશવિરતિસામાયિકપ્રતિપત્તૃભ્યઃ સમ્યક્ત્વપ્રતિપત્તારોઽસહ્જ્યેયગુણા ઇતિ, જઘન્યતસ્ત્વેકો દ્વૌ વેતિ । 'સેઢીઅસંખભાગો સુણ'ત્તિ ઇહ સંવર્તિતચતુરસ્ત્રીકૃતલોકૈકપ્રદેશનિર્વૃત્તા સમરજ્જ્વાત્મિકા શ્રેણિઃ પરિગૃહ્યતે, તદસહ્જ્યેયભાગ ઇતિ, તસ્યાઃ યત્ત્વસહ્જ્યેયભાગે યાવન્તઃ પ્રદેશાસ્તાવન્ત એવ એકદોત્કૃષ્ટતઃ સામાન્યશ્રુતે અક્ષરાત્મકે સમ્યગ્મિથ્યાત્વાનુગતે વિચાર્યે પ્રતિપત્તારો
 10 ભવન્તીતિ હૃદયં, જઘન્યતસ્ત્વેકો દ્વૌ વેતિ । 'સહસ્સગ્ગસો વિરઈ' સહસ્ત્રાગ્રશો વિરતિમધિકૃત્ય ઉત્કૃષ્ટતઃ પ્રતિપત્તારો જ્ઞેયા ઇત્યધ્યાહારઃ, જઘન્યતસ્ત્વેકો દ્વૌ વેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૫૦॥

(પ્રતિપતિતાન્) પ્રાક્પ્રતિપન્નાનિ(ન્નાંશ્ચે)દાનીં પ્રતિપાદયન્નાહ-

સમ્યક્ત્વાદિ સામાયિક વમી નાંખ્યું છે ? અહીં પ્રતિપદમાનક પછી પૂર્વપ્રતિપદ અને પ્રતિપતિતોનો સંભવ હોવાથી પ્રથમ પ્રતિપદમાનકોનું જ પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

- 15 ગાથાર્થ : સમ્યક્ત્વી અને દેશવિરતી પલ્યોપમના અસંખ્યભાગ પ્રમાણ જાણવા. શ્રુતમાં શ્રેણીનો અસંખ્યાતમોભાગ અને સર્વવિરતિને આશ્રયી સહજપૃથક્ત્વ પ્રમાણ (પ્રતિપદમાનક જાણવા.)

- ટીકાર્થ : સમ્યક્ત્વી અને દેશવિરતજીવો ક્ષેત્રપલ્યોપમના અસંખ્યભાગ માત્ર જ છે, અર્થાત્ ક્ષેત્ર-પલ્યોપમના એક અસંખ્યેયભાગમાં જેટલા આકાશપ્રદેશો છે, તેટલા જ ઉત્કૃષ્ટથી સમ્યક્ત્વ અને દેશવિરતિને વિવક્ષિત સમયે પ્રાપ્ત કરનારા હોય છે. તેમાં પણ દેશવિરતિસામાયિકને પ્રાપ્ત
 20 કરનારાઓ કરતાં સમ્યક્ત્વને પ્રાપ્તકરનારા અસંખ્યગુણ અધિક સમજવા. જઘન્યથી એક અથવા બે જણા પ્રાપ્તકરનારા જાણવા.

- શ્રુતમાં શ્રેણીનો અસંખ્યાતમોભાગ જાણવો. અહીં 'શ્રેણી' શબ્દથી ઘનીકૃતલોકની (ઘનીકૃત-લોકની વ્યાખ્યા પાંચમા કર્મગ્રંથમાંથી અથવા પ્રવચનસારોદ્ધાર ભાગ-૨માંથી જાણી લેવી.) એક આકાશપ્રદેશથી બનેલી સાતરજજુ પ્રમાણ શ્રેણી જાણવી. તે શ્રેણીના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલા
 25 પ્રદેશો છે, તેટલા પ્રદેશપ્રમાણ જ જીવો વિવક્ષિત સમયે સમ્યક્ત્વ કે મિથ્યાત્વથી યુક્ત અક્ષરાત્મક શ્રુતના પ્રતિપદમાનક જાણવા. (અર્થાત્ સમ્યક્ત્વશ્રુત કે મિથ્યાશ્રુતનો વિભાગ પાડ્યા વિના માત્ર અક્ષરાત્મક શ્રુતના પ્રતિપદમાનક જાણવા.) જઘન્યથી એક અથવા બે જાણવા. સર્વવિરતિને આશ્રયી ઉત્કૃષ્ટથી હજારો (અર્થાત્ હજારપૃથક્ત્વ = ૨ થી ૯ હજાર સુધીની સંખ્યા) જાણવા. જઘન્યથી એક અથવા બે પ્રતિપદમાનક જાણવા. ॥૮૫૦॥

- 30 અવતરણિકા : (પ્રતિપતિતો અને) પૂર્વપ્રતિપદોનું હવે પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨

સમ્પત્તદેસવિરયા પંડિવન્ના સંપડં અસંખેજ્જા ।

સંખેજ્જા ય ચરિત્તે તીસુવિ પંડિયા અણંતગુણા ॥૮૫૧॥

સુયપંડિવણ્ણા સંપડ, પયરસ્સ અસંખભાગમેત્તા ૩ ।

સેસા સંસારત્થા, સુયપરિવડિયા હુ તે સવ્વે ॥૮૫૨॥

વ્યાખ્યા : સમ્યક્ત્વદેશવિરતા: પ્રતિપન્ના: 'સામ્પ્રતં' વર્તમાનસમયેઽસહ્જુચેયા ઉત્કૃષ્ટતો 5
જઘન્યતશ્ચ, કિન્તુ જઘન્યપદાદુત્કૃષ્ટપદે વિશેષાધિકા:, એતે ચ પ્રતિપદ્યમાનકેભ્યોઽસહ્જુચેયગુણા
ઇતિ । અત્રૈવાન્તરે સામાન્યશ્રુતાપેક્ષયા પ્રાક્પ્રતિપન્નાન્ પ્રતિપાદયતા 'સુયપંડિવણ્ણા સંપડ પયરસ્સ
અસંખભાગમેત્તા ૩' ઇદમેષ્યગાથાશકલં વ્યાખ્યેયં, દ્વિતીયં તૂત્તરત્ર, તત્રાક્ષરાત્મકાવિશિષ્ટશ્રુતપ્રતિપન્ના:
સામ્પ્રતં પ્રતરસ્ય સમ્પરજ્જ્વાત્મકસ્યાસહ્જુચેયભાગમાત્રા:, અસહ્જુચેયાસુ શ્રેણિષુ યાવન્ત: પ્રદેશાસ્તાવન્ત
ઇત્યર્થ:, સહ્જુચેયાશ્ચ ચારિત્રે પ્રાક્પ્રતિપન્ના ઇતિ, 'ત્રિભ્યોઽપિ' ચરણદેશચરણાસમ્યક્ત્વેભ્ય: પતિતા: 10
'અણંતગુણ'ત્તિ પ્રાપ્ય પ્રતિપતિતા અનન્તગુણા: પ્રતિપદ્યમાનકપ્રાક્પ્રતિપન્નેભ્ય:, તત્ર ચરણપ્રતિપતિતા
અનન્તા:, તદસહ્જુચેયગુણાસ્તુ દેશવિરતિપ્રતિપતિતા:, તદસહ્જુચેયગુણાશ્ચ સમ્યક્ત્વપ્રતિપતિતા ઇતિ ।
અત્રાન્તરે સામાન્યશ્રુતપ્રતિપતિતાનધિકૃત્વૈષ્યગાથાપશ્ચાર્દ્ધં વ્યાખ્યેયં 'સેસા સંસારત્થા સુયપરિવડિયા

ગાથાર્થ : વર્તમાનમાં સમ્યક્ત્વી અને દેશવિરત એવા પૂર્વપ્રતિપન્નો અસંખ્ય છે અને ચારિત્રમાં 15
સંખ્યાતા પૂર્વપ્રતિપન્ન જાણવા. સમ્યક્ત્વી, દેશવિરત અને ચારિત્ર આ ત્રણેમાં પ્રતિપતિત અનંત-
ગુણ છે.

ટીકાર્થ : સમ્યક્ત્વી અને દેશવિરત એવા પૂર્વપ્રતિપન્ન વર્તમાનસમયે ઉત્કૃષ્ટ અને જઘન્યથી 20
અસંખ્ય છે, પરંતુ જઘન્યપદ કરતાં ઉત્કૃષ્ટપદમાં વિશેષાધિક જાણવા. આ જીવો પ્રતિપદ્યમાનક
કરતા અસંખ્યગુણ જાણવા. અહીં જ સામાન્યશ્રુતની અપેક્ષાએ પૂર્વપ્રતિપન્નોની સંખ્યા આગળ
આવતી ગાથા (૮૫૨)ના પૂર્વાર્ધદ્વારા જાણવી. આ ગાથા ૮૫૨ નો પૂર્વાર્ધ અહીં જ વ્યાખ્યાન
કરવા યોગ્ય છે અને ગાથાનો ઉત્તરાર્ધ પછી વ્યાખ્યાન કરવો. તે આ પ્રમાણે—અક્ષરાત્મક
અવિશિષ્ટશ્રુત (અર્થાત્ સમ્યક્શ્રુત—મિથ્યાશ્રુતનો વિભાગ પાડ્યા વિના)ના પૂર્વપ્રતિપન્ન વર્તમાન
સમયે સમ્પરજ્જ્વાત્મક પ્રતરના અસંખ્યભાગ પ્રમાણ જાણવા અર્થાત્ (પ્રતરના એક અસંખ્યભાગમાં
આવતી) અસંખ્ય શ્રેણીઓમાં જેટલા નભ:પ્રદેશો છે તેટલા પૂર્વપ્રતિપન્ન હોય છે.

સર્વવિરત એવા પૂર્વપ્રતિપન્ન સંખ્યાતા જાણવા. તથા ચારિત્ર—દેશવિરતિ અને સમ્યક્ત્વથી ભ્રષ્ટ 25
થયેલા અર્થાત્ ચારિત્રાદિને પામીને પડેલા જીવોની સંખ્યા પ્રતિપદ્યમાનક અને પૂર્વપ્રતિપન્ન કરતા
અનંતગુણ જાણવી. તેમાં ચારિત્રથી પડેલા અનંત છે. તેનાથી અસંખ્યગુણ વધુ જીવો દેશવિરતિથી
પડેલા છે અને તેનાથી અસંખ્યગુણ વધુ જીવો સમ્યક્ત્વને પામીને પડેલા જાણવા. અહીં સામાન્યશ્રુતથી
પડેલા જીવોને આશ્રયી ગા. ૮૫૨નો ઉત્તરાર્ધ વ્યાખ્યાન કરવો. તે આ પ્રમાણે—શેષ સર્વ સંસારસ્થ
જીવો શ્રુતથી પડેલા જાણવા, અર્થાત્ સમ્યક્ત્વથી પડેલા જીવો કરતા શ્રુતથી પડેલા જીવો અનંતગુણ 30

★ इयं गाथा मुद्रितप्रतौ नास्ति, अस्माभिः टीकात उद्धृता ।

હુ તે સવ્વે' સમ્યક્ત્વપ્રતિપતિતેભ્યસ્તેઽનન્તગુણા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૫૧-૮૫૨॥ દ્વારમ્ ॥

અધુનાઽન્તરદ્વારાવયવાર્થ ઉચ્યતે—સકૃદવાસમપગતં પુનઃ સમ્યક્ત્વાદિ કિયતા કાલેનાવા-
પ્યતે ?, કિયદન્તરં ભવતીતિ, તત્રાક્ષરાત્મકાવિશિષ્ટશ્રુતસ્યાન્તરં જઘન્યમન્તર્મુહૂર્તમ્, ઉત્કૃષ્ટં ત્વાહ-
કાલમણંતં ચ સુએ અદ્ધાપરિચદ્વઓ ડ દેસૂણો ।

5 આસાયણબહુલાણં ઉક્કોસં અંતરં હોઙ ॥૮૫૩॥

વ્યાખ્યા : એકં જીવં પ્રતિ કાલોઽનન્ત એવ, ચશબ્દસ્યાવધારણાર્થત્વાદનુસ્વારસ્ય
ચાલાક્ષણિકત્વાત્, 'શ્રુતે' સામાન્યતોઽક્ષરાત્મકે 'ઉક્કોસં અંતરં હોઙ' ત્તિ યોગઃ । તથા
સમ્યક્ત્વાદિસામાયિકેષુ તુ જઘન્યમન્તર્મુહૂર્તકાલ એવ, ઉત્કૃષ્ટં ત્વાહ—ઁપાર્દ્ધપુદ્ગલપરાવર્ત એવ દેશોનઃ,
કિમ્ ?—ઉત્કૃષ્ટમન્તરં ભવતીતિ યોગઃ, કેષામ્ ?—આશાતનાબહુલાનામ્, ઉક્તં ચ—

10

“તિથિગરપવયણસુયં આયરિયં ગણહરં મહિઙ્ઙીયં ।

આસાઙન્તો બહુસો અણંતસંસારિઓ હોઙ ॥૧॥”

ત્તિ ગાથાર્થઃ ॥૮૫૩॥ દ્વારં ॥

સામ્પ્રતમવિરહિતદ્વારાર્થમાહ—અથ કિયન્તં કાલમવિરહેણૈકો દ્વ્યાદયો વા સામાયિકં પ્રતિપદ્યન્ત

જાણવા. (અહીં ગા. ૮૫૨ની પણ વ્યાખ્યા કરાઈ ગયેલી જાણવી.) ॥૮૫૧-૮૫૨॥

15

અવતરણિકા : હવે અંતરદ્વારરૂપ અવયવનો અર્થ કહેવાય છે— એકવાર પામેલ સમ્યક્ત્વાદિ
ગયા પછી ફરી કેટલા કાળે પ્રાપ્ત થાય છે ? અર્થાત્ કેટલું અંતર પડે છે ? તેમાં અક્ષરાત્મક
સામાન્યશ્રુતનું અંતર જઘન્યથી અંતર્મુહૂર્ત છે. ઉત્કૃષ્ટઅંતર હવે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : આશાતના બહુલજીવોને શ્રુતમાં અનંતકાળ, (સમ્યક્ત્વાદિમાં) દેશોન અર્થ
પુદ્ગલપરાવર્તકાળ ઉત્કૃષ્ટઅંતર જાણવું.

20

ટીકાર્થ : એક જીવને આશ્રયી સામાન્યથી અક્ષરાત્મકશ્રુતમાં અનંતકાળ જ ઉત્કૃષ્ટઅંતર હોય
છે. એ પ્રમાણે અન્વય જાણવો. તથા મૂળગાથામાં “અણંતં ચ” અહીં ‘ચ’ શબ્દ ‘જ’ કાર અર્થમાં
હોવાથી અને ‘અણંતં’ શબ્દમાં અનુસ્વાર અલાક્ષણિક હોવાથી “અનંત જ કાળ” એ પ્રમાણે અર્થ
જાણવો. તથા સમ્યક્ત્વાદિસામાયિકોમાં જઘન્યથી અંતર અંતર્મુહૂર્તકાળ જ છે. ઉત્કૃષ્ટઅંતર હવે
કહે છે કે— દેશોન અપાર્ધપુદ્ગલપરાવર્ત જ કાળ ઉત્કૃષ્ટઅંતર છે. આટલો ઉત્કૃષ્ટકાળકોને હોય
25 છે ? તે કહે છે — જેણે ઘણી આશાતનાઓ કરી હોય એવા આશાતના બહુલજીવોને ઉત્કૃષ્ટ-
અંતર હોય છે. કહ્યું છે—“તીર્થકર, પ્રવચન, (પ્રવચન શબ્દથી પ્રવચનને અભેદરૂપે હોવાથી સંઘ
વિવક્ષિત છે ઇતિ ટીપ્પણકે) શ્રુત, આચાર્ય, ગણધર અને મહાઋદ્ધિવંત સાધુઓની વારંવાર
આશાતના કરતો જીવ અનંતસંસારી થાય છે. ॥૧॥ ॥૮૫૩॥

30

અવતરણિકા : હવે ‘અવિરહિત’ દ્વારના અર્થને કહે છે અર્થાત્ એક અથવા બે વગેરે જીવો
કેટલા કાળ સુધી સતત સામાયિકને પ્રાપ્ત કરે છે ? તે આગળની ગાથામાં જણાવે છે ⇨

+ અપાર્થેતિ પ્ર. । ★ તીર્થકરં પ્રવચનં શ્રુતમાચાર્ય ગણધરં મહર્થિકમ્ । આશાતયન્
બહુશોઽનન્તસંસારિકો ભવતિ ॥૧॥

इत्याह—

सम्मसुयअगारीणं आवलियअसंखभागमेत्ता उ ।

अद्दुसमया चरित्ते सव्वेसु जहन्न दो समया ॥८५४॥

व्याख्या : 'सम्यक्त्वश्रुतागारिणां' सम्यक्त्वश्रुतदेशविरतिसामायिकानामित्यर्थः, नैरन्तर्येण प्रतिपत्तिकालः आवलिकाअसंखुयेयभागमात्राः समया इति, तथाऽष्टौ समयाः चारित्रे निरन्तरं प्रतिपत्तिकाल इति, 'सर्वेषु' सम्यक्त्वादिषु 'जघन्यः' अविरहप्रतिपत्तिकालो द्वौ समयाविति गाथार्थः ॥८५४॥ 5

तत्रास्मादेवाविरहद्वाराद् विरहकालः प्रतिपक्ष इति गम्यमानत्वादनुद्दिष्टोऽपि द्वारगाथायां प्रदर्श्यते—
सुयसम्म सत्तयं खलु विरयाविरईय होइ बारसगं ।

विरईए पन्नरसगं विरहियकालो अहोरत्ता ॥८५५॥

व्याख्या : श्रुतसम्यक्त्वयोरुत्कृष्टः प्रतिपत्तिविरहकालः 'सप्तकं खलु' इत्यहोरात्रसप्तकं, ततः परमवश्यं क्वचित् कश्चित् प्रतिपद्यत इति, जघन्यस्त्वेकसमय इति, 'विरताविरतेश्च भवति द्वादशकं' देशविरतेरुत्कृष्टः प्रतिपत्तिविरहकालोऽहोरात्रद्वादशकं भवति, जघन्यतस्तु त्रयः समया 10

गाथार्थ : गाथार्थ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : સમ્યક્ત્વ—શ્રુત અને દેશવિરતિનો સતત પ્રાપ્તિકાળ આવલિકાના અસંખ્યભાગમાત્ર સમયો જાણવા (અર્થાત્ આવલિકાના અસંખ્યભાગમાં જેટલા સમયો થાય તેટલા સમયો સુધી સંપૂર્ણ લોકમાં એક અથવા બે વગેરે જીવો સતત સમ્યક્ત્વાદિને પામનારા હોય છે. ધારો કે આ.અ. ભાગમાં ૧૦ સમયો હોય તો, પ્રથમ સમયે સંપૂર્ણ લોકમાંથી ક્યાંક એક જીવ સમ્યક્ત્વાદિને પામતો હોય તો તેના પછીના બીજા સમયે અન્યસ્થળે એક અથવા બે જીવો એક સાથે સમ્યક્ત્વાદિને પામનારા હોય, એમ ત્રીજા સમયે એક અથવા બે વગેરે જીવો પામે. એમ કરતાં કરતાં સતત ૧૦ સમયો સુધી પામનારા મળે પછી આંતરુ પડે. આ પદ્ધતિ બધા સામાયિક માટે જાણી લેવી.) ચારિત્રમાં સતત આઠ સમયનો પ્રાપ્તિકાળ જાણવો. તથા સમ્યક્ત્વાદિ સર્વ સામાયિકમાં જઘન્યથી બે સમયનો સતત પ્રાપ્તિકાળ જાણવો. ॥૮૫૪॥ 15

અવતરણિકા : અહીં આ અવિરહદ્વારનો પ્રતિપક્ષ વિરહકાળ છે, એમ જણાતું હોવાથી દ્વારગાથામાં વિરહકાળ નહીં જણાવવા છતાં તેનું સ્વરૂપ કહેવાય છે ⇨ 25

ગાથાર્થ : શ્રુત અને સમ્યક્ત્વનો સાત અહોરાત્ર, દેશવિરતિનો બાર અહોરાત્ર, અને સર્વવિરતિનો પંદર અહોરાત્ર વિરહકાળ છે.

ટીકાર્થ : શ્રુત અને સમ્યક્ત્વનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રતિપત્તિવિરહકાળ સાત અહોરાત્ર છે, ત્યાર પછી અવશ્ય ક્યાંક કો'ક જીવ આ સામાયિક સ્વીકારે છે. જઘન્યથી વિરહકાળ એક સમયનો જાણવો. (પૂર્વે જે અંતરદ્વાર બતાવ્યું તે એક જીવને આશ્રયીને બતાવેલ છે. જ્યારે અહીં સર્વ જીવોની અપેક્ષાએ હોવાથી બંને દ્વારોમાં ભેદ છે.) દેશવિરતિનો ઉત્કૃષ્ટ પ્રતિપત્તિવિરહકાળ બાર અહોરાત્ર 30

इति, 'विरतेः पञ्चदशकं विरहितकालः अहोरात्राणि' सर्वविरतेरुत्कृष्टः प्रतिपत्तिविरह-
कालोऽहोरात्रपञ्चदशकं, जघन्यतस्तु समयत्रयमेवेति गाथार्थः ॥८५५॥

साम्प्रतं भवद्वारमुच्यते—कियतो भवानेको जीवः सामायिकचतुष्टयं प्रतिपद्यत इति
निदर्शयन्नाह—

5 सम्प्रतदेसविरई पलियस्स असंखभागमेत्ताओ ।

अट्ट भवा उ चरित्ते अणंतकालं च सुयसमए ॥८५६॥

व्याख्या : सम्यक्त्वदेशविरतिमन्तः मतुबलोपात् सम्यक्त्वदेशविरतास्तेषां तत्सामायिकद्वयं
प्रतिपत्तिमङ्गीकृत्य भवानां प्रकान्तत्वात् क्षेत्रपत्योपमस्यासङ्ख्येयभागमात्रे यावन्तः प्रदेशास्तावन्त
उत्कृष्टतः प्रतिपत्तिभवाः, जघन्यतस्त्वेकः अष्टौ भवाः 'चारित्रे' चारित्रे विचार्ये, उत्कृष्टतस्त्वादानभवाः

10 खल्वष्टौ, ततः सिध्यतीति, जघन्यतस्त्वेक एव, 'अणंतकालं च सुयसमए' ति 'अनन्तकालः'
अनन्तभवरूपस्तमनन्तकालमेव प्रतिपत्ता भवत्युत्કૃષ્ટતઃ સામાન્યશ્રુતસામાયિકે, જઘન્યસ્ત્વેકભવમેવ,
મરુદેવીવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૫૬॥ દ્વારમ્ ॥

साम्प्रतमाकर्षद्वारमधिकृत्याह—

तिण्ह सहस्सपुहुत्तं सयप्पुहुत्तं च होइ विरईए ।

15 અને જઘન્યથી ત્રણ સમય છે. સર્વવિરતિનો પ્રતિપત્તિવિરહકાળ ઉત્કૃષ્ટથી પંદર અહોરાત્ર અને
જઘન્યથી ત્રણ સમય જ છે. ॥૮૫૫॥

અવતરણિકા : હવે ભવદ્વાર કહેવાય છે — કેટલા ભવો સુધી એક જીવ ચાર સામાયિકને
પ્રાપ્ત કરે છે ? તે જણાવતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

20 ટીકાર્થ : મૂળગાથામાં 'સમ્યક્ત્વ—દેશવિરતિ' શબ્દને મતુપ્ પ્રત્યયનો લોપ થયેલો હોવાથી
'સમ્યક્ત્વ અન દેશવિરતિવાળા' એમ અર્થ જાણવો. તેઓને (પોત-પોતાના) બંને સામાયિકોની
પ્રાપ્તિને આશ્રયી ક્ષેત્રપત્યોપમના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં જેટલા આકાશપ્રદેશો છે તેટલા પ્રતિપત્તિના
ભવો ઉત્કૃષ્ટથી જાણવા. મૂળગાથામાં પત્યોપમના અસં.ભાગપ્રમાણ શું લેવું તે જણાવ્યું નથી.

25 ચાલતી હોવાથી પત્યો. અસં.ભાગપ્રમાણ પ્રતિપત્તિના ભવો જાણવા. જઘન્યથી એક ભવ જાણવો.
(ટૂંકમાં — સમ્યક્ત્વ અને દેશવિરતિ—દરેકને જઘન્યથી એક ભવ સુધી અને ઉત્કૃષ્ટથી ક્ષેત્રપત્યોપમના
અસં.ભાગમાં જેટલાપ્રદેશો થાય તેટલા ભવો સુધી એક જીવ સ્વીકારે છે.)

ચારિત્રની વિચારણામાં, ચારિત્રની પ્રતિપત્તિના ભવો ઉત્કૃષ્ટથી આઠ છે. ત્યાર પછી જીવ
સિદ્ધ થાય છે. જઘન્યથી એક ભવ જાણવો. સામાન્ય શ્રુતસામાયિકમાં ઉત્કૃષ્ટથી અનંતભવોરૂપ

30 અનંતકાળ જ અને જઘન્યથી મરુદેવીની જેમ એક જ ભવ પ્રતિપત્તિનો જાણવો. ॥૮૫૬॥

અવતરણિકા : હવે 'આકર્ષ' દ્વારને આશ્રયીને કહે છે ⇨

૯ગભવે આગરિસા ૯વતિયા હોતિ નાયવ્વા ॥૮૫૭॥

વ્યાખ્યા : આકર્ષણમ્ આકર્ષ:-પ્રથમતયા મુક્તસ્ય વા ગ્રહણમિત્યર્થઃ, તત્ર ત્રયાણાં-સમ્યક્ત્વશ્રુતદેશવિરતિસામાયિકાનાં સહસ્રપૃથક્ત્વં, પૃથક્ત્વમિતિ દ્વિપભૃતિરાનવભ્યઃ, શતપૃથક્ત્વં ચ ભવતિ વિરતેરેકભવે આકર્ષા ૯તાવન્તો ભવન્તિ જ્ઞાતવ્યા ઉત્કૃષ્ટતઃ, જઘન્યતસ્ત્વેકે ૯વેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૫૭॥

5

તિણહ સહસ્સમસંઘા સહસપુહુત્તં ચ હોઙ્ગ વિરઙ્ગ ૧

ગાણભવે આગરિસા ૯વઙ્ગયા હોતિ ગાયવ્વા ॥૮૫૮॥

વ્યાખ્યા : ત્રયાણાં-સમ્યક્ત્વશ્રુતદેશવિરતિસામાયિકાનાં સહસ્રાણ્યસહ્જ્યેયાનિ, સહસ્રપૃથક્ત્વં ચ ભવતિ વિરતેઃ, ૯તાવન્તો નાનાભવેષ્વાકર્ષાઃ । અન્યે પઠન્તિ-‘દોણહ સહસ્સમસંઘા’ તત્રાપિ શ્રુતસામાયિકં સમ્યક્ત્વસામાયિકાનાન્તરીયકત્વાદનુક્તમપિ પ્રત્યેતવ્યમ્, અનન્તાશ્ચ સામાન્યશ્રુતે જ્ઞાતવ્યા ઙ્ગત્યક્ષરાર્થઃ । ઙ્ગયં ભાવના-ત્રયાણાં હ્યેકભવે સહસ્રપૃથક્ત્વમાકર્ષાણામુક્તં, ભવાશ્ચ પલ્યોપમાસહ્જ્યેયભાગસમયતુલ્યાઃ, તતશ્ચ સહસ્રપૃથક્ત્વં ભવતિ તૈર્ગુણિતં સહસ્રાણ્યસહ્જ્યેયાનીતિ, સહસ્રપૃથક્ત્વં ચેત્થં ભવતિ-વિરતેઃ ઁલ્વેકભવે શતપૃથક્ત્વમાકર્ષાણામુક્તં, ભવાશ્ચાષ્ટૌ, તતશ્ચ

10

ગાથાર્થઃ : ગાથાર્થ ટીકાર્થ પ્રમાણે જ્ઞણવો.

ટીકાર્થઃ : આકર્ષ ૯ટલે ગ્રહણ કરવું, અર્થાત્ સૌ પ્રથમ વખત ગ્રહણ કરવું— અથવા મુકેલાનું ગ્રહણ કરવું. તેમાં સમ્યક્ત્વ-શ્રુત અને દેશવિરતિસામાયિકનું ગ્રહણ સહસ્રપૃથક્ત્વ જાણવું. પૃથક્ત્વ ૯ટલે ૨ થી ૮ સંખ્યા (અર્થાત્ ૨ હજારથી ૮ હજાર વખત ૯ક ભવમાં પ્રથમ ત્રણ સામાયિકનું ગ્રહણ થઈ શકે.) સર્વવિરતિનું ૨૦૦ થી ૮૦૦ વખત જાણવું. આ આકર્ષોની સંખ્યા ૯ક ભવને આશ્રયી ઉત્કૃષ્ટથી જાણવી, જઘન્યથી ૯ક જ આકર્ષ થાય. ॥૮૫૭॥

15

ગાથાર્થઃ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જ્ઞણવો.

20

ટીકાર્થઃ : જુદા-જુદા ભવોને આશ્રયી સમ્યક્ત્વ-શ્રુત અને દેશવિરતિના અસંખ્ય હજારો આકર્ષો અને સર્વવિરતિના ૨ હજારથી ૮ હજાર આકર્ષો જુદા જુદા ભવોમાં થાય. કેટલાક આચાર્યો ત્રણને બદલે ‘બે સામાયિકના અસંખ્યહજારો આકર્ષો’ ૯વો પાઠ માને છે. ત્યાં પણ શ્રુતસામાયિક સમ્યક્ત્વસામાયિકની સાથે જ રહેનારું હોવાથી નહીં કહેવા છતાં જાણી લેવું અર્થાત્ સમ્યક્ત્વ અને દેશવિરતિના અસંખ્યહજારો આકર્ષ થાય ૯વો પાઠ માને છે. અહીં સમ્યક્ત્વ શબ્દથી શ્રુતસામાયિક પણ સમજી લેવાનું છે.) અને સામાન્યશ્રુતમાં અનંતા આકર્ષો જાણવા. આ પ્રમાણે અક્ષરાર્થ થયો.

25

ભાવાર્થ આ પ્રમાણે જાણવો — પ્રથમ ત્રણ સામાયિકના ૯ક ભવમાં સહસ્રપૃથક્ત્વ આકર્ષો કહ્યા અને (ગા. ૮૫૬માં) પલ્યોપમના અસંખ્યાતમાં ભાગમાં રહેલ સમયો જેટલા ભવો કહ્યા. તેથી આ સહસ્રપૃથક્ત્વ અને ભવોનો ગુણાકાર કરતાં જણાય છે કે જુદા-જુદા ભવોમાં અસંખ્ય હજારો આકર્ષો પ્રથમ ત્રણ સામાયિકના થાય. તથા સર્વવિરતિનું સહસ્રપૃથક્ત્વ આ પ્રમાણે થશે કે— ૯ક ભવમાં ચારિત્રના ૨૦૦ થી ૮૦૦ આકર્ષો કહ્યા અને ભવો આઠ કહ્યા. તેથી શતપૃથક્ત્વને

30

શતપૃથક્ત્વમષ્ટિભિર્ગુણિતં સહસ્રપૃથક્ત્વં ભવતીત્યવયવર્થઃ ॥૮૫૮॥ દ્વારં ॥

સ્પર્શનાદ્વારમધુના, તત્રેયં ગાથા—

સમ્મત્તચરણસહિયા સઘ્વં લોગં ફુસે ણિરવસેસં ।

સત્ત ય ચોદ્દસભાગે પંચ ય સુયદેસવિરઈં ॥૮૫૯॥

- 5 વ્યાખ્યા : ‘સમ્યક્ત્વચરણસહિતાઃ’ સમ્યક્ત્વચરણયુક્તાઃ પ્રાણિન ઉત્કૃષ્ટતઃ સર્વ લોકં સ્પૃશન્તિ, કિં બહિર્વ્યાહ્યા ?, નેત્યાહ-‘નિરવશેષમ્’ અસહ્યુચાતપ્રદેશૈમપિ, એતે ચ કેવલિ-સમુદ્ઘાતાવસ્થાયામિતિ, જઘન્યતસ્ત્વસહ્યુચેયભાગમિતિ । તથા—‘સત્ત ય ચોદ્દસભાગે પંચ ય સુયદેસવિરઈં’ ત્તિ શ્રુતસામાયિકસહિતાઃ સપ્ત ચતુર્દશભાગાન્ સ્પૃશન્તિ, અનુત્તરસુરેષ્વલિકાગત્યા સમુત્પદ્યમાનાઃ, ચશબ્દાત્ પચ્છ તમઃપ્રભાયાં, દેશવિરત્યા સહિતાઃ પચ્છ ચતુર્દશભાગાન્ સ્પૃશન્તીતિ, 10 અચ્યુતે ઉત્પદ્યમાનાઃ, ચશબ્દાત્ દ્વાદશીશ્ચાન્યત્રેતિ, અધસ્તુ તે ન ગચ્છન્ત્યેવ ઘણ્ટાલાલાન્યાયેનાપિ તં પરિણામમપરિત્યજ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૫૯॥

આઠવડે ગુણતા (૮ x ૮૦૦ = ૭૨૦૦) હજારપૃથક્ત્વ આવે. ॥૮૫૮॥

અવતરણિકા : હવે ‘સ્પર્શના’ દ્વારને કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્રયુક્ત જીવો સંપૂર્ણતાથી સર્વ લોકને સ્પર્શે છે. શ્રુતસહિતના

- 15 જીવો સાત એવા ચૌદભાગોને તથા દેશવિરતજીવો પાંચ એવા ચૌદભાગોને સ્પર્શે છે.

ટીકાર્થ : સમ્યક્ત્વ અને સર્વવિરતિથી યુક્ત જીવો ઉત્કૃષ્ટથી સર્વ લોકને સ્પર્શે છે. શું બહારથી વીંટળાઈને જ લોકને સ્પર્શે છે ? ના,—સંપૂર્ણતાથી અર્થાત્ લોકના દરેકપ્રદેશને સ્પર્શે છે. એટલે કે આ જીવો કેવલી—સમુદ્ઘાતઅવસ્થામાં સંપૂર્ણલોકને સર્વ આત્મપ્રદેશોવડે સ્પર્શે છે. જઘન્યથી લોકના અસંખ્યાતમાભાગને સ્પર્શે છે.

- 20 તથા શ્રુતસામાયિકવાળા જીવો સાત એવા ચૌદભાગોને સ્પર્શે છે. (અર્થાત્ ૧૪ રાજલોકના એકેક રજજુ પ્રમાણ ચૌદભાગ પાડવા. તેમાંથી સાત ભાગોને સ્પર્શે છે. તે ક્યારે સ્પર્શે ? તે કહે છે —) મનુષ્યલોકમાંથી ઈલિકાગતિએ અનુત્તરદેવલોકમાં જીવ જ્યારે ઉત્પન્ન થતો હોય ત્યારે સ્પર્શે. તથા ‘ચ’ શબ્દથી એ સમજવું કે જ્યારે તમઃપ્રભાનામની છઠ્ઠી નરકમાં શ્રુતજ્ઞાની ઈલિકાગતિથી ઉત્પન્ન થતાં હોય ત્યારે પાંચ એવા ચૌદભાગોને સ્પર્શે છે.

- 25 દેશવિરતિ સહિત ઈલિકાગતિથી અચ્યુતદેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે દેશવિરતજીવ પાંચ એવા ચૌદભાગોને સ્પર્શે છે. તથા ‘ચ’ શબ્દથી એ જાણવું કે અચ્યુત સિવાય અન્ય નીચેના દેવલોકાદિમાં ઉત્પન્ન થાય ત્યારે બે વગેરે ભાગોને સ્પર્શે છે. દેશવિરતજીવો ‘ઘંટાલાલા’ ન્યાયવડે પણ (અર્થાત્ ઘંટમાં વચ્ચે રહેલ લોલક જેમ બંને બાજુ સ્પર્શે તેમ) દેશવિરતિના પરિણામને છોડ્યા વિના અધોલોકમાં જતા નથી. (અર્થાત્ જેમ દેશવિરતિના પરિણામને લઈ ઊર્ધ્વલોકમાં જાય છે, 30 તેમ અધોલોકમાં આવતા નથી તેથી ‘ઘંટાલાલા ન્યાય વડે પણ’ એમ કહ્યું છે. માટે અધોલોકમાં કેટલા ભાગોને સ્પર્શે ? એ વિચાર કરવાનો રહેતો નથી.) ॥૮૫૯॥

एवं क्षेत्रस्पर्शनोक्ता, साम्प्रतं भावस्पर्शनोच्यते-किं श्रुतादिसामायिकं ? कियद्भिर्जीवैः
स्पृष्टमित्याह-

सव्वजीवेहिं सुयं सम्मचरित्ताइं सव्वसिद्धेहिं ।

भागैहि असंखेज्जेहिं फासिया देसविरईओ ॥८६०॥

व्याख्या : सर्वजीवैः सांव्यवहारिकराश्यन्तर्गतैः सामान्यश्रुतं स्पृष्टं, सम्यक्त्वचारित्रे सर्वसिद्धैः 5
स्पृष्टे, तदनुभवमन्तरेण सिद्धत्वानुपपत्तेः, भागैरसङ्ख्येयैः सिद्धभागैः स्पृष्टा देशविरतिस्तु, इदमत्र
हृदयं-सर्वसिद्धानां बुद्ध्याऽसङ्ख्येयभागीकृतानामसङ्ख्येयभागैर्भागोर्नैर्देशविरतिः स्पृष्टा, असङ्ख्येयभागेन
तु न स्पृष्टा, यथा-मरु देवास्वामिन्येति गाथार्थः ॥८६०॥ द्वारम् ॥

इदानीं निरुक्तिद्वारं, चतुर्विधस्यापि सामायिकस्य निर्वचनं, क्रियाकारकभेदपर्यायैः
शब्दार्थकथनं निरुक्तिः, तत्र सम्यक्त्वसामायिकनिरुक्तिमभिधित्सुराह- 10

(१)सम्मद्विट्ठि (२)अमोहो सोही (३)संभ्भावदंसणं बोही (४) ।

अवि(५)ज्जओ सु(६)दिट्ठित्ति एवमाईं निरुत्ताइं ॥८६१॥

व्याख्या : सम्यक् इति प्रशंसार्थः, दर्शनं-दृष्टिः, सम्यग्-अविपरीता दृष्टिः-सम्यग्दृष्टिः,

अवतरशिक्षा : આ પ્રમાણે ક્ષેત્રસ્પર્શના કહી હવે ભાવસ્પર્શના કહેવાય છે, અર્થાત્ શ્રુતાદિ
કયું સામાયિક કેટલા જીવોએ સ્પર્શ્યું છે ? તે કહે છે ⇨ 15

गाथार्थ : सर्वज्जोએ શ્રુતસામાયિકને, સર્વસિદ્ધોએ સમ્યક્ત્વ અને ચારિત્રસામાયિકને તથા
સિદ્ધના અસંખ્યભાગોવડે દેશવિરતિ સ્પર્શાયેલી છે.

टीकार्थ : सांव्यवहारिकराशिमां रહેલા सर्वज्जोએ શ્રુતસામાયિક સ્પર્શ્યું છે. (અર્થાત્ પૂર્વે
પ્રાપ્ત કરેલું છે.) સર્વસિદ્ધોએ સમ્યક્ત્વ અને સર્વવિરતિસામાયિક સ્પર્શ્યું છે, કારણ કે (ભાવથી)
સમ્યક્ત્વ અને સર્વવિરતિના સ્પર્શ્યાવિના સિદ્ધપણું પ્રાપ્ત થતું નથી. દેશવિરતિસામાયિકને અસંખ્ય 20
એવા સિદ્ધભાગોએ સ્પર્શી છે. અહીં ભાવાર્થ એ છે કે પોતાની બુદ્ધિથી સર્વસિદ્ધોના (એટલે કે
સર્વસિદ્ધોની સંખ્યાના) અસંખ્યભાગો કરવા. તેમાં એક અસંખ્યભાગ વિના સર્વ અસંખ્યભાગોમાં
સિદ્ધોની જેટલી સંખ્યા આવે તેટલા સિદ્ધના જીવોએ દેશવિરતિ સ્પર્શી છે. મરુદેવી જેવા કેટલાક
જીવો દેશવિરતિને સ્પર્શ્યા વિના જ સિદ્ધ થયા હોવાથી એમ કહ્યું છે કે “એક અસંખ્યભાગે 25
દેશવિરતિને સ્પર્શી નથી.” ॥૮૬૦॥

अवतरशिक्षा : હવે નિરુક્તિદ્વાર કહેવાય છે. ચારે પ્રકારના સામાયિકનું નિર્વચન એટલે
કે ક્રિયા, કારકભેદ (જુદી જુદી વિભક્તિ) અને પર્યાયવાચી નામોવડે શબ્દના અર્થનું કથન કરવું
તે નિરુક્તિ કહેવાય છે. તેમાં પ્રથમ સમ્યક્ત્વસામાયિકની નિરુક્તિને કહેવાની ઈચ્છાવાળા
ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

गाथार्थ : सम्यग्दृष्टि, अमोह, शुद्धि, सद्भावानुं दर्शन, बोधि, अविपर्यय, सुदृष्टि आ प्रमाणे 30
सम्यक्त्वसामायिकनी निरुक्तिओ છે.

टीकार्थ : (१) ‘सम्यक्’ शब्द प्रशंसा अर्थમાં છે, દૃષ્ટિ એટલે દર્શન. તેથી પદાર્થોની

અર્થાનામિતિ ગમ્યતે, મોહનં મોહઃ-વિતથગ્રહઃ ન મોહઃ અમોહઃ-અવિતથગ્રહઃ શોધનં-શુદ્ધિઃ મિથ્યાત્વમલાપગમાત્ સમ્યક્ત્વં શુદ્ધિઃ, સત્-જિનાભિહિતં પ્રવચનં તસ્ય ભાવઃ સદ્ભાવઃ તસ્ય દર્શનમ્-ઉપલમ્ભઃ સદ્ભાવદર્શનમિતિ, બોધનં બોધિરિત્યૌણાદિક્ ઇત્, પરમાર્થસમ્બોધ ઇત્યર્થઃ, અતસ્મિન્સ્તદધ્યવસાયો વિપર્યયઃ ન વિપર્યયઃ અવિપર્યયઃ, તત્ત્વાધ્યવસાય ઇત્યર્થઃ, સુશબ્દઃ પ્રશંસાયાં,

5 શોભના દૃષ્ટિઃ સુદૃષ્ટિરિતિ, એવમાદીનિ સમ્યગ્દર્શનસ્ય નિરુક્તાનીતિ, ગાથાર્થઃ ॥૮૬૧॥

શ્રુતસામાયિકનિરુક્તિપ્રદર્શનાયાઽઽહ-

અક્ષર સત્રી સંમં સાદિયં ર્ખલુ સપજ્જવસિયં ચ ।

ગમિયં અંગપવિટ્ટં સત્તવિ એ સપડિવક્ષા ॥૮૬૨॥

વ્યાખ્યા : ઇયં ચ ગાથા પીઠે વ્યાખ્યાતત્વાન્ન વિવ્રિયતે ॥

10 દેશવિરતિસામાયિકનિરુક્તિમાહ-

વિર^(૧)યોવિર^(૨)ઈ સંવુડ^(૩)મસંવુડે બાલિપંડિએ ચેવ ।

દેસેક્ક^(૪)દેસવિર^(૫)ઈ અણુધમ્મો અગાર^(૬)ધમ્મો ય ॥૮૬૩॥

વ્યાખ્યા : વિરમણં વિરતં, ભાવે નિષ્ણપ્રત્યયઃ, ન વિરતિઃ-અવિરતિઃ, વિરતં ચાવિરતિશ્ચ

અવિપરીત દૃષ્ટિ તે સમ્યગ્દૃષ્ટિ, અહીં 'પદાર્થોની' શબ્દ જાણી લેવો. (૨) મોહ પામવો તે મોહ
15 અર્થાત્ ખોટો ગ્રહ (ખોટી સમજણ), આવો ખોટો ગ્રહ ન હોવો તે અમોહ. (૩) મિથ્યાત્વરૂપ મળના દૂર થવાથી સમ્યક્ત્વ એ શુદ્ધિ તરીકે જાણવું. (૪) એટલે જિનેશ્વરોવડે કહેવાયેલું પ્રવચન, તેનો જે ભાવ (યથાવસ્થિત સ્વરૂપ) તે સદ્ભાવ, તેનો જે બોધ તે સદ્ભાવદર્શન. (૫) બોધિ એટલે બોધ અર્થાત્ પારમાર્થિકજ્ઞાન. અહીં 'બુધ્' ધાતુને ઔણાદિકથી 'ઇત્' પ્રત્યય લાગેલ છે. (૬) ખોટામાં સાચાની બુદ્ધિ તે વિપર્યય. આવો વિપર્યય ન હોવો તે અવિપર્યય અર્થાત્ સાચામાં સાચાની બુદ્ધિ. (૭) 'સુ' શબ્દ પ્રશંસા અર્થમાં છે. તેથી શોભન એવી જે દૃષ્ટિ તે સુદૃષ્ટિ. આ પ્રમાણે સમ્યગ્દર્શનની નિરુક્તિઓ જાણવી. ॥૮૬૧॥

અવતરણિકા : શ્રુતસામાયિકની નિરુક્તિઓ બતાવવા માટે કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : અક્ષર, સંજ્ઞી, સમ્યક્, સાદિ, સાંત, ગમિક અને અંગ-પ્રવિષ્ટ, આ સાતે પોતાના પ્રતિપક્ષસહિત જાણવા.

25 ટીકાર્થ : આ ગાથા પીઠિકામાં (ગા. ૧૮માં) કહેવાયેલી હોવાથી તેનું અહીં વિવરણ કરાતું નથી. ॥૮૬૨॥

અવતરણિકા : દેશવિરતિસામાયિકની નિરુક્તિને કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : વિરતાવિરતિ, સંવૃતાસંવૃત, બાળપંડિત, દેશૈકદેશવિરતિ, અણુધર્મ અને અગારધર્મ.

ટીકાર્થ : (૧) અટકવું તે વિરત. અહીં ભાવમાં (તે જ અર્થમાં) નિષ્ઠા પ્રત્યય (તક્ત પ્રત્યય)

30 લાગતા 'વિરત' શબ્દ બન્યો. તેનો અર્થ કરવો વિરતિ. વિરતિ ન હોવી તે અવિરતિ, જે નિવૃત્તિમાં વિરતિ અને અવિરતિ છે, તે વિરતાવિરતિ. (૨) સંવૃત = છોડેલું અને અસંવૃત = નહીં છોડેલું.

યસ્યાં નિવૃત્તૌ સા વિરતાવિરતિઃ, સંવૃતાસંવૃતાઃ સાવદ્યયોગા યસ્મિન્ સામાયિકે તત્ તથા, સંવૃતાસંવૃતાઃ-સ્થગિતાસ્થગિતાઃ પરિત્યક્તાપરિત્યક્તા ઇત્યર્થઃ, એવં બાલપણિડતમ્, ઊભયવ્યવહારાનુગતત્વાદ્, દેશૈકદેશવિરતિઃ પ્રાણાતિપાતવિરતાવપિ પૃથિવીકાયાદ્યવિરતિર્ગૃહ્ણતે, અણુધર્મો બૃહત્સાધુધર્માપેક્ષયા દેશવિરતિરિતિ, અગારધર્મશ્ચેતિ ન ગચ્છન્તીત્યગાઃ-વૃક્ષાસ્તૈઃ કૃતમગારં-ગૃહં તદ્યોગાદગારઃ-ગૃહસ્થઃ તદ્ધર્મશ્ચેતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૬૩॥

5

સર્વવિરતિસામાયિકનિરુક્તિમુપદર્શયન્નાહ-

(૧) સામાયિક્યં (૨) સમયિક્યં (૩) સમ્યાવાયો (૪) સમાસ (૫) સંખેવો ।

(૬) અણવજ્જં ચ (૭) પરિણ્ણા (૮) પચ્ચક્ષ્ણાણે ય તે અદુ ॥૮૬૪॥

વ્યાખ્યા : 'સામાયિકમ્' ઇતિ રાગદ્વેષાન્તરારાલવર્તી સમઃ મધ્યસ્થ ઊચ્યતે, 'અંય ગતા' વિતિ અયનમ્ અંયઃ-ગમનમિત્યર્થઃ, સમસ્ય અયઃ સમાયઃ સ એવ વિનયાદિપાઠાત્ સ્વાર્થિકઠક્- પ્રત્યયોપાદાનાત્ સામાયિકમ્, એકાન્તોપશાન્તિગમનમિત્યર્થઃ, સમયિકં સમિતિ સમ્યક્ષબ્દાર્થ 10
 ઉપસર્ગઃ, સમ્યગયઃ સમયઃ-સમ્યગ્ દયાપૂર્વકં જીવેષુ ગમનમિત્યર્થઃ, સમયોઽસ્યાસ્તીતિ, 'અત ઇનિ જે સામાયિકમાં સાવદ્યયોગોનો ત્યાગ અને અત્યાગ છે તે સંવૃતાસંવૃત. (૩) આ જ પ્રમાણે જે સામાયિકમાં બાળ અને પંડિત બંનેનો વ્યવહાર હોય તે બાળપંડિત. (૪) જે સામાયિકમાં પ્રાણાતિપાતની વિરતિ હોવા છતાં પૃથ્વીકાયાદિની અવિરતિ હોય છે, તે દેશૈકદેશવિરતિ (અહીં 15
 દેશ એટલે સ્થૂલપ્રાણાતિપાત. તે દેશના એક દેશની એટલે કે ત્રસાદિની જ વિરતિ હોવાથી આ સામાયિક દેશૈકદેશવિરતિ કહેવાય છે. આ સામાયિકમાં પૃથ્વીકાયાદિ એક દેશની વિરતિ હોતી નથી.) (૫) મોટા સર્વવિરતિધર્મની અપેક્ષાએ દેશવિરતિ નાની હોવાથી એ અણુધર્મ કહેવાય છે. (૬) જે ગમન ન કરે તે અગ એટલે કે વૃક્ષો, તેમનાવડે જે ઘર બનાવેલું હોય તે અગાર. તેના યોગથી અગાર તરીકે ગૃહસ્થ જાણવો અને તેનો ધર્મ તે અગારધર્મ. ॥૮૬૩॥ 20

અવતરણિકા : હવે સર્વવિરતિસામાયિકની નિરુક્તિને બતાવતા કહે છે ⇨

ગાથાર્થઃ સામાયિક, સમયિક, સમ્યગ્વાદ, સમાસ, સંખેપ, અનવદ્ય, પરિણા અને પચ્ચક્ષ્ણાણ- આઠ (સમાનાર્થી શબ્દો છે.)

ટીકાર્થઃ 'સમ' એટલે રાગ-દ્વેષનો મધ્યમાં રહેલ મધ્યસ્થ 'અય્' ધાતુ ગતિ-અર્થમાં છે. એટલે અયન = ગમન. સમ (મધ્યસ્થ) જીવનું (મોક્ષમાર્ગમાં) જે ગમન તે સમાય. આ 'સમાય' શબ્દ 25
 વિનયાદિ શબ્દસમૂહમાંનો એક શબ્દ હોવાથી તેને સ્વાર્થમાં ઠક્ પ્રત્યય લાગતા 'સામાયિક' શબ્દ બને છે, અર્થાત્ એકાન્તે ઉપશાન્તિને પામવું તે સામાયિક. (૨) 'સમયિક' શબ્દમાં સમ્ એ સમ્યક્ શબ્દના અર્થમાં વપરાતો ઉપસર્ગ છે. સમ્યગ્ અય તે સમય અર્થાત્ સમ્યગ્ રીતે દયાપૂર્વક જીવોમાં પ્રવર્તવું. આ સમય છે જેને તે સમયિક (અર્થાત્ જે ચારિત્રમાં સમ્યક્રીતે દયાપૂર્વક જીવોમાં પ્રવૃત્તિ છે તે ચારિત્રસમયિક કહેવાય.) અહીં 'અત ઇનિ ઠના (પાં ૫-૨-૧૧૫) વિતિ સૂત્રથી સમય 30
 શબ્દને ઠન્ પ્રત્યય લાગતા સમયિક શબ્દ બનેલ છે.

★ ઇણ્ ગતૌ ઇતિ પ્ર૦. + આયઃ પ્ર૦.

ઠના (પા૦ ૫-૨-૧૧૫) વિતિ ઠન્ સમયિકં, સમ્યગ્વાદઃ રાગાદિવિરહઃ સમ્યક્ તેન તત્પ્રધાનં
વા વદનં સમ્યગ્વાદઃ, રાગાદિવિરહેણ યથાવદ્ વદનમિત્યર્થઃ, સમાસઃ 'અસુ ક્ષેપણ' ઇતિ અસનમ્
આસઃ-ક્ષેપ ઇત્યર્થઃ, સંશબ્દઃ પ્રશંસાર્થઃ શોભનમસનં સમાસઃ, અપવર્ગે ગમનમાત્મનઃ કર્મણો વા
જીવાત્ †પદત્રયપ્રતિપત્તિવૃત્ત્યા ક્ષેપઃ સમાસઃ, 'સંક્ષેપઃ' સંક્ષેપણં સંક્ષેપઃ સ્તોકાક્ષરં સામાયિકં
5 મહાર્થં ચ દ્વાદશાઙ્ગપિષ્ઠાર્થત્વાત્, અનવદ્યં ચેતિ અવદ્યં પાપમુચ્યતે નાસ્મિન્નવદ્યમસ્તીત્યનવદ્યં
સામાયિકમિતિ, પરિઃ-સમન્તાજ્ઞાનં પાપપરિત્યાગેન પરિજ્ઞા સામાયિકમિતિ, પરિહરણીયં વસ્તુ વસ્તુ
પ્રતિ આખ્યાનં પ્રત્યાખ્યાનં ચ, ત એતે સામાયિકપર્યાયા અષ્ટાવિતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૬૪॥

એતેષામષ્ટાનામપ્યર્થાનામનુષ્ટાતૃન્ યથાસહ્યુષ્ટેનાષ્ટાવેવ દૃષ્ટાન્તભૂતાન્ મહાત્મનઃ પ્રતિપાદયન્નાહ-
દમદંતે મેયજ્જે કાલયપુચ્છ ચિલાય અત્તેય ।

10

ધમ્મરુ ઇ ઇલા તેયલિ સામાઙ્ગ અદુદાહરણા ॥૮૬૫॥

વ્યાખ્યા : દમદન્તઃ મેતાર્યઃ કાલકપૃચ્છ ચિલાતઃ આત્રેયઃ ધર્મરુચિઃ ઇલા તેતલિઃ,
સામાયિકેઽષ્ટાવુદાહરણાનીતિ ગાથાસમુદાયાર્થઃ ॥૮૬૫॥ અવયવાર્થસ્તુ કથાનકેખ્યોઽવસેય ઇતિ,
તત્ર યથોદ્દેશં નિર્દેશ ઇતિ સામાયિકમર્થતો દમદન્તાનગારેણ કૃતમિતિ તત્ત્વરિતાનુવર્ણનમુપ-

(૩) સમ્યક્ એટલે રાગાદિનો અભાવ. તેનાવડે અથવા તેની પ્રધાનતાએ બોલવું તે સમ્યગ્વાદ

15 અર્થાત્ રાગાદિ વિના યથાવદ્ બોલવું. (૪) અસ્ ધાતુ 'ઈંકવું' અર્થમાં છે. સમ્ શબ્દ 'પ્રશંસા'
અર્થમાં છે. તેથી સારીરીતે ઈંકવું તે સમાસ અર્થાત્ આત્માનું મોક્ષમાં ગમન (ઈંકાવું) અથવા
ઉપશમ-વિવેક-સંવરરૂપ ત્રણ પદોની પ્રાપ્તિદ્વારા જીવમાંથી કર્મોને (બહાર) ઈંકવા તે સમાસ. (૫)
સંક્ષેપ એટલે ટૂંકું કરવું. સામાયિક એ સ્તોકાક્ષરવાણું અને બારે અંગોના અર્થોનો આમા સમાવેશ
થતો હોવાથી મહાન અર્થવાણું છે. (૬) અવદ્ય એટલે પાપ. જેમાં પાપ નથી તે અનવદ્ય અને
20 સામાયિક એ અનવદ્ય છે. (૭) પરિ એટલે કે સંપૂર્ણપણે, પાપને ત્યાગવાવડે જે જ્ઞાન તે પરિજ્ઞા.
સામાયિક એ આવા જ્ઞાનરૂપ હોવાથી પરિજ્ઞા કહેવાય છે. (૮) ત્યાગવા યોગ્ય દરેક વસ્તુ પ્રત્યે
(ગુરુસાક્ષીએ) કથન કરવું તે પ્રત્યાખ્યાન. આ પ્રમાણે સામાયિકના આઠ પર્યાયો છે. ॥૮૬૪॥

અવતરણિકા : આ આઠે અર્થોનું આચરણકરનારા દષ્ટાન્તભૂત એવા આઠ જ મહાત્માઓનું
ક્રમશઃ પ્રતિપાદન કરતા કહે છે ⇨

25 ગાથાર્થઃ દમદંત, મેતાર્ય, કાલકાર્યની પૃચ્છા, ચિલાતિપુત્ર, આત્રેય, ધર્મરુચિ, ઈલાપુત્ર,
તેતલિ આ સામાયિકસંબંધી આઠ ઉદાહરણો છે. ॥૮૬૫॥

ટીકાર્થઃ : દમદંત, મેતાર્ય, કાલકાર્યની પૃચ્છા, ચિલાતિપુત્ર, આત્રેય, ધર્મરુચિ, ઈલાપુત્ર,
તેતલિ આ સામાયિકસંબંધી આઠ ઉદાહરણો છે. આ પ્રમાણે ગાથાનો ભેગો અર્થ કહ્યો. ॥૮૬૫॥
દરેકે દરેક અવયવોનો અર્થ કથાનકોથી જાણવા યોગ્ય છે. તેમાં જે રીતે ઉદ્દેશ કર્યો હોય તે ક્રમે
30 જ નિર્દેશ થાય છે. તેથી સામાયિકને દમદંત નામના અણગારે આચર્યું હોવાથી દમદંતસાધુના

‡ ઉપશમવિવેકસંવરરૂપં ।

દેશાર્થમદ્યકાલમનુષ્યાણાં સંવેગજનનાર્થ કથ્યતે-^{૧૧}હૃત્થિસીસૅ ણગરે રાયા દમદંતો નામ, ઇઓ ય ગયપુરે ણગરે પંચ પંડવા, તેસિં તસ્સ ય વડરં, તેહિં તસ્સ દમદમંતસ્સ જરાસંધમૂલં રાયગિહં ગયસ્સ સો વિસયો લૂડિતો દઢ્ઢો ય, અણ્ણદા દમદંતો આગઓ, તેણ હૃત્થિણાપુરં રોહિતં, તે ભણ્ણ ણ ણિંતિ, તઓ દમદંતેણ તે ભણિયા-સિયાલા ચેવ સુણ્ણગવિસૅ જહિચ્છિયં આર્હિંડંહ, જાવ અહં જરાસંધસગાસં ગઓ તાવ મમ વિસયં લુડેહ, ઇદાણિં ણિપ્પિહહ, તે ણ ણિંતિ તાહે સવિસયં 5 ગઓ । અણ્ણયા ણિવિણ્ણકામભોગો પવ્વઙ્ગઓ, તઓ ંગલ્લવિહારં પડિવણ્ણો વિહરંતો હૃત્થિણાપુરં ગઓ, તસ્સ બાહિં પડિમં ઠિઓ, જુહિહ્વિલેણ અણુજત્તાણિગ્ગણ વંદિઓ, પચ્છા સેસેહિવિ ચઝહિ પંડવેહિં વંદિઓ, તાહે દુજ્જોધણો આગઓ, તસ્સ મણુસ્સેહિં કહિયં જહા-ૅસ સો દમદંતો, તેણ ચરિત્રનું વર્ણન ઉપદેશ માટે અને વર્તમાનકાળના જીવોને સંવેગ (=મોક્ષ પ્રત્યે રુચિ) ઉત્પન્ન કરવા માટે કહેવાય છે. 10

* સામાયિક ઉપર દમદંતસાધુનું દષ્ટાન્ત *

હસ્તિશીર્ષકનામના નગરમાં દમદંતનામે રાજા હતો, અને બીજી બાજુ ગજપુરનગરમાં પાંચ પાંડવો હતા. આ પાંચ પાંડવો અને દમદંતરાજાને પરસ્પર વૈર હતું. દમદંતરાજા જરાસંધને મળવા માટે જ્યારે રાજગૃહી ગયો, ત્યારે પાંડવોએ હસ્તિશીર્ષકનગર લૂટ્યું અને બાળી નાંખ્યું. થોડા સમય પછી દમદંત ત્યાં આવ્યો. તેણે હસ્તિનાપુરને રુધ્યું. પાંડવો ભયથી બહાર આવતા 15 નથી. તેથી દમદંતે પાંડવોને કહેવડાવ્યું કે “શૂન્યપ્રદેશમાં પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે તમે ફરો છો, તેથી શિયાળ જ છો. (અર્થાત્ શિયાળની જેમ તમે શૂન્યપ્રદેશનો લાભ ઉઠાવ્યો છે કારણ કે) જ્યારે હું જરાસંધ પાસે ગયો ત્યારે તમે મારા નગરને લૂંટો છો, હવે તમે બહાર નીકળો.” તેઓ બહાર નીકળતા નથી. તેથી દમદંતરાજા પાછો પોતાના નગરમાં જતો રહ્યો.

થોડા સમય પછી કામભોગોથી કંટાળેલા દમદંતરાજાએ દીક્ષા લીધી. એકલો વિહાર- 20 કરતો કરતો હસ્તિનાપુર ગયો. તે નગરની બહાર પ્રતિમાને સ્વીકારીને રહ્યો. યાત્રા માટે નીકળેલા યુધિષ્ઠિરે દમદંતઅણગારને વંદન કર્યા. પાછળથી શેષ ચાર પાંડવોએ પણ સાધુને વંદન કર્યા. ત્યાર પછી દુર્યોધન આવ્યો. તેના માણસોએ કહ્યું કે-“આ દમદંતરાજા છે.” દુર્યોધને સાધુને

૧૧. હસ્તિશીર્ષે નગરે રાજા દમદન્તો નામ, ઇતશ્ચ ગજપુરે નગરે પચ્છ પાણ્ડવાઃ, તેષાં તસ્ય ચ વૈરં, તૈસ્તસ્ય દમદન્તસ્ય જરાસન્ધમૂલં રાજગૃહં ગતસ્ય સ વિષયો લુણ્ડિતો દગ્ધશ્ચ, અન્યદા દમદન્ત 25 આગતઃ, તેન હસ્તિનાપુરં રુદ્ધં, તે ભયેન ન નિર્યાન્તિ, તતો દમદન્તેન તે ભણિતાઃ-શૂગાલા ઇવ શૂન્યવિષયે યથેચ્છમાહિણ્ડધ્વં, યાવદહં જરાસન્ધસકાશં ગતસ્તાવન્મમ વિષયં લુણ્ડયત, ઇદાનીં નિર્ગચ્છત, તે ન નિર્ગચ્છન્તિ તદા સ્વવિષયં ગતઃ । અન્યદા નિર્વિણ્ણકામભોગઃ પ્રવ્રજિતઃ, તત ૅકાકિવિહારં પ્રતિપન્નો વિહરન્ હસ્તિનાગપુરં ગતઃ, તસ્માત્ બહિઃ પ્રતિમયા સ્થિતઃ । યુધિષ્ઠિરેણાનુયાત્રાનિર્ગતેન વન્દિતઃ, પશ્ચાત્ શૈષૈરપિ ચતુર્ભિઃ પાણ્ડવૈર્વન્દિતઃ, તદા દુર્યોધન આગતઃ, 30 તસ્ય મનુષ્યૈઃ કથિતં-યથા ૅષ સ દમદન્તઃ, તેન ★ દમદમંતો પ્ર૦ + આર્હિંડિયા પ્ર૦ ।

સૌ માતુલિંગેણ આહઓ, પછા ઁધાવારેણ ંતેણ પથરં ૨ ઁવંતેણ પથરરાસીકઓ, જુધિદ્વિલો નિયત્તો પુચ્છઙ્-ૂથ સાહૂ આસિ કહિં સો ?, લોેણ કહિયં-જહા ંસો પથરરાસી દુજ્જોહણેણ કઓ, તાહે સો અંબાડિઓ, તે ય અવણિયા પથરા, તેલ્લેણ અબ્બંઙિઓ ઁામિઓ ય । તસ્સ કિર ભગવઓ દમદંતસ્સ દુજ્જોહણે પંડવેસુ ય સમો ભાવો આસિ, ંવં કાતવ્વં ॥

5 અમુમેવાર્થ પ્રતિપાદયન્નાહ ભાષ્યકાર:-

નિવ્વહંતો હત્થિસીસા દમદંતો કામભોગમવહાય ।

ગવિ રજ્જઙ્ રત્તેસું દુટ્ઠેસુ ણ દોસમાવજ્જ ॥૧૫૧॥ (ભા૦)

વ્યાખ્યા : નિષ્ક્રાન્તો હસ્તિશીર્ષાત્ નગરાદમદન્તો રાજા કામભોગાનપહાય, કામ:-ઙ્ચ્છા ભોગા:-શબ્દાદ્યનુભવાઃ કામપ્રતિબદ્ધા વા ભોગાઃ કામભોગા ઙ્ઙિતિ, સ ચ નાપિ રજ્જયતે રત્તેષુ ન પ્રીતિં કરોતિ, અપ્રીતેષુ દ્વિષ્ટેષુ ન દ્વેષમાપદ્યતે, વર્તમાનનિર્દેશપ્રયોજનં પ્રાગ્વદિતિ ગાથાર્થઃ ॥ તથાહિ-મુનયઃ ઁલ્લવેવમ્ભૂતા ંવ ભવન્તિ, તથા ઁાહ-

વંદિજ્જમાણા ન સમુઁકસંતિ, હીલિજ્જમાણા ન સમુજ્જલંતિ ।

બીજોરાનું ઙ્ઙ ભાર્યું. તેથી તે જોઈ પાછળ આવતા સ્કંધાવારે ંક ંક પથર મારવાનું ઁાલુ કર્યું. જેથી ત્યાં પથરનો ઢગલો થઈ ગયો. પાછા ઙ્ઙરતા ઁુધિષ્ઠિરે પૂછ્યું કે-“અહીં સાધુ હતો તે ક્યાં ગયો ?” લોકોએ કહ્યું-“દુર્યોધને તે સાધુને પથરના ઢગલારૂપે કરી દીધો છે” ઁુધિષ્ઠિરે દુર્યોધનને ઠપકો આપ્યો અને તે પથરો દૂર કરાવ્યા. ત્યારપછી તેલવડે દમદંતના શરીરનું મર્દન કર્યું અને ક્ષમા માગી. તે ભગવાન ંવા દમદંતસાધુને દુર્યોધન અને પાંડવોને વિશે સમભાવ હતો. આ પ્રમાણે સર્વેએ કરવા ઁોગ્ય છે.

20 અવતરણિકા : આ જ અર્થનું પ્રતિપાદન કરતા ભાષ્યકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : હસ્તિશીર્ષનગરમાંથી કામભોગોને છોડીને દમદંતરાજાએ ટીકા લીધી. અહીં કામ ંટલે ઈચ્છા, અને ભોગો ંટલે (મનોહ) શબ્દાદિવિષયો અથવા કામથી ઁુક્ત ંવા જે ભોગો તે કામભોગો. તે દમદંત પોતાના વિશે રાગને ધરતી વ્યક્તિઓ વિશે રાગી થતો નથી = પ્રીતિ કરતો નથી કે દ્વેષીઓ પ્રત્યે = અપ્રીતિને કરનારાઓ પ્રત્યે દ્વેષ કરતો નથી. મૂળગાથામાં વર્તમાનકાળનો પ્રયોગ જે કર્યો છે તેનું પ્રયોજન પૂર્વની જેમ જાણવું. (અર્થાત્ વર્તમાનકાળનો નિર્દેશ ં સૂચવે છે કે સૂત્ર ત્રિકાળદર્શક હોય છે અને ત્રણે કાળમાં) મુનિઓ ંવા પ્રકારના જ હોય છે, તે જ આગળ કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

30 ૧૨. સ બીજપૂરેણાહતઃ, પશ્ચાત્સ્કન્ધાવારેણાગચ્છતા પ્રસ્તરં ૨ ક્ષિપતા પ્રસ્તરરાણીકૃતઃ, ઁુધિષ્ઠિરો નિવૃત્તઃ પૃચ્છતિ-સાધુરત્રાસીત્ ક્વ સઃ ?, લોકેન કથિતં-યથૈષ પ્રસ્તરરાણિર્દુર્યોધનેન કૃતઃ, તદા સ નિર્ભર્તિસતઃ, તે ઁાપનીતાઃ પ્રસ્તરાઃ, તૈલેનાભ્યઙ્ઙિતઃ ક્ષમિતશ્ચ । તસ્ય કિલ ભગવતો દમદન્તસ્ય દુર્યોધને પાળવેષુ ચ સમભાવ આસીત્, ંવં કર્તવ્યં ।

દંતેણ ચિત્તેણ ચરંતિ ધીરા, મુણી સમુઘાઇયરાગદોસા ॥૮૬૬॥

વ્યાખ્યા : વન્દ્યમાના: 'ન સમુઘ્કસંતિ' ન સમુઘ્કર્ષ યાન્તિ, તથા હીલ્યમાના 'ન સમુઘ્જ્વલન્તિ' ન કોપાર્ગિન પ્રકટયન્તિ, કિં તર્હિ ?-'દાન્તેન' ઉપશાન્તેન ચિત્તેન ચરન્તિ ધીરા: મુનય: સમુઘ્ઘાતિતરાગદ્વેષા ઇતિ ગાથાર્થ: ॥૮૬૬॥ તથા

તો સમણો જઇ સુમણો ભાવેણ ય જઇ ણ હોઇ પાવમણો । 5

સયણે ય જણે ય સમો સમો ય માણાવમાણેસું ॥૮૬૭॥

વ્યાખ્યા : તત: 'સમણો'ત્તિ પ્રાકૃતશૈલ્યા યદિ સુમના:, શોભનં ધર્મધ્યાનાદિપ્રવૃત્તં મનોઽસ્યેતિ સુમના: સમણોત્તિ ભળ્યતે, કિમિત્થમ્ભૂત એવ ?, નેત્યાહ-'ભાવેન ચ' આત્મપરિણામલક્ષણેન યદિ ન ભવતિ પાપમના:-ઐવસ્થિતમના અપીત્યર્થ: અથવા ભાવેન ચ યદિ ન ભવતિ પાપમના:, નિદાનપ્રવૃત્તપાપમનોરહિત ઇતિ ભાવના, તથા સ્વજને ચ માત્રાદિકે જને ચાન્વસ્મિન્ સમ:-તુલ્ય:, 10 સમશ્ચ માનાપમાનયોરિતિ ગાથાર્થ: ॥૮૬૭॥

ણત્થિ ય સિ કોઠ્ઠિ વેસો પિઓ વ સવ્વેસુ ચેવ જીવેસુ ।

એણ હોઇ સમણો એસો અણ્ણોવિ પજ્જાઓ ॥૮૬૮॥

વ્યાખ્યા : નાસ્તિ ચ 'સે' તસ્ય કશ્ચિદ્ દ્વેષ્ય: પ્રિયો વા સર્વેષ્વેવ જીવેષુ, એતેન ભવતિ સમણ:, સમ્ અણતિ-ગચ્છતીતિ સમણ:, એષોઽન્યોપિ પર્યાય ઇતિ ગાથાર્થ: ॥ દ્વારમ્ ॥ ઇદાનીં 15

ટીકાર્થ : લોકો વંદન કરે તો સાધુઓ આનંદ ન પામે, તથા હીલના કરે તો ક્રોધાગ્નિ પ્રકટ કરતા નથી તો પછી સાધુઓ કેવા હોય છે ? તે કહે છે કે - મૂળથી હણી નાંખ્યાં છે રાગદ્વેષ જેણે તેવા મુનિઓ ઉપશાન્ત ચિત્તવડે વિચરે છે. ॥૮૬૬॥

ગાથાર્થ : તો તે શ્રમણ કહેવાય છે જો તે સુમનવાળો હોય અને ભાવથી પાપમનવાળો ન હોય તથા સ્વજનો અને લોકોમાં સમ હોય, માન અને અપમાનમાં સમ હોય. 20

ટીકાર્થ : અહીં 'શ્રમણ' શબ્દથી (માત્ર શ્રમણ અર્થ જ નથી કહેવો પરંતુ) પ્રાકૃતશૈલીથી સુમન અર્થ પણ નીકળે છે. તેથી સુમન અર્થાત્ ધર્મધ્યાન વગેરેમાં પ્રવૃત્ત છે મન જેનું તે સુમન પણ શ્રમણ કહેવાય છે. આવા સુમનવાળો હોય તો જ તે સમન (શ્રમણ) કહેવાય છે. શું માત્ર આવી હોય તે જ સમન (શ્રમણ) કહેવાય ? ના, (માત્ર સુમનવાળો હોય એટલું નહીં પરંતુ સાથે-સાથે) આત્મપરિણામરૂપ ભાવવડે અનવસ્થિતમનવાળો પણ ન હોય (અર્થાત્ ચંચળ ન હોય) 25 અથવા ભાવવડે તે પાપમનવાળો ન હોય એટલે કે નિયાણું કરવામાં પ્રવૃત્ત એવા પાપમનથી રહિત હોય (તે સમન કહેવાય છે) તથા માતાદિ સ્વજન અને તેના સિવાયના અન્યજનો વિશે તુલ્ય હોય, માન-અપમાનમાં તુલ્ય હોય (તે સમન કહેવાય છે.) ॥૮૬૭॥

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : તેને (સાધુને) સર્વ જીવોમાં કોઈ શત્રુ નથી કે કોઈ પ્રિય નથી. આ રીતે તે સમન 30 (શ્રમણ) કહેવાય છે, કારણ કે સમને જે પામે તે સમણ. આ ('સમન' શબ્દનો) બીજો પર્યાય

સમયિકં, તત્ર કથાનકમ્—

સૌએતે નગરે ચંડવડંસઓ રાયા, તસ્સ દુવે પત્તીઓ-સુદંસણા પિયદંસણા ચ, તત્થ સુદંસણાએ દુવે પુત્તા-સાગરચંદો મુણિચંદો ચ પિયદંસણાએવિ દો પુત્તા-ગુણચંદો બાલચંદો ચ, સાગરચંદો જુવરાયા, મુણિચંદસ્સ ડજ્જેણી ડિણ્ણા કુમારભુત્તીએ । ડઓ ચ ચંડવડંસઓ રાયા

5 માહમાસે પડિમં ઠિઓ વાસઘરે જાવ દીવગો જલડ્ડત્તિ, તસ્સ સેજ્જાવાલી ચિંતેડ્ડ-દુક્કં સામી અંધતમસે અચ્છિહિતિ, તાએ બિત્તિએ જામે વિજ્જાયાંતે દીવગે તેલ્લં છૂઠં, સો તાવ જલિઓ જાવ અદ્ધરત્તો, તાહે પુણોવિ તેલ્લં છૂઠં તાવ જલિઓ જાવ પચ્છિમપહરો, તત્થવિ છૂઠં, તતો રાયા સુકુમારો વિહાયંતીએ રચણીએ વેયણાભિભૂઓ કાલગઓ, પચ્છા સાગરચંદો રાયા જાઓ । અણ્ણયા સો માઙ્ગસર્વત્તિ ભણ્ણ-ગેણ્ણ રજ્જં પુત્તાણ તે ભવત્તિ, અહં પવ્વયામિ, સા ણેચ્છડ્ડ એણ રજ્જં આયત્તંતિ,

10 અર્થ છે. ॥૮૬૮॥

* 'સમયિક' ઉપર મેતાર્યનું દષ્ટાન્ત *

સાકેતનગરમાં ચન્દ્રાવતંસકરાજા હતો. તેને બે દેવીઓ હતી — સુદર્શના અને પ્રિયદર્શના. તેમાં સુદર્શનાને બે પુત્રો હતા—સાગરચન્દ્ર અને મુનિચન્દ્ર પ્રિયદર્શનાને પણ બે પુત્રો હતા—ગુણચન્દ્ર અને બાલચન્દ્ર. સાગરચન્દ્ર યુવરાજ હતો અને મુનિચન્દ્રને પોતાની કુમારાવસ્થામાં કીડા કરવા

15 માટે ઉજ્જયિની નગરી આપી.

એકવાર ચન્દ્રાવતંસકરાજા મહામહિનામાં પોતાના રહેવાના સ્થાને 'જ્યાં સુધી દીપક રહે ત્યાં સુધી કાયોત્સર્ગ કરવો.' એવો અભિગ્રહ લઈ કાયોત્સર્ગમાં રહ્યો. તે સમયે તેની શય્યાપાલક દાસી વિચારે છે કે — 'અંધકારમાં સ્વામીને કષ્ટ પડશે' તેથી દાસીએ બીજા પ્રહરે દીપક જ્યારે ઓલવાઈ જવા લાગ્યો ત્યારે તેમાં નવું તેલ રેડ્યું. તેથી દીપક અર્ધરાત્રી સુધી બળતો રહ્યો. આમ

20 વારેવારે તેલ રેડતા છેલ્લો પ્રહર શરૂ થયો. ત્યારે પણ તેલ રેડ્યું. જેથી સુકુમાર એવો રાજા પ્રભાત સમયને પામતી રાત્રીએ વેદનાથી પીડાતો મૃત્યુ પામ્યો. ત્યાર પછી સાગરચન્દ્રરાજા થયો.

એકવાર તે પોતાની શૌક્યમાતાને કહે છે કે—“આ રાજ્ય તમે ગ્રહણ કરો જેથી તમારા પુત્રો માટે તે થાય અને હું દીક્ષા લઉં.” શૌક્યમાતા ઈચ્છતી નથી કારણ કે આ રાજ્ય આને

૧૩. સાકેતે નગરે ચન્દ્રાવતંસકો રાજા, તસ્ય દ્વે પત્ન્યૌ-સુદર્શના પ્રિયદર્શના ચ, તત્ર સુદર્શનાયા

25 દ્વૌ પુત્રૌ-સાગરચન્દ્રો મુનિચન્દ્રશ્ચ, પ્રિયદર્શનાયા અપિ દ્વૌ પુત્રૌ-ગુણચન્દ્રો બાલચન્દ્રશ્ચ, સાગરચન્દ્રો યુવરાજઃ, મુનિચન્દ્રાયોજ્જયિની કુમારભુક્ત્યાં દત્તા । ઇતશ્ચ ચન્દ્રાવતંસકો રાજા માઘમાસે પ્રતિમયા સ્થિતો વાસગૃહે યાવહીપો જ્વલતીતિ, તસ્ય શય્યાપાલિકા ચિન્તયતિ-દુઃખં સ્વામી અન્ધતમસે સ્થાસ્યતિ, તયા દ્વિતીયે યામે વિધ્યાયતિ દીપે તૈલં ક્ષિપ્તં, સ તાવત્પ્રજ્વલિતો યાવદર્ધરાત્રં, તદા પુનરપિ તૈલં ક્ષિપ્તં તાવજ્જ્વલિતો યાવત્પશ્ચિમપ્રહરઃ, તદાપિ ક્ષિપ્તં, તતો રાજા સુકુમાલો વિભાતાયાં રજન્યાં વેદનાભિભૂતઃ કાલગતઃ,

30 પશ્ચાત્સાગરચન્દ્રો રાજા જાતઃ । અન્યદા સ માતૃસપત્નીં ભણતિ-ગૃહાણ રાજ્યં પુત્રયોસ્તે ભવત્વિતિ, અહં પ્રવ્રજામિ, સા નેચ્છતિ એતેન રાજ્યમાયત્તમિતિ,

તેઓ સા અતિજ્ઞાણનિજ્ઞાણેસુ રાયલચ્છીએ દિપ્યંતં પાસિરૂણ ચિંતેઢ-મએ પુત્તાણ રજ્જં દિજ્જંતં
 ણ ડ્ઙ્ચિયં, તેવિ એવં સોભન્તા, ડ્યાણીવિ ણં મારેમિ, છિદ્દાણિ મગ્ગઢ, સો ય છૂહાલૂ, તેણ
 સૂતસ્સ સંદેસઓ દિણ્ણો, એત્તો ચ્ચેવ પુવ્વણિહંયં પઢ્ઢવિજ્જાસિ, જઢ વિરાવેમિ, સૂએણ સીહકેસરઓ
 મોદઓ ચેડીએ હ્થેણ વિસજ્જિઓ, પિયદંસણાએ દિઢ્ઢો, ધ્ખણઢ-પેચ્છામિ ણં તિ, તીએ અપ્પિતો,
 પુવ્વં ણાએ વિસમક્કિચ્ચયા હ્થયા કયા, તેહિં સો વિસેણ મક્કિચ્ચઓ, પચ્છા ધ્ખણઢ-અહો સુરધી 5
 મોયગોત્તિ પઢિઅપ્પિઓ, ચેડીએ તાએ ગંતૂણ રણ્ણો સમપ્પિઓ, તે ય દોવિ કુમારા રાયસગાસે
 અચ્છંતિ, તેણ ચિંતિયં-કિહ અહં એતેહિં છૂહાઢએહિં ડ્ઙાઢસ્સં ?, તેણ ઢુહા કાઢુણ તેસિં દોણહવિ
 સો દિણ્ણો, તે ડ્ઙાઢઢમારઢ્ઢા, જાવ વિસવેગા આગંતું પવ્વત્તા, રાઢ્ઢાણા સંધંતેણ વેજ્જા સઢાવિતા,

આધીન છે (અર્થાત્ ^(H) રીજયની રક્ષા કરવામાં આ જ સમર્થ છે. મારા બાળકો તો હજુ નાના હોવાથી
 સમર્થ નથી એટલે કે મારા બાળકોને રાજા બનાવીશ તો રાજ્ય ચાલ્યું જશે, આ રાજા છે તો 10
 રાજ્ય છે. એમ વિચારી માતા રાજ્યગ્રહણની ઈચ્છા બતાવતી નથી.) ત્યાર પછી યાત્રા માટે
 નીકળતા માર્ગમાં રાજ્યલક્ષ્મીવડે શોભતા સાગરચન્દ્રને જોઈ શૈક્યમાતા વિચારે છે કે—“મારા
 પુત્રને જ્યારે રાજ્ય અપાતું હતું ત્યારે મેં ઈચ્છ્યું નહીં, નહીં તો તેઓ પણ આ રીતે શોભતા
 હોત. હવે હું આને મારી નાખું.” એમ વિચારી માતા તેના છિદ્રો શોધે છે.

સાગરચન્દ્રને ભૂખ લાગી. તેથી તેણે રસોઈયાને સંદેશો મોકલાવ્યો કે—“સવારના ભોજન 15
 માટે બનાવેલું દ્રવ્ય અહીં જ મોકલી આપ, જેથી હું ખાઉં.” રસોઈયાએ સિંહકેસરીયા મોદક દાસીના
 હાથે મોકલ્યો. લઈ જતા પ્રિયદર્શનાએ મોદકને જોયો. તે દાસીને કહે છે—શું છે જોઉં ? દાસીએ
 આપ્યો. પ્રિયદર્શનાએ પહેલેથી જ વિષથી મિશ્રિત પોતાના હાથ કર્યા હતા. તે હાથોદ્વારા મોદકને
 વિષથી પ્રક્ષિત કર્યો. પછી તેણીએ કહ્યું—“અહો ! સુગંધીદાર મોદક છે” એમ કહી દાસીના હાથમાં
 પાછો સોંપ્યો. દાસીએ તે મોદક જઈને રાજાને આપ્યો. 20

તે સમયે તે બંને કુમારો (અર્થાત્ પ્રિયદર્શનાના પુત્રો) રાજા પાસે બેઠા હોય છે. રાજાએ
 વિચાર્યું—“ભૂખ્યા એવા આ લોકોની સામે હું આ મોદક કેવી રીતે ખાઉં ?” તેથી રાજાએ મોદકના
 બે ભાગ કરીને તે બંને કુમારોને મોદક આપ્યા. તેઓ ખાવા લાગ્યા. તેવામાં બંનેને વિષને

૧૪. તત્તઃ સા અતિયાનનિર્યાણયોઃ રાજલક્ષ્મ્યા દીપ્યમાનં દૃષ્ટ્વા ચિન્તયતિ-મયા પુત્રયો રાજ્યં
 દીયમાનં નેષ્ટં, તાવપ્યેવમશોભિષ્યતઃ, ડ્ઙ્ઢાનીમપ્યેનં મારયામિ, છિદ્દાણિ માર્ગયતિ, સ ચ ક્ષુધાર્તઃ, તેન 25
 સૂદાય સંદેશો દત્તઃ, અત્રૈવ પૌર્વાહ્લિકં પ્રસ્થાપયેર્યંદ્ ધક્ષયામિ, સૂદેન સિંહકેશરિકો મોદકશ્ચેટ્યા હસ્તેન
 વિસૃષ્ટઃ, પ્રિયદર્શનયા દૃષ્ટઃ, ધ્ખણતિ-, પ્રેક્ષે તમિતિ, તયાર્જપિતઃ, પૂર્વમનયા વિષપ્રક્ષિતૌ હસ્તૌ કૃતૌ, તાધ્યાં
 સ વિષેણ પ્રક્ષિતઃ, પશ્ચાત્ ધ્ખણતિ-અહો સુરધિમોદક ડ્ઙિતિ પ્રત્યર્પિતઃ, ચેટ્યા તયા ગત્વા રાજ્ઞે સમર્પિતઃ,
 તૌ ચ ઢ્ઢાવપિ કુમારૌ રાજસકાશે તિષ્ઠતઃ, તેન ચિન્તિતં-કથમહમેતયોઃ ક્ષુધાર્તયોઃ ડ્ઙાદયામિ ?, તેન
 ઢ્ઢિધા કૃત્વા તાધ્યાં ઢ્ઢાધ્યામ્ સ દત્તઃ, તૌ ડ્ઙાદિતુમારઢ્ઢૌ, યાવત્ વિષવેગા આગન્તું પ્રવૃત્તાઃ, રાજ્ઞા 30
 સંધ્રાન્તેન વૈઢ્યાઃ શબ્દિતાઃ,

સુવર્ણાં પાઙ્ગા, સજ્જા જાયા, પચ્છ દાસી સદ્ધાવિયા, પુચ્છિયા ભણઙ્-ણ કેણવિ દિટ્ઠો, ણવરં
 ણયાણં માયાણં પરામુટ્ઠો, સા સદ્ધાવિયા ભણિયા-પાવે ! તદા ણેચ્છસિ રજ્જં દિજ્જંતં, ઇયાણિમિમિણાહં
 તે અકયપરલોચસંબલો સંસારે છૂઢોહોતોત્તિ તેસિ રજ્જં દારુણ પવ્વઙ્ગો । અણ્ણયા સંઘાઙ્ગો
 સાહૂણ ડ્ઙ્ગેણીઓ આગઓ, સો પુચ્છિઓ-તત્થ ણિરુવસગ્ગં ?, તે ભણંતિ-ણવરં રાયપુત્તો
 5 પુરોહિયપુત્તો ય બાહિન્તિ પાસંઙ્કથે સાહૂણો ય, સો ગઓ અમરિસેણં તત્થ, વિસ્સામિઓ સાહૂહિં,
 તે ય સંભોઙ્ગયા સાહૂ, ભિક્ખાવેલાણં ભણિઓ - આણિજ્જહ, ભણઙ્-અત્તલાભિઓ અહં, ણવરં
 ઠવણકુલાણિ સાહહ, તેહિં સે ચેલ્લઓ દિણ્ણો, સો તં પુરોહિયઘરં ઢંસિત્તા પઙ્ગિઓ, ઇમોવિ
 તત્થેવ પઙ્ગો વહુવહુણં સદ્દેણં ધમ્મલાભેઙ્, અંતરિઆઓ નિગ્ગયાઓ હાહાકારં કરંતીઓ,

કારણે ચક્કરો આવવા લાગ્યા. ભય પામેલા રાજાએ વૈદ્યો બોલાવ્યા. વૈદ્યોએ સુવર્ણ(થી ધોએલું
 10 વાસિત પાણી) પીવડાવ્યું. તે બંને કુમારો સ્વસ્થ થયા. પછીથી દાસીને બોલાવવામાં આવી. પૂછતાં
 દાસી કહેવા લાગી કે-“આ મોદકને કોઈએ જોયો નથી પરંતુ કુમારોની માતાએ સ્પર્શ કર્યો હતો”
 પ્રિયદર્શનાને બોલાવી. તેણીને કહ્યું- હે પાપિણી ! ત્યારે હું સામેથી રાજ્ય આપતો હતો છતાં
 તે ઈચ્છ્યું નહીં અને હવે આ રાજ્યને કારણે પરલોકનું ભાતુ લીધા વિના તારાવડે હું સંસારમાં
 નંખાયો હોત (અર્થાત્ તારા આ વિષપ્રયોગને કારણે હું મર્યો હોત તો આ ભવમાં કોઈપણ જાતનું
 15 સુકૃત ન કરવાને કારણે સંસારમાં ભમ્યો હોત, તેથી હવે રાજ્યથી સર્થું અને ધર્મ જ શરણ થાઓ
 એમ વિચારી) કુમારોને રાજ્ય આપી તેણે દીક્ષા લીધી.

એકવાર સાધુઓનો એક સંઘાટક (અર્થાત્ બે સાધુઓ) ઉજ્જયિનીથી ત્યાં આવ્યો. સાગરચન્દ્ર
 સાધુએ સંઘાટકને પૂછ્યું-“કેમ, ત્યાં બધું નિરૂપસર્ગ છે ને ?” સાધુઓએ કહ્યું-“હા, પરંતુ ત્યાં
 રાજપુત્ર અને પુરોહિતપુત્ર પાખંડી અને સાધુઓને હેરાન કરે છે.” ગુસ્સે થઈને તે ત્યાં ગયો.
 20 સાધુઓએ સેવા-ભક્તિ કરી. તે બધા સાંભોગિક સાધુઓ હતા. તેથી ભિક્ષાવેળા થતાં સાધુઓએ
 પૂછ્યું-“તમારા માટે શું લાવીએ ?” ત્યારે સાગરચન્દ્રે કહ્યું-“હું આત્મલબ્ધિક છું, પણ મને
 સ્થાપનાકુળો કહો.” સાધુઓએ તેમની સાથે એક બાળસાધુને મોકલ્યો. તે બાળસાધુ પુરોહિતનું
 ઘર દેખાડીને પાછો ફર્યો. સાગરચન્દ્ર પણ મોટા-મોટા શબ્દોવડે ‘ધર્મલાભ’ કહેતો-કહેતો તે જ

૧૫. સુવર્ણ પાયિતૌ, સજ્જૌ જાતૌ, પશ્ચાદ્દાસી શબ્દિતા, પૃષ્ઠા ભણતિ-ન કેનાપિ દ્વષ્ઠઃ નવરમેતયોર્માત્રા
 25 પરામૃષ્ઠઃ, સા શબ્દિતા ભણિતા-પાપે ! તદા નૈષીદ્રાજ્યં દીયમાનમ્, ઇદાનીમનેનાહં ત્વયાઽકૃતપરલોકશમ્બલઃ
 સંસારે ક્ષિત્તોઽભવિષ્યદિતિ તયો રાજ્યં દત્ત્વા પ્રવ્રજિતઃ । અન્યદા સંઘાટકઃ સાધ્વોરુજ્જયિનીત આગતઃ,
 સ પૃષ્ઠસ્ત્ર નિરુપસર્ગ ?, તૌ ભણતઃ-નવરં રાજપુત્રઃ પુરોહિતપુત્રશ્ચ બાધેતે પાષણ્ડસ્થાન્ સાધૂંશ્ચ સ
 ગતોઽમર્ષેણ તત્ર, સાધુભિર્વિશ્રમિતઃ, તે ચ સાંભોગિકાઃ સાધ્વો ભિક્ષાવેલાયાં ભણિતઃ આનીયતાં ?,
 ભણતિ-આત્મલબ્ધિકોઽહં, નવરં સ્થાપનાકુલાણિ કથયત, તૈસ્તસ્મૈ ક્ષુલ્લકો દત્તઃ, સ તત્પુરોહિતગૃહં
 30 દર્શયિત્વા પ્રતિગતઃ, અયમપિ તત્રૈવ પ્રવિષ્ઠો બૃહતા બૃહતા શબ્દેન ધર્મલાભયતિ, અન્તઃપુર્યો નિર્ગતા
 હાહાકારં કુર્વત્યઃ,

સો વહુવહેણં સદેણં ભગઈ—કિં એયં સાવિએત્તિ, તે ણિગ્ગયા બારિં બારં બંધંતિ, પચ્છા ભણંતિ—
 ભગવં ! પળચ્ચસુ, સો પડિગ્ગહં ઠવેરુણ પળચ્ચિઓ, તે ણ યાણંતિ વાએડં, ભણંતિ—જુજ્ઞામો,
 દોવિ એક્કસરા તે આગયા, મમ્મેહિં આહયા, જહા જંતાણિ તહા ખલખલાવિઆ, તઓ ણિસિદ્ધં
 હ્ણિરુણ બારાણિ ડઘાડિત્તા ગઓ, ડજ્જાણે અચ્છત્તિ, રાઇણો કહિયં, તેણ મગ્ગાવિઓ, સાહૂ ભણંતિ—
 પાહૂણઓ આગઓ, ણ યાણામો, ગવેસંતેહિં ડજ્જાણે દિદ્ધો, રાયા ગઓ ખામિઓ ય, ણેચ્છઈ 5
 મોક્તું, જઈ પવ્વયંતિ તો મુયામિ, તાહે પુચ્છિયા, પડિસુયં, એગ્થ ગહાય ચાલિયા જહા સદ્ધાણે
 ઠિયા સંધિણો, લોયં કારુણ પવ્વાવિયા, રાયપુત્તો સમ્મં કરેતિ મમ પિત્તિયત્તોત્તિ, પુરોહિયસુયો
 ડુગંછઈ—અહે એણ કવહેણ પવ્વાવિયા, દોવિ મરિરુણ દેવલોગં ગયા, સંગરં કરેતિ—જો પઢમં

ઘરમાં પ્રવેશ્યો. એટલે સ્ત્રીઓ હાહાકાર કરતી બહાર નીકળી. સાગરચન્દ્રે મોટા અવાજે કહ્યું—
 હે શ્રાવિકાઓ ! આ શું છે ? (અર્થાત્ શા માટે હાહાકાર કરો છો ?) તેવામાં રાજપુત્ર અને પુરોહિતપુત્ર 10
 પણ ત્યાં આવ્યા અને તેઓએ બહારનો દરવાજો બંધ કર્યો. પછી કહ્યું કે—“ભગવાન તમે નાચો.”
 સાગરચન્દ્ર પાત્રાઓ બાજુ પર મૂકીને નાચ્યો. પરંતુ તે બંને વાજીંત્ર વગાડવું જાણતા નથી. તેથી
 કહે છે—“યુદ્ધ કરીએ.” બંને જણા એક સાથે યુદ્ધ કરવા આવ્યા. સાગરચન્દ્રે બંનેને મર્મસ્થાને માર્યા.
 તથા યંત્ર જેવા અસ્થિરસંધિવાળા કર્યા. ત્યાર પછી ખૂબ મારીને દારો ઉઘાડીને તે નીકળી ગયો અને
 ઉદાનમાં જઈને ઊભો રહ્યો. આ વાત રાજાને કરવામાં આવી. રાજાએ તપાસ કરી. (તપાસ કરતાં 15
 સાધુઓ પાસે સૈનિકો પહોંચ્યા.) સાધુઓએ કહ્યું—“એક મહેમાન સાધુ આવ્યો છે. પરંતુ અત્યારે
 તે ક્યાં ગયો એ અમે જાણતા નથી.” ગવેષણા કરતા સાધુ ઉદાનમાં દેખાયો.

રાજા ત્યાં ગયો અને સાધુ પાસે ક્ષમા માગી. છતાં બંને પુત્રોને સાધુ મુક્ત કરવા ઈચ્છતો
 નથી, અને કહે છે કે “જો તે બંને દીક્ષા લેતા હોય તો તેઓને મુક્ત કરું.” બંને પુત્રોને પૂછવામાં
 આવ્યું. તેઓએ દીક્ષા લેવા સંમતિ આપી. તેથી સાગરચન્દ્ર સાધુએ તે બંનેને એવી રીતે પકડીને 20
 હલાવ્યા કે જેથી સાંધાઓ સ્વસ્થાને સ્થિર થઈ ગયા. ત્યાં જ લોચ કરીને બંનેને દીક્ષા આપી
 દીધી. તે સમયે રાજપુત્ર “આ મારા કાકા છે” એમ માની “બરાબર કર્યું” એમ માને છે. જ્યારે
 પુરોહિતપુત્ર નિંદા કરે છે કે “આ સાધુએ કપટથી અમને બંનેને દીક્ષા આપી.” બંને મરીને
 દેવલોકમાં ગયા. ત્યાં તેઓ સંકેત કરે છે કે—જે પ્રથમ ચ્યવે, તેને બીજો દેવ પ્રતિબોધ કરે.

૧૬. સ બૂહતા બૂહતા શબ્દેન ભણતિ—કિમેતત્ શ્રાવિકે ? ઇતિ, તૌ નિર્ગતૌ બહિર્દ્વરં બધ્નીતઃ, પશ્ચાત્ 25
 ભણતઃ—ભગવન્ ! પ્રનર્તય, સ પ્રતિગ્રહં સ્થાપયિત્વા પ્રનર્તિતઃ, તૌ ન જાનીતો વાદયિતું, ભણતઃ—યુધ્યાવહે,
 દ્વાવપિ તૌ સહૈવાગતૌ, મર્મસ્વાહતૌ, યથા યન્ત્રાણિ તથા અસ્થિરસન્ધિકૌ કૃતૌ, તતો નિસૃષ્ટં હત્વા દ્વારાણિ
 ડુદ્ધાટ્ય ગતઃ, ડધ્યાને તિષ્ઠતિ, રાજ્ઞે કથિતં, તેન માર્ગિતઃ, સાધવો ભણન્તિ—પ્રાઘૂર્ણક આગતઃ, ન જાનીમઃ,
 ગવેષયદ્ધિરુદ્ધાને દુષ્ટઃ, રાજા ગતઃ ક્ષામિતશ્ચ, નેચ્છતિ મોક્તું, યદિ પ્રવ્રજતસ્તદા મુચ્ચામિ, તદા પૃષ્ઠૌ,
 પ્રતિશ્રુતમ્, એકત્ર ગૃહીત્વા ચાલિતૌ યથા સ્વસ્થાને સંધયઃ સ્થિતાઃ, લોચં કૃત્વા પ્રવ્રાજિતૌ, રાજપુત્રઃ સમ્યક્ 30
 કરોતિ—મમ પૈતૃક (પિતૃવ્યઃ) ઇતિ, પુરોહિતસુતો જુગુપ્સતે—આવામેતેન કપટેન પ્રવ્રાજિતૌ, દ્વાવપિ મૃત્વા
 દેવલોકં ગતૌ, સદ્ધેતં કુરુતઃ—યઃ પ્રથમં ★ સંગરં પ્ર૦ ।

૫ ચંચઈ તેણ સો સંબોહેયવ્વો, પુરોહિયસુઓ ચઢઠુણ તીએ દુગુંછાએ રાયગિહે મેઈએ પોટ્ટે ઔંગઓ, તીસે સિટ્ટિણી વયંસિયા, સા કિહ જાયા ?, સા મંસં વિક્કિણાઠ, તાએ ભણ્ણાઠ-મા અણ્ણાથ્થ હિંહાહિ, અહં સવ્વં કિણામિ, દિવસે ૨ આણેઠ, એવં તાર્સિ પીઈઠ ઘણા જાયા, તેર્સિ ચેવ ઘરસ્સ સંમોસીઠયાણિ ઠિયાણિ, સા ય સેટ્ટિણી, ઠિંદૂ, તાહે મેઈએ રહસ્સિયં ચેવ તીસે પુત્તો દિણ્ણો, સેટ્ટિણીએ ધૂયા મઠયા જાયા, સા મેઈએ ગહિયા, પચ્છ સા સેટ્ટિણી તં દારગં મેઈએ પાએસુ પાડેતિ, તુભ્ભપભાવેણ જીવઝત્તિ, તેણ સે નામં કયં મેયજ્જોત્તિ, સંવઠ્ઠુઓ, કલાઓ ગાહિઓ, સંબોહિઓ દેવેણ, ણ સંબુજ્ઞાઠ, તાહે અટ્ટળહં ઇભ્ભકણ્ણગાણં એગદિવસેણ પાણી ગેણ્ણાહિઓ, સિવિયાએ ણગારિં હિંહઠ, દેવોવિ મેયં અણુપવિટ્ટો રોઠઠમારઠ્ઠો, જઠ મમવિ ધૂયા જીવંતિયા તીસેવિ અજ્જ

૧૦ પુરોહિતપુત્ર ચ્યવી તે નિંદાને કારણે રાજગૃહીનગરમાં ચંડાળણના પેટમાં અવતર્યો. આ ચંડાળણને એક શેઠાણી સાથે મૈત્રી હતી. તે મૈત્રી કેવી રીતે થઈ ? તે કહે છે—આ ચંડાળણ માંસ વેચવાનો વ્યાપાર કરે છે. શેઠાણીએ કહ્યું—“તારે બીજે ક્યાંય વેચવા જવું નહીં, હું બધું જ માંસ ખરીદી લઈશ.” ચંડાળણ રોજેરોજ માંસ લઈને આવે છે. આ પ્રમાણે તે બંને વચ્ચે ગાઢ પ્રીતિ થઈ. તેને કારણે ચંડાળ—ચંડાળણ શેઠ—શેઠાણીના ઘરના પાડોશી તરીકે રહી ગયા. (અર્થાત્ ઘરની બાજુમાં આવીને રહેવા લાગ્યા.)

૧૫ એકવાર તે શેઠાણીને મૃત બાળકી જન્મી. તેથી ચંડાળણે એકાન્તમાં શેઠાણીને પોતાનો જન્મેલો બાળક આપી દીધો અને શેઠાણીને જે મૃત બાળકી જન્મી હતી તેને ચંડાળણે લીધી. ત્યાર પછી શેઠાણી તે બાળકને “તારા પ્રભાવે જીવે” આવા આશીર્વાદ લેવા ચંડાળણના પગમાં પાડે છે. તેથી તેનું નામ ‘મેતાર્ય’ પાડવામાં આવ્યું. તે મોટો થયો. કળાઓ શીખવાડાઈ. દેવે તેને પ્રતિબોધ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ તે પ્રતિબોધ પામતો નથી. ત્યાર પછી માતા—પિતાએ એક જ દિવસે આઠ શ્રેષ્ઠિકન્યાઓ સાથે મેતાર્યનું પાણિગ્રહણ કરાવ્યું. શિબિકામાં બેસી મેતાર્ય નગરમાં ફરે છે.

તે સમયે દેવ પણ ચંડાળના (૧) શરીરમાં પ્રવેશીને રડવા લાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે—“જો આજે મારી દીકરી પણ જીવતી હોત તો તેનો પણ આજે વિવાહ કરાયો હોત અને બધા ચંડાળોને

૨૫ ૧૭. ચ્યવતે તેન સ સંબોદ્ધવ્યઃ, પુરોહિતસુતશ્ચ્યુત્વા તયા જુગુપ્સયા રાજગૃહે માતઙ્ગ્યા ઉદરે આગતઃ, તસ્યાઃ શ્રેષ્ઠિની વયસ્યા, સા કથં જાતા ?, સા માંસં વિક્રીણાતિ, તયા ભણ્ણયતે-માઙ્ગ્યત્ર હિણ્ણિઠ્ઠાઃ અહં સર્વં ક્રીણિષ્યામિ, દિવસે ૨ આનયતિ, એવં તયોઃ પ્રીતિર્ઘના જાતા, તેષામેવ ગૃહસ્ય સમવસૂતાનિ સ્થિતાનિ, સા ચ શ્રેષ્ઠિની નિન્દૂઃ, તદા માતઙ્ગ્યા રાહસ્યિકમેવ તસ્યૈ પુત્રો દત્તઃ, શ્રેષ્ઠિન્યા દુહિતા મૃતા જાતા, સા માતઙ્ગ્યા ગૃહીતા, પશ્ચાત્સા શ્રેષ્ઠિની દારકં તં માતઙ્ગ્યાઃ પાદયોઃ પાતયતિ, તવ પ્રભાવેણ જીવત્તિ, તેન તસ્ય નામ કૃતં મેતાર્ય (માતઙ્ગ્યાત્મજ) ઇતિ, સંવૃદ્ધઃ, કલા ગ્રાહિતઃ, સંબોધિતો દેવેન, ન સંબુદ્ધયતે, તદાઙ્ગનામિભ્યકન્યાનામેકદિવસેન પાણીગ્રાહિતઃ, શિબિકયા નગર્યા હિણ્ણતે, દેવોઽપિ માતઙ્ગમનુ-પ્રવિષ્ટો રોદિતુમારઘ્ઘઃ, યદિ મમાપિ દુહિતાઽજીવિષ્યત્ તસ્યા અપિ + આયાતો પ્ર૦ * પ્રાતિવેશ્મિકાનિ + મૃતાપત્યપ્રસૂઃ ।

“વિવાહો કઓ હોંતો, ભક્તં ચ મેતાણ કયં હોંતં, તાહે તાએ મેઈએ જહાવત્તં સિદ્ધં, તઓ રુદ્ધો દેવાણુભાવેણ ચ તાઓ સિબિયાઓ પાડિઓ તુમં અસરિસીઓ પરિણેસિત્તિ ઁહુએ છૂદ્ધો, તાહે દેવો ભણઙ-કિહ ?, સો ભણઙ-અવણ્ણો, ભણઙ-એત્તો મોએહિ, કિંચિકાલં અચ્છમિ બારસ વરિસાણિ, તો ભણઙ-કિં કરેમિ ?, ભણઙ-રણ્ણો ધૂયં દવાવેહિ, તો સવ્વાઓ અકિરિયાઓ ઓહાડિયાઓ ભવિસ્સંતિ, તાહે સે છગલઓ દિણ્ણો, સો રયણાણિ વોસિરઙ, તેણ રયણાણ થાલં 5
 ભરિયં, તેણ પિયા ભણિઓ રણ્ણો ધૂયં વરેહિ, રયણાણં થાલં ભરેત્તા ગઓ, કિં મગ્ગસિ ?, ધૂયં, ણિચ્છૂદ્ધો, એવં થાલં દિવસે ૨ ગેપહઙ, ણ ચ દેઙ, અભઓ ભણઙ-કઓ રયણાણિ ?, સો ભણઙ-છગલઓ હગઙ, અમ્હવિ દિજ્જઙ, આણીઓ, મડગગંધાણિ વોસિરઙ, અભઓ ભણઙ-દેવાણુભાવો,

જમણવાર અપાયો હોત.” ચંડાળણે બધી હકીકત કહી દીધી. તેથી માતંગ ગુરુસે ભરાયો અને દેવના પ્રભાવથી મેતાર્યને તે શિબિકામાંથી નીચે પાડ્યો અને કહ્યું કે ‘તું અસદૃશ સ્ત્રીઓ સાથે 10
 પરણે છે.’ (અર્થાત્ તું ચંડાળ જાતિનો છે અને શ્રેષ્ઠીની કન્યાઓ સાથે પરણે છે. આ અસમાનતા છે.) એમ કહી ચંડાળે મેતાર્યને (ચંડાળોના) ^(H)ખાડામાં નાંખ્યો. ત્યારપછી દેવ (પોતાનું રૂપ બતાવી) કહે છે કે “કેમ ? (અર્થાત્ મેં તને પ્રતિબોધ કરવા પૂર્વે ઘણા ઉપાય કર્યા છતાં તું પ્રતિબોધ પામ્યો નહીં, હવે ખાડામાં પડેલો તું શું કરીશ ? બોલ, ધર્મના શરણે જવું છે કે નહીં ?”)

મેતાર્યે કહ્યું—“અવર્ણવાદ થયો. (અર્થાત્ આ ચંડાળપુત્ર છે એ પ્રમાણે લોકોમાં મારી 15
 નિંદા થઈ છે.) આ અવર્ણવાદમાંથી મને મુક્ત કર, ત્યારપછી બારવર્ષ હું ગૃહવાસમાં રહીને (પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીશ.) આ સાંભળીને દેવ પૂછે છે—“હવે હું શું કરું ?” (અર્થાત્ અવર્ણવાદમાંથી મુક્ત કરવા મારે શું કરવું ?) મેતાર્યે કહ્યું—“તું રાજાની દીકરી સાથે મને પરણાવ, જેથી બધી મલિનતા દૂર થઈ જશે.” દેવે તેને એક બકરો આપ્યો જે રત્નોને વરસાવે છે. તે રત્નોનો મેતાર્યે થાળ ભર્યો અને પિતાને કહ્યું કે “રાજાની દીકરી મને પરણાવો.” મેતાર્યનો પિતા થાળ ભરીને 20
 રાજા પાસે આવ્યો. રાજાએ પૂછ્યું—“શું જોઈએ છે ?” તેણે કહ્યું—“તમારી દીકરી.” રાજાએ તેને બહાર કાઢ્યો. આ પ્રમાણે તે રોજેરોજ થાળ લઈને આવે ત્યારે રાજા થાળને લઈ લે છે. પરંતુ દીકરીને આપતો નથી. એકવાર અભય પૂછે છે—તારી પાસે રત્નો ક્યાંથી આવે છે ? મેતાર્ય કહે છે—“બકરો હગે છે.” અભયે કહ્યું—“અમને પણ બતાવ.” બકરો રાજભવનમાં લવાયો.

૧૮. વિવાહ: અદ્યકૃતોઽભવિષ્યત્, ભક્તં ચ મેતાનાં કૃતમભવિષ્યત્તદા તયા મેત્યા યથાવૃત્તં શિષ્ટં, 25
 તતો રુષ્ઠો દેવાનુભાવેન ચ તસ્યા: શિબિકાત: પાતિત: ત્વમસદૃશ: પરિણયસિ ઙ્ઙિતિ ગર્તાયાં ક્ષિપ્ત: , તદા દેવો ભણતિ-કથં ? , સ ભણતિ-અવર્ણ: , ભણતિ-ઙ્ઙતો મોચય, કચ્ચિત્કાલં તિણ્ણમિ દ્વાદશ વર્ષાણિ, તતો ભણતિ-કિં કરોમિ ? , ભણતિ-રાજ્ઙો દુહિતરં દાપય, તત્ સર્વા અક્રિયા અપસ્ફેટિતા ભવિષ્યન્તિ, તદા તસ્મૈ છગલકો દત્ત: , સ રત્નાનિ વ્યુત્સૃજતિ, તેન રત્નાનાં સ્થાલો ભૃત: , તેન પિતા ભણિત: -રાજ્ઙો દુહિતરં વૃણુષ્વ, રત્નૈ: સ્થાલં ભૃત્વા ગત: , કિં માર્ગયસિ ? , દુહિતરં, તિરસ્કૃત: , એવં સ્થાલં દિવસે ૨ 30
 ગૃહ્ણાતિ, ન ચ દદાતિ, અભયો ભણતિ-કૃતો રત્નાનિ ? , સ ભણતિ-છગલો હદતિ, અસ્મભ્યમપિ દદાતુ, આનીત: , મૃતકગન્ધાનિ વ્યુત્સૃજતિ, અભયો ભણતિ-દેવાનુભાવ: ,

કિં પુણ ? , પરિક્ષિજ્જડ, કિહ ? , ધણઇ-રાયા દુક્ખં વેભારપવ્વતં સાર્મિ વંદઓ જાતિ, રહમગ્ગં કરેહિ, સો કઓ, અજ્જવિ દીસઇ, ધણિઓ-પાગારં સોવણ્ણં કરેહિ, કઓ, પુણોવિ ધણિઓ-જઇ સમુદ્ધં આણેસિ તત્થ ણહાઓ સુદ્ધો હોહિસિ તો તે દાહામો, આણીઓ, વેલાણ પહાવિઓ, વિવાહો કઓ સિવિયાણે હિંદંતેણ, તાઓવિ સે અણ્ણાઓ આણિ-યાઓ, એવં ધોગે ધુંજતિ બારસ વરિસાણિ, પચ્છ બોહિતો, મહિલાહિવિ બારસ વરિસાણિ મગ્ગિયાણિ, દિણ્ણાણિ ય, ચડવ્વીસાણે વાસેહિં સવ્વાણિવિ પવ્વડયાણિ, ણવપુવ્વી જાઓ, એકલ્લવિહારપડિમં પડિવણ્ણો, તત્થેવ રાયગિહે હિંડઇ, સુવણ્ણકારગિહમાગઓ, સો ય સેણિયસ્સ સોવણ્ણિયાણં જવાણમદ્ધસતં કરેઇ, ચેડયચ્ચણિયાણે પરિવાહિણે સેણિઓ કારેઇ તિસંઙ્ગં, તસ્સ ગિહં સાહૂ અડ્ઙઓ, તસ્સ એગાણે વાયાણે ધિવ્વખા ણ ણીણિયા, સો

10 પરંતુ ત્યાં તે મૃતક જેવી ગંધવાળા દ્રવ્યોને હોય છે. તેથી અભય કહે છે કે—“(ઓ^(H)) પશુ તારા ઘરે રત્નો મૂકે છે અને અહીં મૂકતો નથી તેમાં) દેવનો જ પ્રભાવ છે, છતાં પરીક્ષા કરીએ. (અર્થાત્ આ દેવનો જ પ્રભાવ છે કે નહીં ? તે તપાસ કરીએ.)” કેવી રીતે પરીક્ષા કરવી ? ત્યારે અભયે કહ્યું—“રાજાને વૈભારગિરિ ઉપર સ્વામીને વંદન કરવા જવામાં ઘણું કષ્ટ પડે છે, તેથી ત્યાં રથને જવા માટેના માર્ગને તું કર.” રથનો માર્ગ થઈ ગયો, જે આજે પણ દેખાય છે.

15 પછી અભયે ચંડાળને કહ્યું કે—“સોનાનો મહેલ બનાવ.” તે પણ કર્યો. ફરીથી માતંગને કહ્યું—“જો અહીં સમુદ્રને લાવીશ અને તેમાં સ્નાન કરીને શુદ્ધ થઈશ તો તને રાજાની કન્યા આપીશું.” તે દેવના પ્રભાવે સમુદ્ર લાવ્યો. તેના પ્રવાહમાં સ્નાન કર્યું. રાજાએ મેતાર્યને શિબિકામાં બેસાડી આખા નગરમાં ફેરવવા દ્વારા પોતાની દીકરીનો વિવાહ કર્યો. તે બીજી આઠ શ્રેણિકન્યા પણ વિવાહ માટે લવાઈ. આ પ્રમાણે મેતાર્યે બારવર્ષ ભોગો ભોગવ્યા. પછી દેવે પ્રતિબોધ કર્યો.

20 પરંતુ સ્ત્રીઓએ બીજા બાર વર્ષની માંગણી કરી. મેતાર્યે હા પાડી. આ પ્રમાણે ચોવીસવર્ષ પછી બધાએ દીક્ષા લીધી.

મેતાર્ય નવપૂર્વી થયો. એકલવિહારીપ્રતિમા સ્વીકારી અને ત્યાં જ રાજગૃહીમાં વિચરે છે. વિચરતા—વિચરતા એકવાર સોનીના ઘરમાં આવ્યો. તે સમયે તે સોની શ્રેણિકરાજા માટે સોનાના ૧૦૮ જવલા તૈયાર કરી રહ્યો છે. શ્રેણિકરાજા ત્રિસન્ધ્યા ચૈત્યપૂજા માટે ૧૦૮ જવલા તૈયાર કરાવે

25 ૧૧. કિં પુનઃ ? પરીક્ષ્યતે, કથં ?, ધણતિ—રાજા દુઃખં વૈભારપર્વતં સ્વામિવન્દકો યાતિ, રથમાર્ગં કુરુ, સ કૃતઃ, અઘ્યાપિ દ્દશ્યતે, ધણિતઃ—પ્રાકારં સૌવર્ણં કુરુ, કૃતઃ, પુનરપિ ધણિતઃ—યદિ સમુદ્ર-માનયસિતત્ર સ્નાતઃ શુદ્ધો ધવિષ્યસિ તદા તે દાસ્યામઃ, આનીતઃ, વેલાયાં સ્નાપિતો, વિવાહઃ કૃતઃ શિબિકયા હિણ્ડમાનેન, તા અપિ તસ્યાન્યા આનીતાઃ, એવં ધોગાન્ ધુનક્તિ દ્વાદશ વર્ષાણિ, પશ્ચાદ્ધોધિતઃ, મહિલાધિરપિ દ્વાદશ વર્ષાણિ માર્ગિતાનિ દત્તાનિ ચ, ચતુર્વિંશત્યા વર્ષેઃ સર્વેઽપિ વપ્રજિતાઃ, નવપૂર્વી જાતઃ, 30 એકાકિવિહારપ્રતિમાં પ્રતિપન્નઃ, તત્રૈવ રાજગૃહે હિણ્ડતે, સુવર્ણકારગૃહમાગતઃ, સ ચ શ્રેણિકસ્ય સૌવર્ણિકાનાં યવાનામષ્ટાતં કરોતિ, ચૈત્યાર્ચનિકાયૈ પરિપાટ્યા શ્રેણિકઃ કારયતિ ત્રિસન્ધ્યં, તસ્ય ગૃહં સાધુરતિગતઃ, તસ્યૈકયા વાચા ધિક્ષા નાનીતા, સ

યં અઙ્ગઓ, તે ચ જવા કૌંચણાં ખાઙ્ગયા, સો આગઓ ણ પેચ્છઙ્ગ, રણ્ણો ચ ચેતિયચ્ચણિયવેલા
 દુક્કઙ્ગ, અજ્જ અઙ્ગિચ્છંડાણિ કીરામિત્તિ, સાધું સંકઙ્ગ, પુચ્છઙ્ગ, તુણિહક્કો અચ્છઙ્ગ, તાહે સીસાવેદેણ
 બંધતિ, ભણિઓ ચ—સાહ જેણે ગહિયા, તેહા આવેદિઓ જહા અચ્છીણિ ભૂમીએ પડિયાણિ, કૌંચઓ
 ચ દારું ફોડેતેણ સિલ્લિકાએ આહઓ ગલએ, તેણ વન્તા, લોગો ભણઙ્ગ—પાવ ! એ તે જવા,
 સોવિ ભગવં કાલગઓ સિદ્ધો ચ, લોગો આગઓ, દિદ્ધો મેતજ્જો, રણ્ણો કહિયં, વજ્જાણિ 5
 આણત્તાણિ, દારં ઠઙ્ગત્તા પવ્વઙ્ગયાણિ ભણંતિ—સાવગ ! ધમ્મેણ વઙ્ગાહિ, મુક્કાણિ, ભણઙ્ગ—જઙ્ગ
 ડપ્પવ્વચ્ચહ તો મે કવિલ્લીએ કઙ્ગેમિ, એવં સમઙ્ગયં અપ્પએ ચ પરે ચ કાયવ્વં ॥

તથા ચ કથાનકાર્થેકદેશપ્રતિપાદનાયાહ—

છે. સાધુ સોનીના ઘરમાં પ્રવેશ્યો. સોનીના એક (H) અવાજે અંદરથી સાધુ માટે ભિક્ષા આવી નહીં.
 તેથી સોની ઘરની અંદર ગયો. 10

આ બાજુ તે જવલા કૌંચ પક્ષી ચણી ગયો. બહાર આવેલો સોની તે જવલાઓને જોતો
 નથી અને રાજાની ચૈત્યપૂજાનો સમય થવા આવ્યો છે. તેથી તે વિચારે છે—“(જેણે જવલા
 લીધા હશે તેના) હાડકાઓ આજે તોડી નાંખીશ.” એમ વિચારી તે સાધુ ઉપર શંકા કરે છે.
 સાધુને પૂછે છે. પરંતુ સાધુ મૌન રહે છે. તેથી સોની સાધુના મસ્તકને (ચર્મવડે) બાંધે છે અને
 પૂછે છે કે—“બોલ, કોણે જવલા ગ્રહણ કર્યા ?” (સાધુ મૌન રહે છે તેથી) સોનીએ મસ્તકે 15
 (ચામડું) એવી રીતે બાંધ્યું કે જેથી મેતાર્ય મુનીની આંખો બહાર નીકળીને ભૂમિ ઉપર પડી.
 તે સમયે કૌંચ પક્ષી હાડકાંને ફાડતા ખીલીવડે ગળામાં વિંધાયું. તેથી તેણે જવલાઓ વમી નાંખ્યા.
 લોકોએ કહ્યું—“હે પાપી ! આ રહ્યા તારા જવલા.” તે ભગવાન મેતાર્ય કાળ પામ્યા અને
 સિદ્ધ થયા.

લોકો આવ્યા અને મેતાર્યમુનિને જોયા. રાજાને વાત કરી, રાજાએ સોનીને મારી નાંખવા 20
 આદેશ આપ્યો. આ બાજુ સોની અને તેની પત્નીએ દ્વાર બંધ કરીને દીક્ષા લીધી. (જયારે સૈનિકો
 પકડવા આવ્યા ત્યારે) કહ્યું કે—હે શ્રાવક ! તું ધર્મથી વધ. (અર્થાત્ હે રાજા ! તને મારો ધર્મલાભ.)
 રાજાને જાણ કરી. રાજાએ મુક્ત કર્યા અને કહ્યું કે—“જો દીક્ષા છોડી તો કઢાઈમાં તમને તળી
 નાંખીશ.” આ પ્રમાણે (એટલે કે મેતાર્યમુનિની જેમ) સ્વ—પરમાં સમાનપણું કરવા યોગ્ય છે.

અવતરણિકા : આ જ કથાનકના અર્થના એક દેશનું પ્રતિપાદન કરવા માટે કહે છે ⇨ 25

૨૦. ચાતિગતઃ, તે ચ યવાઃ કૌચ્ચેન ખાદિતાઃ, સ આગતો ન પ્રેક્ષતે, રાજ્ઞશ્ચ ચૈત્યાર્ચનિકાવેલા
 ઢૌકતે, અદ્યાસ્થિચ્છંડાણિ ક્રિયે ઙ્ગિતિ, સાધું શઙ્ગતે, પૃચ્છતિ, તૂણીકસ્તિષ્ઠતિ, તદા શિરઆવેષ્ટનેન બધ્નાતિ,
 ભણિતશ્ચ—કથય યેન ગૃહીતાઃ, તથાડ્ડવેષ્ટિતો યથાડ્ડક્ષિણી ભૂમૌ પતિતે, કૌચ્ચશ્ચ દારુ પાટયતા શલાકયાડ્ડહતો
 ગલે, તેન વાન્તાઃ, લોકો ભણતિ—પાપ ! એ તે યવાઃ, સોડપિ ભગવાન્ કાલગતઃ સિદ્ધશ્ચ, લોક
 આગતઃ, દૃષ્ટો મેતાર્યઃ, રાજ્ઞઃ કથિતં વધ્યા આજ્ઞાતાઃ, દ્વારં સ્થગિત્વા પ્રવ્રજિતા ભણન્તિ—શ્રાવક ! ધર્મેણ 30
 વર્ધસ્વ, મુક્તાઃ, ભણતિ—યદિ ડપ્પવ્રજત તદા ભવતઃ કટાહે ક્વથયિષ્યામિ । એવં સમયિકમાત્મનિ પરસ્મિશ્ચ
 કર્તવ્યમ્ । + અદુ પ્ર૦ ★ કેણ પ્ર૦ * તાહે પ્ર૦ ।

जो कौचगावराहे पाणिदया कौचगं तु णाड्क्खे ।

जीवियमणपेहंतं मेयज्जरिसिं णमंसामि ॥८६९॥

व्याख्या : यः क्रौञ्चकापराधे सति प्राणिदयया 'क्रौञ्चकं तु' क्रौञ्चकमेव नाचष्टे, अपितु स्वप्राणत्यागं व्यवसितः, तमनुकम्पया जीवितमनपेक्षमाणं मेतार्यऋषिं नमस्य इति गाथार्थः

5 ॥८६९॥

णिप्फेडियाणि दोण्णिणवि सीसावेढेण जस्स अच्छीणि ।

ण य संजमाउ चलिओ मेयज्जो मंदरगिरिक्ख ॥८७०॥

व्याख्या - 'निष्कासिते' भूमौ पातिते द्वे अपि शिरोबन्धनेन यस्याक्षिणी, एवमपि कदर्थ्यमानोऽनुकम्पया 'न च' नैव संयमाच्चलितो यस्तं मेतार्यऋषिं नमस्य इति गाथाभिप्रायः

10 ॥८७०॥ द्वारम् ॥ इदानीं सम्यग्वादस्तत्र कथानकम्-तुरुविणीए णयरीए जियसत्तू राया, तत्थ भद्दा धिज्जाइणी, पुत्तो से दत्तो, मामगो से अज्जकालगो तस्स दत्तस्स, सो अ पव्वइओ । सो दत्तो जूयपसंगी मज्जपसंगी य, उल्लगिउमारद्धो, पहाणो दंडो जाओ, कुलपुत्तए भिंदित्ता

गाथार्थः टीकार्थं प्रभाषे ज्ञाश्वो.

15 टीकार्थः : जेमशे कौंचपक्षीनो अपराधो लोवा छतां प्राणीनी दयाथी कौंचपक्षीनुं नाम कहुं नही, परंतु पीताना प्राणनो त्याग कर्यो. ओवा अनुकंपाने कारणे जवनथी निरपेक्ष ते मेतार्यऋषिने हुं नमस्कार करुं छुं. ॥८६९॥

गाथार्थः : भस्तकबंधवडे जेमनी बंने आंभो नीकणी गछ, छतां मेरुपर्वतनी जेम मेतार्यऋषि संयमथी यदित न थया.

20 टीकार्थः : 'नीकणी गछ' अटले के लूमि उपर पडी, शिरोबंधवडे जेमनी बंने आंभो, (अन्वय आ प्रभाषे - भस्तकबंधवडे जेमनी बंने आंभो जमीन उपर पडी.) आ रीते पीडा आपवा छतां जेमो अनुकंपाथी (अर्थात् जवो प्रत्येनी करुणाथी) संयमथी यदित थया नही, ते मेतार्यऋषिने हुं नमस्कार करुं छुं. ॥८७०॥

* सम्यक्वाट उपर कालकार्यनी पृच्छानुं दृष्टान्त *

25 तुरुमिणीनगरीमां जितशत्रुनामे राजा छतो. ते नगरीमां लद्रानामे ब्राह्मणी छती. तेषीने दत्तनामे पुत्र छतो. ते दत्तने आर्यकालकनामे मामो छतो. आ मामाअे दीक्षा लीधी. दत्त जुगार अने दारुनो व्यसनी छतो. ते राजनी सेवा करवा लाग्यो अने धीरे धीरे अन्य भंडिया राजओमां ते प्रधान भंडियो राजा बनी गयो. त्यात्पछी अन्य भंडिया राजओ तथा मंत्री वगैरेने भेदीने मुप्य राजने पदब्रष्ट करी पोते राजा बनी गयो. तेषे घषां बधा यज्ञो कराव्या.

30 २१. तुरुमिण्यां नगर्यां जितशत्रू राजा, तत्र भद्रा धिग्जातीया, पुत्रस्तस्या दत्तः, मातुलो-ऽथार्यकालकस्तस्य, स च प्रव्रजितः । स च दत्तो द्यूतप्रसङ्गी मद्यप्रसङ्गी च, अवलगितुमारब्धः, प्रधानो दण्डिको जातः, कुलपुत्रान् भेदयित्वा

૨૨ રાયા ધાડિઓ, સો ચ રાયા જાઓ, જણના ણેણ સુબહૂ જૈદ્ધા । અણ્ણતા તં મામગં પેચ્છહ, અહ ભણ્ણ-તુદ્ધે ધમ્મં સુણેમિત્તિ, જણ્ણાણ કિં ફલં ?, સો ભણ્ણ-કિં ધમ્મં પુચ્છસિ ?, ધમ્મં કહેહ, પુણોવિ પુચ્છહ, ણરગાણં પંથં પુચ્છસિ ?, અધમ્મફલં સાહહ, પુણોવિ પુચ્છહ, અસુભાણં કમ્માણં ઉદયં પુચ્છસિ ?, તં પિ પરિકહેહ, પુણોવિ પુચ્છહ, તાહે ભણ્ણ-ણિરયા ફલં જણ્ણસ્સ, કુદ્ધો ભણ્ણ-કો પચ્ચઓ ?, જહા તુમં સત્તમે દિવસે સુણયકુંભીએ પચ્ચિહિસિ, કો પચ્ચઓ ?, 5 જહા તુજ્ઞ સત્તમે દિવસે સણ્ણા મુહં અહ્ગચ્છિહિતિ, રુદ્ધો ભણ્ણ-તુજ્ઞ કો મચ્ચૂ ?, ભણ્ણ-અહં સુહ્મં કાલં પવ્વજ્જં કાઠં દેવલોગં ગચ્છામિ, રુદ્ધો ભણ્ણ-રુંભહ, તે દંડા નિવ્વિણ્ણા, તેહિં

એકવાર તે પોતાના મુનિ બનેલા મામાને જુએ છે અને કહે છે કે —“બુશ થઈશ તો હું ધર્મને સાંભળીશ. કહો, યજ્ઞોનું ફળ શું ?” (મુનિ વિચારે છે કે જો હું યજ્ઞોનું ફળ નરક છે એમ કહીશ તો રાજા કોપિત થશે. તેથી જુદા જુદા બહાના કાઢી રાજાના આ પ્રશ્નનો ઉત્તર ટાળવા માટે પ્રયત્ન કરતા) મુનિ કહે છે —“શું તું ધર્મને પૂછે છે ?” (અર્થાત્ ધર્મ એટલે શું ? એ જાણવા ઈચ્છે છે એટલે) મુનિ ધર્મની વ્યાખ્યા કરે છે. ત્યારે રાજા યજ્ઞોનું ફળ શું ? એમ) ફરી પૂછે છે. મુનિ કહે છે — તું નરકના માર્ગને પૂછે છે ? એમ કહી અધર્મના ફળને કહે છે. (અર્થાત્ અધર્મને કારણે નરકગતિ થાય છે.) રાજા ફરી પૂછે છે, ત્યારે મુનિ (વાત ટાળવા) કહે છે— 10 શું તું અશુભકર્મોના ઉદયને પૂછે છે ? તેને પણ કહે છે. રાજા ફરી પૂછે છે. ત્યારે મુનિ કહે છે—“હે રાજન્ ! યજ્ઞનું ફળ નરક છે.” કોષે ભરાયેલ રાજા પૂછે છે —“ખાત્રી શું ?” મુનિ કહે છે—“તું આજથી સાતમા દિવસે કૂતરાઓની કુંભીમાં પકાવાઈશ.”

(રાજાએ પોતાના રાજ્યમાં અપરાધી વ્યક્તિઓને દંડ આપવા કૂતરાઓની કુંભી તૈયાર કરી હતી જે કુંભીમાં જીવતા કૂતરાઓ રાખ્યા હતા. જે અપરાધી હોય તેને આ કુંભીમાં નાંખવામાં આવે અને પછી નીચેથી કુંભીને તપાવે જેથી અંદર તાપને કારણે કૂતરાઓ તે અપરાધીના ટુકડે- 20 ટુકડા કરી નાંખે.) રાજા પૂછે છે—“તેની શું ખાત્રી ?” મુનિ કહે છે—“સાતમા દિવસે તારા મુખમાં વિષ્ટા પડશે.” ગુસ્સે થઈને રાજાએ પૂછ્યું—“તારું મૃત્યુ ક્યારે થશે ?” મુનિએ કહ્યું—“હું લાંબા કાળ સુધી પ્રવ્રજ્યાને પાળી દેવલોકમાં જઈશ.” ગુસ્સે થયેલ રાજાએ (સૈનિકોને) કહ્યું—“આને પકડી લો.” તે સૈનિકોને ભય લાગ્યો. તેથી તેઓએ રાજાને જ કહ્યું કે—“તમે આગળ આવો જેથી આને બાંધીને તમને અર્પણ કરીએ.” 25

૨૨. રાજા નિષ્કાશિતઃ, સ ચ રાજા જાતઃ, યજ્ઞા અનેન સુબહવ ઇષ્ટાઃ । અન્યદા માતુલં પ્રેક્ષતે, અથ ભળતિ-તુદ્ધે ધર્મં શ્રુણોમીતિ, યજ્ઞાનાં કિં ફલમ્ ?, સ ભળતિ-કિં ધર્મં પૃચ્છસિ ?, ધર્મં કથયતિ, પુનરપિ પૃચ્છતિ, નરકાણાં પન્થાનં પૃચ્છસિ ?, અધર્મફલં કથયતિ, પુનરપિ પૃચ્છતિ, અશુભાનાં કર્મણામુદયં પૃચ્છસિ ?, તમપિ પરિકથયતિ પુનરપિ પૃચ્છતિ, તદા ભળતિ-નરકાઃ ફલં યજ્ઞસ્ય, કુદ્ધો ભળતિ-કઃ પ્રત્યયઃ ?, યથા ત્વં સત્તમદિવસે શ્વકુભ્યાં પક્ષ્યસે, કઃ પ્રત્યયઃ ?, યથા તવ સત્તમે દિવસે સંજ્ઞા 30 મુખમતિગમિષ્યતિ, રુદ્ધો ભળતિ-તવ કથં મૃત્યુઃ ?, ભળતિ-અહં સુચિરં કાલં વ્રજ્યા કૃત્વા દેવલોકં ગમિષ્યામિ, રુદ્ધો ભળતિ-રુદ્ધ, તે દણ્ડિકા નિર્વિણ્ણાઃ, તૈઃ ★કયા પ્ર૦

સૌ ચેવ રાયા આવાહિઓ-એહિ જાવ એયં તે બંધિત્તા અપ્પેમો, સો ય પચ્છત્તો અચ્છદ્ધ, તસ્સ દિવસા વિસ્સરિયા, સત્તમે દિવસે રાયપથં સોહાવેદ્ધ, મણુસ્સેહિ ચ રક્ષાવેદ્ધ । એગો ય દેવકુલિગો પુપ્ફકરંડગહત્થાઓ પચ્ચૂસે પવિસદ્ધ, સંનાડો વોસરિત્તા પુપ્ફેહિ ઓહાડેદ્ધ, રાયાવિ સત્તમે દિવસે આસચ્ચડગરેણં ણીતિ, જામિ તં સમણયં મારેમિ, જાતિ, વોહ્લંતો જાવ અણ્ણેણં આસકિસોરેણં

5 સહ પુપ્ફેહિ ડક્કિવિયા યુરેણ મુહં સણ્ણા અદ્ધગઆ, તેણ ણાતં જહા મારેજ્જામિ, તાહે દંડાણ અણાપુચ્છાણ ણિયત્તિઝમારદ્ધો તે જાણંતિ દંડા-નૂણં રહસ્સં ભિણ્ણં, જાવ ઘરં ણ પવેસદ્ધ તાવ ગેણ્ણમો, ગહિઓ, ડયરો ય રાયા આણીઓ, તાહે તેણ કુંભીએ સુણાણ છુભિત્તા બારં બદ્ધં, હેદ્ધા અગ્ગી જાલિઓ, તે સુણાયા તાવિજ્જન્તા તં ડંડાઢંડેહિં હિંદંતિ । એવં સમ્માવાઓ કાયવ્વો, જહા કાલગજ્જેણં ॥

10 ત્યારપછી તે રાજા ગુપ્તાવાસમાં રહે છે. તે દિવસો ભૂલી ગયો. સાતમે દિવસે રાજમાર્ગને સાફ કરાવે છે અને મનુષ્યોવડે પોતાનું રક્ષણ કરાવે છે. એક મંદિરનો પૂજારી હાથમાં પુષ્પોથી ભરેલ કરંડિયો લઈ સવારે મંદિર તરફ જઈ રહ્યો હોય છે ત્યારે રસ્તામાં સંજ્ઞાથી આકુળ થયેલો તે સંજ્ઞાનું વ્યુત્સર્જન કરી તેને પુષ્પોવડે ઢાંકે છે. રાજા પણ “જાઉં અને તે શ્રમણને મારી નાંખું” એવા વિચારથી સાતમા દિવસે ઘોડાઓના સમૂહ સાથે નીકળે છે. જ્યારે રાજા રસ્તા ઉપરથી

15 પસાર થતો હોય છે તે વખતે એક અશ્વકિશોરની ખરીવડે પુષ્પો સાથે સંજ્ઞા ઉછળે છે. તે સંજ્ઞા રાજાના મુખમાં પ્રવેશે છે.

રાજાને ખાત્રી થઈ કે હું (કોઈનાવડે) મરાઈશ. તે સમયે અન્યસામન્ત રાજાઓને પૂછ્યા વિના જ રાજા પાછો જવા લાગ્યો. ત્યારે સામન્તરાજાઓ જાણી જાય છે કે— મૃત્યુનું રહસ્ય ભેદાઈ ગયું. તેથી તેઓ વિચારે છે કે—“રાજા ઘરમાં પ્રવેશે તે પહેલા તેને પકડી લઈએ.” રાજાને પકડ્યો

20 અને અન્યરાજા બનાવાયો. તે નવા રાજાએ આ રાજાને અને કુતરાઓએ કુંભીમાં નાંખી બહાર દ્વાર બંધ કરાવ્યું. નીચે અગ્નિ બાળવામાં આવ્યો. તેથી અગ્નિના તાપથી પીડાતા તે કુતરાઓએ રાજાને ટુકડે-ટુકડા કરવા દ્વારા છેદી નાંખ્યો. જેમ કાલકચાર્યવડે સમ્યગ્વાદ કરાયો તેમ સમ્યગ્વાદ કરવો જોઈએ. ॥૮૭૦॥

25 ૨૩. સ ચૈવ રાજાડડહૂતઃ—એહિ યાવદેનં તુભ્યં બદ્ધ્વાડર્પયામઃ, સ ચ પ્રચ્છન્નસ્તિશ્ચિત્તિ, તસ્ય દિવસા વિસ્મૃતાઃ, સત્તમે દિવસે રાજપથં શોધયતિ, મનુષ્યૈશ્ચ રક્ષયતિ । એકશ્ચ દેવકુલિકઃ હસ્તગતપુષ્પકરણકઃ પ્રત્યુષ્પસિ પ્રવિશતિ, સંજ્ઞાકુલો વ્યુત્સૃજ્ય પુષ્પૈરાચ્છાદયતિ, રાજાડપિ સત્તમે દિવસે અશ્વસમૂહેન નિર્ગચ્છતિ, યામિ તં શ્રમણંક મારયામિ, યાતિ, વ્યતિવ્રજન્ યાવદન્યેનાશ્વકિશોરેણ સહ પુષ્પૈરુક્લિષ્ઠા યુરેણ મુખં સંજ્ઞાડતિગતા, તેન જ્ઞાતં યથા માર્યે, તદા દણ્ડિકાનનાપૃચ્છ્ય નિર્વાર્તિતુમારબ્ધઃ, તે જાનન્તિ દણ્ડિકાઃ- નૂનં રહસ્યં ભિન્નં, યાવદ્ગૃહં ન પ્રવિશતિ તાવદ્ગૃહ્ણીમઃ, ગૃહીતઃ, ઇતરશ્ચ રાજા આનીતઃ, તદા તેન કુમ્ભ્યાં

30 શુનઃ ક્ષિપ્ત્વા દ્વારં બદ્ધમ્, અધસ્તાદગ્નિજ્વાલિતઃ, તે શ્વાનસ્તાપ્યમાનાસ્તં ડંડાશ્ચિચ્છન્તિ । એવં સમ્યગ્વાદઃ કર્તવ્યઃ, યથા કાલકાર્યેણ ॥ * હૃથો પ્ર૦ ★ પોડો પ્ર૦

તથા ચામુમેવાર્થમભિધિત્સુરાહ-

દત્તેણ પુચ્છિઓ જો જણ્ણફલં કાલઓ તુરુમિણીએ ।

સમયાએ આહિએણં સંમં વુઙ્ગયં ભદંતેણં ॥૮૭૧॥

વ્યાખ્યા : ‘દત્તેન’ ધિગ્જાતિનૃપતિના પૃષ્ઠે યો યજ્ઞફલં કાલકો મુનિસ્તુરુમિણ્યાં નગર્યાં તેન ‘સમતયાઽઽહિતેન’ મધ્યસ્થતયા ગૃહીતેન, ઇહલોકભયમનપેક્ષ્ય ‘સંમં વુઙ્ગયં ભયંતેણં’ તિ 5
સમ્યગુદિતં ભદન્તેન, મા ભૂદ્ મદ્વચનાદધિકરણપ્રવૃત્તિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૭૧॥ દ્વાર ॥ સમાસદ્વારમિદાર્ણી, તત્ર કથાનકમ્-ચિંચિપદ્મિએ ણગરે એગો ધિજ્જાઇઓ પંડિયમાણી સાસણં ચિંચસઙ્ગ, સો વાએ પઙ્ગણાએ ઝગાહિરુણ પરાઇણિત્તા પવ્વાવિઓ, પચ્છા દેવયાચોઙ્ગયસ્સ ઝવગયં, ડુગુંછં ન મુંચઙ્ગ, સણ્ણાતયા સે ઝવસંતા, અગારી ણેહં ણ છઙ્ગુઙ્ગ, કમ્મણં ઢિણ્ણં, કિહ મે વસે હોજ્જા ?, મઓ દેવલોએ ઝવવણ્ણો । સાવિ તણ્ણિવ્વેએણ પવ્વઙ્ગયા, અણાલોઙ્ગયા ચેવ કાલં કારુણ દેવલોએ 10

અવતરણિકા : આ જ અર્થને કહેવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : તુરુમિણીનગરીમાં દત્તરાજાવડે યજ્ઞફળ માટે જે કાલકમુનિ પૂછાયા. સમતાને પામેલા તે ભગવાને સમ્યગ્ વાત કહી.

ટીકાર્થ : દત્તનામના બ્રાહ્મણ રાજાવડે યજ્ઞફળ માટે પૂછાયેલા જે કાલકમુનિ તુરુમિણી- 15
નગરીમાં, (અન્વય ગાથાર્થ પ્રમાણે જાણવો.) તે મધ્યસ્થતાને પામેલા ભગવાને (કાલકમુનિએ) ઈહલોકનો ભય રાખ્યા વિના (યજ્ઞનું) સાચું ફળ કહ્યું કે ‘જેથી મારા વચનથી અસત્ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ ન થાઓ.’ (અર્થાત્ જે યજ્ઞનું ફળ સ્વર્ગ કહીશ તો અનેક લોકો યજ્ઞ કરશે. આ રીતે લોકો અસત્ક્રિયામાં પ્રવૃત્ત થશે. તે ન થાય તે માટે સાચું ફળ કહ્યું.)

* ‘સમાસ’ ઉપર ચિલાતીપુત્રનું દષ્ટાન્ત *

ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિતનગરમાં એક બ્રાહ્મણ પોતાને પંડિત માનતો જિનશાસનની નિંદા કરે છે. 20
(એક મુનિએ) બ્રાહ્મણને વાદમાં પ્રતિજ્ઞાવડે બાંધીને હરાવ્યો અને દીક્ષા આપી. પાછળથી દેવતાવડે પ્રતિબોધ કરેલ બ્રાહ્મણને જિનશાસન રુચ્યું. પરંતુ તે દુર્ગંધાને છોડતો નથી. તેના સ્વજનો પણ શાંત થયા. પરંતુ તેની પત્ની સ્નેહભાવ છોડતી નથી. મારો પતિ મને કેવી રીતે વશ થાય ? તે માટે પત્નીએ કામણ-ટુમણ કર્યા. (અર્થાત્ તેવા દ્રવ્યોથી મિશ્રિત ગોચરી વહોરાવી.) તે બ્રાહ્મણ મરીને દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયો. પત્નીએ પણ પતિના મૃત્યુથી નિર્વેદને પામી દીક્ષા લીધી. આલોચના 25
કર્યા વિના મરીને તે દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ.

૨૪. ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિતે નગરે એકો ધિગ્જાતીયઃ પણ્ડિતમ્મન્યઃ શાસનં નિન્દતિ, સ વાદે પ્રતિજ્ઞયા ઝદ્ગ્રહ્ય પરાજિત્ય પ્રવ્રાજિતાઃ, પશ્ચોદેવતાચોદિતસ્યોપગતં, જુગુપ્સાં ન મુચ્ચતિ, સજાતીયાસ્તસ્યોપશાન્તાઃ, અગારી સ્નેહં ન ત્યજતિ, કાર્મણં દત્તં, કથં મે વણે ભવેત્ ?, મૃતો દેવલોક ઉત્પન્નઃ । સાઽપિ તન્નિર્વેદેન પ્રવ્રાજિતા, અનાલોચિકૈવ (ચૈવ) કાલં કૃત્વા દેવલોકે * બોહિયસ્સ પ્ર૦ ।

૩૫
 ઉવવળ્લા । તઓ ચઢરુળ રાયગિહે ણયરે ધળો નામ સત્થવાહો, તસ્સ ચિલાઇયા નામ ચેડી, તીસે પુત્તો ઉવવળ્ણો, ણામં સે કયં ચિલાયગોત્તિ । ડયરીવિ તસ્સેવ ધળસ્સ પંચળ્હં પુત્તાણમુવરિ દારિયા જાયા, સુંસુમા સે ણામં કયં, સો ય સે બાલગ્ગાહો ઢિળ્ણો, ંણાલિઓ કરેઢ, તાહે ણિચ્છૂઢો સીહગુહં ચોરપલ્લિં ગઓ, તત્થ અગ્ગપ્પહારી નીસંસો ય, ચોરસેણાવર્ઢ મઓ, સો ય સેણાવર્ઢ જાઓ, અળ્ણયા ચોરે ઢળઢ-રાયગિહે ધળો ણામ સત્થવાહો, તસ્સ ધૂયા સુંસુમા દારિયા, તર્હિ વચ્ચામો, ધળં તુઢ્હ સુંસુમા મજ્ઢ, ંસોવર્ણિં ઢાઁ અઢગઓ, ણામં સંહિત્તા ધળો સહ પુત્તેર્હિ આધરિસિતો, તેઢવિ તં ઘરં પવિસિત્તા ધળં ચેર્ઢિં ચ ગહાય પહાવિયા, ધળેણ ણયરગુત્તિયા સહાવિયા, મમ ધૂયં ણિયત્તેહ, ઢવ્વં તુઢ્ઢં, ચોરા ઢગ્ગા, લોગો ધળં ગહાય ણિયત્તો, ડયરો સહ પુત્તેર્હિ ચિલાયગસ્સ મગ્ગઓ લગ્ગો, ચિલાઓવિ દારિયં ગહાય ણસ્સઢ, જાહે ચિલાઅઓ ણ તરઢ સુંસુમં

10 ત્યાંથી ચ્યવી તે બ્રાહ્મણનો જીવ રાજગૃહીનગરમાં ધનનામે સાર્થવાહની ચિલાતિકાનામે દાસીના પુત્રરૂપે ઉત્પન્ન થયો. તેનું નામ ચિલાતક પાડવામાં આવ્યું. બ્રાહ્મણની પત્નીનો જીવ પણ દેવલોકમાંથી ચ્યવી તે ધનને પાંચ પુત્રો ઉપર છઠ્ઠી દીકરીરૂપે ઉત્પન્ન થયો. તેનું નામ સુંસુમા રાખ્યું. ચિલાતકને સુંસુમાની દેખરેખ માટે રાખ્યો. પરંતુ તે દીકરી સાથે કુચેષ્ટા કરે છે. તેથી તેને કાઢી મૂક્યો. ત્યાંથી નીકળી ચિલાતક સિંહગુફા નામની ચોરપલ્લીમાં ગયો. ત્યાં તે અગ્રપ્રહારી 15 અને નિર્દય બન્યો. તે પલ્લીનો સેનાપતિ મર્યો અને ચિલાતક સેનાપતિ બન્યો.

એકવાર ચિલાતકે ચોરોને કહ્યું કે—“રાજગૃહીમાં ધનનામે સાર્થવાહ છે. તેને સુંસુમા નામે દીકરી છે. ત્યાં આપણે જઈએ. જે ધન મળે તે તમારું અને સુંસુમા મારી.” અવસ્વાપિની નિદ્રાને દર્દને તે ચોર રાજગૃહીમાં પ્રવેશ્યો. પોતાની ઓળખાણ આપીને ચિલાતકે પુત્રસહિત ધનસાર્થવાહનો તિરસ્કાર કર્યો. ચોરો તેનાં ઘરમાં પ્રવેશીને દ્રવ્ય અને દીકરીને લઈને ભાગ્યા. ધનસાર્થવાહે નગરના 20 સૈનિકોને બોલાવ્યા અને કહ્યું કે—“મારી પુત્રીને પાછી લાવો, બીજું દ્રવ્ય તમે લઈ જાઓ, (સૈનિકો ચોરોની પાછળ ભાગ્યા તેથી) ચોરો (ધન મૂકીને) ભાગી ગયા. તે લોકો દ્રવ્ય લઈને પાછા ફર્યા. ધનસાર્થવાહ પુત્રની સાથે ચિલાતકની પાછળ પડ્યો. ચિલાતક પણ સુંસુમાને લઈને ભાગે છે. જ્યારે ચિલાતક સુંસુમાને લઈને ભાગવામાં સમર્થ બનતો નથી અને ધનાદિ પણ નજીકમાં આવી

૨૫. ઉત્પન્ના । તત્ત્વચ્યુત્વા રાજગૃહે નગરે ધનો નામ સાર્થવાહઃ, તસ્ય ચિલાતા નામ દાસી, તસ્યાઃ 25 પુત્ર ઉત્પન્નઃ, નામ તસ્ય કૃતં ચિલાતક ઇતિ । ઇતરાઢવિ તસ્યૈવ ધનસ્ય પજ્ઞાનાં પુત્રાણામુપરિ દારિકા જાતા, સુંસુમા તસ્યા નામ કૃતં, સ ચ તસ્યૈ બાલગ્રાહો ઢત્તઃ, અચેષ્ટાઃ કરોતિ, તઢા નિષ્કાશિતઃ સિંહગુહાં ચૌરપલ્લીં ગતઃ, તગ્રાગ્રપ્રહારી નિસ્તુંશશ્ચ, ચૌરસેનાપતિર્મૃતઃ, સ ચ સેનાપતિર્જાતઃ, અન્યઢા ચૌરાન્ ઢળણિ-રાજગૃહે ધનો નામ સાર્થવાહઃ, તસ્ય ઢુહિતા સુંસુમા દારિકા, તત્ર વ્રજામઃ, ધનં યુષ્માકં સુંસુમા મમ, અવસ્વાપિનીં ઢત્ત્વાઢતિગતઃ, નામ સાધયિત્વા ધનઃ સહ પુત્રૈરાધર્ષિતઃ, તેઢવિ તઢ્ઢહં પ્રવિશ્ય ધનં ચેટીં ચ 30 ગૃહીત્વા પ્રઢાવિતાઃ, ઢનેન નગરગુપ્તિકાઃ શબ્ઢિતાઃ, મમ ઢુહિતરં નિવર્તયત, ઢ્રવ્યં યુષ્માકં, ચૌરા ઢળ્ણાઃ, લોકો ઢનં ગૃહીત્વા નિવૃત્તઃ, ઇતરઃ સહ પુત્રૈશ્ચિલાતસ્ય પૃષ્ઠતો લગ્નશ્ચિલાતોઢવિ દારિકાં ગૃહીત્વા નશ્યતિ, યઢા ચિલાતો ન શક્નોતિ સુંસુમાં + તચ્ચિહ્ને વિક્રિયાઃ ।

વૈહિંડં, ઇમેવિ દુક્કા, તાહે સુંસુમાએ સીસં ગહાય પત્થિઓ, ઇયરે ધાડિયા ણિયત્તા, છુહાએ ય પરિયાવિજ્જંતિ, તાહે ધણો પુત્તે ભણઙ્-મમં મારિત્તા ખાહ, તાહે વચ્ચહ ણયરં, તે નેચ્છંતિ, જેઘ્થો ભણઙ્-મમં યાયહ, એવં જાવ ડહરઓ, તાહે પિયા સે ભણઙ્-મા અણ્ણમણ્ણં મારેમો, એયં ચિલાયણ વવરોવિયં સુંસુમં યામો, એવં આહારિત્તા પુત્તિમસં । એવં સાહૂણવિ આહારો પુત્તિમંસોવમો કારણિઓ, તેણ આહારેણ ણયરં ગયા, પુણરવિ ભોગાણમાભાગી જાયા, એવં સાહૂવિ ણિવ્વાણસુહસ્સ આભાગી 5
ભવતિ । સોવિ ચિલાયઓ સીસેણ ગહિણ્ણં દિસામૂઢો જાઓ, જાવ એગં સાહું પાસઙ્ આયાવિંતં, ત ભણઙ્-સમાસેણ ધમ્મં કહેહિ, મા એવં ચેવ તુબ્ભવિ સીસં પાડેમિ, તેણ ભણિયં-ઉવસમવિવેયસંવરં, સો એયાણિ પયાણિ ગહાય એગંતે ચિંતિતુમારબ્ધો-ઉવસમો કાયવ્વો કોહાઈણં,

ગયા હતા એટલે તે સુંસુમાના મસ્તકને લઈને ભાગવા લાગ્યો. પાછળ આવતા ધનાદિ પાછા ફર્યા. પરંતુ ક્ષુધાથી ખાઓ પીડાવા લાગ્યા. તેથી ધનસાર્થવાહ પુત્રોને કહે છે—“તમે મને મારીને ખાઓ 10
અને નગરમાં પાછા પહોંચો.” પુત્રો ઈચ્છતાં નથી. મોટો પુત્ર કહે છે—“મને ખાઓ.” આ પ્રમાણે ક્રમશઃ નાનો ભાઈ પણ કહે છે. ત્યારે પિતા કહે છે—“કોઈએ મરવાની જરૂર નથી, ચિલાતકે મારેલી આ સુંસુમાને જ આપણે ખાઈએ.” આ પ્રમાણે પુત્રીના માંસને ખાઈને, તે આહારના આધારે બધા નગરમાં ગયા.

(જેમ પોતાનું જીવન ટકાવવા ન છૂટકે પિતા-પુત્રોએ પુત્રીનું માંસ ખાધું.) એ પ્રમાણે 15
સાધુઓએ પણ કારણે ખાવું પડે તો પુત્રીના માંસની જેમ ન છૂટકે જ ખાવું જોઈએ. આમ, પુત્રીના માંસને ખાઈને નગરમાં પહોંચેલા પિતા-પુત્રો ફરી ભોગોના આભાગી થયા. એ પ્રમાણે કારણિક એવો આહાર કરી આરાધના કરવા દ્વારા સાધુ પણ નિર્વાણસુખનો ભાગી થાય છે. તે ચિલાતક હાથમાં સુંસુમાનું મસ્તક લઈને કઈ દિશામાં જાઉં એ બાબતમાં મોહ પામ્યો છે. છતાં આગળ- આગળ ચાલતા ચાલતા તે આતાપના લેતા એવા એક સાધુને જુએ છે. ચિલાતક સાધુને કહે છે 20
કે—“ટૂંકમાં ધર્મને કહે, નહીં તો આ પ્રમાણે તારું પણ મસ્તક પાડી દઈશ.” સાધુએ કહ્યું— “ઉપશમ-વિવેક-સંવર.”

ચિલાતક આ ત્રણ પદોને લઈને એકાન્ત સ્થળે વિચારવા લાગ્યો. ક્રોધાદિનો ઉપશમ કરવા

૨૬. વોહુમ્, ઇમેડપિ આસન્નીભૂતાઃ, તદા સુંસુમાયાઃ શીર્ષં ગૃહીત્વા પ્રસ્થિતઃ, ઇતરે ધાટિતા નિવૃત્તાઃ, ક્ષુધા ચ પરિતાપ્યન્તે; તદા ધનઃ પુત્રાન્ ભણતિ-માં મારયિત્વા ખાદત, તદા વ્રજત નગરં, તે નેચ્છન્તિ, 25
જ્યેષ્ઠો ભણતિ-માં ખાદત, એવં યાવલ્લધુઃ, તદા પિતા તેષાં ભણતિ-મા અન્યોડન્યં મારયાવ (મીમરામ), એનાં ચિલાતેન વ્યપરોપિતાં સુંસુમાં યાદામઃ, એવમાહાર્ય પુત્રીમાંસમ્ । એવં સાધૂનામપ્યાહારઃ પુત્રીમાંસોપમઃ કારણિકઃ, તેનાહારેણ નગરં ગતાઃ, પુનરપિ ભોગાનામાભાગિનો જાતાઃ, એવં સાધવોડપિ નિર્વાણસુખાનામાભાગિનો ભવન્તિ । સોડપિ ચિલાતઃ શીર્ષેણ ગૃહીતેન (ગૃહીતશીર્ષઃ) દિડ્-મૂઢો જાતઃ, યાવદેકં સાધું પશ્યતિ આતાપયન્તં, તં ભણતિ-સમાસેન ધર્મં કથય, મૈવમેવ તવાપિ શીર્ષં પીપતં, તેન 30
ભણિતમ્-ઉપશમવિવેકસંવરં, સ એતાનિ પદાનિ ગૃહીત્વા એકાન્તે ચિન્તિતુમારબ્ધઃ-ઉપશમઃ કર્ત્વ્યઃ ક્રોધાદીનામ્,

अहं च कुब्धो, विवेगो धणसयणस्स कायव्वो, तं सीसं अस्सिं च पाडेइ, संवरो-इंदियसंवरो नोइंदियसंवरो य, एवं झायइ जाव लोहियगंधेण कीडिगाओ खाइउमारब्धाओ, सो तार्हिं जहा चालिणी तहा कओ, जाव पायच्छिआहिं जाव सीसकरोडी ताव गयाओ, तहवि ण झाणाओ चलिओत्ति । तथा चामुमेवार्थं प्रतिपिपादयिषुराह-

5 जो तिहि पएहि सम्मं समभिगओ संजमं समारूढो ।
उवसमविवेयसंवरचिलायपुत्तं णमंसामि ॥८७२॥

व्याख्या : यस्त्रिभिः पदैः सम्यक्त्वं 'समभिगतः' प्राप्तः, तथा संयमं समारूढः, कानि पदानि ?, उपशमविवेकसंवराः उपशमः-क्रोधादिनिग्रहः, विवेकः-स्वजनसुवर्णादित्यागः, संवर-इन्द्रियनोइन्द्रियगुप्तिरिति, तमित्थम्भूतमुपशमविवेकसंवरचिलातपुत्रं नमस्ये, उपशमादिगुणा-
10 नन्यत्वाच्चिलातपुत्र एवोपशमविवेकसंवर इति, स चासौ चिलातपुत्रश्चेति समानाधिकरण इति गाथार्थः ॥८७२॥

अहिसरिया पाएहिं सोणियगंधेण जस्स कीडीओ ।

योग્ય છે, હું તો કીધી છું. ધનના સંચયનો ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે' આમ વિચારી ચિલાતક તે મસ્તક અને તલવારને ફેંકી દે છે. તથા પાંચ ઈન્દ્રિય અને મનનો નિગ્રહ એ સંવર છે. (જે મારે
15 કરવા યોગ્ય છે) એ પ્રમાણે જ્યારે તે વિચારતો હોય છે એટલામાં લોહીના ગંધથી ખેંચાયેલ કીડીઓ ચિલાતકને ખાવા લાગે છે. તે કીડીઓએ ધીરે ધીરે ચિલાતકને ચાલણી જેવો કરી નાંખ્યો. છેક પગની શિરાઓમાં દાખલ થઈ મસ્તકની ખોપરી સુધી કીડીઓ પહોંચી ગઈ. તો પણ ચિલાતક પોતાના ધ્યાનથી ચલિત થયો નહીં.

अवतरशिक्षा : आ ज अर्थने प्रतिपादन करवानी ईच्छावाणा ग्रंथकारश्री कहे छे.

20 गाथार्थ : त्रश पदोवडे सम्यक्त्वने (जे) पाम्यो तथा संयम उपर आरुढ थयो, ते उपशम-विवेक अने संवररूप चिलातीपुत्रने हुं नमस्कार करुं छुं.

टीकार्थ : જે ત્રણ પદોવડે સમ્યક્ત્વને પામ્યો. તથા સંયમ ઉપર આરુઢ થયો. તે ત્રણ પદો કયા છે ? તે કહે છે - ઉપશમ - વિવેક અને સંવર, તેમાં ઉપશમ એટલે ક્રોધાદિનો નિગ્રહ, વિવેક એટલે સ્વજન-સુવર્ણાદિનો ત્યાગ, તથા સંવર એટલે ઈન્દ્રિય-નોઈન્દ્રિયની ગુપ્તિ. આવા
25 પ્રકારના ઉપશમ-વિવેક-સંવરરૂપ ચિલાતીપુત્રને હું નમસ્કાર કરું છું. અહીં ચિલાતીપુત્રનો ઉપશમાદિ ગુણો સાથે અભેદ હોવાથી ચિલાતીપુત્ર જ ઉપશમ-વિવેક-સંવરરૂપ છે, એમ જાણવું. 'ઉપશમ-વિવેક-સંવર એવો આ ચિલાતીપુત્ર' એ પ્રમાણે સમાનાધિકરણ સમાસ જાણવો. ॥૮૭૨॥

गाथार्थ : लोहीनी गंधथी पगोवडे प्रवेशेदी कीडीओ जेमना मस्तकने ખાય છે. દુષ્કર-

29. अहं च कुब्धः, विवेको धनस्वजनस्य कर्तव्यः, तत् शीर्षमस्सिं च पातयति, संवर इन्द्रियसंवरो नोइन्द्रियसंवरश्च, एवं ध्यायति यावद्बुधिरगन्धेन कीटिकाः खादितुमारब्धाः, स ताभिर्यथा चालनी तथा कृतः, यावत् पादशिरातो यावत् शीर्षकरोटिका तावद्गताः, तथापि न ध्यानाच्चलित इति ।

ખાયંતિ ઉત્તમંગં તં દુષ્કરકારયં વંદે ॥૮૭૩॥

વ્યાખ્યા : અભિસૂતા: પદ્મ્યાં શોણિતગન્ધેન યસ્ય ક્ષીટિકા અવિચલિતાધ્યવસાયસ્ય
ભક્ષયન્ત્યુત્તમાઙ્ગં, પદ્મ્યાં શિરાવેધગતા ઇત્યર્થઃ, તં દુષ્કરકારકં વન્દે ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૭૩॥

ધીરો ચિલાયપુત્તો ભૂયઙ્ગલિયાર્હિં ચાલિણિવ્વ કઓ ।

સો તહ્વિ ખજ્જમાણો પઢિવણ્ણો ઉત્તમં અટ્ટં ॥૮૭૪॥

5

વ્યાખ્યા : 'ધીરઃ' સત્ત્વસમ્પન્નશ્ચિલાતીપુત્રઃ 'મૂર્તિંગલિયાર્હિં' ક્ષીટિકાભિર્ભક્ષ્યમાણશ્ચાલનીવ
કૃતો યઃ, તથાપિ ખાદ્યમાનઃ પ્રતિપન્ન ઉત્તમમર્થ, શુભપરિણામાપરિત્યાગાદિતિ હૃદયમ્ ।

અટ્ટાઙ્ગજ્જેર્હિં રાઙ્ગિર્ણિં પત્તં ચિલાઇપુત્તેણં ।

દેવિંદામરભવણં અચ્છરગણસંકુલં રમ્મં ॥૮૭૫॥

વ્યાખ્યા : અઠ્ઠતૃતીયૈ રાત્રિન્દિવૈઃ પ્રાસં ચિલાતીપુત્રેણ દેવેન્દ્રસ્યેવ અમરભવનં દેવેન્દ્રામરભવનમ્, 10
અપ્સરોગણસઙ્કુલં રમ્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૭૫॥ દ્વારં ॥ સંક્ષેપદ્વારમધુના—

સયસાહસ્સા ગંથા સહસ્સ પંચ ય દિવઙ્ગમેગં ચ ।

ઠવિયા એગસિલોએ સંખેવો એસ ગાયવ્વો ॥૮૭૬॥

વ્યાખ્યા : ચૈત્તારિ રિસી ગંથે સતસાહસ્સે કાઠં જિયસત્તું રાયણમુવત્થિયા, અહ્હ સત્થાણિ

કરનારા તેમને હું વંદન કરું છું.

15

ટીકાર્થ : લોહીના ગંધથી પગોથી (શરીરમાં) પ્રવેશેલી કીડીઓ અવિચલિત અધ્યવસાયવાળા
જેમના મસ્તકનું ભક્ષણ કરે છે, અર્થાત્ જેમના પગથી છેક મસ્તક સુધી ગઈ, દુષ્કરકરનારા તેમને
(ચિલાતીપુત્રને) હું વંદન કરું છું. ॥૮૭૩॥

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : ધીર એટલે કે સત્ત્વથી યુક્ત એવો જે ચિલાતીપુત્ર કીડીઓવડે ભક્ષણ કરાતો 20
ચાલણી જેવો કરાયો, આ રીતે ભક્ષણ કરાતો હોવા છતાં પણ તે શુભપરિણામનો ત્યાગ ન થવાથી
ઉત્તમ—અર્થને (દેવલોકને) પામ્યો. ॥૮૭૪॥

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકાર્થ : અઠી દિવસમાં ચિલાતીપુત્રે અપ્સરાઓના સમૂહથી યુક્ત, આનંદદાયક એવા
દેવેન્દ્રના જેવા અમરભવનને = દેવલોકને પ્રાપ્ત કર્યું. અહીં દેવેન્દ્રના જેવું અમરભવન તે 25
દેવેન્દ્રામરભવન એ પ્રમાણે સમાસ જાણવો. ॥૮૭૫॥ હવે સંક્ષેપ દ્વારને કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : લાખો શ્લોકો હજારમાં, પાંચસોમાં, દોઢસોમાં, એકસોમાં (એમ કરતાં કરતાં છેલ્લે)
એક શ્લોકમાં સ્થાપ્યા. આ સંક્ષેપ જાણવા યોગ્ય છે.

* 'સંક્ષેપ' ઉપર આત્રેયાદિનું દૃષ્ટાન્ત *

ટીકાર્થ : ચાર ઋષિઓ એક-એક લાખ શ્લોક પ્રમાણ ગ્રંથ તૈયાર કરીને જિતશત્રુરાજા પાસે 30

૨૮. ચત્વાર ઋષયો ગ્રન્થાન્ શતસાહસ્વાન્ કૃત્વા જિતશત્રું રાજાનમુપસ્થિતાઃ, અસ્માકં શાસ્ત્રાણિ

* ગાથાહૃદયમ્ પ્ર. ।

સુપોહિ તુમં પંચમો લોગપાલો, તેણ ભણિયં-કેત્તિયં ?, તે ભણંતિ-સયસાહસ્સિયાઓ સંધિયાઓ ચત્તારિ, ભણઙ્-મમ રજ્જં સીયઙ્, એવં અબ્દબ્દં ઓસરંતં જાવેક્કેક્કો સિલોગો ઠિઓ, તંપિ ન સુણઙ્, તાહે ચઙ્ઠિવિ ણિયમતપદરિસણસહિતો સિલોગો કઓ, સ ચાયમ્-

“જીર્ણે ભોજનમાત્રેયઃ, કપિલઃ પ્રાણિનાં દયા ।

5 *બૃહસ્પતિરવિશ્વાસઃ પચ્છાલઃ સ્ત્રીષુ માર્દવમ્ ॥૧૧॥”*

આત્રેય એવાહ-જીર્ણે ભોજનમાસેવનીયમારોગ્યાર્થિનેતિ, એવં પ્રત્યેકં યોજના કાર્યા, એવં સામાયિકમપિ ચતુર્દશપૂર્વાર્થસંક્ષેપો વર્તત ઇતિ ॥ દ્વારમ્ ॥ અધુનાડનવદ્યદ્વારં, તત્રાડડચ્ચ્યાનકમ્-વૈસંતપુરે નગરે જિયસત્તુ રાયા ધારિણી દેવી તેસિં પુત્તો ધમ્મરુઙ્, સો ચ રાયા થેરો તાવ સો પવ્વઙ્ઠકામો ધમ્મરુ ઙ્ઠસ્સ રજ્જં દાડમિચ્છઙ્, સો માડં પુચ્છઙ્-કીસ તાઓ રજ્જં પરિચ્ચયઙ્ ?,

10 સા ભણઙ્-સંસારવદ્ધણં, સો ભણઙ્-મમવિ ન કજ્જં, સહ પિયરેણ તાવસો જાઓ, તત્થ અમાવસા

ઉપસ્થિત થયા અને કહ્યું કે “તમે પાંચમા લોકપાલ છો તેથી અમારા ગ્રંથને સાંભળો.” રાજાએ પૂછ્યું- કેટલું પ્રમાણ છે ? તેઓ કહે છે-“બધા ભેગા કરીએ તો ચારલાખ શ્લોક થાય. રાજાએ કહ્યું- (આટલા સમય સુધી હું તમારું સાંભળીશ તો) મારું રાજ્ય સીદાશે. (તેથી તમે અર્ધું કરો.) આમ અર્ધું-અર્ધું કરતાં છેલ્લે એક-એક શ્લોક બનાવ્યો. રાજા તેને પણ સાંભળતો નથી. તેથી 15 ચારે ઋષિઓએ પોતાનો મત બતાવવા સહિત એક શ્લોક બનાવ્યો. તે આ પ્રમાણે-“આત્રેયે કહ્યું કે આરોગ્યના અર્થોએ જૂનું ભોજન પચે પછી નવું ભોજન કરવું, કપિલે કહ્યું પ્રાણીઓ ઉપર દયા રાખો, બૃહસ્પતિએ કહ્યું-“કોઈની ઉપર વિશ્વાસ કરવો નહીં, પંચાલે કહ્યું- સ્ત્રીઓને વિશે નમ્રતા રાખવી.” (જેમ ચાર લાખ શ્લોકનો સંક્ષેપ કરી ચારે ઋષિઓએ એક શ્લોક તૈયાર કર્યો.) એ પ્રમાણે સામાયિક પણ ચૌદપૂર્વોના અર્થનો સંક્ષેપ છે.

20 * ‘અનવદ’ ઉપર ધર્મરુચિનું દષ્ટાન્ત * *

વસંતપુરનગરમાં જિતશત્રુનામે રાજા હતો, તેને ધારિણીનામે રાણી હતી. તેઓને ધર્મરુચિ નામે પુત્ર હતો. રાજા ઘરડો થયો. તેથી પ્રવ્રજ્યા લેવાની ઈચ્છાવાળો રાજા ધર્મરુચિને રાજ્ય સોંપવા ઈચ્છે છે. ધર્મરુચિ માતાને પૂછે છે કે “પિતા શા માટે રાજ્યનો ત્યાગ કરે છે ?” માતા કહે છે-“રાજ્ય સંસાર વધારનારું છે.” ધર્મરુચિએ કહ્યું-“તો આ રાજ્યથી મારે પણ કોઈ પ્રયોજન 25 નથી.” તે પિતા સાથે તાપસ બન્યો. આશ્રમમાં ‘અમાવાસ્યા આવશે’ એમ વિચારી બ્રાહ્મણ

૨૧. શૃણુ ત્વં પચ્છમો લોકપાલઃ, તેન ભણિતમ્-કિયત્ ?, તે ભણન્તિ-શતસાહસ્ત્રિકાઃ સંહિતાશ્ચત્તસ્વઃ, ભણતિ-મમ રાજ્યં સીદતિ, એવમર્ધાર્ધમપસરત્ યાવદેકૈકઃ શ્લોકઃ સ્થિતઃ, તમપિ ન શૃણોતિ, તદા ચતુર્ધરપિ નિજમતપ્રદર્શનસહિતઃ શ્લોકઃ કૃતઃ ।

૩૦. વસન્તપુરે નગરે જિતશત્રૂ રાજા, ધારણી દેવી, તયોઃ પુત્રો ધર્મરુચિઃ, સ ચ રાજા સ્થવિરસ્તાવત્સઃ પ્રવ્રજિતુકામો ધર્મરુ ચયે રાજ્યં દાતુમિચ્છતિ, સ માતરં પૃચ્છતિ-કુતસ્તાતો રાજ્યં પરિત્યજતિ ?, સા ભણતિ-સંસારવર્ધનં, સ ભણતિ-મમાપિ ન કાર્યં, સહ પિત્રા તાપસો જાતઃ, તત્રામાવસ્યા

^{૩૧}હોહિતિત્તિ ગંડઓ ઝઘોસેઙ્ગ-આસમે કલ્લં અમાવસા હોહિતિ તો પુષ્પફલાણ સંગહંકરેહ, કલ્લં ણ વઙ્ગ છિંદિડં, ધમ્મરુઈ ચિંતેઙ્ગ-જઙ્ગ સવ્વકાલં ણ છિજ્જેજ્જ તો સુંદરં હોજ્જા । અણ્ણયા સાહૂ અમાવાસાએ તાવસાસમસ્સ અદૂરેણ વોલેંતિ, તે ધમ્મરુઈ પિચ્છિરુણ ભણઙ્ગ-ભગવં ! કિં તુજ્જં અણ્ણાઝઙ્ગી ણત્થિ ? તો અડવિં જાહ, તે ભણંતિ-અમ્હં જાવજ્જીવાએ અણાઝઙ્ગી, સો સંભંતો ચિંતેઝમારુદ્ધો, સાહૂવિ ગયા, જાઈ સંભરિયા, પત્તેયબુદ્ધો જાઓ ॥

5

અમુમેવાર્થમભિધિત્સુરાહ-

સોરુણ અણાઝઙ્ગી અણભીઓ વજ્જિરુણ અણગં તુ ।

અણવજ્જયં ઉવગઓ ધમ્મરુઈ ણામ અણગારો ॥૮૭૭॥

વ્યાખ્યા : ‘શ્રુત્વા’ આકર્ણ્ય, આકુટ્ટનમ્ આકુટ્ટિષ્છેદનં હિંસેત્યર્થઃ, ન આકુટ્ટિઃ-અનાકુટ્ટિતાં સર્વકાલિકીમાકર્ણ્ય, ‘અણભીતઃ’ ‘અણ રણ’ ઇતિ દણ્ડકધાતુઃ, અણતિ-ગચ્છતિ તાસુ તાસુ 10

ઉદ્ઘોષણા કરે છે કે ‘આવતીકાલે આશ્રમમાં અમાવાસ્યા છે તેથી પુષ્પફળોનો સંગ્રહ કરો, “આવતીકાલે પુષ્પો-ફળો તોડવા ઉચિત નથી.” આ સાંભળી ધર્મરુચિ વિચારે છે કે-“જો સર્વકાળ માટે પુષ્પો-ફળો તોડવાના ન હોય તો કેટલું સરસ.”

એકવાર સાધુઓ અમાવાસ્યાએ તાપસોના આશ્રમની નજીકથી પસાર થાય છે. ધર્મરુચિ સાધુઓને જોઈને પૂછે છે કે-ભગવન્ ! તમને શું આજે અનાકુટ્ટી (અમાવાસ્યાએ પુષ્પ-ફળોને તોડવા નહીં એને તાપસો અનાકુટ્ટી એટલે કે અહિંસા કહેતા) નથી ? કે જેથી તમે અટવી તરફ જાઓ છો. (અટવી તરફ જતાં સાધુઓને જોઈને ધર્મરુચિ વિચારે છે કે-“આ સાધુઓ અટવીમાં ફળાદિ લેવા જતા લાગે છે” એમ વિચારી આ પ્રશ્ન કરે છે.) સાધુઓ કહે છે-“અમારે યાવજ્જીવ સુધી અનાકુટ્ટી છે.” આ સાંભળી આશ્ચર્ય પામેલો ધર્મરુચિ વિચારવા લાગ્યો. સાધુઓ આગળ નીકળી ગયા. ધર્મરુચિને જાતિનું સ્મરણ થયું. ત્યાં તે પ્રત્યેકબુદ્ધ થયો. 15

અવતરણિકા : આ જ અર્થને કહેવાની ઈચ્છાવાળા નિર્યુક્તિકાર કહે છે ⇨

ગાથાર્થ : અનાકુટ્ટીને સાંભળીને પાપથી ડરેલો (અને માટે જ) પાપને છોડીને ધર્મરુચિ નામનો અનગાર અનવદ્યતાને પામ્યો.

ટીકાર્થ : સાંભળીને, છેદવું તે આકુટ્ટી અર્થાત્ હિંસા, આકુટ્ટીનો અભાવ તે અનાકુટ્ટી. આ સર્વકાળની અનાકુટ્ટીને સાંભળીને, ‘અણ, રણ’ એ દંડક ધાતુ છે. તેથી (‘અણ’ - ધાતુ ગત્યર્થક 25 પણ હોવાથી) જેનાવડે જીવ તે તે યોનિમાં જાય તે ‘અણ’ એટલે કે પાપ, તેનાથી ડરેલો,

૩૧. ભવિષ્યતીતિ મરુક ઉદ્ઘોષયતિ-આશ્રમે કલ્પેઽમાવાસ્યા ભવિષ્યતિ તતઃ પુષ્પફલાનાં સંગ્રહં કુરુ ધ્વં, કલ્પે ચ વર્તંતે છેત્તું, ધર્મરુચિશ્ચિન્તયતિ-યદિ સર્વકાલં ન છિદ્યેત તદા સુન્દરં ભવેત્ । અન્યદા સાધવોઽમાવાસ્યાયાં તાપસાશ્રમસ્યાદૂરેણ વ્યતિવ્રજન્તિ, તાન્ ધર્મરુચિઃ પ્રેક્ષ્ય ભણતિ-ભગવન્તઃ ! કિં યુષ્માકમનાકુટ્ટિર્નાસ્તિ ?, તતોઽટવીં યાથ, તે ભણન્તિ-અસ્માકં યાવજ્જીવમનાકુટ્ટી, સ 30 સંધ્રાન્તશ્ચિન્તયિતુમારુદ્ધઃ, સાધવોઽપિ ગતાઃ, જાતિઃ સ્મૃતા, પ્રત્યેકબુદ્ધો જાતઃ ।

જીવો યોનિષ્વનેનેત્યર્ણ-પાપં તદ્ભીતઃ, વર્જયિત્વાઽણં તુ-પરિત્યજ્ય સાવદ્યયોગમ્ 'અણવજ્જયં
 ઝવગઓત્તિ વર્જનીયઃ વર્જ્યઃ અણસ્ય વર્જ્યઃ અણવર્જ્યસ્તદ્વાવસ્તામણવર્જ્યતામુપગતઃ સાધુઃ
 સંવૃત્ત ઇત્યર્થઃ, ધર્મરુ ચિનામાનગાર ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૭૭॥ દ્વારં ॥

5 સામ્પ્રતં પરિજ્ઞાદ્વારાવયવાર્થઃ પ્રતિપાદ્યત ઇતિ, તત્ર કથાનકં પ્રાગુક્તમ્, ઇદાનીં ગાથોચ્ચતે-
 પરિજાણિઝુણ જીવે અજ્જીવે જાણણાપરિણ્ણાણે ।

સાવજ્જજોગકરણં પરિજાણઙ્ગ સો ઇલાપુત્તો ॥૮૭૮॥

10 વ્યાખ્યા : પરિજ્ઞાય જીવાનજીવાંશ્ચ 'જાણણાપરિણ્ણાણે' ત્તિ જ્ઞપરિજ્ઞયા 'સાવદ્યયોગકરણં'
 સાવદ્યયોગક્રિયાં 'પરિજાણઙ્ગ' ત્તિ પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞયા સ ઇલાપુત્ર ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૮૭૮॥ દ્વારં
 ॥ પ્રત્યાખ્યાનદ્વારં, તત્ર કથાનકમ્-તૈત્તેલિપુરણયરે કણગરહો રાયા, પઝમાવર્ઙ્ગ દેવી, રાયા ભોગલોલો
 જાતે ૨ પુત્તે વિયંગેઙ્ગ, તેતલિસુઓ અમચ્ચો, કલાઓ પૂસિયારસેઙ્ગી, તસ્સ ધૂયા પોઙ્ગિલા
 આગાસતલગે દિઙ્ગા, મગ્ગિયા, લઙ્ગા ચ, અમચ્ચો ચ એગંતે પઝમાવર્ઙ્ગય ભણ્ણઙ્ગ - એગં કહવિ

સાવદ્યયોગને છોડીને, જે છોડવા લાયક હોય તે વર્જ્ય, પાપનું વર્જ્ય (ત્યાગ) તે અણવર્જ્ય -
 તે પણાને અર્થાત્ અણવર્જ્યતાને ધર્મરુચિ નામે અનગાર પામ્યો (એટલે કે પાપના ત્યાગને પામ્યો,
 અર્થાત્ સાધુ થયો. અન્વય ગાથાર્થ પ્રમાણે જાણવો.) ॥૮૭૭॥

15 * 'પરિજ્ઞા' ઉપર ઈલાપુત્રનું દષ્ટાન્ત *
 * 'પરિજ્ઞા' ઉપર ઈલાપુત્રનું દષ્ટાન્ત *

અવતરણિકા : હવે 'પરિજ્ઞા' દ્વારરૂપ અવયવાર્થ પ્રતિપાદન કરાય છે. તેમાં (ઈલાપુત્રનું)
 દષ્ટાન્ત પૂર્વે કહેવાઈ ગયું છે. તેથી હવે ગાથા જ કહેવાય છે ⇨

ગાથાર્થ : ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

20 ટીકાર્થ : જીવો અને અજીવોને જ્ઞપરિજ્ઞાવડે જાણીને (અર્થાત્ તેનો બોધ લઈને) સાવદ્યયોગની
 ક્રિયાને પ્રત્યાખ્યાન પરિજ્ઞાવડે તે ઈલાપુત્ર જાણે છે (અર્થાત્ સાવદ્યયોગની ક્રિયાનું પ્રત્યાખ્યાન
 કરે છે.) ॥૮૭૮॥

* 'પ્રત્યાખ્યાન' ઉપર તેતલિપુત્રનું દષ્ટાન્ત *

25 તેતલિપુરનગરમાં કનકરથનામે રાજા હતો. તેને પદ્માદેવીનામે રાણી હતી. ભોગોમાં લોલુપ
 રાજા ઉત્પન્ન થતાં બાળકોના અંગો છેદી નાંખે છે (^(૧)અર્થાત્ તે વિચારતો કે 'જો અક્ષત બાળક
 થશે તો બળાત્કારે મારું રાજ્ય લઈ લેશે અને મને ભોગો પ્રાપ્ત થશે નહીં' એમ વિચારી તે
 રાજા બાળકોનો જન્મ થતાં જ અવયવોને છેદી રાજ્ય માટે અયોગ્ય કરે છે.)

તેતલિપુત્રનામે અમાત્ય હતો. તથા તે જ નગરમાં પુષ્પકારનામે શ્રેષ્ઠિ સોની (કલાઓ =
 સુવર્ણકાર ઇતિ ટીપ્પણકે) હતો. અમાત્યે પોઙ્ગિલાનામે શ્રેષ્ઠિની ટીકરીને આકાશતળિયે (મહેલની

30 ૩૨. તેતલીપુરે નગરે કનકરથો રાજા, પદ્માવતી દેવી, રાજા ભોગલોલુપઃ જાતાન્ જાતાન્ પુત્રાન્
 વ્યઙ્ગયતિ, તેતલીસુતોઽમાત્યઃ, કલાદઃ પુષ્પકારઃ શ્રેષ્ઠી, તસ્ય દુહિતા પોઙ્ગિલાઽઽકાશતલે દૃષ્ટા, માર્ગિતા,
 લઙ્ગા ચ, અમાત્યશ્ચૈકાન્તે પદ્માવત્યા ભણ્યતે-એકં કથમપિ ।

કુમારં સારક્ષહ તો તવ ય મમ ચ ભિક્ષાભાયણં ભવિસ્સઙ્ગિત્તિ, મમ ડયરે પુત્તો, एवं रहस्सगयं
 સારવેમો, સંપત્તી ય, પોટ્ટિલા દેવી ય સમં ચેવ પસૂયા, પોટ્ટિલા દારિયા દેવી દિણ્ણા, કુમારો
 પોટ્ટિલા, સો સંવહ્હુ, કલાઓ ય ગેણહ્હુ । અણ્ણયા પોટ્ટિલા અણ્ણિઙ્ગા જાયા, ણામમવિ ણ
 ગેણહ્હુ, અણ્ણયા પવ્વહ્હુયાઓ પુચ્છહ્હુ-અત્થિ કિંચિ જાણહ, જેણં અહં પિયા હોજ્જા, તાઓ ભણંતિ-
 ણ વહ્હુ એયં કહેહં, ધમ્મો કહિઓ, સંવેગમાવણ્ણા, આપુચ્છહ્હુ-પવ્વયામિ, ભણ્ણહ્હુ-જહ્હુ સંબોહેસિ, 5
 તાણ પહ્હિસ્સુયં, સામણ્ણં કાહં દેવલોગં ગયા । સો રાયા મઓ, તાહે પહ્હરસ્સ દંસેહ્હુ કુમારં, રહ્હસ્સં
 ચ ભિંદ્દહ્હુ, તાહે સોઽભિસિત્તો, કુમારં માયા ભણ્ણહ્હુ-તેતલિસુયસ્સ સુહ્હુ વટ્ટેજ્જાહિ, તસ્સ પહ્હાવેણ
 તંસિ રાયા જાઓ, તસ્સ ણામં કણ્ણગજ્જાઓ, તાહે સવ્વહ્હુણેસુ અમચ્છો ઠવિઓ, દેવો તં બોહેહ્હુ,
 અગાસીએ) જોઈ. અમાત્યે પોટ્ટિલાની માગણી કરી અને તે પ્રાપ્ત થઈ. એકાંતમાં પદ્માવતીરાણીએ
 અમાત્યને કહ્યું-“એક કુમારને કોઈપણ રીતે બચાવો, તો તે તમારા અને મારા માટે ભિક્ષાભાજનરૂપ 10
 થશે. (અર્થાત્ જેમ ભિક્ષાનું ભાજન ભિક્ષામાટે આધારરૂપ છે તેમ આ પુત્ર આપણો આધાર થશે.)
 મારા પેટમાં એક પુત્ર છે તેનું આપણે છુપી રીતે રક્ષણ કરીએ.”

ભવિતવ્યતાના વશથી પોટ્ટિલા અને રાણીએ એક સાથે જ જન્મ આપ્યો. તેમાં પોટ્ટિલાની
 બાળકી રાણીને આપી અને રાણીનો બાળક પોટ્ટિલાને આપ્યો. તે ત્યાં મોટો થાય છે અને કળાઓ
 શીખે છે. એવામાં એકવાર તેતલિપુત્રને પોટ્ટિલા અનિષ્ટ થઈ. તેતલિપુત્ર તેણીનું નામ પણ લેતો 15
 નથી. તેથી એકવાર ત્યાં આવેલા સાધ્વીજીઓને પોટ્ટિલા પૂછે છે-“એવું કંઈક તમે જાણો છો
 કે જેથી હું મારા પતિને પ્રિય થાઉં.” સાધ્વીજીઓએ કહ્યું-“આવું કંઈપણ કહેવું એ અમારો આચાર
 નથી, સાધ્વીજીએ ધર્મદેશના આપી. જેથી પોટ્ટિલા સંવેગને પામી. તે પતિને પૂછે છે-“હું પ્રવ્રજ્યા
 લઉં ?” તેતલિપુત્રે કહ્યું-“જો (દેવલોકમાં ગયા પછી) મને પ્રતિબોધ કરવાનું વચન આપે તો
 દીક્ષાની રજા આપું.” પોટ્ટિલાએ સ્વીકાર્યું. શ્રમણપણું પાળીને તે દેવલોકમાં ગઈ. 20

બીજી બાજુ કનકરથરાજા મૃત્યુ પામ્યો. તેથી અમાત્ય અને રાણી નગરજનોને કુમારના
 દર્શન કરાવે છે અને રહસ્ય ઉઘાડું પાડે છે. કુમારનો અભિષેક કરવામાં આવે છે. માતા કુમારને
 કહે છે-“તેતલિપુત્ર સાથે તારે સારી રીતે વર્તવું, તેના પ્રભાવથી તું રાજા થયો છે.” તે કુમારનું
 નામ કનકધ્વજ હતું. સર્વત્ર અમાત્યને સ્થાપ્યો (અર્થાત્ દરેક બાબતમાં અમાત્યની સલાહ રાજા

૩૩. કુમારં સંરક્ષય તદા તવ મમ ચ ભિક્ષાભાજનં ભવિષ્યતીતિ, મમોદરે પુત્રઃ, એનં રહ્સ્યગતં 25
 સારયામઃ, સમાપત્ત્યા (સંપ્રાપ્તિશ્ચ), પોટ્ટિલા દેવી ચ સમમેવ પ્રસૂતે, પોટ્ટિલાયા દારિકા દેવ્યે દત્તા,
 કુમારઃ પોટ્ટિલાયૈ, સ સંવર્ધતે, કલાશ્ચ ગૃહ્ણાતિ । અન્યદા પોટ્ટિલાઽનિષ્ઠા જાતા, નામાપિ ન ગૃહ્ણાતિ, અન્યદા
 પ્રવ્રજિતાઃ પૃચ્છતિ-અસ્તિ કિઞ્ચિજ્જાનીથ યેનાહં પ્રિયા ભવેયં, તા ભણન્તિ-ન વર્તતે એતત્કથયિતું, ધર્મઃ
 કથિતઃ, સંવેગમાપન્ના, આપૃચ્છતિ-પ્રવ્રજામિ, ભણતિ-યદિ સંબોધયસિ, તયા પ્રતિશ્રુતં, શ્રામણ્યં કૃત્વા
 દેવલોકં ગતા । સ રાજા મૃતઃ, તદા પૌરેશ્યો દર્શયતિ કુમારં, રહ્સ્યં ચ ભિનન્તિ, તદા સોઽભિષિક્તઃ, 30
 કુમારં માતા ભણતિ-તેતલીસુતે સુષ્ઠુ વર્તેથાઃ, તસ્ય પ્રભાવેણ ત્વમસિ રાજા જાતઃ, તસ્ય નામ કનકધ્વજઃ,
 તદા સર્વસ્થાનેષ્વમાત્યઃ સ્થાપિતઃ, દેવસ્તં બોધયતિ,

૩૪
૫૦ ણં સંબુજ્ઝઇ, તાહે રાયાણગં વિપરિણામેઙ્ગ, જઓ જઓ ઠાઙ્ગ તઓ તઓ રાયા પરંમુહો ઠાઙ્ગ,
મીઓ ઘરમાગઓ, સોઙ્ગવિ પરિચણો ણાઢાઙ્ગ, સુદુતરં મીઓ, તાહે તાલપુડં વિસં ખાઙ્ગ, ણ મરઙ્ગ,
કંકો અસી ઁધે ણિસિઓ, ણ ઁધિદઙ્ગ, ઉબ્બંધઙ્ગ, રજ્જુ ઁધિદઙ્ગ, પાહાણં ગલે બંધિત્તા
અથાહં પાણિયં પવિટ્ઠે, તથ્થવિ થાહો જાઓ, તાહે તણકૂડે અરિંગ કાઙ્ગ પવિટ્ઠે, તથ્થવિ ણ
૫ ડજ્ઝઇ, તાહે ણયરાઓ ણિપ્પિક્કઙ્ગ જાવ પિટ્ઠઓ હ્થી ધાઙ્ગ, પુરઓ પવાતખટ્ટા, દુહઓ અચ-
ક્કુપાસે મજ્ઝે સરાણિ પતંતિ, તથ્થ ઠિઓ, તાહે મળઙ્ગ-હા પોટ્ટિલે સાવિગે ૨ જઙ્ગ ણિત્થા-
રેજ્જા, આઙ્ગસો પોટ્ટિલે ! કઓ વયામો ?, તે આલાવગે મળઙ્ગ જહા તેતલિણાતે, તાહે સા
મળઙ્ગ-મીયસસ ઁલુ મો પવ્વજ્જા, આલાવગા, તં દઢૂણ સંબુદ્ધો મળઙ્ગ-રાયાણં ઉવસામેહિ,

લે છે.) દેવ અમાત્યને બોધ આપે છે. પરંતુ તે બોધ પામતો નથી. ત્યારે દેવ રાજાને અમાત્ય
૧૦ માટે કાનભંભેરણી કરે છે. તેથી જે બાજુ અમાત્ય ઊભો રહે છે, રાજા તેનાથી વિમુખ ઊભો
રહે છે. ડરેલો અમાત્ય પોતાના ઘરે આવે છે.

તેનો પરિજન પણ તેનો આદર કરતો નથી. તેથી વધુ ડરે છે. અમાત્ય તાલપુટ વિષ ખાય
છે, છતાં મરતો નથી. પોતાના ખભા ઉપર તીક્ષ્ણ તલવાર ફેરવી તો તે પણ બુઢી થઈ ગઈ.
તલવાર તેને છેદતી નથી. પોતાને (ઝાડ ઉપર) દોરડાથી બાંધે છે તો દોરડું તૂટી જાય છે. મોટા
૧૫ પથ્થરને ગળે બાંધી ઊંડા પાણીમાં અમાત્ય પ્રવેશ્યો, તો પાણીની ઊંડાઈ ઘટી ગઈ. ત્યાર પછી
તણખલાઓના સમૂહને આગ ચાંપી તેમાં પ્રવેશ્યો, છતાં તે બળ્યો નહીં. નગરમાંથી બહાર નીકળે
છે તો પાછળ હાથી પડે છે અને આગળ ઊંડી ખાઈ છે. આગળ-પાછળ પુષ્કળ અંધારું થાય
છે અને મધ્યમાં બાણોની વર્ષા થાય છે. તેથી ત્યાં જ ઊભો રહી જાય છે. ત્યાં તે વિચારે છે—
૨૦ ક્યાં જાઉં? વગેરે જે રીતે જ્ઞાતાધર્મકથામાં — તેતલિના દષ્ટાન્તમાં (દષ્ટાન્ત ૧૪) આલાપકો આપ્યા
છે તે સર્વ અહીં જાણવા.

ત્યાર પછી તે દેવ કહે છે—ડરેલાને પ્રવ્રજ્યા એ જ શરણ છે... વગેરે આલાપકો જાણવા.
તે દેવને જોઈને બોધ પામેલો અમાત્ય કહે છે — “રાજાને શાંત કરો. જેથી લોકો એમ ન કહે

૩૪. ન સંબુદ્ધ્યતે, તદા રાજાનં વિપરિણમયતિ, યતો યતસ્તિષ્ઠતિ, તતસ્તતો રાજા પરાઙ્ગ મુખસ્તિષ્ઠતિ,
૨૫ મીતો ગૃહમાગતઃ, સોઙ્ગવિ પરિજનો નાદ્રિચતે, સુદુતરં મીતઃ, તદા તાલપુટં વિષં ખાદતિ, ન મિચતે, કઙ્ગોઙ્ગસિઃ
સ્કન્ધે વાહિતઃ, ન છિન્નત્તિ, ઉદ્ધઆતિ, રજ્જૂં છિન્નત્તિ, પાષાણાન્ ગલે બદ્ધ્વાઙ્ગસ્તાઘે પાનીયે પ્રવિષ્ઠઃ,
તત્રાપિ સ્તાઘો જાતઃ, તદા તૃણકૂટેઙ્ગિનં કૃત્વા પ્રવિષ્ઠઃ, તત્રાપિ ન દહ્યતે, તદા નગરાન્નિર્ગચ્છતિ, યાવત્પૃષ્ઠતો
હસ્તી ધાટયતિ, પુરતઃ પ્રપાતગર્તા, ઉભયતોઙ્ગચક્ષુઃસ્પર્શો મધ્યે શરાઃ પતન્તિ, તત્ર સ્થિતઃ, તદા મળાતિ-
હા પોટ્ટિલે શ્રાવિકે ! ૨ યદિ નિસ્તારયિષ્પ્પસિ, આયુષ્મતિ પોટ્ટિલે ! કુતો વ્રજામઃ ?, તાનાલાપકાન્
૩૦ મળાતિ યથા તેતલિજ્ઞાતે, તદા સા મળાતિ-મીતસ્ય ઁલુ મોઃ પ્રવ્રજ્યા, આલાપકાઃ, તં દૃષ્ટ્વા સંબુદ્ધો
મળાતિ-રાજાનમુપશમય,

૩૫ માં ભણિહિતિ-રુદ્ધો પવ્વહ્ઓ, તાહે સાહરિયં જાવ સમંતતો મગ્ગિજ્જહ, રણ્ણો કહિયં-સહ માયાણ પિગ્ગઓ, યામેત્તા પવેસિઓ, નિક્કમ્મણસિવિયાણ પીણિઓ, પવ્વહ્ઓ, તેણ દહં આવહ્ગહિણાવિ પચ્ચક્ક્રાણો સમયા કયા ॥ અત્ર ગાથા-

પચ્ચક્ક્રે દ્દૂળં જીવાજીવે ય પુણ્ણપાવં ચ ।

પચ્ચક્ક્રાયા જોગા સાવજ્જા તેતલિસુણ્ણં ॥૮૭૯॥

5

વ્યાખ્યા : પ્રત્યક્ષાનિવ દૃષ્ટ્વા દેવસંદર્શનેન, કાન ?,-જીવાજીવાનુ પુણ્યપાપં ચ પ્રત્યાખ્યાતા યોગા: સાવદ્યાસ્તેતલિસુતેનેતિ ગાથાર્થ: ॥૮૭૯॥ ગતં નિરુક્તિદ્વારં,

॥ સમાપ્તા ચોપોદ્ઘાતનિર્યુક્તિરિતિ ॥

કે રાજા ગુસ્સે થયો હતો, એટલે દીક્ષા લીધી.” ત્યારે દેવે રાજાને બધી વાત કરી વિ... જાણવું. (યાવત્ શબ્દથી રાજાને પ્રતિબોધની વાત, પોતે માયા રચી હતી વિગેરે વાતો જાણવી.) રાજાએ સાધુની ચારે બાજુ તપાસ કરાવી. જાણ થતાં રાજાને કહેવામાં આવ્યું. રાજા પોતાની માતા સાથે વંદન કરવા નીકળ્યો. સાધુ પાસે ક્ષમા માંગી અને ફરી નગરમાં પ્રવેશ કરાવ્યો. ઠાઠમાઠપૂર્વક દીક્ષા માટેની શિબિકામાં બેસાડી દીક્ષાસ્થાને લાવ્યા. વિધિસર દીક્ષા લીધી. આમ, આપત્તિઓથી ઘેરાયેલ અમાત્યે પરચ્ચક્ક્રાણમાં સમતા કરી (અર્થાત્ સાવદ્યયોગોનું પ્રત્યાખ્યાન કર્યું.)

ગાથાર્થ - ટીકાર્થ પ્રમાણે જાણવો.

15

ટીકાર્થ - દેવનાં દર્શનથી જાણે કે પ્રત્યક્ષ હોય તે રીતે જોઈને, કોને જોઈને ? - જીવાજીવ અને પુણ્ય-પાપને પ્રત્યક્ષ જોઈને તેતલિપુત્રે સાવદ્યયોગોનું પરચ્ચક્ક્રાણ કર્યું. આ સાથે નિરુક્તિ-દ્વાર પૂર્ણ થયું. ॥૮૭૯॥

॥ ઉપોદ્ઘાતનિર્યુક્તિ સમાપ્ત ॥

॥ ઇતિ નિર્યુક્તિક્રમાઙ્ગદ્ ૬૪૨ તમાદારમ્મ્ય ૮૭૯ ક્રમાઙ્ગં યાવદ્ સનિર્યુક્તિ-
હરિભદ્રીયવૃત્તેર્ગુર્જરાનુવાદસ્ય તૃતીયો વિભાગ: સમાપ્ત: ॥

20

ગુર્જરાનુવાદમિદં કૃત્વા યત્કુશલમિહ મયા પ્રાપ્તં તેન ।

મમ મોહનીયકર્મક્ષયોઽચિરેણ ભવતુ ॥૧॥

૩૫. મા બીભળત-રુદ્ધ: પ્રવ્રજિત:, તદા સંહ્રંતં યાવત્સમન્તતો માર્ગ્યંતે, રાજ્ઞ: કથિતં, સહ માત્રા નિર્ગત:, ક્ષમયિત્વા પ્રવેશિત:, નિષ્ક્રમણશિબિકયા નિર્ગત:, પ્રવ્રજિત:, તેન દ્વહમાપદ્ગૃહીતેનાપિ પ્રત્યાખ્યાને સમતા કૃતા ।

25

परिशिष्ट - १

श्रीमन्मलधारगच्छीयश्रीमद्धेमचन्द्रसूरिरचितं

हरिभद्रीयावश्यकवृत्तिटीप्पणकम्

- अथ क्षेत्रादिगणभृद्(गणभृत्क्षेत्रादि)वक्तव्यता आह-ननु मण्डको ज्येष्ठो मौर्यस्तु लघुतरो,
- 5 गृहवासप्रतिपादकगाथायां तु ज्येष्ठस्य त्रिपञ्चाशद्वर्षाणि गृहवास उक्तो लघुतरस्य तु पञ्चषष्टिः दीक्षा द्वयोरप्येकस्मिन्नेव दिने तत्कथं न विरोधः, सत्यं, किन्तु तत्त्वमिह केवलिनो विदन्ति, केवलं गणभृन्नामप्रतिपादकगाथायां व्यत्ययपाठे गृहवाससर्वायुष्कप्रतिपादिकासु वा गाथासु च व्यत्यते सति सर्वं सुस्थं भवति, धनदेवे पञ्चत्वमुपागते मौर्येण गृहे धृता इति वृत्त्यक्षराणां मौर्ये पञ्चत्वमुपागते धनदेवेन धृता इति व्यत्यते वा सति सुस्थं भवति, ततु न क्रियते विशिष्टसम्प्रदायाभावादिति ॥
- 10 'तीसाबारसे' त्यादि (५-३) गाथा सुगमत्वेन वृत्तौ न विवृता, तत्र चउदसदुगं चेति पाठस्तत्र द्वौ वारौ चतुर्दशेति द्रष्टव्यं । 'वर्तनादिलक्षण' इति (७-१२), वर्तना-द्रव्यस्थितिः आदिशब्दात्प्रतिक्षणभावी परिणामः । 'एकः कालशब्दः प्रागिति' (८-४), 'उद्देसे निद्देसे य' गाथायां । 'देवस्कन्धादे'रिति (८-१२), सचेतनस्य-देवादेः अचेतनस्य-द्वयणुकस्कन्धादेः अथवा 'चेतनस्येत्यादि' पूर्वं समस्तं पदं अत्र तु चेतनमित्यत्रापि षष्ठी द्रष्टव्या, ततो व्यस्तं पदद्वयमिति पूर्वव्याख्यानाद्भेदः । 'अथवा
- 15 द्रव्यं तु तदेवे'ति (९-२), 'कालश्चेत्येके' (तत्त्वा० अ० ५ सू० ३८) इतिवचनादेकीयमतेन कालस्याभावादिति भावः । 'वर्तनादिमयो यथायुष्ककाल' इति (११-३), ननु च द्रव्यकालोऽपि वर्तनादिमय एवोक्तस्तत्कथं न सङ्कीर्णता ?, सत्यं, किन्तु स द्रव्याणां सामान्येन अयं त्वायुष इति विशेषः । अथ सामाचारी व्याख्यायते, - 'काले-कालविषया सामाचारीति' (१४-५), इयं सर्वाऽपीच्छाकारादिका सामाचारी कालविषया-प्रस्तावनियता कस्याश्चित्कस्मिंश्चित्प्रस्तावे क्रियमाण-
- 20 त्वात् । 'अपिश्रशब्दार्थ' इति (१५-३), 'तत्थवि इच्छाकारो' (१४-१०) इत्ययमपिश्रशब्दश्रशब्दार्थे, स चानुकं समुच्चिनोति, ततश्च यद्यभ्यर्थयेत परं अनभ्यर्थितो वा तस्य कश्चित्कश्चित्कुर्यादितिच्छाकारस्य विषयद्वयं दर्शितं, चशब्दसमुच्चितस्त्वपरोऽपि विषयः 'अहवा सयं करन्तं' इत्यादिना (१९-१) दर्शयिष्यत इत्ययमत्र भावार्थः । 'एगस्स साहुस्स लद्धी अत्थि'ति (२३-१२), भक्तपानलाभवस्त्रसीवनादिलक्षणा, 'एवं चैव विराहेति'ति (२४-६) एवमेव लब्धिर्विद्रास्यति
- 25 अकृतकार्यत्वादित्यभिप्रायः । कुटी-बृहत्तरा पडाली-लघुतरकुटीति (२४-९) । 'सोहिया वत्ति'

(२५-३), सुहृद्भूता-स्त्रिधा स्वजनभूता 'आदेशादिअप्यडितप्यणे'त्यादि (२६-१), आदेशः-
 प्राघूर्णकः तस्य तप्त्या, यदा ह्याचार्यो भक्तपानाद्यानयनवस्त्रसीवनादिषु व्यग्रो भवति तदा दोषानाह-
 'सुत्तत्थेसु अ' गाहा (२६-२), सूत्रार्थयोरचिन्तनं आदेशः-प्राघूर्णकस्तस्य स्वागतं न कश्चित्करोति,
 वृद्धशिक्षकग्लानक्षपकादीनां च न कश्चित्कर्त्ति करोति, यदि त्वाचार्यो वैद्यावृत्यव्यग्रो न भवति
 ततस्तान् परतः स्वतो वा उपचरत्येव । 'बाले'त्ति (२६-३), व्यालः-सर्पस्तेन यदि कश्चित्संयतो 5
 दश्यते तदा पानकाद्यानयनाय गते सूरौ तदुपचारज्ञाभावात्कस्तमुपचरति ?, एवं वृत्तावपि यदुक्तं
 'बाले सप्यभए' तदनन्तरोक्तविधिनैव व्याख्येयं । 'इड्डीमाई अणिड्डिय'त्ति (२६-३), ऋद्धिमति-
 सामान्ये सार्थवाहादौ आदिशब्दाद्राजामात्यादौ वादिनि च समायाते सौगतादौ यो दोषो-लाघवलक्षणः
 स वृत्तिकारेणैवोक्तः अनृद्धिमतस्तु व्रताद्यर्थे समायातस्य आचार्यमपि वैद्यावृत्ये नियुक्तं दृष्ट्वा
 विपरिणामादयो दोषा इति गाथार्थः । 'प्रागुक्तं दुष्कृतकारण'मिति (२८-१२), अस्या एव 10
 गाथायाः प्रथमपादे 'जं दुक्कडंति मिच्छे'त्यनेन यदुपात्तमित्यर्थः । 'सम्बद्ध एव ग्रन्थ' इति (२८-
 १३), यथास्या गाथायाः पर्यन्ते पठ्यते तथैवेह योज्यते, द्वितीयव्याख्याने तु मिथ्याशब्दस्य
 पूर्वनिपातः करिष्यत इति भावः । 'न ह्यसावप्यवश्यं कर्त्तव्ये'त्यादि (३४-१), अयमभिप्रायः-
 कृतनैषेधिकीकोऽपि अवश्यं कर्त्तव्यव्यापारान् करोत्येव कृतावश्यकीकोऽपि तानेव करोतीति कथं
 नैकार्थतेति । 'शेषकालमपी'त्यादि (३५-१०), स्थानस्थितस्यापि सदनृष्टानव्यावृत्तस्यावश्यकी 15
 द्रष्टव्येत्यर्थः । 'अथवा चेतयत'इत्यादि (३६-७), ननु पूर्वं शयनमनुभवतीति व्याख्यातं अत्र तु
 करोतीति व्याख्यायते, शय्याकरणं च नावश्यमनुभवत एव, हस्तगृहीतसंस्तारकस्यापि
 तदुपचारदर्शनात्कथमस्य व्याख्यानस्य पूर्वस्मान्न भेद इत्याशङ्क्याह-'शयनक्रिया'मित्यादि (३६-
 ८), 'प्रतिक्रमणाद्यशेषे'त्यादि (३७-२), शय्यां स्थानं च यत्र चेतयते तत्र स्थाने नैषेधिकी
 भवतीति सम्बन्धः, कथम्भूतः सन्नित्याह-'प्रतिक्रमणे' त्यादि, कथम्भूते स्थाने ? इत्याह- 20
 'एवंविधे'त्यादि-एवंविधावश्यककरणगुर्वनुज्ञारूपा यतीनां या स्थितिक्रिया तया विशिष्टे, इदं तु
 यतेः सम्भवदपि विशेषणमुपचारतः स्थानस्योक्तम् । 'अनेने'त्यादि (३७-८), अनेन 'एगगस्स
 पसंतस्से'- (३४-५) त्यादिना ग्रन्थेन मूलगाथायाः 'आवस्सिइं च नितो' (३३-३)
 एतल्लक्षणायाः, 'एतावदिति (३७-९), उक्तपादत्रयं व्याख्यातमिति योगः, किं कृत्वा ?-
 स्थितिरूप-नैषेधिकीप्रतिपादनमधिकृत्य, कथम्भूतं तत्प्रतिपादनं ?-व्यञ्जनं-शब्दस्तद्भेदे निबन्धनं- 25
 कारणं, एतदुक्तं भवति-गमनरूपा पूर्वं तावदावश्यकी प्रतिपादितैव, यदा त्वनन्तरं 'सेज्जं ठाणं च
 जहिं' इत्यादिना स्थितिरूपा नैषेधिकी प्रतिपाद्यते तदाऽसौ व्यञ्जनभेदनिबन्धनं भवत्येव,
 गमनस्थितिरूपस्य भेदस्य व्यञ्जनभेदनिबन्धनत्वात्, 'शय्यैव नैषेधिकी'त्यादि (३८-८), शय्या-
 वसतिः सा च निषिध्यन्ते तस्यां प्रविशद्भिर्बहिः संजातातिचारा इति कृत्वा नैषेधिकीत्युच्यते, तस्यां

- शय्यानैषेधिक्यां बहिस्तात्प्रविशन् साधुः शेषसाधून् प्रति ब्रूते-भोः साधवः शय्यानैषेधिक्यां यदागमनं तत्प्रत्यभिमुखोऽहं, कया यदागमनं ?—‘नैषेधिक्या’ नैषेधिकीशब्देन चेहोपचारान्निषिद्धात्मनः सम्बन्धि शरीरमुच्यते अतः शरीरेणागमनं प्रत्यभिमुखोऽहं, संवृतगात्रैर्भवद्भिर्भाव्यमित्युक्त्वा-ऽवश्यं कर्तव्यसंयम-व्यापारपरिपालनाय वसतौ प्रविशति, आवश्यक्यामप्यवश्यं कर्तव्ययोगा एव क्रियन्त इत्येकार्थता ।
- 5 ‘अथवे’त्यादि (३९-१४), ननु पूर्वार्द्धेनापि नियमनिषिद्ध आवश्यकयुक्तः एवेत्युक्तमुत्तरार्द्धेऽपि तदेव तत्कोऽत्र विशेषः ?, सत्यं-किन्तूत्तरार्द्धे निषिद्धात्माऽपीत्यत्र अपिशब्दाक्षिप्तं पक्षान्तरं द्रष्टव्यं, किन्तु तद् ?, उच्यते, आवश्यकी तावदावश्यकयुक्तस्यैव भवति, निषिद्धात्मा-ऽपीत्यम्भूत एव, पूर्वार्द्धे त्वयमेवार्थो व्यत्ययेनोक्त इति भेदः । ‘तत्राऽऽस्तां तावद्गृहस्थोपसम्पदि’ति (४१-५), उपरि वक्ष्यमाणत्वादित्यभिप्रायः । ‘गाथाद्वयं निगदसिद्धमेवे’ति (४४-४), अत्र सार्द्धगाथया
- 10 वर्तनासन्धनाग्रहणस्वरूपमुक्तं, द्वितीयगाथापश्चार्द्धेन तु प्रसङ्गाद् अर्थग्रहणविधिमभिधि-त्सुरुत्तरग्रन्थसम्बन्धनायाह—अर्थग्रहणे प्राय एषः-वक्ष्यमाणो ‘मज्जणनिसिज्जे’ (४४-६) त्यादिको विधिर्भवति ज्ञातव्यः, प्रायोग्रहणात्सूत्रमपि प्रमार्जितभूमावध्येतव्यमित्यादि सूत्रगतमपि कञ्चिद्विधिं सूचयति । अधिकृतविधिः-व्याख्याविधिस्तत्प्रतिपादनार्थं ‘मज्जणनिसिज्जेत्यादि द्वारगाथा (४४-६), अस्या व्याख्या-प्रमार्जनं निषद्याः-अक्षाः व्याख्याकर्तुः कृतिकर्म विघ्नोपशान्तये
- 15 अनुयोगारम्भाय कायोत्सर्गो यश्च व्याख्यावसाने चिन्तनिकां कारयति स इह ज्येष्ठो विवक्षितः तस्मै यद्वन्दनकं एतेषां प्रत्येकं विधिर्वक्तव्यः, आह-ननु ज्येष्ठः किं पर्यायेण उत लघुरपि व्याख्यालब्धिसम्पन्नो भाषक इह ज्येष्ठ इत्याशङ्क्याह-भाषमाण इह ज्येष्ठो न पर्यायतोऽतस्तं लघुमपि भाषकं वन्दध्वम्, एतच्च स्वयमेव सप्रपञ्चं वक्ष्यतीति गाथार्थः । ‘गुरु परितोषजातेने’ति (४६-८), गुरौ परितोषो जातोऽस्येति विग्रहः । ‘प्रत्युच्चारकश्रवणस्ये’ति (४७-३), प्रत्युच्चारणं प्रत्युच्चारः-चिन्तनिका
- 20 तद्रूपश्रवणस्याभावादिति । ‘अन्यभावादिपरिग्रह’इति (५१-३)-एतदुक्तं भवति-यदि स्वगच्छे अन्यस्य वैयावृत्यकर्तुः साधोर्भावः-सत्ता भवति तदाप्यन्यत्र गच्छति, स्वगच्छे अन्येनैव साधुना वैयावृत्यकरणात् । ‘तथा नापूरयन्नि’त्यादि (५४-९), अपूरयन्नेव यदा वर्तते तदैव सारणा विसर्गो वा इत्येवं न इति योगः । सामाचारी समाप्ता । अथ अज्झवसाणं ‘सावि तं पलोयंती’त्यादि (५७-३), यावदेषा निषिद्धापि न तिष्ठति तावदसौ तथैव तामुदकं प्रक्षिपन्ती विहाय गतस्ततः सा ‘ताहे
- 25 पयोयत्तेति’त्ति तावत्प्रवर्तितवती भूमौ करकेणोदकमिति गम्यते यावदसौ अदृश्यो जातः, ‘ओयल्ल’त्ति मृता । ‘मोक्खाणासासयादोस’त्ति (६२-६), यदि कर्मोपक्रम्यते अप्राप्तकालमपि तर्ह्युक्तनीत्या-ऽकृतागमकृतनाशौ प्राप्नुतः ततश्च मोक्षेऽप्यनाश्वासः, अकृतस्यापि सिद्धानां कर्मण आगमन-प्रसङ्गात्संसारप्राप्तेः कृतनाशाच्च सर्वसंसारिणां मुक्तिप्राप्तेरिति भावः, उत्तरमाह-‘न ही’त्यादि, अग्निकरोगो-भस्मक व्याधिः । ‘अन्ये तु द्वितीयभङ्ग’इत्यादि (६७-३), सिद्धानामपि

चारित्राद्यभ्युपगमादिति भावः । 'बीयं दुतीयाईए' गाहा (६७-९), अस्या व्याख्या-द्वितीयं तथा
द्वयादींस्त्रयादींश्च भङ्गान् वर्ज्जयित्वा शेषा भङ्गा यथाक्रमं औदयिकऔपशमिकक्षायिकभावेषु
द्रष्टव्याः, 'बीतयं सेसे'ति शेषे-क्षायोपशमिकपारिणामिकभावद्वये द्वितीयवर्ज्जास्त्रयस्त्रयो भङ्गा
भवन्ति, एतेषां भङ्गानां विषयमाह-'भवमिच्छे'त्यादि (६७-९), अयमत्र भावार्थः- इह सादिः
सपर्यवसान इति प्रथमो भङ्गः सादिरपर्यवसान इति द्वितीयः अनादिः सपर्यवसान इति तृतीयः 5
अनादिरपर्यवसान इति चतुर्थः, तत्र द्वितीयं वर्ज्जयित्वा शेषास्त्रय औदयिके भवन्ति, एतेषां च
विषयः प्रथमभङ्गस्य भवो नारकादिः, शेषभङ्गद्वयस्य तु वृत्तिकारोक्तनीत्या विषयो मिथ्यात्वं,
औपशमिके तु द्वयादिभिर्वर्जितैराद्य एवावशिष्यते, तस्य च विषयः सम्यक्त्वं, क्षायिकस्य तु
त्र्यादिभिर्वर्जितैराद्यभङ्गद्वयमवशिष्यते, यतोश्च यथासङ्ख्यं वृत्तिकृदुक्तनीत्या चरणं सम्यक्त्वं च
विषयः, क्षायोपशमिके तु द्वितीयवर्ज्जास्त्रयो भङ्गा भवन्ति, तत्र प्रथमभङ्गस्य चत्वारि ज्ञानानि 10
विषयः शेषभङ्गद्वयस्योक्तनीत्या 'इयर'ति अज्ञानं विषयः, पारिणामिके तु द्वितीयवर्ज्जास्त्रयो भङ्गाः,
तेषां यथासङ्ख्यं परमाण्वादयो भव्यत्वं च विषय इति गाथार्थः। 'तस्याद्धाकालस्वरूपत्वा'दिति
(६८-७), प्रमाणकालो हि दिवसरात्रिलक्षणोऽद्धापर्याय एव पर्यायश्च भाव एवेति भावार्थः । 'गतं
मूलद्वारगाथे'त्यादि (६९-७), ननु 'पथं किर देसित्ता'इत्यादिना यावद्गणधरवक्तव्यता समाप्ता
तावन्महावीरलक्षणस्य गणधरलक्षणस्य च द्रव्यस्य मिथ्यात्वादिभ्यो निर्गमं प्रतिपादयता द्रव्यनिर्गमः 15
समर्थितो भवति, क्षेत्रकालभावरूपस्तु निर्गमोऽद्याप्यव्याख्यात एव, ततश्च तस्मिन् तृतीये द्वारेऽसमाप्ते
किमिति 'उद्देसे निद्देसे य निग्गमे'त्यादिमूलद्वारगाथायाश्चतुर्थपञ्चमद्वाररूपौ क्षेत्रकालौ
व्याख्यातावित्याशङ्क्याह-'इह च क्षेत्रकाले'त्यादि, क्व निर्गमाङ्गता क्षेत्रादीनां व्याख्यातेति
चेदुच्यते-"नामं ठवणा दविए खेते काले तहेव भावे अ । एसो उ निग्गमस्सा निक्खेवो
छव्विहो होइ" (१४५)ति अस्यां गाथायां, अयं चात्र भावार्थः :-इह निर्गमान्तर्गतौ क्षेत्रकालौ 20
सामान्यौ, सर्वस्यापि वस्तुनो निर्गमे विचार्येऽनयोरवतारात्, मूलद्वारगाथान्तर्गतौ च क्षेत्रकालौ
प्रस्तुतसामायिकविषयत्वेन महसेनवनप्रथमपौरुषीरूपत्वाद्विशेषरूपौ, विशेषे च व्याख्याते सामान्यं
व्याख्यातमेव भवतीति प्रस्तुतावपि निर्गमान्तर्गतौ क्षेत्रकालौ विहाय विशेषरूपत्वान्मूलगाथाप्रतिबद्धौ
व्याख्यातवान् सूरिः, तद्व्याख्याने च सामान्यरूपनिर्गमान्तर्गत-क्षेत्रकालव्याख्या कृतैव भवति, एवं
च लाघवसिद्धिः स्याद् अतो नामस्थापनाद्रव्यरूपो निर्गमः पूर्वं व्याख्यातः क्षेत्रकालौ तूक्तनीत्या 25
व्याख्यातौ, अतो भावनिर्गम एवावशिष्यते, तमिदानीं व्याख्यानयति, स्यादेतद्-यथा-
मूलगाथान्तर्गतक्षेत्रकालयोः प्रस्तुतसामायिकविषयत्वेन विशेषरूपता तथा निर्गमस्यापि कस्मा-
न्नेष्यते ?, तस्यापि तद्विषयत्वान्मूलद्वारगाथापठितत्वात्, तदयुक्तं, अभिप्रायापरिज्ञानाद्, भावनिर्गम
एव ह्यत्र प्रस्तुतसामायिकविषयतयाऽभिप्रेतो द्रव्यादीनां तु तदुपकारित्वमात्रादेव निर्गमान्तर्गतता

- अमुख्यैव, तथा च तस्यामेव निर्गमप्रतिपादकगाथायां वृत्तिकृतोक्तम्—अत्र त्वधिकारः प्रशस्त-
 भावनिर्गममात्रेणैव शेषैरपि निर्गमाद् गत्वादिति, तस्मान्मुख्यतया प्रस्तुतसामायिकविषय-
 त्वाग्निर्गमान्तर्गतक्षेत्रकालयोः सामान्यरूपतैवेति, यद्येवं भावनिर्गमोऽपि तर्हि नेह वक्तव्यो यतो
 5 क्षेत्रं महसेनवनं कालः प्रथमपौरुषीलक्षणो भावश्च भावपुरुष इति, स च भावपुरुषो 'दव्वाभिलावचिन्धे'
 इत्यादि गाथायां वक्ष्यति । 'अथवा भावेत्ति-भावनिर्गमप्ररूपणा-यामधिकृताया'मित्यादि
 (७२-१०), भवताऽपि चोक्तं क्षेत्रकालपुरुषाणां निर्गमाङ्गता व्याख्यातैव, न पुनरिदं त्वयाऽप्युक्तं-
 क्षेत्रकालभावानां निर्गमाङ्गता प्रतिपादितैवेति, तदेवं भावनिर्गम-प्रतिपादनमिहासङ्गतमेव, सत्यं,
 किन्तु निर्गमप्रतिपादकगाथायां यदुक्तं भावश्च भावपुरुष इति, अत्र तु यदा भावेन क्षायिकादिना
 10 उपलक्षितः पुरुषो भावपुरुषः इति व्युत्पत्तिः क्रियते तदा 'खड्गयम्मि वट्टमाणस्से निग्गय'मित्यादिना
 क्षायिकभावोपलक्षितमहावीरलक्षणपुरुषाग्निर्गतमिदं सामायिकमित्यादिप्ररूपणं न किञ्चिद्विरुध्यते,
 यदा तु भावपुरुष इति शुद्धपुरुष इति व्याख्यायते तदा 'दव्वाभिलावचिन्धे' इत्यादिगाथाप्रतिपादित
 एव भावपुरुष इति न दोषः, इदं चात्र पुरुषद्वयमप्यभिप्रेतं लक्ष्यते, 'खड्गयम्मि
 15 वट्टमाणस्से'त्यादिगाथोपन्यासाद् दव्वाभिलावेत्यादिवक्ष्यमाणत्वाच्चेत्यलं प्रसङ्गेन, अत्र च
 निर्गमद्वारव्याचिख्यासयेत्यस्यानन्तरं क्वचिदाहशब्दस्य पाठो दृश्यते स चाशुद्ध एव लक्ष्यते।
 'तन्तुसंयोगे'त्यादि (७४-६), तन्तुसंयोगा असमवायिन इति योगः, पटस्येति गम्यते, हेतुमाह—
 पटाख्यं यत्कार्यरूपं तन्त्वपेक्षया द्रव्यान्तरं तस्माद्दूरवर्तित्वाद्, एतदपि कुत इत्याह—कारणं यत्तन्तुरूपं
 द्रव्यान्तरं च तत् पटापेक्षया, तद्धर्मत्वात्संयोगानां, यो ह्यन्यधर्मः सोऽन्यस्य दूरत एव भवति,
 संयोगाश्च द्वयादितन्तुमीलनरूपास्तन्तुधर्मत्वात्पटाख्यकार्यस्य दूरवर्तिन इत्यसमवायिकारणरूपाः ।
 20 'निर्वर्त्य चे'त्यादिकारिका (७५-६), अस्या व्याख्या—निर्वर्त्यं विकार्यं प्राप्यं वा यथाक्रमं
 ओदनकाष्ठभास्करादिकं वस्तु क्रियाफलं 'कर्तुरीप्सितं' (पा-१-४-४९) क्रियाविषयत्वेनेष्टमित्यर्थः
 तत्कर्म भवतीति योगः, कथम्भूतं?—दृष्टदृष्टसंस्कारं निर्वर्त्यं विकार्यं वा कटादिकर्मणि शलाकारचनादिः
 कश्चिद् दृश्यते संस्कारो न प्राप्ये आदित्यं पश्यतीत्यादाविति तद्दृष्टदृष्टसंस्कारं, अनया च कारिकया
 निर्वर्तनादिक्रियाविषयत्वेनेष्टमेव कर्म भवतीति प्रतिपादितमिति प्रकृते उपन्यस्ता । 'तथा
 25 सम्प्रदानमि'त्यादि (७५-८), कुम्भकारादिना निष्पद्यमानस्य घटस्य सम्प्रदानं—जनपदस्तस्य
 जनपदलक्षणस्य सम्प्रदानस्य कर्मणा—कार्येण घटलक्षणेन करणभूतेनाभिप्रेतत्वाद्दित्सया व्याप्तत्वाद्,
 यदि नाम घटदित्सया जनपदलक्षणं सम्प्रदानं व्याप्तं तथापि कथं जनपदलक्षणस्य सम्प्रदानस्य घटं
 प्रति कारणता इत्याह—'तं सम्प्रदानविशेषमन्तरेण तस्य घटस्याभावात्' (७५-९), यदि हि

निर्वर्त्यघटो यस्मै दातव्यः स एव जनपदादिर्न स्यात्तर्हि घटस्याकरणमेव श्रेयः, अतो घटक्रियाऽन्यथानुपपत्तेः कारणमेव सम्प्रदानं, प्रयोगश्चात्र-यो यमन्तरेण न संभवति स तस्य कारणं, यथा घटस्य मृत्पिण्डो, न च भवति कर्तृकरणकर्म-सम्प्रदानापादानाधिकरणकारक-षट्कान्तर्गतैकतरस्याप्यभावे घटादि कार्यजातं, तस्मात्षण्णामपि कारकाणां कार्ये प्रति कारणताऽभ्युपगन्तव्या । 'मतिश्रुते त्वि' त्यादि (८२-११), बाह्यलिङ्गरूपं यदिन्द्रियलक्षणं कारणं 5 तदपेक्षणात्परोक्षत्वेन विशिष्टप्रत्ययत्वाभावाच्चैतयोर्ग्रहणमिति भावः, अवध्यादीनां भवति प्रत्यक्षताऽनयोर्नेत्यत्र का युक्तिरित्याद्यत्र बहुवक्तव्यं । 'द्वयोर्द्वयोरि'त्यादि (८५-१), यत्र पूर्वं विशेषणमुच्चार्य ततो विशेष्यमुच्चार्यते सा आनुकूल्येन गमनाद्गतिरुच्यते व्यत्ययोच्चारणे त्वागतिः एताभ्यां च जीवादिपदार्थस्वरूपं लक्ष्यते-विचार्यते इतिकृत्वा लक्षणमेते भवतः । 'रूवी घडो'ति गाहा (८६-६), 'नीलोत्पलं चे'ति, चशब्दोऽप्यर्थे तस्य च व्यवहितः सम्बन्धः, ततश्च न 10 केवलमिह सिद्धान्ते, लोकेऽपि विकल्पनियमादयो भङ्गाः पूर्वपदव्याहतादिस्वरूपा भणिता इति योगः, विकल्पे-एकस्मिन् पक्षे नियमो यस्य स विकल्पनियमः स आदिर्येषां उभयानियमोभयनियमानां ते तथा, तत्र रूपी घट इति पूर्वपदव्याहतः, कथमिति चेदुच्यते-घटो रूप्येव, रूपी पुनर्घटः पटो वा भवति, एवं शेषभङ्गेष्वपि भावना कार्या, चूतो द्रुम इत्युत्तरपदव्याहतः, नीलोत्पलमित्युभयपदव्याहतः, जीवः सचेतन इत्युभयपदाव्याहतः, अत्राद्यौ विकल्पनियमौ तृतीय उभयानियमः चतुर्थस्तूभयनियम 15 इति गाथार्थः । द्रव्यतो नानाता दर्शिता क्षेत्रकालभावानानातां त्वतिदिशन्नाह-'एवमेकादिप्रदेशे'त्यादि- (८६-११), तत्र क्षेत्रतस्तद्द्रव्यनानाता-एकप्रदेशावगाढानां परस्परतो भिन्नता अन्यद्रव्यनानाता-त्वेकप्रदेशावगाढस्य द्विप्रदेशावगाढादिभ्यो भिन्नता कालतस्तद्द्रव्यनानाता-एकसमयस्थितीनां परस्परतो भिन्नता अन्यद्रव्यनानाता त्वेकगुणकालकस्य द्विगुणकालकादिभ्यो भिन्नतेति भावनाऽत्र द्रष्टव्या । भोमसुमिणगाहा (८७-३) भौमं-भूकम्पादि स्वप्नः प्रतीतः आन्तरिक्षं-गान्धर्वं नगरादि दिव्यं- 20 व्यन्तरादिकृतमद्दृष्टहासादि आङ्गं-शिरःस्फुरणादि स्वरनिमित्तं तु 'सज्जं रवइ मयूरो' इत्यादिलक्षणं स्त्रीपुरुषादीनां सामुद्रिकप्रतिपादितं व्यञ्जनं-मषतिलकादि, एतच्चाष्टप्रकारमपि लक्षणं भवति अनेनापि शुभाशुभस्य लक्ष्यमाणत्वादिति । 'तथा लक्षणमिद'मिति (८८-६), तथाशब्दो द्रव्यलक्षणापेक्षो यथाऽनन्तरोक्तं द्रव्यलक्षणं तथा भावेऽपि लक्षणं इदमिति, यद्दृत्तावुक्तं तथा 'भावानामौदयिकादीना'मित्यादिना, एतच्च चेतसि व्यवस्थितमिदमा व्यपदिशति निर्युक्तिकृद्, 25 अत एव च 'अहवावि भावलखण'मित्यत्र अथवाशब्द उपपन्नो भवति, अन्यथा हि पूर्वं पक्षान्तरस्य भावलक्षणे दर्शितत्वान्निरर्थक एव स्यादिति । 'निलयनप्रस्थके'त्यादि (९१-७), तत्र निलयनं वसनमित्यनर्थान्तरं, तद्दृष्टान्तो यथा-कश्चित्केनचित्पृष्ठः क्व वसति भवान् ?, स प्राह-लोके तत्रापि जम्बूद्वीपे तत्रापि भरतक्षेत्रे तत्रापि मध्यमखण्डे तत्राप्येकस्मिन्जनपदे नगरे गृहे इत्यादीन्सर्वानपि

- विकल्पात्रैगम इच्छति, प्रस्थको-धान्यमानविशेषस्तद्दृष्टान्तो यथा-तद्योग्यं काष्ठं वृक्षावस्थायामपि तदनुकीर्तिकं स्कन्धे कृतं गृहमानीतमित्यादि सर्वास्वप्यवस्थासु नैगमः प्रस्थकमिच्छति, ग्रामोदाहरणं यथा-विवक्षितग्रामवास्तव्यप्रधानकतिपयपुरुषदर्शनेऽपि ग्रामोऽसावितीच्छति नैगमः । 'भमराइ गाहा'- (९३-१०), इह भ्रमरकोकिलादिः कृष्णतयोपलभ्यमानोऽपि निश्चयमतेन पञ्चवर्णः,
- 5 शेषवर्णचतुष्टयं हिन्यग्भूतत्वात्तत्र न दृश्यते न पुनर्नास्तीति प्रतिपद्यतेऽसौ, तथा प्रज्ञप्तिः- 'भमरे णं भंते ! कइवण्णे कइग्ंधे कइरसे, कइफासे ? , गोतमा—इत्थं दो नया कज्जंति, तंजहा-निच्छयनए य वावहारियनए अ, वावहारिअनयस्स कालए भमरे, निच्छयनयस्स पंचवण्णे दुग्ंधे पंचरसे अट्टफासे इत्यादि, एवं नीललोहितपीतशुक्लतया व्यवहारतोऽवगतेष्वपि वस्तुषु निश्चयतः पञ्चवर्णताऽवगन्तव्या, तदेवं भमरादौ निश्चयनयमतेन पञ्चवर्णे निश्चिते सति व्यवहारस्य को
- 10 निश्चयार्थ इत्याह-'सो विणिच्छयत्थो'ति (९४-१), स विनिश्चयार्थ इति ज्ञेयः, क इत्याह- यत्तदोर्नित्याभिसम्बन्धाच्छेषवर्णेषु सत्स्वपि यः कृष्णोऽयमित्यादिरूपो विनिश्चयः समुत्पद्यत इति गम्यते, 'जम्मि वा जणवयस्स अत्थे'ति, विनिश्चय इतीहापि सम्बध्यते, ततश्च यस्मिन्वा कस्मिंश्चिदर्थे जनपदस्यगोपालाङ्गनादिरूपस्य नामथापनाद्रव्यभावानामन्यतररूपेण अतीतानाग-
- 15 तवर्तमानान्यतररूपेण वा निश्चयः समुत्पद्यते स विनिश्चयार्थः, किमुक्तं भवतीति तात्पर्यार्थमाह- 'जो गेज्झो'ति, अन्येषु सत्स्वपि बहुष्वशेषगोपालाङ्गनादिजनपदस्योद्भूतशक्तितया यो ग्राह्योऽंशः स विनिश्चयार्थः तदर्थं व्रजति व्यवहार इति गाथार्थः। यस्मिन्नेवांशे जनपदस्य निश्चयो भवति किमित्यसौ तमेव गमयति सतोऽपि शेषांशान्मुञ्चतीत्याह-'पहुतरउत्ति य'इत्यादि, स एव बहुतरांशो यत्र जनपदस्य निश्चय उत्पद्यत इति तमेवांशं गमयति-व्यवहारपथमवतारयति, येषु त्वंशेषु लोकस्य निश्चयो न भवति तान्सतोऽपि मुञ्चति व्यवहारो नयः, किं कुर्वन् ? लोकं-लोकव्यवहारमिच्छन्,
- 20 कया ?-संव्यवहारपरतया, संव्यवहारस्वरूपत्वादेव तस्येति गाथार्थः । 'प्रति प्रति वोत्पन्नमि'ति (९४-७), एकैकं स्वामिनमाश्रित्योत्पन्नं, एतदेवाह-'भिन्नव्यक्ती'त्यादि, भिन्ना व्यक्तयः-स्वामिन्यो यस्य तत्तथाभूतं, ऋजुसूत्रो हि वर्तमानक्षणभाव्येव वस्त्विच्छति तदपि भिन्नव्यक्तिस्वामिकं, तन्मतेन हि यद्देवदत्तस्य वित्तं तद् यज्ञदत्तस्यावित्तमेव, तदपेक्षया वित्तकार्याकारणाद्, यज्ञदत्तस्यापि यद्वित्तं तद्देवदत्तस्याप्यवित्तमेव तत एव हेतोः, तस्माद्द्वयोरपि वित्तयोर्भिन्नस्वाम्यपेक्षयैव वित्तत्वमिति
- 25 भिन्नव्यक्तिस्वामिता । 'ऋ जुसूत्रः ऋ जुश्रुतो वे'ति (९४-८), शब्दद्वयस्य यथाक्रमं व्युत्पत्तिमाह-'तत्र ऋजु-वर्तमान'मित्यादि । 'नामस्थापनाद्रव्यविरहेण समानलिङ्गवचने'त्यादि (९५-५), लिङ्गं च वचनञ्च लिङ्गवचने समाने लिङ्गवचने येषां ते च ते पर्यायध्वनयश्च-इन्द्रः शक्रः पुरन्दर इत्यादयस्तद्वाच्यत्वेन च, तदनेनातिक्रान्तवक्ष्यमाणनयद्वयाद्भिन्नताऽस्य सूचिता, अतिक्रान्तनयो हि नामादिचतुर्विधमपि भिन्नलिङ्गवचनपर्यायध्वनिवाच्यमेव च वस्त्विच्छति अयं तु भावरूपमेव

समानलिङ्गवचनपर्यायध्वनिवाच्यमेव च तदिच्छतीत्यनयोर्भेदः, वक्ष्यमाणस्त्वेकस्मिन्वस्तुन्येक एव ध्वनिः प्रवर्तते न समानलिङ्गवचना अपि बहव इत्यभिमंस्यते, अतो नयद्वयादप्यस्य भिन्नता, एवमन्येष्वपि नयेषु विशेषणानि यथासम्भवं पूर्वोत्तरनयभिन्नतासूचकत्वेन द्रष्टव्यानि । 'तस्यार्थपरिग्रहादि'त्यादि (९५-६), तस्य-प्राधान्येनाङ्गीकृतशब्दस्य वाच्यत्वेन सम्बन्धी योऽर्थो घटादिलक्षणस्तं परिगृह्णाति, नयो-ज्ञानविशेष इत्युपचारात्सोऽपि ज्ञानस्वरूपो नयः शब्द इत्युच्यते । 5

'न च भिन्ने-त्यादि (९५-७), ननु भिन्नवचनत्वादेकत्वाभावे कुटवृक्षवदित्युदाहरणमसङ्गतं कुटश्च वृक्षश्च कुटवृक्षौ ताविव कुटवृक्षवदितति, न ह्यत्र क्वचिद्वचनभेदोऽस्ति, सत्यं, स्यादेतद्-यद्येकवचनान्तपदद्वयस्यात्र समासोऽभिप्रेतः स्यात् किन्तु कुटश्च वृक्षौ चेति समस्य वतिः क्रियत इत्यस्ति वचनभेदः, ननु भवत्वेवं तथाप्ययुक्तमिदमुदाहरणं, नह्यत्र वचनाभेदेऽपि कुटवृक्षशब्दयोः पर्यायता युज्यते भिन्नजातीयवस्तुवाचकत्वात्, तथाहि-कुटशब्देन घट उच्यते वृक्षशब्देन तु 10 शाखादिमान्पदार्थः तत्कुतो वचनाभेदेऽप्यनयोः पर्यायशब्दता, नैवं, भिन्नजातीयवस्तुवा-चित्वादित्यस्यासिद्धत्वाद्, यतः कौ-पृथग्व्यामतीति व्युत्पत्तैः कुटशब्देन वृक्ष एवात्र विवक्षित इत्यनयोः पर्यायशब्दता, क्वचित्तु कूटवृक्षवदिति पाठस्तत्र निर्व्विवादं कूटशब्देन वृक्ष एवाभिधीयत इति, अस्माकं तावदयं सम्प्रदायः, सुधिया त्वन्यथापि भाव्यमिति । 'न स्थानभरणक्रिया'मिति (९७-७), स्थानस्थस्यैव भरणक्रिया स्थानभरणक्रिया तां न विशेषयतीत्यर्थः, यदा स्थानस्थित एव 15 जलादिना भ्रियते तदा घटो न भवति किन्तु योषिन्मस्तकारूढो जलाहरणचेष्टां कुर्व्वन्नेवेति भावार्थः । समाप्ता नयाः । 'तद्व्यतिरेकेणे'त्यादि (९९-९), सूत्रार्थोपनिबद्धवस्तुव्यतिरेकेणाप्यर्थसम्भवादित्यर्थः, न ह्यभिलाप्यवस्तूनि सर्वाण्यपि सूत्रे निबद्धानि, तदुक्तं-"पण्णवणिज्जा भावा अणंतभागो उ अणभिलप्पाणं । पन्नवणिज्जाणं पुण अणंतभागो सुअनिबद्धो ॥१॥" अतः सूत्रानिषद्धवस्त्वपेक्षया युक्तोऽध्याहार इति, 'विस्तरेणे'ति विशेषयति, 'विरोधाविरोधे'त्यादि (१०१-४), नैगमस्य 20 विशेषानभ्युपगच्छतः सङ्ग्रहेण सह विरोधः, सामान्याभ्युपगमेन त्वविरोधः, व्यवहारस्यापि ऋजुसूत्रेण साद्धं विशेषाभ्युपगमेऽविरोधोऽक्षणिकवस्त्वभ्युपगमेन तु विरोध इत्यादिको योऽसौ नयानां परस्परं विरोधाविरोधसम्भवविशेषः स आदिर्यस्य शेषनयवक्तव्यताविस्तरस्य तेन विरोधाविरोधसंभवविशेषादिना विस्तरेण नयानामपृथक्त्वे समवतार आसीदित्यर्थः । इतो वैरस्वामिवक्तव्यता । 'अत्राहिं महिलादी'त्यादि (१११-३), निकटगृहादिवर्तिनीभिरन्यस्त्रीभिर्वैरस्वामिमाताऽभिहिता-एनं दारकं 25 एतस्मै स्वभर्त्रे साधुवेषधारिणे 'उव्विट्ठेहि'त्ति समर्पय 'ततो कहिं नेहिइ'त्ति क्वैनं दारकं त्वया अर्पितमसौ नेष्यति ? ततो निर्गतिकत्वात्त्वामेव प्रतिपत्स्यत इति भावः । 'अहोधारं'ति (११४-१०), अहः सर्वमपि व्याप्य धारातोयबिन्दुपरम्परालक्षणा यत्र तत्तथाभूतं । 'एन्तगंपी'त्यादि एयंतगंपि वृ० (११६-४), आगच्छन्तमप्यालापकमुद्धोषयन्नास्ते । 'सद्दपडियं'ति (११७-१),

- शब्दः पतितो-बृहत्त्वाद्वापितया सर्वदिक्षु यस्यां सा तथा, बृहच्छब्देन नैषेधिकी चकुरित्यर्थः।
 'उत्सारकण्ठो'ति (११८-७), यत्रैकस्मिन्नेव दिने बहुदिवसयोग्यसूत्रस्य वाचना दीयते स
 उत्सारकल्पः 'अम्मोगइयाए'ति (१२१-२), अभिमुखो निर्गत इत्यर्थः । 'तडिउ'ति (१२६-३),
 अभिधानमेतत्तस्या 'तुब्भे गहेह'ति (१२६-४), ग्रथयत तावत्पुष्पाणि यूयमित्यर्थः ॥ इत
 5 आर्यरक्षितचरितं- 'तेहिं पारद्धो'ति (१३४-६), राजा स्वल्पपरिवार आसीद्देवेन च पूर्वमेव
 बहवस्तापसा विकुर्विता आसन्नितिभावः । 'तंपी'ति (१३९-७), तस्य गृहं वदनं-तोरणमाला
 'अग्घेण'ति (१३९-८), अक्षतपात्रवस्त्रादिना 'पज्जेणं'ति प्रशस्तकुसुममिश्रजलादिना 'तेवि
 सुविणय'मित्यादि, (१४४-१) यथा-वैरस्वामिन्यध्ययनार्थमागते भद्रगुप्ताचार्याः क्षीरभृतनिज-
 पतद्ग्रहकमागन्तुकेन पीतं ददृशुस्तथा वैरस्वाम्यपि स्वप्नमद्राक्षीत्, केवलं तेन किञ्चिदुद्धरितं क्षीरं
 10 दृष्टं यथा च भद्रगुप्ताचार्यैः स्वप्नार्थः परिणमितस्तथा एभिरपीत्यर्थः । 'अज्जवइरा भणंती'त्यादि
 (१४४-६) वैरस्वामिना आर्यरक्षित उक्तः-कुरु त्वं, किमित्याह- 'जइतं'ति, ननु जविकं किमुच्यत
 इत्याह- 'एअं परिकम्मं एयस्स'ति यथा श्रीधरादि पाठ्याः सङ्कलनादीनि परिकर्माणि तथा
 जविकान्ययेतस्य दशमपूर्वस्य परिकर्मभूतानि, ततश्च जविकलक्षणपरिकर्मश्रुताध्ययनं कुरु येन
 दशमपूर्वाध्ययनयोग्यो भवसीत्यर्थः । 'अहिगते'ति (१४८-६), अधिगतजीवादितत्त्वा 'चिन्तेई'-
 15 त्यादि सा श्राविका चिन्तयामास-मैवं भवतु यदुत वयमत्र नगरे ऊर्जितं-समाहात्म्यं जीवित्वा ततो
 'देहबलियाए'ति (१४८-७), भिक्षया वृत्तिं करिष्याम इति । 'जुयलएणं कुंडियाइ'ति (१५०-
 १), कुण्डिया नाम शौचार्थं करपत्रिका तथा युगलकेन च-अडुकच्छाबन्धयोग्येनेकैनाधःपरिधानेन
 द्वितीयेन तु प्रावरणेन सार्द्धं प्रव्रज्यामङ्गीकरोमीत्यर्थः । 'बत्तीसं सीसे'त्यादि (१५५-१),
 द्वात्रिंशन्मोदकलाभनिमित्तसूचिताः परम्परया युष्मत्सन्तानव्यवस्थापका द्वात्रिंशच्छिष्या भविष्यन्तीति
 20 भावः। 'वइदिस'ति (१५६-४), उज्जयिन्यां, 'सुत्तमंडलीए'ति (१५८-६) सूत्रपाठकयतिमण्डल्यां।
 'अइसय' गाहा 'साणुगगहो'गाहा (१५९-२), अत्र च द्वितीयगाथायां क्रिया, विष्वक्-पृथग्
 अकाशीदार्यरक्षित इति प्रक्रमाद्गम्यते, कान्?-अनुयोगान्-चरणकरणानुयोगादीन् केन?- 'कालियसुअं
 च इसिभासियाइं' इत्यादिगाथावक्ष्यमाणश्रुतविभागेन नयाँश्च-नैगमादीन् अकार्षीदिति वर्तते, कथम्भूतान्?
 - सुष्ठु निगूहितो-व्याख्यानिरोधेन छत्रीकृतो विभागो येषां ताँस्तथाभूतान्, किमर्थं?-सुखग्रहणादिनिमित्तं,
 25 आदिशब्दाद् धारणादिपरिग्रहः, एतच्च कृतवान् कथम्भूतः?-शिष्यान् प्रति सानुग्रहः, किं कृत्वा ?-
 ज्ञात्वा क्षेत्रमित्यनुस्वारोऽलाक्षणिकः क्षेत्रकालानुभावं आत्मव्यतिरिक्तशेषपुरुषाँश्च मतिः-अर्थग्रहणविषया
 मेधा-सूत्राध्ययनविषया ताभ्यां परिहीणान्, कथम्भूतः सन्नेतज्जानातीत्याह-श्रुतातिशये कृतोपयोग
 इति गाथाद्वयार्थः ॥ एवमनुयोगपृथक्करणे नयाविभागकरणे च सामान्येनोक्तेऽपि कारणे पुनरपि
 नयाविभागकरणे विशेषतः सविस्तरं कारणमाह-'सविसये'त्यादि गाथाद्वयं (१५९-४), अस्य

व्याख्या-इह शिष्यास्त्रिविधाः- केचित्तुच्छमतयोऽपरिणतजिनवचनरहस्या अपरिणामाः, परे त्वेकान्तक्रियाप्रतिपादकाद्येकनयमतवासितान्तःकरणा उत्सर्गमोहितचेतसोऽतिपरिणामाः, अन्ये तु मध्यस्थवृत्तयः परिणतजिनवचसः परिणामा इत्यभिधीयन्ते, तत्र ये अपरिणामास्ते नयानां यः स्वः स्व आत्मीयो विषयो ज्ञानमेव श्रेय इत्यादिस्तमश्रद्धानाः, ये त्वतिपरिणामास्तेऽपि यदेवैकेन नयेन ज्ञानं प्रधानं मुक्त्यङ्गं क्रिया वेत्यादि किञ्चिदुक्तं तदेव तन्मात्रं प्रमाणतया गृह्णन्त एकान्तनित्या- 5
नित्यवस्तुप्रतिपादकनयानां परस्परं विरोधं मन्वाना मिथ्यात्वं मा गमन्, येऽपि परिणामा उक्तस्वरूपास्ते यद्यपि मिथ्यात्वं न गच्छन्ति तथापि विस्तरेण नयैर्व्याख्यायमानैर्ये सूक्ष्मविचारादयो बहवो भेदा भवन्ति तान् ग्रहीतुमशक्ता भवेयुरिति मत्वा आर्यरक्षितसूरिभिः ततः कालिके इत्युपलक्षणत्वात् सर्वास्मिन्नपि श्रुते नयविभागो-विस्तरव्याख्यारूपो न कृतः, ततः प्रभृति निरुद्ध इत्यर्थः, इति गाथाद्वयार्थः ॥ 'न स्कन्धवद् बद्ध'मिति (१६७-१), यथाऽणुस्कन्धो निबिड- 10
परिणतिरूपतयाऽन्योऽन्याविभागेन बद्धो नैवं कर्मेत्यर्थः । ननु बोटिका अपि निह्वा एव तत्किमिति 'बहुरयपप्से'त्यादिगाथायां बहुरतजमालीत्यादि गाथाद्वये च तदुपन्यासो न कृतः?, विशेषणार्थखलुशब्दसूचितत्वेन प्राग्व्याख्याता एवेति चेत्, नैवं, बहुरतादिवत् साक्षात्कस्मान्नोपात्ताः?, सत्यं, किन्तु ये द्रव्यलिङ्गादिना किञ्चित्सादृश्यं बिभ्रति त एवैहोपादेयत्वेनाभिमताः, ये तु द्रव्यलिङ्गतोऽपि भिन्ना अतीव विसंवादिनो बोटिकास्ते भिन्नद्रव्यलिङ्गा मिथ्यादृष्टयो भेदेनैवाग्रे 15
वक्ष्यन्ते, यद्येवं निह्ववप्रभवनगरप्रतिपादकद्वारगाथायां किमिति तन्नगरोपन्यास इत्याशङ्क्याह- 'वक्ष्यमाणभिन्नद्रव्ये'त्यादि (१६८-१०), यदि पुनरिह तन्नगराद्युपन्यासो न स्यात् तदा तद्वक्तव्यतावसरे द्वारगाथान्तरं कर्तव्यं स्याद्, अथैवं ब्रूयात् कृतेऽप्यत्र तन्नगराद्युपन्यासे 'रहवीरपुरं नगरं दीवगमुज्जाणं मित्यादिगाथास्तद्वक्तव्यतावसरे वक्ष्यन्त एव तत्किमत्र लाघवमिति ?, यद्येवं बहुरतादि- 20
नगराणामपीहोपन्यासोऽनर्थकस्तद्वक्तव्यतावसरेष्वपि सविस्तरं तन्नगरादेर्वक्ष्यमाणत्वाद्, विशेषविवरणं वक्ष्यमाणमिति चेद् अत्रापि तत्समानमित्यलं प्रपञ्चेन । 'महातवोतीरप्यभ' इत्यादि (१८५-२), राजगृहाद्बहिर्वैभारगिरेर्निकटवर्ती पञ्चधनुःशतायामविस्तरजलाशयाभिधानविशेषोऽयमिति भावः । 'दृष्टान्तोऽपि न साधनधर्मे'त्यादि (१९५-६)जीवात्कर्म न वियुज्यते इत्यादौ प्रयोगे जीवस्य स्वकीयदेशा दृष्टान्तत्वेनोपन्यस्तास्तेषु च यत्त्वया साधनत्वेनोपन्यस्तमन्योऽन्याविभागेन युतत्वं-मीलनं परस्परं बन्ध इतियावत् तत्र सिद्धं, न हि ते जीवाद्भेदेन व्यवस्थिताः सन्तोऽन्यतः कुतश्चि- 25
दागत्यान्योऽन्याविभागेन सम्बध्यन्ते, कुत इत्याह-ताद्रूप्येण-एकत्र पिण्डीभूतत्वेन अनादिसिद्धत्वात्तेषां, स्वप्रदेशवत् जीवात्कर्माप्यभिन्नं भविष्यतीत्याह-'भिन्नं चे'त्यादि (१९५-७) । यदशनादि निह्ववनिमित्तं कृतं तत्परित्यागे परिभोगे वा भाज्यमिति व्याख्याद्वयेनोक्तं, कथम्भतं पुनस्तदशनादीति दर्शयति-'तत्र भाज्यं मूल'इत्यादि (२०८-४), अयं च गाथावयवः पक्षद्वयेऽपि समान इति व्याख्याद्वयं कृत्वा

- पश्चाद्विवृतः ॥ समाप्ता निह्ववाः ॥ 'चतुर्थस्य चे'त्यादि (२१४-२), रूपाणि-पुत्तलिकादीन्यजीवानि रूपसहगतानि तु-सचेतनस्त्र्यादीनि अथवा निर्भूषणानि-रूपाणि भूषणावृतानि तु-रूपसहगतान्यभिधीयन्ते । 'स एव सामायिकादिर्गुण'इत्यादि (२१५-४), पर्यायास्तिकमतेन हि द्रव्यस्यावास्तवत्वात्सर्वेऽपि पदार्था गुणरूपा एवेति प्रसङ्गतः शेषपदार्था अपि सामायिकवद्
- 5 गुणरूपाः सेत्स्यन्तीति सर्वार्थसङ्ग्राहकमादिशब्दं निर्दिशति, य एव द्रव्यास्तिकेन द्रव्यतयाऽभ्युपगतः स एव सामायिकादिरर्थः पर्यायास्तिकमतेन गुणः, अयञ्च गुणशब्दो गाथापर्यन्तादानीयात्र योज्यते आवृत्या स्वस्थानेऽपि योक्ष्यते, युक्तिमाह-यस्मात् 'जीवस्स एस गुणो'त्ति व्यस्तेनाप्येनावयवेन जीवस्य गुणो जीवगुण इति षष्ठीतत्पुरुषसमासः सूचितो द्रष्टव्यः, ततश्चेत्थं प्रयोगद्वारेण तात्पर्यमवसेयं-इह यदेवोत्तरपदेन तत्पुरुषसमासे प्रतिपाद्यते तदेव परमार्थः, तद्यथा-तैलधारा, प्रतिपाद्यते च जीवगुण
- 10 इति षष्ठीतत्पुरुषोत्तरपदेन सामायिकादिर्गुणः तस्मात्स एव गुणः परमार्थसन्, न पुनस्तदतिरिक्तो जीवः, तस्य धारातिरिक्ततैलवत् तत्पुरुषपूर्वपदप्रतिपादितत्वेनौपचारिकत्वादिति भावः । 'अपर्याय'इत्यादि (२१७-९), यद्यपर्याये परिज्ञा नास्ति तर्हि त एव पर्याया वस्तुसन् एवेति पर्यायास्तिकेनोक्ते सत्याह-'न च ते पर्याया'इत्यादि (२१७-१०) । 'एकैकस्ये'त्यादि (२१९-८), तत्र क्षपकश्रेणिप्रपन्नस्य चतुर्ष्वनन्तानुबन्धिषु मिथ्यात्वमिश्रपुञ्जद्वये च क्षपिते सम्यक्त्वपुञ्जस्यापि
- 15 चरमपुद्गलग्रासक्षपणोद्यतस्य वेदकसम्यक्त्वं विज्ञेयं, सदनुष्ठानप्रवृत्तिं कारयतीति व्युत्पत्तेः कारकसम्यक्त्वं सदनुष्ठानवतां चारित्रिणां वेदितव्यं, रोचयत्येव सदनुष्ठानं न तु कारयतीति रोचकं तत्त्वविरतसम्यग्दृष्टीनां, व्यञ्जकं दीपकमित्यनर्थान्तरं, एतत्तु यः स्वयं मिथ्यादृष्टिरपि परेभ्यो जीवादीन् यथावस्थितान् व्यनक्ति तस्याङ्गारमर्दकादेर्द्रष्टव्यं । ननु 'अज्झयणंपि य तिविहं' मित्यादिगाथायामध्ययनमेव व्याख्यास्यते तत्कथमुच्यते श्रुतसामायिकं व्याचिख्यासुरित्याशङ्क्याह-'तस्याध्ययनरूपत्वा'दिति (२२०-१०),
- 20 अध्ययनं श्रुतमित्येकार्थमित्यर्थः । 'साम्प्रतं फलदर्शनद्वारेण'इत्यादि (२२२-९), परो-मोक्षस्तदर्थमिति वक्ष्यमाणफलप्रदर्शनद्वारेण 'अस्ये'ति सामायिकस्य करणं-निर्वर्तनं तस्य विधानं कर्तव्यमेवेदमिति प्रतिपादयिष्यतीत्यर्थः । 'स्थुलसावद्ये'त्यादि (२२३-११), त्रिविधं त्रिविधेनेति यद्भगवत्यां श्रावकस्य प्रत्याख्यानमवाचि तद्राजान्तःपुरिकाद्यासेवनकाकमांसभक्षणादिस्थूलसावद्ययोगविषयं न पुनरेकेन्द्रियसङ्घट्टनादिसूक्ष्मसावद्ययोगविषयमिति । 'जइ किंचि' गाहा (२२४-१), न विद्यते प्रयोजनं येन तदप्रयोजनं-बलिभुक्पिशितादि अप्राप्यं-मेरुशिरःसमुद्भूतचन्दनवृक्षादि यद्येवम्भूतं
- 25 किञ्चिद्वस्तु विशेष्य-तदाश्रित्येत्यर्थः त्रिविधं त्रिविधेन प्रत्याचक्षीत श्रावको न कश्चिदोषः, किंवत् ?-स्वयम्भूरमणाश्रयमत्स्यवद्, यथा स्वयम्भूरमणमत्स्यानां त्रिविधं त्रिविधेन प्रत्याख्याति तथा यदि मध्यमखण्डवर्तिनामप्यत्यन्ताप्रयोजनाप्राप्यवस्तूनां त्रिविधं त्रिविधेन प्रत्याचक्षीत तदा न कश्चिद्विरोध इति गाथार्थः । 'कर्मवेदक'इति (२२४-१२), एतावता ह्यंशेन कृतसामायिकः श्रावकोऽपि

श्रमणवदुच्यते यतोऽसावपि तस्यामवस्थायां यथा श्रमणस्तथा प्रभूतकर्मवेदको भवतीति । 'क्षेत्रनियमं
 त्वि'त्यादि (२२७-३), एतदुक्तं भवति- 'विरई मणुस्स लोए' इति ब्रुवता विरतिर्मनुष्यलोक एव
 भवतीति क्षेत्रनियमः कृतः, सर्ववाक्यानां सावधारणत्वाद्, अयं तु न युज्यते, यतो यदि
 देवापहारादितो मनुष्यलोकादद्भृतृतीयद्वीपसमुद्रलक्षणाद् बहिर्निर्गतस्य नन्दीश्वरादिशाश्वतप्रति-
 मादिदर्शनाद्विरतिलाभः स्यात् तदा किं क्षूयते येन मनुष्यलोकेन तल्लभं नियमतीत्यभिप्रायवतोक्तं 5
 'विशिष्टश्रुतविदो विदन्ती'ति । 'तत्रैकैकः प्रदेशो विदिक्ष्वि'त्यादि (२२८-४), नन्वत्र यतो द्रव्याद्
 दशानां दिशां प्रभव उन्मीलितो भवति तद्रव्यं दिक्त्वेन विवक्षितं, तच्च त्रयोदशभिरेव प्रदेशैर्भवति
 न हीनाधिकैरित्यत्र का युक्तिरिति, उच्यते, इह मध्ये तावदेकः परमाणुरवस्थाप्यते, तं च यदा अपरे
 चत्वारः परमाणवो वेष्टयन्ति तदा षण्णां दिशामेवोन्मीलना भवति न विदिशां, एकस्मा-
 त्परमाणोर्विदिगुत्थानाभावात् षड्दिक्सम्बन्धस्यैव परमाणोरभिधानाद् 'एगपएसोगाढं सत्तपएसा य से 10
 फुसणा' इति वचनाद्, यदि हि परमाणोर्विदिक्सम्बन्धः स्यात्तदा एकादशप्रदेशैव स्पर्शना स्यात् न
 सप्तप्रदेशेति भावः, तस्मान्न पञ्चभिः प्रदेशैर्दिग्दशकस्योन्मीलना भवति, नवभिरपि न भवति, ये
 ह्यपरे दिक्षु चत्वारः परमाणवो व्यवस्थाप्यन्ते तैः पुनरपि दिश एवोत्तिष्ठन्ति न विदिशः
 कोणानामन्तर्निविष्टत्वाद् अतो विदिगुन्मीलनार्थमपरेऽपि चत्वारः कोणेषु व्यवस्थाप्यन्ते इति
 दशदिक्प्रभवं क्षेत्रं त्रयोदशभिः खानुभिर्भवतीति न हीनाधिकैरिति स्थापना (२२८) परमार्थ- 15
 तश्चेतस्येवावधारणीया, वृत्तिकृता तु तदुपदर्शनबद्धाग्रहशिष्यावबोधार्थमेवासौ दर्शिता यथावदस्या
 दर्शयितुमशक्यत्वाद् अभ्युह्या वा प्राज्ञैरिति । 'दो चैव य ह्येति रुअगनिभ'त्ति (२२९-१०),
 रुचको नाम गोस्तनाकारो अष्टाकाशप्रदेशनिष्पन्नो यतो दिशः प्रभवन्ति तत्सदृशमूर्ध्वाधोदिग्द्वयं
 भवतीतिभावः । 'देशविरतिसर्वविरतिसामायिकयोस्त्वि'त्यादि (२३२-३) ननु चाधस्तनभूमिकायां
 प्रज्ञापके धर्मं कथयति उपरितनभूमिकायामधस्ताद्वा व्यवस्थितः सम्भवति सर्वदेशविरत्योः 20
 कश्चित्प्रतिपत्ता, तथा तापदिगप्यादित्यापेक्षैव ततः सवितुरप्यूर्ध्वाधस्तत्सम्भवो घटत एवेति किमित्येवं
 नियमो, नैतदेवं, यतो देशसर्वविरती विशिष्टगुणरूपे न विशिष्टविनयमन्तरेण प्राप्येते यस्तु
 प्रज्ञापकशिरस्यधोभागे वाऽत्यन्तसमश्रेणितया वर्तते स प्रज्ञापकावज्ञाकारित्वात्कथं तदवासिभाग्
 भवेत् ?, सम्यक्त्वश्रुतसामायिकयोस्तु देवनारकाः प्रतिपत्तारः संभवन्ति अत्यन्तव्यवहितत्वेना-
 शातनाभावाद्, आदित्यस्याप्यूर्ध्वाधोदिग्द्वयेऽत्यन्तसमश्रेणिव्यवस्थितसर्वदेशविरतिप्रतिपत्त्रोर्मनुष्यतिरश्चोः 25
 सूक्ष्मेक्षितया विचार्यमाणयोरसम्भव एव लक्ष्यतेऽत एव प्रतिषेधादिति तावदस्माकं सम्प्रदायः,
 सूक्ष्मधिया त्वन्यथाऽपि भाव्यमिति । 'प्रवाहत' इति (२३३-६), सामान्यतो न विशेषतः प्रतिक्षणं
 सर्वभावानामपचीयमानत्वादिति । 'षड्विध'इत्यादि (२३४-४), न चात्र दुष्पमदुष्पमायामत्यन्तविलिष्ट-
 त्वाद्विलवासिषु सामायिकाभाव आशङ्कनीयो, यतः प्रज्ञप्त्यामप्युक्तं- 'उस्सन्नं धम्मसन्नपरिवज्जय'त्ति

- उसन्नमिति प्रायोग्रहणेन ज्ञायते सम्यक्त्वमात्रप्रतिपत्ता कश्चिद्भवत्यपि । दर्शनचारित्रसामायिकस्य शैलेषी' इत्यादि (२३७-५), ननु यथाऽस्य तथा सिद्धस्यापि पूर्वप्रतिपत्तिमङ्गीकृत्य सम्यक्त्वसामायिकं विद्यते तत् किमिति सिद्धस्य चतुर्णामपि निषेधः ?, सत्यं, किन्तु सम्यक्त्ववर्जसामायिकत्रयं संसारस्थानामेव सम्भवति तत्साहचर्यात्सम्यक्त्वसामायिकमपि संसारिणां सम्बन्धि विचार्यते, तथाभूतं
- 5 तु सिद्धे नास्तीति निषिध्यत इति न दोषः । 'जघन्यस्थितिकर्मबन्धकत्वादि'ति (२४०-६), एतदुक्तं भवति-येन केनचिन्न्यायेनेह लघ्वी स्थितिर्लभ्यते तथा गृह्यते, ततश्च यद्यपि कश्चित्क्षपकादिः शुभाध्यवसायतः सत्कर्मस्थितिं लघु करोति तथापि तत्कालबन्धस्थित्यपेक्षया सत्कर्मस्थितिर्बृहत्तरैव भवति, अतो जघन्यपदे विचार्ये बन्धस्थितिर्गृह्यते न तूपात्तसत्कर्मस्थितिरिति भावः, ननु तथाप्यन्तकृत्केवली यो भविष्यतीति किमिति स एवेह गृहीत इति चेद्, उच्यते, अयं ह्येकहेलयैव
- 10 समस्तकर्मक्षयं कृत्वा झगित्येव मोक्षलक्ष्मीं प्राप्स्यतीति शेषक्षपकेभ्यो विशुद्धाध्यवसायत्वादतिलघुतरस्थितिबन्धक इति विशेषतो गृह्यते, नन्वनिवृत्तिबादरादारभ्य सर्वेऽपि क्षपकास्तुल्यपरिणामा इत्यागमः ततो व्यर्थं विशेषग्रहणमिति चेत्, सत्यं, किन्त्वस्त्यपूर्वकरणे क्षपकाणामपि परस्परं विशेषोऽसङ्ख्येेलोकाकाशप्रमाणाध्यवसायस्थाननिष्पन्नत्वात्तस्य, अत एवोक्तं 'दर्शनसप्तकातिक्रान्त' इति दर्शनसप्तकातिक्रान्तो ह्यपूर्वकरणादारभ्य प्राप्यते, अपूर्वकरणे च याः
- 15 काश्चित्कर्मप्रकृतयो बन्धे व्यवच्छिद्यन्ते तासामसौ शेषक्षपकेभ्यो जघन्यस्थितिबन्धको भवतीति युज्यत एव विशेषग्रहणं, भवत्वेवं तथापि समुत्पन्नकेवलज्ञानाद्यवस्थोऽन्तकृत्केवली सामान्यतः किन्न गृह्यते येन विशेषणद्वयमुपादीयते दर्शनसप्तकातिक्रान्तः क्षपक इति चेत्, सत्यं, किन्त्वतिक्रान्तदर्शनसप्तकक्षपकावस्थयोरेव कर्मसप्तकस्य जघन्यो बन्धः प्राप्यते नान्यत्र, तथाहि-अक्षीणदर्शनसप्तकस्य तावन्मन्दाध्यवसायत्वादेव न जघन्यबन्धसम्भवः, क्षपकावस्थोत्तीर्णस्यापि
- 20 क्षीणमोहस्योत्पन्नकेवलस्य वा कर्मसप्तकबन्धस्यैवाभावान्न तज्जघन्यबन्धसम्भव इति विशेषणद्वयाददोषः । 'देशविरतिसामायिकं त्वि'त्यादि (२४२-१०), एतदुक्तं भवति देवनारकयतिश्रावकाश्चत्वारोऽवधिस्वामिनः, तत्राद्यत्रयस्य देशविरतिप्रतिपत्त्यसम्भव एव, श्रावकोऽप्यवधिज्ञानं प्राप्य देशविरतिं प्रतिपद्यते इत्येवं न, किन्तु पूर्वमभ्यस्तदेशविरतिगुणः पश्चादवधिं प्रतिपद्यते, कुत इत्याह-देशविरतिलक्षणगुणपूर्वकत्वात्तदवाप्तेः-अवध्याप्तेरित्यर्थः, अन्ये
- 25 त्वन्यथाऽप्यत्र व्याचक्षते, तत्त्वं तु केवलिनो विदन्तीति । 'प्रवर्द्धमानपरिणामे'त्यादि (२४४-६), अयमत्र भावार्थः-यथा 'सव्वाओ लद्धीओ सागारोवओगे'त्यादिक आगमः तथा 'उवओगदुगम्मि चउरो पडिवज्जे'इत्ययमप्यागम एव अतः परस्परप्रतिस्पर्द्धिसैद्धान्तिकवचसां विषयव्यवस्था न्याय्या, सा चेर्यं-याः सम्यक्त्वं लब्ध्वा मिथ्यात्वं गतानां पुनरपि कुतश्चिच्छुभोदयात्प्रतिक्षणं वर्द्धमानाध्यवसायवतां सम्यक्त्वचारित्रादिलब्धयो भवन्ति ताः साकारोपयोगोपयुक्तस्य द्रष्टव्याः,

यास्तु प्रथमसम्यक्त्वलाभकालेऽन्तरकरणप्रविष्टस्यावस्थिताध्यवसायस्य सम्यक्त्वादिलब्धयो भवन्ति ता अनाकारोपयोगेऽपि भवन्ति न कश्चिद्दोषो, न चैता अनाकारोपयोग एव भवन्तीति नियमो विज्ञेयः, उपयोगद्वयेऽप्येतासां संभवात्, केवलमनाकारोपयोगे यदा भवन्ति तदा 'उवओगदुगम्मी'त्यादि सूत्रं चरितार्थं भवति, अन्तरकरणे च वर्तमानः सम्यक्त्वश्रुतसामायिके समकालमेव कश्चिदतिशुद्धत्वाद्देशविरतिमपरस्त्वतिविशुद्धतरत्वात्सर्वविरतिं तत्समकालमेव प्रतिपद्यत इति 5

प्रथमौपशमिकसम्यक्त्वलाभकालेऽवस्थितपरिणामस्यानाकारोपयोगिनोऽपि चत्वार्यपि सामायिकानि सम्भवन्तीति न कश्चिद्विरोधः । अथ कोऽयमुपशमसम्यग्दृष्टिरित्याह—'ऊसरदेसे'त्यादि गाथा अतिप्रसिद्धत्वान्न विव्रियन्ते, भवत्वेवम्भूत उपशमसम्यग्दृष्टिः, अवस्थितपरिणामता तु कथमस्येत्याह— 'जं मिच्छस्मे' त्यादिगाथा (२४५-५), अस्या व्याख्या—'यद्' यस्मात्कारणान्मिथ्यात्वस्यानुदयोऽतो न हीयते तस्य परिणामोऽन्तरकरणे वर्तमानस्य, हानिकारणमिथ्यात्वपुञ्जस्यानुदयाद्, वर्धतां तर्हीति 10

चेदित्याह—यद्—यस्मात् तत्र वर्तमानस्य यद्दर्शनमोहलक्षणं सत्कर्म तदुपशान्तमतो न परिणामस्य वृद्धिरपि, अनिवृत्तिकरणे हि वर्तमानस्य मिथ्यात्वस्योपशमार्थं प्रतिक्षणमासीत् तस्य परिणामवृद्धिः, अन्तरकरणे तु प्रविष्टस्योपशमनीयाभावाद्वाह्याभावे वहेरिव कुतस्तस्य परिणामस्य वृद्धिः ?, यत एवं न हीयते नापि वृद्धते तत्परिणामस्तेन कारणेनावस्थित इति गार्थार्थः । 'अन्यथे'त्यादि (२४७-६), एतदुक्तं भवति—प्रकरणादनुवर्तमानं चतुर्विधमपीह सामायिकं सम्बध्यते, अन्यथा—यदि तत्सम्बन्धो 15

नाभिप्रेतः स्यात्तदा सामान्येन नारकादयोऽपि द्वे त्रीणि वा सामायिकानि लभन्त एवेति किमर्थं 'उक्कोसजहन्नं वज्जिऊणे'त्यादि विशेषतो मनुष्यग्रहणगर्भमुत्तरार्द्धं कुर्यात्, सामान्यजीवाश्रिता-वगाहनाविचार एव हि कृतः स्याद्, विशेषतो मनुष्याश्रयावगाहनां विचारयति चेत्तस्मात्प्रकृत-सामायिकचतुष्टसम्बन्ध एवाभिप्रेत इति निश्चेतव्यम् । 'मतिश्रुतज्ञानलाभचिन्तायामि'त्यादि (२४९-११), अयमत्र भावार्थः—पूर्वं ज्ञानपञ्चकविचारे मतिश्रुतज्ञानयोः शुद्धास्वेव तिसृषु लेश्यासु लाभ 20

उक्तः इदानीं तु 'सम्मत्तसुअं सव्वासु लहइ'त्ति अनेन लेश्याषट्केऽपि तल्लभ उच्यते इति कथं न पूर्वपरविरोध इति, अत्रोत्तरमाह—'उच्यते'इत्यादि (२५०-२), इयमत्र भावना—इह मनुष्याणां द्रव्यलेश्यादयोऽपि प्रत्यन्तर्मुहूर्तमपरापरा एव भवन्त्यतस्तेषां द्रव्यतो भावतश्च विशुद्धलेश्यात्रयोदय एव सम्यक्त्वादिलाभो, देवनारकाणामपि भावतोऽपि शुद्धलेश्यात्रयोदय एव, द्रव्यतस्तु लेश्याषट्कान्यतरलेश्योदयेऽपि सम्यक्त्वादिप्राप्तिः स्यादेव, तेषां हि 'काऊ काऊ तह काऊनील' 25

इत्यादिना आगमेन या द्रव्यलेश्याः प्रतिपाद्यन्ते ता आमरणान्तमवस्थिता एव न परावर्तन्ते, ननु द्रव्यलेश्या भावलेश्योपष्टम्भकर्त्री भवति, ततश्चाधः सप्तमपृथ्वीनारकादीनां संक्लिष्टकृष्णलेश्याद्युदये सदावस्थिते सति कुतो विशुद्धभावलेश्यासम्भव इति चेद्, उच्यते, तेषां हि गिरिसरिदुपल-घोलनवैचित्र्यन्यायात् केनचिच्छुभोदयेन सत्यपि कृष्णलेश्याद्युदये शुक्लाद्यन्यतरविशुद्ध-

- लेश्याद्रव्याण्याक्षिप्यन्ते तैः शुक्लाद्यन्यतरभावलेश्या नारकादेरपि जन्यते, तानि च शुक्लाद्यन्यतरलेश्याद्रव्याणि प्राप्य न कृष्णादिलेश्या सर्वथा स्वरूपं परित्यज्य तद्रूपतया परिणमति किन्तु तदाकारमात्रं तत्प्रतिबिम्बमात्रं वा स्वीकुरुते, यथा हि दूरव्यवस्थिते जपाकुसुमे रक्तप्रभारूपमाकारमात्रं दर्पणे सङ्क्रामति, तस्मिन्नेवात्यन्तसन्निधीभूते स्पष्टं तत्प्रतिबिम्बमादर्शं
- 5 सङ्क्रामति, न चासौ सर्वस्वरूपपरित्यागेन जपाकुसुमरूपो जात इति वक्तुं शक्यते, तद्वदिहापि जीवस्य शुद्धाध्यवसायाकृष्टेषु शुक्लाद्यन्यतरलेश्याद्रव्येषु प्रथमं मन्दानुभावेषु कृष्णादिलेश्या तत्सम्बन्ध्याकारमात्रं प्रतिपद्यते पुनस्तेष्वेव प्रकर्षं गच्छत्सु तत्प्रतिबिम्बमङ्गीकरोति तदनुरूपानुभावमात्रं प्रतिपद्यते येन सम्यक्त्वादिलाभघातेऽसमर्था भवति न पुनः सर्वथा तद्रूपतां स्वीकरोति दर्पणवदिति भावः, ननु कृष्णादिद्रव्यलेश्योदये सति किमन्यलेश्याद्रव्याण्याक्षिप्यन्ते येनेत्थमुच्यते ?, सत्यमेवैतत्,
- 10 तदाह—‘उक्तं चे’त्यादि (२५१-१), अत्र च कृष्णलेश्याया ‘उस्सकइ वा’ इतीयानेव पाठो भवति यत्पुनः ‘क्वचिद् अवसकइ वा’ इत्येतदपि दृश्यते तदशुद्धमेव, यत इह मध्यमाश्चतस्रो लेश्या उत्तरपूर्वलेश्यासङ्गमे सति यथाक्रममुत्सर्पन्ति अवसर्पन्ति च, आद्यायास्तूत्तरापेक्षयोत्सर्पणं स्याद् अवसर्पणं तु तदधस्ताल्लेश्याभावादेव न भवति, चरमायास्त्ववसर्पणमेव नोत्सर्पणं, तदुपरि-लेश्याभावादिति, तस्मात्स्थितमेतत्—पूर्वं भावलेश्यापेक्षया विशुद्धलेश्यात्रये तल्लभ उक्तः इदानीं
- 15 त्ववस्थितद्रव्यलेश्यापेक्षयेति । ‘किं तदिति तत्र सामायिकजातिमात्रमि’ त्यादि (२६३-५), एतदुक्तं भवति—पूर्वं सामायिकजातिमात्रस्वरूपमेव परेण जिज्ञासितमतः किं सामायिकमिति सामान्यप्रश्ने प्रवृत्ते तत्राचार्येणोक्तं ‘आया खलु सामइअं पच्चक्खायंतओ भवइ आया’ विषयस्तु सामायिकस्य तत्र परेण न पृष्ठः केवलं विषयिण्यपि परेण जिज्ञासिते विषयविषयिणोरभेदं चेतसि व्यवस्थाप्योत्तरार्द्धेनोक्तो विषय आचार्येण—‘तं खलु पच्चक्खाणं आवाए सव्वदव्वाणं’ति, तथा
- 20 ‘पढमम्मि सव्वजीवा’ इत्यादिना च, तस्मात्सामायिकमेव पूर्वं ज्ञेयभावेनोक्तं न विषयः तस्य परेणाजिज्ञासितत्वाद्, यत्त्वस्य पूर्वमभिधानं तद्विषयविषयिणोरभेदेन सामायिकस्यैव स्वरूपाभिधानमिति भावनीयं, इह पुनः सामायिकस्यैव विषयाभिधानमिति सम्बन्धः, केन ?—ज्ञेयभावेन, केषु विषयभूतेषु सामायिकं भवतीति विषयस्यैव परेण पृष्टत्वान्मुख्यतया तत्परिज्ञानभावेन पूर्वं तु गौणभावेनेति तात्पर्यार्थः । ‘इह ज्ञेयभावओभिहियं’ति (२६३-८), इह केष्विति द्वारे
- 25 सामायिकमभिहितं ज्ञेयभावेन विषयस्येति द्रष्टव्यं, पाठान्तरं वाऽत्र दृश्यते ‘इह ज्ञेयभावओऽभिहिउ’ति तत्राप्ययमेवार्थः—इहमुख्यतया ज्ञेयभावेन विषयोऽभिहितः पूर्वं तु किं सामायिकमित्येवं परेण पृष्टत्वात्सामायिकमेव ज्ञेयभावेनोक्तं विषयस्तु विषयिणः सामायिकादभिन्न इति मत्वा परेणाजिज्ञासितोऽपि तत्रोक्त इति न ज्ञेयभावेनोक्त इति व्यपदिश्यतेऽत्र तु तथा व्यपदिश्यत एव परेण जिज्ञासितस्योक्तेरित्यलं प्रसङ्गेन । ‘करचोल्लए’ति (२६६-१), करः—अवश्यं देयः चोल्लको देशीवचनत्वाद्भोजनवाचकस्ततश्च

कररूपश्चोल्लकः करचोल्लकः । 'दव्वाइजहोवायाणुरू वपडिवत्तिया नीइ'त्ति (२७९-१०),
द्रव्यादिष्वित्यादिशब्दात्क्षेत्रकालभावपरिग्रहस्तेषु द्रव्यादिषु इदं द्रव्यं-वस्त्रादि इत्थं ग्राह्यं अनयोः
क्षेत्रकालयोरित्थमुत्सर्गेणापवादेन वा धर्मकथा कार्या ग्लानादिभावयुक्तस्य चेत्यमुपचरणीयमित्यादिरूपो
योऽयमुपायो यथोपायं तस्यानुरूपा प्रतिपत्तिः-परिज्ञानं तस्यां-द्रव्यादियथोपायानुरूपप्रतिपत्तौ वर्तितुं
शीलं यस्य तस्य भावः सत्ता सा नीतिरुच्यते । 'करणं सहणं चे'त्यादि (२७९-१२), गाथाद्धं 5
करणं तपसि सहनं चोपसर्गेष्विति यथासङ्ख्यमत्र सम्बन्धः, कस्यां ?, दुर्गापदि एष व्यवसायः,
एतदुक्तं भवति-दुर्गापत्पतितस्यापि दृढधृतितया यत्तपसः करणं-विधानं उपसर्गाणां चाक्षोभ्यतया
यत्सहनं स व्यवसाय उच्यते । 'श्रुते च अवाप्यत' इति (२८०-६), आनन्दकामदेवाभ्यां
श्रीमन्महावीरसमीपे सविस्तरं धर्मं श्रुत्वा सामायिकमवाप्तमित्यर्थः । 'यथाऽङ्गऋ षिणे'त्ति (२८०-
९), अस्य च कथानकं 'चंपाए कोसिअज्जंगरिसी रुहए अ आणत्ती'त्यादिना योगसङ्ग्रहेषूपरिष्ठा- 10
द्वक्ष्यते । 'एस पुन वेअरणी'त्यादि (२८२-८), कार्लिजरो नाम जनपदाधिष्ठितपर्वतस्तस्य
वर्तिन्यां-मार्गे गङ्गाविन्ध्यपर्वतयोर्मध्य उत्पत्स्यत इत्यर्थः । 'कहियं जह एगा देवी'त्यादि (२८८-
६), युष्मदन्तःपुरे विद्यते काचिदेवंविधाऽकार्यकारिणी राज्ञी परं रात्रौ साश्चकारप्रदेशे दृष्टत्वान्न तां
सम्यगुपलक्षयामीति राज्ञे कथितमित्यर्थः । 'सोवि चोरो'इत्यादि (२९०-३), भूमौ लुठन् कथमपि
तस्याः स्पर्शं ज्ञातवानित्यर्थः । 'भूयपुव्वो'त्ति (२९३-२) ऋद्धिर्भूता पूर्वं यस्य स तथेति सापेक्षस्य 15
समासः, पूर्वमसावपीश्वर आसीदिति मत्वा लोकस्तस्मै स्निग्धभिक्षादिकं ददाति । 'मा अण्णस्स
खण'मित्यादि (२९३-९) त्वद्व्यतिरिक्तान्यदत्ता भिक्षा मया ग्रहीतव्येत्येवम्भूतः क्षणो-नियमो न
त्वया ग्राह्यो, मदीयैव भिक्षा ग्राह्या नान्यस्येति भावः । 'लब्धा सुइ'त्ति (२९५-१) लब्धः सद्बोध
इत्यर्थः । 'ताहे सो चोरिय' मित्यादि (२९७-३), केनोपायेन निष्कासित इति चेद्, उच्यते, तया
कुट्टिन्या स प्रोक्त इदं गृहमभ्यन्तरतो गोमयादिना सज्यते त्वमभ्यन्तरापवरकाद्धिस्तात्पट्टशालायां 20
भव, ततोऽपि भूमिप्रमार्जनादिव्याजेन परतः क्षिप्तस्ततोऽपि परतस्तावद् यावत्खडिक्किकाया बहिः
प्रक्षिप्य दास्याऽभिहितोऽसौ-किमद्याप्यत्र तिष्ठसि निष्कासितस्त्वं, गच्छ यथेप्सितप्रदेशमित्ययमत्र
भावार्थ इति । 'ताओ न तरंति धरिउं'त्ति (२९८-६) यद्यपि प्ररूढस्नेहतया ताश्चतस्रो वध्वस्तं
धर्तुमिच्छन्ति तथापि लब्धप्रतिष्ठश्रूजनेन निष्कास्यमानत्वान्न शक्नुवन्ति धर्तुमिति भावः ।
'सव्ववेयालिउ'त्ति (३००-५) सर्वाण्येव वेलाकूलान्युपलक्षणत्वादन्यानि चावस्थानयोग्यानि स्थानानि 25
निरीक्षितानि । 'बालाणि'त्ति (३०४-१) दुहिता पुत्रश्च बालत्वे वर्तमानत्वान्नाद्यापि परिणयनमनुभवत
इति भावः । 'ओहाडिउ'त्ति (३०८-२) वस्त्रादिना आच्छादित इत्यर्थः । 'वंससिहरे अडुं
कट्टु'मित्यादि (३१२-७), वंशशिखरे तिर्यक्काष्ठं व्यवस्थाप्यते तस्य काष्ठस्योभयपार्श्वयोर्द्वे २ कीलिके
व्यवस्थाप्येते, तत्रेयं स्थापना-॥५॥ ततश्च इलापुत्रः पादुके चरणयोः परिदधाति, ते च पादुके

- मध्यतलप्रदेशे एकैकच्छिद्रयुक्ते, ततोऽसौ खड्गखेटकव्यग्रहस्तस्तिर्यकृतकाष्ठमध्यप्रदेशे स्थित्वा
 आकाशतलमुत्प्लुत्य सप्ताग्रतोमुखानि सप्त पश्चान्मुखानि प्रस्तावात्करणानि दत्त्वा ते कीलिके वारं
 २ पादुकानालिकायामिति—पादुकाच्छिद्रयोः प्रवेशितवानित्यर्थः । 'अभ्युत्थाने सती'त्यादि (३१४-
 ७), अत्र हेतुमाह—'विनीतोऽय'मित्यादि, यदा ह्यसौ साधूनामभ्युत्थानं—अभिमुखोत्थानलक्षणं
 5 करोति तदा विनीतोऽयमिति निश्चित्य साधवस्तस्मै धर्मं कथयन्ति तत्कथनाच्चान्यतरसामायि-
 कलाभोऽस्योपपद्यते, ननु च विनयोऽत्र पृथगुपात्त एव अभ्युत्थानमपि च विनयरूपं तत्किमस्य
 पार्थक्येनोपन्यासः ? इति, सत्यं, किन्त्वभ्युत्थानस्य प्रधानविनयाङ्गताख्यापनार्थं भेदेनोपन्यास इति
 न दोषः । 'देशविरतिप्रतिपत्तिपरिणामस्त्व'त्यादि (३१५-९), अयमत्राशयः—सर्वविरतेः
 सर्वसावद्ययोगविरतिलक्षणैकरूपत्वाद् जगित्येवैकसमयेनापि भवति कश्चित्प्रतिपत्त्यारम्भो,
 10 देशविरतेस्त्वनेकरूपत्वाद् यावत्पर्यालोचयति केन रूपेणासौ मया प्रतिपत्तव्या तावदसौ
 परिणामोऽन्तर्मुहूर्तेन निष्पद्यतेऽत उक्तं—देशविरतिप्रतिपत्तिपरिणामस्त्वान्तर्मुहूर्तिक एव, हेतुमाह—
 नियमिता—नियता एव काचिद् द्वीन्द्रियवधादिनिवृत्तिलक्षणा या प्राणातिपातादिनिवृत्ति-
 स्तद्रूपत्वाद्देशविरतेः, युक्तिमात्रं चैतत् तत्त्वं पुनः केवलिनो विदन्तीति । 'तित्थयरपवयणे'त्यादिगाथा
 (३१८-१०), अत्र प्रवचनशब्देन तदनन्यरूपत्वात्सङ्घो विवक्षितः, श्रुतं तु द्वादशाङ्गं आचार्यो
 15 वैरस्वाम्यादिः गणधरस्तु गौतमादिः महर्षिकस्तु सामान्यसाधुरपि च आमर्षौषध्यादिलब्धयुक्त इति,
 शेषं सुगमम् । 'शोभनमसन'मित्यादि (३२६-३), कर्मणो जीवात्सकाशाद्यः क्षेपः स समास इति
 सम्बन्धः, कया ?—उपशमविवेकसंवरलक्षणपदत्रयप्रतिपत्तिवृत्त्या, समासे हि 'दमदंते मेयज्जे'
 इत्यादिगाथायां चिलातीपुत्र उदाहरणं भविष्यति स चोपशमादिपदत्रयप्रतिपत्तिवृत्त्या स्वकर्मप्रत्यासं
 करिष्यतीत्येवमुपन्यास इति । 'एण रज्जं आयत्तं'ति (३३०-९) एष एव राज्यक्षमो न मत्पुत्रो
 20 बालत्वादिति भावः । 'देवोवि मेत'मित्यादि (३३४-८), तेन देवेन मेतार्यप्रतिबोधनार्थं स
 मातङ्गोऽधिष्ठितः सन् रोदितुमारब्धः, 'खड्गाए छूढो'इत्यादि (३३५-२) मातङ्गकर्त्तायां प्रक्षिप्य तं
 मेतार्यं स्वकीयं रूपं प्रदर्श्य देवोऽभिहितवान्—भो मेतार्य ! पूर्वं तावदनेकधा प्रतिबोध्यमानो न
 प्रतिबुद्धस्त्वं, साम्प्रतं गर्ताप्रक्षिप्तः 'किह'ति कथं करिष्यसीति कथय, 'सो भणती'त्यादि (३३५-
 ३) ततः स मेतार्यस्तस्य देवस्य स्वरूपं ज्ञात्वा तमेवोक्तवान्—मातङ्गसुतोऽयमिति जनमध्ये
 25 ममावर्णवादः समभूद् एतस्माच्चावर्णवादान्मां मोचय ततश्च द्वादश वर्षाणि गृहवासं परिपाल्य
 प्रब्रज्यां ग्रहीष्यामि ततश्च देवो वदति—'किं करोमी'त्यादि, शेषं सुगमम् । 'अभओ भणती'त्यादि
 (३३५-८), तं पशुमशुचिं व्युत्सृजन्तं दृष्ट्वा अभयकुमार उक्तवान्—अयं पशुस्त्वद्गृहे रत्नानि
 मुञ्चति नात्रेति देवानुभाव एवायं, किन्तु तथापि परीक्ष्यते, किहत्ति कथं परीक्षणीय इत्याह—
 भणितोऽसौ मातङ्ग इति शेषः ॥ 'तस्स एगाए वायाए'इत्यादि (३३६-९), तेन हि सुवर्णकारेण

गृहमानुषाण्यभिहितानि—अस्मै साधवे भिक्षां प्रयच्छत, तैश्च कुतश्चित्कारणान्न तस्यैकेनैव वचनेन भिक्षा साधवे दत्ता, ततश्चासौ सुवर्णकारः स्वयमेवोत्थाय भिक्षादानार्थं गृहमध्येऽतिगतः—प्रविष्टः । 'पहाणो दंडो' इत्यादि (३३८-१२), स दत्तः प्रधानो दण्डः—सामन्तोऽभूत्, कुलपुत्रकशब्दे-नेहाम्नायायातशेषसामन्तामत्यादयोऽभिधीयन्ते, ततश्चासौ तान् भेदयित्वा अग्रेतनराजानं निष्कास्य स्वयं राजा समभूत् ॥ सम्यग्वादः समाप्तः ॥ 'नामगं साहित्ते' त्यादि (३४२-६), सोऽहं 5 चिलातीपुत्रो यद्यस्ति भवतां शक्तिस्तर्हि रक्षणीयं सुसुमादिवस्तुजातमित्येवं स्वनाम कथयित्वा धनः सपुत्र आर्धर्षितः, अयं च चिलातीपुत्रः सहस्राराख्याष्टमदेवलोके समुत्पन्न इति चूर्णिकारः। प्रत्याख्यानद्वारे 'राया भोगलोलो' इत्यादि (३४८-९) स हि राजा भोगलोलुपतया अज्ञानादिदमचिन्तयत्—यदि अक्षतो मम पुत्रो भविष्यति तर्हि बलान्मामपहस्य राज्यं गृहीष्यति ततो मम भोगा न भविष्यन्तीत्यवधार्य जातमात्रानपि पुत्रान् करचरणादीनवयवाँश्छित्त्वा राज्यायोग्यान् 10 करोति । 'कलाउ'त्ति (३४८-१०) सौवर्णिकः पुष्पकारो नाम श्रेष्ठी तस्मिन्नेव नगरे परिवसति स्म, 'अमच्चं पउमावई'त्यादि (अमच्चो य एगंते पउमावईय भण्णइ—वृ० ३४८-११), देव्या-ऽमात्योऽभिहितः—कथमप्येकं मत्पुत्रं राज्ञा व्यङ्ग्यमानं रक्ष ततो यथा भिक्षाभाजनं—स्थाल्यादि भिक्षाया आधारो भवत्येवं मम पुत्रो रक्षित आवयोराधारो भविष्यतीत्येतद् रहस्यगतं रक्षामि इति । अञ्जवसाणं सम्मत्तं । 15

॥ इति म. हेमचन्द्रसूरिकृतटीप्यणकस्य तृतीयो विभागः समाप्तः ॥

પરિશિષ્ટ-૨

(૧) પુંડરીક-કંડરીકની કથા

(ગા. ૭૬૪માં આપેલ કથાનો વિસ્તાર)

પદ્મ કમલપત્ર સરખા ઉચ્છ્વલ ગુણવાળા વિદેહક્ષેત્રમાં પુષ્કલાવતીનામના વિજયમાં, પોતાની
 5 ઋદ્ધિ-સમૃદ્ધિથી અમરપુરીને પણ જિતનાર એવી પુંડરગિરિનામની પુરીમાં ઉજ્જવલ કીર્તિવાળા
 પુંડરીકનામના રાજા હતા. તેમને કંડરીકનામનો નાનો બંધુ હતો. ભવના દુઃખથી અત્યંત વૈરાગ્ય
 પામેલા મોટાભાઈએ નાના ભાઈને કહ્યું કે, “હે ભાઈ ! મારે દીક્ષા ગ્રહણ કરવી છે, તો તું
 આ રાજ્ય ગ્રહણ કર.” પરંતુ આપેલા રાજ્યનો નિષેધ કરીને પોતે દીક્ષા અંગીકાર કરી. અસિધારા
 સરખું આકરું તીક્ષ્ણ ચારિત્ર અને તપનું સેવન કરતાં કરતાં અંત-પ્રાન્ત ભિક્ષાનું ભોજન કરીને
 10 પોતાનું સુકુમાર શરીર પણ નિર્બળ કર્યું અને તેને રોગ ઉત્પન્ન થયા. આવા પ્રકારનું તેનું શરીર
 દુર્બળ બની ગયું છે, એવી જ સ્થિતિમાં ગુરુની સાથે વિહાર કરતાં કરતાં પોતાની જ નગરીમાં
 આવી પહોંચ્યા. પુંડરીકરાજાને આવવાના સમાચાર મળતાં જ તે મોટા પરિવાર સાથે બહુમાનપૂર્વક
 વંદન કરવા નીકળ્યો, વંદન કર્યું. કંડરીકભાઈ-મુનિની તેવી બિમારીવાળી અવસ્થા દેખીને ગુરુને
 વિનંતી કરી કે, “ચિકિત્સા વગર લાંબા કાળે પણ આનો રોગ જશે નહીં અને સાજો થશે નહીં.
 15 બીજું અહીં ઉદ્યાનમાં રહેલાની ચિકિત્સા કોઈ પણ પ્રકારે બની શકે નહીં. તો કેટલાક યોગ્ય
 સાધુઓની સાથે કંડરીકમુનિને મારા રાજભવનમાં આપ મોકલો, જેથી તેને યોગ્ય વૈદ્ય-ઔષધાદિકથી
 તેનો પ્રતિકાર કરી શકાય, તેમ જ પથ્યાદિક પદાર્થો પણ મેળવી શકાય. ગુરુએ અનુજ્ઞા આપી,
 એટલે રોગના ચાર પાયારૂપ ઉપાયો શરૂ કર્યા અને વૈદ્યોએ તેને નિરોગી કર્યો.

રોગ મટાડવા માટે ક્રિયાના ચાર પાયા જણાવેલા છે, તે આ પ્રમાણે-૧ વૈદ્ય, ૨ દ્રવ્યો,
 20 ૩ ઉપસ્થાતા=સેવા કરનાર અને ૪ રોગી. (૮૮) આ ચાર પાદ જણાવ્યા.

(૧) વૈદ્ય - વૈદકશાસ્ત્રના અર્થોનો ઊંડાણથી જાણકાર અને ચતુર હોય, નજર પહોંચાડી
 કાર્ય કરનારો હોય, પવિત્ર-નિઃસ્વાર્થી, રોગી પ્રત્યે હિતબુદ્ધિવાળો હોય. (૨) ઔષધ - ઘણાં
 કલ્પવાળું, ઘણાં ગુણ કરનારું, યોગ્ય પ્રાપ્ત થયેલું હોય. (૩) સેવા કરનાર અનુરાગવાળો, પવિત્ર
 આશયવાળો, ચતુર અને બુદ્ધિશાળી હોય. (૪) રોગી - ધનવાન, વૈદ્યને આધીન રહેનાર હોય,
 25 વૈદ્યને પોતાની સર્વ વસ્તુ જણાવનાર હોય, પણ છુપાવનાર ન હોય, તેમજ ધીરજવાન-સહનશીલ-
 સત્વવાન હોય.”

રાજભુવનમાં આહાર ગ્રહણ કરવાના કારણે સુખશીલપણું આવી ગયું, તેજ જ ભોજન-
 વિધાનથી સાધુધર્મમાં પણ શિથિલતા-પ્રમાદ આવી ગયા. સહવાસી સર્વ સાધુઓ વિહાર કરી ગયા,

તો પણ હવે નિરોગી થયા છતાં બહાર વિહાર કરવાની ઈચ્છા કરતા નથી. રાજાએ પણ જાણ્યું કે, “આ અહીં રહે તે સારું ન કહેવાય”— એમ વિચારીને રાજાએ કંડરીકમુનિને કહ્યું કે, “તમો તો ખરેખર ધન્ય અને દુષ્કરકારી છો કે, રાજલક્ષ્મી મળવા છતાં પણ તેનો ત્યાગ કર્યો. તથા કુટુંબાદિકપરિવારથી હળવા બની દેશ-દેશાવરમાં વિહાર કરો છો.” રાજાનું ચિત્ત સમજીને લજજાવાળો બની બહાર વિહાર કરવા માટે નીકળ્યો, તો પણ ભગ્નપરિણામવાળો હવે ક્ષુધા, 5 તૃષ્ણા વગેરે પરિષદો સહન કરવા માટે સમર્થ થઈ શકતો ન હોવાથી ફરી પણ કેટલાક દિવસ પછી તે નગરી નજીક આવી પહોંચ્યો. અનુક્રમે રાજાના ગૃહ-ઉદ્યાનમાં આવ્યો. ધાવમાતાએ જોયો, એટલે રાજાને સમાચાર આપ્યા. રાજા વિચાર કરે છે કે, “આ પ્રવ્રજ્યા છોડવાની ઈચ્છા કરે છે, તે અકાર્ય છે. કોઈ પ્રકારે તે છોડવા જ તૈયાર થયો છે. જો કોઈ પ્રકારે હજૂ પણ સ્થિર બની જાય”—એમ ધારી પોતે જ વિભૂતિ-સહિત આવી ત્રણ પ્રદક્ષિણા આપીને વંદના કરી, તથા 10 તેમના સાધુપણાની પ્રશંસા કરી—“ખરેખર તમો ધન્ય છો, કૃતકૃત્ય છો કે, જે આપે પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરી છે. હું કેવો પાપી છું ? કે, નરકના દ્વાર સમાન આ રાજ્ય છોડવાના મનવાળો થતો નથી.” આ પ્રમાણે પ્રવ્રજ્યા ટકાવવા માટે ઘણો ઉત્સાહિત કર્યો, પરંતુ તેણે સજ્જડ શ્યામ મુખ કરતાં રાજાએ તેને કહ્યું કે, ‘શું તારે રાજ્ય જોઈએ છે ?’ ત્યારે જવાબ ન આપતાં મૌન રાખ્યું—એટલે મોટાભાઈ પુંડરિકરાજાએ રાજ્ય તેને ભળાવી દીધું અને કેદીના હાથ-પગમાં બેડીઓનું 15 બંધન હોય અને જેમ તેનાથી મુક્ત થાય અને જે આનંદ તે મુક્ત થયેલાને થાય, તેવા આનંદથી રાજાએ પણ રાજબંધનનો ત્યાગ કરી કલ્યાણના કલ્પવૃક્ષ-સમાન તેના શ્રમણચિહ્ન-રજોહરણ અને લિંગ (મુનિવેષ) પોતે ગ્રહણ કર્યા. (૧૦૦)

હવે પુંડરીકરાજાએ મુનિવેષ સ્વીકારી અભિગ્રહ કર્યો કે, “ગુરુના દર્શન કર્યા સિવાય મારે ભોજન ન કરવું.” આવો અભિગ્રહ ગ્રહણ કરીને પ્રયાણ કર્યું, તો ત્રીજા દિવસે ગુરુ પાસે 20 પહોંચી, તે દિવસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી. રાજશરીર હોવાથી અનુચિત ભોજનના કારણે તે રાત્રે અસાધ્ય વિસૂચિકા (ઝાડાનો રોગ) ઉત્પન્ન થયો અને અત્યંત વિશુદ્ધ પરિણામવાળા તે મૃત્યુ પામીને સર્વાર્થસિદ્ધનામના વિમાનમાં અત્યંત રૂપવાળા તેત્રીસ સાગરોપમ આયુષ્યવાળા દેવ તરીકે ઉત્પન્ન થયા.

હવે રાજ્યગાદી પર આવેલો કંડરીક મસાણના કંઈક બળેલા લાકડા સમાન, જેની આજ્ઞા 25 કોઈ માનતા નથી, દરેક તેની આજ્ઞાનો ઝેર માફક ત્યાગ કરે છે. હવે તીવ્ર ક્ષુધાથી પરાભવિત થયેલો તે રસોયાને આજ્ઞા કરે છે કે, “અહીં જેટલા પ્રકારની ભોજનની વાનગીઓ તૈયાર કરી શકાતી હોય, તે એકે એક વાનગીઓની ભોજનવિધિ મારા માટે તૈયાર કરો.” ભોજન-સમયે ભોજન-વિધિમાં સર્વ વાનગીઓ હાજર કરી અકરાંતિયાની જેમ ખૂબ આહાર ખાધો, એટલે તે જ રાત્રે વિસૂચિકા-ઝાડાનો અસાધ્ય રોગ થયો. પોતાના પરિવારે પણ તેના રોગની દરકાર ન 30 કરી અને ચિકિત્સા ન કરાવી. એટલે તે રૌદ્રધ્યાન કરતો કે, “સવારે મારી ચાકરી ન કરનાર

સેવકોને મરણાંત શિક્ષા કરીશ.” તે રૂપ રૌદ્રધ્યાન કરી મૃત્યુ પામી સાતમી નારકીના અપ્રતિષ્ઠાન નારકીમાં લાંબા આયુષ્યવાળો નારકી થયો. એક હજારવર્ષ સુધી સાધુપણાના મહાવ્રતો પાલન કરવા છતાં તે નરકમાં ગયો. આમ શુદ્ધ શ્રમણભાવવાળાને શરીરનું પુષ્ટપણું કે દુર્બલપણું કારણ ન સમજવું, કારણ કે પુંડરીકસાધુ શરીરે સબળ હોવા છતાં પણ દેવપણું પામ્યો, માત્ર જેના હાડકાં- 5 ચામડી શરીરમાં બાકી રહેલાં હતા, તેવો કંડરીક આકરાં કઠોર તપનો ઉદ્યમ કરવા છતાં રૌદ્રધ્યાનની પ્રધાનતાના કારણે મૃત્યુ પામી નારકી થયો. માટે અહીં સાધુપણામાં જો કોઈ મુખ્ય કારણ હોય તો તે છે ધ્યાનનો નિગ્રહ કરવો. દુર્બલ શરીરવાળા મુનિ પણ શુભ ધ્યાનના વિરહમાં દુર્ગતિ- ગમન કરનારા થાય છે.” વૈશ્રમણદેવ તે સાંભળીને ખુશ મનવાળો સમજી ગયો કે, “આ ભગવંતે તો મારા મનનો અભિપ્રાય જાણી લીધો. આમનું જ્ઞાન કેટલું ચડિયાતું છે ?” ત્યાર પછી ગૌતમ- 10 ભગવંતને વંદન કરીને તે દેવ ચાલ્યો ગયો. (ઉપદેશપદ્મમાંથી)

(૨) આનંદશ્રાવકની કથા

(ગા. ૮૪૪માં આપેલ કથાનો વિસ્તાર)

વાણિજ્યગ્રામ નામના નગરમાં જિતશત્રુના નામે રાજા રાજ્ય કરતા હતા. તે નગરમાં ખૂબ ધનાઢ્ય એવા આનંદનામના ગાથાપતિ (શ્રીમંત ગૃહસ્થ) રહેતા હતા. તે એટલા બધા રિદ્ધિ સંપન્ન 15 હતાં કે તેમણે ચાર કોડ સોનામહોરો જમીનમાં, ચાર કોડ સોનામહોરો ધંધામાં અને ચાર કોડ સોનામહોરો મકાન અને તેની સજાવટમાં રોકેલી હતી. તેમની પાસે દશહજાર ગાયોનું એક ગોકુળ એવા ચાર ગોકુલો હતા અર્થાત્ ૪૦ હજાર ગાયોની સંપત્તિ હતી.

તેઓ ધનવાન હોવા છતાં પણ જીવદયા પ્રેમી હતા. પોતે એવા બુદ્ધિશાળી, વિચક્ષણ હતા કે રાજપુરૂષો, સાર્થવાહ (વ્યાપારીઓ), કુટુંબીઓ તથા ઘરના સ્વજનો પોતાની ખાનગી બાબતોમાં 20 તેમની સલાહ લેતાં. તેઓ કુટુંબમાં એક સ્તંભ સમાન હતા.

આનંદશ્રાવકની પત્નીનું નામ શિવાનંદા હતું. તે સૌંદર્યસંપન્ન બત્રીસ લક્ષણયુક્ત તથા સ્ત્રીની ૬૪ કલામાં પ્રવીણ હતી. પતિ-પત્ની પરસ્પર પ્રેમથી ચાહતા. વાણિજ્ય નગરની બહાર ઈશાન ખૂણામાં કોલ્લાગ નામે એક ગામડું (સન્નિવેશ) હતું. તે સંપત્તિ અને સમૃદ્ધિથી સંપન્ન હતું. તે ગામડામાં આનંદ ગાથાપતિના ઘણા મિત્રો, જ્ઞાતિજનો, સંબંધીઓ તથા વ્યાપારીઓ રહેતા હતા, 25 તેઓ પણ ઘણા સુખી હતા.

કોઈ એક પ્રસંગે ભગવાન મહાવીર તે વાણિજ્યગ્રામમાં પધાર્યા અને દુતિપલાસનામના ઉદ્યાનમાં સમોસર્યા. ભગવાન મહાવીર પધાર્યાની વાત રાજસેવકોએ રાજા જિતશત્રુને કરી એટલે રાજા ચતુરંગી સેના સાથે ભગવાન મહાવીરની દેશના સાંભળવા માટે નીકળ્યા. આ વાતની આનંદ શ્રાવકને ખબર પડતાં તેઓ પણ મિત્ર-સ્નેહીજનો તથા કુટુંબીજનો સાથે ભ. મહાવીરના વંદન 30 અર્થે તેમજ દેશના સાંભળવા માટે નીકળ્યા. સમોસરણમાં આવીને આનંદશ્રાવકે ભગવાન મહાવીર

સ્વામીને ત્રણ વાર પ્રદક્ષિણાપૂર્વક વંદન કરી યોગ્ય સ્થાને બેઠા. તે વખતે ભગવાન મહાવીરે (૧) આગાર ધર્મ અને (૨) અણગાર ધર્મ એ બે પ્રકારની દેશના આપી.

દેશના સાંભળીને જિતશત્રુ રાજા તેમજ પ્રજા સ્વસ્થાનકે જવા પાછા ફર્યા. દેશનાનો ભારે પ્રભાવ આનંદ ગાથાપતિ પર પડ્યો. પરિષદ વિખરાયા બાદ આનંદ શ્રાવક ભગવાન પાસે આવ્યા, ભાવપૂર્વક વંદન કર્યું અને બોલ્યા “હે પ્રભુ ! આપની દેશના મને ખૂબ ગમી છે. તેના પર મને શ્રદ્ધા થઈ છે. પ્રતીતિ થઈ છે. પ્રભુ ! અણગાર ધર્મ અંગીકાર કરવા હું સમર્થ નથી, તેથી હું આગાર ધર્મ જે આપે બાર પ્રકારનો વર્ણવ્યો છે તે અંગીકાર કરવા ઉત્સુક થયો છું.”

આ રીતે મહાવીરસ્વામીની દેશના સાંભળીને આનંદશ્રાવકને સામાયિકની પ્રાપ્તિ થઈ.

(૩) શ્રી કામદેવશ્રાવકની કથા

ચંપાનામની નગરીમાં કામદેવનામના ધનાઢ્ય ગૃહસ્થ રહેતા. તેમના પત્નીનું નામ હતું ભદ્રા શેઠાણી. તેમણે છ કરોડ દ્રવ્ય નિધાનરૂપ ભંડાર્યું હતું. છ કરોડ વ્યાપારમાં રોકી વ્યવસાય કરતા અને છ કરોડ દ્રવ્ય ઘર, ઘરવકરી, વાસણ, વસ્ત્ર, આભૂષણમાં રોક્યું હતું. દશ-દશહજાર ગાયોવાળા છ ગોકુળ હતા.

એકવાર વિશ્વવત્સલ ભગવાન મહાવીરદેવ ચંપાનગરીના પૂર્ણભદ્રચૈત્યમાં પધાર્યા. દેવોએ અદ્ભૂત સમવસરણની રચના કરી. તે તરફ લોકો ઉલટભેર જતા હતા. તે જોઈ કોઈને કામદેવે પૂછ્યું : “આ બધાં આટલાં ઉલ્લાસથી આમ ક્યાં જઈ રહ્યા છે ?” જાણવા મળ્યું કે શ્રમણ ભગવાન મહાવીરદેવ સમવસર્યા છે. તેમની અધ્યાત્મદર્શન કરાવતી સ્યાદ્વાદ સિદ્ધાંતવાળી વાણી અનેક પાપ-સંતાપનો નાશ કરે છે. તેમના દર્શન માત્રથી અદ્ભૂત શાંતિ મળે છે.

આ સાંભળી કામદેવને પણ દર્શન અને દેશના શ્રવણના ભાવ જાગ્યા. તે પણ ભગવંતના ચરણમાં ઉપસ્થિત થયા. પરમાત્માની વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ સમજાવતી વાણી સાંભળીને કામદેવ બોધ પામ્યા. તેમને વાણીની પ્રતીતિ થઈ અને પ્રભુના શ્રાવક થયા. ઘેર આવ્યા પછી આનંદોલ્લાસનું કારણ બતાવતા પત્ની ભદ્રાને જેમ આનંદશ્રાવકે શિવાદેવી ભાર્યાને કહ્યું હતું તેમ ધર્મ પ્રાપ્તિનું સૌભાગ્ય કહી સમજાવ્યું. તેથી ભદ્રા શેઠાણી પણ ઉછરંગપૂર્વક સમૃદ્ધિ સાથે ભગવાન પાસે ધર્મ સાંભળવા ગઈ અને ધર્મ સ્વીકારી શ્રાવિકા થઈ ઘરે આવી. ધર્મ પ્રાપ્તિથી તેઓને ઘણો જ પ્રમોદ થયો. તેઓ નિરંતર ધર્મકરણી કરતાં જિનપૂજા-ગુરુઉપાસના આદિમાં રત રહેતા.

આ રીતે મહાવીરસ્વામીની દેશનાથી કામદેવશ્રાવકને સામાયિકની પ્રાપ્તિ થઈ.

(૪) વલ્કલચીરીમુનિનું દષ્ટાંત

પોતનપુરના રાજા સોમચંદ્રને ધારિણી નામે પત્ની હતી. એકવાર રાજા વિશ્રાંતિગૃહમાં હતા ને રાણી તેમના વાળમાં પોતાના મુલાયમ આંગળા ફેરવી વાળ ઓળતી હતી. રાજાના માથામાં

એક ધોળો વાળ જોઈ રાણી બોલી—“રાજન્ ! દૂત.” પહેલા તો રાજા ખીજાઈને બોલ્યો, “કોણ છે એ દૂત ? તેને એટલી અક્કલ નથી કે હું રાણીવાસમાં રાણી સાથે બેઠો છું ?” રાણીએ કહ્યું—
 “મહારાજા ! ત્યાં નહીં. આ આપના માથામાં ઘડપણનો દૂત આવ્યો છે. જુઓ...” એમ કહી તેણે વાળ ચૂંટી રાજાની હથેળીમાં મૂક્યો. વાળ જોતાં જ તે ઊંડી ચિંતા ને વિમાસણમાં પડી બોલ્યો
 5 કે “મારા પૂર્વજો અને વડીલોએ યૌવન ઢળતા પૂર્વે વ્રત અને વાનપ્રસ્થ સેવેલું છે, મને ધિક્કાર છે. કેમ કે ધોળો વાળ થતાં સુધી હું ઘરે જ બેઠો છું અને ધર્મ આચરતો નથી.” રાણીએ કહ્યું—
 “નાથ ! હજી પણ કશું મોડું થયું નથી. જાગ્યા ત્યારથી સવાર ! હવે શા માટે ધર્મકર્મમાં વિલંબ કરવો જોઈએ ?”

પત્નીની તૈયારી અને સમજણથી ઉત્સાહિત થયેલા રાજાએ પોતાના પુત્ર પ્રસન્નચંદ્રને
 10 રાજયાડઠ કરી પોતે સંન્યાસ લીધો. તેમની પત્ની પણ સગર્ભા છતાં તાપસી બની. તેમની એક ધાત્રી તેમની સાથે ચાલી નીકળી. પૂર્ણ માસે રાણી ધારિણીએ પુત્રને જન્મ આપ્યો. પરંતુ પ્રસૂતિમાં જ તે મૃત્યુ પામી. સંન્યાસીને બાળકની ચિંતા થઈ કે હવે આનો ઉછેર શી રીતે થશે ? ત્યારે ત્યાં દેવી બનેલી ધારિણી રાણી યતિની વિમાસણ અને પુત્રની વિપત્તિ જાણી ભેંશનું રૂપ લઈ આશ્રમમાં આવી. બાળકને તેણે દૂધ પાચું. સમયે-સમયે તે ભેંશ થઈને આવી જતી. આમ તે
 15 બાળકના પોષણ અને ઉછેર થવા લાગ્યા.

તે થોડો મોટો થયો એટલે ભેંશરૂપધારી દેવીએ ત્યાં આવવું બંધ કર્યું. તેના પિતા તાપસે તેને વલ્કલ (વૃક્ષની કોમળ છાલ) પહેરાવી વલ્કલચીરી નામ આપ્યું. વન્યફળ અને ધાન્યથી બાળકનું પોષણ થવા લાગ્યું. અનુક્રમે તે સોળ વર્ષનો યુવાન થયો પણ તે સંસારવ્યવહારથી સ્ત્રી-પુરુષના ભેદથી સાવ અજાણ હતો. આવશ્યકતા પ્રમાણે તેની ભાષા ઘણી જ સીમિત હતી. તે સમજણો
 20 થાય તે પૂર્વે ધાત્રી પણ ચાલી ગઈ હતી. માણસ તરીકે તેણે પિતાને જ વધારે જોયેલા. સવારના પહોરમાં તે ‘તાત વંદે’ એમ તેમને કહેતો. સ્ત્રી-પુરુષના ભેદને તે જાણતો નહોતો, સ્વભાવે સરળ હતો અને વનખંડ તેમજ પશુ-પક્ષી આદિનો જ તેને પરિચય હતો. વનમાંથી ફળાદિ લાવવા ને પિતાની સેવા કરવી, એટલું તેને આવડતું.

એકવાર વલ્કલચીરીના મોટાભાઈ રાજા પ્રસન્નચંદ્રને વલ્કલચીરીનું વૃત્તાંત જાણી તેને
 25 બોલાવવાની ઉત્કટ અભિલાષા થઈ. તેણે નગરની ચાર ચાલાક ગણિકાઓને કહ્યું કે—“તમે ગમે તેમ કરી મારા ભાઈને અહીં લઈ આવો. અમારા તપસ્વી પિતા ત્યાં ન હોય ત્યારે જજો અને તેમની નજરે ન ચડી જવાય તેનું બરાબર ધ્યાન રાખજો, નહીંતર તે તપસ્વી તપોબળથી બાળી નાખશે.” રાજ-આજ્ઞાને કરવા તૈયાર થયેલી ગણિકાઓએ બધી વાત સારી રીતે સમજી તાપસનો વેશ કર્યો અને સોમચંદ્ર તપસ્વીના આશ્રમે ગઈ. તે વખતે વલ્કલચીરી એકલો જ હતો. તેણે

તે રૂપાળા તાપસોનો 'તાત વંદે' કહી આદર સત્કાર કર્યો અને પાસે જે હતા તે ફળ ખાવા ધર્યાં. વેશ્યાઓએ કહ્યું — “અમારી પોતનપુરી આશ્રમના ફળ ક્યાં ? ને આ તમારા રસકસ વગરના સામાન્ય ફળ ક્યાં ? જુઓ આ અમારા ફળ.” એમ કહી તેમણે મેવા, દ્રાક્ષ અને મધમધતાં મોદક ઝોળીમાંથી કાઢી બતાવ્યા અને એકાંતમાં લઈ જઈ ખાવા આપ્યા. કદી નહીં ચાખેલાં અત્યંત સ્વાદિષ્ટ ફળ ખાઈ ઋષિબાળ આશ્ચર્ય પામ્યો અને અહોભાવથી આ રૂપાળા મુનિઓને નિરખી રહ્યો. નવા નવા પદાર્થો કાઢી કાઢી અનોખા ભાવપૂર્વક તેઓ ઋષિકુમારને ખવરાવવા લાગી અને અવનવા સ્વાદમાં તે લપેટાતો ગયો. વેશ્યાઓએ તેને પોતાના સમીપમાં લીધો. 5

પોતાના શરીરે કપોલ અને ઉરોજ સ્થળે તેનો હાથ લઈ ફેરવ્યો. પુરુષ-સ્ત્રીના ભેદને નહીં જાણતો વલ્કલચીરી કોઈ વિચિત્ર લાગણી અનુભવતો બોલ્યો—“મુનિઓ ! તમે તો ઘણાં સારા લાગો છો. તમારું શરીર કેવું સરસ છે ? આ તમારા હૃદય સ્થળે આ બે ઊંચા ઉપસેલા શું છે ? ઘણું કોમળ ને ગમે તેવું તમારું શરીર છે.” વેશ્યાઓ બોલી—“આ તો અમારા આશ્રમના જળ, વાયુ તેમજ આવા ઉત્તમ ફળોનો પ્રતાપ છે. તમે અમારી સાથે ચાલો, તમને ઘણો આનંદ આવશે. તમે પણ અમારા જેવા સુંદર થશો.” વલ્કલચીરી તેમની વાતમાં લોભાયો, તેમનાથી અંજાયો. તેમની સાથે જવા પોતાના પાત્ર આદિ સંતાડી તૈયાર થઈ આવી ગયો. 10

કહ્યું છે કે— માણસ ત્યાં સુધી જ મુનિભાવવાળો, યત્તિ, જ્ઞાની, તપસ્વી અને જિતેન્દ્રિય છે કે જ્યાં સુધી તે કોઈ સુંદર સ્ત્રીના સંપર્કમાં આવ્યો નથી. 15

તેઓ જવાની તૈયારી કરતાં હતા ત્યાં સામે થોડે દૂરથી સોમચંદ્રઋષિને આવતા જોયા એટલે વેશ્યાઓ નાઠીને ગુપ્તસ્થાનમાં ઉભેલા રથમાં બેસી પોતનપુર પાછી આવી. વલ્કલચીરીમાં નાસવાની ચતુરાઈ ન હોવાથી તે પિતાના ભયથી ત્યાં જ ક્યાંક સંતાઈ ગયો અને પછી પોતન આશ્રમ તરફ પગપાળા ચાલ્યો. વેશ્યા પાસેથી રાજાએ જાણ્યું કે વલ્કલચીરી અહીં પણ ન આવી શક્યો અને તેણે આશ્રમ પણ છોડી દીધો ત્યારે તેને ઘણી ચિંતા થઈ. તપાસ કરાવી પણ ક્યાંય તેનો પત્તો લાગ્યો નહીં. રાજાને લાગ્યું કે—“મારો ભોળો ભાઈ બંને સ્થાનથી ભ્રષ્ટ થયો. આશ્રમ અને મહેલ બંનેથી ગયો. તે ક્યાં હશે ને કેમ હશે ?” આ શોકથી તેણે ગીતનૃત્ય આદિનો આખા નગરમાં નિષેધ કરાવ્યો. 20

આ તરફ પોતન આશ્રમ જવાની ઈચ્છાથી વલ્કલચીરી એકલો વનમાં આગળ વધ્યો. માર્ગમાં એક રથવાને તેને જોઈ પૂછ્યું—“બાળઋષિ તમારે ક્યાં જાવું છે ?” તેણે કહ્યું—“પોતનઆશ્રમ જવું છે.” રથવાળો હું પણ ત્યાં જ જાઉં છું કહી તેને રથમાં બેસાડ્યો. તેમાં બેઠેલી રથવાળાની પત્નીને 'તાત વંદે' (હે પિતાજી ! હું વંદન કરું છું) એમ કહ્યું. સ્ત્રીએ પતિને કહ્યું—“આ તો સ્ત્રી-પુરુષના ભેદને પણ નથી સમજતો, કેવો મુગ્ધ છે !” તેમણે લાડવા ખાવા આપ્યા. વલ્કલચીરી કહેવા લાગ્યો—“આ ફળ તો પેલા સુંદર તપસ્વીઓએ આપેલ તેવા જ છે !” આમ વાત કરતાં 25 30

તેઓ આગળ જતા હતા ત્યાં એક ચોર મળ્યો. બળવાન રથિકે ચોરને જીતી તેનું ધન પડાવી લીધું ને પોતનપુરમાં બધા આવ્યા. છૂટા પડતાં રથવાને કહ્યું—“આ પોતનઆશ્રમ આવ્યું. ક્યાં જવું છે તે પણ તમે જાણતાં નથી. પૈસા વગર તો તમને સ્થાન કે ભોજન પણ મળશે નહીં, લ્યો આ ધન,” એમ ચોર પાસે પડાવેલા માલમાંથી કેટલોક ભાગ તેને આપ્યો ને છૂટા પડ્યા.

5 વલ્કલચીરી આગળ ચાલ્યો. જાતજાતની વેશભૂષાવાળા સ્ત્રી-પુરુષો, ઊંચી હવેલી અને દુકાનની શ્રેણિ જોઈ એ તો અચંબામાં પડ્યો કે આ બધું છે શું આ કઈ જાતનું મર્યાદા વિનાનું આશ્રમ ? ને આ કેવી જાતના તપસ્વીઓ !!! જે સામે મળે તેને કહે ‘તાંત વંદે, તાંત વંદે’ ને લોકો આ સાંભળી હસવા લાગે. માર્ગે જતી વેશ્યાએ જોઈ તેને બોલાવ્યો. તેણે કહ્યું—“મને સ્થાન અને ફળ આપો. તે માટે રથિકે આ ધન આપ્યું છે. તે તમે લઈ લો.” વેશ્યા ઘણી રાજી થઈ. સ્નાનઘરમાં લઈ જઈ તેલમર્દન આદિ કરી સારી રીતે સ્નાન કરાવ્યું. વલ્કલચીરીએ વ્યાધિની જેમ બધું સહન કર્યું. તે વેશ્યાને એક પુત્રી હતી, જે પરણવાની હઠ લઈ બેઠેલી. તેને ઋષિપુત્ર સાથે પરણાવવાની ઠાઠપૂર્વક તૈયારી કરી. પાણિગ્રહણ થયું. ગીત, નૃત્ય ને વાજિંત્રનો નાદ સાંભળી તેણે વિચાર્યું “આ લોકો કૂદકા મારીને કઈ જાતનો સ્વાધ્યાય કરી રહ્યા છે ? મને ભૂખ લાગી છે ને કાંઈ ફળ તો આપતા નથી !”

15 આ વેશ્યાની સમીપમાં જ રાજવાડો હતો. મૃદંગાદિ લગ્નવાદ્ય અને ગીતો સાંભળી રાજાએ વેશ્યાને બોલાવી કહ્યું—“અમારે ત્યાં શોક પ્રવર્તે છે, ત્યારે તે આ શું માંડ્યું ?” તેણે કહ્યું—“નૈમિત્તિકના વચનથી તાપસકુમારને મેં હમણાં જ મારી કન્યા પરણાવી છે. તેના આનંદમાં અમે આ વાજા વગડાવ્યા છે.” તે વખતે જમણું અંગ ફરકવાથી રાજાએ નિશ્ચય કર્યો કે તે કુમાર મારો ભાઈ જ હશે, રાજા પોતે વેશ્યાને ઘેર આવી વલ્કલચીરીને ઓળખે છે ને ઉલ્લાસપૂર્વક વિવાહ મંગળ કરી દંપતીને રાજમહેલમાં લાવે છે. રાજમહેલમાં રહેવાથી થોડાં જ દિવસોમાં વલ્કલચીરી ચતુર અને કળામાં કુશળ થયો. પ્રસન્નચંદ્રે શાંતિપૂર્વક એકવાર સોમચંદ્રઋષિને વલ્કલચીરીના સમાચાર આપતાં તેમની ચિંતાનો અંત આવ્યો.

રાજમહેલમાં વસતાં, સ્ત્રી સાથે વિષયોપભોગ સેવતાં વલ્કલચીરીને બાર વર્ષ થઈ ગયા. એક રાત્રિએ તેને વિચાર આવ્યો કે—“હું કૃતદ્ધન છું, કેવો ઈન્દ્રિયોનો દાસ થઈ ગયો છું ? પિતાને 25 પાછલી વયમાં એકલા વનમાં છોડી દઈ હું રાજવૈભવમાં સ્ત્રીઓ સાથે મહાલું છું. તેણે ભાઈને વાત કરી કે—“ઘણાં સમયથી પિતાજીના દર્શન નથી કર્યા. માટે આજે ત્યાં જઈ આવું.” ભ્રાતૃવત્સલ રાજા પણ ભાઈની સાથે જ વનમાં ગયો. બંનેએ પિતાના દર્શન કરી પ્રણામ કર્યા. સોમચંદ્રઋષિએ વલ્કલચીરીને પાસે બેસાડી પંપાળ્યો અને કુશળ સમાચારાદિ પૂછ્યા. તેમના નેત્રપટલ બાઝવાથી તેઓ જોઈ શક્તા નહોતા, પણ હર્ષાશ્રુનો વેગ આવતાં પડલ ઉતરી ગયા. વલ્કલચીરીને બારવર્ષ 30 પૂર્વે ગોપવેલ પોતાના પાત્ર આદિ ઉપકરણો યાદ આવતાં તેને કાઢ્યાં અને ખેસના છેડા વડે પ્રમાર્જના

કરતાં વિચાર્યું કે, મેં આ પ્રમાણે પ્રમાર્જના - પ્રતિલેખના ક્યાંક કરી છે. આમ ઉહાપોહ કરતાં તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. પૂર્વભવ પ્રત્યક્ષ થતાં તેણે જાણ્યું કે “અરે ! ગયા ભવમાં જ છોડેલું સાધુજીવન પણ મેં ન જાણ્યું ? સ્ત્રીસંગતની લંપટતાને ષિક્કાર છે.” આમ આંતરિક પશ્ચાત્તાપ અને શુભધ્યાનના યોગે તેને ત્યાં જ કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. કેવલીએ દેશના આપી. સોમચંદ્રે પણ બોધ પામી દીક્ષા લીધી. રાજા પ્રસન્નચંદ્ર બ્રહ્મચર્યવ્રત લઈ ઘરે આવ્યા. વલ્કલચીરી મુનિ 5 પ્રત્યેકબુદ્ધ થયા. પ્રભુ મહાવીરદેવ પાસે આવ્યા અને અંતે મોક્ષ પામ્યા.

આ પ્રમાણે વલ્કલચીરી મુનિએ તાપસપણાના ઉપકરણોની પ્રમાર્જના કરતાં તેની જ રજ નહીં પણ આત્માના પ્રદેશોમાં લાગેલી કર્મવર્ગણાને પણ દૂર કરી. દ્રવ્ય અને ભાવ બંને પ્રકારની ધૂળ દૂર કરી. તેઓ કામદેવને જીતનારા પ્રત્યેકબુદ્ધ તરીકે પ્રસિદ્ધ થયા.

